

ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

BAKOTINN
Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΛΛΟΝ
ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΕΠΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΤΡΩΝ.

ΝΕΟΝ ΦΩΣ
Εφημερίς Κοινωνιολογική Έβδομαδιαία

QUESTION SOCIALE
Pour 1900
Publié sous la direction de P. ARGYRIADÈS

Ο ΕΡΓΑΤΗΣ
ΦΥΛΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ

ΕΚ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΛΕΜΙΤΗ

ΚΑΤΩ ΤΑ ΕΙΔΩΛΑ

<i>ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ</i>	3
<i>Κεφάλαιο Πρώτο: Οραματιστές & Επαναστάτες 1830-1875</i>	5
<i>Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι Κοινωνικοί Αγώνες 1830-1875</i>	47
<i>Κεφάλαιο Τρίτο: Ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πατρών</i>	71
<i>Κεφάλαιο Τέταρτο: Σοσιαλιστικές, Αναρχικές & Επαναστατικές Κινήσεις στην Πάτρα</i>	102
<i>Κεφάλαιο Πέμπτο: Η Αναρχική Εφημερίδα - Ομάδα "Επί Τα Πρόσω"</i>	128
<i>Κεφάλαιο Έκτο: Ο Γιάννης Μαγκανάρας</i>	155
<i>Κεφάλαιο Έβδομο: Ο Δημήτρης Καραμπίλιας</i>	185
<i>Κεφάλαιο Όγδοο: Ο Δημήτρης Μασσάλης & η Ατομική Τρομοκρατία</i>	209
<i>Κεφάλαιο Ένατο: Το "Νέον Φως", οι Αναρχικοί του Πύργου Ηλείας & το Σταφιδικό</i>	227
<i>Κεφάλαιο Δέκατο: Ο Σ. Καλλέργης, ο "Κόσμος", ο Η. Αναστασίου & ο Αναρχικός Εργατικός Σύνδεσμος Αθηνών</i>	254
<i>Κεφάλαιο Ενδέκατο: Οι Αναρχικοί του Βόλου & της Λάρισας</i>	287
<i>Κεφάλαιο Δωδέκατο: Ο Σταύρος Κουχτσόγλου</i>	311
<i>Κεφάλαιο Δέκατο Τρίτο: Ο Κ. Σπέρας, Η Απεργία της Σερίφου, η "Νέα Ζωή", το Α.Ε.Κ. & οι Αναρχοσυνδικαλιστές σε Γ.Σ.Ε.Ε. & Ε.Κ.Α</i>	353
<i>Κεφάλαιο Δέκατο Τέταρτο: Αναρχικοί & Ελευθεριακοί σε μη Αναρχικές & Ελευθεριακές Οργανώσεις</i>	374
<i>Κεφάλαιο Δέκατο Πέμπτο: Οι Ελευθεριακοί της Καλαμάτας</i>	405
<i>Κεφάλαιο Δέκατο Έκτο: Οι Κοινωνικοί Αγώνες έως το 1940</i>	421
<i>Βιβλιογραφία</i>	437
<i>Παράρτημα Α: Πλωτίνος Ροδοκανάτης</i>	447
<i>Παράρτημα Β: Ο Παύλος Αργυριάδης</i>	468
<i>Παράρτημα Γ: Οι Έλληνες Αναρχικοί της Αιγύπτου</i>	474
<i>Παράρτημα Δ: Το Επαναστατικό Κίνημα στη Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη & Ρωσία</i>	495
<i>Παράρτημα Ε: Έλληνες Αναρχικοί & Ελευθεριακοί στην Αμερικάνικη Ήπειρο</i>	512

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η εργασία αυτή είναι αποτέλεσμα χρόνιων και επίμονων προσπαθειών συλλογής και αποδελτίωσης στοιχείων και ιστορικών ντοκουμέντων, μια εργασία η οποία, σε αρκετές περιπτώσεις, ήταν αρκετά δύσκολη, λόγω της έλλειψης οργανωμένου συστήματος βιβλιοθηκών, ιστορικών αρχείων και ερευνητικών ινστιτούτων στον «ελλαδικό» χώρο, εκτός, βέβαια, των ελαχίστων εξαιρέσεων.

Πέρασαν 22 ολόκληρα χρόνια από το 1986 που ξεκίνησε η όλη ιστορία, όταν μετά την ανάγνωση βιβλίων των Γ. Κορδάτου, Κ. Μοσκόφ, Μ. Δημητρίου, Η. Λεφούση και Α. Στίνα, κυκλοφόρησα μια πρώτη δουλειά 27 σελίδων, σε μορφή μπροσούρας σχήματος Α4 και σε ελάχιστο αριθμό αντιτύπων.

Μετάπειτα, το καλοκαίρι του 1992, μετά από μια πιο συστηματική έρευνα στο διάστημα 1988-1992, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν η έλευση στο φως αρκετών διάσπαρτων στοιχείων και της αποδελτίωσής τους, ολοκληρώθηκε ο αρχικός σκελετός της εργασίας. Στην πορεία, καθώς η έρευνα συνεχίστηκε, προστέθηκαν και άλλα στοιχεία. Η διαδικασία αυτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα και θα συνεχιστεί και στο μέλλον καθώς εξακολουθούν να κυκλοφορούν βιβλία, άρθρα και άλλα υλικά, από τα οποία μπορεί κανείς να αντλήσει ιστορικό υλικό, αλλά και επειδή υπάρχει ακόμα υλικό το οποίο είναι ανεξερεύνητο.

Κατά το χρονικό διάστημα 1988-1990, η βοήθεια του Κ.Α., κυρίως όσον αφορά την ανεύρεση αρκετού υλικού, αλλά και τη σύναψη επαφών με σκοπό την ανεύρεσή του, ήταν πολυπόικλη, ενώ στη δεκαετία το 1990 βοήθησε η Λένα (από το Ρέθυμνο Κρήτης).

Στη συνέχεια, η ίδρυση του Ελευθεριακού Ιστορικού Αρχείου (ΕΛ.ΙΣ.Α.) στην Πάρο, τον Νοέμβριο του 2000, αποτέλεσε καθ' όλα σημαντικότατη εξέλιξη στην ανάδειξη και κατάθεση της ιστορίας του αναρχικού, ελευθεριακού και κοινωνικού επαναστατικού κινήματος του «ελλαδικού» χώρου.

Η εργασία αυτή δεν φιλοδοξεί να αποτελέσει τη μια και μοναδική ιστορία του αναρχικού και επαναστατικού κοινωνικού κινήματος του «ελλαδικού» χώρου. Στο βαθμό που θα υπάρξει ανάλογο ενδιαφέρον στο μέλλον - και ήδη υπήρξε και υπάρχει ένα τέτοιο ενδιαφέρον και ανάλογη αξιολογητική δραστηριότητα, κυρίως από/και μετά την ίδρυση του Ελευθεριακού Ιστορικού Αρχείου και την έκδοση του περιοδικού «Ελευθεριακά Χρονικά» - είναι δυνατόν να υπάρξουν περισσότερες από μία. Επικροτώ και στέκομαι αλληλέγγυος και συμπαραστάτης σε κάθε τέτοια ενέργεια ή κίνηση.

Είμαι ακράδαντα πεπεισμένος ότι η ιστορική έρευνα, τεκμηρίωση και ανάδειξη της επαναστατικής ιστορίας πρέπει να αποτελέσει έργο του μελλοντικού αναρχικού κινήματος στα πλαίσια της γενικότερης προσπάθειας για την απόκτηση ιστορικής συνείδησης - απαραίτητου συστατικού παράγοντα, κατά τη γνώμη μου, στην ανάπτυξη δυναμικού καταλυτικού αναρχικού λόγου και περιεχομένου στην ελλαδική κοινωνία. Πιστεύω ότι εάν το μελλοντικό αναρχικό κίνημα θελήσει να προχωρήσει σε μια γενικότερη εξέταση των συνιστωσών και των παραμέτρων του επαναστατικού κινήματος των περασμένων εποχών, αυτό θα πρέπει να γίνει με μια κριτική ματιά και όχι με τα μελλοντικά ισχύοντα δεδομένα, εφ' όσον οι τότε ομάδες και αγωνιστές ανέπτυξαν την όποια προβληματική και δραστηριότητά τους σε εντελώς διαφορετικές συνθήκες από τις μελλοντικές.

Επίσης, στα διάφορα αποσπάσματα κειμένων και άλλων ντοκουμέντων που παρατίθενται σε όλο το βιβλίο διατηρείται η ορθογραφία και το συντακτικό των γραφόντων. Τέλος, ζητώ συγγνώμη για τυχούσες παραλείψεις ή παρερμηνείες. Αν υπάρχουν τέτοιες δεν έγιναν σκόπιμα και θα υπάρξουν οπωσδήποτε ευκαιρίες και διάθεση επανόρθωσης.

Δ. Τ.

Μελβούρνη, μέσα 2008

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οραματιστές & Επαναστάτες 1830-1875

Όταν ο «ελλαδικός» χώρος ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος το 1830, έπρεπε να αντιμετωπισθούν αρκετά και πολύπλοκα ζητήματα τα οποία είχαν άμεση σχέση με την κρατική οργάνωση σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και καθημερινής ζωής. Οι εγχώριοι εξουσιαστές προώθησαν άμεσα ως βάση της κυριαρχίας τους την ανάδειξη στις υψηλότερες κρατικές θέσεις ανθρώπων που προέρχονταν τόσο από τους δικούς τους κύκλους όσο και επίλεκτων στελεχών της διεθνούς αστικής τάξης, κυρίως αυτής των τότε Μεγάλων Δυνάμεων, Αγγλίας και Γαλλίας κατά κύριο λόγο, μιας και ειδικά αυτές οι δύο δυνάμεις διατηρούσαν μεγάλα γεωστρατηγικά συμφέροντα στο νεοσύστατο κράτος, καθώς και στελέχη που είχαν προηγουμένως προσφέρει επάξια τις υπηρεσίες τους και στους Έλληνες και στους Τούρκους δυνάστες.

Οι διαδικασίες αυτές όμως, δεν άργησαν να συναντήσουν την αντίσταση μεγάλων τμημάτων του λαού των πόλεων και της υπαίθρου. Η κοινωνική εξαθλίωση που επικρατούσε είχε φτάσει σε τέτοιο σημείο που ήταν φυσικό να δημιουργούνται άμεσες και βίαιες αντιστάσεις. Η φτώχεια των καταχρεωμένων χωρικών, ο υποσιτισμός του λαού των νησιών και των ακριτικών περιοχών, η μεροληπτική άσκηση δικαιοσύνης από τα κρατικά όργανα, οι υπερβολικές δαπάνες για τη συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού και του στρατού, ο αποκλεισμός των ντόπιων από διάφορες θέσεις και η ανάδειξη ξένων στα υψηλότερα αξιώματα, ήταν μερικά από τα καταλυτικά γεγονότα αυτής της περιόδου.

Εν μέσω των συνθηκών αυτών, αφίχθηκε στον «ελλαδικό» χώρο με την υποστήριξη του Ιωάννη Κωλέττη, μια ομάδα Γάλλων τεχνοκρατών και διανοουμένων που εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο - τότε πρωτεύουσα του κράτους - τον Οκτώβριο του 1833, ενώ επέκτεινε τη δράση της και στην Αθήνα, όπου προσπάθησε να δημιουργήσει μια σοσιαλιστική κίνηση βασισμένη στις ιδέες του Γάλλου ουτοπιστή σοσιαλιστή Κλωντ Ανρί Σαιν Σιμόν.

Γκουστάβ Εϊχτάλ

Η πιο σημαντική φυσιογνωμία της ομάδας ήταν ο Γκουστάβ Εϊχτάλ, ο οποίος γεννήθηκε στη Γαλλία από Γερμανούς μετανάστες και κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο Παρίσι προσχώρησε στις ιδέες του Σαιν Σιμόν. Ο Εϊχτάλ ήταν φιλέλληνας και έτρεφε αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας στην Ελλάδα. Εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα το 1833 και ανέλαβε τη διεύθυνση του τομέα της οικονομίας, ασχολούμενος με το

αγροτικό ζήτημα, προτείνοντας την ίδρυση κρατικών αγροκτημάτων, στα πρότυπα των ιδεών του Σαιν Σιμόν, επιδιώκοντας, ταυτόχρονα, την εγκατάσταση στην Ελλάδα Γάλλων αγροτών. Όταν όμως μαθεύτηκε ότι ήταν σαινσιμονιστής, παύτηκε από τη θέση του και αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τον ελλαδικό χώρο. Η προσπάθειά του επιχειρήθηκε να συνεχιστεί αργότερα από τον Κ. Λεκόντ, χωρίς όμως να αποδώσει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Μάλιστα, ο Άρμανσπεργκ - ο οποίος εκτελούσε χρέη αντιβασιλέα, μαζί με τους Μάουρερ και Έϊντεκ, λόγω του ότι ο Όθωνας ήταν ακόμα ανήλικος - στις 19 Σεπτέμβρη 1834 ζήτησε επίσημα από τον πρωθυπουργό Κωλέττη να λάβει άμεσα μέτρα κατά των σαινσιμονιστών.

Ο Εϊχτάλ διατήρησε σημειώσεις για την οικονομικοκοινωνική κατάσταση των χωριών και πόλεων που επισκέφθηκε. Σε μια από τις επιστολές του, παρέχει πληροφορίες για την κατάσταση του Ναυπλίου, της τότε πρωτεύουσας της Ελλάδας:

«...Ποιο έθνος βρέθηκε ποτέ εις την σημερινήν κατάστασιν της Ελλάδος; Η γη (είναι) ακαλλιέργητη, ουδεμία βιομηχανία υπάρχει. Ούτε ένα εργοστάσιο. Ο χωρικός αγοράζει από τους ξένους το ψωμί του, τα λίγα ενδύματα, όσα έχει τα βόδια του, τα άλογά του, τα εργαλεία του, το ποτήρι του ως κι αυτές τις σανίδες του! Η τέτοια εισαγωγή από το εξωτερικό, μπορούσε μέχρι τινός να μην είναι τόσον κακό, μπορούσε μάλιστα να είναι καλό, εάν η γεωργία παρείχε βάσιν συναλλαγής. Αλλά και η γεωργία μένει νεκρή από έλλειψη μέσων...».

Συνεχίζοντας, δίνει πληροφορίες για τον πληθυσμό, το κλίμα και για τους ελώδεις πυρετούς, που μάστιζαν όλη την περιοχή:

«Η επαρχία (Θηβών) περιέχει μόνο 15.000 ψυχές αδύνατο δε να θρέψη δεκαπλούν αριθμόν. Οι κάτοικοι εν γένει πτωχότατοι. Το κλίμα ευκρατέστατον. Εν τούτοις επικρατούν διαλείποντες πυρετοί, επιδημικοί, αποδιδόμενοι εις την μεγάλην του έτους ξηρασίας...»

Τις σημειώσεις του ημερολογίου του και τις επιστολές που έγραψε από την Ελλάδα τις μετέφρασε και εκτύπωσε ο Δ. Βικέλας με τίτλο «Διαλέξεις και Αναμνήσεις» στην Αθήνα το 1893.

Αλλα μέλη της ομάδας αυτής των οπαδών του Σαιν Σιμόν, ήταν ο Φρανσουά Γκραγιάρ (οργανωτής της χωροφυλακής), ο V. Bertrand, ο γιατρός R. Bailly, ο αρχαιολόγος F. Gurry, ο G. Jourdan, ο Ρουτλώ και ο Ντελμπιρύ, οι οποίοι είχαν, επίσης, διορισθεί σε σημαντικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού.

Τον Οκτώβριο του 1834, η αντιβασιλεία (που αντικαθιστούσε στην εξουσία τον ανήλικο ακόμα Όθωνα), εξαιτίας των ιδεών και της δράσης των Γάλλων σαινσιμονιστών, ζήτησε την παύση τους, αίτημα το οποίο δεν έγινε δεκτό. Ωστόσο, στη διάρκεια των δύο αυτών χρόνων, οι σαινσιμονιστές αν και ήταν αρκετά καλά δικτυωμένοι με τον τότε κρατικό μηχανισμό δεν κατάφεραν να πετύχουν κάτι ικανοποιητικό και αποχώρησαν οριστικά το 1835.

Ο Εϊχτάλ πέθανε το 1886 και οι ιδέες του στην Ελλάδα έμειναν ζωντανές χάρη στους Φραγκίσκο Πυλαρινό και Παναγιώτη Σοφιανόπουλο.

Φραγκίσκος Πυλαρινός

Ο Φραγκίσκος Πυλαρινός υπήρξε από τους πρώτους Έλληνες ουτοπικούς σοσιαλιστές που προσπάθησαν να συνεχίσουν το έργο των Γάλλων διανοουμένων. Γεννήθηκε το 1802 στην

Κεφαλονιά. Το 1831, ενώ βρισκόταν στο Παρίσι, έγινε μέλος της τότε νεο-ιδρυθείσας «Ελληνικής Εταιρίας» που αποτελείτο από οπαδούς του Αδαμάντιου Κοραή, μερικοί από τους οποίους, όπως και ο ίδιος, ήταν επηρεασμένοι από τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης του 1789.

Το 1833 βρισκόταν στο Ναύπλιο όπου συνεργάστηκε με τους προαναφερόμενους Γάλλους οπαδούς των ιδεών του Σαιν Σιμόν, αλλά μετά από διώξεις εναντίον του επέστρεψε στην Κεφαλονιά, όπου συνέχισε την προπαγάνδα του, καταφέροντας μάλιστα να οργανώσει αρκετούς κατοίκους των χωριών του νησιού σε επαναστατικές ομάδες. Γνωρίστηκε και συνεργάστηκε με τον ριζοσπάστη Ιερώνυμο Τυπάλδο-Πρετεντέρη.

Στο κείμενό του με τον τίτλο «Ο νόμος ως έκφραση της θελήσεως των εργατών της κοινωνίας» (φιλοξενείται στον Α' Τόμο του βιβλίου του Παν. Νούτσου «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα»), ο Φραγκίσκος Πυλαρινός τονίζει την αναγκαιότητα της προόδου και προχωρεί πιο πέρα από τον ίδιο τον Σαιν Σιμόν, προωθώντας, όχι μόνο την ελευθερία των ανθρώπων, αλλά και την ισότητα μεταξύ τους, διακηρύσσοντας, επιπλέον, ότι ο μελλοντικός νόμος θα πρέπει να αναγνωρίζει την έκφραση της θέλησης των εργατών οι οποίοι είναι οι μόνοι αληθινοί δημιουργοί του κοινωνικού νόμου. Πίστευε ότι η κοινωνία θα πρέπει να ξεπεράσει τα στενά όρια των εθνών και των κρατών και να πάρει παγκόσμια μορφή. Το 1839 μετά από νέες διώξεις σε βάρος του εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Πέθανε το 1882.

Παναγιώτης Σοφιανόπουλος

Ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος υπήρξε μια από τις προδρομικές μορφές των γενικότερων επαναστατικών ιδεών στον ελλαδικό χώρο. Γεννήθηκε το 1786, στο χωριό Σοπωτό Καλαβρύτων και, όπως όλοι οι συγχωριανοί του, καταγόταν από το Σοπώτ της Φιλιππούπολης, που το 1770, μετά από μια αποτυχημένη εξέγερση εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας, καταστράφηκε από το στρατό του σουλτάνου. Σπούδασε Ιατρική στην Ιταλία, στο Παρίσι, στη Βιέννη και στο Λονδίνο και επηρεάστηκε από τις επαναστατικές ιδέες της εποχής.

Το 1813 συμμετείχε σε μια εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση της Πάτρας. Το 1816 εγκαταστάθηκε στα Λαγκάδια Γορτυνίας ως γιατρός και δάσκαλος των παιδιών της οικογένειας του προεστού Δεληγιάννη. Όταν έγιναν γνωστές οι επαναστατικές του δραστηριότητες και άρχισε να υφίσταται διώξεις, κατέφυγε για ένα μικρό διάστημα στην Ύδρα και έπειτα στη Χίο, όπου φοίτησε στη σχολή του Νεόφυτου Βάμβα και μύηθηκε στη Φιλική Εταιρία από τον Αριστεΐδη Παππά. Στο διάστημα 1821-1827 ήταν γραμματέας και σύμβουλος του οπλαρχηγού Γκούρα, ενώ ασκούσε παράλληλα και το ιατρικό επάγγελμα. Είχε ήδη αρχίσει να ασχολείται με το γλωσσικό ζήτημα. Συνδέθηκε ακόμα και με τον Δημήτριο Ύψηλάντη. Το 1827 ταξίδεψε στη Γαλλία και σε άλλες χώρες και το 1831 από την Μολδοβλαχία, μέσα από τις στήλες της αθηναϊκής εφημερίδας «Χρόνος», στιγμάτισε την πολιτική του Φαναρίου σχετικά με το λεγόμενο Εθνικό Ζήτημα, ενώ ήρθε σε επαφή με την «Ελληνική Εταιρία», οργάνωση Ελλήνων του Παρισιού.

Στις 3 Ιουνίου 1836, εξέδωσε το περιοδικό «Πρόοδος», στο οποίο συνεργάστηκε με τον υποστηρικτή των ιδεών του Σαιν Σιμόν, Φραγκίσκο Πυλαρινό. Ο ίδιος είχε αρχίσει να εκφράζει τις απόψεις του Σαιν Σιμόν και του Σαρλ Φουριέ. Τον Σεπτέμβριο του 1838, καταδικάστηκε σε επτάμηνη φυλάκιση για αντιοθωνικό άρθρο του και ένα τεύχος της «Προόδου» κατασχέθηκε. Παρέμεινε τέσσερις μήνες στις φυλακές του Μεντρεσέ και τους υπόλοιπους στο Παλαμήδι. Στις 15 Δεκεμβρίου 1838, εξέδωσε ένα άλλο περιοδικό, με το όνομα «Σωκράτης», που σε μερικά τεύχη είχε το όνομα «Ισοκράτης» και σε μερικά άλλα «Ει Σωκράτης». Τον Ιανουάριο του 1839, καταδικάστηκε και πάλι, αλλά επειδή βρισκόταν ήδη στη φυλακή, φυλακίστηκε ο αρχισυντάκτης

του περιοδικού Νικόλαος Δρυμωνιάδης.

Το 1840 εξέδωσε σε δύο τόμους τα Άπαντα του αρχαίου Έλληνα φιλόσοφου Ισοκράτη και το 1842 το έργο του Ιταλού διαφωτιστή Τζεζάρε Μπεκαρία «*Περί αδικημάτων και ποινών*», στο οποίο ο συγγραφέας αποδεικνυε ότι για τα διάφορα εγκλήματα και παραβάσεις φταίνε οι κοινωνικές συνθήκες και όχι οι άνθρωποι. Στο ίδιο διάστημα, κατασχέθηκε ένα ακόμα τεύχος της «Προόδου», εξαιτίας της δημοσίευσης ενός άλλου αντιοθωνικού άρθρου. Τότε σταμάτησε η έκδοση του περιοδικού, αλλά επανακυκλοφόρησε ένα χρόνο περίπου αργότερα.

Στην Αθήνα στις 3 Σεπτεμβρίου 1843, λαός και τμήματα στρατού με επικεφαλής τον Καλλέργη, διαδήλωσαν ζητώντας συνταγματικά δικαιώματα. Σημειώθηκαν σοβαρά επεισόδια και μετά από σκληρό αγώνα, στις 19 Φεβρουαρίου 1844, ψηφίστηκε το πρώτο Σύνταγμα του κράτους. Προκηρύχθηκαν εκλογές, που διήρκεσαν 4(!) μήνες, μέσα σε κλίμα άγριας τρομοκρατίας. Ο Π. Σοφιανόπουλος ήταν υποψήφιος με το κόμμα του Κωλέττη στην επαρχία Καλαβρύτων. Οι εκλογές κρίθηκαν άκυρες. Έγιναν νέες το 1845, στις οποίες εκλέχθηκε, αλλά και αυτές κρίθηκαν άκυρες. Εξελισσόταν τότε μια μεγάλη επίθεση εναντίον του από το οθωνικό κράτος και την Ιερά Σύνοδο, η οποία τον συμπεριέλαβε ανάμεσα σε άλλους ορκισμένους εχθρούς της, όπως ο Θεόφιλος Καίρης και ο Χριστόδουλος ο Ακαρνάνας, με εγκύκλιό της που διαβάστηκε σε όλες τις εκκλησίες.

Το 1848 ο Π. Σοφιανόπουλος εξέδωσε μια δισεβδομαδιαία εφημερίδα τον «Νέο Κόσμο». Τον ίδιο χρόνο, σε μια προσπάθεια στήριξης του καθεστώτος Όθωνα, αγγλογαλλικά στρατιωτικά τμήματα κατέλαβαν την Αθήνα, διόρισαν πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, επέβαλαν λογοκρισία στον Τύπο, φυλάκισαν όσους αντιστάθηκαν, ενώ μετέδωσαν επίσης και την επιδημία της χολέρας εξαιτίας της οποίας πέθαναν περίπου 3.000 άνθρωποι. Το 1849, για πρώτη φορά στα «ελλαδικά» χρονικά, ο Σοφιανόπουλος χρησιμοποίησε σε άρθρο του στην εφημερίδα «Νέοι Καιροί» τον όρο «σοσιαλισμός». Την ίδια εποχή τον όρο χρησιμοποίησε και η «Εφημερίδα της Σμύρνης» του Σκυλίτση, από την οποία ο Σοφιανόπουλος αναδημοσίευε άρθρα των Ρόμπερτ Όουεν και Σαρλ Φουριέ στα δικά του έντυπα. Κατά τη διάρκεια της αγγλογαλλικής κατοχής, ο Π. Σοφιανόπουλος φυλακίστηκε για μια ακόμα φορά, αλλά καθώς ήταν γέρος και άρρωστος αποφυλακίστηκε και πέθανε τον Μάιο του 1856.

Ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος προσπάθησε να εισάγει μια δική του κοσμοθεωρία βασισμένη στις απόψεις των Σαιν Σιμόν και Σαρλ Φουριέ, με την προσθήκη κάποιων ιδεών του Πλάτωνα, του Σωκράτη, της Γαλλικής Επανάστασης και του ελληνικού διαφωτισμού, αλλά με βασικό πρόταγμα την αταξική κοινωνία. Πίστευε στη διαρκή εξέλιξη των πάντων, ήταν πολέμιος της στασιμότητας και υπέρ της διαρκούς μεταβολής της κοινωνίας και της φύσης, ενώ ήταν φανατικός πολέμιος του παλατιού, της μοναρχίας και των προνομίων. Ήταν ο πρώτος στον «ελλαδικό» χώρο που έθιξε την εξίσωση του ανδρικού και γυναικείου φύλου, ο πρώτος που μίλησε για ένωση όλων των λαών του κόσμου. Είχε όμως και κάποιες πατριωτικές και θρησκευτικές απόψεις. Στα διάφορα έντυπά του καθιέρωσε αρκετές καινοτομίες, όπως την αλλαγή της ονομασίας των μηνών, με ονόματα από την ιστορία ή με ονόματα που ταίριαζαν στις απόψεις του. Για παράδειγμα, τον Ιανουάριο τον έλεγε Αριστείδη, τον Φεβρουάριο Ρουσσώ, τον Μάρτιο Φραγκλίνο, τον Απρίλιο Οκονέλλο (από το όνομα του Ιρλανδού βουλευτή Ο'Κόνελ), τον Μάιο Βρουσσαίο (από το όνομα ενός Γάλλου γιατρού), τους Ιούνιο και Ιούλιο όπως ήταν, τον Αύγουστο Σωκράτη, τον Σεπτέμβριο Πλάτωνα, τον Οκτώβριο Ξενοφόντα, τον Νοέμβριο Θεμιστοκλή και τον Δεκέμβριο Χρυσόστομο.

(Ο Παναγιώτης Νούτσος, στον Α' Τόμο του έργου του «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα», παραθέτει κείμενο του Π. Σοφιανόπουλου, με τίτλο «Ο συμπρακτορικός βίος», που πρωτοδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Νέος Κόσμος», τεύχος 10, 25 Ιουνίου 1849).

Γαριβαλδινοί

Την ίδια εποχή, μερικοί φοιτητές, πρώην αξιωματικοί του στρατού και απλοί πολίτες φέρεται ότι έπαιξαν το δικό τους ρόλο στη διαμόρφωση των επαναστατικών ιδεών στον «ελλαδικό» χώρο. Ο λόγος για όλους αυτούς οι οποίοι κατατάχθηκαν στους γαριβαλδινούς και πήγαν στην Ιταλία ως εθελοντές για να πολεμήσουν εναντίον των αυστριακών στρατευμάτων κατοχής. Ανάμεσά τους ήταν οι Ζήσης Σωτηρίου, Ηλίας Στέκουλης, Σπυρίδων Σασσέλας, οι αντιοθωνικοί αξιωματικοί Αλέξανδρος Δόσιος, Νικόλαος Μακρής, Νικόλαος Σμολένσκις, Θρασύβουλος Μάνος, Αλέξανδρος Πραϊδής, Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης και Αλέξανδρος Νικολαΐδης, οι φοιτητές Λάμπρος Ζήκος, Λεωνίδας Βούλγαρης και Αναστάσιος Βαφειάδης, ο τελειόφοιτος Ιατρικής Χρήστος Πολίτης, οι φοιτητές Αντώνιος Παλατιανός και Αχιλλέας Παπαδόπουλος (οι οποίοι σπούδαζαν στην Ιταλία) και ο Επτανήσιος Κωνσταντίνος Λομβάρδος. Βέβαια, η συμμετοχή όλων αυτών στο γαριβαλδινό στρατό δεν ήταν μόνιμη. Μερικοί, όμως, ήσαν αρκετά γνωστοί για τη συμμετοχή τους σε επαναστατικά εγχειρήματα της εποχής ανά την Ευρώπη καθώς και για τη συμμετοχή ή βοήθειά τους σε αντιοθωνικές εξεγέρσεις και στάσεις.

Ένας από αυτούς ήταν ο Ζήσης Σωτηρίου, ο οποίος καταγόταν από τα χωριά του Ολύμπου και είχε πάρει μέρος στην επανάσταση του 1821. Μετά το 1830, με την ανακήρυξη «ελλαδικού» ανεξάρτητου κράτους, διορίστηκε φύλακας στο Μουσείο της Ακρόπολης. Κάθε χρόνο στις 25 Μαρτίου, τύπωνε διάφορα φυλλάδια που τα μοίραζε στον κόσμο. Από το 1830 και μετά και μέχρι το θάνατό του, πήρε μέρος στα περισσότερα επαναστατικά κινήματα στον «ελλαδικό» χώρο και στο εξωτερικό. Υπήρξε συγγραφέας δεκάδων επαναστατικών προκηρύξεων, καθώς επίσης και της πρώτης προκήρυξης της ομάδας των εθελοντών του γαριβαλδινού στρατού, που κυκλοφόρησε στις 8 Ιουνίου 1859.

Ένα άλλο μέλος της ομάδας των γαριβαλδινών εθελοντών ήταν ο Ηλίας Στέκουλης, ο οποίος ήταν «επαγγελματίας» εθελοντής. Είχε πάρει μέρος στον ρωσο-τουρκικό πόλεμο στην Κριμαία το 1854, στους πολέμους για την ιταλική ενοποίηση το 1859-1860, στην εξέγερση της Κρήτης (με ένα σώμα 330 αντρών του οποίου φέρεται ο επικεφαλής) και στον γαλλο-πρωσικό πόλεμο του 1870, ενώ από το 1859 ήταν από τους εμπίστους του Γαριβάλδη. Ο Ηλίας Στέκουλης, μαζί με τον Σπυρίδωνα Σασέλλα, είχαν επαφή με όλους τους τότε επαναστατικούς κύκλους της Ευρώπης. Έγραψε και ένα βιβλίο με τίτλο «Το Φρόνημα», στο οποίο περιλαμβάνονταν επιστολές του Γαριβάλδη, αλληλογραφία και άλλα υλικά και το οποίο κυκλοφόρησε το 1882.

Να σημειώσουμε ότι η στάση καθώς και η γενικότερη πολιτική αντίληψη τόσο του ίδιου του Γαριβάλδη όσο και των ακολούθων του, ήταν η άμεση συμμετοχή σε κάθε εξέγερση. Πίστευαν ότι η εθνική επαναστατική δράση και η διεθνιστική αλληλεγγύη ήταν αναπόσπαστες καθώς και ότι, εφόσον οι ηγεμόνες δρούσαν ως μια ιερή συμμαχία, έπρεπε να υπήρχε και μια τέτοια συμμαχία των λαών που να αντιστέκεται στην πρώτη.

Ο Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, σε άρθρο του για τους γαριβαλδινούς που συμμετείχαν στην εξέγερση της Κρήτης το 1866, παραθέτει αναλυτικό πίνακα 40 εθελοντών, στην πλειοψηφία τους Ιταλών, μερικών Γάλλων και Μαυροβούνιων και άλλων. Ανάμεσα στους Ιταλούς περιλαμβάνεται και ο αναρχικός Αμιλκάρε Τσιπριάνι, ενώ, σύμφωνα με τον ιστορικό ερευνητή Ανδρέα Ριζόπουλο, αρκετοί από τους Ιταλούς ήταν ταυτόχρονα και μέλη μασονικών στοών.

Οι Ιταλοί πολιτικοί πρόσφυγες φαίνεται ότι έβαλαν και αυτοί το λιθαράκι τους στην εμφάνιση και ανάπτυξη των επαναστατικών ιδεών στον «ελλαδικό» χώρο. Σημαντικός αριθμός Ιταλών, καταδιωκόμενοι από την αυστριακή αστυνομία και τις κυβερνήσεις της χώρας τους, μετά την ήττα των επαναστάσεων που συνετάραξαν την Ευρώπη το 1848-1849, κατέφυγαν στην Κέρκυρα, την

Πάτρα και την Σύρο. Οι πρώτοι από αυτούς εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα στις αρχές του καλοκαιριού του 1848. Λίγο αργότερα, πέρασαν στην Πάτρα. Αρχικά, στα Επτάνησα και στη Δυτική Πελοπόννησο πέρασαν συνολικά περίπου 1.000 Ιταλοί, αλλά τα αμέσως επόμενα χρόνια συγκροτήθηκε μια ιταλική παροικία αποτελούμενη από 5.000 περίπου άτομα.

Το γεγονός ότι οι καταδιωκόμενοι Ιταλοί πολιτικοί πρόσφυγες δεν εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα ή στον Πειραιά, οφείλεται ίσως στο ότι η τότε ελληνική κυβέρνηση δέχθηκε αρκετές πιέσεις από τον Αυστριακό πρέσβη να μη τους δεχθεί. Η Αυστρία φοβόταν ότι όπου και να πήγαιναν, οι Ιταλοί πρόσφυγες θα δημιουργούσαν αναταραχές και θα προκαλούσαν εξεγέρσεις και στάσεις. Σύμφωνα με κάποιες ανεξ ακρίβωτες εκδοχές, στην εξέγερση των χωρικών στη Σκάλα της Κεφαλονιάς το 1849 (θα δούμε παρακάτω) πήραν μέρος και Ιταλοί.

Τον Σεπτέμβριο του 1849, η ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε στους Ιταλούς να διαμένουν στα Επτάνησα, στη Σύρο και ίσως άλλες περιοχές της χώρας. Έτσι, παρέμειναν ελάχιστοι στα Επτάνησα καθώς και μια μικρή ιταλική παροικία στην Πάτρα. Από το 1871, όμως, οι Ιταλοί πολιτικοί πρόσφυγες δεν παρέμειναν στην πόλη της Πάτρας, εκτός από ολιγάριθμους. Ο κύριος όγκος των Ιταλών που εγκατέλειψε τον «ελλαδικό» χώρο εγκαταστάθηκε και συγκρότησε παροικίες στη Σμύρνη, το Κάιρο και την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Αρκετοί όμως ήσαν και αυτοί που πήραν το δρόμο για το Παρίσι.

Καθώς φέρεται ότι αρκετοί από τους Ιταλούς που εγκαταστάθηκαν το 1848-1849 στην Πάτρα μάλλον εμφορούνταν από αντιεξουσιαστικές και ελευθεριακές ιδέες, ενδέχεται ότι διέδωσαν τις ιδέες αυτές στην πόλη και τις γύρω περιοχές. Αυτό, τουλάχιστον, υποστηρίζεται από μερικούς ιστορικούς και υιοθετούν μερικοί σημερινοί αναρχικοί. Από την άλλη, άλλοι ιστορικοί αναφέρουν ότι η επίδραση και ο ρόλος των Ιταλών προσφύγων δεν ήταν τόσο σημαντικός στην εμφάνιση και ανάπτυξη των αναρχικών και επαναστατικών ιδεών ιδιαίτερα στη Δυτική Πελοπόννησο, έτσι όπως αυτές εκφράστηκαν μερικές δεκαετίες αργότερα. Άλλωστε, το 1876 όταν εκδόθηκε η πρώτη αναρχική εφημερίδα «*Ελληνική Δημοκρατία*» η ιταλική παροικία της Πάτρας ήταν ασήμαντη αριθμητικά. Ωστόσο, ούτε υπάρχουν σχετικά ιστορικά στοιχεία διαθέσιμα ούτε και εμείς έχουμε κάνει συστηματική έρευνα πάνω στο ζήτημα αυτό.

Να σημειωθεί ότι, σχεδόν ταυτόχρονα με τους Ιταλούς, σε περιοχές του «ελλαδικού» χώρου κατέφυγαν και μερικοί Πολωνοί πολιτικοί πρόσφυγες, οι περισσότεροι από τους οποίους πριν αποχωρήσουν, χρησιμοποιήθηκαν από το ελληνικό κράτος ως εργάτες στις κατασκευές δρόμων και σιδηροδρομικών γραμμών.

Αμιλκάρε Τσιπριάνι

Ο πλέον ονομαστός Ιταλός αναρχικός που δραστηριοποιήθηκε και στον «ελλαδικό» χώρο είναι αναμφισβήτητα ο Αμιλκάρε Τσιπριάνι. Γεννήθηκε το 1844. Το 1862, με το ξέσπασμα της εξέγερσης εναντίον του Όθωνα, βρισκόταν στην Αθήνα, καταδιωκόμενος από την αυστριακή αστυνομία, επειδή συμμετείχε με τα γαριβαλδινά σώματα στις συγκρούσεις με τα αυστριακά στρατεύματα το 1859-1860. Ο Τσιπριάνι έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ίδρυση της Δημοκρατικής Λέσχης στην Αθήνα και συμμετείχε στα γεγονότα του 1862 από την πρώτη στιγμή. Μάλιστα, στην περιοχή της Καπνικαρέας, ύψωσε με άλλους οδοφράγματα, όπου κυμάτισε για πρώτη φορά στον «ελλαδικό» χώρο η κόκκινη σημαία. Μετά τα γεγονότα, ήρθε σε επαφή με τον αναρχικό Εμμανουήλ

Δαούδογλου, αλλά συνελήφθη και απελάθηκε. Κατέφυγε στην Αλεξάνδρεια όπου συνεργάστηκε με Ιταλούς, Εβραίους και Έλληνες αναρχικούς και σοσιαλιστές. Το 1868 πήγε στην Κρήτη και συμμετείχε στην εξέγερση εναντίον της τουρκικής εξουσίας. Έπειτα, πήγε στο Παρίσι όπου συνεργάστηκε με διάφορους αναρχικούς κύκλους καθώς και με μια αναρχική ομάδα που αποτελείτο κυρίως από Έλληνες και της οποίας η σημαντικότερη φυσιογνωμία ήταν ο Παύλος Αργυριάδης. Στο Παρίσι συνελήφθη και για τη δράση του καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά ξέσπασαν διαδηλώσεις συμπαράστασης και το 1879 απελευθερώθηκε με χάρη.

Στο μεταξύ, κατά τη διάρκεια του γαλλο-πρωσικού πολέμου του 1870, είχε πολεμήσει για την άμυνα του Παρισιού, ενώ το 1871 ήταν ένας από τους πρωτεργάτες της Παρισινής Κομμούνας. Όταν απελευθερώθηκε, δραστηριοποιήθηκε και πάλι στο αναρχικό κίνημα του Παρισιού. Συνελήφθη για μια ακόμα φορά, αλλά κατόρθωσε να απελευθερωθεί και το 1881 πήγε στην Ιταλία, για να πάρει μέρος στο Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο της Ρώμης, όπου και πάλι συνελήφθη και καταδικάστηκε σε 10 χρόνια καταναγκαστικά έργα. Αλλά καθώς διεξάγονταν τότε εκλογές, ο λαός τον εξέλεξε βουλευτή των περιοχών Ραβένα και Φόρλι. (Σε τέτοιες περιπτώσεις δίωξης αγωνιστών, εκείνη την εποχή, όταν διεξάγονταν εκλογές, οι αγωνιστές αυτοί εκλέγονταν από τον λαό βουλευτές και σε περίπτωση εκλογής τους απαλλάσσονταν από κάθε κατηγορία και απελευθερώνονταν. Το ίδιο ίσχυσε και εδώ για τον Αμιλκάρε Τσιπριάνι). Η εκλογή του ακυρώθηκε. Ξέσπασαν νέες διαδηλώσεις και στις επαναληπτικές εκλογές επανεκλέχθηκε, αναγκάζοντας το ιταλικό κράτος να τον απελευθερώσει. Επέστρεψε στο Παρίσι και γνωρίστηκε με τον, τότε αναρχοσοσιαλιστή, Σταύρο Καλλέργη, ο οποίος ήταν προσκαλεσμένος του Παύλου Αργυριάδη.

Το 1897 βρέθηκε ξανά στην Ελλάδα, παίρνοντας μέρος ως εθελοντής στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, με μια ομάδα Ιταλών αναρχικών, από τους οποίους αρκετοί, σύμφωνα με τον ιστορικό ερευνητή Ανδρέα Ριζόπουλο, ήταν ταυτόχρονα και τέκτονες, όπως και ο ίδιος ο Τσιπριάνι. Μάλιστα, ο ίδιος τραυματίστηκε σε μια μάχη λίγο έξω από το Δομοκό. Εκτός από τον Τσιπριάνι, στη μάχη του Δομοκού, άλλοι σύντροφοί του που συμμετείχαν στην ομάδα αυτή και των οποίων τα ονόματα έχουν γίνει γνωστά (μέσω του ιστορικού ερευνητή Ανδρέα Ριζόπουλου), ήταν οι Νικόλα Μπαρμπάτο, Ριτσιότι Γαριβάλδη (γιος του πασίγνωστου Γαριβάλδη), Αντόνιο Φράττι, Φερρούτσιο Τολομέϊ και Τσιουζέππε Εβανγκελίσι. (Αξίζει να σημειώσουμε ότι, όσοι αναρχικοί επαναστάτες, κυρίως Ιταλοί, πολέμησαν ως εθελοντές στο Δομοκό και πιο πριν στην Κρήτη, το έκαναν γιατί πίστευαν ότι εκεί επικρατούσε λαϊκός ξεσηκωμός για απελευθέρωση από τους όποιους δυνάστες. Αλλά σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε, την ίδια περίοδο με τη μάχη του Δομοκού, οι αναρχικοί στην Ελλάδα είχαν διαφορετική θέση κάτι που υιοθέτησαν αργότερα και όσοι από τους ξένους επαναστάτες εθελοντές πολέμησαν στον ελλαδικό χώρο).

Ο Αμιλκάρε Τσιπριάνι, επέστρεψε στην Αθήνα και έδωσε μια συνέντευξη στην οποία εξύμνησε τον αγώνα του λαού της Κρήτης, ο οποίος θρηνούσε τα θύματα μιας ακόμα εξέγερσης εναντίον της τουρκικής εξουσίας, τριάντα χρόνια μετά από αυτήν στην οποία συμμετείχε. Να σημειωθεί ότι, στην εξέγερση της Κρήτης το 1897, πήρε μέρος και ένα σώμα Ιταλών αναρχικών και σοσιαλιστών, με επικεφαλής τον Μπερτέτι, καθώς και αρκετοί σοσιαλιστές από το σώμα των γαριβαλδινών. Τέλος, ο Τσιπριάνι επέστρεψε στην Ιταλία όπου πέθανε το 1918.

Εμμανουήλ & Μαρία Δαούδογλου

Αναφέρθηκε προηγουμένως το όνομα του Εμμανουήλ Δαούδογλου. Ο Δαούδογλου γεννήθηκε στη Σμύρνη και ήταν έμπορος στο επάγγελμα. Ίσως γνώρισε τις αναρχικές ιδέες από Ιταλούς

πολιτικούς πρόσφυγες. Στο Παρίσι συνεργάστηκε με τον Αμιλκάρε Τσιπριάνι και με τον Παύλο Αργυριάδη. Εκεί οργάνωσαν μια ομάδα Ευρωπαίων αναρχικών και σοσιαλιστών εθελοντών που συμμετείχε στην αντιοθωνική εξέγερση της Αθήνας το 1862, από τα μέλη της οποίας γνωρίζουμε ονομαστικά μόνο τον Τσιπριάνι (γιατί η έλλειψη ιστορικών στοιχείων καθιστά αρκετά δύσκολη την έρευνα όσον αφορά το σημείο αυτό).

Μετά την εξέγερση του 1862 (σύμφωνα με κάποιες εκδοχές), ο Εμμανουήλ Δαούδογλου, μαζί με τον Πλωτίνο Ροδοκανάτη, προσπάθησαν να συγκροτήσουν μια αναρχική ομάδα στην Αθήνα, αλλά το εγχείρημα απέτυχε. Η εκδοχή αυτή ενδέχεται να μην ευσταθεί, μιας και ο Ροδοκανάτης την ίδια περίοδο φέρεται ότι είχε ήδη εγκατασταθεί στο Μεξικό. Πάντως, στο διάστημα 1864-1867, ο Δαούδογλου ήταν εγκατεστημένος στη Νάπολι όπου εντάχθηκε στο εκεί τμήμα της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων (Α' Διεθνή), τμήμα το οποίο, όπως γνωρίζουμε, είχε άμεση επαφή με τον Μιχαήλ Μπακούνιν, ο οποίος εγκαταστάθηκε εκεί το 1865. Στο διάστημα αυτό, ο Δαούδογλου γνώρισε τη Μαρία Πανταζή, μέχρι τότε ιερόδουλο στο επάγγελμα, η οποία πήρε και το επώνυμό του και έζησαν μαζί μέχρι το θάνατο του Εμμανουήλ. Το 1867 επέστρεψαν στην Αθήνα και επιχειρήσαν εκ νέου να συγκροτήσουν μια αναρχική ομάδα, χωρίς και πάλι να τα καταφέρουν. Το 1870 ο Εμμανουήλ πέθανε κατά τη διάρκεια ενός καυγά στη Δημοκρατική Λέσχη (οργάνωση από τους ιδρυτές της οποίας ήταν ο Ιταλός αναρχικός Αμιλκάρε Τσιπριάνι).

Μετέπειτα, η Μαρία Δαούδογλου εγκαταστάθηκε στο Παρίσι. Εκεί έγινε μέλος μιας ένοπλης αναρχικής ομάδας και συμμετείχε ενεργά στα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας. Μετά την ήττα της Κομμούνας συνελήφθη και εκτελέστηκε από τους Βερσαλλιέρους. Η Μαρία Δαούδογλου ήταν ίσως η πρώτη Ελληνίδα που ασχολήθηκε ενεργά με το αναρχικό κίνημα, αλλά, δυστυχώς, δεν υπάρχουν περαιτέρω στοιχεία για τη ζωή και δράση της.

Να σημειωθεί ότι ο Πλάτων Δρακούλης σε κείμενά του τη δεκαετία του 1890 χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο «Εμμανουήλ Δαούδογλους».

Γκουστάβ Φλουράνς

Ένας άλλος διεθνιστής που δραστηριοποιήθηκε στον «ελλαδικό» χώρο ήταν ο Γάλλος Γκουστάβ Φλουράνς. Γεννήθηκε το 1838 και έγινε καθηγητής πανεπιστημίου. Συγγραφέας των έργων «Ιστορία του ανθρώπου», «Επιστήμη του ανθρώπου» και άλλων. Οπαδός των ιδεών του Μπλανκί, καταδιώχθηκε για τις ιδέες και τη δράση του από το γαλλικό κράτος. Κατέφυγε ως εθελοντής στην Κρήτη το 1866 με ένα σώμα Γάλλων και Ιταλών πολιτικών προσφύγων, στο οποίο συμμετείχαν ελευθεριακοί και σοσιαλιστές οι οποίοι είχαν διαφύγει από τις χώρες τους μετά την ήττα των επαναστατικών κινημάτων του 1848-1849. Στην Κρήτη παρέμεινε μέχρι το 1869. (Επίσης, στην Κρήτη πολέμησε και ένα σώμα 100 περίπου εθελοντών από την Πάτρα με επικεφαλής τον Δήμο Σκαλτσογιάννη). Έπειτα, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ήταν ένας από τους πρωτεργάτες των επεισοδίων εναντίον του Γεωργίου Α' και του Γάλλου πρέσβη. Σε μια συγκέντρωση, τον Μάρτιο του 1866 που είχαν οργανώσει οι φοιτητές στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, στην οποία ήταν ο βασικός ομιλητής, συνελήφθη, αλλά απελευθερώθηκε και επέστρεψε στην Κρήτη. Από εκεί, με τηλεγράφημά του προς τον Γάλλο πρόεδρο Θιέρσο, ζητούσε την προάσπιση των δικαιωμάτων του κρητικού λαού. Η Εθνοσυνέλευση της Κρήτης τον ανακήρυξε επίτιμο δημότη και το καλοκαίρι του 1868 εκλέχθηκε πληρεξούσιος του νησιού. Με την ιδιότητά του αυτή, μετέβη στην Αθήνα για να συνομιλήσει με το βασιλιά Γεώργιο, ο οποίος όμως δεν τον δέχθηκε και συνελήφθη αμέσως.

Κατά μία εκδοχή που δεν γνωρίζουμε εάν ευσταθεί, όταν απελευθερώθηκε γνωρίστηκε με τον Εμμανουήλ Δαούδογλου και συνδέθηκε με ένα μικρό κύκλο αναρχικών (;) Παράλληλα, εξέδωσε και μια γαλλόφωνη εφημερίδα, την «Ανεξαρτησία» όπου κατήγγειλε την επίσημη πολιτική της Γαλλίας στο Κρητικό Ζήτημα. Τότε ο Γάλλος πρέσβης ζήτησε την άμεση απέλασή του, αλλά ξέσπασαν διαδηλώσεις συμπαραστάσης και ένας από τους επώνυμους που του συμπαραστάθηκαν ενεργά ήταν ο Επτανήσιος ριζοσπάστης βουλευτής Ρόκκος Χοϊδάς. Η απέλασή του πραγματοποιήθηκε τελικά, με τη δικαιολογία ότι πήγαινε τις νύχτες έξω από τη γαλλική πρεσβεία στην Αθήνα και τραγουδούσε επαναστατικούς ύμνους (!) Κατέφυγε τότε στην Κωνσταντινούπολη, όπου εξέδωσε τη γαλλόφωνη εφημερίδα «Ο Αστήρ της Ανατολής». Το 1871 επέστρεψε στη Γαλλία, όπου πήρε μέρος στην Παρισινή Κομμούνα ως μέλος της Επαναστατικής Επιτροπής και σκοτώθηκε σε μια μάχη στις Βερσαλλίες.

Δήμος Παπαθανασίου

Ένας ακόμα κοινωνικός αγωνιστής ήταν ο Δήμος Παπαθανασίου. Το πραγματικό του όνομα ήταν Δημοσθένης Αθανασίου και γεννήθηκε στην Πορταριά του Πηλίου. Σε ηλικία 22 χρόνων εγκαταστάθηκε στην Αθήνα για πανεπιστημιακές σπουδές. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1850 άρχισε να εργάζεται ως συντάκτης σε αθηναϊκές εφημερίδες. Το 1859 εξέδωσε δική του εφημερίδα, τον «Αγγελιοφόρο», με πρόγραμμα «Πλήρη ισότητα και πλήρη ελευθερία του ατόμου». Το 1861 ανέλαβε τη διεύθυνση της εφημερίδας «Φιλόπατρις», μετέπειτα εξέδωσε την εφημερίδα «Νέα Γενεά» και, τελικά, έγινε εκδότης της εφημερίδας «Μέλλον».

Ήταν ακραίος αντιοθωνικός και αναρχίζον, ένθερμος οπαδός των ιδεών του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν, της κατάργησης του κράτους και της αλληλοβοήθειας. Στις 21 Ιανουαρίου 1861 έγραψε, ανάμεσα στα άλλα ειρωνικά, στο «Φιλόπατρι»:

«...μη δυσαρεστούνται οι συνδρομηταί, όσοι δεν λαμβάνουν εγκαίρως το φύλλον... φυλάσσονται εσφραγισμένα και ασφαλή εις τα δωμάτια της Εισαγγελίας...».

Το 1861 εργάστηκε ως συντάκτης στην εφημερίδα «Φως» (1860-1877) του Σοφοκλή Καρύδη, δημοσιογράφου και ποιητή που αγωνιζόταν για το γκρέμισμα της τυραννίας του Όθωνα.

Οι ιστορικοί Μ. Παπαϊωάννου και Π. Νούτσος, φέρουν τον Δήμο Παπαθανασίου ως συντάκτη του άρθρου με τίτλο «Αναρχία» που δημοσιεύτηκε στο «Φως» του Καρύδη - άποψη η οποία φαίνεται ότι είναι σωστή - και οδήγησε στην κατάσχεση του συγκεκριμένου φύλλου της εφημερίδας από την αστυνομία. Ο δε Λεωνίδας Χρηστάκης αναφέρει ότι ο συντάκτης του άρθρου «Αναρχία» ήταν ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος.

Το 1862 ο Παπαθανασίου πήρε μέρος στις εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων για τη Β' Εθνοσυνέλευση, ως υποψήφιος της περιφέρειας Βόλου-Λάρισας, αλλά δεν εκλέχθηκε. Στις 20 Ιανουαρίου 1862, κυκλοφόρησε την εφημερίδα «Νέα Γενεά», στην οποία, εκτός από ιδέες όπως κατάργηση του κράτους, αλληλοβοήθεια κ.ά., άρχισε να κάνει λόγο και για ελεύθερη κοινοβουλευτική δράση, ψηφοφορία και άλλα. Η εφημερίδα έκλεισε το 1869.

Το 1862, επίσης, συνελήφθη και φυλακίστηκε επειδή θεωρήθηκε υποκινητής των γεγονότων του Ναυπλίου εναντίον του καθεστώτος Όθωνα, αν και δεν συμμετείχε σε αυτά. Από τις φυλακές

Μεντρεσέ στάλθηκε στην Κύθνο, όπου τον ίδιο χρόνο έγινε μάρτυρας των εκεί γεγονότων, τα οποία και περιέγραψε στην εφημερίδα του «Νέα Γενεά». Για ένα διάστημα διηύθυνε τη σατιρική εφημερίδα «Αριστοφάνης». Το 1869 έγινε συνιδιοκτήτης της εφημερίδας «Μέλλον» του Γ. Γλήνη. Τον Οκτώβριο του 1870, ο Γλήνης πέθανε και ο Παπαθανασίου συνέχισε μόνος την έκδοση της εφημερίδας αυτής.

Η έκρηξη της Κομμούνας του Παρισιού το 1871, τον συγκλόνισε και την υπερασπίστηκε με ένα δικό του ιδιόρρυθμο τρόπο. Αν και στην αρχή ήταν αρκετά επιφυλακτικός, μετά από ένα μήνα από το ξέσπασμα της Κομμούνας άρχισε να την υπερασπίζεται από τις επιθέσεις και τις συκοφαντίες των αντιπάλων της, με μια ιδιαίτερα μαχητική αρθρογραφία και με προβολή ιδεών όπως αυτοδιοίκηση των πόλεων, χωριών και επαρχιών, ομοσπονδία των αυτόνομων δήμων και, από την άλλη, δυνατότητα της κυβέρνησης να ρυθμίζει την εξωτερική πολιτική της χώρας, τα προβλήματα του πολέμου, τα οικονομικά ζητήματα, τη συγκοινωνία, το εξωτερικό εμπόριο κ.ά. Μάλιστα, υποδείκνυε ως παράδειγμα τέτοιου κράτους τις Η.Π.Α. Το «Μέλλον» ήταν η μοναδική ελληνική εφημερίδα της εποχής που δημοσίευε γεγονότα, ανταποκρίσεις και νέα σχετικά με την εξέλιξη και τη δράση της Κομμούνας του Παρισιού, της «*Επαναστάσεως του Δήμου των Παρισίων*», όπως την ονόμαζε ο Παπαθανασίου. Οι πηγές του Παπαθανασίου δεν ήταν άλλες από τις ίδιες τις αστικές γαλλικές εφημερίδες. Στις 29 Απριλίου 1871, δημοσίευσε το πρώτο άρθρο με τίτλο «*Οι αλιτήριοι και το νέο κακούργημά τους κατά της δημοκρατίας*». Με το επίθετο «αλιτήριοι» χαρακτήριζε τους Γάλλους μεγαλοαστούς.

Όλα αυτά του δημιούργησαν αρκετούς κινδύνους, αλλά και πόλεμο από πλευράς άλλων εφημερίδων, όπως η «*Παλιγγενεσία*» και ο «*Αιών*», επειδή ήταν ο μοναδικός από τους τότε μεγάλους εκδότες εφημερίδων που υπεράσπιζε την Παρισινή Κομμούνα. Μάλιστα, έπεσε και θύμα δολοφονικής απόπειρας από ομάδα τραμπούκων και χαφιέδων, με επικεφαλής τον αστυνομικό Ψαλτήρα, στις 3 Ιουνίου 1871 και τραυματίστηκε. Το γεγονός αυτό φιλοξενήθηκε, βέβαια, στις άλλες εφημερίδες, οι οποίες, όμως, υπεράσπισαν τους επιτιθέμενους. Αλλά ο Παπαθανασίου δεν κάμφθηκε και συνέχισε τις δημοσιεύσεις και τους ύμνους του προς την Κομμούνα.

Με το «Μέλλον» συνεργάστηκε για ένα διάστημα και ο Επτανήσιος ριζοσπάστης Παναγιώτης Πανάς, στέλλοντας από τη Ρουμανία ανταποκρίσεις για την Παρισινή Κομμούνα και την Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία. Αλλά ο Παπαθανασίου αντιδίκησε μαζί του, επειδή ο Πανάς υποστήριξε σε άρθρο του τη δημιουργία δημοκρατικού κόμματος, κατηγορώντας τον ότι ασπασθήκε τις συγκεντρωτικές αρχές. Το παράδοξο ήταν, όμως, ότι και ο ίδιος εμφορείτο από κοινοβουλευτικές και παρόμοιες απόψεις. Αντιτάχθηκε, επίσης, στην πρώτη αναρχική ομάδα του «ελλαδικού» χώρου, τον Δημοκρατικό Σύλλογο Πάτρας και, μάλιστα, δημοσίευσε δήλωση στο «Μέλλον», στην οποία έλεγε, μεταξύ άλλων, ότι το «Μέλλον» «*ουδεμίαν σχέση, ούτε υλικήν, ούτε ηθικήν, έχει με την Διεθνή Εταιρεία των Εργατών*», που, όπως ξέρουμε, ήταν Ένωση που είχε ιδρύσει ο Μιχαήλ Μπακούνιν και οι σύντροφοί του. Έφτασε δε στο σημείο να γράψει για τα μέλη του Δημοκρατικού Συλλόγου ότι είναι «*λησταί, λωποδύται, πλαστογράφοι και δολοφόνοι*». Πάντως, μέχρι το θάνατό του, τον Δεκέμβριο του 1878, πριν συμπληρώσει τα πενήντα του χρόνια, ο Παπαθανασίου υμνούσε τους κομμουνάρους και το θάρρος τους μπροστά στα εκτελεστικά αποσπάσματα. Με το θάνατό του έκλεισε και η εφημερίδα «Μέλλον».

Μεγάλα αποσπάσματα από τα δημοσιεύματα του Δ. Παπαθανασίου στο «Μέλλον» για την Παρισινή Κομμούνα, δημοσιεύονται στο βιβλίο του Μ.Μ. Παπαϊωάννου «Η Παρισινή Κομμούνα και η Ελλάδα» (εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1995).

"Αναρχία"

Το κείμενο «Αναρχία» - του οποίου το πρώτο μέρος δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Φως» του Σοφοκλή Καρύδη στις 9 Σεπτεμβρίου 1861 - θεωρείται το πρώτο αναρχικό δημοσίευμα στον «ελλαδικό» χώρο. Το άρθρο δημοσιεύθηκε στο «Φως», όταν ο Καρύδης απουσίαζε και στην εφημερίδα είχαν μείνει ο Παπαθανασίου με τον Π. Πανά

Ο ποιητής Νίκος Δανδής (φιλολογικό ψευδώνυμο του Αιγυπτιώτη Έλληνα Νίκου Πολυμέρη) επανακυκλοφόρησε το κείμενο στην Αθήνα το 1974, σε πολύχρωμο φάκελο, με τον υπότιτλο «*Το πρώτο αναρχικό δημοσίευμα*», το οποίο συμπεριελήφθη από τον Λεωνίδα Χρηστάκη στο τεύχος 13/14 του περιοδικού «Panterma». Ο Νίκος Δανδής αναφέρει ότι ο συντάκτης του κειμένου ήταν κάποιος από τους συντάκτες της εφημερίδας «Φως», χωρίς να τον κατονομάζει ούτε και τεκμηριώνει την άποψή του. Το ίδιο κείμενο επαναδημοσιεύθηκε το 1974, στο τεύχος 32 του περιοδικού «Νέα Σύννορα».

Ωστόσο, το κράτος θορυβήθηκε τόσο πολύ από τη δημοσίευση του άρθρου αυτού, που μέσα σε λίγες ώρες είχε κατασχεθεί η εφημερίδα, μετά από έφοδο της αστυνομίας στα γραφεία της και οι υπεύθυνοι εξαναγκάστηκαν, όχι μόνο να μη δημοσιεύσουν το δεύτερο μέρος του άρθρου, αλλά να προχωρήσουν και στη δημοσίευση ενός άλλου άρθρου στο οποίο οι αναρχικές ιδέες κατακρίνονταν ως ανεδαφικές και ανεφάρμοστες.

Η ΑΝΑΡΧΙΑ

Διατί μερικοί τόσο πολύ φοβούνται την αναρχία; Διατί και η "Γενική Εφημερίς" και όλα τα υπουργικά όργανα τόσοις εξορκισμούς κάμνουνσι κατ' αυτής και οι πολίται τους ακούουν και δεν γελώσι; Είναι τάχα τόσοις μέγα κακόν η αναρχία, ώστε να την τρέμωμεν όλοι και να την εξορκίζωμεν; Εν πρώτοις, η κυρία σημασία της λέξεως είναι: όταν ένα έθνος μείνη χωρίς αρχάς, χωρίς υπουργεία, δηλονότι χωρίς αστυνομίαν, χωρίς κλητήρες και χωροφύλακας, χωρίς νομάρχας και επάρχους, χωρίς δημάρχους, εισπράκτορας, στρατιώτας, χωρίς αρχάς εν ενί λόγω. Αι! και είναι κακή η κατάστασηις αυτή; Είναι κακόν να ευρεθούν τα έθνη μίαν ημέραν απηλλαγμένα από όλας τας αρπυίας ταύτας; Συλλογισθήτε πόσα πληρώνουν οι ταλαίπωροι λαοί δια να διατηρούν τα στοιχεία αυτά τα οποία καλούνται αρχαί. Εις την Ελλάδα π.χ. πληρώνομεν 30 εκατομμύρια, χωρίς τα δημοτικά. Αν προσθέσωμεν και τα δημοτικά θα γίνουν 40. Θα ήταν κακόν λοιπόν, αν ήτο ποτέ δυνατόν να ευρεθεί τρόπος να μην πληρώνομεν τα εκατομμύρια ταύτα; Και προσέτι οι λεγόμενοι νομάρχαι και έπαρχοι και αστυνόμοι και κλητήρες και υπουργοί, να είναι απλοί πολίται ως ημείς, να ζώσιν από την εργασίαν των και να μην είμεθα αναγκασμένοι να κλίνωμεν ενώπιόν των, να τους χαιρετώμεν μέχρι εδάφους και να στεκώμεθα δύο ώρας έμπροσθέν των με το καπέλλον εις τας χείρας και από κάπου κάπου να τρώγομεν και από καμμίαν εις την πλάτην;

Αναρχία θα είπη να μην έχωμεν διόλου αρχάς. Αλλ' αν ήτο δυνατόν η κατάστασηις αυτή θα ήτο το πλέον ουράνιον πράγμα! Εκτός ότι τρέφονται αι αρχαί αυταί από τους ιδρώτας των πολιτών και τρέφονται παχύτατα καθώς βλέπετε, συλλογισθήτε και πόσα κακά κάμνουνσι εις την κοινωνίαν. Δεν λέγομεν δια τας ειδικάς μας αρχάς, άπαγε της βλασφημίας! Οι ειδικοί μας άρχοντες από αυτού του πρωθυπουργού μέχρι του τελευταίου κλητήρος, από του δημάρχου

μέχρι του εισπράκτορος, είναι άγιοι και εξαίρετοι άνθρωποι. Άμποτε να έχουν όλα τα έθνη τοιούτους υπουργούς και επάρχους και δημάρχους και αστυνόμους. Αλλ' εννοούμεν εκείνους των άλλων εθνών, της Νεαπόλεως π.χ. πρότινος καιρού, της Ρώμης σήμερα, της Αυστρίας, της Τουρκίας και όπου αλλού υπάρχουν κυβερνήσεις διεστραμμένα. Δεν θα ήτο καλλίτερον τα έθνη αυτά να μην είχαν διόλου άρχοντες και να μην επλήρωναν μεν, όσα πληρώνουν διά να τους τρέφουν, να μην υπέφερον δε όσα υποφέρουν και υποφέρουσι εξ αυτών;

Αλλά και εις αυτά τα κράτη τα οποία έχουνσι τας καλλιτέρας κυβερνήσεις, εις την Αγγλία π.χ. και εις την Ελβετίαν και εις το Βέλγιον και εις τας Ηνωμένας Πολιτείας και εις την Ελλάδα ταύτην, διότι και η Ελλάς πρέπει να συγκαταριθμηθή μεταξύ αυτών, αν ήτο δυνατόν να έλειπον διόλου αι κυβερνήσεις και όλοι οι υπάλληλοί των, και να μην υπήρχον από της μιας άκρας μέχρι της άλλης ει μη μόνον πολίται, ίσοι και όμοιοι και ζώντες όλοι από την εργασίαν των, δεν θα ήτο απειράκις καλλιτέρα η κατάστασις αύτη παρά την σήμερα; Ουδεμία αμφιβολία. Ουδείς θέλει πείση τον γαϊδάρων, όσο καλός και αν είναι η ευθεντικότης του και όσο ελαφρότερον σαμάρι και αν του βάλη, ότι είναι καλλιτέρα η κατάστασις του αύτη, παρά εάν δεν έφερε διόλου σαμάρι, εάν δεν εφορτώνετο διόλου, αλλά ε περιφέρετο ελεύθερος και έβοσκεν εις τα δάση και τα όρη. Και αι κυβερνήσεις λοιπόν, όσον καλαί και εγκρατείς και δίκαιοι και αν είναι, πάντοτε είναι ένα σαμάρι, πάντοτε τρέφονται εκ της εργασίας των άλλων, καθώς ο κύριος εκ της εργασίας του γαϊδάρου και ευτυχής και αγία θα ήτο η ημέρα, καθ' ήν θα κατορθώναμε να μην έχωμεν διόλου ανάγκην κυβερνήσεων και αρχών, αλλά να ζώμεν πάντες εν ομονοία και αδελφότητι, ίσοι όλοι και τρεφόμενοι εκ των χειρών μας.

Η αναρχία λοιπόν, ήτοι η παντελής έλλειψις αρχών, δεν είναι διόλου κακόν, απεναντίας είναι μέγιστον αγαθόν, είναι η κατάστασις εκείνη εις την οποίαν προώρισε ο θεός τα έθνη να φθάσουν μιαν ημέραν και ευτυχείς οι λαοί, όσοι φθάσουν προτύτερα! Πώς είναι δυνατόν τούτο; Πώς δύνανται να φθάσουν αι κοινωνίαι εις το σημείον εκείνο, ώστε να μην έχουν αρχάς ή να έχουν όσον το δυνατόν ολιγοτέρας και ασθενεστέρας; Τούτον θέλωμεν αποδείξει εις ξεχωριστόν άρθρον, εάν θα έχωμεν την τιμήν ν' αναπληρώνομεν επί τινας ημέρας τον κύριον του "Φωτός" συντάκτην.

Αλλά διατί τόσο πολύ φοβούνται τινές την αναρχίαν, αφού αύτη δεν είναι διόλου κακόν; Άλλο τι φοβούνται βεβαίως υπό την λέξιν αύτην οι πολίται. Φοβούνται την λεηλασίαν, την αρπαγήν, τας αιματηράς συγκρούσεις, την κοινωνικήν αταζίαν εν ενί λόγω και όχι την αναρχίαν. Δεν είναι αυτό, φίλοι συμπολίται; Είμεθα μέσα εις την καρδίαν σας. Εάν ήτο δυνατόν, λέγει έκαστος με τον εαυτόν του, να μην γίνουν διαρπαγαί και συγκρούσεις και φόνοι και αταξίαι, αν ήτο δυνατόν εγώ να έχω εξησφαλισμένην την ζωήν, την τιμήν και την περιουσίαν μου, εις κόρακας ας επήγαιναν όλα τα υπουργεία, δεν θα εδυσσαρεστούμην. Την διαρπαγήν λοιπόν, τας βιαιοπραγίας και τας αιματηράς συγκρούσεις φοβούνται και αποστρέφονται οι πολίται. Αλλ' είναι δυνατόν να συμβώσιν ταύτα εις την Ελλάδα, έστω και εν καιρώ αναρχίας και αν επί ημέρας πολλάς παραταθή αύτη; Τούτο θέλωμεν εξετάσει εις το προσεχές φύλλον. Πρέπει να το εξετάσωμεν διότι υπάρχουν επί του αντικειμένου τούτου φόβοι πολλοί, φόβοι μάταιοι και παράλογοι, οι οποίοι πρέπει να λείψουν, πρέπει να φουγαδευθούν, εάν θέλωμεν διόρθωσιν της παρούσης καταστάσεώς μας, την οποίαν όλοι συναισθανόμεθα, όλοι ομολογούμεν ότι δεν είναι καλή, ούτε αξία λαού ελευθέρου.

Εξαιτίας της δίωξης των υπεύθυνων της εφημερίδας, στις 16 Σεπτεμβρίου 1861, δημοσιεύτηκε στο «Φως» το ακόλουθο κύριο άρθρο με το οποίο καταβάλλεται προσπάθεια να «διασκεδαστούν» οι συλλήψεις και η κατάσχεση του προηγούμενου φύλλου, ενώ τονίζεται ότι η αναρχία είναι ουτοπική και ανεφάρμοστη:

Η παρεξήγησις

Μακράν του να συνηγορήσωμεν υπέρ του κατασχεθέντος άρθρου του παρελθόντος Σαββάτου, η Αναρχία, οφείλομεν όμως χάριν της αληθείας και της αδίκως παρεξηγηθείσης εννοίας αυτού, να παρατηρήσωμεν ολίγα, άτινα πιστεύομεν ότι θέλουν πείσει τινά τετυφλωμένα νευρόσπαστα.

Το άρθρον τούτο γραφέν εις εποχήν ανώμαλον και ύποπτον, έπρεπε πάντοτε να ηχήσει δυσαρέστως εις τας ακοάς όλων, έπρεπε να τύχη υποδοχής τοιαύτης. Γραφόμενον όμως εις εποχήν ολίγον μεμακρυσμένην της παρούσης, ήθελε τύχει ίσως δημοσιογραφικής τινος πάλης.

Καταταπτόμενοι και ημείς εις την αντίδοξον αυτού μερίδα, διότι λέγων ο αρθρογράφος ότι η Αναρχία θέλει φέρει εις τους λαούς την ισότητα, την αδελφότητα κλπ. σφάλει μεγάλως, καθ' όσον τότε ζητεί ή ένα λαόν φθάσαντα εις το κατακόρυφον σημείον της ηθικής τελειότητός του, ήτοι εις το Ζενίθ της ιδανικότητος, και τοιούτον εν τη υφηλίω δεν ευρίσκομεν ή τουναντίον ένα κόσμον όλως κτηνώδη και άγριον φθάσαντα εις το Ναδίρ της ατελείας και πραγματικότητος μη φροντίζοντα διόλου περί της διανοητικής του αναπτύξεως τρεφόμενον και ζώντα ως οι Ορεσίτροφοι εκείνοι άγριοι Ινδοί, έχοντες το κυνηγετικόν όπλον επί του ώμου των ή την ποιμενικήν ράβδον υπό μάλης.

Λέγομεν κόσμον κτηνώδη και άγριον, διότι απεδείχθη ότι εκ των ελευθέρων πολιτευμάτων, τα έθνη ευημερούσιν. Εκ του Πολιτικού αυτού συναλλάγματος οι άνθρωποι έφθασαν εις την ιδέαν της συναισθήσεως του καθήκοντος, του σεβασμού προς τους ανωτέρους, και τέλος της κοινής ευδαιμονίας.

Δια της εφαρμογής ελευθέρων πολιτευμάτων, ο άνθρωπος ως φύσει κενόδοξος και φίλαρχος, κεντάται η άμιλλα και φιλοτιμία όλων, και κατά συνέπειαν η διανοητική μόρφωσις τείνει εις την πρόοδόν της.

Πραγματευόμενος τις εν τω παρόντι φύλλω περί πολιτευμάτων και των αποτελεσμάτων της Αναρχίας ματαίως κοπιάζει, διότι και το στενόν του φύλλου, και αι περιστάσεις δεν το επιτρέπουν, ηθελήσαμεν μόνον να δώσωμεν μικράν τινα ιδέαν εις τους τετυφλωμένους τούτους, οίτινες ηθέλησαν να ωφεληθούν της περιστάσεως, δεικνύοντες διαπιστευτήρια αφοσιώσεως.

Θέλοντες όμως να εξαλείψωμεν από το κοινόν και από αυτούς, την ριφθείσαν σατανικήν ιδέαν, λέγομεν ότι ουδέποτε ο Ελληνικός λαός ηθέλησε ή εφαντάσθη να βάψη τας χείρας του εις αίμα αθών, εις το αίμα των πατέρων του. Ο ελληνικός λαός αν και ήναι ολίγον φλεγματικός, είναι κατά της εξουσίας και ουχί κατά του Θρόνου, τον οποίον πάντοτε εις όλας τας περιστάσεις του συνέδραμεν, ο ελληνικός λαός δύναται να προσφέρει προμαχώνα πτωμάτων του προς σωτηρίαν των βασιλέων του, και αν τινες κόλακες και τυχοδιώκται θέλουν να διασύρουν και δυσφημήσουν το αείμνηστον του Έλληνος όνομα, εις τούτους αντιτάττομεν την περιφρόνησιν.

Ο Ελληνικός λαός εξετιμήθη πάντοτε εις τας σπουδαίας περιστάσεις, προσενεγκών θυσίας μέχρις εσχάτης πνοής. Ότε η σκανδαλώδης περί συνομοσίας ιδέα, διεδόθη εις την Επιμενίδειον ύπνον καθεύδουσας πόλιν μας, εις όλων τα πρόσωπα εφαινετο ζωγραφισμένη η αποστροφή και η αγανάκτησις, τότε άπας ο τύπος διατελών υπό το κράτος τρομεράς εν γένει

κατά του συστήματος αποστροφής, εις την ιδέαν όμως της συνομωσίας, συνώμωσε και ούτος πράγματι και εν μία φωνή προσέφερε εις τον Θρόνον ουχί θεραπείαν, αλλά καθήκον και ήδη λοιπόν ότε ο αγών πρόκειται περί των όλων, ότε δεν πρόκειται περί του ενός ή του άλλου υπουργού και ήδη ζύμπαν το Έθνος θρηνεί και χαίρει, δια τε το αποτρόπαιον τούτο συμβάν και την διάσωσιν της ζωής της Σεβαστής ημών Ανάσσης εκ του κινδύνου.

Γράφοντες ταύτα μη νομίσητε ότι θέλομεν να κολακεύσωμεν την περίστασιν, ή θέλομεν να σας ρίψωμεν στάκτην εις τα μάτια, απ' εναντίας γράφομεν εκ πεποιθήσει, θέτοντες την χείραν μας επί της καρδιάς, ως και άλλοτε.

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

Αναφέραμε προηγουμένως τον Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο ως τον συγγραφέα του πρώτου αναρχικού δημοσιεύματος στον «ελλαδικό» χώρο. Ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος ήταν γιος του ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου (Κωνσταντινούπολη 1815-Αθήνα 1891). Γεννήθηκε το Σεπτέμβριο του 1843 στην Αθήνα. Ο Ιωάννης Ζερβός, αλλά και άλλοι βιογράφοι και ερευνητές, αναφέρουν ότι η οικογένειά του ήταν διακεκριμένη οικογένεια που καταγόταν από τη Βυτίνα Αρκαδίας Πελοποννήσου. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθήνας, από την οποία αναγορεύτηκε διδάκτορας το 1866 σε ηλικία μόλις 23 χρόνων. Άσκησε από τότε το επάγγελμα του δικηγόρου μέχρι το τέλος της ζωής του με ζήλο, όπως υπηρέτησε παράλληλα και την ποίηση με το ίδιο πάθος. Στη λογοτεχνία και ιδιαίτερα την ποίηση και το θέατρο επιδόθηκε από τα μαθητικά και φοιτητικά του χρόνια. Παράλληλα, ασχολήθηκε και με τη φιλοσοφική έρευνα. Φέρεται ως εσωστρεφής, απαισιόδοξος, αγέλαστος, άνθρωπος που απέφευγε τις πολλές συναναστροφές, κλεισμένος ως επί το πλείστον στον εαυτό του. Τις ελεύθερες ώρες του τις διέθετε στη μελέτη, αποκτώντας έτσι μεγάλη κλασική μόρφωση, πλήρη γνώση της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του καιρού του και φανερή κλίση προς τις κοινωνικές, ηθικές και φιλοσοφικές επιστήμες. Λέει ο ίδιος:

«Εγεννήθην εν Αθήναις την 8ην Σεπτεμβρίου 1843, εβραβεύθην δια την περί καθηκόντων πραγματείαν μου την 14 Σεπτεμβρίου 1861, δια τους Στόνους, λυρική συλλογήν, την 8ην Μαΐου 1866. Το πρώτον βιβλίον, το οποίον εδημοσίευσα δε είναι: Αι σκέψεις ενός ληστού. Δεν ειζεύρω αν το ανέγνωσες, το εδημοσίευσα δε εν έτει 1859. Είμαι δικηγόρος, ως γνωρίζεις, και κρατώ υπό μάλης δικογραφίας καθ' άπασαν την ημέραν, υποκλέπτων ώρας του ύπνου καθ' άς εργάζομαι εις φιλολογικά έργα. Αν δεν εφοβούμην μη σε πλήξω, ήθελον διηγηθή πόσας πικρίας υφίστανται οι άνθρωποι τω Γραμμάτων εν Ελλάδι». (Στον πρόλογο της έκδοσης Τα Άπαντα του Παπαρρηγόπουλου, 1897, εκδ. Γ.Δ. Φέξη).

Ο Χαράλαμπος Άννινος (για τον οποίο να σημειώσουμε ότι, κατά πάσα πιθανότητα, η εργασία του με τίτλο «Δύο Έλληνες ποιηταί» αποτέλεσε τη βάση στην οποία στηρίχθηκαν όλες σχεδόν οι μετέπειτα μελέτες για τη ζωή και το έργο του Δ. Παπαρρηγόπουλου) παρέχει στοιχεία για την όλη παιδεία του Παπαρρηγόπουλου: «Φύσει φιλομαθής, εγκύπας εις την μελέτην των αρχαίων συγγραφέων, ως εμφανίζεται εκ των έργων του και ιδίως των πεζών, καθώς και εις την ανάγνωσιν των περιφημοτέρων έργων των νέων φιλολογιών, απεθησαύρισε πλούτον γνώσεων και εφοδίων συντελεστικών εις την γενναιοτέραν ανάπτυξιν του φυσικού του πνεύματος. Κατά προτίμησιν ησχολείτο εις την μελέτην συγγραμμάτων ηθικών και φιλοσοφικών».

Και παρακάτω: «...εκ της νεότητός του εμελέτα τον Πλάτωνα. Εκ των έργων του φαίνεται σαφώς ότι εμελέτησε πολλούς των αρχαίων συγγραφέων και ποιητών, ιδίως τους Έλληνας τραγικούς. Εκ των

Λατίνων είχε πιθανώς μελετήσει τον Λουκρήτιον, τον Σενέκα, τον Τάκιτον και είτινα άλλον. Αλλά και τα νεώτερα φιλοσοφικά συστήματα ήσαν οικεία εις αυτόν. Εις τους φίλους του ήτη γνωστόν, ότι εις τα τέλη του βίου του, καταγίνετο εις την μελέτην του Σπινόζα, βεβαίως δε και Σοπεχάουερ θα ήτο μεταξύ των προτιμωμένων του. Ο Βύρων, ο Σαίξπηρ, ο Γκαίτε, ο Χάινε, ο Young, ο Μυσσέ και ιδίως αι Confessions d' un enfant de siecle, πιθανώς ο Baudelaire, εξ άπαντος ο Leopardi, κατελέγοντο μεταξύ των προσφιλών του συγγραφέων». Ο Χ. Άννινος γράφει ότι οι μελέτες στις οποίες ενέσκυψε ο Παπαρρηγόπουλος ήταν αυτές που τον έκαναν απαισιόδοξο: «Άλλ' η απαισιοδοξία του έχει τούτο το ιδιαίζον, ότι δεν είναι επίπλαστος, όπως η των άλλων συγχρόνων και μιμητών του, είναι ιδική του γνησία, απόρροια των ιδεών και των αισθημάτων του. Αι θρησκευτικά του πεποιθήσεις ισχυρώς κλονισμένα, δεν δύναται να τον συγκρατήσουν».

Ο Δ. Παπαρρηγόπουλος πίστευε αρχικά στη λεγόμενη αθανασία της ψυχής και, μάλιστα, έγραψε και μια σχετική πραγματεία που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Παρθενών», αλλά μετά από λίγο χρόνο η αμφιβολία κλόνισε την πίστη του αυτή και οδηγήθηκε σε δοξασίες υπέρ του μηδενός που το θεωρούσε ως μελλοντικό όνειρο της ζωής και όπλο των ποιητών και άλλων διανοούμενων προς τη δυστυχούσα κοινωνία. Ίσως, βέβαια, στην υιοθέτηση των απόψεων αυτών από την πλευρά του να συνετέλεσαν, ζέχωρα από τις μελέτες του, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν την εποχή αυτή, μια εποχή που χαρακτηρίζεται από την εδαφική αύξηση της ελλαδικής επικράτειας με την ενσωμάτωση των Επτανήσων, τη συνεχιζόμενη αθλιότητα του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού, την εκτεταμένη εξαχρείαση διοικούντων και μη, τη διαφθορά του πολιτικού βίου, ακόμα και την κοινωνική ληστεία για την οποία, άλλωστε, έγραψε και το κείμενό του «Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας». Το μόνο γεγονός αισιοδοξίας, η μόνη φωτεινή έξαρση που φαίνεται ότι συνέβη κατ' αυτόν είναι η Κρητική επανάσταση.

Να σημειώσουμε ότι το «Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας» το έγραψε και το κυκλοφόρησε όταν ήταν ακόμα μαθητής Γυμνασίου. Ο Λεωνίδας Χρηστάκης και ο Νίκος Δανδής αναφέρουν ότι εκδόθηκε το 1861. Ο Λ. Χρηστάκης λέει: «Το κείμενο περιγράφει με πολλή παρρησία τις απόψεις και την κοινωνική δραστηριότητα των ληστών και καταδικάζει την κοινωνία των ανισοτήτων. Είναι περίεργο, διότι ο Δημήτρης προερχόταν από εύπορη και παραδοσιακή οικογένεια και διότι ο πατέρας του εκτός από ιστορικός, εργαζόταν σε φιλο-Οθωνική εφημερίδα – το ΕΘΝΟΣ – ο δε παππούς του ήτο τραπεζίτης στην Κωνσταντινούπολη και ένας εκ των Φιλικών».

Ο δε Νίκος Δανδής γράφει: «...Ο Δημ. Παπαρρηγόπουλος, το «άτακτο παιδί» της εποχής του ήταν ένας ευαίσθητος ποιητής που δεν μπορούσε ν' ανεχτεί τις αυθαιρεσίες της Αυλής και της οικονομικής φεουδαρχίας που σαν ακρίδες του Φαραώ μάστιζαν το λαό που είδε πολύ γρήγορα τις ελπίδες του για μια συνταγματική διακυβέρνηση να διαψεύδονται». Αλλά ο Παπαρρηγόπουλος, αν και φαίνεται ότι επηρεάστηκε από όλο αυτό το φάσμα γεγονότων και καταστάσεων, εντούτοις δεν φαίνεται ότι έγραψε πατριωτικά ή παρόμοιας υφής ποιήματα και όσα έγραψε τέτοια είναι πολύ ελάχιστα. Αυτό επιβεβαιώνει και ένας άλλος μελετητής του έργου του και επίδοξος ανθολόγος του (με την έννοια ότι ο αριθμός των ποιημάτων που ανθολογεί είναι κατά πολύ μικρότερος από τον αριθμό των ποιημάτων που ανθολογήθηκαν μετέπειτα από άλλους μελετητές του έργου του Παπαρρηγόπουλου) ο Ιωάννης Ζερβός, ο οποίος γράφει: «Η απομάκρυνσίς του από τα πατριωτικά θέματα και την ελαφράν ερωτολογία, η εντονωτέρα κάθε άλλης προσπάθειά του προς φιλοσοφικόν λυρισμόν, νεώτερον, σύγχρονον, ανθρώπινον και όχι πατροπαραδότως θεολογικόν, όπως π.χ. ήτο συχνά ο λυρισμός των Σούτσων, η κατά το δυνατόν αποφυγή πολιτικών πεζολογημάτων, ο αντικειμενισμός – ιδού τα κύρια γνωρίσματα και τα χαρίσματα του Παπαρρηγόπουλου, τα οποία τον κάμνουν αρχηγόν και κορυφαίον του δευτέρου φιλολογικού ρεύματος που επεκράτησε ολίγον μεν χρόνον, αλλ' αρκετά έντονα, ώστε να παρασύρη μακράν του ποιητικού μας εδάφους πολλά περιττά υπολείμματα της φαναριώτικης στιχουργίας. Και μαζί με τα γενικά αυτά χαρίσματα θα ηδύνατο η προσεκτική των στίχων του Παπαρρηγοπούλου ανάγνωσις να του αναγνωρίση κάποια άλλα

μερικώτερα προσόντα, που τον κάμνουν πλέον συγχρονισμένον μας παρ' ό,τι όλ' οι άλλοι της εποχής του...»

Το 1866 στη διδακτορική του διατριβή πραγματεύεται ένα αρκετά δύσκολο ζήτημα, το περί ποινών του Πλάτωνα, ενώ μετά από δύο χρόνια (1868) συμμετέχει σε διαγωνισμό του οποίου ο αθλοθέτης ήταν ο υποναύαρχος Νικόδημος, όπου βραβεύτηκε η πραγματεία του με τίτλο *«Τα καθήκοντα του ανθρώπου χριστιανού και ως πολίτου»*. Την ίδια εποχή και καθώς ήταν εργατικώτατος, έγραψε μια αρκετά αξιόλογη συνοπτική ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, η οποία, όχι μόνο ξεσηκώνει σάλο για τις ριζοσπαστικές απόψεις που υιοθετεί σε αυτήν, αλλά, όπως γράφει – και πάλι – ο Χ. Άννινος είναι *«χρησιμωτάτη εις την διδασκαλίαν το μαθήματος εις τα κατώτερα σχολεία»*. Γράφει, ακόμα, μερικές άλλες πραγματείες για ιστορικά και φιλολογικά ζητήματα οι οποίες δημοσιεύονται στα διάφορα περιοδικά της εποχής και οι οποίες φέρουν πάντα «την σφραγίδα του εξεταστικού πνεύματος και της πολυμαθείας του». Μεταξύ αυτών των πραγματειών είναι και αυτή για τα Απόκρυφα Ευαγγέλια που παρουσιάστηκε από τον ίδιο σε επίσημη εκδήλωση κατά τη χειμερινή περίοδο του 1872 στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός».

Συνεχίζοντας, ο Χ. Άννινος γράφει ότι, πράγματι ο Δ. Παπαρρηγόπουλος - όπως και ο σύγχρονος, ομότεχνος και φίλος του Σπυρίδων Βασιλειάδης, με τον οποίο είναι τόσο κοντινοί φίλοι που τους αποκαλούσαν *«Διόσκουρους»* - είναι λυρικοί ποιητές, στο οποίο, όπως είδαμε σε προηγούμενο απόσπασμα, συνηγορεί και ο Ιωάννης Ζερβός. Ο Χ. Άννινος σπεύδει ευθύς αμέσως να εκτιμήσει ότι *«ολίγα εκ των λυρικών του ποιημάτων δύναται να θεωρηθούν ως άρτια, διότι εις όλα παρατηρούνται αι αυταί παρεκβάσεις, αι αυταί μεμψιμοιρίαί και ιδίως ο στερεότυπος εκείνος και αφόρητος οδυρμός»* για να παραδεχτεί αμέσως ότι *«υπάρχουν εν τούτοις εις όλα περίπου τα ποιητικά του προϊόντα σποραδικώς όχι μόνο στίχοι ωραίοι, αλλά και στροφαί, και μέρη ολόκληρα, εις τα οποία η ρωμαλέα σκέψις μεταρσιούται τολμηρώς και αι έννοιαι είναι αδραί και αι εικόνες πρωτότυποι και η έξαρσις εξευγενίζει τον ρυθμόν και την φράσιν»*.

Το 1869 γίνεται μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός», ο οποίος ιδρύθηκε το 1865 και το 1872 αριθμούσε ήδη περισσότερα από 300 μέλη, συγκεντρώνοντας όλη σχεδόν την αφρόκρεμα του τότε λογοτεχνικού κόσμου. Ο Παπαρρηγόπουλος είναι από τα πλέον δραστήρια μέλη του «Παρνασσού», στη βιβλιοθήκη του οποίου είχε δωρίσει πληθώρα βιβλίων. Οι λογοτέχνες, ως η πλειοψηφία των μελών καθόρισαν σχεδόν ολοκληρωτικά το στίγμα του Συλλόγου τον πρώτο αιώνα της ζωής του. Ανάμεσά τους, εκτός από τον Δ. Παπαρρηγόπουλο, οι Σπυρίδων Βασιλειάδης, Αλέξανδρος Ρίζος-Ραγκαβής και Αχιλλεύς Παράσχος.

Ο Δ. Παπαρρηγόπουλος άρχισε να γράφει στίχους, όπως είδαμε, το 1864 και τα πρώτα του ποιήματα δημοσιεύτηκαν από φίλο του στο μηνιαίο λογοτεχνικό παράρτημα της εφημερίδας *«Αθήναι»*. Ωστόσο, τα πιο αξιόλογα ποιήματά του άρχισαν να δημοσιεύονται κατά το 1866, χρόνο κατά τον οποίο σημειώνεται η «επίσημη» εμφάνισή του στα γράμματα όταν υποβάλλει στον πανεπιστημιακό Βουτσινάιο διαγωνισμό (από το όνομα του αθλοθέτη του Ιωάννη Βουτσινά, ο οποίος ήταν φιλόμουσος ομογενής από την Οδησό) τη μικρή ποιητική συλλογή *«Στόνοι»* η οποία και βραβεύεται. Το 1867, υποβάλλει μια άλλη μικρή συλλογή με τίτλο *«Χελιδόνες»* που αποσπά έπαινο. Την ίδια εποχή, έρχεται στο φως και μια τρίτη, επίσης μικρή, συλλογή με τίτλο *«Έτεροι ποιήσεις»*, για την οποία, όμως, δεν υπάρχουν διαθέσιμα χρονολογικά και άλλα στοιχεία. Ακολούθησαν οι επικολυρικές συλλογές *«Ορφεύς»* και *«Πυγμαλίων»* που κατατέθηκαν στον πανεπιστημιακό διαγωνισμό το 1868 και 1869 αντίστοιχα και από τις οποίες η πρώτη απέσπασε έπαινο. Όλα αυτά τα έργα εκδόθηκαν, επίσης, μέσα στα επόμενα έξι χρόνια, όπως και η συλλογή *«Χαρακτήρες»*, που αποτελεί συλλογή *«ιδιορρυθμών πεζών διαλογικών έργων, ηθικού ή κοινωνικού ως επί το πλείστον θέματος»*. Το 1869 εξέδωσε μια μονόπρακτη κωμωδία πολιτικού περιεχομένου, με τίτλο *«Συζύγου εκλογή»* η οποία μεταφράστηκε στα γαλλικά σχεδόν αμέσως από

τον Αιμίλιο Λεγκράντ. Η κωμωδία αυτή μεταφράστηκε μετά από μερικά χρόνια - μετά το θάνατό του - και στα ιταλικά από τον Simone Bouver και ανεβάστηκε με επιτυχία στο Τορίνο. Το 1871 κυκλοφορεί το τελευταίο του βιβλίο με τίτλο «Αγορά», όπου περιλαμβάνονται και μερικά ποιήματα. Ο Χ. Άννινος χαρακτηρίζει το έργο αυτό «*έργον δυνατής εμπνεύσεως, ανώμαλον την κατασκευήν, υψής κάπως ασυνδέτου και ανίσου, αλλ' υπέρ παν άλλο χαρακτηριστικόν της ιδιοφυΐας και των ιδεών του*».

Και συνεχίζει: «*Αλλ' η παραβολή του αρχαίου προς τον νέον κόσμον ευρεία και εμπειριστατωμένη υπάρχει κυρίως εις την Αγοράν. Ενώ όμως η αρχαιομάθεια του ποιητού τον βοηθεί να χαράττη εις το έργον του εικόνας ωραιάς αληθώς και πλαστικάς του αρχαίου ελληνικού βίου, η αποστροφή του προ του νεώτερον και η προκατάληψις του τον κάμνουν να μη προσέχη πολύ εις τα καθέκαστα της συγχρόνου ζωής και αι σκηναί δια των οποίων πειράται να χαρακτηρίση αυτήν είναι άτονοι, άκομμοι, μειρακιώδεις σχεδόν*».

Να σημειωθεί, επίσης, ότι παράλληλα με όλη τη μελετητική, ερευνητική και συγγραφική δραστηριότητά του, ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος μετά την αποφοίτησή του από τη Νομική Σχολή, εξασκεί το επάγγελμα του δικηγόρου, στην αρχή στο πλευρό και καθοδηγούμενος από το θείο του, διαπρεπή νομομαθή της εποχής και καθηγητή του Πανεπιστημίου Πέτρο Παπαρρηγόπουλο. Αργότερα, διορίστηκε και υπηρετούσε ως υπάλληλος της Εισαγγελίας Αθήνας.

Λέει ο Χ. Άννινος, ο οποίος γνώρισε προσωπικά τον Παπαρρηγόπουλο: «*...πολλάκις ήλθα εις επαφήν μετ' αυτού, αλλά χωρίς ποτέ ν' αποκτήσω μεγάλην οικειότητα, τηρών πάντοτε την δέουσαν απόστασιν εκ σεβασμού προς την ανωτέραν ηλικίαν του και την αξίαν του. Άλλως τε και αυτός δεν ήτο ευεπίφορος εις ευκόλους γνωριμίας, και ο χαρακτήρ του ήτο περιεσταλμένος και ήκιστα διαχυτικός, η δε φυσιογνωμία του, άχαρις και στρυφνή, δεν ενεθάρρυνε την άμεσον εξοικείωσιν*». Και συνεχίζει: «*Ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος ήτο ιδιοσυγκρασίας νευρικής και σχεδόν υποχονδριακής. Περιστάσεις και θλίψεις ιδιωτικά, των οποίων τινές δεν ήσαν άγνωστοι εις τους οπωσδήποτε οικειότερον προς αυτόν έχοντας, επέτειναν την φυσικήν του τάσιν προς την μελαγχολίαν*».

Οι περισσότεροι από όσους έχουν ασχοληθεί με το έργο του Παπαρρηγόπουλου, λένε ότι κατείχε σημαντική θέση στην ελληνική λογοτεχνία που θα ήταν ακόμα σημαντικότερη εάν δεν πέθαινε νέος. Και πράγματι, ήταν από τους κορυφαίους ρομαντικούς του 19ου αιώνα, πεισιθάνατος και ελεγειακός και συγκίνησε πραγματικά στην εποχή του. Έγραψε μεν στην καθαρεύουσα, αλλά τα ποιήματά του εκφράζουν με ειλικρίνεια ένα βαθύ σπαραγμό ψυχής. Το ποιητικό του έργο διακρίνεται για το συγκινημένο στοχασμό, την απαισιοδοξία, και τον άκρατο ρητορισμό του.

Ο Κωστής Παλαμάς, στη μελέτη του με τίτλο «*Πεζοί δρόμοι. Γ' Κάποιων νεκρών η ζωή*», που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1934, αναφέρει: «*Ανάμεσα στους ποιητάς που κρατήσανε στην Αθήνα τα σκήπτρα του τραγουδιού, από τα 1865 ίσαμε τα 1873, ο Παπαρρηγόπουλος ξεχωρίζει. Το μεγάλο ελάττωμα του καιρού του το έχει με το παραπάνω. Κακόγλωσσος και κακόμορφος... Η καθαρεύουσα του Παπαρρηγόπουλου δεν είναι η μαρμαροσκαλισμένη κομπογραφία του Ραγκαβή, δεν είναι η φροντισμένη ψυχρολογία του Βλάχου, δεν έχει το ρομαντικό ψευτογνάρισμα της παρασχικής, ούτε την άχαρη αλγισιά της βασιλειάδικης γλώσσας. Είναι κάτι πολύ δημοσιογραφικό και πολύ απεριοποίητο θεματογράφημα μαθητή που δεν τα βγάδι πέρα, ούτε που πολύ φροντίζει να τα βγάδι πέρα*». Αλλά παρ' όλα αυτά, παραδέχεται και αυτός: «*Ο Παπαρρηγόπουλος είναι ποιητής με χαρακτήρα, πέρα ως πέρα. Και μήπως ο χαρακτήρας δεν είν' ένα από τα πρόσωπα που ντύνεται η θεία ομορφιά; Φιλόσοφος ποιητής, είτε πλαταίνει και φέρνει τα δικά του βάσανα ίσα με τα σύνορα του κοσμικού, είτε φορτώνεται στους ώμους του τα οσμικά βάσανα, μοιρολογώντας τα σα να ήτανε δικά του. Τα τραγούδια του, σφραγισμένα από την ίδια μαυροκόκκινη σφραγίδα του πεσσιμισμού...*» Διαφωνούσε ο Παλαμάς με τον Εμμανουήλ Ροΐδη, ο οποίος σε άρθρο του με τίτλο «*Αιτναίαι*

αναμνήσεις» (στο περιοδικό «Παρθενών») συγκρίνει τον Παπαρρηγόπουλο με τον Μπωντλαίρ. Ο Παλαμάς γράφει ότι δεν βλέπει τίποτε που να δικαιολογεί μια τέτοια σύγκριση.

Είναι γνωστό ότι οι ρομαντικές υπερβολές της νεοελληνικής λογοτεχνίας του 19ου αιώνα προκάλεσαν πολύ γρήγορα αντιδράσεις, που διογκώθηκαν έντονα από τις αρχές της δεκαετίας του 1860 και εκφράστηκαν κυρίως στις εισηγητικές εκθέσεις των πανεπιστημιακών ποιητικών διαγωνισμών. Μέχρι να έλθει η στιγμή της λογοτεχνικής αξιοποίησης των ηθών και του λαογραφικού υλικού της αγροτικής ελληνικής επαρχίας και αρχίσουν να κυριαρχούν οι ρεαλιστικότερες επιλογές της γενιάς του 1880, η αντίδραση (όχι όμως και η ανατροπή) στο ρομαντισμό εκδηλώνεται με τη στροφή στον κλασικισμό. Πράγματι, στη δεκαετία του 1860 αρχίζουν να εμφανίζονται, συστηματικά και προγραμματικά, έργα με σαφή στροφή στον κλασικισμό ως αντίδραση στο ρομαντισμό, με κυριότερους εκφραστές τους ποιητές Δ. Βερναρδάκη, Άγγελο Βλάχο, Αλ. Βυζάντιο και Α. Ρ. Ραγκαβή και κύριο όργανο έκφρασης το περιοδικό «Χρυσάλλης» (1863-1866) του Ειρηναίου Ασώπιου. Παράλληλα όμως, μια ομάδα νέων ποιητών αντιδρά στις νεοκλασικιστικές υποδείξεις της συγκράτησης, του μέτρου και της αρμονίας και δημοσιεύει μια σειρά προκλητικών, συχνά σκόπιμα βλάσφημων και αθεϊστικών έργων, που επιδιώκουν να υπονομεύσουν το κυρίαρχο δόγμα της ελληνοχριστιανικής συνέχειας. Ο ρομαντικός αυτός πυρήνας συγκροτείται κυρίως γύρω από τους Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο, Σπυρίδωνα Βασιλειάδη, Αχιλλέα Παράσχο και Κλ. Ραγκαβή και βρίσκει βήμα έκφρασης στα περιοδικά «Εθνική Βιβλιοθήκη» (1865-1873) και «Ιλισσός» (1868-1872). Η ιδιοτυπία αυτής της αντίδρασης είναι ότι εκφράζεται μέσα από έργα με θέματα από την αρχαιότητα (που οι υποθέσεις, δηλαδή, αντλούνται από την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα), με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα ιδιότυπο μείγμα ρομαντικής έκφρασης μέσα σε κλασικιστικό ένδυμα, κάτι που χαρακτηρίζει, άλλωστε, μεγάλο μέρος του ελληνικού ρομαντισμού.

Στο ποιητικό έργο του Δ. Παπαρρηγόπουλου, συνδυάζεται η λατρεία για κάθε τι το κλασικό με το λυρικό ρομαντισμό καθώς φαίνεται ότι ήταν επηρεασμένος περισσότερο από την πεισιθάνατη διάθεση του Ιταλού ποιητή Τζιάκομο Λεοπάρντι (1798-1837) - ενός από τους σπουδαιότερους ποιητές της Ιταλίας, μαζί με το Δάντη, τον Πετράρχη, το Βοκάκιο και άλλους - που είχε διαδοθεί και στην ευρωπαϊκή ποίηση στην περίοδο της παρακμής του ρομαντισμού (εξ ου και ο όρος λεοπαρντισμός με τον οποίο τον χαρακτηρίζουν ο Παλαμάς και άλλοι μελετητές). Μαζί με τον Σπυρίδωνα Βασιλειάδη επονομάστηκαν «πεισιθάνατοι» ή «ολοφυρόμενοι», εξαιτίας της μεγάλης απαισιοδοξίας που διαπνέει το ποιητικό τους έργο. Παρ' ότι, όπως είδαμε από τον Χ. Άννινο και τον Κ. Παλαμά, αρκετοί μελετητές αναγνωρίζουν ότι ο Δ. Παπαρρηγόπουλος, αν και παρουσιάζει μια κάπως φτωχή στιχουργική ικανότητα, εντούτοις είναι ο φιλοσοφικότερος και ο καλύτερος ποιητής από όλους τους συγχρόνους του. Και σήμερα ακόμη τα καλύτερα ποιήματά του, όπως είναι «Ο φανός του κοιμητηρίου» και ο «Ορφεύς», συγκινούν με την ειλικρίνεια του περιεχομένου τους και με την αρτιότητα της μορφής τους, αν και η απαισιόδοξη διάθεσή τους και η τεχνοτροπία τους είναι ξένες για την εποχή μας. Ο ελληνικός ρομαντισμός - του οποίου ο Δ. Παπαρρηγόπουλος υπήρξε από τους βασικότερους εκπροσώπους - με φορείς έναρξής του τους Φαναριώτες λόγιους - αντλεί τα κύρια χαρακτηριστικά του από τη φυσική ζωή, την ελευθερία, τον αυτοσχεδιασμό, τη μελαγχολική διάθεση, το θάνατο και την απαισιόδοξη αντιμετώπιση του έρωτα, στοιχεία εν δυνάμει παρόντα στη λαϊκή παράδοση και τη δημοτική ποίηση. Οι μορφές, λοιπόν, που δημιουργεί, ανταποκρίνονται στο ευρύτερο πνεύμα και την ψυχική διάθεση μιας κοινωνίας που ανακαλύπτει την ταυτότητα και τις αρετές της, ενώ, την ίδια στιγμή, προσπαθεί να διαμορφώσει τη γλωσσική της ενότητα. Στη βάση αυτή, βλέπουμε ότι από τα χαρακτηριστικά δείγματα της ρομαντικής τεχνοτροπίας είναι τα ποιήματα, τα «Ο Οδοιπόρος» του Παναγιώτη Σούτσου, «Δήμος και Ελένη» του Αλέξανδρου Ρίζου-Ραγκαβή και «Ο Φανός του Κοιμητηρίου Αθηνών» του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου. Το ποίημα «Ο φανός του κοιμητηρίου Αθηνών» είναι γραμμένο σε γλώσσα καθαρεύουσα, που ρέπει προς τον αρχαϊσμό σε αρκετούς ρηματικούς τύπους και καταλήξεις

ουσιαστικών. Ο Παπαρρηγόπουλος είναι συνεπέστερος στη μετρική του στίχου από τους δύο προηγούμενους ποιητές, ακολουθώντας απαρέκκλιτα την τεχνική του δεκαπεντασύλλαβου. Όχιμα θανατολόγνος, καθώς παρομοιάζει «το παρελθόν ως σάβανον» και «τη λήθην κοιμητήριον», ενώ ολόκληρο το ποίημά του είναι δομημένο με αντιστίξεις, δίπολα, έννοιες που παλεύουν μεταξύ τους, όπως πένθος-ευτυχία, σκότος-φως, ζώντας-αποθανώντας, των οποίων το αντιφατικό ρομαντικό περιεχόμενο αντιτίθεται στο διαφωτισμό που κοιτάζει σταθερά προς την πλευρά της ζωής.

Στραμμένος – όπως είδαμε – στο αρχαϊκό παρελθόν, θυμίζει έντονα τον προβληματισμό και τη μελαγχολία του Μίμνερμου, που αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα γηρατεία στο στίχο του «ιδού το μέλλον. Η ρυτίς θωπεία του θανάτου». Τα ρομαντικά μοτίβα μέσω των οποίων εκτυλίσσονται τα δρώμενα ο τάφος, το νεκροταφείο, οι στεναγμοί, η απόλυτη εικόνα της αταραξίας απέναντι στο θάνατο, «Δεν τον φοβούμαι.../..ατάραχος προσμένω» υποδηλώνουν μια ροπή προς το θάνατο, έντονη στη λογοτεχνία του ρομαντικού κινήματος. Ο ποιητής εμφανίζεται να βρίσκεται σε μια συνεχή εσωτερική διαμάχη, καθώς βρίσκεται σε ατομικιστική απόγνωση ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι, τον ήλιο και τη νύχτα, το χρόνο και το θάνατο, τη μνήμη και τη λήθη, το παρόν και το παρελθόν, εν τέλει ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο. Ίσως από όλα αυτά να οδηγήθηκε σε μια ιδιότυπη απεργία πείνας που τελικά τον οδήγησε στο θάνατο το 1873.

Ο Δ. Παπαρρηγόπουλος εξέδωσε τα παρακάτω έργα: «Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας» (1859) μελέτη-πραγματεία, «Στεναγμοί» (1866) ποίηση, «Η περί ποινης θεωρία του Πλάτωνος» (1866) μελέτη-πραγματεία, «Ποιήσεις» (1867) ποίηση, «Χελιδόνες» (1867) ποίηση, «Ορφεύς» (1868) ποίηση, «Τα καθήκοντα του ανθρώπου ως χριστιανού και ως πολίτου» (1868) μελέτη-πραγματεία, «Πυγμαλίων» (1869) ποίηση, «Συζύγου εκλογή» (1869) κωμωδία, «Σολομώντος άσμα ασμάτων» (1869) θεατρικό, «Χαρακτήρες» (1870) ιδιόρρυθμο διαλογικό πεζό, «Η αγορά» (1871) θεατρικό, «Πραγματεία περί των αποκρύφων Ευαγγελίων» (1872) μελέτη-πραγματεία και «Συνοπτική ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως» (1879). Έγραψε, επίσης, διάφορα άρθρα και επιστολές σε περιοδικά της εποχής του. Άπαντα των έργων του που κυκλοφόρησαν μετά θάνατον ήταν τα Ποιήσεις (1884), Ανέκδοτα (1895), Τα Άπαντα του Παπαρρηγόπουλου (1897) και Τα Άπαντα (1915). Το Νοέμβριο του 2000 κυκλοφόρησε στην Αθήνα από τις εκδόσεις «Ερμής», το Ανθολόγιο «Δ. Παπαρρηγόπουλος - Ποιήσεις», με φιλολογική επιμέλεια και σχόλια Αλέξανδρου Αργυρίου. Ακόμα, η μελέτη-πραγματεία του «Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας» εκδόθηκε από τις εκδόσεις Γαβριηλίδη το 1989 με προλεγόμενα και γενική ευθύνη του Λεωνίδα Χρηστάκη. Το ίδιο έργο επανεκδόθηκε το 1996 από τις εκδόσεις «Ελεύθερος Τύπος» με σύντομο πρόλογο του Νίκου Δανδή. Τόσο ο Λεωνίδας Χρηστάκης όσο και ο Νίκος Δανδής, αναφέρουν ότι ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος ήταν, επίσης, ο συγγραφέας του κειμένου με τίτλο «Αναρχία» που δημοσιεύτηκε στις 9 Σεπτέμβρη 1861 στην εφημερίδα «Φως» του Σοφοκλή Καρύδη και προκάλεσε σάλο και άμεση κινητοποίηση της αστυνομίας. Είναι ιστορικά διαπιστωμένο όμως ότι συγγραφέας του κειμένου αυτού ήταν ο Δήμος Παπαθανασίου – ο οποίος αναπλήρωνε το συντάκτη της εφημερίδας την ίδια εποχή - και όχι ο Δ. Παπαρρηγόπουλος.

Το ριζοσπαστικό κίνημα των Επτανήσων

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη εάν δεν αναφέραμε το ριζοσπαστικό κίνημα των Επτανήσων, που, και μεν, δεν αποτελούσαν εκείνη την εποχή μέρος του «ελλαδικού» χώρου, αλλά οι βασικοί συντελεστές του κινήματος διατήρησαν σημαντικούς δεσμούς με την «ελλαδική» επικράτεια και πολλές φορές έδρασαν σε αυτή. Τα Επτάνησα ήταν τότε αγγλοκρατούμενα και ζούσαν το δικό τους οικονομικό,

πολιτικό και κοινωνικό δράμα. Στα χρόνια της αγγλικής κατοχής (της «Προστασίας» όπως ονομάστηκε), την περίοδο 1815-1864, εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στα Επτάνησα το κίνημα του ριζοσπαστισμού, ένα κίνημα το οποίο είχε αρκετά εθνικά χαρακτηριστικά, επιζητώντας την ένωση των Επτανήσων με το «ελλαδικό» κράτος, αλλά και έντονο κοινωνικό και επαναστατικό προσανατολισμό, διεκδικώντας τα δικαιώματα των λαϊκών στρωμάτων με στόχο την οικοδόμηση μιας δίκαιης και ελεύθερης κοινωνίας.

Το ριζοσπαστικό κίνημα των Επτανήσων ήταν άμεσα επηρεασμένο από τις ιδέες των Πιερ Ζοζέφ Προυντον, Σαιν Σιμόν, Τζουζέπε Ματσίνι και τα διδάγματα των επαναστατικών κινημάτων του 1848-1849. Ωστόσο, παρά το λαϊκό και κοινωνικό του χαρακτήρα, η ηγεσία του ριζοσπαστικού κινήματος αποτελείτο από τα προοδευτικά, φιλελεύθερα και δημοκρατικά στοιχεία της υπό διαμόρφωση τοπικής αστικής τάξης και της διανόησης. Δηλαδή, έμποροι, караβοκύρηδες διανοούμενοι και σπουδαγμένοι στην Ευρώπη επιστήμονες, ήσαν αυτοί που σήκωσαν όλο το βάρος της ανάπτυξης του κινήματος αυτού και της αντίστασης στην αγγλική κατοχή και κυριαρχία.

Πρωταρχική και θεμελιώδης αρχή του ριζοσπαστικού κινήματος ήταν η πάλη για τα φυσικά και απαραίτητα ανθρώπινα δικαιώματα, της ελευθερίας και της ευημερίας. Οι ριζοσπάστες θεωρούσαν τη λαϊκή κυριαρχία τη μόνη πραγματική και δυνατή πηγή πολιτικής εξουσίας και γι' αυτό οι περισσότεροι από τους πρωτεργάτες του κινήματος δεν ξεχώριζαν τη λαϊκή κυριαρχία από το αίτημα της ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα, θεωρώντας ότι το ένα πρέπει να συμβαδίζει με το άλλο, αλλιώς η ελευθερία ή η ένωση από μόνες τους θα ήσαν χίμαιρα και απάτη. Το κίνημα βρέθηκε σε σχεδόν πλήρη ιδεολογική συμπόρευση με κάθε επαναστατικό κίνημα της Ευρώπης της εποχής εκείνης. Τα κινήματα αυτά είχαν κοινούς στόχους, όπως την οικοδόμηση μιας γνήσια ελεύθερης κοινωνίας ισότητας και την ένωση όλων των λαών πέρα από εθνικούς και άλλους διαχωρισμούς.

Το ριζοσπαστικό κίνημα εμφανίστηκε αρχικά και εκδηλώθηκε ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά το 1830, με τις δραστηριότητες του αγωνιστή Γεράσιμου Λιβαδά (1789-1876), ο οποίος θεωρείται ο πρώτος ριζοσπάστης και θεμελιωτής του κινήματος, αλλά έκανε την εκρηκτική του εμφάνιση περισσότερο μέσα από τους αγώνες, στάσεις και εξεγέρσεις του 1848-1849, πάλι στην Κεφαλονιά. Στη Ζάκυνθο το κίνημα δεν ήταν τόσο έντονο όπως στην Κεφαλονιά και ήταν σχετικά παραλλαγμένο και αλλοιωμένο σε σχέση με τις αρχές και τους στόχους, δηλαδή την ένωση και την οικοδόμηση ελεύθερης κοινωνίας βασισμένης στη λαϊκή κυριαρχία.

Η αγγλική Προστασία, βέβαια, προσπάθησε από την αρχή να περιορίσει και, τελικά, να καταπνίξει το κίνημα, παίρνοντας μια σειρά μέτρων, από την απαγόρευση των εφημερίδων μέχρι την ανοιχτή τρομοκρατία. Από το 1849 και μετά, οι ριζοσπάστες άρχισαν να εκδίδουν διάφορες εφημερίδες, όπως τις «Φιλελεύθερος» του Ζερβού-Ιακωβάτου, «Αναγέννησις» του Μομφεράτου, «Χωρικός» του Δαυή στην Κεφαλονιά, «Ρήγας» και άλλες στη Ζάκυνθο κ.λπ.

Οι σημαντικότερες και ηγετικές φυσιογνωμίες του ριζοσπαστικού κινήματος ήταν, αναμφισβήτητα, αυτές των Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου και Ιωσήφ Μομφεράτου στην Κεφαλονιά. Υπήρξαν επίσης και άλλες ηγετικές φυσιογνωμίες, όπως οι Φραγκίσκος και Ναθαναήλ Δομενεγίνης στη Ζάκυνθο, ο Παίζης στην Ιθάκη, ο Ποφάντης στην Κέρκυρα και άλλοι. Οι περισσότεροι από αυτούς συμμετείχαν στην 9η Ιόνια Βουλή, μετά τις πρώτες ελεύθερες εκλογές του 1850 που αναγκάστηκαν να προκηρύξουν οι Άγγλοι. Αλλά οι δεύτεροι κατάλαβαν γρήγορα ότι η Βουλή αυτή έγινε βήμα εξάπλωσης του ριζοσπαστισμού, την έκλεισαν και εγκαινίασαν περίοδο άγριας τρομοκρατίας με μαζικές συλλήψεις, ειδικά μετά την καταστολή της εξέγερσης της Σκάλας. Τέλος, εξόρισαν τους δύο ηγέτες του κινήματος Η. Ζερβό-Ιακωβάτο και Ι. Μομφεράτο, τον πρώτο στα Αντικύθηρα και τον δεύτερο στη νησίδα Ερικούσα, πάνω από την Κέρκυρα.

Ιωσήφ Μομφερράτος - Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος

Ο Ιωσήφ Μομφερράτος γεννήθηκε το 1816 και πέθανε το 1888 στην Κεφαλονιά. Επηρεάστηκε από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, τις ιδέες του Τζουζέπε Ματσίνι για την ιταλική ενοποίηση (risorgimento) καθώς επίσης και τις ιδέες των Π.Ζ. Προυντόν και Μπλανκί. Πίστευε, δηλαδή, σε ένα κράμα ιδεών και απόψεων, με προεξάρχουσες τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, τις οποίες είχε διανθίσει με χριστιανικές απόψεις. Δεν ήρθε σε επαφή με τον Γαριβάλδη και στην εφημερίδα «Ο Αληθής Ριζοσπάστης», που εξέδιδε ο ίδιος στην Κεφαλονιά μεταξύ Σεπτεμβρίου 1862 και Σεπτεμβρίου 1863, δημοσίευσε πλήρεις αναφορές στη δράση του Ματσίνι, με τον οποίο διατηρούσε τακτική επαφή και αλληλογραφία. Τις ιδέες του ιταλικού risorgimento προσπάθησε να εφαρμόσει και στην περίπτωση του αγώνα των Επτανήσων για την ένωση με το υπόλοιπο «ελλαδικό» κρατικό μόρφωμα. Θέλοντας να προσδώσει στο ριζοσπαστικό κίνημα και στον αγώνα για την ένωση με την Ελλάδα ένα ξεκάθαρο κοινωνικό περιεχόμενο, μέσα από την άμεση συμμετοχή στους λαϊκούς αγώνες και τη σύνδεσή τους με το αίτημα της ένωσης, κατηγορήθηκε ως κομμουνιστής από τον Κωνσταντίνο Λομβάρδο (από τη Ζάκυνθο) και τους συνεργάτες του. Ο τελευταίος ήταν ο κύριος εκφραστής των λεγόμενων ενωτικών ριζοσπαστών, που ήθελε να οδηγήσει τον αγώνα για την ένωση στην επίτευξή του μέσω πολιτικών και διπλωματικών οδών παρά μέσω άμεσων λαϊκών αγώνων.

Μετά τη σύλληψη και εξορία των Μομφερράτου και Ζερβού-Ιακωβάτου το κίνημα αδυνάτισε στην Κεφαλονιά και έτσι το κέντρο του μετατοπίστηκε στη Ζάκυνθο, όπου ο Κ. Λομβάρδος και οι οπαδοί του αλλοίωσαν τα οράματά του και περιορίστηκαν στο ζήτημα της Ένωσης, ξεκομμένου, όμως, από τη φυσική του βάση, τις λαϊκές κινητοποιήσεις. Οι Μομφερράτος και Ζερβός-Ιακωβάτος δεν αποδέχονταν τον Λομβάρδο και τους ακολούθους του ως γνήσιους ριζοσπάστες και από το 1858 μέχρι την τελική ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα διεξήχθη ένας έντονος εσωτερικός αγώνας μεταξύ των δύο αυτών τάσεων του ριζοσπαστισμού.

Η άλλη μεγάλη μορφή του ριζοσπαστικού κινήματος, ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, γεννήθηκε το 1814 και πέθανε το 1894. Αριστούχος φοιτητής Νομικής του πανεπιστημίου της Πίζας. Οπαδός των ιδεών του Σαιν Σιμόν και της Γαλλικής Επανάστασης και ένας από τους θεωρητικούς των Επτανησίων ριζοσπαστών. Άριστος συγγραφέας, δημοσιογράφος και επιδέξιος ρήτορας με λαϊκή αναγνώριση και στα αστικά και στα αγροτικά στρώματα. Παντρεύτηκε την Χρυσάνθη Σολωμού, με την οποία μοιράστηκε τις περιπέτειες, τις πίκρες και τις χαρές του.

Από τις στήλες της εφημερίδας του «Φιλελεύθερος», εξαπέλυε μύδρους εναντίον της τυραννικής διακυβέρνησης σε βάρος του λαού των Ιονίων. Το γεγονός αυτό καθώς και η τεράστια δράση του στα πλαίσια του ριζοσπαστικού κινήματος, του στοίχισε αρκετές συλλήψεις, φυλακίσεις και εξορίες στους Οθωνούς, τους Παξούς και τα Αντικύθηρα. Το 1850 εξελέγη βουλευτής μαζί με 7 άλλους ριζοσπάστες στην Ιόνια Βουλή, της οποίας αναδείχθηκε πρόεδρος με αντιπρόεδρο τον Ιωσήφ Μομφερράτο. Μετά το κλείσιμο της Ιόνιας Βουλής, εξορίστηκε από τους Άγγλους στα Αντικύθηρα. Εκεί έμεινε περίπου πεντέμισι χρόνια, μέχρι το 1857. Συνεξοριστοί του ήταν οι ριζοσπάστες αγωνιστές Σταματέλος Πυλαρινός, Γεράσιμος Μεταξάς-Λυσαίος από την Κεφαλονιά και οι Φραγκίσκος Δομενεγίνης, Δημήτριος Καλλίνικος και Σταματέλος Βούρτσης από την Ζάκυνθο. Μετά την αποφυλάκισή του, έζησε στην Κωνσταντινούπολη και στην Αθήνα μέχρι τον Ιούνιο του 1860, έκτοτε, όμως, δεν αναμίχθηκε στο ριζοσπαστικό κίνημα ή σε άλλες πολιτικές κινήσεις. Δεν αποδεχόταν τις στρατιωτικές ικανότητες του Γαριβάλδη και τον θεωρούσε στερημένο πολιτικά, όπως είπε και στο ριζοσπάστη φίλο του και λόγιο Θεόδωρο Καρούσο.

Το 1879 έγραψε το ανέκδοτο έως σήμερα έργο «Το ενωτικό ζήτημα και η αγυρτεία

αποκαλυπτόμενα», ενώ το 1888, χρόνο θανάτου του Κων. Λομβάρδου, έγραψε ένα άλλο έργο με τίτλο «Ο εν Ζακύνθω Ριζοσπαστισμός». Και στα δύο αυτά έργα εξαπέλυε δριμεία επίθεση εναντίον του Λομβάρδου, ασκώντας σκληρότατη κριτική στις ιδέες και τα έργα των νεοφώτιστων ριζοσπαστών, όπως τους αποκάλεσε, ιδιαίτερα εναντίον του τελευταίου.

Ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, εκτός από πολιτικός αγωνιστής, ήταν πολυγραφότατος συγγραφέας και ποιητής. Δημοσίευσε ιστορικά, κοινωνικά και ηθικολογικά έργα, τρεις συλλογές ποιημάτων και ένα δράμα, ενώ εξέδωσε και ένα φιλολογικό περιοδικό. Αρκετοί ήσαν αυτοί που έγραψαν κατά καιρούς για τη ζωή και το έργο του.

Τόσο ο Ιωσήφ Μομφερράτος όσο και ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην κίνηση των κομιτάτων. Τα κομιτάτα αυτά ήταν κυρίως πρωτοβουλία του Κ. Λομβάρδου, ο οποίος, επηρεασμένος από το κίνημα της ιταλικής ενοποίησης, την απελευθερωτική κίνηση των σλαβικών κομιτάτων της εποχής και την πολιτική της Μεγάλης Ιδέας του «ελλαδικού» κράτους, αλλά και ευρισκόμενος σε άμεση επαφή με το κεντρικό ιταλικό κομιτάτο της Γένοβας, ίδρυσε στη Ζάκυνθο ένα παρόμοιο κομιτάτο τον Μάιο του 1860, για να προσελκύσει την επέμβαση του Γαριβάλδη στις αλύτρωτες τότε περιοχές Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας, κάτι που πίστευε ότι θα είχε άμεση επίδραση στο Επτανησιακό Ζήτημα. (Το φθινόπωρο του 1860, παρόμοιο κομιτάτο ιδρύθηκε και στην Αθήνα, του οποίου μέλος ήταν και ο παλαιός επαναστάτης Φραγκίσκος Πυλαρινός, καθηγητής πλέον της Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο Αθήνας).

Δεν συμμετείχαν, λοιπόν, στα κομιτάτα αυτά, πρώτον, γιατί ο μεν Ι. Μομφερράτος εκείνη την εποχή βρισκόταν σε άμεση διαμάχη με το Λομβάρδο, λόγω του σχίσματος στο ριζοσπαστικό κίνημα και, δεύτερον, επειδή η ρήξη και των δύο με τον Λομβάρδο ήταν αγεφύρωτη και με την κατεύθυνση που είχε πλέον πάρει το ριζοσπαστικό κίνημα είχε αποστερηθεί των κοινωνικών και επαναστατικών του χαρακτηριστικών. Οι ίδιοι πίστευαν, επίσης, ότι σε αυτό συνετέλεσε και η στροφή στην αγγλική πολιτική, με την οποία η Αγγλία προσανατολιζόταν πλέον προς την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, κάτι που έγινε στις 21 Μαΐου 1864. Στους πανηγυρισμούς των ενωτικών ριζοσπαστών και του λαού, που δεν υποψιάστηκε τι ακριβώς συνέβη, οι Ιωσήφ Μομφερράτος και Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος δεν πήραν συνειδητά μέρος, κλεισμένοι στα σπίτια τους.

Εκτενή βιογραφία του Ιωσήφ Μομφερράτου έγραψε ο Παναγιώτης Πανάς που εκδόθηκε το 1888 στην Αθήνα.

Ιερώνυμος Τυπάλδος Πρεπεντέρης κ.α.

Ο Ιερώνυμος Τυπάλδος-Πρεπεντέρης, ήταν ένας άλλος κοινωνικός αγωνιστής της εποχής. Γεννήθηκε το 1800 στην Κεφαλονιά και σπούδασε Νομικά στην Μπολόνια και στην Πίζα. Συμμετείχε στην επανάσταση του 1830 στην Ιταλία. Το 1831, με τους συμφοιτητές και συναγωνιστές του, Νικόλαο Φωκά, Γεράσιμο Πανά, Στέλιο Μαρτινέγκο, Στέφανο Ματράκα και Νικόλαο Φραγκόπουλο, συμμετείχε στην επαναστατική πολιτοφυλακή της Μπολόνιας. Οργανωτής παράνομων επαναστατικών πυρήνων, αλλά και νόμιμων πολιτικών λεσχών. Μαζί με τους Γιάννη Πάλλη και Κυριάκο Δομηνικέλη, συνεργάστηκαν με τον Φίλιππο Μπουοναρρότι και τον Κάρλο Μπιάνκο (συγγραφέα του βιβλίου «Della Guerra Nazionale d' Insurrezione per Banda Applicata all' Italia», στο οποίο υποστηριζόταν ο κλεφτοπόλεμος των Ελλήνων και άλλων καταπιεσμένων εναντίον του τουρκικού ζυγού ως η πιο κατάλληλη επαναστατική τακτική). Μετέπειτα, ο

Πρετεντέρης έγινε μέλος μιας ομάδας η οποία προπαγάνδιζε τον εξισωτικό κομμουνισμό, αλλά είχε δεχθεί και την επίδραση κάποιων θρησκευτικών αντιλήψεων καθώς και ιδεών από την Γαλλική Επανάσταση.

Μετά την επέμβαση των αυστριακών στρατευμάτων στην Ιταλία, ο Πρετεντέρης εξορίστηκε και αφού πήγε στην Τοσκάνη, κατέληξε στην Μπαστιά της Κορσικής. Γρήγορα, όμως, επέστρεψε στην Μπολώνια, για να οργανώσει επαναστατικούς πυρήνες, αλλά με την εκ νέου είσοδο των αυστριακών στρατευμάτων, επέστρεψε στην Κορσική. Όμως, απελάθηκε και επέστρεψε στην Κεφαλονιά στα τέλη του 1833 με αρχές του 1834, εποχή που μόλις είχε λάβει τέλος μια εξέγερση των αγροτών, κατά τη διάρκεια της οποίας οι αγρότες επιτέθηκαν σε δημόσια κτίρια, πυρπολώνοντας τα, αφού πρώτα έκαψαν όλα τα χρεόγραφα. Άσκησε το δικηγορικό επάγγελμα και με το Νικόλαο Φωκά, προσπάθησε να οργανώσει επαναστατικές κινήσεις. Συμμετείχε στην εξέγερση της Σκάλας Κεφαλονιάς (1848-1849), κατηγορήθηκε γι' αυτό και φυλακίστηκε. Το 1864 αποφυλακίστηκε και εγκαταστάθηκε στην Μπολώνια, όπου ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης και το 1874 πέθανε.

Ένας άλλος αγωνιστής ήταν ο Κοσμάς Φλαμιάτος, ο οποίος κήρυσσε την ιδεολογική και πρακτική ένωση των επαναστατικών στοιχείων του χριστιανισμού με τις κινητοποιήσεις των αγροτών, ενώ λέγεται ότι υπήρξε ο εμπνευστής ενός όρκου που κυκλοφορούσε ανάμεσα στους κληρικούς, δεσμεύοντάς τους να συμμετέχουν στις αγροτικές κινητοποιήσεις. Φέρεται, επίσης, από τους εμπνευστές του αγροτοθρησκευτικού κινήματος του Παπουλάκου στην Πελοπόννησο. Πέθανε το 1850 στις φυλακές Πάτρας.

Άλλοι ονομαστοί αγωνιστές ήταν ο Θεόδωρος Βλάχος (από τους ηγέτες της εξέγερσης της Σκάλας το 1848-1849), ο Ηλίας Ματαράγκας, ο παπα-Γρηγόρης Ζαπάντης-Νοδάρος (ή παπα-ληστής όπως τον αποκαλούσαν οι αρχές, επειδή συμμετείχε σε όλα τα επαναστατικά ξεσπάσματα στην Κεφαλονιά), ο Γεράσιμος Λιβαδάς (ο οποίος θεωρείται ο γενάρχης του ριζοσπαστισμού στην Κεφαλονιά), ο ποιητής και συγγραφέας Γεράσιμος Μαυρογιάννης, ο γιατρός Σταματέλος Πυλαρινός και ο καθηγητής και λόγιος Θεόδωρος Καρούσος (1808-1876) ο οποίος ήταν οπαδός του Χέγκελ.

Μικέλης Άβλιχος

Ο αναρχικός ποιητής Μικέλης Άβλιχος γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς το 1844 και μεγάλωσε σε εύπορο περιβάλλον, ευνοϊκό για την πνευματική του ανάπτυξη. Όταν τελείωσε το Πετρίτσειο Γυμνάσιο, εγκαταστάθηκε στην Ελβετία, όπου συνέχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Βέρνης και κατόπιν ταξίδεψε και έμεινε για δέκα περίπου χρόνια στο Παρίσι, την Βενετία και την Ζυρίχη, όπου και επηρεάστηκε από τις επαναστατικές ιδέες της εποχής. Στη Βέρνη γνώρισε προσωπικά τον Μιχαήλ Μπακούνιν, έγινε φίλος του, προσχώρησε στις αναρχικές ιδέες και έγινε μέλος της Α' Διεθνούς. Λέγεται ότι ήταν παρών, επίσης, στα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας, αν και δεν γνωρίζουμε ακόμα αν συμμετείχε ενεργά σε αυτά. Ίσως συσχετίστηκε με υπολείμματα κομμουνάρων μετά την καταστολή της Κομμούνας.

Το 1872 επέστρεψε στην Κεφαλονιά, με αρκετές γνώσεις και διάθεση για επαναστατική δράση. Αρχικά, γνωρίστηκε και συνεργάστηκε για ένα διάστημα με τον Παναγιώτη Πανά και τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, ο οποίος είχε τότε επηρεασθεί από τις ίδιες ιδέες.

Ο Μικέλης Άβλιχος άρχισε γρήγορα να γράφει στίχους και να κάνει προφορική προπαγάνδα,

προσπαθώντας να διαδώσει τις αναρχικές ιδέες. Με τη σατιρική του ποίηση σατίριζε όλα τα κακώς κείμενα της εποχής του. Η σάτιρά του, δουλεμένη, άμεση και καυστική, στρεφόταν εναντίον όλων όσων προξενούσαν δεινά στο λαό. Δεν σκέφθηκε ποτέ να γράψει μια δική του θεωρητική άποψη. Του αρκούσε να σατιρίζει το θεομπαίχτη, τον πατριώτη, τον φοροεισπράκτορα, τον θρησκόληπτο, τον δικαστή, τον αστυνομικό και τον κυβερνήτη. Οι στίχοι του ήταν οργισμένοι και είχαν ένα εντελώς προσωπικό ύφος που τους έκανε να διαφέρουν από τους στίχους των άλλων σατιρικών ποιητών της εποχής του. Πίστευε στην κοινωνική δύναμη της ποίησης και ειδικά της σάτιρας. Ήταν ακέραιος άνθρωπος, με σπάνια συνείδηση, εριστικός και αρκετά μετριοφρονας. Το ποιητικό του έργο, όμως, είναι λιγοστό, αφού μόλις και μετά βίας ξεπερνάει ένα βιβλίο εκατό σελίδων. Και αυτό γιατί ο Μικέλης Άβλιχος αρνιόταν πεισματικά να δημοσιεύει τα ποιήματά του. Σπάνια υπέγραφε τα ποιήματά του με το πραγματικό του όνομα και χρησιμοποίησε περίπου 30 διαφορετικά ψευδώνυμα. Αλλά από το 1912-1913 άρχισε να δίνει ενυπόγραφους στίχους για δημοσίευση στο περιοδικό «Ζιζάνιο».

Αν και στην ιδιαίτερη πατρίδα του, ο Άβλιχος είχε συγκεντρώσει πάνω του τα πυρά των ντόπιων πλουσίων, κληρικών και διαφόρων συντοπιτών του, μέσα από την μικρή σε όγκο αλληλογραφία του, την οποία δημοσίευσε ο Γ. Αλισανδράτος, μαθαίνουμε ότι είχε αναπτύξει σημαντική φιλία με τον Κωστή Παλαμά, με τον οποίο είχε ανταλλάξει κάποιες επιστολές και μερικά ποιήματα και, επίσης, εκτιμήθηκε αρκετά από πνευματικούς κύκλους της πρωτεύουσας. Μάλιστα, ο Άβλιχος κάλεσε τον Παλαμά να πάει στο Ληξούρι για να γνωριστούν από κοντά, αλλά ο Παλαμάς δεν μπόρεσε να πάει. Ο Άβλιχος πίστευε, επίσης, ότι μερικά καλά βιβλία και μερικές αξιόλογες συζητήσεις με εγκάρδιους φίλους για διάφορα πνευματικά ζητήματα, είναι η μεγαλύτερη παρηγοριά για κάποιο άνθρωπο. Έτσι, συγκέντρωνε μια μικρή παρέα στο σπίτι του, κυρίως νέων, οι οποίοι γοητεύονταν από το λόγο του, στην οποία διηγούνταν τις εντυπώσεις από τα πολλά του ταξίδια, από τα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας, εξηγούσε τις αναρχικές και αθεϊστικές ιδέες του ή απάγγελλε στίχους του. Σε γενικές γραμμές, όμως, πέρα από ένα μικρό κύκλο Επτανησίων νέων και διανοουμένων οι οποίοι κινούνταν στο χώρο του ριζοσπαστισμού και ήρθαν σε επαφή με τις αναρχικές ιδέες, η επίδραση του Μικέλη Άβλιχου δεν φαίνεται να ήταν μεγάλη.

Ο Μικέλης Άβλιχος παρέμεινε αναρχικός και άθεος μέχρι το τέλος της ζωής του, το 1917. Οι τελευταίες του λέξεις ήταν «Μην κλαίτε! Ο Μικέλης πάει στη ζωή!»

Τα ποιήματά του κυκλοφόρησαν συγκεντρωμένα για πρώτη φορά, στην Αθήνα το 1959, από το Χαρ. Λιναρδάτο στο μικρό έργο με τίτλο «Μικέλης Άβλιχος. Τα ποιήματα», με κριτικό σημείωμα του Κωστή Παλαμά και μια πληρέστερη βιογραφία του από τον Επαμεινώνδα Μάλαινο, ο οποίος αναφέρει ότι ο Άβλιχος είχε και θρησκευτικές αντιλήψεις και ότι ο αναρχισμός του ήταν κάπως ιδιότυπος.

Αξίζει να παραθέσουμε το ακόλουθο άρθρο του Θάνου Τσουκαλά με τον τίτλο «Ιστορικά σημειώματα από το Ληξούρι. 'Ο λαξευτής του στίχου' Μιχαήλ Άβλιχος», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της Πάτρας «Νεολόγος» στις 9 και 10 Φεβρουαρίου 1932:

**ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΛΗΞΟΥΡΙ
«Ο ΛΑΞΕΥΤΗΣ ΤΟΥ ΣΤΙΧΟΥ» ΜΙΧΑΗΛ ΑΒΛΙΧΟΣ**

«Ο ποιητής είναι ο δυστυχέστερος κ' εν ταυτώ ο ευτυχέστερος. Διά της φαντασίας του αισθάνεται το καλόν και το κακόν πριν έλθη. Ο ποιητής είναι εκείνο που παράγει διότι ενεργεί υπό το κράτος των αισθήσεων. Οι άλλοι των ανθρώπων την έννοιαν μένουν ψυχροί»

M. ΑΒΛΙΧΟΣ

Στις 30 Νοεμβρίου του 1917 άφηνε τον κόσμο τούτο ένας ποιητής, που η ζωή του ήταν δείγμα απλότητας κι' αγάπης. Είχε ιδέες αναρχικές, αλλ' ήταν και πειθαρχικός στους νόμους της Πατρίδος. Ο ποιητής αυτός ήταν ο Μιχαήλ Άβλιχος.

Γεννήθηκε στο Ληξούρι στα 1844. Οι γονείς του, Γεώργιος και Ειρήνη το γένος Κουρούκλη, τούδωσαν πολύ καλή ανατροφή. Κατά τη παιδική του ηλικία εφοίτησε στο Πετριτσειο Γυμνάσιο Ληξουρίου (Λύκειο όπως τώλεγαν τότε) χωρίς να πάρη δίπλωμα. Σ' αυτήν την ηλικία άρεσε στον Άβλιχο πολύ ν' ασχολήται στα εκκλησιαστικά. Ήταν φιλακόλουθος και εσύχναζε στις εκκλησίες. Ήταν ο αχώριστος φίλος των ιερέων της εποχής.

Στη Βέρνη της Ελβετίας, που πήγε να παρακολουθήση ευρύτερες σπουδές, ο Ρώσος αναρχικός Μπακούνιν, που ήταν τότε εξόριστος, τον έκανε μαθητή του. Οι αναρχικές ιδέες του Ρώσσου αναρχικού επέδρασαν πολύ στον χαρακτήρα του νεαρού τότε ποιητή. Την εικόνα του Μπακούνιν είχε μέχρι του θανάτου του επάνω απ' το γραφείο του.

Ο Άβλιχος, με την υλική συνδρομή του πατέρα του, γύρισε πολλά μέρη της Ευρώπης, τη Βέρνη, Ζυρίχη, Παρίσι, Τουρίνο, Φλωρεντία, Μιλάνο κ.ά. Ήταν γλωσσομαθής, γιατί ήξευρε να μιλάη 4 γλώσσες, την Ιταλική, Γαλλική, Γερμανική και την Ισπανική, που την έμαθε αργότερα από το Ληξουριώτη φίλο του Αγαμέμνονα Λοβέρδο, έμπορο στη Βαρκελώνα. Μελετούσε σ' όλη του τη ζωή τον Ηλία Μηνιάτη και τον Δάντη. Απ' όλους τους τόπους που επισκέφθη ο Άβλιχος θαύμαζε την Ιταλία και απ' όλους τους ανθρώπους που γνώρισε, τον Γεωργαντάρα, Ιακωβάτο, τον Αλμπάνα Μηνιάτη κ' έναν καθολικό ιεροκώρηκα Scotti, που τον άκουσε πολλές φορές να κηρύττη το λόγο του Θεού από τον άμβωνα της εκκλησίας. Η διαμονή του στην Ευρώπη δεν συνετέλεσε εις τίποτε άλλο παρά να περιπέση στη δυσμένεια του πατέρα του, που απ' αυτόν περίμενε ν' ανορθώση τα οικονομικά τους. ο ποιητής είχε καταστρέψει όλη σχεδόν τη περιουσία των κατά τη διαμονή του στην Ευρώπη, όπου έμαθε «να κάνη τραγουδάκια» κατά τη φράσι του πατέρα του.

Ο Άβλιχος έπειτα εστάλη από τον πατέρα του στην Αθήνα για να εγγραφή στο Πανεπιστήμιο. Αλλ' εκεί όταν πήγε χωρίς κανένα απολυτήριο ουδεμίας σχολής, δεν μπορούσε να εγγραφή, αλλ' ούτε και ήθελε καθώς έγραφεν απ' εκεί στον πατέρα του· γι' αυτό τον έστειλε πάλι στην Ευρώπη.

Όταν γύρισε από την Εσπερία ο αναρχικός ποιητής, έμενε στην οικία του πατέρα του, στ' Αργοστόλι, αλλά βρισκότανε καθημερινώς σε διάσταση με αυτόν και με τον αδελφό του Γεώργιο Άβλιχο που ήταν ζωγράφος. Γι' αυτό ο ανήσυχος Άβλιχος έπειτ' από λίγα χρόνια εμόνασε στο σπίτι των που ήταν στο Ληξούρι, όπου έμενε 13 χρόνια, με μόνο αχώριστο σύντροφο μεσ' στην ερημιά του, τον Μικέλη Φερεντίνο «το Μικέλη του Μικελάκη» (ο μακαρίτης ο Ταγκόπουλος έδωσε την ονομασία αυτή στο Μικέλη Φερεντίνο για την απεριόριστο φιλία που είχε ο τελευταίος με τον ποιητή).

Ο Άβλιχος που έβλεπε τη μεγάλη κοινωνική εξαχρείωσι και την πραγματική αναρχία γύρω του, έγινε αναρχικός. Έβλεπε με το μάτι του ποιητή και φιλοσόφου τα ηθικά ελαττώματα της τότε κοινωνίας κι' έγινε καυστικός σατυρικός ποιητής. Είχε όμως μεγάλη και ευγενική καρδιά, δεν αγάπαγε το ψέμμα, την αδικία και την υποκρισία. Αν και βρισκόταν σε μεγάλη οικονομική στενοχώρια ποτέ δε μεταχειρίστηκε την αδικία για να βελτιώσει τη θέση του. Η αδράνεια των εντέρων που έπασχε ο ποιητής επί πολλά χρόνια, και ο καρκίνος του λάρυγγος, που παρουσιάστηκε αργότερα έφεραν τον Άβλιχο στον τάφο. «Τα ψυχρά τείχη» του Νοσοκομείου Αργοστολίου, όπως το αποκαλούσε ο ίδιος, δέχτηκαν τη τελευταία πνοή του στις 30 Νοεμβρίου 1917. Οι θαυμασταί του τον έφεραν στο Ληξούρι σκεπασμένο με δάφνας και τον έθαψαν εις το νεκροταφείο της πόλεως.

Το ποιητικό έργο το Άβλιχου

Τα ποιήματα του Άβλιχου είναι ακόμα ανέκδοτα. Βρίσκονται σκορπισμένα 'δω και κεί. Γι' αυτά ο αείμνηστος Γαβριηλίδης, διευθυντής της «Ακροπόλεως» έλεγε: «εάν μίαν ημέρα ιδούν το φως τα ποιήματα του Άβλιχου, ένας πλανήτης πρώτου μεγέθους θ' αναλάμψη στον Ιονικόν ορίζοντα».

Ο ίδιος ο Γαβριηλίδης τον είχε ονομάσει «Αρχίλοχον» και «λαξευτήν του στίχου».

Ο μακαρίτης ο Ψυχάρης, όταν κάποτε κατέβηκε στην Ελλάδα, απεσταλμένος από τη Γαλλική Κυβέρνησι το 1912 για γλωσσολογικές μελέτες, πέρασε και από το Ληξούρι. Ήλθε στο σπίτι του Άβλιχου, συνοδευόμενος από το «Μικέλη του Μικελάκη» και από το λαογράφο Σπ. Παγώνη δημοδιδάσκαλο. Έτυχε τότε να λείπη ο Άβλιχος στην Αθήνα, για να θεραπευθή από την αδράνεια των εντέρων που έπασχε. Ο Ψυχάρης τότε έγραψε επάνω στην πόρτα της οικίας του ποιητή διά μελάνης: «Με θαυμασμό και αγάπη Γ. Ψυχάρης» (και όχι όπως εγράφη «τω Μικελάκη χαίρειν!») γιατί ποτέ δεν μπορούσε να μεταχειρισθή τέτοια φράσι ο Ψυχάρης). Εις ένα γράμμα του Ψυχάρη προς τον Άβλιχο, που βρέθηκε μεσ' τα «παληόχαρτά του» ήταν γραμμένη η φράσις: «Αγαπητέ μου ποιητή, είσαι ποιητής και έχεις το δικαίωμα να είσαι ποιητής».

Αναφέρω μερικά από τα ποιήματα που έγραψε ο Άβλιχος:

Το «Πασχαλινό» σονέτο σε μια ωραία ξένη, το «Σαρακοστιανό» που εδημοσιεύτηκαν στην παλιά Ακρόπολι του Γαβριηλίδη, «εις την...» αδημοσίευτο, «η Τριανταφυλλιά» που εμελοποιήθη από το μουσουργό κ. Δ. Λαυράγκα, «ο Αθεράπευτος» σονέττο με ουρά, αδημοσίευτο, «ο Αποχωρισμός» που εμελοποιήθη υπό Campana και εψάλη κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες της Δ' Ολυμπιάδος. Επίσης εψάλη στους αγώνες αυτούς και το «τραγούδι των εργατών» που εμελοποιήθη από τον Κωστή Λοβέρδο, σονέτο «εις τον ποιητή Παλαμά». Αυτό το ποίημα με την απάντισι του κ. Παλαμά, σε ποίημα επίσης, δημοσιεύτηκαν στο «Νουμά» (28 Ιανουαρίου 1911) και αργότερα στον «Αναμορφωτή» «Ο καϊμός μου για το χαμό του φίλου Μαβίλη, που στη μάχη του Δρίσκου εσκοτώθηκε» δημοσιεύτηκε το πρώτο στην εφημ. «Αναγέννησι» της Κέρκυρας (4 Μαΐου 1913) και στον «Αναμορφωτή», στο

Ψυχάρη «Γκαρδιακό συλλύπημα για το θάνατο του παιδιού του», και «Προσίμιο της πινακοθήκης της κολάσεως» αδημοσίευτα, «Τω φίλω Πασαγιάννη» εξάστιχα (ο Πασαγιάννης ήταν απεσταλμένος της «Ακροπόλεως» του Γαβριηλίδη για να δη τον Άβλιχο στο Ληξούρι) και μία παρωδία του «Πώς μας θεωρείς ακίνητος» «Στον εθνικό ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη» κ.α.

Τα μεγαλύτερα όμως ποιήματά του, που εργάστηκε πολύ πάνω σ' αυτά και που πρέπει να τα ξεχωρίσουμε από τα άλλα, είναι: «Το κυπαρισσάκι» (απόσπασμα βρίσκεται στο τάφο του), «Η Βασίλισσά μου» και το «Παράπονο εις μίας Λουίζαν» που δημοσιεύτηκε στην Ιταλική και Ελληνική γλώσσα.

Τα αποφθέγματα του Άβλιχου πολύ διδακτικά και ειρωνικά δείχνουν το φιλοσοφικό πνεύμα του ποιητή. Αναφέρω μερικά απ' αυτά:

Για την Ελλάδα έλεγε:

«Η Ελλάς είνε τόπος λίγο απ' όλα, λίγη απωλεία, και όταν χάνεται λίγος ενθουσιασμός, ο οποίος είνε πυρ και τίποτε δεν ζεσταίνει, χλιαρότης».

Άλλο για τη γνώσι:

«Είνε η γνώσι κύκλος που όσο αζένει τα όρια της αγνοίας μας πλαταίνει».

Για την ανοησία έλεγε:

«Αν εν αρχή ήτον ο νους πόθεν ήλθεν η ανοησία; Αν η ανοησία ήτον εν αρχή πόθεν ο νους; λοιπόν, και τα δύο εν αρχή και ο νους επήρε την ανοησίαν διά γυναίκα. Εξ αυτών ο κόσμος. Άλλος μοιάζει του πατέρα και άλλο της μάνας».

Για την αναρχία:

«Προς απάντησιν εις τον λόγον σας κυρία Μαίρη ότι δεν είμαι αναρχικός, αλλ' αριστοκράτης, σας λέγω ότι εν μέρει και το βεβαιώ, εν μέρει και το αρνούμαι, διότι η αναρχία είνε άκρατος αριστοκρατία».

Για τους νεόπλουτους αμορφώτους έλεγε:

«Οι νεόπλουτοι και οι απαίδευτοι είνε γεμάτοι οίησιν και νομίζουν, ότι, διότι έκαμον χρήματα περί πάντων μπορούν να ομιλούν και οι μη πλουτήσαντες και οι δαπανήσαντες τα δικά των είναι υποδεέστεροι αυτών. Αλλ' εις απάντισιν... Αλλ' ενώ εσύ έκαμνες χρήματα εγώ εταμίευα γνώσεις. Είνε πολύ φυσικόν τα ταμείον σου να έχη παράδες και το ιδικόν μου ιδέας».

Ο Άβλιχος επί επτά χρόνια edιάβαζε το Ευαγγέλιο, αν και ήταν άπιστος, και έλεγε ότι ακόμα δεν το είχε καταλάβει, τόσο βαθειά ήταν γραμμένο. Επίσης για το ευαγγέλιο έλεγε ότι όλες οι Ινδικές, Ελληνικές και Ρωμαϊκές φιλολογίες μπροστά στο Ευαγγέλιο είνε μηδέν και με μία τρίχα του Χριστού δεν αναλογεί όλος ο κόσμος.

Β΄

Διηγούνται γι' αυτόν πολλά και ωραία ανέκδοτα. Θα σας αναφέρω μερικά απ' αυτά όπως μου τα έδωσε ο φίλος του ποιητή «Μικέλης του Μικελάκη» και που τα πήρα από το άγραφο βιβλίο, της μνήμης του.

Κάποτε ο Άβλιχος ήταν ακουσίως ένορκος του κακουργιοδικείου Αργοστολίου. Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου επέπληξε τους κατηγορουμένους με γλώσσα πολύ τσουχτερή. Ο Άβλιχος αγανάκτησε, σηκώθηκε από τη θέση του και απαντά στο Πρόεδρο.

«κ. Πρόεδρε, να προσέχετε! διότι η θέση των κατηγορουμένων είναι ανωτέρα της ιδικής σας, επειδή εις την θέση εκείνην εκάθησε ο Σωκράτης και ο Χριστός, εις δε την ιδικήν σας ο Άννας και ο Καϊάφας. Και εάν ο μύλος δεν έχει αλέσματα, δεν δουλεύει».

Στην ώρα δε της αποφάσεως είπε στους ενόρκους.

«Ορίστε κ. ένορκοι ορίστε, οι κλέφτες να κρίνουμε τους κλεμμένους».

Στο δικαστήριο κάποτε ρωτήθηκε ο Άβλιχος από το συνήγορο των κατηγορουμένων, (που είχαν κλέψει του ποιητή κάτι βιβλία και που τους κατήγγειλε ο εισαγγελέας), ποία θρησκεία πρεσβεύει.

«Ουδεμίαν», απαντά ο Άβλιχος, θρησκείαν πρεσβεύω, αλλ' εν τοσούτω είμαι χριστιανός, διότι αι θρησκείαι είναι δεσμός της ανθρωπότητας, ενώ ο χριστιανισμός είναι εναγκαλισμός της ανθρωπότητας».

Κάποια φορά τον είχαν διορίσει στ' Αργοστόλι μέλος Επιτροπής για να μοιράση χρήματα σε φτωχούς. Ο Άβλιχος δεν ήθελε να είναι μέλος σε επιτροπές. Υπεχρεώθηκε λοιπόν να πάη να υποβάλλη τη παραίτησί του στο Πρόεδρο της Επιτροπής, που ήταν ο αρχιεπίσκοπος Κεφαλλονίας Γεράσιμος Δόριζας, φιλόσοφος, με ιδέες πολύ φιλελεύθερες. Ο Άβλιχος όρθιος μπροστά στον αρχιεπίσκοπο υποβάλλει τη παραίτησί του.

- Καθήσατε κ. Άβλιχε, του λέει ο αρχιεπίσκοπος.

- Τι θέλει ένας λύκος εν μέσω των προβάτων, τι θέλω 'γω δω μέσα ένας αναρχικός άνθρωπος;

- Και νομίζετε κ. Άβλιχε πω, αυτός ο θρόνος απέχει πολύ από την αναρχία;

- Ε τότε να καθήσω.

Και αφού συνεζήτησαν πολύ ώρα οι δύο άνδρες, λέει ο ποιητής!

- Δεν είσαι δεσπότης.

- Αλλά τότε τι είμαι Μιχαλάκη;

- Είσαι δεσμώτης.

- Το εμάντευσε.

Και από τότε τον Άβλιχο τον συνέδεσε μεγάλη φιλία με τον αρχιεπίσκοπο Δόριζα.

Το σπίτι του ποιητή στο Ληξούρι είχε 5 δωμάτια και σε κάθε δωμάτιο ένα φώς αμυδρό κ' έλεγε ότι το φως είναι δικαίωμα του δωματίου.

Κάποτε ρωτήθηκε από το Πασαγιάννη, απεσταλμένο της Ακροπόλεως, να δη τον ποιητή στο Ληξούρι, πόσοι μένουν στο σπίτι. Κι' αυτός του απαντά.

«μένουμε εννέα ψυχές, επτά ψυχές η γάτα μου, μία η Φανή μου (εννοούσε το σκυλί που είχε και που αφιέρωσε γι' αυτό το ποίημα «Στη Φανή μου») και μία ψυχή εγώ!

Μια μέρα με το φίλο του το Μικέλη πήγε στ' Αργοστόλι, σε μια κηδεία φίλου του γιατρού. Ο κόσμος ήταν λίγος και σε ερώτησι μερικών στον Άβλιχο γιατί είχε λίγος κόσμος, ο ποιητής απαντά ότι γι' αυτό κ' εγώ θα του γράψω ένα επίγραμμα:

«Για το γιατρό που πέθανε
ολίγοι στη κηδεία
την έστειλε για υποδοχή
μπροστά τη πελατεία!»

Για ένα ταβερνιάρη που έγινε παπάς έλεγε:

«Με τι κανάτα δεν τον εσύφερνε να το πωλεί με το κουταλάκι τον συφέρνει!»

Όταν πρωταντίκρυσε αεροπλάνο είπε στους φίλους του:

«Για φαντασθήτε ο άνθρωπος τι έκανε, κατόρθωσε να γίνη πουλί και ψάρι. Ένα μόνον δεν κατόρθωσε να γίνη άνθρωπος!»

Κάποια μέρα έκανε πολλούς σεισμούς στη Κεφαλλονιά. Μητρόπολις του Ληξουρίου είχε «ο Παντοκράτωρ» που σε κάθε σεισμό επάθενε βλάβες. Ο Άβλιχος έλεγε:

«Περίεργο πράγμα ο Παντοκράτορας να βαστάη όλο τον κόσμο και τον εαυτόν του να μη μπορεί να τον βαστάξη».

Ο Άβλιχος δεν πίστευε ότι υπάρχει και άλλη ζωή μετά θάνατο και όταν βρισκότανε στα τελευταία είπε στο Φραγκόπουλο, γιατρό στο Νοσοκομείο Αργοστολίου:

«Άλλο δεν μένει στον Άβλιχο παρά νους και συνείδησι».

«Το φως μου... το φως μου». Και πέθανε.

Ο Μουρμουλάκης Κρητικός, απεσταλμένος από την «Ακρόπολι», στο Ληξούρι, έγραφε στην ανταπόκρισι, πως τα μάτια του Άβλιχου μοιάζονε σαν Χερουβίμ.

Αυτά είχε για τη ζωή του ποιητή και για τα έργα του.

...Αγαπημένο χώμα, χώμα Ελληνικό, τον έχει τώρα στα σπλάγχνα του. Ένα κυπαρισσάκι πλάι στο τάφο του, το αγαπημένο δέντρο του ποιητή, ένας ουρανός άλλοτε γαλανός και άλλοτε συνεφιασμένος... ένα φεγγάρι που κυλάει τις νύχτες του Αυγούστου ρίχνονται πάνω στο τάφο του το ασημένιο φως... Και λίγα νεκρολούλουδα παρηγοριά στην άπιστη καρδιά του ποιητή:

... Και σε κυπαρισσάκι μου κοντά μου
στο μνήμα που σ' έχω συντροφιά μου
Και τόσο τερπνό βρίσκω τ' ονειρό μου
ταις ρίζαις σου ν' ακούω στο πλευρό μου
όπου και με το χώμα σκεπασμένος
αισθάνομαι πως είμαι ευτυχισμένος

Παναγιώτης Πανάς

Σημαντική φυσιογνωμία επίσης του γενικότερου επαναστατικού κινήματος ήταν και ο Παναγιώτης Πανάς. Γεννήθηκε το 1832 στην Σπαρτιά Λειβαθούς Κεφαλονιάς. Σε αρκετά νεαρή ηλικία έγινε μέλος του Ριζοσπαστικού Κόμματος του νησιού και άρχισε να συμμετέχει στον αγώνα εναντίον της αγγλικής κυριαρχίας. Στο Λύκειο Αργοστολίου, ο καθηγητής του Θεόφιλος Καρούσος, του μετέδωσε τις ιδέες του φιλελευθερισμού.

Το 1855, όταν οι αρχές απαγόρευαν την κυκλοφορία των εφημερίδων «Αναγέννησις» του Ιωσήφ Μομφεράτου και «Φιλελεύθερος» του Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου, ο Πανάς, σε ηλικία 23 χρόνων, εξέδωσε την εφημερίδα «Κεραυνός», ενώ άρχισε να συνεργάζεται και με την εφημερίδα «Νέα Εποχή» της Κέρκυρας. Εξαιτίας όμως των διωγμών αναγκάστηκε να αποχωρήσει και πριν καταλήξει στην Αθήνα ταξίδευσε σε πόλεις της Ιταλίας και στην Κωνσταντινούπολη. Αλλά και από την Αθήνα απελάθηκε γρήγορα λόγω της αντιοθωνικής του δράσης. Το 1857 επέστρεψε στην Κεφαλονιά, από όπου εξαιτίας των μεγάλων διωγμών του 1860 εναντίον των ριζοσπαστών, εγκαταστάθηκε εκ νέου στην Αθήνα, όπου γνωρίστηκε με τον Σοφοκλή Καρύδη, εκδότη της εφημερίδας «Φως», αναλαμβάνοντας διευθυντής της εφημερίδας αυτής, όταν ο τελευταίος είτε είχε φυλακισθεί για μια σειρά άρθρων του είτε απουσίαζε. Τότε συνεργάστηκε με τον Δημοσθένη Παπαθανασίου, όταν ο δεύτερος έγραψε και δημοσίευσε το άρθρο «Αναρχία».

Το 1861 εξέδωσε μια άλλη εφημερίδα, την «Αλήθεια», στις σελίδες της οποίας προσδιόριζε το αληθινό νόημα του ριζοσπαστισμού, σύμφωνα με τις δικές του απόψεις.

Το 1862, όταν τα Ιόνια νησιά ενώθηκαν με τον υπόλοιπο «ελλαδικό» χώρο, επέστρεψε στην Κεφαλονιά, όπου εργάστηκε ως υποδιευθυντής του Ταχυδρομείου Αργοστολίου. Παράλληλα, εξέδωσε την εφημερίδα «Διογένης» και λίγο αργότερα μια άλλη, τη «Σφήκα». Το 1867, όμως, παύθηκε από τη θέση του, εγκαταστάθηκε για λίγο χρονικό διάστημα στην Αίγυπτο και μετέπειτα στη Ρουμανία όπου παρέμεινε επί 8 χρόνια. Εκεί συμμετείχε σε διάφορες επαναστατικές κινήσεις.

Όταν ξέσπασε η Παρισινή Κομμούνα το 1871, βρισκόταν στο Βουκουρέστι. Έγραψε αρκετές ανταποκρίσεις για την εφημερίδα «Μέλλον» (της οποίας εκδότης ήταν, όπως ειπώθηκε, ο Δήμος Παπαθανασίου), τασσόμενος ανεπιφύλακτα με τις απόψεις του Γάλλου κοινωνικού αγωνιστή Γκουστάβ Φλουράνς, ο οποίος συμμετείχε στην Κομμούνα και με τον οποίο ο Πανάς είχε τακτική αλληλογραφία.

Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα εξέδωσε δύο ακόμα εφημερίδες, την «Εξέγερσι» (το 1874, στην Κεφαλονιά) και τον «Εργάτη» (το 1875, επίσης στην Κεφαλονιά), της οποίας η έκδοση συνεχίστηκε στην Αθήνα.

Γνωρίστηκε επίσης και με τον αναρχικό ποιητή Μικέλη Άβλιχο και έγινε φίλος του.

Ευρισκόμενος στη Ρουμανία, ο Πανάς έγινε μέλος της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας, μιας οργάνωσης επαναστατών από όλες τις βαλκανικές χώρες, που είχε σκοπό να ξεσηκώσει τους βαλκανικούς λαούς εναντίον, αρχικά, της οθωμανικής κυριαρχίας και, αργότερα, να αγωνιστεί για την υλοποίηση μιας ελεύθερης κοινωνίας. Ήταν, επίσης, από τους ιδρυτές - μαζί με τον Ρόκο Χοϊδά - και από τα βασικά στελέχη του συλλόγου «Ρήγας» - του ελληνικού τμήματος της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας - και ο διευθυντής της ομώνυμης εφημερίδας του συλλόγου. Από τις στήλες της εφημερίδας αυτής αναγγέλθηκε, για πρώτη φορά, η ίδρυση του Δημοκρατικού Συλλόγου Πάτρας, η έκδοση της εφημερίδας του Συλλόγου «Ελληνική Δημοκρατία» καθώς και οι

διώξεις εναντίον αυτής της πρώτης καθαρά επαναστατικής αναρχικής οργάνωσης στον «ελλαδικό» χώρο.

Επίσης, στην εφημερίδα «Ρήγας» δημοσιεύτηκε και μια επιστολή κάποιου με τα αρχικά Κ.Ε. (για τον οποίο δεν υπάρχουν έως τώρα διαθέσιμα στοιχεία), αναρχικού από την Ερμούπολη της Σύρου, ο οποίος εναντιωνόταν στις διώξεις σε βάρος του Δημοκρατικού Συλλόγου Πάτρας.

Επιπλέον, στην ίδια εφημερίδα ο Π. Πανάς δημοσίευσε και το άρθρο «Οι γυναίκες της Γαλλικής Επανάστασης», ενώ παρότρυνε τους αναγνώστες να διαβάσουν το «Κεφάλαιο» του Κ. Μαρξ, κάτι που είχε κάνει και νωρίτερα, μέσω της εφημερίδας «Εργάτης», την οποία εξέδιδε από τον Αύγουστο του 1875 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1876 και στην οποία, εκτός από την άμεση υποστήριξη του στις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και της Παρισινής Κομμούνας, φιλοξένησε ειδήσεις για τη δράση του τότε ρωσικού αναρχικού κινήματος και του Μιχαήλ Μπακούνιν, ενώ μετέφρασε και αναδημοσίευσε άρθρα από το ιταλικό αναρχικό περιοδικό «Il Plebe» («Ο Όχλος») και από το Δελτίο της Αναρχικής Ομοσπονδίας του Ζυρά της Ελβετίας.

Επίσης, στις 23 Σεπτεμβρίου 1875, ο Π. Πανάς δημοσίευσε στον «Εργάτη» την ακόλουθη επιστολή με την υπογραφή Sectius, σχετικά με τις δραστηριότητες της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας:

*Εκ των οχθών του Δουνάβεως,
την 12 Σεπτεμβρίου 1874*

Αδελφέ,

Την παρελθούσαν εβδομάδα σοί έγραψα, εξιστορών σοι τα ενταύθα γινόμενα, τας ενεργείας των μυστικών εταιριών, την απελπισίαν των Τούρκων, θεωρούντων ως προσεχεί την της ημισελίνου πτώσιν, και τας κρίσεις των διαφόρων φυλών και μάλιστα των Βουλγάρων περι των της Ερζεγοβίνης (α). ήδη περιορίζομαι να σοί αποστείλω προκήρυξιν τινα της μυστικής εταιρείας, της γνωστής υπό το όνομα Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία, προς τους λαούς της Ανατολής, αφορώσαν τα Ερζεγοβινιακά. Η προκήρυξις αυτή διανέμεται ενταύθα εις μυριάδας αντιτύπων, αλλά μεθ' όλης της δυνατής προφυλάξεως, υπό των πρακτόρων της εταιρείας, γεγραμμένη εις πάσας τας Ανατολικάς γλώσσας. Περί της εταιρείας ταύτης και του σκοπού της κρίνω περιττόν να σοί προσθέσω τι, καθόσον ως ενθυμείσαι πολλάκις περί αυτής ωμιλήσαμεν, λαβόντες αφορμήν εκ της αποστελλομένης σοι προκηρύξεως και εκ του ονόματος αυτού της εταιρείας, ο σκοπός γίνεται αρκετά καταφανής. Η περί ής ο λόγος εταιρία ανέλαβεν αγώνα δύσκολον μεν, αλλ' ιερόν, εν τω θριάμβω του οποίου έγκειται η σωτηρία της Ανατολής. Είναι αληθές ότι έχει να πολεμήσει πολλούς εχθρούς, και να υπερπηδήση πολλά προσκόμματα, τας φυλετικάς αντιζηλίας, τα υπό των κληρικών και διπλωματικών ραδιούργων υποθαλάπόμενα μίση, τας μικροφιλοτιμίας κλπ. Αλλά τις αμφιβάλλει περί του θριάμβου του δικαίου; Ας ελπίζωμεν ότι ο Θεός θέλει ευλογήση το έργον...

*Ο αδελφός σου
SECTIUS*

(α) Σ.Ε. – Η ενταύθα αναφερομένη επιστολή ως φαίνεται απωλέσθη, διότι δεν περιήλθεν εις χείρας μας. Λυπούμεθα πολύ διότι ως εξάγεται περιείχε πληροφορίας λίαν ενδιαφερούσας. Η κοινωνική θέσις και αι σχέσεις του γράφοντος είναι τοιαύται, ώστε να διευκολύνωσιν αυτό την συλλογήν πληροφοριών, περί της ακριβείας των οποίων δεν δυνάμεθα να αμφιβάλλωμεν.

Το 1876-1877, εξέδωσε, στη Βράϊλα της Ρουμανίας, δύο περιοδικά, τον «Κυκεώνα» και τον «Κώνωπα».

Στις αρχές του 1893, εγκαταστάθηκε στο Αργοστόλι, εκδίδοντας μια ακόμα εφημερίδα, την «Εγερσι», αλλά γρήγορα εγκατέλειψε την Κεφαλονιά, για να εγκατασταθεί στην Αθήνα, εκδίδοντας την εφημερίδα «Εμπρός» και το περιοδικό «Η Τέρψις».

Πέρα από τις δικές του εκδόσεις εφημερίδων και περιοδικών (11 τον αριθμό), συνεργάστηκε και με μια σειρά άλλα έντυπα, όπως οι εφημερίδες «Φως», «Μέλλον», «Τηλέγραφος», «Ιταλός – Έλληνας», «Χρόνος» της Αθήνας, τα περιοδικά «Μούσες» της Ζακύνθου και «Ιριδα» του Βουκουρεστίου. Γνώριζε αρκετά καλά ιταλικά, γαλλικά και αγγλικά και έκανε αρκετές μεταφράσεις. Έγραψε διάφορες μελέτες και άλλα, όπως την «Βιογραφία του Ιωσήφ Μομφεράτου», το «Ριζοσπάσται και βελτιώσεις εν Επτανήσω», τον «Εν Ρωμανία μισελληνισμό», την «Βιογραφία του Φώσκολου» και τις «Μονομαχίες». Συγγραφέας, επίσης, των ποιητικών συλλογών «Τα πρώτα μου προς την ποίησιν βήματα» (1855), «Στεναγμοί» (1857), «Μέμνων» (1866) «Εργα Αργίας» (1883) και , που είναι η πλέον γνωστότερη. Έγραψε ακόμα στίχους επηρεασμένους από την εξέγερση του Κρητικού λαού εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας καθώς και ένα ποίημα αφιερωμένο στον Γκουστάβ Φλουράνς Τέλος, ήταν μεταφραστής έργων των Γκουστάβ Φλουράνς, Τζουζέπε Ματσίνι, Ντίκενς, Βοκάκιου, Πόε και άλλων.

Ο λόγος του στρεφόταν αλύπητα εναντίον πολιτικών και επιφανών ακόμα και εναντίον ομοτέχνων του, όταν το έκρινε απαραίτητο. Αυτό έγινε και με τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, όταν το 1864 εξελέγη βουλευτής Επτανήσου. Ο Πανάς τον κατηγορήσε ότι συνετέλεσε στην ένωση των δύο τότε ρευμάτων της ελληνικής λογοτεχνίας, της Αθηναϊκής και της Επτανησιακής Σχολής, πράγμα που οδήγησε σε άσκηση προνομίων της Αθήνας έναντι της Επτανήσου. Αλλά και για το γεγονός και μόνο ότι εξελέγη βουλευτής τον κατηγορήσε ανοιχτά. Στο λογοτεχνικό πεδίο, ο Πανάς ως ποιητής, εξέφραζε τη στάση των κληρονόμων του Διονυσίου Σολωμού και από το 1872, πριν ακόμα την εμφάνιση του Εμμανουήλ Ροΐδη, άσκησε σοβαρή κριτική στον λεγόμενο αθηναϊκό ρομαντισμό τόσο σε επίπεδο κουλτούρας όσο και σε επίπεδο καθημερινής ζωής.

Ο Παναγιώτης Πανάς εμπνεύσθηκε από τις ιδέες του Τζουζέπε Ματσίνι, του Γάλλου μπλανκιστή Γκουστάβ Φλουράνς και την Παρισινή Κομμούνια. Δεν ήταν σοσιαλιστής με τη μεταγενέστερη έννοια του όρου, πόσο μάλλον αναρχικός ή αντιεξουσιαστής. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε ριζοσπάστης αγωνιστής, επαναστάτης, φανατικός πολέμιος κάθε τυραννίας και εκμετάλλευσης, από τους βασικότερους συντελεστές στη διαμόρφωση, προώθηση και διεύρυνση των επαναστατικών ιδεών στον τότε «ελλαδικό» χώρο.

Αυτοκτόνησε στις 30 Σεπτεμβρίου 1896 στην Αθήνα, αρκετά φτωχός και εξαθλιωμένος, ξεχασμένος από τους παλαιούς συντρόφους και συνεργάτες του.

Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία

Η Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία ιδρύθηκε το 1865 στο Βελιγράδι και βασικό αντικείμενό της ήταν η προετοιμασία και δημιουργία των συνθηκών εκείνων που θα επέτρεπαν τη συγκρότηση βαλκανικής ομοσπονδίας, με βάση την αρχή «Ισονομία - Ισοτιμία – Ισοπολιτεία». Ήταν μια φεντεραλιστική οργάνωση που περιελάμβανε στους κόλπους της με ισότιμη συμμετοχή Αλβανούς, Αρμένιους, Βούλγαρους, Έλληνες, Μαυροβούνιους, Ρουμάνους, Σέρβους και Τούρκους. Τα μέλη δε της κάθε τοπικής ομάδας της Ομοσπονδίας ήταν επίλεκτα μέλη της κάθε τοπικής κοινωνίας. Τις θέσεις της εφημερίδας εξέφραζε, αρχικά, η σερβική φιλελεύθερη εφημερίδα «*Vidov Dan*», αλλά από τον Αύγουστο του 1869 επίσημο όργανο της Ομοσπονδίας έγινε η εβδομαδιαία γαλλόφωνη εφημερίδα «*La Confederation Orientale*» («Η Ανατολική Ομοσπονδία»), με έδρα την Γενεύη και διευθυντή τον Ανδρέα Κουμανούδη.

Η Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία είχε ομοιότητες με αντίστοιχες μασονικές και καρμποναρικές μυστικές οργανώσεις της ίδιας σχεδόν εποχής, αλλά και αρκετή συγγένεια με τις απόψεις του υπέρμαχου της ιταλικής ενοποίησης Ματσίνι, με τον οποίο είχε και επαφές. Άλλωστε, ο Ματσίνι είχε προτείνει τη συγκρότηση ανατολικής ομοσπονδίας με ανατολικά σύνορα την Κιλικία και την Κύπρο, στην οποία η Ελλάδα θα κατείχε ηγετική θέση. Βασικά, τα μέλη της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας αγωνίζονταν για τη συγκρότηση μιας ομοσπονδίας αυτόνομων βαλκανικών κρατών, προσεγγίζοντας τις ανάλογες ιδέες των Σαιν Σιμόν και Προυντόν. Επιπλέον, μέλη της οργάνωσης ήταν επηρεασμένα και από τις ιδέες των Μαρξ και Μπακούνιν.

Ο Πολιτικός Σύλλογος «Ρήγας» ήταν το ελληνικό τμήμα της Ομοσπονδίας, με εκφραστικό όργανο την ομώνυμη εφημερίδα, της οποίας διευθυντής ήταν ο Παναγιώτης Πανάς, αναμφισβήτητα η σημαντικότερη ίσως προσωπικότητα της οργάνωσης. Άλλα σημαντικά στελέχη του «Ρήγα» ήταν ο σοσιαλιστής βουλευτής Ρόκκος Χοϊδάς, ο δικηγόρος, λογοτέχνης και επίσης βουλευτής Ανδρέας Ρηγόπουλος, ο Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, ο βουλευτής και αργότερα υπουργός Γεώργιος Φιλάρετος, ο δημοσιογράφος Τιμολέων Φιλήμων, ο διπλωμάτης Ανδρέας Κουμανούδης, ο Λεόντιος Οικονόμου και άλλοι. Ελληνικό τμήμα υπήρχε και στη Ρουμανία με προεξάρχοντες τους δημοσιογράφους, Θωμά Πασχίδη και Ζαχαρία Σαρδέλλη, εκδότες της εφημερίδας «*Ιρις*», που στις 16 Ιουνίου 1876 μετονομάστηκε σε «*Ιρις των Λαών της Ανατολής*». Η οργάνωση απέκτησε επαφές με διάφορες επαναστατικές ομάδες και οργανώσεις των Βαλκανίων και της Ευρώπης.

Σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, ένας από τους βασικούς συντελεστές της ίδρυσης και δράσης της οργάνωσης αυτής ήταν και ο Έλληνας αναρχικός του Παρισιού Παύλος Αργυριάδης και, επίσης, ότι η Ομοσπονδία είχε αναπτύξει σχέσεις με την αναρχική ομάδα «*La Social*» («Η Κοινωνία»), από το Μεξικό, της οποίας η σημαντικότερη φυσιογνωμία ήταν ο Έλληνας αναρχικός Πλωτίνος Ροδοκανάτης, μια από τις μεγάλες μορφές του αναρχικού κινήματος του Μεξικού το 19ο αιώνα.

Η δράση του «Ρήγα» δεν ήταν πάντα απρόσκοπτη και αρκετές ήταν οι διώξεις εναντίον των μελών του, αλλά κατόρθωνε πάντα να προσπερνά τέτοια εμπόδια επειδή τα περισσότερα από τα μέλη του, λόγω των θέσεών τους, είχαν άριστη πρόσβαση στον κρατικό μηχανισμό. Πάντως, παρά τις φεντεραλιστικές και σοσιαλιστικές επιδράσεις και δραστηριότητες του «Ρήγα» και της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας γενικότερα, οι περισσότεροι Έλληνες που συμμετείχαν σε αυτή εμφορούνταν και από ιδεολογήματα για την υπεροχή των Ελλήνων στην Ανατολή και δεν έχαναν την ευκαιρία να τα προπαγανδίζουν σε δημόσιες εκδηλώσεις της οργάνωσης και αλλού. Αλλά ο «Ρήγας» - ειδικά ο Πανάς - αποστασιοποιήθηκε από τη «*Μεγάλη Ιδέα*» που κυριαρχούσε τότε στα μυαλά και τις συνειδήσεις αρκετών Ελλήνων, ενώ υπήρξε και μια αυστηρή πολεμική

κριτική εναντίον του κύκλου των Φαναριωτών και του ρόλου της ελληνικής Εκκλησίας στις βουλγαρικές επαρχίες. Ο Πανάς πίστευε ότι όλοι αυτοί αντιστρατεύονταν την ιδέα της διαβαλκανικής συνεννόησης και ομοσπονδιακής ενοποίησης.

Η εξέγερση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, το καλοκαίρι του 1875, επεκτάθηκε και εξελίχθηκε σε παμβαλκανική εξέγερση εναντίον του οθωμανικού ζυγού. Στην εξέγερση αυτή ενεπλάκησαν οι λεγόμενες Μεγάλες Δυνάμεις. Τα μέλη της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας συμμετείχαν στην εξέγερση, αλλά δεν είναι ξεκάθαρο αν την οργάνωσαν επίσης. Πάντως, η Ομοσπονδία από τον Σεπτέμβριο του 1875 άρχισε να κυκλοφορεί επαναστατικές προκηρύξεις σε αρκετές βαλκανικές γλώσσες, καλώντας τους λαούς σε γενική εξέγερση εναντίον του οθωμανικού καθεστώτος.

Η πιο γνωστή σήμερα από τις προκηρύξεις αυτές είναι η ακόλουθη:

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Αδελφοί,

Η σημαία της επανάστασεως ανεπετάσθη εν Τουρκία, μέγα δε μέρος των αδελφών ημών αγωνίζεται ήδη εν Ερζεγοβίνη και Βοσνία υπέρ της ελευθερίας και του δικαίου.

Τις η τύχη αυτών;

Θα ιδωμεν και πάλι επαναλαμβανομένην της αιματοφύρτου Κρήτης την τραγικήν καταστροφήν; Θα κύψωσιν οι Ερζεγοβίνιοι και οι Βόσνιοι τον αυχένα, θραυόμενοι υπό το βάρος των κολοσσιαίων δυνάμεων ολοκλήρου αυτοκρατορίας, και επί των πτωμάτων αυτών θα ιδρυθή εκ νέου το απόλυτον κράτος αφορήτου και κτηνώδους δεσποτισμού; Ή θ' αναδειχθώσι νικηφόρα τα όπλα αυτών και ο παρών κλονισμός, επιτεινόμενος και γενικευμένος, προώρισται να κατασυντρίψη τον σεσαθρωμένον θρόνον της οσμανικής δυναστείας;

Άδηλον έτι.

Αλλ' αν η επανάστασις καταβληθή, αν επέλθη ο όλεθρος των επαναστάντων λαών, της συμφοράς ταύτης η ευθύνη εφ' υμάς βαρύνει, λαοί της Ανατολής. Ναι, το κυριώτατον κατά της επανάστασεως τραύμα θα επιφέρει, όχι η δύναμις του κρατούντος εχθρού, όχι ενέργειαι ξένα και ύπουλοι πολιτικής κακοήθους και συμφέροντα ιδιοτελή εξυπηρετούσης, αλλ' η απομόνωσις των επαναστατών επακολούθημα αναπόφευκτον του ενδοιασμού υμών εις το να εκδηλώσητε εναργώς τας προς τον αγώνα συμπαθείας σας, ον μη ν' αναρρίψητε τον περί των όλων κύβον.

Είναι αληθώς λυπηρόν το θέαμα, όπερ παρουσιάζει η Ανατολή. Εν τω σκότει και τη αθλιότητι τυραννικωτάτου κυβερνητικού συστήματος, απαισίως γνωστού υπό το όνομα Οθωμανική Αυτοκρατορία, λαός αντιπροσωπεύων την βίαν και την στασιμότητα, εμφορούμενος υπό των οπισθοδρομικών ιδεών εποχών παρωχημένων, αναγνωρίζων ως θεϊόν νόμον το Κοράνιον, τον κώδικα τούτον της κατακτήσεως και του αίματος, και εις της αυθαιρέτου θελήσεώς του το κράτος υπάγων τα ιερά και αναφαίρετα ατομικά δικαιώματα, λαός χαύνος, αμαθής, εξηχρειωμένος, κατεστραμμένος οικονομικώς, και εις καθολικήν κυβερνητικήν και

κοινωνικήν παραλυσίαν διατελών, δεσπόζει λαών νοημόνων, εργατικών, ασπαζομένων μετά στοργής τας δημοκρατικάς του Ευαγγελίου αρχάς, δι' ών αναγνωρίζεται η απόλυτος του ατόμου ελευθερία, βάσιν έχουσα την ηθικήν, λαών εργασθέντων άλλοτε υπέρ της προόδου και νυν γοργώ και θαρρούντι βήματι βαδιζόντων προς εύελπι και κρείττον μέλλον. Διατί;

Διατί οι πλήρεις ζωής και μέλλοντος δούλοι λαοί, ισχυροί καθ' εαυτούς, ισχυρότατοι και ακατάβλητοι εν κοινή συμπράξει, δεν καταρρίπτουσι το καθεστώς το αποκτηνού, όπως επί των ερειπίων ανεγείρωσι το φωτεινόν της ελευθερίας και της προόδου οικοδόμημα; Διατί δεν κατορθούσι να διαχύσωσι την ευημερίαν και την χαράν εις τας εκτεταμένας χώρας, ας διά του αίματος των αρδεύουσι, και εν αις σήμερον εργάζονται, τυραννούμενοι, ταλαιπωρούμενοι, πάσχοντες, όπως διά της εργασίας των κορέσωσι την απληστίαν διεφθαρμένων δεσποτών;

Διότι ουδέποτε από κοινού ειργάσθησαν. Διότι τας εξεγέρσεις αυτών, μονομερώς πάντοτε γενομένας, ηδυνήθη να καταπνίξη η συγκεντρωμένη των κρατούντων δύναμις.

Συμφέροντα αντίθετα και συγκρουόμενα δεν χωρίζουσι τους λαούς της Ανατολής. Ουδείς επιζητεί να δεσπόση επί του άλλου, ουδ' εις την κατάκτησιν των χωρών αλλήλων αποβλέπουσιν. Έκαστος των λαών τούτων επιδιώκει, και οφείλει να επιδιώκη, την απελευθέρωσιν και την εν ελευθερία ανάπτυξίν του. Αλλ' ο σκοπός ούτος ουδέποτε θέλει επιτευχθή δι' ενεργειών μεμονομένων· η επιτυχία εξαρτάται εκ της κοινής συμπράξεως. Τούτο οφείλουσι να το εννοήσωσι καλώς οι λαοί της Ανατολής. Ας ενωθώσι, και εσώθησαν. Εις την μεγάλην ένωσιν αυτών τις θα δυνηθή ν' αντιταχθή; Η ελευθερία ανήκει αυτοίς φυσικό δικαίωματι και αι χώραι της Ευρωπαϊκής Τουρκίας ιστορικώ. Θα σταματήσωσι την πορείαν αυτών, έχόντων επί της σημαίας των αναγεγραμμένα το δίκαιον και την πρόοδον, και δεν θα συντριβώσιν εις την πρώτην σύγκρουσιν οι διέποντες νυν τας τύχας και καταπατούντες την ελευθερίαν των;

Αλλά, μοίρα απαισία! αντί ειλικρινούς ενώσεως δυσπιστία πάντοτε και μίση πολλάκις υπεισέδυσαν μεταξύ των αδελφών λαών της Ανατολής· απέναντι του γενικού συμφέροντος, απέναντι της κοινής σωτηρίας αντετάχθησαν αντεγκλήσεις μικρόλογοι, και εψιθυρίσθησαν σχέδια ποταπών αντεκδικήσεων· πάθη, άτινα εξευτελίζουσι και τα άτομα, αν εις την καρδίαν των εισχωρήσωσι, πολλώ δε μάλλον τους λαούς, ους αποκτήνουσι και καταστρέφουσι.

Τις υπέθαλψε τα πάθη ταύτα; Τις ενέσπειρε την διχόνοιαν μεταξύ λαών αδελφών, προς τον αυτόν τεινόντων σκοπόν; Τις αναζητεί τα ίδια του συμφέροντα, εν τη καταστροφή των συμφερόντων των ανατολικών λαών;

Είναι ανάγκη να τον καταδείξωμεν;

Δυσπιστείτε, λαοί της Ανατολής, δυσπιστείτε και φυλάττεσθε από της δυνάμεως εκείνης, δι' ήν η λύσις του ανατολικού ζητήματος έγκειται εν τω σφετερισμώ των χωρών σας. Από της δυνάμεως, ήτις χθες περιπτυσσομένη τους Έλληνας και διά της ιδέας του ομοθρήσκου σαηηνέουσα αυτούς, εκίνησε τοσούτους εσωτερικούς περισπασμούς, επήνεγκε της Κρήτης την υποδούλωσιν, του πρωτοκόλλου της συνδιασκέψεως, την υπογραφήν και την διάσπασιν της εκκλησιαστικής ενότητος· ήτις σήμερον εγκολπούται τα σλαυικά εν τη Ανατολή φύλα, την ιδέαν του ομοφύλου προβάλλουσα, όπως απομυζήσασα αυτά, τα εγκαταλείμη αύριον ανίσχυρα και αποθεθαρρημένα, αν δεν τα απορροφήση και συγχωνεύση εν εαυτή, ως απερρόφησε την ρωμουνικήν Βεσσαραβίαν. Από τις δυνάμεως, ήτις υποδούλους έχουσα εν τω απεράντω κράτει της λαούς γερμανικούς, σκανδιναυικούς, ρωμουνικούς, πολωνικούς, τουρκικούς κλπ, θωπεύει τα γενναία όνειρά σας, και υπισχνείται υμίν ελευθερίαν, εκείνη, ήτις εις τα ίδια τέκνα

δωρείται το κνούτον και την Σιβηρίαν!

Λαοί της Ανατολής!

Κινήθητε σεις και εν τη αυτενεργεία θα εύρητε την σωτηρίαν σας. Μη επαφίεσθε εις την μέριμναν ισχυρών δήθεν προστατών. Έκαστος ρυθμίζει τας ενεργείας του προς τα συμφέροντά του, και τα συμφέροντα των ξένων σπανιώτατα θα ευρεθώσι συμβαδίζοντα προς τα ιδικά σας. Μη φοβείσθε την αντίπραξιν κραταιών δυναστών: η εποχή των βασιλέων, η βασιλεία των αδικειών και των καταπιέσεων παρέρχεται πλέον, και υποβώσκει η ημέρα της βασιλείας των λαών, της βασιλείας του δικαίου και της ελευθερίας. Οι εμπορικοί υπολογισμοί δεν δύνανται εις το εξής να επιδρώσιν επί της τύχης των καταδυναστευομένων, ουδείς δε θα ίδη άνευ συγκινήσεως τους αγώνας και τα παθήματα των λαών εν μέσω του πλημμυρούντος πολιτισμού και υπό την επήρρειαν των φωταυγών ιδεών των καθ' ημάς χρόνων, ζητούντων να ανακτήσωσι τα έμφυτα δικαιώματά των, ων απεστέρησεν αυτούς η βία και η κατάκτησις.

Έλληνες, Αλβανοί, Σέρβοι, Ρωμούνοι, Βούλγαροι, φυλαί ελληνικάί, λατινικάί, ταταρικάί, όσαι κατοικείτε τας ευρείας χώρας, τας περιλαμβανομένας μεταξύ των τριών θαλασσών, του Ευζείνου, της Μεσογείου και της Αδριατικής, και εκτεινομένας από των Άλπεων και των Καρπαθίων μέχρι της Κρήτης και της Κύπρου, ενωθήτε! Εν τη ενώσει έγκειται η ισχύς και το συμφέρον σας. Κλείσατε τα βιβλία του παρελθόντος: ας παύσωσιν αι δολοφονούσαι το μέλλον σας αντεγκλήσεις! Ενωθήτε! Αποτινάξατε τον επιβαρύνοντα τον τράχηλόν σας ζυγόν και υπό την σημαίαν της ελευθερίας ανιδρύσατε δημοκρατικήν ομοσπονδίαν, ήτις και μόνη δύναται να εξασφαλίση το μέλλον της Ανατολής. Εν αυτή έκαστος υμών δύναται ελευθέρως να ρυθμίξη τα εσωτερικά του συμφώνως προς τον χαρακτήρα και τας παραδόσεις αυτού, πάντες δ' ομού αδιάσπαστοι και ισχυροί να χωρήτε εις εκπλήρωσιν του μεγάλου υμών προορισμού. Ευρύ και αναπεπταμένον θα εκτυλιχθή στάδιον εις την ευγενή πάντων άμιλλαν. Οι λαοί της μικράς Ασίας παρ' υμών αναμένουσι την ελευθερίαν και την ανάπλασίν των. Και τις οίδεν εάν δεν είσθε σεις οι προωρισμένοι εν απωτέρω μέλλοντι να φέρητε τον πολιτισμόν και την αναγέννησιν και εις την μέσην Ασίαν, όπου άλλοι πειρώνται ήδη ν' αντικαταστήσωσι τον άξεστον ασιανόν δεσποτισμόν διά δεσποτισμού ευρωπαϊκού, ήτοι επιτηδειότερον οργανισμένου, και διά τούτο βαρύτερου και αποτροπαιότερου.

Λαοί της Ανατολής!

Το Μέλλον της πατρίδος κείται εις τας χείρας σας. Σεις οφείλετε να λύσητε το ανατολικόν ζήτημα, συμφώνως προς τας αρχάς της ελευθερίας και της προόδου, συμφώνως προς τα καλώς εννοούμενα συμφέροντά σας, και να ματαιώσητε τας σκευωρίας των εχθρών σας.

Εργασθήτε ηνωμένοι και θα επιτύχητε.

(Εκ της Κεντρικής Επιτροπής)

Η προκήρυξη δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Εργάτης» του Παναγιώτη Πανά (στο τεύχος 9, 24 Σεπτεμβρίου 1875, σελ. 1-2) και αναδημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Σπάρτακος» (αριθ. 1, Αθήνα, Ιανουάριος 1928).

Ο «Εργάτης» υπήρξε η μόνη ελληνική εφημερίδα η οποία χαρακτήρισε «δημοκρατική επανάσταση» την επανάσταση στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Πριν δημοσιεύσει την προκήρυξη που παρατέθηκε, είχε προτείνει να οργανωθεί επιτροπή η οποία θα έστελνε βοήθεια στους εξεγερμένους. Στις 17 Σεπτεμβρίου 1875, η εφημερίδα αναδημοσίευσε από εφημερίδα της Γενεύης άρθρο για την ένωση των βαλκανικών λαών, μερικά αποσπάσματα του οποίου είναι τα ακόλουθα:

«...Η μεταξύ των λαών αυτών (σ.σ. των βαλκανικών λαών) συνεννόηση θα επέλθει: σήμερα, μετά δέκα έτη, μετά ένα αιώνα... αδιάφορον.

Η Παραδουνάβιος Ομοσπονδία ή η της Ανατολικής Ευρώπης θα πραγματοποιηθεί.

Αυτή θα πραγματοποιηθεί εις πείσμα των συνθηκών και των πρωτοκόλλων, εις πείσμα της Αυστριακής ή της Ρωσικής επεμβάσεως, εις πείσμα και αυτών έτι των θρησκευτικών αρχηγών των παροχθίων χωρών...

Η Παραδουνάβιος Ομοσπονδία θα πραγματοποιηθεί καν διαρραγώσι τα αντιδραστικά όργανα, οι διπλωμάται και οι οπαδοί του καθεστώτος πολιτικοί».

Στην υπ' αριθ. 10 έκδοσή του ο «Εργάτης» γράφει ανάμεσα στα άλλα:

«Δημοσιεύσαντες εν τω προηγουμένω του «Εργάτου» φύλλω την προς τους ανατολικούς λαούς προκήρυξίν της υπό το όνομα «Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία» γνωστής εταιρείας, συμμεριζόμεθα ταύτην πληρέστατα, καθόσον και ημείς φρονούμεν ότι το πολυθρύλητον ανατολικόν ζήτημα πρέπει να λυθή, ουχί υπό ταύτης ή εκείνης της δυνάμεως, αλλ' υπ' αυτών τούτων των ενδιαφερομένων ανατολικών λαών, εν πνεύματι ομονοίας και αδελφότητος των εργαζομένων.»

Και τονίζει το ίδιο άρθρο για τη Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία: *«Το έργον αυτής είναι δύσκολον. Έχει να παλαίση κατά ραδιουργιών της διπλωματίας... Έχει να παλαίση κατά των μηχανορραφιών των ρασοφόρων, οίτινες εν τη αναπλάσει της Ανατολικής τον τάφον αυτών διορώσιν...»*

Πιθανότατα, η Ομοσπονδία διαλύθηκε το 1880 και τα μέλη της δεν συμμετείχαν στις δραστηριότητες της Ανατολικής Ομοσπονδίας του Λεωνίδα Βούλγαρη που δημιουργήθηκε αργότερα ούτε και η εφημερίδα της οργάνωσης είχε σχέση με την ομώνυμη εφημερίδα της νέας οργάνωσης. Η διάλυση του «Ρήγα» και της Ομοσπονδίας ήταν μάλλον αποτέλεσμα της αδυναμίας τους να παρέμβουν ενεργότερα στα πολιτικά πράγματα και να αποτελέσουν πολιτικό δημοκρατικό κόμμα, κάτι που προωθούσαν ο Χοϊδάς και ο Φιλάρετος.

Νικόλαος Κονεμένος

Θα πρέπει εδώ να μιλήσουμε και για τον εγκυκλοπαιδιστή, λογοτέχνη, κριτικό και κοινωνικό αγωνιστή Νικόλαο Κονεμένο που συνέβαλε τα μέγιστα στην ανάπτυξη των ελευθεριακών ιδεών στον «ελλαδικό» χώρο. Γεννήθηκε στις 15 (27) Δεκέμβρη του 1832, στα μέσα μιας περιόδου οικονομικής ακμής, στην Πρέβεζα, από πατέρα Ηπειρώτη και μητέρα Λευκαδίτισσα. Γενάρχη της οικογένειας ήταν ο καπετάν Γιώργος Κονεμένος. Πατέρας του ήταν ο Σπύρος Κονεμένος, που από το 1819 έως το 1824 ήταν γενικός πρόξενος της Τουρκίας στα Επτάνησα. Μητέρα του η Κιάρα Σικελιανού, από την Αγία Μαύρα (Λευκάδα) και από την οικογένεια των Σικελιανών.

Όπως γράφει ο Κωστής Πασαγιάννης στο Εθνικόν Ημερολόγιο του 1908, *«στα 1727, όπως δείχνουν ανέκδοτα Βιενέτικα έγγραφα που κατέχει η οικογένεια, από τα χωριά της Λάκκας (Τσαμουριά) της Αρβανιτιάς κατέβηκαν οι Κονεμένοι και εγκαταστάθηκαν οριστικά στην Πρέβεζα. Ο*

καπετάν Γιώργος ο Κονεμένος είχε λάβει τότε από τον Βενετόν πρίγκηπα «το σκαφιδάκι», ένα μεγάλο υποστατικό στην Πρέβεζα, για τις σημαντικές υπηρεσίες πούχε κάμει στη Βενέτικη κυβέρνηση, και το κατέχουν ως τα σήμερα οι απόγονοί του».

Τα παιδικά του χρόνια θα τα περάσει στη Λευκάδα και στην Πρέβεζα, αλλά όταν σε ηλικία 9 χρόνων ο πατέρας του τον παίρνει μαζί με την μητέρα του στην Κέρκυρα, για να επιμεληθεί την ανατροφή του. Μετά τη φοίτησή του στην κατώτερη εκπαίδευση, θα διδαχθεί από ιδιαίτερους δασκάλους στο σπίτι και ύστερα θα εγγραφεί στην Ιόνιο Ακαδημία.

Την ίδια εποχή, θα αρχίσει να ζει και ο ίδιος την ανάπτυξη του τότε επτανησιακού ριζοσπαστικού κινήματος. Ενώ σπουδάζει στην Κέρκυρα και, συγκεκριμένα το 1858, θα αρχίσει φιλολογική συνεργασία με το ιστορικο-φιλολογικό περιοδικό «Πανδώρα» (Αθήνα, 1850-1872), όπου θα δημοσιεύσει φιλολογικές μελέτες κυρίως για το έργο του Ιωάννη Βηλαρά του οποίου το έργο άσκησε σημαντική επίδραση στο νεαρό Κονεμένο.

Γράφει ο Κωστής Πασαγιάννης: «... άπλερο ακόμα το πνεύμα του φιλοσόφου, ορμητικό και αδέσμευτο από την πρώτη του ηλικία, εφάνερονε πρώιμα όλη του την ανταρτική ανυποταξία στην πνιγερή του σχολείου σκλαβιά. Και μ' όλην την επιμονή του αγαθού πατέρα του δεν έδειξε ως το ύστερο κανένα ενδιαφέρον στα σχολικά γράμματα. Αντιπαθούσε κάθε περιορισμόν από τότε, πιο πολύ μάλιστα τον δασκαλισμό, και ακολούθησε τα αναγκαστικά μαθήματά του πολύ άταχτα και αδιαφόρετα.

Όταν όμως έφθασε σε κάποια ηλικία, εδόθηκε με ξεχωριστήν αγάπη και επιμέλεια στις πολυμέριμες ιδιαίτερες μελέτες του. Με τον καιρό κι όσο αυτές επρόβαιναν, επλάταιναν κ' οι ορίζοντες της σκέψεώς του ολόενα σ' ανώτερους κύκλους, όπου ο ερευνητικός νους αγωνίζεται να εμβαθύνη πάντοτε στις πηγές και στα αίτια. Όσο που οι συστηματικότερες σπουδές του ωρίμασαν σε μια μεστήν ατομικότητα, που τέλος επροίκισε το ολούθε ξανοιγμένο στην προσπάθεια της φιλοσοφικής έρευνας πνεύμα του με έναν αρνητικό σκεπτικισμό».

Το 1855 σε ηλικία 23 χρόνων, θα παντρευτεί στη Σμύρνη, με την Ελισάβετ-Σαφώ Ισιδώρου-Σκυλίτση, από τη Χίο, αδελφή του πρώτου μεταφραστή στα ελληνικά των «Αθλίων» του Βίκτωρος Ουγκώ, με την οποία θα αποκτήσει δύο παιδιά, τον Καίσαρα Κονεμένο και την Βιργινία Blakeney. Όταν πέθανε η σύζυγός του παντρεύτηκε ξανά σε προχωρημένη ηλικία την Κερκυραία Νικολή Παπαδοπούλου, με την οποία απέκτησε επίσης δύο παιδιά.

Από το 1858 έως το 1869 ζει στην Κέρκυρα. Το 1858 - που ήταν μια περίοδος κατά την οποία το κέντρο του κινήματος των ριζοσπαστών είχε περάσει στη Ζάκυνθο και στους ρεφορμιστές του Κων. Λομβάρδου, ενώ οι ριζοσπάστες ηγέτες Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος και Ιωσήφ Μομφερράτος είτε είχαν αποσυρθεί από την πολιτική (ο πρώτος) είτε ήσαν παροπλισμένοι (ο δεύτερος), προερχόμενοι και οι δύο από πολύχρονες εξορίες - ο Κονεμένος, αφού, όπως είπαμε, θα πρωτοεμφανιστεί με τη δημοσίευση ενός ηπειρώτικου γλωσσαρίου στο περίφημο την εποχή εκείνη περιοδικό «Πανδώρα», το 1859 θα εκδώσει ένα πολιτικό, φιλολογικό και σατυρικό περιοδικό με τον τίτλο «Εωσφόρος», που έφερε τον υπότιτλο «Φύλλον εγκυκλοπαιδικόν εκδιδόμενον δις του μηνός» και από το οποίο εκδόθηκαν 25 τεύχη σε άτακτα διαστήματα, από τις 25 Οκτώβρη 1858 μέχρι τις 20 Φλεβάρη 1861, σύνολο 120 σελίδες. Η κυκλοφορία του εντύπου ήταν μικρή, όπως αναφέρει ο Γ. Αλισανδράτος, ο οποίος προσπαθεί να μειώσει την ιστορική αξία του. Μόνιμος συντάκτης του εντύπου αυτού είναι ο ίδιος ο Κονεμένος, μην υπογράφοντας ποτέ με το όνομά του. Το έντυπο αυτό, όμως, έχει μια ιστορική αξία, αφού σε αυτό θα δημοσιευθούν ανέκδοτα έως τότε ποιήματα των Δ. Σολωμού και Α. Χριστόπουλου, καθώς και δημοτικά δίστιχα. Με τον «Εωσφόρο»

θα συνεργασθεί και ο Ανδρέας Λασκαράτος, ο οποίος εκείνη την εποχή εκδίδει την εφημερίδα «*Λύχνος*» πρώτα στη Ζάκυνθο και μετά στην Κεφαλονιά και με την οποία συνεργάζεται και ο Κονεμένος. Μάλιστα, ο Γιώργος Βαλέτας σε πρόλογό του για τον Ν. Κονεμένο στα «*Άπαντα*» που εξέδωσε, αναφέρει ότι το περιοδικό κυκλοφορούσε στα τελευταία του τεύχη με την αγαστή συνεργασία Κονεμένου και Λασκαράτου.

Ο Κονεμένος θα συνεργασθεί επίσης και με την εφημερίδα «*Διαολοαποθήκη*» ή «*Αποθήκη του Διαόλου*» του (ελληνοποιημένου Ιταλού) Φερδινάνδου Όδη, στην Κεφαλονιά. Οι συνεργασίες αυτές γίνονται για να χτυπηθούν οι ρεφορμιστές ριζοσπάστες του Λομβάρδου, μιας και με την εξορία των Η. Ζερβού-Ιακωβάτου και Ι. Μομφερράτου και τα γενικότερα κατασταλτικά μέτρα των Άγγλων κυριάρχων των Επτανήσων, το κοινωνικό ριζοσπαστικό κίνημα έμεινε χωρίς εφημερίδες.

Στο διάστημα αυτό (1863), ο Κονεμένος κυκλοφορεί μια σύντομη ποιητική συλλογή με τίτλο «*Συναπάντησι*» καθώς και μια δεύτερη με τίτλο «*Στιχουργήματα*» (1864), ενώ το 1867 κυκλοφόρησε μια κοινωνική σάτιρα με τίτλο «*Η φαντασία μου*». Παράλληλα, γράφει μια μελέτη με τον τίτλο «*Γυναίκα*» στην οποία κάνει λόγο για τα παραμελημένα δικαιώματα των γυναικών και στην οποία «*προαισθάνεται κανείς τον τολμηρόν συγγραφέα της αναλυτικώτερης «Οικογένειας», που κι αυτή είδε το φως ύστερα από δέκα χρόνια το 1876*», όπως λέει ο Κ. Πασαγιάννης.

Στην «*Οικογένεια*», με πλήθος επιχειρημάτων παρμένων από την ίδια την καθημερινή ζωή της εποχής, αγωνίζεται εναντίον του θεσμού του γάμου και αφού καταλήγει στο συμπέρασμα ότι έτσι όπως είναι το σύστημα του γάμου, πρέπει να αναζητηθεί ένα νέο σύστημα που να ταιριάζει περισσότερο με την ανθρώπινη φύση, με την ίδια τη ζωή και τις αλήθειες της και με πολύ περισσότερες ελευθερίες και για τα δύο μέρη (άντρα και γυναίκα). Προσπαθεί να εδραιώσει μια σχέση γάμου με βάση την ανόθευτη αγάπη και την αληθινή αρμονία μεταξύ ανθρώπου και φύσης.

Στο διάστημα 1869-1885, ο Κονεμένος ζει στην Πάτρα ως πρόξενος της Τουρκίας. Τα χρόνια αυτά είναι τα παραγωγικότερα της ζωής του, αφού εκεί γράφει και κυκλοφορεί τα έργα του «*Το ζήτημα της γλώσσας*» (1873), «*Και πάλε περί γλώσσας*» (1878), «*τις δύο σύντομες, αλλά σοφές, περιλάλητες μελέτες του για το μεγάλο μας ζήτημα, και τόσο τολμηρές, όσο πιο σχολαστικός, ασφυχτικός και νεκρόχαρος ήταν ο αέρας της εποχής που τις έγραψε και τις εσφεντόνισε ανάμεσα στις λεγεώνες των άκαμπτων τότε σχολαστικών, που ούτε νακούσουν ήθελαν ότι υπάρχει τέτοιο ζήτημα*».

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Ν. Κονεμένος δημοσιεύει τις μελέτες του για το ζήτημα της γλώσσας 13 ολόκληρα χρόνια πριν εμφανισθεί το «*Ταξίδι*» του Γιάννη Ψυχάρη, χωρίς ο τελευταίος – όπως έγραψε και ο ίδιος – να ακούσει ή να διαβάσει τις μελέτες αυτές.

Το 1879 κυκλοφορεί μια ακόμα ποιητική του συλλογή με τίτλο «*Ποιήματα*». Ωστόσο, ο ίδιος ποτέ δεν αποκάλυψε τον εαυτό του ποιητή, ποτέ δεν ήθελε να είναι τέτοιος και οι στίχοι του φαίνεται ότι δεν έχουν κάποια λογοτεχνική αξία. Σε γράμμα του στον Ανδρέα Λασκαράτο έγραφε: «*Σου το είχα ειπεί, ποιητής δεν είμαι. Ο ποιητής είναι βουτηγμένος μέσα εις το φως, ενώ εγώ βρίσκομαι στο σκοτάδι και δε βλέπω παρά σίθες ολόγυρά μου*».

Το 1885 επιστρέφει στην Κέρκυρα, όπου συνεχίζει να ασχολείται με τα γράμματα και να μελετά κυρίως τα προβλήματα της τότε ελληνικής κοινωνίας και της εποχής. Τον ίδιο χρόνο ιδρύεται στο νησί ο Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος, που είχε ως πρόγονό του μια μικρή σοσιαλιστική ομάδα (αναρχικών κυρίως τάσεων, όπως αναφέρει ο Άγις Στίνας) που ιδρύθηκε το 1881 και κυκλοφόρησε την εφημερίδα «*Εργάτης*». Το 1887 ιδρύεται η Εργατική Αδελφότης, που ήταν μια ένωση των εργατικών σωματείων του νησιού, ενώ το 1898 συγκροτείται μια μορφή Εργατικού Κέντρου.

Το 1889 κυκλοφορεί μια μελέτη 80 περίπου μεγάλων πυκνοτυπωμένων σελίδων, με τον τίτλο «*Η*

υπόθεσις των αδελφών Μπονάτη», στην οποία αναλύει από κοινωνιστική άποψη - και χωρίς να διαθέτει γνώσεις νομικού ή ψυχολόγου παρά μόνο ορμώμενος από την ενστικτώδη σκέψη του - την καταδίκη των δυο αδελφών αυτών για μια άγρια δολοφονία που συντάραξε εκείνη την εποχή την Κέρκυρα.

Την ίδια εποχή, επίσης, γράφει το περίφημο «*Lardi e omicidi*» στα ιταλικά (στα ελληνικά «Κλέφτες και φονιάδες», που παρατίθεται αμέσως μετά), τα «*Ματογυάλια*» καθώς και αρκετά άρθρα και μελέτες που δημοσιεύονται σε τοπικά έντυπα της Κέρκυρας, αλλά περισσότερο στην εφημερίδα «*Φωνή*».

Ο Νικόλαος Κονεμένος ήταν προδρομική μορφή μελετητή του γλωσσικού ζητήματος. Έγινε γνωστός στον ελλαδικό χώρο από τις πραγματείες του για το γλωσσικό ζήτημα, για τις οποίες ο Κρουμπάχερ αποφάνθηκε ότι αποτελούν τη «λύση του γλωσσικού ζητήματος». Μέχρι το 1904, ο Γιάννης Ψυχάρης αγνοεί την ύπαρξη των μελετών και θεωριών του Κονεμένου με τις οποίες τον φέρνει σε επαφή ο Κρουμπάχερ, ενώ του δίνει και την αφορμή να τις μελετήσει συστηματικά. Ο Γ. Βαλέτας, αλλά και σύγχρονοι ερευνητές και μελετητές, συμφωνούν ότι το έργο του Κονεμένου για τη γλώσσα θεωρείται πρωτοποριακό και ότι ο ίδιος αναδεικνύεται σε μεγάλο διαφωτιστή. Γιατί ο Κονεμένος συνέθεσε μια θεωρία για τη γλώσσα πολύ μπροστά από την εποχή του, μια θεωρία που δεν στηρίχθηκε μόνο στην άρνηση, αλλά και στην πρόταση.

Και η συνολική του πρόταση, ως συνεχιστής των Σολωμού και Βηλαρά, υπήρξε ριζοσπαστική και πρωτότυπη και χαρακτηρίζεται από ελεύθερο πνεύμα και στοχασμό, οξύνοια, ανεξαρτησία και τόλμη. Σε κάθε θέμα της λογοτεχνίας, ο Κονεμένος, είτε με τα κείμενά του είτε με την παράθεση κριτικών και μελετών άλλων διανοουμένων της εποχής του, από την εποχή της κυκλοφορίας του «*Εωσφόρου*» ακόμα, έδειξε το δρόμο που έπρεπε να πάρει όχι μόνο η σοβαρή λογοτεχνία, αλλά ακόμα και η απλή στιχουργική. Ακόμα και στις μεταφράσεις αρχαίων κειμένων υπήρξε προδρομικός με τις μεταφραστικές του δοκιμές στον Πίνδαρο και τη Σαπφώ, σε μια εποχή που η μετάφραση αρχαίων θεωρείτο βεβήλωση.

Ο Κονεμένος υπήρξε καθολικό πνεύμα. Η κριτική του αγκάλιασε όλα σχεδόν τα προβλήματα της ελλαδικής κοινωνίας, κλονίζοντας, πρώτα απ' όλα, το κάστρο του λογιοτατισμού. Ακολούθησαν διάφορα ζητήματα, το εκπαιδευτικό, το κοινωνικό, το πολιτικό, το δημογραφικό, το αλυσωτικό, το Ανατολικό Ζήτημα, το Βαλκανικό, το φεμινιστικό και άλλα, που τα αντιμετώπισε με πρωτοφανή για την εποχή του τόλμη κριτικής και προτάσεων. Αλλά η πλέον μαχητικότερη κριτική του αφορά τα τρία μεγάλα καρκινώματα της τότε ελλαδικής σκέψης, το λογιοτατισμό, το μεαλοϊδεατισμό και το βυζαντινισμό.

Η κοινωνική του κριτική έριξε, επίσης, τα φώτα της πάνω σε μερικά άλλα κοινωνικά προβλήματα της τότε ελλαδικής κοινωνίας, το γάμο, το διαζύγιο και τη σκλαβιά της γυναίκας. Κι ακόμα τη δικαιοσύνη, όντας ένας από τους πρώτους κοινωνιολόγους σε όλη τη Ευρώπη που μίλησε και επιχειρηματολόγησε εναντίον της θανατικής ποινής και για την κατάργησή της.

Ο Κονεμένος ήταν άφταστος δοκιμογράφος. Τα δοκίμιά του, λογοτεχνικής μεν μορφής, αλλά πλούσια σε παρεκβάσεις, κοινωνικά στοιχεία και προτάσεις.

Ο Κονεμένος ήταν προφητικός διαφωτιστής, που σμίλεψε τη θεωρία και προσωπικότητά του μέσα από τις κοινωνικές επαναστατικές ζυμώσεις του επανησιακού ριζοσπαστισμού, τις επιδράσεις των ιδεών των Πруντόν, Φουριέ και άλλων καθώς και τις σοσιαλιστικές και αναρχικές απόψεις. Οι ιδέες της Κομμούνας του Παρισιού, εφόσον ήταν γνώστης και μελετητής όλων των επαναστατικών κινημάτων και ιδεολογικών ρευμάτων της εποχής του, πρέπει αν το συνεπήραν σε μεγάλο βαθμό

και να συντέλεσαν και αυτές στη διαμόρφωση του κοινωνικού διαφωτιστικού του πιστεύω. Στην εποχή του και με αφετηρία τα Επτάνησα, το διαφωτιστικό κοινωνικό κίνημα της εποχής, περνάει στην Πάτρα και στις πόλεις και τα χωριά της Δυτικής Πελοποννήσου και ψάχνει να βρει διεξόδους και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Πέρα από τις πολιτικές του εκφράσεις, που αποτελούν οι πρώτες σοσιαλιστικές και αναρχικές ομάδες και όμιλοι, το κίνημα έχει και τη λογοτεχνική του έκφραση η οποία συνίσταται κυρίως στα πρόσωπα των Τερτσέτη, Λασκαράτου, Άβλιχου, Πανά, Βερούκιου, Βαλαωρίτη, Φατσέα, Πολυλά, αρκετούς Επτανήσιους και επεκτείνεται και στην Αθήνα, μέσω του Ροΐδη, του «Ραμπαγά», του Σηλιωτάκη, μερικών δημοσιογράφων και άλλων διανοούμενων. Το κίνημα αυτό είναι καθ' όλα αφυπνιστικό και εξεγερτικό και ένας από τους σημαντικούς του αποστόλους ο Κονεμένος.

«Ό,τι ο Κονεμένος εκήρυξε ηχεί ως κήρυξις πολέμου κατά του αρχαισμού», λέει ο Κρουμπάχερ και έχει απόλυτο δίκιο. Γιατί ο Κονεμένος δεν είναι μόνο ο μελετητής του γλωσσικού ζητήματος, αλλά και ο λογοτέχνης, ο ποιητής, ο προδρομικός διαφωτιστής και ο αγωνιστής.

Ο Κονεμένος, εκτός από την Πάτρα, έζησε στην Κέρκυρα και εκεί ήταν που δεν έπαψε να μελετά, να ερευνά και να ρίχνει φως στα κακά του κόσμου. Έζησε μακριά από την Αθήνα, μια ζωή μοναχική, ερημική, αποτραβηγμένη. Αλλά και μόνο οι γλωσσικές του μελέτες σπάζουν τον επαρχιακό απομονωτισμό και τον φέρνουν στο πανελλήνιο προσκήνιο. Λίγο πριν και μετά το θάνατό του, ελάχιστοι είναι εκείνοι μέσω των οποίων αναδεικνύεται η όλη δουλειά του και αποκτά πανελλήνια προβολή, ο Ψυχάρης, ο Παλαμάς, ο Πασαγιάννης, ο Μαλακάσης, ο Καμπύσης. Και αυτό γιατί το λογοτεχνικό, πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο κάνει τα πάντα, αγωνίζεται με νύχια και με δόντια για να κρατήσει τον ίδιο και τις ιδέες του στο σκοτάδι, ενώ τόσο οι πόλεμοι όσο και οι άθλιες κοινωνικές, οικονομικές και άλλες συνθήκες συντελούν και αυτές, όχι μόνο στην αφάνεια και το θάψιμο σημαντικών ιδεών, αλλά και προδρομικών διανοουμένων όπως ο Κονεμένος. Σημαντική, βέβαια, είναι και η ευθύνη διαφόρων λογοτεχνών, λογίων και άλλων ειδικών του λόγου, αλλά και του πολιτικού φάσματος.

Όμως, σ' αυτόν που πρέπει να χρωστάμε την απαρχή της σταδιακής αναγνώρισης του έργου του Κονεμένου είναι ο Γερμανός Κάρολος Κρουμπάχερ, ο οποίος ήταν ο πρώτος που εξήρε την προδρομική θέση του στο γλωσσικό ζήτημα. Με το σημαντικό του βιβλίο με τίτλο *«Το πρόβλημα της νεοελληνική γραφομένης γλώσσας»*, που εκδόθηκε στα γερμανικά από τη Βαυαρική Ακαδημία Επιστημών και μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Γ. Χατζηδάκι το 1905, ο Κρουμπάχερ ήταν ο πρώτος που ανέσυρε από την αφάνεια τον Ν. Κονεμένο, τοποθετώντας τον ανάμεσα στις μεγάλες μορφές της γλωσσικής αναγέννησης. Από τον Κρουμπάχερ έμαθε για τον Κονεμένο ο Ψυχάρης και από εκεί σιγά-σιγά άρχισαν, ειδικά μετά το θάνατό του, να γράφουν ο Παλαμάς στο «Νουμά» (1907) και άλλοι.

Δεν έλειψαν βέβαια και οι λίβελοι και οι συκοφαντίες, όπως, για παράδειγμα, ένα άρθρο-νεκρολογία για τον Κονεμένο που δημοσιεύτηκε στο αθηναϊκό περιοδικό *«Εστία»* (6 Μαρτίου 1907), από κάποιον με τα αρχικά Χ.Κ. που προσπαθεί να τοποθετήσει τον Κονεμένο στο αντίθετο στρατόπεδο από αυτό του Ψυχάρη και των άλλων δημοτικιστών της εποχής, κάτι που προκαλεί τις αντιδράσεις και του ίδιου του Ψυχάρη και του Παλαμά, οι δε δημοτικιστές θεωρούσαν τον Κονεμένο ως γενάρχη του κινήματός τους.

Με το θάνατό του, η εφημερίδα «Φωνή» της Κέρκυρας δημοσίευσε αρκετά βιογραφικά και άλλα στοιχεία για τον Κονεμένο, δεδομένου ότι ο τελευταίος στο διάστημα 1904-1907 συνεργάστηκε στενά με την εφημερίδα αυτή, στην οποία ήταν αρκετά αγαπητός. Νεκρολογίες έγραψαν ακόμα ο Μαλακάσης και Σιγούρος στο περιοδικό *«Παναθήναια»*, τιμώντας τη μνήμη και το έργο του. Αλλά η βιογραφία του Πασαγιάννη για τον Κονεμένο στο *«Ημερολόγιον»* του Σκόκου το 1908 είναι η πιο αυθεντική μιας και ο συγγραφέας στηρίχθηκε σε βιογραφικές πληροφορίες της ίδια της συζύγου

του, ενώ συμβουλευτήκε και το αρχείο του.

Μετά το θάνατό του, ο γιος του Καίσαρ Κονεμένος, πρόξενος της Αγγλίας στην Πρέβεζα, ανακοίνωσε την πρόθεσή του να συλλέξει με επιμέλεια και φροντίδα και να εκδώσει σε ένα τόμο όλα τα έργα του πατέρα του. Αυτά που περιήλθαν στα χέρα του Καίσαρα Κονεμένου ήταν όλα τα έργα του πατέρα του που κυκλοφόρησαν σε βιβλία και φυλλάδια, μια σημαντικότερη αλληλογραφία με τους Αρ. Βαλαωρίτη και Α. Λασκαράτο, μια πολύτιμη συλλογή κοχυλιών και διάφορα άλλα ανέκδοτα έργα για τα οποία ο ίδιος εργαζόταν μέχρι τον θάνατό του για να τα εκδώσει συγκεντρωτικά. Βασικά, στη διάρκεια της Κατοχής, με την επίταξη του σπιτιού του Κονεμένου από τα γερμανικά στρατεύματα καθώς και την καταστροφή της Κερκυραϊκής Βιβλιοθήκης στην οποία φιλοξενούνταν οι εφημερίδες και τα έντυπα στα οποία δημοσίευσε πάμπολλα άρθρα του, ήταν οι αιτίες που χάθηκε ένα μεγάλο μέρος του αρχείου του Κονεμένου και να είναι αδύνατη μέχρι σήμερα η ολοκλήρωση της βιβλιογραφίας-εργογραφίας του. Επίσης, στους βομβαρδισμούς της Κατοχής ολοκληρωτική καταστροφή έπαθε και το σπίτι του Κερκυραίου λογοτέχνη και μελετητή Νίκου Λευτεριώτη, ο οποίος είχε συγκεντρώσει σημαντικό υλικό για τον Κονεμένο, το οποίο καταστράφηκε βέβαια και αυτό. Η μόνη συγκεντρωτική έκδοση των έργων του Κονεμένου που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα έγινε από τον λογοτέχνη Γιώργο Βαλέτα, με τίτλο «Κονεμένου Απαντα. Τόμος Πρώτος» το 1965 (Εκδόσεις «Της Πηγής»). Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε εάν υπήρξε έκδοση δεύτερου τόμου. Πιο πρόσφατα, εκδόθηκαν τα βιβλία «Το ζήτημα της γλώσσας», εκδόσεις «Φιλόμυθος», Αθήνα 1993, «Τα ματογυάλια», εκδόσεις «Ωκεανίδα». Αθήνα 1997, με κείμενα του Κονεμένου, ενώ έχουν αρχίσει και κυκλοφορούν κείμενα, σίχτοι και άλλα υλικά στο διαδίκτυο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι Κοινωνικοί Αγώνες 1830-1875

Κοινωνικές εξεγέρσεις και η επιρροή της επανάστασης του 1848-1849 στην Ευρώπη

Το 1848 ολόκληρη σχεδόν η Ευρώπη συνταράχθηκε από επαναστατικά κινήματα. Στον «ελλαδικό» χώρο, ο αντίκτυπος αυτών των κινήματων ήταν άμεσος με τις αλληπάλληλες εξεγέρσεις των χωρικών. Η κατάσταση ήταν αρκετά ρευστή και εκρηκτική, οι κυβερνήσεις διαδέχονταν η μια την άλλη αρκετά γρήγορα, διάφοροι αξιωματικοί του στρατού και παλαιοί οπλαρχηγοί της επανάστασης του 1821 είχαν περάσει στη λησταντάρτικη δράση εναντίον του καθεστώτος του Όθωνα και όταν τον Μάρτιο του 1853 ξέσπασε ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος, οργανώθηκαν ένοπλα σώματα, τα οποία πέρασαν στην τουρκοκρατούμενη ακόμα Θεσσαλία και Ήπειρο για να τις απελευθερώσουν.

Η πείνα, η δυστυχία και η εξαθλίωση στην οποία είχε περιέλθει ειδικά ο λαός της υπαίθρου, αποτέλεσαν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της εποχής εκείνης, τα οποία, οπωσδήποτε, δεν εμφανίσθηκαν ως δια μαγείας, αλλά ως συνέπεια της πολιτικής των εκάστοτε Οθωμανών ή Ελλήνων εξουσιαστών και κυριάρχων. Αποτελούσαν τη συνέχεια του άδικου εκμεταλλευτικού συστήματος εναντίον των λαϊκών στρωμάτων από τα βυζαντινά ακόμα χρόνια, που εξελίχθηκε και πήρε τρομακτικές διαστάσεις κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.

Οι περισσότερες από τις εξεγέρσεις αυτές έθεσαν και ανέδειξαν καίρια κοινωνικά ζητήματα, όπως η αναδιανομή και η συλλογική καλλιέργεια της γης και η κοινοκτημοσύνη.

Βέβαια, υπήρξε και μια θαυμαστή προϊστορία εξεγέρσεων: Η Κομμούνα της Θεσσαλονίκης (1342-1349) με το κίνημα των Ζηλωτών, που ωστόσο είχε και τις θρησκευτικές του διαστάσεις. Το κίνημα των Ποπολάρων στη Ζάκυνθο (1628-1632), όταν ο λαός σχημάτισε αυθόρμητα λαϊκά συμβούλια εν είδει αυτοκυβέρνησης. Η μεγάλη εξέγερση των χωρικών της Κέρκυρας το 1640. Η εξέγερση εναντίον της κυριαρχίας των Ενετών στο Ηράκλειο της Κρήτης το 1770, με επικεφαλής τον Δασκαλογιάννη. Οι εξεγέρσεις στην Κεφαλονιά τον Αύγουστο του 1800, όταν οι χωρικοί αρνήθηκαν να πληρώσουν φόρους και σκότωσαν αρκετούς άρχοντες. Οι μεγάλες αγροτικές

εξεγέρσεις στα Κύθηρα το 1779 και 1812, όταν ο πάνοπλος αγγλικός στρατός με αρκετό κόπο κατάφερε να καταστείλει τους οπλισμένους χωρικούς. Οι εξεγέρσεις στη Λευκάδα το 1819. Η εξέγερση στο χωριό Σκουλικάδο της Ζακύνθου το 1819-1820, στον Πύργο Ηλείας το 1822, στο Μαντούδι Εύβοιας το 1823 και άλλες μικρότερης εμβέλειας, έντασης και διάρκειας - αλλά της ίδιας σημασίας και ιστορικής βαρύτητας.

Την εποχή αυτή στον «ελλαδικό» χώρο κυριαρχούσαν οι φεουδαρχικές σχέσεις και ένα καθεστώς πολύπλευρης καταπίεσης. Βιομηχανικές μονάδες δεν υπήρχαν, με κάποια εξαίρεση τα ναυπηγεία της Σύρου και κάποιες άλλες μεταπρατικές εμπορικές επιχειρήσεις στα λιμάνια της Πάτρας, του Πειραιά και του Βόλου.

Έτσι, τα επαναστατικά γεγονότα της Ευρώπης, των οποίων ο απόηχος κατέφθασε και στον «ελλαδικό» χώρο, σε συνδυασμό με τη δυσαρέσκεια και την αγανάκτηση του λαού, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για το ξεκίνημα ενός γενικότερου επαναστατικού κοινωνικού κινήματος εναντίον της οθωνικής και κάθε άλλης εξουσίας.

Οι εξουσιαστές σκέφθηκαν πώς να αντιμετωπίσουν την περίπτωση μιας γενικευμένης εξέγερσης σε ολόκληρη την επικράτεια. Έτσι, δοκιμαστικά στην αρχή, «έριξαν» για αντιπερισπασμό την «Μεγάλη Ιδέα», που την πλάσσαν έντεχνα όταν είδαν ότι ενστερνίζεται από σημαντικά τμήματα του λαού, άρχισαν πλέον - αργά αλλά σταθερά - να προπαγανδίζουν την ιδέα ενός νέου πολέμου με την Τουρκία.

Η εξέγερση της Άνδρου και ο Δημήτρης Μπαλής

Να ξεκινήσουμε από το αγροτικό κίνημα της Άνδρου και τον Δημήτρη Μπαλή. Η Άνδρος είχε προϊστορία σε εξεγέρσεις, όπως αυτές του 1819-1820. Το 1824, εν μέσω του απελευθερωτικού αγώνα από την κυριαρχία των Οθωμανών, το καθεστώς των τσιφλικιών και της άγριας εκμετάλλευσης σε βάρος των αγροτών και χωρικών από τους λίγους τσιφλικάδες συνεχιζόταν. Οι αγρότες ήταν ανάστατοι και στα πρόθυρα εξέγερσης. Οι τσιφλικάδες κάλεσαν τον Τούρκο ναύαρχο Καπουδάν πασά να επέμβει, αλλά οι αγρότες εξεγέρθηκαν αμέσως και οι τσιφλικάδες Ντελαγραμμάτικας και Πέτας συνελήφθησαν και διαπομπεύτηκαν δημοσίως. Παντού ακούγονταν τα συνθήματα «Κάτω οι προδότες» και «Θάνατος στους σκυλάρχοντες». Τότε επέστρεψε στο νησί ο Σταμάτης Ψωμάς, ο οποίος ήταν γραμματέας του αποπεμφθέντος επάρχου Ήβου Ρήγα, αλλά σπουδαγμένος στην Ευρώπη και με ριζοσπαστικές και δημοκρατικές αρχές και φίλος του λαού. Εικάζεται ότι ήταν οπαδός των ιδεών του Μπαμπέφ.

Αλλά αυτός που είχε αποκτήσει φήμη και κύρος ανάμεσα στους αγρότες της Άνδρου και ήταν πρωτεργάτης του αγροτικού κινήματος του νησιού ήταν ο Δημήτρης Μπαλής, ένας απλός χωρικός, ο οποίος γνώριζε λίγα γράμματα που τα είχε μάθει σε ένα μοναστήρι, αλλά που ήταν αρκετά τολμηρός, έξυπνος και οργανωτικός νους. Μαζί με τα δύο του αδέρφια, άρχισε να περιοδεύει τα χωριά του νησιού, παροτρύνοντας τους χωρικούς να εξεγερθούν εναντίον των τσιφλικάδων και των κοτζαμπάσηδων.

Ο Δημήτρης Μπαλής συγκρότησε ένοπλο σώμα 300 περίπου χωρικών και άρχισε να παρενοχλεί τους τοπικούς άρχοντες, οι οποίοι τρομοκρατήθηκαν από τη δράση του, αφού έκαιγε τους πύργους

και τα σπίτια τους. Ήταν επηρεασμένος από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και είχε, επίσης, στο μεταξύ, συνδεθεί με τον Θεόφιλο Καίρη, από τον οποίον απέκτησε γνώση των τότε επαναστατικών κινημάτων της Ευρώπης.

Εξέδωσε μια επαναστατική προκήρυξη προς το λαό της Άνδρου, σε δημοτική γλώσσα, όπου έθετε ανοιχτά, για πρώτη φορά στα χρονικά του «ελλαδικού» χώρου, το ζήτημα της κομμουνιστικής οργάνωσης της καλλιέργειας της γης και της εργασίας. Για πρώτη φορά στα χρονικά, γινόταν χρήση της λέξης Κομμούνα. Να η προκήρυξη του Δημήτρη Μπαλή:

Το έθνος μας επήρε τα όπλα κατά των τυράννων του. Τετρακόσιους χρόνους είμεθα σκλάβοι των Οθωμανών και τώρα εγίναμεν ελεύθεροι, δώσαντες το αίμα μας δια την ελευθερίαν της πατρίδος. Εις όλα τα μέρη οι Γραικοί πολεμούν δια την ελευθερίαν των και μόνον εις τα νησιά οι κοτζαμπάσηδες δεν είδαν με καλό μάτι την ανάστασιν του Γένους.

Αυτοί είχαν πάντα το ένας τους και νιτερέσα με τους Οθωμανούς. Μαζί με τους μπέηδες και πασάδες μας καταπίεζαν, μας έπαιρναν το βίός μας, μας καταφρονούσαν, μας έγδυναν, μας ρουφούσαν το αίμα μας, μας τσερεμέτιζαν και επλούτιζαν από τον ιδρώτα μας.

Αυτοί οι σκλιάδες θέλουν να μας σκλαβώσουν και πάλιν, καταλύοντες την ελληνικήν διοίκησιν και καλούντες τον Καπουδάν Πασάν να καταλάβει την νήσον μας. Το τι μας περιμένει αν έλθουν οι Τούρκοι το καταλαβαίνετε. Όχι μόνον θα χάσωμεν την ελευθερίαν μας και θ' ατιμασθώμεν εις τα όμματα όλων των Ελλήνων και Ευρωπαίων, αλλά και θα γίνωμε τρεις φορές σκλάβοι από την πριν κατάστασίν μας.

Αυτό όμως δεν πρέπει να γίνει. Έχομεν την δύναμιν να εμποδίσωμεν το κακόν, αλλά πρώτα πρέπει να βάλωμεν νέαν τάξιν και να ιδρύσωμεν νέον σύστημα εις τον τόπον μας. Η νήσος Άνδρος είναι και αυτή δημιούργημα της φύσεως, καθώς και όλος ο κόσμος. Αλλά όταν εδημιουργήθη ο κόσμος, δεν υπήρχαν πλούσιοι και πτωχοί, μεγαλοκτήμονες και κολλίγοι. Η ανισότης, η ανέχεια, η δυστυχία, είναι δημιουργήματα όχι του υπερτάτου όντος, αλλά των κρατούντων.

Εις την αρχαίαν Ελλάδα και εις τον άλλον κόσμον και προ ολίγων χρόνων εις την Γαλλίαν, εχύθη πολύ αίμα δια να καταργηθούν τα προνόμια των αρχόντων και η ιεραρχική διατήρησις της κοινωνίας. Διατί και ημείς κατά την παρούσαν στιγμήν να μην αποτινάξωμεν όχι μόνον τον ζυγόν των Τούρκων, αλλά και των αρχόντων;

Ομιλούν διαρκώς οι τουρκοκοτζαμπάσηδες ότι έχουν δικαιώματα επί της ιδιοκτησίας των και των εαυτών μας, τα οποία τάχα βγαίνουν από έγγραφα απαρασάλευτα. Αυτό δεν είναι σωστόν. Οι προπάτορες των αρχόντων μας ήλθον εις το νησί μας από άλλα μέρη ως κατακτηταί και με τη βίαν εξουσίασαν το καλύτερον μέρος της γης, χωρίς να έχουν προς τούτο κανένα δικαίωμα περισσότερον από τους άλλους, εκτός από το δικαίωμα του ισχυροτέρου. Και άλλους μεν από τους εντοπίους ιδιοκτίτας και καλλιεργητάς εξόντωσαν και άλλους έκαμαν σκλάβους των.

Οι σημερινοί λοιπόν άρχοντες, απόγονοι των κατακτητών και σφετεριστών της γης των πατέρων μας, κανέν δικαίωμα δεν έχουν να κρατούν αυτήν δια την ιδικήν των ωφέλειαν και κατατυράννευσιν και λήστευσιν ημών. Ο καιρός της ελευθερίας μας ήλθεν, ας αποτινάξωμεν λοιπόν τον ζυγόν και ας καταργήσωμεν τα προνόμια των αρχόντων μας. Όλοι οι Γραικοί θα επικροτήσουν την πράξιν μας και θα μας συντρέξουν εις την απόφασίν μας αυτήν.

Ήλθεν η ώρα να καταργήσωμεν την αθλιότητα, να απαλλάξωμεν την κατάντια μας και να δώσωμεν το παράδειγμα και εις τους λοιπούς νησιώτας και τους άλλους Γραικούς οπού

στενάζουν από την αγροτικήν σκλαβιάν. Η γη ανήκει εις ημάς τους δουλευτάς της και όχι εις τους ολίγους τουρκάρχοντας που την νέμονται με το δικαίωμα του ισχυροτέρου το οποίον απέκτησαν από τους Φράγκους και τους Οθωμανούς κατακτητάς. Ο εθνικός αγών μας δια να πάρει ουσιαστικήν σημασίαν πρέπει να ολοκληρωθεί με την κατάργησιν κάθε προνομίου και κάθε δικαιώματος τα οποία υποβιβάζουν την πλειονότητα των γεωργών εις την κατάστασιν του δούλου. Η ένωσις φέρει την δύναμιν και θα μας δώσει την εξουσίαν να εκτελέσωμεν την απόφασίν μας.

Η κοινοκτημοσύνη δεν είναι ζορμπαλίκι, αλλά έργον δικαιοσύνης. Πρέπει να παύσωμεν να είμεθα κολλιγάδες, όπως επαύσαμεν να είμεθα ραγιάδες. Θα δουλεύωμεν εις το εξής τα φέουδα όλοι μαζί και θα απολαμβάνει τον καρπόν των η κομμούνα μας και θα γίνεται δικαία μοιρασιά της σοδειάς εις όλους τους δουλευτάδες, ανάλογα με τον κόπον και την δούλευσίν τους.

Δι' όλα αυτά θα γίνει σύναξις εις την Μεσαριάν, δια να λάβωμεν από κοινού αποφάσεις. Το φέρισμό μας αυτό θα μας κάνει πρωτολάτας εις τον δίκαιον αγώνα όλων των κολλίγων και θα γίνει άκουσμα εις όλα τα μέρη της πατρίδος και εις όλον τον κόσμον και παντού θα μας επαινέσουν και θα μας δώσουν δίκαιο.

Ο Δημήτρης Μπαλής συγκάλεσε μεγάλη λαϊκή συνέλευση στη Μεσαριά, η οποία, όχι μόνο συμφώνησε με την εξέγερση, αλλά και πήρε μια σειρά σημαντικών αποφάσεων, σύμφωνα με τις οποίες καταλύθηκε μια και καλή το φεουδαρχικό καθεστώς και ανακηρύχθηκε λαοκρατικό σύστημα. Οι πυρπολήσεις των πύργων και των σπιτιών των αρχόντων συνεχίστηκαν, ενώ αρκετοί γαιοκτήμονες συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν και μερικοί εκτελέστηκαν. Παρόμοιο κίνημα είχε ξεσπάσει αρκετές φορές και στη Σάμο.

Οι άρχοντες και οι πλούσιοι του νησιού για να αντιμετωπίσουν τον Δημήτρη Μπαλή, κάλεσαν τον τότε αρμοστή των νησιών του Αιγαίου Κωνσταντίνο Μεταξά, ο οποίος με ένα πολεμικό πλοίο και σώμα στρατού κατέστειλε το κίνημα. Ο Δημήτρης Μπαλής δεν κρύφτηκε, αλλά παραδόθηκε. Κατά μερικούς, συνελήφθη στην Τήνο όπου είχε διαφύγει. Όταν δικάστηκε αργότερα στο Ναύπλιο, κατά τη διάρκεια της απολογίας του εξιστόρησε πώς και γιατί συγκρότησε το ένοπλο σώμα και προχώρησε στις δραστηριότητές του. Τελικά, το δικαστήριο τον αθώωσε από όλες τις κατηγορίες.

Οι ιδέες του Δημήτρη Μπαλή, όμως, παρά την καταστολή του κινήματός του και την άγρια τρομοκρατία που ακολούθησε, ρίζωσαν και οι χωρικοί συνέχισαν τη δράση τους. Το 1828, αγρότες επιτέθηκαν σε άρχοντες στο χωριό Κόθρι, αρνούμενοι να πληρώσουν τους φόρους. Ο απεσταλμένος της κυβέρνησης Δημήτριος Καροτυνόπουλος, ξυλοκοπήθηκε. Το χρόνο αυτό, οι αγρότες προέβαιναν σποραδικά σε αυτού του είδους την αντίσταση, συγκροτώντας ένα κίνημα το οποίο διήρκεσε αρκετό χρονικό διάστημα.

Το 1836 σημειώθηκαν μερικές ακόμα βίαιες ενέργειες, όπως η δολοφονία του τοκογλύφου Αθανασίου Πολίτη, από άγνωστους αγρότες. Ο Αθ. Πολίτης είχε τυπώσει πλαστά ομόλογα παρουσιάζοντας εκατοντάδες αγρότες ως χρεοφειλέτες του, απειλώντας να βγάλει σε πλειστηριασμό τα κτήματά τους. Οι αγρότες εξεγέρθηκαν και με τσεκούρια, μπαλτάδες, παλούκια και αξίνες, κατέβηκαν στη Χώρα αγριεμένοι. Επιτέθηκαν στον Πολίτη και τον συμβολαιογράφο Χαλά τους οποίους σκότωσαν και έκαψαν τα σπίτια τους. Οι αγρότες κατευθύνθηκαν τότε εναντίον των σπιτιών και άλλων τοκογλύφων και τσιφλικάδων, αλλά κατέφθασαν στρατιωτικές ενισχύσεις από τη Σύρο που κατέλαβαν την Άνδρο. Άρχισαν συλλήψεις, αλλά μπροστά στην αποφασιστικότητα των αγροτών ολόκληρη η επιχείρηση τρομοκρατίας του κράτους έπεσε στο

κενό.

Οι επαναστατικές σάτιρες της Κεφαλονιάς

Εκείνη την εποχή, η Κεφαλονιά και γενικά τα Επτάνησα, στέναζαν κάτω από την αγγλική κυριαρχία. Τους μήνες Αύγουστο, Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1830, τις νυχτερινές ώρες τοιχοκολλούνταν συνεχώς στο Αργοστόλι λίβελοι και επαναστατικές προκηρύξεις εν είδει σάτιρας, οι οποίες στρέφονταν κυρίως κατά του Άνταμ, του τότε Άγγλου αρμοστή των νησιών και της εξουσίας του, αλλά και κατά των τοπικών θρησκευτικών και πολιτικών αρχών που πίεζαν και απειλούσαν τον απλό λαό για να τον κάνουν υποχείριό τους. Οι επαναστατικές αυτές σάτιρες ήταν ανώνυμες και κυκλοφορούσαν στα ελληνικά και στα ιταλικά και, όπως ήταν αναμενόμενο, προκάλεσαν την οργή του αρμοστή. Άρχισε, λοιπόν, ο ίδιος ανακρίσεις, γιατί, ως αρμοστής, ήταν και αρχηγός της αστυνομίας.

Εγκαινίασε καθεστώς τρομοκρατίας και συνέλαβε περίπου 100 άτομα, από τα οποία 12 τέθηκαν υπό αστυνομική επιτήρηση και δύο φυλακίστηκαν στην Κέρκυρα, οι Γεράσιμος Λιβαδάς και Κοσμέτος Βαλσαμάκης, ο επονομαζόμενος Αρματωμένος, γνωστοί στις αρχές για τις ριζοσπαστικές τους απόψεις.

Αλλά οι δύο φυλακισμένοι δεν είχαν καμία σχέση με τις σάτιρες, τις οποίες, όπως αποκαλύφθηκε αργότερα, τις είχε γράψει ένας άλλος αγωνιστής, ο Παναγής Κεφαλάς, ο επονομαζόμενος Ταμπακόνας, καθηγητής Ιταλικών και Λατινικών. Ο Κεφαλάς έστειλε, τελικά, επιστολή όπου έλεγε ότι αυτός έγραψε τις σάτιρες και στη δίκη των δύο ο κατηγορος του Άνταμ δεν μπόρεσε να στηρίξει την κατηγορία του (η οποία, σημειωτέον, στηρίχθηκε σε ψευδή κατάθεση του ψευδομάρτυρα Ιωάννη Μομφεράτου) και οι Λιβαδάς και Βαλσαμάκης αθώωθηκαν και αποφυλακίστηκαν.

Να σημειωθεί, επίσης, ότι εκείνη την εποχή στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα δεν κυκλοφορούσαν εφημερίδες, γιατί είχαν απαγορευτεί από την αγγλική εξουσία.

Η στάση στο Κεντρικό Σχολείο Αίγινας

Να πούμε δύο λόγια για τη στάση του Κεντρικού Σχολείου Αίγινας. Το Κεντρικό Σχολείο Αίγινας - δημιουργήμα του τότε πρωθυπουργού Ιωάννη Καποδίστρια - φοιτούσαν νέοι οι οποίοι γίνονταν δάσκαλοι και στέλνονταν έπειτα σε άλλα σχολεία της χώρας για να διδάξουν. Η φοίτηση διαρκούσε μόνο τέσσερις μήνες. Διευθυντής του σχολείου ήταν ο φιλόδοξος και αργότερα πολιτικός Ανδρέας Μουστοξύδης. Η εκπαίδευση στηριζόταν στο σύστημα διδασκαλίας Λάνκαστερ του 18ου αιώνα, σύμφωνα με το οποίο οι μεγαλύτεροι σε ηλικία σπουδαστές δίδασκαν τους μικρότερους. Ένα σύστημα απαρχαιωμένο που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέγερση των σπουδαστών, οι περισσότεροι των οποίων είχαν επηρεασθεί από τις επαναστατικές ιδέες της Ευρώπης.

Στις 9 Ιανουαρίου 1831, οι σπουδαστές ξεσηκώθηκαν με την κυκλοφορία προκήρυξης, στην οποία διατύπωναν μερικά αιτήματα, όπως την ανάκληση των καθηγητών Γαλλικών και Μαθηματικών για

άσχημη συμπεριφορά απέναντί τους, τη διδασκαλία των ιδεών του Γ. Γενναδίου για το δημοκρατικό πνεύμα και τον τερματισμό της αντιδραστικής, όπως την χαρακτήριζαν, στάσης του Καποδίστρια και των συμβούλων του στο εκπαιδευτικό ζήτημα της χώρας.

Η διεύθυνση του σχολείου, όμως, χρησιμοποίησε ως αφορμή τη συμπλοκή κάποιων σπουδαστών με έναν καθηγητή και έναν τυπογράφο, τις ίδιες μέρες, για να οργανώσει την άμεση καταστολή της στάσης. Οι σπουδαστές αρνήθηκαν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα μέχρι να ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους. Όμως ο Α. Μουστοξύδης κάλεσε την αστυνομία, η οποία παρέπεμψε την υπόθεση στον τοπικό ειρηνοδίκη και αυτός κάλεσε τους σπουδαστές να απολογηθούν.

Αλλά τα επεισόδια και η ένταση δεν σταμάτησαν εκεί. Συγκροτήθηκε μια επιτροπή από καθηγητές του σχολείου και τον διοικητή του νησιού, η οποία κράτησε αρκετά σκληρή στάση απέναντι στους σπουδαστές. Σύμφωνα με την απόφαση της επιτροπής, από τους 80 περίπου σπουδαστές του σχολείου 7 (οι Δημήτριος Κριεζής, Νικόλαος Μονόπολις, Θεοδόσιος Χάμπας, Δημήτριος Βαϊτάνης, Στέφανος Πραγματευτάκης, Ιωάννης Πριμμηκηρίου και Ιωάννης Δαμιανού) ήταν αυτοί οι οποίοι εισέπραξαν το τίμημα της καταστολής, αφού αποβλήθηκαν από όλα τα σχολεία της χώρας, ενώ η αστυνομία διατάχθηκε να τους απελάσει και από το νησί.

Πριν απελαθούν, συνέταξαν μια επιστολή στην οποία διαμαρτύρονταν για την απόφαση της επιτροπής σε βάρος τους. Η επιστολή δημοσιεύτηκε την 1η Φεβρουαρίου 1831 στην τοπική εφημερίδα «Αιγιναία» και προκάλεσε σάλο. Στην ίδια εφημερίδα, δημοσιεύτηκε και ένα μακροσκελές αξιόλογο άρθρο για την άσχημη κατάσταση στην οποία βρισκόταν η παιδεία εκείνη την εποχή και για την «ωμότητα και τα ανήθικα μέτρα» της διεύθυνσης του σχολείου, εναντίον των σπουδαστών καθώς και ένας λίβελος εναντίον του Ανδρέα Μουστοξύδη.

Το δε μίσος των σπουδαστών του Κεντρικού Σχολείου για τον Ιωάννη Καποδίστρια ήταν τόσο μεγάλο, που όταν δολοφονήθηκε, οργάνωσαν πανηγυρική εορτή στην οποία έψαλαν μεταξύ άλλων τον «Θούριο για τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα».

Αγροτική στάση και κοινωνική αναταραχή στην Κεφαλονιά

Το 1833 σημειώθηκε αγροτική στάση και αναταραχή στην Κεφαλονιά. Στο νησί είχε εκείνη την εποχή επιστρέψει σημαντικός αριθμός νέων από διάφορες χώρες της Ευρώπης όπου σπούδασαν και επηρεάστηκαν από τις επαναστατικές ιδέες της εποχής. Με την άφιξη των περισσότερων, άρχισαν παροτρύνσεις στο λαό να ξεσηκωθεί εναντίον της αγγλικής κατοχής.

Στις 2 Φεβρουαρίου 1833 διεξάγονταν εκλογές για την ανάδειξη τοπικής διοίκησης. Σε συγκέντρωση στην πλατεία Αργοστολίου, κόσμος άρχισε να πετάει λεμόνια στον ομιλητή Γεώργιο Χοϊδά, εκπρόσωπο της ντόπιας πλουτοκρατίας. Οι εκλογές αναβλήθηκαν για τις 11 Φεβρουαρίου, αλλά οι διαδηλώσεις και οι ταραχές συνεχίστηκαν και η αγγλική αστυνομία άρχισε τις συλλήψεις.

Έγινε αυθόρμητη συγκέντρωση μπροστά στο κτίριο της αστυνομίας, όπου ο επαναστάτης Βασίλης Πηνιατώρας, παρότρυνε τον κόσμο να επιτεθεί στο κτίριο, αφού και αρκετοί από το πλήθος ήταν οπλισμένοι. Υποχωρώντας, ο Άγγλος διοικητής Κόνιερ, διέταξε τον αστυνόμο Α. Βαλσαμάκη, να αποφυλακίσει όλους όσους είχαν συλληφθεί τις προηγούμενες μέρες. Ο κόσμος ενθουσιάστηκε και αποφάσισε να επιτεθεί στα σπίτια των αρχόντων.

Ο Κόνιερ τότε ζήτησε στρατιωτική ενίσχυση από την Κέρκυρα, ενώ άρχισε να εξετάζει διάφορα τεχνάσματα για να καταστείλει την εξέγερση. Έβαλε, λοιπόν, έναν Άγγλο έμπορο, τον Τζορτζ Στίβενς, να γίνει φίλος των αγροτών, ενώ στο σχέδιο μυήθηκε ο έπαρχος του νησιού Δ. Δέτσιμας, όπως και αρκετοί έμποροι και τοκογλύφοι, βάζοντας ανθρώπους να πείσουν τους αγρότες να κατέβουν οπλισμένοι στο Αργοστόλι την ημέρα των εκλογών, με τη δικαιολογία ότι οι Άγγλοι δεν θα τους άφηναν να ψηφίσουν. Έτσι, στις 11 Φεβρουαρίου οι αγρότες κατέβηκαν στην πόλη, αλλά γρήγορα κατάλαβαν την παγίδα, αφού πάμπολλοι Άγγλοι στρατιώτες είχαν καταλάβει την πλατεία και τους γύρω δρόμους. Έστρεψαν τότε γρήγορα τα όπλα εναντίον των Αγγλων οι οποίοι τα έχασαν και δεν αντέδρασαν. Τα δε δικαστήρια όπου θα γίνονταν οι εκλογές καταστράφηκαν ολοσχερώς, ενώ πραγματοποιήθηκαν επιθέσεις και σε σπίτια αρχόντων.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος και οι πρωτεργάτες της εξέγερσης άρχισαν να κρύβονται, αλλά οι συγκρούσεις στους δρόμους συνεχίστηκαν μέχρι αργά τη νύχτα.

Οι ίδιες σκηνές εκτυλίχθηκαν και στο Ληξούρι, όταν ο λαός έμαθε τα γεγονότα στο Αργοστόλι. Εκεί υποδέχθηκαν τους υποψήφιους των εκλογών με λεμόνια και πέτρες. Την άλλη ημέρα άρχισε η τρομοκρατία με συλλήψεις, φυλακίσεις και σύσταση Κακουργιοδικείου.

Εξεγέρσεις στην Τήνο και την Εύβοια

Τη σκυτάλη των εξεγέρσεων παίρνουν η Τήνος και η Εύβοια. Στα τέλη Αυγούστου 1833, οι κάτοικοι ορισμένων χωριών της Τήνου αρνήθηκαν να πληρώσουν τους φόρους για τα οπωροφόρα δέντρα και τα ζώα τους. Ένας αγρότης μάλιστα, ο Γεώργιος Γκιμπόνης, με μερικούς φίλους του, περιόδευσε σε αρκετά χωριά παροτρύνοντας τον κόσμο να επαναστατήσει.

Όταν ο Γκιμπόνης βρισκόταν στο χωριό Καρδιανή, ο έπαρχος του νησιού έστειλε στρατιωτικό απόσπασμα να τον συλλάβει, αλλά με τη βοήθεια κάποιων δημογερόντων φυγαδεύτηκε στο χωριό Πύργος, από όπου εξόρμησε σε άλλα χωριά του νησιού. Στις 29 Αυγούστου 1833, περίπου 1.200 οπλισμένοι αγρότες, κατέλαβαν την πόλη της Τήνου με άγριες διαθέσεις. Έδωσαν μάχη με το στρατό, αλλά το βράδυ της ίδιας μέρας, μετά από διάφορες υποσχέσεις των αρχών, διαλύθηκαν.

Στις αρχές του 1834, οι κάτοικοι του χωριού Λίμνη της βόρειας Εύβοιας, ξεσηκώθηκαν, καθάισαν τους δημογερόντες - οι οποίοι αντιπροσώπευαν την πολιτική εξουσία - και τους αντικατέστησαν με ανακλητούς εκπροσώπους. Έδιωξαν, επίσης, με τη βία τους στρατοχωροφύλακες από το χωριό, κινήγησαν τους κρατικούς υπαλλήλους και επιτέθηκαν στα κρατικά κτίρια, από τα οποία αφαίρεσαν όλα τα κρατικά έγγραφα, τα στοίβαξαν στο κέντρο του χωριού και τους έβαλαν φωτιά.

Η εξέγερση στη Μάνη

Ακολούθησε μεγάλη εξέγερση στη Μάνη με αφορμή νόμο του Όθωνα που προέβλεπε την ανακατασκευή ή και το γκρέμισμα των περίπου 800 πύργων της περιοχής της Μάνης καθώς και ένας άλλος νόμος για την άρση του δικαιώματος οπλοφορίας των κατοίκων.

Η εξέγερση, η οποία αρχικά εκδηλώθηκε ως απλή στάση, πήρε γρήγορα μεγάλης διαστάσεις. Τον Φεβρουάριο του 1834, στάλθηκε στη Μάνη από την κυβέρνηση με στρατό και χρήματα ο λοχαγός Μ. Φέντερ, για να εφαρμόσει τους νόμους αυτούς. Όταν ο έπαρχος γνωστοποίησε στα χωριά τις αποφάσεις, οι κάτοικοι όχι μόνο αρνήθηκαν να συμπράξουν, αλλά εκδήλωσαν και εξεγερτικές διαθέσεις. Στις 20 Απριλίου 1834, περίπου 25 οπλισμένοι αγρότες από τα χωριά Λάγια και Μαλεούρι, έστησαν ενέδρα στον έπαρχο Γυθείου και στη συνοδεία του, χωρίς όμως επιτυχία, ενώ το ίδιο έγινε και εναντίον του επάρχου Οιτύλου.

Τέσσερις ημέρες αργότερα, 200 περίπου οπλισμένοι χωρικοί κατέλαβαν την Τσίμοβα (Αερόπολη), κατέλυσαν τις τοπικές αρχές και εμπόδισαν την ανακατασκευή των πύργων. Ο Μ. Φέντερ έστειλε δύο λόχους για να τους αντιμετωπίσει, αλλά οι αγρότες, αφού τους άφησαν να μπουν στην πόλη, τους επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά τη νύχτα, συλλαμβάνοντας 36 στρατιώτες ως ομήρους. Την άλλη ημέρα, στάλθηκαν εναντίον των εξεγερμένων τέσσερα τάγματα, αλλά στη μάχη που ακολούθησε οι αγρότες - οι οποίοι, στο μεταξύ, είχαν διπλασιασθεί - νίκησαν. Τότε η κυβέρνηση έστειλε 6.000 Βαυαρούς και Έλληνες στρατιώτες, έφιππη χωροφυλακή και ορεινό πυροβολικό. Σε όλες, όμως, τις μάχες ο στρατός ηττήθηκε, εκτός από τη μάχη στο Ασλάν Αγά, όπου οι στρατιώτες έκαψαν, λεηλάτησαν, βίασαν και συνέλαβαν 400 χωρικούς.

Πανικόβλητη η κυβέρνηση, διέταξε την υποχώρηση του στρατού και προσπάθησε να δελεάσει τους εξεγερμένους με την πειθώ και το χρήμα. Αυτοί, όμως, συνέχισαν τις επιθέσεις τους εναντίον του στρατού και σημείωσαν νέες νίκες στα χωριά Ζυγός, Ανδρουβίτσα και Σταυροπηγή. Έφτασαν τότε μεγαλύτερες δυνάμεις στρατού. Οι εξεγερμένοι χωρικοί ηττήθηκαν αυτή τη φορά από έναν πολυαριθμότερο και καλύτερα εξοπλισμένο στρατό.

Η δε πλειοψηφία του κατώτερου κλήρου τάχθηκε με το μέρος των εξεγερμένων και αρκετοί ήταν εκείνοι οι κατώτεροι κληρικοί, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της εξέγερσης έκαναν κηρύγματα εναντίον της οθωνικής εξουσίας.

Αντι-οθωνική εξέγερση σε Μεσσηνία και Αρκαδία

Αλλά η πρώτη καλά οργανωμένη ένοπλη εξέγερση εναντίον του Όθωνα και του θεσμού της βασιλείας σημειώθηκε στη Μεσσηνία και Αρκαδία. Υπήρξε μάλιστα σχέδιο ταυτόχρονης εξέγερσης της Πελοποννήσου, της Ρούμελης και των νησιών Ύδρας και Σπετσών. Αυτό, όμως, δεν έγινε γιατί ανακλήθηκαν στη Βαυαρία δύο από τα μέλη της τριμελούς αντιβασιλείας και η εξουσία πέρασε στον Άρμανσπεργκ, ενώ ένας άλλος λόγος ήταν ότι σε κάποιες περιοχές της Στερεάς επιβλήθηκε στρατιωτικός νόμος από την κυβέρνηση Κωλέττη.

Παρ' όλα αυτά, η εξέγερση άρχισε στις 27 Ιουλίου 1834 από το χωριό Μπέλεσι, με πρωτεργάτη τον πρώην οπλαρχηγό της επανάστασης του 1821 Ασημάκη Σεργιόπουλο. Οι εξεγερμένοι πέρασαν από αρκετά χωριά στα οποία κατέλυσαν τις τοπικές αρχές, ενώ ενώθηκαν μαζί τους αρκετοί οπλισμένοι χωρικοί. Ο Κόλλιας Πλαπούτας, με ομάδες ενόπλων χωρικών, σε μάχη στα χωριά του Αλφειού, νίκησε τους χωροφύλακες και κατευθύνθηκε προς την Ανδρίτσαινα, όπου ενώθηκε με το σώμα του αδελφού του Μήτρου Πλαπούτα και του Νικήτα Ζερμπίνη, ανιψιού του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Εκεί κάλεσαν τους κατοίκους της Ανδρίτσαινας να ενωθούν μαζί τους.

Στις 29 Ιουλίου, ο έπαρχος Ολυμπίας Λ. Κρεστενίτης, ανέφερε στον νομάρχη Μεσσηνίας Δ. Χρηστίδη, ότι σε ολόκληρη την επαρχία έχουν συλληφθεί οι κρατικοί υπάλληλοι και έχουν καταλυθεί οι αρχές. Το ίδιο βράδυ, ένοπλοι αγρότες από τα χωριά Σουλιμοχώρια και Ψάρι, μπήκαν κρυφά στην Κυπαρισσία και κρύφτηκαν σε σπίτια συνεργατών τους. Ταυτόχρονα, άλλοι οπλισμένοι αγρότες κατέλαβαν το φρούριο της πόλης και την άλλη ημέρα όλοι μαζί ενώθηκαν με το σώμα του πρώην οπλαρχηγού της επανάστασης του 1821 Κρίτσαλη και επιτέθηκαν στο κτίριο της Νομαρχίας και στο σπίτι του βασιλικού εφόρου.

Στις 31 Ιουλίου, ο νομάρχης, ο διευθυντής της Νομαρχίας και ο βασιλικός έφορος οδηγήθηκαν στο χωριό του Κρίτσαλη Ψάρι, ως όμηροι και έμειναν εκεί μέχρι τις 11 Αυγούστου. Στην Κυπαρισσία, οι εξεγερμένοι κατήγγησαν όλα τα κρατικά όργανα αντικαθιστώντας τα με μια άμεσα ανακλητή επιτροπή.

Οι δε πρώην οπλαρχηγοί Μητροπέτροβας και Α. Τσαμαλής, εξεγέρθηκαν στο χωριό Γαράντζα της επαρχίας Ανδρούσας Μεσσηνίας. Πέρασαν από διάφορα χωριά και κάλεσαν τους χωρικούς να συμμετάσχουν στην εξέγερση. Παντού τους υποδέχονταν με ενθουσιασμό. Κατέλαβαν την Ανδρούσα χωρίς μάχη και λεηλάτησαν το σπίτι του τοπικού ειρηνοδίκη, ο οποίος κατόρθωσε να διαφύγει. Στο Ασλάν Αγά οι κάτοικοι, αρχικά, δεν δέχθηκαν τους εξεγερμένους, αλλά κατόπιν άλλαξαν γνώμη και έδωξαν τη στρατιωτική δύναμη που στάθμευε εκεί. Το ίδιο έγινε και στο Νησίο, στις 2 Αυγούστου. Δύναμη 300 στρατιωτών πολιορκήσαν τη Δερμπούνη, αλλά όταν έμαθαν ότι έρχονται οι εξεγερμένοι, οι περισσότεροι από αυτούς στράφηκαν εναντίον των ανωτέρων τους και πέρασαν με το μέρος της εξέγερσης.

Στο μεταξύ, ο Μητροπέτροβας είχε ξεσηκώσει όλα τα χωριά της Μεσσηνιακής πεδιάδας και σχεδίαζε να επιτεθεί στην Καλαμάτα. Άλλαξε, όμως, γνώμη και επιτέθηκε στην Ανδρίτσαινα όπου συνέλαβε το μοίραρχο και κατέλαβε την πόλη. Προχώρησε με επιτυχία στα χωριά των επαρχιών Γορτυνίας και Ολυμπίας. Στις 2 Αυγούστου, κατέλαβε το Λεοντάρι και τη Μεγαλόπολη χωρίς μάχη. Στις 4 Αυγούστου, οι κάτοικοι της Δημητσάνας έπαψαν να υπακούουν στο στρατό, όταν οι επικεφαλείς του απαίτησαν να οργανωθεί η άμυνα της πόλης εναντίον των εξεγερμένων και τα κρατικά όργανα κυνηγημένα αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Τρίπολη. Σχεδιάζόταν επίθεση και εναντίον της Τρίπολης, αλλά καθυστέρησε, παρά το ότι είχαν καταληφθεί όλα τα γύρω χωριά.

Στις 7 Αυγούστου, ο στρατηγός Σμαλτς, με 2.000 στρατιώτες, επιτέθηκε στους εξεγερμένους και τους απώθησε. Σε όλες τις μάχες που ακολούθησαν οι εξεγερμένοι ηττήθηκαν. Οι πρωτεργάτες της εξέγερσης επικηρύχθηκαν αντί του ποσού των 30.000 δραχμών ο καθένας. Αποφασίστηκε, επίσης, ο αφοπλισμός των κατοίκων όσων χωριών πήραν μέρος στην εξέγερση, ενώ το Ασλάν Αγά πυρπολήθηκε.

Οι Κρίτσαλης, Τσαμαλής και Μητροπέτροβας συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Οι δύο πρώτοι εκτελέστηκαν δύο ώρες μετά την απόφαση του δικαστηρίου, ενώ η ποινή του τρίτου μετατράπηκε σε ισόβια λόγω γήρατος. Άλλοι συλληφθέντες καταδικάστηκαν σε πολύχρονες φυλακίσεις, αλλά απελευθερώθηκαν με χάρη όταν ενηλικιώθηκε ο Όθωνας.

Ωστόσο, οι αντιστάσεις στην Πελοπόννησο συνεχίσθηκαν. Τον Δεκέμβριο του 1835, οι κάτοικοι στο Ίσαρι και άλλα χωριά της Μεγαλόπολης, αρνήθηκαν να πληρώσουν φόρους και έδιωξαν τους κρατικούς εισπράκτορες.

Ογδόντα ένας βοσκοί στην επαρχία Μεθώνης επιτέθηκαν σε κυβερνητικούς υπαλλήλους, ενώ αφόπλισαν και συνέλαβαν δύο στρατιώτες αποσπάσματος που έσπευσε να τους συλλάβει ως ομήρους.

Τον Ιούλιο του 1836, αρκετοί χωρικοί των Δήμων Διλιμενείας και Ασωπού αρνήθηκαν να πληρώσουν τους φόρους και έδιωξαν με τη βία τους φοροεισπράκτορες, παίρνοντάς τους μάλιστα και όσα χρήματα είχαν μαζί τους. Έπειτα οχυρώθηκαν σε έναν πύργο για να αντιμετωπίσουν την κυβερνητική στρατιωτική δύναμη που στάλθηκε εναντίον τους.

Η εξέγερση της Αιτωλοακαρνανίας

Αλλά και η Αιτωλοακαρνανία προχώρησε σε εξέγερση, η οποία ήταν, μάλλον, το αποκορύφωμα αλυσιδωτών επαναστατικών γεγονότων, όπως η στάση των κατοίκων ορισμένων ορεινών χωριών του Μεσολογγίου οι οποίοι αρνήθηκαν να καταμετρηθούν τα κοπάδια τους από τους κρατικούς υπαλλήλους και η εκδίωξη των δευτέρων, η στάση των κατοίκων του Στρέζοβα, οι οποίοι επιτέθηκαν με όπλα και πέτρες στους κρατικούς υπαλλήλους, ενώ τραυμάτισαν και δύο στρατιώτες και η στάση των κατοίκων των χωριών Καρκιανά και Καλύβια εναντίον των κρατικών υπαλλήλων, από τους οποίους αφαίρεσαν 3.000 δραχμές.

Αλλά η κυριότερη αφορμή της εξέγερσης ήταν ο νόμος για την προικοδότηση, σύμφωνα με τον οποίο κάθε αγωνιστής του 1821 είχε το δικαίωμα να αποκτήσει ένα κομμάτι γης ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του. Ο νόμος δημιουργούσε τις προϋποθέσεις δημιουργίας ενός κράτους αποτελούμενου από μικρούς και ανεξάρτητους ιδιοκτήτες, κάτι που θα ενδυνάμωνε την ισχύ της βασιλείας απέναντι στους πολιτικούς της αντιπάλους. Αλλά επειδή το Σχέδιο Νόμου προέβλεπε τη δωρεάν παραχώρηση στο κράτος της γης των αγροτών, οι τελευταίοι και οι κάτοικοι των χωριών ξεσηκώθηκαν. Στην υπόθεση αυτή, όμως, έπαιξαν ρόλο και κάποιες μικροπαραταξιακές επιδιώξεις, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι ο κοινωνικός χαρακτήρας της εξέγερσης. Η εθνοφυλακή, η οποία είχε στο μεταξύ συγκροτηθεί από τον Άρμανσπεργκ, ταυτόχρονα με το στρατό, λυμαινόταν την ύπαιθρο.

Έτσι, διάφορες ομάδες δυσαρεστημένων από τους νόμους και την εξουσία της βαυαροκρατίας, μετεξελίχθηκαν σε ένοπλες ομάδες και αντάρτικα σώματα στα βουνά, τους ονομαστούς ληστές. Τον Ιούνιο του 1835, στο Σκαλί 70 τέτοιοι ληστές ορκίσθηκαν να επιτεθούν στο Μεσολόγγι. Έφτασαν, όμως, μόνο μέχρι τα τείχη της πόλης και σε μάχη που ακολούθησε σκοτώθηκε ο Βαυαρός λοχαγός Κράους. Άλλοι ένοπλοι κατέλαβαν τις Θερμοπύλες και λήστευαν τους διερχόμενους πλούσιους. Επίσης, στα χωριά Γιαννιτσού και Ασβέστης 250 ληστές νίκησαν σε μάχη στρατιωτικό σώμα. Αλλά η εξέγερση είχε ξεκινήσει στην πραγματικότητα πολύ νωρίτερα.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1835, ο Δήμος Τσέλιος με 100 ενόπλους, κατέλαβε τα χωριά Αστακός και Μύτικας όπου κατέλυσε τις τοπικές αρχές. Κατόπιν, κατευθύνθηκε στο Δραγαμέσιο, αλλά απέτυχε να επαναλάβει τα όσα έκανε πριν. Στο Αγιοβίτσι, όμως, συναντήθηκε με τους Ν. Ζέρβα και Γ.

Μαλάμο και στις 6 Φεβρουαρίου ξεκίνησαν για να επιτεθούν στο Μεσολόγγι.

Την επόμενη ημέρα, ο Καινούργιος και ο Π. Τσερπεζής κατέλαβαν το Βοχώρι και το Γαλατά. Στις 9 Φεβρουαρίου, οι ένοπλοι των Ζέρβα, Μαλάμου και Καινούργιου επιτέθηκαν στο Μεσολόγγι. Στη μάχη, όμως, με τη στρατιωτική φρουρά ηττήθηκαν. Στο μεταξύ, στις 6 του μήνα, ο Γ. Πεσλής είχε ξεσηκώσει το Σοβολάκο και τον Άγιο Βλάσσιο, όπου εκδηλώθηκε επίθεση στον τοπικό στρατώνα της χωροφυλακής και καλέστηκε ο λαός σε εξέγερση. Στις 11 Φεβρουαρίου, ο Ζέρβας κατέλαβε τη Γουριά και σχεδίαζε να επιτεθεί στο Αιτωλικό και στις 17 του ίδιου μήνα ο ίδιος συναντήθηκε έξω από το Αγρίνιο με τους Πεσλή, Στράτο, Σουβλή και 150 οπλοφόρους και δύο μέρες αργότερα κατέλαβαν το Αγρίνιο χωρίς αντίσταση, πήραν τα αρχεία της πόλης και άλλα κρατικά έγγραφα, τα έκαψαν δημόσια και συνέλαβαν τον βασιλικό έφορο. Έπειτα, χωρίστηκαν σε δύο τμήματα. Το ένα κατευθύνθηκε προς την Κουρήτιδα και το άλλο προς το Βοχώρι, σχεδιάζοντας να επιτεθούν στο Μεσολόγγι από δύο πλευρές ταυτόχρονα, πράγμα που δεν έγινε. Τις επόμενες ημέρες, οι Στράτος, Ζέρβας, Μαλάμος, Μπαϊρακτάρης και 200 ένοπλοι στρατοπέδευαν έξω από το Καρπενήσι, στα χωριά Κορυσχάδες και Γοριανάδες, χωρίς τελικά να επιτεθούν στην πόλη. Στο μεταξύ, ο Τσέλιος με 100 ενόπλους, είχε καταλάβει τη Βόνιτσα όπου κατέλυσε τις τοπικές αρχές.

Στις 16 Φεβρουαρίου, ο Όθωνας τρομαγμένος από την ένταση της εξέγερσης, κάλεσε το λαό της Στερεάς να πάρει τα όπλα κατά των εξεγερμένων. Ταυτόχρονα, έστειλε αρκετό στρατό στην περιοχή και στις 5 Μαρτίου, στην πρώτη μάχη, οι εξεγερμένοι ηττήθηκαν. Την άλλη ημέρα σημειώθηκε μια ακόμα ήττα για τους εξεγερμένους, στην προσπάθεια κατάληψης του Αιτωλικού. Στις 9 Μαρτίου, ο Στράτος με το ένοπλο σώμα του, αφού πέρασε από διάφορα χωριά, κατέλαβε το Μικρό Χωριό, όπου πυρπολήθηκε το σπίτι του τοπικού ειρηνοδίκη, αλλά στη μάχη που ακολούθησε ηττήθηκε και παραδόθηκε στο στρατό. Άλλο ένοπλο σώμα με επικεφαλείς τους Χοσάδα, Καλαμάτα και Ρουπακιά, επιτέθηκε στο Καρπενήσι, αλλά ηττήθηκε και αυτό. Οι εξεγερμένοι υποχώρησαν και σε νέα μάχη ηττήθηκαν εκ νέου και διασκορπίστηκαν. Στις 24 και 25 Μαρτίου, στο χωριό Σαρδίνινα, σημειώθηκε μια ακόμα ήττα των εξεγερμένων. Η τύχη της εξέγερσης κρίθηκε οριστικά στις 11 Απριλίου, όταν ο στρατός, με επικεφαλείς τους Γρίβα, Μαμούρη (πρώην ληστή που είχε περάσει στην υπηρεσία του κράτους) και Τζαβέλλα, επιτέθηκαν στις βάσεις των εξεγερμένων, στα χωριά Ρέθα και Λιαποχώρι και στις 13 Απριλίου στο χωριό Θεριακοί και τα κατέλαβε.

Σύντομα, όμως, παρά την ήττα, οι εξεγερμένοι οργάνωσαν νέες ένοπλες ομάδες και μία από αυτές, με επικεφαλείς τους αδελφούς Χοντρογιάννη, πέρασε στο Αίγιο όπου επιτέθηκε και πυρπόλησε το σπίτι του τοπικού προύχοντα Λ. Μεσσηνέζη, όπου φιλοξενείτο τότε ο Ρώσος πρίγκιπας Πύκλερ Μοσκάου, για τον οποίο υπήρχε σχέδιο απαγωγής. Αλλά το σχέδιο απέτυχε και οι αδελφοί Χοντρογιάννη συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν στο Ναύπλιο, από όπου όμως δραπέτευσαν και άρχισαν ξανά τις επιθέσεις τους εναντίον των πλουσίων. Τον Οκτώβριο του 1836, συνελήφθησαν ξανά, καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν στη λαιμητόμο.

Άλλες εξεγέρσεις σε Σάμο, Ύδρα, Σπέτσες και Σύρο

Οι εξεγέρσεις συνεχίζονταν αμείωτες και αυτή τη φορά ήταν η σειρά της Σάμου και λίγο αργότερα της Ύδρας, των Σπετσών και της Ερμούπολης Σύρου. Αφορμή για την εξέγερση στη Σάμο ήταν η βαριά φορολογία. Τα γεγονότα ξεκίνησαν στις 26 Οκτωβρίου 1836, όταν οπλισμένοι αγρότες κατέλαβαν τα Λέκαρα και έπειτα τους Μυτιληνιούς, όπου καταλύθηκαν οι τοπικές αρχές και

κάηκαν δημόσια αρκετά κρατικά χρεόγραφα και άλλα έγγραφα. Την ίδια στιγμή, άλλοι οπλισμένοι χωρικοί βάδισαν με άγριες διαθέσεις προς το Βαθύ και τη Χώρα.

Τότε ο κυβερνήτης του νησιού Μουσούρος, σε συνεργασία με τους Τούρκους κυρίαρχους, κατέστειλε με τη βία την εξέγερση, πνίγοντάς την στο αίμα.

Το 1839 σημειώθηκαν και άλλες, μικρότερης έντασης, εξεγέρσεις, αλλά κι αυτές κατεστάλησαν με τη βία.

Τον Φεβρουάριο του 1837, μετά το γάμο του με την Αμαλία, ο Όθωνας απομάκρυνε τον Άρμανσπεργκ από την αντιβασιλεία και τον αντικατέστησε με τον Ρούντχαρτ, που έμεινε στη θέση αυτή μέχρι το τέλος του χρόνου, οπότε και ανέλαβε όλες τις εξουσίες ο ίδιος. Ταυτόχρονα, το λεγόμενο Ρωσικό Κόμμα ανήλθε στην εξουσία.

Εκείνη την εποχή, οι Υδραίοι έμποροι και μεγαλοκαραβοκύρηδες είχαν περιέλθει σε κατάσταση πτώχευσης. Ο δε καταστροφικός σεισμός τον Μάρτιο του 1837 στην Ύδρα, τις Σπέτσες και τον Πόρο έκανε την κατάσταση ακόμα δυσμενέστερη. Τότε ο Όθωνας εισήγαγε το νόμο Περί Επιτηδευμάτων, σύμφωνα με τον οποίο κάθε χειροτεχνία, βιοτεχνία και εμπορική επιχείρηση υποχρεωνόταν να πληρώνει ένα 5% κάθε χρόνο ως φόρο στο κράτος. Εξαιρούνταν οι συγγραφείς, οι καλλιτέχνες, οι δάσκαλοι, οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι βοσκοί. Μάλιστα, σημειώθηκαν και κάποια επεισόδια στην Πάτρα όπου, αρχικά, οι έμποροι της πόλης και αργότερα αρκετός κόσμος, βρήκε ευκαιρία να εκδηλώσει δημόσια το μίσος του για τον Όθωνα και την εξουσία, συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή και το στρατό στις 15 Μαρτίου 1837. Εξαιτίας, όμως, των γεγονότων αυτών ο νόμος τροποποιήθηκε ελαφρά.

Οι Υδραίοι, λοιπόν, είχαν και αυτοί τις διαφωνίες τους με το νόμο Περί Επιτηδευμάτων, οι οποίες κορυφώθηκαν όταν ο Όθωνας θέλησε να επιβάλει και έναν άλλο νόμο, αυτόν Περί της Στρατιωτικής Απογραφής. Και αυτό γιατί κατά το 1838 είχαν αναχωρήσει από τον τότε «ελλαδικό» χώρο οι περισσότεροι Βαυαροί στρατιώτες και μόνο ο στρατηγός Σμαλτς, παρέμενε, με την ιδιότητα του υπουργού των Στρατιωτικών. Έπρεπε λοιπόν, οι Βαυαροί στρατιώτες να αντικατασταθούν από Έλληνες.

Όταν ο διοικητής της Ύδρας Πάμκωρ, κάλεσε την τέταρτη ημέρα του Πάσχα τους κατοίκους του νησιού ηλικίας από 18 έως και 24 χρόνων να παρουσιασθούν για να κληρωθούν 17 άτομα που θα κατατάσσονταν στο στρατό ξηράς, οι Υδραίοι αντέδρασαν απαντώντας ότι έχουν δώσει αρκετά θύματα στον αγώνα του 1821 και ζήτησαν να εξαιρεθούν και να υπηρετήσουν στο ναυτικό. Οι αρμόδιοι, όμως, ήσαν ανένδοτοι. Γρήγορα, η αντίδραση των κατοίκων του νησιού ξέφυγε από το απλό αίτημα και πέρασε σε ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια.

Μερικοί κάτοικοι επιτέθηκαν στον διοικητή, ο οποίος γλίτωσε την τελευταία στιγμή, καθώς και εναντίον κάθε κυβερνητικού συμβόλου. Καταλύθηκαν οι αρχές, δημιουργήθηκαν ανακλητές επιτροπές και οι κάτοικοι οπλίστηκαν και ετοιμάζονταν να υποδεχθούν το στρατό που είχε σταλεί από την κυβέρνηση. Ταυτόχρονα, στάλθηκε μια επιτροπή 17 ατόμων στην Αθήνα, για διαπραγματεύσεις, ζητώντας, εκτός των άλλων, να αντικατασταθεί ο Πάμκωρ.

Όμως οι μεγαλοκαραβοκύρηδες και μεγαλέμποροι του νησιού, από τη μια, πήραν το μέρος του εξεγερμένου λαού, γιατί πίστευαν ότι έτσι θα έπαιρναν κάποιες χρηματικές αποζημιώσεις και, από την άλλη, διαφοροποιούνταν από τους εξεγερμένους, γιατί φοβούνταν ότι η εξέγερση θα προεκτεινόταν και θα έθιγε τις σχέσεις λαού και προυχόντων.

Έτσι, με διάφορες μηχανορραφίες πέτυχαν να ηρεμήσουν το λαό και μετά από δέκα περίπου μέρες έντασης και εξέγερσης, η τάξη είχε πλέον αποκατασταθεί στο νησί, ενώ περίπου 40 εξεγερμένοι, για να γλιτώσουν τη φυλακή και ίσως και το εκτελεστικό απόσπασμα, κατέφυγαν στη Σμύρνη και στην Κωνσταντινούπολη. Συνολικά, συνελήφθησαν 51 άτομα και στο στρατοδικείο όπου παραπέμφθηκαν, οι 14 αθώθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι 37 καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης από ένα μήνα μέχρι και 18 χρόνια.

Στις Σπέτσες οι πιο σοβαρές ταραχές εναντίον του νόμου Περί της Στρατιωτικής Απογραφής, έγιναν στις 8 Απριλίου, στο χωριό Ζαϊριά, όταν οι χωρικοί επιτέθηκαν στον δήμαρχο και τον υποδιοικητή του νησιού, ενώ εκδηλώθηκε και απόπειρα εισβολής σε βασιλικό πλοίο που αγκυροβολούσε τότε εκεί. Ο γραμματέας της διοίκησης του νησιού, υπό την απειλή λιντσαρίσματος από τους χωρικούς, αναγκάστηκε να συντάξει μια επιστολή προς τον Όθωνα, στην οποία οι χωρικοί ανέπτυσαν τα αιτήματά τους.

Αφορμή για την εξέγερση στην Ερμούπολη ήταν, επίσης, ο νόμος Περί Επιτηδευμάτων. Οι ξυλουργοί και οι καλαφάτες (ράφτες) που εργάζονταν στα ναυπηγεία της Ερμούπολης, ήταν οι μόνοι οι οποίοι μέχρι το καλοκαίρι του 1839 αρνούσαν να εφαρμόσουν και να πειθαρχήσουν στο νόμο αυτό.

Έτσι, ο διοικητής Σύρου σε συνεργασία με τον δήμαρχο και τον δημοτικό εισπράκτορα, ειδοποίησαν τους πρωτομάστορες να μην προσλαμβάνουν όσους δεν είχαν άδεια επιτηδεύματος ή να κρατούν από τους τεχνίτες τους την ανάλογη εβδομαδιαία οφειλή τους προς το Δημόσιο.

Οι ξυλουργοί και οι καλαφάτες, όμως, όχι μόνο εξακολουθούσαν να μην πληρώνουν τους φόρους, αλλά και συμπεριφέρονταν ειρωνικά και περιφρονητικά προς τους κυβερνητικούς υπαλλήλους. Οι αρχές έστειλαν τότε στα ναυπηγεία τον εισπράκτορα με τους χωροφύλακες και δύο ναυπηγοί συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στη φυλακή. Ένας τρίτος, ο Γιάννης Νασσιώτης, επιτέθηκε με ένα τσεκούρι σε έναν χωροφύλακα. Όταν συνελήφθη, ο γιος του συγκέντρωσε περίπου 50 ενόπλους οι οποίοι επιτέθηκαν στο κτίριο της χωροφυλακής.

Νέες εξεγέρσεις στην Πελοπόννησο

Νέες εξεγέρσεις ξεσπούν στην Πελοπόννησο. Τον Απρίλιο του 1839, σημειώθηκε μια ακόμα εξέγερση όταν 800 περίπου ένοπλοι εισέβαλαν στο Γύθειο, κατέλυσαν τις τοπικές αρχές, σχημάτισαν πενταμελή ανακλητή επιτροπή, έθεσαν υπό τον έλεγχό τους τις αποθήκες τροφίμων και δημητριακών και το λιμάνι, χορηγούσαν δικά τους «διαβατήρια» ως άδειες ελεύθερης αναχώρησης και λεηλάτησαν όλα τα ακριβά και πολυτελή καταστήματα της πόλης.

Ο στρατός, όμως, με επικεφαλής τον Μ. Φέντερ, τους κατέστειλε, έκανε αρκετές συλλήψεις και κατέστρεψε τα σπίτια των πρωτεργατών και υποκινητών της εξέγερσης ως αντίποινα. Περίπου 70 άτομα παραπέμφθηκαν σε δίκη και καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές.

Στις περιοχές Νησίου Μεσσηνίας και Πύργου Ηλείας υπήρχαν τα πλέον εύφορα κτήματα. Ο

Όθωνας θέλησε να προβεί σε κάποιες ενοποιήσεις των κτημάτων αυτών, αλλά πρώτα έπρεπε να του παραχωρηθεί η επικαρπία τους από τους αγρότες.

Όπως ήταν φυσικό, αυτοί αντέδρασαν άμεσα. Κατέφυγαν σε κάποια δικαστήρια, αλλά δεν δικαιώθηκαν. Άρχισαν τότε τις επιθέσεις εναντίον των κυβερνητικών κλιμακίων που στέλνονταν εκεί για να εκτελέσουν τις αποφάσεις των δικαστηρίων, τα οποία βέβαια γνωμοδοτούσαν πάντοτε εναντίον των αγροτών.

Στάλθηκε στρατός για να καταστείλει την απείθεια των χωρικών και αγροτών κατά των κρατικών οργάνων. Μάλιστα, συγκροτήθηκε και τοπικό στρατοδικείο.

Η αντίσταση, όμως, των αγροτών συνεχίστηκε αμείωτη. Αρκετές ήσαν οι περιπτώσεις που οι αγρότες αντιστέκονταν ένοπλα στους κρατικούς υπαλλήλους και τον στρατό.

Εξεγέρσεις και στάσεις υπό την επιρροή των ευρωπαϊκών κινημάτων 1848-1849

Κάτω από την άμεση επιρροή των επαναστατικών κινημάτων του 1848-1849 στην Ευρώπη, σημειώθηκαν αρκετές εξεγέρσεις και στάσεις.

Στις 25 Μαρτίου 1848, σημειώθηκαν συγκρούσεις πολιτών με την αστυνομία στο κέντρο της Αθήνας, με πολιτικά κυρίως κίνητρα και αιτήματα.

Στις 28 Μαρτίου του ίδιου χρόνου, η νεολαία της Κεφαλονιάς, με πρωτεργάτες τους Ηλία Ζερβό-Ιακωβάτο, Γεράσιμο Λιβαδά, Νικόλαο Φωκά-Ρεπούμπλικα, Γιώργο Μεταξά-Λυσαίο ή Λούτσο και τον παπά Παναγή Πρετεντέρη, συγκεντρώθηκε στην κεντρική πλατεία Αργοστολίου και άρχισε να καίει αντίτυπα της αναγγελίας έκδοσης μιας εφημερίδας, την οποία θα εξέδιδε ο μεταρρυθμιστής Ν. Ζαμπέλης, υποστηρίζοντας τα αγγλικά συμφέροντα.

Λίγες μέρες αργότερα, στις 22 Απριλίου 1848, κατά την περιφορά του Επιταφίου, όταν η πομπή έφθασε μπροστά στο σπίτι του Άγγλου διοικητή του νησιού, ομάδες νέων επιτέθηκαν στην τιμητική φρουρά και απήγαγαν τον Επιτάφιο! Αυτοί που συμμετείχαν στην ενέργεια αυτή ήταν διάφοροι νέοι, σπουδαγμένοι στην Ευρώπη, οι οποίοι προσπαθούσαν να εισάγουν τα επαναστατικά μηνύματα στον τόπο τους και να δημιουργήσουν ανάλογες καταστάσεις. Παρόμοιες ενέργειες σημειώθηκαν και σε άλλα μέρη των Επτανήσων.

Οι Άγγλοι, ως συνήθως, απάντησαν με τρομοκρατία, συλλήψεις, ανακρίσεις, έρευνες και φυλακίσεις. Για τα γεγονότα του Επιταφίου συνελήφθησαν και κρατήθηκαν στις φυλακές 33 άτομα.

Η εξέγερση στη Στερεά Ελλάδα και Πελοπόννησο

Ακολουθεί μεγάλη εξέγερση στη Στερεά Ελλάδα, αλλά και την Πελοπόννησο. Στις αρχές Απριλίου 1848, εξεγέρθηκαν διάφοροι ένοπλοι εναντίον του θεσμού της βασιλείας και της κυβέρνησης στη Στερεά Ελλάδα. Ο λησταντάρτης Βελέντζας, ξεσήκωσε όλα σχεδόν τα χωριά της Φθιώτιδας. Ο Ταρκαντζίκας με 50 ενόπλους κατέλαβε τη Δωρίδα. Στην Ευρυτανία, ο Χορμόβας με 220 ενόπλους λησταντάρτες ξεσήκωσε αρκετά χωριά. Παντού καταλύονταν οι αρχές, καίγονταν τα κρατικά έγγραφα και ανοίγονταν οι φυλακές, ενώ σε μερικές περιπτώσεις ορίζονταν ανακλητές επιτροπές πολιτών.

Την 1η Μαΐου 1848, οι ληστές Παπακόστας, Μπαλατσός και Καταραχιάς με τους ενόπλους τους, κατέλαβαν την Άμφισσα. Την ίδια στιγμή, οι Βελέντζας και Κοντογιάννης πολιόρκησαν τη Λαμία, το Μώλο και την Υπάτη. Στάλθηκαν κυβερνητικά στρατεύματα με επικεφαλείς τους Γαρδικιώτη και Μαμούρη για να τους αναχαιτίσουν.

Σε μερικές μάχες οι εξεγερμένοι ηττήθηκαν. Στο Παλαιοχώρι, όμως, οι κυβερνητικοί υπέστησαν πανωλεθρία. Αλλά στις 8 και 9 Μαΐου οι κυβερνητικοί πολιόρκησαν την κατελιμμένη Υπάτη και την ανακατέλαβαν. Ο στρατός άρχισε τότε να τρομοκρατεί τα χωριά, λεηλατώντας, καίγοντας και κλέβοντας. Αρκετοί κλείστηκαν στις φυλακές Λαμίας και Χαλκίδας, ενώ αρκετοί ήταν αυτοί που δολοφονήθηκαν.

Στη Μεσσηνία πρωτεργάτης ήταν ο Γεώργιος Περρωτής, μέλος οικογένειας προυχόντων, ο οποίος είχε πάρει μέρος στην επανάσταση του 1821 και είχε επαναστατικές και αντιοθωνικές ιδέες. Στις 24 Απριλίου 1848, κατέλαβε την Καλαμάτα με 700 ενόπλους και κάλεσε το λαό να εξεγερθεί εναντίον της εκμετάλλευσης και της τυραννίας. Σε αντίθεση με άλλες εξεγέρσεις, εδώ καταλύθηκαν εντελώς οι αρχές, δημιουργήθηκαν ανακλητές επιτροπές πολιτών και ανοίχθηκαν οι φυλακές και απελευθερώθηκαν περίπου 120 κρατούμενοι. Κυκλοφόρησε, επίσης, μια επαναστατική προκήρυξη, ενώ έγινε λόγος και για τα επαναστατικά κινήματα της Ευρώπης.

Σε συνεργασία με το ένοπλο σώμα του Νικήτα Φλέσσα, πήγαν στο Μελιγαλά, όπου πολλοί κάτοικοι προσχώρησαν στην εξέγερση. Άρχισαν μια περιοδεία και από όπου περνούσαν κατέλυαν τις κρατικές αρχές. Στο χωριό Κόκλα έδωσαν σκληρή μάχη με το στρατό και νίκησαν. Σχεδίασαν τότε να επιτεθούν στην Τρίπολη, πράγμα που δεν έκαναν, γιατί κατέφθασαν κυβερνητικές στρατιωτικές ενισχύσεις και οι εξεγερμένοι απώλεσαν αρκετές θέσεις. Κάποια υπολείμματα των εξεγερμένων περιορίστηκαν στη Μονή Βουλκάνου, στην Ιθώμη. Από εκεί ο Γ. Περρωτής, με μόνο 9 ενόπλους, έφθασε στα Κύθηρα και από εκεί στη Ζάκυνθο, από όπου πέρασαν στην Κεφαλονιά, ζώντας υπό αγγλική προστασία.

Στην Κόρινθο πρωτεργάτες της εξέγερσης ήταν οι πρώην αξιωματικοί του στρατού, Αριστείδης Ρέντης και Γεώργιος Λύκος ή Χελιώτης και ο Αθανάσιος Ράτης, πρώην δήμαρχος Κλεωνών. Ο Ρέντης ξεσήκωσε τις Κλεωνές και οι άλλοι δύο την Περαχώρα. Κυκλοφόρησαν μια προκήρυξη με την οποία εναντιώνονταν σε όλα τα πολιτικά κόμματα, στον βασιλιά και στην κυβέρνηση και τάσσονταν υπέρ των δικαιωμάτων του λαού. Ηττήθηκαν, όμως, από το στρατό και οι πρωτεργάτες της εξέγερσης συνελήφθησαν.

Στα μέσα Μαΐου 1848, στον Πύργο Ηλείας επαναστάτησε ο Λύσανδρος Βιλαέτης, παλιός προυχόντας, ο οποίος με 80 ενόπλους κατέλαβε την πόλη του Πύργου από τις 13 έως τις 15 Μαΐου. Έπειτα, οι ένοπλοι διαλύθηκαν χωρίς να δώσουν μάχη με τον κυβερνητικό στρατό.

Ξανά στη Σάμο και την Κεφαλονιά (Σκάλα)

Σειρά έχουν και νέες εξεγέρσεις στη Σάμο, τον Αύγουστο του 1849, και ξανά στην Κεφαλονιά. Η Σάμος τότε απολάμβανε ένα είδος αυτονομίας, αλλά συνέχισε να βρίσκεται κάτω από τουρκική διοίκηση. Με πρωτεργάτη τον αγρότη, Αλέξανδρο Αλέξη, η εξέγερση ξεκίνησε από το Μαραθόκαμπο και γρήγορα επεκτάθηκε στα χωριά Βουρλιώτες, Λέκαρα και Μυτιληνιοί.

Σημειώθηκαν αρκετές συγκρούσεις με τον τουρκικό στρατό και το καλοκαίρι του 1850 καταστάληκε η εξέγερση, με κύμα τρομοκρατίας σε βάρος του λαού του νησιού.

Στις 16 Αυγούστου 1849, εξεγέρθηκαν οι χωρικοί στα χωριά Σκάλα, Ελιού και Ρατζακλί της Κεφαλονιάς εναντίον των Άγγλων. Την επόμενη ημέρα, ξεσηκώθηκαν τα χωριά Βάλτες, Μορωνή, Πυργί και Πρόνησος. Οι οπλισμένοι χωρικοί, με πρωτεργάτες το Θεοδώρη Βλάχο και τον παπα-Γρηγόρη Ζαπάντη-Νοδαράτο, εισέβαλαν στη Σκάλα, εξουδετέρωσαν τη μικρή αστυνομική δύναμη και κατέλαβαν το χωριό.

Από τα γύρω χωριά και την ύπαιθρο που επί χρόνια ολόκληρα καταδυναστευόταν και υπέφερε από την απληστία των αρχόντων, πλήθος αγρότες εγκατέλειψαν τα σπίτια και τις εργασίες τους, οπλίστηκαν και ενώθηκαν με τους εξεγερμένους. Αμέσως σχημάτισαν δικές τους επιτροπές αυτοδιοίκησης και απείλησαν να επιτεθούν στο Αργοστόλι.

Ηττήθηκαν, όμως, από τον αγγλικό στρατό. Ως αντίποινα για δώδεκα φόνους που διέπραξαν και εννέα σπίτια αρχόντων που έκαψαν οι εξεγερμένοι, η αγγλική εξουσία εκτέλεσε 21 άτομα στην αγρόνη, έκαψε και κατεδάφισε 30 σπίτια, ενώ 87 ακόμα άτομα καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές.

Η Σκάλα, ως κέντρο της εξέγερσης, είχε και τα περισσότερα θύματα της αγριότητας των αγγλικών στρατοδικείων. Τέσσερα μέλη της οικογένειας Ζαπάντη φυλακίσθηκαν. Ο Σπυρίδων Γρουζής, οι Γεράσιμος και Ευστάθιος Ζαπάντης, οι αδελφοί Ματθαίος και Νικολέτος-Στέλιος Τζαγκάρης, ο Ανδρέας Φόρτος, ο Ζαφείρης Τραυλός και ο παπα-Γρηγόρης Ζαπάντης-Νοδαράτος, από τους πρωτεργάτες της εξέγερσης, απαγχονίσθηκαν.

Η εξέγερση αυτή φαίνεται να είναι τόσο σημαντική που εξακολουθεί να «διχάζει» τους τοπικούς και άλλους ιστορικούς και ερευνητές. Κάποιοι λένε ότι η εξέγερση είχε ως αίτημα την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, αλλά ότι είχε και κάποια κοινωνικά αιτήματα (Σ. Λουκάτος). Κάποιοι άλλοι λένε ότι η εξέγερση δεν είχε καμιά σύνδεση με το τότε κίνημα του ριζοσπαστισμού στα Επτάνησα (Γ. Αλισανδράτος), παρά το ότι οι Ιωσήφ Μομφερράτος και ο Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος - δύο από τους σημαντικότερους τότε Επτανήσιους ριζοσπάστες - εξορίστηκαν από την αγγλική διοίκηση αμέσως μετά την καταστολή της εξέγερσης, ο πρώτος στην Ερικούσα και ο δεύτερος στα Αντικύθηρα. Υπάρχει και μια τρίτη άποψη από τον Αγγελοδιονύση Δεμπόνο (τοπικό ιστορικό ερευνητή), ότι ήταν μια καθαρά αγροτική εξέγερση, επειδή οι εξεγερθέντες αγρότες αποτελούσαν τα θύματα των αγγλικών στρατοδικείων και των κατασταλτικών μέτρων που εξαπολύθηκαν εναντίον του λαού.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1848, μια ακόμα βίαιη εξέγερση ξέσπασε στο Σταυρό Κεφαλονιάς στην οποία έλαβαν μέρος και κληρικοί δίπλα στο λαό.

Το κίνημα του Παπουλάκου

Σχεδόν την ίδια περίοδο ξεσπά και το λεγόμενο κίνημα του Παπουλάκου, που αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση, κατά την οποία για πρώτη φορά θρησκευτικοί παράγοντες αποπειρώνται να παίξουν σημαντικό ρόλο στις προσπάθειες κοινωνικής χειραφέτησης του λαού. Ωστόσο, η εξέγερση αυτή αποτέλεσε ένα από τα πιο έντονα ξεσπάσματα εναντίον κάθε τι που θύμιζε το κράτος και την εξουσία.

Πρωτεργάτης της εξέγερσης ήταν ο Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος, κρεοπώλης το επάγγελμα, από την Άρμπουνα Καλαβρύτων. Το 1842 είχε προσβληθεί από τυφοειδή πυρετό, μια αρρώστια η οποία εκείνη την εποχή, λόγω έλλειψης φαρμάκων και κατάλληλου εξοπλισμού, είχε ως αποτέλεσμα αρκετούς θανάτους. Όταν τελικά ανάρρωσε, το θεώρησε θαύμα, παρέδωσε την περιουσία του στα αδέρφια του και έγινε καλόγηρος. Από το 1851 άρχισε περιοδεία κηρύσσοντας στα χωριά. Στους λόγους του καταφερόταν εναντίον της κατεστημένης τάξης πραγμάτων, των νόμων, των δικαστηρίων, της παιδείας, της Εκκλησίας και της Αγγλίας. Τίποτα δεν γλίτωνε από την ανελέητη κριτική του. Έγινε γνωστός με το όνομα Παπουλάκος. Διάφορες εφημερίδες της εποχής τον χαρακτήριζαν λαοπλάνο, αγύρτη και επικίνδυνο. Η δε Ιερά Σύνοδος δεν του χορήγησε άδεια κηρύγματος και ό,τι έκανε το έκανε με δική του πρωτοβουλία.

Περίοδευσε στις επαρχίες Ολυμπίας και Τριφυλλίας και στους νομούς Λακωνίας και Αρκαδίας. Από όπου περνούσε τον ακολουθούσαν αρκετοί χωρικοί και έτσι απέκτησε μια ακολουθία περίπου 2.000 οπλισμένων χωρικών. Η κυβέρνηση άρχισε να παίρνει μέτρα και η Ιερά Σύνοδος τον κάλεσε σε απολογία στην Αθήνα, αλλά αυτός την αγνόησε και συνέχισε την περιοδεία του.

Όμως η πραγματικά μεγάλη πορεία του άρχισε τον Απρίλιο του 1852 από την επαρχία Επιδαύρου της Μονεμβασιάς. Από εκεί πέρασε διαδοχικά από τα χωριά Κοτρώνι, Μαλεύρι, Μέση, Οίτυλο και Κάβαλο. Απόπειρες σύλληψής του απέτυχαν, γιατί οι τοπικές αρχές δεν επιθυμούσαν τη σύγκρουση με το λαό που ακολουθούσε τον Παπουλάκο. Στο Μαυροβούνι μάλιστα όπου επιχειρήθηκε σύλληψή του από τον στρατό, οι οπαδοί του αντιστάθηκαν.

Η Ιερά Σύνοδος αποφάσισε να συλλάβει τον Παπουλάκο, να τον περιορίσει σε ένα μοναστήρι στη Σαντορίνη και να στείλει ιεροκήρυκες να μιλήσουν στα χωριά. Οι αγρότες, όμως, αγνόησαν τους ιεροκήρυκες και έτσι η απόφαση αυτή έπεσε σε αχρηστία.

Στο μεταξύ, στις 22 Μαΐου 1852, περίπου 3.000 αγρότες στις Σπέτσες πετροβόλησαν το σπίτι του τοπικού εκκλησιαστικού επιτρόπου, πολιορκήσαν το Επαρχείο και αποπειράθηκαν να κάψουν τα κρατικά έγγραφα. Τα ίδια σχεδόν γεγονότα εκτυλίχθηκαν και στην Ερμιονίδα και σε διάφορες περιοχές της Λακωνίας.

Η Ιερά Σύνοδος θεώρησε ότι τα γεγονότα αυτά είχαν σχέση με τις δραστηριότητες του Παπουλάκου και μέσω του επισκόπου Ασίνης Μακαρίου, αφόρισε όλους όσους ακολουθούσαν τον Παπουλάκο. Αυτός, όμως, συνέχισε ακάθεκτος την πορεία του. Στις 31 Μαΐου 1852, βρισκόταν στο Βουχό και την επομένη στο Φλομοχώρι, όπου 4.000 οπλισμένοι οπαδοί του περικύκλωσαν με

άγριες διαθέσεις τους στρατιώτες που στάθμευαν εκεί και τους έδιωξαν από την περιοχή. Στο χωριό αυτό έφτασε και ο Γερμανός Μαυρομιχάλης, ο οποίος σε συνάντηση που είχε με τον Παπουλάκο του συνέστησε να σταματήσει τις δραστηριότητές του. Αυτός αρνήθηκε και αργότερα ο Γερμ. Μαυρομιχάλης, επικεφαλής στρατιωτών, επιχείρησε να τον συλλάβει, αλλά τελικά ο στρατός μετά από μάχη ηττήθηκε.

Ο Παπουλάκος συνέχισε την πορεία του προς την Καρδαμύλη και τα Πηγάδια. Στις 21 Μαΐου 1852, μέρος των επαναστατών εισήλθε στην Αρεόπολη και ζητήθηκε η απομάκρυνση του Γερμ. Μαυρομιχάλη. Όταν το αίτημά τους δεν έγινε δεκτό, επιτέθηκαν στις κυβερνητικές δυνάμεις και άνοιξαν μάχη, αποχωρώντας από την πόλη την επόμενη ημέρα.

Στις 27 Μαΐου, ο Παπουλάκος, με ένοπλους Λάκωνες, κατευθύνθηκε στη Γιάννιτσα και από εκεί ζήτησε άδεια να μπει στην Καλαμάτα, για να κηρύξει το λόγο του θεού, όπως είπε. Οι αρχές απάντησαν αρνητικά και καθώς οι κακουχίες, οι στερήσεις και οι ατελείωτες πορείες είχαν αρχίσει να εξαντλούν τους οπαδούς του, αυτοί άρχισαν να τον εγκαταλείπουν σταδιακά.

Στις 30 του ίδιου μήνα, ο Παπουλάκος και η ακολουθία του πέρασαν από τον Αλμυρό και την Αβία Μάνης και από εκεί πήγαν στη Μαρβινίτσα όπου επιτέθηκαν στους χωροφύλακες. Στη Γαϊτσού συνάντησαν ένοπλη αντίσταση από μερικούς κατοίκους και κατευθύνθηκαν προς το Τσέρνοβα, από εκεί προς το Λεύκτρο και ύστερα προς το Λοζνά.

Η αντίστροφη μέτρηση, όμως, είχε αρχίσει και ο στρατός έσφιγγε συνεχώς τον κλοιό γύρω του. Κατέφυγε τότε με λίγους εκλεκτούς ενόπλους σε κάποια κρησφύγετα στον Ταύγετο, όπου ο Παπουλάκος έβγαλε τα ράσα και φόρεσε φουστάνελα. Αλλά κάποιοι χωροφύλακες δωροδόκησαν έναν οπαδό του, τον Παπαβασίλαρο, δίνοντάς του 6.000 δρχ. (ποσό αρκετά μεγάλο την εποχή εκείνη) για να προδώσει το κρησφύγετο. Έτσι, το βράδυ της 23 προς 24 Ιουνίου 1852, ο Παπουλάκος και άλλοι συνελήφθησαν στη μονή Τζέκου, στο Οίτυλο. Οδηγήθηκαν στο ατμόπλοιο «Όθων» στον Πειραιά και από εκεί στις φυλακές Ρίου, όπου παρέμειναν κρατούμενοι μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, όταν δόθηκε αμνηστία σε όλους εκτός από τον Παπουλάκο, ο οποίος παρέμεινε εκεί μέχρι τον Ιούνιο του 1853. Έπειτα, μεταφέρθηκε και κλείστηκε σε ένα μπουντρούμι της μονής Παναχράντου στην Άνδρο. Εκεί πέθανε από τις στερήσεις και τις κακουχίες τον Ιανουάριο του 1861.

Η αντίσταση στις πόλεις

Παρά την τρομοκρατία που ακολούθησε την ήττα των εξεγέρσεων του 1848-1850, παρά τη φτώχεια και την εκτεταμένη ανέχεια, οι κοινωνικές αντιθέσεις οξύνονταν ολοένα και η ανυπακοή μεγάλου τμήματος του λαού, κυρίως της υπαίθρου, εναντίον της οθωνικής τυραννίας συνεχιζόταν. Οι εφημερίδες δημοσίευαν καθημερινά ειδήσεις για απόπειρες αγροτικών εξεγέρσεων, περιπτώσεις απείθειας απέναντι σε κρατικούς υπαλλήλους και άλλα παρόμοια γεγονότα.

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1850, η αντίσταση στο καθεστώς μεταφέρθηκε και στις πόλεις (Αθήνα, Ναύπλιο, Πάτρα κ.λπ.), όπου σημαντικό ρόλο έπαιζαν οι φοιτητές. Η αντίσταση ήταν συνεχής και οδήγησε τελικά στο γκρέμισμα του καθεστώτος Όθωνα. Δεν υπήρχε κινητοποίηση εκείνη την εποχή που να μην έπαιρνε αντιοθωνικό χαρακτήρα.

Τον Μάρτιο του 1859, 100 οπλισμένοι χωρικοί επιτέθηκαν σε χωροφύλακες στην Ανδραβίδα Ηλείας, αλλά στη μάχη που ακολούθησε οι χωρικοί ηττήθηκαν. Αρκετοί συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν.

Τον Μάιο του ίδιου χρόνου, σημειώθηκαν τα λεγόμενα «Σκιαδικά». Τη χρονιά εκείνη καθώς ερχόταν το καλοκαίρι, διάφοροι φοιτητές και νέοι άρχισαν να φορούν τα σιφνέικα ψάθινα καπέλα (τα λεγόμενα σκιάδια στην καθαρεύουσα), για να ξεχωρίζουν, όπως έλεγαν οι ίδιοι, από αυτούς που φορούσαν ευρωπαϊκά καπέλα. Αυτό, όμως, έκανε την αστυνομία να τους θεωρεί συνωμότες!

Εκείνη την εποχή οι περισσότεροι νέοι της Αθήνας συνήθιζαν να συχνάζουν τα απογεύματα της Κυριακής στο Πεδίον του Άρεως. Στις 10 Μαΐου, η αστυνομία έκανε έφοδο και άρχισε να συλλαμβάνει νέους που φορούσαν σκιάδια. Η νεολαία τότε οργάνωσε την αυτοάμυνά της και αφού ύψωσε κάποια πρόχειρα οδοφράγματα, στη συνέχεια επιτέθηκε στην αστυνομία. Οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν μέχρι την πλατεία Ομονοίας, ενώ στην οδό Ερμού συγκροτήθηκε λίγο αργότερα αυθόρμητη διαδήλωση με συνθήματα εναντίον της αστυνομίας και του καθεστώτος. Τελικά, το βράδυ ο στρατός και η αστυνομία κατάφεραν να διαλύσουν τις διαδηλώσεις.

Την επόμενη μέρα, έγινε συγκέντρωση στα Προπύλαια και ακολούθησε διαδήλωση προς το κτίριο της αστυνομίας, όπου προπηλακίστηκε ο διευθυντής της. Έπειτα η διαδήλωση κατευθύνθηκε προς το υπουργείο Εσωτερικών, όπου έγιναν συγκρούσεις με το στρατό. Οι διαδηλωτές ζήτησαν ακρόαση από τον Όθωνα, αλλά αυτός δεν τους δέχθηκε. Τότε συγκροτήθηκε μια ιδιαίτερα μαχητική διαδήλωση στα Προπύλαια, την οποία περικύκλωσε ασφυκτικά ο στρατός. Αμέσως, η κυβέρνηση εξανάγκασε σε παραίτηση το διευθυντή της αστυνομίας Δημητριάδη, ώστε να εκτονώσει την όλη κατάσταση.

Στις 7 Ιουνίου 1859, πραγματοποιήθηκε μια ακόμα μαχητική διαδήλωση στο κέντρο της Αθήνας, αλλά το βράδυ ο στρατός κατάφερε να επιβάλλει την τάξη.

Ένα απόγευμα του ίδιου μήνα, δεκάδες αστυνομικοί επιτέθηκαν με ρόπαλα στο καφενείο «Ωραία Ελλάδα», με το πρόσχημα ότι οι περισσότεροι αντιοθωνικοί φοιτητές σύχναζαν εκεί. Όσοι φοιτητές βρίσκονταν την ώρα της εισβολής στο καφενείο αντιστάθηκαν στους αστυνομικούς με καρεκλοπόδαρα. Ακολούθησε σφοδρή σύγκρουση.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1860, έγινε συγκέντρωση στην πλατεία Συντάγματος για την επέτειο της ψήφισης του Συντάγματος του 1843. Η αστυνομία, όμως, με διαταγή του ίδιου του Όθωνα, επιτέθηκε με πρωτοφανή αγριότητα στους συγκεντρωμένους. Ακολούθησαν συγκρούσεις και μάχες σώμα με σώμα. Έγιναν αρκετές συλλήψεις.

Στις 25 Μαρτίου 1861, οι φοιτητές οργάνωσαν εκδήλωση για τον πανηγυρικό της ημέρας, στην αίθουσα «Παρνασσός», η οποία εξελίχθηκε σε μαχητική αντιοθωνική διαδήλωση.

Την 1η Απριλίου 1861, στο Ναύπλιο και στο Άργος μερικοί νεαροί κατώτεροι αξιωματικοί του στρατού έθεσαν σε εφαρμογή σχέδιο ανατροπής του Όθωνα, αλλά το σχέδιο απέτυχε και συνελήφθησαν. Ένας από αυτούς, ο Σαράβας, όταν συνελήφθη έβριζε συνεχώς τον Όθωνα. Την επόμενη ημέρα, ένοπλη ομάδα νεαρών επιτέθηκε στο αστυνομικό τμήμα όπου κρατούνταν ο Σαράβας και τον απελευθέρωσε.

Απόπειρα δολοφονίας της Αμαλίας

Στις 6 Σεπτεμβρίου 1861, μπροστά στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», ο φοιτητής, Αριστείδης Δόσιος (αδελφός του γαριβαλδινού Αλέξανδρου Δόσιου), πραγματοποίησε απόπειρα δολοφονίας της βασίλισσας Αμαλίας. Ο Αριστείδης Δόσιος συνελήφθη αμέσως και μαζί του οι φίλοι και συναγωνιστές του Λεωνίδα Δελιγεώργης και Αλέξανδρος Καμπάς. Στα κελιά της αστυνομίας βασανίστηκαν άγρια. Ο Αγαμέμνωνας Σκαρβέλης, αξιωματικός της αστυνομίας, προσπάθησε να απελευθερώσει τον Δόσιο, αλλά συνελήφθη, φυλακίστηκε και καθαιρέθηκε. Συνελήφθη, επίσης, ένας άλλος φίλος του Δόσιου, ο στρατιωτικός γιατρός Ανδρέας Γλαράκης. Οι συλληφθέντες υποβλήθηκαν σε σωματικά και ψυχολογικά βασανιστήρια για να ομολογήσουν άλλους συνενόχους. Τις επόμενες μέρες ακολούθησε κύμα συλλήψεων αντιοθωνικών φοιτητών, αλλά απελευθερώθηκαν όλοι.

Στις εκκλησίες της χώρας εψάλλησαν δοξολογίες για τη διάσωση της βασίλισσας, χωρίς, βέβαια, επεισόδια, γιατί διάφοροι έριξαν αντιοθωνικές και αντιβασιλικές προκηρύξεις σε μερικές εκκλησίες και σε κρατικά κτίρια.

Ο Αριστείδης Δόσιος καταδικάστηκε σε θάνατο. Στη δίκη του - στην οποία παραβρέθηκαν υπουργοί, πολιτικοί και άλλοι επίσημοι - στην απολογία του, αποκάλυψε την Αμαλία ύαινα και δήλωσε ότι λυπάται μόνο για το γεγονός ότι απέτυχε να τη δολοφονήσει. Τελικά, η ποιινή του μετατράπηκε σε ισόβια δεσμά.

Παρέμεινε κρατούμενος μέχρι τις 10 Οκτωβρίου 1862, όταν ο εξεγερμένος λαός άνοιξε τις φυλακές και απελευθερώθηκε. Μετέπειτα εγκαταστάθηκε στο Παρίσι για σπουδές. Όταν βρισκόταν εκεί, το ζεύγος Όθωνα-Αμαλίας βρισκόταν στη Βαμβέργη και η πρώην βασίλισσα ζήτησε να τον συναντήσει για να μάθει όλη την αλήθεια γύρω από την απόπειρα εναντίον της, αλλά αυτός αρνήθηκε. Μετά τις σπουδές του επέστρεψε στην Ελλάδα και έγινε διευθυντής της Ναυτικής Τράπεζας.

Έγραψε τις μελέτες «Les Limites de l'Économie Pratique» και «Κρίσεις και σκέψεις περί της ελληνικής ατμοπλοίας, Μεταλλευτική Εταιρεία» καθώς και μια έκθεση πεπραγμένων της Ναυτικής Τράπεζας, με τίτλο «Ο Αρχάγγελος» (1877). Υπέφερε, όμως, από έντονη μελαγχολία και πνευματικές διαταραχές εξαιτίας μάλλον των βασανιστηρίων που υπέστη μετά τη σύλληψή του, έπαθε εγκεφαλική παράκρουση και κλείστηκε στο φρενοκομείο όπου πέθανε το 1881, σε ηλικία 38 χρόνων.

Οι αντιοθωνικές διαδηλώσεις συνεχίστηκαν. Στις 3 Σεπτεμβρίου, διαδήλωση στην Αθήνα κατέληξε σε συγκρούσεις με την αστυνομία. Αλλά και στο Ναύπλιο και στο Άργος εκτυλίσσονταν οι ίδιες σκηνές. Στις δύο αυτές πόλεις το κέντρο των αντιοθωνικών εκδηλώσεων και το ορμητήριο των επαναστατών ήταν το σπίτι της αγωνίστριας Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου. Ακόμα και μέσα στα καφενεία σκαρώνονταν ανοιχτά διάφορες εκδηλώσεις.

Τις μέρες που ακολούθησαν την απόπειρα του Αριστείδη Δόσιου εναντίον της Αμαλίας, αντιοθωνικές προκηρύξεις και συνθήματα γέμιζαν κάθε τόσο τους τοίχους και τους δρόμους της Αθήνας, του Ναυπλίου, του Άργους και της Πάτρας. Στην Πάτρα, μάλιστα, εκδηλώθηκε και μια

στάση εναντίον του καθεστώτος Όθωνα από τους μαθητές των σχολείων της πόλης. Οι κινητοποιήσεις αυτές συνεχίστηκαν μέχρι και τις αρχές του 1862 και το κράτος απαντούσε με μαζικές συλλήψεις και φυλακίσεις. Οι φυλακές της χώρας ήταν γεμάτες με αντιοθωνικούς αγωνιστές, κυρίως νέους.

Ξανά στο Ναύπλιο

Στις 19 Φεβρουαρίου 1862, άρχισε στο Ναύπλιο μια ακόμα εξέγερση εναντίον του Όθωνα. Το σπίτι της Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου ήταν το ορμητήριο και το κέντρο των αποφάσεων. Το έναυσμα έδωσε το ένοπλο σώμα του Αρτέμη Μίχου και μέσα σε μια νύχτα ανοίχτηκαν οι φυλακές, απελευθερώθηκαν όλοι οι κρατούμενοι, καταλύθηκαν οι αρχές, ενώ ο εισαγγελέας Εφετών, ο φρούραρχος, οι αξιωματικοί και οι ανώτεροι υπάλληλοι του καθεστώτος συνελήφθησαν. Το πρωί της επόμενης ημέρας συγκροτήθηκε Επαναστατική Επιτροπή που εξέδωσε ανακοίνωση στο όνομα του λαού στην οποία γίνονταν γνωστοί οι λόγοι της εξέγερσης.

Σε δεύτερη ανακοίνωσή της, η Επιτροπή καλούσε το λαό της υπόλοιπης Πελοποννήσου να ξεγεγρθεί. Ταυτόχρονα, ανοίχθηκαν αποθήκες με όπλα και πυρομαχικά και ο λαός εξοπλίστηκε, συγκροτώντας πολιτοφυλακές.

Ευρύς κοινωνικός ξεσηκωμός

Στο Άργος, στην Τρίπολη, στην Πάτρα και σε περιοχές της Μεσσηνίας, άρχισαν να εκδηλώνονται ανάλογες κινήσεις. Στη Μάνη, οι Περικλής και Αντώνης Μαυρομιχάλης υποσχέθηκαν αρχικά ότι θα συμμετείχαν στην εξέγερση, αλλά δωροδοκήθηκαν από κύκλους του Όθωνα και μέσα σε μια νύχτα έγιναν αυλόδουλοι. Ο αδελφός τους Πέτρος, που ήταν μέλος της Επαναστατικής Επιτροπής, σε επιστολή του τους χαρακτήρισε άνανδρους.

Στο μεταξύ, το κράτος απάντησε με συλλήψεις ακόμα και πολιτικών και αξιωματικών, ενώ ο Όθωνας έστειλε το στρατιωτικό του σύμβουλο Ελβετό Χαν, επικεφαλής σώματος στρατού εναντίον των επαναστατών. Στις πρώτες μάχες νίκησαν οι επαναστάτες και ο Χαν αναγκάστηκε να ζητήσει ενισχύσεις. Κατέφθασαν σώματα ενόπλων από την Τρίπολη, τη Μάνη και άλλες περιοχές.

Στις 14 Φεβρουαρίου, η Επαναστατική Επιτροπή αναγκάστηκε να κηρύξει στρατιωτικό νόμο στο Ναύπλιο, επειδή κάποιοι αυλόδουλοι που είχαν παραμείνει στην πόλη άρχισαν να συνωμοτούν και να δημιουργούν σχέσεις με το στρατό του Χαν. Την ημέρα αυτή, σε λαϊκή συγκέντρωση στο κέντρο της πόλης, κήκκαν οι λαιμητόμοι, το σύμβολο της τυραννίας του οθωνικού καθεστώτος. Αλλά από τις 24 Φεβρουαρίου, οι κυβερνητικοί άρχισαν να ανακαταλαμβάνουν μερικές θέσεις στα

περίχωρα της πόλης.

Την 1η Μαρτίου, εκδηλώθηκε μεγάλη επίθεση των κυβερνητικών. Παράλληλα, πράκτορες του Χαν είχαν μπει στην πόλη παρουσιαζόμενοι ως επαναστάτες και με διάφορα τεχνάσματα άρχισαν να διασπούν το λαό. Μέχρι και χρήματα προσέφεραν σε μερικούς εξεγερμένους στρατιωτικούς για να κάνουν πίσω. Έτσι, ο υπολοχαγός Γοργούρης, πέρασε ξαφνικά με το μέρος των κυβερνητικών με την ομάδα του. Με τέτοιους τρόπους δημιουργήθηκαν μεγάλα ρήγματα στις γραμμές των επαναστατών, μέχρι που οι δεύτεροι αναγκάστηκαν να οδηγηθούν σε διαπραγματεύσεις στις 3 Μαρτίου. Κάποιοι δεν υποχωρούσαν και δεν διαπραγματεύονταν, αλλά στις 24 Μαρτίου 1862 είχε σταματήσει πλέον κάθε ενέργεια και αντίσταση. Παρ' όλα αυτά, ο στρατός του Χαν συνέχιζε να ασκεί τρομοκρατία, που έφτασε μέχρι και σε αρπαγές περιουσιών, βιασμούς γυναικών, κάψιμο σπιτιών καθώς και κάψιμο δύο επαναστατών ζωντανών. Στις 8 Απριλίου ο στρατός ήταν πλέον απόλυτος κυρίαρχος της πόλης του Ναυπλίου.

Η εξέγερση σε Σύρο, Τήνο και Κύθνο

Στις 28 Φεβρουαρίου 1862, επαναστατικό ξέσπασμα σημειώθηκε και στην Ερμούπολη Σύρου, με επικεφαλείς τους αξιωματικούς Ν. Λεωτσάκο και Π. Μωραϊτίνη και το φοιτητή Σκαρβέλη. Εκδόθηκαν επαναστατικές προκηρύξεις με τις οποίες καλείτο ο λαός σε εξέγερση.

Οι Συριανοί ξεσηκώθηκαν σύσσωμοι. Ανοίχτηκαν οι φυλακές και οι στρατιωτικές αποθήκες από όπου πάρθηκαν όπλα, στολές και άλλα. Καταλύθηκαν οι οθωνικές αρχές και με πρωτοβουλία του δημάρχου Αμβρόσιου Δαμαλά, συστάθηκε οκταμελής Επαναστατική Επιτροπή, αποτελούμενη από τους Α. Ευμορφόπουλο, Δ. Παρασκευά, Ι. Παλαιολόγο, Δ. Καλάρη, Δ. Παπαδάκη, Ν. Παπανικολάου και Ι. Σακοράφο, με πρόεδρο τον Α. Δαμαλά και Στρατιωτική Επιτροπή από τους Λεωτσάκο, Μωραϊτίνη και Τσάτσο. Καταλήφθηκε το νομαρχιακό μέγαρο καθώς και δύο πλοία στα οποία υψώθηκαν κόκκινες σημαίες.

Με τα πλοία αυτά, οι εξεγερμένοι αποφάσισαν να επεκτείνουν την εξέγερση στην Τήνο και αργότερα στην Κύθνο, τόπο εξορίας αρκετών επαναστατών και αντιοθωνικών, σκοπεύοντας να απελευθερώσουν όλους τους πολιτικούς κρατούμενους.

Την 1η Μαρτίου 1862, οι επαναστάτες, με το πλοίο «Καρτερία», απελευθέρωσαν τους πολιτικούς κρατούμενους της Κύθνου. Αλλά καθώς αποχωρούσαν από το νησί για να επιστρέψουν στη Σύρο, δέχτηκαν επίθεση των κυβερνητικών και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στα ενδότερα της Κύθνου. Οι Λεωτσάκος, Μωραϊτίνης και Σκαρβέλης σκοτώθηκαν στη μάχη και οι επαναστάτες άρχισαν να υποχωρούν. Και καθώς η καταστολή και η τρομοκρατία των κυβερνητικών ήταν ιδιαίτερα άγρια, οι περισσότεροι συνελήφθησαν, εκτός από ελάχιστους οι οποίοι κατόρθωσαν να διαφύγουν και να κρυφτούν στο εσωτερικό του νησιού. Οι κυβερνητικοί επέστρεψαν με την «Καρτερία» στην Σύρο και οι εκεί εξεγερμένοι, νομίζοντας ότι επέστρεψαν οι σύντροφοί τους, συγκεντρώθηκαν στο λιμάνι για να τους υποδεχθούν, αλλά αντιμετώπισαν και αυτοί τις ίδιες αγριότητες και την τρομοκρατία των κυβερνητικών, με συλλήψεις και ξυλοδαρμούς. Οι πολιτικοί κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στο μοναστήρι Τουρλιανής Μυκόνου όπου φυλακίστηκαν.

Στάσεις στρατιωτικών φρουρών εναντίον του καθεστώτος σημειώθηκαν τις ίδιες μέρες και στη Νάξο και στα Φυρά Σαντορίνης, αλλά οι κυβερνητικοί μετά την καταστολή της εξέγερσης στη Σύρο και Κύθνο, επέβαλαν εύκολα την τάξη σε όλες τις Κυκλάδες.

Η αντίσταση συνεχίζεται

Παρά την καταστολή της εξέγερσης του Ναυπλίου και της Σύρου-Κύθνου, η αντίσταση του λαού δεν σίγησε.

Για να δημιουργήσουν στο λαό εντύπωση δημοκρατικότητας, οι βασιλείς άρχισαν περιοδεία στην ύπαιθρο, αρχίζοντας από την Πελοπόννησο. Οι νομάρχες, οι δήμαρχοι, οι δικαστές, η χωροφυλακή και ο στρατός, πήραν διαταγές να οδηγούν - ακόμα και με τη βία - το λαό στις τελετές υποδοχής του βασιλικού ζεύγους. Η περιοδεία, όμως, σταμάτησε πριν καλά-καλά αρχίσει, όταν χιλιάδες ένοπλοι χωρικοί εξεγέρθηκαν στην Βόνιτσα και με το μέρος τους πέρασαν όλες οι στρατιωτικές φρουρές της περιοχής.

Στις 6 Οκτωβρίου 1862, στην Πάνω Πόλη της Πάτρας έγινε μια διαδήλωση, η οποία όσο κατέβαινε προς το κέντρο της πόλης τόσο διογκωνόταν. Η αστυνομία είχε εξαφανισθεί από προσώπου γης. Πυροβολισμοί ρίχνονταν στον αέρα. Καταλήφθηκε το κτίριο της Νομαρχίας, ανάφτηκαν φωτιές στους δρόμους, όπου κάθε σύμβολο του καθεστώτος καιγόταν, οι αρχές καταλύθηκαν και συγκροτήθηκαν λαϊκές πολιτοφυλακές.

Από τις 7 έως τις 9 Οκτωβρίου εξεγέρθηκαν διαδοχικά το Αίγιο, η Ναύπακτος, η Κόρινθος και τα Μέγαρα. Στις 10 του ίδιου μήνα, η εξέγερση επεκτάθηκε στην Αθήνα, όπου την προηγούμενη ημέρα είχαν συλληφθεί διάφοροι πολίτες και κατασχέθηκαν μερικά φύλλα εφημερίδων. Τη νύχτα της 9ης προς 10η Οκτωβρίου, ο στρατός έζωσε τα ανάκτορα και η χωροφυλακή κατέλαβε καίρια σημεία της πόλης. Αλλά την ίδια στιγμή, στασίασε τμήμα του πυροβολικού με επικεφαλής τον ταγματάρχη Παπαδιαμαντόπουλο. Ομάδες ενόπλων φοιτητών βγήκαν στους δρόμους και παρότρυναν το λαό να επαναστατήσει. Ταυτόχρονα, στασίασαν και άλλες στρατιωτικές μονάδες. Στο καφενείο «Ωραία Ελλάδα» ξυλοκοπήθηκαν χωροφύλακες.

Μαχητική διαδήλωση 4.000 ατόμων κατευθύνθηκε προς τα ανάκτορα και τα κατέλαβε. Αφοπλίστηκαν χωροφύλακες και στρατιώτες και ο Χαν, όπως και άλλοι επίσημοι, κατόρθωσαν να διαφύγουν την τελευταία στιγμή. Τα πάντα στα ανάκτορα καταστράφηκαν από το πλήθος, εκτός από τα αρχεία, τα δωμάτια με το δημόσιο χρήμα και τα βασιλικά διαμερίσματα. Τις ίδιες ώρες, μια άλλη διαδήλωση άνοιξε όλες τις φυλακές και απελευθερώθηκαν όλοι οι κρατούμενοι. Οι καμπάνες όλων των εκκλησιών χτυπούσαν συνέχεια, ενώ οι ένοπλες πολιτοφυλακές περιπολούσαν στους δρόμους. Οι εικόνες των βασιλιάδων καίγονταν δημόσια.

Όταν το βράδυ της 11ης Οκτωβρίου οι βασιλιάδες επέστρεφαν με πολεμικό πλοίο στον Πειραιά, χιλιάδες λαού τους υποδέχθηκαν με γιουχαΐσματα και κατάρες, μόλις το πλοίο πλησίασε στις προβλήτες. Οι βασιλείς δεν σκέφθηκαν καν να βγουν έξω και εξαφανίστηκαν για πάντα.

Στο κέντρο της Αθήνας, οι καλά εξοπλισμένες φοιτητικές ομάδες αποτελούσαν πλέον τις πολιτοφυλακές. Όταν τον Ιούνιο του 1863, ο Βούλγαρης, επικεφαλής στρατιωτικού κινήματος,

αποπειράθηκε να καταλάβει την εξουσία και να επαναφέρει τον Όθωνα, οι ένοπλοι φοιτητές ήταν αυτοί που αντιστάθηκαν σθεναρά και οι προσπάθειες του Βούλγαρη απέτυχαν παταγωδώς. Οι δε συγκρούσεις μεταξύ των φοιτητών και των κινηματιών είχαν ως αποτέλεσμα 100 νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες.

Ενάντια στη νέα βασιλεία

Όταν οι φοιτητές και διάφοροι άλλοι επαναστάτες διαπίστωσαν ότι η βασιλεία του Γεωργίου Α' ήταν ίδια και απaráλλακτη με αυτή του Όθωνα, άρχισαν να ξεσηκώνονται και πάλι. Με αφορμή επεισόδιο με τον εκδότη της εφημερίδας «Φως» Σοφοκλή Καρύδη, τον Νοέμβριο του 1863, μια τεράστια διαδήλωση περικύκλωσε τα ανάκτορα και ο κόσμος γιουχάζει και απειλούσε το βασιλιά και τους αυλικούς του. Ο Βούλγαρης βρήκε τότε ευκαιρία να οργανώσει νέο κίνημα επαναφοράς του Όθωνα. Τον Δεκέμβριο, όμως, πραγματοποιήθηκαν νέες διαδηλώσεις, από τις οποίες οι περισσότερες κατέληξαν σε άγριες συγκρούσεις με την αστυνομία.

Στις αρχές του 1864, έκαναν, για μια ακόμα φορά, την εμφάνισή τους τα αντιβασιλικά και αντικυβερνητικά συνθήματα και οι προκηρύξεις. Στο Ναύπλιο, το σπίτι της Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου, παρ' ότι υπό συνεχή παρακολούθηση, υπήρξε και πάλι το κέντρο της αντίστασης. Το χρόνο αυτό σημειώθηκαν και οι πρώτες εργατικές κινήσεις καθώς άρχισαν να επαναλειτούργουν μετά από διακοπή κάποιων χρόνων, τα μεταλλεία Λαυρίου. Πήγαν να εργασθούν τότε εκεί αρκετοί εργάτες από τη Σαντορίνη, τη Μήλο, τη Λέσβο, τη Μάνη, την Κάρυστο και άλλα μέρη της Εύβοιας, αλλά και μερικοί Ισπανοί και Ιταλοί. Κατά πληροφορίες, οι τελευταίοι είχαν επαναστατικές καταβολές και άρχισαν αμέσως την προπαγάνδα ανάμεσα στους υπόλοιπους εργάτες.

Στην Αθήνα, στις αρχές του 1865 έγιναν αλληπάλληλες διαδηλώσεις εναντίον του τότε αντιβασιλέα Σπόννεκ. Σε μια από αυτές, η αστυνομία επιτέθηκε με ρόπαλα στο πλήθος, αλλά οι ένοπλοι φοιτητές ανταπάντησαν και τραυμάτισαν αρκετούς χωροφύλακες. Οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν μέχρι την αποπομπή του Σπόννεκ.

Στις 25 Μαρτίου 1868, έγινε μεγάλη διαδήλωση αλληλεγγύης προς τον λαό της Κρήτης, ο οποίος είχε εξεγερθεί ξανά εναντίον της τουρκικής εξουσίας. Στο τέλος, έγιναν άγριες συγκρούσεις με την αστυνομία. Ακολούθησαν συλλήψεις και ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και ο Γάλλος επαναστάτης Γκουστάβ Φλουράνς.

Οι διαδηλώσεις των φοιτητών και άλλων συνεχίζονταν όλα αυτά τα χρόνια για διάφορα θέματα. Στις 9 Νοεμβρίου 1873, έγινε διαδήλωση από φοιτητές και νεολαία, με κύριο αίτημα την επανασύσταση της «Πανεπιστημιακής Φάλαγγας», που είχε συγκροτηθεί για πρώτη φορά το 1863, αποτελώντας τις τότε ένοπλες λαϊκές πολιτοφυλακές. Στις 11 Νοεμβρίου έγινε νέα διαδήλωση για το ίδιο θέμα και μια επιτροπή πήγε στον τότε πρωθυπουργό Δεληγεώργη, με διάφορα αιτήματα. Αυτός έδωσε κάποιες υποσχέσεις, αλλά όταν η επιτροπή επέστρεψε στους συγκεντρωμένους δέχθηκε επίθεση από την αστυνομία και άρχισαν συγκρούσεις. Οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν και σε λιγότερο διάστημα από δύο μήνες η κυβέρνηση ανετράπη. Προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 23 Ιουνίου 1874, που διεξήχθησαν σε κλίμα τρομοκρατίας. Σε αρκετές περιοχές οι αντιβασιλικοί πήγαιναν να ψηφίσουν ένοπλοι. Εκλέχθηκε τελικά ο Βούλγαρης, αλλά νέες διαδηλώσεις ανέτρεψαν και αυτή την κυβέρνηση, μέχρι που τον Ιούλιο του 1875 εκλέχθηκε ο Χαρίλαος Τρικούπης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πατρών

Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η Πάτρα και η Ερμούπολη Σύρου αποτελούσαν τα δύο μεγαλύτερα λιμάνια του «ελλαδικού» χώρου και μαζί με την Αθήνα ήσαν τα πρώτα αστικά και εμπορικά κέντρα. Από το λιμάνι της Πάτρας εξαγόταν κυρίως η σταφίδα.

Στη δεκαετία του 1860, σημαντική θέση στην πόλη της Πάτρας κατείχε η ιταλική παροικία η οποία αποτελούσε το 10% περίπου του συνολικού πληθυσμού. Η ιταλική παροικία συγκροτήθηκε στα χρόνια 1848-1850 από πρόσφυγες, κυρίως σοσιαλιστές και αναρχικούς. Φαίνεται, όμως, ότι ο κύριος όγκος των Ιταλών αποχώρησε από την πόλη στα τέλη της δεκαετίας του 1860 με αρχές της δεκαετίας του 1870 και παρέμεινε ένας μικρός μόνο αριθμός Ιταλών. Οι περισσότεροι ιστορικοί διατείνονται ότι οι αναρχικές ιδέες οφείλουν την εμφάνισή τους, είτε στους Επτανήσιους ριζοσπάστες είτε στην κατά διαστήματα δράση στην Ελλάδα Ευρωπαίων αναρχικών και άλλων επαναστατών, όπως ο Ιταλός Αμιλκάρε Τσιπριάνι και ο Γάλλος Γκουστάβ Φλουράνς. Επίσης, τα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας του 1871 φαίνεται ότι άσκησαν καταλυτική επίδραση στα ριζοσπαστικά και ανήσυχα πνεύματα και στοιχεία της Πάτρας και της Δυτικής Πελοποννήσου. Έτσι, πιθανόν να συγκροτήθηκαν μικροί όμιλοι φίλων ή μυστικές λέσχες συζητήσεων.

Βρισκόμαστε σε μια εποχή κατά την οποία αρχίζει να διαμορφώνεται η κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη στον «ελλαδικό» χώρο μέσω της εισροής ξένων κεφαλαίων και της δημιουργίας των πρώτων βιομηχανικών μονάδων, τραπεζών και διαφόρων εταιριών, ενώ, από την άλλη, κυριαρχούσε μια γενικότερη άσχημη και έκρυθμη κατάσταση με το σταφιδικό ζήτημα. Οι αναρχικοί και επαναστάτες της εποχής στις συνθήκες αυτές βρήκαν πρόσφορο έδαφος για να προπαγανδίσουν και διαδώσουν τις ιδέες τους στον καταπιεζόμενο λαό των πόλεων της Δυτικής Πελοποννήσου και των γύρω χωριών.

Οι κοινωνικοί διαχωρισμοί και η έντονη ανισότητα απέβησαν καθοριστικοί παράγοντες στην ανάπτυξη των αναρχικών και επαναστατικών ιδεών. Ήδη από το 1864, στην πόλη της Πάτρας, διάφοροι επαναστάτες προπαγάνδιζαν τις ιδέες τους, επιδιώκοντας να ξεσηκώσουν το λαό. Ανάμεσά τους ο Θεοτοκάτος, για τον οποίο λέγεται ότι προπαγάνδιζε σε κάθε ευκαιρία τις αναρχικές ιδέες, αν και δεν υπάρχουν στοιχεία γι' αυτόν.

Συγκρότηση του Δημοκρατικού Συλλόγου Πάτρας

Στις αρχές του 1876, συγκροτήθηκε ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πάτρας. Τα σημαντικότερα μέλη του Συλλόγου αυτού ήσαν διανοούμενοι και λίγοι εργαζόμενοι. Ήσαν ο Διονύσης Αμπελικόπουλος, καθηγητής Μαθηματικών σε γυμνάσιο και γνώστης των αναρχικών, σοσιαλιστικών και επαναστατικών τάσεων της εποχής, ο δικηγόρος Κωνσταντίνος Μπομποτής, ο εμποροϋπάλληλος-λογιστής Κωνσταντίνος Γριμμάνης, ο Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος (γιος του ιδιοκτήτη του τυπογραφείου «Φοίνιξ», εκδότη εφημερίδων και αργότερα διευθυντή της εφημερίδας «Επί τα Πρόσω» πριν αυτή γίνει αναρχική, Παναγιώτη Ευμορφόπουλου), ο Ιωάννης Ασημακόπουλος, ο εισοδηματίας Γεώργιος Παπαρρήτωρ (ο οποίος αργότερα συνεργάστηκε με τον Πλάτωνα Δρακούλη στην εφημερίδα του δεύτερου «Άρδην»), ο Δημήτρης Σπαθάρας, ο Παναγιώτης Σουγλέρης και ο Γιώργος Στράτος. Ο Ιωάννης Φίλιος ήταν ο σύνδεσμος του Συλλόγου με επαναστατικούς κύκλους της Αθήνας. Τα μέλη του Συλλόγου συνεδρίαζαν σε έναν ιδιαίτερο χώρο στον οποίο υπήρχε αξιόλογη βιβλιοθήκη και ήταν διακοσμημένος με εικόνες από την Παρισινή Κομμούνια. Παράλληλα με το Σύλλογο, δημιουργήθηκε ένας κύκλος νέων, κυρίως φοιτητών και σπουδαστών, που συνεδρίαζε και από τον οποίο σχηματίστηκαν οι πρώτοι προπαγανδιστικοί πυρήνες.

Από τις πρώτες ενέργειες του Συλλόγου ήταν η έκδοση εφημερίδας και η απόκτηση επαφών με επαναστατικούς κύκλους, τόσο από τον υπόλοιπο «ελλαδικό» χώρο όσο και από το εξωτερικό. Απέκτησαν επαφές με τους αναρχικούς της Βέρνης της Ελβετίας, όπου βρισκόταν τότε η έδρα της Διεθνούς Ένωσης Εργατών, από την οποία ζήτησαν να έχουν επαφές και τακτική αλληλογραφία. Το Γραφείο της Διεθνούς τους απάντησε θετικά και τους έστειλε τα πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου της Βέρνης, το οποίο διεξήχθη από τις 26 έως τις 29 Οκτωβρίου 1876. Στην ημερήσια διάταξη του Συνεδρίου αυτού, η οποία δημοσιεύτηκε στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά», περιλαμβάνονταν, ανάμεσα στα άλλα, προτάσεις διαφόρων εθνικών ομοσπονδιών και οργανώσεων για την ενοποίηση όλων των σοσιαλιστικών τάσεων σε μια οργάνωση καθώς και την επιστροφή των γερμανόφωνων μαρξιστών οι οποίοι είχαν αποκοπεί από τη Διεθνή το 1872.

Στις 22 Οκτωβρίου 1876, στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά» αναφερόταν ότι «ένας συγκεκριμένος αριθμός σοσιαλιστών από αυτή τη χώρα θα στείλουν στο συνέδριο της Βέρνης μια διεύθυνση, όπου θα εκθέτουν τις ιδέες τους σχετικά με την οργάνωση της εργασίας. Έχουν αναθέσει την ανάγνωση αυτού του εγγράφου στον σύντροφο Αντρέα Κόστα (σ.σ.: Ιταλός αναρχικός, ο οποίος πέρασε αργότερα στην πλευρά των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών και ήταν από τους ιδρυτές του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος), ο οποίος κατοικεί μόνιμα στην Ελβετία. Αυτή θα είναι η πρώτη φορά που η Ελλάδα θα πάρει μέρος σε ένα συνέδριο της Διεθνούς».

Οι αποφάσεις του Συνεδρίου στάλθηκαν στους Πατρινούς αναρχικούς και αυτοί έστειλαν μήνυμα με το οποίο έκαναν γνωστό ότι συμφωνούν με αυτές. Έτσι, συνδέθηκαν με το Γραφείο της Διεθνούς. Η επιστολή αυτή δημοσιεύτηκε στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά», με ημερομηνία 7 Ιανουαρίου 1877:

Λάβαμε μια απάντηση, σταλμένη από τον Γραμματέα του Δημοκρατικού Συλλόγου της Πάτρας, στο γράμμα που τους απηύθυνε η επιτροπή αλληλογραφίας του συνεδρίου της Βέρνης.

Διαβάζουμε μεταξύ άλλων:

“Λάβαμε το αδελφικό γράμμα που μας απευθύνετε καθώς και την επίσημη περίληψη του συνεδρίου. Αν καταλάβαμε καλά το σκεπτικό σας, είμαστε πεπεισμένοι ότι υπάρχει πλήρης αρμονία ανάμεσα στις ιδέες μας και τις αρχές του προγράμματός σας. Έχοντας μεγάλη επιθυμία να αποκτήσουμε δεσμούς πιο οικείους μαζί σας, διότι ελπίζουμε ότι η αλληλεγγύη μας θα έχει σαν αποτέλεσμα το θρίαμβο των κοινών μας ιδεών, θα αρχίσουμε από σήμερα μια κανονική αλληλογραφία. Δεχτείτε τους αδελφικούς χαιρετισμούς από όλους τους συντρόφους στην Ελλάδα. Στο όνομα του Δημοκρατικού Συλλόγου της Πάτρας. Κωνσταντίνος Α. Γριμμάνης”.

Το Συνέδριο της Βέρνης επικύρωσε τον κολλεκτιβισμό (αναδιανομή σύμφωνα με την εργασία του καθένα) ως βασικό στοιχείο της προπαγάνδας της Διεθνούς, μαζί με τον αμοιβαίο σεβασμό και την ειρηνική παράλληλη εξέλιξη ανάμεσα σε όλες τις τάσεις των σοσιαλιστών και σε αυτά συμφώνησε και ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πάτρας. Έτσι, ο Σύλλογος, μέσω της Διεθνούς, απέκτησε επαφές με ιταλικές αναρχικές ομάδες και περιοδικά, το «Il Plebe» («Η Πλέμπα») από το Μιλάνο και το «Il Martello» («Το Σφυρί») από την Μπολόνια, στα οποία τα μέλη του έστειλαν επιστολές και ανταποκρίσεις.

Άρχισαν να εκδίδουν την εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία» ως όργανο του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, όπως τον ονόμαζαν. Αλλά η εφημερίδα, λόγω των διώξεων, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, κατάφερε να εκδώσει ένα και μοναδικό τεύχος.

Στο τεύχος της 11ης Μαρτίου 1877 του περιοδικού «Il Martello», δημοσιεύτηκε μια επιστολή του Συλλόγου από όπου και το απόσπασμα που ακολουθεί:

...από τις 20 Ιανουαρίου σας εστείλαμε μια επιστολή στην οποία σας εκθέταμε τις αντιλήψεις μας γύρω από την κοινή μας υπόθεση και στο τέλος προσθέταμε: "Ο τύπος και ο τρόπος των παρεμβάσεών μας δεν μπορεί να είναι όμοιοι σε κάθε χώρα, αλλά μόνον οι κάτοικοι ενός ορισμένου μέρους είναι εις θέσιν να γνωρίζουν ποία μέσα πρέπει να χρησιμοποιηθούν. Ο λαός δεν είναι μια TABOULA RASA, αλλά βιβλίο γραμμένο και στο λαό πρέπει να στηρίζουμε την υπόθεσή μας". Προσθέταμε επίσης: "Ο τελικός σκοπός είναι η ευημερία του ανθρώπου και αποδοκιμάζουμε όλους εκείνους που θέλουν να πετύχουν τη βαθμιαία χειραφέτηση του λαού. Συμφωνούμε μαζί σας ότι μόνον εις την επανάστασιν ημπορούμε να ελπίζουμε..."

Αργότερα θα σας στείλωμε τα γενικά καταστατικά της Δημοκρατικής Ομοσπονδίας του Λαού και τα ειδικά καταστατικά της Εταιρείας της Πάτρας. Ελπίζουμε να γίνουμε καλά κατανοητοί από μέρους των αδελφών μας της Δύσης. Με το προσεχές ταχυδρομείο θα σας στείλουμε επίσης μια μελέτη γύρω από τον σοσιαλισμό στην Ελλάδα που θα δημοσιευτεί, και ένα εορταστικό φυλλάδιο για την 18η Μαρτίου. Πάμε πολύ καλά εδώ. Το έδαφος είναι πολύ εύφορο. Σε λίγο θα κάνει την εμφάνισή της και η σοσιαλιστική μας εφημερίδα, σαν όργανο της Ομοσπονδίας μας. Και τότε θα αναπτύξουμε τις αντιλήψεις μας από κάθε οπτική γωνία. Χαιρετισμούς και Αλληλεγγύη.

Από την επιστολή αυτή είναι φανερό ότι ο Δημοκρατικός Σύλλογος τάχθηκε ανεπιφύλακτα με τις

αποφάσεις του Συνεδρίου της Βέρνης, αποφασίζοντας να προχωρήσει με την αναρχική πλευρά. (Την περίοδο αυτή τα βασικά ρεύματα του σοσιαλιστικού κινήματος ήταν, από τη μια, το μαρξιστικό που υποστήριζε τον «επιστημονικό» σοσιαλισμό και τη θεωρία των κρατικών σταδίων και, από την άλλη, το αναρχικό που υποστήριζε την άμεση δράση και την ομοσπονδιοποίηση, με κύριο εκφραστή τον Μ. Μπακούνιν).

Η επιστολή αυτή αναδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Μοχλός» της Ζακύνθου και προκάλεσε ανάμεικτες εντυπώσεις. Άλλοι ανησύχησαν και άλλοι δεν έδωσαν σημασία. Η εφημερίδα της Πάτρας «Φορολογούμενος» έγραψε, ανάμεσα σε άλλα, στις 8 Απριλίου 1877:

Είναι μεν αληθές ότι και ενταύθα, ως και αλλαχού, υπάρχουν ολίγιστοι νέοι ονειροπολούντες την δημοκρατίαν και ότι πολλάκις απειράθησαν να καταστήσωσι γνωστάς τα ιδέας των εις το κοινόν, αλλ' εις μάτην εκοτίασαν δι' ους λόγους είναι μακρόν να εκθέσωμεν, κοινωνιστάς όμως ουδαμώς έχομεν ενταύθα και περί τούτου ας ώσι βέβαιοι πάντες.

Έχοντας, όμως, υπόψη ότι οι αναρχικοί της Πάτρας είχαν αποκτήσει επαφές με άτομα και κύκλους από τα Επτάνησα, τις Κυκλάδες και την υπόλοιπη Πελοπόννησο, θα πρέπει να πούμε ότι είχαν, μάλλον, ανταλλάξει απόψεις και είχαν καταλήξει στη συγκρότηση ομοσπονδιακού τύπου οργάνωσης με το όνομα Δημοκρατικός Σύνδεσμος του Λαού, κάτι για το οποίο έκαναν λόγο στην επιστολή που παρατέθηκε πριν. Επιπλέον, όπως ειπώθηκε και στο Πρώτο Κεφάλαιο, ο Παναγιώτης Πανάς βρισκόταν από την αρχή σχεδόν της ίδρυσης του Δημοκρατικού Συλλόγου σε επαφή με τα μέλη του και, μάλιστα, δημοσίευσε την είδηση της ίδρυσης της Ομοσπονδίας στο τεύχος της 22ας Μαρτίου 1877 της εφημερίδας «Ρήγας»:

...Ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πατρών συνελθών εις Β' Γενικήν Συνέλευσιν παρεδέχθη το καταστατικόν του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, επεκύρωσε τον εαυτού κανονισμόν και το πρόγραμμα, καθ' ο κηρύσσεται εχθρός όλων των πολιτικών και όλων όσων προσπαθούν να διατηρήσουν την σημερινή κατάστασιν με οιονδήποτε τρόπον, και αποφάσισε την έκδοσιν εφημερίδας άπαξ του μηνός υπό τον τίτλον Ελληνική Δημοκρατία...

Η εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία»

Έτσι, διαψεύδοντας το «Φορολογούμενο», τον Μάιο του 1877 εκδόθηκε η εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία», όχι, όμως, ως όργανο της υπό ίδρυση Ομοσπονδίας, αλλά ως όργανο του Δημοκρατικού Συλλόγου Πάτρας. Στην εφημερίδα δημοσιεύθηκε το Καταστατικό του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού και η ανάλυσή του, ένα άρθρο του Γάλλου Arnold για την έκτη επέτειο της Παρισινής Κομμούνας, ένα ακόμα άρθρο για το Ανατολικό Ζήτημα, με το οποίο καλούνταν οι λαοί της Ανατολικής Ευρώπης να εξεγερθούν εναντίον της οθωμανικής και τσαρικής κυριαρχίας και μια είδηση για την εξέγερση του Μπενεβέντο, μετάφραση από το ιταλικό «Plebe». (Τον Απρίλιο του 1877, οι Κάρλο Καφιέρο, Ερρίκο Μαλατέστα και άλλοι αναρχικοί κατέλαβαν τα χωριά Λετίνο και Γκάλο στην επαρχία Μπενεβέντο, σε μια απόπειρα εξέγερσης η οποία κατεστάλη). Στην προμετωπίδα της εφημερίδας πρόβαλε το σύνθημα «Η επανάσταση είναι νόμος της προόδου», ενώ στο εκδοτικό σημείωμα αναφερόταν, ανάμεσα στα άλλα ένα προοίμιο του Καταστατικού του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, εν είδει Προγράμματος, το οποίο είναι το

ακόλουθο:

Είδος Προγράμματος

Κάθε εφημερίδα είναι συνήθεια να εκθέτει δι' εκείνου οπού γράφει το πρόγραμμά της, δηλαδή το τι ζητάει.

Δι' αυτήν μας όμως την εφημερίδα είναι περιττόν, διότι, αφού είναι όργανον του Δημοκρατικού Συνδέσμου Πατρών, το καταστατικόν και το Πρόγραμμα του Συλλόγου τούτου είναι αυτά τα ίδια πρόγραμμα ή αρχή της εφημερίδος μας.

Θα βαδίσουμε ολόϊσια τον δρόμο μας. Θα ειπούμε εις τον Λαό, τι πρέπει να κάμη δια να ελευθερωθή από κάθε κακό. Θα ξεσκεπάσουμε άφοβα κάθε τέχνη, όπου μεταχειρίζονται, δια να τον γδέρνουν.

Θα ειπούμε την αλήθεια, χωρίς να λογαριάσωμεν την κυβέρνησιν. Θέλει μας βάλει φυλακή, θέλει μας αφήσει ησύχους, μας είναι αδιάφορον.

Όσο δια τη επίλοιπη δημοσιογραφία εις εκείνους οι οποίοι θα μας βρίζουν δεν θα δίνουμε καμμίαν απάντησι, εις όσους όμως ειλικρινώς θα θελήσουν να συζητήσουν μαζί μας οποιονδήποτε κοινωνικό ή πολιτικό ζήτημα, θα απαντήσουμε με την πρέπουσα ευγένεια και κοσμιότητα.

Η "Ελληνική Δημοκρατία" είναι ανοικτή εις όλον τον Λαόν. Όποιος θέλει, ειμπορεί να γράψη την ιδέα του ή τον πόνο του. Φθάνει μόνον να ήναι σε γλώσσα απλή και να μην ήναι εναντίον των αρχών του Δημοκρατικού Συλλόγου, τας οποίας θα αναπτύζωμεν σ' αυτήν την εφημερίδα.

Αν ήναι κανένας υπάλληλος, οπουδήποτε, και φοβείται να γράψη την αλήθεια, του υποσχόμεθα να φυλάζωμεν το όνομά του μυστικό σε κάθε περίστασι, και ας γράψη άφοβα.

Ακολουθεί το Καταστατικό του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού:

Πεπεισμένοι

ότι η φτώχεια και η αμάθεια είναι οι μεγαλύτερες πληγές του λαού,

ότι από αυτά τα δύο πηγάζει κάθε κοινωνική αθλιότης,

ότι, επομένως, η ελευθέρωσίς μας από την φτώχεια και την αμάθεια πρέπει να είναι ο ανώτερος σκοπός καθενός όπου θέλει να εργασθεί ειλικρινώς υπέρ της Πατρίδος,

ότι η ελευθέρωσις αύτη ενδιαφέρει όλους μας, διότι σκοπεύει να φέρει γενικήν ισότητα εις τα δικαιώματα και τα καθήκοντα όλων και θα έχει ως βέβαιον αποτέλεσμα και την απελευθέρωσιν των αδελφών μας, οι οποίοι είναι εις την δουλείαν,

ότι δια να ελευθερωθεί ο Λαός, ο οποίος υποφέρει, πρέπει να σηκωθεί αυτός ο ίδιος, να ζητήσει την ελευθέρωσίν του και πρώτοι πρέπει να συνδράμουν όσοι εννοούν το καθήκον τους.

Φρονούντες

Ότι η ελευθέρωσις αύτη εξαρτάται κατά μέγα μέρος από την πολιτικήν χειραφέτησιν του Λαού

Και βασιζόμενοι εις την ιστορίαν μας, και εις το ότι κάθε άνθρωπος επλάσθη ελεύθερος και κύριος του εαυτού του,

Συσταίνομεν

τον Δημοκρατικόν Σύνδεσμον του Λαού,

Όπως ενωμένοι ζητήσωμεν με όλας μας τας δυνάμεις την εφαρμογήν του δημοκρατικού συντάγματος με τους εξής όρους:

Α'. Άκραν αποκέντρωσιν και τελείαν αυτοδιοίκησιν των Δήμων, δηλαδή κάθε Δήμος να είναι όλως διόλου ανεξάρτητος και να διοικείται μόνος του.

Β'. Πλήρην ελευθερίαν του ατόμου.

Γ'. Κάθε εξουσία να είναι υποταγμένη εις την κυριαρχίαν του Λαού κατ' ευθείαν.

Ο Δημοκρατικός Σύνδεσμος του Λαού

Θεωρεί εχθρούς του όλους όσους προσπαθούν να διατηρήσουν την σημερινήν κατάστασιν.

Αναγνωρίζει ως νόμον την Αλήθειαν, την Δικαιοσύνην και την Ηθικήν.

Και δέχεται δια μέλη του κάθε Σωματείον ή και άτομον το οποίο ήθελε παραδεχθεί το παρόν Καταστατικόν.

Ρίχνοντας μια πρώτη ματιά, βγάξει κανείς το συμπέρασμα ότι, ναι μεν, από την μια, οι πρώτοι αυτοί αναρχικοί της Πάτρας προσπάθησαν να προσαρμοσθούν στην ελληνική πραγματικότητα της εποχής - γι' αυτό, άλλωστε, γίνεται λόγος και περί πατρίδας - αλλά, από την άλλη, διαφαίνεται ξεκάθαρα ο επηρεασμός τους από τις ιδέες του Μιχαήλ Μπακούνιν περί ομοσπονδιοποίησης και αποκέντρωσης, δίνοντας έτσι μέσα από το ντοκουμέντο αυτό ένα πρόσωπο ανθρωπιστικής κοινωνικής αναρχικής προοπτικής, με βάση τον επαναστατικό αυθορμητισμό και με άμεσο και πρώτο στόχο το κράτος και κάθε εξουσία. Η κοινωνική επανάσταση προβάλλεται ως η λύση όλων των προβλημάτων που απορρέουν από τη φτώχεια και την άγνοια, οι ελεύθερες και αυτοδιοικούμενες ενώσεις θα αντικαταστήσουν το κράτος και η άμεση δημοκρατία είναι ο τρόπος λήψης των αποφάσεων.

Το Καταστατικό του Δημοκρατικού Συνδέσμου του λαού συνοδεύεται και από ένα κείμενο ανάλυσής του, απόσπασμα του οποίου είναι το ακόλουθο:

Ποιες ήναι οι μεγαλείτερες αιτίες οπού κρατούν τον Λαόν στη δυστυχία και την αθλιότητα;

- Η φτώχεια και η αμάθεια.

Ενόσω ο Λαός είναι φτωχός, δεν εμπορεί βέβαια να αναπτυχθή και προοδεύση. Δεν εμπορεί,

γιατί για να ζήση και για να γλυτώση από τα κακά αποτελέσματα της πείνας, αναγκάζεται να δουλεύη αδιάκοπα κάθε ημέρα, με θυσία της υγείας του και της ζωής του, για να ξεδουλεύη την καθημερινή τροφή του και δεν του μένει καθόλου καιρός και δεν έχει τα μέσα για να εκπαιδευθή και διδαχθή.

Ενόσω ο Λαός ευρίσκεται στην αμάθεια, δεν ημπορεί να βαδίση εμπρός και ελευθερωθή από τόσες πλάναις και απάταις, οπού περιπλέξανε τον νουν του, δεν ημπορεί να ίδη καθαρώς το δρόμο οπού περιπατεί. Βλέπει κανείς μέσα στο σκοτάδι; - Όχι! Ούτε ο Λαός όταν ευρίσκεται στην αμάθεια. Και όταν ο Λαός δεν βλέπει πού περπατεί, θα πέση, στον αφανισμό, στην καταστροφή.

Πρέπει λοιπόν να καταστρέψη αυτά τα δύο κακά. Πρέπει να γιατρέψη αυταίς τις δύο πληγαίς και τότε εμπορεί να προοδεύση αληθινά, να ευτυχήση, να ευημερήση.

Ενόσω υπάρχει φτώχεια και αμάθεια, νόμος της κοινωνίας θα ήναι το εγωϊστικόν συμφέρον και το τυφλόν πάθος. Και ενόσω τέτοιος είναι ο κοινωνικός νόμος, δεν θα λείψη η καταστρεπτική πάλη των ατόμων, της οποίας τα έσχατα αποτελέσματα είναι ο φόνος, η κλοπή, η ληστεία και τα λοιπά εγκλήματα.

Η ελευθέρωσις λοιπόν του Λαού από αυτά τα δύο κακά, πρέπει να ήναι ο ανώτερος σκοπός καθενός οπού θέλει να εργασθή ε ι λ ι κ ρ ι ν ώ ς για την Πατρίδα. Πότε η Πατρίς ευδαιμονεί και δοξάζεται...

Εδώ σταματά η πρώτη σελίδα και δεν έχουμε την πλήρη ανάλυση του Συνδέσμου περί πατρίδας.

...Η ελευθέρωσις του Λαού από τη φτώχεια και την αμάθεια ενδιαφέρει όλους μας, γιατί αυτή θέλει φέρει πραγματικήν ισότητα και η πραγματική ισότης είναι η μόνη διαρκής και ασφαλής εγγύησις της κοινωνικής αρμονίας. Και ακόμη γιατί η ελευθέρωσις αύτη μόνον ημπορεί να μας κάμη άξιους και δυνατούς να δυνηθώμεν μοναχοί μας μια μέρα να ελευθερώσουμε τους αδερφούς μας από το ζυγό του Τούρκου, και όχι τα παχειά λόγια και οι ψεύτικες υποσχέσεις· και όχι η ελεημοσύνη στις πόρτες των τυράννων της Ευρώπης. Όχι οι φορολογίαις και τα παρόμοια που μας εμπαιίζουν τόσα χρόνια. Για να ελευθερωθή όμως ο λαός απ' αυτά τα κακά τι πρέπει να κάμη; Πρέπει να σηκωθή ο ίδιος να το ζητήση. Αν εξακολουθήση να περιμένη από εκείνους όπου τον γελούν κάθε ημέρα, και ποτέ δεν τον αγάπησαν αληθινά, θα είναι πάντα φτωχός και αμαθής. Πρέπει να μη πιστεύη και να μην ελπίζη ότι άλλοι θα φροντίσουν για το καλό του αν αυτός ο ίδιος δεν φροντίση. Όσοι καταλαβαίνουν το καθήκον τους ας σηκώσουν πρώτοι τη σημαία και μαζί με αυτούς ο Λαός.

Στο πρώτο αυτό βήμα θα τον εμποδίσουν, θα τον σταματήσουν, θα τον φοβερίσουν. – ποιοι; – Όσοι έχουν συμφέρον να διατηριέται η σημερινή κατάσταση. Και αυτοί έχουν την εξουσία στα χέρια τους. Να τους αφαιρέσουμε λοιπόν την εξουσία και να την δώσουμε σ' αυτόν που του ανήκει, δηλαδή στο Λαό. Αυτό είνε η πρώτη μας εργασία. Και όταν ο Λαός λάβη την εξουσία στα χέρια του τότε είναι εύκολο να εφαρμόση κάθε μέτρο για να ελευθερωθή από τα δυο αυτά κακά. Ποιος θα ημπορέση να τον εμποδίση; Κανείς. Μ' αυτό το σκοπό ευστήσαμε το Δημοκρατικό Σύλλογο.

Να δούμε, όμως, πώς έβλεπαν τα μέλη του Δημοκρατικού Συλλόγου Πάτρας το περιβόητο Ανατολικό Ζήτημα της εποχής εκείνης, παραθέτοντας απόσπασμα από το σχετικό άρθρο στην εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία»:

Νομίζουμε καθήκον μας στις σημερινές μάλιστα περιστάσεις, να σας ειπούμε κι εμείς τη γνώμη μας για το Ανατολικό Ζήτημα, ή καλύτερα να σας ειπούμε ποιο είναι το συμφέρον μας εις αυτό το ζήτημα, καθώς και σε κάθε άλλη παρόμοια περίπτωση. Θα σας ειπούμε ολίγα λόγια καλά, αληθινά και αφιλονείκητα και ας κρίνη ο καθένας το τι πρέπει να πράξει.

Το Ανατολικό Ζήτημα, καθώς και κάθε άλλο ζήτημα εθνικότητας, εχρησίμευσε και χρησιμεύει στη διπλωματία και στους πλουσίους ως βούκεντρο και ως χαρτοπαίγνιο κατά την περίπτωση. Όταν είναι ειρήνη, καθώς τη λένε, διασκεδάζουνε απάνου στην πλάτη του λαού με τα ζητήματα αυτά, ωσάν με χαρτιά του καφενέ. Όταν πάλι το συμφέρο τους (σημ. των πλουσίων) το καλέση για να κάνουν πόλεμο, μας κεντούνε με δαύτα, απαράλλαχτα όπως οι γεωργοί κεντούνε το βόδι στο ζευγάρι. Με το σκοπό να σκοτωθούμε και να σκοτώσουμε όσους μπορέσουμε περισσότερους προς το συμφέρο τους.

Αυτό είναι αποδεδειγμένο και μια μοναχή ματιά στο σημερινό πόλεμο αρκεί να πείση τον καθένα για την αλήθεια των λόγων μας, αφήνοντας το ότι αν εξετάσουμε τα πράγματα του τόπου μας, αυτά τα ίδια φωνάζουν αυτή την αλήθεια.

Ο Τσάρος και οι σύντροφοί του εκήρυξαν ότι θέλουν να ελευθερώσουν τους ομοφύλους των σκλάβους από τον τουρκικόν ζυγόν. Αλλά τούτο είναι ψέμμα, διότι αν αγαπούσαν πραγματικώς την ελευθερίαν έπρεπε πρώτα να ελευθερώσουν 40 εκατομμύρια Ρώσους όπου είχαν σκλάβους στην πατρίδα τους, και έπειτα να φροντίσουν για την ελευθερία των άλλων. Δια να εννοήσετε πώς εννοούν την ελευθερία αυτοί, που την έχουνε κάθε μέρα στα χείλια τους, φθάνει να μάθετε ότι όποιος στη Ρωσσία τολμήσει να ειπή κάτι τις εναντίον της αριστοκρατίας και των πλουσίων, τον στέλνουν στη Σιβηρία και εκεί εις τον θάνατο ολοζώντανο χωρίς άλλην ελπίδα, παρά την ελπίδα του θανάτου. Φαντασθήτε! Ο θάνατος δι' αυτούς είναι ελεύθερος, μπορείτε τώρα να καταλάβετε τί πράγμα είναι δι' αυτούς η ζωή! Πολλές χιλιάδες νέοι από το εκλεκτότερο αίμα της ρωσικής νεολαίας σαπίζουν στα λατομεία και στους τάφους της Σιβηρίας, διότι ετόλμησαν να φωνάζουν "ζήτω η ελευθερία". Και έπειτα από αυτά κηρύσσεται ο Τσάρος στην Ευρώπη ελευθερωτής!

Οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και οι πλούσιοι της Ευρώπης τα καταλαβαίνουν όλα αυτά, διότι και αυτοί την ίδια γλώσσα μεταχειρίζονται και τα ίδια κάνουν εις τους λαούς των. Αλλά, εννοείται ότι δεν τους συμφέρει να ειπούν τίποτα. Ετοιμάζονται όμως κι αυτοί για κάθε περίπτωση. Τί τους μέλλει; Μήπως θα σκοτωθούν αυτοί; Στη φτώχεια θα ξεσπάση.

Οι πασάδες απ' τ' άλλο μέρος φωνάζουν ότι κινδυνεύει το Κοράνι και ο Μωχαμέτης. Και οι Τούρκοι, φανατικοί, αμαθείς και ανόητοι, και χωρίς να ξέρουνε πως οι πασάδες Κοράνι και Μωχαμέτη έχουν τη σακκούλα τους, πάνε εμπρός, και γίνεται εκείνο που γίνεται. Χωρίς όμως να μιλούμε για τη Ρωσσία και την Τουρκία... ας μιλήσουμε για τον τόπο μας και για τα πράματα τα δικά μας οπού τα έχουμε εμπρός μας και τα βλέπουμε κάθε μέρα, ολοφάνερα.

Αλλά για να εμπορέσουμε καλά να εννοήσουμε ποίο είναι το συμφέρο μας για το Ανατολικό Ζήτημα, πρέπει πρώτα να βουλώσουμε εμείς τ' αυτιά μας εις τα λόγια, τα οποία μεταχειρίζονται για να μας απατούν. Πρέπει να βουλώσουμε τ' αυτιά μας, όταν μας λένε εθνισμό, θυσία, αυταπάρνησι και τόσαις άλλαις ψευταίς, διότι αυτοί οπού μας τα λένε δεν πιστεύουνε τίποτα απ' αυτά, και είναι αγύρταις... Απόδειξις τρανότερη είναι το 1821, που πολέμησαν για το συμφέρο τους με την πλάτη τη δική μας. Όσοι πολέμησαν με ειλικρίνεια και αγάπη για την πατρίδα, οι περισσότεροι σκοτώθηκαν, αλλά έμειναν ελεεινοί μέσ' το δρόμο και τα παιδιά τους δεν έχουν ψωμί. Άλλη απόδειξη το 1854, η Κρήτη και ο Χόβαρτ.

Σε καιρό, όπου έχουνε ο λαός το αίμα του, εκείνοι εκαθόντανε στα σπίτια τους και άλλοι εις την Ευρώπη, τρώγοντας ήσυχα - ήσυχα τα κόκκαλά μας και άλλοι ετόκιζαν με 20%. Εφώναζαν όμως πίστη και πατρίδα! Τι θέλουν λοιπόν αυτοί οι άνθρωποι; Θέλουν πόλεμο αληθινά ή θέλουν να μας φάνε ζωντανούς;

Πρέπει να καταλάβουμε ότι αυτοί οι οποίοι μας λένε ότι θα ελευθερώσουν τους αδελφούς μας, δεν ζητούν άλλο παρά να μας σκλαβώσουν. Δεν έχουν άλλο παρά να μας τρώνε τον κόπο και τον ιδρώτα μας και να μας έχουνε εις την αθλιότητα. Αυτοί έχουν να φάνε, να αναθρέψουν και να σπουδάσουν τα παιδιά τους και για τούτο δεν τους νοιάζει για τα δικά μας, οι οποίοι αναγκασμένοι και μην έχοντες να τα θρέψουμε και να τα ντύσουμε, τα βάζουμε σε εργασία από επτά χρόνων και με αυτόν τον τρόπο χάνουν την νιότη τους, δουλεύοντας από το πρωί ίσαμε το βράδυ...

Τι τους μέλλει (τους πλουσίους) για τον λαό και για εκείνους που είναι εις την δουλειά; Ο τόκος τρέχει, οι εργάται δι' αυτούς εργάζονται, ο γεωργός δι' αυτούς σπέρνει. Οι ποιμένες δι' αυτούς έχουν το βούτυρο και το κρέας. Αύτη είναι η μόνη αλήθεια γυμνή και ξεσκεπάστη κι αυτοί είναι που μας κάνουν τον πατριώτη. Εδώ και λίγο καιρό, για να μας ρίξουν στάχτη εις τα μάτια, διατάζαν να γίνουν δύο στρατόπεδα, αγόρασαν κάμποσες εκατοντάδες ντουφέκια του Μυλωνά και μια μηχανή για φουσέκια, στείλανε την Πάραλο στην Πόλη και τώρα καρτερούν στην Βουλή να δούνε τι άλλη παλληκαριά θα κάμουν.

Αν όμως φτάση ο κόμπος στο χτένι, καθώς λένε, θα μας πούνε: ή όλοι σας να χαθείτε ή να πάρουμε την Πόλη. Κι ενώ εμείς θα πηγαίνουμε για τα σύνορα, εκείνοι θα τραβάνε προς την Ευρώπη, οι γενναίότεροι θα καθίσουν εδώ να τοκίζουν τα χρήματά τους και οι υπόλοιποι θα μείνουν εις την Αθήνα να διευθύνουν το σκάφος της Πολιτείας. Θα δώσουν όμως 50 δραχμές ο καθένας στον Εθνικό Στόλο για να γραφτούν ως ευεργέτες του Έθνους σε κάποια ψωροϊστορία. Και όπου τα βγάλη η άκρη. Η άκρη βέβαια θα σπάση πάντα στο κεφάλι μας!...

Ας μάθουμε λοιπόν για μια ακόμα φορά για πάντα πως οι Τούρκοι δεν είναι μονάχα στην Ήπειρο και στην Θεσσαλίαν, αλλά και μέσα εις το σπίτι μας. Κι αν έχουμε μυαλό από δώθε πρέπει να αρχίσουμε το Ανατολικό Ζήτημα και όχι από εκεί όπου μας λένε αυτοί. Εμείς γι' αυτό συστήσαμε τον Δημοκρατικόν Σύνδεσμον του Λαού και όποιος θέλει ας έλθει να εργασθεί μαζί μας, αν επιθυμή να λυθεί το Ανατολικό Ζήτημα υπέρ του Λαού και όχι υπέρ όσων αυτοί θέλουν.

Στην τέταρτη και τελευταία σελίδα της «Ελληνικής Δημοκρατίας», δημοσιεύεται σε μετάφραση άρθρο του κομμουνάρου Arnold, για την έκτη επέτειο της Παρισινής Κομμούννας καθώς και αναφορά, από το ιταλικό «Il Plebe» για την εξέγερση του Μπενεβένο, από όπου και το ακόλουθο απόσπασμα:

Οι κοινωνισταί προ μιας εβδομάδος πολεμούν στα χωριά πλησίον της Νεαπόλεως. Εις το Λετίνο, μικρόν δήμον στην περιοχή του Βενεβέντου, αφού έκαυσαν το Δημαρχείον και εμοίρασαν τα είδη της πρώτης ανάγκης στους χωρικούς, εσύστησαν προσωρινή κυβέρνηση. Εις το Γκάλλο, άλλο μικρό δήμο, έπιασαν το ταμείον, έκαυσαν τους φορολογικούς καταλόγους και εμοίρασαν τα χρήματα στο Λαό. Το πλήθος έμεινε ευχαριστημένο από τον τρόπο των επαναστατών, δηλαδή, για το φανερό πόλεμο όπου κάνανε εναντίον της σημερινής τάξεων των πραγμάτων.

Αποτελεί σημαντικό στοιχείο, επίσης, η επιλογή τους να γράφουν σε απλή και κατανοητή γλώσσα. Η γλωσσική αυτή τοποθέτησή τους, σε μια εποχή που ο Ψυχάρης και το κίνημα του δημοτικισμού δεν είχαν εμφανιστεί, τους κατατάσσει (μάλλον) στους πρωτοπόρους δημοτικιστές. Πιστεύεται ότι, επειδή ο Νικόλαος Κονεμένος ζούσε εκείνη την εποχή στην Πάτρα, πιθανόν τα μέλη του Συνδέσμου να είχαν διαβάσει την εργασία του για το γλωσσικό ζήτημα (που δημοσιεύτηκε το 1873) ή και να είχαν έρθει σε επαφή μαζί του μέσω του κύκλου του Π. Πανά. Από το 1869, ο Ν. Κονεμένος ζούσε στην Πάτρα ως πρόξενος της Τουρκίας, θέση η οποία, όμως, του απαγόρευε τέτοιου είδους επαφές.

Αντιδράσεις για την έκδοση της εφημερίδας στην Πάτρα

Η έκδοση της «Ελληνικής Δημοκρατίας» προκάλεσε αίσθηση και ανησυχίες στην κοινωνία της Πάτρας. Όταν δε έγινε γνωστό ότι οι συντάκτες της εφημερίδας ήσαν νέοι γνωστών συντηρητικών οικογενειών της πόλης, μερίδα του Τύπου προσπάθησε να τους γελοιοποιήσει. «*Εξεδόθη μια πατσαβούρα, παιδική εφημερίς 6-7 παιδων*», έγραψε η εφημερίδα «Αχαΐα». «*Πρόκειται για 7-8 νέους και γελούν μ' αυτούς*», έγραψε η εφημερίδα «Φιλόδημος». Άλλες εφημερίδες όπως οι «Μίνως», «Τοξότης» και «Φορολογούμενος», ζήτησαν να τιμωρηθούν οι συντάκτες. Έγραψε ο «Φορολογούμενος»:

Το κοινόν φρόνημα απαιτεί την παραδειγματικήν τιμωρίαν των ίνα καταπνιγώσι εν καταστάσει εμβρύου δόγματα και αρχαί αίτινες να λογισθώσι μεν κινήματα νοσούντων εγκεφάλων, αλλά και να παρασύρωσι εν δεδομένη ευκαιρία τα φαυλότερα της κοινωνίας στοιχεία και να εξωθήσωσι αυτά εις έγκλημα.

Πολλά χρόνια αργότερα, ο δημοσιογράφος της Πάτρας Μάκης Αθανασίου, σε μεγάλη ηλικία, γράφει στην εφημερίδα «Νεολόγος» της Πάτρας σχετικά με την αντιμετώπιση της έκδοσης της εφημερίδας «Ελληνική Δημοκρατία» από τους θαμώνες των λαϊκών καφενείων της πόλης. Συγκεκριμένα, στις 8-10 Ιουνίου 1930 σε σειρά άρθρων, αναφέρει μεταξύ άλλων:

Η πρώτη δημοκρατική εκδήλωσις εις την πόλιν μας εσημειώθη το 1877. Δεν ήταν βέβαια σοβαρά, εσκανδάλισε όμως όλες της εκδιδόμενες τότε δέκα και πλέον εβδομαδιαίες συντηρητικές εφημερίδες, που ανήκαν στα διάφορα κόμματα και δεν ήτο τόσο τακτική η έκδοσις του και έκαμε στο κοινόν αρκετή εντύπωσι.

Επιθυρήζετο προ πολλού ότι υπήρχε κάποιος Δημοκρατικός Σύλλογος, ελέγοντο μάλιστα και μερικά ονόματα εκείνων που υπετίθετο ότι τον αποτελούσαν, δεν υπήρχαν όμως ούτε αποδείξεις, ούτε εξηκριβωμένα γεγονότα. Έξαφνα τον Μάιο του 1877 είδε το φώς η «Ελληνική Δημοκρατία» τετρασέλιδος εφημεριδούλα ωμορφοτυπωμένη και το περιεργότερο γραμμένη στη δημοτική γλώσσα. Ετυπώθηκεν εις το τυπογραφείον του Αλεξ. Π. Ευμορφοπούλου και εκυκλοφόρησεν ως «Εφημερίς του Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών».

Η «Ελληνική Δημοκρατία» εκυκλοφόρησεν εις αρκετά φύλλα και οι αργόσχολοι των καφενείων δεν άργησαν να μάθουν το περιεχόμενό της.

Τα βράδυα στις συνοικακές ταβερνούλες άρχισαν τα σχετικά σχόλια και αι συνήθειες εκδηλώσεις που παρατηρούνται εις τας τοιαύτας περιστάσεις από μερικούς που δεν έχουν άλλη δουλειά να κάμουν και θέλουν να φαίνονται πως τα ξέρουν όλα. Άνθρωποι αγράμματοι ωμιλούν για τον περίφημον Μάρξ και η θεωρία του εκυκλοφόρει από στόμα εις στόμα εντελώς παρηλλαγμένη.

Ωμιλούν επίσης για κάποιον Μπακωνίν αποθανόντα προ διετίας μέγαν Ρώσσον κοινωμιστήν και συγγραφέα και δεν ήσαν ολίγοι που επίστευαν ότι δεν ήτο αδύνατος δια της επικρατήσεως των δημοκρατικών ιδεών η λύσις του... Ανατολικού ζητήματος. Το περιάλλητον ζήτημα, απησχόλει τους πάντας την εποχήν εκείνην και έβλεπον όπισθεν αυτού κρυπτομένους Ρωσσιικούς, Αγγλικούς και Γαλλικούς «δακτύλους».

Κανείς πάντως δεν ήθελε να παραδεχθή ότι οι συντάξαντες και κυκλοφορήσαντες την Ελληνική Δημοκρατίαν» ήσαν μερικοί νέοι των οποίων είχαν γνωσθή τα ονόματα και όλοι επίστευον ότι όπισθεν αυτών εκρύπτοντο μεγάλα και επικίνδυνα πρόσωπα πολλούς έχοντας λόγους να συνομνύουν κατά της υφισταμένης τάξεως.

Οι διώξεις

Αλλά, παράλληλα με τμήμα της πατραϊκής κοινωνίας και μερίδα του Τύπου, ανησύχησε και η κεντρική εξουσία της Αθήνας και έτσι, σχεδόν ταυτόχρονα με την έκδοση της εφημερίδας, άρχισαν επίσημα οι διώξεις εκ μέρους του κράτους εναντίων του Συλλόγου και των μελών του και, μάλιστα, κατά συστηματικό τρόπο. Μετά από κυβερνητική εντολή, ο εισαγγελέας Γ. Λυμπεράκης, έδωσε εντολή να ασκηθεί δίωξη και ο ανακριτής Στ. Μπάλμπης, άρχισε το ανακριτικό έργο. Έγινε έφοδος της αστυνομίας στο σπίτι όπου στεγαζόταν ο Σύλλογος και συνελήφθησαν οι Δ. Αμπελικόπουλος, Κ. Μπομποτής, Κ. Γριμμάνης, Α. Ευμορφόπουλος, Σπαθάρας και Ασημακόπουλος και προφυλακίστηκαν.

Το κατηγορητήριο βούλευμα ανέφερε τα εξής:

Κατηγορούνται:

α) ότι συνομώτησαν συνεργόμενοι εν κρυπτώ εις ιδιαίτερον οίκημα και εν προσδιορισμέναις ώραις θέλοντες να μεταβάλλωσι το καθεστώς σημερινόν πολίτευμα διά βιαίων μέσων και να απομακρύνωσι του θρόνου τον ημέτερον ηγεμόνα Γεώργιον Α', αντιδρώντες δημοκρατίαν εν Ελλάδι,

β) προσεπάθησαν δια συστάσεως συλλόγου, συνεργόμενοι κατά τον ανωτέρω τρόπον και συνεννοούμενοι μετ' άλλων, να διεγείρουν εμφύλιον πόλεμον δια της εφαρμογής και εκτελέσεως κοινωνιστικών ή σοσιαλιστικών μεταρρυθμίσεων, προκαλούντες τον λαόν εις στάσιν κατά των καθεστώτων και εις κατάργησιν των κειμένων νόμων και εις διαρπαγήν της παρουσίας των ευπόρων, εκ μέρους απόρων εργατών και

γ) προσέβαλον την Α.Μ. τον βασιλέα Γεώργιον δια της εκδοθείσης παρ' αυτών και κυκλοφορησάσης ενταύθα και αλλαγού του κράτους εφημερίδος "Ελληνική Δημοκρατία" υπ' αριθμ.1, αρχομένης "Η επανάστασις είναι νόμος της προόδου" και ληγούσης "τέτοιας λογής είναι οι κοινωνισταί.

Οι συλληφθέντες δεν αρνήθηκαν τις ιδέες τους, αρνήθηκαν, όμως, να αποκαλύψουν ονόματα, συνεργάτες και οτιδήποτε άλλο σχετιζόταν με το Σύλλογο και τη δράση του. Δήλωσαν ότι δεσμεύονταν με όρκο να μην αποκαλύψουν το παραμικρό.

Ολόκληρος ο αστικός Τύπος της εποχής τάχθηκε εναντίον τους, εκτός από την εφημερίδα «Τοξότης» του Α. Παπαγιαννακόπουλου. Η υπόθεσή τους έφθασε στη βουλή, όπου τους υπερασπίστηκε με ζήλο ο Επτανήσιος ριζοσπάστης βουλευτής, Ρόκκος Χοϊδάς. Επίσης, ένας από τους πιο ένθερμους υπερασπιστές τους ήταν και ο Παναγιώτης Πανάς, μέσα από τις στήλες των εφημερίδων του «Εργάτης» και «Ρήγας» καθώς και ο Δημοκρατικός Σύλλογος «Ρήγας» από τα στελέχη του οποίου, εκτός των Π. Πανά και Ρ. Χοϊδά, ήσαν οι Αλέξης Ολύμπιος, Τάσος Στύπης, Γ. Φιλάρετος και άλλοι.

Οι προφυλακισμένοι έστειλαν επιστολή μέσα από τις φυλακές στην Ομοσπονδία του Ζυρά και στις 10 Ιουνίου 1877, το «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά» έγραψε τα ακόλουθα:

Η Ελλάδα μπαίνει με τη σειρά της στο σύμφωνο των πολιτισμένων εθνών, αυτών που η κυβέρνησή τους αγρυπνά με ενεργητικά μέτρα πίεσης στη διατήρηση της «κοινωνικής τάξης».

Για του λόγου το αληθές, λάβαμε το ακόλουθο γράμμα:

*«Φυλακές Πάτρας, 15/27 Μαΐου 1877
κατά τη σύνταξη του φυλλαδίου, οι ακόλουθοι:*

*Διονύσης Αμπελικόπουλος
Κωνσταντίνος Μπομποτής
Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος*

Είμαστε φυλακή εξ αιτίας της δημοσίευσης του πρώτου τεύχους της εφημερίδας μας «Ελληνική Δημοκρατία», του οποίου θα λάβετε αντίτυπο.

*Χαιρετισμοί και Αλληλεγγύη
Κωνσταντίνος Γριμμάνης.*

Ο James Guillaume, από τα σημαντικότερα στελέχη της Διεθνούς και άμεσος συνεργάτης του Μ. Μπακούνιν, σε άρθρο του στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά» ανέφερε:

Λάβαμε πρόσφατα το πρώτο τεύχος της «Ελληνικής Δημοκρατίας». Αυτό το τεύχος περιλαμβάνει το πρόγραμμα του «Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού», το οποίο έχουμε ήδη αναπαραγάγει, όπως και επεξηγηματικές αναπτύξεις, μια πρόσκληση του «Δημοκρατικού Συνδέσμου στον ελληνικό λαό για το Ανατολικό Ζήτημα, μερικά τοπικά νέα, ένα άρθρο που αφορά την Κομμούνια του Παρισιού και την περίληψη, που δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο, η οποία αναφέρεται στην απόπειρα ανταρσίας από τον Καφιέρο και τους φίλους του.

Η Ελληνική κυβέρνηση είδε μέσα σ' αυτή τη δημοσίευση μια απειλή για την «κοινωνική τάξη» και φυλάκισε τους συντάκτες της «Ελληνικής Δημοκρατίας». Σαν θαύμα τους πέταξε, είτε το επιθυμούσαν είτε όχι, στον επαναστατικό δρόμο. Εμείς στέλνουμε από τη μεριά μας, την έκφραση της πιο θερμής μας συμπάθειας στους θαρραλέους άνδρες, οι οποίοι πρώτοι στο στήθος του ελληνικού λαού, σήκωσαν τη σημαία του μοντέρνου σοσιαλισμού. James Guillaume.

Η υπόθεση διεθνοποιήθηκε, άρχισαν να ασκούνται πιέσεις προς την ελληνική κυβέρνηση από διάφορες πλευρές και έτσι αποφυλακίστηκαν όλοι στα τέλη του Ιουλίου 1877 με καταβολή χρηματικής εγγύησης και χωρίς να διεξαχθεί ποτέ δίκη. Σύμφωνα με τον Δημ. Κουγιούφα, τη χρηματική εγγύηση κατέβαλε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, γιος του Γενναίου και εγγονός του γνωστού Θόδωρου Κολοκοτρώνη. Παρ' όλα αυτά, επειδή χαρακτηρίστηκαν «επικίνδυνοι αναρχικοί» τέθηκαν υπό παρακολούθηση.

Να σημειωθεί ότι ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης γεννήθηκε το 1829 και πέθανε το 1894. Σπούδασε στη Σχολή Ευελπίδων και σε στρατιωτική σχολή στη Γαλλία, όπου επηρεάστηκε από επαναστατικές ιδέες. Με το ψευδώνυμο «Φαλέξ» έγραψε την ιστορία του παππού του όπου συνέδεσε τα γεγονότα της Επανάστασης του 1821 με αυτά της Παρισινής Κομμούνιας του 1871.

Ο αστικός τύπος για τον Σύλλογο

Αξίζει, όμως, να δούμε πώς αντιμετώπισε μερίδα του αστικού Τύπου της εποχής το Σύλλογο και τις απόψεις του. Το ακόλουθο απόσπασμα αναδημοσιεύεται από την εφημερίδα «Φορολογούμενος» της Πάτρας, τεύχος 142, 20 Μαΐου 1877, σελ. 1-2:

ΟΙ ΝΕΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΙ

Τα πνεύματα και την συνείδησιν των κατοίκων της ημετέρας πόλεως ουκ ολίγον συνετάραξεν επ' εσχάτων η εμφάνισις ενταύθα φύλλου τινός υπό το όνομα «Ελληνική Δημοκρατία», εν ώ εύρηται αναγεγραμμένα εν σπέρματι πάντα τα παράκοπα δόγματα τα διασαλεύσαντα προ ολίγου έτι τας βάσεις άλλων κοινωνιών· τοσούτον δε μάλλον κατετάραξε την κοινήν συνείδησιν ενταύθα η εμφάνισις του φύλλου τούτου, διότι το μεν προέκυψεν εν μέσω ημών ως όργανον συνδέσμου ατόμων, αναλαβόντων να διδάξωσι δι' αυτού τον λαόν παράβολα δικαιώματα και να τον ελευθερώσωσι εκ της κοινωνικής πέδης ήτις παραλύει τας δυνάμεις του προ της προόδου ήτις έστιν κατ' αυτούς η επανάστασις, το δε διότι δι' αυτού εγένετο γνωστόν ότι και η κοινωνία ημών τρέφει εν τοις σπλάγχνοις αυτής δηλητηριώδεις όφεις, συνωμόττοντας κατά της εννόμου τάξεως και σπείροντες εν αυτή την περι της ιδέας αταξίαν και την εξαχρείωσιν των πνευμάτων, αίτινες εισίν αι βαθύτεραι πληγαί των καθ' ημάς χρόνων. Την πρώτην ταύτην εντύπωσιν εμετρίασεν μεν μετά μικρόν ενταύθα η αποκάλυψις του ποιού και του ποσού των νέων λαοσωτήρων, οίτινες ελλείψει άλλου επιτηδεύματος ανέλαβον το φιλανθρωπικόν έργον να σώσωσι τους ομοίους των εκ της πτωχείας και της αμαθείας, δεινών υφ' ών και ούτοι κατατρύχονται, ουδέν ήττον το κοινόν φρόνημα δείκνυται αυστηρόν και διάκειται δυσμενέστατα εισέτι προς αυτούς και απαιτεί την παραδειγματικήν τιμωρίαν των, ίνα καταλήγωσιν εν καταστάσει εμβρύου, δόγματα και αρχαί, αίτινες δύναται να λογισθώσιν μεν κήματα νοσοούντων εγκεφάλων, αλλά και να παρασύρωσιν, εν δεδομένη ευκαιρία, τα φαυλότερα της κοινωνίας στοιχεία και να εξωθίσωσι αυτά εις το έγκλημα, εις το πετρέλαιον.

Ουχ' ήττον όμως πολλοί υπάρχουν και παρ' ημίν οι φρονούντες και μάλιστα μετά την ως είρηται αποκάλυψιν των μελών του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, ήτις έδειξεν ότι οι αναμορφωταί ούτοι της κοινωνίας εισίν παιδάρια ανάξια προσοχής, μετά τούτο λέγομεν πολλοί φρονούσιν ότι η ποινική δίωξις επί του προκειμένου δεν ήτο τόσον αναγκαία και επείγουσα, όσω η υδροθεραπευτική, οι πρωινοί και ορεινοί περίπατοι και εν εμμονή της νόσου, η εφαρμογή του συστήματος του παραδεδεγμένου και εν χρήσει υπό των καλογήρων της μονής των Αγίων Θεοδώρων εν παροιμίοις παθήσεσι. Την ιδέαν ταύτην ηθέλημεν συνταχθεί και ημείς, αν μη παρίστατο βάσιμος μέχρι τινός η υπόνοια ότι όπισθεν των παιδαριών τούτων της Ελληνικής κοινότητος, υπολανθάνουσιν άλλα τινά επικινδυνωδέστερα όντα, πολλούς έχοντας λόγους να συνομνύουσι κατά της υφισταμένης τάξεως των πραγμάτων και της κοινωνίας καθόλου, ήτις δεν παρέχει αυτοίς άφθονα τα μέσα της ευζωίας και της τρυφής εις αμοιβήν της ακηδείας των και της στείρότητος του πνεύματός των. Αν η υπόνοια αύτη ελεγχθή αβάσιμος φρονούμεν ότι και η πολιτεία και η κοινωνία οφείλει να δειχθεί προς τους νέους τούτους επιεικής κατά λόγου της νεότητος, της απειρίας και του ακινδύνου αυτών.

Οπωσδήποτε όμως και αν έχωσι τα πράγματα η πολιτεία έχει καθήκον να περιφρουρήση δι' ών μέσων νόμω κέκτηται την έννομον τάξιν και να εξασφαλίση την κοινωνίαν κατά πάσης υπούλου επιθέσεως· ορθώς όθεν έπραξεν η δικαστική αστυνομία τεθείσα επί τα ίχνη των εργατών του τε Δημοκρατικού Συνδέσμου και του δημοσιογραφικού αυτών οργάνου, απέναντι του οποίου, τη αληθεία, ουδεμία αρχή εντεταλμένη την δίωξιν των εγκλημάτων ηδύναντο ν' αδιαφορήση.

Εν τω πρώτω αριθμώ της Ελληνικής Δημοκρατίας, ον έχωμεν υπ' όψιν, εν κεφαλίδι αυτού αναγράφεται η αρχή ότι «η επανάστασις είναι ο νόμος της προόδου», εν δε τω καταστατικώ του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, όπερ παρατίθεται αμέσως κατωτέρω εν τω ιδίω φύλλω, αναγράφονται τα τερατωδέστερα και ανατρεπτικότερα δόγματα, μαρτυρούντα ότι οι

απόστολοι αυτών ου μόνον πάσχουσι τερατώδη άγνοιαν των περί ημάς πραγμάτων και των όρων δι' ών λειτουργεί και υπάρχει η ημετέρα κοινωνία, αλλά και παχηλήν άγνοιαν της ευθύνης ην ανελάμβανον δια των πράξεών των, απέναντι των κειμένων νόμων, οίτινες θεωρούσιν αυτάς καταδιωκτέας και αξιοποίνους· και υπό την έποψιν αυτήν οι απονενοημένοι ούτοι νεανίαί είναι, τη αληθεία, αξιολύπητοι. «Η φτώχεια και η αμάθεια λέγει το καταστατικόν των, είναι η μεγαλύτεραις πληγαίς του λαού, ότι δια να ελευθερωθή ο λαός ο οποίος υποφέρει, πρέπει να σηκωθή αυτός ο ίδιος να ζητήση την ελευθέρωσίν του»· συνεπώς, ο Σύνδεσμος ούτος όστις ανέλαβε την απελευθέρωσιν του λαού εκ των δεινών του, «θεωρεί εχθρούς του όλους όσοι προσπαθούν να διατηρήσουσιν τη σημερινή κατάστασιν» διότι «ενόσω ο λαός είναι φτωχός δεν εμπορεί βέβαια να αναπτυχθή και προοδεύση· δεν εμπορεί, γιατί για να ζήση και για να γλυτώση από τα κακά αποτελέσματα της πείνας αναγκάζεται να δουλεύη αδιάκοπα νύκτα και ημέρα με θυσία της υγείας του και της ζωής του, για να ξεδουλεύη την καθημερινή τροφή του και δεν του μένη καθόλου καιρός και δεν έχει τα μέσα για να εκπαιδευθή και να διδαχθή».

«Για να ελευθερωθή όμως ο λαός από αυτά τα κακά τι πρέπει να κάμη; Πρέπει να σηκωθή ο ίδιος να το ζητήση. Μ' αυτόν τον σκοπόν εσυστήσαμε τον Δημοκρατικόν Σύλλογον Πάτρών, αφελώς επάγουσι, και θέλουμε εργασθή με όλαις μας τας δυνάμεις, έως ότου ο λαός μας εννοήσει και σηκωθεί». Δια την ανάπτυξιν και ευημερίαν του λαού δεν συνιστάται ως μέσον η εργασία και στήριγμα η κοινωνικότης, αλλ' η αρπαγή και δήωσις αίτινες άγουσιν εις εύκολον πλουτισμόν. Σημειωτέον ότι καθ' όλην την συρραφήν ταύτην των δογμάτων της Παρισινής κοινότητος οι ημέτεροι κομμουνισταί αποτεινώνται εις τα φαυλότερα πάθη του όχλου και υποδαυλίζουσιν αυτά επιτηδείως, καλώς γνωρίζοντες εις ποίαν κοινωνικά στρώματα έπρεπε ν' αποτανθώσι και που να ζητήσωσι προσυλήτους ή θύματα.

Εκ των ολίγων τούτων δήλον καθίσταται ότι οι νεανίσκοι μας εγένοντο θύματα των δογμάτων εκείνων της αμαθείας, της υπερηφανείας και της κακής φιλοδοξίας ήτις επιθυμεί να υψωθεί κρημνίζουσα αντί να υψωθεί οικοδομούσα, της φιλοδοξίας εκείνης επί των ερειπίων της οποίας θρηνεί ακόμη εις ευγενής λαός της Ευρώπης του οποίου η χώρα έσχε την ατυχίαν ν' αποβή προ τινων ετών το θέατρον της ενεργείας της, ή μάλλον της θηριωδίας και βαρβαρότητός της.

Είναι λυπηρόν, τη αληθεία, ότι αναφαίνονται, έστω και υπό γελοία όψιν, εν τη ημετέρα κοινωνία, δόγματα συνταράξαντα εκ βάθρων άλλας κοινωνίας και προκαλέσαντα δεινά ανεπανόρθωτα, εν τη ημετέρα, ήτις ευτυχώς διετελεί πάντοτε απηλλαγμένη τοιούτων κοινωνικών ελκών: υπό ταύτην δε την έποψιν δικαιολογείται η μεθ' όλης της αυστηρότητος του νόμου δίωξις των λαοσωτήρων τούτων και η ανησυχία ην ενεποίησεν ενταύθα εις τα πνεύματα η αποκάλυψις αυτών και του θράσους των.

Εννοείται ότι η ανασκευή των κοινών τούτων δογμάτων δεν θέλει απασχολήσει ημάς ποσώς, διότι επί του προκειμένου δεν έχομεν να στηρίζωμεν απέναντι αυτών κλονουμένας πεποιθήσεις, αλλά να οικτειρώμεν γελοίας αποπλανήσεις· δεν έχομεν πως να προλάβωμεν μη κρημνισθώσιν οι οίκοι ημών δια να φέρωμεν την χείρα εις τα θεμέλια αυτών, αλλ' απλώς να εκδιώξωμεν ενοχλητικάς τινάς εμπίδας παρενοχλούσας τον ύπνον ημών. Διότι άλλως ηθέλαμεν αδικήσει την νοημοσύνην και νομιμοφροσύνην των συμπολιτών μας αν ηθέλαμεν επιχειρήσει τοιούτο άχαρες έργον, αναμασόντες ό,τι κατά κόρον ελέχθη μέχρι τούδε υπό περιπύστων πολιτειολόγων, ν' αποδείξωμεν δηλονότι ό,τι υπό την νέαν κατάστασιν των πραγμάτων και την νέαν πολιτειακή διαρρύθμισιν της καθ' ημάς κοινωνίας, ούτε καταληπτά

εισί τα παράκοπα δόγματα τα γεννηθέντα εν άλλοις χρόνοις και εν άλλαις χώραις προς καταπολέμησιν καταστάσεως πραγμάτων παρακωλυούσης δια φραγμών ανυπερβλήτων το άτομον εν τη οδώ της προόδου και της ευημερίας, χάριν προνομιούχων τάξεων, υπέρ ων τα πάντα εθυσιάζοντο: να δείξωμεν ότι ο κατά των κεφαλαίων και της ιδιοκτησίας πόλεμος ο διεξαχθείς άλλοτε, οπότεν ταύτα είσαν προϊόντα προνομιακής καταστάσεως και αυθαιρέτου καταθλίψεως των ζωτικωτέρων στοιχείων των κοινωνιών, σήμερον είναι έγκλημα μυσαρόν, αφού η ιδιοκτησία δεν είναι πλέον το άθλον της βίας και της κατακτήσεως, αλλά της εργασίας της οικονομίας και της αποταμιεύσεως και συνεπώς ουδενός χρηστού και τιμίου ανδρός κινεί τον φθόνον: ότι σήμερον η ανάπτυξις του ατόμου ουδαμώς δεσμεύεται υπό περιοριστικών θεσμών και ότι το στάδιον των γραμμάτων της επιστήμης των βαθμών και της διακρίσεως είναι αναπεπταμένον παντί φέροντι εφόδια την δραστηριότητα, την χρηστότητα και τον ορθόν νόον.

Βεβαίως χάριν των Πατρινών κωμουνιστών δεν θ' αποδείξωμεν ενταύθα τας φυσικότερας, τας εναργεστέρας και τας καθολικώτερον παραδεδεγμένας ιδέας, επαναλαμβάνομεν αυτοίς μόνον απλώς ό,τι είπεν ο κ. Θιέρσος εις τους Παρισσινούς συναδέλφους των πρότινων ετών. «Αν αγαπάτε τον λαόν λαλείτε προς αυτόν καθώς λαλεί η θρησκεία χωρίς να ελαττώσητε το εις την ψυχήν του ενυπάρχον αίσθημα των δικαιωμάτων του, χωρίς να κολακεύσητε τα πάθη του ή την αδράνεια και την κακήν θέλησιν των κυβερνώντων· λέγετε μόνον αυτό ότι υπάρχουσι δι' όλους λύπαι και θλίψεις άφευκτοι εγκείμενοι εις την ουσίαν αυτής της ανθρωπίνης φύσεως, λύπαι τας οποίας δεν έστειλεν εις αυτόν ο πλούσιος, αλλά τας έπλασε δι' αυτόν ο Θεός, ως ελατήριον ωθούν αυτόν από την απραξίαν εις την πράξιν, δηλαδή εις την ζωήν. Αυτά λέγετε αυτό αν δεν θέλετε να διπλασιάσετε τας λύπας του και να τας μεταβάλητε εις μανίαν ασεβή ήτις αργά ή τάχιον θα στραφή κατ' αυτού του ίδιου καθώς το όπλον το εμπίπτον εις άφρονα χείρα, όπερ φονεύει ου μόνον τους άλλους αλλά και τον μεταχειριζόμενον αυτό. Δεν διδάσκω την αδιαφορίαν εις τας συμφοράς του λαού αλλά ζητώ την ακριβή εκτίμησιν των συμφορών τούτων, την διάκρισιν και την εφαρμογήν της αληθινής θεραπείας».

Η ανακριτική αρχή επιληφθείσα επί του προκειμένου ανακρίσεων ανεκάλυψε το οίκημα εν ω συνήρχοντο ενταύθα τα μέλη του Δημοκρατικού Συλλόγου, εύρε δ' αυτό συσκευασμένον φιλοκαλώς με βιβλιοθήκην πλουσίαν εκ των συγγραμμάτων όλων εν γένει των κοινωνιστών με τας εικόνας των επισημοτέρων εργατών του Παρισσινού Δήμου και άλλων: κατέσχε πρακτικά και την αλληλογραφίαν του Συλλόγου, προέβη δε εις την σύλληψιν των ιδρυτών αυτού Δ. Αμπελικοπούλου, Κ. Γριμάνη, Αλεξάνδρου Ευμορφοπούλου, Κ. Μπομποτή, Σπαθάρα και Ασημακοπούλου, προς ούς απηγγέλθη κατηγορία ότι συνώμωσαν θέλοντες να μεταβάλωσιν το καθεστώς πολίτευμα δια βιαίων μέσων και να απομακρύνωσι του θρόνου τον Ηγεμόνα, προσπαθούντες να εξεγείρωσι τους πολίτας κατ' αλλήλων προς τούτον τον σκοπόν. Ανακριθέντες ούτοι δεν απέκρυσαν τας προθέσεις των, ωμολόγησαν τας αρχάς αυτών μετά παρρησίας, αλλ' απέφυγον να κατονομάσωσι τους εταίρους και προσηλύτους αυτών, οίτινες εν τούτοις δεν πρέπει να ήναι πλείονες των δώδεκα, αν κρίνωμεν εκ των εν τω Συλλόγω ευρεθέντων καθισμάτων. Οι νέοι ούτοι ανήκουσιν εις οικογενείας χρηστάς διακριθείσας πάντοτε επί φρονήμασι συντηρητικοίς, άπορον δ' είναι πως διεστράφη το πνεύμα των εις τοιούτον βαθμόν.

Από την εφημερίδα «Μοχλός» της Ζακύνθου, τεύχος 50, 22 Απριλίου 1877, ακολουθεί το παρακάτω άρθρο:

ΚΟΙΝΩΝΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ

Περίηλθε εις χείρας ημών το υπ' αριθμόν 1 και από 6(18) Μαρτίου ε.ε. φύλλου της εν Βολωνία εκδιδομένης εφημερίδος "Il Martello", εν ώ μετά δικαίας αγανακτήσεως αναγιγνώσκομεν την επομένη επιστολήν.

"Η εν Πάτραις εισαγγελική αρχή είναι εν γνώσει της επαναστατικής, εχούσης σκοπούς, κοινωνιστικής ταύτης εταιρείας; Εάν όχι, ας ομολογήση ότι είναι αναξία της θέσεως ην κατέχει, εάν δε απεναντίας γνωρίζη την ύπαρξίν της κατά των καθεστώτων εργαζομένης ταύτης εταιρείας και ουδέν κατ' αυτής ενήργησεν, ας ομολογήση ότι είναι επίορκος. Γνωρίζοντες καλώς την προηγουμένην του Λομβάρδου διαγωγήν, ουδόλως διστάζομεν να πιστεύσωμεν ότι και ούτος αποτελεί μέλος της κοινωνιστικής ταύτης εταιρείας. Εξ' άλλου όμως έχοντες υπ' όψιν τον προδοτικόν του ανθρώπου τούτου χαρακτήρα, είμεθα υπερβέβαιοι ότι άμα παρουσιασθείσης ευκαιρίας θέλει μετά μεγίστης ασυνειδησίας καταπροδώσει ούτος τους συνεταιρούς του και επέλθει τοιουτοτρόπως η αποσύνθεσις αυτής. Δυστυχώς φαίνεται, ότι ανθελληνικά ενέργεια εύρον παρ' ημίν αργυρώνητα όργανα, όπως υποσκάψουσιν την βασιλείαν και τον ελληνισμόν, καθ' ην στιγμήν η Ελλάς δείται όλης της ενεργείας και της αδελφικής σύμπνοιας των απανταχού τέκνων της. Είναι όλως περιττόν να διερμηνεύσομεν ημεείς το φρόνημα του ημετέρου έθνους. Τούτο εξεδηλώθη ήδη εμφαντικώτερα, ότι, εν πλήρει ανεξαρτησία το έθνος ευρισκόμενον, πρόκειτο να ορίση το είδος του πολιτεύματος, εφ' ο αγαπά και αναγκαίως στέργει να ζήση. Αι εθνικά δε συνελεύσεις από το 1821 εξεδήλωσαν πάντοτε ομοφώνως μοναρχικάς τάσεις, σύμπαν δε το έθνος, κατά το 1863, εξήτει βασιλέα, έστω και χάρτινον.

Τι ζητούσι λοιπόν σήμερα οι καλοί πατριώται, γράφοντες εις ξένας εφημερίδας, ότι εκ της επαναστάσεως μόνης δύναται να ελπίσωσιν; Επιδιώκουσι την ανατροπήν των καθεστώτων, ίνα δι' αυτής πραγματοποιηθώσιν οι κοινωνιστικοί αυτών σκοποί; Ευτυχώς γνωρίζοντες τα φιλοβασιλικά του ημετέρου έθνους φρονήματα, ουδόλως φοβούμεθα εκ των μικροραδιουργιών εξημμένων τινών ανθρώπων, οίτινες επιδεικνύμενοι *esprit fort*, επιδιώκουσι τα αδύνατα και εις ουδέν λογίζονται, εάν επισύρωσιν εις αυτούς την κατάραν του έθνους και την αυστηράν των νόμων τιμωρίαν. Περιμένοντες να ίδωμεν τι εν προκειμένω θα ενεργήση η ελληνική κυβέρνησις, αρκούμεθα επί του παρόντος εις όσα ανωτέρω διελάβωμεν".

Η ίδια εφημερίδα στο τεύχος 57, της 24ης Μαΐου 1877, αναφέρει:

Δι' όσα προ δύο περίπου μηνών εγράψαμεν περί την εν Πάτραις κοινωνιστικήν εταιρείαν εδικαιώθημεν πληρέστατα. Η υπό των νέων *communards* έκδοσις του φύλλου της εφημερίδος αυτών, "Ελληνική Δημοκρατία" καλουμένην, εγένετο αφορμή της συλλήψεως και της κατ' αυτών εκδόσεως κατηγορίας...

Ο "Φορολογούμενος", όστις μνημονεύον τα παρ' ημίν τότε αποκαλυφθέντα, απεκάλεσε ταύτα εγρηγορότων ενύπνια και *ria desideria*, αναγκάζεται ήδη να γράψη μετά πολλής εμβρίθειας μακρότατον άρθρον όπως εξελέγξη και αποδοκιμάση τας ολεθριωτάτας αρχάς των κομμουνιστών της φιλοπροόδου πατρίδος του. Ούτε επιφόβους θεωρούμεν τους τα τοιαύτα απενοημένα κινήματα επιδιώκοντας, ούτε ατιμωρήτους, αφ' ετέρου φρονούμεν ότι πρέπει να αφήσωσιν αι αρμόδια αρχαί τους εργάτας τοιούτων σχεδίων, ως ο "Τοξότης" γνωματεύει. Επειδή το καθεστώς πρέπει να είναι σεβαστόν εις πάντας, εφ' όσον η εθνική θέλησις διατηρεί αυτό απαρασάλευτον καθήκον και δικαίωμα έχουσι αι επιτετραμμένα την τήρησιν του

καθεστώτος τούτου αρχαί να τιμωρώσιν αδιακρίτως πάντα αποπειρόμενον την διατάραξιν και την δια βιαίων μέσων ανατροπήν αυτού. Η ελαστικότης δε του χαρακτήρος υμών και το ευκαταφρόνητον προς την εν ου δέοντι επιείκίαν εγένοντο κυρίως η αφορμή όπως συγχωρούνται παρ' ημίν πράγματα, άτινα προϊόντος του χρόνου επήνεγκον την ενεστώσαν παραλυσίαν, ης απογευόμεθα ήδη τους πικρούς καρπούς. Υπ' αρκετών δεινών ταλαιπωρείται η ελληνική κοινωνία. Δέον δε να ληφθώσιν όλα τα κατάλληλα και εγκαίρως πρόσφορα μέτρα, όπως μη επιπέση επ' αυτής και η ψωραλέα επίδρασις των κοινωνιστικών φαντασιοπληξιών μετά των ολεθρίων αυτής επακολουθημάτων.

Και ένα ακόμα, ειρωνικό, σχόλιο από την «Εφημερίδα» της Αθήνας, στο τεύχος 139 της 19ης Μαΐου 1877:

Ελπίζομεν ότι μετά την προανάκρισιν θ' αφεθώσιν ελεύθερα τα μέλη του Δημοκρατικού Συλλόγου, διότι άλλον δεν κάμνουν ή να μεταφράζουν ήδη γραφείσας θεωρίας, αι οποίαι αν πρόκειται ποτέ να επικρατήσωσι θα έλθουν και χωρίς να τας μεταφράζουν. Τώρα η σύλληψίς των είναι χειρότερα ή αι δημοσιεύσεις των.

Εκτός, όμως, από το κράτος και τον αστικό Τύπο, οι πρώτοι αυτοί αναρχικοί της Πάτρας είχαν να αντιμετωπίσουν και μερικούς σοσιαλιστές (ίσως και αναρχίζοντες) της εποχής, οι οποίοι τους εναντιώθηκαν, όπως ο Δήμος Παπαθανασίου, ο οποίος στην εφημερίδα του «Μέλλον», έγραψε, ανάμεσα στα άλλα, ότι «ο κοινωνισμός είναι το έπακρον του δεσποτισμού» (!). Ο ίδιος, όμως, πριν λίγα χρόνια, υμνούσε τις ιδέες του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν και την Παρισινή Κομμούνα.

Επίσης, ο δικηγόρος Βασίλης Καλλιοντζής, εναντιώθηκε και αυτός στους αναρχικούς του Δημοκρατικού Συλλόγου, με δημόσια δήλωσή του η οποία δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Τοξότης» της Πάτρας, στο τεύχος 42, στις 15 Απριλίου 1877:

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΔΗΛΩΣΙΣ

Επειδή σκοπίμως ίσως υπό τινων διεδόθη, υπ' άλλων δε αβασανίστως επιστεύθη ότι είμαι μέλος ή και ιδρυτής του λεγομένου Δημοκρατικού Συνδέσμου Πατρών, σπεύδω να διακηρύξω ότι το τοιούτον είναι όλως ανυπόστατον και ψευδές, τοσούτο μάλλον καθ' όσον οι αποτελούντες τον δημοκρατικόν τούτον σύνδεσμον - αν δύνανται ποτέ να ονομασθή τοιούτος - πέντε ή εξ τον αριθμόν, είναι λειποτάκται της μερίδος μας και επομένως μετά τοιούτων ανθρώπων ήτο και είναι φυσικώς αδύνατος πάσα υψηλή, σπουδαία και ειλικρινής συνεργασία.

Άλλως τε, καίτοι κατ' αρχήν και αδιάσειστον πεποίθησιν δημοκρατικοί, ουχ' ήττον όμως φρονούμεν, ως και δια της "Ελληνικής Επαναστάσεως", άλλοτε υπεστηρίζαμεν ότι κατά το παρόν και μέχρις ου μορφοθώσι και παγιωθώσι κόμματα αρχών και αληθώς εθνικά, ακινδύνως το καθεστώς ν' αντικαταστήσωσι δυνάμεθα, ο θεσμός της βασιλείας δια την Ελλάδα είναι μια ανάγκη, την δε ανάγκην ταύτην καταφανέστατην εις το έθνος κατέστησεν η απέναντι των λυσσωδώς περί την εξητελισμένης εξουσίας διαμαχομένων φατριών τελευταία συνταγματικοτάτη της βασιλείας διαγωγή, εξ ης οι αληθείς φιλοπάτριδες χρηστής ελπίδος περί της εν ενθέτω καιρώ σωστικής ενεργείας της ερύσθησαν.

Επομένως, κατά το παρόν, πάσα άλλη ενέργεια και σκέψις, οθενδήποτε προερχομένην αφροσύνην εσχάτην ή ιδιοτέλειαν ενόχου αποδεικνύει και τα πολυτιμώτερα του έθνους συμφέροντα, εις τας παρούσας μάλιστα κρισιμότητας δια τον Ελληνισμόν περιστάσεις καιρίας να παραβλάβη δύναται. Μόνον δε εν αποτυχία και των υπολειπομένων ως ανωτέρω ελπίδων, αλλά μόνον τότε δυνάμεθα και οφείλομεν μάλιστα να καταφύγωμεν εις τα έσχατα μέτρα. Τούτο υπαγορεύει η φρόνησις και ο καθαρός πατριωτισμός. Β.Γ.Καλλιωντζής.

Να σημειωθεί, ότι ο Βασίλης Καλλιωντζής, στις 7 Νοεμβρίου 1872, εξέδωσε την εφημερίδα «Ελληνική Επανάστασις», με υπότιτλο «Όλοι υπέρ καθενός, καθείς περί όλων», μέσα από την οποία διακήρυσσε τις φιλελεύθερες ιδέες του βουλευτή και λογοτέχνη, Ανδρέα Ρηγόπουλου (μέλους της Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας, ο οποίος είχε γνωρίσει προσωπικά τον Καρλ Μαρξ). Η εφημερίδα αυτή στο διάστημα 7 Νοεμβρίου 1872-10 Νοεμβρίου 1875 εξέδωσε 64 τεύχη. Τον Απρίλιο του 1879 επανεκδόθηκε και μέχρι στις 22 Φεβρουαρίου 1886 εξέδωσε 174 επιπλέον τεύχη. Μέσω της εφημερίδας αυτής, ο Βασίλης Καλλιωντζής αντιδικούσε συχνά με τις άλλες εφημερίδες. Ο ίδιος αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1890, συνδέθηκε με την αναρχική ομάδα της «Επί τα Πρόσω», αλλά δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ήταν αναρχικός, απλώς βοηθούσε σε μεταφράσεις κειμένων. Το 1897 εξέδωσε ένα μέρος του έργου του Ανδρέα Ρηγόπουλου, με τίτλο «Πολιτικός Αγών. Φιλολογικά και πολιτικά έργα Ανδρέου Ρηγοπούλου εκδιδόμενα υπό του φίλου του Βασιλείου Καλλιωντζή».

Αξίζει, όμως, να παραθέσουμε και ένα ακόμα άρθρο όσον αφορά το Δημοκρατικό Σύλλογο Πάτρας, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Τοξότης» της Πάτρας, στο τεύχος 47, στις 19 Μαΐου 1877:

"ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ"

Υπό τον τίτλον τούτον εξεδόθη ενταύθα και κυκλοφόρησε προ πέντε ημερών ο πρώτος αριθμός της προ πολλού αγγελθείσης εφημερίδος του λεγόμενου Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού. Δια του δημοσιογραφικού τούτου οργάνου ανακηρύσσονται και υποστηρίζονται αναφανδόν και απροκαλύπτως αρχαί και ιδέαι κοινωνιστικάί, εν δε τη αναπτύξει αυτών υπολανθάνει πρόκλησις του λαού εις ανατροπήν των καθεστώτων.

Η εισαγγελική αρχή, μετά προκαταρκτικής τινάς ενεργείας, ενετείλατο τακτικόν ανακριτή να προβή, και προέβη ούτος, εις ανακρίσεις, αποτέλεσμα των οποίων υπήρξεν η σύλληψις, ανάκρισις και προφυλάκισις των του Δημοκρατικού Συνδέσμου πρωθιδρυτών, κ. Αλ. Ευμορφοπούλου, Κων. Γριμμάνη, Διον. Αμπελικοπούλου και Κ. Μπομποτή.

Άπαντες ούτοι, εξ αγαθών οικογενειών ορμώμενοι και εξ ιδίας εργασίας τα προς το ζην ποριζόμενοι, ωμολόγησαν ότι τυγχάνουσιν εξ ακραδάντου πεποιθήσεως τα κυρίως δρώντα του αδοκήτως ενταύθα αναφανέντος κοινωνιστικού σωματείου πρόσωπα, απέφυγον δε να κατανομάσωσιν τους ενάριθμους αυτούς προσηλύτους, ων τινάς όμως ανεύρε και προφυλάκισεν η ανάκρισις. Η κατηγορία ήτις τους απηγγέλθη είναι ότι "συνώμοσαν θέλωσιν να μεταβάλωσιν το καθεστώς πολίτευμα δια βιαίων μέσων και ν' απομακρύνωσι του θρόνου του τον Ηγεμόνα, προσπαθούντες να εξεγείρωσι τους πολίτας κατ' αλλήλων προς τούτον τον σκοπόν".

Βεβαίως και εκ του αριθμού των προσώπων των συγκροτούντων την ενταύθα κοινωνιστικήν παρωδίαν και εκ της απλότητος των ενεργειών, της παρ' ημίν σοσιαλιστικής εταιρείας, δύναται έκαστος να εννοήσει ότι το πράγμα είναι άμοιρον σπουδαιότητος και δεν πρέπει η δικαιοσύνη φανή επί του προκειμένου υπέρ μέτρον αμείλικτος και απηνής. Δεν υποστηρίζωμεν ότι έκαστος, διότι είναι Έλλην, δύναται να λέγη και να πράττει ό,τι θέλη, αλλά και δεν βλέπομεν το λυσιτελές της ψυχρής και αδυσωπήτου καταδιώξεως, ήτις πρέπει να παρακολουθεί τα κοινά αδικήματα, την διάπραξιν των οποίων υπαγορεύει αγενές ατομικής ιδιοτελείας πάθος και ουχί ευγενής προς το κοινό συμφέρον πόθος.

Ουδεμίαν ημείς έχομεν αμφιβολίαν ότι η τετράς των συλληφθέντων και προφυλακισθέντων κοινωνιστών ελαύνεται μεν υπό ειλικρινών περί προόδου της ανθρωπότητος επιθυμιών, αλλά δεν έλαβεν ευκρινή και σαφή ιδέαν περί της αληθοῦς αποστολής των κομμουνιστών εν τω κόσμω, δια τούτο δε τυγχάνει συγγνωστή. Το εφ' εξής καταχωριζόμενον πρόγραμμα κοινωνιστικής τινός εφημερίδος, εν Μαδρίτη, το πρώτον εκδοθείσης, αποδεικνύει ότι οι κομμουνισταί ουδένα των ηθικών δεσμών, οίτινες συγκρατούσι και προάγουσι τας ανθρωπίνας κοινωνίας, αναγνωρίζουσιν. Ιδού αυτό:

"Δηλοποιούντος του σκοπού και τους στοχασμούς της ημετέρας διακηρύξεως, λέγομεν ότι είμεθα άσημοι. Ημείς είμεθα εκείνη η μερίς, ήτις ονομάζεται "η κόπρος της κοινωνίας". Η συνομολογία ήτις μας ενώνει με τους αδελφούς μας εις την δυστυχίαν, είναι η αδικία και η ανισότης. Ημείς είμεθα οι λευκοί αιχμάλωτοι. Εργασία ακατάπαυστος είναι η ημετέρα άλυσσος. Αδυναμία η ημετέρα μάστιγξ. Η αθλιότης η ημετέρα ζωή και το νοσοκομείον το ημέτερον καταφύγιον. Εν τη συμπαθεία, ήτις αποθαρρύνει ευρίσκομεν ανακούφισιν, και εν μόνω τω θανάτω ανάπαυσιν. Θα υποφέρωμεν ημείς επί μακρόν τοιούτου όνειδος; Τοιαύτην ατιμίαν; Όχι. Μυριάκις όχι. Ημείς είμεθα οι απόκληροι, οι είλωτες, οι ουτιδανοί, η κόπρος, η λάσπη της κοινωνίας. Ημείς είμεθα εκείνοι οίτινες δεν έχουν ούτε αίσθημα, ούτε ανατροφήν, ούτε αιδώ. Ημείς εταλαιπωρήθημεν και ταλαιπωρούμεθα υπερμέτρως, αλλ' η ώρα της επανορθώσεώς μας είναι εγγύς. Επί του βωμού της ημετέρας συνειδήσεως, ημείς οι εκδόται της εφημερίδος ταύτης διαδηλούμεν πανηγυρικός δυνάμει της αυτονομίας μας ότι από σήμερον σκοπούμεν να θραύσωμεν πάντα δεσμόν, όστις μας ενώνει εις την κοινωνίαν, προξενεί ύβριν εις την ημετέραν αξιοίαν και επαναφέρει εις αιχμαλωσίαν την ύπαρξιν μας. Ναι, σύντροφοι. Ας ενωθώμεν και με κεφαλήν υψωμένην και με ψυχήν σταθεράν ας φωνάζωμεν με φωνήν ηγήεσαν και εμπνέουσιν τρόμον εις τους τυράννους: "Πόλεμος κατά του πλουσίου. Πόλεμος κατά του ισχυρού. Πόλεμος κατά της κοινωνίας". Είπομεν. Τώρα εσείς είσθε εν γνώσει. Σκοπός ημών είναι να κάμωμεν έναν πόλεμον άνευ ανακωχής, έναν πόλεμον θανάτου εναντίον σας, μικροί τύραννοι, πολίται βλάκες, προδόται, κτηματία κακούργοι, ευνοούμενοι υιοί της τύχης, κλέπται ασυνείδητοι του ιδρώτος του λαού. Εναντίον σας διευθύνωμεν τα κτυπήματά μας, οιανδήποτε καν φέρητε όνομα εις την ανθρωπίνην κωμωδίαν, Πάπα ή Αυτοκράτορος, πρίγκηπος ή αριστοκράτου, ιερέως ή λαϊκού, κεφαλαιούχου ή ιδιοκτήτου. Ετοιμάσατε τα όπλα σας άνανδροι. Ημείς δεν φοβούμεθα. Προετοιμάσατε εναντίον μας τους ατίμους σας οπαδούς. Έφθασεν η ώρα, καθ' ήν δεν μας προξενεί φόβον ο κρότος των τηλεβόλων σας. Ημείς σας περιφρονούμεν. Ημείς γελώμεν με την μανίαν σας, ρυπαρά είχιδναι, ύαιναι ανθρωπόμορφοι. Τέρατα της κοινωνίας! Ημείς δεν σας αποκρύπτωμεν τους σκοπούς μας. Θέλομεν απόλυτον και πλήρη ισότητα κοινωνικήν. Ημείς έχομεν δύναμιν και μέσα αρκετά ίνα πραγματοποιήσωμεν αυτήν την υψίστην ιδέαν. Ημείς είμεθα πολλοί, αναρίθμητοι, περισσότεροι παρ' όσους νομίζετε, καθ' ότι εν μέσω των ηδονών και ακολασιών σας δεν δύνασθε να ακούσητε τα αναθέματα και τας αράς, αίτινες εξέρχονται από το σκότος, εις το οποίον μας ερρίψατε. Μην εμπιστεύεσθε εις τας αλύσσεις με τας οποίας μας εδέσατε, επειδή, αν αναγνωρίσητε την ιστορίαν, θα μάθητε ότι εις την Ρωμαϊκήν Αυτοκρατορίαν υπήρξεν εις άσημος, εις μονομάχος, ο οποίος επί κεφαλής μιας δρακός αιχμαλώτων έκαμε να

τρομάξη η ισχυροτέρα τυραννίς του κόσμου. Και αν θέλετε και άλλα παραδείγματα, παρατηρήσατε τα καπνίζοντα εισέτι ερείπια, άτινα μαρτυρούσι την σταθερότητα και την αξίαν των νεωτέρων αιχμαλώτων, οίτινες πλέον των εκατό ημερών υψώσαν κεφαλήν εις πλείστας μάχας κατά τακτικού στρατού. Όταν ο λαός υπερασπίζεται υποθέσεις τόσον αγίας και νομίμους και μάχεται εν ονόματι της ανθρωπίνης αξίας, παροτρυνόμενος από την πείναν και από του πόθου της εκδικήσεως, δεν υπάρχουν καρδιάι δειλαί, ψυχαί άνευ ενθουσιασμού.

Ως προς το είδος του πολιτεύματος, άπαντα τα μέχρι τούδε γνωστά είναι κακά δι' ημάς, επειδή υφ' όλα η τύχη μας είναι να υποφέρωμεν δ' ως στήριγμα εις τους φιλοδόξους πολιτίσκους, λαμβάνοντες πρώτον τα κτυπήματα των αντεπαναστατών. Ημείς εγίναμεν το ελεεινόν παιγνιον, μας παρεγνώρισαν αείποτε αφού μας μεταχειρίσθησαν. Αναρχία είναι ο μόνος ημών τύπος. Το παν δι' όλους και το παραδέχεσθαι εις την εξουσίαν και αυτήν την γυναίκαν. Ιδού το πολίτευμά μας. Από αυτήν την ευρείαν ή μάλλον τακτικήν αταξίαν, θα προκύψη η αληθής αρμονία. Η γη και τα προϊόντα της καθιστάμενα ιδιοκτησία παντός, θα θέσουν τέρμα εις τας κλοπάς, την τοκογλυφίαν και την φιλαργυρίαν. Καταστρεφόμενων των δεσμών της οικογενείας και καθιερωμένης της ελευθέρας αγάπης, θα εκλείψει η προαγωγή δημοσία τε και ιδωτική και το ιδεώδες του Έλληνος νομοθέτου θα πραγματοποιηθή. Οι νέοι θα αγαπούν και θα σέβονται τους μεγαλυτέρους των, και εις πάντα άνθρωπον γέροντα θα καθωρώσιν έναν πατέρα, εις πάσαν δε γυναίκαν ομοίας ηλικίας μίαν μητέρα και μίαν αδελφήν. Ελευθερούμενοι από το φόβητρον, το καλούμενον Θεόν, και αφήνοντες αυτό να φοβίζει τα παιδιά θα ίδωμεν εξαφανιζόμενας από προσώπου γης τας βιομηχανίας εκείνας, αίτινες καλούνται θρησκείαι και αίτινες χρησιμεύουν μόνον εις το να παχύνουν τους αγύρτας, τους καλουμένους ιερείς, των οποίων η εντολή είναι ν' απατούν και να εκφοβίζουν τους μωρούς. Τούτον είναι το πρόγραμμά μας. Αλλά πριν το θέσωμεν εις ενέργειαν, ανάγκη να καθαρισθή η ημετέρα κοινωνία. Είναι αναγκαία μια χύσις αίματος, ήτις να διαρκέση μεν ολίγον, αλλά να είναι άφθονος, έκτακτος. Οι σεσηπότες κλάδοι του κοινωνικού δένδρου πρέπει να εκκοπώσιν, όπως αυτό δυνηθή να ισχυροποιηθή και ακμάση. Τοιαύται είναι αι επιθυμιαί και συστάσεις μας, ήδη δε, όπου το εμάθετε, τρέμετε σεις, χονδροί πολίται, επειδή η τυραννία σας παίζεται επί του ζατρικίου. Κάμετε τόπον εις τους γυμνητεύοντας. Η ημετέρα μαύρη σημαία εξηγήθη: Πόλεμος κατά της οικογενείας. Πόλεμος κατά της ιδιοκτησίας. Πόλεμος κατά του Θεού.

Αποφυλάκιση - Ο Διονύσης Αμπελικόπουλος

Όταν αποφυλακίστηκαν, οι αναρχικοί της Πάτρας δεν συνέχισαν όλοι τη δράση τους. Ο Κωνσταντίνος Γριμμάνης στη δεκαετία του 1880 συνεργάστηκε με την εφημερίδα «Πελοπόννησος». Ο Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος έγινε εκδότης και εξέδωσε μια πατριωτική εφημερίδα την «Επί τα Πρόσω», η οποία, όμως, στη δεκαετία του 1890 άλλαξε χέρια, πέρασε στον Ιωάννη Μαγκανάρα και έγινε το εκφραστικό όργανο της μετέπειτα Αναρχικής Ομάδας Πάτρας.

Αυτοί που συνέχισαν τη δράση ήταν ο Διονύσης Αμπελικόπουλος, ο δικηγόρος Κωνσταντίνος Μπομποτής και ο Γεώργιος Παπαρρήτωρ. Ο δεύτερος, το 1882 εξελέγη γραμματέας του Αχαϊκού Συλλόγου και με την ιδιότητά του αυτή έδινε διαλέξεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου οι οποίες δημοσιεύονταν στην εφημερίδα «Εργάτης». Ο τρίτος συμμετείχε στην ίδρυση ενός σοσιαλιστικού κύκλου υπό την ηγεσία του Πλάτωνα Δρακούλη το 1885 στην Αθήνα. Στον ίδιο κύκλο συμμετείχαν ο πολύ νεαρός τότε Σταύρος Καλλέργης, ο Ρόκκος Χοϊδάς, ο Γεώργιος Χαιρέτης και ο Ηρακλής Γιαρμάς.

Ο Διονύσης Αμπελικόπουλος είναι ο μόνος που συνέχισε να αλληλογραφεί με αναρχικές ομάδες και έντυπα του εξωτερικού, μέχρι τουλάχιστον τις αρχές του 1880, στέλνοντας ανταποκρίσεις, οι περισσότερες από τις οποίες δημοσιεύθηκαν στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά». Αλλά οι επαφές αυτές χάθηκαν λόγω του σταδιακού μαρασμού των τμημάτων της Διεθνούς, αποτέλεσμα κυρίως της καταστολής, μετά από μια διακρατική ευρωπαϊκή συμφωνία στη δεκαετία του 1870, στην οποία συμμετείχε και η Ελλάδα.

Αξίζει, όμως, να παραθέσουμε στη συνέχεια κάποια αποσπάσματα από τις ανταποκρίσεις, η ευθύνη των οποίων είναι κατά μεγάλο μέρος του Διονύση Αμπελικόπουλου:

Ελλάδα. Ένα γράμμα από την Πάτρα σε κάποιο φίλο, μας δίνει κάποιες λεπτομέρειες για το σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα, ενώ περιέχει και τη μετάφραση του άρθρου που προκάλεσε τη φυλάκιση των συντακτών της "Ελληνικής Δημοκρατίας". Αυτό το άρθρο είναι πολύ μεγάλο για να το μεταφέρουμε ολόκληρο εδώ. Είναι γραμμένο αποκλειστικά από την άποψη του επαναστατικού και διεθνιστικού σοσιαλισμού. Αφού έδειξαν ότι το Ανατολικό Ζήτημα (όπως και όλα τα εθνικά ζητήματα), δεν είναι παρά ένα μέσο που χρησιμοποιεί η αστική τάξη για να εκμεταλλεύεται το λαό, οι συντάκτες καταλήγουν ως εξής:

"Πρέπει, λοιπόν, να ξέρουμε μια για πάντα ότι οι Τούρκοι δεν υπάρχουν μόνο στη Θεσσαλία, αλλά τους έχουμε μέσα από τους ίδιους τους τοίχους και μέσα στα σπίτια μας. Κι αν είμαστε λίγο έξυπνοι, πρέπει να αρχίσουμε να κυνηγάμε τους Τούρκους του εσωτερικού πριν σκεφτούμε τους άλλους. Αυτό είναι το καθήκον μας και γι' αυτό το λόγο δημιουργήθηκε ο Δημοκρατικός Σύνδεσμος του Λαού. Αυτοί που θέλουν να δουλέψουν για το καλό του προλεταριάτου, ας έρθουν μαζί μας". Όπως έχουμε, ήδη, πει σε προηγούμενο τεύχος, οι συντάκτες της "Ελληνικής Δημοκρατίας" δεν έχουν απελευθερωθεί παρά μόνο προσωρινά και υπό επίβλεψη. Η κυβέρνηση σκοπεύει να ακολουθήσει μια διαδικασία που θα κριθεί σύντομα.

Το γράμμα από την Πάτρα, από το οποίο παραθέσαμε κάποια αποσπάσματα, προσθέτει: "Είμαστε πεπεισμένοι ότι η λύση του κοινωνικού ζητήματος δεν είναι δυνατή χωρίς κοινωνική επανάσταση και ότι όσοι σκέφτονται διαφορετικά απατώνται. Η επανάσταση δεν είναι απλά ένα μέσο, είναι μια αρχή που πρέπει να υποστηριχθεί. Πρέπει άμεσα να βάλουμε σ' εφαρμογή τα ιδανικά μας. Γι' αυτό εγκρίνουμε τα γεγονότα του Μπενεβάν, όχι ως μια προσεκτική ενέργεια, αλλά ως μια αναγκαία ενέργεια. Η προσοχή, έτσι όπως την αντιλαμβάνονται οι εχθροί μας, δεν αξίζει τίποτα έτσι όπως είναι τα πράγματα. Πρέπει ο λαός να κάνει κάποια εξέσκηση, πριν φτάσει στην επανάσταση".

Τμήματα του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού φτιάχνονται στην Αθήνα, τη Σύρο, το Νησί (Μεσσήνη), τη Βοστίτσα, τα Φιλιατρά και την Κεφαλονιά. Ελπίζουμε ότι σύντομα η Ελλάδα θα σχηματίσει μία από τις Περιφερειακές Ομοσπονδίες της Διεθνούς.

Και ένα άλλο κείμενο, που δημοσιεύτηκε και αυτό στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά» στις 29 Ιουλίου 1877:

Οι φίλοι από την Πάτρα, οι συντάκτες της επαναστατικής σοσιαλιστικής εφημερίδας

"Ελληνική Δημοκρατία", αφέθηκαν ελεύθεροι με εγγύηση. Μας γράφουν ένα απ' αυτά τα ενθουσιώδη γράμματα, που μας θυμίζουν τους πρώτους αγώνες και τις πρώτες νίκες.

"Η έκδοση", λένε, "του πρώτου τεύχους της επαναστατικής σοσιαλιστικής εφημερίδας μας, έκανε μεγάλη εντύπωση σ' αυτό που συνηθίζουμε να λέμε "κατώτερη τάξη". Αυτή η κατώτερη τάξη επικροτούσε ενεργητικά τις αρχές μας, που μόλις τις καταλάβαινε, παντού συζητούσαν για το κοινωνικό ζήτημα... Όχι μόνο στους λίγους μήνες απ' όταν μπορέσαμε να εκδώσουμε το πρώτο μας τεύχος, τα όσα γράφαμε έγιναν κατανοητά από το λαό.

Είμαστε σίγουροι ότι τώρα ο λαός θα μπορούσε να μας δώσει μαθήματα... Τι αυταπάτη, τι ουτοπία να πιστεύει κανείς ότι θα ήταν δυνατόν να λυθεί το κοινωνικό ζήτημα, χωρίς επανάσταση! Μας το διδάσκει ο ίδιος ο λαός κι αν αυτό είναι το μόνο μέσο που αυτός καταλαβαίνει, τότε πώς θα μπορούσε να είναι λογικό κάποιο άλλο μέσο;... Αν δεν γράφαμε με πνεύμα επαναστατικό, ο λαός δεν θα είχε καν αντιληφθεί την ύπαρξή μας. Αντίθετα, τα καταφέραμε και, μάλιστα, μια χαρά. Οι ίδιοι οι χωροφύλακες που μας οδήγησαν στην ανάκριση μας αντιμετώπιζαν με πολλή συμπάθεια και μας μιλούσαν για καταχρήσεις και αδικίες εκ μέρους του Γενικού Επιτελείου και των κανονισμών.

Είναι αδύνατον να σας διηγηθούμε όλα τα επεισόδια της φυλάκισής μας. Φαντασθήτε ένα διαρκή θρίαμβο... Όλοι οι συγκρατούμενοί μας, καταδικασμένοι σε πέντε, δέκα ή είκοσι χρόνια φυλακή ή ακόμα και στην ποινή του θανάτου, έδειχναν κατάπληκτοι που έβλεπαν πως υπήρχαν άνθρωποι που ασχολούνται με μια κοινωνική οργάνωση της οποίας δεν θα μπορούσαν να είναι παρά τα θύματα. Όταν βγήκαμε από τη φυλακή έκλαιγαν.

Οπωσδήποτε, η ηθική αυτών των ανθρώπων βρίσκεται σε πολύ ψηλότερο σημείο από εκείνο της αστικής τάξης... Χρησιμοποιήσαμε και χρησιμοποιούμε τη γλώσσα του λαού, τη γλώσσα των απλών ανθρώπων, ένα όργανο εκφραστικό στον υπέρτατο βαθμό και άκρως επικίνδυνο, σύμφωνα με την ομολογία του αστικού τύπου. Μ' αυτό το μέσο, η εφημερίδα μας λες κι έγινε ένα στόμα που μιλούσε ανάμεσα στο κοιμισμένο πλήθος. Ο λαός γνώρισε αμέσως τους φίλους του... Φυλακιστήκαμε και τώρα είμαστε ελεύθεροι με εγγύηση. Η ανάκριση συνεχίζεται. Μάλλον θα μας αθωώσουν και, μάλλον, θα βγούμε απ' όλη αυτή την ιστορία με μια απλή μομφή! Δεν θα τολμήσουν να προχωρήσουν περισσότερο".

Και ένα ακόμα τελευταίο απόσπασμα από σχόλιο των συντακτών του ίδιου Δελτίου, στις 28 Δεκεμβρίου 1877:

...Η ελληνική κυβέρνηση είδε στο άρθρο αυτό ότι κινδυνεύει το κοινωνικό καθεστώς και γι' αυτό συνέλαβε και προφυλάκισε τους συντάκτες της "Ελληνικής Δημοκρατίας". Τόσο το καλύτερο. Τους εξωθεί στον επαναστατικό δρόμο. Η ομάδα μας εκφράζει στους θαρραλέους αυτούς αγωνιστές την πιο θερμή της συμπάθεια, γιατί πρώτοι σήκωσαν τη σημαία του σύγχρονου σοσιαλισμού ανάμεσα στον ελληνικό λαό...

Στο τεύχος του «Δελτίου της Ομοσπονδίας του Ζυρά» της 26ης Αυγούστου 1877, δημοσιεύθηκε ένα γράμμα του Διονύση Αμπελικόπουλου, με την πληροφορία, ότι είχαν πράγματι δημιουργηθεί αναρχικοί όμιλοι στη Μεσσήνη, την Κεφαλονιά, τα Φιλιατρά και το Αίγιο, οι οποίοι μαζί με τις ήδη υπάρχουσες, κυρίως πρώιμων αναρχοσυνδικαλιστικών τάσεων, κινήσεις της Σύρου και της Αθήνας, κατευθύνονταν προς τη συγκρότηση ομοσπονδίας.

Μελέτη για το σοσιαλισμό στην Ελλάδα

Επίσης, ο Διονύσης Αμπελικόπουλος έστειλε μια μελέτη του για τον ελληνικό σοσιαλισμό στην Επιτροπή Αναρχικών Βέρνης, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 2-4 του αναρχικού περιοδικού «Etude» («Έρευνα»). Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύτηκε και στο «Δελτίο της Ομοσπονδίας του Ζυρά» στις 8 Απρίλη 1878. Έχει ως εξής:

Με τον τίτλο "Μελέτη για το σοσιαλισμό στην Ελλάδα", ένα μέλος του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού, μας στέλνει από την Πάτρα, το παρακάτω κείμενο, το οποίο δημοσιεύουμε με ευχαρίστηση, διατηρώντας, ωστόσο, τις επιφυλάξεις μας για ορισμένες εκτιμήσεις, ιδιαίτερα σε σχέση με το ρόλο του ελληνικού κλήρου".

"ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τώρα που οι μοντέρνες ιδέες γνωρίζουν μια τόσο μεγάλη ανάπτυξη και η νέα κοινωνία βρίσκεται στη διαδικασία της διαμόρφωσής της, για την ευόδωση της οποίας η αλληλεγγύη των λαών θα ήταν η πρώτη προϋπόθεση, πιστεύουμε ότι δεν είναι περιττό να εξηγήσουμε με συντομία ποια θέση κατέχει ο ελληνικός λαός σ' αυτό το κίνημα, ώστε όλοι οι σύντροφοί μας που εργάζονται για τη χειραφέτηση των λαών, γνωρίζοντας τον χαρακτήρα του ελληνικού λαού, τις τάσεις του, τις ανάγκες του, να μπορέσουν να μας βοηθήσουν με αποτελεσματικό τρόπο στην προώθηση και στην ενίσχυση της κοινής μας υπόθεσης σ' αυτή τη χώρα.

Ο ελληνικός λαός όχι μόνο κατέχει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον, τουλάχιστον σπέρματικά, όλους τους όρους της νέας κοινωνίας, αλλά είναι πολύ ταχύς και ευπροσάρμοστος σε σχέση με την εφαρμογή όλων των πρακτικών αληθειών, αν πάρουμε ως βάση γι' αυτό το θέμα το ίδιο το έθνος, δηλαδή τα ήθη του, την παράδοση και την ιστορία του, η οποία αναμφίβολα μπορεί να συμβάλει σ' αυτό.

Η ιστορία αυτού του λαού κατά τους νεώτερους χρόνους συνεχίζει την αρχαία του ιστορία με τον ίδιο τρόπο που η σημερινή του κυβέρνηση αποτελεί ακριβές αντίγραφο της βυζαντινής διαφθοράς. Ο λαός δεν γνωρίζει άλλη ιστορία και ούτε θέλει να μάθει άλλη από την αρχαία του ιστορία: απ' αυτήν αντλεί τη ζωή και μ' αυτή ως οδηγό ψάχνει να ξαναβρεί τα χαμένα ίχνη των προγόνων του. Αυτήν την κίνηση ορισμένοι επιπόλαιοι Ευρωπαίοι τη χαρακτηρίζουν οπισθοδρομική, απαιτώντας από τον λαό να απαρνηθεί την ατομικότητά του για να ασπασθεί τη θεωρία της συνταγματικής μοναρχίας και να αποδεχθεί την κυριαρχία των πλουσίων που του επιβλήθηκε. Αυτοί όμως δεν θέλουν να εννοήσουν ότι ο λαός μας θα καταλάβαινε καλύτερα τα κινέζικα από τη δική τους γλώσσα.

Μπαίνοντας κανείς στην καλύβα του χωρικού ή στο μαγαζί του τεχνίτη και εξετάζοντας το λαό από κοντά, θα αναγνωρίσει αμέσως τον πολίτη της αρχαίας Ελλάδας, όπως στο πρόσωπο των σημερινών πλουσίων αναγνωρίζουμε τη βυζαντινή διαφθορά. Κοντολογής, ο λαός δεν έχει αλλάξει: μόνο οι καταπιεστές του άλλαξαν μορφή. Κληρονόμησε τις αρετές των προγόνων του. Δεν τείνει προς τα βίαια πάθη. Η αγάπη της ισότητας είναι το μοναδικό του πάθος. Περισσότερο από κάθε άλλο λαό κυριεύεται από το πάθος της ατομικής ελευθερίας και θυσιάζεται γι' αυτήν. Το μεγαλύτερο μέρος των εγκλημάτων που διαπράττονται στην Ελλάδα

προέρχεται από την καταπίεση της ατομικής ελευθερίας. Ο λαός μας αγαπά την ισότητα και μοιράζεται ευχαρίστως όλα του τα πολιτικά δικαιώματα με τους ξένους: απόδειξη οι χιλιάδες Ιταλών, στις Κυκλάδες, στα Επτάνησα και στην Πάτρα που απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα του πολίτη. Αν και δεν λείπουν στην Ελλάδα οι ιησουιτικές ραδιουργίες με τα αντεθνικά τεχνήματά τους, καμιά φωνή ωστόσο δεν υψώθηκε εναντίον αυτού του φιλελευθερισμού (liberalisme). Ο λαός θεωρεί υπόθεση τιμής να μοιράζεται τα πολιτικά του δικαιώματα με τους ξένους και να προσφέρει άσυλο στους κατατρεγμένους. Στην Κέρκυρα, στην Κεφαλονιά, στη Ζάκυνθο όλοι οι Εβραίοι απολαμβάνουν τα δικαιώματα των πολιτών και ορισμένοι έχουν εκλεγεί δημοτικοί σύμβουλοι υπό τις επευφημίες όχι μόνο του λαού, αλλά και του κλήρου. Ο ελληνικός λαός είναι έξυπνος και ανδρείος, γενναιοδωρος με τους εχθρούς του. Η λιτότητά του είναι παροιμιώδης. Δεν έμαθε να υποκλίνεται, πιστεύει πως όλοι είναι ίσοι, μιλάει σε όλους στον ενικό και δεν ξεχωρίζει φυλές ή ευγένειες. Αυτός είναι ο χαρακτήρας του ελληνικού λαού.

Ό,τι ο λαός αυτός υπέστη μετά την ήττα της Αχαϊκής Συμπολιτείας (το 183 π.Χ.) υπήρξε απλώς μια ανώμαλη κατάσταση που εγείρει το ενδιαφέρον μας, όταν το λανθάνον εθνικό πνεύμα εμφανίζεται κάπου-κάπου να διαμαρτύρεται εναντίον της εξουσίας και της διαφθοράς που ήρθαν απ' έξω. Οι μελέτες για το Μεσαίωνα που έγιναν στις μέρες μας το αποδεικνύουν σαφέστατα.

Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου (το 404 π.Χ.) αρχίζει ο λαός να υποχωρεί από τη σκηνή της Πολιτείας (Republique). Μετά την πτώση της Αχαϊκής Συμπολιτείας ο λαός έχασε για πάντα την πρωτοκαθεδρία: οι πλούσιοι και οι διεφθαρμένοι κολάκευαν τους κατακτητές και έκτοτε αποχωρίστηκαν από το έθνος. Έτσι σχηματίστηκε το έμβρυο του Βυζαντίου. Η Δύση είχε το Μεσαίωνα και η Ανατολή το Βυζάντιο. Από τότε έπαυσε να υπάρχει οποιαδήποτε σχέση ανάμεσα στους πλούσιους και το έθνος, ανάμεσα στο Βυζάντιο και την Ελλάδα. Αντίθετα, οι δύο αυτοί πόλοι συγκρότησαν δύο εχθρικά στρατόπεδα, των τυράννων και των τυραννημένων, ως σήμερα. Η πάλη αυτή παρατηρείται παντού.

Ο λαός δεν κράτησε κανένα στίγμα απ' αυτή την εποχή και όταν θα ξαναγίνει κύριος του εαυτού του σύντομα κάθε ίχνος της θα εξαφανιστεί. Όλη η διαφθορά και η τυραννία, σε όλες τις μορφές τους, συγκεντρώθηκαν μέσα στην κυβέρνηση. Δεν βρήκαν θέση αλλού: η κοινωνία ήταν λίγο-πολύ ίση και η ριζική ισότητα παρέμεινε κληρονομιά του λαού. Ο κλήρος, όπως θα δούμε παρακάτω, υπήρξε ανέκαθεν και θα στέκεται πάντα με το μέρος του λαού. Έτσι, καθώς ο λαός είχε χάσει την πρωτοβουλία, την κυβέρνηση ανέλαβαν οι διεφθαρμένοι: τούτο εξηγεί γιατί ο ελληνικός λαός μισεί ο,τιδήποτε προέρχεται από την κυβέρνηση.

Εμείς οι Έλληνες δεν έχουμε ανάγκη να διδάξουμε στο λαό ότι η αποκέντρωση και η ανεξαρτησία των δήμων πρέπει να αποτελέσουν το θεμέλιο της λαϊκής οργάνωσης και ότι ο συγκεντρωτισμός συνιστά την αιτία του θανάτου της. Ο λαός μας το έμαθε από την ίδια του την ιστορία και τα πνεύματα έχουν πεισθεί γι' αυτές τις αλήθειες.

Αυτό που στη Δύση ονομάζεται republique, ο ελληνικός λαός το αποκαλεί σύνταγμα. Στο πεδίο αυτού του συντάγματος είμαστε το ίδιο προχωρημένοι όσο η Ελβετία, η Αμερική ή η Γαλλία. Η καθολική ψηφοφορία, π.χ., έχει κατοχυρωθεί από καιρό στην Ελλάδα.

Πιστεύουμε ότι είναι περιττό να υπενθυμίσουμε εδώ ότι η καθολική ψηφοφορία δεν έφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, παρά τα αντίθετα: η διαφθορά νομιμοποιήθηκε (μολονότι δεν έχουμε στη χώρα μας αριστοκράτες και παρά το γεγονός ότι ο κλήρος είναι μαζί μας), επειδή οι εκλογές πραγματοποιούνται κάτω από τη πίεση της ξιφολόγχης και των πολλών

κυβερνητικών τεχνασμάτων.

Ο λαός δεν συμπαθεί το σύνταγμα. Μόνο οι αστοί (bourgeois) αυτοαποκαλούνται "συνταγματικοί", όπως στη Δύση αυτονομάζονται "ρεπουμπλικάνοι" (republicains). Συνεπώς ο ελληνικός λαός, από πολιτική άποψη, κατανοεί τις νέες ιδέες.

Αυτό που στη Δύση ονομάζεται κομμουνισμός (communisme) ή σοσιαλισμός (socialisme), ο ελληνικός λαός το εκφράζει με τον όρο δημοκρατία (democratie), κυριαρχία του λαού. Το ίδιο πράγμα λέει ο Θουκυδίδης στο λόγο που βάζει στο στόμα του Αθηναγόρα από τις Συρακούσες. Ο νεοέλληνας μιλά με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Δύο στοιχεία εμφύχωσαν παλαιότερα την αντίσταση εναντίον της τουρκικής αντίδρασης: οι κλέφτες (οι πιο ανδρείοι από το λαό που ζούσαν οπλισμένοι στα βουνά) και το κατώτερο μέρος του κλήρου. Οι υπέρμαχοι αυτοί του ελληνισμού αξίζουν μια ιδιαίτερη προσοχή, γιατί η φυσιογνωμία τους είναι μοναδική μέσα στην ιστορία.

Από τη στιγμή που οι κλέφτες πέτυχαν το σκοπό τους - την εθνική ανεξαρτησία μέσω της επανάστασης εναντίον των Τούρκων (από το 1821 ως το 1830) - εξαφανίστηκαν από το προσκήνιο, αφού εξέλιπε πια ο λόγος της παρουσίας τους. Κάθε ειδικότερη αναφορά σ' αυτό το θέμα δεν ενδιαφέρει την παρούσα εργασία μας.

Ο κατώτερος κλήρος δεν είναι, όπως συμβαίνει αλλού, ξένος προς την κοινωνία και δεν συγκροτεί μια ιδιαίτερη τάξη: κατάγεται από τα ίδια τα σπλάχνα του λαού, περνάει την ίδια ζωή και παραμένει πιστός σ' αυτόν. Καθώς ο κληρικός νυμφεύεται, γνωρίζει και δοκιμάζει όλες τις ανάγκες της οικογένειας. Το Ευαγγέλιο βρίσκεται κοντά στο άροτρο και μόνον όταν εργασθεί ολόκληρη τη μέρα ο παπάς πάει στη εκκλησία. Είναι μόνον ένας απλός χωρικός, απαίδευτος όπως εκείνοι με τους οποίους συμβιώνει, αλλά αγνός, τίμιος και έτοιμος να θυσιασθεί για το λαό στον οποίον ανήκει. Γι' αυτό και σε όλες τις επαναστάσεις μας ο κατώτερος κλήρος ανελάμβανε την πρωτοβουλία: πάντα πρώτος άφηνε το Ευαγγέλιο και τραβούσε το σπαθί. Στα δημοτικά τραγούδια, που εξυμνούν την επανάσταση και τα κατορθώματα των κλεφτών, ο παπάς και η παπαδιά, η κόρη τους και οι αγάπες της παίζουν τον πρώτο ρόλο. Ο κλήρος στην Ελλάδα όχι μόνο δεν έχει κανένα προνόμιο, αλλά στερείται κιόλας τα πολιτικά δικαιώματα και δεν μπορεί να καταλάβει θέση στην κυβέρνηση. Κι αν τύχει και ενδιαφερθεί για τα κοινά, το γεγονός τιμωρείται βαριά ως έγκλημα. Από μια ορισμένη άποψη η κατάσταση αυτή θεωρείται άδικη, συνάμα όμως τους αποτρέπει από πολλά κακά. Δηλαδή ο κλήρος δεν μπόρεσε να συμμαχήσει με τους καταπιεστές. Αντίθετα, παραμένει εχθρός τους. Η γνώμη του παπά για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα δεν υπολογίζεται περισσότερο από τη γνώμη ενός χωρικού.

Στη δυτική Ευρώπη ο επονομαζόμενος "χωρισμός της εκκλησίας από το κράτος" θα θεωρούνταν επιτυχία, ενώ στην Ελλάδα η ίδια η ύπαρξη ενός τέτοιου ζητήματος θα φαινόταν γελοία. Επομένως ο κλήρος δεν έχει σ' εμάς καμιά ομοιότητα με τον κλήρο στη Δύση και θα ήταν παραφροσύνη να θέλουμε να του επιτεθούμε. Ο λαός θα σας έβλεπε σαν εχθρό και θα προτιμούσε να μη συμμαρτήσει το εγχείρημά σας. Γιατί στο πρόσωπο του παπά βρήκε πάντα ένα σύντροφο. Άρα πρέπει να περιμένουμε βοήθεια από τον κατώτερο κλήρο και να τον αντιμετωπίσουμε ως σύμμαχο.

Η ανώτερη ιεραρχία είναι στην πλειοψηφία της διεφθαρμένη, βυζαντινή περισσότερο παρά ελληνική. Οι καταχρήσεις τους έχουν ήδη αποκαλυφθεί δημοσίως και έχει πέσει στην εκτίμηση του λαού. Γι' αυτό λοιπόν το λόγο και εφ' όσον είναι εξαιρετικά ολιγάριθμη, δεν αξίζει να της

δοθεί σημασία, μια και δεν μπορεί να κάνει τίποτα εναντίον μας. Ο λαός εννοεί πολύ καλά το οικονομικό ζήτημα και ξέρει με ποιόν τρόπο να το συλλάβει. "Τί κατακτήσαμε", λέει, "αφ' ότου κερδίσαμε την εθνική ανεξαρτησία; Όλοι μας πολεμήσαμε και κάψαμε τα καλύβια μας κατά την επανάσταση του '21 για να ελευθερωθούμε. Ποιοι επωφελήθηκαν όμως; Οι πλούσιοι. Ο λαός που ήταν φτωχός και δούλοι, δεν είδε καμιά διαφορά στη μοίρα του". Σήμερα, ο χωρικός όπως και ο εργάτης καταλαβαίνουν πολύ καλά ότι δουλεύουν πάντα για τους πλούσιους και ότι πρόκειται να παραμείνουν αιώνια φτωχοί, λόγω του μονοπωλίου του κεφαλαίου.

Όταν συζητά κανείς μ' έναν άνθρωπο του λαού για την τωρινή του κατάσταση, για επανάσταση, για κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, θαυμάζει την οξύνοια και την ετοιμότητα του συνομιλητή του και θαρρεί πως βρίσκεται μπροστά σε επαναστάτη που εργάζεται από καιρό γι' αυτό το σκοπό. Αν του ζητήσετε την άποψή του, θα σας αποκριθεί: "Ό,τι μου λέτε είναι σωστό. Σήμερα όμως λείπουν οι άνθρωποι που μπορούν να πραγματοποιήσουν τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Μόνος μου δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Δεν έχω ψωμί για να ταΐσω αύριο το πρωί τα παιδιά μου. Άλλος τρόπος δεν υπάρχει για να εξοντώσουμε αυτή τη φάρα των καπιταλιστών από το να ξεσηκώσουμε ολόκληρο το λαό σε μια κοινωνική επανάσταση".

Αν του μιλήσετε για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις, θα υποθέσει αμέσως κάποια υστεροβουλία εκ μέρους σας, κάποια σκοπιμότητα, γιατί όλοι οι δήθεν φιλελεύθεροι τον εξαπάτησαν πάντοτε, και θα σας απαντήσει ως εξής: "Δεν πιστεύουμε τα λόγια σας περισσότερα από εκείνα των άλλων, γιατί μας έχουν πάντα ξεγελάσει και τα μάθαμε πια όλα αυτά. Έχετε τίποτε άλλο να μου πείτε; Μήπως μπορείτε να μου βρείτε δουλειά;"

Κρίνοντας από τέτοιες απαντήσεις, είναι φανερό πως ο ελληνικός λαός είναι καλά προδιαθετειμένος για τις ιδέες του σοσιαλισμού. Ένας τέτοιος λαός άξιζε μια καλύτερη τύχη. Αλλά η κυριαρχία των πλούσιων και η βυζαντινή διαφθορά, μοιραία απόληξη των ιστορικών γεγονότων και πάντα με τη στήριξη της διπλωματίας, στάθηκαν εμπόδιο στην πρόοδό του.

Η σοσιαλιστική προπαγάνδα πρέπει να οργανωθεί στην Ελλάδα σύμφωνα με τα πορίσματα αυτής της μελέτης».

Σύμφωνα με επιστολή του Δημήτρη Καραμπίλια στον Γιάνη Κορδάτο, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940, ο Δ. Αμπελικόπουλος – ο οποίος καταγόταν από την Κεφαλονιά - εργαζόταν ως μαθηματικός σε Γυμνάσιο του Μεσολογγίου όταν το 1874, τρία χρόνια πριν την ίδρυση του Δημοκρατικού Συλλόγου, επέστρεψε στην Πάτρα με μετάθεση στο εκεί Γυμνάσιο προς αντικατάσταση κάποιου Γ. Ζαλούχου ο οποίος κατηγορήθηκε για παιδεραστία. Με την επιστροφή του, σύμφωνα πάντα με τον Δ. Καραμπίλια, «αρχίζει η σοσιαλιστική κίνηση», καθώς υπήρξε ηγετικό στέλεχος, η «ψυχή» του Δημοκρατικού Συνδέσμου του Λαού. Σύμφωνα με τον Π. Νούτσο, το 1884 προσελήφθη «εις την υπηρεσίαν του Δήμου Πατρών επί μισθώ», με αρμοδιότητα τη βοήθεια των σταφιδοπαραγωγών (είχε σπουδάσει και Γεωπονία με υποτροφία του Ζάππα). Από το 1904 ασχολήθηκε με την Πτηνοτροφική Σχολή Καλλιθέας. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχουν διαθέσιμα περαιτέρω στοιχεία για τον Δ. Αμπελικόπουλο, μιας και χάνονται τα ίχνη του

Επίσης, στην Πάτρα, την ίδια στιγμή που εξελίσσονταν τα γεγονότα με το Δημοκρατικό Σύλλογο, είχε ιδρυθεί, με πρωτοβουλία των Ανδρέα Ρηγόπουλου, Βασίλη Καλλιωντζή και άλλων, η Σχολή του Λαού, μια μορφή ανοιχτού λαϊκού πανεπιστημίου.

Οι Σάτιρες του Η. Συνοδινού ενάντια στο Σύλλογο

Αργότερα, ο Δημοκρατικός Σύλλογος Πάτρας έγινε και αντικείμενο έμμετρης σατιρικής ποίησης εναντίον της από τον Ηλία Συνοδικό (1845-1906), ο οποίος στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα είχε έντονη παρουσία στην Πάτρα ως δημόσιος ρήτορας, ποιητής, δημοσιογράφος και δικηγόρος. Στην έμμετρη σατιρική εβδομαδιαία εφημερίδα «Κέντρα» που εξέδιδε για ένα μικρό διάστημα ως «Μώμος», παρουσίασε, ανάμεσα στα άλλα, την αντι-αναρχική πολιτική οπτική του, η οποία εντάσσεται μέσα στο πολιτικό κλίμα της εποχής και η οποία συνεχίστηκε ολόκληρη σχεδόν τη δεκαετία του 1890, εξακολουθώντας να παρουσιάζει έμμετρη σατιρική αντι-αναρχική ποίηση. (Ο Νίκος Ε. Πολίτης, δημοσιογράφος της Πάτρας και βασικός συντελεστής ίδρυσης του Μουσείου Τύπου, που πέθανε το 2006 σε μεγάλη ηλικία, έχει εκδώσει το βιβλίο με τίτλο «Ο Ηλίας Α. Συνοδινός (Μώμος Πατρεύς) και οι Σάτιρές του», εκδόσεις «Περί Τεχνών», Πάτρα 2001). Το έμμετρο που ακολουθεί στρέφεται ξεκάθαρα κατά του Δημοκρατικού Συλλόγου, τα μέλη του οποίου ονομάζει «Κομμούνα». Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του «Κέντρα», τεύχη 4 (31 Ιουλίου 1894) και 5 (7 Αυγούστου 1894):

Εν ιστόρημα οικτρόν

«η κομμούνα των Πατρών»

*Της Κομμούνας των Πατρών ψάλλε, Μούσα, την εξάδα,
κ' επιδέξια τον καθένα στόλισε με την αράδα.*

*Απ' τον πρόεδρον αρχίνα, τον γνωστόν Σουφρώνη Νιόνιον
που εκ της Κεφαλληνίας ήλθ' εδώ αυτό το ψώνιον,
κ' απεφάσισεν αμέσως την Κομμούναν να συστήση,
επειδή τεμπέλης είνε και ανίκανος να ζήση.*

*Την Κομμούναν ούτος έχει καταφύγιον κ' ελπίδα,
επειδή για την πεντάραν είν' το μάτι του γαρίδα.*

*Πλέξε, Μούσα μου, να ζήσης, 'ς τον ατρόμητο Φλουράνη
με απίγανον, ωραίον και αμάραντον στεφάνι.*

*Του μικρού Κωστή Κουρμπέτου χάρισέ του παπαρούναν,
που αφήκε το σχολειό του για να μπή εις την Κομμούναν,
Ζήτω, φώναζε αμέσως, ζήτω ο Βαλές Σπαθάρας,
των χονδρών νοικοκυραίων ο διάσημος τρομάρας.*

*Τον Αρνούλτ αμέσως βγάλε από το τυπογραφείον,
που μουντσούρωνε στοιχεία, κ' ένα δόσε του βραβείον.*

*Τον Φελίξ Πιάτ χαιρέτα, που μεγάλος όπως γίνη,
δέρματα, παπούτσια, κόντσαις, τσαγκαρόσουβλον αφίνει.*

*Ποίος τώλπιζε πως θάρθη μεσ' την Πάτραν η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση,
και 'ς ολίγο να γεννήσει,
μίαν εξάδα, με συμπάθειο, 'σαν Μαλτέζικη γουρούνα.*

*Μέσα εις το πρόγραμμά της τής Κομμούνας η παρέα
του Προυντόμ, του αναμέλα, έχει κλέψει μια ιδέα:
«κάθε κτήμα κινητό σου, ή ακίνητο, κλεμμένο!»
κι' ας το έχης και με κόπον, και μ' ιδρώτ' αποκτημένο!
Τίποτε λοιπόν δεν έχεις, κατ' αυτόν, ως εδικόν σου!*

Μείν' εμβρόντητος, Τζανέτε, κάμε Πρίμα, τον σταυρόν σου!
κατ' αυτόν, ο φίλτατός μου Ακρατόπουλος Ζαφείρης
μεσ' τ' αμπέλι του δεν θάνε, όπως τώρα, νοικοκύρης?
Θα το σκάπτη, θα φουσκίζη, θα στηλώνη, θα κλαδεύει,
και θα τωρχετ' ένας ξένος μερδικό να του γυρεύη!

Τι ανέλπιστο να έλθη εις την Πάτραν η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση
και με πόνους να γεννήση
μόνον έξη, με συμπάθειο, 'σαν τη ντόπια τη γουρούνα.

Στην Κομμούνα μέσα βλέπεις λιμασμένους, φουκαράδες,
σκηνορούς, μαχαιοβγάλτας, ξεβρακώτους, μασκαράδες.
Του διαβόλου φαντασίου, φοβεραί παλαβομάραι,
ομιλίου του ανέμου, όνειρα και κουταμάραι
απ' τα κούφια των κεφάλια κάθε μέρα φτερακάνε,
και μ' αυτών της ξεραίλαις αλ' οι φρόνιμοι γελάνε.
«Άεργος αν ήσαι, λέγουν, αν δεν θέλεις να δουλεύεις,
εμπορείς τον όμοιον σου δίχως κόπον να ληστεύεις,
τον παράν να του σουφρώνης, τα σκουτιά να του αρπάζης,
κι' αν αυτός αντιμιλήση, να τον κοψοκεφαλιάζης.
Διατί να κάνης κόπους, σαν χαμάλης, και να τρέχεις;
Άρπαζε διά να τρώγης, σούφρωνε διά να έχης!»
Τίποτε λοιπόν δεν τόχουν να σκοτώσουν και να σφάζουν,
σπίτια, εκκλησιαίς με βόμβας 'ς τον αέρα να τινάζουν.
Μάρτυρα 'ς αυτά σας φέρνω το Παρίσι το καϋμένο,
που ποθούσαν, τα θηρία! Να το δουν αφανισμένο.

Τι απίστευτο! Να έλθη εις την Πάτραν η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση,
και με πόνους να γεννήση
μόνον έξη γουρουνάκια, 'σαν τη ντόπια τη γουρούνα.

«Βλέπεις, λέγει, ο Φλουράνης εις τον πρόεδρον Σουφρώνη
του Ανάστου Παπαγιάννη το πανώρηο παλατσόνι;
Εις αυτό, ως νοικοκύρης, γρήγορα θα να καθήσης,
και τους ξένους τους παράδες, ως δικούς σου, θα μετρήσεις.
Λιμοξίφτερο, σαν πέσης!... Ξένοιαστα θα τρώς, θα πίνης,
σαν τον τσίρον τωρ' αν ήσαι, σαν το χοίρο, θα παχύνης.»
Του χαμάρεσε του Νιόνιου η κουβέντα του Φλουράνη,
και σαν σφόρδακλας πηδάει, και φωνή μεγάλη βγάνει:
«Έξω φτώχια!... Θέ να βγάνω τα λεπτά 'ς την μπατινάδα
των πλουσίων, των εμπόρων, των αστών με την αράδα.
Σαρδανάπαλος θα γίνω, σαν κοπέλια, θα τους έχω,
και σαν λόρδος κάθε μέρα με τα' αμάξι μου θα τρέχω.»

Ποιος να ξεύρη, μπάρμπ' Ανάστε, πως θα έλθη η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση
και 'ς ολίγο να γεννήση
μιάν εξάδα, με συμπάθειο, 'σαν Μαλτέζικη γουρούνα.

(Η σάτυρ' αυτή ακολουθεί,
και θα σας είπω που θα σταθή!)

(Συνέχεια «Κομμούνας» τουτέστι της γουρούνας)

Την περίφημον οικίαν νοικοκύρη πάλιν άλλου,
πώχει θέαν παλατίου και ωραίου και μεγάλου,
που πολλά λεπτά για δαύτη έχει ούτος 'ξοδευμένα,
με της πένας του την μύτην, όπως λέγουν, καμωμένα,
'ς τον Κωστήν Κουρμπέτον δείχνει ο Σπαθάρας, κι' από φθόνον,
δίχως λόγον, δίχως λύπην, δίχως γούστον, δίχως πόνον,
«να του λέγει, νεοπλούτου το παλάτι! Τι ντουβάρη!
Ω τι κτίριο μεγάλο! δίχως σχέδιο και χάρι!
Ω Κομμούνα, πότε θάρθης να γκρεμίσεις την οικίαν
που της Πάτρας ασχημίζει την καλλίτερην Πλατείαν;»
Τι ιδέα! ν' αφανίσουν μιάν οικία παινεμμένη!
Μπα η γλώσσα σας να πέση, Κομμουνίσται βουρλισμένοι!
Μη σε μέλλει, νοικοκύρη, μη τρομάζης, μη φοβάσαι,
τους γουρσουζίδες τους 'πιάσαν, ξένοιαστα να μου κοιμάσαι.

Ποιος περίμενε να έλθη εις την Πάτραν η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση,
και 'ς ολίγο να γεννήσει
μιάν εξάδα, με συμπάθειο, 'σαν τη ντόπια τη γουρούνα.

Ένας άλλος Κομμουνίστας, που ξεχνάω τ' όνομά του,
έλεγε περί του Σάχη «εδικά μου τα δικά του»
Αν αυτός δεν μου τα δώσει, του τ' αρπάζει η Μαφφία,
πώχει σύνθημα: «την κάμαν, την κρεμάλαν, τη ληστεία!».
Ένας φρόνιμος διαβάτης τον ακούει και τον κλαίει,
κι' ως Μαράτον τον περνάει, όστις πάντα τέτοια λέει.
«Πήγαινε, του λέγει, φίλε, 'ς του Τζουβάλεν να καθήσης,
και αμέσως από 'κείνον 'λίγον πάγον να ζητήσης
για να τρίψης, κακομοίρη, το θερμό σου το κεφάλι.
Τρέξε, μήπως η Δοκάνα μέσα 'ς την Στενήν σε βάλη.»
Το αυτί του Κομμουνίστα απ' αυτά δεν του ιδρώνει,
μεσ' της τσέπαις του της τρύπαις τα δυο χέρια του απλώνει,
και σαν κύρικας, φωνάζει: «μιά μεγάλη πείνα τώρα
αν θερίξη την κοιλιά μου, θάρθη όμως και μια ώρα,
να μη έχει 'εδικό σας, Πατρινοί, κανένα πράμμα,
χρήματα, παιδιά, γυναίκας, όλα θάχωμε αντάμα.
Ο καθείς απ' την Κομμούναν και θα τρώγη, και θα πίνη,
κι' ό,τι θέλει, και δεν τώχει, χάρισμα θα του το δίνη...»

Τι ζουρλοί οι Κομμουνίσται! Τι ζουρλοί 'παναθεμά τους!
να πιστεύουν πως θα ζούνε 'σαν τους σκύλους και τους γάτους!

Ποιος τώλπιζε πως θάρθη, Μίστερ Σάχη, η Κομμούνα
το κουμάσι της να στήση,

και 'ς ολίγον να γεννήση
μιάν εξάδα, με συμπάθειο, 'σαν Μαλτέζικη γουρούνα.

Της Κομμούνας των Πατρίων αν τα είπης, Μώμε, ούλα,
θα σε πιάσει δίχως άλλο κόψιμο και αναγούλα.
Μούντζωσέ τα... Είδαν όλοι τη μεγάλη «Πατσαβούρα»
και 'γνωρίσαν τι αξίζει της Κομμούνας η σαβούρα.
Εις το Κάστρον μέσα όμως τρέξε 'γρήγορα να ζήσης,
αν ουχί τους Κομμουνίστας, τους ζουρλούς να βοηθήσεις.
Διατί τους φυλακίσαν; Τι του κάκου τους παιδεύουν;
Διατί δεν τους λυπούνται; ... Τους τρελούς τους θεραπεύουν.
Απ' το Κάστρον και τους έξη ας φροντίσουν να τους βγάλουν,
και ολόζωρκους 'ς της σγούρναις της Πλατείας ας τους βάλουν.
Τότε 'ς ούλα τα κανούλια το νερόν ας απολύσουν,
και βεβαίως την υγείά τους, οι φτωχοί, θε ν' αποκτήσουν.
Ω, τι θέαμα ωραίο! και τους εξ αδερφωμένους
να τους 'βγάλουνε εκείθε τρέμοντας, καταβρεγμένους,
και πληρώσαντας γενναίως μίαν τους ανοησίαν,
με υπαίθριον, μεγάλην, δυνατήν ψυχρολουσίαν.
Κατ' αυτόν τον τρόπον μόνον να μυαλά των θε ν' αλλάζουν,
και με φρόνησιν 'ς το μέλλον τη δουλειά τους θα κυττάζουν.
Τότε κάθε νοικοκύρης, που το 'κόπηκε το αίμα,
θα πεισθή πως η Κομμούνα εις την Πάτραν ήτο ψέμμα.

Κεφάλαιο 4

Σοσιαλιστικές, Αναρχικές & Επαναστατικές Κινήσεις στην Πάτρα

Η Σχολή του Λαού, ο Β. Τσέλιος, η εφημερίδα Φανός, ο Κ. Ηλιόπουλος κ.α.

Το 1877 ιδρύθηκε στην Πάτρα από φιλοπροοδευτικούς διανοούμενους η Σχολή του Λαού, μια μορφή λαϊκού πανεπιστημίου, η οποία, όμως, ατόνησε μετά από λίγο. Το 1879, ο σοσιαλιστής Βλάσης Τσέλιος, εξέδωσε την εφημερίδα «Σύνθημα». Στις 24 Ιανουαρίου 1882, εξέδωσε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Εργάτης» που κυκλοφορούσε μέχρι το 1884.

Το 1880, ο Παναγιώτης Ευμορφόπουλος εξέδωσε στην Πάτρα την εβδομαδιαία εφημερίδα «Φανός», με αρχισυντάκτη το δικηγόρο Κωνσταντίνο Ηλιόπουλο, ο οποίος φέρεται ως συμπαθών τότε προς τις αναρχικές ιδέες. Ο Β. Λάζαρης λέει ότι ο Κ. Ηλιόπουλος ήταν ο εκδότης του «Φανού» και ότι η εφημερίδα δεν ήταν ούτε σατιρική ούτε αναρχική, αλλά γενικών σοσιαλιστικών αρχών. Για τον Κωνσταντίνο Ηλιόπουλο, ο Νίκος Πολίτης στο «Χρονικό του Πατραϊκού Τύπου 1840-1940», γράφει ότι δεν ήταν αναρχικός, αλλά μόνο σοσιαλιστής, ενώ ο Γιάννης Κορδάτος, στις δύο πρώτες εκδόσεις του βιβλίου του «Ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος», ανέφερε ότι ο Κ. Ηλιόπουλος «άμα έπαψε ο “Φανός”, έφυγε στο εξωτερικό. Ο Ηλιόπουλος έκανε και το σοσιαλιστή μυστικά. Ύστερα άνοιξε ενεχυροδανειστήριο. Έφαγε τα λεφτά που κληρονόμησε από κάποιο θείο του και κατάντησε αλήτης. Στα 1910 πέθανε στο Βόλο που από χρόνια ξεψωμούσε στο Εργατικό Κέντρο. Κατάφερε μάλιστα να ξεγελάσει τους Βολιώτες και να περάσει για σπουδαίος παλιός αγωνιστής. Γι’ αυτό του έγινε κηδεία μεγαλοπρεπής... Το μόνο που είναι αλήθεια, είναι πως ο Ηλιόπουλος είχε σχέσεις με Ιταλούς αναρχικούς και ωργάνωσε μερικούς μυστικούς ομίλους που τους έλεγε κύκλους (κάθε κύκλος είχε 9 πρόσωπα και τα μέλη του ενός κύκλου δεν ήξεραν τα μέλη του αλλουνού). Ήταν όμως τυχοδιώκτης και δεν είχε καμιά υπόληψη. Γι’ αυτό η δράση του δεν άφησε κανένα σημάδι».

Όμως, ο Κορδάτος στην τρίτη έκδοση του εν λόγω έργου του δεν συμπεριέλαβε τους ισχυρισμούς αυτούς και, προφανώς, την ευθύνη γι' αυτό φέρει ο Δημήτρης Καραμπίλιας, ο οποίος στα τελευταία χρόνια της ζωής του έστειλε επιπρόσθετες επιστολές στον Κορδάτο για ανακρίβειές του και με νέα ιστορικά στοιχεία για το αναρχικό, σοσιαλιστικό και εργατικό κίνημα της Πάτρας του 19ου αιώνα.

Να σημειώσουμε ότι ο Γιάννης Κορδάτος για να στηρίξει τον ισχυρισμό του ότι ο Ηλιόπουλος άνοιξε ενεχυροδανειστήριο και έγινε τοκογλύφος στην Αθήνα χρησιμοποιεί μόνο ένα σύντομο και αμφιβόλου αξίας σχόλιο του Γεωργ. Μ. Γεωργακοπούλου δημοσιευμένο στο περιοδικό «Εθνικό Ημερολόγιο» του Κ. Φ. Σκόκου του έτους 1899. Από την έρευνά μας όμως διαπιστώνουμε την ορθότητα των Πολίτη και Λάζαρη για τον πολιτικό προσανατολισμό της εφημερίδας «Φανός» υπό τη διεύθυνση του Κ. Ηλιόπουλου και εκτιμούμε ότι ο Ηλιόπουλος υπήρξε σοβαρός γνώστης των αναρχικών ιδεών ως φιλικά διακείμενος προς αυτές. Στο κεφάλαιο για το εργατικό κίνημα του Βόλου στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20ου αιώνα αναφερόμαστε στην πρωταγωνιστική δραστηριότητα του Ηλιόπουλου για τον οποίον, όμως, όλο το μεσοδιάστημα γνωρίζουμε ελάχιστα.

Στο μεταξύ, από το τεύχος 81 του «Φανού» (1882), άλλαξε ο εκδότης και την εφημερίδα ανέλαβε ο Γεώργιος Σταυρόπουλος – ο οποίος φέρεται, επίσης, συμπαθών προς τις αναρχικές ιδέες - και αργότερα ο Π. Καρνάτσος, οπότε ο «Φανός» άλλαξε πολιτική και κατέληξε να υποστηρίζει τον Δεληγιάνη και άλλους πολιτικούς.

Το 1891 ο Κ. Ηλιόπουλος εγκατέλειψε την Πάτρα και το 1901 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και εξέδωσε την εφημερίδα με τίτλο «Εγχώριος Μηνύτωρ». Γράφει η πατρινή καθημερινή εφημερίδα «Νεολόγος» στις 13 Απριλίου 1901:

Εις την χορείαν των Αθηναϊκών φύλλων προσέθη κατ' αυτάς και νέα εφημερίς υπό τον τίτλο "Εγχώριος Μηνύτωρ". Συντάκτης και διευθυντής αυτής είναι ο άλλοτε διευθύνων τον εδώ "Φανόν" κ. Κωνστ. Ηλιόπουλος, δικηγόρος, γνωστός δια τα κοινωνιστικά αυτού φρονήματα. Εννοείται ότι ο κ. Ηλιόπουλος θέλει εξακολουθήσει και με τον νέον τίτλον την πορείαν, ην ηκολούθει με τον τίτλον του "Φανού", επαγγέλεται δηλαδή την υπεράσπισιν των κοινών συμφερόντων και ιδία των εργατικών και γεωργικών τάξεων. Αναγγέλοντες την έκδοσιν της εφημερίδος ταύτης εκ καθήκοντος επιβεβλημένου, ευχόμεθα εις την νέαν συνάδελφον πρόοδον και επιτυχίαν των αρχών της. Γίνεται δε γνωστόν ότι αντιπρόσωπος του "Εγχωρίου Μηνύτορος" εν Πάτραις είναι ο κ. Γ. Καρνάτσος.

Στην εφημερίδα «Ριζοσπάστης» του Απριλίου-Μαρτίου 1909 δημοσιεύτηκαν κάποια θετικά σχόλια: «Ο "Εγχώριος Μηνύτωρ" της 22ας Μαρτίου, σχολιάζων τα δημοσιεύματα του κ. Ραγκαβή επιλέγει ότι ο ελληνικός λαός αφυπνισθή μόνος του και προτίθεται ν' αλλάξη σύστημα εξεγειρόμενος κατά παντός φέροντος πρόσκομμα εις την πρόοδον αυτού».

Στο μεταξύ, το 1881, ιδρύθηκε ο Φιλεργατικός Σύλλογος «Ομόνοια», μια οργάνωση αλληλοβοηθητικού χαρακτήρα, η οποία, τον Οκτώβριο του 1882 και με πρωτοβουλία του Ανδρέα Ρηγόπουλου, ανασυγκρότησε τη Σχολή του Λαού (που είχε ιδρυθεί το 1877) και στεγάσθηκε στο εκπαιδευτήριο Β. Χρυσανθακόπουλου, Στη Σχολή αυτή δίδαξαν σε εργάτες αρκετοί προοδευτικοί δάσκαλοι και διανοούμενοι απλά μαθήματα Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας, Γεωγραφίας, Κοσμογραφίας, Ιστορίας, Υγιεινής και Φυσικής, Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης και άλλα.

Το 1882, επίσης, έγινε μαχητική απεργία των τυπογράφων της Πάτρας που συνοδεύτηκε και από κάποια επεισόδια με την αστυνομία. Στην Απεργιακή Επιτροπή συμμετείχε και ο Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος.

Στις 5 Δεκεμβρίου 1882, ο Κωνσταντίνος Μπομποτής έδωσε διάλεξη στον Αχαϊκό Σύλλογο, η οποία δημοσιεύτηκε στις 28 Απριλίου 1883 σε αυτοτελή μπροσούρα, με τον τίτλο «Περί των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτου», από την οποία παρατίθεται το ακόλουθο απόσπασμα:

Η ΡΙΖΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΙΝΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ

...Συμμετοχή εις το συμπόσιον της ζωής, ιδού η βάση της κοινωνικής αρμονίας. Άνευ των θέσεων της βάσεως τούτης, ανοίγεται η θύρα του μίσους και των αντεκδικήσεων, το δε κοινωνικόν οικοδόμημα είναι πάντοτε σαθρόν και ετοιμόρροπον. Χορηγούνται λέγουσιν ολονέν πολιτικά ελευθερία και δικαιώματα. Ποία όμως η εκ ταύτοις ωφέλεια οπότεν ταύτα χορηγούνται εις λαόν λιμοκτονούντα και αμαθή, ουδόλως δυνάμενον να κάμη τούτων χρήσιν; Συνιστώνται σύλλογοι και σχολεία προς ανάπτυξιν και ηθικοποίησιν του λαού. Προς τί όμως ταύτα, αφού όλως εισίν απρόσιτοι εις την πληθύν των κοινωνικών εκείνων αποκλήρων, οίτινες αγωνίζονται λυσσωδώς, δια παντός μέσου, ουδ' αυτού του εγκλήματος εξαιρουμένου, τον τρομερόν περί υπάρξεως αγώνα; Ιδρύνονται φιλανθρωπικά καταστήματα. Θα δυνηθώσι όμως να περιλάβωσι τα εκατομμύρια των θυμάτων της σημερινής κοινωνικής οργανώσεως, του ανεξαντλήτου τούτου εργοστασίου, της δυστυχίας και του εγκλήματος;

Άλλως τε, πρόκειται περί προσωρινής επουλώσεως των κοινωνικών πληγών, ή περί οριστικής θεραπείας δια της καταστροφής των παραγωγικών του κακού αιτίων; Αι στατιστικά, κύριοι, οι αριθμοί τρανώτατα επιβεβαιούσι την αλήθειαν των λεγομένων μου (...).

Φρονούμεν όθεν, ότι μόνον η ριζική μεταβολή του σημερινού κοινωνικού οργανισμού, επί βάσεων οικονομικών λογικότερων και δικαιότερων, πρέπει να ήναι η αφετηρία πάσης ενεργείας σκοπούσης την του κοινωνικού κακού θεραπείαν.

Πώς όμως επιτευχθήσεται η κοινωνική αύτη μεταρρύθμισις; Ιδού ζήτημα σπουδαιότατον, υπεκφεύγον τα όρια της ημετέρας πραγματείας και το οποίον ίσως άλλοτε μας απασχολήσσει. Πολλά σχετικώς προς το ζήτημα τούτο συγγράμματα σπουδαίων κοινωνιολόγων εδημοσιεύθησαν, και το ζήτημα βαίνει προς την λύσιν αυτού.

Ημείς ενταύθα αρκούμεθα να υποβάλλωμεν σχετικώς προς το ζήτημα τούτο σκέψεις τινάς γενικάς απορρέουσας εκ της ημετέρας αντιλήψεως και διαγνώσεως των κοινωνικών σχέσεων.

Φρονούμεν λοιπόν, ότι πάσα προς τούτο ενέργεια οφείλει να γίνεται εκ των κάτω, ήτοι εκ του λαού και δια του λαού. Ότι τα πάσχοντα κοινωνικά στοιχεία, άτινα εισίν ιδίως τα εργατικά, οφείλουσι εν εαυτοίς και μόνοις να ζητήσωσι την θεραπείαν της κακοδαιμονίας των. Ότι αι ευπορούσαι τάξεις ουδέποτε θα υποχωρήσωσιν εις τας δικαίας του λαού αξιώσεις. Ότι κατά συνέπειαν οι πάσχοντες πληθυσμοί οφείλουσιν να οργανισθώσιν και αποτελέσωσι συμπαγή δύναμιν, ικανήν να αντιμετωπίση τους εκμεταλλευτάς των, οίτινες δι' οργανισμού επίσης ισχυρού προσπαθώσι να συντηρήσωσιν τα ίδια αυτών συμφέροντα προς βλάβην εκείνων. Ότι αν οι του λαού εκμεταλλευταί δικαιούνται δια της βίας να κρατώσι αυτόν εν τη θλιβερά αγωνία, εν η διατελεί, ποδοπατούντες τους αιωνίους νόμους της λογικής και της δικαιοσύνης, πολύ μάλλον ούτος δικαιούται δια παντός μέσου να διεκδικήση τα ιερά και απερίγραπτα αυτού δικαιώματα, ως διατελών εν καταστάσει καθαράς αμύνης.

Ο Κ. Μπομποτής έγραψε επίσης και μια αναρχοσοσιαλιστικών απόψεων εισαγωγή στο βιβλίο του E. Sechelles «Αι καταχρήσεις της ποινικής δικαιοσύνης», που κυκλοφόρησε στην Ελλάδα το 1880.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1884, στο τεύχος 202 της εφημερίδας «Φανός», δημοσιεύτηκε το ακόλουθο κύριο άρθρο που αποτελεί απάντηση σε επιστολή κάποιου με τα αρχικά Ρ.Π. και αγνώστων λοιπών στοιχείων, από την Αθήνα, στην γαλλική εφημερίδα «Νέα Εποχή» της Γενεύης:

Θα ευχαριστήσῃ πιστεύομεν τους αναγνώστας του "Φανού" η κατωτέρα εξ Ελλάδος αλληλογραφία. Απέστειλεν αυτήν εξ Αθηνών προς την εν Γενεύη της Ελβετίας εκδιδόμενην γαλλικήν εφημερίδα "Νέαν Εποχήν", κύριος τις, πιθανώς Έλλην, ούτινος το όνομα δεν εγένετο εισέτι ημίν γνωστόν. Ουχί βραδέως, ελπίζομεν, θα κατορθώσωμεν ν' αποστείλωμεν κατ' ευθείαν προς τον ευφάνταστον ανταποκριτήν της εν Γενεύη συναδέλφου τας ευχαριστίας μας. Ιδού η επιστολή. Προσοχή εις την ανάγνωσιν!

"Πολίτα συντάκτα. Από της εμφανίσεως της "Νέας Εποχής", ήμην μακράν των Αθηνών, τούτον δ' ένεκεν δεν ηδυνήθην, ως υπεσχέθην υμίν, να σας χορηγήσω ειδήσεις εντεύθεν, ιδίως δε περί της δημοκρατικής και κοινωνιστικής μερίδος ης η σπουδαιότης βαίνει αυξανόμενη εν Ελλάδι. Σας έλεγον, ότε προ τινών μηνών παρέμεινον εν Γενεύη, ότι η κοινή γνώμη διετέλει εξηρητισμένη κατά της βασιλείας, ότι οι εκλογείς των Αθηνών εξέλεξαν βουλευτήν δημοκρατικόν, όστις ελλείψει καλλιτέρου, λέγει ενίοτε την αλήθειαν εις τους κυβερνήτας ηών και κηρύττεται εν τη βουλή πολέμιος του συνταγματικού πολιτεύματος.

Αλλά οι ενταύθα φίλοι της μεταβολής και της κοινωνικής ισότητος, ευρίσκουν ότι μ' όλον τούτο ουδέν εισέτι ετελέσθη. Φρονούσι ότι η προπαγάνδα επαναστατική δραστήρια και ενεργητική είναι αναγκαία ίνα αφυπνίσει εν τω λαώ το πνεύμα της δικαιοσύνης και της ελευθερίας. Η προπαγάνδα δε αύτη ήρξατο ήδη και μερίς ριζοσπαστική υπάρχει σήμερον εν Ελλάδι. Εγγενήθη δεν εν Πάτραις εν ομίλω αριθμούντι υπέρ τα 70 μέλη. Τώρα δε εις όλας σχεδόν τας μεγάλας πόλεις της Ελλάδος υπάρχουν ομίλοι ριζοσπαστικοί, άλλ' οι όμιλοι ούτοι δεν είναι οργανωμένοι, οι δε σύλλογοί των δεν είναι ούτε τακτικοί, ούτε δημόσιοι. Τούτο όμως δεν εμποδίζει αυτούς να εργάζωνται καλώς. Η μερίς κέκτηται το όργανον αυτής, τον "Φανόν", εκδιδόμενον εις Πάτρας. Η αναφερόμενη αυτή μερίς δεν ανήκει εις ουδεμίαν των

σχολών, αίτινες διαιρούσι σήμερον το πλείστον του διεθνούς σοσιαλισμού. Το έμβλημά της είναι η κοινωνική ισότης ως σκοπός και η μεταβολή ως μέσον. Καταγγέλει καθημερινώς τα εγκλήματα και κακουργήματα των ισχυρών και δεικνύει εις τον λαόν ότι εις την κοινότητα των αγαθών έγκειται η ευτυχία όλων. Εν προσεχή επιστολή μου θα σας είπω περί της ενεστώσης καταστάσεως των χωρικών, των προσαρτηθεισών τη Ελλάδι χωρών από της συνόδου του Βερολίνου. Υγεία και αδελφότης. Ρ.Π."

"Πόσα πράγματα εν Ελλάδι!!! "Προπαγάνδα επαναστατική!, ήτις ήρξαντο και υπάρχει εν Ελλάδι..., εγεννήθη δε εν Πάτραις εν ομίλω αριθμούντι περί τα 70 μέλη...!, άτινα έχουσι και το όργανο αυτών;... Δυσαρέστησις κατά της βασιλείας..., δημοκράται..., κοινωνισταί!!!". Πράγματα αληθώς τεράστια τεκταινόμενα εν Ελλάδι εν αγνοία των Ελλήνων αυτών, το δε παραδοξότερον εν αγνοία εκείνων παρ' ων ταύτα τεκταίνονται, γνωστά δε μόνο εις τινάς ευφαντάστους Έλληνας (Ελληνόπαιδας ίσως) ανταποκριτάς γαλλικών εφημερίδων. Προπαγάνδα; Ανωφελής. Δυσαρέστησις κατά της βασιλείας; Ουδείς συλλογίζεται τον βασιλέα. Κοινωνισταί όχι. Δημοκράται όχι. Δημοκρατικοί εσμέν και ημείς, τοιούτοι δε εσόμεθα μέχρι τελευταίας πνοής. Ελπίζομεν ότι αι διαδεχθησόμενοι ημάς γενεαί θα επιστεγάσωσι το οικοδόμημα ούτινος τα θεμέλια (μόνο) ερρίφθησαν ήδη, οικοδόμημα μεγαλοπρεπές εντός του οποίου θα λειτουργήσῃ η Ελευθερία μετά της Τάξεως και η Ισότης μετά της Δικαιοσύνης εκείνης, ήτις δεν επισύει την ρομφαίαν αυτής την δίστομον, κατά του ασθενούς μόνο και του απροστατεύτου, αλλά πατάσσει εν ονόματι του ουρανού, πάντας εξίσου πλουσίους τε και φτωχούς, ισχυρούς και αδυνάτους.

Εσμέν δημοκρατικοί, το επαναλαμβάνομεν, μικροραδιούργοι εν κομπασμώ, σοσιαλισταί όμως κοινωνισταί, προπαγανδισταί όχι. Είμεθα δε βέβαιοι ότι ουδείς εν Ελλάδι θα θελήσει σήμερον να αιτιασθή επί τοσούτον ώστε να επαναλάβῃ μετά των εκ συστήματος κατασκευοφαντούντων την Δημοκρατίαν, ότι είναι αύτη η αρπαγή και η αταξία, αφού οι ανοιχθέντες πλέον οφθαλμοί πάντων, βλέπουσι λαμποκοπούσας επί του θείου μετώπου της αγερώχου ταύτης θεάς τας λέξεις "Ισότης και Δικαιοσύνη, Τάξις και Ελευθερία".

Κοινωνισταί σοσιαλισταί δεν είμεθα, δεν δυνάμεθα να είμεθα, ως σεις οι εν Ευρώπη δε δύνασθε να μην είσθε τοιούτοι. Εν Ελλάδι η εργασία καλώς αμοιβουσα τους εργαζομένους, ζητεί χείρας, προστασίαν δε κυβερνητικήν και κεφάλαια ή βιομηχανίαν. Εν Ευρώπη ένθα τα κεφάλαια αφθονούσι, χείρες ισχναί, οικτραί, ασθενείς, μάτην ζητούσιν εργασία κακώς αμοιβομένην υπό κεφαλαιούχων καταστηματαρχών, λαμβανόντων την μερίδα του λέοντος και καταστησάντων είλωτας τους ατυχείς εργάτας. Εν Ελλάδι η ιδιοκτησία, γαίαι και ακίνητα, είναι κατακερματισμένη, εν αυτή δε οι άστεγοι μετριούνται εν δακτύλοις. Εν Ευρώπη αι γαίαι, τα ακίνητα, συγκεντρούνται εις χείρας ολίγων αληθώς χρυσοκανθάρων ηθικήν και υλικήν περιβεβλημένην προαιωνίαν δύναμιν και ουχί χαλκοκανθαρίστων ουτιδανών και περιφρονούμενων. Ιδού διατί ημείς δεν είμεθα, δεν δυνάμεθα να είμεθα, κοινωνισταί. Σεις δε δύνασθε να μην είσθε τοιούτοι.

Είμεθα κοινωνισταί, σοσιαλισταί, μηδενισταί, ό,τι θέλετε, αφού το θέλετε. Αλλά αν

σοσιαλιστάς ονομάζεται τους φίλους των φώτων και της προόδου, τους εχθρούς της φανότητας, της αδικίας και του εγκλήματος, αλλ' αν δημοκρατικούς εννοείται τους στενάζοντας μετά του στενάζοντος λαού, τους συμπάσχοντας με τον λεπτόσαρκον ον τοιούτον κατήντησαν οι οδόντες ανθρωποφάγου τοκογλύφου ή ανηλεούς σταφιδοαποθηκαρίου, αλλ' αν κοινωνιστάς αποκαλήτε τους καταρώμενους το πολιτικόν σύστημα λειτουργούν δια του κ. Τρικούπη και της συναλλαγής, τότε οι τοιούτοι κοινωνισταί, οι τοιούτοι δημοκρατικού και σοσιαλισταί και μηδενισταί, δε είναι 70, είναι πολλάκις εβδομήκοντα. Άπαντες δε ούτοι αν και αισθάνονται κυκλοφορούν εις τας φλέβας αυτών, το αίμα του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος, δεν θα αποκρύψωσιν όμως τα όπλα αυτών υπό τα άνθη, δεν θα αναζητήσωσιν, εν τη εξελίξει της βίας και της κτηνώδους δυνάμεως να περισυλλέξωσι των αιμοβόρων τα εύγε, ουδέ θα χειροκροτήσωσι την λαιμητόμον του Μαρά και του Ροβεσπιέρου. Αλλ' ούτε το άρμα της προόδου το μεγαλοπρεπές επιμόνων ωθούμενον υπό πνευστιώντων και τραυματιζομένων, υπό πιπτόντων και ανεγειρομένων Ανταίων, ανέλθη επί τα ύψη του Παρθενώνος, η χήση δ' εκείθεν εις των ανθρώπων την ακοήν το άσμα του Χερουβείμ, τότε και ούτοι θα εξέλθωσι της αφανείας αυτών και θ' αναγγείλωσιν απλώς το όνομά των, πριν τούτου ως μη σπεύδη ο εζ Αθηνών ανταποκριτής της εν Γενεύη συναδέλφου να ορίση τον αριθμόν αυτών διότι δυνατόν να σφάλη περί την αριθμησιν.

Αν ο κ. Ρ.Π. εξακολουθήση, ως υπόσχεται, ν' αποστέλει προς την σύνταξιν της "Νέας Εποχής", θα παρακαλέσωμεν αυτόν να συμπληρώση τας περί της ενταύθα κοινωνιστικοδημοκρατικής μερίδος στατιστικάς πληροφορίας του, καλόν θα ήτο, φρονούμεν, αν έγγραφε, πόσην ύλην, μεταξύ τυριού και ρεβυθιού, κρεάτων και κολοκύνθων καταναλίσκουσιν εν διαστήματι εβδομήκοντα ημερών οι 70 ενταύθα εργάται της προπαγάνδας.

Είναι αλήθεια, ότι ο «Φανός» τα μετέπειτα χρόνια άλλαξε πολιτική και ιδέες και το 1885 κατηγορήθηκε για τη μεταστροφή της αυτή από την εφημερίδα «Πελοπόννησος» σε άρθρο με τίτλο «Όπου ο “Φανός” αποδεικνύεται σκότος»:

ΟΠΟΥ Ο «ΦΑΝΟΣ» ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΕΤΑΙ ΣΚΟΤΟΣ

Ο αφεγγής «Φανός» ο εχόμενος και υφέρπων δίκην κισσού επί της κομματικής δρυός της σεσηπυίας και παρασιτοβίου, ο βεβυθισμένος εν τοις τέλμασι της φατρίας και κρεμάμενος εντός του ασφυκτικού αυτής πίθου, ο τυφλός αυτός υπό της εμπαθείας των προσωπικών συμφερόντων, δεν βλέπει βεβαίως τους αληθείς ανεξαρτήτους τους εν τω φωτί απαστράπτοντας και υποσκάπτοντας τα βάθρα της επαράτου συναλλαγής, της εθνοκτόνου, ασυνειδήτου και ολετείας συναλλαγής, και αποκαλεί κεκυφώς προς τα κάτω τον υγιά της πόλεως πληθυσμόν τον διαμαρτυρούμενον πάση δυνάμει κατά της φανότητας των κομμάτων ψευδονεξαρτήτους.

Βεβαίως δεν αναμένομεν οικειότεραν κρίσιν και ημείς παρά ψευδοδημοσιογράφου φαρμακοποιού, διότι έχει φαίνεται ανάγκην ελαίου δια τον «Φανόν» του περισσοτέρου, διότι νοσοκομείον και πτωχοκομείον δεν τω επαρκούσιν ως ρουσφέτι. Ας μάθη λοιπόν ότι αυτή η

καθ' ημών αυτού διαγωγή είναι χαρακτηριστική ως προς τον ευγενή ημών αγώνα και η μεγίστη συνάμα των ημετέρων προσπαθειών αμοιβή. Αυτός και οι αντάξιοι αυτού πάτρωνες παίζουν ίσως τον ύστατον ρόλον του *la lutte d' existence* και ευνόητον να φρυάττωσι κατά των βαλλόντων κατ' αυτών τα πυρφόρα βέλη της ευσυνειδησίας και αυταπαρνήσεως.

Κατεξανιστάμεθα οι αληθείς ανεξάρτητοι, ω δείλαιοι, διά να κατασυντρίψωμεν το γεγηρακός και νυν έτι εν αμαρτίαις διαβιούν ιδιοτελές σύστημά σας. Προβάλλομεν δε και ενταύθα και εν Αθήναις και αλλαχού πρόγραμμα εκλογικόν, όπερ τοσοούτον συγκινεί και ευχάς διαπύρους χρηστών συμπολιτών ελλήνων προκαλεί υπέρ κατισχύσεως αυτού. Αλλά ταράττονται σπασμωδικώς, διότι ίστανται επί κλονιζόμενου εδάφους, διότι το βλέπουσι φεύγον υπό τους βεβήλους αυτών πόδας υπό το βάρος των πολλαπλών ανομιών των. Το παρελθόν είναι ζοφερόν δι' αυτούς αλλά διά τούτο και η καταδίκη του μέλλοντος προμηνύεται βεβαία.

Εργάζονται τα κόμματα επί γεννεάν όλην διά να στήσωσι την σημερινήν στρούγκαν των, και πως έχουσι την αξίωσιν παρ' ημών εντός ολίγων ετών να εκθρονίσωμεν την φαυλοκρατίαν των; Αν προ μικρού απέτυχεν ως χαιρεκάκως υπαινίττονται, ο υποψήφιος δήμαρχος των ανεξαρτήτων, ο έντιμος και ρέκτης και ζηλωτής του καλού κ. Κόγκος, άξιοι ελεεινολογίας είναι οι προστάται της ανομίας και των προσωπικών συμφερόντων. Αν ημείς οι ηττηθέντες κλαίωμεν, μάθετε σεις ω ένδοξοι νικηταί ότι εχάθητε. Κλαίει ο ηττηθείς αλλ' ο νικήσας απόλωλεν, έλεγε και τις των αρχαίων ημών σοφών. Και εχάθητε διότι θριαμβευτικώς φέρετε το άρμα σας επί της τέφρας των ανομιών σας και εν μέσω των αλλαλαγμών της βακχανομένης θεάς σας, της ειδεχθούς φατριάς. Οι παρανομήσαντες παρανομείτε έτι και οι κακουργήσαντες κακουργείτε έτι. Και όμως πόσοι σήμεραν πολίται δεν μεταμέλλονται πικρώς, διότι εκ καλής πίστεως υπεστήριζαν εν προηγουμέναις εκλογαίς άνδρας αναζίους της φήμης του ονόματός των! Αλλ' έγειναν πλέον αν ουχί εις πάντας και του παρελθόντος τα διδάγματα μαθήματα εις τους πολλούς. Και το γνωρίζομεν καλώς ότι δεν αποκόπτεται δι' ενός κτυπήματος κακόν προ ετών ριζοβολήσαν και ανδρωθέν εν μέσω των αμαρτιών. Κατεβλήθη παρ' αυτών εργασία και εργασία επίπονος και συστηματική. Είναι λοιπόν η σειρά μας να εργαζώμεθα δι' όλων των μέσων του νόμου και της καλής συνειδήσεως διά να επιτύχωμεν και την εξαφάνισίν των πρόρριζα, όπερ και θα γείνη συν τω χρόνω και Θεού ευδοκούντος και συνεργούντος. Αρκεί μόνον υπομονή και επιμονή εις το έργον μας.

Αλλά συν τη ιδιοτελεία του ας μη φαίνεται και τόσον ασεβής προς την αγίαν των πατέρων θρησκείαν ο ψευδοδημοσιογράφος φαρμακοποιός, ήτις αποτελεί εν των ιερωτέρων επί της γης αγαθών. Πίστις και Πατρίς ήτο και είναι έτι ο άριστος οιωνός των ελλήνων, των γνησίων και μεγαλουργών Ελλήνων.

Για του Χριστού την Πίστην.

Για της Πατρίδος την ελευθερία εμπνεόμενος και αγωνιζόμενος έψαλλεν ο μάρτυς της

Ελληνικής ανεξαρτησίας, την οποίαν πολύ δουλοπρεπώς ήδη ο συμφεροντοδιώκτης ψευδοδημοσιογράφος.

Ευθύφρων

ΣΠ. Τα εν τω «Φανώ» γραφόμενα ουδεμία εντύπωσιν προυξένησαν εις εμάς, αν και πολύ αργά ελάβομεν γνώσιν αυτών, χωρίς και να χάσωμεν την ώραν δια να τα αναγνώσωμεν ως γνωστής ούσης της προελεύσεώς των. Συμπολιτών όμως άλλων μη όντων εις γνώσιν περι της αξίας του «Φανού» εκίνησαν την αγανάκτησιν διά τας ασυστόλους ύβρεις. Μεταξύ δε τούτων είναι και ο πολύπειρος και αβρότατος «Ευθύφρων», όστις μη δυνάμενος να σιωπήση έλαβε να φωτίση τον “Φανόν”.

Προφανώς, όμως, η όλη διαμάχη δεν κινείται μόνο γύρω από διαφορές πολιτικών απόψεων, αλλά, μάλλον, έχει και προσωπικά κίνητρα.

Το 1883 με 1884, ο Τσέλιος αποχώρησε από την εφημερίδα «Εργάτης» την οποία ανέλαβε ο δικηγόρος Ανδρέας Σταυρόπουλος. Ο Τσέλιος επανέκδωσε τότε το «Σύνθημα», αλλά το 1884 σταμάτησε την κυκλοφορία του, γιατί επανήλθε στον «Εργάτη», που στις 12 Μαρτίου 1884 μετονόμασε σε «Ταχυδρόμο Πατρών». Αν και αποχώρησε τελικά από εκεί, η εφημερίδα αυτή συνέχισε να κυκλοφορεί για πολλά χρόνια.

Τον Αύγουστο του 1885, οι τοίχοι της Πάτρας γέμισαν με το σύνθημα «Κάτω οι φόροι», ενώ δύο μήνες αργότερα σημειώθηκε μαζική απόδραση από τις φυλακές της πόλης. Μια ακόμα εξέγερση των κρατουμένων των φυλακών Ρίου, με επίθεση εναντίον της φρουράς, έγινε στις 15 Νοεμβρίου 1885.

Στις 10 Απριλίου 1886, σημειώθηκε μάχη ανάμεσα σε δύο λιποτάκτες του στρατού και χωροφύλακες, με αποτέλεσμα να τραυματιστούν αρκετοί χωροφύλακες και να εξαφανιστούν οι λιποτάκτες. Η μάχη έγινε κοντά στην εκκλησία της Παντάνασσας. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα χρόνια εκείνα τόσο στην Αχαΐα όσο και στην Ηλεία είχαμε οπλοφορία των εργατών και αγροτών σε υψηλά ποσοστά. Η δύναμη που δίνουν τα όπλα στους κατόχους τους, από την μια, ανέβασε τα ποσοστά της αυτοδικίας, αλλά προσέδωσε μεγάλη δυναμική στους ταξικούς μαζικούς αγώνες, από την άλλη, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές όπως θα δούμε πιο κάτω. Αυτό το αναφέρουμε για να κατανοήσουμε την έξαρση της βίας που υπήρξε την περίοδο αυτή, η οποία πολλές φορές δεν είχε ταξικά επαναστατικά κίνητρα.

Το 1886, ο Τσέλιος εξέδωσε μια άλλη εφημερίδα, την «Πρόοδο», με υπότιτλο «Εφημερίς του λαού», υποστηρίζοντας ριζοσπαστικές σοσιαλιστικές ιδέες, με κεντρικό σύνθημα «Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφότητα». Το 1887, ο Τσέλιος εξέδωσε μια άλλη εφημερίδα τον «Πρόμαχο».

Το 1886, ο Διονύσης Βασιλειάδης εξέδωσε την εφημερίδα «Πελοπόννησος». Μεταγενέστεροι συνεργάτες της εφημερίδας ήταν ο αναρχικός Γιάννης Μαγκανάρας και ο χριστιανοσοσιαλιστής Βασίλης Θεοδωρίδης. Συνεργάτες της εφημερίδας ήταν, επίσης, ο Βασίλης Καλλιοντζής καθώς και το πρώην μέλος του Δημοκρατικού Συλλόγου Κωνσταντίνος Γριμμάνης, για τον οποίο ο Ν. Πολίτης γράφει ότι πρωτοστατούσε στη σοσιαλιστική κίνηση της εποχής.

Η Σοσιαλιστική Αδελφότητα, ο Β. Δουδούμης, ο Γ. Μαγκανάρας

Το 1893 ιδρύθηκε στην Πάτρα η Σοσιαλιστική Αδελφότητα, η οποία δεν ήταν συνεκτική οργάνωση, αλλά χαλαρή ομαδοποίηση κάποιων σοσιαλιστών και προοδευτικών, αρκετοί από τους οποίους ήταν φίλοι και οπαδοί του Πλάτωνα Δρακούλη. Από μερικούς, η Σοσιαλιστική Αδελφότητα φέρεται ως συνεχιστής του Δημοκρατικού Συλλόγου. Είχε πρόεδρο τον δικηγόρο Βασίλη Δουδούμη, γραμματέα το δάσκαλο Χαρίλαο Δημητρόπουλο, ενώ από τα ηγετικά στελέχη της οργάνωσης ήταν ο αρχιτέκτονας Αριστ. Θάλης, ο οποίος καταγόταν από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Εκτός από οπαδούς του Πλάτωνα Δρακούλη, όπως ο Β. Δουδούμης, ο οποίος ήταν και συμμαθητής του Π. Δρακούλη στο Γυμνάσιο της Πάτρας, στην Αδελφότητα στεγάστηκαν και οπαδοί του Σταύρου Καλλέργη καθώς και μερικοί αναρχικοί, όπως ο μορφωμένος και άριστος γνώστης των αναρχικών ιδεών και κοινωνικών κινημάτων της εποχής του Γιάννης Μαγκανάρας, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Πάτρα, μάλλον τον ίδιο χρόνο, προερχόμενος από την Κόρινθο. Από αυτούς, ορισμένοι ήταν διανοούμενοι, αρκετοί μικροεπαγγελματίες και μερικοί εργάτες. Πάντως, στη Σοσιαλιστική Αδελφότητα δεν φαίνεται ότι υπήρξε ποτέ ενότητα και οι διάφορες τάσεις αντιμάχονταν μεταξύ τους.

Να σημειωθεί εδώ ότι ο Β. Δουδούμης, εκτός των άλλων, έγραψε και επαναστατικά ποιήματα, δείγματα των οποίων παρατίθενται ευθύς αμέσως:

Σηκωθήτε

Αφ' τον ύπνο τιναχθήτε και σκωθήτε στο ποδάρι

*- δεν ακούτε της τρουμπέταις;
κάμετε τ' αητού το μάτι, του φιδιού τη γληγοράδα
κ' αφ' τα στήθια σας μουγκρίζετε σα μουγκρίζει το λιοντάρι.
Ήρθ' η ώρα, δεν ακούτε; όλοι απάνου στην αράδα
για σας σκίζουντ' η τρουμπέταις.*

Αφ' την τσάπα μαυρισμένοι, στα πηγάδια, στον αέρα

*- δεν ακούτε της τρουμπέταις;
Τόσα χρόνια σκάψε σκάψε ρέψανε τα κόκκαλά σας.
Τί π' αντέχετε ακόμα; σηκωθήτε, είν' ημέρα.
Ήρθ' η ώρα, ζωή νέα για ν' ανοίξουν τα τσαπιά σας,
σας φωνάζουν η τρουμπέταις.*

*Με τα χέρια σταυρωμένα και μουγκοί, ποιον καρτεράτε
να σηκώση δοξασμένα τα κορμιά σας και να ιδήτε
νέο κόσμο ν' ανατέλλη;*

Σηκωθήτε ορθοί σαν άντρες με το γρόθο σας να δείχτε
πως ο κόσμος είν' δικός σας και της μάντραις του να ρίχτε.

Σηκωθήτε οι πεσμένοι στη δουλειά για το ψωμί σας
- δεν ακούτε της τρουμπέταις;
Τί κερδίστε τόσα χρόνια δούλοι ο ένας εις τον άλλον
σας εσάπισε η έγνοια και η φτώχεια το κορμί σας,
σηκωθήτε κι εμπρός όλοι στον αγώνα τον μεγάλον
που φωνάζουν η τρουμπέταις.

Λίγ' ακόμα και τα όρνια θα σας πάρουν για ψωφίμια
- δεν ακούτε της τρουμπέταις;
Σηκωθήτε όλοι οι σκλάβοι κ' αντρειεύτε την ψυχή σας,
δεν γινήκατε ανθρώποι για να ζήτε μέσ στη γδίμια
και να βρέχετε με αίμα και ιδρώτα το ψωμί σας,
σας φωνάζουν η τρουμπέταις.

Σηκωθήτε είν' η ώρα οπού σκούζουν η τρουμπέταις
- δεν ακούτε τη φωνή τους;
Όλ' η εργατιά του κόσμου με λοστούς ξεθεμελιώνει
ό,τι έχτισε ο δόλος, η κλεψιά κι η μπαγιονέταις
κι ένα δίκαιο κόσμο Νέο στα ερείπιά του ριζώνει,
δεν ακούτε τη βουή του;

Όλοι αδελφωμένοι

Θ' ανατείλλη μια φορά Αγάπη εις τη γη μας
και θα ενώση όλους τους λαούς σε γιορτινά τραγούδια.
Έγνοιες κι αγώνες ταπεινοί θα λείψουν κ' η ζωή μας
θ' ανθίζη με το άρωμα π' ανθίζουν τα λουλούδια.

Απ' τις κορφές εκεί ψηλά π' ο Ήλιος τώρα βγαίνει
θα βγη ταχιά μαζί μ' αυτό ολόλαμπρη η Αλήθεια,
και το σκοτάδι όπου τη Γη ωσάν θηρίο βυζαίνει
θα ζη μονάχα στου παλιού καιρού τα παραμύθια.

Απ' άκρη σ' άκρη οι φυλές με χέρι διαταγμένο
θα ξεριζώσουν τις παλιές τις έχτρες και τα μίση
και θ' ανταλλάζουν φίλημα αγάπης μυρωμένο
«Θάμαστε όλοι αδελφοί, ελεύθεροι και ίσοι».

Αλλ' ώς που νάρθ' η ποθητή ημέρα να χαρούμε,
θυμήσου πως ετάξαμε αντάμα ορκισμένοι
στο ζύπνημα των ταπεινών του κόσμου να γυρνούμε
και να μην πάψουμε προτού να σηκωθούν
νάμαστε αδελφωμένοι.

Το ότι ο Γιάννης Μαγκανάρας ήταν συνδεδεμένος με τη Σοσιαλιστική Αδελφότητα αποδεικνύεται και από τα ρεπορτάζ για τις δραστηριότητες της οργάνωσης αυτής που δημοσίευσε ο ίδιος στην εφημερίδα «Μεταρρυθμιστής» στην οποία είτε εργαζόταν ως συντάκτης είτε συνεργαζόταν. Η εφημερίδα αυτή εκδόθηκε το 1893 στην Αθήνα από τον Γ. Δημόπουλο όταν αυτός αποχώρησε από το Σοσιαλιστικό Σύλλογο του Σ. Καλλέργη. Παραθέτουμε μερικά από τα ρεπορτάζ του Γιάννη Μαγκανάρα στην εφημερίδα «Μεταρρυθμιστής»:

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ

Πάτριαι τη 28η Ιανουαρίου 1894

Την παρελθούσαν Κυριακήν, 23ην Ιανουαρίου, ώρα 8ην μ.μ., συνήλθον τα μέλη της εν Πάτριας εδρευούσης κοινωνιστικής εταιρίας «Σοσιαλιστική Αδελφότης», προς α ο πολίτης και ταμίας του Διοικ. Συμβουλίου Χαρίλαος Δημητρόπουλος ωμίλησε περί των εξής:

«Πόλεμος κατά του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και κατάργησις του ημεροδουλίου. – Τι ωφελούνται οι πλούσιοι εκ της οικονομίας των εργατών. – Πώς παρεμβαίνει το κεφάλαιον εις τους νόμους της φύσεως και εις τα έργα της προόδου. – Περί αποφυγής του γάμου και των εκ της κλεψιγαμίας πληγών. – Περί της μεγάλης κοινωνικής επαναστάσεως και της μεγάλης κοινωνικής μεταμορφώσεως. – Πώς δύνανται να εργάζονται όλοι, και να έχωσι την υπερτάτην εξουσίαν όλοι. – Εντέλεια του ατόμου, μεταμόρφωσις και δόξα της ανθρωπότητος.

Πάτριαι τη 31η Ιανουαρίου 1894

Χθες την 30ην Ιανουαρίου, ώραν 3ην μ.μ., συνήλθον τα μέλη της εν Πάτριας εδρευούσης ανωτέρω Αδελφότητος, προς α το μέλος της Αδελφότητος Βασίλ. Δουδούμης ανέπτυξε τα κατωτέρω:

«Σκοπός της Πολιτείας: η προστασία της ζωής της τιμής και της περιουσίας των εργατών. – Πρώτοι όροι της ζωής είνε η τροφή, η ενδυμασία και η κατοικία. – Η πολιτεία περί ουδενός αυτών εγγυάται εις τους εργάτας. – Εγκαταλείπουσα αυτούς εις τον περί υπάρξεως αγώνα επιτρέπει εις ευάριθμον μειονότητα ν' απολαύη αυτή πάντων και οι εργάται να μένωσιν ατροφικοί, ρακένδυτοι και άστεγοι. – Υπό το σύστημα του ημερομισθίου η λέξις τιμή, τουτέστιν ο ανθρωπισμός, είνε απλή περίφρασις. – Γυναίκες και κόραι του λαού άνευ τιμής. – Περιουσία των εργατών σύμπας ο επί της γης πλούτος. – Απαλλοτριώσις αυτού. – Εργασία και μισθοί. – Παραγωγή και κατανάλωσις. – Η πολιτεία προστάτις της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των μη εργατών. – Ενοποίησις των εργατών. – Λύσις του οικονομικού ζητήματος δια του συνεταιρισμού των εργατών μετά του κεφαλαίου, όχι των κεφαλαιούχων, δηλαδή ανάκτησις του πλούτου υπό των εργατών. – Απαιτήσεις αυτών διά το προσεχές μέλλον: περιορισμός των εργασίμων ωρών, ορισμός του ημερομισθίου, δημοτική εκπαίδεσις δωρεάν, και εξασφάλισις αυτών κατά της αεργίας».

Μετά τον λόγον του Β. Δουδούμη μέλος τι επρότεινε την πρόσληψιν εισπράκτορος: το δε Διοικητικόν Συμβούλιον προσέλαβεν ως τοιούτον το μέλος Χ. Θ. Κούσουλαν· προς τούτοις δε ανέστειλε το δικαίωμα της εγγραφής επί έξ μήνας (:).

Πάτραι τη 6η Φεβρουαρίου 1894

Σήμερα, 6ην Φεβρουαρίου, ημέρα Κυριακή, συνήλθον τα μέλη της εν Πάτραις Κοινωνιστικής εταιρίας «Σοσιαλιστική Αδελφότης», προς α ο πολίτης Χαρ. Δημητρόπουλος ανέπτυξε τα ακόλουθα ζητήματα:

«Σημεία ανησυχίας, αναβρασμού και καταστροφής της ανθρωπότητας, συνεπεία της προόδου, ήτις αφήρεσεν αρκετά το σκοτεινόν νέφος; όπερ εκάλυπτε τας κοινωνίας. – Αι καταβαλλόμεναι του κεφαλαίου προσπάθειαι προς στήριξιν του παρόντος κοινωνικού οικοδομήματος. – Αι κυβερνήσεις παντού σαλεύονται ως κάλαμοι υπό της πνοής των ανέμων. – Αι απαιτήσεις της φορολογίας και του ρουσφετιού αναβιβάζονται εις αμέτρητον ύψος. – Εξαιρετική φροντίς υπέρ της στρατοκρατία, κτλ. κτλ.».

Μετά τούτον έλαβε τον λόγον ο π. Β. Δουδούμης όστις ανέπτυξεν, ότι ο αγών περι εξασφαλίσεως της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των εργατών δεν δύναται να επιτύχη άνευ της συσσωματώσεως των εργατών και ότι προς τον σκοπόν τούτον η υποχρέωσις των εργατών συνίσταται επί του παρόντος εις την εγγραφήν αυτών μελών του Συλλόγου και εις την παρακολούθησιν των εν αυτώ διδασκομένων μαθημάτων. – Εάν σήμερα δεν εκτελέσωσι το απλούστατον τούτο έργον, αύριον δεν θα εκτελέσωσι το δυσκολότερον. Η επιτυχία του ενός είνε εγγύησις της επιτυχίας και του ετέρου.

Ι. Μ. Μαγκ.

(«Μεταρρυθμιστής», τεύχος 13, 15 Φεβρουαρίου 1894)

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ

Πάτραι τη 17η Ιανουαρίου 1894

Χθες, 16ην Ιανουαρίου, ημέραν Κυριακήν, 2αν μ.μ. ώραν, συνήλθον τα μέλη της εν Πάτραις έδρευούσης «Σοσιαλιστικής Αδελφότητος» εν οίς ο πολίτης Β. Δουδούμης, μέλος της Αδελφότητος, ανέπτυξε τα εξής:

«Φυσικόν και κοινωνικόν δικαίωμα πάντων επί πάντων. – Η Θεωρία περί επικρατήσεως του ισχυροτέρου είνε αληθής και επομένως οι εργάται ως ισχυρότεροι θα επικρατήσουν. – Νόμος της προσφοράς και της ζήτησεως είνε ψευδολογία των κεφαλαιούχων. – Οι εργάται εν Ελλάδι πένονται. - 600.000 χωρικών, καλλιεργούντων 23 εκατομμύρια στρέματα γής, ζώσιν εν ενδεία. –Περί τα 50 εκατομμύρια αρπάζονται εκ των χειρών των. – Αύται αι 600 χιλιάδες και αι 400 άλλαι των εργατών, στερούνται εν τη Πολιτεία και τη κοινωνία παντός δικαιώματος ελευθερίας και Δικαιοσύνης».

Μετά τούτον ο πολίτης, Κ. Δημόπουλος, μέλος της Αδελφότητος και ταμίας του «Μεταρρυθμιστού» ωμίλησε γενικώς περί Κοινωνισμού και περί της ανάγκης της υποστηρίξεως συγγραμάτων και εφημερίδων Κοινωνιστικών, διότι «δι' αυτών δυνάμεθα

τάχιστα να διαδίδωμεν τας λαοσωτηρίους κοινωνιστικάς αρχάς».

Ιωάν. Μιλτ. Μαγκανάρας.

[Σημείωσις.-Ανταπόκρισιν της 23 τρ. μ. δεν θα πέμψω υμίν διότι αναχωρήσω εις Κόρινθον ένθα η ασθένεια του πατρός μου με καλεί.]»

(«Μεταρρυθμιστής», Αρ. 17, 1 Φεβρουαρίου 1894

ΝΑ ΤΟ ΠΙΣΤΕΥΣΩΜΕΝ;

Διαδίδεται ανά την πόλιν ότι εις εκ των τραπεζιτών της πόλεώς μας έλαβεν επιστολήν υπό τινος ενταύθα «Φιλικής Εταιρίας» συνισταμένης εξ 25 μελών, απειλούσα αυτόν ότι θέλουσι τον ανατινάξει εις τον αέρα! Προς τούτοις λέγεται εν αύτη ότι ουδεμία σχέσιν έχουσιν οι γράφοντες με τους Σοσιαλιστάς, καθ' ότι η εταιρία αύτη ζητεί την ανατροπήν της κοινωνίας βιαίως ως πάντες οι αναρχικοί και άρδην!

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ

Σήμερον 13 Μαρτίου, ημέραν Κυριακήν 3ην ώραν Μ.Μ., συνήλθον τα μέλη της εν Πάτραις εδρευούσης «Σοσιαλιστικής Αδελφότητος», εν οίς ο πολίτης Χαριλ. Δημητρόπουλος, μέλος και ταμίας της Αδελφότητος ανάπτυξε τα εξής:

Ο περί υπάρξεως αγών εν τω κοινωνικό ημών βίω – Κακοήθη μέσα προς επίτευξιν του σκοπού – Το κέρδος – Η τύχη των εργατών υπό τους παρόντας κοινωνικούς όρους – Αδιαφορεία των επιτηδείων – Δυστυχία και ατίμωσις – Εγκλήματα εκ της πενίας – Ο φαύλος κύκλος της σημερινής κοινωνίας – Χαλάρωσιν των κοινωνικών δεσμών – Αν συντελούν τα βιαία μέσα προς καταστροφήν του εγκλήματος – Πόσον θα συντελέση η βελτίωσις της κοινωνικής καταστάσεως εις την εξαφάνισιν του εγκλήματος – Διαχείρησις της παραγωγής εκ μέρους του κεφαλαίου – εξόντωσις του εργάτου και πολλαπλασιασμός του κεφαλαίου – Κοινωνικάί διακρίσεις.

ΜΑΓΚΑΝΑΡΑΣ

(«Μεταρρυθμιστής», Αρ. 20, 20 Μαρτίου 1894)

Επίσης, ο Γιάννης Μαγκανάρας φαίνεται ότι συνεργαζόταν και με την εφημερίδα «Σοσιαλιστικός

Σύλλογος» που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1893 στην Αθήνα ως όργανο του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου και μάλλον υπήρξε το προϊόν μιας από τις διασπάσεις της οργάνωσης αυτής. Στην ίδια εφημερίδα συμμετείχαν αναρχικοί μέλη του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου, όπως ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος, ή αναρχίζοντες όπως ο Αλέξανδρος Ματιάτος. Παραθέτουμε άρθρο του Γιάννη Μαγκανάρα που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 12, 1 Μαΐου 1894, της εν λόγω εφημερίδας:

Η ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ

- «Πεινώμεν», φωνεί ο λαός, - και όταν λέγωμεν λαόν εννοούμε τον εργατικόν, ήγουν τα δύο τρίτα της κοινωνίας -, «Πεινώμεν» ακούεται πανταχόθεν φωνή γενική εκ στηθών αδυνάτων εκ του κόπου και της αδυναμίας της κακής συντηρήσεως, φωνή υποτρέμουσα και εξησθενιμένη εκ του ψύχους και της πείνης, φωνή εσβησμένη σχεδόν εκ της δουλείας, της τυραννίας, φωνή ήτις πριν παρέλθη πολύς έτι χρόνος θα λάβη ιδίαις χερσί την δικαιοσύνην, τα δικαιώματα αυτής το ανήκον αυτή, άπερ δραξ επιτηδείων εκμεταλλευταί δια τοιούτου επιτηδείου τρόπου, ώστε καταντώμεν να τους ονομάσωμεν κοινή γνώμη «ευεργέτας» Μας!!

«Είν ο λαός ελεύθερος» λέγουσιν οι νόμοι των λεγομένων ελευθέρων κρατών! είνε ως να λέγωσι «είν ελεύθεροι οι επιτήδαιοι να αφαιρώσι και αυτό το υποκάμισσον εκ των μη επιτηδείων» και διοργανίζομεν εορτάς, χάριν της ελευθερώσεώς μας! Ναι, εορτάζομεν την απελευθέρωσίν Μας εξ αλλοεθνών και την υποδούλωσίν Μας εις δράκα πολιτικών και κεφαλαιούχων, εν μια λέξει των «επιτηδείων».

Δυστυχεί ο λαός και υπομένει νυν μετά καρτερίας τας καταπιέσεις των επιτηδείων, αλλ' αλλοίμονον και τρις αλλοίμονον ότε ούτος σεσωματωμένος μετ' αλαλαγμού θέλει λάβει το όπλον ανά χείρας ίνα ζητήση τα ανήκοντα αυτώ, τον άρτον του, τον πλούτον του, την εργασίαν του.

Υπομένει, υπομένει αλλ' ουκ εστί μακράν η ημέρα καθ' ην συλλέγων τας υπολειπομένας αυτώ δυνάμεις θέλει τιμωρήσει τους αιτίους.

Η περιφρονουμένη ήδη κεχωρισμένη δύναμις της εργασίας θέλει ρίψει κραυγήν απελπισίας και θέλει πλήξει το αίτιον αδυσωπήτως φωνούσα: «κάτω το κεφάλαιον, ζήτω η εργασία».

Η ημέρα εκείνη θα είνε χαρμόσυνος, ημέρα καθ' ην θέλει ανυψωθή η της ελευθερίας σημαία, η σημαία του Σοσιαλισμού καθ' άπασαν την υφήλιον.

Ίδετε εις ποίαν κατάστασιν ἔχουσι φέρει οἱ ἄθλιοι τὸν ἐργατικὸν λαόν· ἀποχωρίσαντες ἐπιτηδεύωσ τα μέλη αὐτοῦ ἐνέσπειραν ἐν αὐτῷ προλήψεις, ἀμάθειαν, κτλ.

Ω ἐπιτήδριοι! Φοβηθήτε, φοβηθήτε τὴν οργὴν τοῦ λαοῦ ὅστις ἀρκετὰ ἐτυρανήσθη, ἐξεδάρη, ἀπεμωζήθη, ἐταλαιπωρήθη, υπέμεινεν, καιρὸς εἶνε ν' ἀναπετάσῃ τὴν σημαίαν τῆς δικαιοσύνης, τῆς εὐτυχίας, τῆς ἀληθείας, τὴν σημαίαν τῆς ἰσότητος, τῆς Ἀδελφότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Πάτραι

ΙΩ. Μ. ΜΑΓΚΑΝΑΡΑΣ

Ἡ Σοσιαλιστικὴ Ἀδελφότητα ἐνδιαφέρθηκε, πρῶτα καὶ κύρια, γιὰ τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα καὶ μετὰ τὴ δική της πρωτοβουλία, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Δημήτρης Καραμπίλιας, ἰδρύθηκαν τὰ πρῶτα ἐργατικὰ σωματεία. Ἀρκετὰ μέλη τῆς Ἀδελφότητος ἦταν, ταυτόχρονα, μέλη τῶν σωματείων αὐτῶν. Ἡ οργάνωσις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀλληλοβοηθητικὸν τῆς χαρακτήρα, εἶχε ὡς στόχον νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸ λαὸν καὶ τοὺς ἐργάτες στὰ ἰδανικὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἐπειδὴ δὲν υπήρχε κατάλληλος χώρος οἱ μηνιαῖες συγκεντρώσεις καὶ διαλέξεις γίνονταν στὸ δημοτικὸν σχολεῖο στὴν πλατεία Ἁγίου Γεωργίου, γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ Δημήτρης Καραμπίλιας ἀναφέρει σὲ ἄρθρον τοῦ ποῦ δημοσιεύτηκε ὡς ἀπομνημονεῦμα στὴν ἐφημερίδα «Ἡ Σημερινή» Πάτρας, στίς 30 Ἀπριλίου 1950, ὅτι ὁ λαὸς τὸ ὀνόμαζε «πούμπλικον» ἐξαιτίας τῆς χρήσεως τοῦ αὐτοῦ:

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑΣ

Τὸ ἐργατικὸν κίνημα στὴν παλιὰ Πάτρα

Ἡ υποψηφιότης τοῦ Πλάτωνος Δρακούλη ἀπὸ τὴν Σοσιαλιστικὴ Ἀδελφότητα. Σκληρὸς ἀγὼν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα Γεροκωστόπουλον. Αἱ πρῶται ἐργατικαὶ ἀπεργαίαι. Ἡ «Μασσαλιώτις τῶν ἐργατῶν». Τὸ «Μπούβλικον».

Ἀναμνήσεις τοῦ κ. Δ. ΚΑΡΑΜΠΙΛΙΑ

Ἡ Πάτρα υπήρξε πρωτοπόρος, μετὰξὺ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, στὸ ἐργατικὸν κίνημα. Πρὶν ἀκόμη δημιουργηθῶν βιομηχανίες, ἡ κίνησις περιορίζετο στὸν διανοουμένον, ποῦ ἐμπήκων ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὴν μὴ μὴ μορφωσὶ καὶ χειραφέτησιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικὰς οργανώσεις στὴν ἐργατικὴ ἱστορία τῶν Πατρῶν, ἦταν ἡ «Σοσιαλιστικὴ Ἀδελφότης», ποῦ ἰδρύσαν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ δικηγόρος Βασ. Δουδούμης, ὁ δάσκαλος Χαρίλ. Δημητρόπουλος καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Ἀριστ. Θάλης. Ἦσαν φίλοι τοῦ πρώτου Ἑλλήνου σοσιαλιστοῦ, τοῦ Πλάτωνος Δρακούλη (μάλιστα ὁ Δουδούμης ἦταν καὶ συμμαθητὴς τοῦ, γιὰτὶ ὁ Δρακούλης εἶχε βγάλει στὴ Πάτρα τὸ γυμνάσιον) καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1895 τοῦ ἔθεσαν υποψηφιότητα. Τότε, ὁ Δρακούλης ἦλθε δεῦτερος ἐπιλαχὼν καὶ ἔχασε τὴν ἐκλογὴν μετὰ λίγους ψήφους. Τόσο φανατικὸς ἦταν τότε ὁ ἐκλογικὸς ἀγὼν, ὥστε καὶ ὁ Ἀχιλλεύς Γεροκωστόπουλος ἔχασε μετὰ 3 ψήφους.

Κατά τον προεκλογικό αγώνα, η Σοσιαλιστική Αδελφότης των Πατρών εξέδωσε μια εφημεριδούλα με τον τίτλο «Το Φως», όπου εδημοσίευσε την εικόνα του Δρακούλη και το σοσιαλιστικό του πρόγραμμα. Στην εφημεριδούλα αυτή εδημοσιεύθη και η «Μασσαλιώτις των Εργατών», προς υποστήριξιν της υποψηφιότητος του Δρακούλη. Ήταν ένα τραγούδι, μεταφρασμένο από τα αγγλικά, το οποίον ήταν πάνω στα μέτρα της Μασσαλιώτιδος και τραγουδιόταν στον ρυθμό της. Ο μεταφραστής Βασ. Δουδούμης διετήρησε το μέτρο και έτσι τα μέλη της Σοσιαλιστικής Αδελφότητος, που ξεπερνούσαν τότε τα 150, έψαλλαν τον ύμνο αυτό σ' όλες τις συγκεντρώσεις τους, αργότερα δε η «Μασσαλιώτις των Εργατών» εψάλλετο και στις πρώτες εργατικές απεργίες των Πατρών.

Αυτή ήταν η «Μασσαλιώτις των Εργατών»:

Εμπρός παιδιά της Λευτεριάς
Η Δόξα τώρα μας καλεί.
Κάτου ο τύραννος παράς.
Κλαίν τα παιδιά μας για ψωμί. (δισ)

Λησταί και τύραννοι, λοιπόν,
Θα χουν πατρίδα αυτή τη Γη;
Γιατί να χαίρονται αυτοί
Των μόχθων μας το προϊόν;

(Επωδός)
Εργάται των Εθνών.
Μια γνώμη, μια καρδιά.
Με δύναμη, με ένωση,
Η νίκη είναι για μας.

Οπόταν θέλουν βασιλείς
Κι' αγύρται Υπουργοί
Καλούν στρατούς αιμοχαρείς.
Μας σφάζουν και μας πυρπολούν.
Αδέρφια τ' είν' που μας κρατεί.
Γιατί ν' αφήνουμ' απαθείς
Να μας τραβούν δεσποτικώς
Οι σταυρωτήδες στη σφαγή;
Εργάται των Εθνών κ.λπ.

Μες στο χρυσάφι κολυμβούν
Αγέρωχοι και αγενείς.
Για εξουσία όλο διψούν.
Θέν να πουλούνε και το φως.
Θέλουν ακόμη κι' ως θεούς.
Κάθε φτωχός να τους τιμά.
Πλην θε να μάθουν μια φορά,
Να τους φοβούνται τους φτωχούς.
Εργάται των Εθνών κ.λπ.

Ελευθερία, ποιος ποτέ
Απαξ την όψη σου ιδή
Να σ' αρνηθή μπορεί εσέ.
Δεν σε δαμάζει η φυλακή.
Τόσοι αιώνες κι' εποχές
Περνούσ' ο κόσμος σε κλαυθμούς.
Σε τούτους, όμως τους καιρούς.
Ο κόσμος νοιώθει τις ψευτιές.
Εργάται των Εθνών κλπ.

Με την πρωτοβουλία της Σοσιαλιστικής Αδελφότητας, ιδρύθη το πρώτο σωματείο των Πατρών, που ήταν των ξυλεργατών. Υπήρχαν τότε στην Πάτρα τρία ξυλουργικά εργοστάσια (Μαμάκη, Παπανικολάου και Τασσοπούλου) που παρελάμβαναν κορμούς δέντρων από τη Βόρειο Ελλάδα και έφτιαναν σανίδες για τα σταφιδοκιβώτια. Τον Αύγουστο του 1896 το νεαρό σωματείο των ξυλεργατών εκήρυξε την πρώτη του απεργία, που έληξε με νίκη των εργατών μέσα σε μια εβδομάδα.

Επικολούθησε ίδρυσις σωματείων σταφιδοκιβωτοποιιών, καπνεργατών και τσιγαράδων, που σε λίγο έκαμαν τις πρώτες απεργίες τους, πάντοτε με την καθοδήγηση της «Σοσιαλιστικής Αδελφότητας», της οποίας πολλά μέλη ήσαν και μέλη των σωματείων.

Όταν εγίνετο μια απεργία, οι εργάτες καλούσαν επισήμως την Σ.Α. να στείλη αντιπρόσωπό της, να τους μιλήση. Από τα διανοούμενα μέλη της Σ.Α. επήγαιναν και μιλούσαν στους απεργούς, για τον σκοπό του αγώνα τους, για την ανάγκη της πειθαρχίας και γενικότερα για το κοινωνικό ζήτημα. Όσοι ησχολούντο τότε με το εργατικό κίνημα, ενεπνέοντο από αγνή ιδεολογία. Εργατοκάπηλοι δεν υπήρχαν τότε.

Ελλείπει Εργατικού Κέντρου, οι συγκεντρώσεις των εργατών εγίνοντο πάντοτε στο πρώτο δημόσιο σχολείο των Πατρών, στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Ο κόσμος το έλεγε «Μπούβλικο», από την ιταλική λέξη «πούμπλικο» που θα πη δημόσιο. Όλα τα άλλα σχολεία ήταν τότε ιδιωτικά και του Αγίου Γεωργίου ήταν το μόνο δημόσιο, του Κράτους, επομένως του λαού. Με αυτή την ερμηνεία, «δημοκρατικό δικαίω», οι εργάτες έμπαιναν στο σχολείο, σαν στο σπίτι τους, χωρίς να ρωτήσουν κανέναν και χωρίς κανέναν να τους ενοχλήση ποτέ. Το κλειδί του σχολείου οι δάσκαλοι το άφηναν στο διπλανό καφενείο. Όταν ήταν ανάγκη να γίνει διάλεξη της Σοσιαλιστικής Αδελφότητας ή συγκέντρωση απεργών, έπαιρναν το κλειδί ως κυρίαρχος λαός κι' έκαναν τη δουλειά τους. Αστυνομία Κρατική τότε δεν υπήρχε. Η αστυνομία ήταν δημοτική και ποτέ δεν σκέφθηκε να εμποδίση την εργατική κίνηση, που, άλλωστε, γίνονταν πάντοτε με ησυχία και τάξη.

Αλλά η πρώτη αυτή σοσιαλιστική κίνησης διεσπάσθη και αποσυνετέθη λίγο αργότερα, όταν διαιρέθησαν σε Δρακουλικούς (με θεοσοφιστικές τάσεις) και αντι-Δρακουλικούς (με καθαρά υλιστικές τάσεις).

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΙΛΙΑΣ

Ένα άλλο άρθρο του Δημήτρη Καραμπιλία στην ίδια εφημερίδα, την Πέμπτη, 3 Μαΐου 1951:

Η Πρωτομαγιά του 1894

Αι διεκδικήσεις των εργατών της εποχής

Ο πρώτος εορτασμός της Εργατικής Πρωτομαγιάς εις την Ελλάδα έγινε το 1894 εις το Παναθηναϊκόν Στάδιον. Εκ των οργανωτών του εορτασμού ήτο ο Πλάτων Δρακούλης, ο γνωστός σοσιαλιστής και ανθρωπιστής, ο οποίος τότε είχε επιστρέψει από την Αγγλίαν.

Η συγκέντρωσις είχεν αρκετήν επιτυχίαν, όπως προκύπτει από το γεγονός ότι επωλήθησαν 1500 ερυθραί κονκάρδες.

Πρώτος ωμίλησεν ο Πλάτων Δρακούλης αναπτύξας το ιστορικόν της εορτής της Εργατικής Πρωτομαγιάς. Ανέφερε τας λεπτομερείας των εργατικών απεργιών των εργατών της Αμερικής δια το οκτώωρον, τας διαδηλώσεις του Σικάγο, τας συγκρούσεις των εργατών και της αστυνομίας, τας συλλήψεις και καταδίκας των Μαρτύρων του Σικάγο και κατέληξεν ότι το Σοσιαλιστικόν Συνέδριον της Γαλλίας ώρισε πλέον όπως η πρώτη Μαΐου καθιερωθεί ως εορτή των εργατών όλου του κόσμου.

Δεύτερος ωμίλησεν ο Σταύρος Καλλέργης:

«είμεθα σοσιαλισταί – είπε - και θέλουμε επί του παρόντος την βελτίωσιν της θέσεως των εργατών και την διάδοσιν της ιδέας της εντελούς χειραφετήσεως αυτών εν τω μέλλοντι».

Τέλος εγένετο δεκτόν το κάτωθι ψήφισμα:

«Οι διεθνείς σοσιαλισταί και οι εργάται των Αθηνών-Πειραιώς, Προς την Κυβέρνησιν της Ελλάδος:

Συνελθόντες σήμερον την 1ην Μαΐου 1894 έτους μέραν Κυριακήν και ώραν 5ην μ.μ. πάντες οι διεθνείς σοσιαλισταί και εν γένει πάντες οι από μισθόν ευρισκόμενοι και πάσχοντες εργάται Αθηνών-Πειραιώς, αποφασίζομεν και ψηφίζομεν τα εξής:

A. Την Κυριακήν να κλείνωνται τα καταστήματα καθ' όλην την μέραν και οι εργάται να αναπαύονται.

B. Οι εργάται να εργάζονται μόνον επί 8 ώρας την μέραν και να απαγορευθή η εργασία εις τους ανηλίκους.

Γ. Να απονέμονται συντάξεις εις τους εκ της εργασίας παθόντας και καταστάντας ανίκανους προς συντήρησιν εαυτών και της οικογενείας των.

Δ. Να καταργηθούν οι θανατικά εκτελέσεις.

Ε. Να καταργηθεί η δια χρέη προσωπική κράτησις.

Στ. Ανατίθεται εις τους διευθυντάς των σοσιαλιστικών εφημερίδων η επίδοσις του παρόντος ψηφίσματος εις την Κυβέρνησιν επί τη βάση του οποίου παρακαλείται αυτή να συντάξη νομοσχέδια και υποβάλη ταύτα εις την Βουλήν προς ψήφισιν κατά την αμέσως συγκληθησομένην αυτής σύνοδον».

Βλέπομεν εκ του ανωτέρω ψηφίσματος ποια ήτο η τότε κατάστασις των εργαζομένων.

Σήμερα τέτοια αιτήματα δεν έχουν θέσιν, διότι η εργατική τάξις έχει εξελιχθή και δια της εργατικής νομοθεσίας απέκτησε την θέσιν της εις την κοινωνίαν.

Η συγκέντρωσις του 1894 υπήρξεν η αφετηρία αυτής της εργατικής προόδου εις την Ελλάδα. Η συγκέντρωσις διελύθη ησύχως, αι αρχαί είχαν λάβει έκτακτα μέτρα, αλλά επεκράτησεν απόλυτος τάξις. Επί πλέον επεκράτησε και σχετική...κατανόησις μεταξύ εργατών και αστυνομικών. Επαρτηρήθη ότι κατά τον χρόνον της συγκεντρώσεως αστυφύλακες εξ εκείνων που είχαν διαταχθή δια την επίβλεψιν της τάξεως, διένειμαν με τρόπον κρυφίως σοσιαλιστικάς προκηρύξεις εις τους συγκεντρωθέντας. Ερωτώμενοι παρ' αυτών απήντων: «τι να κάμουμε εμπλέξαμε κι' εμείς

Τα πρώτα σωματεία, εφημερίδα «Το Φως»

Όπως είπαμε πριν, τα χρόνια αυτά ιδρύθηκαν τα πρώτα εργατικά σωματεία στην περιοχή της Πάτρας. Κατά τον Κορδάτο, το πρώτο σωματείο ήταν των τσαγκαράδων που ιδρύθηκε το 1894, κατά τον Τ. Κωνσταντίνου ήταν ο Σύνδεσμος των εν Πάτραις Υπαλλήλων «Η Ένωσις» το 1893, αλλά ο Δ. Καραμπίλιας αναφέρει ότι το πρώτο εργατικό σωματείο ήταν των ξυλεργατών που ιδρύθηκε το 1894 με πρωτοβουλία της Σοσιαλιστικής Αδελφότητας.

Ακολούθησε η ίδρυση σωματείων σταφιδοκιβωτοποιιών, καπνεργατών και τσιγαράδων τα οποία εξήγγειλαν απεργίες στις οποίες η Σοσιαλιστική Αδελφότητα έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο. Τον Οκτώβριο του 1895, οι υποδηματοκαθαριστές κήρυξαν απεργία με οικονομικά και μισθολογικά αιτήματα, αλλά το κράτος απάντησε με συλλήψεις.

Η Σοσιαλιστική Αδελφότητα το 1895 έφτασε τα 500 μέλη από 140 που είχε τον πρώτο χρόνο ζωής της. Αρχισαν σιγά-σιγά να κάνουν έντονα την εμφάνισή τους σοσιαλ-θεοσοφιστικές τάσεις, ενώ στα τέλη του 1894 η οργάνωση εξέδωσε την εφημερίδα «Το Φως» όπου ανάμεσα στα άλλα, υποστήριξε την τοπική υποψηφιότητα του Πλάτωνα Δρακούλη στις εκλογές του 1895. Η αναγγελία

της έκδοσης του δεύτερου τεύχους της εφημερίδας «Το Φως» δημοσιεύτηκε ως εξής στην εφημερίδα «Πελοπόννησος», την Τρίτη, 28 Φεβρουαρίου 1895:

ΤΟ ΦΩΣ

Τοιούτον φέρει όνομα το δημοσιογραφικόν όργανον των εργατών ούτινος εξεδόθη ο δεύτερος αριθμός εκδιδόμενον υπό της ενταύθα «Σοσιαλιστικής Αδελφότητος» υπό την διεύθυνσιν του κ Β. Δουδούμη, δικηγόρου.

Το πρόγραμμα αυτής σύντομον και σαφές είναι ωρισμένον και καθαρόν εις επτά άρθρα περιλαμβανόμενον. Εκ των σπουδαιοτέρων άρθρων είναι και η απονομή συντάξεως εις τους εργάτας και η νομοθέτησις ορίου ηλικίας αυτών. Γραφόμενον εις γλώσσαν εύληπτον και απλήν πραγματεύεται διάφορα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα υπό το νεώτερον πνεύμα της προόδου ης τέκνον είναι αι ιδέαι περί των σχέσεων του κεφαλαίου, και της εργασίας και της πραγματικής και αληθούς αποστολής του ανθρώπου είτε εργάτης είτε επιστήμων είτε βιομήχανος. Ιδίως δε μεγάλην διδασκαλίαν παρέχει εις την εργατικήν τάξιν και φωτίζει αυτήν περί της αξίας του ανθρώπου και των καθηκόντων αυτού. Αληθές φως ρίπτει εις τους εργάτας. Ελπίζομεν και είναι και λογικόν ότι θα υποστηριχθή ως πρέπει η νέα αυτή συνάδελφος αφού αγωνισθήσεται υπέρ του εργαζομένου και εν τούτοις στερουμένου λαού.

Μεταξύ δε των υποψηφίων τυγχάνει ο συμπαθής και αγαπητός εις τας τάξεις των εργατών και του νεωτεριστικού πνεύματος εργάτης οπαδός δε των σοσιαλιστικών ιδεών και της χειραφετήσεως της υλικής του εργαζόμενου λαού κ. Πλάτων Δρακούλης προσωπικότης εκ των διακεκριμένων και εν τοίς γράμμασι εξέχουσαν κατέχουσα θέσι. Ο Πλάτων Δρακούλης νέαν έταμε οδόν μεταρρυθμίσεων και υπέρ αυτών εξακολουθεί ανενδότης εργαζόμενος μετά ζήλου και αυταπαρνήσεως. Μεταξύ των εργατών κατέχει την πρώτην θέσιν και εν τω προσώπω αυτού ενσαρκούνται η ιδέα του σοσιαλισμού. Είναι αγαπητός παρά των εργατών και των επιστημόνων και μετά προσοχής ακούεται παν ότι ούτος γράφει ή λέγει περί των ιδεών αυτών.

Το πρόγραμμά του είναι ευρυτάτου κύκλου χαρακτήρος δε κοινωνικού ή πολιτικού. Χάριν των μη τυχόντων να το ιδωσι παραθέτομεν τα άρθρα άτινα επ' ονόματι αυτού η επιτροπή της σοσιαλιστικής αδελφότητος διά προγράμματος μετριοφρονος εδημοσίευσεν. 1) Την απονομήν συντάξεως εις τους εργάτας. 2) Την νομοθέτησιν ορίου ηλικίας των εργατών. 3) Την νομοθέτησιν ανωτάτου όρου εργασίμων ωρών. 4) Την νομοθέτησιν ελαχίστου όρου ημερομισθίων. 5) Την εξανάγκασιν της Πολιτείας να παρέχη εργασίαν εις τους στερουμένους τοιαύτης. 6) Την κατάργησιν του νομίμου στρατού, την ίδρυσιν εθνοφυλακής. 7) Την αυτονομικήν ομοσπονδίαν των δήμων. 8) Την σύστασιν δημοτικών εργοστασίων. 9) Την φορολογίαν των μεγάλων εισοδημάτων και των μεγάλων περιουσιών. 10) Την δωρεάν εκπαίδευσιν εις όλους και όλας. 11) Την κατάργησιν της προσωπικής κρατήσεως διά χρέη.

Εις τον εργάτην τούτον του λαού είναι η ψήφος αληθώς αξία του ανδρός και θα τιμήση

μάλλον τους αγαπώντας και εκτιμώντας αυτόν η τον Πλάτωνα Δρακούλην, όστις χαίρει υπόληψιν και εκτίμησιν εν τη Ευρωπαϊκή κοινωνία διαπρεπή και υψηλήν κατέχων θέσιν».

(«Πελοπόννησος», Κυριακή, 16 Απριλίου 1895, σελ. 2, Αρ. 1071)

Σοσιαλιστική Λέσχη Πάτρας

Μετά την έκδοση της εφημερίδας «Το Φως», τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, παρουσιάστηκε μια ακόμα εφημερίδα στην Πάτρα με το ίδιο όνομα και υπότιτλο «Εφημερίς εκλογική, εκδιδόμενη υπό ανεξαρτήτων πολιτών. Διανέμεται δωρεάν». Η εφημερίδα αυτή υποστήριζε τον Κανακάρη στις τότε εκλογές, αντί του Πλάτωνα Δρακούλη, Όμως, ο Δρακούλης απέτυχε να εκλεγεί. Οι αναρχικοί που ήταν μέλη της οργάνωσης και μερικοί καλλεργικοί διαφώνησαν έντονα με τη συμμετοχή στις εκλογές και έκαναν ξεχωριστή αντιεκλογική προπαγάνδα.

Από εκεί και πέρα, η οργάνωση άρχισε να σπαράσσεται από εσωτερικές διαμάχες μεταξύ των τριών τάσεων, των οπαδών του Δρακούλη, των οπαδών του Σταύρου Καλλέργη και των αναρχικών. Ο δε Σταύρος Καλλέργης, στα πλαίσια της ίδρυσης σοσιαλιστικών ομάδων στις διάφορες πόλεις της άμεσης επιρροής του, διέθετε ισχυρή ομάδα οπαδών του και στην Πάτρα, ενώ πολλά από τα μέλη της Σοσιαλιστικής Αδελφότητας ήσαν είτε συνδρομητές είτε παραλήπτες της εφημερίδας του «Σοσιαλιστής». Έτσι, ως ένα από τα αποτελέσματα των εσωτερικών διαμαχών μέσα στην Αδελφότητα, από ομάδα καλλεργικών ιδρύθηκε στις 2 Ιουνίου 1894, η Σοσιαλιστική Λέσχη Πάτρας. Ως ιδρυτές της νέας οργάνωσης φέρονται οι Κ. Κηπουργός, Α. Βασιλόπουλος, Π. Ευαγγελίδης, Γ. Βαλσαμάκης, Αχιλλέας Ορφανίδης και άλλοι.

Ο κανονισμός λειτουργίας της οργάνωσης είναι ο ακόλουθος:

Κανονισμός Σοσιαλιστικής Λέσχης Πατρών

Εδρευούσης εν Πάτραις

Σήμερον δευτέραν (2) Ιουνίου 1894, ενενηκοστού τετάρτου έτους, ημέραν Πέμπτην και ώραν 7ην Μ.Μ., συνελθόντες τινές εκ των εν Πάτραις σοσιαλιστών, απεφασίσαμεν την ίδρυσιν εταιρίας υπό την επωνυμίαν “Σοσιαλιστική Λέσχη” της επαρχίας Πατρών, εδρευούσης εν Πάτραις, εχούσης σκοπόν την αλληλοβοήθειαν ημών και πάντων των εργατών και εν γένει των εν μισθόν ευρισκομένων και πασχόντων και την διάδοσιν των σοσιαλιστικών ημών ιδεών

προς βελτίωσιν της θέσεώς μας εν τω παρόντι και την εντελή χειραφέτησιν ημών και πάντων των εκμεταλλευομένων εν τω μέλλοντι.

Ως αρχικόν κεφάλαιον της υπάρξεώς μας θέτομεν ανά δυο (2) δραχμάς έκαστος και προς διατήρησιν αυτής και δύο (2) δραχμάς εις την αρχήν εκάστης τριμηνίας. Εις την εταιρίαν ταύτην δεχόμεθα πάντα εκμεταλευόμενον με τας αυτάς υποχρεώσεις και δικαιώματα. Εις την εταιρίαν ημών δεν θα δεχόμεθα μεγαλοεργοστασιάρχας, μεγαλοεπιχειρηματίας, μεγαλεμπόρους και επιστήμονες εάν ούτοι δεν εκηρύχθησαν δια συγγραμμάτων ή δια λόγου σοσιαλισταί επί διετίαν. Τα κεφάλαια της εταιρίας θα διατίθενται ως εξής.

A) Δι' ιατρόν όστις θα επισκέπτηται τους αποροτέρους εν περιστάση ασθενείας και δια φάρμακα.

B) Προς αγοράν συγγραμμάτων, περιοδικών και εφημερίδων σοσιαλιστικών δια την καλλιέργειαν του πνεύματός μας.

Γ) Προς επιτυχίαν διαδηλώσεων και απεργιών χάριν του κοινού αγώνος.

Δ) Προς διατήρησιν γραφείου της εταιρίας προς προμήθειαν εργασίας πάντων των εργατών εταίρων ή μη.

Την εταιρίαν θα διευθύνη πενταμελές μεν δια την πρώτην τριμηνίαν συμβούλιον, επταμελές δε μετά την πρώτην τριμηνίαν. Το οποίον θα διευθύνη την εταιρίαν ημών εν όσω υφίσταται αύτη, εκτός εάν τις εκ του συμβουλίου αποσυρθή ή μεταβή εκτός της πόλεως ταύτης και η διαμονή αυτού διαρκέσει πλέον του έτους ή δεν συμμορφούται με τους όρους και τον σκοπόν της εταιρίας. Παν μέλος αποδημούν τη αδεία του συμβουλίου πέραν του έτους επανερχόμενον επαναλαμβάνει τα καθήκοντά του. Απουσιάζοντος η πλειοψηφία της γενικής συνελεύσεως συνερχομένη εκλέγει έτερον μέλος. Η εκλογή των νέων μελών του συμβουλίου γίνεται μεταξύ των εταίρων των επί διετίαν όντων μελών της εταιρίας και τη υποδείξει του συμβουλίου. Οι πολιτευόμενοι ή οι αναμιγνύόμενοι εις τα πολιτικά κόμματα εναντίον του προγράμματός μας ή εις οιανδήποτε φατρίαν και παν μέλος της εταιρίας πολιτευόμενον κατά τους ως άνω όρους διαγράφεται του καταλόγου των μελών.

Η διάρκεια της εταιρίας ορίζεται επί δεκαετίαν. Μετά την διάλυσιν αυτής τα διατηρούντα τας διατυπώσεις της εταιρίας μέλη δυνάμει των διπλοτύπων λαμβάνουν το ανάλογον ποσόν μετά την εκκαθάρισιν γεννησομένην υπό της επί τούτω κληθεισομένης επιτροπής. Το αυτό θα συμβή

και εάν εντός της προθεσμίας επισυμβή η διάλυσις.

Καθήκοντα του Συμβουλίου

Το Συμβούλιον εκλέγει κατ' έτος έναν κοσμήτωρα και ένα γραμματέα, οι οποίοι θα έχουν καθήκον να τηρούν αλληλογραφίαν με πάντα τα σωματεία ή πρόσωπα τον αυτόν επιδιώκοντα σκοπόν.

Προσκαλεί τα μέλη της εταιρίας εις τακτικάς και ατάκτους συνελεύσεις και τα μέλη του Συμβουλίου εις εκτάκτους συνεδριάσεις.

Το Συμβούλιον συνέρχεται κατά μήνα εις τακτικάς συνεδριάσεις και εκτάκτους όταν ο κοσμήτωρ μετά του γραμματέως τα εγκρίνουσι. Το συμβούλιον δύναται να συνέλθη αρκεί να ειδοποιηθούν οι πάνται.

Το συμβούλιον κατά μήνα εξελέγχει τον ταμίαν και καταθέτει το εις χείρας του ταμία ποσόν εις γραφείον τραπέζης.

Το εν τη Τραπέζη κατατεθέν χρηματικόν ποσόν δεν δύναται να διαθέση ο ταμίας, ούτε το Συμβούλιον άνευ της πλειονότητος της εταιρίας εν απαρτία ευρισκομένης. Εν απαρτία δε ευρίσκεται η εταιρία όταν παρευρίσκεται το ήμισυ συν του ενός. Το συμβούλιον δύναται να διαθέση τα εν τοις χερσί του ταμία χρήματα μέχρις εκατόν πενήκοντα (150) δραχμών άνευ της εγκρίσεως της ολομελείας. Η απαρτία γίνεται και ως αλλαχού λέγεται, και όταν μετά δευτέραν παράκλησιν με μόνον τους παρευρεθέντες κατά την ωρισμένην ώραν.

Καθήκοντα Ταμείου

Ο Ταμίας κρατά βιβλία, διπλότυπα και βιβλίον των μελών της εταιρίας όμοιον τω του κοσμήτωρος. Δεν δύναται δε να έχη εις χείρας του άνω των εκατόν (100) δραχμών. Εν περιπτώσει δε το ποσόν ανέλθει εις δραχμάς εκατόν πενήκοντα (150) και άνω πρέπει το συμβούλιον να καταθέση μετ' αυτού εις την τράπεζαν το πλεονάζον τας εκατόν. Ο ταμίας υποχρεούται να δίδη λογοδοσίαν όταν πέντε οιαδήποτε μέλη τω ζητήσουσι τοιαύτην. Εν περιπτώσει αρνήσεως τα πέντε μέλη προσκαλούν την ολομελείαν ή γενικήν συνέλευσιν, εκλέγει επιτροπήν, εξελέγχει αυτόν και καταδιώκει αυτόν δικαστικώς εν περιπτώσει καταχρήσεως.

Καθήκοντα μελών

Παν μέλος καθήκον έχει να καταβάλλει κατά τριμηνίαν δραχμάς δύο και να λαμβάνη παρά του ταμίου διπλότυπον. Να σέβηται τας αποφάσεις της συνελεύσεως ή του συμβουλίου εάν αύται είναι σύμφωνοι με τον σκοπόν της εταιρίας. Να διαδίδη τας ιδέας της εταιρίας όπου ευρίσκεται και να υπερασπίζεται αυτάς πάση θυσία. Να απέχη των πολιτικών συζητήσεων και εκλογών, αντιστρατευομένων προς τον σκοπόν της εταιρίας. Εάν μέλος της εταιρίας δεν συμμορφούται με τους ους όρους διαγράφεται. Τα μέχρι της διαγραφής αυτού χρήματα διατίθενται υπέρ της εταιρίας.

Πας κάτοικος της Επαρχίας Πατρών δικαιούται να εγγραφή μέλος της εταιρίας έχων τα άνω διαγραφόμενα προσόντα.

Γενικαί Συνελεύσεις

Αι Γενικαί Συνελεύσεις συνέρχονται κατά τριμηνίαν αυτοδικαίως από της υπογραφής του παρόντος κανονισμού.

Η γενική συνέλευσις ευρίσκεται εν απαρτία όταν παρευρίσκεται το ήμισυ πλέον ενός ως και η άτακτος εκ των εν Πάτραις εδρευόντων μελών, εν περιπτώσει δε μη απαρτίας προσκαλούνται εκ δευτέρου και τότε αποτελείται εκ των παρόντων μελών.

Κατ' έτος η γενική συνέλευσις εκλέγει πενταμελή επιτροπήν εις ην αναθέτει τη γενικήν εξέλεγχιν της διαχειρίσεως του Συμβουλίου και του ταμία. Εις δε τούτον δίδει απολογία ενώπιον της συνελεύσεως εις έκτακτον συνέλευσιν. Και εάν ωρισθή κατάχρησις τις, η πλειοψηφία της συνελεύσεως δίδει το δικαίωμα εις δύο μέλη της δικαστικής καταδιώξεως, εν περιπτώσει δε καταδικαστικής αποφάσεως τα καταχρασθέντα της εμπιστοσύνης της εταιρίας μέλη διαγράφονται του καταλόγου των μελών της εταιρίας και δεν είναι δεκτά ει το εξής ως άτομα κακής πίστεως.

Γενικαί Διατάξεις

Δεν επιτρέπεται να προστεθούν άρθρα αναιρούντα το πνεύμα των ανωτέρω κατά την δεκαετή διάρκεια της λésχης. Εν περιπτώσει σχηματισμού πλειοψηφίας θελούσης να μεταβάλει τους όρους του παρόντος κανονισμού ή να προσθέσει άρθρα αναιρούντα αυτούς η γνώμη της πλειοψηφίας δεν θα ισχύσει έστω και εάν πέντε μέλη αρνηθώσι την ψήφισιν αυτών. Τα μέλη ταύτα δικαιούνται να ζητήσωσι δικαστικώς την ακύρωσιν της αποφάσεως και να διεκδικήσουν τα δικαιώματα της εταιρίας.

Τας παρουσιαζόμενας εκάστοτε απορίας αίτινες δεν προλαμβάνονται υπό του παρόντος κανονισμού θέλει λύει η πλειοψηφία του Συμβουλίου

Οι Χριστιανοσοσιαλιστές & ο «Αρμαγεδώνας»

Την ίδια εποχή, έκανε, επίσης, την εμφάνισή της και η κίνηση του «Αρμαγεδώνα», η οποία εξέφραζε χριστιανοκοινωνιστικές τάσεις με ελευθεριακά στοιχεία. Στην κίνηση συμμετείχαν οι Ιωάννης Αρνέλλος (φυσικομαθηματικός και φιλόσοφος, αδελφός του αναρχικού Δημήτρη Αρνέλλου), ο δικηγόρος Βασίλης Θεοδωρίδης, ο διδάκτορας Φιλολογίας Αθανάσιος Χριστογιαννόπουλος, ο επιχειρηματίας Σωτήρης Κυριαζόπουλος και ο δικηγόρος Θεόδωρος Καπετάνος (ο οποίος είχε εκδώσει το βιβλίο του αμφιλεγόμενου θεολόγου της εποχής Απόστολου Μακράκη, με τίτλο «Αποκάλυψις του θησαυρού του κεκρυμμένου»).

Ο διανοούμενος Απόστολος Μακράκης, μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους προδρόμους των χριστιανοκοινωνιστικών απόψεων στον «ελλαδικό» χώρο. Γεννήθηκε το 1831 και πέθανε το 1905. Το πρόγραμμά του συνοψιζόταν στο τρίπτυχο κοινοκτημοσύνη - ισότητα - ελευθερία. Περίοδευε σε όλη τη χώρα, κάνοντας ομιλίες και τον ακολούθησαν μερικοί κληρικοί. Αρκετές ομιλίες του κατέληγαν σε επεισόδια με εκπροσώπους της επίσημης Εκκλησίας, άνθρωποι της οποίας έκαιγαν τα βιβλία του και απαγόρευαν τις συγκεντρώσεις του. Ο ίδιος συνελήφθη και φυλακίστηκε.

Τα μέλη του «Αρμαγεδώνα» περίοδευαν και δίδασκαν τον κοινωνικό χριστιανισμό, συμμετείχαν σε αγροτικά συλλαλητήρια και διοργάνωναν εκδηλώσεις. Πρώτος φυλακίστηκε για τη δράση του για ένα χρόνο ο Α. Χριστογιαννόπουλος, ο δε Ιωάννης Αρνέλλος, που φέρεται ως ο εμπνευστής και επικεφαλής της κίνησης του «Αρμαγεδώνα», προπαγάνδιζε με προκηρύξεις και διάφορα φυλλάδια τον κοινωνικό χριστιανισμό από αρκετά χρόνια πριν. Η κίνηση εξέδωσε και εβδομαδιαία εφημερίδα με τον ίδιο τίτλο. Τα κατοπινά χρόνια, τόσο με αφορμή τη δολοφονία του Φραγκόπουλου από τον Δημήτρη Μάτσαλη όσο και στα πλαίσια του γενικότερου τότε πογκρόμ εναντίον των αναρχικών, η κίνηση του «Αρμαγεδώνα» καταδιώχθηκε αρκετά από τις κρατικές και εκκλησιαστικές αρχές και κάτω από τα συντονισμένα αυτά χτυπήματα κατέρρευσε, αν και μερικοί από τους συντελεστές της (Θεοδωρίδης, Κυριαζόπουλος και Χριστογιαννόπουλος) συνέχισαν τη δράση τους αρκετά χρόνια μετά με διάφορες μορφές και μόνο μετά το 1910 κάποιοι από αυτούς συντηρητικοποιήθηκαν και έμειναν μόνο στις θρησκευτικές τους αναζητήσεις.

Μια άλλη ανάλογη κίνηση με τον «Αρμαγεδώνα» στην Πάτρα ήταν και η «Χριστιανική

Ισοπολιτεία», κίνηση χριστιανοσοσιαλιστών απόψεων, της οποίας ηγέτης ήταν ο Δημήτρης Ανδρεόπουλος ή Κατσίβελος (1871-1947), ο οποίος ήταν ταυτόχρονα και από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης εργατικών συλλόγων και σωματείων, ενώ έπαιξε σημαντικό ρόλο και στην ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Πάτρας το 1906 του οποίου ήταν πρόεδρος για πολλά χρόνια. Σύμφωνα με άρθρο της εφημερίδας «Η Σημερινή» στις 15 Αυγούστου 1945, ο Δημήτρης Ανδρεόπουλος ή Κατσίβελος γεννήθηκε στο Βλατερό Πάτρας στις 17 Νοεμβρίου 1871. Σπούδασε Μαθηματικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και κατόπιν ειδικεύτηκε στην Αρχιτεκτονική. Αλλά το κοινωνικό πρόβλημα τον απασχολούσε βασανιστικά. Διάβαζε κάθε έντυπο της εποχής, μελέτησε την ελληνική κατάσταση και κατήρτισε ένα δικής του έμπνευσης σύστημα, που το ονόμασε «Χριστιανική Ισοπολιτεία» και το εξέθεσε δημόσια στις 6 Οκτωβρίου 1902, στην πλατεία Γεωργίου Α΄. Ήταν τότε 31 ετών και χαρακτηρίστηκε «χειμαρρώδης λαϊκός ρήτορας».

Την εποχή αυτή, δεν υπήρχε ούτε εργατική νομοθεσία ούτε είχαν ιδρυθεί επαγγελματικοί εργατικοί σύλλογοι. Έτσι, ο Ανδρεόπουλος σκέφτηκε την ίδρυση εργατικών συνδέσμων κατά είδος εργασίας και σε λίγο ίδρυσε το Σύνδεσμον των Σιγαροποιών Καπνεργατών «Η Αλληλοβοήθεια». Ακολούθησε η ίδρυση και άλλων εργατικών σωματείων. Ο Ανδρεόπουλος κάλεσε αργότερα σε συνεργασία τον, γέροντα τότε, Διονύσιο Μάργαρη και τον Γεώργιο Ευσταθίου (ράφτες), τον Κ. Κυπαρισιώτη και άλλους και τους μίλησε για την ίδρυση Εργατικού Κέντρου, το οποίο ιδρύθηκε το 1906 και φέρεται ως το πρώτο Εργατικό Κέντρο στον «ελλαδικό» χώρο (αν και τα πρωτεία διεκδικεί το Εργατικό Κέντρο Βόλου). Ο Ανδρεόπουλος δίδασκε στους εργάτες το πρόγραμμά του, το οποίον ήταν η σοσιαλιστική οργάνωση της κοινωνίας μέσω της εφαρμογής στην πράξη του χριστιανισμού.

Ο Βασίλης Θεοδωρίδης ήταν ο μόνος από την κίνηση του «Αρμαγεδώνα» που μετέπειτα συνδέθηκε ενεργά με την ομάδα της «Επί τα Πρόσω», ενώ συμμετείχε και σε διάφορους αγροτικούς αγώνες, οι οποίοι, είτε υποκινήθηκαν από τους αναρχικούς της πόλης είτε ξεκίνησαν αυθόρμητα, ενώ, αργότερα, συμμετείχε στον Αναρχικό Όμιλο Πύργου και την εφημερίδα «Νέον Φως».

Τον Ιανουάριο του 1896, με πρωτοβουλία των αναρχικών Κωνσταντίνου Χ. Σταυρόπουλου, Δημήτρη Καραμπίλια και Παναγιώτη Κοτζιά, δημιουργήθηκε μια αναρχική φράξια στη Σοσιαλιστική Αδελφότητα - η οποία λόγω των εσωτερικών διαμαχών βρισκόταν πλέον σε κατάσταση διάλυσης - που επεδίωκε να συνεχίσει το μορφωτικό έργο της Αδελφότητας ανάμεσα στους εργάτες και άρχισε την έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας «Εμπρός». Η εφημερίδα αυτή ήταν σαφώς πιο αναρχική ως προς τα περιεχόμενά της από το «Φως», όμως, λόγω παρέμβασης του βουλευτή Πατρών Γεωργίου Παπαδιαμαντοπούλου (όπως θα δούμε σε σχετική επιστολή του Δημ. Καραμπίλια), σταμάτησε την κυκλοφορία της στο τρίτο τεύχος. Αλλά η χαλαρή αυτή αναρχική ομαδοποίηση έβαλε τις βάσεις για μια πιο στενή σύνδεση των αναρχικών με διάφορους κύκλους εργατών, κυρίως αυτούς που ήταν οργανωμένοι στο σωματείο εργατών σταφιδοκιβωτίων, με τους οποίους δημιούργησαν το Σοσιαλιστικό Κέντρο. Η αναρχική αυτή φράξια αριθμούσε περίπου 40 μέλη.

Κεφάλαιο 5

Η Αναρχική Εφημερίδα - Ομάδα "Επί Τα Πρόσω"

Τον Απρίλιο του 1896, ο Ιωάννης Μαγκανάρας, άρχισε να κυκλοφορεί ως αναρχική την εφημερίδα «Επί τα Πρόσω» που την είχε αγοράσει το 1895 από τον Ευμορφόπουλο. (Η «Επί τα Πρόσω» κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1882 ως φιλελεύθερο όργανο και είχε κάποιο ρόλο στα τοπικά ζητήματα και ένας από τους κατά καιρούς συντάκτες της ήταν και ο αναρχοσοσιαλιστής Ανδρέας Σταυρόπουλος). Να σημειωθεί ότι, εκείνη την εποχή ειδικά ο Γιάννης Μαγκανάρας ήταν ήδη αρκετά γνωστός στην πατραϊκή κοινωνία ως συντάκτης της εφημερίδας «Πελοπόννησος» και συνεργάτης διαφόρων άλλων εφημερίδων όπως «Μεταρρυθμιστής» και «Σοσιαλιστής», αλλά και ως άμεσα συμμετέχων στα λαϊκά κινήματα, οπότε η άμεση σύνδεση της «Επί τα Πρόσω» με πλατιά τμήματα του λαού της πόλης και των γύρω χωριών ήταν εξ αρχής δεδομένη.

Γύρω λοιπόν από την εφημερίδα αυτή συγκροτήθηκε μια καλά οργανωμένη αναρχική ομάδα. Οι βασικότεροι και γνωστότεροι συντελεστές της ομάδας αυτής ήσαν οι τυπογράφοι Γιάννης Μαγκανάρας και Παναγιώτης Κοτζιάς, ο ράφτης Δημήτρης Καραμπίλιας, ο ποιητής και λόγιος Παναγιώτης Τσεκούρας, ο δικηγόρος Βασίλης Θεοδωρίδης, ο Πάνος Μαχαιράς, ο Αντώνης Σούφας και ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος. Ανταποκριτής από την Αθήνα ήταν ο Γ. Κατσιφούζος (αλλού αναφέρεται ως Γ. Κατσαφάδος ή και Κατσαφάδης, ωστόσο δεν γνωρίζουμε ποιο ήταν το ακριβές όνομά του), συνεργάτες (επίσης από την Αθήνα) ήσαν οι φοιτητές Ιατρικής Δημήτρης Αρνέλλος (αδελφός του Ιωάννη) και Δημήτρης Μπαντούνας (ο οποίος ήταν από τον Πύργο Ηλείας) και άλλοι. Στις μεταφράσεις βοηθούσε ο δικηγόρος Βασίλης Καλλιοντζής, χωρίς να είναι μέλος της ομάδας. Προφανώς, στον ευρύτερο κύκλο της ομάδας κινούνταν και άλλοι αναρχικοί, όπως ο

Σπύρος Λυναράς, ο οποίος καταγόταν από το χωριό Μαυροβούνι Γυθείου και εργαζόταν ως ξενοδόχος, δηλαδή δεν ήταν ιδιοκτήτης ξενοδοχείου, απλώς διαχειριζόταν ένα κτίριο στην Πάτρα του οποίου το ισόγειο λειτουργούσε ως καφενείο και ο πάνω όροφος ως ξενοδοχείο ή ως απλός χώρος ύπνου.

Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν αρκετά άρθρα για το σταφιδικό ζήτημα – που εκείνη την εποχή ήταν αρκετά οξυμένο, ειδικά στη Δυτική Πελοπόννησο – και για διάφορα τοπικά ζητήματα, ενώ δημοσιεύτηκαν και μεταφρασμένα, από τους Β. Καλλιοντζή και Δ. Αρνέλλο, κείμενα αναρχικών συγγραφέων, όπως των Κροπότκιν, Ζαν Γκραβ, Μαλατέστα, Ρεκλύ και διαφόρων άλλων ονομαστών αναρχικών της εποχής. Υπήρχαν επαφές και συνεργασίες με διάφορα αναρχικά έντυπα από διάφορες χώρες. Η κυκλοφορία της εφημερίδας ήταν αρκετά ικανοποιητική και διαβαζόταν σε πόλεις και χωριά της Δυτικής Πελοποννήσου.

Εκτός, όμως, από την εφημερίδα, με πρωτοβουλία κυρίως του Γιάννη Μαγκανάρα, η ομάδα κυκλοφορούσε και διένειμε σε μπροσούρες και φυλλάδια διάφορα αναρχικά κείμενα, χειρόγραφες μεταφράσεις, τα οποία αποτέλεσαν την «Αναρχική Βιβλιοθήκη», που κατασχέθηκε δύο φορές, τον Νοέμβριο του 1896 και τον Φεβρουάριο του 1898. Μάλιστα, η όλη εκδοτική δραστηριότητα της ομάδας προβλήθηκε και μέσα από τις σελίδες και άλλων καθημερινών εφημερίδων. Διαβάζουμε στην εφημερίδα «Πελοπόννησος» στις 19 Αυγούστου 1897:

ΤΙ ΘΕΛΟΥΝ ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ

Εξεδόθη υπό του εκδοτικού γραφείου της «Επί τα Πρόσω» κομψότατον και καλλιτεχνικώτατον φυλλάδιον επί λαμπρού χάρτου, με ωραίον εξώφυλλον υπό τον τίτλον «Τι θέλουν οι Αναρχικοί», υπό Σεβαστιανού Φώρ συντάκτου και διευθυντού της Παρισινής εφημερίδος "Κοινωνική". Τιμάται δέκα λεπτά και πωλείται εις τα γραφεία της εφημερίδος "Επί τα Πρόσω"

Η ομάδα γύρω από την εφημερίδα «Επί τα Πρόσω» ήταν η πρώτη ξεκάθαρα αναρχική κομμουνιστική ομάδα σε όλο τον «ελλαδικό» χώρο με αρκετά συστηματική δράση και συνδέθηκε πολύ στενά με τις αγροτικές εξεγέρσεις και άλλους αγώνες, υποκινώντας μερικές από αυτές και προβάλλοντάς τις στις σελίδες της. Τα μέλη της σχεδόν πάντα βρίσκονταν σε διάφορα χωριά και προπαγάνδιζαν τις αναρχικές ιδέες. Η περίοδος 1893-1905 χαρακτηρίστηκε από συχνές εξεγέρσεις, στάσεις και ένοπλα συλλαλητήρια. Τα μέλη της «Επί τα Πρόσω» συμμετείχαν ενεργά στο όλο κίνημα, διανέμοντας την εφημερίδα με τα εκλαϊκευμένα της άρθρα, φυλλάδια και άλλα, αποκτώντας έτσι τεράστιες προσβάσεις στην τοπική κοινωνία.

Η απεργία των εργατών σταφιδοκιβωτίων

Σύμφωνα με τον Μ. Δημητρίου (χωρίς, όμως, να έχει επιβεβαιωθεί) την ίδια εποχή, εκτός από την ομάδα της «Επί τα Πρόσω», υπήρχαν και μερικοί άλλοι αναρχικοί εργάτες, κυρίως αναρχοσυνδικαλιστικών τάσεων, οι οποίοι δεν αναμίχθηκαν, ούτε στην «Επί τα Πρόσω» ούτε στην κίνηση του «Αρμαγεδώνα». Ήσαν κυρίως τσιγαράδες και ξυλεργάτες, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν έντονα κατά τη διάρκεια της απεργίας των εργατών σταφιδοκιβωτίων, τον Αύγουστο του 1896.

Για την απεργία αυτή αναφέρει η εφημερίδα της Πάτρας «Νεολόγος» στις 6 Αυγούστου 1896:

Διακόσιοι περίπου εργάται των διαφόρων εν τη πόλει μας εργοστασίων συνελθόντες χθες εις την σχολήν του Αγ. Γεωργίου εκήρυξαν απεργίαν. Οι απεργήσαντες είνε ως επί το πλείστον πλανισταί σανίδων και κατασκευασταί σταφιδοκιβωτίων. Συστήσαντες προ πολλού ίδιον Σύλλογον υπό της προεδρείαν του δικηγόρου κ. Β. Δουδούμη εμελέτων να απεργήσωσι κατά την εποχήν ταύτην, ότε αι εργασίαι είνε περισσότεραι και οι εργοστασιάρχαι έχουσι μεγάλην αυτών ανάγκην. Τα αίτια της απεργίας είνε, ως αυτοί λέγουσι, η πολλή εργασία και το μικρόν ημερομίσθιον. Ο κιβωτοποιός κατασκευάζει καθ' ημέραν διακόσια ή και πλέον κιβώτια, εργαζόμενος όμως δεκατέσσαρας ώρας καθ' ημέραν και απολαμβάνων τέσσαρας ή και πλέον δραχμάς, διότι προς δύο λεπτά πληρώνονται δι' έκαστον κιβώτιον. Το αυτό σχεδόν ημερομίσθιον απήλαυε και ο τας αυτάς ώρας εργαζόμενος πλανιστής. Υπάρχουσιν όμως εργάται, και τοιούτοι ως επί το πλείστον είνε οι μεσήλικες, οίτινες δεν ηδύναντο να κατασκευάσωσι διακόσια κιβώτια ή σανίδας και δια τούτο απολάμβανον μόνο δύο δραχμάς.

Ούτοι λοιπόν είνε οι κυρίως διοργανωταί της απεργίας. Ηκολούθησαν δε τούτους και άλλοι εφ' ενός μεν, ένεκα συναδελφικού καθήκοντος και αφ' ετέρου, διότι βλέπουσιν, ότι οι εργοστασιάρχαι μεγάλας έχουσιν εργασίας και επομένως απολαμβάνουσιν μεγάλων κερδών. Τούτων ένεκεν ζητούσιν οι απεργοί την κατά εν λεπτόν αύξησιν καθ' έκαστον κιβώτιον ή σανίδα, ίνα ολιγωτέρας εργαζόμενοι ώρας, απολαμβάνωσι μεγαλυτέρου ημερομισθίου. Και τούτο όχι, διότι βαρύνονται την εργασίαν, αλλ' επειδή ως λέγουν, εργαζόμενοι πλέον των δέκα ωρών καθ' ημέραν, καθίστανται ασθενείς και αποθνήσκουσιν λίαν ενωρίς.

Αν, και πόσον θα διαρκέση η απεργία δεν δύναται τις να κρίνη εκ πρώτης όψεως. Αν δύναται όμως να κρίνη εκ των περιστάσεων καθ' άς εξερράγη, αύτη δε φαίνεται παρουσιάζουσα τεκμήρια αντοχής των απεργών εις τας ανάγκας του βίου, ώστε να εξαναγκασθώσιν οι κ.κ. εργοστασιάρχαι και ενδώσουν εις τας αξιώσεις των. Θα διέφερεν ίσως το ζήτημα, αν ο σύλλογο των εργατών τούτων ήτο κατηρτισμένος επί βάσεων ταμειευτικών, ούτως ώστε να επαρκέσωσιν εις τας βιωτικές των ανάγκας. Τούτου μη προϋπάρχοντος, έπεται ότι ταχεία θα επέλθη η υποχώρησις των εργατών.

Δύο μέρες αργότερα, στις 8 Αυγούστου 1896, η ίδια εφημερίδα έγγραφε:

Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΑΠΕΡΓΩΝ

Απεφάσισαν να εμμείνουν εις το κίνημα αν δεν γίνουν δεκτοί οι όροι των.

Η απεργία των εργατών εξακολουθεί ακόμη, αυξηθέντων μάλιστα των απεργών. Συνήλθον δε χθες το απόγευμα εις την σχολήν του Αγ. Γεωργίου, ίνα συζητήσωσι τα καθ' εαυτούς.

Μία φωνή ηκούετο από όλους «δεν θα υποχωρήσωμεν, εάν δεν μας δώσουν ό,τι τους ζητούμεν». Εις εκ των πρωτεργατών έλαβε τον λόγον και δι' ολίγων υπέδειξεν, ότι προτιμότερον είναι ν' αποθάνωσι της πείνης παρά να είναι δούλοι των εργοστασιαρχών. Εργαζόμεθα, λέγουν οι εργάται, και πεινώμεν. Είμεθα δούλοι εις τα τέσσαρα ή πέντε άτομα και ακόμη δεν το ενοήσαμεν. Ασθενούμεν και αποθνήσκωμεν εκ της πολλής εργασίας, ίνα πλουτίσωμεν τους εργοστασιάρχας. Δια του ιδρώτος μας κατεσκεύσαν εκείνοι μέγαρα, απέκτησαν περιουσίας και όμως δεν μας αποδίδουσι το δίκαιόν μας, Αι, λοιπόν ή θα μας αυξήσουν το ημερομίσθιον αναλόγως της μεγάλης μας εργασίας, ή ας φέρουν Τούρκους δια να εργασθούν.

Οι εργοστασιάρχαι αφ' ετέρου εδέχθησαν αύξησιν ημίσεος λεπτού εφ' εκάστου σταφιδοκιβωτίου αλλ' υπό τον όρον να απολυθώσι της υπηρεσίας οι εργάται εκείνοι, ους υπεδείκνυν εν έκαστος εργοστασιάρχης, είναι δε ούτοι οι κυρίως οργανωταί της απεργίας, οι φόβον εμπνέοντες εις τους εργοστασιάρχας δια μεγαλειτέρας σκηνάς. Όχι όμως λέγουν οι άλλοι εργάται. Η όλοι ή κανείς. Και ούτω το ζήτημα της απεργίας μένει εισέτι άλυτον και θα μένη μέχρις ότου ενδώσουν οι εργοστασιάρχαι εις τας απαιτήσεις των εργατών, διότι ως φαίνεται ούτοι έλαβον οριστικήν απόφασιν να μη επανέλθωσιν εις το πρώην καθεστώς.

Απεφάσισαν δε οι εργάται, εάν μέχρι της Κυριακής δεν λυθή το ζήτημα της απεργίας να συνέλθωσιν πάλιν προς λήψιν περισσοτέρων και καταλληλοτέρων μέσων.

Η διαμάχη μεταξύ εργατών και εργοστασιαρχών φαίνεται ότι συνεχίστηκε αμείωτη όλο σχεδόν τον Αύγουστο του 1896. Γράφει ο «Νεολόγος»:

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Καταστατικόν εργατών. Διαθέσεις εργοστασιαρχών.

Καίτοι ο Αύγουστος βαίνει προς το τέλος και οι σταφιδέμποροι στερούνται σταφιδοκιβωτίων, οι εργάται εξακολουθούσιν ακόμη να μένωσιν άεργοι. Προτιμώσιν ως λέγουν να μη εργάζωνται και να πεινώσι, ή να εργάζωνται νυχθημερόν και να μη δύνανται να ζήσωσιν άνέτως. Συνήλθον λοιπόν εσχάτως πάλιν εις την σχολήν Αγ. Γεωργίου και συνέταξαν καταστατικόν συμφώνως προς το οποίον πρέπει να ανταμείβωνται, μήτε αυτοί οι εργοστασιάρχαι να ζημιώνται, μήτε αυτοί να δυστηχώσι καίτοι εργάζονται ως δούλοι. Η περίληψις του συνταχθέντος καταστατικού έχει ούτω:

Οι κατασκευασταί των κιβωτίων θα πληρώνονται προς τρία λεπτά δι' έκαστον τεταρτοκιβώτιον, τέσσαρα διά τα ημικιβώτια και πέντε διά τα κιβώτια. Οι δε καρφωταί θα λαμβάνωσι δι' έκαστον μεν κιβώτιον μετά μιάς στεφάνης λεπτά πέντε, διά δε τα μετά δύο στεφάνων λεπτά οκτώ. Οι πλανισταί θα λαμβάνωσι δι' εκάστην σανίδα λεπτά τρία. Όσοι δε θέλουσι να πλανίσωσι τεμάχια σανίδων θα πληρώνονται δι' εκάστην χιλιάδα δραχμάς πέντε. Το σημάδευμα θα πληρώνηται, εάν μεν ημερομίσθιον δραχμάς έξ, εάν δε κατ' αποκοπήν δραχ. Οκτώ κατά χιλιάδα. Οι εργαζόμενοι εις τα στρογγυλά θα λαμβάνωσιν ημερομίσθιον δραχμάς πέντε, οι εις τας λουρίδας, τελάρα και κρεμαστά δραχ. έξ. Τα δε παιδία τα εργαζόμενα εις αυτά τα εργαλεία θα λαμβάνωσιν ως ημερομίσθιον δραχ. μίαν και λεπτά ογδοήκοντα.

Ούτοι είνε περίπου οι προταθέντες υπό των εργατών όροι τοίς κ.κ. εργοστασιάρχαις. Εκ των εργοστασιάρχων, δεκατεσσάρων εν όλω, οι μεν ένδεκα εδέχθησαν τούτους, οι δε έτεροι τρεις ήτοι οι κ. κ. Φραγκόπουλος, Μαμάκης και Παπανικολάου τας απέρριψαν, ως μη συμφέροντας εις τας εργασίας των. Ήδη εγείρεται το ζήτημα, εάν οι προταθέντες υπό των εργατών όροι είνε επιζήμιοι εις τους εργοστασιάρχας ή όχι.

Εάν κρίνωμεν εκ των πληροφοριών, ας ηρύσθημεν παρά διαφόρων εργοστασιάρχων, δυνάμεθα να είπωμεν, ότι οι όροι ούτοι θ' ανορθώσωσι μεν την κακώς έχουσαν τάξιν των εργατών, δεν θα ζημιώσωσιν όμως και τους εργοστασιάρχας.

Επληροφορήθημεν συν τοις άλλοις, ότι εις εκ των εργοστασιάρχων κατήγγειλε μερικούς των εργατών, ως υποκινούντας την απεργίαν και παραβλάπτοντες τα εαυτού συμφέροντα.

Πρέπει επί τέλους να συνέλθωσιν όλοι οι εργοστασιάρχαι και έστω με μερικάς τροποποιήσεις των προταθέντων όρων, - εάν τούτο είνε δυνατόν - να λύσωσι το εργατικόν ζήτημα.

(«Νεολόγος», Πέμπτη 22 Αυγούστου 1896, σελ. 2)

Και συνεχίζει την επόμενη μέρα:

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Μεσολάβησις αστυνομίας. Λύσις εκκρεμής.

Τριακόσιοι και πλέον εργάται μετέβησαν χθες εν σώματι προς τον κ. Διευθυντήν της αστυνομίας, ίνα διαμαρτυρηθώσιν κατά της μομφής ότι είνε δήθεν αναρχικοί, ως ήθελον να τους παραστήσωσι μερικοί των κ. κ. εργοστασιάρχων. Ο κ. Στυμφαλιάδης αφού προηγουμένως ήκουσε τα παράπονα των εργατών, εκάλεσεν έπειτα τους μη ενδίδοντας εργοστασιάρχας και συνέστησεν εις αυτούς, ίνα συντόμως συμβιβάσωσι την υπόθεσιν αποδίδοντες εις τους εργάτας το δίκαιόν των. Οι τρεις εκείνοι εργοστασιάρχαι οι μη ενδίδοντες, παρεδέχθησαν τους υπό των εργατών προταθέντας όρους, επί τω όρω όμως να εκδιωχθώσι των εργοστασιών μερικοί των εργατών, οι παρ' αυτών υποδειχθησόμενοι. Και

τούτο όμως οι εργάται εθεώρησαν άδικον και διά τούτο δεν ηθέλησαν, ούτε σήμερα να επαναλάβωσι τας εργασίας των.

(«Νεολόγος», Παρασκευή 23 Αυγούστου 1896, σελ. 2)

Το έργο της «Επί τα Πρόσω»

Επιστρέφοντας στην «Επί τα Πρόσω» να πούμε ότι η ομάδα είχε δικό της σύστημα μέτρησης του χρόνου, αρχίζοντας τη μέτρηση από το 1792, χρονιά της Α' Γαλλικής Δημοκρατίας και έτσι το 1896 αναγραφόταν ως έτος 104.

Με αφορμή την ενέργεια του Δημήτρη Μάτσαλη, ο οποίος τον Νοέμβρη του 1896 δολοφόνησε τον τραπεζίτη Δ. Φραγκόπουλο και τραυμάτισε τον σταφιδέμπορο Α. Κόλλα (για την οποία θα δούμε αναλυτικά παρακάτω), η ομάδα βρέθηκε στο κέντρο της κατασταλτικής επίθεσης του κράτους. Την ίδια μέρα της επίθεσης του Μάτσαλη το τεύχος 25 της «Επί τα Πρόσω» έγραφε, ανάμεσα στα άλλα:

Κηρύσσοντες αναφανδόν τον πόλεμον κατά της τυραννικής εξουσίας, οιασδήποτε φύσεως και αν είναι αυτή, θα βαδίσωμεν αφόβως και υπέρ πάντοτε προς τα εμπρός. Τους ολεθρίους νόμους των δεν τους φοβώμεθα, τους αψηφούμεν, τους περιφρονώμεν. Δεν ζητούμεν ουδένα οίκτον παρά των τυραννικών πασών των φύσεων εξουσιών, ως και ημεείς ουδένα οίκτον έχομεν δι' αυτούς. Εις την βίαν θα προτείνεται η βία. Εις το μίσος το μίσος. Τα βήματα ημών θα είναι ακλόνητα και τα πλήγματα ημών καίρια.

Αυτό και μόνο το απόσπασμα που είναι από άρθρο με διαφορετικό θέμα, αποτέλεσε στοιχείο από το οποίο οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του κράτους υπέθεσαν ότι ο Μάτσαλης ήταν μέλος της ομάδας και η «Επί τα Πρόσω» είναι η φυσική και ηθική αυτουργός της ενέργειάς του.

Αλλά και με αφορμή παλαιότερα δημοσιεύματα της εφημερίδας, όπως αυτό που παρατίθεται (από τη στήλη «Πολλά και διάφορα», «Επί τα Πρόσω», τεύχος 1, 1 Απριλίου 1896, σελ. 4), οι κατασταλτικές αρχές προσπάθησαν να ενοχοποιήσουν την όλη κίνηση και τους πρωτεργάτες της:

Αν και το εμάθομεν από λίαν αξιόπιστον πηγήν, εκ Πατρών, ούχ' ήττον διστάζομεν να το πιστεύσωμεν, ότι δηλ. οι κύριοι Φραγκόπουλος και Κόλλας απεφάσισαν να διαμειράσωσι τας περιουσίας των εις τους πτωχούς και να εργασθώσιν ως εργάται! Ο πρώτος μάλιστα έσπευσε να εγγραφή και μέλος εις την αυτόθι εδρεύουσαν «Σοσιαλιστικήν Αδελφότητα», ο δε έτερος το έχει ακόμη υπό σκέψιν. Πότε όμως θα προβώσιν εις το διάβημα τούτο δεν γνωρίζομεν ακριβώς, το πρόσωπον το οποίον μας έδωκε την πληροφορίαν ταύτην μας είπεν ότι θα

πράξωσι τούτο προσεχώς. Επίσης δεν είναι γνωστόν ποίαν θέλουσιν εκλέξει εργασία.

Φυσικά, το δημοσίευμα αυτό είναι σατιρικό και δεν έχει την παραμικρή σχέση με την πράξη του Δ. Μάτσαλη αρκετούς μήνες αργότερα. Και θα πρέπει να τονισθεί ότι η «Επί τα Πρόσω» είχε τεράστιες διαφωνίες με τις πράξεις ατομικής τρομοκρατίας στις οποίες προέβαινε ένα τμήμα αναρχικών της εποχής στην Ευρώπη και ότι ακολουθούσε περισσότερο τις απόψεις των Π. Κροπότκιν και Ζαν Γκραβ. Άλλωστε, δεν έχει επιβεβαιωθεί από πουθενά ότι ο Μάτσαλης είχε οποιαδήποτε σχέση με την «Επί τα Πρόσω», ενώ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και το γεγονός ότι υπήρξε έντονη στιχομυθία μεταξύ Μαγκανάρα και Μάτσαλη – και μέσα από τα έντυπα της εποχής – όπου ο πρώτος αποκαλεί τρελό το δεύτερο, κάτι που δημοσιεύει όπως θα δούμε παρακάτω και η εφημερίδα «Νεολόγος». Στον ισχυρισμό μας αυτό συνηγορεί και κείμενο του Μαγκανάρα για τις αναρχικές τάσεις της εποχής το οποίο παρατίθεται παρακάτω.

Αξίζει να σημειώσουμε, επίσης, ότι ο τρόπος δίωξης των αναρχικών της Πάτρας ήταν διαφορετικός από αυτόν των αναρχικών του Δημοκρατικού Συνδέσμου Πάτρας το 1877. Ενώ οι του Δημοκρατικού Συνδέσμου αποφυλακίστηκαν γρήγορα ως γόνοι εύπορων οικογενειών και ως ακίνδυνοι για το καθεστώς, οι της «Επί τα Πρόσω» διώκονταν συνεχώς, αλλά οι μεγάλες προσπάθειες τους στις τοπικές κοινωνίες και η καταλυτική τους συμμετοχή στο τότε εργατοαγροτικό κίνημα τους έκαναν αρκετά δυνατούς και χρησιμοποιήθηκε ένα γεγονός όπως η ενέργεια του Μάτσαλη για να αρχίσει η διαδικασία της εξόντωσής τους. Η χρήση από μέρους του κράτους της διαρκούς ομηρίας, οι αλλεπάλληλες προφυλακίσεις και καταδίκες, ήταν οι κύριοι τρόποι για την εκπλήρωση του στόχου αυτού.

Στη δίκη, οι Μαγκανάρας και Καραμπίλιας ύμνησαν τις αναρχικές ιδέες στις απολογίες τους. Στις 31 Δεκεμβρίου 1896, ο Γιάννης Μαγκανάρας - που ήταν ο μόνος που έμεινε στη φυλακή, γιατί οι υπόλοιποι, αν και καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης από δύο έως και έντεκα μήνες, απελευθερώθηκαν - υπέβαλε αίτηση αποφυλάκισης, αλλά στις 17 Ιανουαρίου 1897 το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών την απέρριψε. Ο Μαγκανάρας παρέμεινε στη φυλακή μέχρι τις 20 Μαΐου 1897 και στις 22 του ίδιου μήνα έστειλε μια εκτενή ανταπόκριση που δημοσιεύθηκε στους «Les Temps Nouveaux» («Νέοι Καιροί») του Παρισιού. Η δε «Επί τα Πρόσω» είχε τότε αναστείλει την έκδοσή της μιας και αρκετά από τα μέλη της ομάδας καταζητούνταν από την αστυνομία γιατί εκρεμμύσαν εις βάρος τους διώξεις για ανατρεπτική αρθρογραφία μέσα από της στήλες της εφημερίδας.

Να σημειωθεί εδώ ότι η «Επί τα Πρόσω» ξεκίνησε μια δεύτερη περίοδο έκδοσης στα τέλη του 1897, η οποία, όμως, διεκόπη για δεύτερη φορά με ένα δεύτερο κύμα καταστολής ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων της αντιβασιλικής αρθρογραφίας μέσα από τις στήλες της εφημερίδας σε συνδυασμό με την απόπειρα δολοφονίας του βασιλιά που έγινε από δυο πατριώτες τον Φλεβάρη του 1898.

Παραθέτουμε στη συνέχεια ενδεικτικά άρθρα, ειδήσεις και αγγελίες από τις σελίδες της «Επί τα Πρόσω». Μικρό άρθρο του μεταρρυθμιστή Πλάτωνα Δρακούλη, κάτι που αποδεικνύει ότι στην «Επί τα Πρόσω» δημοσιεύονταν και μη αναρχικά άρθρα:

ΠΛΑΤΩΝΟΣ Ε. ΔΡΑΚΟΥΛΗ

Ο ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΣ

Ο μόνος σκοπός του πολυτευομένου είναι να μη αφήνη τον εργατικόν κόσμον να μανθάνη την αλήθειαν. Ο μόνος πόθος του είναι να εκλεχθή βουλευτής. Η μόνη ελεεινή δέησίς του είναι:

- Δος μοι την ψήφον σου, δος μοι την ψήφον σου!

Έχει δε και εκλογείς ηλιθίους, ευκόλως σαηγενομένους από τα μειδιάματά του, και προθύμους ν' ακούουν την αλήθειαν όσον αυτός είναι πρόθυμος να την λέγη. Τι θέλει αυτός ο επίδοξος πρωθυπουργός; Την βασιλείαν της δικαιοσύνης; Όχι. Το καλόν του λαού; Όχι. Παν ό,τι ο πολιτευόμενος θέλει είναι να λάβη την εξουσίαν επί τω σκοπώ να κορέση την πλεονεξίαν του και την χυδαίαν φιλοδοξίαν του. Τι θέλουν οι εκλογείς του; Ελευθερίαν, οικονομικήν ανεξαρτησίαν, κοινωνικούς όρους ανθρωπινωτέρους διά να ζουν ως άνθρωποι; Όχι. Παν ό,τι οι εκλογείς του πολιτευομένου θέλουν είναι να ρίψωσι το αντίθετον κόμμα. Τυρανία μάλιστα, φόροι μάλιστα, φτώχεια μάλιστα, φυλάκισιν διά χρέη μάλιστα, αρκεί να ρίψωμεν το αντίθετον κόμμα! Αλλά δεν έχει διαφοράν καμμίαν ποίον κόμμα νικά. Μόνον διά τους πολιτευομένους έχει διαφοράν. Όσον αφορά τους άλλους, οποιονδήποτε κόμμα και αν καταλαμβάνη την εξουσίαν, ο κεφαλαιούχος εξακολουθεί να έχη το χρυσίον του και ο εργάτης τα ράκκη του».

(«Επί τα Πρόσω», 7 Απριλίου 1896, Αρ. 2, σελ. 3)

Μια σημαντική αγγελία-είδηση σύμφωνα με την οποία επρόκειτο να μεταφραστούν και εκδοθούν σημαντικά έργα αναρχικών διανοητών της εποχής:

ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑ

- Απεστάλη εις το γραφείον μας αγγελία, δι' ής αγγέλεται, υπό τινων συντρόφων μας, η έκδοσις πλείστων έργων των ελευθέρων Σοσιαλιστών (αναρχικών) της δυτικής Ευρώπης εις τόμους κατά φυλλάδια υπό τον τίτλον «Βιβλιοθήκη Σοσιαλιστού», προς ευρύτεραν διάδοσιν των ελευθέρων Σοσιαλιστικών (αναρχικών) ιδεών. Ο προσεχώς μέλλον να εκδοθή τόμος θα περιέχη επτά το όλον έργα, εξ ών τα σπουδαιότερα είναι, «Νέοι Καιροί» υπό Κραπότκιν, «Εξέλιξις και Εξέγερσις» υπό Ρεκλούς, «Πατρίς και διεθνισμός» υπό Αμόν, «Η Κοινωνία την επαύριον της κοινωνικής εξεγέρσεως» υπό Γκράβ. Έκαστος τόμος θα τιμάται 4 δραχ και θ' αποστέληται κατά φυλλάδια. Οι συνδρομηταί της «Βιβλιοθήκης Σοσιαλιστού» θα λαμβάνωσι και τον «Σοσιαλιστήν», όργανον των ελευθέρων Σοσιαλιστικών ιδεών, κατά περιόδους εκδιδόμενον, δωρεάν. Πάσα αίτησις απευθυντέα, Εφημερίς «Σοσιαλιστής» Αθήνας».

(«Επί τα Πρόσω», 7 Απριλίου 1896, Αρ. 2, σελ. 4)

Και μια χαρακτηριστική απάντηση της σύνταξης σε αγοραστή της εφημερίδας:

Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ

Γ. Αντ. Λεχαινά. Μας επιστρέψατε το φύλλον μετά της ακολούθου σημειώσεως: «Επιστρέφεται, διότι δεν γνωρίζω ν' αναγινώσκω». Διά να μη γνωρίζετε ν' αναγινώσκητε ηδικήθητε παρά της κοινωνίας, επειδή δεν σας παρέσχε και δεν σας εξησφάλισε τα μέσα προς τον σκοπόν τούτον. Η αδικία αυτή ζητούμεν και ημείς να παύση. Αλλά διά να παύση η αδικία αύτη, ως και πάσα άλλη, πρέπει να μεταβληθή η κοινωνία άρδην. Και διά να μεταβληθή άρδην η κοινωνία, είναι ανάγκη να μάθη το πλείστον των μελών της κοινωνίας, ποίος ο αίτιος της αλοκότου αυτής καταστάσεως και ποίος ο τρόπος της απαλλαγής αυτού. Τον αίτιον τούτον και τον τρόπον της απαλλαγής καταδεικνύει η εφημερίς μας. Συ, λοιπόν, πρέπει να λαμβάνης το φύλλον μας μετά περισσότερας παντός άλλου χαράς, ως αδικηθείς υπό της κοινωνίας, και να θέτης φίλον σου τινα, ολιγώτερον αδικηθέντα, να σου το αναγινώσκη.

(«Επί τα Πρόσω», 7 Απριλίου 1896, Αρ. 2, σελ. 4)

Ανταπόκριση από το Λαύριο για τα γεγονότα της εκεί επεισοδιακής απεργίας των μεταλλωρύχων τον Απρίλιο του 1896:

ΑΝΑ ΤΗΝ ΓΗΝ

Ελλάς. Καμαρίζα (Λαυρίου). Δισχίλιοι εργάται οι οποίοι εργάζονται εις το εν Καμαρίζη του Λαυρίου μεταλλείον, εκήρυξαν την πρωίαν της παρελθούσης Δευτέρας απεργίαν ζητούντες αύξησιν ημερομισθίου και ίδρυσιν νοσοκομείου και φαρμακείου. Η καταπίεσις ην υφίσταντο, η αθλιότης και η δυστυχία, ήτις έφθασεν εις το υπέρτατον σημείον, τους ηνάγκασε να προβώσιν εις το διάβημα τούτο. Προ δυο εβδομάδων ο αυτόθι ανταποκριτής μας ανήγγειλεν ημίν ότι είχε παρά των εργατών αποφασισθή το τοιούτον· αλλά δεν εθεωρήσαμεν το πράγμα και τόσον σπουδαίον, διότι γνωρίζομεν ότι ο τράχυλος του Έλληνος εργάτου μόνον τον ζυγόν του αντιθέτου πολιτικού κόμματος δεν υποφέρει, εκμεταλλευτικόν όμως μόνον να υπομένει γνωρίζει. Την εσπέραν της παρελθούσης Κυριακής, ελήφθη οριστική απόφασις να μη αναλάβωσι την επομένην ημέραν τας εργασίας των, εάν δεν εισηκούοντο πρότερον αι αιτήσεις των. Ήτο η 9 ½ π.μ. της Δευτέρας και οι εργάται συνεπυκνούντο προ του οικήματος των γραφείων της διευθύνσεως, ζητούντες ν' ανακοινώσουν τα παράπονά των και τας αιτήσεις των. Εν τω μεταξύ ειδοποιηθείς ο διευθύνων κ. Σερπιέρης καταφθάνει και άρχονται οι

εργάται εκθέτοντες τας αιτήσεις των και την απόφασίν των. Αλλ' ο κ. Σερπιέρης εφαινετο μάλλον μη ενδίδων, μόνον την αύξησιν του ημερομισθίου παραδεχθείς και ταύτην ελαττωμένην κατά τι υπό του ορισθέντος υπό των απεργούντων ποσού. Οι εργάται εξήτουν 3,50 ο δε διευθύνων επέμενε εις δραχ 3,30. Επήλθεν η μεσημβρία και οι εργάται απήλθον να γευματίωσι, αφ' ου ο διευθύνων κ. Σερπιέρης υποσχέθη ότι μετά μεσημβρίαν θα συζητηθώσιν και πάλιν αι αιτήσεις των. Ήτο σχεδόν η 2 ώρα μ.μ. και οι εργάται ευρίσκοντο, κατά τα συμπεφωνημένα, και πάλιν προ των γραφείων και εξήτουν να εισέλθουν, εν ω ο κ. Σερπιέρης έσωθεν συσκέπτετο περί του πρακτέου μετά των μηχανικών Ραμπώ, Παζεράλ και Σαρπαντιέ Ρουπέ, και των γεωμετρών και εργοδηγών Φρειδερίκου Κανιάκ, Σάλτου, Γεωργίου Δορίγου και Δελφόζ. Οι απεργούντες ήθελον να εισέλθουν επιμόνως, αλλ' οι στρατιώται τους απωθούν εξερεθίζοντες αυτούς. Αίφνης από του γραφείου ρίπτεται εις πυροβολισμός, εις δ' εργάτης εξαπλούται χαμαί νεκρός. Το πλήθος ως εκ τούτου δεν συγκρατείται πλέον. Μένεται κυριολεκτικώς. Ρίπτει λίθους και μεταλλεύματα κατά του γραφείου, εις ο ευρίσκονται ο διευθύνων κλ. Διά δυναμίτιδος ανατινάζει τας αποθήκας των υλικών, το δε πυρ μεταδίδεται εις το έλαιον. Οι στρατιώται πυροβολούν κατά του πλήθους· φονεύονται δυο και πολλοί τραυματίζονται, άλλοι μεν βαρέως, άλλοι δ' ελαφρώς. Οι απεργούντες έτι περισσότερον εκμανέντες θέτουσι πυρ, πυρ παντού. Τα οικήματα της εταιρίας αποτεφρούνται. Η στρατιωτική δύναμις αναγκάζεται, να τραπή εις φυγήν. Ο κ. Σερπιέρης και λοιποί σώζονται άλλοι μεν τραπέντες εις φυγήν άλλοι, δε μεταμφιεσθέντες. Τέλος επεκράτησεν ησυχία. Οι εργάται έχουν απόφασιν να μη αναλάβουν τας εργασίας των, εάν δεν εισακουσθώσιν αι αιτήσεις των και δεν βελτιωθή η θέσις των. Ούτω συνέβησαν κατά τας ημετέρας πληροφορίας αι σκηναί εν Λαυρίω.

(«Επί τα Πρόσω», 14 Απριλίου 1896, Αρ. 3, σελ. 4 (12))

Ανταπόκριση για τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1896 στην Ιταλία:

Η ΠΡΩΤΗ ΜΑΪΟΥ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ

Το Σοσιαλιστικοδημοκρατικόν φύλλον «Φωνή του Λαού» της 18ης Απριλίου μας αναγγέλλει ότι η εορτή της 1ης Μαΐου δεν θα ήναι εστερημένη θελγήτρων. Οι διαδηλωταί θα εφοδιασθώσι διά μεταλλίων, άτινα θα ήναι πάσης αρεσκείας, παντός χρώματος, ως και σύμφωνα προς πάντα τα χρηματοθηλάκια.

Οι πλούσιοι οίτινες ήθελον λάβει την φαντασίαν να εορτάσωσιν εκείνην την ημέραν θα δύνανται να εφοδιασθώσιν μετάλλια αργυρά (ηγγυημένα) προς τρία φράγκα έκαστον, οι δε πτωχοί ορειχάλκινα προς 35 λεπτά έκαστον και τέλος οι πενέστατοι θα λάβωσι αντί 10 λεπτών σημείον ερυθρόν μετά της εικόνας του Μάρξ.

Η διαδήλωσις αυτή εν Ιταλία κατέληξεν εις αποτυχίαν, χάρις εις την διεύθυνσιν των αρχηγών σοσιαλιστών:

Το να καθιστά τις γελοίαν την ιδέαν την οποίαν αυτός ο ίδιος διαδίδει, τούτο είναι ο καλλίτερος τρόπος του να την φονεύη.

ΑΝΔΡΕΑΣ Δ' ΑΝΖΕΛΟ

(«Επί τα Πρόσω», 28 Απριλίου 1896, Αρ. 5, σελ. 3 (19))

Ανταπόκριση για το ίδιο θέμα από τη Γαλλία:

ΑΝΑ ΤΗΝ ΓΗΝ

ΓΑΛΛΙΑ

Παρίσιοι. Η 1η Μαΐου. Κατ' έτος η διαδήλωσις της πρώτης Μαΐου χάνει μέρος τι εκ της σπουδαιότητός της. Η νόθευσις της εσωτερικής αλληλεγγύης οφείλεται κυρίως εις τους Μαρξιστάς. Ενθυμείται τις τον ενθουσιασμόν με τον οποίον η εργατική τάξις εδέχθη την ιδέαν ταύτην του να εκδηλώνη μίαν ημέραν την ισχύν της διά γενικής συναθροίσεως. Ο τρόμος τον οποίον η αστυκή τάξις αφήκε να διοράται κατά τα πρώτα έτη, επεδείκνυν ότι οι υποκινηταί της διαδηλώσεως ταύτης ορθώς είχαν επιληφθή ταύτης. Αλλ' η αυτόματος αυτή ενέργεια, στερουμένη πάσης πολιτικής διευθύνσεως δεν εποίει το έργον των Μαρξιστών, οίτινες ένα μόνον σκοπόν εποφθαμιώσι, την κατάκτησιν της δυνάμεως, και οι οποίοι ισχυρίζονται, ότι το κοινωνικόν ζήτημα θα λυθή όταν αποκτήσωσιν αριθμόν τινα εδρών εν τοις διαφόροις κοινοβουλίοις. Ως εάν πολιτική τις εξουσία ήτο ικανή, έστω και έχουσα την καλλίστην θέλησιν του κόσμου να ψηφίζη καθημερινώς ζητήματα της εργασίας και του κεφαλαίου! Έθεσαν λοιπόν όλην των την μανίαν της οποίας είναι άξιοι, όπως σταματήσωσι το κίνημα τούτο, του οποίου, κατ' αυτούς, το μόνον σφάλμα ήτο ότι δεν ετέθη υπό την διεύθυνσίν των. Διότι αυτοί οι άνθρωποι απαιτούσι τα πάντα να οδηγώσι, να κανονίζωσι και να κυβερνώσι. Μη κατωρθούντες ν' αποπνίξωσι την διαδήλωσιν ταύτην εφρόντισαν να την καταστήσωσι γελοίαν διά πομπών κλπ... εις τα περίξ των νομοθετικώς μνημένων. Ο λαός αηδιάσας ταύτην την αθλιότητα μένει οίκαδε, ήδη, απογοητευμένος και αρνείται να συμπράξη περισσότερον καιρόν εις τας γελοίας αυτάς επιδείξεις.

(«Επί τα Πρόσω», 5 Μαΐου 1896, Αρ. 6, σελ. 3 (23))

Και την Αγγλία:

ΑΓΓΛΙΑ

Λονδίνον. Κατά την πρώτην Μαΐου και την επομένην Κυριακήν, το Λονδίνον έχει θέαν τινα ασυνήθη, αι στρατιωτικάί μουσικάί ακούονται, αι σημαίαί εξέρχονται, και οι Άγγλοι με τα κυριακάτικα των φορέματα διευθύνονται εν μεγάλαις επιδείξεσι προς το Ιδ-Παρκ, διά να εκθέσωσι τας μεταρρυθμιστικάς των επιθυμίας. Αυτή η συνήθεια παγιωθείσα εν τοις βρεττανικοίς εθίμοις, εκπλήττει πάντοτε τον Λατίνον, όστις απορεί προ τόσω πολυπληθών διαδηλώσεων, σκεπτόμενος ότι με παρόμοιον πλήθος, εις την εστίαν του, θα έκαμνον τι ολιγώτερον πλατωνικόν. Εφέτος εν τοις εργοστασίοις ησθάνετό τις αέρα φιλελεύθερον να φυσά παρά τοις εργάταις· έκάστος έλεγε τον λόγον του και συνεζήτη επί της κακής πίστεως της κοινωνιστικοδημοκρατίας, επί του εξελιγμού προς την αναρχίαν του «Ανεξαρτήτου Λαμπούρ Παρτύ» και επί των αναρχικών ιδεών. Εξαρτάται ίσως τούτο από τον ήλιον, όστις έλαμψεν όλην την τελευταίαν εβδομάδα επί του Λονδίνου; Αι ακτίνες του έσχον το δώρον να κάμωσιν ώστε να βλαστήσωσιν οι εγκέφαλοι καθώς κάμνει εις τα φυτά να εξέρχωνται οι βλαστοί των; Τούτο είναι πιστευτέον, διότι η αναρχία ήτο επί του τάπητος πανταχού ένθα ευρίσκετο αναρχικός τις, και επειδή δεν δίδει τις την μερίδα του εις τους κύνας, εξήφθη και εξέθεσε μάλιστα εν τοις εργοστασίοις αναρχικάς διακηρύξεις επί τη 1η Μαΐου. Ταύτην την φοράν, την 1ην Μαΐου, οι σοσιαλισταί εθεώρησαν καθήκον των, όπως εκθέσωσι τα παράπονά των να παρέξωσιν τοις αναρχικοίς συνάθροισιν εν τοις κόλποις της μεγάλης διαδηλώσεως του Ιδ-Παρκ. Εδέχθησαν – και η συνάθροισις υπ' αριθ. 6 υπήρξεν εκείνη των συντρόφων μας, της οποίας οι ρήτορες διαδέχθησαν αλλήλους, προκαλούντες ενθουσιώδεις επευφημίας. Το πλείστον των άγγλων ρητόρων εισί νέοι, εμβριθείς και πεπαιδευμένοι, ειξεύρουσι προηγουμένως το περί ου πρόκειται να ομιλήσωσι και σπανίως εκφεύγουσι του θέματός των. Ηκούσθησαν εν πλήρει σιωπή υπό πολλών χιλιάδων προσώπων απλήστων να μάθωσι το τι ζητούσιν οι αναρχικοί. Περιηγήθη και τα άλλα ακροατήρια και παρετήρησα μετ' ευχαριστήσεως ότι το των αναρχικών είχε τον μεγαλείτερον αριθμόν ακροατών.

(«Επί τα Πρόσω», 5 Μαΐου 1896, Αρ. 6, σελ. 4 (24))

Απόψεις και σχόλια για τα γεγονότα του Σκουροχωρίου Ηλείας το 1898:

ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Αι γνωσταί σκηναί αι λαβούσαι χώραν κατά την εσπέραν της 3 τρέχοντος μηνός εν τω χωρίω Σκουροχώριον του Πύργου μεταξύ χωρικών και Εξουσίας, καθ' ας ο εις εκ του αποσπάσματος αστυφύλαξ έπεσεν νεκρός και οι δυο άλλοι επληρώθησαν σοβαρώς πρέπει να μας διδάξη και

να μας πείση ότι ο καιρός των Νόμων και των Εξουσιών παρήλθον πλέον.

Ο άνθρωπος, ούτινος τω υπολείπονται δυο έτι βήματα διά να εισέλθη εις τον εικοστόν αιώνα, βεβαίως εγνώρισεν ότι οι Νόμοι και οι Εξουσίαι εις τας κοινωνίας χρησιμεύουσιν ότι τα ικριώματα εις τας οικοδομάς. Όταν αυταί κτισθώσιν όχι μόνον τα ικριώματα δεν χρησιμεύουν πλέον αλλά και βλάπτουν. Ούτω και οι Νόμοι και αι Εξουσίαι: ίσως εν τη αρχή της ιδρύσεως των κοινωνιών να εχρησίμευσαν, ήδη όμως βλάπτουν, και απόδειξις το άνω συμβάν του Σκουροχωρίου. Τούτο – το συμβάν - είναι απόρροια, είναι γέννημα των Νόμων και των Εξουσιών.

Ο άνθρωπος ήδη δεν φοβείται τους Νόμους και τας Εξουσίας. Οι μεν τον βαρύνουν, αι δε τον πιέζουν υπερβαλόντως και ζητεί να τας αποτεινάξη. Καθημέραν απ' άκρου εις άκρον της γήινου σφαίρας ακούομεν ομοίου είδους συμβάντα, ως το ανωτέρω αναφερόμενον. Οι άνθρωποι δεν θέλουσι πλέον Νόμους και Εξουσίας. Μανθάνουσι ν' αυτοδιοικούνται.

I. .M. Mς

Αι σκηναί του Σκουροχωρίου έχουν κι συνέχειαν: Μετά το γεγονός ο αστυνόμος Πύργου εκστρατεύσας μεθ' όλων των αστυνομικών οργάνων του κατά του ειρημένου χωριού συνέλαβε τους χωρικούς και αφ' ου τους απήγαγε και τους ενέκλεισαν εις το μπουντρούμι του αστυνομικού καταστήματος τους έσπασε από το ζύλο. Αλλά δεν του ήρκεσε τούτο. Ελεηλάτησε τας οίκίας του χωριού, κατέστρεψε τα έπιπλα αυτών και αφαιρέσας τα παραθυρόφυλα των οικιών ήναψε πυράν δι' αυτών και έψησε αρκετούς αμνούς, ούς ήρπασε εκ των ποιμνιοστασιών των χωρικών. Ο Ελεύθερος συνταγματικός Ελληνικός λαός ας επαίρεται δια την ελευθερίαν του, τους νόμους του και τας εξουσίας του.

Δ. Θ. Κς.

(«Επί τα Πρόσω», 11 Ιανουαρίου 1898, Αρ. 31, σελ. 3)

Και μια χαρακτηριστική εικόνα των εντύπων που διακινούνταν στα γραφεία της «Επί τα Πρόσω»:

ΕΙΣ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ «ΕΠΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩ»

Πωλούνται τα εξής:

BIBΛΙΑ

Τι θέλουν οι Αναρχικοί, λεπ. 10

Η χειραφέτησις της γυναικός και η εγκληματικότητα, λεπ. 10

Δύναμις και ύλη, Βύχγερ, δρ.-

Ο Ρακοσυλλέκτης (μυθιστόρημα), δρ. 3

L Anarchie, λεπ. 25

L inevitable rchie, λεπ. 25

Aux Anarchistes qui s'ignorent, λεπ. 25

Pages d'histoire socialiste, λεπ. 50

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

«Επί τα Πρόσω» (1896-1897) έκαστος τόμος δραχ. 3

«Les Temps Nouveaux», το φύλλον λεπτ. 25

«Le Pere Reinard», το φύλλον λεπτ. 25

«Le Libertaine», το φύλλον λεπτ. 30»

(«Επί τα Πρόσω», 11 Ιανουαρίου 1898, Αρ. 31, σελ. 4).

Και τα έργα του Ι. Μαγκανάρα:

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Πείνα και Εξουσία. – Εξεδόσαμεν εις καλλιτεχνικώς τυπομένον φυλλάδιον το διήγημα «Πείνα και Εξουσία» εκ της συλλογής «Η στενάζουσα ανθρωπότης» του συντρόφου Ιω. Μ. Μαγκανάρα. Τιμάται 10 λεπτά και πωλείται εις το γραφείον μας.

Τέλος, μια άποψη για τα οικονομικά έτσι όπως τα παρέθεταν οι ίδιοι στην εφημερίδα:

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΣΦΟΡΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ «ΕΠΙ ΤΑ ΠΡΟΣΩ»

Εκ ΠΑΤΡΩΝ:

Δημ. Θ. Καραμπίλιας (μηνιαία εισφορά), Δρ. 12

Εκ συνδρομητών Πατρών:

Περικλής Τσουκαλάς, δρ. 1

Σπύρος Λυναράς, δρ. 1

Κωνστ. Κωστόπουλος, δρ. 1

Π. Βασιλείου, δρ. 1

Θ. Διαμαντόπουλος, δρ. 1

Χαραλ. Γιαντόπουλος δρ. 1

Χαρ. Ολυμπιάδης, δρ. 1

Πύλου: Ι. Μ. δρ. 2

Αγ. Βασιλείου (Βραχνών): Γεωρ. Κων. Βαγενάς, δρ. 1 Δρ. 10

Εκ πωλήσεως βιβλίων εκδόσεως «Επί τα Πρόσω», λεπ. 30

Εκ προηγουμένου φύλλου εισφοραί, δρ. 130,90

Το όλον δραχ. 153,20

(«Επί τα Πρόσω», 8 Φεβρουαρίου 1898, Αρ. 35, σελ. 4 (142))

Έτσι, από τον οικονομικό προϋπολογισμό που παρατίθεται σε διάφορα φύλλα, υποθέτουμε ότι η «Επί τα Πρόσω» στην τελευταία περίοδο της κυκλοφορίας της (1898) πουλούσε 2.500 με 3.500 φύλλα, έχοντας και μεγάλο αριθμό συνδρομητών. Ο αριθμός αυτός φαίνεται μικρός σε σχέση με την επιρροή που είχε στους εργάτες και αγρότες ιδιαίτερα των περιοχών της Πάτρας και του Πύργου, αλλά πρέπει να αναλογιστούμε: α) το συνολικό πληθυσμό των περιοχών αυτών και της ελληνικής περιφέρειας εκείνη την περίοδο, β) τα μεγάλα ποσοστά αναλφαβητισμού ιδιαίτερα στα κοινωνικά στρώματα που απευθυνόταν η «Επί τα Πρόσω», δηλαδή εργάτες και αγρότες και γ) τις δυσκολίες διανομής της εφημερίδας μέσα σε συνθήκες κρατικής καταστολής (διακοπές της έκδοσης) κ.λπ.

Εκείνη την περίοδο οι εφημερίδες είχαν βασικό ρόλο στην ενημέρωση των πολιτών και η «Επί τα Πρόσω» κατείχε ευνοϊκή θέση μιας και είχε διαφημιστική και ιδεολογική πρόσβαση στην καθημερινή φιλεργατική εφημερίδα «Πελοπόννησος», αλλά και στενή συνεργασία με άλλες εργατικές εφημερίδες όπως ο «Σοσιαλιστής», που πρέπει να είχε ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό συνδρομητών (όπως φαίνεται και από καταλόγους στο Αρχείο Καλλέργη). Τη βασική δυσκολία σε σχέση με τον αναλφαβητισμό και τα άλλα προβλήματα, οι αναρχικοί της «Επί τα Πρόσω» προσπάθησαν και επιδίωξαν να τις αντιμετωπίσουν με την παρουσία τους μέσα στα κινήματα, με ομιλίες σε λαϊκές συγκεντρώσεις, διαλέξεις, συμμετοχή σε απεργίες και επαναστατικούς ξεσηκωμούς. Επομένως, η εφημερίδα, που περιλάμβανε πολλές μεταφράσεις ιδεολογικού αναρχικού περιεχομένου, μαζί με τις εξειδικευμένες εκδόσεις της, προσπάθησε να παίξει και μορφωτικό ρόλο στην ανάδειξη αναρχικών στελεχών. Δεν μπορούμε να πούμε ότι ήταν αναρχοσυνδικαλιστική εφημερίδα έτσι όπως εκφράστηκε μαζικά ο αναρχοσυνδικαλισμός τις επόμενες δεκαετίες. Είναι καθαρά όργανο μιας πολιτικής οργάνωσης αναρχικών στα πρότυπα των πολιτικών οργανώσεων του εξωτερικού (Γαλλία κ.ά) της εποχής εκείνης. Συνδικαλιστικές οργανώσεις ήταν η Σοσιαλιστική Αδελφότης (διασυνδικαλιστική) καθώς και τα σωματεία των εργατών που μέσα σε αυτά δρούσαν οι αναρχικοί του Ομίλου της «Επί τα Πρόσω».

Επαφές και ανταποκρίσεις

Ο Ι. Μαγκανάρας έστειλε αρκετά συχνά ανταποκρίσεις στο αναρχικό περιοδικό του Παρισιού «Les Temps Nouveaux» όπως το κείμενο που παρατίθεται αμέσως και το οποίο δημοσιεύθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1897 και αναφέρεται στον πόλεμο Ελλάδας-Τουρκίας του 1897 (το κείμενο μεταφράστηκε το 1987 από τα γαλλικά και γι' αυτό παρατίθεται στη δημοτική γλώσσα):

Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

Οι βασιλικοί αρχίζουν να χτυπάνε το κεφάλι τους έξω από το καβούκι τους, στο οποίο ήταν κρυμμένοι, σιωπηλοί, την εποχή της προδοσίας, αφού είχαν προκαταρκτικά προετοιμάσει τον λαό μέσω του τύπου τον οποίο είχαν καταλάβει. Τώρα προσπαθούν να πείσουν τον λαό ότι ο

βασιλιάς και ο πρίγκιπας διάδοχος δεν είναι οι ηθικοί αυτουργοί της καταστροφής της Ελλάδος. Προσπαθούν να ρίξουν όλη την ευθύνη στον Δεληγιάννη, τότε πρόεδρο του συμβουλίου και στον λαό (!), γιατί αυτός ο τελευταίος ζητούσε τον πόλεμο με ενθουσιασμό! Εμείς δεν θα πούμε ότι το συμβούλιο τότε δεν είχε καμμία ευθύνη - εννοείται - αλλά ο βασιλιάς και το συμβούλιο είναι υπεύθυνοι, γιατί ο ένας για να κάνει χρηματικές επιχειρήσεις σε ξένα χρηματιστήρια έσπρωξε και τον άλλον από φιλοδοξία και από αγάπη για την εξουσία να δεχθεί αυτόν τον πόλεμο. Οι φίλοι του Δεληγιάννη απαλλάσσουν τον εαυτό τους από κάθε ευθύνη, ρίχνοντάς την στον βασιλιά, γιατί, για λόγους που δεν αναφέρουν, επέβαλλε στο συμβούλιο να κάνει αυτό που αυτός ήθελε να κάνει και στον λαό γιατί ήθελε τον πόλεμο. Προς το παρόν τα πράγματα είναι σ' αυτό το σημείο.

Έτσι μ' αυτά τα μέσα προσπαθούν να εξαπατήσουν το λαό και να τον πείσουν ότι αυτός είναι ο υπεύθυνος της καταστροφής. Αλλά αν εξετάζαμε καλά θα βλέπαμε ότι ολόκληρη η ευθύνη πέφτει στον βασιλιά καθώς και στο συμβούλιο, που μέχρι την τελευταία στιγμή μουρμούραγε στο αυτί του λαού ότι δεν υπάρχει τίποτα πιο γλυκό από την πατρίδα, από το να πολεμάς και να πεθαίνεις γι' αυτήν. Ένας λαός στον οποίον φυτεύουν πατριωτικές ιδέες στο σχολείο, ένας λαός του οποίου το κεφάλι είναι γεμάτο με το αίσθημα του πατριωτισμού και της αξίας του πολέμου, ένας λαός που κρέμεται πάντα από το στόμα των πολιτικών του, των λόγων υπέρ της μεγάλης ιδέας της πατρίδος, ένας λαός στον οποίον μαθαίνουν να μισεί απεριόριστα τους Τούρκους, που πρέπει πάντα να πολεμάει, ένας λαός που ακούει τον ανώτατο άρχοντά του - τον βασιλιά - να λέει ότι θα μπει επικεφαλής 300.000 Ελλήνων και ότι θα βάλει φωτιά στην μαρτυροποθήκη που λέγεται Μακεδονία, ωραίοι λόγοι που χάνονται όπως ο πάγος στον ήλιο, όταν φυσάει η ώρα της πραγματοποίησης. Ένας τέτοιος λαός λοιπόν που έχει διδαχθεί να κάνει ό,τι έκανε, δηλαδή να ζητήσει πόλεμο, γιατί δεν τον δίδαξαν ποτέ μια μεγάλη αλήθεια, ότι το πιο τρομερό πράγμα και το πιο παράλογο είναι το να πολεμάει ένας λαός ενάντια σε έναν άλλον.

Απ' αυτό μπορούμε να βγάλουμε δύο συμπεράσματα. Πρώτον, το ότι είμαστε πολύ ηλίθιοι να εμπιστευόμαστε τα συμφέροντά μας σε αντιπροσώπους, σαν να μην ήμασταν ικανοί να διευθύνουμε μόνοι μας τις υποθέσεις μας και να τις επιλύουμε μόνοι μας, αφού τα λάθη μας ξαναπέφτουν σε μας. Δεύτερον, ότι δεν κοστίζει τίποτα σε έναν βασιλιά να ξεσηκώσει χιλιάδες νέους ανθρώπους από τις οικογένειές τους και τις δουλειές τους για να τους θυσιάσει στον βωμό της πατρίδος, για τα δικά του φιλόδοξα σχέδια και για οικονομικά συμφέροντα. Και αυτό θα συμβαίνει όσο οι λαοί συνεχίζουν να πιστεύουν στους δυνάστες τους και όσο θα ανέχονται τους βασιλιάδες και τις κυβερνήσεις.

Για να καταλάβουμε ποιες ιδέες αυτοί οι πολιτικοί σπέρνουν στον αμαθή λαό, θα αναφερθούμε στο χαρακτηριστικό περιστατικό που διηγήθηκε σε ένα φίλο της "Εφημερίδας της Φρανκφούρτης", τον περασμένο Μάη, ο γιατρός Νοάκ, για το ταξίδι του στην Ελλάδα.

Ο Γερμανός γιατρός συζητούσε με έναν αφελή Πελοποννήσιο για την εξωτερική πολιτική γενικά. Ο αφελής Έλληνας, με την πεποίθηση ενός ανθρώπου που βασίζει τα επιχειρήματά του

στην ιστορία της χώρας, λέει:

- Όσο για την Κωνσταντινούπολη δεν χρειάζεται να πούμε τίποτα. Είναι μόνο ζήτημα χρόνου.
- Και ποια ιδέα έχετε για τον οθωμανικό στρατό; ρωτάει ψυχρά ο Γερμανός.
- Κύριε, λέει ο αγρότης, δεν υπάρχει στρατός πιο εξαθλιωμένος. Ένας δικός μας κάνει για δέκα Τούρκους.
- Και πώς το ξέρεις εσύ; συνεχίζει ο Γερμανός με την ίδια ηρεμία.
- Μου το είπε ο βουλευτής μου...

Και μια άλλη ανταπόκριση που δημοσιεύεται στο ίδιο τεύχος των «Νέων Καιρών»:

ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΙΩΚΟΜΕΝΟΥΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥΣ ΜΑΣ

Ο σύντροφός μας Πάνος Μαχαιράς διώκεται γιατί εγκατέλειψε τις τάξεις του. Να πώς λιποτάκτησε. Μια μέρα, ενώ ήταν μαζί με άλλους στρατιώτες στη σκηνή του, στα στρατόπεδα της Ηπείρου, άκουσε θόρυβο από ομιλίες. Η μια φωνή του ήταν γνωστή, έδωσε προσοχή. Ένας αξιωματικός απειλούσε να καταγγείλει τον υπεύθυνο των προμηθειών τροφίμων. Ο υπεύθυνος στην αρχή διαμαρτυρήθηκε. Τελικά οι απειλές και η διαμαρτυρία είχαν σαν αποτέλεσμα ότι ο αξιωματικός πήρε το μερίδιο κέρδους του από τις καταχρήσεις στην τροφοδοσία των στρατιωτών. Αυτό φυσικά εξόργισε τον Μαχαιρά. Την επομένη μέρα, κατά την διανομή του φαγητού πήρε ασυμπλήρωτη μερίδα και παρουσιάστηκε στον αξιωματικό.

- Κύριε, του λέει, νομίζετε ότι αυτή η μερίδα είναι αρκετή για έναν άντρα και κυρίως για έναν στρατιώτη που υποφέρει στον πόλεμο;

- Βεβαίως, απάντησε ο αξιωματικός απρόσεκτα. Και πριν προλάβει τη φράση του ο αξιωματικός είχε φάει στο πρόσωπο την μερίδα του συντρόφου, που εγκατέλειψε το στρατόπεδο.

Σήμερα διώκεται.

Και ακόμα μια ανταπόκριση:

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οι στρατιώτες που οδηγήθηκαν στο στρατόπεδο μάχης έχουν εν μέρει αποδεκατιστεί. Οι άλλοι μετά από επτά μήνες που έχουν αντέξει τις κακουχίες και τις αρρώστειες κοιμούνται στο ύπαιθρο χωρίς κανένα σκέπασμα και πεθαίνουν λίγο-λίγο κάθε μέρα ανάλογα με την ηλικία τους. Γυρίζουν στα σπίτια τους σε άθλια κατάσταση. Μόλις φτάνουν πολλοί αρρωσταίνουν. Δεν περνάει μέρα χωρίς να πεθαίνει κι από ένας στις πόλεις, αλλά και στα πιο μικρά χωριά. Η σκληρότητα της κυβέρνησης, του κράτους, ενάντια στους στρατιώτες είναι τρομερή.

Όταν οι στρατιώτες ήταν ακόμα στα όπλα, οι άρρωστοι παρουσιάζονταν για να εισαχθούν σε στρατιωτικό νοσοκομείο. Αλλά συνέβαινε κάτι περίεργο. Οι άρρωστοι έμπαιναν την πρώτη μέρα από την μια πόρτα και την δεύτερη μέρα έβγαιναν από την άλλη, λες και είχαν θεραπευτεί.

Να τα καλά του πολέμου, να τα καλά της πατρίδας, αυτού του αχόρταγου τέρατος που συνεχώς καταβροχθίζει νέα θύματα. Πεθαίνουν πολλοί στρατιώτες κάθε μέρα. Κι αυτοί που καταφέρνουν να ξεφύγουν από τον θάνατο, θα είναι αδύναμοι και άρρωστοι για όλη τους τη ζωή. Οι στρατιώτες που θα παντρευτούν και όσοι παντρεύτηκαν πριν τον πόλεμο θα κάνουν παιδιά χλωμά, αδύνατα, καχεκτικά, φθισικά κ.λπ...

Παρατίθενται και μερικές άλλες ανταποκρίσεις των αναρχικών της Πάτρας - κυρίως του Ι. Μαγκανάρα - που δημοσιεύθηκαν στο «Les Temps Nouveaux» και προσφέρουν αξιόλογα στοιχεία όσον αφορά μερικές από τις δραστηριότητές τους την εποχή αυτή:

Πάτρα. Τετάρτη, 31 Ιούλη 1896. Οι εργάτες που απασχολούνται στο κάρφωμα των κιβωτίων των ξηρών σταφίδων του εργοστασίου Παπανικολάου κατέβηκαν σε απεργία ζητώντας αύξηση μισθών. Αυτή η απεργία δεν διήρκεσε παρά μόνο μια μέρα, αφού ο εργοστασιάρχης πείσθηκε να δεχθεί τις διεκδικήσεις των απεργών.

Η επιτυχία αυτής της απεργίας είχε σαν συνέπεια στις 17 τρέχοντος, την απεργία όλων των εργατών καρφωτών σταφιδοκιβωτίων σε όλα τα εργοστάσια της πόλης. Οι απεργοί απαιτούν μείωση των εργασίμων ωρών και αύξηση των μισθών. Οι διεκδικήσεις τους είναι δίκαιες, αλλά οι εργοστασιάρχες, που έχουν κιόλας εξασφαλίσει την πρώτη αποστολή κιβωτίων, δεν φαίνονται διατεθειμένοι να υποχωρήσουν. Άλλωστε, γνωρίζοντας καλά ότι οι απεργοί δεν μπορούν να συνεχίσουν την απεργία περισσότερο από δέκα έως δεκαπέντε ημέρες, περιμένουν την επιστροφή τους στην εργασία.

Εν τω μεταξύ ο αριθμός των απεργών καθημερινά αυξάνεται. Την περασμένη Τετάρτη οι απεργοί έφτασαν τους τετρακόσιους. Στις 5 το απόγευμα μια μεγάλη συγκέντρωση των καρφωτών κιβωτίων οργανώθηκε στο δημόσιο σχολείο του Αγίου Γεωργίου. Συμμετείχαν

πάνω από τετρακόσιοι άνθρωποι. Ένα μέλος της επιτροπής που είχε αναλάβει να διαπραγματευθεί με τους εργοστασιάρχες, πήρε κατ' αρχήν το λόγο και εξήγησε τα κίνητρα της απεργίας και κάλεσε τον κόσμο να πάρει μέρος στην πορεία που θα ακολουθούσε.

Στη συνέχεια τον λόγο πήρε ο σύντροφος Γιάννης Μαγκανάρας και κάλεσε τους απεργούς να μείνουν όρθιοι και ενωμένοι στον αγώνα που είχαν αναλάβει. Με λίγα λόγια, έδειξε ότι αυτοί ήταν τα μόνα αφεντικά των εργοστασίων και ότι οφείλουν για την πλήρη επιτυχία του σκοπού τους και για τον θρίαμβο των εργαζομένων να χρησιμοποιήσουν βία και στην περίπτωση αντίστασης από μέρους των εργοστασιάρχων να μη διστάσουν να αντιτάξουν στη βία την βία. Τέλος δήλωσε ότι οι καταπιεσμένοι θα πρέπει να εξεγερθούν εναντίον της αδικίας και σε όσους τους αδικούν. "Τίποτα δεν μπορεί να ελπίζει κανείς από την εξουσία, γιατί η εξουσία το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να διασφαλίζει τα συμφέροντα των πλουσίων και να στρέφει τα όπλα εναντίον των εργατών του λαού. Οι στρατιώτες δεν γνωρίζουν ότι οφείλουν να προστατεύσουν τα συμφέροντα του λαού, επειδή οι ίδιοι είναι παιδιά του λαού. Και αν έχουν δώσει όρκο υπακοής στην πατρίδα και στους νόμους της θα πρέπει να ξέρουν ότι αυτός ο όρκος που τους επιβλήθηκε από τους νόμους της πολιτείας δεν έχει καμιά αξία". Ακόμα ο σύντροφός μας αναφέρθηκε και σε πολλά άλλα κοινωνικά θέματα.

Η συγκέντρωση διαλύθηκε στις 6 το απόγευμα. Ο εργοστασιάρχες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν σε όλες τις διεκδικήσεις των απεργών και την περασμένη Πέμπτη η απεργία σταμάτησε παντού εκτός από το εργοστάσιο Παπανικολάου όπου οι εργάτες έχοντας δίκαιους λόγους για να διεκδικήσουν ακόμα περισσότερα, συνεχίζουν να μην εργάζονται, αφού αυτός ο εργοστασιάρχης δεν δέχθηκε τα αιτήματά τους.

Μια ακόμα ανταπόκριση του Γιάννη Μαγκανάρα που δημοσιεύτηκε στο «Les Temps Nouveaux», στις 22 Μαΐου 1897:

Πάτρα. Έχω κιόλας βγει από την φυλακή. Η χώρα μας βρίσκεται σε πλήρη αναβρασμό. Ο βασιλιάς της Ελλάδος, καθώς και ο διάδοχος και επικεφαλής του στρατού, μαζί με όλη την βασιλική οικογένεια, είναι ολοφάνερο πως έχουν προδώσει την Ελλάδα, διατάζοντας την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Ο λαός που έχει πειστεί εντελώς γι' αυτή την προδοσία, ετοιμάζει μια εσωτερική επανάσταση που πιστεύω ότι θα εκραγεί σύντομα και οπωσδήποτε μετά την εκδίωξη των Τούρκων. Ο βασιλιάς για να υποχρεώσει τον λαό του να αποδεχθεί μια κυβέρνηση υπό το γυιό του Γεώργιο στην Κρήτη, οδήγησε σ' αυτήν τη αιματηρή κατάσταση στα σύνορα, όπου χιλιάδες Έλληνες έχουν σκοτωθεί. Φτωχοί λαοί! Είστε προορισμένοι να εξυπηρετείτε με το αίμα σας τα συμφέροντα και τις φιλοδοξίες των "εστεμμένων δολοφόνων". Βίαια επεισόδια έχουν σημειωθεί εδώ, στην Αθήνα και στην Αχαΐα, όπου 2.000 περίπου χωρικοί εισέβαλαν βίαια στο γραφείο του επιθεωρητή των κτημάτων που ανήκουν στον διάδοχο, έσπασαν ό,τι βρήκαν μπροστά τους και έσκισαν όλα τα έγγραφα. Στην Αθήνα, όπως και εδώ, τα πλήθη έκαναν πορεία στους κεντρικούς δρόμους: "Κάτω ο Βασιλιάς! Κάτω οι προδότες! Ζήτω η δημοκρατία!". Στην διάρκεια της λειτουργίας στις εκκλησίες την στιγμή που οι παπάδες προφέρουν το όνομα του βασιλιά και των πριγκήπων ακούγονται κραυγές

διαμαρτυρίας. Ι. Μαγκανάρας.

Και μια ακόμα ανταπόκριση του Δημήτρη Καραμπίλια στο «Les Temps Nouveaux», λίγο μετά την καταδίκη των αναρχικών της Πάτρας:

Πάτρα. Η δίκη των συντρόφων που κατηγορούνται έγινε την περασμένη εβδομάδα και ο Γ. Μαγκανάρας καταδικάστηκε σε πέντε μήνες φυλάκιση, ο Ευγ. Μαρκαντωνάτος σε δύο μήνες και οι σύντροφοι Αντ. Σούφας, Παν. Τσεκούρας και Δημ. Αρνέλλος σε ένα χρόνο φυλάκιση. Επιπλέον θα παραμείνουν υπό την επίβλεψη της αστυνομίας για ένα χρόνο. Η κατηγορία που τους απευθύνθηκε ήταν απείθεια κατά των νόμων και επίθεση κατά της καθεστηκίας τάξεως μέσα από την εφημερίδα "Επί τα Πρόσω". Η εφημερίδα μας θα ξαναεμφανιστεί σε λίγο καιρό. Δ.Κ.

Καταστολή και διώξεις

Στις 14 Φεβρουαρίου 1898, κοντά στο σημερινό Παλιό Φάληρο, δύο Αθηναίοι εργάτες, οι Γεώργιος Καρδίτσης (ο οποίος είχε πάρει μέρος ως εθελοντής στην Κρητική εξέγερση τον ίδιο χρόνο) και Ιωάννης Κυριακός, αποπειράθηκαν ανεπιτυχώς να σκοτώσουν τον βασιλιά Γεώργιο Α'. Συνελήφθησαν αμέσως και στην ανάκριση, όπως και στην απολογία τους, είπαν ότι προσπάθησαν να εκδικηθούν για την ταπεινωτική ήττα του 1897 καθώς και για όλες τις εθνικές αποτυχίες, θεωρώντας ως άμεσο υπεύθυνο τον βασιλιά. Καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν.

Αν και οι Καρδίτσης και Κυριακός φαίνεται ότι εμφορούνταν από πατριωτικές ιδέες και δεν γνώριζαν καν για αναρχισμό, το κράτος προσπάθησε να εκμεταλλευθεί το γεγονός, εγκαινιάζοντας νέα σειρά διώξεων εναντίον των αναρχικών, ενώ ο βασιλιάς πραγματοποίησε περιοδεία εντυπώσεων στην επαρχία. Στην Πάτρα συνελήφθησαν εκ νέου ο Μαγκανάρας και άλλοι αναρχικοί, ενώ όσοι διέφυγαν τη σύλληψη κρύβονταν. Συνελήφθησαν ακόμα και μερικοί σοσιαλιστές, ενώ το κράτος διέλυσε οριστικά και την κίνηση των χριστιανοκοινωνιστών «Αρμαγεδών». Η εφημερίδα «Νεολόγος» αναφέρει στις 23 Φεβρουαρίου 1898:

ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ

Η σύλληψις του κ. Μαγκανάρα.

Εκτός της καταδίωξεως των Αρνελλιστών ήρξατο και η καταδίωξις των ως αναρχικών θεωρουμένων. Αι Αρχαί μας, κατόπιν ανωτέρας διαταγής συνέλαβον τον κ. Ι. Μαγκανάραν,

όστις άλλοτε μεν ήτο υπεύθυνος συντάκτης της αναρχικής εφημερίδος «Επί τα Πρόσω», εξακολουθεί δε ακόμη να γράφη εν αυτή. Ο συλληφθείς ωδηγήθη εις την Μοιραρχίαν μέχρι ου αποφασισθή, εάν θα προφυλακισθή ή όχι. Πληροφορούμεθα, ότι εκτός του συλληφθέντος, θα επιδιωχθή η ανακάλυψις και σύλληψις άλλων αναρχικών.

Αν δεν απατώμεθα δε, σήμερα εν τω Πλημμελειοδικείω δικάζεται ο αυτός Μαγκανάρας επί απειθεία κατά των Αρχών. Η υπόθεσις δεν είνε σχετική με τα πρόσφατα γεγονότα, δεν γνωρίζομεν όμως πόθεν έχει την αρχήν της η εισαγωγή του συντάκτου της «Επί τα Πρόσω» ει το Πλημμελειοδικείον.

Ο Δημήτρης Καραμπίλιας, καταζητούμενος και αυτός, κατόρθωσε να ξεφύγει. Στην Αθήνα συνελήφθησαν ο ανταποκριτής της «Επί τα Πρόσω», Γ. Κατσιφούζος (ή Κατσαφάδος ή Κατσαφάδης, ο οποίος είχε μάλλον επαφές με γαλλικά αναρχικά έντυπα), ο Παναγιώτης Σταυρόπουλος και άλλοι. Ακόμα, ένας αναρχικός – όπως αναφέρεται - καφεπώλης, ο Τριανταφύλλου, υπεβλήθη σε αντιπαράστασι με τον Καρδίτση, επειδή ο δεύτερος σύχναζε στο καφενείο του πρώτου, ενώ ανακρίθηκε και ένας από τους τυπογράφους της εφημερίδας, ο Μανδαλάκης. Στις 23 Φεβρουαρίου 1898, ο Μαγκανάρας και ο ερημοδικών Καραμπίλιας, με την κατηγορία της απείθειας κατά των αρχών και άλλες κατηγορίες, καταδικάστηκαν σε 3 μήνες ο πρώτος και 4 μήνες φυλάκιση ο δεύτερος.

Λίγες βδομάδες πριν από τη δίκη, στις 8 Φεβρουαρίου 1898, οι Δημήτρης Καραμπίλιας, Κώστας Σταυρόπουλος, Πάνος Μαχαιράς και Δημήτρης Μπαντούνας επανέλαβαν την έκδοση της «Επί τα Πρόσω», αφού κατάφεραν να συγκεντρώσουν κάποια χρήματα. Λέγεται ότι μέχρι και σε ένα χωριό έξω από τον Πύργο πήγαν ο Μαχαιράς και ο Μπαντούνας και έκαναν έρανο δήθεν για μια φτωχή οικογένεια. Στο μάζεμα χρημάτων βοήθησαν και δύο αδελφές αναρχικές εργάτριες, από τον Πύργο, οι οποίες πέθαναν όμως ένα χρόνο αργότερα από φυματίωση. Στο τεύχος, λοιπόν, αυτό, το 35ο (και, όπως φαίνεται, τελευταίο) της «Επί τα Πρόσω», διαβάζουμε:

Προπαγάνδα. Και την παρελθούσαν εβδομάδα η προπαγάνδα μας έκαμε επιτυχή εργασία. Την παρελθούσαν Δευτέραν τρεις σύντροφοι εξέδραμον ανά τα δυτικά χωρία των Πατρών.

Στα Καμίνια: Εν τω χωρίων τούτω η διάδοσις των αναρχικών ιδεών περιορίσθη εις οικίας γνωστών φίλων μας, εν αις προσεκλήθημεν. Συζητήσεις ευρείς και μετά σοβαρού ενδιαφέροντος διεξήχθησαν μεταξύ των παρευρισκομένων χωρικών, περί της υφισταμένης αθλίας καταστάσεως, καθώς και περί των ιδεών μας.

Άγιο Βασίλειο Βραχνών. Αλλ' ό,τι υπήρξεν εκτάκτως επιτυχές δια τους προπαγανδιστάς μας ήτο η εν τω χωρίω Άγιος Βασίλειος Βραχνών δεξίωσις και ο ενθουσιαστικός ζήλος μετά του οποίου οι κάτοικοι του χωρίου τούτου προσεφέρθησαν όπως γνωρίσωσι καλύτερον τας αναρχικάς ιδέας. Το ενδιαφέρον των χωρικών μετ' ολίγην ώραν τοςούτον ηυξήθη ώστε διακόσιοι περίπου άνθρωποι είχαν την τιμήν να εγγραφώσι.

Οι διώξεις από την πλευρά του κράτους συνεχίστηκαν. Στις 24 Φεβρουαρίου 1898, ο «Νεολόγος» δημοσίευσε είδηση, σύμφωνα με την οποία συνελήφθησαν και κλήθηκαν σε απολογία από τον ανακριτή Πάτρας, ο σοσιαλιστής Χαρ. Δημητρόπουλος και ο αναρχικός Σπ. Λυναράς, ο οποίος παρουσιάστηκε ως ένας από τους κυριότερους αναρχικούς της πόλης. Δεν προέκυψε, όμως, τίποτε σε βάρος τους και δεν προφυλακίστηκαν. Στο ίδιο φύλλο του «Νεολόγου» δημοσιεύεται είδηση σύμφωνα με την οποία ο Ι. Μαγκανάρας καταδικάστηκε για μια ακόμα φορά σε φυλάκιση 3 μηνών για «επιλήψιμον δημοσίευσμά του καταχωρηθέν εις την “Επί τα Πρόσω”». Δύο μέρες αργότερα, στις 26 Φεβρουαρίου, ο «Νεολόγος» δημοσίευσε νέα είδηση για τη σύλληψη του Α.Κ. Σταυρόπουλου, με την κατηγορία ότι από κοινού με τον Ι. Μαγκανάρα «δίδασκαν αναρχικάς ιδέας εις τα πέριξ της πόλεως μας χωρία». Στις 4 Μαΐου 1898, ο «Νεολόγος» αναγγέλλει ότι ο Ι. Μαγκανάρας εξακολουθεί να βρίσκεται φυλακισμένος:

Εις τας φυλακάς των Πατρών κρατείται διαρκώς ο Ιωάννης Μαγκανάρας, συντάκτης της εφημερίδος «Επί τα Πρόσω» ήτις παρά της Δικαιοσύνης εχαρακτήρισθη ως αναρχική. Και άλλοτε edικάσθη, αλλά καλώς δεν ενθυμούμεθα αν πρόκειται περί νέας κατ' αυτού κατηγορίας ή κρατείται ακόμη υπόδικος δια την παλαιάν. Οτιδήποτε και αν συμβαίη, δεν αποκλείεται ως φρονούμεν το στάδιον της επιεικειάς δια τον ζωνρόν νέον όστις ενόμισεν ότι δια των άκρων αρχών είνε δυνατή η βελτίωσις της ανθρωπότητος, ελάχιστος αυτός απέναντι τόσων σοφών κεφαλών τα αυτά ασπαζομένων αλλά κατανοούντων τας τοιαύτας αρχάς και αισθανομένων αυτάς. Τι είνε ο υπόδικος Μαγκανάρας απέναντι των αληθώς αναρχικών ανατροπέων της γης; Κόκκος άμμου εν ωκεανώ και ούτε αυτό, διότι ο ημέτερος αναρχικός απλώς μελετά την αναρχίαν υπό την θεωρητικήν της όψιν, ενώ κατά τα άλλα είναι και αυτός φίλος της τάξεως, νέος ακίνδυνος, μη δυνάμενος να πράξη το κακόν. Αν οι δικασταί του ενώπιον των οποίων πρόκειται να παρουσιασθή την προσεχή Τετάρτην κρίνωσι εκ του παραστήματος του κατηγορουμένου και συνδυάσωσι την ηλικίαν του προς τα αρχάς ας πρεσβεύει, θα θεωρήσωμεν ανάξιον εαυτών να βασανίσουν επί πλέον μίαν νεαράν ύπαρξιν η οποία δύναται να αποβή χρήσιμος εις την κοινωνίαν δια καταλλήλου διαπαιδαγωγήσεως. Ας αναλάβωσι το του παιδαγωγού έργον, κρίνοντες τον Μαγκανάραν επιεικώς αλλ' υποδεικνύοντες άμα εις αυτόν ότι κακόν εξέλεξε στάδιον δια της πρεσβεύσεως αρχών αι οποίαι δεν πορίζουσιν

ευχερώς τον τόσω δύσκολον επιούσιον της σήμερον.

Επίσης, η αθηναϊκή εφημερίδα «Εμπρός» ανέφερε στις 18 Απριλίου 1898 ότι στις φυλακές εξακολουθούν να κρατούνται κάποιοι Μήλας και Κισκιλόπουλος, οι οποίοι κατηγορούνται ως αναρχικοί και ρωτά αν πρόκειται να εκδοθεί σχετικό βούλευμα αποφυλάκισής τους.

Αν και μετά τις συνεχείς διώξεις, η κίνηση γύρω από την «Επί τα Πρόσω» είχε σχεδόν διαλυθεί, μερικοί αναρχικοί συνέχισαν τη δράση και περισσότερο από όλους οι Μαγκανάρας και Καραμπίλιας, οι οποίοι γυρνούσαν σε καφεενεία, χωριά και δρόμους, προπαγανδίζοντας. Εξέδωσαν, μάλιστα, αρκετά φυλλάδια, άλλα τυπωμένα και άλλα χειρόγραφα, που τα διένειμαν και τα οποία αποτέλεσαν την (δεύτερη) «Αναρχική Βιβλιοθήκη» - την οποία ονόμαζαν και Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη - που συστάθηκε με την ευθύνη του Γιάννη Μαγκανάρα. Στις 6 Μαΐου 1898, οι Μαγκανάρας και Καραμπίλιας αντιμετώπισαν νέες δικαστικές διώξεις, επειδή, προηγουμένως, μιλώντας σε συγκέντρωση αγροτών με αφορμή τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1898 στον Άγιο Βασίλειο Βραχνών, κάλεσαν το λαό να οργανωθεί και να επαναστατήσει. Συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε 5 μήνες φυλάκιση ο καθένας, για πρόκληση του λαού σε απείθεια και δυσφήμιση κατά των αρχών.

Παρά το ότι η αναρχική αυτή ομάδα της Πάτρας ήταν η μόνη ομάδα η οποία, στα πλαίσια του γενικότερου κοινωνικού κινήματος της εποχής, είχε συστηματική έντυπη και προφορική δράση, εντούτοις οι συνεχείς διώξεις ήσαν οι βασικοί παράγοντες της διακοπής της δράσης της.

Διαχωρίζοντας σαφώς η «Επί τα Πρόσω» τη θέση της από την ατομική τρομοκρατία, τη λεγόμενη «προπαγάνδα με τη δράση και τα βίαια γεγονότα», γράφει στο τελευταίο φύλλο της:

Η ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΕΘΕΛΟΥΣΙΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

Λέγοντες Αναρχίαν εννοούμεν, ότι η ανθρωπότης κατά τον φυσικόν νόμον της απεράντου τελειοποιησιμότητος θέλει εξελιχθεί μέχρι του σημείου εκείνου της Προόδου, κατά το οποίον οι άνθρωποι της Γης άπαντες, μη υποκείμενοι εις βιοτικές ανάγκας, απηλλαγμένοι προλήψεων και συνειδότες ότι φυσική ελευθερία είναι η μεταξύ των κοινωνικών ατόμων εθελουσία αλληλεγγύη, δεν θέλουσιν έχει ανάγκην προσωπικών αρχών και εξουσιών ίνα αποτρέπονται του κακού. Έκαστον άτομον πρέπει να υποβοηθή κατά τας δυνάμεις του την Εξέλιξιν, τον Πρόοδον της Ανθρωπότητος.

Το μόνο συντελεστικό μέσον είναι αι Πνευματικά Επαναστάσεις, αίτινες θα συντάμωσι την έλευσιν της υπό των νεωτέρων κοινωνιολόγων προβλεπομένης και αναποφεύκτου Μεγάλης Διεθνούς Κοινωνικής Επαναστάσεως. Ημείς θεωρητικοί Αναρχικοί, ουδεμίαν σχέσιν έχομεν μετά των άκρων αναρχικών. Ημείς μελετώμεν, σπουδάζομεν και ζητούμεν να μορφώνωμεν ιδέας και να μεταδίδωμεν ταύτας εις τους όλως ανιδέους και αμαθείς καταστάντας τοιούτους υπό του παρόντος πολιτικοκοινωνικού οργανισμού.

Στις 11 Ιουνίου 1898, οι «Les Temps Nouveaux» του Παρισιού δημοσίευσαν μια ακόμα επιστολή του Γιάννη Μαγκανάρα:

Ελλάδα. Αγαπητέ μου σύντροφε, η μακρά σιωπή σίγουρα σε έχει ανησυχήσει και υπάρχουν λόγοι γι' αυτό. Μετά τις διαδοχικές καταδίκες έχω φυλακισθεί και εξακολουθώ να υφίσταμαι διώξεις και θα βρίσκομαι εδώ για ακόμα 4 μήνες. Η απόπειρα ενάντια στον βασιλιά και το ταξίδι του ανά την Ελλάδα έχουν προκαλέσει αμείλικτες διώξεις εναντίον μας, σε σημείο ώστε να αναγκαστούμε να αναστείλουμε την έκδοση της "Επί τα Πρόσω" και να κρυβόμαστε στις διάφορες πόλεις της Ελλάδας.

Οι διώξεις κατέληξαν σε δύο δίκες. Η πρώτη έγινε στις 23 Φλεβάρη και η άλλη στις 6 Μάη. Η πρώτη στρεφόταν εναντίον μου ως συγγραφέα ενός άρθρου στην "Επί τα Πρόσω", με τον τίτλο "Η μεγάλη οικογένεια", που ποινικοποιήθηκε επειδή συμβούλευε τους κληρωτούς να αρνηθούν τη θητεία και τους στρατιώτες να λιποτακτήσουν. Για το ίδιο άρθρο διώχθηκε και ο διευθυντής της "Επί τα Πρόσω", Δημήτρης Καραμπίλιας. Το αποτέλεσμα ήταν η καταδίκη μου σε φυλάκιση 3 μηνών και του Δημήτρη στην ίδια ποινή.

Η δίκη της 6ης Μάη στρεφόταν εναντίον του Δ. Καραμπίλια και εμένα, εξ' αιτίας των λόγων που είχαμε εκφωνήσει στον Άγιο Βασίλειο (Βραχνεία), τοποθεσία σε απόσταση μερικών ωρών από την Πάτρα, όπου είχαμε οργανώσει μια αναρχική συγκέντρωση. Κατηγορούμαστε ότι είχαμε ξεσηκώσει τον κόσμο ενάντια στο καθεστώς, ότι τους είχαμε αποκαλέσει "δολοφόνους" κ.λπ. Η δίκη του Δ. Καραμπίλια, που δεν είχε συλληφθεί, χωρίστηκε. Εγώ καταδικάστηκα σε φυλάκιση 5 μηνών. Σ' αυτούς τους λόγους οφείλεται η σιωπή μου.

Στην Αθήνα, όπου θα μεταφέρουμε τη δράση μας, σκοπεύουμε να εκδώσουμε ένα περιοδικό 32 σελίδων με τίτλο "Αναρχική Βιβλιοθήκη". Δεν έχω άλλο να σου γράψω. Σε φιλώ. Ο σύντροφος Ι.Μ. Μαγκανάρας.

Συνολικά, από την 1η Απρίλη 1896 μέχρι τις 8 Φλεβάρη 1898, η «Επί τα Πρόσω» εξέδωσε 35 τεύχη εν μέσω διακοπών λόγω της κρατικής καταστολής, σύνολο 142 σελίδες.

Ειδικά με την κρατική καταστολή αυτή εκτυλίχθηκε σε τρία κύματα. Το πρώτο ήταν την περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 1896 και εγκαινιάστηκε με την πράξη το Μάτσαλη, το δεύτερο ήταν το διάστημα Φεβρουαρίου-Μαΐου 1898 με αφορμή την πράξη των Καρδίτση-Κυριακού – η οποία περιείχε όλα τα στοιχεία της προβοκάτσιας – αλλά και με αφορμή τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς το 1898 στην Πάτρα και το τρίτο και καθοριστικό ήταν στο διάστημα Μαΐου-Ιουνίου 1899 με αφορμή την υπόθεση Λιόπετα, διάστημα κατά το οποίο έχουμε και τη δολοφονία Μπαντούνα, όπως θα δούμε παρακάτω.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο Γιάννης Μαγκανάρας υπολόγιζε να εγκατασταθεί στην Αθήνα μετά την αποφυλάκισή του, κάτι το οποίο δεν συνέβη (εγκαταστάθηκε τελικά μετά τον Μάιο του 1899). Τα γραφεία της «Επί τα Πρόσω» εξακολουθούσαν να λειτουργούν, το περιοδικό «Αναρχική Βιβλιοθήκη» κυκλοφορούσε στην Πάτρα – και απόδειξη γι' αυτό είναι το «Νέον Φως» του Πύργου γράφει ότι η «Αναρχική Βιβλιοθήκη» πωλείται στα γραφεία από το Μαγκανάρα, και η γενικότερη δράση συνεχιζόταν στην Πάτρα, ναι μεν με λιγότερα άτομα αλλά με αρκετή θέληση. Μετά το δεύτερο κύμα καταστολής συνεχίζεται η δράση χωρίς εφημερίδα με γεγονότα επικαιρότητας, αλλά περισσότερο με μετάφραση και έκδοση θεωρητικών κειμένων αναρχικών συγγραφέων της Ευρώπης, μέσα από διαδηλώσεις κ.ά. Με την εκδοτική αυτή δράση γίνεται μικρότερη παρέμβαση στα εργατοαγροτικά ζητήματα, αλλά υφίσταται και λιγότερη καταστολή, μιας όπως είδαμε τόσο στο πρώτο κύμα καταστολής με την υπόθεση Μάτσαλη, όσο και στο δεύτερο, οι διώξεις γίνονταν για δημοσιεύματα της «Επί τα Πρόσω» τα οποία θεωρούντο από την εξουσία ως ανατρεπτικά. Ένα πρόσθετο πρόβλημα είναι ότι δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα διαθέσιμα τεύχη της εφημερίδας «Πελοπόννησος» της εποχής που θα μας έδειχναν τις διαστάσεις της αναρχικής παρουσίας την περίοδο αυτή.

Μετά το δεύτερο κύμα καταστολής, την εκδοτική σκυτάλη ανέλαβε ο Πύργος με την εφημερίδα «Νέον Φως», η οποία είχε διαφορετικό προσανατολισμό, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Από τα διάφορα μέλη της «Επί τα Πρόσω», ο Πάνος Τσεκούρας είχε ήδη εγκατασταθεί στην Αθήνα, όπου είχε συνδεθεί με τους αναρχοσυνδικαλιστές της οργάνωσης του Σταύρου Καλλέργη, διατηρώντας κάποια επαφή με τους συντρόφους του στην Πάτρα. Οι Δημήτρης Αρνέλλος και Βασίλης Θεοδορίδης συνέχισαν τη δράση τους μέσα από τον Αναρχικό Όμιλο Πύργου. Στον ίδιο Όμιλο συμμετείχε και ο Δημήτρης Μπαντούνας μέχρι τη δολοφονία του τον Μάιο του 1899 («Νεολόγος», 18 Μαΐου 1899), ζήτημα για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.

Ο φίλος των αναρχικών της Πάτρας Βασίλης Καλλιοντζής, πέθανε το 1899 από αποπληξία. Παρατίθεται στη συνέχεια άρθρο του Πέτρου Κροπότκιν με τίτλο «Η άδολος ηθική», σε μετάφραση του Βασίλη Καλλιοντζή που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πελοπόννησος», την Δευτέρα, 4 Αυγούστου 1897, σελ. 1-2):

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Η ΑΔΟΛΟΣ ΗΘΙΚΗ

Δεν υπάρχει αμφιβολία τα θρησκευόμενα αντιπαρήλθον ο ΙΘ' αιών κατήνεγκε το θανατηφόρον πλήγμα κατ' αυτών. Αλλά τα θρησκευόμενα, πάντα τα θρησκευόμενα, έχουσι διπλήν σύνθεσιν. Περιλαμβάνουσιν εν πρώτοις, αρχέγονον τινα κοσμογονίαν, χονδροειδή τινα εξήγησιν της φύσεως και δεύτερον περιλαμβάνουσιν ερμηνείαν τινα δημώδους ηθικής γεννηθείσης και αναπτυχθείσης εν τοις κόλποις της ομάδος του λαού. Παραδίδοντες εις τα αρχεία ως περίεργα έγγραφα τας κοσμογονίας των αντιπαρερχομένων θρησκευμάτων, θα παραδώσωμεν εις τα μουσεία και τας περί ηθικής αρχάς αυτών; Τούτο είδομεν γενόμενον.

Είδομεν ολόκληρον γεννεάν κηρρύτουσαν ότι μη αυξάνουσα πλέον τα παλαιά θρησκευόμενα χλευάζει και την ηθικήν αυτών, ανεκήρυττε δε το δόγμα των νοικοκυραίων. «Εκαστον δι' εαυτόν». Αλλ' η κοινωνία οιαδήποτε δεν δύναται να υπάρξη χωρίς ν' απεργάζεται εν τοις κόλποις αυτής κανόνας τινας και έξεις τινάς ηθικής. Η θρησκεία αντιπαρέρχεται, αλλ' η ηθική

μένει. Εάν καταλήγομεν φρονούντες ότι έκαστος καλώς πράττει ψευδόμενος, απατών τον πλησίον του, απογυμνών αυτόν εάν δύναται (σημειωτέον δε ότι αυτή είνε η ηθική των νυκοκυραίων εν ταις οικονομικαίς σχέσεσιν αυτών) επί τέλους δεν θα ηδυνάμεθα να συμβιώμεν. Με βεβαιοίτε περί της φιλίας σας – αλλά μόνον και μόνον διά να μη κλέψητε ασφαλέστερον ίσως. Μοι υπισχνείσθε ότι θα εκτελέσητε τι – μόνον και μόνον διά να με απαντήσητε.

Υπό τους όρους τούτους η κοινωνία καθίσταται αδύνατος, και πάντες αισθάνονται τούτο· ώστε η άρνησις των θρησκειών ουδαμώς κωλύει την διατήρησιν, την ανάπτυξιν, την ανύψωσιν επί μάλλον και μάλλον της ηθικής. Το γεγονός τούτο είνε τόσον καταφανές ώστε οι φιλόσοφοι πειρώνται να εξηγήσωσιν αυτό διά των αρχών της ωφελιμοφροσύνης. Επ' εσχάτων δε ο Σπένσερ επιχειράτο να βασίση την ηθικήν ταύτην την εν μέσω ημών υφισταμένην επί φυσιολογικών βάσεων και επί των αναγκών της συντηρήσεως του είδους. Ίνα σας είπωμεν το ημέτερον φρόνημα περί τούτου, επιτρέσατε να το εξηγήσω δι' ενός παραδείγματος: Παιδίον τα κινδυνεύει να πνιγή, τέσσαρες δε επί της παραλίας βλέπουσιν αυτό παλαιόν εντός των κυματών· ο εΐς δεν κινείται εκ της θέσεώς του – είνε οπαδός του «Έκαστος δι' εαυτόν» των νοικοκυραίων· είνε κήνος, μη ομιλώμεν περί αυτού. Ο άλλος κάμνει την εξής σκέψιν: «Εάν σώσω το παιδίον, καλή σημείωσις θα ληφθή περί εμού εν τω ουρανώ και ο Δημιουργός θα με ανταμείψη διπλασιάζων τα αγαθά μου» και ρίπτεται εΐς την θάλασσαν.

Εΐναι ηθικός ο άνθρωπος ούτος; Προδήλως όχι. Είνε καλός υπολογιστής και πλέον ου. Τρίτος τις ο ωφελιμόρφων σκέπτεται ως εξής (ή τουλάχιστον οι ωφελιμόφρονες φιλόσοφοι παριστώσιν αυτόν σκεπτόμενον ούτω): «Αι απολαύσεις διαιρούνται εις δύο κατηγορίας, εις τας κατωτέρας και τας ανωτέρας απολαύσεις. Το σώζειν τινά είνε ανωτέρα απόλαυσις, απείρως μείζον και μονιμοτέρα πάσης άλλης, λοιπόν ας σώσω το παιδίον.

Εάν παραδεχθώμεν ότι υπήρξε ποτέ άνθρωπος συλλογισθείς ούτω δεν είνε αναμφίβολον ότι ο άνθρωπος ούτος ήτο τρομερός εγωιστής; έπειτα θα ήμεθα άραγέ ποτε βέβαιοι ότι εν δεδομένη στιγμή η σοφιστική κεφαλή αυτού δεν θα έτρεφε την θέλυσιν του προς τας κατωτέρας απολαύσεις, δηλαδή προς την αναληγσίαν και την απάθειαν; Αλλ' ιδού και τις τέταρτος. Από παιδικής ηλικίας ανετράφη ούτως ώστε να αισθάνηται εαυτόν συνδεδεμένον προς την λοιπήν ανθρωπότητα. Από παιδικής ηλικίας εσκέπτετο πάντοτε ότι οι άνθρωποι είνε αλληλέγγυοι. Συνείθισε να υποφέρει όταν οι άλλοι υποφέρωσι παρ' αυτό, να χαίρη όταν πάντες χαίρωσιν. Ευθύς ως ήκουσε την σπαραξικάρδιον κραυγήν της μητρός επήδησεν ίνα σώση το παιδίον. Και όταν η μήτηρ εκφράξη αυτό ευγνωμοσύνην, εκείνος αποκρίνεται: «Τίποτε Κυρία μου, μοι αρκεί η χαρά ότι σας κατέστησα ευτυχή. Ενήργησα όλως κατά την υπαγόρευσιν της φύσεως, δεν εδυνάμην άλλως να πράξω». Ιδού ο ηθικός άνθρωπος απέναντι του οποίου οι άλλοι εισί απλοί εγωΐσταί. Αυτή είνε η ηθική ημών ούς καλείται αναρχικούς. Αυτή είνε η ηθική του λαού, ηθική ουχί καθ' υποχρέωσιν, ουχί κατ' επιταγήν, ηθική καθ' έξιν και ανατροφήν. Δημιουργήσατε περιστάσεις, εν αΐς ο άνθρωπος να μη αναγκάζητε να ψεύδηται, ν' απατά, να εκμεταλεύηται τους άλλους, και η ηθικότης της ανθρωπότητος διά της ισχύος αυτής των πραγμάτων, θ' ανέλθη εις περιωπήν άγνωστον άχρι σήμερα.

Ω βεβαίως, δεν ηθικοποιούνται οι άνθρωποι διά της διδαχής ηθικής κατηχέσεως. Δεν ελαττούσι το έγκλημα τα δικαστήρια και αΐ φυλακαί, τουναντίον παλλαπλάσιον το μεταστρέφουσιν εις την κοινωνίαν. Ηθικοποιούνται οι άνθρωποι όταν τεθώσιν εις περιστάσεις συντελούσας εις ανάπτυξιν αλληλεγγύων. Ιδού το μόνον μέσον της ηθικοποιήσεως εις κατάστασιν αυθορμύτου. – Ιδού η αληθής ηθική, η μόνη αεί μένουσα, ενώ αι θρησκείαι και τα φιλοσοφικά συστήματα αντιπαρέρχονται.

ΚΡΑΠΟΤΚΙΝ

Για τους υπόλοιπους, εκτός από τον Ευάγγελο Μαρκαντωνάτο, ο οποίος μετανάστευσε στις ΗΠΑ, δεν υπάρχουν έως τώρα διαθέσιμα στοιχεία. Ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος, όπως θα δούμε σε άλλο κεφάλαιο, καταγόταν από την Κεφαλονιά και ήταν από τα αρχικά μέλη του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου του Σταύρου Καλλέργη - του οποίου χρημάτισε γραμματέας - και αρθρογράφος του «Σοσιαλιστή».

Κεφάλαιο 6

Ο Γιάννης Μαγκανάρας

Παρά τα αρκετά γραπτά του που παρατίθενται στην εργασία αυτή, εντούτοις δεν έχουμε μέχρι σήμερα επαρκή στοιχεία για τη ζωή του Γιάννη Μαγκανάρα. Γνωρίζουμε, όμως, ότι τόσο αυτός όσο και όλοι οι υπόλοιποι Μαγκανάρηδες κατάγονται από τον Ιωάννη Μαγκανάρο, ο οποίος ήταν Γάλλος απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής Παρισιού, αξιωματικός του Ναπολέοντα και φιλέλληνας. Στην Ελλάδα έφτασε, μάλλον, μέσω Κεφαλονιάς, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, προφανώς για να πολεμήσει και κατέληξε στο Μεσολόγγι με την ομάδα του Μπάιρον. Ο ίδιος και η οικογένεια που έκανε μετά έμειναν στην Ελλάδα και άλλαξαν το επώνυμό τους σε Μαγκανάρας. Η οικογένεια απλώθηκε στην Πάτρα, το Μεσολόγγι, την Σύρο, το Ναβαρίνο, την Κόρινθο και, αργότερα, την Αθήνα. Ο ένας από τους τρεις γιους του ήταν ο Μιλτιάδης Μαγκανάρας, πατέρας του Γιάννη, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Κόρινθο, όπου γεννήθηκε ο Γιάννης Μαγκανάρας.

Ο Ρένος Αποστολίδης, ο οποίος είχε συναντηθεί με μέλη της ευρύτερης οικογένειας Μαγκανάρα, είχε πει ότι το όνομα Μαγκανάριος ήταν από το Βυζάντιο, ότι τα περισσότερα μέλη της οικογένειας αυτής ήταν καλά αμειβόμενοι μηχανικοί και ανήκαν στη μεσαία αστική τάξη.

Δεν γνωρίζουμε τίποτα για σπουδές ή άλλες σχετικές ασχολίες του Γιάννη Μαγκανάρα, αλλά είναι επιβεβαιωμένο ότι ήταν γνώστης της γαλλικής γλώσσας καθώς και των αναρχικών και άλλων επαναστατικών ιδεών της εποχής του. Εγκαταστάθηκε στην Πάτρα το 1893, προερχόμενος από την Κόρινθο και εργάστηκε ως δημοσιογράφος κυρίως στην εφημερίδα «Πελοπόννησος». Το 1895 αγόρασε από τον Αλέξανδρο Ευμορφόπουλο την εφημερίδα «Επί τα Πρόσω», η οποία έγινε το βασικότερο όργανο διάδοσης των αναρχικών ιδεών στην Πάτρα και τη γύρω περιοχή τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1890.

Ποιήματα στην εφημερίδα «Σοσιαλιστής»

Επίσης, είναι διαπιστωμένο ότι πριν αγοράσει την «Επί τα Πρόσω», έγραφε ποιήματα και άρθρα στην εφημερίδα «Σοσιαλιστής» του Σταύρου Καλλέργη. Να μερικά δείγματα ποιημάτων του στην εφημερίδα αυτή:

ΙΣΟΤΗΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

*Των τυράννων το κράτος θα πέση.
Θα έλθη ισότης παιδιά.
Καθείς δι' όλους θα δουλεύη.
Ζήτω λοιπόν η δουλειά.*

*Των τυράννων το κράτος δεν θ' άρχη
Θα έλθη η ελευθεριά.
Των τυράννων το κράτος δεν θα υπάρχη.
Ζήτω παιδιά η δουλειά».*
(«Σοσιαλιστής», Νο 27, Αθήνα, Α' Ιουλίου 1893)

ΔΥΣΠΙΣΤΕΙΤΕ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΥΣ

*Φίλοι μου, προσέχετε πολύ απ' τους καλαμαράδες
..., μόνον γράφουσι να βγάζουνε παράδες.*

*Και με αυτά προσπαθούν, αφέντες να γενούν.
Κ' ύστερον καγχάζοντας να μας περιγελούν!!*

*Και να μας λέγουν, σεις που ζητάτε ελευθερίαν....
.... Πλούσιους καταστήσατε... μείνατε 'ς την δουλίαν!!*

*Ας προσέχουμε λοιπόν, απ' τους καλαμαράδες.
Που θέλουνε με το καλό να γίνουν αφεντάδες.*

*Προς τους επιτήδειους, πάντοτε, ας δυσπιστούμεν
Μη συμφορά, ακουσίως γινούμεν...
(«Σοσιαλιστής», Νο. 28, Αθήνα Β' Ιουλίου 1893)*

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Η εκμετάλλευσις είνε μήτηρ του κεφαλαίου.

Ο γαιοκτήμων και ο κεφαλαιούχος είνε δύο δίδυμοι αδελφοί.

(Ακολουθούν μερικά ακόμα ανάλεκτα, τα οποία, όμως, δεν ήταν δυνατόν να διαβαστούν λόγω του ότι έχει ξεθωριάσει η συγκεκριμένη σελίδα).
(«Σοσιαλιστής», Νο. 29, Αθήνα 1-8 Αυγούστου 1893)

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Η δικαιοσύνη είνε όργανον των πλουσίων!

Σοσιαλισμός= ανακούφισις δυστυχών.

Το κεφάλαιον είνε πατήρ του κέρδους.

Τον εργάτην εν περιπτώσει αφορίας μεγάλης η πείνα και ο θάνατος τον περιμένουσιν.

Ο εργάτης είνε πάντοτε δυστυχής, είτε ολίγη, είτε άφθονος είνε η συγκομιδή!!!
(«Σοσιαλιστής», Νο 50 ,σελ. 2, Αθήνα 26-2 Ιανουαρίου 1894)

Άρθρα στην εφημερίδα «Πελοπόννησος»

Στο κείμενο που ακολουθεί, ο Γιάννης Μαγκανάρας παρουσιάζει φανταστικό διάλογο δύο φίλων με εντυπώσεις από μια επίσκεψη στο νησί Ισόττητα, δίνοντας ανάγλυφη τη σοσιαλιστική κοινωνία του μέλλοντος για την οποία αγωνιζόταν και ο ίδιος. Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες στα τεύχη 36 και 37 του «Σοσιαλιστή» (19/26 Σεπτεμβρίου και 26/2 Οκτωβρίου 1893 αντίστοιχα):

ΧΡΥΣΟΥΣ ΑΙΩΝ

(περικοπή εκ του «Χρυσού Αιώνας» Ι. Μ. Μαγκανάρα)

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

- Αλλ' ενώ δεν υπάρχει το χρήμα δεν θα υπάρχουν και πλούσιοι, μοι φαίνεται, έλεγαν εις τον φίλον μου την ακόλουθον της επιούσης ημέραν της ελεύσεώς μου.
- Ναι, Ιωάννη, η πολιτεία ήτις έχει εφαρμοσθή εις τας δύο ταύτας νήσους, τας οποίας βλέπεις, και μοι εδεικνυεν δια της χειρός δύο νήσους έναντι ημών ευρισκομένων, κατήργησαν το χρήμα, ουδέ νόμισμα έχουν κόψει.
- Και το εμπόριον;
- Γίνεται δια της συναλλαγής.
- Δηλαδή;
- Οι Δήμοι κάμνουν τας συναλλαγάς διά των προϊόντων γεωργικών ή βιομηχανικών, ώστε έχουν ορίσει μονάδα εργασίας δηλαδή, δεν έχουν ως εις την Ελλάδα ότι το δείνα πράγμα έχει μία, δύο ή τρείς δραχμάς, αλλά λέγουν πχ. 2 ή 3 οκάδες σταφίδος αντί μιάς οκάς ελαίου.
- !!!...
- Ο τόπος ούτος έχει απαλαχθή εκ των εκμεταλλευτών, δηλαδή των τοκογλύφων, των εμπόρων, των γεωκτημόνων, των..., των..., των τέλος πάντων, των λεγομένων Χρυσοκανθάρων, των ευγενών κλεπτών ήτοι των πλούσιων εκμεταλλευτών.
- Αλλ' ευρίσκονται;
- Εργάται μόνον... δουλεύουν «ίκαστος διά πάντας, πάντες δι' έκαστον».
- Και συμβαίνει τούτο;
- Ιδού... πρώτον πρέπει να γνωρίζης ότι αι νήσοι αύται έχουσι διαιρεθή εις δήμους, αλλά πολύ μεγαλύτερους των της Ελλάδος, και ανεξαρτήτους απ' αλλήλων. Οι δήμοι ούτοι διευθύνονται υπό επταμελούς συμβουλίου, εκλεγόμενου παρά των πολιτών των διαφόρων συντεχνιών, γεωργικών διαμερισμάτων, και λοιπών δημοτικών καταστημάτων.
- Αλλά για να σου είπω, Γεώργιε, στρατιώται εν ταις νήσεσι ταύταις υπάρχουσιν;
- Στρατιώται δεν υπάρχουν, ως και κακουργιοδικεία, πταισματοδικεία, κτλ. διότι ενταύθα δεν υπάρχουν υποθέσεις ως εν Ελλάδι, καθότι άνθρωποι έχοντες εξασφαλίσαι την τροφήν των, την ενδυμασίαν των, και άπαντα τα χρειώδη δεν αναγκάζονται να παρακτρέπωνται.
- Τότε λοιπόν ουδέ φυλακαί ενταύθα υπάρχουν;
- Βεβαίως... μόνον αντ' αυτών έχομεν φρενοκομεία...
- Πώς τούτο;
- Διότι ενταύθα είμεθα άπαντες ευτυχείς, διά να εγκληματίση τις βεβαίως θα είναι παράφρων. Προς τι τότε αι φυλακαί; δι' αυτους πρέπει να υπάρχουν φρενοκομεία.
- Και τις τους δικάζει αφ' ου δικαστήρια δεν υπάρχουν;
- Δικάζονται υπό του Δημοτικού Συμβουλίου, εις ενός μηνός θεραπείαν, δυο τριών μηνών κτλ. αναλόγως των πράξεών των.
- Όλα καλά, αλλά τις συλαμβάνει τους παρεκτρεπομένους, αφ' ου στρατιώται δεν υπάρχουν;
- Πολίται τινές ευταξίαι καλούμενοι διότι πας πολίτης είναι στρατιώτης εργασίας χρησίμου και αναγκαίας εις την πολιτείαν, συνάμα δε και αμύνης κατά των βαρβάρων.
- !!...
- Και δεν είναι μόνον αυτά τα αγαθά της πολιτείας μας...
- Είναι και άλλα;
- Πλείστα όσα.
- Για να ακούσω...
- Εις κάθε μεγαλούπολιν υπάρχουσι μεγάλαι αποθήκαι γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων, εις τας οποίας τοποθετούνται τα περισσεύματα των δημοτικών αποθηκών.
- Τι ονομάζονται δημοτικά αποθήκαι;
- Έκαστος δήμος έχει εις εκάστην συνοικίαν και εις έκαστον χωρίον αποθήκας, εις τας οποίας τοποθετούνται τα γεωργικά και βιομηχανικά προϊόντα.
- Τα δε μεγάλα εκείνα κτίρια τα ευρισκόμενα εις το άκρον της πόλεως τι είνε;
- Αυτά είνε της πόλεως ημών τα εργοστάσια δηλαδή προς κατασκευήν ενδυμάτων,

υποδημάτων κλπ. περαιτέρω είνε αι αποθήκαι του δήμου, το Φρενοκομείον, το Νοσοκομείον κλπ.

- Τίνας καλλιεργούσι την γήν;
- Έκαστος δήμος είνε διηρημένος εις Γεωργικά διαμερίσματα, έκαστον δε διαμέρισμα έχει ανατεθή υπό του συμβουλίου του δήμου εις ανάλογον αριθμόν εργατών και εις έκαστον διαμέρισμα προϊσταται εις εργάτης εκλεγόμενος παρά των άλλων, ως και εις τα εργοστάσια. Μόλις ετελείωσεν ο Γεώργιος τον λόγον του ήχος κρουομένου κώδωνος έφθασε μέχρι των ώτων ημών.
- Τι σημαίνει τούτος ηρώτησα τον φίλον μου.
- Είνε η ώρα του γεύματος, άγωμεν, και το εσπέρας συνεχίζομεν την ομιλίαν μας. Και επορεύθημεν να γευματίσωμεν.

.....

Το εσπέρας μετά το δείπνον ηρώτησα τον φίλον μου;

- Η συγκοινωνία Γεώργιε πώς γίνεται;
- Η συγκοινωνία γίνεται διά των σιδηροδρόμων και των ατμοπλοίων. Όταν π.χ. θέλει τις να μεταβή από ένα δήμον εις άλλον εισέρχεται εις βαγόνιον τι, αρκεί να έχη έγγραφον παρά του προϊσταμένου του και μεταβαίνει όπου θέλει χωρίς να του λέγει κανείς τίποτε εκ των αρμοδίων υπαλλήλων.
- Τι είνε αυτά οι προϊστάμενοι;
- Είνε οι προϊστάμενοι όλων των εργασιών ήτοι των νοσοκομείων, των γεωργικών διαμερισμάτων, των ταχυδρομείων κλπ.
- Δηλαδή οι ανώτεροι των πολιτών;
- Όχι... ούτοι ουδόλως διαφέρουν των άλλων, καθ' ότι φέρουν τα αυτά ενδύματα, τρώγουν τα αυτά τρόφιμα, και κατοικούν ες ομοίαν κατοικίας κλπ... είνε καθ' όλα ίσοι με τους άλλους πολίτας....
- !!!...
- Και μη νομίσης, Ιωάννη, ότι τα αγαθά της πολιτείας μας είνε αυτά μόνον... αφήσαμεν το απαραίτητον πράγμα εις πάντα άνθρωπον.
- Το οποίον είνε;
- Ο γάμος. Εν τη πολιτεία ημών είνε απαραίτητος εις πάντας τους εξερχομένους εκ των σχολών, δηλαδή, έκαστος νέος εξερχόμενος του σχολείου 20 ετών λαμβάνει σύζυγον, η οποία έχει εξέλθει και αυτή του σχολείου των θηλέων 18 ετών, αποτελούν ζεύγος, λαμβάνουν οικίαν και σκευή παρά του δήμου, ζώσι μετά των άλλων πολιτών εργαζόμενοι άνευ μερίμνης περί της αύριον.
- Αυτό δεν εννοώ, ενώ όλοι μέχρι του 20 έτους ευρίσκονται εις το σχολείον πώς μαθάνουν τέχνην.
- Ιδού... Έκαστος δήμος έχει εν ή δύο ή περισσότερα σχολεία, αναλόγως του πληθυσμού των αρρένων και των θηλέων, εντός του οποίου μαθάνουν γράμματα και συγχρόνως και μίαν τέχνην, κατά την κλήσιν εκάστου μαθητού, ομοίως και των θηλέων. Εις το σχολείον εισέρχονται 5 ετών και εξέρχονται τα μεν θήλεα 18 τα δε άρρενα 20.
- Τι να σοι πω φίλε μου η πολιτεία σας με κατεμάγευσεν... και ονομάζεται;
- Σοσιαλιστική πολιτεία ή Σοσιαλισμός...
- Άκουσον να σου είπω, Γεώργιε, εάν το πολίτευμα τούτο εφηρμόζετο και εν Ελλάδι ηθέλαμεν αποκτήσει και πάλιν την δόξαν, ην είχομεν επί Περικλέους! Και ηθέλαμεν αριθμεί δεύτερον χρυσούν αιώνα.

.....

Τέσσαρας μήνας επεκτάθη η εν τη νήσω της Ισότητος διαμονή μου.

Πρωίαν τινά είδον αγκυροβολούσαν εντός του λιμένος την «Λευκήν Άρκτον». Περί την εσπέραν ανεχωρήσαμεν διευθυνόμενοι προς την αγαπητήν μου Ελλάδα αφ' ης τους κόλπους τέσσαρας ολοκλήρους μήνας απεχωρίσθην».

Εκτός από αποσπάσματα άρθρων ή επιστολών προς αναρχικούς άλλων χωρών που παρατέθηκαν πριν, μεταφέρουμε εδώ μερικά ακόμα χαρακτηριστικά άρθρα και ρεπορτάζ του Γιάννη Μαγκανάρα (σε ένα από τα οποία υπογράφει με το ψευδώνυμο «Φύσις»), που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Πελοπόννησος»:

«Κατηγορητήριοι κατά των ανδρών υπό γυναικός.

Τι θέλουσιν οι άνδρες παρ' ημών, θέλουσι να είμεθα ενάρηται, ενώ πρώτοι αυτοί μας διδάσκουσι την διαφθοράν.

Θέλουσι να έχωμεν αιδώ, ενώ μόνοι των μας αφαιρούσι τον πέπλον του ψυμμιθίου μας.

Θέλουσι να είμεθα πάντοτε παρθένοι, ενώ παρακαίρως αυτοί μας διατρυπώσι διά των αιχμηρωτέρων οργάνων τον θώρακα της τιμής μας.

Θέλουσι να είμεθα φειδωλαί εις τον έρωτα, ενώ αυτοί πάντες πάσας αγαπώσι τας γυναίκας.

Θέλουσι να είμεθα ευειδέεις, ζωηραί και ευφυείς, ενώ μας στερούσι των πάντων και καθυστερούσι και αυτών των της καλής συμβιώσεως και διαβιώσεως.

Θέλουσι να είμεθα ελεύθεροι, ενώ μας περικλείουσιν εντός των τεσσάρων τοίχων του δωματίου μας.

Θέλουσι να είμεθα καλοί και αγαθαί, ενώ μας διδάσκουσι το εναντίον.

Θέλουσι να είμεθα ίσαι των, αν όχι ανώτεροι αυτών και εν τούτοις μας κλείουσιν αρμητικώς την θύραν των φώτων αυτών.

Θέλουσι να μη πεινώμεν και διψώμεν· ενώ αυτοί μας τρώγουσι τον άρτον μας και πίνουσι το αίμα μας.

Θέλουσι τέλος και να μην κερδίσωμεν τον παράδεισον, και οι άθλιοι μόνοι των και εκ των προτέρων μας προητοιμάσαν την κόλασιν!

Και το λέγουσι, διότι ούτω αυτοί το θέλουσιν ίνα η γυνή είναι κόλασις!»

(Φύσις)

(«Πελοπόννησος», Σάββατο, 25 Νοεμβρίου 1895, σελ. 1)

Κείμενο του Γιάννη Μαγκανάρα για τη γυναικεία χειραφέτηση:

Η χειραφέτησις της γυναικός

Εν Παρισίοις εγένετο συνέλευσις ίνα συζητηθή η απελευθέρωσις της γυναικός.

Παρήσαν η Λουίζα Μισέλ, η Μίνη και η Ναθαλία Βερθιέ.

Όταν η Μισέλ εισήλθεν εις την αίθουσαν κατακλυσμός χειροκροτημάτων την υποδέχθη.

Αμέσως αυτή έλαβε τον λόγον δημηγορούσα.

- Το ζήτημα της γυναικός είναι το ζήτημα της ανθρωπότητας, όπερ είναι καθαρόν ως το ύδωρ της πηγής.

Κατόπιν ωμίλησε περί του ελευθέρου γάμου, άνευ παρουσίας ιερέως, και δημάρχου.

- Ο ελεύθερος έρωσ, είπε, πρέπει να είναι το ιδεώδες. Μετά τούτο άλλος κατακλυσμός χειροκροτημάτων διά τον θρίαμβον του ρήτορος επηκολούθησε.

Μετά ταύτην έτερος ρήτωρ εξέθεσε διαφόρους επιστημονικάς θεωρίας περί της γυναικείας δουλείας.

Το ακροατήριον ήτο εν ανυπομονησία. Η ιδέα του ελευθέρου έρωτος το έθεσεν εις οργασμόν.

Και μετ' ολίγον ήρχισε να ψιθυρίζη και έβαλε τας φωνάς επιζητούν να τελειώση ο ρήτωρ την κατά της χειραφετήσεως της γυναικός αγόρευσίν του.

Ο ρήτωρ ενδίδων επέρανε τον λόγον του φωνάζας.

Είσαθε ένα σακκί ζυπολύτων.

Μετ' ολίγον διεδόθη ότι ήτο εις μετημφιεσμένος βουλευτής».
(«Πελοπόννησος», Παρασκευή, 1 Δεκεμβρίου 1895, σελ. 1)

Δεν γνωρίζουμε αν ο Μαγκανάρας συνέχισε να αρθρογραφεί στην «Πελοπόννησο» ταυτόχρονα με την έκδοση της «Επί τα Πρόσω» και την αναρχική του δραστηριότητα. – δεδομένου, επίσης, ότι έχουν διασωθεί λίγα τεύχη της εφημερίδας «Πελοπόννησος». Ίσως να συνέχισε να αρθρογραφεί για βιοποριστικούς λόγους. Παρατίθεται στη συνέχεια απάντηση αρθρογράφου της «Πελοποννήσου» σε άρθρο του Μαγκανάρα (προφανώς για την τότε κατάσταση των εργατών και αγροτών) και ανταπάντησή του στην ίδια εφημερίδα στις 8 Αυγούστου 1897:

Η ΠΑΛΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΚ ΤΩΝ ΓΡΑΦΕΝΤΩΝ

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Θα μας επιτρέψη βεβαίως ο κοινωνιολόγος κ. Μ...ς να τιτλοφορήσωμεν την προς αυτόν συνοπτικήν απάντησίν μας δια του γενικού τίτλου «Η πάλη δια την ζωήν» ον ούτος μετεχειρίζετο, προσπαθών να παραστήση τη κοινωνία τα δεινά τα οποία εκάστη εργατική τάξις υφίσταται, και τούτο όπως προκαλέσωμεν την προσοχήν των παρακολουθησάντων τας μελέτας αυτού.

Εξετάζων τας διαφόρους εργατικάς τάξεις, ο κ. Μ...ς κατέληγε καθ' εκάστην εις συμπεράσματα λίαν απελπιστικά δια την κοινωνίαν, φέρων αληθή κατακλυσμόν και προτρέπων, ούτως ειπείν, πάντας να απορρίπτωσι πλείονα και ζώσι περισσότερον χρόνον.

Ούτε οι τυπογράφοι, ούτε οι μαρμαρογλύπται, ούτε οι σοφαντζήδες, ούτε οι εμποροράπται, ούτε οι γυρολόγοι, ούτε οι εξωμάχοι και οι κτηματίαι, ούτε κανείς άλλος κατ' αυτόν δεν είνε ευχαριστημένος διότι όλοι πεινώσι και όλοι ζώσιν ολίγα χρόνια.

Χωρίς να εισέλθωμεν εις λεπτομερείας και να εξετάσωμεν ιδιαιτέρως εκάστην των τάξεων τούτων, λέγομεν αυτώ τι πρέπει έκαστος να μετέλθη όπως απολαύση πλείονα και ζήση περισσότερα έτη.

Τι πρέπει να μετέλθῃ ὁ τυπογράφος ὅπως μὴ λαμβάνῃ ἡμερομίσθιον δραχ. 3.50-5, ἀλλὰ 10 ὡς ὑπουργός; Τι ὁ σοφαντζής ὅπως μὴ λαμβάνῃ ἡμερομίσθιον 5-7 δραχ. τὴν μέραν καὶ νὰ μὴ ἀνέρχεται ἐπὶ ἰκτιωμάτων, ἀλλὰ νὰ κατασκευάζῃ τὰς οἰκίας ἀπὸ μέσα ἀπὸ καμμίαν ἀποθήκην δια νὰ μὴ ὑπάρχῃ φόβος νὰ πέσῃ καὶ νὰ μὴ τὸν τρώγῃ ὁ ἥλιος; Τι ὁ ράπτης ὅπως μὴ λαμβάνῃ ἡμερομίσθιον δρ. 4; Τι ὁ ξυλουργός ὅπως τοῦ ἀυξηθῶν ἀπὸ δραχμᾶς 5 εἰς 20; Τι μία γυνὴ ἣ οποῖα διπλώνει νῆματα καὶ πανιά δια νὰ ἀυξηθῇ τὸ ἡμερομίσθιόν τῆς ἀπὸ 1.50 δρ. 5;

Νομίζομεν ὅτι δὲν ἐξήτασε καλῶς τὰ πράγματα, διότι ὁμολογοῦμεν – καὶ μεθ' ἡμῶν βεβαίως θὰ συμφωνήσῃ – σήμερον πεινώσι περισσότερον οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, οἱ οποῖοι ἐδαπάνησαν καὶ χρῆμα καὶ ζῶν, ὅπως ἐκμάθωσιν τι καὶ ὅμως σήμερον δὲν ἀπολαμβάνουσιν οὔτε δύο δραχμᾶς καὶ ἄλλοι τίποτε. Ολίγοι δὲ οἱ οποῖοι ζῶσιν ἀξιοπρεπέστερον αὐτοὶ παλαῖουσι χειρότερον τοῦ σοφαντζή καὶ μαραγκοῦ, τοῦ γυρολόγου καὶ τυπογράφου κ.λπ.

Οἱ ἐργάται ὅλοι χωρὶς νὰ δαπανήσωσι τίποτε, ἐπεὶ ἀπὸ ὀλίγας μέρας ἀφ' ἣ ἐτοποθετήθησαν ὡς μαθηταὶ ἀκόμη ἀπελάμβανον ἡμερομίσθιον καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς ἐργασίας τῶν εἶνε μεγαλυτέρα τῶν ἄλλων, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων ἐδαπάνησαν τὰ διπλάσια καὶ τριπλάσια.

Κάτι ἄλλο θὰ ἠθέλε δια τῶν μελετῶν τοῦ τούτων ὁ κ. Μ...ς νὰ ὑπονοήσῃ καὶ ὅτι αἱ ἐργατικαὶ τάξεις πάσχουσι.

Ἄν ἐπιμεί ἡ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ταύτας, τότε θὰ τὸν παρακαλέσωμεν νὰ μᾶς εἴπῃ τι πρέπει νὰ μετέλθῃ ὁ ἐργάτης ὅπως μὴ κοπιάζῃ καὶ ὅπως ἀπολαμβάνῃ περισσότερα. Δὲν πιστεύομεν ὅμως νὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι ὅλοι πρέπει νὰ γίνωσι τοκισταὶ καὶ συνταξιούχοι.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ δια τὴν πρόληψιν ἣν ἔχει ὅτι ὅλοι κινδυνεύουσι νὰ πάθωσιν τι ἐργαζόμενοι ἢ νὰ σκοτωθῶσι, πρέπει νὰ τὴν ἀποσκορακίσῃ, διότι καὶ ὁ τοκιστὴς καὶ ὁ ἔμπορος γράφων δύναται νὰ πάθῃ τι τυχαίως ἢ ἐξ ἀπροσεξίας.

Πλείονα ἄλλοτε.

Γ. Π...ς

ΠΑΛΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΜΑΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ Γ. Π...ς

Πολύ έσπευσεν ο κ. Γ.Π...ς να κόμη σκέψεις επί της μελέτης ημών της γενομένης δια τας διαφόρους επαγγελματικές τάξεις. Έπρεπε ν' αναμείνη το τέλος της μελέτης μας και το συμπέρασμα ημών επί ταύτης και τότε να κατέλθη εις απάντησιν.

Εκ των μέχρι τούδε υφ' ημών γραφέντων δύναται τις ευκόλως να συμπεράνη ότι, ως οι ίδιοι εργάται μας εβεβαίωσαν και καθώς και ημείς ιδίοις οφθαλμοίς αντελήφθημεν κατά την επίσκεψίν μας εις τον τόπον της εργασίας των και εις τας τρωγλοειδείς οικίας των, η αθλιότης, η πενία και η δυστυχία, εκ του γλίσχρου και ανεπαρκούς ημερομισθίου το οποίον απολαμβάνουσι, ορθούνται φοβεραί, ειδεχθείς, απειλητικάί προ αυτών. Τούτο είνε νομίζομεν μία αλήθεια αναμφισβήτητος καθ' ότι στηρίζεται επί των πραγμάτων. Παν ότι και αν είπη ο κ. Γ. Π...ς ή άλλος τις εναντίον τούτων θα ήτο διαστροφή της αληθείας, των πραγμάτων επί των οποίων ημείς πάντοτε γράφομεν. Παν ό,τι αντελήφθημεν το απετυπώσαμεν και το εξεθέσαμεν χωρίς να μεγαθύνωμεν τούτο. Τι πταίομεν ημείς εάν τα πράγματα μας δεικνύωσιν εικόνας απελπιστικάς;

Θα παρακαλέσωμεν τον κ. Γ. Π...ς – εάν η περί την αύριον μέριμνα τω επιτρέπει, εκτός εάν είνε κανείς κεφαλαιούχος – να αφήση επί τινας ώρας τα κεντρικά μέρη και ας επισκεφθή τας αποκέντρους συνοικίας, οιασδήποτε πόλεως, και εκεί θ' αντιληφθή εάν υπάρχη πτωχεία και δυστυχία εν τη εργατική τάξει. Ό,τι δε δεν εμεγεθύνωμεν, ό,τι αντελήφθημεν και τα εξεθέσαμεν ακριβώς όπως έχουσι, βεβαιεί και τούτο: ότι, ουδείς εκ των εργοστασιαρχών ή των εργολάβων επεχείρησε καν να διαμεύση τα γραφόμενά μας, ή να φέρη αντιρρήσεις επ' αυτών.

Ελέγομεν ανωτέρω ότι έπρεπεν ο κ. Γ.Π...ς ν' αναμείνη το συμπέρασμα της μελέτης ημών. Εάν είχεν ολίγη ακόμη υπομονήν δεν θα έπιπτεν εις το μέγα λάθος να νομίση ότι ο σκοπός της μελέτης ημών είνε να προτρέπωμεν τους εργάτας ν' απορρίπτωσιν πάσαν εργασίαν, όπως απολαμβάνουσι πλείονα και ζώσι περισσότερον χρόνον.

Ημείς, μελετώντες τον βίον του εργάτου, του μεγαλειτέρου τούτου στοιχείου της κοινωνίας μας, δεν έχομεν σκοπόν ειμή να καταδειξώμεν εις τους αγαθούς πολιτικούς μας ότι ο εργάτης πάσχει, υποφέρει οικονομικώς και ότι εάν δεν φροντίσωσι να βελτιώσωσι την αθλίαν ταύτη θέσι του δι' ανετωτέρας, περισσότερον ανταμειβομένης και υγειεστέρας εργασίας, δεν θα

βραδύνωσιν να ἰδωσιν ομοίας σκηνάς, οἰκίαι κατά τον Απρίλιον του παρελθόντος ἔτους συμβάσαι εν τη Καμαρίζῃ του Λαυρίου υπό των μεταλλωρύχων εργατῶν, ας δεν ἐγέννησε σοσιαλιστική ἢ αναρχική διδασκαλία, ἀλλ' ἡ ἀθλιότης, ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις. Λέγει παροιμία τις του Λαοῦ: «Ὅταν ὁ λαὸς πεινά οὔτε νόμους σέβεται, οὔτε ἐξουσίαν φοβείται...».

Ὁ κ. Γ. Π...ς μας λέγει καὶ ἐν ἄλλο: ὅ,τι «οἱ ἄνθρωποι των γραμμάτων, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ολίγοι οἵτινες ζῶσιν ἀξιοπρεπέστερον, παλαίουσι χειρότερον του σοφαντζῆ καὶ του μαραγκοῦ, του γυρολόγου καὶ του τυπογράφου, κ.λπ.».

Ἡ Πολιτεία εἶνε μήτηρ ὅλων. Ὅλα τα αποτελούντα αὐτὴν άτομα πρέπει να προσφέρουν τας υπ' αὐτῆς ζητούμενας υπηρεσίας σωματικὰς καὶ χρηματικὰς. Αὐτὴ δε οφείλει να μεριμνᾷ ἀνεξαιρέτως δια πάντα, τα αποτελούντα ταύτην άτομα, ὡς καλὴ μήτηρ. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, συνήλθον εἰς κοινωνίας τ' άτομα καὶ ἰδρυσαν τας Πολιτείας. Τούτο τουλάχιστον λέγουσιν οἱ πολιτικολόγοι.

Ἀλλ' ἡμεῖς, ρίπτοντες ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κοινωνίας, τι ἀντιλαμβανόμεθα; Ἡ κοινὴ αὐτὴ μήτηρ πάντων, ἡ πολιτεία, ἡ τις ὀφείλει να μεριμνᾷ υπέρ ὅλων ἀνεξαιρέτως, εἶνε ἀρίστη μήτηρ δια μερικὰ μόνον άτομα – τους κεφαλαιούχους – σκληροκάρδιους καὶ φοβερὰ μητριὰ δια τους πολλοὺς – δια τον λαόν, τον ἐργάτην, τον ἐπιστήμονα.

Ἀφ' ἐνός δηλ. τους ἐργάτας καὶ τους ἐπιστήμονας, τους ἀνθρώπους των γραμμάτων, πᾶσχοντας, πενομένους, παλαιόντας δια τον περί υπάρξεως ἀγῶνα λαμβάνουσιν περί αὐτῶν.

Ἐξ ἄλλου: ολίγα άτομα, οὐδέν προσφέροντα εἰς τὴν κοινωνίαν – μη πληρώνοντα φόρους – καὶ πάντοτε δια του χρήματος των προσπαθοῦντα ν' ἀπαλλάσσονται πάσης σωματικῆς υπηρεσίας ἣν οφείλουσι να προσφέρωσι τῇ πολιτεία, παρέχουσα αὐτοῖς πάσας τας φροντίδας καὶ μερίμνας τῆς.

Τι ἐξ ὅλων τούτων δύναται τις να συμπεράνη; ὅτι ἡ πολιτεία παρεξέκκλινε τῆς οδοῦ ἣν ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ, ὅτι ἡ πολιτεία ἔχασε τον προορισμὸν τῆς.

Τούτο ἀν δυνηθῆ να ἐννοήσῃ ὁ ἀγαπητὸς κ. Γ. Π...ς θα ἐννοήσῃ τον σκοπὸν τῆς μελέτης μας.

Τούτο οφείλουσι να ἐννοήσωσι καὶ οἱ ἀγαθοὶ πολιτικοὶ μας, διότι εἰς αὐτοὺς ἐγκεῖται εἰάν ἔχωσι τὴν καλὴν θέλησιν να ἐργασθῶσιν ἀληθῶς υπέρ του Λαοῦ, υπέρ ὅλων, υπέρ των πλουσίων καὶ των πτωχῶν καὶ υπέρ των ἰδίων ἀκόμη. Εἰάν θέλωσιν να προῖδωσιν ποῖον ἐσταί

το τέλος μιας πολιτείας βαινούσης υπό τοιούτους όρους, ας ρίψωσιν εν βλέμμα εις την παγκόσμιον Ιστορίαν, από της εποχής αφ' ης συνήλθον εις κοινωνίας τα άτομα, και προπάντων επί της ιστορίας της Γαλλίας και της νεωτέρας Ελλάδος, εάν ο νους των δεν παρέλυσεν εκ του υπερβολικού ποτού.

Ολίγα εισέτι και περατούμεν την απάντησιν ημών: Καταδεικνυόμενου του αληθούς σκοπού της μελέτης ημών, κρίνομεν περιττόν να είπωμεν εις τον κ. Γ. Π...ς τι πρέπει να μετέλθη ο εργάτης όπως κοπιάζη ολιγώτερον και απολαμβάνει περισσότερον.

Βεβαίως, δεν θα είπω ότι πάντες πρέπει να γίνωσι τοκισταί και συνταξιούχοι, αλλά θα είπω φωνή στεντορεία, ότι «πάντες ανεξαιρέτως πρέπει να ώσιν ευτυχείς». Θα φανή τω κ. Γ. Π...ς όνειρον τούτο. Και όμως τοιούτον εσται το μέλλον. Εκεί η ανθρωπότητα βαδίζει. «Εν τω μέλλοντι ο περι υπάρξεως αγών και αμοιβαίου αγώνος καταστροφής θ' αποβή αγών πάντων και αλληλεγγύως συνδεομένων. Κακοδαιμονία, αθλιότης και πενία θα εξαφανισθώσιν όσον είνε δυνατόν, εκ του κόσμου, και η επί τοσούτον χρόνον ταλαιπωρηθείσα ανθρωπότης θ' αφυπνισθή ως από βαρέως και τρομακτικού ονείρου εις βελτίωνα και ωραιότεραν ύπαρξιν». Ταύτα έγραφεν προς τον εν Αθήναις τότε δημοσιογράφον κ. Ανδρέαν Φαρμακόπουλον, υπό ημερομηνίαν 23 Αυγούστου 1893, ο διάσημος Γερμανός φυσιολόγος και καθηγητής εν τω πανεπιστημίω κ. Βίχνερ. Και μη νομίζετε ότι ο γράφων ταύτα είνε σοσιαλιστής τις ή αναρχικός. Είνε εις αστός.

Του συμπεράσματος της υπό τον τίτλον «Η πάλη δια την ζωήν» μελέτης ημών, συμπεριλαμβανομένου εν τη απαντήσει ταύτη προς τον κ. Γ. Π...ς, κρίνομεν περιττήν την εξακολούθησιν της σκιαγραφήσεως του περι υπάρξεως αγώνος και επ' άλλων τινών επαγγελματών των εργατών, άτινα είχομεν υπ' όψιν μας.

Ήδη ας αναμείνωμεν, μετ' ολιγοτέρας βεβαίως πάντοτε του κ. Γ. Π...ς ανυπομονησίας, τα «πλείονα», τα οποία εις το τέλος της επιστολής του μας υπόσχεται, ο κ. ούτος, ότι θα γράψη... άλλοτε...

Μς

Στα άρθρα του ασχολήθηκε με διάφορα κοινωνικά ζητήματα της εποχής, όπως αυτό της γυναικείας χειραφέτησης, όπως είδαμε και πριν. Το παρακάτω άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πελοπόννησος» στις 9 Αυγούστου 1897:

Η ΧΕΙΡΑΦΕΣΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

“Η χειραφεσία της γυναίκος υπό οιονδήποτε τύπον και αν σκεφθώμεν ταύτην αποτελουμένην θα επιφέρη την αύξησιν των εγκληματιών γυναικών” είνε το τελευταίο επιχείρημα των εχθρών της γυναικείας χειραφετήσεως.

Μέχρι τούδε η λογική και η συζήτησις ηδυνήθη να καταρρίψη πάντα αυτών τα επιχειρήματα. Κατ’ αρχάς... περί του βάρους του εγκεφάλου της γυναίκος αρνούμενοι εις ταύτην την ελευθερίαν... περί διαφθοράς, ην θα συνεπιφέρη η χειραφέτησις αυτής ωμίλησαν περί του ασυμβιβάστου των διαφόρων επαγγελματιών και τεχνών, ας μετέρχεται ήδη ο ανήρ, προς την γυναικείαν φύσιν· αλλ’ όλαί αύται αι πεπλανημένοι..., ως προείπομεν, έπεσαν διά της συζητήσεως και προ της λογικής, προς ην προσέκρουον.

Ήδη έρχονται διά του ιατρού κ. Σιμωνίδου Γ. Βλαβιανού, από των στηλών της «Οικογένειας»... εκδιδόμενου εν Αθήναις να μας ρίψωσι το νέον αυτών επιχείρημα, «τι περί της αυξήσεως των εγκληματιών γυναικών ην θα επιρρίψη η χειραφέτησις αυτών!»

Μη υπαρχούσης διαφοράς, πλην της του φύλου, μεταξύ ανδρός και γυναίκος – η φύσις, η πραγματικότης, η... βεβαιοί τούτε - η γυνή είνε ον ελεύθερον ως και ο ανήρ, ελεύθερον εις τας σκέψεις του. Επομένως καθ’ ον ελεύθερον η γυνή πρέπει να έχη τ’ αυτά εν τη κοινωνία δικαιώματα μετά του ανδρός.

Άνθρωπος και εκείνος άνθρωπος και εκείνη.

Αμφότεροι γεννώνται επί της Γης ελεύθεροι, όπως καλλιεργήσωσι το πνεύμα των, να αναπτύξωσι τας διανοητικάς των δυνάμεις, να πλουτίσωσι τον εγκέφαλόν των με τας κεκτημένας γνώσεις, ν’ ακολουθήσωσι τας κλίσεις των εις παν επάγγελμα εις πάσαν τέχνην και επιστήμην, να ενωθώσι κατά τας συμπαθείας των και τους χαρακτήρας των προς δικαίωσιν του είδους των εν βίω ευτυχεί και...

Των δικαιωμάτων όμως τούτων, τα οποία η φύσις παρέχει και διά την γυναίκα και διά των άνδρα εξ ίσου η γυνή από αιώνος ήδη στερείται επιδράτει της βίας ήτοι του δικαίου του ισχυροτέρου.

Εάν ρίζωμεν εν βλέμμα εις την ιστορίαν του παρελθόντος θα είδωμεν ότι η γυνή πάντοτε... και καταφρονουμένη παρείστη εις άθλιαν κατάστασιν επί αιώνας.

Γυνή παρέχουσα την μεγάλη εις η υπηρεσίαν, τα τέκνα της η χρησιμοποιούσα εις τον άνδρα ως οδηγήτρια προς την εντέλειαν και την αλήθειαν, εθεωρήθη, εις εποχάς κατά τας οποίας η ανθρώπινος διάνοια ευρίσκετο εις το σκότος, ως το αχρηστότερον των όντων, ως αναζία ελευθέρας βουλήσεως, ως αναζία παιδεύσεως και μορφώσεως.

Αλλά και εν τη σημερινή κοινωνία η θέσις της γυναικός δεν είνε αξιόζηλος: Η γυνή σήμερα θεωρείται ως ον κατώτερον του ανδρός.

Εν του εκλογή του συντρόφου του βίου της δεν είνε ελευθέρα, ουδέ κυρία της τύχης της.

Αι κλίσεις της προς παν επάγγελμα και πάσαν επιστήμην και τέχνην περιορίζονται, αναγκασμένης να δαπανά τας ώρας του βίου της εντός του οίκου, όπως χρησιμεύση ως δούλη του ανδρός.

Ένεκα της επικρατούσης εν τη ενεστώτη κοινωνία οικονομικής ανισότητος πωλείται ασυνειδήτως υπό το πρόσχημα του γάμου, γενόμενη κτήμα του ανδρός.

Η γυνή λοιπόν πρέπει να επανακτήσει τα δικαιώματά της.

«Η χειραφέτησις της γυναικός θα επιφέρει την αύξησιν των εγκληματιών γυναικών».

Έστω. Αλλά πρέπει να εξακολουθή αδίκουμένη η γυνή, και να παύση απαιτούσα τα νομίμως ανήκοντα και ταύτη δικαιώματα, ως προερχόμενα υπό της φύσεως, υπό το πρόσχημα ότι θα αυξήση ο αριθμός των εγκληματιών γυναικών;

Πιστεύομεν ότι την άδικον ταύτην όσον και παράλογον ιδέαν δεν θα την έχη ουδείς λογικός άνθρωπος, ουδ' αυτός ο κ. Συμωνίδης Γ. Βλαβιανός.

Ενταύθα γεννάται το εξής συμπέρασμα: ότι πρέπει να ευρεθή το μέσον δι' ου η χειραφέτησις της γυναικός να συντελεσθή τα δε προτεινόμενα προσκόμματα να κατασυντριβούν.

Ο κ Συμωνίδης Γ. Βλαβιανός ώφειλε να ζητήση, αρκεί να κατέρχεται εναντίον της χειραφετήσεως της γυναικός, το μέσον τούτο.

Τότε θα ηναγκάζετο ο κ. Βλαβιανός να ερευνήση επισταμμένως προς ανεύρεσιν των αιτιών άτινα ωθούνσι τα άτομα εις το έγκλημα: ήθελε δε ανεύρει ως μόνον αίτιον τον παρόντα κοινωνικόν οργανισμόν, καθ' ου ήθελεν ενωθή μετά των οπαδών των νεωτεριστικών ιδεών και ήθελεν επιδιώξει την μεταμόρφωσιν αυτού και την ίδρυσιν νέας κοινωνίας ήτις να στηρήζηται επί των φυσικών νόμων και εν τη οποία θα επεκράτει η εν τη φύσι παρατηρουμένη Αρμονία.

Ίσως μας είπη, ο κ. Βλαβιανός ότι, αληθώς, μένων εν τη κοινωνία του μέλλοντος θα απαιτήσει τα δικαιώματά της η γυνή, αλλ' ότι η ιδεώδης εκείνη κοινωνία είνε πολύ μακριάν η δέ χειραφέτησις γίνεται εν τη παρούση κοινωνία.

Απαντώμεν: Η εργασία πρέπει ν' αρχίση από τούδε. Εν αρχή της χειραφετήσεως της γυναικός πιθανόν ο αριθμός των εγκληματιών γυναικών ν' αυξήση· αλλ' όταν η γυνή μορφωθή και αναπτυχθή διανοητικώς και ηθικώς τότε ο αριθμός των εγκληματιών γυναικών δεν λέγομεν ότι θα εξαλειφθή ολοτελώς – εν ότω υπάρχει ο παρών κοινωνικός οργανισμός – αλλά τουλάχιστον θα ελαττωθή κατά πολύ. Η στατιστική μας διδάσκει ότι η ολικότης σχεδόν των εγκληματιών συνίσταται εξ ατόμων αμαθών και προληπτικών, σπανιότατα δε υπό ατόμων ανεπτυγμένων και μορφωμένων διανοητικής και ηθικής. Φέρομεν των λεγομένων μας απόδειξιν αυτό τούτο το παράδειγμα του κ. Βλαβιανού. Εν τη Μάνη ένθα επικρατεί η περισσότερα και μεγαλυτέρα αμάθεια και όπου ο εγκέφαλος αμφοτέρων των φύλλων έχει ζυμωθή μετά πολλών προλήψεων διαπράττονται τα περισσότερα και τα φρικωδέστερα, υπό γυναικών και ανδρών των εγκλημάτων.

Εάν ο Βλαβιανός φέρει αντίρρησιν τινα επί των γραμμών τούτων είμεθα λίαν πρόθυμοι να συζητήσωμεν επί ταύτης. Εν τη συζητήσει η αλήθεια: η δε αλήθεια ελευθερώσει ημάς, έλεγεν ο Ιησούς.

Αναμένομεν.

Μς

Ή ακόμα και με καθαρά εργατικά ζητήματα. Το άρθρο που ακολουθεί δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πελοπόννησος» στις 23, 25 κι 26 Αυγούστου 1897:

Ο ΠΕΡΙ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΑΓΩΝ

ΣΤΟ ΠΥΡΙΔΟΠΟΙΕΙΟΝ

ΜΙΑ ΣΕΛΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟΥ ΜΟΥ

*Τα εν Αθήναις και Πειραιεί πυριτιδοποιεία 5-6 τα επισκέφθην μετά τινος φίλου μου. Μόνον επί του πρώτου και κυριωτέρου θα ομιλήσωμεν. Τούτο είνε το «ελληνικόν πυριτιδοποιείον» ή κοινότερον το του Μωραϊτίνη. Εκκινήσαμεν εκ της πλατείας της Ομονοίας προς την αγ. Τριάδα, οπόθεν ελάβομεν την Ιεράν Οδόν, ήτις άγει κατ' ευθείαν προς το πυριτιδοποιείον. Εφθάσαμεν μετά πορείαν κανονικήν μιάς ώρας. Έξωθεν τούτου υπάρχουν 10-15 σπητάκια της εταιρίας χρήσιμα ως κατοικίαι των εργατών επί ενοικίω. Εκεί είνε και το μόνον ακάθαρτον και βρωμερόν μαγειρομπακάλικον εις το οποίον τρώγουν οι εργάται. Ο μπακάλης, χονδρός προγάστωρ, με πλαδαράς παρειάς και με βρωμερά ρούχα, πληρώνει ενοίκιον αδρότατον εις την εταιρίαν. Η εταιρία τίθησιν ως όρον εις τους εργάτας να τρώγουν και να πίνουν εν αυτώ. Ένεκα του κόπου εμείναμεν ολίγα λεπτά προς ανάπαυσιν εν ός του μαγειρομπακάλικου. Εκεί έτρωγον εις ένα τραπέζι 5-6 εργάται. Με τούτους συνομιλεί ο μπακάλης και τους έλεγε:
- Παιδιά, εδώ ήλθατε να δουλέψητε, μη σας νοιάζει, με παπούτσια ήλθατε χωρίς παπούτσια θα φύγητε.
Εφρικήσαμεν.*

Η ώρα είνε σχεδόν 5 μ.μ. Έξωθεν του καταστήματος υπάρχουν ολίγοι τίνες εργάται, όσοι δεν έλαβον μ.μ. μέρος εις την εργασίαν ή όσοι δεν επρόφθασαν να εισέλθουν ευθύς μετά την σήμανσιν της σφυρίκτρας. Απεφασίσσαμεν να εισέλθωμεν. Επλησιάσαμεν προς την είσοδον. Πελώριος θυρωρός, πρώην λοχίας του πεζικού μας υποδέχθη. Υπάρχουν δύο είσοδοι· η μικρά και η μεγάλη. Εκ της μεγάλης διέρχονται τα αμάξια και τα κάρρα. Εκ της μικράς οι εργάται. Αυτή είνε τόσον μικρά που μόλις εν πρόσωπον δύναται να διέλθη. Και τούτο όπως ο έμπροσθεν ταύτης ιστάμενος θυρωρός ερευνά τους εργάτας εξερχομένους, μη τυχόν και λάβωσι μεθ' εαυτών πράγματα του εργοστασίου.

Επί τη εισόδω μας το μόνον πράγμα που υπέπεσεν ευθύς εξ αρχής εις τους οφθαλμούς μας ήτο πίναξ εφ' ου εγράφοντο μεγάλοις γράμμασι ταύτα:

«Απαγορεύεται αυστηρότατα το καπνίζειν»

Ολόκληρο το κατάστημα περιβάλλεται υπό τείχους.

Διάφοροι δρομίσκοι οδηγούν προς τα διάφορα τμήματα.

Ο θυρωρός μας ωδήγησε μέχρι του Ιου τμήματος και επέστρεψεν εις την θέσιν του.

Το πυριτιδοποιείον διαιρείται εις πολλά τμήματα κεχωρισμένα αλλήλων.

Α τμήμα κατασκευής φυσιγγίων.

Β τμήμα κατασκευής πυρίτιδος.

Γ τμήμα κατασκευής βολίδων.

Δ τμήμα κατασκευής δυναμίτιδος.

Άλλαι αποθήκαι κείνται δεξιά και άλλαι αριστερά, εδώ κι' εκεί.

Η κινητήριος, μηχανή, εξαισία την όψιν, και θαυμασία την κατασκευήν κείται εν τω μέσω.

Σύρματα επί κοντών, ως τα των τηλεγράφων, διασταυρούνται καθ' όλας τας διευθύνσεις και δαιμονίως σφυρίζουν.

Η κατοικία του διευθυντού, οίκημα κομψόν και ωραίον, είδος πυργίσκου, κείται εις το υψηλότερον μέρος του περιβόλου.

Δεν δυνάμεθα να περιγράψωμεν λεπτομερώς άπαντα τα τμήματα του πολυδαιδάλου τούτου καταστήματος.

Θα απασχοληθώμεν μόνον εις την περιγραφήν του τμήματος των φυσιγγίων, όπου μας ωδήγησεν ο θυρωρός.

Εγνωρίσαμεν πρώτον τον αρχιεπιστάτην του τμήματος. Όστις, ευγενώς προσφερθείς, μας ωδήγησεν εις όλον το τμήμα.

Ετύχομεν εις την κατασκευήν φυσιγγίων όπλου σασσεπώ.

Περιήλθομεν τα διάφορα του τμήματος τούτου διαμερίσματα.

Εγνωρίσαμεν επομένως την κατασκευήν φυσιγγίων.

Προς κατασκευήν αυτών ιδού πόσα είδη χρειάζονται: τούλι μεταξωτόν, χάρτης μεταξωτός, καψίλιον, χάρτινος θήκη του καψιλίου, πυρίτις, σπάγκος, τάπα, άλειμα, σκούφια.

Εις το πρώτον διαμέρισμα κόπτεται το μεταξωτόν ύφασμα εις τετράγωνα τεμάχια, εις τετράγωνα τεμάχια κόπτεται και ο μεταξωτός χάρτης, όστις επικολλάται εις το μεταξωτόν, και τίθεται ούτω εις τον ήλιον προς ζήρανσιν.

Οπόταν δε ζηρανθούν συλλέγονται και δίδονται όπως κολληθή εις το όπισθεν μέρος του καψιλίου.

Εκείθεν τίθεται πάλιν εις τον ήλιον. Οπόταν δε αποξηρανθώσι συλλέγονται και δίδονται εις το δεύτερον διαμέρισμα.

Εκεί ένα ένα κατά σειράν τίθενται εις ζύλινα πινάκια έχον έκαστον 100 σπάς.

Υπό άλλων εργατών επιθεωρούνται αν εις όλα τα φυσίγγια έχουν τεθή καψύλια. Οπόθε μετακομίζονται εις το τρίτον διαμέρισμα, όπου διά μέτρου, ομοίοι δακτυλήθρα, γεμίζονται πυρίτιδος, και εκείθεν διαβιβάζονται εις το τέταρτον διαμέρισμα.

Εις το διαμέρισμα τούτο γίνεται η βαναυσιώτερα και κοπιωδεστέρα εργασία. Εργάται επί θρονίων καθήμενοι πιέζουν διά της χειρός των την εντός των φυσιγγίων πυρίτιδα, μέχρις ωρισμένου σημείου. Τοσαύτη δε δύναμις απαιτείται ώστε διασχίζονται αι χείρες των εργατών και πληγώνονται εις τοιούτον βαθμόν, ώστε εκ των πληγών των ρέει αίμα.

Ένας εργάτης κατά μέσον όρον πιέζει την μέραν 300-400 φυσίγγια. Πληρώνεται δε 70 λεπτά τα 100.

Εκ του διαμερίσματος τούτου δίδονται εις τα διαμερίσματα της δέσεως. Ένθα επί των πιεσθέντων φυσιγγίων, θα φορέσουν την σκούφια ήν εφαρμόζεται η βολίς.

Εκείθεν τα πινάκια μεταφέρονται εις το έκτον διαμέρισμα εις αι εργάτιδες διά σπάγου περιδένουσι την βολίδα μετά του φυσιγγίου, αφ' ου προηγουμένως εν μηχανήμα κάμει θέσιν

δια την επίδεσιν.

Εκ τούτου του διαμερίσματος μετακομίζονται εις το έβδομον.

Εδώ γίνεται η κατασκευή του αλείματος, και η άλλειψις των φυσιγγίων. Αλλείφονται δε τα φυσιγγια με άλειμα, όπως ευκολώτερον εξέρχεται η σφαίρα εκ του όπλου και ίνα μη καταστρέφονται οι αύλακες τούτου. Εντεύθεν μετακομίζονται εις το όγδοον διαμέρισμα.

Εις τούτο κατασκευάζονται τα κυτία, εις α τίθενται ανά 10 τα φυσιγγια. Ακόμη και τα κιβώτια εις α τίθενται ανά 100 τα κυτία.

Μετά ταύτα θέτουν επί των κιβωτίων τας ετικέττας του καταστήματος και φορτωνόμενα εις κάρα μεταφέρονται εις τας αποθήκας.

Ούτω έγειραν έτοιμα προς αποστολήν διά τα περαιτέρω.

(Αύριον το τέλος)

Μς»

«(Συνέχεια ίδε προπαρελθόντα αριθμόν)

Εκατό, διακόσιοι, πεντακόσιοι εργάται και εργάτιδες εργάζονται εις το τμήμα τούτο της κατασκευής των φυσιγγίων.

Αν δεν απατώμαι το Συμβούλιον του πυριτιδοποιείου εδημοσίευσεν προ ολίγου χρόνου προ της επισκέψεώς μας ταύτης ειδοποίησιν εις την πρώτην σελίδα πρώτην στήλην της συναδέλφου «Ακροπόλεως» δι' ης «Εζητούντο εργάται διά το ελληνικόν πυριτιδοποιείον.

Επροτιμώντο οι έχοντες εργασθή προηγουμένως εις τούτο».

Την δευτέραν μέραν της δημοσιεύσεως της ειδοποιήσεως ταύτης χιλιάδες εργατών και εργατιδών κατέκλυσαν το κατάστημα, ως μοί έλεγεν εις εργάτης.

Εκ των εργατών τούτων το κατάστημα εκράτησεν όσους είχε ανάγκην.

Οι λοιποί, κατηφείς και τεθλιμμένοι, επέστρεψαν καταρώμενοι την τύχην των διότι δεν τους ηννόησε να προσληφθούν αυτοί εις την υπηρεσίαν. Εμακάριζον δε τους άλλους ή αν θέλετε, εφθόνουν αυτούς, διότι θα εμπαλώνοντο ολίγον καιρόν.

Έπειτα λέγουν μερικοί χορτάτοι, ότι πεινούν όσοι εργάται μόνον είναι τεμπέληδες και δεν θέλουν να εργασθούν.

Είπομεν ότι το κατάστημα απέχει των Αθηνών 1 σχεδόν ώραν.

Πέντε εξ αμάζια (αραμπάδες) μόλις γλυκοφέξει, αναμένουν εις την αγ. Τριάδα.

Εκεί συναθροίζονται από όλας τας συνοικίας των Αθηνών αι εργάτιδες. Επιβαίνουσαι δε των αμαζών μεταφέρονται εις το πυριτιδοποιείον.

Το εσπέρας πάλιν, διά των αμαζιών θα επιστρέψουν εις Αθήνας.

Οι εργάται όμως, διότι είνε άνδρες, μεταβαίνουν πεζή κάθε πρωίαν, εις το κατάστημα και επανέρχονται πάλιν πεζή το εσπέρας εις Αθήνας.

Αναχωρούν των Αθηνών το γλυκοχάραγμα και επιστρέφουν περί λύχνων αφάς, διότι το κατάστημα ανοίγει την 5 π.μ. και κλείνει την 6 μ.μ.

Ήτοι εργάζονται 12 όλας ώρας.

Όστις δεν έχει συναίσθησιν τι εστί ανθρωπισμός.

Όστις δεν έχει συναίσθησιν τι εστί πολιτισμός.

Ούτινος η καρδιά δεν πάλλει και είναι σκληρά ως ο λίθος βεβαίως δεν συγκινείται και δεν πάσχει επί τη θέα των ταλαιπώρων τούτων βιοπαλαιστών.

Το πρόσωπόν των καχεκτικόν και ερρυτιδωμένον. Τα μαλλιά των ατημέλητα και ακτένιστα. Το σώμα των, μόλις ίσταται επί των δύο καλλαμένιων ποδών των. Τα ρούχα των ελεεινά, ρυπαρά, εφθαρμένα, μπαλωμένα εις εκατό μέρη. Τα υποδήματά των άθλια, ξυλωμένα.

Είδομεν πολλούς κρατούντας ταύτα υπό μάλης ή ανά χώρας, όπως μη, ένεκα του μεγάλου δρόμου, φθείρωσι ταύτα προώρως.

Πώς διαιτώνται οι εργάται πάντοτε το γνωρίζομεν.

Ίδωμεν όμως, πώς διαιτώνται οι εργάται και οι εργάτιδες του πυριτιδοποιείου.

Αι μεν εργάτιδες παίρνουν από το σπίτι τους ολίγον ψωμάκι και ολίγον τυρί αθλίας ποιότητας ή εληές, η κρεμμύδι, ή ένα πορτοκάλι, ή μία δεκάρα χαλβά και τα τυλίγουν εις ένα μανδήλι άσπρο ή εις πετσέτα χονδρήν εντοπιάν και τρώγουν την μεσημβριάν εις το διάλειμμα.

Το πρωί προ της αναχωρήσεώς εκ της εστίας των κολατσιζούν ολίγον ψωμάκι με σταφύλι.

Το εσπέρας επιστρέφουσαι δειπνούν μετά της οικογενείας των.

Πολλαι τούτων λαμβάνουσι μεθ' εαυτών τα κοριτσάκια των 5-10 ετών, τα οποία εργάζονται και ταύτα επί ημερομίσθιω 50-60 λεπτών.

Οι δε εργάται το πρωί, όσοι μένουν εις τα δωμάτια της εταιρίας, πριν εισέλθουν εις το κατάστημα θα πάρουν καφέ.

Την 8 π.μ. γίνεται διάλειμμα εν τέταρτον της ώρας διά να κολατισούν.

Κολατσιζούν συνήθως 10 λεπτά ψωμί και 10 λεπτά σταφύλι, ή τι άλλο της αυτής αξίας.

Την 12 της μεσημβρίας όταν σφυρίζει η μηχανή εγκαταλείπουν πάσαν εργασίαν και μεταβαίνουν άπαντες οι εργάται εις το μαγειρομπακάλικο προς γεύμα.

Ο μπακάλης εις μίαν χύτραν μεγάλην, ακασιτέρ την όζουσαν, θα μαγειρεύση το φαγητόν της μέρας, το οποίον συνήθως είνε φασόλια, σαλιγκάρια, κρέας οδοδός, κουκιά και τα παρόμοια.

Η μερίς έχει 35 λεπτά. Η μισή 20. Είνε, ως είπομεν ανωτέρω, οι εργάται υποχρεωμένοι, επί ποιινή αποβολής, να λαμβάνωσι πάντες την τροφήν των από το άθλιον αυτό μαγειρομπακάλικο.

Ας έλθωμεν και εις τους αριθμούς.

Πόσα θέλει ο εργάτης την μέραν διά τροφήν του.

Αναγράφομεν μόνον τ' απολύτως αναγκαία.

Ιδού ο κατάλογος:

Καφές λεπτά 10

Κολασιό » 20

Μία μερίδα φαγητόν » 35

Ψωμί » 15

Κρασί » 5

Δείπνον » 45

Το όλον 1,30

Πόσα λαμβάνει την μέραν:

Αν ήναι εργάτης ημερομίσθιος θα λάβη 2-2,50 δρ.

Οι επιστάται λαμβάνουν 3 δρχ.

Αν εργάζονται κατ' αποκοπήν – και συνήθως τούτο συμβαίνει – θα βγάλη κατά μέσον όρον 1,50-2,50.

Ολίγιστοι εργάται βγάνουν 3-4 δραχμάς.

Γενικώς, ο μέσος όρος είνε 2 δραχ. Την μέραν, εξ ών, αφαιρουμένων των εξόδων 1,30, μένουν διά την τσέπην των 70 λεπτά μόνον.

Ο μη πιστεύων, ας υπάγη μέχρι του εργοστασίου, και ας ερωτήση καθ' οδόν ένα εργάτην και θα μάθη την αλήθειαν.

Και πόσον εργάζονται την μέραν;

Δώδεκα ολοκλήρους ώρας.

Διότι το κατάστημα ανοίγει την 5ην π.μ. κάμνει διάλειμμα σχεδόν μίαν ώραν την μεσημβριάν και κλείνει την 6 μ.μ.

Οι επιστάται διά να πωλούν εκδούλευσιν εις τους προϊσταμένους των και διατηρούνται εις τας θέσεις, φέρονται προς τους εργάτας αγροίκως και σκληρώς. Πολλάκις τους υβρίζουν και τους προπηλακίζουν και τους βλασφημούν.

Ούτοι έκοντες άκοντες αναγκάζονται να δέχονται τας ύβρεις ένεκα του φόβου της πείνης.

Εις παν οιονδήποτε παράπτωμα, εις παν ελάχιστον λάθος η απειλή της αποβολής ίσταται επί της κεφαλής των ως δαιμόνιον ζίφος.

Χάριν αυτού του ευτελούς ημερομισθίου, οι δυστυχείς εργάται, ανά πάσαν στιγμήν πόσα ποτήρια πικρίας δεν δοκιμάζουν!!

Ομολογούμε ειλικρινώς, ότι όταν εξεκινήσαμεν, να υπάγωμεν εις το πυριτιδοποιεῖον, το παν περί ημάς εμειδία, η καρδιά μας ἦτο αναπαυμένη. Όταν δε εξεκινήσαμεν ν' ανέλθωμεν τούτου, η θλίψις εἶχε καταλάβει ημάς, η καρδιά μας ἐπάλλε σφοδρῶς και τα πάντα μας εφαινότο ζοφερά.

Ὅσα εἶδομεν και ηκούσαμεν ἐκεῖ ἀδύνατον να περιγραφούν.

Μς.».

Και, φυσικά, ἔγραφε και ἄρθρα που αφορούσαν τις ίδιες τις αναρχικές ιδέες, ὅπως το παρακάτω, το οποίο εἶναι ἀπάντηση σε κάποια ἐπιστολή και, μάλιστα, αρκετά δηλωτικό, των ἀπόψεων ἀπὸ τις οποίες ἐμφορεῖτο ο Γιάννης Μαγκανάρας, ἀλλὰ και οι ὑπόλοιποι αναρχικοί της «Ἐπί τα Πρόσω»:

Τι εἶναι και τι θέλουν οι αναρχικοί; Εἶναι ἄνθρωποι ἀνευ ἀρχῆς καμμίας, ἄνθρωποι ἀνευ ιδεώδους, ἀνευ σκοποῦ; Εἶνε ἄνθρωποι μη θέλοντες ἀρχάς-ἐξουσίαν; Ποῖον ἐπὶ τέλους το ιδεώδες των και τι θέλουν;

Την ἀπορίαν ταύτην του περιέργου ἀναγνώστου μας θα λύσωμεν ημεῖς.

Ἡ Ἑλληνική δημοσιογραφία δεν ηδυνήθη μέχρι σήμερον να δώση δυνάμεθα να εἰπώμεν, ἀκριβῆ και σαφῆ ιδέαν εἰς τους ἀναγνώστας της περί ἀναρχίας και ἀναρχικῶν.

Δύο εἶδη ἀναρχικῶν ὑπάρχουσιν: Ἀναρχικοί ἀκροί – ὡς ο Ραβασσώλ, ο Ἀγρύ, ο Βαγιάν, ο Πάλλας κλ. – και ἀναρχικοί θεωρητικοί – εἰς τας τάξεις των οποίων συγκαταλέγονται ἄνθρωποι σοφοί, σπουδασταί της ἀνθρωπίνης φύσεως και βαθεῖς γνώσται των ἀνεπεσχέτων τάσεων της σημερινῆς ἐποχῆς, ὡς ο Κροπότκιν, ο Τολστόϊ, ο μέγας γεωγράφος του αἰῶνος μας Ἐλιζέ Ρεκλούς, ο Ἀμών, ο Ἰούλιος και Ἰωάννης Γκράβ, ο Κυπριάννης και πολλοί ἄλλοι.

Ἡ πρώτη των αἰρέσεων τούτων ζητεῖ ἀφ' ου το παν καταστρέψη, ἀνατρέψη, ἐξαφανίση ἐκ του ὑπάρχοντος κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, ἐπὶ των ερειπίων αὐτοῦ και ἐπὶ των τάφων των νεκρῶν γενεῶν ζωῆ νέα και δροσερά ν' ἀναπτυχθεῖ. Λαοὶ δε ἐμπλεοὶ δυνάμεων ἀσυναρτήτων ἀλλ' υγιῶν ν' ἀναφανώσι. Νέα βίβλος της παγκοσμίου ιστορίας ν' ἀρχίσῃ.

Οι οπαδοὶ της αἰρέσεως ταύτης τρέφωσι μίσος ἀσπονδον ἐναντίον πάσης ἐξουσίας και κατὰ παντός πλουσίου. Διαμαρτύρονται δε ἐναντίον της υφισταμένης κοινωνικῆς ἀθλιότητος διὰ πάντων των μέσων, του ἐγχειριδίου, της βόμβας, του πετρελαίου, της δυναμίτιδος, ἔχοντες ὡς

αζίωμα: «Θανατούντες στέργομεν τον θάνατον».

Η ετέρα αίρεσις, βασιζομένη επί της ιστορίας και της επιστήμης, λέγει: ότι, η ανθρωπότης κατά τον φυσικόν νόμον της απεράντου τελειοποιησιμότητος, θέλει εξελιχθή μέχρις εκείνου του σημείου της προόδου, κατά το οποίον οι άνθρωποι της Γής άπαντες, μη υποκείμενοι είς βιωτικάς ανάγκας, απηλλαγμένοι προλήψεων και συνειδότες ότι αλήθεια και φυσική ελευθερία είνε η μεταξύ «δικαιώματος και καθήκοντος αρμονία», δεν θέλουσιν έχει ανάγκην πλέον προσωπικών αρχών και εξουσιών ίνα αποτρέπωνται του κακού. Ότι έκαστος άνθρωπος έχει καθήκον και δικαίωμα να υποβοηθή την πρόοδον, την εξέλιξιν της ανθρωπότητος. Θεωρεί δε ότι το μόνον συντελεστικόν μέσον πρέπει να ήνε αι πνευματικά επαναστάσεις. Πάσαν βιαίαν πράξιν την αποδοκιμάζει, ως φέρουσαν την παρακώλυσιν της προόδου, της εξελίξεως.

Ιδού εν ολίγοις τι ζητούσιν οι αναρχικοί αμφοτέρων των αιρέσεων, και οποία αι θεωρίαι αυτών.

Μς

(«Πελοπόννησος», 31 Ιουλίου 1897)

Άρθρο στην «Επί τα Πρόσω»

Αναδημοσιεύουμε, τέλος, ένα ακόμα άρθρο του Γιάννη Μαγκανάρα που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 35 (και τελευταίο) της «Επί τα Πρόσω» (8 Φεβρουαρίου 1898), στο οποίο σχολιάζει είδηση της εφημερίδας «Πελοπόννησος» την οποία και παραθέτει:

ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Δυστυχής γέρων ρακένδυτος, πλέον των 70 ενιαυτών αριθμών, τρία εν όλω ταξείδια επί κάρρου έκαμε χθές από του Νοσοκομείου εις το αστυνομικόν κατάστημα και ανά την πόλιν. Ήτο ασθενής και τας τελευταίας του εμέτρα στιγμάς, έτρεμε δε εκ του δριμυτάτου ψύχους. Εκ του Νοσοκομείου εξεδιόχθη, διά τίνα λόγον άγνωστον και κατέφυγεν εις την αστυνομίαν. Αλλά η αστυνομία τι να τον κάμη; Τον απέστειλε πάλιν εις το Νοσοκομείον και εκεί μετά τόσας παρακλήσεις δεν τον εδέχοντο. Απέστρεφον του οφθαλμούς πάντες οι εκείθεν διερχόμενοι ίνα μη τον βλέπωσι έξωθεν εις το πεζοδρόμιον τρέμοντα και ψυχροραγούντα. Ίσως ήδη δεν θα ευρίσκεται εις την ζωήν, διότι μια γωνία εν τω Νοσοκομείω δεν ευρέθη να

ριφθή και αυτός.

(«Πελοπόννησος» Πατρών, 2 Φεβρουαρίου 1898”)

Την εικόνα της αθλίας του γέροντος καταστάσεως, με ζωηρά χρώματα σας την ζωγραφίζει μια από τας αστικές εφημερίδας της πόλεώς μας. Η αστική εφημερίς αναγράφει απλώς το γεγονός. Πόσον όμως δύναται ν' αντλήσει φιλοσοφίαν επί του γεγονότος τούτου, το οποίον ήλθε κατόπιν του δοθέντος πλουτοκρατικού χορού να μας δώσει την αντίθεσιν μεταξύ του πλουσίου και του πτωχού πόσας σκέψεις δύναται να αναπτύξη εν ταις στήλαις της αντί να συμπληρώση ταύτας δε ανούσιων δημοσιευμάτων.

Εις γέρων απέθανεν μέσω της Χριστιανικής μας Κοινωνίας και Πολιτείας εκεί επί του πεζοδρομίου πεταμένος σαν αρρωστιάρικο σκυλί. Και όμως οι αστοί και αι αστικά εφημερίδες θα εξακολουθήσι να μας λέγωσιν ότι «πάντες ζώμεν εν Ελλάδι καλά» ότι ημείς μωρολογούμε και δεν ξέρομεν τι λέγομεν. Όμως ως πείσμα της μελέτης μας επί της Κοινωνίας λέγομεν, ότι ο πλούσιος κλέπτει τον πτωχόν, ότι η Πολιτεία αστοργεί διά τα περισσότερα τέκνα της, τους πολίτας, τον λαό και ότι η τοιαύτη κατάστασις θα μας οδηγήσει εις μίαν Επανάστασιν. Εάν δε θελήσεις να τους αποδείξεις το μέγα χάος όπερ χωρίζει την Πλουτοκρατίαν από την Εργασίαν και την άκραν αντίθεσιν αυτών, σου λέγωσιν αποτόμως: – Τι λές βρε αδερφέ; Σιώπα! Δεν είναι έτσι που τα λές. Όλοι οι εργάτες εργάζονται και αμοιβονται καλώς! Αι και αν ήναι κανείς δυστηχής και ασθενής και δεν δύναται να συντηρηθή δι' αυτούς έχομεν κάμει τόσα φιλανθρωπικά καταστήματα. Έχομεν δι αυτούς Πτωχοκομείο και Νοσοκομείο. Εάν ανοίξεις το στόμα σου να τους φέρης αντίρρησιν επί των λεγομένων αυτών, εάν θελήσεις να τους είπης ότι τα νοσοκομεία και τα πτωχοκομεία είναι μόνον δι εκείνους οι οποίοι είναι φίλοι του κόμματος και ότι εις το καθεαυτό πτωχό δεν ανοίγονται οι θύρες των, απέρχονται λέγοντες «Εγεννήθητε, φίλε μου, ν' αντιλέγητε!». Αλλά η σφενδόνη εξακολουθή περιστρεφομένη και κάποτε θα εκσφενδονίσει τον λίθον.

I. M. Μαγκανάρας

Γ. Παπαλεξανδρόπουλος

Προφανώς, μία από τις γνωριμίες του Γιάννη Μαγκανάρα ήταν και ο δημοσιογράφος της εφημερίδας «Πελοπόννησος» Γ. Παπαλεξανδρόπουλος, ο οποίος βρισκόταν κοντά στην αναρχοκομμουνιστική ομάδα της «Επί τα Πρόσω». Ο Γ. Παπαλεξανδρόπουλος, μάλλον με τη βοήθεια του Γ. Μαγκανάρα, κυκλοφόρησε την περίοδο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 1897 (περίοδο κατά την οποία ο Μαγκανάρας δεν ήταν κρατούμενος) τη σατυρική εφημερίδα «Ο Σατανάς» και αργότερα το 1899 (που ο Μαγκανάρας δεν ήταν επίσης κρατούμενος και, προφανώς, πάλι με

βοήθειά του) κυκλοφόρησε μια άλλη σατυρική εφημερίδα τη «Μιμόζα».

Ο Νίκος Ε. Πολίτης στο «Χρονικό του Πατραϊκού Τύπου 1840-1940 (Πάτρα 1984), γράφει ότι «Ο “Σατανάς” έβγαινε τακτικά κάθε εβδομάδα το τρίμηνο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 1897 (ίσως και αργότερα). Δύο τουλάχιστον φύλλα του κατασχέθηκαν. Οι άλλες εφημερίδες τον χαρακτήριζαν «ρυπαρόφυλλον». Συντάκτης του «Σατανά», ήταν ο δημοσιογράφος Γ. Παπαλεξανδρόπουλος, που εργαζόταν στην «Πελοπόννησο». Για δημοσιεύματα του «Σατανά» μήνυσε τον Παπαλεξανδρόπουλο ο δημοσιογράφος Μιχ. Σακελλαρίου, και απείλησε να τον σκοτώσει ο ενοικιαστής φόρων Χαρ. Θεοχάρης».

«Η Μιμόζα», σατυρική εφημερίδα, που εμφανίστηκε το 1899, ήταν συνέχεια του «Σατανά», που είχε εκδώσει δύο χρόνια ενωρίτερα ο Γ. Παπαλεξανδρόπουλος».

»Η εφημερίδα χαρακτήριζε Μιμόζες, Μιμόζους, Μιμοζίνους ή Μιμοζικούς τις γυναίκες και τους άνδρες που τηρούσαν τους κανόνες καλής συμπεριφοράς, ή ανήκαν στη λεγόμενη αριστοκρατία. Αυτή ήταν και ο μόνιμος στόχος του σαρκασμού της «Μιμόζας».

Με τίτλο «Οι κυανόαιμοι» γράφει:

*Φλεβοτομείται γενικώς ο κόσμος εις τας Πάτρας
Κι ενέσεις όλοι κάνουνε με κυανούν λουλάκι
Και δι' αυτό πλημμύρησαν από αριστοκράτας
Και δεν ευρίσκει πουθενά κανείς μικρόν κοσμάκη.
Θέλοντας να καυτηριάσει τη διάδοση των επιτηδευμένων τρόπων και τη μανία επιδείξεως
πραγματικών ή φανταστικών τίτλων ευγενούς καταγωγής ο συντάκτης της εφημερίδας
αποκαλεί την Πάτρα Μιμοζόπολη και την υμνεί με τους στίχους:
Χαίρε πόλις των Πατρών, όπου Μιμόζους έχεις
Χαίρε τόπε τοκογλύφων που τα βάσανα αντέχεις.
Χαίρε που εκοσμήθης μεγάλως
Χαίρε που υπερυψώθης εξάλλως.
Χαίρε που σε κοσμούν Μιμόζοι.
Χαίρε που σε υμούν Μασσώνοι.
Χαίρε ώ πόλις παράδοξε.
Στις σάτιρες της Μιμόζας» αντέδρασε υποστηρίζοντας τη λεγομένη «ιθύνουσα» τάξη η
εφημερίδα «Χρόνος». Έγραψε ότι αν αυτοί που αποκαλούνται χλευαστικώς Μιμόζοι και
Μιμοζίνοι φύγουν από την Πάτρα, όσοι μείνουν «θα ψοφήσουν σα ποντίκια». Γιατί αυτοί
χρηματοδοτούν τη βιομηχανία των Πατρών με 60.000 δρχ. το χρόνο, αυτοί συντηρούν τα
φιλανθρωπικά ιδρύματα, διαθέτοντας κάθε χρόνο 50.000 για το Νοσοκομείο, 40.000 για το
Βρεφοκομείο, 30.000 για το Πτωχοκομείο κλπ.*

Ο Γ. Παπαλεξανδρόπουλος φαίνεται ότι είχε κηρύξει πόλεμο κατά της αστυνομίας και, συγκεκριμένα, κατά του αστυνομικού διευθυντή Πάτρας Στυμφαλιάδης, αν κρίνουμε από τα αποσπάσματα των δημοσιευμάτων της εφημερίδας «Νεολόγος» που παραθέτουμε:

ΤΟ ΧΘΕΣΙΝΟΝ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟΝ

Ενώπιον αρκετού πλήθους, εκ νέου χθες ο εκ των συντακτών της Πελοποννήσου κ. Γ. Παπαλεξανδρόπουλος έλαβε τον λόγον εν τη πλατεία Γεωργίου. Σκοπός της δευτέρας ομιλίας ήτο η αναγγελία προς το πλήθος, ότι ο Διευθυντής της Αστυνομίας κ. Στυμφαλιάδης κατήγγειλεν αυτόν τε και τον κ. Στριφτόμπολαν επί υποκινήσει στάσεως κατά των αρχών του τόπου δια της πρώτης ομιλίας των, και η διαμαρτυρία τρόπον τινα αυτού, ότι αυτός απλώς ήλεγξε την αστυνομικήν δράσιν του μηνυτού του. Επί τη ευκαιρία επανέλαβε την σύστασιν όπως οι πολίται ανενεχθώσιν εις την Κυβέρνησιν και ζητήσωσι την μέριμναν αυτής προς μεταβολήν του Αστυνομικού καθεστώτος, συνάμα δε και λήψιν υπόψη του επί των πλειστηριασμών ψηφίσματος. Ωνομάσθη και πενταμελής επιτροπή, εις ην ετέθη και το όνομα του κ. Μ. Γ. Σακελλαρίου, εν παντελεί αυτού αγνοία, εφ ω και ηναγκάσθη ο ημέτερος Αρχισυντάκτης να δηλώση εις εν εκ των μελών της Επιτροπής ότι δεν ηδύνατο να δεχθή την εντολήν ταύτην

(«Νεολόγος», 24 Μαΐου 1899)

ΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑΙ ΔΙΚΑΙ ΕΝ ΤΩ ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΟΔΙΚΕΙΩ

ΜΗΝΥΤΗΣ Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ κ. ΣΤΥΜΦΑΛΙΑΔΗΣ

ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΣ ΕΙΣ ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΤΗΣ «ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ»

ΑΥΣΤΗΡΑ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

Η δίκη αυτή ορισθείσα διά την χθες προσείλκυσε από πρωίας άπειρον πλήθος, όπερ κατέκλυζε τους διαδρόμους και τας κλίμακας του Δικαστηρίου.

»Αφού εκενώθη ο χώρος, ο προωρισμένος διά τους κ.κ. δικηγόρους ο καταληφθείς ενωρίς υπό των περιέργων εκφωνείται η υπόθεσις και καλείται ο κ. Παπαλεξανδρόπουλος να καταλάβη το εδώλιον του κατηγορουμένου. Αλλ' ο κ. Παπαλεξανδρόπουλος ευθύς φέρων ένστασιν αναβολής ελλείψει των μαρτύρων της υπερασπίσεως, ην υποστηρίζει ο συνήγορος αυτού κ. Α. Γεωργακόπουλος δι' ολίγων είπων ότι «δικαίως απουσιάζουν οι μάρτυρες, διότι δεν ετηρήθη απ' αρχής η τακτική σειρά της εκφωνήσεως και ως εκ τούτου υπέθεσαν οι περισσότεροι, ότι η συζήτησις θα εγίνετο βραδύτερον, υπολογίσαντες τον χρόνον εκ του αριθμού, ον έφερε η εγγραφή αυτής εν τω πινακίω». Ο κ. Εισαγγελεύς απέκρουσε την ένστασιν της αναβολής ως αβάσιμον, καθόσον πάντες λέγει οι μάρτυρες εκλήθησαν νομίμως και προσηκόντως και ώφειλον να είνε παρόντες. Μετά μικράν συνδιάσκεψιν η ένστασις της αναβολής απερρίφθη και ήρξατο η εκτύλιξις της υποθέσεως απόντος του κατηγορουμένου.

»Πρώτος καλείται ο μηνυτής κ. Α. Στυμφαλιάδης, Διευθυντής της Αστυνομίας Πατρών, όστις αρχόμενος λέγει ότι δεν ήτο παρών κατά το συλλαλητήριον, αλλ' ότι μετά την διάλυσιν τούτου

μεταβάς εις την πλατείαν, αντελήφθη ότι όλων τα βλέμματα εστρέφοντο περίεργα κατ' αυτού, δεν ηδύνατο δε να εννοήση το αίτιον. Επληροφορήθη όμως αμέσως παρά πολλών, ότι ο κ. Παπαλεξανδρόπουλος ομιλήσας προς τον λαόν εξύβρισε την αστυνομίαν, αποκαλέσας τον μεν διευθυντήν «ανίκανον και ψευσθέντα ενώπιον του βασιλέως, τους δε αστυφύλακας κλέπτας και ότι συνέστησεν εις τον λαόν να δράξη τα όπλα και να καταλύση τας αρχάς συνιστών επανάστασιν και πολιτοφυλακήν».

»ΠΡ. Τι συμπεραίνετε κ. Στυμφαλιάδη ότι τα έγγραφον αυτά ίνα σας υβρίσωσι προσωπικώς;

ΜΑΡ. Όταν εκ συστήματος υβρίζει τις δεν υβρίζει ή με σκοπόν να προσβάλη. Πλείστοι δε πολίται πολλάκις μοί εξέφρασαν την απορίαν, πως ενώ καθ' εκάστην υβρίζουν αι δυο εφημερίδες «Χρόνος» και «Πελοπόννησος» αστυνομίαν και διευθυντήν και αρχάς μένουں ακαταδιώκτοι· εις μάλιστα μοι είπεν ότι ήτο προδιατεθειμένος εάν εξηκολούθουν την τακτικήν ταύτην να προκαλέση συλλαλητήριον κατά της ασρανείας των αρχών, αι οποίαί άφινον ακαταδιώκτους τας ανωτέρω εφημερίδας.

ΕΙΣΑΓ. Ποίον το ελατήριον, ένεκα του οποίου καταφέρετο καθ' ημών ο κατηγορούμενος;

ΜΑΡ. Επιτρέψατέ μοι κύριε Εισαγγελεύ να σας είπω ότι άλλως δεν δύναμαι να εξηγήσω την τακτικήν αυτών ταύτην ή εκ συστάσεως γενομένην. Ομάς τις, ής προεξάρχει ο κατηγορούμενος, συνεπεφάσισαν φαίνεται από κοινού να κηρύξωσι τον πόλεμον κατά της αστυνομίας και του Διευθυντού αυτής και να ζητήση, αμφοτέρων την εξόντωσιν,... (ψιθυρισμοί και θόρυβος εκ του ακροατηρίου). Ηθέλησαν να με εξυβρίσωσι προσωπικώς και τούτο το βεβαιώ επί το λόγω της τιμής μου και του όρκου μου. Πόλεμος καθ' εαυτό προσωπικός· σήμεραν κάνει τούτο ο Στυμφαλιάδης, αύριον εκείνο... και ούτω καθ' εξής. Τι εξήτουν; την αντικατάστασίν μου και ευχής έργον θα ήτο να μετατιθέμην εντεύθεν προ πολλού, διότι και η υπηρεσία είνε μεγάλη και το καθήκον βαρύ, πλήρες πικριών, ως και οι ίδιοι αντελήφθητε πρότινος εκ του θορύβου του ακροατηρίου».

»Μετά την αγόρευσιν του κ. Εισαγγελέως το Δικαστήριον των Πλημμελειοδικών, αποσυρθέν εξέδδοτο την απόφασίν του κηρύξαν ένοχον εξυβρίσεως τον κατηγορούμενον, καταδικάσας αυτόν εις ενός έτους φυλάκισιν ερήμην.

(«Νεολόγος», 29 Μαΐου 1899)

Η κόντρα Παπαλεξανδρόπουλου-Στυμφαλιάδη συνεχίστηκε και τα μετέπειτα χρόνια όπως φαίνεται και από το παρακάτω δημοσίευμα:

ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥ

Εξεδικάσθη χθες ενώπιον του Πλημμελειοδικείου η κατά του Γεωρ. Παπαλεξανδροπούλου συντάκτου της «Πελοποννήσου» υπόθεσις επί εξυβρίσει εν συλλαλητηρίω του Διευθυντού της αστυνομίας κ. Στυμφαλιάδου. Το Δικαστήριο των Πλημμελειοδικών μετά την διαδικασίαν επέβαλεν εις τον κατηγορούμενον φυλάκισιν δεκαπενθήμερον ειρήσθω δε ότι προ τινος είχε καταδικασθή εις ενός έτους φυλάκισιν ερήμην.

(«Νεολόγος», 1 Νοεμβρίου 1901)

Τα τελευταία χρόνια

Ο Γιάννης Μαγκανάρας εγκαταστάθηκε στην Αθήνα μετά τον Μάιο του 1899. Δεν γνωρίζουμε την ακριβή του δράση στην πρωτεύουσα και το μόνο επιβεβαιωμένο είναι η συμμετοχή του στον Αναρχικό Εργατικό Σύνδεσμο Αθήνας. Ο Κορδάτος γράφει ότι κυκλοφόρησε ένα έντυπο, του οποίου δεν αναφέρει τον τίτλο, όπου δημοσίευε τους λόγους των βουλευτών του κόμματος του Δηλιγιάννη, αλλά η πληροφορία αυτή δεν επιβεβαιώνεται από πουθενά. Το πιθανότερο είναι ότι ο Κορδάτος μπερδεύτηκε από το γεγονός ότι ένας πρώτος εξάδελφός του, ο Ιωάννης Μαγκανάρας του Θεοδώρου, υπήρξε υποψήφιος του κόμματος του Δηλιγιάννη στην Καλαμάτα, στις αρχές του 20ού αιώνα. Επιπλέον, στο τεύχος 13 (10 Ιουνίου 1904) της εφημερίδας «Κόρτε», μαθαίνουμε ότι κάποια στιγμή στα τέλη του 1902, ο αναρχικός Ιωάννης Μ. Μαγκανάρας περιόδευε στην Κυπαρισσία προς χάρη της διάδοσης της πολιτικής εφημερίδας «Ο Φίλος του Λαού». Ο Κορδάτος γράφει και άλλα πράγματα τα οποία δεν ίσχυσαν, όπως ότι ο Μαγκανάρας ήταν αμόρφωτος και ότι περιφρονήθηκε λίγα χρόνια αργότερα από τους πρώην συντρόφους του.

Μάλλον, με τη διάλυση του Αναρχικού Εργατικού Συνδέσμου Αθήνας και των άλλων αναρχικών ή ελευθεριακών ομάδων, καθώς και με τον τρόπο που έγινε αυτή η διάλυση, προφανώς απογοητεύτηκε και αποτραβήχτηκε στη γενέτειρά του Κόρινθο.

Κατά τα τέλη του 1903 με αρχές του 1904, ο Γιάννης Μαγκανάρας, με το ψευδώνυμο Γιάννης Μάγκας – συνεχίζοντας μάλλον να είναι απογοητευμένος από τη διάλυση των αναρχικών ομάδων και για εντελώς βιοποριστικούς λόγους - κυκλοφόρησε στην Αθήνα το εικονογραφημένο περιοδικό «Το Κόρτε», το οποίο δημοσίευε σατιρικά κείμενα, αλλά και αισθηματικής υφής αναγνώσματα, όπου καυτηριάζονταν τα κακώς κείμενα καθημερινά της εποχής μέσα από το αστείο και τη σάτιρα. Το περιοδικό αυτοπαρουσιάζεται και ενημερώνει ότι «...έχομεν την πεποίθησιν ότι εξυπηρετούμεν εκδίδοντες το “Κόρτε” την Κοινωνίαν, διότι αποκαλύπτοντες τα γανγραινώδη μέρη αυτής και καυτηριάζοντες αυτά πράττομεν έργον ωφέλιμον, γράφοντες δε τερπνά και νόστιμα καλαμπούρια εξυπνούμεν τον νουν του ελληνικού λαού και καθιστώμεν τον λαόν εύθυμον και γελαστόν...». Το περιοδικό αυτό ο Κορδάτος το χαρακτήρισε «εκβιαστικό», αλλά από όσα τεύχη του περιοδικού έχουν περιέλθει στα χέρια μας δεν αποδεικνύεται κάτι τέτοιο.

Με την έκδοση του «Κόρτε», υπήρξε έντονος πόλεμος μεταξύ του Μαγκανάρα και κάποιου άλλου δημοσιογράφου με το ψευδώνυμο «Πετεινός», εκδότη ενός άλλου σατιρικού περιοδικού, του «Φλερτ». Αυτός είχε καλέσει τον Μαγκανάρα από την Κόρινθο να αναλάβει την αρχισυνταξία του περιοδικού, κάτι που έγινε όταν το «Φλερτ» κυκλοφόρησε στις 30 Οκτωβρίου 1903. Στην αρχή της έκδοσης και μετά από μήνυση για κάποιο άρθρο του περιοδικού, ο «Πετεινός» καταδικάστηκε και έπρεπε να εκτίσει 35 μέρες φυλάκισης. Ο Μαγκανάρας συνέχισε ως αρχισυντάκτης του περιοδικού μέχρι και το φύλλο 19, 4 Μαρτίου 1904, οπότε και αποχώρησε. Στο φύλλο 20, 11 Μαρτίου 1904 δημοσιεύτηκε, μάλιστα, ανακοίνωση για την αποχώρησή του. Με την αποχώρησή του, ο Μαγκανάρας άρχισε να εκδίδει το «Κόρτε» μαζί με άλλους συντάκτες οι οποίοι, σύμφωνα με τον ίδιο, έφυγαν μαζί του από το «Φλερτ». Φαίνεται ότι ο «Πετεινός» δεν συγχώρησε ούτε την αποχώρηση αυτή ούτε και τον ανταγωνισμό και μέσα από τις σελίδες του «Φλερτ» άρχισε να δημοσιεύει λίβελους εναντίον του ότι, την εποχή που βρισκόταν στην Πάτρα ήταν εκβιαστής και δολοφόνος και άλλα παρόμοια, θέλοντας προφανώς να τον συσχετίσει με την ενέργεια του Δ. Μάτσαλη, καλύπτοντας το γεγονός ότι ο μόνος λόγος που το κάνει αυτό είναι ο ξεκάθαρος ανταγωνισμός του με το «Κόρτε».

Η όλη υπόθεση μάλλον κατέληξε σε βάρος του Μαγκανάρα, γιατί συνελήφθη, προφυλακίστηκε και καταδικάστηκε σε ποινή τρίμηνης φυλάκισης για πρόκληση κατά των ηθών, επειδή, συν τοις άλλοις, μάλλον κάποια από τα περιεχόμενα του «Κόρτε» θεωρήθηκαν «προκλητικά» από τις αρχές. Αυτό ξεσήκωσε, όχι μόνο το σύνολο σχεδόν των αναγνωστών του «Κόρτε», αλλά και παλαιούς συντρόφους και φίλους του Μαγκανάρα από την Πάτρα και αλλού. Στη δε Πάτρα και στις γύρω περιοχές σχεδόν 1000 άτομα υπέγραψαν κείμενο με αίτημα τη μη καταδίκη του που το έστειλαν στον εισαγγελέα, κάτι που αποδεικνύει ότι ο Μαγκανάρας, από την εποχή της «Επί τα Πρόσω», είχε αποκτήσει ισχυρές προσβάσεις στην πατραϊκή κοινωνία και ακόμα και αν δεν κυκλοφορούσε τώρα ένα καθαρά αναρχικό περιοδικό, ήταν ικανός να κινητοποιήσει κόσμο για οποιαδήποτε υπόθεση.

Στο τεύχος 17, λοιπόν, του «Πεταχτού Κόρτε» (όπως το είχε μετονομάσει τότε ο Μαγκανάρας), με ημερομηνία έκδοσης 8 Ιουλίου 1904, στη σελίδα 7, δημοσιεύεται η ακόλουθη επιστολή προς το αντίζηλο «Φλερτ»:

Βρωμερόφυλλον:

Όσας ύβρεις και αν εξεμάνης εναντίον του κ. Ιωάννου Μ. Μαγκανάρα, όσας συκοφαντίας και αν επισωρεύσης εναντίον αυτού, όσα ψεύδη και αν δημιουργήσης ούτος ίσταται εν τη συνειδήσει και τη καρδιά του Πατραϊκού Λαού τόσον υψηλά, ώστε να μη δύνανται καν να τον εγγύσωσιν αυτά.

Ποιος υπήρξε και είναι ο κ. Ι. Μ. Μαγκανάρας το γνωρίζομεν όλοι οι Πατρινοί, οι οποίοι πάντοτε τον αγάπησαν και τον αγαπώσιν και θα τον αγαπώσιν. Πολλάκις εδόθη υμίν τοις Πατρινοίς περίστασις να εκπληρώσωμεν τα προς τον κ. Μαγκανάραν συμπαθείας μας και την αγάπην μας..... ήδη, επί τη διαδώσει ότι το παρόν σου φύλλον τον συκοφαντεί και τον υβρίζει άπαντες οι Πατρινοί τόσον αγανάκτησαν, ώστε εν μια αποφάσει συνέταξαν και υπογράψωσιν αναφοράν προς τον εν Αθήναις Εισαγγελέα των Πρωτοδικών κ. Μπενή-Ψάλτην, ζητούντες την ταχείαν ενέργειαν των δεόντων επί της επιδοθείσης αυτώ υπό του κ. Ιω. Μ. Μαγκανάρα, διευθυντού και ιδιοκτήτη του περιοδικού φύλλου «Κόρτε», μηνύσεως επί εξυβρίσει και συκοφαντία κατά του εκδότη και υπεύθυνου συντάκτου σου κ. Γ. Πετρούτσου.

Η περί ου ο λόγος αναφορά έχει υπογραφεί μέχρι τούδε παρά χιλίων περίπου πολιτών.

Εάν τα γραφόμενά σου είνε αληθή θα το ίδωμεν κατά την δίκην του υπευθύνου συντάκτου και εκδότη σου, ότε είμεθα περίεργοι να ίδωμεν πως αυτός θα αποδείξη, αφού ο αγαπητός κ. Ι. Μ. Μαγκανάρας είχε την ορθήν σκέψιν να τον καταγγείλει όχι μόνον επί εξυβρίσει αλλά και επί συκοφαντία, διά να δυνηθή να αποδείξη μαζί με όλην την σωρεία των μαρτύρων που αναφέρει.

Ταύτα επί του παρόντος.

Κωνστ. Κωστόπουλος, πιλοποιός

Χρήστος Κουλουμπής, έμπορος

Κ. Σταυρόπουλος, πρώην διδάσκαλος

Πάτραι τη 5η Ιουλίου 1904

Να σημειωθεί ότι, από τους υπογράφοντες ο Χ. Κουλουμπής ήταν ανάμεσα σε αυτούς που υπέγραψαν την έκθεση του Αναρχικού Εργατικού Ομίλου Αθήνας προς το Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο του 1900. Ο Κ. Σταυρόπουλος ήταν από τους γνωστούς αναρχικούς της Πάτρας τη δεκαετία του 1890, το όνομα του οποίου μαζί με αυτό του Κ. Κωστόπουλου ήταν ανάμεσα στα ονόματα των 10 αναρχικών που έστειλαν αντιεκλογική επιστολή στην αναρχική εφημερίδα «Νέον Φως» στις 31 Ιανουαρίου 1899.

Για το ίδιο θέμα, στο «Φλερτ» στάλθηκε η ακόλουθη επιστολή:

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΕΤΕΙΝΟΝ

Αξιότιμε κ. Εκδότα του «Φλερτ»

Η εν τω φύλλω σας δημοσιευθείσα απάντησις εις την επιστολήν μου μ' έκαμε να θαυμάσω την τόλμην σου, ω αθών και άκακον παιδίον!

Εθαύμασα την τόλμην σου, διότι συ ο γνωρίσας τον κ. Ιωάννην Μ. Μάγκανάραν ή Γιάννην Μάγκαν, όπως και εγώ, συ ο οποίος τον αποκαλείς πάντοτε «φίλων άριστο», συ ο οποίος τον εκάλεις εκ Κορίνθου ν' αναλάβη την Διεύθυνσιν του φύλλου σου «Φλερτ» ως μαρτυρούσιν τα εις χείρας του τηλεγραφήματά σου, συ όστις πάντοτε όπου ίστατο και ευρίσκεσο τον απεκάλεις αδελφόν και τον επαινούσες ως ένα των καλλιτέρων ποιητών μας, ήδη τον υβρίζεις με τα χειρότερα επίθετα... Διατί; Διότι αποσυρθείς της Διευθύνσεως του «Φλερτ» εξέδοκεν ιδικήν του εφημερίδα και αποκαλύφθεις ότι συ μεν δεν ήσο η εν τεράστιον μηδέν, αυτός δε το παν εν τω φύλλω σου· ω αθών και άκακον παιδίον!

Ποιος είναι ο Γιάννης Μάγκας όλοι τον γνωρίζομεν, ως και ποίον είσαι συ, και εκείνοι οι οποίοι δεν σε γνωρίζουσιν εκ των ύβρεως και της γλώσσης ην μετεχειρείσθεις εν τοις κατ' αυτού λιβέλλους σου, τοις δημοσιευθείσους εν τω φύλλω σου σε εγνώρισαν, ω αθών και άκακον παιδίον!

Θα ήτο ατυχής εάν ομοιάζες τον Μάγκαν έστω και κατά εν χιλιοστόν. Θα ήτο ευτυχής εάν είχες όσους ο Μάγκας ειλικρινείς φίλους έχει. Θα ήτο ευτυχής εάν τε ηγάπων οι φίλοι σου, όπως αγαπάμεν ημείς οι φίλοι του τον Μάγκαν, οι οποίοι θεωρούμεν εαυτούς ευτυχείς διότι έχομεν ένα τοιούτον φίλον ως ο Μάγκας, ο ειλικρινέστατος, ο αγαπητότατος, ο παμφίλτατος, είναι.

Ο κόσμος δεν χρειάζεται και πολύ δια να εννοήση ποίος είσαι. Βλέπει ότι υβρίζεις και συκοφαντείς κρυπτόμενος όπισθεν ψευδωνύμου. Αυτό αρκεί εις τον κόσμον, εις όσους δεν σε γνωρίζουν ω άκακον και αθών παιδίον!

Ταύτα επί του παρόντος, κύριε Πετεινέ.

Εν Πειραιεί 5 Ιουλίου 1904

Ιωάννης Παυλίδης

Τις ίδιες ημέρες, αρκετοί ήσαν αυτοί που εξέφρασαν, επίσης, την αλληλεγγύη και τη συμπάθειά τους προς τον Γιάννη Μαγκανάρα, με επιστολές στο «Κόρτε», το «Φλερτ» και τον ίδιο στις φυλακές όπου ήταν προφυλακισμένος.

Στο τεύχος 23 του «Κόρτε» (19 Αυγούστου 1904), δημοσιεύτηκε μια ακόμη επιστολή από τους παλιούς συντρόφους και φίλου του Μαγκανάρα από την Πάτρα:

ΕΠΙ ΤΗ ΦΥΛΑΚΙΣΕΙ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΜΑΓΚΑ

ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΝΩΝ

Υπέρ του διευθυντού του «Κόρτε» προς τον κ. Μπενή Ψάλτην

Η καθημερινή συνάδελφος «Αστραπή» την 6ην τρ. μηνός εδημοσίευσε την ακόλουθον είδησιν:

Αναφορά Πατρινών:-Απεστάλη εκ Πατρών χθες αναφορά προς τον Εισαγγελέα των ενταύθα Πλημμελειοδικών κ. Μπενή Ψάλτην φέρουσα τας υπογραφάς των ευποληπτοτέρων κατοίκων της πόλεως ταύτης, διά της οποίας διαμαρτύρονται δια τα εν τω «Φλερτ» κατά του κ. Ι. Μ. Μαγκανάρα γραφέντα, ότι ούτο υπήρξεν κατά την εν Πάτραις μακροχρόνιον διαμονήν του εκβιαστής και δολοφόνος (!!!), βεβαιούσι δε τον κ Εισαγγελέα ότι τα γραφέντα υπό του κ. Πετρούτσου είναι απολύτως ψευδή και ότι η κοινωνία των Πατρών αγαπά και εκτιμά τον κ.

Μαγκανάραν, ζητούσιν δε προσέτι όπως τιμωρηθή ο εκδότης του «Φλερτ» προς παραδειγματισμόν, ίνα μη διασύρεται του λοιπού υπό του τυχόντος η τιμή και η υπόληψις εντίμων πολιτών.

Η αναφορά αυτή των Πατρινών έχει ως εξής:

ΑΙΤΗΣΙΣ

ΤΩΝ ΚΑΤΩΘΙ ΥΠΟΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Προς τον Εισαγγελέα των εν Αθήναις Πρωτοδικών κ. Μπενή Ψάλτην

Πάτριαι τη 15 Ιουλίου 1904

Κύριε Εισαγγελεύ!

Εις τα υπ' αριθ. 34 και 35 φύλλα του περιοδικού φύλλου «Φλερτ» είδομεν μετ' απορίας να δημοσιευθή λίβελλος κατά του διευθυντού και ιδιοκτήτου του περιοδικού φύλλου «Κόρτε» κ. Ιωάννου Μ Μαγκανάρα, δι' ού ούτος υβρίζεται ότι κατά την εν τη πόλει μας πολυχρόνιον διαμονήν του υπήρξεν εκβιαστής και δολοφόνος!!

Επειδή ταύτα, κύριε Εισαγγελεύ, είνε απολύτως ψευδή

Επειδή η κοινωνία των Πατρών αγαπά και εκτιμά τον κ. Ιω. Μ. Μαγκανάραν

Επειδή παρά του κ. Μαγκανάρα, ως επληροφορήθημεν, επεδόθη εναντίον του λιβελλογράφου και αρθρογράφου του «Φλερτ» μήνυσις επί εξυβρίσει και συκοφαντία.

Δια ταύτα

Κύριε Εισαγγελεύ!

Παρακαλούμεν υμάς, μετά του προσήκοντος σεβασμού, όπως ενεργηθώσιν επί της επιδοθείσης μηνύσεως τα δέοντα και τιμωρηθή κατά τον Νόμον ο υπό του κ. Μαγκανάρα μηνυθείς υπεύθυνος συντάκτης και εκδότης του «Φλερτ».

Ευπυθέστατοι

Έπονται αι υπογραφαί

Επανερχόμενοι στην καταδίκη του Μαγκανάρα, να σημειώσουμε ότι συνελήφθη και προφυλακίστηκε τον Ιούνιο του 1904. Τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου εκδόθηκε βούλευμα παραπομπής του σε δίκη στο Πλημμελειοδικείο. Η δίκη έγινε, μάλλον, στις 9 Σεπτεμβρίου και καταδικάστηκε σε τρίμηνη φυλάκιση και στέρηση των δικαιωμάτων του στο «Κόρτε». Το διάστημα της απουσίας του τη διεύθυνση του περιοδικού είχε αναλάβει κάποιος (ή κάποια) με το όνομα «Λόλα δε Κοντράλ». Αποφυλακίστηκε κατά τον Νοέμβριο του 1904 και τον Δεκέμβριο ανέλαβε εκ νέου την διεύθυνση του «Κόρτε». Διαβάζουμε στο τεύχος 36 (25 Νοεμβρίου 1904), στη σελίδα 6:

Ο κ. ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΓΚΑΣ - Μετά δύο εβδομάδας ο αγαπητός εις όλους Γιάννης Μάγκας επανακτά τα επί του «Κόρτε» δικαιώματά του, τα οποία μια καταδικαστική απόφασις του εστέρησεν προ δύο και ημίσεως ακριβώς μηνών. Ο Γιάννης Μάγκας έρχεται και αύθις να ρίψη νέαν ζωήν, νέον σφρίγος, νέον αίμα εις το «Κόρτε» διά των ωραίων δημοσιευμάτων ιδίως δε διά των ωραίων εκτενών του ποιημάτων, τα οποία τόσον πολύ ήρεσκον εις τους φίλους της Ελαφράς Φιλολογίας. «Η Πυρκαϊά», «Η Τρόμπα», Το Γουδί το Γουδοχέρι» είνε πρωτότυπα ποιήματά του, τα οποία θα ηλεκτρίσουν, θα σκανδαλίσουν, θα τρελλάνουν, θα συναρπάσουν κυριολεκτικώς τους αναγνώστας του «Κόρτε». Το «Κόρτε» με την νέαν ψυχήν, με το διαμονισμένο πνεύμα του Γιάννη Μάγκα, θα καταστή σωστόν εντρύδημα, αληθής απόλαυσις τώρα με το τσουχτερό κρύο και τας επανειλημμένας βροχάς».

Ο Μαγκανάρας από κάποιο σημείο και έπειτα φέρεται ότι διηθήνυε το περιοδικό από την Κόρινθο όπου είχε εγκατασταθεί εκ νέου άρρωστος, κάτι που δημοσιεύεται στο τεύχος 161 του περιοδικού (7 Αυγούστου 1906), αλλά συνεχίζει να στέλνει ποιήματα, διηγήματα, σχόλια, μεταφράσεις και άλλα. Μεταξύ των μεταφράσεών του (αναφέρεται στο ίδιο τεύχος) περιλαμβάνεται και το έργο του Θεόκριτου «Ειδύλλια» που «εξεδόθησαν επί στιλπνού χάρτου, με εκτύπωσιν καλλιτεχνικήν, κατά πιστήν έμμετρον εκ του αρχαίου κειμένου μετάφρασιν.

Κεφάλαιο 7

Ο Δημήτρης Καραμπίλιας

Ο Δημήτρης Καραμπίλιας γεννήθηκε στο χωριό Μιντιλόγλι Αχαΐας το 1872. Παρακολουθήσαμε λίγο πριν ένα μέρος της δράσης του μέσα από την «Επί τα Πρόσω» και την αναρχική κίνηση της Πάτρας τη δεκαετία του 1890. Ο Δημήτρης Καραμπίλιας, μετά τη διάλυση της αναρχικής κίνησης της Πάτρας, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα μαζί με τον Γιάννη Μαγκανάρα και οι δύο τους συμμετείχαν στις αναρχικές ομάδες και δραστηριότητες της πρωτεύουσας.

Το 1901, εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου εργάστηκε ως τσιγαράς και συμμετείχε στο εκεί εργατικό και αναρχικό κίνημα, συνεργαζόμενος με Έλληνες αναρχικούς, που είχαν από πριν εγκατασταθεί εκεί, αλλά και με Ιταλούς.

Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς έφυγε από την Αίγυπτο και εγκαταστάθηκε στη Γαλλία και εάν πέρασε από την Ελλάδα. Στη Γαλλία, εξάσκησε το επάγγελμα του ράφτη και αναμίχθηκε στο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα. Πρέπει να ήρθε σε επαφή και με άλλους Έλληνες αναρχικούς που ζούσαν και δρούσαν στη Γαλλία, ενώ πληροφορίες τον φέρουν να συνεργάζεται στην εκτύπωση του αναρχικού περιοδικού «Les Temps Nouveaux» του Ζαν Γκραβ. Μάλλον, έγινε μέλος της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας (CGT), η οποία ιδρύθηκε το 1906 στην Αμιένη και εκείνη την εποχή ήταν περισσότερο αναρχοσυνδικαλιστική και δεν είχε περάσει στον ολοκληρωτικό έλεγχο των μαρξιστών. Αλλά λίγο πριν το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ξέσπασαν εσωτερικές διαμάχες στην οργάνωση εξαιτίας της υιοθέτησης από την ηγεσία της πατριωτικών περισσότερο παρά διεθνιστικών θέσεων και οι αναρχικοί και αναρχοσυνδικαλιστές μέλη της άρχισαν σταδιακά

να αποχωρούν. Έτσι, φαίνεται ότι αποχώρησε πικραμένος και ο Δημήτρης Καραμπίλιας από τη CGT και μαζί με τη Γαλλίδα συντρόφισσά του Louise-Melanie Pierette, επέστρεψε στην Ελλάδα, στο διάστημα 1913-1914 και εγκαταστάθηκε στην Πάτρα, όπου συνέχισε να εξασκεί το επάγγελμα του ράφτη, η δε συντρόφισσά του παρέδιδε μαθήματα γαλλικής γλώσσας.

Κατά μία πληροφορία, φέρεται ότι την περίοδο της Μικρασιατικής εκστρατείας συμμετείχε ενεργά στην αντιπολεμική προπαγάνδα. Η πληροφορία αυτή λέει ότι στις εκλογές του 1920 οι οποίες πήραν χαρακτήρα δημοψηφίσματος ενάντια στον πόλεμο, προέτρεπε τον κόσμο να ψηφίσει το ΣΕΚΕ που είχε τότε ένα σαφές αντιπολεμικό πρόγραμμα. Την ίδια περίοδο, οργανωτικός υπεύθυνος του ΣΕΚΕ στην Πάτρα ήταν ο Στέλιος Αρβανιτάκης, ο οποίος εξελίχθηκε σε αναρχοκομμουνιστή, όπως θα δούμε σε άλλο κεφάλαιο. Ωστόσο, αν και είναι διαπιστωμένο ότι αρκετοί αναρχικοί της εποχής τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες γίνονταν μέλη των νεοϊδρυθέντων τότε κομμουνιστικών κομμάτων πιστεύοντας ότι είναι πράγματι επαναστατικές οργανώσεις, ο Καραμπίλιας απ' όσα γνωρίζουμε δεν αναμίχθηκε σε κάποια σοσιαλιστική ή άλλη κίνηση ή δραστηριότητα στην Πάτρα μέχρι την περίοδο του εμφυλίου το 1946. Ο γνωστός συνδικαλιστής Χαράλαμπος Πλόσκας, έλεγε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ότι την δεκαετία του 1930 ο Καραμπίλιας ήταν ο μόνος αναρχικός της Πάτρας.

Το 1928 εκδόθηκε στην Πάτρα από τον Λέοντα Παναγιώτου το βιβλίο του Μπεζ Κονστάν «Χριστιανισμός», μεταφρασμένο από τα γαλλικά από τον Καραμπίλια. Δεν γνωρίζουμε, όμως, ακόμα το ακριβές περιεχόμενο του βιβλίου αυτού.

Στη διάρκεια της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου, αν και ήταν γνωστός δεν είχε ενοχλήσεις από το καθεστώς, αλλά αποσύρθηκε στο πατρικό του σπίτι στο Μιντιλόγλι, όπου έζησε μέχρι λίγο μετά τον πόλεμο. Εκεί εργάστηκε ως ράφτης, ενώ η συντρόφισσά του Λουίζ δίδασκε τη γαλλική γλώσσα σε ιδιωτική βάση. Από μαρτυρίες συνάγεται ότι δεν είχε, τουλάχιστον φανερά, δράση στο Μιντιλόγλι, αλλά φαίνεται ότι είχε δημιουργήσει έναν κύκλο φίλων που συζητούσε γενικότερα θεωρητικά ζητήματα. Επίσης, πέρα από τα μαθήματα γαλλικής γλώσσας που παρέδιδε η Λουίζ σε παιδιά του χωριού, ο ίδιος ο Καραμπίλιας τους μιλούσε συχνά για τις κομμουνιστικές ιδέες. Οι μαρτυρίες που έχουμε αποκομίσει, αναφέρουν ότι ο Καραμπίλιας δεν μιλούσε για κόμματα, αλλά για τους εργάτες και τους αγρότες. Φέρεται ότι είναι αρκετά προσεκτικός στις πολιτικές του σχέσεις, ότι ακολουθούσε πιστά τους συνωμοτικούς κανόνες σε μια πολύ δύσκολη εποχή κατά την οποία ακόμα και η ελευθερία διακίνησης των αντικαθεστωτικών ιδεών ήταν παράνομη. Στο Μιντιλόγλι, στο χώρο του σπιτιού του, πραγματοποιήθηκαν πολλές συζητήσεις με λίγους εκλεκτούς συμμετέχοντες. Η θεματολογία των συζητήσεων δεν περιοριζόταν στην ελληνική πολιτική επικαιρότητα, αλλά επεκτεινόταν και σε διεθνή θέματα. Γύρω στα δεκαπέντε άτομα ήταν ο στενός πολιτικός κύκλος των συζητήσεων, οι περισσότεροι των οποίων ήταν της τάσης του μεταρρυθμιστικού σοσιαλισμού. Χαρακτηριστικό ήταν ότι σε αυτό το στενό πολιτικό κύκλο δεν συμμετείχαν νέοι άνθρωποι. Ο Καραμπίλιας είχε την περίοδο εκείνη επαφή με περίπου δέκα πολιτικοποιημένους νεολαίους. Δεν συζητούσε πολλά θέματα με αυτούς, πολλές φορές οι νεολαίοι αυτοί διαφωνούσαν μαζί του, τον χαρακτήριζαν μετριοπαθή, αλλά τον σέβονταν αφού ήταν «ο πρώτος κομμουνιστής στο χωριό».

Την περίοδο εκείνη, ο ζαχαριαδικός εξτρεμισμός είχε επηρεάσει την αντικαθεστωτική πολιτικοποιημένη νεολαία. Οι νεολαίοι που γνώρισαν πολιτικά τον Καραμπίλια, σχεδόν στο σύνολό τους εξελίχθηκαν σε σημαντικά στελέχη του ΚΚΕ, χαρακτηριστικό γνώρισμα των οποίων ήταν ότι δεν κατέλαβαν θέσεις και πολλοί πέθαναν στην εξορία.

Το 1945, μετά τα Δεκεμβριανά, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα συνδιάσκεψη σοσιαλιστών όλων των τάσεων, στην οποία αποφασίστηκε η ίδρυση του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ένωσης Λαϊκής

Δημοκρατίας (ΣΚ-ΕΛΔ), με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Σβώλο και γενικό γραμματέα τον Ηλία Τσιριμώκο. Στο ΣΚ-ΕΛΔ, ανάμεσα στις άλλες ομάδες, προσχώρησε το Επαναστατικό Σοσιαλιστικό (Κομμουνιστικό) Κόμμα Ελλάδας, το οποίο αποτέλεσε ξεχωριστή συμβουλευτική τάση. Η ομάδα αυτή ιδρύθηκε το 1943 ως Επαναστατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΕΣΚΕ) και υποστήριζε τις απόψεις της Ρόζας Λούξεμπουργκ και σχεδόν με την εμφάνισή της ήρθε σε έντονη αντιπαράθεση με το ΚΚΕ. Αρχικά, η ομάδα ήταν γνωστή με το όνομα του περιοδικού της, ως ο κύκλος της «Νέας Εποχής» που κυκλοφορούσε παράνομα μαζί με ένα άλλο έντυπό της τη «Σοσιαλιστική Ιδέα». Το φθινόπωρο του 1943, με την αρχή της αντιπαράθεσης με το ΚΚΕ, άλλαξε το όνομά της σε Επαναστατικό Σοσιαλιστικό (Κομμουνιστικό) Κόμμα Ελλάδας και άρχισε να κυκλοφορεί το έντυπο «Κόκκινη Σημαία». Το 1945 προσχώρησε στο ΣΚ-ΕΛΔ. Ωστόσο, ο Άγις Στίνας στο κείμενό του "Ο επαναστατικός τεφαιτισμός στην Ελλάδα", κατακρίνει το κόμμα αυτό ως σοσιαλιστές και αριστερούς του σαλονιού. Τον ίδιο χρόνο, ο Α. Σβώλος έκανε μια ομιλία στην Πάτρα μετά από την οποία συστάθηκε Νομαρχιακή Επιτροπή του ΣΚ-ΕΛΔ, μέλη της οποίας, εκτός από τον Δ. Καραμπίλια, ήταν και οι Δημήτρης Ζήκος, Κ. Παπάς, Γ. Πορευόπουλος και άλλοι. Το 1950, στα πλαίσια μιας ανασύνταξης στο κόμμα αυτό, η Νομαρχιακή Επιτροπή ανασυστάθηκε και ο Δ. Καραμπίλιας εξακολούθησε να είναι μέλος της.

Τη συμμετοχή του Καραμπίλια στη Νομαρχιακή Επιτροπή Αχαΐας του ΣΚ-ΕΛΔ, επιβεβαιώνει και ο Χαράλαμπος Πλόσκας στο βιβλίο του «Μια ζωή αγώνες», όπου αναφέρει χαρακτηριστικά για τον Καραμπίλια ότι ήταν «παλιός αναρχικός που στα γεράματα εξελίχθηκε σε σοσιαλιστή». Από την έρευνά μας, προκύπτει ότι ο Καραμπίλιας συμμετείχε στο Σοσιαλιστικό Κόμμα του Σβώλου γιατί αυτό είχε ξεκάθαρα εναντιωθεί στον εμφύλιο του 1946 –1949, τον οποίο ο Καραμπίλιας θεωρούσε καταστροφικό για την όποια ελευθεριακή πολιτική εξέλιξη στην Ελλάδα.

Μία από τις κύριες ασχολίες του Δ. Καραμπίλια ήταν να διαβάζει τις αθηναϊκές και άλλες εφημερίδες που υπήρχαν στα γραφεία της ημερήσιας εφημερίδας της Πάτρας «Η Ημέρα», εφημερίδα η οποία άρχισε να κυκλοφορεί το 1952 περίπου και είναι συνέχεια της «Σημερινής», η οποία κυκλοφόρησε με «επαναστατικό» τρόπο ως όργανο απεργών δημοσιογράφων των εφημερίδων «Νεολόγος» και «Πελοπόννησος», λίγο μετά την απελευθέρωση.

Ο δημοσιογράφος της «Σημερινής» και αργότερα της «Ημέρας» Νίκος Πολίτης, σε τηλεφωνική επικοινωνία με σύντροφο το 2004 είπε: *«Από τότε που ήρθα εγώ στην Πάτρα τον θυμάμαι. Εγώ ήρθα στη Πάτρα το 1947 τον Οκτώβρη. Ο μπάριμπα-Μήτσος ερχόταν στα γραφεία της εφημερίδας για να διαβάσει εφημερίδες. Τον έβλεπα εκεί πολύ συχνά. Στα γραφεία ερχόντουσαν όλες οι εφημερίδες αθηναϊκές και τοπικές, αυτός καθόταν σε μια γωνία και διάβαζε, δεν ενοχλούσε κανέναν. Η γυναίκα του ερχόταν μερικές φορές και τον έπαιρνε. Ήταν ευγενέστατος. Πρέπει να ήρθε νέος από έξω. Γνώριζε προσωπικά τον Ριζόπουλο, ο οποίος του είχε μεγάλο σεβασμό. Συζητούσε ο Ριζόπουλος μαζί του για το εργατικό κίνημα, φαίνεται ότι γνωριζόντουσαν από παλιά. Στην εφημερίδα δεν δούλευε, μια φορά θυμάμαι είχε δημοσιεύσει μια εργασία».*

Ο Δημήτρης Καραμπίλιας είχε αναπτύξει ιδιαίτερη και στενή φιλία με το διευθυντή της Χρίστο Ριζόπουλο, παρά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας (ο δεύτερος ήταν τότε γύρω στα 40). Μάλιστα, στον Χρίστο Ριζόπουλο και, στη συνέχεια, στο γιο του Ανδρέα Ριζόπουλο, οφείλουμε τη διάσωση αρκετών στοιχείων για το αναρχικό κίνημα της Πάτρας των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα, αλλά και στοιχείων που αφορούν την προσωπική ζωή του Δημήτρη Καραμπίλια.

Ο Χρίστος Ριζόπουλος γεννήθηκε το 1908 στην Πάτρα και γνώριζε τον Καραμπίλια πριν τον πόλεμο. Υπήρξε στέλεχος του ΚΚΕ, δημοσιογράφος του «Ριζοσπάστη» και συγγραφέας του βιβλίου με τίτλο «Αναμνήσεις από το Καλπάκι», το 1933, που προκάλεσε σάλο στο πολιτικό κατεστημένο της εποχής. Ο Χρίστος Ριζόπουλος υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία ως απλός

οπλίτης στο VIII Συνοριακό Τομέα-Καλπακίου στα τέλη της δεκαετίας του 1920. Οι αποκαλύψεις του μέσα από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» και από το βιβλίο του για το στρατόπεδο εξορίας που ήταν την εποχή εκείνη το Καλπάκι, υπήρξαν καταλυτικές στο να οδηγηθεί το κράτος στο κλείσιμό του ως πειθαρχικού ουλαμού το 1934. Ο Χρίστος Ριζόπουλος, χωρίς να έχει εμπλακεί στη μεγάλη κόντρα μεταξύ σταλινικών και τροτσκιστών, λίγο καιρό αργότερα αποχωρεί από το ΚΚΕ και οδηγείται στον ευρύτερο φιλελεύθερο δημοκρατικό χώρο. Μέχρι τον θάνατό του το 1982, υπεράσπισε τις φιλελεύθερες δημοκρατικές αξίες με αξιοσημείωτη συνέπεια.

Παλαιοί συνάδελφοι ράφτες και γνωστοί του Καραμπίλια ή απόγονοί τους λένε σήμερα ότι ο Δημήτρης Καραμπίλιας, αν και δεν είχε τελειώσει ούτε το Δημοτικό σχολείο, ήταν αρκετά ενημερωμένος για διάφορα κοινωνικά, πολιτικά, ιστορικά και άλλα ζητήματα και αυτό χάρη στην αυτομόρφωση. Όσοι τον θυμούνται, λένε ότι διάβαζε αρκετά, ότι ήταν πάντα με ένα βιβλίο στο χέρι. Όσοι τον γνώριζαν, είπαν ή λένε τα καλύτερα λόγια και μιλούν με σεβασμό γι' αυτόν, ανεξάρτητα από πολιτική τοποθέτηση.

Σχέσεις με τον Κορδάτο

Μετά το τέλος της κατοχής και του πολέμου, ο Δ. Καραμπίλιας εμπιστεύθηκε σημαντικό μέρος των χειρογράφων του και άλλων υλικών στον Γιάνη Κορδάτο, στον οποίο έστειλε, επίσης, κάποιες επιστολές. Το γιατί ο Καραμπίλιας εμπιστευόταν περισσότερο τον Γ. Κορδάτο μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι ο δεύτερος εκείνη την εποχή είχε ήδη τεθεί εκτός ΚΚΕ και ο Καραμπίλιας νόμιζε ότι ήταν, ίσως, ο μόνος που θα μπορούσε να διατηρήσει την ιστορική μνήμη του παλαιού αναρχικού κινήματος. Παρατίθεται εδώ μια χαρακτηριστική επιστολή του Καραμπίλια στον Κορδάτο, από την οποία μπορούν να εξαχθούν αρκετές χρήσιμες πληροφορίες:

Πάτρα 20 Μαΐου 1947

Αγαπητέ Κορδάτο γεια σου.

Διαβάζω πάντοτε τα ιστορικά σου σημειώματα, όπου δημοσιεύονται τόσο στο Ρήγα, όσο και αλλού. Εθεώρησα υποχρέωσή μου να σου γράψω την παρούσαν, για να διαφωνήσω σε ένα πράγμα που το επαναλαμβάνεις εις το δημοσίευμα περί της πρώτης σοσιαλιστικής εφημερίδας δηλ. της «Ελληνικής Δημοκρατίας». Σ' αυτό επαναλαμβάνεις ότι ο Αμπελικόπουλος ήτο μηχανικός.

Και άλλοτε που σου είχα γράψει για μερικά πράγματα που δημοσιεύτηκαν στην Ιστορία του Εργατικού μας κινήματος και μου είπες απαντητικά ότι θα διορθωθούν σε άλλη έκδοση.

Προκειμένου τώρα για τον Αμπελικόπουλο έρχομαι να σου δώσω μερικές εξηγήσεις. Ο Αμπελικόπουλος ήτο καθηγητής των μαθηματικών στο Γυμνάσιο των Πατρών. Αυτό σου το είχα γράψει αλλά δεν έδωσες πίστη εις εμέ αλλά εις τον αποστάτη προδότη και παλιάνθρωπον Αλ. Ευμορφόπουλο, ο οποίος δεν αποκλείεται και σκοπίμως να διαστρέβλωσε την αλήθεια.

Λοιπόν, για να εξηγηθώ καλύτερα σου κάνω γνωστό το εξής. Την δε πληροφορία μου την κατέχω από τον παλαιόν φίλον μας Βασίλη Καλλιοντζή, την εποχήν εκείνην Ρηγοπουλικόν δημοκρατικόν και αργότερα συνεργάτη μας και μεταφραστή (Ομιλος Επί τα Πρόσω). Λοιπόν, τρία χρόνια προ της εκδόσεως της «Ελληνικής Δημοκρατίας», καθηγητής των μαθηματικών ήτο στην Πάτρα ο Ζαλούχος. Ο Ζαλούχος επαρέδιδε και μαθήματα κατ' οίκον, προγυμναστής. Ήτο όμως και ένθερμος παιδευραστής. Μίαν μέραν δεν ημπόρεσε ο άνθρωπος και προέβη στον βιασμόν ενός Γυμνασιόπαιδου, μαθητή του. Έγινε μεγάλο σκάνδαλο στην Πάτρα. Αστυνόμος της δημοτικής αστυνομίας ήτο τότε ο Βασίλης Καλλιοντζής (δικηγόρος) ο οποίος προέβη εις την σύλληψη του Ζαλούχου, ο οποίος και επαύθη αμέσως από της θέσεώς του. Εις αντικατάστασιν αυτού, ήλθεν ο Αμπελικόπουλος ο οποίος ήτο καθηγητής στο γυμνάσιον Μεσολογγίου. Από την άφιξη του Αμπελικόπουλου αρχίζει η σοσιαλιστική κίνησις, αφού ευρήκε και εις την Πάτρα το υλικόν που του εχρειάζητο. Μορφωμένος εις την Ευρώπην, υπήρξεν η ψυχή του Δ.Σ. Έτσι έχει το πράγμα.

Όσο για τον Αλ. Ευμορφόπουλο, αυτός υπήρξεν ο σαμποταριστής του κινήματος από δουλειά του και παλιανθρωπιά του. Επέρασε κατόπιν στην αντίδραση.

Και έχω να σου εκθέσω και δια αυτό ένα άλλο γεγονός. Όταν αποφασίσαμε με τον Σταυρόπουλο, Κοτζιά και εγώ να εκδόσουμε το «Εμπρός» στο δεύτερο φύλλο εδημοσιεύσαμε ένα κύριο άρθρο γραμμένο από τον Βασίλη Δουδούμη, με τίτλο «Συμπόνια και Κόλαφος». Το θέμα ήταν ότι εκείνη την εβδομάδα, κάποιοι κύριοι του Αρχοντάτου των Πατρών, επήραν ένα αμάξι και μετέβησαν εις μία έπαυλην, όπου ελάμβανον χώραν γλέντια και όργια. Επί πολλήν ώραν ο δυστυχής ο αμαζάς επερίμενε την πληρωμή του, και όταν επιτέλους την εξήτησε, εδάρη από τους κυρίους άρχοντες!

Δεύτερον γεγονός ήτο ακριβώς την αυτήν εβδομάδα, ο εμποράκος Γεώργιος Παπαδιαμαντόπουλος βουλευτής Τρικουπικός, αφού μετά φίλων του μπεκρούλιαζε σε ένα καφενείο των Αθηνών, στο τέλος έδειρε ανηλεώς το γκαρσόνι που του ζήτησε την πληρωμή. Το «Εμπρός» έγινε ανάρπαστον, αλλά στην επομένη Κυριακήν οι ενδιαφερόμενοι προπορευομένου του Αλ. Ευμορφοπούλου, μετέβησαν εις το Πρακτορείον των Εφημερίδων και απαίτησαν την μη κυκλοφορίαν του «Εμπρός». Ο Ευμορφόπουλος, υποκριτής του χειρίστου είδους, αντιπροσώπευε στην Πάτρα τον βουλευτήν Πατρών Γεώργιο Παπαδιαμαντόπουλο, επέδειξε σ' αυτό το βρωμερότερον πρόσωπον.

Για κάτι τέτοια ζητήματα, έχω αρχίσει να γράφω μια ιστορία του κινήματός μας από το 1878 -1900. Εάν έλθει κανένας και σου ζητήσει δήθεν εκ μέρους μου εφημερίδες ή άλλο τι, βιβλία που σου έχω δώσει, να μη δώσεις τίποτε. Αν καμιά φορά τα οικονομίσω, θα έλθω ο ίδιος προς ανάμωσή σου.

Στο τελευταίο σου σημείωμα για την Επτάνησο έπρεπε να γράψης ότι αυτή εδώθη στην Ελλάδα από τους Άγγλους διότι δεν ημπορούσαν πλέον να σταθούν εκεί, αλλά αφού απέτυχαν, να φέρουν βασιλιά στην Ελλάδα τον πρίγκιπα του Βελγίου Λεοπόλδο και για να δεχθούν οι Έλληνες ένα ακόμη παιδί, επρόσφεραν την Επτάνησο για να ρίξουν στάχτη στα μάτια του ελληνικού λαού.

Δεν ηξέρω αν έχεις υπόψην σου, άρθρα για την Επτάνησο του Βρετανικού Αστέρου του Στεφάνου Ξένου, τα φύλλα 21 Φεβρουαρίου 1861 Μαρτίου 21 Μαρτίου 22 του αυτού έτους και από τότε έως την ένωση. Ίσως να τα εύρεις στην Εθ. Βιβλιοθήκη.

Σε εκούρασα ίσως ολίγον με τα γραφόμενά μου, ελπίζω όμως να με συγχωρέσεις. Υμέτερος

Δ. Καραμπίλιας

Μεταφράσεις

Ο Καραμπίλιας, εκτός από τα απομνημονεύματά του και τη συγγραφή άρθρων για την ιστορία του εργατικού κινήματος, είχε μεταφράσει και άρθρα επιφανών αναρχικών θεωρητικών, όπως το άρθρο του Π. Κροπότκιν με τίτλο «Όλοι σοσιαλισταί», το οποίο δημοσιεύτηκε στην ημερήσια εφημερίδα της Πάτρας «Η Σημερινή», την Πέμπτη, 14 Μαρτίου 1946. Έχει σημασία η χρονική στιγμή μετάφρασης και δημοσίευσης του άρθρου αυτού, γιατί συμπίπτει με την προετοιμασία εμφυλίου πολέμου από τον Ζαχαριάδη και το ΚΚΕ, κάτι που αντιμαχόταν ο Καραμπίλιας, ο οποίος συμφωνούσε μεν με τη λαϊκή αντιστασιακή δράση κατά του γερμανικού στρατού κατοχής, αλλά διαφωνούσε ριζικά με μια πραξικοπηματική εκμετάλλευση του όλου αγώνα από το ΚΚΕ, που θα είχε ως αποτέλεσμα μια δικτατορία σταλινικού τύπου στην Ελλάδα.

Το άρθρο είναι το ακόλουθο:

«ΟΛΟΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΑΙ!»

Μόδα των ταχυδακτυλουργικών πολιτικών σήμερα, όπως και προ 150 ετών! Ένα επίκαιρον άρθρον του Κροπότκιν. Ενώ όλοι εδώ – ασύδοτοι - ομιλούν περί σοσιαλισμού, γίνεται πάλιν επίκαιρον ένα άρθρον του Πέτρου Κροπότκιν, γραμμένο τον Σεπτέμβριον του 1881, όταν παρομοία μόδα είχε εξαπλωθή εις την πολιτικήν κίνησιν της Ευρώπης. Δημοσιεύομεν κατωτέρω μετάφρασιν του άρθρου αυτού, κατά παραχώρησιν του φίλου της «Σημερινής» παλαιίμαχου σοσιαλιστού κ. Δημ. Καραμπίλια, ο οποίος είχε την ευκαιρίαν να γνωρίσει τον συγγραφέα του διάσημον πρίγκιπα επαναστάτην. Αφότου η σοσιαλιστική ιδέαν ήρχισε να εισχωρή εις τους κόλπους των εργατικών μαζών, παρουσιάζεται ένα περίεργον φαινόμενον.

Οι χειρότεροι εχθροί του σοσιαλισμού εννοήσαντες, ότι το καλύτερον μέσον να τιθασεύσουν τον σοσιαλισμόν είναι να υποκριθούν αυτοί, ότι είναι οπαδοί του, σπεύδουν να δηλώσουν, ότι είναι σοσιαλισταί. Βλέπετε χονδροαστούς που εκμεταλλεύονται ανηλεώς τον εργάτην, την εργάτριαν, το παιδί, τους μιλάτε δια την σκανδαλώδη ανισότητα του πλούτου, δια τας κρίσεις και την αθλιότητα που συνεπάγεται. Τους μιλάτε δια την ανάγκην τροποποιήσεως του συστήματος ιδιοκτησίας, ώστε να βελτιωθή η κατάσταση των εργατών. Ο αστός έξυπνος, σπεύδει να σας δηλώσει: «Φυσικά! Και εγώ είμαι σοσιαλιστής σαν εσάς! Είμαι σύμφωνος σε όλα! Όμως, ξαίρετε; Όχι να τα ανατρέψουμε όλα δια μιας, πρέπει να προχωρήσουμε στα μαλακά!» Και σας αφήνει, πηγαίνοντας να απομυζήσει, «στα μαλακά» μερικά ακόμη χρήματα από τους εργάτας του, επί τη προόψει των ζημιών, που η σοσιαλιστική κίνησις δυνατόν μίαν μέραν να του προξενήσει. Άλλοτε, θα σας εγύριζε την ράχη. Σήμερα επιζητεί να σας κάμη να πιστέψετε ότι συμμαρίζεται τας ιδέας σας, δια να σας πνίξη ευκολώτερα, ευκαιρίας τυχούσης. Αυτό παρουσιάσθη ιδίως εις τας τελευταίας εκλογάς της Γαλλίας. (Σημ. Το άρθρον αυτό

εγράφη τον Σεπτέμβριον του 1881).

Εις κάθε πολιτική συγκέντρωσιν, όπου εγένετο νύξιν περί του κοινωνικού ζητήματος, ο ψηφοθήρας έσπευδε να δηλώσῃ ὅτι και αυτός είναι οπαδός του σοσιαλισμού, εννοείται, του σοσιαλισμού των ταχυδακτυλουργών. Τα δύο τρίτα των υποψηφίων εδήλωσαν εις του ψηφοφόρους των ὅτι θ' ασχοληθῶν εις την Βουλὴν με το κοινωνικόν ζήτημα. Ο Κλεμανσώ εκηρύχθη σοσιαλιστής και ο Γαμβέτα, παρ' ὀλίγον. Αν δεν υπολόγιζεν εις την υπερτάτην ευτυχίαν να ασπασθῆ την χεῖρα κάποιας Μεγαλειότητος, δεν θα παρέλειπε να κηρυχθῆ απροκαλύπτως σοσιαλιστής. (Σημ. ο Παπανδρέου υπήρξεν εις αυτό πλέον επιδέξιος συμβιβαστής).

Ο Βίσμαρκ δεν εδίστασε καθόλου. Εδήλωσεν ὅτι είναι σοσιαλιστής περισσότερον παντός ἄλλου, σοσιαλιστής εξοχώτατος. Οι καλόγηροι και οι παπάδες δεν υστεροῦν. Ο ιεροκλήρυξ της Αυλῆς του Βερολίνου κηρύττει σοσιαλισμόν. Καθὼς γράφουν αγγλικά φύλλα, φαίνεται ὅτι και ο Τσάρος φαντάζεται ὅτι κατέχει τον αληθινόν σοσιαλισμό, αφοῦ ετοποθέτησε στο τραπέζι του (του γραψίματος) ἓνα κομμάτι μαύρο ψωμί ἀπὸ χόρτα και λιγοστό αλεύρι, δια να του επενθυμίξῃ διαρκῶς ποια εἶναι ἡ τροφή των ρώσων χωρικών. Δεν περιμένει, ὡς φαίνεται, παρά την ευλογίαν του Βίσμαρκ και των πατριαρχῶν Αντιοχείας και Κωνσταντινουπόλεως για ν' αρχίσῃ να εφαρμόξῃ τας σοσιαλιστικάς του θεωρίας.

Εν τέλει, ὅλοι σοσιαλισταί!

Τοκογλύφοι, που κερδοσκοποῦν ἐπὶ της τιμῆς του ψωμιού για ν' αγοράσουν κοσμήματα των γυναικῶν τους. Εργοδοταί που οι εργάται των πεθαίνουν ἀπὸ φθίσιν και τα παιδιά τους ἀπὸ ἀτροφίαν. Χωροφύλακες που τους υπηρετοῦν. Ὅλοι αυτοί, αν ενεργοῦν ερεῦνας, αν φυλακίζουν και απαγχονίζουν τους σοσιαλιστάς, αν σκοτώνουν τους εργάτες και τα παιδιά τους, αν τσαλαβουτοῦν στην πολιτική και το χρηματιστήριον ὅλα τα κάμνουν δια να επιταχύνουν τον θρίαμβον του αληθινού σοσιαλισμού!

Αυτό το θέαμα μας προξενεῖ λύπην. Μας αποδεικνύει ὅτι ἡ αστική τάξις συνωμοτεῖ δια την πλαστογράφησιν του σοσιαλισμού, ὅπως ακριβῶς χθες ἐπλαστογράφησε την δημοκρατικὴν ιδέαν. Μας αποδεικνύει ἀκόμη ὅτι ἄτομα θεωρούμενα ἄλλοτε ὡς σοσιαλισταί εγκαταλείπουν την ιδέαν - μητέρα του σοσιαλισμού και περνοῦν εις το στρατόπεδον του αστισμού, διατηροῦντες, ὡς προσωπίδα, την ετικέττα του σοσιαλισμού. Ποία υπήρξεν ἡ ιδέα μητέρα του σοσιαλισμού;

- Ἡ ιδέα της ἀνάγκης να καταργηθῆ ἡ μισθοδουλεία, να καταργηθῆ ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία του εδάφους, των σπιτιῶν, των πρώτων υλῶν, των εργατικῶν εργαλείων, μονολεκτικῶς του κεφαλαίου. «Παραδέχεσθε αὐτήν την ἀνάγκην; Συγκατατίθεσθε να ζήτε βάσει των ἀρχῶν αὐτῶν;».

Αὐτὸ ἐρωτοῦσαν ἄλλοτε τον νεοερχόμενον, προτοῦ του τείνουν το χεῖρι δια να τον υποδεχθῶν ὡς σοσιαλιστήν. Δεν τον ἐρωτοῦσαν αν συμφωνῆ εις την ἀνάγκην να καταργηθῆ ἡ ατομικὴ ιδιοκτησία μετὰ διακόσια ἢ χίλια χρόνια! Εἶναι τεμπελιά να θέτῃ κανεῖς ἐρωτήματα δια το τι θα γίνῃ μετὰ διακόσια χρόνια! Ἡ κοινωνικὴ μεταβολὴ διεκηρύσσετο δια την ἐπαύριον! Αὐτὴ ἡ ιδέα ἦτο ἡ γραμμὴ διαχωρισμού των σοσιαλιστῶν και ἐκείνων, οι οποίοι παραδέχοντο την ἀνάγκην βελτιώσεως της τύχης του εργάτου, που ἀνεγνώριζαν ἀκόμη ὅτι ο κομμουνισμός... εἶναι καλός ὡς σύστημα, ἀλλὰ δεν παραδέχοντο την εφαρμογὴν του ἀπὸ της μιας μέρας εις την ἄλλην.

Ένας συνταγματάρχης της Ρωσικής χωροφυλακής έλεγε εις ένα φίλο μας ότι και αυτός επίσης ευρίσκει θαυμάσιον το κομμουνιστικόν ιδεώδες, αλλά δεδομένου ότι το ιδεώδες αυτό δεν μπορεί να εφαρμοσθή προ της παρελεύσεως 200, ίσως και 500 ετών, ο φίλος μας έπρεπε να καθήση εις την φυλακήν, προς τιμωρίαν δια την προπαγάνδαν που είχε κάμει υπέρ του ιδεώδους συστήματος.

Παρομοίως με τον συνταγματάρχην της χωροφυλακής, υπάρχουν σήμερα άνθρωποι υποστηρίζοντες ότι η κατάργησις της ατομικής ιδιοκτησίας αποτελεί ουτοπικόν μυθιστόρημα και ότι κινούμενοι δια την κατάληψιν της κυβερνητικής μηχανής μέσω αυτής θα βελτιώσουν «στα μαλακά» την τύχην του εργάτου. Ως εάν ήτο δυνατόν η αστική τάξις, κάτοχος του κεφαλαίου, να επιτρέψει εις βάρος της σοσιαλιστικά πειράματα! Όλοι σοσιαλισταί!

Ο εργάτης πρέπει να διακρίνη ποιοι είνε οι σύμμαχοί του σοσιαλισταί και ποιοι οι εχθροί του, οι ταχυδακτυλουργοί του σοσιαλισμού.

Ο Δημήτρης Καραμπίλιας δεν ήταν καθόλου ικανοποιημένος από τα τότε γραφόμενα στον αριστερό Τύπο και τη σχετική βιβλιογραφία με την ιστορία του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, αφού τα περισσότερα ιστορικά στοιχεία είτε παραποιούνταν είτε δεν αναφέρονταν καν. Έτσι, είχε αρχίσει να γράφει τα απομνημονεύματά του, για να απαντήσει σε όλα αυτά. Το 1954 είχε δε φτάσει σχεδόν στο τέλος τους ώστε να αρχίσουν να δημοσιεύονται σε συνέχειες στην «Ημέρα». Μάλιστα, ήταν έτοιμος να γράψει ιστορικό άρθρο σχετικά με τα πραγματικά γεγονότα και τις πραγματικές συνθήκες της επίθεσης του Δημήτρη Μάτσαλη εναντίον των Φραγκόπουλου και Κόλλα το 1896 και να το δημοσιεύσει στην ίδια εφημερίδα, άρθρο το οποίο θα αποτελούσε απάντηση σε σχετικά ανακριβή δημοσιεύματα της εφημερίδας «Νεολόγος».

Λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά θέματα

Εξάλλου, ανάμεσα στα άλλα, ο Δ. Καραμπίλιας ασχολείτο και με λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά θέματα. Να ένα άρθρο του στο περιοδικό της Πάτρας «Αστήρ της Ελλάδος», στις 6 Φεβρουαρίου 1927:

Ο ΣΙΟΡ ΖΙΛΛΕΣΧΙΑΛΕΡ – ΜΠΕΤΟΒΕΝ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Επί της ζωής των δύο τούτων μεγάλων ανδρών της τέχνης υπήρξαν και ίσως να υπάρχουν ακόμη άγνωστοι λεπτομέρεια. Προ τινων ετών δυο θαυμασταί των, ο ένας Γάλλος και ο άλλος Ελβετός, αμφοτέρωθεν στενώς συνδεδεμένοι δια φιλίας, είχαν επιδοθή εις την έρευναν αγνώστων λεπτομερειών επί της ζωής αφ' ενός και των σχέσεων αφ' ετέρου, αι οποίαι συνέδεσαν τας δύο μεγάλας της τέχνης διανοίας. Εκ της ερεύνης των προέκυψαν τα

ακόλουθα:

«Την Κυριακήν 26ην Αυγούστου 1792, έτος 4ον της Ελευθερίας και πρώτον της ισότητος, κατά την συνεχή συνεδρίασιν της Εθνικής Νομοθετικής Συνελεύσεως, η οποία είχε αρχίσει τας εργασίας της την 10ην Αυγούστου, παρουσιάσθη προς αυτήν επιτροπή απεσταλμένη παρά διαφόρων ομίλων, εις την οποίαν επέτρεψαν την είσοδον και η οποία εξήτει όπως ο τίτλος του «Γάλλου Πολίτου» απονεμήθη εις διαφόρους εξεχούσας προσωπικότητας ξένη Εθνικότητα, αι οποίαι προσωπικότητες δια της γραφίδος των υπερίσπισαν την υπόθεσιν της Ελευθερίας της Γαλλικής Επανάστασεως.

Ο τότε Πρόεδρος Λακρουά εχαιρέτησε την επιτροπήν με το «καλώς ήλθατε» και δι' ολίγων λέξεων ευγενούς απλότητος προσεφώνησεν ως εξής: «Η Γαλλία ελευθέρα είναι λίαν ευχαριστημένη να περιβάλη με την δόξαν της όλους τους μεγάλους άνδρας ξένων χωρών, οι οποίοι ετόλμησαν να ομιλήσουν την γλώσσαν της ελευθερίας και της ισότητος εν μέσω των σκλαβωμένων συμπατριωτών τους, και η Εθνοσυνέλευσις ωρισμένως θα τους είπει: «Είσθε Γάλλοι πολίται».

Ο Βινιά, υποστηρίζων τους απεσταλμένους με την ευγλωτίαν των ωραίων ημερών του εφώνησεν: «Όχι, δεν είναι μόνον δι' ημάς, ούτε δια το μικρόν αυτό μέρος του πλανήτου μας που ονομάζεται Γαλλία, όπου εγκαθιδρύσαμεν την ελευθερίαν, ώστε μόνον επί της Πλατείας Βανδώμ να συγκεντρωθή το καταφερθέν κτύπημα κατά του δεσποτισμού. Ο αντίκτυπος πρέπει να γίνη αισθητός παντού όπου υπάρχουν δεσπότης. Οποίος ασφαλέστερος τρόπος προς εξασφάλησιν της Γαλλικής Ελευθερίας να συμμετάσχουν οι φιλόσοφοι των ξένων Εθνών εις τους κινδύνους της, αναλαβόντες την υπεράσπισίν της».

Ο Λακρουά, χωρίς να φέρη καθαρά καμμίαν αντίστασιν εις την πρότασιν είπεν: «Επεθύμουν, όπως ο τίτλος του «Γάλλου Πολίτου» δοθή εις ξένους κατόπιν αιτήσεώς των. Ο Γκαδέ απήντησεν εις ένα εμφαντικόν τόνον της εποχής του: «Θέλεις (δηλ. ο Πρόεδρος) όπως οι ξένοι ζητήσουν μόνον των τον τίτλον του Γάλλου Πολίτου». Αλλ' όταν η πόλις των Αθηνών προσέφερε τον τίτλον του «Αθηναίου πολίτου» προς τον Ηρακλέα, ο ήρως εκείνος δεν τον είχε ζητήσει προηγουμένως. Όταν η Πολωνία εκάλουσε τον συγγραφέα του «Αιμιλίου» διά να της συντάξη ένα σύνταγμα ο Ζαν Ζακ δεν είχε ζητήσει τοιαύτην τιμήν. Ο Πρόεδρος θέλει όπως οι ξένοι ζητήσουν μόνον των τον τίτλον.

Αλλ' αυτό το θυσιαστήριον της ελευθερίας, μήπως θα είναι καμμία ακαδημία, ή διά να λάβη τις μίαν εύναιαν, τι λέγω, μίαν δικαιοσύνην πρέπει να την ζητήση μόνος του: Ο Διδερώ και ο Ρουσσώ δεν υπήρξαν ποτέ ακαδημαϊκοί, διότι ποτέ δεν το εξήτησαν».

Η αντιπολίτευσις ηττήθη. Δια διατάγματος της 26 Αυγούστου 1792 ο τίτλος του «Γάλλου πολίτου» εδόθη εις οκτώ ξένας προσωπικότητας, μεταξύ των οποίων οι Κλόποστοκ, Πεσταλόζι, Πρίστλεϋ, Ουάσιγκτων, Κοσίκοζη και σιόρ Ζίλλ. Το τελευταίον αυτό όνομα παρουσιάσθη στο Γαλλικόν κοινόν ως ένα αίνιγμα. «Ποιος μπορεί να είναι αυτός ο Σιόρ Ζίλλ;» Ο Σιόρ Ζίλλ όταν ακόμη εφοίτα εις το Κολλέγιον είχε συνθέσει ένα δραματικόν έργον υπό τον τίτλον «Οι Αησταί». Εις ηλικίαν είκοσι δύο ετών εγκατέλειψε την Πατρίδα του Βιτεμπέργην, μετά της οικογενείας του, διότι ο Δουξ Κάρολος-Ευγένιος του απηγόρευσε να γράφη όπως εσκέπτετο με την ρητήν απειλήν ότι θα τον έρριπτεν εις τας φυλακάς.

Μόλα ταύτα οι «λησταί» επέχθησαν την 13 Ιανουαρίου 1782 εις το θέατρον της Μάνχεϊμ με καταπληκτικην επιτυχίαν. Εδώ εξηγείται το πάν. Τώρα καθένας καταλαβαίνει την αινιγματικότητα των λέξεων «Σιόρ Ζίλλ» που δεν ήτο άλλος από τον Φρειδερίκον Σχίλλερ.

Δεν είναι καθόλου απίθανον εξ αιτίας μιάς κακής προφοράς και εις στιγμινή κανενός επεισοδίου της Συνελεύσεως να εγγράφη κατά τρόπον αστείον εις τον κατάλογον των τίτλων του Γάλλου Πολίτου το όνομα του συγγραφέως του «Άσματος του Κύκνου» του «Γουλιέλμου Τέλλου» και τόσων άλλων αριστουργημάτων.

Οι «Λησταί», λοιπόν απεκάλυψαν το όνομα Σχίλλερ. Αλλά και ένα άλλο έργον του Σχίλλερ, όχι ολιγότερον χαρακτηριστικόν, φαίνεται ότι είχε ενθουσιάσει τους άνδρας της Γαλλικής Επανάστασεως. Τούτο ήτο ο «ύμνος προς την χαράν», θαυμάσιον λυρικόν ποίημα, ανερχόμενον εις το έτος 1785. Η πρώτη μετάφρασίς του εις την γαλλικήν εδημοσιεύθη εις το περιοδικόν «Thalie», περιέχουσα δρυμείς στροφάς κατά των τυράννων και δημίον του λαού, ως η «Μασαλιώτης». Το υπόλοιπον του έργου απετελείτο από μίαν μεγαλειώδη έκκλησιν προς την «αδελφότητα των λαών!».

Το μέρος αυτό του «ύμνου προς την χαράν» έχει συνθέσει ο μέγας Μπετχόβεν, κατέστησε δε τοιουτοτρόπως τον Σχίλλερ τον εκλεκτότερόν του συνεργάτην και συνάμα Γάλλον Πολίτην. Εξ αυτής της συνεργασίας των δυο μεγάλων διανοιών Σχίλλερ-Μπετχόβεν, προήλθον τα μεγαλουργά έργα του Μπετχόβεν, ως η «Συμφωνία μετά χορού», εις την οποίαν τέσσερα *in solo* και ένας χορός κατά το δυνατόν πολυάριθμος άδων εις όλα τα σχήματα επιτυγχάνει εις όλας τας υψηλάς εκδηλώσεις την ανθρωπινήν χαράν και την εκδήλωσιν της παγκοσμίου αδελφότητος. Η «συμφωνία μετά χορού» ετελείωσε κατά το έτος 1824 και εξετελέσθη το πρώτον εις την Βιέννην κατά το έαρ του αυτού έτους. Έμεινεν όμως άγνωστος εις το πολύ γαλλικόν κοινόν μέχρι του 1831, εις δε την Γερμανίαν παρεγνωρίσθη μέχρι του 1849. Κατ' εκείνην την εποχήν ο γνωστός επαναστάτης Βακουήν την ήκουσεν εις Δρέσδην από συμφωνικήν ορχήστραν διευθυνομένην υπό του Ριχάρδου Βάγνερ, ο οποίος ήρχετο ακριβώς δια να την αναστήση.

Η εντύπωσις του Βακουήν υπήρξε τοσούτον ισχυρά, ώστε λησμονήσας προς στιγμινή πάσαν σύνεσιν, διότι κατεζητείτο δραστηρίως υπό της αστυνομίας, τρέχει προς τον Βάγνερ εις το τέλος της εκτελέσεως και του φωνάζει: - Εάν επρόκειτο ποτέ ολόκληρος η μουσική να εξαφανισθή κατά την παγκόσμιον κοινωνικήν επανάστασιν, θα ήτο καθήκον σας και με κάθε κίνδυνον της ζωής σας να διασώσετε αυτήν την συμφωνίαν». Πρόκειται περί της 9ης συμφωνίας. Γεννάται όμως και η περιέργεια να μάθη κανείς εάν ο Σχίλλερ έλαβε γνώσιν του διατάγματος της τότε Γαλλικής Εθνοσυνελεύσεως, δια του οποίου απενεμείθη εις αυτόν ο τίτλος του Γάλλου Πολίτου.

Υπό ημερομηνίαν 10ης Αυγούστου 1792, ο Υπουργός των Εσωτερικών της Γαλλικής Δημοκρατίας Ρολλάν, υπέγραψεν ιδιοχείρως επιστολήν απευθυνομένην «Προς τον κύριον Ζίλλ, Γερμανόν Δημοσιογράφον».

Η επιστολή φέρουσα αόριστον Διεύθυνσιν δεν έφθασεν εις τον παραλήπτην, παρά εις μακροτέραν εποχήν, κατά την οποίαν η Γαλλική Κυβέρνησις είχεν αλλάξει, και μία απάντησις προς αυτήν καθίστατο άσκοπος, διά τον λόγον ακόμη ότι αυτή η κυβέρνησις δεν αντεπροσώπευε πλέον τας αρχάς της Γαλλικής Επανάστασεως. Ο Σχίλλερ, συνεβουλεύθη τον Γκαίτε περί του πρακτέου εις την περίστασιν αυτήν. Δεν έπραξεν όμως τίποτε.

Ο Μπετχόβεν υπήρξεν ενθερμότατος δημοκρατικός, ο δε Σχίλλερ διά των Θεατρικών του έργων εξεγείρετο κατά της καταχρήσεως της ισχύος. Ο «Ύμνος προς την χαράν» εψάλλετο εις λαϊκούς ήχους επί μακρόν εις τα κέντρα των σπουδαστών και ήτο πάντοτε το άσμα των λαϊκών διασκεδάσεων κατά πάσης τυραννίας.

Δήμος Κοσμάς

Επίσης, ο δικηγόρος Τάσος Μιχαήλ Μαγδαληνός, στενός φίλος του Καραμπίλια, έγραφε συχνά χρονογραφήματα στις εφημερίδες «Σημερινή» και «Ημέρα» με το ψευδώνυμο Δήμος Κοσμάς. Στο παρακάτω άρθρο του στην «Ημέρα», την Τρίτη, 4 Ιουλίου 1950, τεύχος 1636, μαθαίνουμε διάφορα για την καθημερινότητα στην Πάτρα του 1900 καθώς και τη σχέση της με την Ιταλία. Το άρθρο αυτό συγκροτείται από την προφορική μαρτυρία του Δημήτρη Καραμπίλια:

Το σημειωματάριό μου «Ταραντέλλα»

Του συνεργάτου μας κ. ΔΗΜΟΥ ΚΟΣΜΑ

Έφταιγε άρα γε η νύχτα, η σπαρμένη μάγια; Έφταιγε η πανσέληνος, που εξαύλωνε όλα τα γύρω; Έφταιγε η θάλασσα με του παιδιού το γλυκανάσασμα, όπως διαγραφόταν πίσω από τα τόξα των καλοκλαδεμένων αρμυρικών; Η το παγωμένο οινόπνευμα που βάνει φωτιά στη φαντασία; Δεν ξέρω.

Η γύρω μου ομορφιά μ' έσπρωχνε να ζητήσω την εξήγηση: πως ξεφύτρωσαν στην ερημιά, στο 18ο χιλιόμετρο του δρόμου Πατρών-Αχαΐας δύο κέντρα, που δίνουν με τα φώτα τους μια μυστηριώδη λάμψη στο έρημο νυχτερινό τοπίο; Ο άνθρωπος, που ανέλαβε να με διαφωτίσει, δεν είχε μόνον καταληφθή από τη μέθη του τοπίου – είχε και τη μέθη της ηλικίας. Όταν αγαπά κανείς είναι πάντα είκοσι χρονών, κι' όταν είναι ερωτευμένος – με όλα, με το παρελθόν, με το παρόν και με το μέλλον. Ο άγουρος άρχισε να δηγείται:

Ήταν – έχω ακουστά – μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897. ο Γαριβάλδης, ο εθνικός ήρωας των Ιταλών, είχε γίνει και εθνικός ήρωας των Ελλήνων. Η δημοτική μούσα μας τον είχε πάρει στα φτερά της. Οι σχέσεις Ελλάδος και Ιταλίας δεν ε γνώρισαν ποτέ καλύτερη περίοδο. Η αλιεία στα ελληνικά παράλια διεξαγόταν με μεγάλη κλίμακα από ιταλικά αλιευτικά. Μικρός στολίσκος απ' αυτά άραζε κάθε βραδάκι στην παραλία του Αλισού κ' εφοδίαζε όλα τα γύρω χωριά με σπαρταριστό ψάρι της ώρας.

Το μεγαλύτερο κι' ομορφότερο καΐκι – η ναυαρχίδα να πούμε του στόλου των αλιευτικών- ανήκε στον Πέππο, ένα μελαχροινό παλικάρι 25 χρονών, γιό Ιταλού και μιάς μαύρης από την Τριπολίτιδα, που είχε ξετρελλάνει τις χαμηλοβλεπούσες κοπέλλες του τέλους του αιώνας, με την ομορφιά και την παλικαριά του...

Το 1900 στην αρχή του καλοκαιριού, εμφανίσθηκαν δύο μελαχροινές κοπέλλες και μια ζανθή, Ιταλίδες, που έφτασαν ως εκεί με την επιθυμία να βρίσκονται κοντά στον Πέππο – παραμερίζοντας κάθε ερωτική αντιζηλία μεταξύ τους. Και καθώς δεν μπορούσαν να βγάλουν αλλιώς το ψωμί τους ήλθαν σε συνενόηση με τον παραστάτη του Λέοντος να τους φτιάσει ένα πρόχειρο παλκοσένικο, λίγο πιο κάτω από την πηγή.

Εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στις 29 Ιουλίου 1900, των Αγίων Αποστόλων, και τραγούδησαν πρώτο το «Εβίβα Γαριβάλδη. Εβίβα Λιμπερτά», που προκάλεσε θύελλα ενθουσιασμού (δεν ξέρω αν μόνο πατριωτικού) στους παραθεριστές και στους άλλους χωρικούς που είχαν συρρεύσει εκεί. Έπειτα έπαιζαν σκέτες, τραγούδησαν ναπολιτάνικες καντσονέτες και διάφορα εύθυμα ιταλικά τραγουδάκια, ένα από τα οποία είχε για ρεφραίν «Ταραντέλλα, ταραντέλλα, ταραντέλλα».

Τραγουδούσαν κ' έπαιζαν με το διαβολικό μπρίο, που δίνει μόνον ο έρωτας, σε τρόπο, που αυτό το αυτοσχέδιο βαριετέ, έγινε σεισμός για τις παντρεμένες γυναίκες και πειρασμός για τους άντρες. Διηγούνται πως ένας σταφιδάς από τα Σουδενέικα είχε κατορθώσει να διασώσει 10 χιλιόλιτρα σταφίδα απ' τη θεομηνία του περονόσπορου του 1900. την πληρώθηκε 1000 δρχ. το χιλιόλιτρο, πρωτοφανής τιμή για την εποχή εκείνη.

«Πλούσιος, ευτυχής και μ' ευρωστία της σαρκός» – για να θυμηθούμε τον Καβάφη – πήγε να διασκεδάσει στην «Ταραντέλλα». Αλλά το πρωί τα 10 χιλιάρικα έλειπαν από την τσέπη του. Το γεγονός έπεσε σαν βόμβα. Οι νοικοκυρές φώναζαν πως καλά του έκαμαν του παλιανθρώπου. Κάθε άνδρας έδινε την εξήγησή του κ' οι πιο ηλικιωμένοι έλεγαν πως «οι Ταραντέλλες παίρνουν τα λεπτά των ανδρών με μαγνήτη (ω αυτός ο μαγνήτης των ωραίων γυναικείων ματιών!)...

Σε λίγες μέρες ο Πέππος, κατευχαριστημένος, τις πήρε περίπατο με τη «ναυαρχίδα» του στον Πάπα. Εκεί ασυλόγιστος καθώς ήταν σε πολλά, πήδησε από το αμπούρο, μπρός στα έκπληκτα μάτια τους, καβάλλησε ένα δελφίνη και τσοφίζε στην αγκαλιά του. Το κήτος, στην προσπάθεια του ν' απαλλαγεί, τον έκοψε κάπου και το αίμα πλημμύρισε. Πέθανε από αιμορραγία (πρίν προφτάσει το καϊκη να φτάσει στο γιατρό) μπροστά στην «Ταραντέλλα» κι κατά την θέλησή του, το έρριξαν στην αγκαλιά της θάλασσας σ' αυτό το σημείο. Εκεί ακούγεται τις νύχτες με το βοριά, κάτι σαν θρήνος... οι «Ταραντέλλες» εθρήνισαν, μαυροφορέθηκαν κ' εχάθηκαν... Τι ρομαντική ιστορία!

Η επανεμφάνισις της «Ταραντέλλας» μετά μισόν αιώνα, αποτελεί ρομαντική ανακύκλωση-επάνοδο προς το πνεύμα της «Ανθισμένης μυγδαλιάς»... Αυτά μου είπεν ο άγουρος Αχαιός νέος. Μεταφέρω εδώ τα λόγια του γιατί συμπαθώ τις υπερατομιστικές ανησυχίες και τα οράματα όλων των νέων –και πιο πολύ εκείνων, που τους διαφεύγει η λάμψη των στιλβόντων Εδουάρδων...

ΔΗΜΟΣ ΚΟΣΜΑΣ

Δυο κείμενα για το Σικάγο και την Εργατική Πρωτομαγιά του 1886

Με τη συμβολή του ιστορικού αρχείου του Δημήτρη Καραμπίλια έχουν γραφεί και δυο κείμενα για το Σικάγο και την Εργατική Πρωτομαγιά του 1886 από τον Χρίστο Ριζόπουλο που δημοσιεύτηκαν στην «Σημερινή», την Τρίτη, 30 Απριλίου 1946 και την «Ημέρα» την Κυριακή, 29 Απριλίου 1979:

ΕΙΣ ΤΟ ΣΙΚΑΓΟΝ, ΠΡΟ 60 ΕΤΩΝ ΟΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΑΠΗΓΧΟΝΙΣΘΗΣΑΝ ΚΑΙ Ο ΠΕΜΠΤΟΣ ΗΥΤΟΚΤΟΝΗΣΕ ΜΕ ΣΙΓΑΡΕΤΤΟ ΕΚΡΗΚΤΙΚΗΣ ΥΛΗΣ!

Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ εγεννήθη από την πάλην της εργατικής τάξεως δια την διεκδίκησιν της οκτάωρου εργασίας. Και είνε ηλικίας 60 ετών. Εγεννήθη, ακριβώς, την 1ην Μαΐου 1886, εις το Σικάγον. Επεκράτησε δε να λέγεται και «Κόκκινη Πρωτομαγιά», διότι η πρώτη οργανωμένη εργατική εκδήλωσις υπήρξε μία ημέρα αίματος και θανάτου. Τον Οκτώβριον του 1884, συνήρχετο εις το Σικάγον το συνέδριον της Αμερικανικής Ομοσπονδίας των Εργατικών Ενώσεων, το οποίον υιοθέτησε το σύνθημα 8-8-8 ήτοι «οκτώ ώρες εργασία, οκτώ ώρες ανάπαυσις, μόρφωσις και ψυχαγωγία, οκτώ ώρες ύπνος» και ώρισε την 1ην Μαΐου 1886 ως ημέραν γενικής απεργίας μέχρις ικανοποιήσεως του ανθρωπιστικού αιτήματος.

Αι Εργατικάί Ενώσεις προητοιμάζοντο εντατικώς δια την «μεγάλην ημέραν» και το εργατικό κίνημα προσέλαβε τοιαύτην έκτασιν, ώστε πολλοί εργοδότηι εδέχοντο εκ των προτέρων την συμφωνίαν των 8 ωρών. Την οριοθετειθείσαν ημέραν εξερράγησαν 5.000 απεργίαι και έλαβον χώραν επιβλητικά διαδηλώσεις εις όλας τας μεγάλας πόλεις της Αμερικής.

Μασσαλιώτις των Εργατών

Δια πρώτην φοράν τότε οι εργάται έψαλον επαναστατικά θούρια και κυρίως την «Μασσαλιώτιδα των εργατών», με ειδικούς στοίχους επί της μουσικής του γαλλικού ύμνου. Ας σημειωθή, εν παρενθέσει, ότι, την Εργατικήν Μασσαλιώτιδα είχε μεταφράσει εις την Ελληνικήν ο Βασίλειος Δουδούμης, δικηγόρος και πρόεδρος του πρώτου εν Πάτραις εργατικού σωματείου «Σοσιαλιστική Αδελφότης» του 1895. Η πρώτη στροφή ήτο:

*- Εμπρός, παιδιά της λευτεριάς,
η δόξα τώρα μας καλεί.
Κάτω ο τύραννος παράς.
Τα παιδιά μας κλαίν για ψωμί.
Και η επωδός:
Εργάται των εθνών
Μια γνώμη, μια καρδιά.
Με δύναμη, με ένωση.
Η νίκη είνε για μας.*

Οι κεφαλαιοκράται και οι αμερικάνοι κυβερνήται απεφάσισαν να σπάσουν τον αγώνα των

εργατών μεταχειριζόμενοι τα όπλα. Και έτρεξε αίμα εις πολλές πόλεις, εκείνο όμως που έγινε εις το Σικάγον έμεινεν ιστορικόν, διότι εκεί η καταστολή του εργατικού κινήματος υπήρξεν εξαιρετικός αγρία και αλιτήριοις.

Το βράδυ της 7ης Μαΐου 10.000 απεργοί είχαν συγκεντρωθή έξω από το εργοστάσιον γεωργικών εργαλείων του Μακ-Κόρμικ δια να εμποδίσουν απεργοσπάστας. Ένα σώμα της ιδιωτικής αστυνομίας επέπεσε κατά των διαδηλωτών με αποτέλεσμα τον φόνον ενός και τον τραυματισμόν εκατοντάδων.

Δια να διαμαρτυρηθούν εναντίον της επί μίαν ήδη εβδομάδα συνεχιζόμενης σφαγής, 15.000 εργάται παρευρέθησαν εις συλλαλητήριον εις την πλατείαν Φλαιημάρκετ, όπου ήκουσαν τους λαϊκότερους ρήτορας της πόλεως, τον Αύγουστον Σπίς, τον Σαμουήλ Φίλντεν και τον Αλμπερ Πάρσον. Μόλις ενύκτωσε και ο λαός ήρχισε να διαλύεται προσεβλήθη χωρίς αιτίαν από 20 αστυνομικούς. Επρόκειτο περί σατανικού σχεδίου.

Μέσα στο σκοτάδι, ένας «βαλτός» παρεισέφρυσεν μεταξύ των εργατών και επέταξε μίαν βόμβαν εις το μέσον των αστυνομικών. Τότε ήρχισε μια σφοδρά επίθεσις με όπλα και περίστροφα κατά των εργατών. Επηκολούθησεν η σύλληψις των επί κεφαλής της εργατικής κινήσεως και η εις θάνατον καταδίκη, των Εργατικών αγωνιστών Αύγουστου Σπίς, Λουίς Λιγκ, Αλμπερ Πάρσον, Τζώρτζ Έγκελ και Άντολφ Φίσερ. Η δίκη των υπήρξε μία σκηνοθεσία. Οι κατηγορούμενοι, ήσαν εις την πραγματικότητα, κατηγοροί της κεφαλαιοκρατικής και αντιχριστιανικής οργανώσεως της κοινωνίας, πηγής τόσων δεινών και εγκλημάτων.

Ιδίως η απολογία του Αύγουστου Σπίς υπήρξε μνημειώδης και προφητική των συγχρόνων Κρατικών μεταρρυθμίσεων. Όταν ήλθεν η σειρά του ν' απολογηθή, υψώθη από το ειδώλιο σαν δρυς και έτσι τους ωμίλησεν ο μελλοθάνατος: Κύριοι δικασταί, Αν σκέπτεσθε σοβαρώς ότι με τις κρεμάλες μπορείτε να σταματήσετε το κίνημα, που εξωθεί εκατομμύρια γονατισμένων από την καταπίεσιν εργατών προς την εξέγερσιν, είσθε, μα την αλήθεια, «πτωχοί τω πνεύματι». Τότε, θα μας κρεμάσετε με το δίκηο σας. Έπειτα, αυτό είναι το καλύτερο που έχετε να κάμετε. Κρεμάστε μας! Αλλά, η κατάληξις, ποια θα είναι; Εάν δεν την βλέπετε, εγώ σας την αγέλλω. Γύρω σας, κάτω σας, δίπλα σας, πάνω σας, από όλες τις μεριές σας, θεριεύει μια φωτιά. Το έδαφος σαλεύει κάτω από τα πόδια σας. Βαδίζετε, κυριολεκτικώς, επάνω σε μια υπόγεια φωτιά. Θέλετε να την αγνοήτε; Δεν θα την αποφύγετε. Θέλετε να απαλλαγίτε, άπαξ δια παντός, από όλους τους «συνωμότας»; Απαλλαγίτε από τους αυθέντας της βιομηχανίας, οι οποίοι εδημιούργησαν την ανήθικον περιουσίαν των από το κλεμμένο αντίτιμον της εργασίας που δεν πληρώθη. Καταργήσατε τον εαυτό σας Κύριοι Προνομιούχοι. Διατί; Διότι σεις, με την συμπεριφοράν σας, είσθε οι πρώτοι υποκινηταί της επαναστάσεως. Καταργήσατε την αρπαγήν και την λεηλασίαν, Κύριοί μου. Αλλά, αυτή είναι η απασχολησίς σας. Είναι η ανήθικος αποστολή μιας εκατοντάδος ανθρώπων, οι οποίοι προτιμούν ν' απολαμβάνουν το παν, χωρίς να κάμνουν τίποτε. Κυττάζετε τι έχει γίνει. Οι εργάται έχουν πετσοκοφτεί και σεις, ω Χριστιανοί μου και καλοί μου και ευγενικοί αστοί, σεις είσθε οι κοινωνικοί γύπες, που τρέφεσθε από τα πτώματα. Θέλετε να κάμομε έναν περίπατο στα στενά δρομάκια της πολιτείας αυτής, εκεί όπου φθίνουν οι αληθινοί δημιουργοί του πλούτου; Πάμε μαζί εις τα ανθρακωρυχεία του Χόκιγκ-Βάλου; Δεν θα βρούμε ανθρώπους, θα βρούμε κινούμενα πτώματα. Η γενική κρατικοποίησις των μέσων παραγωγής καθίσταται αναπόφευκτος αναγκαιότης. Αρχίζει η εποχή του σοσιαλισμού και της παγκοσμίου συνεργασίας. Ιδιωτική βιομηχανία, σημαίνει αναρχούμενη βιομηχανία. Μετρημένα άτομα χρησιμοποιούν προς όφελός των τας εφευρέσεις. Ο κόσμος είναι δια τους ολίγους. Δεξιά και αριστερά πέφτουν οι όμοιοί των, θύματα του πλούτου και της καλοζωίας των. Ολίγον τους ενδιαφέρει. Με τας μηχανάς των μετατρέπουν το ανθρώπινο αίμα σε βώλους χρυσαφιού. Την ίδια την υγεία των

ανηλίκων. Με την πολλήν εργασίαν, δολοφονούν τα γυναικόπαιδα. Με την ανεργίαν σκοτώνουν. Και αυτοί οι άνθρωποι σου λέγονται Χριστιανοί! Γνήσιοι Χριστιανοί! Εμείς παρέβημεν τους νόμους σας, δια να δείξουμε εις τον λαόν εις τι αποβλέπουν όλοι σας οι θεσμοί: εις το να εγκαθιδρύσουν, εις την χώραν αυτήν, μίαν ολιγαρχίαν, ομοία της οποίας εις κτηνωδίαν, δεν υπάρχει ουδαμού της γης! Και τώρα, αι ιδέαι, που εδώ υπερασπίζω, μάθετε, είνε ιδικαί μου και μου είνε αδύνατον να τας εγκαταλείψω. Δεν είνε ρούχα να τα βγάνης και να τα παρατήσης. Νομίζετε ότι θα μπορέσετε ν' απαλλαγήτε από τας ιδέας αυτάς, που κερδίζουν καθημερινώς έδαφος, αποστέλλοντες ημάς εις την αγχόνην; σας προκαλώ να αποδείξετε αν υπάρχη ίχνος ψευτιάς εις τα λεγόμενά μου. Αν όμως κρίνετε ότι το τίμημα της αληθείας είνε θάνατος –τότε θα πληρώσουμε. Ενώπιον του θανάτου σας περιφρονούμεν! Εμπρός! Καλέσατε τον δήμιόν σας! Η αλήθεια, που εκρεμάσθηκε εις τον πρόσωπον του Σωκράτη, του Χριστού, του Ιορδάνη Μπρούνο, του Χούζ, του Γαλιλαίου, ζη ακόμη, δεν απέθανε. Πολλοί άλλοι μαζί τους, ατέρμων λεγεών, προηγήθησαν εις την οδόν αυτήν, Ιδέτε μας! Είμεθα έτοιμοι καθ' όλα, να τους ακολουθήσωμεν εις την αιματομένην πορείαν!

Το δραματικό τέλος

Την 11ην Νοεμβρίου 1887 οι τέσσαρες εκ των καταδίκων εις θάνατον απηγχονίσθησαν, ενώ ο πέμπτος σύντροφος των ο Λίγκ, την παραμονήν της εκτελέσεως ετίναξε το κεφάλι του με ένα σιγαρέττο εκρηκτικής ύλης. Και έτσι η Πρωτομαγιά είχε τους μαρτυράς της.

Ο όρκος των εργατών

Το πένθος υπήρξε παγκόσμιον. Και το σοσιαλιστικόν συνέδριον των Παρισίων του 1889, κατόπιν προτάσεως του γεν. γραμματέως της Αμερικανικής Ομοσπονδίας Εργασίας Γκόμπερς, καθιέρωσε την 1ην Μαΐου ως ημέραν απεργίας και διαμαρτυρίας των εργατών όλων των εθνών. Οι εργάται, αναμνησκόμενοι της πρώτης Πρωτομαγιάς με τους μάρτυρας του Σικάγου, έδωσαν όρκον να συνεχίσουν... αγώνα. Επανειλημμένα ... Πρωτομαγιά εις την ... εβάφη εις το αίμα αλλά το αίμα αυτό δεν εχύθη επιματαίω. Το οκτάωρον επεβλήθη και άλλαι εργατικά νίκαι εσημειώθησαν, στάδια εις την πορείαν διά μίαν δικαιωτέραν κοινωνίαν.

Το μνημείο των μαρτύρων

Η δημοσιευμένη εικόν, με τους πέντε μάρτυρας της πρώτης Πρωτομαγιάς και με την επιγραφήν «Ενθυμήσθε την 11ην Νοεμβρίου 1887» παρεχωρήθη εις την «Σημερινήν» μαζί με τας ιστορικάς πληροφορίας, εκ του αρχείου του παλαιού σοσιαλιστού Δημ. Καραμπίλια.

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΣΙΚΑΓΟ ΤΟ 1886

Πώς γράφτηκε με αίμα η ιστορία της Πρωτομαγιάς

Η ειρηνική συγκέντρωση για δωρο μετετράπη σε σφαγή

ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΤΗΚΑΝ ΟΙ ΟΡΓΑΝΩΤΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ του 1886 στο Σικάγο...

Η μεγάλη διαδήλωση στην λεωφόρο Μίτσιγκαν, με αίτημα την μείωση των ωρών εργασίας είχε τελειώσει ειρηνικά. Ανάμεσα στο πλήθος που γιόρταζε έσκασε μια βόμβα και στη συνέχεια

η αστυνομία άνοιξε πυρ προκαλώντας νεκρούς και τραυματίες.

Ακολούθησαν χιλιάδες συλλήψεις, ενώ ομάδες από πληρωμένους τραμπούκους κατέστρεψαν δεκάδες συνδικαλιστικά γραφεία. Τέσσερις από τους οργανωτές της διαδήλωσης καταδικάστηκαν σε θάνατο και απαγχονίστηκαν στην αυλή των φυλακών στις 11 Νοέμβρη του 1887. Έξι χρόνια αργότερα έγιναν μετατροπές των ποινών και άλλοι τρεις καταδικασμένοι πήραν χάρη. Η θυσία όμως είχε πλέον μεταβληθεί σε σύμβολο του αγώνα των εργαζομένων.

Εδώ και έναν αιώνα περίπου, κάθε χρόνο η Πρωτομαγιά γιορτάζεται από εκατομμύρια ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο. Η απαρχή και η ιστορία της Πρωτομαγιάς είναι αδιάσπαστα δεμένες με τους αγώνες των εργαζομένων όλων των ιδεολογικών τάσεων για κατάκτηση του οχταώρου. Η ιστορία άρχισε στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών στα 1886. Η επαναστατική απαίτηση, για καθιέρωση του οχταώρου έγινε για πρώτη φορά το 1886 στις ΗΠΑ μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Στις 16 Αυγούστου της χρονιάς αυτής το γενικό εργατικό συνέδριο της Βαλτιμόρης ψήφισε την ακόλουθη απόφαση:

«Η πρώτη μεγάλη σημερινή ανάγκη, για να απελευθερωθεί η εργασία της χώρας αυτής από την καπιταλιστική σκλαβιά είναι η ψήφιση ενός νόμου που θα καθορίζει ότι η εργάσιμη μέρα διαρκεί οκτώ ώρες σ' ολόκληρη την Ομοσπονδία. Εμείς είμαστε αποφασισμένοι ν' αγωνιστούμε μ' όλη μας τη δύναμη για να πετύχουμε το τιμητικό αυτό αποτέλεσμα».

Κατά την ίδια περίοδο οι εργάτες του Ντάνκιρκ, στην πολιτεία της Νέας Υόρκης, ψήφισαν την ακόλουθη απόφαση:

«Εμείς οι εργάτες του Ντάνκιρκ, δηλώνουμε ότι η διάρκεια της εργασίας που επιβάλλει το σημερινό σύστημα είναι πολύ μεγάλη και δεν αφήνει στον εργάτη κανένα περιθώριο για ξεκούραση ή για μόρφωση. Τον κατεβάζει μάλιστα σ' ένα επίπεδο που ελάχιστα διαφέρει από την σκλαβιά. Γι' αυτό αποφασίζουμε ότι οκτώ ώρες είναι αρκετές, και πρέπει να αναγνωριστούν αρκετές και από τον νόμο. Ζητάμε να μας βοηθήσουν τα ισχυρά έντυπα... και γι' αυτό θεωρούμε σαν εχθρούς της εργατικής μεταρρύθμισης και των εργατικών δικαιωμάτων όλους εκείνους που θα αρνηθούν αυτήν την βοήθεια...».

Με την σημαντική πολιτική δραστηριότητά τους οι Αμερικάνοι εργαζόμενοι κατόρθωσαν να πετύχουν τον σκοπό τους σε ορισμένες πολιτείες όπου περιορίστηκε σε οκτώ ώρες η εργασία των υπαλλήλων που εργάζονταν για το κράτος, για τους δήμους ή για τις εταιρείες που εκτελούσαν κρατικές παραγγελίες. Οι νόμοι αυτοί όμως δεν εφαρμόστηκαν με την πρόφαση ειδικών αναγκών που κατάντησε γενικός κανόνας, και που επέβαλε πάντοτε μεγαλύτερη διάρκεια εργασίας.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Τότε οι Αμερικάνοι εργάτες αποφάσισαν να αρχίσουν πολιτικό αγώνα και να έρθουν σε άμεση σύγκρουση με τους εργοδότες για να πετύχουν το οχτάωρο. Στην πρώτη γραμμή αυτού του αγώνα βρίσκομαι με το «Ευγενικό τάγμα των ιπποτών της εργασίας», το μόνο καθαρά αμερικάνικο συνδικάτο που ιδρύθηκε το 1869 και που το 1886 είχε 729.000 μέλη (δεν

γίνονταν δεκτοί μόνον «οι δικηγόροι, οι τραπεζίτες, και οι αλκοολικοί»).

Η οργάνωση αυτή με το συνέδριό της τον Οκτώβρη του 1884 αποφάσισε να οργανώσει γενικότερο κίνημα για να πετύχει από την Πρωτομαγιά του 1886 την καθιέρωση του οχταώρου (...). Οργανώθηκαν εκδηλώσεις, κατά τις σημαντικότερες γιορτές των Ηνωμένων Πολιτειών από τον Οκτώβρη του 1884 μέχρι την Πρωτομαγιά του 1886: στις 22 Φεβρουαρίου 1885 (ημέρα του Ουάσιγκτον) στις 4 Ιουλίου 1885 (ημέρα της Ανεξαρτησίας), την πρώτη Δευτέρα του Σεπτεμβρίου 1885 (ημέρα της δουλειάς) και στις 22 Φεβρουαρίου 1886 (ημέρα Ουάσιγκτον). Η κινητοποίηση υπήρξε ιδιαίτερα έντονη στο Σικάγο, όπου η κατάσταση ήταν εξαιρετικά τεταμένη εξ αιτίας της διαμάχης για τα οργανωτικά δικαιώματα στην βιομηχανία ΜακΚόρμικ Χάρβεστερ. Οι συγκρούσεις των εργατών με την αστυνομία ήταν συχνές γιατί η αστυνομία χρησιμοποιούνταν κάθε τόσο για να «σπάσει τις απεργίες».

ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ 1886

Το πρωί της Πρωτομαγιάς 1886 ο δυνατός άνεμος που φυσούσε συνήθως στο Σικάγο από την λίμνη Μίτσιγκαν είχε κοπάσει. Ο ήλιος έλαμπε. Ήταν ημέρα Σάββατο, κανονικά ήταν ημέρα δουλειάς, τα εργοστάσια όμως και τα καταστήματα ήταν κλειστά, οι δρόμοι έρημοι, τα φουγάρα δεν έβγαζαν τον μαύρο και πυκνό καπνό τους, τα μέσα μεταφοράς δεν κυκλοφορούσαν. Η ατμόσφαιρα ήταν γεμάτη ένταση. Η «Μαίηλ» είχε κυκλοφορήσει με ένα κύριο άρθρο που έλεγε: «Στην πόλη μας κυκλοφορούν ελεύθερα δύο επικίνδυνοι λωποδύτες, δύο επικίνδυνοι παράνομοι που προσπαθούν να δημιουργήσουν ταραχές. Ο ένας ονομάζεται Σπις και ο άλλος Πάρσονς... σημειώστε την παρουσία τους και να τους προσέχετε. Αν σημειωθούν ταραχές πρέπει να τους θεωρήσετε υπεύθυνους. Και να συμβεί κάτι τέτοιο θα πρέπει να τιμωρηθούν παραδειγματικά».

Ο Άλμπερτ Πάρσονς και ο Ογκούστο Σπις, γνωστά στελέχη της Κεντρικής Ένωσης (του κεντρικού συνδικάτου), υπήρξαν κατά τους προηγούμενους μήνες οι πρωταγωνιστές της κινητοποίησης και υποστήριζαν με φανατισμό την πρόταση να κηρυχθεί γενική απεργία την Πρωτομαγιά του 1886 με απαίτηση την καθιέρωση του οχταώρου. Το πρωί εκείνο χιλιάδες εργάτες, φορώντας τα γιορτινά τους συντροφιά με τα παιδιά και τις γυναίκες τους συγκεντρώθηκαν για να κάνουν πορεία στην λεωφόρο Μίτσιγκαν. Στο δρόμο που κινούνταν το πλήθος η επιτήρηση ήταν αυστηρή.

Ένοπλοι άντρες της Εθνοφυλακής είχαν ανέβει στα κτίρια και δίπλα τους βρισκόταν εθελοντές πολίτες (άνθρωποι που πληρώνονταν από τον Νάτ Πίνκερτον). Σ' ένα από τα κτίρια του κέντρου είχαν συγκεντρωθεί τα μέλη της Επιτροπής Πόλεως για να αποφασίσουν τα περαιτέρω μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν για την αντιμετώπιση του κινδύνου. Το Σικάγο «απειλούνταν» από την καθιέρωση του οχταώρου.

Η αποχή των εργατών είχε λάβει πρωτογενείς διαστάσεις. Πάνω από ογδόντα χιλιάδες εργάτες είχαν εγκαταλείψει τα εργοστάσια και οι περισσότεροι είχαν συγκεντρωθεί στην πλατεία Χείμάρκετ. Επικεφαλής της πορείας ήταν τα στελέχη της οργάνωσης «Ιπότες της Εργασίας» και της Αμερικανικής Ομοσπονδίας Εργαζομένων και τους ακολουθούσαν Βοημοί, Γερμανοί, Πολωνοί, Ρώσοι, Ιρλανδοί, Ιταλοί, Νέγροι και κάου-μπόους που δούλευαν στα εργοστάσια. Ήταν συγκεντρωμένοι όλοι: καθολικοί και προτεστάντες, Εβραίοι και άθεοι,

αναρχικοί και ρεπουμπλικάνοι, σοσιαλιστές και μαρξιστές και οπαδοί διαφόρων άλλων ιδεολογιών, καθώς και χιλιάδες άλλοι άνθρωποι, χωρίς ξεκαθαρισμένη ιδεολογική συνείδηση. Χιλιάδες και χιλιάδες εργάτες, όλοι αποφασισμένοι να κερδίσουν το οχτάωρο.

Επικεφαλής της πορείας, προχωρούσε ο Πάρσονς κρατώντας από το χέρι τη γυναίκα του και την κορούλα του Λούλου, 7 ετών. Ο γιος του Άλμπερτ, ένα χρόνο μεγαλύτερος, προχωρούσε μαζί με τα άλλα παιδάκια μπροστά από το ατέλειωτο ανθρώπινο ποτάμι. Όταν έφθασαν στην πλατεία Χέιμάρκετ, οι ρήτορες εκφωνήσανε λόγους σε διάφορες γλώσσες: αγγλικά, γερμανικά, πολωνικά ή βοημικά. Ο Πάρσονς μίλησε για την ακατανίκητη δύναμη που εξασφαλίζουν οι ενωμένοι εργάτες. Με ενθουσιασμό χειροκροτήθηκε ο Σπις, διευθυντής της εφημερίδας των Γερμανών Εργαζομένων στις Ηνωμένες Πολιτείες, που μίλησε στη μητρική του γλώσσα. Με τα χειροκροτήματα αυτά τελείωσε η μεγαλόπρεπη και ειρηνική διαδήλωση. Δεν σημειώθηκαν συγκρούσεις ούτε βιαιοπραγίες. Η Εθνοφυλακή εγκατέλειψε τις θέσεις της και η ένταση χάθηκε. Το γενικό επιτελείο των εργοδοτών, έχοντας ετοιμαστεί για αιματηρές συγκρούσεις ένοιωσε σχεδόν εξαπατημένο όταν είδε ότι η διαδήλωση τέλειωσε ειρηνικά.

ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Την άλλη μέρα οι εφημερίδες προσπάθησαν να μειώσουν την τεράστια έκταση της διαδήλωσης και τον ειρηνικό της χαρακτήρα. Την Δευτέρα, 3 Μαΐου έγιναν οι πρώτες ταραχές. Πολλοί εργάτες είχαν συγκεντρωθεί μπροστά στην ΜακΚόρμικ, και περίμεναν να τελειώσει το ωράριο. Οι αστυνομικές δυνάμεις έκαναν επίθεση και χρησιμοποίησαν πυροβόλα όπλα. Το αποτέλεσμα ήταν έξι νεκροί.

Ο Σπις που μιλούσε κάπου κοντά σε μια συγκέντρωση εργατών ξύλου, έτρεξε αμέσως επί τόπου και πρότεινε στους συνδικαλιστές να οργανώσουν για το βράδυ της άλλης μέρας μια διαδήλωση διαμαρτυρίας, για τις βιαιότητες των εργοδοτών και τις δολοφονίες της αστυνομίας. Ο Πάρσονς που βρισκόταν στο Σινσινάτι για μια συνεδρίαση, βιάστηκε να επιστρέψει στο Σικάγο. Έφτασε στην πλατεία Χέιμάρκετ όταν ο Σπις είχε αρχίσει ήδη την ομιλία του. Το πλήθος τον αναγνώρισε, τον χειροκρότησε θερμά και του ζήτησε να μιλήσει. Ανέβηκε στην άμαξα που χρησιμοποιούνταν για βήμα και άρχισε τον λόγο του τονίζοντας ότι δεν έπρεπε να γίνουν εκκλήσεις για εκδίκηση αλλά να καταγγελθούν στην κοινή γνώμη τα όσα είχαν συμβεί. Μετά τον Πάρσονς πήρε τον λόγο ο τελευταίος ρήτορας Σαμ Φίλντεν. Είχε φτάσει σχεδόν στο τέλος του λόγου του, το πλήθος αρχίσει να απομακρύνεται αργά και με τάξη, όταν προς την κατεύθυνση της πλατείας άρχισε να προχωράει σε σχηματισμό μάχης μία δύναμη 180 αστυνομικών με επικεφαλής τους Μπόνφιλντ και Γουόρντ. Οι εργάτες άρχισαν να φεύγουν. Οι δολοφονίες της προηγούμενης μέρας ήταν ακόμη έντονα χαραγμένες στη μνήμη τους. Ο αξιωματικός Γουόρντ διέταξε τους συγκεντρωμένους να διαλυθούν. Ξαφνικά ένας ισχυρότατος θόρυβος συγκλόνησε την πλατεία. Είχε εκραγεί μια βόμβα. Οι αστυνομικοί άρχισαν να πυροβολούν στα τυφλά. Συνολικά οι νεκροί ήταν οχτώ. Την άλλη μέρα, εγκαινιάζοντας μια παραποίηση των γεγονότων που αργότερα βρήκε μιμητές σ' ολόκληρο τον κόσμο, η εφημερίδα «Νιού Γιόρκ Τρίμπιουν» έγραφε:

«Οι συγκεντρωθέντες έμοιαζαν να έχουν τρελαθεί. Διψούσαν για αίμα. Μένοντας ακίνητοι στις θέσεις τους πυροβολούσαν συνεχώς τους αστυνομικούς».

Οι αμερικάνικες εφημερίδες έκαναν προσπάθειες να πείσουν την κοινή γνώμη ότι το πραγματικό πρόβλημα δεν ήταν να βρεθεί και να τιμωρηθεί εκείνος που έριξε την βόμβα, αλλά να δικαστεί και να τιμωρηθεί εκείνος που τον συμβούλεψε να το κάνει το φρικτό έγκλημα. Σ' ολόκληρη την Πολιτεία του Ιλλινόις, η ατμόσφαιρα ήταν σκοτεινή γεμάτη φόβο, οργή και μίσος. Υπακούοντας στις απαιτήσεις των εφημερίδων της εργοδοσίας, η αστυνομία βιάστηκε να γεμίσει τις φυλακές συλλαμβάνοντας χιλιάδες «υπόπτους»: μετανάστες εργαζόμενους, ανέργους και συνδικαλιστές. Ομάδες πληρωμένων τραμπούκων πυρπόλησαν και κατέστρεψαν δεκάδες συνδικαλιστικά γραφεία. Τον ίδιο ζήλο έδειξε και ο μηχανισμός της δικαιοσύνης. Σε λίγες μέρες κατηγορήθηκαν για συννομωσία και για την δολοφονία του αστυνομικού Ματίας Ντέγκαν (που σκοτώθηκε όταν έγινε η επίθεση στην πλατεία Χέιμάρκετ), ο Πάρσονς, ο Σπις, ο Φήλντεν, ο Μίκαελ Σβαμπ, ο Τζωρτζ Ένγκελ, ο Άντολφ Φίσερ, ο Λούις Λινγκ και ο Όσκαρ Νίμπε. Η δίκη άρχισε στις 21 Ιουνίου 1886.

Πρόεδρος του δικαστηρίου ήταν ο Γιόζεφ Γκάρν. Ο Πάρσονς που είχε διαφύγει την σύλληψη παραδόθηκε μόνος του στην αίθουσα του δικαστηρίου. «Αξιότιμε κύριε πρόεδρε – είπε – ήρθα να δικαστώ μαζί με τους αθώους συντρόφους μου». Η απόφαση βγήκε στις 9 Οκτωβρίου της ίδιας χρονιάς. Όταν οι κατηγορούμενοι μπήκαν στην αίθουσα την τελευταία φορά, όπως αναφέρουν οι εφημερίδες, μια νέα γυναίκα έδωσε στον καθένα ένα μπουκέτο λουλούδια. Το νόημα της δίκης το παρουσίασε ακούσια και συνοπτικά ένας δημοσιογράφος που έγραψε:

«Οι κατηγορούμενοι δεν μετάνιωσαν ούτε νοιώθουν τύψεις. Σύμφωνα με τα άρρωστα μυαλά τους δεν δικάζονται αυτοί αλλά η κοινωνία».

Οι δηλώσεις των κατηγορουμένων αποτέλεσαν ένα σφοδρότατο κατηγορητήριο εναντίον του καπιταλιστικού συστήματος της εκμετάλλευσης και της ταξικής δικαιοσύνης που το προστάτευε.

Ο ΝΙΜΠΕ

Ο Όσκαρ Νίμπε ήταν ο πρώτος που μίλησε απευθυνόμενος στο δικαστήριο:

«Είδα τους αρτεργάτες της πόλης αυτής, είπε, να αντιμετωπίζουν μια μεταχείριση που αξίζει μόνο σε σκύλους... Τους βοήθησα να οργανωθούν. Και αυτό είναι ένα μεγάλο έγκλημα. Οι άνθρωποι εργάζονται δέκα ώρες την ημέρα και όχι δεκατέσσερες ή δεκάξι... και αυτό είναι ένα ακόμη έγκλημα. Έχω διαπράξει και ένα ακόμη μεγαλύτερο. Νωρίς το πρωί, ενώ απομακρυνόμουν με την ομάδα μου, είδα τους εργάτες μπύρας του Σικάγου που πήγαιναν να πιάσουν δουλειά στις 4 το πρωί. Γύριζαν στο σπίτι τους στις 7 ή στις 8 το βράδυ. Την ημέρα δεν έβλεπαν ποτέ τις οικογένειές τους ή τα παιδιά τους. Έκανα προσπάθειες, για να τους οργανώσω. Αξιότιμε κύριε πρόεδρε, έχω διαπράξει και άλλο ένα έγκλημα: Είδα τους υπαλλήλους και τους πωλητές στα καταστήματα αυτής της πόλης να δουλεύουν μέχρι τις δέκα και μέχρι τις έντεκα το βράδυ. Έκανα έκκληση για να οργανωθούν και τώρα δουλεύουν μέχρι τις 7 το βράδυ και την Κυριακή είναι ελεύθεροι. Είναι και αυτό ένα μεγάλο έγκλημα».

Τελειώνοντας ο Νίμπε ζήτησε να καταδικαστεί και αυτός σε θάνατο και να οδηγηθεί στην κρεμάλα, όπως οι σύντροφοί του, επειδή δεν είναι λιγότερο αθώος, από εκείνους, που ήταν όλοι τους αθώοι.

Ο ΠΑΡΣΟΝΣ

Ο Πάρσονς, άρχισε την ομιλία του με τους ακόλουθους στίχους:

«Σπάσε την ανάγκη και το φόβο της σκλαβιάς, το ψωμί είναι η ελευθερία και η ελευθερία είναι ψωμί».

Στη συνέχεια τόνισε ότι ο άνθρωπος που έριξε την βόμβα δεν μπορούσε παρά να είναι πληρωμένος από τους βιομηχάνους για να εμποδίσει την ανάπτυξη και την επιτυχία του αγώνα για το οχτάωρο. «Στη διάρκεια των τελευταίων χρόνων – είπε πιο κάτω – η ζωή μου ταυτίστηκε με το εργατικό κίνημα της Αμερικής, στο οποίο συμμετείχα δραστήρια (...). Είμαι αναρχικός. Τώρα μπορείτε να χτυπήσετε! Προηγουμένως όμως ακούστε με. Τι είναι ο σοσιαλισμός ή ο αναρχισμός; Με λίγα λόγια είναι το δικαίωμα του εργάτη να χρησιμοποιεί ελεύθερα και σαν ίσος τα μέσα παραγωγής, είναι το δικαίωμα που έχουν πάνω στα προϊόντα αυτοί που τα παράγουν. Αυτό είναι ο σοσιαλισμός!».

Καταλήγοντας τόνισε: «Μήπως ο Τομ Σκοτ (πρόεδρος της εταιρείας σιδηροδρόμων της Πενσυλβάνια) δεν ήταν αυτός που πρώτος είπε: «Ας τους ταΐσουμε με σφαίρες»; Μήπως η «Σικάγο Τρίμπιουν» δεν έγραψε πρώτη: «Να τους δώσουμε στρυχνίνη»; Το είπαν και το έκαναν. Έρριξαν βόμβες και η βόμβα της 3ης Μαΐου στην πλατεία Χέιμάρκετ, ήταν έργο ενός συνωμότη στην υπηρεσία των μονοπωλίων, ενός ανθρώπου που ήρθε από τη Νέα Υόρκη με σκοπό να τσακίσει το κίνημα για το οχτάωρο. Κύριε πρόεδρε, είμαστε τα θύματα της πιο απαίσιας συνωμοσίας που έγινε ποτέ».

Ο ΣΠΙΣ

Από την πλευρά του ο Σπις απευθυνόμενος στον δικαστή Γκάρντ, είπε:

«Αν πιστεύετε ότι με το να μας κρεμάσετε θα εξουδετερώσετε το κίνημα των εργαζομένων, το κίνημα από το οποίο εκατομμύρια ανθρώπινα πλάσματα που σέρνονται στην φτώχεια και στην μιζέρια, περιμένουν την λύτρωσή τους – αν αυτή είναι η γνώμη σας – τότε κρεμάστε μας! Εδώ θα ποδοπατήσετε μία μικρή σπίθα εκεί όμως και πιο πέρα και απέναντι και γύρω μας παντού θα ξεπεταχθούν οι φλόγες. Η φωτιά είναι υπόγεια και δεν θα μπορέσετε να την σβήσετε».

Στην κατάμεστη αίθουσα όπου κυριαρχούσε η σιωπή ο τριαντάχρονος Γερμανός συνδικαλιστής τέλειωσε με τα ακόλουθα λόγια:

«Αυτές είναι οι ιδέες μου. Αποτελούν κομμάτι του εαυτού μου. Δεν μπορώ να τις αποχωριστώ αλλά και αν μπορούσα δεν θα το έκανα. Αν πιστεύεται ότι μπορείτε να συντρίψετε τις ιδέες αυτές που μέρα με τη μέρα κερδίζουν περισσότερο έδαφος, αν πιστεύετε ότι θα τις συντρίψετε οδηγώντας μας στην κρεμάλα, αν προτιμάτε για μια ακόμη φορά να επιβάλετε την ποινή του θανάτου σε εκείνους που τόλμησαν να πουν την αλήθεια, τότε είμαι έτοιμος: με θάρρος και με περηφάνια θα πληρώσω το υψηλό αυτό αντίτιμο. Φωνάζτε τον δήμιό σας. Η αλήθεια σταυρώθηκε με τον Σωκράτη, τον Χριστό, τον Τζιζιοντάνο Μπρούνο, τον Χους ή τον Γαλιλαίο

είναι πάντα ζωντανή. Εμείς είμαστε έτοιμοι να ακολουθήσουμε τους ανθρώπους εκείνους».

(...) Οι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν όλοι σε θάνατο. Τρεις από αυτούς όμως (ο Φήλντεν, ο Ζβαμπ και ο Νίμπε), είδαν την ποινή τους να μετατρέπεται σε φυλάκιση. Ο Λινγκ αυτοκτόνησε στην φυλακή. Ο Σπις, ο Πάρσονς, ο Φίτσερ και ο Ένγκελ οδηγήθηκαν στην αγχόνη στο προαύλιο των φυλακών του Σικάγο 11 Νοεμβρίου 1887. Ο Σπις πριν πεθάνει φώναζε:

«Θάρθει μια μέρα, που η σιωπή μας θα είναι ισχυρότερη από τις φωνές μας που καταπνίγηκαν».

Παρά την ατμόσφαιρα που θύμιζε «κυνήγι των μαγισσών» και παρά την επιβλητική και εκβιαστική εμφάνιση των αστυνομικών δυνάμεων, έξη χιλιάδες άνθρωποι βρήκαν το θάρρος να παρακολουθήσουν την κηδεία των μαρτύρων του Σικάγου. Το αστικό καλοθρεμμένο Σικάγο, του καθωσπρεπισμού ένοιωσε επιτέλους να γλυτώνει από τον εφιάλτη, όλα τέλειωσαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Είχε αποδοθεί «δικαιοσύνη» και, κυρίως, είχε αποκατασταθεί η τάξη. Οι εξελίξεις όμως υπήρξαν τελείως διαφορετικές. Η θυσία των «αναρχικών» του Σικάγου αποτέλεσε την αφετηρία μιας εξέλιξης με παγκόσμιες επιπτώσεις και με εξαιρετικές συνέπειες για το κίνημα των εργαζομένων.

Η κατάχρηση που έκανε το δικαστήριο του Σικάγου προκάλεσε ισχυρές και παρατεταμένες διαμαρτυρίες σ' όλες τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και την Ευρώπη. Στην δίκη δεν είχε αποδειχθεί για κανέναν από τους κατηγορούμενους ότι προκάλεσε ή ενέκρινε την έκρηξη της βόμβας. Σαν αρκετή απόδειξη της ενοχής τους θεωρήθηκε το γεγονός ότι οι κατηγορούμενοι παραδέχτηκαν τις επαναστατικές τους ιδέες. Έξι χρόνια μετά το «κρατικό έγκλημα» ο νέος κυβερνήτης της Πολιτείας του Ιλινόις, Άλτζελντ, αφού εξέτασε τους δικαστικούς φακέλους, ακύρωσε τις αποφάσεις, έδωσε χάρη σε όσους βρίσκονταν στη ζωή και καταδίκασε τις ατιμίες του δικαστή Γκάρντ και των ψευδομαρτύρων. Τότε όμως το αίμα των μαρτύρων του Σικάγου είχε ήδη αρχίσει να δίνει τους καρπούς του και η θυσία τους άρχισε να μεταβάλλεται σε σύμβολο του αγώνα των εργαζομένων...

Άρθρο του Βίκτωρος Ουγκώ για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης

Τέλος, παραθέτουμε και ένα άρθρο του Βίκτωρος Ουγκώ σε μετάφραση Δ. Καραμπίλια («Η Σημερινή», Κυριακή, 25 Νοεμβρίου 1945, τ.. 216). Την περίοδο μετά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1945, η βασική θεματολογία συζήτησης σε όλες τις χώρες κινείτο γύρω από το πώς θα αποφευχθεί ένα παρόμοιο αιματοκύλισμα. Ο Δημήτρης Καραμπίλιας χρησιμοποιεί εδώ έναν πολύ γνωστό συγγραφέα για να παρουσιάσει τις αναρχικές θέσεις για τα εθνικά σύνορα και το στρατό. Να σημειώσουμε ότι και ο Μιχαήλ Μπακούνιν συμμετείχε στο Σύνδεσμο Ειρήνης

και Ελευθερίας που αναφέρεται πιο κάτω, έχοντας σημαντική επιρροή σε αυτό:

ΗΝΩΜ. ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (ΜΕ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΝ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΝ)

Μια επιστολή του Βίκτωρος Ουγκώ

Κατά τα μέσα του παρελθόντος αιώνας σοφοί, διανοούμενοι, μεγάλοι συγγραφείς και ποιηταί βλέποντες πολύ μακράν δια την τύχην της ταλαιπωρημένης από τους συνεχείς πολέμους ανθρωπότητας και ορμώμενοι εξ αγνών ανθρωπιστικών αρχών, ίδρυσαν την Διεθνή «Σύνδεσμον Ειρήνης και Ελευθερίας», προς διάδοσιν των ιερών αυτών αρχών και αποσόβησιν προσεχούς εν Ευρώπη μεγάλου κινδύνου. Κατά το έτος 1869 ο Σύνδεσμος επρόκειτο να συνέλθῃ εἰς Βέρνην της Ελβετίας.

Μεταξύ των μελών του Συνδέσμου ἦτο και ο μέγας Γάλλος ποιητής και συγγραφεύς Βίκτωρ Ουγκώ. Μη δυνηθείς όμως να παρευρεθῆ εἰς το συνέδριον, απηύθυνε την κάτωθι επιστολήν, η οποία γίνεται επίκαιρος μετά την ομιλίαν του κ. Τσώρτσιλ εἰς τας Βρυξέλλας περί Ηνωμένων Πολιτειῶν της Ευρώπης. Ἰδοὺ πως ἐβλεπε - προ τριῶν τετάρτων αἰῶνος - ο Τίτάν της σκέψεως το πρόβλημα της αδεφώσεως των Ευρωπαϊκῶν λαῶν, το οποίον σήμερον παρουσιάζει μίαν μόνην δυνατότητα: την επικράτησιν παντού της Δημοκρατίας και του Σοσιαλισμοῦ.

Αυτό είναι το κείμενο της προσφωνήσεως του Ουγκώ προς τους συνέδρους, ευγενῶς παραχωρηθῆν εἰς την εφημερίδα μας υπό του κ. Δημ Καραμπίλια:

ΣΥΜΠΟΛΙΤΑΙ

των Ηνωμένων Πολιτειῶν της Ευρώπης! Από τούδε δικαιούσθε να διακηρύξετε ότι ο πόλεμος είναι κακός, ότι αυτός ο ένδοξος φόνος, αλαζών και βασιλικός, είναι άτιμος, ότι το ανθρώπινον αίμα είναι πολύτιμον, ότι η ζωή είναι ιερά. Ο πολιτισμός, τείνει εἰς την ένωσιν του γλωσσικού ιδιώματος, εἰς την ένωσιν του μέτρου, εἰς την ένωσιν του νομίσματος, εἰς την ένωσιν και συγχώνευσιν των εθνῶν εν τη ανθρωπότητι, ἣτις είναι η Υπέρτατη Μονάς. Η ομοιομορφία ἔχει ένα συνώνυμον: την απλοποίησιν. Ο πλούτος και η ζωή ένα συνώνυμον: την κυκλοφορίαν. Η πρώτηστι των υποδουλώσεων εἶνε τα σύνορα. Ὅποιος λέγει σύνορον, σημαίνει υποδούλωσιν, δέσμευσιν. Θραύσατε τα δεσμά, διαγράψατε τα σύνορα εκδιώξατε τον τελωνοφύλακα, αφαιρέσατε εκείθεν τον στρατιώτην. Εν ολίγοις ελευθερωθήτε και η ειρήνη σας ακολουθεῖ. Ποιος ἔχει συμφέρον με τα σύνορα; Οι ηγεμόνες. Διαιρούν τους λαούς δια να βασιλεύουν. Δια τα σύνορα χρειάζεται μία σκοπιά και δια την σκοπιάν ένας στρατιώτης. «Απαγορεύεται», λέξις πάσης εξουσίας, πάσης λογοκρισίας, πάσης τυραννίας. Εξ αυτών των συνόρων, εξ αυτής της σκοπιάς, εξ αυτού του στρατιώτου προέρχεται άπασα η ανθρωπινή συμφορά.

Ο βασιλεύς, αποτελών εξαίρεσιν του ανθρωπίνου γένους, ἔχει ανάγκη του στρατιώτου, ο οποίος κατόπιν ἔχει ανάγκην του φόνου δια να ζήσῃ. Δια τους βασιλείς χρειάζονται στρατοί, δια τους στρατούς χρειάζεται ο πόλεμος. Άλλως πως, ο λόγος της υπάρξεως του απόλλυται. Πράγμα πολύ περίεργον, ο άνθρωπος συγκατατίθεται να φονεῖ τον άνθρωπον χωρίς να γνωρίζῃ διατί. Η τέχνη των δεσποτῶν είναι να διχάζουν τον λαόν εἰς στρατόν. Το εν ἡμισυ αυτού καταπιέζει το ἕτερον ἡμισυ. Είναι βέβαιον ότι οι πόλεμοι ἔχουν διαφόρους αφορμάς

αλλά ποτέ δεν είχαν άλλη αιτία, την κυριωτέραν, από τον στρατόν. Αφαιρούντες τον στρατόν, αφαιρείτε τον πόλεμον. Αλλά πώς καταργείται ο στρατός; Δια της εξαφανίσεως των δεσποτών μας! Οι βασιλείς συμφωνούν εις ένα σημείον, την διαιώνισιν των πολέμων. Νομίζετε ότι φιλονεικούν; Καθόλου. Αλληλοβοηθούνται.

Πρέπει το επαναλαμβάνω, ο στρατιώτης να έχη τον λόγον της υπάρξεως του. Λοιπόν, ας βαδίσωμεν προς τον σκοπόν μας, τον οποίον ωνόμασα κάπου: εις την αντικατάστασιν του στρατιώτου δια του πολίτου. Την ημέραν που θα γίνη η επανάστασις αυτή, την ημέραν που ο λαός θα πετάξη έξω τον άνθρωπον του πολέμου, τον χειρίστον αυτού εχθρόν, ο λαός θα επανεύρη την ενότητά του και την αγάπην. Ο πολιτισμός θα ονομασθή αρμονία, θα έχη μεθ' εαυτού την δημιουργικήν του πλούτου εργασίαν και το ψυχικόν φως, την Ειρήνην.

ΒΙΚΤΩΡ ΟΥΓΚΩ

Ο Δημήτρης Καραμπιλίας δεν πρόλαβε να δημοσιεύσει την εργασία του για την υπόθεση Μάτσαλη, όπως είχε προαναγγείλει. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1954 πέθανε σε ηλικία 82 χρόνων.

Νεκρολογία από τον Χ. Ριζόπουλο

Ο Χρίστος Ριζόπουλος στην εφημερίδα «Η Ημέρα», την Κυριακή, 19 Σεπτεμβρίου 1954, έγραψε την ακόλουθη νεκρολογία, η οποία είναι ενδεικτική του ανθρώπου και της γενικότερης δράσης του:

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΙΛΙΑΣ

Λίγες ώρες πριν πεθάνη - το μεσημέρι της περασμένης Δευτέρας - είχεν επισκεφθή τα γραφεία της εφημερίδος μας, δια να κάμη μερικάς συμπληρώσεις εις τα χειρόγραφα των απομνημονευμάτων του, που έγραφε δια την πρώτην αναρχικήν και σοσιαλιστικήν κίνησιν εις την Ελλάδα και τας Πάτρας ιδιαιτέρως, ο καημένος ο μπάρμπα-Μήτσος. Διότι ο Καραμπιλίας ήτο ένας από τους πρωτεργάτας της διαδόσεως των «νέων ιδεών» κατά τα τέλη του 19ου αιώνου. Ο αλτρουιστικός του χαρακτήρ και ο μεγάλος του ανθρωπισμός, που διетήρησε αλωβήτους μέχρι της τελευταίας του στιγμής, τον είχαν κατατάξει εις το στρατόπεδον των κοινωνιστών, του εδόθη δε η ευκαιρία να γνωρίση και μερικούς εκ των παγκοσμίων αρχηγών, όταν μετηνάστευσεν εκ Πατρών αρχικώς εις την Αίγυπτον και έπειτα εις την Γαλλίαν, από την οποίαν επέστρεψε μαζί με την Γαλλίδα σύντροφον της ζωής του, την τόσο ευγενή και καλόκαρδη μαντάμ Λουίζ. Εις το Παρίσι, κατά τα διαλείμματα της εργασίας του - ήτο ένας από τους διπλωματούχους κόπτας-ράπτας - εβοήθει εις την διεκπεραίωσιν των «Νέων Καιρών», του διασήμου αρχηγού των αναρχικών Πέτρου Κροπότκιν και του Μπακούνιν, με τους οποίους και εσχετίσθη. Αλλά ας μην τρομάξη κανείς.

Ο μπάρμπα-Μήτσος δεν ήτο κανένας τρομοκράτης. Ήτο ιδεολόγος, ο οποίος δεν μπορούσε να κάμη κακό ούτε εις ένα σκουλήκι. Ήτο αγαθώτατος και όλοι όσοι τον εγνώρισαν, δεν θα ξεχάσουν τον μελίχιον χαρακτήρα του. Άλλως τε, αυτός ο «αναρχικός» δεν είχε διαπράξει ποτέ του ούτε απλήν πταισματοκλήν παράβασιν. Είπαμε ήτο ένας ιδεολόγος, ο οποίος επρωτοπόρει της εποχής του και έβλεπε ότι η κοινωνία βαδίζει μελλοντικώς προς μίαν δικαιωτέραν οργάνωσιν - διότι, ας μη ξεχνούμε ότι την εποχήν εκείνην δεν υπήρχον εργατικοί

νόμοι ούτε ως έμβρυα. Αι δε συνθήκαι της εργασίας ήσαν τελείως απάνθρωποι.

Τελευταίως απησχολείτο εις την συγγραφήν των απομνημονευμάτων του, τα οποία και άφηκε - ατυχώς όχι συμπληρωμένα - προς δημοσιεύσιν εις την «Μέραν», εις την οποίαν είχε δημοσιεύσει - καθώς και εις την «Σημερινήν» - αρκετά ιστορικά άρθρα δια το παλαιόν εργατικόν κίνημα. Η δε τελευταία του επίσκεψις εις τα γραφεία μας ήτο σχετική με την συμπλήρωσιν των απομνημονευμάτων εις ό,τι αφορούσε την δολοφονίαν του τραπεζίτου Φραγκόπουλου από τον αναρχικόν Μάτσαλην, διότι, ως έλεγεν, είχε δημοσιεύσει πολλές ανακριβείας ο «Νεολόγος», εξ άλλου είχε κάμει και σημαντικός παραλείψεις και κανείς άλλος από τον Καραμπίλια δεν ήτο δυνατόν να είπη όλην την πραγματικότητα, διότι ήτο μέλος της αναρχικής οργανώσεως των Πατρών, ο «τελευταίος των αναρχικών» καθώς αστειεύόμενοι ελέγαμε το μεσημέρι της Δευτέρας.

Εις τα έργα του ιστορικού συγγραφέως Κορδάτου είχε συμβάλει σημαντικά ο Καραμπίλιας, δια της παραχωρήσεως πολυτίμου αρχείου και αφηγήσεως σπουδαίων πληροφοριών, αλλά τελευταίως δεν ήτο ικανοποιημένος απολύτως από τας βιογραφίας των πρωτοπόρων κοινωνιστών, που εδημοσιεύθησαν εις την «Αυγήν» και έγραψε τρία ολόκληρα κεφάλαια εις τα απομνημονεύματά του δια ν' ανασκευάση τας ανακριβείας και να συμπληρώση τας ελλείψεις. Επρόκειτο συντόμως ν' αρχίση η δημοσίευσις των αξιολόγων αυτών απομνημονευμάτων, αλλά η μοίρα δεν ηθέλησε να τα ίδη και ο ίδιος. Ήτο άρρωστος από την καρδιά του και επί πλέον είχε πίεσιν σταθεράν γύρω εις τα 21-22, αλλά και συχνά ανυψουμένην περισσότερον. «Δεν είμαι καλά», μας έλεγε την Δευτέρα. «Αυτήν την φορά, δεν είμαι καλά. Ο γιατρός είπε ότι πρέπει η πίεσις να μείνη εις τα 21 και να μη ξαναπέβη αλλά πώς να γίνη...».

Είχεν υποστή και εις το πρόσφατον παρελθόν κρίσεις καρδιακάς. Εκ των οποίων επανήρχετο όρθιος και πάντοτε αισιόδοξος. Την περασμένη Δευτέρα έδειχνε ότι είχεν αρχίσει να κάμπτεται, αλλά και δεν εφανταστήκαμε ότι το τέλος θα επήρχετο εις ολιγώτερον από δύο εικοσιτετράωρα διαστήματα. Αν και καταβεβλημένος, έδειχνε ακόμη ακμαίας τας ψυχικάς του δυνάμεις και απόλυτον πνευματικήν διαύγειαν. Και έσβησε μέσα εις μίαν - την τελευταίαν - καρδιακήν κρίσιν, έχοντας δίπλα του τα τελευταία χειρόγραφα και το μολύβι στο χέρι. Εις τας επάλξεις...

Με τον θάνατόν του δεν έλειψε μόνον ένας άνθρωπος καλός κ' αγαθός, όπως ήτο ο μπάριμπα-Μήτσος. Έσβησε ο τελευταίος επιζών εκπρόσωπος μιας εποχής: της εποχής των πρώτων σπορέων της κοινωνικής δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού, εις την χώραν μας και ιδιαιτέρως εις την πόλιν μας. Το όνομά του έχει περάσει πλέον εις την ιστορίαν του ελληνικού εργατικού κινήματος, εις την ιστορίαν των αγώνων αγωνιστών. Και η μνήμη του δεν πρόκειται να σβήση. Θ' ακολουθή την φήμην του Δρακούλη, του Δουδούμη, του Χαιρέτη, του Καλλέργη και των άλλων ιδεολόγων του περασμένου αιώνας, την φήμην ενός - όχι στρατιώτου ή πολεμιστού - αλλά κήρυκος της δικαιοσύνης, της αγάπης, της ειρήνης

Βέβαια, δεν ήταν δυνατόν ο Καραμπίλιας να είχε σχετισθεί με τον Μ. Μπακούνιν, όπως γράφει ο Χ. Ριζόπουλος στη νεκρολογία του, αφού ο δεύτερος είχε πεθάνει ήδη από το 1876. Δεν γνωρίζουμε, όμως, αν γνώρισε τον Π. Κροπότκιν κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Γαλλία. Εκτός αν ο νεκρολόγος με τη λέξη «εσχετίσθη» εννοεί ότι ήρθε σε άμεση επαφή με τα έργα των Μ. Μπακούνιν και Π. Κροπότκιν.

Κεφάλαιο 8

Ο Δημήτρης Ματσάλης & η Ατομική Τρομοκρατία

Στις 3 Νοεμβρίου 1896, ο σανδαλοποιός Δημήτρης Μάτσαλης (Ματσάλης ή και Μάτσανης κατά μερικούς, καταγόμενος από το Άργος), που είχε παρακολουθήσει το θεατρικό έργο «Γουλιέλμος ο αχθοφόρος» που παιζόταν τότε στην Πάτρα από ιταλικό θίασο και στο οποίο διαφαινόταν η ισχύς του πλούτου που υπερίσχυε κάθε έννοιας δικαιοσύνης, επιτέθηκε με μαχαίρι στην οδό Γεροκωστοπούλου (τότε Ανεξαρτησίας) σε δύο ονομαστούς παράγοντες της πόλης. Από τα χτυπήματά του σκοτώθηκε επί τόπου ο τραπεζίτης Διονύσιος Φραγκόπουλος, ενώ τραυματίστηκε σοβαρά ο σταφιδέμπορος Ανδρέας Κόλλας. Ο Μάτσαλης συνελήφθη αμέσως και στη διάρκεια της αρχικής του ανάκρισης εκδήλωσε ξεκάθαρα τις αναρχικές του ιδέες, λέγοντας: «Θα σκότωνα τον Κόλλα ή οποιονδήποτε άλλον. Δεν έχω τίποτα με τον ίδιο, όπως δεν έχω τίποτα και με τον Φραγκόπουλο. Εγώ κτυπώ την κοινωνία και όποιος βρίσκεται μπροστά μου θα πλήρωνε γι' αυτή...».

Η πρώτη ανάκριση του Δημήτρη Μάτσαλη κράτησε αρκετές ώρες. Εκεί υπεράσπισε τις ιδέες του, λέγοντας: *«Ό,τι έκανα το έκανα για χάριν της ιδέας. Κανείς δεν με έβαλε. Μόνος μου ενήργησα. Φονεύσας δεν απέβλεψα εις τα πρόσωπα, αλλά εκτύπησα το κεφάλαιο. Είμαι αναρχικός και οι αναρχικοί είναι υπέρ της βίας. Ο Χριστογιαννόπουλος και οι άλλοι σοσιαλισταί είναι καταγέλαστοι και τίποτα με αυτούς δεν με συνδέει. Αυτοί θέλουν να επιβάλουν τας ιδέας τους με την πειθώ, ενώ εγώ, ως αναρχικός, είμαι υπέρ της τρομοκρατικής βίας».*

Στις 6 Νοεμβρίου 1896, ο Δημήτρης Μάτσαλης οδηγήθηκε στις φυλακές του κάστρου της Πάτρας. Στους φύλακες που τον συνόδευαν είπε: *«Δεν φοβάμαι τον θάνατο. Όταν ξεκίνησα να σκοτώσω κάποιον απ' αυτήν την κοινωνία, το ήξερα πως θα πεθάνω στο τέλος».* Από την πρώτη στιγμή άρχισε την προπαγάνδα προς τους συγκρατούμενους του και τους έλεγε ότι η κοινωνία είναι απαράδεκτη, ότι έπρεπε να υπάρχει αληθινή και απόλυτη ελευθερία, ότι οι νόμοι είναι περιττοί και οι εξουσίες όλων των ειδών έπρεπε να καταστραφούν. Το δε λιγοστό φαγητό της φυλακής το μοίραζε. Δεν κατέδωσε ή κατονόμασε κανέναν.

Το γεγονός πήρε τεράστιες διαστάσεις δημοσιότητας. Όλοι παντού άρχισαν να βλέπουν συνωμοσίες. Ο τότε χρονικογράφος της αθηναϊκής εφημερίδας «Εμπρός» Ιωάννης Κονδυλάκης, μίλησε αρκετά ειρωνικά για την αναρχική κίνηση της Πάτρας και τον αγροτικό πληθυσμό της περιοχής, ενώ οι περισσότεροι αποκάλεσαν το γεγονός «Το δράμα της οδού Ανεξαρτησίας». Η εφημερίδα «Νεολόγος» της Πάτρας, δημοσίευσε στις 5 Νοεμβρίου 1896 μια μικρή «συνέντευξη» του Δ. Μάτσαλη, από όπου και το χαρακτηριστικό απόσπασμα που ακολουθεί:

Νεολόγος: Ποίαν εντύπωσιν σου έκαμε ο τρόπος που έγραψε ο Τύπος; Δυσανεστήθηκες; Μάτσαλης: Καθόλου. Ο Τύπος δεν μπορούσε να κάμη αλλιώς. Το καθήκον του έκαμε. Αν είχαμε αναρχικές εφημερίδες αλλιώς θα έγραφαν!

Νεολόγος: Δεν θα δυσανεστηθείς δια το αποτέλεσμα της δίκης όποιο και αν είναι; Μάτσαλης: Θα δυσανεστηθώ μόνον αν με δικάσουν επιεικώς σε ισόβια δεσμά. Θέλω να καταδικασθώ εις θάνατον και αυτό θα απαιτήσω!

Στην ίδια εφημερίδα δημοσιεύτηκε την ίδια μέρα και το ακόλουθο σχόλιο:

...Και τω όντι. Ας εξετάσωμεν το ζήτημα υπό την δευτέραν αυτού όψιν, την όψιν την κοινωνικήν. Τι είναι το θύμα; Ένας κεφαλαιούχος. Ο εργάτης, το άτομον το ασθενές, το αδύνατον, το προνομιούχον, είναι τα δύο στοιχεία, τα αποτελούντα την κοινωνίαν, αλλά και τα αιωνίως ανταγωνιζόμενα. Ο έννομος αυτών ανταγωνισμός επιφέρει την πρόοδον και την ανάπτυξιν. Όταν όμως ο ανταγωνισμός αυτός υπερβή τα όρια της αμίλλης και καταλήξη εις σύρραξιν, ο πόλεμος ο αμείλικτος είναι το άμεσον αυτής εξαγόμενον. Η κοινωνία τότε παριστά το θέαμα του Κάιν, του εργάτου της γης και του Άβελ, του βιομηχάνου, του κεφαλαιούχου, θέαμα θανάτου και ερημώσεως. Εις την σύρραξιν των δύο αυτών στοιχείων, ήτις είναι αιώνια ως ο κόσμος, οφείλονται όλα αι κοινωνικά συγκρούσεις και μεταβολαί. Η άρσις δε τούτων και η κανονική τροχιά αυτών αποτελεί το διηνεκές μέλημα των πολιτικών ανδρών και της πολιτείας.

Εις τας γηραιάς κοινωνίας ένθα δια του χρόνου και των αλλοιώσεων η ανισορροπία αύτη μεταξύ των δύο στοιχείων εκδηλούται ζωηρότερον, αι συγκρούσεις είναι συχναί. Αλλ' εις την πατρίδα ημών την νηπιάζουσαν ότι, την πεζώς παρακολουθούσαν το Λύδιον άρμα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και της αναπτύξεως, όπου τα κεφάλαια δεν συνεπεσωρεύθησαν εις βαθμόν επίφοβον, όπου η εργασία ευρίσκει διέξοδον εις την ανεκμετάλλετον φύσιν και τους ποικιλομόρφους αυτής πόρους, η μεταφύτευσις των κοινωνιστικών ιδεών ημπορεί να θεωρηθή καινότροπον τι και παροδική νοσηρά κατάστασις. Και όμως η κατάστασις αύτη δεν πρέπει να διέλθη απαρατήρητος και άνευ βαθείας μελέτης. Η εμφάνισις του Μάτσαλη δεν ημπορεί να αποδοθή σοβαρώς εις θεωρητικήν τινα ώθησιν και εξέγερσιν. Πρέπει εις τα βάθη της κοινωνίας να ενυπάρχη κάτι τι φυσικόν, πραγματικόν, αληθές, πρέπει να υφίσταται ισχυρά τις ανισορροπία, δια να προσδώση εις τας θεωρητικάς διδασκαλίας το κύρος και την αυθεντίαν.

Παραβόλους δράστας ως τον Μάτσαλη και τραγικά γεγονότα ως τα της 3 Νοεμβρίου δεν δημιουργούν αι ψιλαί θεωρίαι εξημμένων τινων κεφαλών, ως πιστεύουσι τινες, είναι το εξαγόμενον σφοδρών ψυχικών παθήσεων και οικονομικών δυστυχημάτων. Δυστυχώς την

οικονομικήν δυσφορίαν και την αντίθεσιν, την φύσει εγκειμένην ανά μέσον της εργασίας και του κεφαλαίου καθιστά επιφοβωτέραν η δημοσιονομική και η καθόλου οικονομική πολιτική της Ελλάδος. Και το κορύφωμα της δυστυχίας είναι ότι δεν διαφαίνονται ουδέ εις το βάθος του ορίζοντος ένας Ηρακλής με το θάνατον ρόπαλόν του, ένας Ιόλας με το πυρίκαυστον δαυλόν του. Εν τουναντίον όλα τα φαινόμενα τείνουσι να εμπεδώσωσι την θλιβεράν πεποίθησιν, ότι η Ελλάς με την τερατώδη δημοσιονομίαν της, με την ανισότητα του κοινωνικού της πλούτου, με την σπατάλην του δημοσίου πλούτου, θα εξακολουθή δημιουργούσα συνταγματάρχας του γραφείου και των αιθουσών, ουχί δε και λαόν με κώδικα οικονομικόν, με παραδόσεις, με εθνικόν ιδεώδες.

Μ. Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Και συνεχίζει η ίδια εφημερίδα:

Ο ΧΡΙΣΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΠΕΡΙ ΜΑΤΣΑΛΗ

Επειδή το όνομα του Χριστογιαννοπούλου ενεμίχθη εις το αιματηρόν δράμα του Μάτσαλη και πολλοί εξέλαβον τον Μάτσαλην είτε ως οπαδόν του Χριστογιαννοπούλου, είτε ως εκτελεστήν των προφητειών του, αν και εκ της ρητής ομολογίας του δολοφόνου εξάγεται, ότι ουδεμία σχέσις υφίσταται μεταξύ των δύο τούτων, εν τούτοις προς την επιθυμίαν του κοινού υπείκουσα η σύνταξις του «Νεολόγου» απέστειλεν εις Ρίον έκτακτον απεσταλμένον, όπως λάβη την γνώμην του κ. Χριστογιαννοπούλου επί του θλιβερού τούτου γεγονότος...

Το διάβημα του Μάτσαλη ουδεμίαν δύναται να ασκήση επιρροή επί της κοινωνικής τάξεως, διότι είναι μονομερές, προέβη δε εις τούτο ουχί υπείκων εις την επενέργειαν σωματείου τινος, αλλά μόνον εις το ίδιον ένστικτον, ζηλεύσας δόξαν Καζερίου και ότι είναι ψεύδος ότι ανέγνωσε συγγράμματα αναρχικών συγγραφέων, τα οποία δεν ήτο εις κατάστασιν να εννοήση.

Με τον Μάτσαλην και τους αναρχικούς δεν έχει καμμίαν σχέσιν, διότι οι περί τον Χριστογιαννόπουλον εργαζόνται μόνον δια του Ευαγγελίου και της πειθούς· άλλως δε δια του συγγράμματός του ανεσκεύασε την φιλοσοφίαν του Δρακούλη, εξ ης λέγει ο Μάτσαλης ότι ηρύσθη τας ανατρεπτικάς του ιδέας. Τα ένστικτα του Μάτσαλη είναι εκ φύσεως άγρια, τα οποία θα διέμενον τοιαύτα και αν η τύχη τον ανεδείκνυε πλούσιον ως το θύμα του, τον Φραγκόπουλον.

Ο Χριστογιαννόπουλος πάντοτε επολέμησε τας αρχάς των σοσιαλιστών και ποτέ μάλιστα ηπειλήθη υπ' αυτού δι' όσα περί των ιδεών των εξέφρασε δυσμενή.

Την γνώμην της ετέρας καθημερινής καθ' ην το φονικόν δράμα οφείλεται εις την επικρατήσασαν ιδέαν των σφαγών ην ως γράφει «ο ψευδοπροφήτης εκήρυττε πανηγυρικώς» ο κ. Χριστογιαννόπουλος εχαρακτήρισεν ανεξέλεγκτον τουτέστι μωράν, διότι αυτός ουδέν εν κρυπτώ ελάλησε, πάντοτε εις το φανερόν το δε έργον του γινώσκουσι πολλοί, καθόσον και βλάσφημοι και ψεύσται ετράπησαν την οδόν του Ευαγγελίου, απορεί δε πως αποδίδεται

τοιούτον έγκλημα εις τας αρχάς αδελφότητος Χριστιανικωτάτης και ηθικωτάτης.

Διάφορες άλλες εφημερίδες της εποχής («Παλιγγενεσία», «Εφημερίς», «Νέα Εφημερίς», «Σκριπ» και άλλες έγραψαν διάφορες θεωρίες κατά των αναρχικών και σοσιαλιστικών ιδεών, καθιστώντας τις υπεύθυνες για εγκλήματα «κατά της χώρας και των χρηστών της ηθών».

Φυσικά, το γεγονός έφτασε και σε εφημερίδες άλλων χωρών, όπου ο Μάτσαλης παρουσιάζεται είτε ως άκρως βίαιος είτε ως παράφρων.

Στις 8 Νοεμβρίου, ο Δημήτρης Μάτσαλης κλείστηκε στην απομόνωση επειδή έκανε προπαγάνδα στους υπόλοιπους κρατούμενους. Σύμφωνα με μερικές μαρτυρίες, την ίδια μέρα (κατά άλλους στις 11 Νοεμβρίου) αυτοκτόνησε, δαγκώνοντας ένα καυσούλι δυναμίτιδας, που είναι άγνωστο ποιος, πώς και πότε του το προμήθευσε.

Έτσι, λοιπόν, αν λάβουμε υπόψη αυτές τις μαρτυρίες συνάγεται ότι η δίκη του δεν έγινε, αν και ήταν βέβαιο ότι ο Δ. Μάτσαλης θα καταδικαζόταν σε θάνατο. Από άλλες πηγές, όμως, υποστηρίζεται ότι ο Μάτσαλης κατατομήθηκε στις φυλακές του φρουρίου του Παλαμηδίου. Ωστόσο, η εφημερίδα «Νεολόγος» δημοσίευσε το ακόλουθο σχόλιο στις 8 Νοεμβρίου 1896:

Ο Μάτσαλης ήτο εξηπλωμένος νεκρός και εν μέσω αίματος. Αλλά δεν ήτο τούτο μόνον. Ήτο ακέφαλος και η αριστερά του χείρ έλειπεν από του ακώνους.

Και σε άλλη σελίδα:

Εις φίλον του επισκεφθέντα αυτόν την προτεραίαν, ο Μάτσαλης έλεγεν ότι, αν δεν τον ενοχλήσουν μέχρι της δίκης, αν δεν τον ταλαιπωρήσουν, θα αναμείνη την μέραν της δίκης του, δια να απολογηθή επισήμως, άλλως βασανιζόμενος τυχόν ήθελεν αυτοκτονήσει, πράγμα το οποίον δεν επεθύμει διότι ούτω το έργον του θα έμενεν ημιτελές διότι έπρεπε λέγει, να κατατομηθή δια να είναι το έργον πλήρες. Και εντεύθεν ακόμη αποδεικνύεται ότι επεθύμει την κατατόμησίν του, και εντεύθεν επίσης γεννάται νέα απορία περί της αποφάσεως της αυτοκτονίας, διότι είναι βέβαιον ότι ούτε ηνωχλήθη, ούτε εταλαιπωρήθη.

Εις τους φυλακισμένους διένειμε την προτεραίαν ολίγα ασπρόρουχα, τα οποία είχε. Εις τίνα εξ αυτών εχάρισε τα υπόλοιπα ενός διδράχμου, το οποίον του είχε δώσει όπως του ψωνίσει κάτι. Δύο περίπου ώρας προ της αυτοκτονίας του έλεγεν εις τον Μαγκανάραν «βλέπεις που έγραφες 'ς τον "Σοσιαλιστήν" (εννοών την σοσιαλιστικήν του εφημερίδα) ότι ο Μάτσαλης είναι ένας τρελλός και δειλός άνθρωπος!». Την πρωΐαν ηρώτα τον Αρχιφύλακα "αν ήλθον Ευρωπαϊκά φύλλα" όπου ήτο βέβαιος ότι θα εγράφετο το όνομά του! Όλα αυτά μαρτυρούσιν ότι παν άλλο εσκέπετο ή αυτοκτονίαν. Και όμως ηυτοκτόνησε. Ευλογωτάτη επομένως η έκπληξις και η απορία.

Πάντως, η ενέργεια του Μάτσαλη ήταν η καταλληλότερη ευκαιρία που παρουσιάστηκε στο κράτος να καταδιώξει άγρια τους αναρχικούς. Συνελήφθησαν τα περισσότερα μέλη και συνεργάτες της «Επί τα Πρόσω», Μαγκανάρας, Καραμπίλιας, Τσεκούρας, Σούφας, Μαρκαντωνάτος και Κοτζιάς, οι σοσιαλιστές Μουρίκης, Δημ. Ζαφειριάδης, Β. Δουδούμης, Τζουμέρκας και άλλοι. Οι διώξεις επεκτάθηκαν και στην χριστιανοκοινωνική κίνηση «Αρμαγεδών» και συνελήφθησαν, επίσης, οι Χριστογιαννόπουλος και Ι. Αρνέλλος. Ο Δημήτρης Αρνέλλος και μερικοί άλλοι αναρχικοί φυγοδικούσαν. Στον Πύργο συνελήφθη ο Πάνος Μαχαιράς («Νεολόγος» και «Εμπρός», 9 Νοεμβρίου 1896). Επίσης, κατηγορίες αποδόθηκαν και εναντίον των Σταύρου Καλλέργη και Πλάτωνα Δρακούλη. Συνολικά, οι συλληφθέντες ανήλθαν στους 30. Από αυτούς απαλλάχθηκαν οι Β. Δουδούμης και Τζουμέρκας.

Η αστυνομία επιτέθηκε στα γραφεία της «Επί τα Πρόσω» και κατέσχεσε το πιεστήριο, διάφορα κείμενα, την αλληλογραφία και άλλο υλικό, ενώ το ίδιο έγινε και στο σπίτι του Γιάννη Μαγκανάρα, όπου ανάμεσα στα άλλα κατασχέθηκε και υπό δημοσίευση άρθρο που στρεφόταν κατά της αστυνομίας, η οποία προσπάθησε να το συνδέσει άμεσα με την ενέργεια του Μάτσαλη. Ανεπιτυχώς, όμως, γιατί ο Μαγκανάρας το είχε γράψει όταν η αστυνομία τον είχε κατηγορήσει ως υποκινητή της απεργίας των κατασκευαστών σταφιδοκιβωτίων. Ο Μαγκανάρας οδηγήθηκε δύο φορές στον ανακριτή, όπου υπεράσπισε τις ιδέες του.

Από τις εφημερίδες, μόνο η «Πελοπόννησος» στάθηκε αλληλέγγυα στους συλληφθέντες, αλλά ήταν ιδιαίτερα κριτική προς την κίνηση του «Αρμαγεδώνα», φτάνοντας στο σημείο να κατηγορήσει τα μέλη της ως ηθικούς αυτουργούς της δολοφονίας του Φραγκόπουλου. Αντίθετα, η αθηναϊκή «Ακρόπολις» υπερασπίστηκε την κίνηση του Χριστογιαννόπουλου, ενώ η επίσης αθηναϊκή «Πρωία» έπνεε μένεα κατά του «Αρμαγεδώνα». Μετά την τακτική ανάκριση, από τους 30 περίπου συλληφθέντες κρίθηκαν προφυλακιστέοι οι Μαγκανάρας, Τσεκούρας, Σούφας, Μαρκαντωνάτος, Μουρίκης και Δ. Αρνέλλος (ο οποίος εξακολουθούσε να φυγοδικεί).

Η δικογραφία που σχηματίστηκε ανέφερε και τα ακόλουθα:

Εκ των άνω κατηγορουμένων οι πρώτοι έξι (σ.σ. αυτοί που αναφέρθησαν παραπάνω) οι πλείστοι εκ των οποίων εισί νέοι φοιτηταί και τελειόφοιτοι, δυστυχώς, του ημετέρου πανεπιστημίου, εξημένην έχοντες την διάνοιαν και την κεφαλήν αυτών πεπληρωμένην παράτολμων ιδεών άνευ συναισθήσεως, ηθικής ευθύνης και δεκαρολογίας, διοχέτευον ασυνειδήτων παρ' υμίν εξ ευρωπαϊκών έργων, εφημερίδες τινας, χωρίς να υπολογίζουσι τας συνεπείας και τα επικίνδυνα αποτελέσματα (σ.σ. δυσανάγνωστη λέξη), συνεννοηθέντες μεταξύ των και αποκληθέντες αναρχικοί, συναποφάσισαν να πραγματώσουν τας αναρχικάς αυτών ιδέας δια πράξεων αντικειμένων εις τας βάσεις των καθεστώτων νόμων. Επί τω σκοπώ δε τούτο καταζήσαντες κέντρον των μεταξύ των ενεργειών τας Πάτρας, ήρξαντο συνεργαζόμενοι και συμπράττοντες από του έτους 1891 και εντεύθεν εκδύναι και εφημερίδαν υπό τον τίτλον "Επί τα Πρόσω" εδημοσίευσαν άρθρα διάφορα δι' ων ου μόνον περιφρονητικώς εχλευάζοντο, ελοιδώρουν το πολίτευμα, τας αρχάς αυτού, τους νόμους, επιδιώκοντες την ανατροπήν αυτών, αλλά και ηπειλούν, προέτρεπον τον λαόν εις απείθειαν και προς ανατροπήν του κοινωνικού οικοδομήματος.

Επί του προκειμένου μεταξύ των έξι πρώτων των ως άνω κατηγορουμένων, καθ' ότι ούτοι και δια των εν τη εφημερίδι δημοσιευθέντων άρθρων, ομολογήσαντες άπαντες, εκτός του φυγοδίκου Δ. Αρνέλλου, ανεγνώρισαν την γνησιότητα αυτών, ότι εγράφησαν ταύτα καθ' ενός εκάστου εξ αυτών. Επειδή όσον αφορά τους λοιπούς τεσσάρους κατηγορουμένους αι

προκύπτουσαι εκ του προκειμένου ενδείξεις κατεδεικνύουν μεν ου τους εκφορούμενους υπό κοινωνιστικών αρχών και ιδεών, αλλά μεν εξερχομένους του κύκλου της συζητήσεως, ουδέ παρεκτρεπομένους τούτου και επιδιώκοντας την επικράτησιν αυτών δια βιαίων μέσων, δέον όθεν κατ' ημάς να μην γίνη κατηγορία κατ' αυτών (σ.σ. έπαψε οριστικά κάθε δίωξη ενάντια στους Πάνο Μαχαιρά, Δ. Ζαφειριάδη, Σταύρο Καλλέργη και Πλάτωνα Δρακούλη).

Παραπέμπονται οι εξ πρώτοι ότι: 1) Αποφάσισαν και εκτέλεσαν πράξεις αντικειμένας εις τους νόμους, 2) Με δημοσιεύματα εχλεύαζον το πολίτευμα και ηθέλησαν να το ανατρέψουν και 3) Παρότρυναν εις απείθειαν τον λαόν.

Την παραπάνω δικογραφία μετά το τέλος των ανακρίσεων συνέταξε και υπέβαλε προς το τότε Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Πάτρας ο εισαγγελέας Στυλιανός Οικονόμου, ο οποίος είχε μεταφράσει στα ελληνικά το έργο του Α. Μπέμπελ «Γυνή και κοινωνισμός» και ήταν ευνοϊκός προς τις σοσιαλιστικές ιδέες. Για τη μετάφραση αυτή, δημοσιογράφος της αθηναϊκής «Εφημερίδος» ζήτησε τη σύλληψη του Σ. Οικονόμου. Στον Οικονόμου οφείλεται - κατά ορισμένους - το ότι δεν έγιναν νέες συλλήψεις και διώξεις, κάνοντας ό,τι ήταν δυνατόν να «κλείσει» η υπόθεση.

Πολλές εφημερίδες συνέχισαν τη δημοσίευση σεναρίων επί σεναρίων και σχετικών ειδήσεων, αγωνιώντας να ανακαλύψουν οπωσδήποτε κάποια σχέση του συνόλου των αναρχικών της εποχής με την ατομική τρομοκρατία:

ΣΥΛΛΗΨΙΣ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Αναρχική Εταιρεία

Συνελήφθη εν Κερκύρα κατά τηλεγραφικήν διαταγήν εκ Πατρών, ο Αντ. Μαρκαντωνάτος, τελωνοφύλαξ. Αι εν Πάτραις αρχαί συνέλαβον εν τη προόδω των ανακρίσεων υπονοίας, ότι ούτος έσχε σχέσεις αναρχικάς μετά του Μάτσαλη. Ο συλληφθείς θα οδηγηθή υπό συνοδείαν εις Πάτρας. Η δικαστική αρχή Πατρών πιστεύει, ότι ευρίσκεται επί τα ίχνη αναρχικής εταιρείας, υφισταμένης εν Πάτραις μυστικώς από έτους και πλέον. Λέγεται, ότι έχει διακλαδώσεις και εν Αθήναις και εις άλλας πόλεις της Ελλάδος».

(«Νέα Εφημερίς», Αθήνα, 10 Νοεμβρίου 1896)

Αγγέλλεται εκ Πατρών, ότι η αυτόθι δικαστική αρχή παρήγγειλε την σύλληψιν του εν Πύργω διαμένοντος Γ. Κολλικνούτη, ως υπόπτου εν τω αναρχικώ εγκλήματι.

(«Νέα Εφημερίς», 13 Νοεμβρίου 1896)

ΠΕΡΙΕΡΓΟΤΑΤΑ ΠΕΡΙ ΜΑΤΣΑΛΗ

Μάτσανης, όχι Μάτσαλης ονομάζεται, καθ' α επιστέλλουσιν ημείς αναρχικός Πατρών. Δεν συνέτειναν δε τόσον τ' αναρχικά αναγνώσματά του, όσον η εξήγησις του ονόματός του παρ' Ιταλού εργάτου φίλου του, ομιλούντος την ελληνικήν και των αυτών φρονημάτων, όστις του είπεν ότι το όνομά του είχε ιταλικόν και παράγεται εκ της ιταλικής λέξεως ammazerre=φονεύω και εξ αυτού ammazali=φόνενέ τους (τους πλούσιους) εις την διάπραξιν του εγκλήματος. Αυτός ο εξηγητής ήτο ο πρώτος υποβολεύς της ιδέας, ο εμφυσήσας εις αυτόν την inggestion της πράξεως. Παρασκευάζεται δε και πρόγραμμα, προσεχώς εκδοθησόμενον εις 10 λεπτά φυλλάδια, κατά το παράδειγμα του «Tue-la» του κ. Α. Δουμά, υιού, εκείνο μεν δια τας γαχαλίδας, τούτο δε υπό τον τίτλον «φόνενέ τους» δια τους πλουσίους.

(«Νέα Εφημερίς», 15 Νοεμβρίου 1896)

ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΤ' ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΣ

Κατά τας εκ Πατρών ειδήσεις, ο εισαγγελεύς των αυτόθι Πρωτοδικών κ. Σ. Οικονόμου, έλαβεν εκ Κων/πόλεως απειλητικήν επιστολήν με την υπογραφή «Κάποιος αναρχικός». Δι' αυτής ο γράφων συνιστά εις τον κ. Οικονόμου όπως λάβη πρόνοιαν υπέρ των φυλακισμένων αναρχικών, άλλως «θα εκτελεσθούν κατ' αυτού τα δέοντα.

(«Νέα Εφημερίς», 25 Νοεμβρίου 1896)

ΠΑΤΡΙΝΑ ΝΕΑ (ΤΗΛΕΓΡΑΦΙΚΩΣ)

Προφυλακισμένος συντάκτης σοσιαλιστικής εφημερίδος «Επί τα Πρόσω» έλαβεν Αθηνών ξυλογραφικήν εικόνα Μάτσαλη κατασχεθείσαν παρά εισαγγελέως. Λέγεται Μαγγανάρας, προυτίθετο έκδοσιν φυλλαδίου περί Μάτσαλη μετά εικόνας του.

(«Εμπρός», 18 Δεκεμβρίου 1896)

Δια την υπόθεσιν του αναρχικού Μάτσαλη το Πλημμελειοδικεϊόν Πατρών παρέπεμψεν ενώπιον μεν του Κακουργιοδικεϊού τον Μαγγανάραν, ενώπιον δε του Πλημμελειοδικεϊού 13 άλλους σοσιαλιστάς, εν οϊς και τον γνωστόν Μαρκαντωνάτον.

(«Νέα Εφημερίς», 21 Δεκεμβρίου 1896)

Πάτραι. 9 Δεκεμβρίου 1896. Μεγάπλουτος Αιγίου, Ξενοφών Σταυρουλόπουλος, έλαβεν υβριστικήν και εκβιαστικήν επιστολήν με υπογραφή "Γρηγόριος ο εκ Μάνης αναρχικός", απειλούμενος αν μη δώσει χρήματα έστω και 300 δραχμάς κατώτατον όριον, θα υποστεί την τύχην του Φραγκόπουλου. Μετά πολλές ερεύνας της αστυνομίας ανεκαλύφθη ο υποχρεωθείς να επιδώσει την επιστολήν, εις στιλβωτής υποδημάτων και δι' αυτού ο εκβιαστής όστις συνελήφθη εις το χωρίον Μουρλά του Αιγίου. Ονομάζεται Κωνσταντίνος Φιλιππακόπουλος, κατηγορείται δε και επί πολλαίς κλοπαίς και άλλας αξιοποιίνους πράξεις.

(«Σκριπ», 10 Δεκεμβρίου 1896)

Όμως, οι πιο πολλές εφημερίδες της εποχής φρόντισαν να αποσιωπήσουν τα δρώμενα της ξεκάθαρα πολιτικής δίκης των αναρχικών της Πάτρας και μόνο η «Πελοπόννησος» έγγραψε γι' αυτή εκτενώς.

Ένα χρόνο μετά την πράξη του Δ. Μάτσαλη, την Τρίτη, 4 Νοεμβρίου 1897, η ημερήσια εφημερίδα της Πάτρας «Πελοπόννησος», δημοσίευσε το ακόλουθο σχόλιο σε απάντηση σχετικού δημοσιεύματος στην άλλη εφημερίδα της Πάτρας «Νεολόγος»:

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΝΤΟΣ

Ο «Νεολόγος» εξακολουθεί το αιώνιον σύστημα των αφειδών θυμιαμάτων. Ούτω χθες επί τη επετείω του δολοφονηθέντος Διονύσιου Φραγκοπούλου, συμμεριζόμενος την επιμνημόσυνον τελετήν, έκαυσε λιβανωτόν μέχρι αηδίας.

Και εφ' όσον η αφιλοκερδής αυτή θυσία είχε σκοπόν απλής προσωπικής κολακείας ή παρηγορίας, εις τους επιζώντας, αυτή θα παρήρχετο ως καπνός, αλλά να τολμά να διακηρύττη ινχι ει ονχι, ότι ο «τόπος επλήγει δια της χειρός του Μάτσαλη, αφού εστερήθη ανδρός, ο οποίος ηδύνατο να δράση υπέρ αυτού διά της πείρας, της εν γένει αξίας του, και ο οποίος είχε καταστή διά των προσόντων αυτού δύναμις πραγματική, επί της οποίας ηδύναντο να στηριχθώσι σήμεραν οι θρηγούντες την εμπορικήν κατάστασιν των Πατρών», είνε τι το οποίον εξέρχεται των ορίων και αυτής της θρασύτητος, και δεν αμφιβάλλομεν ποσώς, ότι το τετραπέρατον πνεύμα του μακαρίτου Διονυσίου, ενώ θα οικτείρη την κατάπτωσιν του τύπου, εξ άλλου θα ξεκαρδίζεται – εάν επιτρέπεται η φράσις – γελών δια τα αηδή ψεύδη και τερατολογήματα του αφιλοκερδούς «Νεολόγου».

Ότι ο Δ. Φραγκόπουλος υπήρξε μία εμπορική και κερδοσκοπική μεγαλοφυΐα, μία ακαταπόνητος και αέναος δράσις, μη ολιγωρούσα προ ουδενός, υποσχομένου κέρδος υλικό, ουδεμία αντίρρησις. Αλλά τα σπάνια ταύτα πλεονεκτήματα τα εχρησιμοποίει αποκλειστικώς δι' εαυτόν. Διά την πόλιν, διά την κοινωνίαν, διά το εμπόριον, διά την βιομηχανίαν, εν γένει υπήρξεν όχι μόνον μηδενικόν αλλά και κάτι άλλο: ήτο μία μεγαλοφυής αντίδρασις κατά παντός καλού, κατά παντός μέτρου προτεινομένου, υποσχομένου δια την πρόοδον της πόλεως.

Ουδέποτε εμερίμνησε δια το γενικόν συμφέρον του τόπου, δια την πρόοδον αυτού. Τουναντίον εν ταις μέραις αυτού και εκ της λυσσώδους και συστηματικής αδιαφορίας πολλάκις δε και αντιδράσεως αυτού, κατέπεσεν εμπορικώς ο τόπος εις βαθμόν εμπνέοντα την απελπισίαν. Εκ δε της πτώσεώς του ούτος ήντλει πλειοτέραν υλικήν δύναμιν και μεγαλείτερα πλούτη. Εάν δε ποτέ εφάνη εν τη εμπροσθοφυλακή κοινωφελούς τινός έργου η πραγματοποιήσις, τούτου στενώς θα συνεδέετο με τα ιδιαίτερα αυτού συμφέροντα. Είποτε ο Δ. Φραγκόπουλος ήτο αλλοίος, εάν ενδιαφέρετο, εάν επόνει δια τον τόπον τούτον και δεν επωφελείτο εκ της δυστυχίας του, θα ήτο αγαπητός παρ' ημίν, θα ήτο ως άλλος Ρετσίνας και Μουτσόπουλος, δήμαρχος επ' άπειρον, θα ήτο ο ευεργέτης του τόπου εσαεί, αλλ' ο κακός δαίμων του τον απέτρεψε της κοινωνικής δράσεως και τον εκάρφωσεν εις το στενώς και κακώς εννοούμενον ατομικόν συμφέρον, δια την ατυχίαν του τόπου, διότι τοιαύτη διάνοια θα εθαυματούργει και θα έσωζεν, εάν ελάμβανε δρόμον ευθύν, και ανυψούτο εις ορίζοντας φιλοπόλιδας.

Και όμως ευρέθη ο «Νεολόγος», να αναζέσει πληγάς παλαιάς, ευρέθη να διατυπώση θεωρίας νέας, τρόπον εξιλασμού περιέργων και να ταράξη την ησυχίαν του μακαρίτου, χωρίς να εννοή, ότι οι άτοποι έπαινοι άγουσι τους εγωιστικούς χαρακτήρας, εις τα άκρα, και δημιουργούν και σπλίζουν την χείρα εκείνων, οίτινες πάσχοντες από υπερευαισθησίαν, ζητούσιν υπευθύνους της αφορήτου κοινωνικής καταστάσεως. Αλλοίμονον εάν όλος ο τύπος εβάδιζε την οδόν του «Νεολόγου». Ίσως ούτω ευρίσκοντο πολλοί κούφοι πιστεύοντες εις τους επαίνους και τότε ούτοι, ακολουθώντας οδόν ευτελούς ατομισμού, θα εδημιούργουν δεσπότης και δούλους, διόλου δε απίθανον και πολλούς Ματσάληδες.

Ταύτα προς το παρόν επιφυλασσόμενοι να επανέλθωμεν ειδικώτερον εν απολύτω ανάγκη, εκθέτοντες λεπτομερέστερον τα αφορώντα τον μακαρίτην, ον παρηκολουθήσαμεν εν τη δράσει του, από της νεαράς του ηλικίας, χάριν της ιστορίας.

Ιστορικός

Να σημειώσουμε ότι οι κρατικές αρχές δεν θεωρούσαν τους χριστιανοσοσιαλιστές λιγότερο επικίνδυνους για το κοινωνικό καθεστώς από τους άλλους σοσιαλιστές και τους αναρχικούς. Τους ενδιέφερε, μάλιστα, ο Ιωάννης Μαγκανάρας, τον οποίο υπολόγιζαν ως τον πιο βασικό πολιτικό αντίπαλο του πολιτεύματος σε τοπικό επίπεδο, όπως τουλάχιστον τούτο καταφαίνεται από την παρακάτω απορριπτική απόφαση του Συμβουλίου των Πλημμελειοδικών της Πάτρας σε αίτηση προσωρινής αποφυλάκισης που είχε υποβάλλει ο ίδιος:

Το Συμβούλιον των εν Πάτραις Πλημμελειοδικών, συγκείμενον εκ των δικαστών Νικολάου Ψωμάκη, προεδρεύοντος, απόντος του προέδρου Δημοσθένους Ιωαννίδου και Θεοδώρου Θεοδωροπούλου, ανακριτών, συνελθόν εν τω προς διάσκεψιν δωματίω του την 4ην Ιανουαρίου 1897, παρουσία του τε αντιεισαγγελέως Δημητρίου Παπαχατζή και του υπογραμματέως Γεωργίου Τσίμα, ίνα σκεψάμενον αποφανθή επί της αιτήσεως του Ιωάννου Μαγκανάρα περί απολύσεως αυτού δι' εγγυήσεως (...) ακούσαν (του Εισαγγελέως...) ιδόν την δικογραφίαν (και) σκεφθέν κατά τον νόμον, επειδή κατά το άρθρον 236 της Ποινικής Δικονομίας η προσωρινή απόλυσις δεν επιτρέπεται επί των επικινδύνων εις την κοινήν ασφάλειαν, κατά την κρίσιν δε του Συμβουλίου ο κατηγορούμενος ένεκεν του ίδιου αυτού βίου και του χαρακτήρος είναι τοιούτος (και) δέον επομένως να απορριφθή η αίτησις αυτού,

Διά ταύτα,

Ίδον και το άρθρον 236, παράγραφος 1, της Ποινικής Δικονομίας, απορρίπτει την από 31ης Δεκεμβρίου παρελθόντους έτους αίτησιν του κατηγορουμένου Ιωάννου Μαγκανάρα, κατοίκου Πατρών, περί απολύσεως αυτού δι' εγγυήσεως (...)

(Περιέχεται στο Βιβλίον Βουλευμάτων κλπ. Έτος 1897. Αρ. 11. (σελ. 295-296). (Η απόφαση αυτή παρατίθεται στο βιβλίο του Βασίλη Κ. Λάζαρη «Παναγιώτης Συνοδινός. Ένας ρομαντικός πατρινός του δέκατου ενάτου αιώνα», Αχαϊκές Εκδόσεις)

Θα πρέπει να πούμε ότι εκείνη την εποχή εξαιτίας των αναρχικών τρομοκρατικών επιθέσεων εναντίον σπουδαίων προσώπων, βασιλέων, αρχηγών κρατών κ.ά., οι περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις (και οι ελληνικές) συνεργάζονταν για την άμεση καταστολή κάθε αναρχικού ή απλώς σοσιαλιστικού κινήματος. Διαβάζουμε στις 22 Σεπτεμβρίου 1898, στην αθηναϊκή εφημερίδα «Εμπρός»:

ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ – ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ – ΡΩΜΗ (Δια Κερκύρας). Ο υπουργός των Εξωτερικών Καναβάρο υπέβαλεν εις το υπουργικόν συμβούλιον το αποτέλεσμα της προτάσεως του διεθνούς συνεδρίου δια τα μέτρα κατά των αναρχικών και εδήλωσεν ότι η Ελβετία απήλασεν ήδη τριάκοντα αναρχικούς. Κατά τηλεγράφημα εκ Βερολίνου ο εν Ρώμη πρεσβευτής της Γερμανίας θα αντιπροσωπεύση την Γερμανίαν εις το διεθνές συνέδριον κατά των αναρχικών, τούτο δε αποδεικνύει πόσον ο αυτοκράτωρ Γουλιέλμος εκτιμά την πρωτοβουλίαν της Ρώμης.

Εκτός από την ενέργεια Μάτσαλη, είναι διαπιστωμένο ότι στην Ελλάδα δεν υπήρξαν αυτή την περίοδο οπαδοί της αναρχικής ατομικής τρομοκρατίας που μέχρι τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα αποτελούσε τάση του αναρχικού κινήματος στην Ευρώπη. Οι αναρχικοί στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1890, ταυτίζονταν κατά βάση με τον αναρχικό κομμουνισμό των Κροπότκιν και Ζαν Γκραβ παρά με την τάση της ατομικής τρομοκρατίας με την οποία οι αναρχικοί κομμουνιστές είχαν πολιτικές διαμάχες σε διεθνές επίπεδο. Φαίνεται δηλαδή ότι μοναδικός «εκπρόσωπος» της τάσης της ατομικής τρομοκρατίας στον ελλαδικό χώρο ήταν ο Δ. Μάτσαλης, αν και φιλοδόξησαν μάλλον να υπάρξουν μεμονωμένες περιπτώσεις αναρχικών οι οποίοι προσπάθησαν να ακολουθήσουν το δρόμο των κλοπών και των απαλλοτριώσεων.

Η υπόθεση Λιόπετα - Αγαλλόπουλου

Στις αρχές Μαΐου 1899, στην Πάτρα η εφημερίδα «Νεολόγος» άρχισε να πληροφορεί τους αναγνώστες για ό,τι είχε σχέση με μια σειρά κλοπών και ληστειών, αρχής γενομένης από την κλοπή σε βάρος κάποιου Παπανδρουπούλου. Να επισημανθεί ότι ιδιαίτερα η εφημερίδα αυτή ήταν αρκετά

σκανδαλοθηρική για τα μέτρα της εποχής, αφού δεν υπήρχε έκδοσή της που να μη δημοσιευόταν με κάθε λεπτομέρεια οποιοδήποτε γεγονός κλοπής, ληστείας και παρόμοιων πράξεων.

Άρχισαν οι συλλήψεις και ανακρίσεις για την υπόθεση και ο «Νεολόγος» έδωσε μεγάλη δημοσιότητα σ' αυτές. Συνελήφθησαν διάφορα άτομα, ενώ άλλοι κλήθηκαν να καταθέσουν. Δηλώσεις έκανε και ο τότε πρωθυπουργός Θεοτόκης. Ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και ο Κ. Τσικρικάς (ή Δημητρόπουλος ή Κωστάλας ή Αιβαλιώτης), από τον οποίο άρχισε να ξετυλίγεται ένα κουβάρι που οδήγησε σε αποκαλύψεις και συλλήψεις.

Ο Κ. Τσικρικάς αποδείχθηκε αρχηγός πολυμελούς συμμορίας κλεπτών με πολύπλευρή δράση, όχι μόνο στην Πάτρα, αλλά και σε άλλες πόλεις της χώρας. Αρχικά, ανάμεσα στους διάφορους υπόπτους και συλληφθέντες των οποίων τα ονόματα παρήλασαν από την αστυνομία ήταν και αυτό του αναρχικού Αριστ. Αγαλλόπουλου, ράφτη το επάγγελμα, ο οποίος ήταν από την Κωνσταντινούπολη. Ο Α. Αγαλλόπουλος ήταν ανταποκριτής της εφημερίδας «Σοσιαλιστής» του Σ. Καλλέργη και, αργότερα, ήταν ανάμεσα στους 10 εκείνους αναρχικούς που έστειλαν επιστολή στο «Νέον Φως» (τεύχος 17, 31 Ιανουαρίου 1899) εναντίον των εκλογών. Αλλά, από πλευράς αναρχικών το όνομα που ήταν πρώτο στη σειρά των υπόπτων ήταν του Νικολάου Λιόπετα, ο οποίος συμμετείχε στην εν λόγω συμμορία και ήταν αυτός από τον οποίο άρχισε να ξετυλίγεται το «κουβάρι» της όλης υπόθεσης. Ο Νικόλαος Λιόπετας, ξυλουργός στο επάγγελμα, συνυπόγραψε επίσης την αντιεκλογική επιστολή που εστάλη στο «Νέον Φως» και θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Η σύλληψη και αποκάλυψη του ονόματος του Ν.Λιόπετα ως συμμετέχοντος στη συμμορία προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στην κοινωνία και στους αναρχικούς και σοσιαλιστικούς κύκλους της Πάτρας, γιατί από πολλούς θεωρείτο παράδειγμα κοινωνικού αγωνιστή:

«Ως σοσιαλιστής ήτο επιθετικώτατος εις τας συζητήσεις, δεικνύμενος βαθύς γνώστης και λίαν μελετημένος των αρχών τούτων, απομνημονεύων ενίοτε ολόκληρους περικοπάς εκ στήθους εκ των κοινωνιστικών συγγραμμάτων και αναφέρων πλείστα ονόματα επιφανών Ευρωπαϊών σοσιαλιστών. Οσάκις δε μεταξύ των συζητητών του αντελεμβάνετο τινας μη εννοούντας η μη στέργοντας ν' ασπασθώσι τας αρχάς, ας ανέπτυσεν, ιδυσφόρει εις άκρον και τους ήλεγχεν, ότι δεν εννοούσι τον προορισμόν των και ότι είνε προωρισμένοι εκ της σκνηρίας και αβελτηρίας των να μη ανακούψωσι ποτέ εκ της κακοδαιμονίας και αθλιότητος.

Έπασχεν ου μόνον υπέρ των δυστυχών, αλλ' ο νούς αυτού εξετεινέτο και πέραν έτι, περιλαμβάνων εν συνόλω την ανθρωπότητα εν γένει», γράφει ακόμα και η εφημερίδα «Νεολόγος».

Στην κατοχή του Λιόπετα βρέθηκε ογκώδες σημειωματάριο στο οποίο περιγράφονταν λεπτομερώς τα σχετικά με όλες σχεδόν τις κλοπές και τα μέλη της συμμορίας καθώς και διάφορα κλοπιμαία, κυρίως τιμαλφή. Από σχετική έρευνα φαίνεται ότι ο Λιόπετας είχε αγανακτήσει από το παρατεταμένο κυνηγητό των αναρχικών από το κράτος. Ήταν εργάτης ξυλουργός, με τέσσερα μικρά παιδιά και δεν άντεξε άλλο έναν αγώνα στον οποίο ακόμα και η διακίνηση ιδεών ήταν παράνομη. Μετά το δεύτερο κύμα καταστολής (αρχές του 1898), αποφάσισε να συνδεθεί με τη συμμορία του Κωστάλα, να κοιτάξει περισσότερο τον εαυτό του και να αρχίσει να παίρνει πίσω από σπίτια πλουσίων αυτά που του έκλεβαν από την εργασία του. Η έκπληξη από την τοπική κοινωνία ήταν μεγάλη. Η εφημερίδα «Νεολόγος» στις 19 Μαΐου 1899 γράφει χαρακτηριστικά ότι «παρά των πολλών εθεωρείτο η σύλληψίς του, αδικαιολόγητος, καθόσον ούτος διεκρίνετο επί τιμιότητι ως εργάτης και επί χαρακτήρι, ως άτομον, απολαύων ένεκα τούτου υπολήψεως μεταξύ των γνωστών του»).

Μόλις συνελήφθη, ο Λιόπετας αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει πίνοντας αρσενικό και μεταφέρθηκε φρουρούμενος στο νοσοκομείο. Είπε ότι μετάνιωσε και θα τα έλεγε όλα, κάτι που έκανε. Στην

ανάκρισή του, είπε ότι η συμμορία ήταν οργανωμένη με διακλαδώσεις σε Αθήνα, Πειραιά, Σύρο, Μεσολόγγι, Πύργο, Κόρινθο και αλλού, στο δε εξωτερικό σε Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και αλλού.

Στο μεταξύ, ο Α. Αγαλλόπουλος απορεί γιατί τον κατηγορούν: *«Διατί με κατηγορούν, δεν δύναμαι ακόμη να εννοήσω. Εν τη ανακρίσει ηρωτήθην αν γνωρίζω τον Κωστάλαν· είπον και είνε αληθές ότι κάπου τον εγνώρισα, αλλ' ουδέποτε έσχον συναναστροφήν, ούτε έφαγα, ούτε συνεζήτησα, ούτε καφέ μετ' αυτού επήρα ποτέ. Εξ αρχής μοί έκαμε κακήν εντύπωσιν ο άνθρωπος αυτός και τον απέφευγον πάντοτε. Τα περί της εν Αιγίω κλοπής άτινα αναγιγνώσκω εν ταις εφημερίσιν ότι ενέχομαι είνε όλως ανυπόστατα, ούτε έχω καν ιδέαν τινά περί αυτής.*

Υπήρξα σοσιαλιστής και πρεσβεύω ακόμη τας κοινωνιστικάς αρχάς, αλλ' ούτε κλέπτης ούτε κακούργος είμαι· ό,τι είπον υπέρ των αρχών τούτων, το είπον δημοσία και εν πλήρει πεποιθήσει, ότι είνε σύστημα προοδευτικόν και σωτήριον διά την ανθρωπότητα. Έπειται λοιπόν εκ τούτου ερωτώ, ότι πρέπει να καλούμαι υπό της δικαιοσύνης και να προφυλακίζωμαι διά ... ό,τι γίνεται, διά κάθε ψύλλου πήδημα; Υψώσατε παρακαλώ φωνήν, διότι υποφέρω διττός· υποφέρω ηθικώς και υλικώς. Σκέπτομαι δε και θα κάμω αύριον αίτησιν προς τον κ. Εισαγγελέα ίνα μοι χορηγήση τα έξοδα τουλάχιστον της διατροφής μου ή δ' άλλως θ' αυτοκτονήσω».

Τελικά, σύμφωνα με το σχετικό Βούλευμα παραπέμφθηκαν σε δίκη 8 άτομα μεταξύ αυτών και οι Ν. Λιόπετας και Α. Αγαλλόπουλος, αν και από το ίδιο Βούλευμα προκύπτει ότι ο Αγαλλόπουλος δεν συμμετείχε στη συμμορία, απλώς ήταν φίλος μερικών μελών της τα οποία προσέφερε προστασία και άσυλο από την καταδίωξη από την αστυνομία: *«...τον δε Αριστείδην Αγαλλόπουλον, ότι συνεννοηθείς προηγουμένως μετά των άνω αυτουργών περί βοήθειάς ήν ήθελε παρέξει εις αυτούς μετά την άνω κλοπήν, εχορήγησε την τοιαύτην βοήθειαν αποκρύψας αυτούς από τας ερεύνας της αρχής και παρεμβάς προς συμβιβασμόν και ειρηνικήν μεταξύ των δραστών διανομήν των κλοπιμαίων».*

Αλλά, στο μεταξύ, ο Ν. Λιόπετας, πέθανε στη φυλακή, χωρίς να γνωρίζουμε τις συνθήκες του θανάτου του.

Γράφει ο «Νεολόγος» (7 Δεκεμβρίου 1899) αρκετά ειρωνικά:

«Ο Λιόπετας υπήρξε μαθητής μετά του Μάτσαλη Σχολής ψευδοκοινωνιστικής και κατέληξαν ο μεν Μάτσαλης εις την δολοφονίαν, ο Λιόπετας εις τας διαρρήξεις των χρηματοκιβωτίων. Και ο Λιόπετας απειράσθη αυτοκτονίαν, ως ο Μάτσαλης, αλλ' απέτυχε.

Πιστεύομεν ότι οι κοσμήσαντες τον τάφον του Μάτσαλη διά στεφάνων και δι' άνθεων ευόσμων, θα κατακοσμήσουν και του Λιόπετα το μνήμα, του άλλου τούτου προσφιλους μαθητού. Δεν λέγομεν ότι το τοιούτον ενέχει πολλήν σημασίαν, καλόν είναι όμως η Αστυνομία να παρακολουθήση τα διαβήματα εκείνων, οίτινες έχουν τόσον τρυφερόν αίσθημα προς τοιαύτας υπάρξεις χάριν ψυχολογικών μελετών».

Τη στιγμή αυτή απέδρασε από τις φυλακές ο Κωστάλας, ενώ συνελήφθη εκ νέου ο Αγαλλόπουλος (που είχε αφεθεί ελεύθερος και απαλλαγεί με βούλευμα), επειδή (σύμφωνα με τον Τύπο) ήταν ο τελευταίος άνθρωπος με τον οποίο είχε θεαθεί ο δραπέτης στη φυλακή κατά το επισκεπτήριο). Από εκεί και πέρα, δεν υπάρχουν κάποια άλλα στοιχεία για να δούμε πώς συνεχίστηκε η όλη υπόθεση. Εκείνο, όμως, που είμαστε σε θέση να πούμε είναι ότι η συμμετοχή του Λιόπετα στη συμμορία και η βοήθεια που προσέφερε ο Αγαλλόπουλος χρησιμοποιήθηκαν από το κράτος και τους διωκτικούς μηχανισμούς για να δυσφημίσουν τις σοσιαλιστικές αναρχικές ιδέες. Δεν βλέπουμε από τα στοιχεία που έχουμε να εγκαινιάστηκε μια μαζική καταστολή σε βάρος της ήδη αδύνατης αναρχικής ομάδας της Πάτρας.

Όμως το πλήγμα στον ηθικό τομέα, συνδυαζόμενο και με την δολοφονία Μπαντούνα - που όλα δείχνουν ότι έγινε κατά τη διάρκεια των συλλήψεων της συμμορίας - αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της αναρχικής δραστηριότητας στην Αχαΐα και την Ηλεία. Οι συντελεστές αυτής της σημαντικής ανόδου και καθόδου του αναρχικού κύματος της ταξικής πάλης στην Αχαΐα και Ηλεία

μεταναστεύουν άλλοι στην Αθήνα, άλλοι στο εξωτερικό, ενώ πλέον μερικοί άλλοι ιδιωτεύουν.

«Η τρομοκρατία σήμερα κι ο αναρχισμός άλλοτε»

Εδώ κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε αποσπάσματα από ένα μεγάλο ιστορικό άρθρο με τίτλο «Η τρομοκρατία σήμερα κι ο αναρχισμός άλλοτε», του δημοσιογράφου της Πάτρας (και στενού φίλου του Δ. Καραμπίλια) Χρήστου Ριζόπουλου, που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στην εφημερίδα «Η Ημέρα» από τις 11 μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου 1977. Στο άρθρο αυτό δίνονται αρκετά στοιχεία και γι' αυτό παραθέτουμε τα αποσπάσματά του αυτά που αναφέρονται στον «ελλαδικό» χώρο:

«...ΤΙ ΣΥΝΕΒΑΙΝΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τι συνέβαινε όμως στην Ελλάδα την ίδια εποχή; Το μικρό ελληνικό κράτος είχε την ιδιότυπη κοινωνία του, η οποία δεν ήταν επιρρεπής ούτε για τον αναρχισμό ούτε για την αναρχική δράση. Φόνοι γινόταν πυκνοί. Αλλά για λόγους τιμής, ή βεντέττας και για λόγους ληστείας. Για πολιτικούς λόγους ήταν σπάνιοι και ακόμη περισσότερο από τρομοκρατική δράση.

Αλλά το φάντασμα του αναρχισμού στη Δυτική Ευρώπη που παρατηρήθηκε στα τέλη του περασμένου αιώνα, είχε την αντανάκλασή του στην Ελλάδα. Και στη χώρα αυτή της ατομικής ιδιοκτησίας, φύτρωσε απροσδόκητα και το αναρχικό αγριολούλουδο.

Στην Πάτρα κατά το 1894 φάνηκε αυτή η κίνηση που ήταν ότι λέμε σήμερα «αναρχικοσοσιαλισμό». Είχε σαν ηγέτες τους Δ. Αρνέλλο, Β. Θεοδωρίδη, που εμπνέονταν από τις αρχές του Κροπότκιν και του Προυντόν.

Σε λίγο αναφάνηκαν και άλλοι ηγέτες: Ο φοιτητής της Ιατρικής Δ. Μπαντούνας, ο Δ. Καραμπίλιας, ο ποιητής Πάνος Τσεκούρας. Και ήταν τόσο ζωνρή η αναρχική κίνηση, ώστε σύντομα επεκτάθηκε στο Πύργο. Το εντυπωσιακό είναι πως και εφημερίδα έβγαλαν οι αναρχικοί των Πατρών το 1896, που είχε τίτλο «Επί τα πρόσω». Έρριχνε συνθήματα αναρχικά και διαβαζόταν εντατικά. Η επιρροή της ήταν αξιοσημείωτη και συντέλεσε στο ξεκαθάρισμα των αναρχικών ιδεών. Έτσι άρχισαν να διαμορφώνονται διάφορες ομάδες. Μια από αυτές ήταν και ο ατομιστικός αναρχισμός ο οποίος σ' όλο τον κόσμο είχε ως διακηρυγμένη αρχή την τρομοκρατία.

Στην μικρή λοιπόν εκείνη Ελλάδα των ταπεινών εξελίξεων ξεπετάχθηκαν άνθρωποι που πρέσβευαν πως μόνο με την ατομική τρομοκρατική βία θα μπορούσε να κλονιστεί το καθεστώς. Οι απηχήσεις των δολοφονιών που κάναν οι Ευρωπαίοι αναρχικοί, ήσαν ισχυρές στους ομοϊδεάτες των Πατρών. Και δεν άργησαν να βρεθούν οι μιμητές.

Τη νύχτα της 3 Νοεμβρίου 1896, σε έναν κεντρικό, και φωτισμένο δρόμο της πόλης, ένα κακοντυμένο άτομο παραφύλαγε σε μια στοά. Είχε στραμμένη την προσοχή του προς την άκρη του δρόμου.

Κάποιος χωροφύλακας που πέρασε, τον είδε, του φάνηκε λίγο ύποπτος και όπως κατέθεσε αργότερα θέλησε να τον ελέγξει. Ύστερα όμως προτίμησε να μην τον ενοχλήσει και τράβηξε πέρα. Αλλ' αν τον έψαχνε θα ανακάλυπτε μια μακρυνά μαχαίρα κρυμμένη κάτω από το σακκάκι του.

Αυτή τη μαχαίρα την ανέσπασε κάποια στιγμή, όταν αντίκρουσε από το βάθος του δρόμου δυό ανθρώπους να πλησιάζουν. Ήταν καλοθρεμένοι, καλοντυμένοι τύποι μεγαλοαστών: Ο τραπεζίτης Διονύσιος Φραγκόπουλος και ο μεγαλέμπορος Ανδρέας Κόλλας.

ΜΠΟΥΡΖΟΥΑΔΕΣ ΘΑ ΠΕΘΑΝΕΤΕ

Αυτούς ακριβώς περίμενε ο άνθρωπος με το μαχαίρι, ενεδρεύοντας στο σκοτάδι σαν το θηρίο. Κι' όταν πλησίασαν οι δύο καλοντυμένοι μεγαλοαστοί, τινάχθηκε από την κρυψώνα του κι έπεσε επάνω τους. Έκπληκτοι και αιφνιδιασμένοι εκείνοι δεν πρόφθασαν να αντιδράσουν, να βγάλουν μια φωνή. Ο μαχαιροβγάλτης άρπαξε τον ένα από την γραβάτα φωνάζοντας: - Άτιμοι μπουρζουάδες, που ρουφάτε το αίμα της φτωχολογιάς. Θα πεθάνετε...

Το μακρύ μαχαίρι άστραψε δύο φορές και κατέβηκε με δύναμη, για να χωθή στις πλαδαρές σάρκες των δύο διαβατών. Ο ένας, ο τραπεζίτης δέχθηκε καίριο πλήγμα στην καρδιά κι' έπεσε νεκρός. Ο μεγαλέμπορος τραυματίστηκε βαρύτατα. Ο δράστης απαθής σκούπισε το μαχαίρι του στο ρούχο του ενός από τα θύματά του και παραδόθηκε χωρίς αντίσταση στον κόσμο και στους χωροφύλακες που τρέξαν.

- Γιατί τους σκότωσες; τον ρώτησε κάποιος.

- Γιατί είμαι αναρχικός. Και πρέπει να σκοτώνω αυτούς που εκπροσωπούν τον πλούτο και την καταπίεση.

Δημήτρη Μάτσαλη, τον λέγαν και ήταν τσαγγάρης. Έπεσε πάνω στη λαϊμητόμο στο Παλαμήδι. Η σφαγή εκείνη αναστάτωσε την Πάτρα και όλη την Ελλάδα. Άρχισε δίωξη των αναρχικών και η εφημεριδούλα «Επί τα πρόσω» παύθηκε. Αλλά ο αναρχισμός δεν έσβησε. Ούτε οι ατομικιστές αναρχικοί εξαφανίσθηκαν. Φθάσαν μάλιστα να χτυπήσουν και τους ηγέτες τους.

Πραγματικά μια νύχτα του Απρίλη 1898, ο Δημήτρης Μπαντούνας, ένας από τους ηγέτες του αναρχισμού, δέχθηκε την επίθεση ενός αγνώστου στην Πάτρα ο οποίος τον πυροβόλησε δύο φορές και τον έριξε νεκρό. Τον δράστη τον πιάσαν. Και στην αστυνομία δήλωσε:

- Τον σκότωσα γιατί είμαι αναρχικός.

- Μα, αυτός ήταν ο Μπαντούνας, ένας από τους αρχηγούς σου.

- Ήταν, ναι, αλλά έκανε κήρυγμα κακό.

- Τί κήρυγμα;

- Ν' αφήσουμε την τρομοκρατία. Εγώ όμως ξέρω ότι χωρίς τρομοκρατία αναρχισμός δεν υπάρχει.

Και αν αφήναμε τον Μπαντούνα να κάνει το κήρυγμά του, γρήγορα θα μας διέλυε. Γι' αυτό τον σκότωσα. Κατάλαβες κυρ' αστυνόμει;»

Όπως είπαμε πριν, οι απόψεις για το πότε και πώς πέθανε ο Δημήτρης Μπαντούνας δίστανται. Σε αντίθεση με όσα γράφει ο Χ. Ριζόπουλος, ο «Νεολόγος» δημοσίευσε την ακόλουθη είδηση στις 18 Μαΐου 1899:

«ΦΟΝΙΚΗ ΣΥΜΠΛΟΚΗ ΕΝ ΠΥΡΓΩ – Εφονεύθη ο Δημ. Μπαντούνας. Εξ αιτίας ενός ραπίσματος. Και νέοι πυροβολισμοί. – Ιδιαίτερον τηλεγράφημα “Νεολόγου” – ΠΥΡΓΟΣ Δευτέρα Μεσονύκτιον – Σήμερα την εσπέραν γενομένης συμπλοκής. Καθ' ην πολλοί ερρίφθησαν πυροβολισμοί μεταξύ Δημητρίου Μπαντούνα και των αδελφών Δημουλιά εφονεύθη ο πρώτος. Ακόμη δεν εξηκριβώθη τις ήτο ο πυροβολήσας πρώτος, εν τούτοις ως αιτία τούτου φέρεται το ότι ο φονευθείς Μπαντούνας ερράπισε χθες ένα ανεπιόν των Δημουλαίων. Ταύτην την στιγμήν ηκούσθη νέος πυροβολισμός εις άλλο μέρος. Δύο πρόσωπα ώφθησαν τρέχοντα κατά διάφορον διεύθυνσιν. Λέγεται ότι δεν πρόκειται περί σπουδαίας αιτίας».

Θεωρούμε ότι ο Δ. Μπαντούνας δολοφονήθηκε το 1899 και το δημοσίευμα του «Νεολόγου» είναι πολύ πιο κοντά στην αλήθεια. Στον ισχυρισμό αυτό συνηγορούν και τα γραφόμενα του Κορδάτου που μιλάει για αρχές του 1899.

Ίσως αυτός που δολοφόνησε τον Μπαντούνα να ήταν γενικά οπαδός της βίας και απλώς ταυτιζόταν με τους αναρχικούς της ατομικής τρομοκρατίας. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, επίσης, ότι πολλές ήταν εκείνες οι εφημερίδες που διαφήμιζαν τις τρομοκρατικές πράξεις γνωστοποιώντας τις

σε σημαντικά τμήματα του πληθυσμού. Έτσι πολλοί οπαδοί της βίας ταυτίζονταν με τους αναρχικούς που παρουσίαζαν οι εφημερίδες, αδιαφορώντας για την όλη κοσμοαντίληψη και τον πολιτικό προσανατολισμό. Από τέτοιες απόψεις ίσως διακατεχόταν και ο δολοφόνος του Μπαντούνα.

Το γεγονός αυτό, όπως είπαμε, σε συνδυασμό με την υπόθεση Λιόπετα και την ηθική και ψυχολογική επίδρασή του είχε ως αποτέλεσμα τη διάλυση της αναρχικής ομάδας του Πύργου. Αλλά συνεχίζουμε με τα γραφόμενα του Χ. Ριζόπουλου:

«Όπως βλέπουμε λοιπόν, οι Έλληνες αναρχικοί είχαν ήδη κατορθώσει να αφομοιώσουν, να συνειδητοποιήσουν καλά την τρομοκρατική θεωρία και πράξη. Θα ζήλευαν όμως ίσως τους Ευρωπαίους ομοϊδέατες τους, γιατί εκείνοι κατόρθωναν να σκοπεύουν και να χτυπούν πολύ ψηλότερα: Ως τους αρχηγούς των κρατών. Αλλά, ξαφνικά, φάνηκε πως και σ' αυτό το επίπεδο μπόρεσαν να πηδήσουν. Ξαφνικά τον Φεβρουάριο του 1898 μια είδηση ανατάραξε τους αναρχικούς κύκλους των Πατρών και του Πύργου. Η είδηση δεν ήταν μυστική. Την γράφαν οι εφημερίδες και μάλιστα με τεράστιους τίτλους:

-Δολοφονική απόπειρα κατά του βασιλέως Γεωργίου εις Αθήνας. Οι δράσται είναι αναρχικοί... Το βράδυ της 14 Φεβρουαρίου 1898 η μικρή, επαρχιώτικη, λασπωμένη Αθήνα της εποχής με τους 110.000 κατοίκους, ήταν ήσυχη. Αλλά στις νύκτιες παρυφές της, στον δρόμο προς το Φάληρο που αργότερα διαμορφώθηκε στη λεωφόρο Συγγρού, δύο ένοπλοι ενέδρευαν κοντά στη σημερινή εκκλησία του Αγίου Σώστη. Είχαν μαζί τους όπλα γκρά και άμα τους έβλεπε κανείς στην καθημερινή τους ζωή δεν μπορούσε να υποπτευθεί ότι ήσαν φονιάδες.

Και όμως για φονικό σκοπό καιροφυλακτούσαν ανάμεσα στα δένδρα με τους γκράδες στα χέρια. Ο στόχος τους μάλιστα ήταν τόσο καίριος και «υψηλός», ώστε άμα πετύχαιναν θα αναταράζονταν όλη η Ευρώπη. Και κάποτε φάνηκε πραγματικά ο στόχος. Ένα αμάξι ανοιχτό με δύο μεγαλοπρεπή άλογα. Δίπλα στον αμαξά καθόταν ένας ενωμοτάρχης και πίσω ένας κύριος με ξανθές μουστάκες, έχοντας δίπλα του ένα χαριτωμένο, φλύαρο κοριτσάκι.

Οι δύο οπλοφόροι ανασκίρτησαν καθώς η αμαξά πρόβαλε στη γωνιά του δρόμου:

-Έτοιμος Γιάννη; φώναζε ο ένας.

-Ίσια να του ρίζουμε Γιώργη, απάντησε ο άλλος.

Ακούστηκαν δυό βροντεροί πυροβολισμοί. Οι γκράδες αστραποβόλησαν μέσα στο σούρουπο. Οι επιβάτες της αμαξας αναταράχθηκαν, το κοριτσάκι έμπηξε μια κραυγή τρόμου. Αλλ' οι σφαίρες αστόχησαν. Και ο αμαξάς με μεγάλη ετοιμότητα μαστίγωσε με δύναμη τα άλογά του, που καλπάζοντας πέρασαν σα σίφουνας μπροστά από τους δύο ένοπλους πριν εκείνοι προφθάσουν να ξαναγεμίσουν τα όπλα τους.

Μετά λίγη ώρα όλη η Αθήνα ανάστατη - και κατόπιν όλη η Ελλάδα κι' ύστερα όλη η Ευρώπη - έμαθε το περιστατικό. Αυτό ήταν το θέμα των κατοπινών ημερών. Γιατί δεν επρόκειτο για καμμιά συνηθισμένη δολοφονική απόπειρα. Ο κύριος με τις ξανθές μουστάκες δεν ήταν άλλος από τον βασιλιά Γεώργιο Α. Και το κοριτσάκι ήταν η πριγκίπισσα Μαρία της Ελλάδος.

Σαν από θαύμα γλίτωσε ο βασιλιάς. Η μια σφαίρα πέρασε ξυστά από το κεφάλι του. Η άλλη πλήγωσε στο πόδι τον ενωμοτάρχη ακόλουθο Βασίλη Νέρη. Ποιοι όμως ήσαν οι δράστες; Δεν άργησαν να ανακαλυφθούν: Ο Γιώργης Καρδίτσης και ο Γιάννης Γεωργίου ή Κυριακού, μικροαστοί με λευκό ποινικό μητρώο. Πιάσθηκαν εύκολα μετά μόλις δύο μέρες, δικάστηκαν την 27ην Μαρτίου 1898, καταδικάσθηκαν σε θάνατο και την 27ην Απριλίου κατατομήθηκαν στο Παλαμίδι. Ποια, όμως ήταν τα κίνητρά τους; Στη δίκη τους υπήρξαν άφοβοι και προκλητικοί.

-Ναι, θελήσαμε να σκοτώσουμε τον βασιλέα, δήλωσαν κατηγορηματικά.

-Διά ποιόν λόγον; ρώτησε ο πρόεδρος εφέτης Σπιθάκης. Είσθε αναρχικοί;

-Όχι, δεν είμεθα δεν γνωρίζομε καν τι ακριβώς σημαίνει η λέξις αυτή, είπε ο Καρδίτσης. Ηθελήσαμε να σκοτώσωμε τον βασιλέα, διότι αυτός είναι ο υπαίτιος της ήττης.

Ο Καρδίτσης αναφερόταν στο ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 εις την δεινή στρατιωτική ήττα που είχε υποστεί η Ελλάς. Και υπήρχε τότε εθνική έξαψη και έξαλλη καταφορά κατά των υπευθύνων, που

κορυφαίος θεωρούταν ο βασιλιάς. Οι κατηγορούμενοι ισχυρίζονταν, ότι η εθνική εξέγερση τους όπλισε τα χέρια τους.

-Και πήγες να σκοτώσης την κορυφή του έθνους; παρατήρησε ο πρόεδρος. Όπως κάνουν οι αναρχικοί;

-Ναι κύριε πρόεδρε ήταν η απάντηση του παρά λίγο βασιλοκτόνου. Και αλλού σκοτώνονται οι βασιλείς. Μολονότι δεν είμαι αναρχικός, με edίδαξαν οι αναρχικοί πως πρέπει να εξοντώνονται οι υπαίτιοι των δεινών της χώρας των.

Η δολοφονική εκείνη απόπειρα που συγκλόνησε τον ελληνικό λαό αποδείκνυε, ότι η τρομοκρατία σαν σύστημα και πολιτική μέθοδος είχε αρχίσει να διεισδύει και στην Ελλάδα. Οι ελληνικές συνθήκες, όμως δεν ήσαν ακόμη πρόσφορες για τέτοια δράση. Και παρατηρούνται λίγα κρούσματα, αλλά τα οποία ήσαν πολύ χαρακτηριστικά.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΗΛΗΓΙΑΝΝΗ

Οκτώ χρόνια μετά την απόπειρα κατά του βασιλιά, άλλος τρομοκράτης-δολοφόνος εμφανίζεται, που την φορά αυτή πέτυχε τον σκοπό του. Το μεσημέρι της 13 Μαΐου 1905, ο πρωθυπουργός Θεόδωρος Δηληγιάννης έβγαινε από τη βουλή, που τότε στεγάζονταν στο σημερινό εθνολογικό μουσείο, στην οδό Σταδίου.

Καθώς κατέβαινε τα μαρμαρένια σκαλοπάτια της εισόδου, συνοδευόμενος από δύο βουλευτές, τον γραμματέα του και τον φρούραρχο της βουλής τον πλησίασε κάποιος λαϊκός τύπος που θύμιζε τραμπούκο της εποχής: Με μυτερά μακρυνά παπούτσια, με παντελόνι στενό στην άκρη, με την ρεπούμπλικα κατεβασμένη ως τα φρύδια. Ένας χωροφύλακας προσπάθησε να σταματήσει τον τύπο, αλλ' εκείνος του ξέφυγε φωνάζοντας:

-Κύριε πρόεδρε, κύριε πρόεδρε κάτι πολύ σοβαρό συμβαίνει...

Ο Δηληγιάννης με τους συνοδούς του σταμάτησαν απορώντας και τότε εκείνος αστραπιαία χτύπησε με ένα δίκικο μαχαίρι που έκρυβε στο μανίκι του. Το μαχαίρι βυθίστηκε με μανία δυο φορές στην κοιλιά του πρωθυπουργού που έπεσε χάρω νεκρός.

Ο δράστης ονομάζονταν Κώστας Γυραχώρης και ήταν τρόφιμος των χαρτοπαικτικών λεσχών. Η πράξη του αποδόθηκε στην αγανάκτησή του επειδή ο Δηληγιάννης είχε εκδώσει νόμο κατά των λεσχών. Αλλά φυσικά, σαν κίνητρο δεν αρκούσε μια τέτοια «αγανάκτηση» που θα του στοίχιζε και την δική του ζωή. Στην πραγματικότητα παρακινήθηκε από το κύμα τρομοκρατίας που κάλυπτε τότε την Ευρώπη, το οποίο άρχισε τότε να απλώνεται και στην Ελλάδα με ενέργειες σαν την απόπειρα κατά του βασιλιά, ή τις δολοφονίες του Φραγκόπουλου και του Μπαντούνα. Ο ίδιος άλλωστε στη δίκη του δήλωσε:

-Και έξω σκοτώνουν βασιληάδες και υπουργούς. Και μεις πρέπει να τους σκοτώνουμε, όταν γίνονται τύραννοι και ασυνείδητοι.

Ο Εισαγγελέας: Πρόσεξε κατηγορούμενε. Αποδεικνύεις ότι έχεις ψυχή και νοοτροπία αιμοβόρου θηρίου. Προσπαθής να συγκαλύψεις τα ποταπά σου ένστικτα, επικαλούμενος τα έξωθεν παραδείγματα.

-Ναι κύριε εισαγγελέα, βλέποντας τα απ' έξω, διδάχθηκα τα από μέσα.

ΕΠΗΡΕΑΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ένας βασιλιάς, που μόλις γλυτώνει από τις σφαίρες των δολοφόνων και ένας πρωθυπουργός που σφάζεται από άλλο δολοφόνο, είναι περιστατικά όχι συνηθισμένα, που κατατάσσουν την Ελλάδα στις κορυφές της τρομοκρατικής ιστορίας. Οι δράστες τους όμως μολονότι δεν ήσαν αναρχικοί, επηρεάστηκαν από την θεωρία και πράξη του αναρχισμού, από την ιδεολογική τρομοκρατική κοσμοθεωρία της εποχής.

Υπήρχε όμως και άλλη κατηγορία τρομοκρατίας εκείνη την εποχή. Ψυχρή, σχεδιασμένη, κατευθυνόμενη που απέβλεπε στην εξυπηρέτηση ωμών συμφερόντων.

Από το αγροτικό πρόβλημα ζετινάχθηκε εκείνη η τρομοκρατία. Στις αρχές του 20ου αιώνα οι αγρότες, κυρίως στη Θεσσαλία βρισκόνταν σε αναβρασμό κατά των τσιφλικάδων. Ο αναβρασμός έμελλε να ξεσπάσει στην πολυαιματηρή εξέγερση του Κιλελέρ (1910). Προηγουμένως όμως οι τσιφλικάδες αντιδρούσαν με κάθε μέσο κατά των κολλήγων καταφεύγοντας και στην οργανωμένη τρομοκρατία. Μεταξύ 1900 και 1910 αυτή η τρομοκρατία ήταν πολύ αναπτυγμένη. Είχαν σχηματισθή ομάδες κακοποιών που μπαίνουν στην υπηρεσία των τσιφλικάδων της Θεσσαλίας. Και κατά παραγγελία τους, αναλάμβαναν να φρονιματήσουν οποιοδήποτε αγρότη έδειχνε επαναστατικές τάσεις, ή επιδρούσε στους άλλους αγρότες. Πολλά κρούσματα βίας σημειώνονται εκείνα τα χρόνια, που οι δράστες τους παρέμειναν πάντα «άγνωστοι» και τα οποία δίνουν την εντύπωση ότι το οργανωμένο έγκλημα τύπου «συνδικάτου του εγκλήματος» είχε μεταλαμπαδευθεί μακαρίως και στην ευδαίμονα Ελλάδα. Αλλά οι Θεσσαλοί αγρότες, είχαν και τους κήρυκές τους, τους οργανωτές τους από την άλλη Ελλάδα. Ένας απ' αυτούς, ο θερμότερος και πιο μεγαλεπίβουλος απ' όλους ήταν ο Μαρίνος Αντύπας. Από την Κεφαλληνία ξεκίνησε πρωτοπόρος «Αγροτιστής» και αγωνιστής της ελευθερίας των Θεσσαλών κολλήγων. Ήταν ο Τυρταίος των σκλάβων της γης, όπως τον αποκαλεί ο Γιώργος Καρανικόλας. Αλλ' αφού από την Αθήνα με την εφημεριδούλα του «Ανάστασις» προσπάθησε όσο μπορούσε να προσελκύσει την προσοχή του κράτους στο δράμα των Θεσσαλών αγροτών, αποφάσισε να δράση αγωνιστικά κατεβαίνοντας κατ' ευθείαν και επί τόπου στο πεδίο της μάχης. Εγκατέλειψε την μαχητική δημοσιογραφία και έπεισε τον θείο του μεγαλοτσιφλικά της περιοχής Πυργετού, Σκιαδαρέση να τον προσλάβει επιστάτη. Και αφού μύησε πρώτα τον θείο του, που τον έκανε να μοιράσει τα περισσότερα τσιφλίκια του στους κολλήγους, άρχισε μια δραστήρια κίνηση κατά των τσιφλικάδων σ' όλη την Θεσσαλία. Δεν θέλαν όμως πολλά εκείνοι για να οργανώσουν το χαμό του. Σε μια μυστική σύσκεψη τους βγήκε η απόφαση: Θάνατος. Εκτελεστές όπως είδαμε και μάλιστα επαγγελματίες υπήρχαν άφθονοι. Κάλεσαν έναν, τον Γιάννη Κυριακό και του ανέθεσαν την αποστολή. Έτσι την νύχτα 8 Μαρτίου 1907, ενώ ο Μαρίνος Αντύπας έρχονταν πεζός στο τσιφλίκι του θείου του κοντά στην πύλη άκουσε μια φωνή μέσα στο σκοτάδι: - Μαρίνο άκου να σου πω... Στράφηκε προς τη φωνή και είδε μια σκιά. - Τι θέλεις; Ποιος είσαι; Η σκιά δεν απάντησε αλλ' από τη θέση της ζετινάχθηκαν δύο αστραπές. Το βαρύ γκρά είχε βροντήξει και ο Μαρίνος Αντύπας έπεφτε χάμω νεκρός, διάτρητος. Η τρομοκρατία έκανε τη δουλειά της. Μόνο που δεν μπόρεσε να αναστείλει την πορεία των πραγμάτων. Χρειάστηκε η εκ των άνω η κρατική τρομοκρατία με την άμεση επέμβαση των όπλων του στρατού για να αναχαιτισθή στο Κιλελέρ η πορεία των κολλήγων για την δικαίωσή τους. Πέρασαν μερικά χρόνια. Ήρθε το πλήρωμα του χρόνου για τους βαλκανικούς πολέμους. Και ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την Θεσσαλονίκη όπου έσπευσε να εγκατασταθεί για να κατοχυρώση την παρουσία της Ελλάδος ο ίδιος ο βασιλεύς Γεώργιος. Σ' όλο αυτό το διάστημα ο πυρετός των μεγάλων γεγονότων είχε απωθήσει την τρομοκρατία στο περιθώριο, αλλά εκείνη «λούφαζε» περιμένοντας να βρή την ευκαιρία για να ζετινάξη το μακρύ χέρι της. Και δεν άργησε να την βρή. Μάρτιος του 1913 στη Θεσσαλονίκη, που έσφιζε τότε από ζωή με τις 170.000 κατοίκους της, όταν η Σόφια είχε 80.000, το Βελιγράδι 105.000, η Αθήνα 150.000. Ήταν η πρωτεύουσα όλης της Βαλκανικής το βιομηχανικό και συγκοινωνιακό κέντρο της. Οι Έλληνες ήσαν υπερήφανοι για το απόκτημά τους, που ήσαν αποφασισμένοι να το κρατήσουν με κάθε θυσία. Το ίδιο και ο βασιλιάς Γεώργιος Α που στα 70 χρόνια του γεμάτος υγεία και πνευματική διαύγεια εδήλωνε κάθε στιγμή τον ενθουσιασμό του για την συμπτεύουσα της Ελλάδος.

Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Εκείνο το απομεσήμερο της 5 Μαρτίου, ο βασιλιάς έκανε τον συνηθισμένο του περίπατο στην προκουμαία της πόλης. Τον συνόδευε ο υπασπιστής του, συνταγματάρχης Φραγκούδης, ενώ δύο βρακοφόροι άνδρες της κρητικής χωροφυλακής ακολουθούσαν διακριτικά από απόσταση 15 μέτρων. Ο βασιλιάς και ο υπασπιστής συζητούσαν ζωηρά και καθώς περπατούσαν βρέθηκε ένας άνθρωπος

μπροστά τους που αργοβάδιζε στην ίδια κατεύθυνση. Φαινόταν φτωχοντυμένος, με ένα μαύρο παλτό και περπατούσε σκυφτός σαν βυθισμένος στις σκέψεις του. Ο Γεώργιος και ο Φραγκούδης, χωρίς να του δώσουν σημασία, τον προσπέρασαν συζητώντας πάντα και χειρονομώντας. Αλλά τότε ο κακοντυμένος άνθρωπος έβγαλε αστραπιαία μια μαυροβουνιώτικη βαρεία κουμπούρα και την άδειασε στη ράχη του ανύποπτου βασιλιά που έπεσε κάτω, βγάζοντας μόνο ένα «αχ»!

Έγινε κοσμοχαλασιά. Ο δολοφόνος, που δέχθηκε κατακέφαλα τις σπαθιές του συνταγματάρχη Φραγκούδη συνελήφθη βουτηγμένος στα αίματα. Ο βασιλιάς φορτώθηκε σε μια άμαξα, αλλά ξεψύχησε στο δρόμο. Αμέσως σημειώθηκε στο δρόμο αληθινή εξέγερση Ελλήνων κατοίκων και στρατιωτικών, που νόμισαν ότι σε Βουλγάρους οφειλόταν η δολοφονία. Ποιος ήταν ο δράστης; Ένας Αλέξανδρος Σχινάς, πρώην δάσκαλος που θεωρούνταν αναρχικός και όχι ισοροπημένος. Αλλά η ιστορία εκείνη έμεινε σκεπασμένη από βαθύ μυστήριο. Οι ανακρίσεις που έγιναν κρατήθηκαν μυστικές. Η ίδια η χήρα του νεκρού βασιλιά, η βασίλισσα Όλγα, έσπευσε στη Θεσσαλονίκη και θέλησε να μάθει γιατί ο Σχινάς τον σκότωσε. Κατέβηκε στο κελί του και έμεινε μιλώντας μαζί του δύο ώρες. Τι της αποκάλυψε εκείνος; Ποτέ δεν μαθεύτηκε. Μετά δύο μέρες όμως ο δολοφόνος όταν μεταφέρθηκε στο γραφείο του ανακριτού, πήδηξε από το παράθυρο στο 4ο πάτωμα στην αυλή και βρήκε οικτρό θάνατο.

Ο φάκελλός του τότε έκλεισε, στάλθηκε στην Αθήνα αλλά έπιασε φωτιά στο καράβι που τον μετέφερε και έγινε στάχτη. Έτσι το μυστήριο παραμένει πυκνό και αδιαπέραστο. Και παρέμειναν αναπάντητα και τα ερωτήματα:

Ήταν πραγματικά αναρχικός ή ανισόρροπος ο Αλέξανδρος Σχινάς; Η πράκτωρ κάποιας ξένης μυστικής υπηρεσίας;

Αυτοκτόνησε πηδώντας από το παράθυρο του ανακριτού ή τον εκ παραθύρωσαν για να του κλείσουν το στόμα που το άνοιξε στη βασίλισσα Όλγα;

Η πιθανότερη εκδοχή είναι ως σήμερα, ότι το χέρι του Σχινά το όπλισε η μυστική υπηρεσία της γερμανικής κατασκοπίας. Η καιζερική Γερμανία εν όψει του Α' παγκοσμίου πολέμου, ήθελε να κάνει αλλαγή φρουράς σε μια θέση κλειδί σαν την Ελλάδα. Να αντικαταστήσει τον αγγλόφιλο Γεώργιο με τον δεδηλωμένο γερμανόφιλο διάδοχο Κωνσταντίνο.

Κανείς όμως, δεν μπορεί με πειστική βεβαιότητα να αποδείξει αυτή ή άλλη εκδοχή. Το γεγονός μόνο που υπήρχε ήταν πως άλλος ένας βασιλιάς έπεφτε θύμα της τρομοκρατίας, η οποία έτσι αποκαλύπτει την δραστηριότητά της».

Κεφάλαιο 9

Το "Νέον Φως", οι Αναρχικοί του Πύργου Ηλείας & το Σταφιδικό

Οι αναρχικές ιδέες στον Πύργο και την Ηλεία - Κινητοποιήσεις για το σταφιδικό ζήτημα

Η εμφάνιση των αναρχικών και επαναστατικών ιδεών στον Πύργο και στη γύρω περιοχή, άρχισε από τη δεκαετία του 1880. Κάτω από την επίδρασή τους, αρκετοί ήσαν οι δυναμικοί και, αρκετές φορές, βίαιοι αγώνες των χωρικών εναντίον των τοκογλύφων, των μεγαλεμπόρων και του κράτους. Τον Μάρτιο του 1885, άρχισε να κυκλοφορεί στον Πύργο η τρισεβδομαδιαία εφημερίδα «Φίλος του Λαού», η οποία ήταν αντίθετη με σχεδόν όλο το τοπικό και γενικότερο πολιτικό φάσμα της εποχής. Καλούσε το λαό να μη τους ψηφίζει και να αντιστέκεται. Στην εφημερίδα δεν αναγραφόταν ο εκδότης ή οι συντάκτες ενώ η διανομή της γινόταν δωρεάν. Το γεγονός αυτό έκανε πολλούς να πιστεύουν ότι η εφημερίδα χρηματοδοτείτο και κυκλοφορούσε από αντιπολιτευόμενους στον τότε πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη κύκλους.

Τον Φεβρουάριο του 1888, στα Λεχαινά Ηλείας σημειώθηκε και μια ένοπλη επίθεση ενάντια σε χωροφύλακες. Στη μάχη που ακολούθησε, σκοτώθηκε ο χωρικός, Αθανάσιος Ντούνιας, και τραυματίστηκε άλλος ένας. Η χωροφυλακή και το κράτος επέβαλαν καθεστώς τρομοκρατίας στα Λεχαινά και τα γύρω χωριά.

Οι αναρχικές ιδέες ίσως να διαδόθηκαν στην περιοχή του Πύργου και από Ιταλούς εργάτες, οι οποίοι αποτελούσαν σχεδόν την πλειοψηφία των εργατών που κατασκεύαζαν το σιδηροδρομικό δίκτυο της Πελοποννήσου (η κατασκευή τελείωσε το 1891). Από διάφορες αναφορές σε εφημερίδες της εποχής, συμπεραίνουμε ότι είχαν σημειωθεί αρκετά εργατικά ατυχήματα, αλλά και ληστείες σε βάρος των Ιταλών εργατών, από Έλληνες κατοίκους της Ηλείας. Μάλιστα, ένας Ιταλός εργάτης δολοφονήθηκε, προφανώς με κίνητρο τη ληστεία, στις 24 Απριλίου 1891.

Στις 10 Οκτωβρίου 1892, ιδρύθηκε στον Πύργο ο πολιτικός και πολιτιστικός σύλλογος «Η Αδελφότης».

Εκείνη την εποχή, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο λαός ήταν η βαριά φορολογία και αρκετές ήταν οι κινήσεις, στάσεις και εξεγέρσεις εναντίον της φορολογίας. Οι

κρατικοί εισπράκτορες που περιόδευαν τα χωριά για να συγκεντρώνουν τους φόρους ήταν το φόβητρο των κατοίκων. Η πείνα και η δυστυχία στην Ηλεία είχε φτάσει σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο λόγω της φορολογίας, αλλά και, επίσης, της φτηνής πώλησης της σταφίδας. Στις 16 Φεβρουαρίου και 12 Σεπτεμβρίου 1893, έγιναν μεγάλα και μαχητικά συλλαλητήρια στην πόλη του Πύργου. Στο συλλαλητήριο της 12 Σεπτεμβρίου 1893 εγκρίθηκε ψήφισμα προς τον αντιβασιλέα, το οποίο ανέφερε: α) να ρυθμιστεί νομοθετικά το σταφιδικό ζήτημα γιατί ο λαός της Ηλείας είχε εξαθλιωθεί οικονομικά και βρισκόταν συνεχώς στο χρέος, β) να ανασταλεί η είσπραξη των καθυστερημένων φόρων και να γίνει ενέργεια προς την Εθνική Τράπεζα να αναστείλει τις καταδιώξεις των οφειλετών, γ) να εισακούσει η Τράπεζα τις ευχές του τόπου και δ) να εκλεγεί επιτροπή στην οποία να ανατεθεί η διαβίβαση του ψηφίσματος. Αμέσως μετά ορίστηκε επιτροπή από τους Θεόδωρο Θεοδωρίδη, Αριστείδη Παναγιωτόπουλο, Νικόλαο Βέργο, Χαράλαμπο Γκάβα και Χρήστο Μαρκόπουλο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό γεγονός αναφέρει στις 2 Ιουνίου 1893 η εφημερίδα «Παλιγγενεσία», σύμφωνα με το οποίο οι άντρες, για να αποφύγουν την καταδίωξη των φοροεισπρακτόρων, ντύνονταν με γυναικεία ρούχα και πήγαιναν στα κτήματά τους να εργαστούν!

Οι κρατικοί κλητήρες και διάφορα όργανα της τάξης αντιμετώπιζονταν πάντα ως δημόσιος κίνδυνος από το λαό. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1893, σημειώθηκε εγκληματική επίθεση από κλητήρα στον Πύργο, με θύμα το δικηγόρο και συντάκτη της εφημερίδας «Πατρομυνέτα» (η οποία άρχισε να εκδίδεται το 1890), Γκριμούτη. Σύμφωνα με ανταπόκριση της πατρινής εφημερίδας «Πελοπόννησος» στις 22 Σεπτεμβρίου 1893, το όργανο αυτό της τάξης, ο αστυνομικός κλητήρας Σμυρνιώτης, έστησε ενέδρα στο θύμα του και τον τραυμάτισε με μαχαίρι και έπειτα κρύφτηκε στο σπίτι του δημάρχου Κρεστενίτη. Αιτία της επίθεσης ήταν η δήθεν εμπάθεια του θύματος προς την αστυνομική αρχή. Ο Γκριμούτης ήταν έντιμος, αγαθός και αγαπητός στην κοινωνία του Πύργου και η δολοφονία του προκάλεσε μεγάλη αγανάκτηση στους κατοίκους του Πύργου. Η δίκη του δράστη έγινε στις 19 Μαΐου 1894 στο Κακουργιοδικείο Πάτρας.

Στις 13 Δεκεμβρίου 1893, στο χωριό Κρεκούκι του Δήμου Ολυμπίων σημειώθηκε συμπλοκή μεταξύ χωρικών και αστυνομικών κλητήρων, με τραυματισμούς και από τα δύο μέρη. Ο νομάρχης Αχαιοήλιδας και ο ανώτερος στρατιωτικός επόπτης πήραν μέτρα για την καταδίωξη των υπευθύνων και την επαναφορά της τάξης.

Όπως είπαμε πριν, στις 12 Σεπτεμβρίου 1893 έγινε στον Πύργο μεγάλο αντιφορολογικό και σταφιδικό συλλαλητήριο και επιδόθηκε στον αντιβασιλέα σχετικό ψήφισμα. Μεταξύ των αιτημάτων ήταν και η αναβολή της συγκέντρωσης των φόρων των οποίων η καταβολή είχε καθυστερήσει. Η προθεσμία καταβολής των φόρων έληγε στις 6 Φεβρουαρίου 1894 και επικρατούσε ανησυχία στους χωρικούς που σκέφτονταν τις ενδεχόμενες καταδιώξεις. Αποφάσισαν, λοιπόν, να κατέβουν στον Πύργο σε ειρηνικό συλλαλητήριο. Το συλλαλητήριο αυτό έγινε στις 16 Φεβρουαρίου 1894, όπου και συντάχτηκαν επιστολές προς τον βασιλιά, ζητώντας του να μεριμνήσει για την αναστολή των φόρων, γιατί μέχρι τότε καμία απόφαση δεν είχε παρθεί για το ζήτημα αυτό. Η επιθυμία τους αυτή ήλπιζαν να πραγματοποιηθεί γιατί δεν απέβλεπε στην κατάργηση των φόρων, αλλά στην αναστολή τους. Τις επιστολές τις υπέγραψαν διάφορα άτομα από όλες τις κομματικές μερίδες.

Η εφημερίδα «Ελεγχος» ανέφερε ότι ο βασιλιάς είχε υποβάλει τις απαραίτητες προτάσεις του για το ζήτημα αυτό, αλλά η κυβέρνηση δεν είχε κάμει τίποτε παραπάνω από μια απλή αναφορά του θέματος στη βουλή. Επίσης, κατά μία πληροφορία, στο συλλαλητήριο αυτό συμμετείχε και η Σοσιαλιστική Αδελφότητα Πάτρας και ανάμεσα στους ομιλητές ήταν και ο αναρχικός Δημήτρης Μπαντούνας.

Τα αγροτικά ζητήματα στην Ηλεία ήσαν την εποχή αυτή τα πιο φλέγοντα. Στις 12 Δεκεμβρίου 1894, έκαναν μεγάλη διαδήλωση στον Πύργο περίπου 300 κάτοικοι της Βαρβάσαινας, οι οποίοι διαδήλωσαν από την κεντρική αγορά προς το Υποταμείο για να διαμαρτυρηθούν για τις συλλήψεις συμπολιτών τους για οφειλές προς το δημόσιο, ζητώντας την αποφυλάκισή τους. Τα γεγονότα αυτά ήσαν επακόλουθα της δυστυχίας και της απόγνωσης των κατοίκων.

Αλλά, παρά το ότι είχαν προηγηθεί αρκετά συλλαλητήρια με ψηφίσματα προς το βασιλιά, το ζήτημα των φόρων εξακολουθούσε να εκκρεμεί. Η κυβέρνηση δεν είχε πάρει καμία διαφωτιστική απόφαση για τους κατοίκους της Ηλείας. Για το λόγο αυτό, στις 14 Δεκεμβρίου 1894, έγινε ένα ακόμα συλλαλητήριο στον Πύργο, με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου. Οι διαδηλωτές ζήτησαν από την κυβέρνηση να πάρει θέση στο ζήτημα της αναβολής της πληρωμής των φόρων προς ανακούφιση των «πεινόντων κατοίκων». Αυτή τη φορά, η κυβέρνηση έδειξε ενδιαφέρον και ο πρωθυπουργός αντάλλαξε πολλά τηλεγραφήματα με το δήμαρχο Πύργου. Το περιεχόμενο, όμως, των τηλεγραφημάτων κρατήθηκε μυστικό από τη δημοσιότητα.

Στις 4 Ιανουαρίου 1895 ακολούθησαν νέα συλλαλητήρια για το σταφιδικό ζήτημα, στα χωριά του Πύργου Κολλύρι και Λαμπέτι. Οι χωρικοί, μαζεύτηκαν με κωδωνοκρουσίες στην αγορά και εκδίωξαν με τη βία τους κυβερνητικούς υπαλλήλους που μετέβησαν εκεί για τη «βεβαίωση του φόρου». Οι υπάλληλοι παραπονέθηκαν στη Νομαρχία Αχαιοήλιδας, δηλώνοντας ότι αδυνατούν να μεταβούν και σε άλλα χωριά επειδή ήταν κοινή απόφαση των σταφιδοπαραγωγών να μη τους δεχτούν. Μετά από όλα αυτά, ο αντιστασιακός Βερούτσος, με τον ανακριτή Σαρρηϊωάννου, πήγαν στο Λαμπέτι και στο Κολλύρι για ανακρίσεις, επειδή η στάση των χωρικών χαρακτηρίστηκε ως «στάση κατά του νόμου». Εξακολούθησε, όμως, να επικρατεί αναβρασμός μεταξύ των κατοίκων των γύρω χωριών και η απόφασή τους ήταν να μην υποκύψουν. Κατά το πρώτο δεκαήμερο του Ιανουαρίου 1895, σημειώθηκε (παροδική) ανατίμηση της σταφίδας. Οι κάτοικοι πανηγύριζαν. Η εφημερίδα «Παλιγγενεσία» έγραφε πανηγυρικά: *«Θαύμα αληθές τελείται εις τας σταφιδοφόρους επαρχίας. Κατά τας ληφθείσας χθες τηλεγραφικάς ειδήσεις ένθα η τιμή της σταφίδος το Σάββατον έκλεισεν εις τας 145-150 δρχ., ήνοιξε χθες εις τας 160 συνεπεία υποταζομένης τιμής εις την αλλοδαπήν και μέχρι της εσπέρας έφθασε τας 190 δρχ. ουδενός προθυμοποιουμένου να πωλήση εις την τιμήν ταύτην...»*

Παρ' όλα αυτά, όμως, η κρίση της σταφίδας άρχισε να γίνεται όλο και πιο έντονη. Τα χωριά γύρω από τον Πύργο άρχισαν να επαναστατούν. Συνεννοήθηκαν μεταξύ τους και αποφάσισαν να μη δέχονται τους δικαστικούς κλητήρες όταν πήγαιναν να κοινοποιήσουν έστω και ένα απλό δικόγραφο. Το ζήτημα αυτό ανησύχησε περισσότερο τους δανειστές και τους τοκογλύφους. Επίσης, αποφάσισαν να μη δίνουν σταφιδόκαρπο στους δανειστές. Η κατάσταση στην Ηλεία είχε φτάσει στο δυσκολότερο σημείο της. Η δημόσια τάξη διασαλευτήκε επικίνδυνα. Το όνομα της Ηλείας βρισκόταν καθημερινά στο επίκεντρο των ειδήσεων των αθηναϊκών εφημερίδων όπου άρχισε να... *«επισείεται ως απειλήν εις τας όψεις της κυβερνήσεως»*. Ο λαός δεν κρατιόταν. Δεν μπορούσε πλέον να κάνει υπομονή με την κατάσταση που είχε δημιουργήσει η κρίση της σταφίδας, αλλά περισσότερο η τοκογλυφία.

Η τοπική εφημερίδα «Αυγή», του Κ. Δ. Βαρουξή, υποστήριζε τον αγώνα αυτό, όχι ως αντιπολιτευόμενη, αλλά γιατί ο αγώνας των αγροτών της Ηλείας ήταν δίκαιος. Έγραφε, μεταξύ άλλων: *«...ο λαός της Βαρβασαίνης, ο πρωταγωνιστής εις τον κατά της τοκογλυφίας πόλεμον, αναγγέλει μετά σεβασμού προς τις αποφάσεις που τον ώθησαν ουχί αντιπολιτευτικός σκοπός, αλλά πείνα και απόγνωσις. Δεν είναι λοιπόν εχθρός της Κυβερνήσεως. Τουναντίον θέλει να προκαλέση την πρόνοιαν αυτής...»*

Η ανυπακοή, η βία και η αντίσταση προς τους εκπρόσωπους του κράτους ήταν καθημερινά, σχεδόν, φαινόμενα αυτήν την εποχή. Ένα σοβαρό επεισόδιο διασάλευσης της τάξης σημειώθηκε στις 7 Μαΐου 1895 στη Γαστούνη, όταν πολίτες επιτέθηκαν εναντίον στρατιωτικής δύναμης για να ελευθερώσουν κάποιο φυγόδικο που είχε συλληφθεί. Οι περισσότεροι από τους πολίτες αυτούς ήταν συγγενείς του φυγόδικου. Αμέσως ειδοποιήθηκε ο αστυνόμος Αμαλιάδας και έστειλε πέντε άνδρες με τον υπαστυνόμο για να προσφέρει βοήθεια. Οι συγγενείς του φυγόδικου, όμως, αντιστάθηκαν και επιτέθηκαν εναντίον της στρατιωτικής δύναμης και την πολióρκησαν μέσα στο αστυνομικό τμήμα. Με την κατάσταση αυτή, έφτασε και άλλος αξιωματικός από την Αμαλιάδα με όλη τη στρατιωτική δύναμη, ενώ ειδοποιήθηκαν και τα αστυνομικά τμήματα Μυρτουντίων και Πύργου και έφτασαν προς βοήθεια με όλη τη δύναμη των ανδρών τους. Μετά από όλη αυτή την κινητοποίηση, κατορθώθηκε, τελικά, η απελευθέρωση των πολιορκούμενων από τους συγγενείς του

φυγόδικου.

Μετά την αντίσταση των κατοίκων της Ηλείας για το σταφιδικό ζήτημα και τους φόρους, οι δανειστές άρχισαν να υποχωρούν και να συμβιβάζονται. Κάποιοι εμποροδανειστές πρότειναν ένα δίκαιο διακανονισμό των χρεών με τους χρεοφειλτές. Μια από τις παραχωρήσεις που έκαναν ήταν ότι πλήρωναν τη σταφίδα προς 130 δρχ. (τη χιλιάδα). Επίσης, στο χωριό Κολλύρι, μερικοί δανειστές δέχθηκαν το διακανονισμό με την επιτροπή του χωριού.

Όμως, παρά τις διάφορες συμφωνίες των χωρικών και των σταφιδεμπόρων για την πώληση της σταφίδας, το ζήτημα αυτό δεν είχε ακόμη λυθεί. Οι χωρικοί διεκδικούσαν το συμφέρον τους. Στις 13 Αυγούστου 1895, περίπου 150 κάτοικοι του χωριού Κολλύρι συγκεντρώθηκαν στην εκκλησία του χωριού και ορκίστηκαν μπροστά στον παπά ότι θα αρνηθούν να πληρώσουν τα χρέη τους. Όσοι χωρικοί έλλειπαν από την ορκωμοσία επειδή εργάζονταν, ορκίστηκαν την άλλη μέρα. Ταυτόχρονα, ορίστηκε και επιτροπή από τους ζωηρότερους του χωριού, οι οποίοι αποφάσισαν να περιφρουρήσουν με τα όπλα τους τα κτήματα εναντίον κάθε απόπειρας αρπαγής του σταφιδόκαρπου από τους δανειστές και τους εμπόρους.

Την ίδια μέρα αυτή, στην πόλη του Πύργου σημειώθηκε ένα άλλο επεισόδιο, όταν ο κλητήρας, Β. Γκολφινόπουλος, συνέλαβε χωρικό από τη Βαρβάσαινα και τον οδήγησε με συνοδεία τριών αστυνομικών στα γραφεία του δανειστή του. Το γεγονός αυτό πήρε διαστάσεις και απειλήθηκαν δραματικές σκηνές μεταξύ χωρικών και αστυφυλάκων. Πλήθος χωρικών πήγαν να ελευθερώσουν τον κρατούμενο με τη βία. Αμέσως, όμως, έφτασαν πολλοί αστυφύλακες για ενίσχυση και ακολούθησαν επεισόδια που κατέληξαν σε συλλήψεις των πρωταίτιων, 4-5 πολιτών, οι οποίοι και αντιστάθηκαν στις αρχές. Από στιγμή σε στιγμή αναμένονταν και πυροβολισμοί. Η οργή και οι φωνές έφθασαν στο κατακόρυφο. Η σκηνή αυτή διήρκεσε αρκετή ώρα και οι πολίτες έσκισαν τα ρούχα των αστυφυλάκων και τους έσπρωξαν, καταφέροντας, τελικά, να απελευθερώσουν τους συγχωριανούς τους. Τα κοντινά καταστήματα έκλεισαν και οι έμποροι έφυγαν φοβισμένοι. Σε λίγο κατέφθασε στον τόπο των γεγονότων ο αστυνόμος Φ. Οικονόμου και οι διαδηλωτές ηρέμησαν. Λίγο αργότερα, όμως, ένα άλλο επεισόδιο σημειώθηκε έξω από τον Πύργο, όταν χωρικοί απελευθέρωσαν κρατούμενο συγχωριανό τους και έδιωξαν τον κλητήρα Καλότυχο, τον οποίον δεν μπόρεσαν να συλλάβουν.

Στο μεταξύ, τον Μάιο του 1894 ιδρύθηκε στον Πύργο η Σοσιαλιστική Λέσχη, μετά από επίσκεψη στην πόλη και ομιλία του Σταύρου Καλλέργη («Πελοπόννησος», φ. 768, 29 Μαΐου 1894). Κατά άλλους (Π. Νούτσος «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα») η σοσιαλιστική κίνηση στον Πύργο άρχισε το 1892.

Οι χωρικοί της Βαρβάσαινας ήσαν πρωταίτιοι διαφόρων στάσεων, διαδηλώσεων και επεισοδίων για να επιτυγχάνουν δίκαιη λύση στα διάφορα αιτήματά τους. Μετά από συνάντησή τους με τους τοκιστές Ψημμένο και Τριπόδη, ζήτησαν προθεσμία δέκα χρόνων για να παραταθεί η πληρωμή, αλλά οι τοκιστές την απέρριψαν. Έτσι, στις 13 Αυγούστου 1895, συντάχθηκε στη Βαρβάσαινα μια δήλωση, σύμφωνα με την οποία: «Αποφασίσαμε ομοφώνως ίνα ζητήσωμεν δια της παρούσης μας την απόσβεσιν των τόκων των τεσσάρων ετών καθ' α κατεστράφη και εξεφτελίσθη το μόνον προϊόν μας, τα δε αναπομείναντα κεφάλαια να εξοφλήσωμεν εις ανάλογον χρόνον και διάστημα ανάλογον του εισοδήματος και του ποσού του χρέους ατόκως προς 6% ετησίως». Οι υπογράφωντες τη δήλωση, έλεγαν, επίσης, ότι αν οι δανειστές δεν δέχονταν τους όρους τους, τότε θα πουλούσαν τη σταφίδα τους σε ξένους εμπόρους για να ξεχρεώσουν τουλάχιστον τα χρέη τους προς το δημόσιο. Η δήλωση υπογράφηκε από τους χωρικούς, Α. Δερβιτσιώτη, Στ. Δούσιο, Ανδρ.

Παναγιωτακόπουλο, Κωνσ. Τσόπελα, Αθ. Παπασαββόπουλο, Π. Στασινόπουλο, Π. Δρυμπύλα, Ιωάννη Τριτσιμπίδα, Ανδρ. Μπαρέ και Μ. Δρυμπύλα.

Το σταφιδικό ζήτημα άρχισε να γίνεται το κίνητρο αναβρασμού των λαϊκών πνευμάτων που με τις βίαιες ή ειρηνικές ενέργειές τους, προσπαθούσαν να δικαιωθεί ο αγροτικός τους αγώνας. Μετά τα γνωστά γεγονότα της Βαρβάσαινας, που θεωρήθηκαν επανάσταση, ακολούθησαν και συλλήψεις των πρωταίτιων. Στις 16 Δεκεμβρίου 1895, έγινε η περιβόητη δίκη 20 κατηγορουμένων ως πρωταίτιων, από τους οποίους μόνο οι 5 αθώωθηκαν. Οι υπόλοιποι 15 δικάστηκαν από ένα έως

ενάμισι χρόνο φυλάκιση ο καθένας και κλείστηκαν στις φυλακές. Έτσι έληξε το μεγάλο αυτό λαϊκό κίνημα του Πύργου και των περιχώρων για το σταφιδικό ζήτημα, που συντάραξε την Ηλεία.

Η εφημερίδα «Πατρομυνέτα»

Το 1890 κυκλοφόρησε η εφημερίδα «Πατρομυνέτα» με συντάκτη και υπεύθυνο τον τότε νεαρό δικηγόρο Αριστείδη Γκριμούτη. Ήταν από τις πιο ριζοσπαστικές εφημερίδες της εποχής, όχι μόνο στην Ηλεία, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Όπως αναφέρει ο ιστορικός Βύρων Δάβος: «Η “Πατρομυνέτα” εκδόθηκε με μια ιδιόρρυθμη επαναστατική γραμμή που ήταν ασυνήθιστη και για την εποχή και για τον τόπο της Ηλείας, που ήσαν οι κάτοικοι στις κομματικές τους πεποιθήσεις φανατισμένοι».

Όπως προαναφέρθηκε, το Σεπτέμβριο του 1893, η εφημερίδα είχε την πρώτη της περιπέτεια, όταν ο αστυνομικός κλητήρας Σμυρνιώτης, πραγματοποίησε δολοφονική απόπειρα εναντίον του συντάκτη της και δικηγόρου Αριστείδη Γκριμούτη. Η εφημερίδα τυπωνόταν άλλοτε στον Πύργο και άλλοτε στην Πάτρα (σύμφωνα με τον Ν. Πολίτη, στο τυπογραφείο «Προμηθέας» του Καρνάτσου που το διηύθυνε ο αναρχικός Π. Κοτζιάς, ο οποίος αυτο-ονομαζόταν «εργάτης του λαού», σύντροφος και συνεργάτης των Καραμπίλια και Σταυρόπουλου στην έκδοση του «Εμπρός» και της αναρχικής «Επί τα Πρόσω»). Ο Α. Γκριμούτης ήταν υποψήφιος βουλευτής και δήμαρχος Πύργου αρκετές φορές, αλλά ποτέ δεν εκλέχθηκε. Παραθέτουμε έκκληση του Γκριμούτη προς το λαό του Πύργου ως υποψήφιος στις εκλογές του 1906 (από την πυργιώτικη εφημερίδα «Πατρίς», της 25 Μαρτίου 1906, φ. 1087):

«Ανοικτή επιστολή Αριστείδη Γκριμούτη Εκδότη της «Πατρομυνέτας», του από εικοσαετίας κεραυνοβολούντος τους μεγάλους «αγελάρχας», ως αποκαλεί τους πολιτευομένους. Προστον φορολογούμενον και αναξιοπαθούντα Λαόν της Ηλείας. Αγαπητέ μου Λαέ, Αύριον θα προέλθεις εις τας κάλπας για να ενασκήσης το πολυτιμώτατον δικαίωμά Σου. Εκεί που θα υπάγης, πρώτην πρώτην κάλπην θα εύρης την κάλπην του Αριστείδου Γκριμούτη με την Κλίτσαν. Εκεί πρέπει να σταματήσης ολίγον, και αφού σκεφθής τι αντιπροσωπεύει η κάλπη αυτή, τότε λαμβάνεις το πολύτιμον σφαιρίδιον το οποίον ρίπτεις όχι στο μαύρο, αλλά στο άσπρο. Δεν χάνεις, αγαπητέ μου Λαέ, τόσα χρόνια το πολύτιμον σφαιρίδιόν Σου; Αποφάσισε και μίαν ακόμη φοράν να το χάσης και εις εμέ. Σε φιλώ Αριστείδης Γκριμούτης».

Το 1894 εγκαταστάθηκε προσωρινά στην Πάτρα, όπου, όπως και στον Πύργο, η εφημερίδα του απέκτησε πολλούς αναγνώστες και θαυμαστές. Για να δειχθεί πόσο δημοφιλής και αγαπητός ήταν στον απλό λαό ο Αριστείδης Γκριμούτης, παραθέτουμε την ακόλουθη είδηση από την εφημερίδα «Πελοπόννησος» στις 16 Απριλίου 1895 (φ. 1071):

«Πύργος 15/4/1895. – Μεγαλόσχημα από της μεσημβρίας της χθες προγράμματα, ανήγγειλλον την άφιξιν του υπερμάχου των φιλελευθέρων αρχών του «Αρχηγού» Αριστείδου Γκριμούτη, συντάκτου της ατρομήτου «Πατρομυνέτας». Από της 5ης ώρας η φιλαρμονική μας περιεφέρετο ανά τας διαφόρους οδούς προσκαλούσα τους πιστούς του αρχηγού, οίτινες ηγουμένων των σημαιών και της ελαιογραφικής εικόνας του ανθοστολίστου, μετέβησαν εν τω σιδηροδρομικώ σταθμώ. Περί την 8ην μ.μ. ώρα ο συριγγμός της αμαξοστοιχίας δίδει το σύνθημα της αφίξεως, της ενάρξεως του εμβατηρίου της φιλαρμονικής και του ανάμματος των βεγγαλικών και των λαμπάδων του πλήθους. Εν μέσω ατελευτήτων ζωκραυγών κατέρχεται της αμαξοστοιχίας ο Αρχηγός, ον ραίνουσι δι' ανθέων και τον

προσφωνεί ο κ. Βαρουζής, συντάκτης της ενταύθα εκδιδόμενης εφημερίδος «Αυγή», ακολούθως δε παραλαμβάνουσιν αυτόν επί των ώμων και τον μεταφέρουσι μέχρι της πλατείας των καφενείων, ακολουθούντος πλήθους όπερ θα υπερέβαινε τας πέντε χιλιάδες. Εκεί εξεφώνησε λόγον ο Αρχηγός, ον δέκοπτον μοιριόστομοι φωναί: «Γειά σου, Ασήκη μου, εύγε, λεβέντη μου».

Το 1897, ο Γκριμούτης επέστρεψε στον Πύργο και στις 7 Σεπτεμβρίου 1897 ανακοίνωσε από την εφημερίδα του: «Από του επομένου φύλλου, τον αγώνα τον οποίον διεξάγει η «Πατρομυνέτα» επί επτά έτη κατά της πολιτικής και κοινωνικής διαφθοράς, αναλαμβάνει ο υιός αυτής «Αδιάλλακτος», του οποίου το πρόγραμμα ενυπάρχει εν αυτό τω τίτλο. Τι σημαίνει Αδιάλλακτος; Ασυμφιλίωτος, ανελέητος. Προσοχή λοιπόν».

Έτσι, καθώς οι στήλες της εφημερίδας αυτής από το πρώτο της φύλλο ήσαν γεμάτες επαναστατικά δημοσιεύματα, με την ανακοίνωση του διευθυντή της για την πρόσθεση στον τίτλο της λέξης «Αδιάλλακτος», φαινόταν ξεκάθαρα πλέον η «αδιαλλαξία» του στη γραμμή της εφημερίδας, που στρεφόταν εναντίον όλων, κυβερνώντων και αντιπολιτευόμενων.

Από το φύλλο της 7 Σεπτεμβρίου 1897, η εφημερίδα άρχισε τον πόλεμο εναντίον του βουλευτή Ηλείας Δημοσθένης Δόγκα, για μια δημόσια δήλωσή του κατά του δικηγορικού σώματος, στο οποίο ανήκε και ο Α. Γκριμούτης. Με τη δήλωση αυτή, ο Δόγκας αποκάλεσε «άτιμο» το δικηγορικό σώμα και ο Γκριμούτης, που ζητούσε αφορμή, έγραψε: «Ατιμο αποκάλεσε πρό τινων ημερών εις τον σιδηρόδρομον Π.Α.Π. το δικηγορικόν σώμα ο εντιμώτατος! Των Ελλήνων βουλευτών, βουλευτής Ηλείας κ. Δημοσθένης Δόγκας, προκαλέσας ούτω διά της δηλώσεώς του την μήνιν τινών ταξιδιωτών οίτινες ολίγον έλλειψεν να τον τιμήσουν διά ζυλοκοπήματος.

Αλλ' ευλογημένε άνθρωπε ελησμόνησες να εξαιρέσης τουλάχιστον εκείνους οίτινες εχρησίμευσαν ως συνήγοροί Σου εις διαφόρους ποινικάς δίκας και μάλιστα εν τω Κακουργιοδικείω Πατρών αγωνισθέντες προς επίτευξιν της αθωότητός Σου εκ της ατιμωτικής πράξεως ήτοι της πλαστογραφίας των πρακτικών της εκλογής του Δήμου Ολυμπίων και καλπονοθεύσεως!

Αλλά έχεις δίκαιον να δεικνύης τοιαύτην διαγωγήν αφ' ου έχεις να κάμης με τοιούτους κυρίους, οίτινες ως τα πράγματα φωνάζουν, είναι αναίσθητοι καθολοκληρίαν.

Τι απαντάτε εσείς τουλάχιστον κ. Υπουργέ της Δικαιοσύνης;

Κύριε Πρωθυπουργέ; Κύριοι Δικασταί!...»

Με τέτοιου είδους καταγγελίες και σκάνδαλα, αλλά και επαναστατικά δημοσιεύματα, ήταν γεμάτες οι στήλες της εφημερίδας.

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1897, η εφημερίδα κυκλοφόρησε με αντεστραμμένο τον τίτλο της, δηλαδή «Αδιάλλακτος Πατρομυνέτα», περιλαμβάνοντας ένα επαναστατικό άρθρο με τίτλο «Όλοι αναρχικοί», το οποίο αναφερόταν στον ατυχή ελληνο-τουρκικό πόλεμο του χρόνου εκείνου. Το άρθρο αυτό ξεσήκωσε το πνεύμα του λαού. Υπογραφόταν από το συντάκτη Βασίλη Θεοδωρίδη και στρεφόταν κατά των ισχυρών της γης, μετά τον ατυχή πόλεμο της Ελλάδας με την Τουρκία το 1897. Έγραφε μεταξύ άλλων:

«Δεν είδατε; Έβαλαν την Τουρκία να καταλάβει τη Θεσσαλία δια να μας επιβάλουν όχι χείρα ελέγχου, αλλά χείρα τίγρεως δια να σπαράξουν την ευτυχίαν μας, δια να ροφήσουν το αίμα μας. Λαέ! Τι περιμένεις; Λαέ. Από ποιόν ζητάς να σε σώσει; Εμπρός! Άρπαξε τα όπλα, χρήματα υπάρχουν. Έχουσι τοιαύτα αι τράπεζες, έχουσι τοιαύτα οι πλούσιοι. Όλα είναι δικά σου. Όλα έγιναν διά της δικής σου εργασίας, διά του ιδρώτος σου, διά του αίματός σου. Πάρτα όλα, και όλα χρησιμοποιησέτα διά τον άγιον και ιερόν αγώνα σου...» Και το άρθρο τελείωνε με την προτροπή: «Εμπρός αναρχικοί όλοι. Όλοι αναρχικοί».

Στο ίδιο φύλλο, εξαπολύονταν κατηγορίες εναντίον του βασιλιά, των υπουργών και των βουλευτών και θεωρούνταν όλοι ένοχοι για τον «ατυχή πόλεμο του 1897» και τη λαϊκή κατάντια.

Στις 19 Σεπτεμβρίου 1897, η «Πατρομυνέτα Αδιάλλακτος» έφτασε στο κατακόρυφο της επαναστατικότητάς της. Κατηγόρησε ανοικτά τον βασιλιά, υπουργούς, βουλευτές και όλους όσους θεώρησε ο συντάκτης ενόχους για την αποτυχία του πολέμου, αποκαλώντας τους προδότες και φταίχτες. Περιέλαβε επίσης και μια ανοιχτή επιστολή προς το βασιλιά. Για το λόγο αυτό το φύλλο

κατασχέθηκε.

Ο Αριστείδης Γκριμούτης με την επαναστατική του εφημερίδα, φαίνεται ότι έθεσε κάποιες βάσεις για τη διάδοση και εξάπλωση των γενικότερων επαναστατικών ιδεών στον Πύργο και τα γύρω χωριά. Το όνομά του, όπως είπαμε, ήταν αγαπητό ανάμεσα στο λαό γιατί εξέφραζε τη φτώχεια του, αποκαλύπτοντας πολλές αλήθειες. Η «Πατρομυνέτα Αδιάλλακτος» κυκλοφορούσε, με ορισμένα διαστήματα διακοπών, έως και το 1909.

Μετάπειτα, ο Α. Γκριμούτης εξέδωσε μια καθημερινή εφημερίδα στον Πύργο την «Αναγέννησι», το 1919 την «Καταιγίδα» και το 1921 μια άλλη την «Πανωλεθρία», με το ίδιο πάντα ύφος και στυλ δημοσιογραφίας, το οποίο προκαλούσε συνεχείς διώξεις και μηνύσεις σε βάρος του.

Στις 14 Αυγούστου 1921, πέθανε σε ηλικία 60 χρόνων.

Σταφιδική κρίση και η μάστιγα της τοκογλυφίας

Εξαιτίας της συνεχιζόμενης σταφιδικής κρίσης, η φτώχεια, η ανέχεια και η ανασφάλεια δημιούργησαν μαζικά κύματα μετανάστευσης, είτε προς την Αθήνα είτε προς άλλες πόλεις είτε προς το εξωτερικό. Αλλά εξακολουθούσαν να εξελίσσονται σημαντικοί και αδιάλλακτοι κοινωνικοί αγώνες εναντίον της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης. Η επιρροή των αναρχικών ιδεών επιδρούσε καταλυτικά. Οι τσιφλικάδες, οι τοκογλύφοι και οι κάθε λογής μεσάζοντες τρομοκρατούσαν το λαό με διάφορους τρόπους. Στις 20 Νοεμβρίου 1898, ο βουλευτής Δημοσθένης Δόγκας, πήγε για επίσκεψη στο χωριό Καράτουλα της Ώλενας, αλλά οι κάτοικοι στράφηκαν εναντίον του και τον έδιωξαν κακήν-κακώς, γιατί ένα σχεδόν μήνα πριν είχε καταργηθεί το εκεί σχολείο. Το ζήτημα της τοκογλυφίας είχε πάρει μεγάλες και εκρηκτικές διαστάσεις εκείνη την εποχή.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, το 1896 μερικοί νεαροί κατέστρωσαν σχέδιο επίθεσης στο Υποθηκοφυλακείο Πύργου, στην Εφορία και σε άλλα δημόσια κτίρια της πόλης. Οι περισσότεροι αναρχικοί σοσιαλιστές της πόλης όμως, είχαν διαφορετικές απόψεις και μετά από διάφορα το σχέδιο ματαιώθηκε. Να πώς περιγράφεται το επεισόδιο αυτό καθώς και στοιχεία της κατάστασης που επικρατούσε εκείνη την εποχή με την τοκογλυγία, σε άρθρο με τίτλο «Ένα τρίπτυχον. Ληστών Καρατόμησις – Εγκλήματα – Τοκογλυφία», στον «Οδηγό της πόλης του Πύργου», μια έκδοση της τοπικής εφημερίδας «Αυγή», σελ. 33-36).

Στο ίδιο άρθρο διαπιστώνουμε έμμεσα ότι οι αναρχικοί σοσιαλιστές του Πύργου δεν επικροτούσαν ατομικές δράσεις εναντίον του κράτους, αλλά επιζητούσαν μέσω της τοκογλυφίας και άλλων θεμάτων να υπάρξει συνειδητοποίηση και οργάνωση των εργατών για μια συλλογική αντιμετώπιση των ζητημάτων:

«ΤΟΚΟΓΛΥΦΙΑ

Η μελανή σελίδα της Ιστορίας του τόπου μας κλείνει με τα περί τοκογλυφίας. Μας λένουν, από τον Πύργον που γίνονται τα πολλά εγκλήματα; ενώ δεν γίνονται τα «πολλά», ή από τον Πύργον που βγαίνουν οι λησταί; ενώ ο Πύργος δεν είχε ληστές. Διά τους τοκογλύφους δεν λένουν, διότι δεν μπορούν να ομολογήσουν και οι ληστευόμενοι ακόμη από κακούργους τοκογλύφους, διότι σήμερα δεν τιμωρείται μόνον ο δίδων, αλλά και ο λαμβάνων τοκογλυφικώς χρήματα.

Δεν υπάρχουν εν τούτοις και τα ίδια περιθώρια όπως όταν με την ευλογίαν των πάντων ωργιάζαν οι απόγονοι του Σάυλωκ, που όταν δεν είχαν να δώσουν τα δανεισθέντα χρήματα, τους έκοβεν τας σάρκας των.

Μέχρι προ της κατοχής εις την Πηνειάν ο τοκογλυφικός δανεισμός είχε την ονομασίαν «έντριτον».

Δηλαδή μία οκά (τότε) σιτάρι το χειμώνα, με την υποχρέωσιν να δίδουν οι λαμβάνοντες τρεις οκάδες

κατά τον θερισμόν.

Ο συγγραφέας του βιβλίου «Τω χωριό μου – Τριφυλιακόν Αίψυ νυν Πλατιάνα της Ηλείας-Ολυμπίας» Κων. Ιω. Σταυρόπουλος, γράφει ανοικτά διά τα θύματα των τσιφλικούχων και των τοκογλύφων (σελίς 38): «Επί των εκκαθαρίστων προϊόντων γης, δασών, κτηνών κλπ. Έπαιρναν από τους κολλήγους η ληστρική αυτή οικογένεια των νεοτούρκων αφεντάδων το 33%!»... «Τυχόν δυστροπούντας κολλήγους διά την καταβολήν του «τρίτου», όπως ελέγετο τότε, τους συνελάμβανον, τους μουτζούρωναν, τους εξευτέλιζαν και τους ωδηγούσαν δέσμιους εις το δικαστήριον Κυπαραριστίας τότε, όπου τους κατεδίκάζον εις φυλάκισιν, πρόστιμα κ.λπ.

Όταν οι εξερχόμενοι των φυλακών ήρχοντο εις τα χωριά των, ή δεν έπρεπε να σηκώσουν κεφάλι πλέον και να μείνουν ισοβίως «δούλοι» ή έπρεπε να πάρουν τα βουνά ως λησταί πλέον».

Η ληστεία της τοκογλυφίας διεπράττετο επισήμως. Ο ίδιος συγγραφέας φέρει εις φως επίσημον συμβόλαιον τοκογλυφίας διά χρέος 130 δρχ. που εχρειάσθησαν 18 έτη να το εξοφλήση ο δυστυχής οφειλέτης. Τα συμβόλαια ήρχιζαν:

«Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Α' αριθμ.. 4417. εν Ανδριτσαίνη τη 6η Δεκεμβρίου 1885 μέραν Παρασκευήν ενώπιον εμού του συμβολαιογράφου Ανδριτσαίνης Χαρ. Παρθενίου...» Εκατόν χρόνια και πλέον μετά την απελευθέρωσιν από Τουρκικόν ζυγόν οι δούλοι είναι «κολλήγοι» και απλώς ήλλαζαν αφέντη. Έχυσαν το αίμα των να διώξουν τον εχθρόν και οι έξυπνοι και επιτήδειοι πολλοί από τους οποίους ήσαν φίλοι με τον εχθρόν, «ακμαίοι» εισήλθαν εις την ελευθέραν Χώραν διά να γίνουν αυτοί οι τύραννοι και μάλιστα εμπρός σ' αυτούς τι ήταν οι Τούρκοι; Ίσως δεν έχει θέσιν εις τα περί τοκογλυφίας αυτό, αλλά εάν το 1825 ο Ιμβραήμ έκαμε και επάτησε επί πτωμάτων διά να καταπνίξη την επανάστασιν και υπήρξεν ο μεγαλύτερος των εχθρόν, ο Σισίνης (κι' αυτός) έβγαλε το χειρότερο όνομα διά να στηρίξη την επανάστασιν. Έλεγεν ο Λαός: «Τι Μπραΐμης, τι Σισίνης»!

Ασυνήθιστοι, κάτω από τον Τουρκικόν ζυγόν, σε πορεία ζωής τετρακοσίων χρόνων δουλείας οι (ας τους γράψωμεν και εμείς) ραγιάδες, δεν τα κατάφεραν να «σηκώσουν κεφάλι». Έτσι εδημιουργήθησαν οι νέοι σκλάβοι των τσιφλικούχων και των τοκογλύφων. «Ο χρόνος δεν διέρχεται εις μάτην και η γη δεν στρέφεται ανώφελα περί τον άξονά της».

Αυτά γράφει εις την «Πατρίδα» Πύργου, 24-1-1935, επιφανής συμπολίτης, ευρείας μορφώσεως και κοινωνικής πείρας, διαμένων (τότε) εν Αθήναις και ο οποίος εδημοσίευσε με το ψευδώνυμον «Νοσταλγός» εις εννέα συνεχείας μίαν σπουδαίαν σειράν αποκαλυπτικών άρθρων με τον γενικόν τίτλον:

«Οργάνωσις πολλών ετών κινήματος προς αποτέφρωσιν του Υποθηκοφυλακείου και των Συμβολαιογραφείων του Πύργου διά την εξαφάνισιν των αγροτικών χρεών. Πώς παρεστάθη ψευδώς ότι αρχηγός του κινήματος ήτο ο Πέτρος Αυγερινός. Κατάδοσις του κινήματος εις την Εισαγγελίαν. Ο ρόλος ενός δικηγόρου. Άλλαι εκπληκτικά λεπτομέρεια. Του εν Αθήναις επιφανούς συμπολίτου και Συνεργάτου «Νοσταλγού».

Ο γράφων εδώ σήμερα ήτο τότε συντάκτης της «Πατρίδος». «Πέρασαν» απ' τα χέρια του τα χειρόγραφα αυτά και η επιμέλεια της ταξινομήσεως του κειμένου ήτο ιδική του. Ημερομηνία χειρογράφων 24.1.35 – Αθήναι. Έναρξις δημοσιεύσεως 10.2.1935. Το άρθρον αρχίζει: «Ανασύρω σήμερα εις το φως μίαν σελίδα της ιστορίας του Πύργου...» και συνεχίζει: «Κατά το 1896 ένας νέος γνωστός υπό το όνομα Κοψαχείλης (Πάνος), επεσκέπτετο τους δύο πρωτεργάτας τότε της εν Πύργω σοσιαλιστικής κινήσεως με τον σκοπόν να τους ανακοινώση κάτι σοβαρόν. Ο Κοψαχείλης ήτο ρεμεσέρης το επάγγελμα, γνωστός δε δια τον παλληκαρισμόν και την γενναιοφροσύνην του, αλλά και πολύ συνετός και μετριοπαθής, διά τούτο δ' απήλυνεν εξαιρετικής τιμής από τους παλληκαράδες της εποχής εκείνης, όχι μόνον του Πύργου αλλά και των περιχώρων».

Αυτός (κατά την αποκάλυψιν του αφηγήματος) εις τον «Αγιοργίτικο δρόμο» έκαμε την συζήτησιν με τους δύο σοσιαλιστάς εκ Πύργου διά ν' απαλλαγούν οι εργαζόμενοι από τα νύχια των εκμεταλλευτών, διότι δεν μπορούσε να βλέπη υποδουλωμένον εις τους τοκογλύφους ένα ολόκληρο λαό και ήθελε να

τους δώση την βοήθεια να ελευθερωθούν.

Είχε διακόσιους «γκράδες» εις την διαθεσίν του, θα πήγαιναν εις το υποθηκοφυλακείον «θα βγάλουμε όλα τα βιβλία έξω και... φωτιά! Όταν θα φθάσουμε έως εκεί πολλοί θα ευρεθούν να μας βοηθήσουν διά να κάψουμε με μιάς όλα τα αρχεία των συμβολαιογράφων. Εννοείτε τώρα τι γλέντι έχει να γείνη εκείνο το βράδυ! Σε μια, δυό, τρεις το πολύ ώρες, όλοι οι δουλοπάροικοι των τοκογλύφων θα είναι ελεύθεροι...»

Οι σοσιαλισταί δεν εδέχθησαν να βοηθήσουν, διότι, ως απεκάλυψαν, αυτούς τους ενδιέφερεν η καταπίεσις διά να «ψαρεύουν» οπαδούς και συνεπώς ο Κοψοχειίλης δια να επιτύχη προσεπάθησε να πείση τους μυηθέντας ότι αρχηγός του κινήματος ήτο ο Πέτρος Αυγερινός. Ο Αυγερινός έπεσε εις την παγίδα του Κοψοχειίλη και εν πλήρει άγνοιά του υπεβोधήθησε τον οργανωτήν του κινήματος, ο οποίος με πολλούς χωρικούς επεσκέφθη τον Αυγερινό. Του είπε: Όλα τα παιδιά αυτά Πέτρο, να τα θεωρήσ δικά σου, έτοιμα να πέσουν και στη φωτιά για χάρι σου. Αρκεί να τους πης μια λέξιν μόνον. Το τι θέλει η καρδιά τους το ξέρεις. Ένα πόνον έχουν. Ότι πάσχουν από την τοκογλυφία. Και άλλο δεν θέλουν παρά να ελευθερωθούν απ' αυτήν.«Αλλ' είναι κανένας άλλος, είπεν αμέσως ανύποπτος ο Αυγερινός, που να μισή τους τοκογλύφους περισσότερο από μένα; Θέλετε άλλο να σας πω, ότι αν μπορούσα θα έβανα φωτιά και θα τους έκαια. Αυτοί είναι οι βδέλλες που μας τρώνε όλους μας. Η νομίζετε ότι και γω δεν υποφέρω από την τοκογλυφίαν; Και εγώ είμαι φτωχός, όπως εσείς. Όλη μου η περιουσία και αυτό το σπίτι που κάθουμαι, είναι καταχρεωμένα».

Οι πάντες πίστεψαν τόσον ώστε ένας είπε, κατόπιν: «ποτέ μου δεν θα το επίστευα αυτό, εάν δεν το άκουα με τα ίδια μου τ' αυτιά. Ο Αυγερινός αρχηγός, τι άλλο θέλουμε!». Διά να μη συμβή όμως το ανήκουστον παρομοίας καταστροφής εις τον Πύργον, η θεία Πρόνοια εβοήθησε να τα εξομολογηθή όλα ο Κοψοχειίλης εις τον (όπως αποκαλύπτει το άρθρον) τότε δικηγόρον Α.Α. (προσωπικός ο γράφων πιστεύει, χωρίς να είναι βέβαιος, ότι ίσως πρόκειται διά τον Αθανάσιον Σ. Αθανασιάδην, δικηγόρον, ετών 47 τότε. Ο δικηγόρος τίμιος άνθρωπος, προησθάνθη το τι θα συνέβαινε με την κατάλυσιν του Κράτους από τον όχλον. Προσεποιήθη ότι το ήκουσε ως καλόν το σχέδιον και τον συνεχάρη δήθεν διά την πρωτοβουλίαν του να απαλλάξη τον τόπον από το κακόν της τοκογλυφίας. Όμως παρακάλεσε τον Κοψοχειίλην να του δώση μιάς εβδομάδος προθεσμίαν να προετοιμασθή. Αντί όμως αυτού ο δικηγόρος Α.Α. επήγεν εις τον Εισαγγελέα. Του απέσπασε τον λόγον της τιμής του ότι δεν θα διώξη κανέναν απ' τους κινήματίας και τότε του αφηγήθη τα πάντα και του υπέδειξε: «-Να καλέσης αυτούς τους ανθρώπους και αφού τους πής ότι αι αρχαί διατελούν εν γνώσει των ενεργειών και αποφάσεών των, να τους καταστήσης υπευθύνους δι' ό,τι έχει να γίνη και ότι θα διατάξησ αμέσως την σύλληψίν των, εάν δεν σου δώσουν τον λόγον της τιμής των και δεν ορκισθούν, ότι τίποτε δεν θα κάμουν απ' όσα μελετούν».

Πράγματι δε οι χωρικοί φοβηθέντες προδοσίαν εσυγκρατήθησαν και υπεσχέθησαν να συμμορφωθούν με τας οδηγίας και νουθεσίας του Εισαγγελέως. Το παράβολον σχέδιον εματαιώθη».

Στις 3 Ιανουαρίου 1896, εκδηλώθηκε βίαιη ένοπλη εξέγερση αγροτών στο Σκουροχώρι Ηλείας, με άγριες συγκρούσεις με τη χωροφυλακή, όπου σκοτώθηκε ένας χωροφύλακας, ενώ τραυματίστηκαν άλλοι δύο. Τα γεγονότα αυτά ήταν τέτοιας έκτασης, που κάλλιστα μπορούν να συγκριθούν με τα γεγονότα του Κιλελέρ αργότερα.

Ο Αναρχικός Όμιλος Πύργου

Στις αρχές του φθινοπώρου του 1898, λίγους μήνες μετά τη διάλυση της ομάδας της Πάτρας, συγκροτήθηκε ο Αναρχικός Όμιλος Πύργου και στις 6 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου εκδόθηκε η εφημερίδα «Νέον Φως». Στην προσπάθεια αυτή συμμετείχαν, ο δικηγόρος Βασίλης Θεοδωρίδης, ο φοιτητής Ιατρικής Δημήτρης Μπαντούνας (ο οποίος φαίνεται ότι εγκατέλειψε τις σπουδές του και έγινε εργάτης), ο τεχνίτης ξυλουργός Πάνος Μαχαιράς ή Γιαννόπουλος, ο φοιτητής Ιατρικής Δρόσος Μεϊντάνης (από την Κέρκυρα, που συμμετείχε σε αναρχικές ομάδες από το 1893 και έγραφε διηγήματα και ποιήματα - στην εφημερίδα «Σοσιαλιστής» του Σταύρου Καλλέργη είχε δημοσιευθεί ποίημά του με τίτλο «Προς τους αδελφούς μου εργάτας και χωρικούς» - ενώ ήταν και

σκιτσογράφος), ο Δημήτρης Αρνέλλος (που έκανε μεταφράσεις από αναρχικά έντυπα του εξωτερικού, φοιτητής Ιατρικής και αυτός που την εγκατέλειψε για τη δημοσιογραφία) και επίσης και οι Νικόλαος Δίδαχος (ή Διδάχος κατά μια άποψη, ο οποίος γεννήθηκε στον Πύργο μάλλον το 1878 – ο μελετητής Π. Παπαδάκης αναφέρει το 1888 που μάλλον δεν ευσταθεί - έμεινε ορφανός από πολύ μικρός και τελείωσε το τότε Ελληνικό Σχολείο το 1899), Παύλος Κοροβέσης (ο οποίος γεννήθηκε στον Πύργο το 1874), Σπυρίδων Κατήρας (ο οποίος γεννήθηκε στον Πύργο το 1873), Δημήτρης Διονυσόπουλος, Κωνσταντίνος Νοβιτέρης, Γεώργιος Πετρίσης, Βασίλειος Πούλος και Ιωάννης Παναγούτης, οι οποίοι και συνυπέγραψαν υπόμνημα του Ομίλου το 1900, όπως θα δούμε παρακάτω.

Με την εφημερίδα συνεργάζονταν και διάφοροι άλλοι, όπως ο Δημήτρης Φωτόπουλος (που έγραφε θεωρητικά κείμενα και έστελνε ανταποκρίσεις από την Κρήτη), ο λογοτέχνης Πέτρος Ζητουσιάτης (του οποίου το σύγγραμμα «Νεοελληνική Φιλολογία» δημοσιεύθηκε στο 1ο και 2ο τεύχος), ο Γεώργιος Παπαθανασίου (το διήγημα του οποίου «Αυταπάρνησις» δημοσιεύθηκε σε συνέχειες), η Γεωργία Κοσέ, που έγραφε θεωρητικά κείμενα, όπως το «Ο νεώτερος πνευματισμός και η θεωρία της προϋπάρξεως» («Νέον Φως» Νο 10, 6 Δεκεμβρίου 1898), ο Γεώργιος Κουρουπάς που και αυτός έγραφε θεωρητικά κείμενα, όπως «Πλεονεξία» («Νέον Φως» Νο 20, 7 Μαρτίου 1899), όπου μεταξύ άλλων, υποστήριζε, ότι «την ατομιστικήν οργάνωσιν των κοινωνιών θα διαδεχθή η αναρχική κοινωνία της αλληλεγγύης» και ο Παύλος Αργυριάδης από το Παρίσι, με το μακροσκελές άρθρο του «Βιομηχανική Πρόοδος» και άλλα. Ανταποκριτές και αντιπρόσωποι της εφημερίδας ήσαν και οι Αριστείδης Αγαλλόπουλος και Ευάγγελος Ευαγγελίου από την Πάτρα, ο Νικόλαος Δούμας από την Αθήνα και ο Δημήτρης Καλαντζόπουλος από το Βόλο.

Ο Αναρχικός Όμιλος Πύργου ανέπτυξε σημαντική προπαγανδιστική δράση, τόσο μέσα στην πόλη του Πύργου όσο κυρίως στην ύπαιθρο - δεν υπήρχαν τότε στην πόλη εργατικές ενώσεις και οργανωμένο προλεταριάτο, όπως στην Πάτρα - μέσα από τη διανομή της εφημερίδας «Νέον Φως», προκηρύξεων και διαφόρων φυλλαδίων μεταφράσεων του Δημήτρη Αρνέλλου από αναρχικά έντυπα του εξωτερικού (φαίνεται ότι ο Δ. Αρνέλλος είχε μεταφράσει ανάμεσα στα άλλα το «Θεός και Κράτος» του Μ. Μπακούνιν και το «Αναρχικό Έργο» του Γάλλου Α. Ζιράρ, τα οποία, μάλλον, διακινήθηκαν σε χειρόγραφο μορφή). Στο «Νέον Φως» δημοσιεύτηκαν μεταφρασμένα κείμενα των Ζαν Γκραβ («Η πρωτοβουλία», «Νέον Φως» Νο 2, 11 Οκτωβρίου 1898), Ερρίκου Ζισλύ («Αι ανώφελαι θυσία», «Νέον Φως» Νο 24, 11 Απριλίου 1899), Π. Κροπότκιν («Η αναρχία, η φιλοσοφία και το ιδεώδες αυτής», «Νέον Φως» Νο 6, 8 Νοεμβρίου 1898, Νο 7, 15 Νοεμβρίου 1898, Νο 9, 29 Νοεμβρίου 1898 και Νο 12, 20 Δεκεμβρίου 1898).

Στο «Νέον Φως» συνυπήρχαν πολλαπλές αντιλήψεις, ιδέες και απόψεις για τη διεύρυνση της αναρχικής πρακτικής, καλέσματα σε άμεση, βίαιη και επαναστατική δράση, αλλά και χριστιανοκοινωνιστικά, αναρχοχριστιανικά κηρύγματα. Παρόμοια πολυπλοκότητα χαρακτήριζε και τα διάφορα έργα που μετέφραζαν και διένειμαν σε προσούρες οι αναρχικοί του Πύργου. Επίσης στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν και κείμενα των Πλάτωνος Δρακούλη και διαφόρων άλλων σοσιαλιστών.

Ο Όμιλος αλληλογραφούσε συχνά με την αναρχική επιθεώρηση της Γαλλίας «Les Temps Nouveaux» του Ζαν Γκραβ.

Παρατίθενται αποσπάσματα από διάφορα άρθρα.

Στο 1ο τεύχος του «Νέου Φωτός» (6 Οκτωβρίου 1898) διαβάζουμε:

*«Το κοινωνικόν ζήτημα άρχισε δειλά δειλά να τίθεται εν Ελλάδι επί τάπητος. Μέχρι πρότινος και πολιτεύομενοι και τύπος και οικοκυραίοι και φτωχολογιά μόνο περί του πολιτικού ζητήματος ησχολούντο, μόνον περί της επιρροής εκάστου κόμματος και της διανομής των λαφύρων της εξουσίας εβασάνιζαν τον νουν. Οι πάντες σχεδόν είχαν θεωρήσει το Κουβέρνο ως μίαν οικονομικήν κολυμβήθραν του Σιλωάμ, εις ην όστις επρόφθανε να βουτήση θα εγένετο οικονομικώς υγιής...
...Το ζήτημα της υπερπαραγωγής, το ζήτημα της αυξήσεως των ημερομισθίων και τα παρεπόμενα τούτων, διαμαρτυρίαί, αρνήσεις πληρωμών φόρων και χρεών προς τους δανειστάς, στάσεις μικραί και απεργίαι ήρχισαν σιγά σιγά να προβάλλουν την απειλητικήν των μορφήν, ως τόσα μελανά σημεία*

επί του κοινωνικού ορίζοντος, απειλούντα καταγίδια κοινωνικών γεγονότων. Η εποχή του γιαταγανιού και της φουστανέλας παρήλθεν. Ήλθεν η εποχή της μεγάλης εθνικής ιδέας και ήλθεν η εποχή της αποκαταστάσεως του ανθρωπίνου γένους ολοκλήρου. Παρήλθε η εποχή των σπαθοφόρων και γραφιδοφόρων κηφήνων. Ήλθεν ή μάλλον ανατέλει η εποχή των εργατικών μελισσών. Ο κόσμος δεν συγκινείται σήμερον από πολεμοχαρείς μάχας κατακτητών, αλλ' από την ευγενή φωνήν του εργάτου ζητούντος τα δίκαιά του, αλλ' από την αγίαν και ιεράν διαμαρτύρησιν των ανδρών της ελευθερίας και της αλληλεγγύης εναντίον της αισχροφάνειας και ανάνδρου τυραννίας του Κράτους». Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται το άρθρο του Βασίλη Θεοδωρίδη με τίτλο «Φως και πέλεκυς»: «Πλήρεις πόνου και οδύνης επί τη δυστυχία και αθλιότητι εν η ευρίσκεται σύμπας ο εργατικός κόσμος, συνεπώς και ο ημέτερος, ο την γλώσσα του Θρασυβούλου και Αριστογείτονος λαών, έμπλεως δε ανησυχού μερίμνης επί τοις επικειμένοις γεγονόσιν, άτινα εγκυμονεί η παρούσα τάξις πραγμάτων, και διακαούς πόθου όπως συντελέσωμεν εις την όσον ένεστι δι' ολιγοτέρων κινδύνων και θυσιών επιτέλεσιν του αιωνίου άργου πάντων των ανδρών του πνεύματος και της καρδιάς, - απεφασίσαμεν την έκδοσιν του "Νέου Φωτός", εφημερίδος αρχών υποσχουμένων την λύσιν του κοινωνικού ζητήματος, όπερ απειλεί να μεταβάλη εις θρύμματα και παιπάλην παν ό,τι μέχρι τούδε απετέλεσεν η ανθρωπότης εν τε τη τέχνη και επιστήμη και επαναβυθίση τον άνθρωπον εις την άβυσσον του σκότους και της δουλείας εξ ής μόλις σήμερον κατώρθωσε μετά αιωνίους μόχθους και αγώνας ν' αναχθή μέχρι της επιφανείας, εάν δε τύχη πεφωτισμένης διευθύνσεως, ή, όπερ ορθώτερον και επιστημονικώτερον να κρατήση τον ανθρώπινο κόσμον εις μακράν σεισμικήν περίοδον, περίοδον πολέμων στάσεων και επαναστάσεων, περίοδον δοκιμασίας, καθ' ήν όμως δε είναι δυνατόν δυνάμει του νόμου της Προόδου, ίνα ζυμωθεί όλη η ανθρωπίνη μάζα με την νέαν αλήθειαν, με το νέον φως, και μορφωθή εις νέον όλως κόσμον, αγάπης, αλληλεγγύης και αρμονίας. Δεν αγνοούμεν ότι το έργον όπερ αναλαμβάνομεν είναι μέγα και βαρύ. Αλλ' έχοντες πεποίθησιν επί τον ζέοντα προς το ημέτερον ιδεώδες ζήλον μας και επί την γενναίαν συνδρομήν παντός φλεγόμενου υπό του έρωτος προς την Γνώσιν, την Αλήθειαν, το Δίκαιον και το Καλόν, προχωρούμεν μετά θάρρους και αποφασιστικότητος προς το έργον, ουδόλως ανησυχούντες δια το γλίσχρον των υλικών μέσων άπερ διαθέτωμεν και το ασθενές των ημετέρων δυνάμεων. Εις είναι ο πόθος μας, μία η φιλοδοξία μας, εν το ιδεώδες μας. Η επιτέλεσις του καθήκοντος προς τους ομοίους μας, η ικανοποίησις των επιταγών της ημετέρας συνειδήσεως. Ουδενός κόπου και θυσίας θέλομεν φεισθί, όπως η αποστολή ήν ετάζαμεν εις εαυτούς έλθη εις αίσιον πέρας.

Το σύμβολόν μας είναι Φως και Πέλεκυς. Πέλεκυς κατά παντός ό,τι υπάρχει σαπρόν και νοσηρόν. Φως δε ζωογόνων πανταχού, ίνα πάντες ζωογονηθώμεν και βαδίσωμεν ευθύς προς το τέρμα, όπερ αρμόζει εις όντα λογικά και ευγενή. Το φως δε γεννά η ελευθέρα συζήτησις. Δια τούτο εν ταις στήλαις της εφημερίδος θέλομεν καταχωρεί πάσα ιδέα κοινωνιολογικήν οιασδήποτε σχολής, είτε ως βάση την ύπαρξιν του Υπερτάτου Όντος έχουσαν, είτε την ανυπαρξίαν τοιούτου, ίνα οι ημέτεροι αναγνώσται δύνανται ελευθέρως να εκλέγωσι το αληθές και ασπάζονται αυτό. "Η αλήθεια ελευθερώσι ημάς". Αλλ' όπως αύτη ευρεθή ή αποδειχθεί, ανάγκη να ζητηθή. Όπως δε ζητηθή, ανάγκη να μην ώμεν κατειλημμένοι εκ των προτέρων εναντίον αυτής, να έχωμεν την δύναμιν όπως ερευνώμεν και τας ως βεβηλοτέρας ακόμας θεωρουμένας ιδέας, βέβαιαιοι όντες ότι εάν ημείς κατέχωμεν την Αλήθειαν, ουδόλως θέλομεν βλαβή, τουναντίον θέλομεν αρυσθή νέα επιχειρήματα, νέας δυνάμεις, εάν δε πλανώμεθα, θέλομεν απαλλαγή από την δουλείαν των προλήψεων και δεισδαιμονιών, και θέλομεν εύρει νέαν ζωήν, τη τελείαν ζωήν της γνώσεως, διότι εν τη τελεία γνώσει η τελεία ζωή».

Μερικά άλλα κείμενα και ειδήσεις:

«ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Το διάβασμα των εφημερίδων και των βιβλίων το θεωρεί η φτώχεια ως περιττόν πράγμα ως μια πολυτέλειαν. Τούτο είναι μέγα λάθος της. Έως τώρα είχαν δίκαιον οι φτωχοί να μη δίνουν προσοχή στο

διάβασμα· γιατί τίποτε δεν εγγράφετο για το συμφέρον της φτώχειας, παρά για το συμφέρον των κομματάρχων, των πλουσίων και των συντακτών, αλλά σήμερα που άρχισαν να βγαίνουν εφημερίδες για το λαό και βιβλιάρια, πρέπει όλη η εργατουριά να ριχθή στο διάβασμα.

Γιατί ο μικρός λαός υβρίζεται, περιδρονείται, κλέφτεται και τυραννείται από τους λεγόμενους μεγάλους; Γιατί είνε αμαθής· είνε δε αμαθής, γιατί δεν διαβάσει.

Εάν τη φτώχεια την σκοτίζει το ολίγο διάβασμα και την φοβίζει η δεκάρα που θα δώσει στην εφημερίδα ή στο βιβλίο, τι θα κάμη μεθαύριον που θα χρειασθούν μεγαλειότερες θυσίες για να ελευθερωθή από την σκλαβιά του ημεροδουλίου, των φόρων και των τόκων;

Ας μάθη ο φτωχός λαός ότι όσαι θυσίαις και εάν κάμη χάριν της ελευθερίας του θα πάνε χαμένες εάν δεν έχη στο κεφάλι του γνώσεις.

Εδώ έχουμε ιστορία, εδώ η ανθρωπότης έχει πίσω της τόσα παθήματα, τα οποία πρέπει να της γίνουν μαθήματα. Πως θα κατορθωθεί τούτο παρά με το διάβασμα; Πόσες φορές δεν ξεσηκώθηκαν οι φτωχοί εναντίον των πλουσίων; Πόσες φορές δεν ξεσηκώθηκαν οι δούλοι κατά των κυρίων; Ύστερα από λίγο καιρό άλλοι αφεντάδες και άλλοι τύραννοι εξεφύτρωσαν επάνω από το κεφάλι τους.

Γιατί;

Γιατί αυτοί δεν ήξεραν τίποτε, και εκείνοι που ήξεραν τους εξεγέλασαν.

Για να ελευθερωθή ο μικρός λαός από την δουλεία του Παρά και του Κουβέρνου πρέπει πρώτα να ελευθερωθή από την αμάθειαν, πρέπει να συνειθίση να διαβάζη».

(«Νέον Φως», 18 Οκτωβρίου 1898, Αρ.Φυλ.3, σελ. 4).

«ΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Εν τινι των προσφάτων φύλλων των «Καιρών» εδημοσιεύθη επιστολή απευθυνομένη προς τον κ. Πλάτωνα Δρακούλην, και φέρουσα την υπογραφή «Θάμ». Ο επιστολογράφος ούτος περάται να εκφράση διαμαρτύρησιν κατά των υπό του κ. Δρακούλη γραφέντων εν τω «Άστει» υπέρ της Βασιλείας. Ο «Θάμ» φρονεί ότι και όστις είνε σοσιαλιστής οφείλει να είνε και αντιβασιλικός, αποδεικνύει ότι ο «Θάμ» δεν γνωρίζει...

Ο «Θάμ» βεβαίως δεν είνε εργάτης, άλλως το ένστικτόν του ως εργάτου θα τον ωδήγει να εννοήση τα νουθετήματα του κ. Δρακούλη. Πας εργάτης νοήμων αναγνωρίζει την αλήθειαν την οποίαν πολλάκις ο Δρακούλης ανέπτυξεν ότι δεν αρκεί να ονομάσωμεν το κατάστημά μας «Δημοκρατίαν». Η εγγραφή μόνη δεν ωφελεί ενόσω το κατάστημα δεν μεταβάλλει χαρακτήρα· και εάν το πολίτευμά μας γίνη αληθινή Δημοκρατία, ουδέν σημαίνει εάν εξακολουθή να φέρη την επιγραφήν «Βασιλεία». Η αλλαγή της επιγραφής είνε το τελευταίο μέλημα (όρα και «Άρδην» σελ. 24). Ημείς οι εργάται οι αισθανόμενοι ποίον είνε το αληθές συμφέρον μας θέλομεν αληθινήν Δημοκρατίαν, δηλαδή θέλομεν την ουσίαν του πράγματος και μας είνε αδιάφορον το όνομά του...

..Είμεθα βέβαιοι ότι εάν ο «Θάμ» αναστρέψη το όνομά του σε «Μάθ» θα κατορθώση να εννοήση διατί ο κ. Δρακούλης λέγει ότι επειγόντως απαιτείται είτε δρακόντειος τις νόμος περί ευθύνης του τύπου, είτε εταιρία τις έργων έχουσα να εξουδετερώνη την επικίνδυνον επιρροήν των εφημερίδων. Α.»

(«Νέον Φως», 1 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ.. 5, σελ. 3).

«ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Μας λέγουν δεν κάνετε καλά να γράφετε όλο μεγάλα άρθρα· ο κόσμος θέλει και μερικά σκάνδαλα, θέλει και μερικά καλαμπούρια διά να προκαλείται η όρεξις του να διαβάζη και τα άλλα άρθρα· δεν βλέπετε εκεί πως διαβάζεται η δεινά εφημερίς για να γράφη καλαμπούρια και να αναφέρη σκάνδαλα; Αυτά θέλει ο κόσμος.

Απαντώμεν· - πολύ καλά· το ξέρομεν· αλλά τι πρέπει να κάμωμεν; Ν' αφομοιώσωμεν αυτόν με ό,τι πιστευόμεν ως αληθές και σοφόν; Καθ' όν χρόνον αυτός κλέπτεται, τυραννείται και ατιμάζεται, πρέπει ημείς, να τον αποκρिमνίζωμεν με παραμύθια και καραγκιοζήλικια, όπως κάνει ο συντηρητικός τύπος; Είδατε τι παθαίνουν εκείνοι που πίνουν όλο ορεκτικά; Καταντούν να χάνουν και την όρεξιν

που έχουν. Έτσι το έπαθε και ο ελλ. Λαός με τα μυθιστορήματα και με τις εφημερίδες: κατήντησε να γίνη ανίκανος να αναγνώσκη σοβαρά άρθρα, και να μη ζητή ορεκτικά. Δηλούμεν ότι προτιμώμεν να συντρίψωμεν την πένναν μας, παρά να παίζωμεν καραγκιόζι πρόσωπον. Οι επιθυμούντες σοβαράν εργασίαν ας μας συνδράμωσι».

(«Νέον Φως», 1 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ.. 5, σελ. 3-4).

«ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΡΓΑΤΟΥ

Κυρ Αποστόλη!

Είδον εις την εφημερίδα σας «Λόγος» της 15 παρελθόντα να γράφης ότι οι εργάται δεν λιμοκτονούν από έλλειψιν εργασίας ή ανεπάρκειαν ημερομισθίου, όσον διά ασωτίαν κλ. Και ένεκα που καταφεύγουν εις χαμαιτυπεία και εις καφενεία και οινοπωλείαν και διασκεδάσεις και σπαταλούν το χρήμα των αφειδώς και αποφεύγουν την εργασίαν και επιδίδονται εις διαφόρους εγκληματικάς πράξεις και ούτω φυλακίζονται και καταστρέφονται. Αλλά δεν μου λες τι παράγεις συ που έχεις την αξίωσιν να ελέγξης τον εργάτην και εις ποιόν χρωστείς την ενδυμασίαν σου και την συντηρησίαν σου; Μήπως συντηρείσαι εκ του πνέοντος ανέμου; ή μήπως από την διδασκαλίαν του ήτις είνε γεμάτη από παπισμόν και από προλήψεις πατροπαράδοτους και από δολοφονίαν της αλήθειας; Και έχεις την αξίωσιν να αναφέρης τον σοσιαλισμόν και την αναρχίαν. Μάθε ότι αι ιδέαι αυταί είνε υπεράνω του σύμπαντος. Λέγεις ακόμη και περί του σεβασμού της ιδιοκτησίας. Αλλά δεν γνωρίζεις τι είπεν ο Χριστός περί του Δαυίδ, όστις πεινάσας παρεβίασε τους θρησκευτικούς νόμους και έφαγε αυτός και το στράτευμά του από τους άρτους της προθέσεως!

Πάνος Μαχαιράς

Λεπτουργός

Σ.Ν.Φ. Ευρίσκομεν δικαιοτάτην την αγανάκτησιν του κ. Π. Μαχαιρά προς τα γραφέντα εν τω προπαρελθόντι φύλλω του «Λόγου» περί εργατών. Αληθώς αναγιγνώσκων τις τον «Λόγον» άγεται να παραδεχθή ότι οι μεν εργάται είνε σπάταλοι, φαύλοι και οκνηροί, οι δε πλούσιοι εργατικοί οικονομοί και αγνοί ως αι περιστεραί. Ωστε ... οι πλούσιοι εργάζονται και οι εργάται απολαμβάνουν και σπαταλούν! Όπερ έδει δείξαι; Δεινόν γε η άγνοια, αλλά και η υποκρισία!»

(«Νέον Φως», 1 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ.. 5, σελ. 4).

Ένα απόσπασμα κειμένου του Δημήτρη Αρνέλλου από το άρθρο με τίτλο «Γην ορώμεν» (τεύχος 5, 10 Νοεμβρίου 1898):

«ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΜΕ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑΝ.

Μετά χαράς παρατηρούμεν, ότι οσημέραι αρτιούνται αι τάξεις εκείνων, οίτινες είχαν σχηματίσει την ψευδή ιδέαν, ότι η ιδέα ημών εσήμαινε μοιρασιά των περιουσιών του ενός και του άλλου. Ο Έλλην δεν είνε κουτός, δύναται να εννοήση - το αντελήφθην εξ ιδίας πείρας - τας μάλλον πολυπλόκους, και τας μάλλον υψηλάς ιδέας. Εν τη ιδέα του σοσιαλισμού εννοεί καλώς ότι έγκειται η εξασφάλις της ευημερίας αυτού και της ελευθερίας. Η πεποιθήσις αυτού επί της ιδιοκτησίας εκλονίσθη πλέον, διότι επείσθη εκ πείρας, ότι ο θεσμός ούτος χρησιμεύει εις αυτόν ως σταυρός επί του οποίου καθηλωμένος χέει αίμα και ιδρώτα προς όφελος του Κράτους και του Κεφαλαίου, αυτός δε παραμένει ελεεινός ως και πρότερον.

Η έξις είναι δευτέρα φύσις. Ο χωρικός έχων την ανάγκην του κεφαλαιούχου, ίνα δανεισθή χρήμα, του εκάθισε ή μάλλον του εσφηνώθη στο μυαλό του η ιδέα, ότι ο κεφαλαιούχος είνε αιώνιος και ότι χωρίς αυτόν θα χαθή ο σκόμος. Σήμερον εννοεί, ότι ο κεφαλαιούχος είνε κάτοχος μόνον των κεφαλαίων και ουδέν πλέον. Δύναται δε η κοινωνία, όταν κατέχη τα κεφάλαια να αναπληρώση και αντικαταστήση αυτόν χωρίς να έχη την πλεονεξίαν και την απανθρωπίαν του κεφαλαιούχου.

Εννοεί τώρα ο χωρικός και ο εργάτης, ότι κεφάλαια δεν είνε το χρήμα, αλλά εκείνα τα οποία αποκτώμεν δι' αυτού. Το χρήμα είνε έν μέσον συναλλαγής, σκιά του κεφαλαίου και ουχί κεφάλαιον. Ο φτωχόκοσμος εννοεί, ότι χωρίς το χρήμα δύναται να ζήση η ανθρωπότης, χωρίς όμως τον εργάτην,

με ούλα τα εκατομμύρια του κόσμου, δεν δύναται να ζήση ούτε μία ώρα. Σήμερα εννοεί, ότι τα κεφάλαια τα πραγματικά είναι η ζωή, αι μηχαναί, τα μεταλλεία, τα βιβλία, τα εργαλεία, δηλαδή παν ό,τι έκαμεν η φύσις και ο άνθρωπος προς χρήσιν του.

Σαν το καλό λαγωνικό παίρνει μυρουδιά ο Λαός σήμερα, ότι εν Ευρώπη και Αμερική γίνεται μια εργασία μεγάλη των εκατομμυρίων των εργατών και των φίλων αυτών, ίνα τα κεφάλαια γίνουν, από ατομικά, από ιδιόκτητα, κοινωνικά, δηλαδή σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά, κολλεκτιβιστικά, ούλες αυτές οι λέξεις σημαίνουν ένα και το αυτό πράγμα, ότι τα κεφάλαια θα ανήκουν εις ούλο τον κόσμο. Καθένας δηλαδή θα δύναται να χρησιμοποιήση την γην, τας μηχανάς κ.τ.λ. χωρίς να πληρώση ούτε φόρους εις το Κράτος, ούτε τόκους εις κεφαλαιούχους, ούτε να πάη να συμβασθή εις κανένα νοικοκύρη ως μισθωτός, ούτε να γυρέψη από εδώ και από εκεί να εύρη δουλειά εις κανέν εργοστάσιο.

Καταλαβαίνει πολύ καλά, ότι ούλαις αυταίς τις δουλειές θα τις κάμη μόνος του και δεν θα τις περιμένη ούτε από αρχηγούς ούτε από το Κράτος, διότι αρκετά τους εδοκίμασε και αυτούς και αυτό, και αισθάνεται, πως πολύ ακριβά του κόστισαν. Όταν ακούη δια σοσιαλισμό ο χωρικός και ο εργάτης αισθάνεται, ότι θα εργάζεται σαν αδελφός με τους άλλους ανθρώπους εις τους αγρούς και εις τα εργοστάσια χωρίς να έχη άλλον τσεκούρι του κεφαλιού του και χωρίς να είναι μίζερος, να ξεσυνερίζεται αν άλλος εργασθή δύο ώρες ή άλλος δύο και μισή.

Όταν τα ακούη αυτά τα θεωρεί παλαβομάραις και δεν ανέχεται να του ομιλή περί Κράτους ή εξουσίας, η οποία θα τον επιτηρή και θα τον διευθύνη. Εννοεί, όταν πεινάη οφείλει να πάη να εργασθί χωρίς να έχη κανέναν πάνω από το κεφάλι του. Πολύ καλά εννοεί, ότι ο κόσμος θα αποτελεί συνεταιρισμούς, συντεχνίας μεγάλας με αλληλοβοήθειαν και ελευθερίαν και ευτυχίαν. Καταλαβαίνει ότι οι εύποροι είναι παράσιτα, κηφήνες και δεν θα υπάρχουν στη μέλλουσαν κοινωνίαν. Και θεωρεί γελοίον εκείνον που του λέγει ότι θα πάρη στο χέρι του μια οκά σιτάρι για να πάη στον έμπορο να πάρη άλλο πράγμα που του χρειάζεται.

Καταλαβαίνει, ότι ζωή δεν θα πει σκλαβιά αλλά καλοπέρασι, συναναστροφή, μάθησις κ.τ.λ. και πείθεται τώρα με της μηχαναίς που η εργασία γίνεται τόσω εύκολα, ότι θέλωμεν και δεν θέλωμεν θα γείνουμεν σοσιαλισταί, δηλαδή συντήρησι των κεφαλαίων, διότι αι μηχαναί δεν δουλεύουν με ολίγους ανθρώπους, αλλά με πολλούς, και επειδή οι εργάται βλέπουν πώς αυτοί κατασκευάζουν τα πάντα και ότι αι μηχαναί είνε έργον των χειρών των δεν θα αφήσουν άλλους να μένουν κύριοι αυτών. Και έτσι το βλέπουν πολύ φυσικό να εργάζωνται όλοι και να ευτυχούν όλοι και να αισθάνονται, ότι εγγίζει η μεγάλη αυτή μέρα, διότι σήμερα η πρόοδος με τη συγκοινωνία των σιδηροδρόμων, των τηλεγράφων με τας εφημερίδας και τα βιβλία γίνεται πολύ γρήγορα και αν άλλο τε ήθελε αιώνας σήμερα χρειάζεται ολίγα έτη...».

Ο Δ. Αρνέλλος σε άρθρο του με τίτλο «Τάσεις και έξεις», «Νέον Φως», Νο 8, 22 Νοεμβρίου 1898, αναφέρει ανάμεσα στα άλλα, προσπαθώντας να συνοψίσει τον αναρχισμό:

«Το νέον πνεύμα είνε, οικονομικώς μεν: Σοσιαλισμός των κεφαλαίων και κοινωνική ισότης, πολιτικώς δε: Αναρχία, δηλαδή κοινωνική οργάνωσις άνευ προσώπων, αντιπροσωπευόντων την κοινωνίαν εν τη εξασκήσει της κοινωνικής εξουσίας», κάτι που επανέλαβε σε ένα άλλο άρθρο του με τίτλο «Το ανθρώπινο νεφέλωμα», «Νέον Φως», Νο 25, 18 Απριλίου 1899, όπου γράφει ότι ο ερχομός της νέας κοινωνίας «θα συνδυάζεται τελείως μετά της Αλληλεγγύης» και την ταύτιση του «νεωτέρου σοσιαλισμού υπό την αναρχικήν αυτού μορφήν» με τους «οικονομικούς και ηθικούς πόθους της Ανθρωπότητος».

«ΧΡΟΝΙΚΑ

Την παρελθούσαν εβδομάδα εγένοντο δυο ανθρωποκτονίαι εις την περιφέρειαν του Πύργου και αι δυο μεταξύ πτωχών ανθρώπων. Τις η αιτία η ωθήσασα τους φονείς εις την διάπραξιν αποτροπαίου

εγκλήματος; Οικονομικά διαφοραί; Ουχί· διότι εάν αι οικονομικά διαφοραί υπήρχον αι μόνα αιτία των εγκλημάτων, ταύτα θα ήσαν απειράριθμα ουχί εναντίον πτωχών αλλ' εναντίον πλουσίων. Καθ' ών έχουν δικαίας αφορμάς οι πτωχοί.

Τις λοιπόν είνε η αιτία; Αιτία είνε η αμάθεια και αι κοινωνικά προλήψεις. Τις πάλιν η αιτία τούτων; Η παρούσα τερατώδης οργάνωσις της κοινωνίας ήτις επιτρέπει εις τους ολίγους ν' αφαιρώσι τα μέσα και τον χρόνον της μορφώσεως εις τους πολλούς, και ήτις αποκοιμίζει την κοινήν συνείδησιν διά της αναθέσεως εις επαγγελματίας της απονομής της δικαιοσύνης και της ηθικής μορφώσεως των ατόμων.

Εάν δεν υπήρχον τα δικαστήρια, οι δήμοι, και αι φυλακαί και εάν εβασίλευεν η αναρχία, πάντα τα μέλη μιας κοινωνίας θα ενδιαφέροντο τα μέγιστα δια την ηθικήν μόρφωσιν των άλλων μελών και διά την υλικήν ευημερίαν των, διότι εάν μέλος τι έπασχεν ηθικώς ή υλικώς θα ησθάνοντο αμέσως τα άλλα τον αντίκτυπον και θα εφρόντιζον αμέσως περί της θεραπείας του, απaráλλακτα ως συμβαίνει εις το ανθρώπινον σώμα, εν ω και ο ελάχιστος ενός μέλους πόνος γίνεται αισθητός εις πάντα τα μέλη, και πάντα ομού φροντίζουν κατά τας δυνάμεις των περί της θεραπείας αυτού.

Αλλ' η σημερινή κοινωνία παριστά ουχί ενόργανον και ένζωον σώμα, αλλά νεκρόν εν πλήρει αποσυνθέσει, εν ω έκαστον μέλος ή μάλλον άτομον ακολουθεί ίδιον τρόπον ενεργείας, ουδόλως αισθανόμενον τον οργανικόν της Αλληλεγγύης νόμον.

Ας μας είπωσι νύν οι συντηρητικοί, ή μάλλον οι οπισθοδρομικοί, διότι η στασιμότης είνε άγνωστος εν τη φύσει, που υπάρχει η κοινώς νοουμένη αναρχία; εν τη σημερινή κοινωνία ή εν τη αναρχική κοινωνία;

Τις θα πιστεύση ότι παρομοίους συλλογισμούς έκαμεν εις κύκλον εργατών εις εργάτης, ο τέκτων Δημ. Μπαντούνας;»

(«Νέον Φως», 8 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ.. 6, σελ. 2).

«ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Έκδοσις Κοινωνιολογικών Βιβλίων

Προτιθέμενος, ίνα ασχοληθώ ειδικώς εις την μεταγλώττισιν φυλλαδίων και συγγραφών σοσιαλιστικών τε και αναρχικών ηζάμην εκ της ομιλίας του Πέτρου Κροπότκιν, βαθέος κριτικού και άκρως φιλελευθέρου φιλοσόφου.

Η ομιλία αύτη φέρει τον τίτλον «Η αναρχία, η φιλοσοφία και το ιδεώδες αυτής». Εν εγχειρίδιον εκ τεσσάρων τυπογραφικών φύλλων σχήματος 16ου, αντί μιας δραχμής.

Ο συγγραφεύς είνε ο Πέτρος Κροπότκιν, Ρώσσος Πρίγκηψ, εγκαταλείψας τα Ανάκτορα του Τσάρου, ίνα αγωνισθή υπέρ των Λαών, υπέρ των αποκλήρων εις ουδέν λογιζόμενος την μακράν ειρκτήν, ήν υπέστη, την εξορίαν, και το μαρτύριον, όπερ υφίσταται ο άνθρωπος της ιδέας. Προ του Π. Κροπότκιν άνδρες όπερ ο Ρεκλούς, αποκαλούνται, διό το ένθερμον και επίμονον εν τη υπέρ της ανθρωπότητος δράσει των.

Ποιούμενος έκκλησιν εις πάντας τους θιασώτας των ιδεών τούτων, τους εραστάς της Νέας Γνώσεως και τους υπερμάχους της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, έχω δι' ελπίδος ότι έκαστος θέλει προθυμοποιηθή και σπεύση, ίνα μοι στείλη το αντίτιμον τινών σωμάτων δι' αυτόν και δι' άλλους, όπως δυνηθώ να επαρκέσω εις το έργον, ου επιχειρώ την εκτέλεσιν.

Εν Πύργω 4 Νοεμβρίου 1898

Δημήτριος Αρνέλλος».

(«Νέον Φως», 8 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ. 6, σελ. 4).

«ΕΤΕΡΑ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΡΓΑΤΟΥ

Κυρ Α.

Ανέγνων εις την εφημερίδα το «Νέον Φως» και είδον να υποστηρίζης όσα κατά το παρελθόν έτος ο κ. Δρακούλης έγραψεν εν τω «Άστει» όσον αφορά τα περι βασιλείας και ψέγεις το «Θάμ» ο οποίος τα ήλεγξεν εν τοις «Καιροίς» κατά την ιδέαν του σοσιαλισμού· μάθε ότι ο σοσιαλισμός είνε υψίστη ιδέα ην υμείς εστρεβλώσατε δια των οικονομιών σας όπως έκαμε και ο κλήρος εις την Ιδέαν του Ιησού και

εγεννήθησαν οι παπάδες και οι δεσποτάδες, ήγουν οι τύραννοι του καταδυναστευομένου λαού. Λέγεις περί δρακοντείου νόμου κατά του τύπου· αλλά οιαδήποτε και εάν γράφη ούτος, έστω και ψευδή, θα συζητηθούν και θ' αποδειχθή η αλήθεια· εάν όμως περιορισθή καθώ υμείς φρονείτε, θα επιφέρη μέγαν φραγμόν εις την πρόοδον.

Η ιδέα σας δε ότι η απόλυτος μοναρχία δεν προσβάλλει τα εργατικά συμφέροντα είναι ουτοπία· τούτο δε αποδεικνύει ότι ουδέποτε υπήρξατε εργάτης υβριζόμενος και ωθούμενος παρά των οργάνων της εξουσίας άνευ ουδεμίας αιτίας αλλά χάριν παλληκαρισμού και επιδείξεως. Μάθε από εμέ τον εργάτην ότι σοσιαλισμός είναι ελευθερία και αλληλεγγύη άνευ διακρίσεως προσώπων, και όχι καθώς σεις νομίζετε και ευρίσκετε δίκαιον όλα τα παράσιτα τα αποτελούντα το λεγόμενον κράτος των εργατών να τρέφονται παρά του εργάτου και να λαμβάνουσι τιμάς και πρωτοκαθεδρίας. Ημείς δε οι πραγματικοί σοσιαλισταί, η αναρχικοί θέλομεν να εργαζόμεθα όλοι, δηλαδή έκαστος να εργάζεται κατά τας δυνάμεις του και ν' απολαμβάνη όσο έχει ανάγκην.

Π. Δ. Μαχαιράς

Λεπτουργός»

(«Νέον Φως», 8 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ. 6, σελ. 3).

«ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Συνδρομηταί του «Νέου Φωτός» εγγράφονται εν Αθήναις παρά τω Ν. Δούμα οδός Μιλτιάδου αριθμ. 6. Εν Πάτραις παρά τω κ. Αριστείδη Αγαλλοπούλω και Ευαγγέλω Ευαγγελίω και εν Βόλω παρά τω κ. Δ. Καλαντζοπούλω. Παρά τοις αυτοίς ανταποκριταίς καταβάλλονται και αι συνδρομαί. Όσοι εκ των κ. συνδρομητών μας ευαρεστούνται να αναλάβωσι τον κόπον να μας αντιπροσωπεύσωσι εν τη πόλει εν η οικούσι παρακαλούνται να μας το γνωρίσωσιν εν καιρώ.

ΠΩΛΟΥΝΤΑΙ

Εν τω γραφείω μας τα εξής φυλλάδια: «Η χειραφέτησις της γυναικός και η εγκληματικότητα», λεπ. 10 «Η απόλυτος ελευθερία του ατόμου», λεπ. 10

«Πείνα και εξουσία», λεπ. 10

«Ο γάμος εν τη κοινωνία του μέλλοντος», λεπ. 10

«Τι θέλουν οι αναρχικοί», λεπ. 10

Σώματα της «Επί τα Πρόσω» (1896-1897), δρχ. 3

ΑΝΑΡΧΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Υπό τον τίτλον τούτον εκδίδονται εν Πάτραις μηνιαίως αναρχικά συγγράμματα εν φυλλαδίοις προς 32 λεπτά έκαστον.

Ετήσια προπληρωτέα συνδρομή δραχ. 4.

Οι επιθυμούντες να εγγραφώσι συνδρομηταί ας απευθυνθώσι προς τον κ. Ιω. Μαγκανάραν εις Πάτρας. Παρ' αυτώ πωλούνται και τα εν τω ανωτέρω καταλόγω δεκάλεπτα βιβλιάρια».

(«Νέον Φως, 15 Νοεμβρίου 1898, Αριθμ. 7, σελ. 4).

Στο τεύχος 17 (31 Ιανουαρίου 1899) δημοσιεύτηκε η ακόλουθη επιστολή εναντίον των εκλογών από ομάδα αναρχικών της Πάτρας:

«ΑΡΝΗΣΙΨΗΦΟΙ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω επιστολήν ην ελάβομεν εκ Πατρών, εκ της οποίας καταδεικνύεται ότι και εν Ελλάδι υπάρχει μερίς ανθρώπων θεωρούσης την εκλογήν κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων ως όλως αντίθετον και αντικειμένην προς την φυσικήν και αληθή ελευθερίαν των κοινωνικών ατόμων.

Ιδού αύτη:

“Αγαπητέ σύντροφε!

Η αρχή, η εξουσία, είναι άρνησις της απολύτου ελευθερίας των κοινωνικών ατόμων.

Η κοινοβουλευτική αντιπροσωπεία είναι μια αρχή, μία εξουσία, νομοθετική εξουσία. Επομένως η εκλογή κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων είναι άρνησις της ελευθερίας των ατόμων. Όθεν, επειδή οι κάτωθι υπογεγραμμένοι έχομεν γνώσιν βαθείαν της ελευθερίας μας ως ατόμων. Επειδή έχομεν γνώσιν βαθείαν ότι είμεθα άνθρωποι, δηλαδή λογικά όντα. Επειδή έχομεν γνώσιν βαθείαν ότι ελευθερία του ατόμου εστί αυτοδιοίκησις. Επειδή γνωρίζομεν τί στοιχίζει να απωλέση τις την ελευθερίαν του. Και επειδή η εκλογή κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων αντίκειται εις την αξιοπρέπειάν μας ως λογικών όντων, εις την ελευθερίαν μας, εις την αυτοδιοίκησιν του ατόμου. Δια ταύτα δηλούμεν δια του «Νέου Φωτός» ότι εις τας μελλούσας βουλευτικάς εκλογάς θέλομεν απόσχει της ψηφοφορίας. Οι σύντροφοί σου εις τον υπέρ της απολύτου ελευθερίας αγώνα. Στέλιος Βέρρας ράπτης, Αγγελής Σακκέτος εργολάβος, Αριστ. Αγαλλόπουλος ράπτης, Κωνστ. Κωστόπουλος πιλοποιός, Νικόλαος Λιόπετας ξυλουργός, Σπυρίδων Λυναράς ξενοδόχος, Κωνστ. Σταυρόπουλος, Ιωάν. Γιαννόπουλος ξυλουργός, Δημ. Θ. Καραμπίλιας ράπτης, Ιωάν. Μιλτ. Μαγκανάρας δημοσιογράφος και τυπογράφος”».

Στις 7 Φεβρουαρίου 1899, ο Όμιλος οργάνωσε αντiekλογική διαδήλωση στην πόλη του Πύργου και υποδέχθηκε τα αποτελέσματα των τότε εκλογών με μαύρες σημαίες και γιουχαΐσματα. Γράφει το «Νέον Φως» στο 19ο τεύχος του:

«Οι εν Πύργω σύντροφοι ανήρτισαν εις διάφορα κέντρα μελαίνας σημαίας όπως εκδηλώσωσι το εαυτών πένθος διά την αυτοκτονίαν του λαού κατά την ημέραν των εκλογών, τινές δε έθεσαν και πένθος επί των βραχιόνων αυτών. Εις τας σημαίας είχαν γραφή ερυθροίς γράμμασι τα εξής: Άφετε αυτοίς ου γαρ οίδασι τι ποιούσι. Η αλήθεια ελευθερώσι ημάς».
Ο Αναρχικός Όμιλος Πύργου πίστευε στην αναγκαιότητα της άμεσης επαναστατικής δράσης για την ανατροπή του κράτους. Δεν πίστευε στην πάλη για μεταρρυθμίσεις και αρνιόταν επίμονα τον πολιτικό αγώνα και τις επιλογές ανάμεσα σε κόμματα και πολιτικά συστήματα. Στο τεύχος 17 (31 Ιανουαρίου 1899), στο κύριο άρθρο υποστηρίχθηκε ανάμεσα στα άλλα:
“Όχι δεν ψηφίζομεν. Η Βουλή δεν είναι δι’ ημάς, ούτε οι νόμοι, ούτε τα συντάγματα, ούτε οι στρατοί, ούτε αι αστυνομίαί, ούτε η χωροφυλακή, ούτε τίποτε εξ όσων αποτελούν το παρόν τυραννικόν καθεστώς, αλλ’ δι’ εκείνους που μας κλέπτουν, μας τυραννούν, μας ποτίζουν καθημερινώς δηλητήριον...”

Ένα ακόμα άρθρο του Βασίλη Θεοδωρίδη, με τίτλο «Ερρέτω απειράκις ο πολιτισμός», στο τεύχος 20 (7 Μαρτίου 1988):

«Κάτω ο πολιτισμός! Κραυγάζουν οι φυσιοκράται δια του στόματος του Ερρίκου Ζισλύ, και η κραυγή των αντηχεί ηδέως εις τα ότα μου και η κεφαλή μου κάτω νεύει σιωπηρώς επιδοκιμάζουσα του πολιτισμού την καταδίκην! Πώς! Κάτω ο πολιτισμός; Κάτω τόσοι αγώνες της ανθρωπότητας, τόσοι κατακτήσεις, τόσο προόδος; Πώς! Να επανέλθη πάλιν ο άνθρωπος εις τα δάση, να κατοικήση πάλιν εις τα σπήλαια, ν’ αποβάλη το ένδυμα και να τρέφεται δια των αγρίων καρπών της φύσεως; Πώς! Ο άνθρωπος ο κύριος της φύσεως, να εγκαταλείψη τον θρόνον του, όν δια τόσων θυσιών εδραΐωσε και ν’ αυτομολήση εις τον εχθρόν ανομολογόν την αδυναμίαν του να καρπωθή τόσων αιώνων μόχθους του; Πώς! Δεν είναι τούτο παραφροσύνη; Και ετόλμησε να προφέρη τοιαύτην βλασφημίαν ανήρ ζων εν τω κέντρω του πολιτισμού, και δυνάμενος να εκτιμήση όλον το μεγαλείον της δυναμεώς του; Ναι, απαντώμεν. Κάτω ο πολιτισμός! Κάτω δηλαδή η υποκρισία, η εκμετάλλευσις του ανθρώπου παρά του ανθρώπου, η τυραννία του ανθρώπου παρά του ανθρώπου, κάτω η τερατώδης αυτή κατάστασις καθ’

ήν χιλιάδες ανθρώπων καθ' εκάστην αποθνήσκουσιν εξ ασιτίας και του ψύχους, καθ' όν χρόνον οι παραγωγείς του άρτου, των υφασμάτων και των λοιπών χρειωδών του βίου λιμώττουσιν ακριβώς ένεκεν της πληθώρας της παραγωγής, και της συσσωρεύσεως τούτων εν υπεραφθονία, εις τας αγοράς της καταναλώσεως.

Ενί λόγω κάτω η βάσανος του Ταντάλου και ...Ζήτω η Φύσις! Ναι! Εάν πρόκηται να εξακολουθήση η αισχρά και κακούργος αύτη τάξις των πραγμάτων της τυραννίας, του ψεύδους, της πορνείας, του αλκοολισμού, της φθίσεως, της συφιλίδος, του εκνευρισμού, της παρανοίας, των φόνων, των στάσεων, των επαναστάσεων, των πολέμων, του ελεεινού αυτού τέλος και αιωνίου αλληλοφαγώματος και αλληλοξευτελισμού, και είνε ανέφικτος η βασιλεία της αναρχικής αλληλεγγύης, ας υπάγη μυριάκις ες κόρακας ο πολιτισμός! Δεν θέλομεν ούτε σιδηροδρόμους, ούτε τηλεγράφους, ούτε τηλέφωνα, ούτε φωνόγραφα, ούτε ανάκτορα, ούτε τάπητας, ούτε ολοσηρικά, ούτε εριούχα, ούτε υποδήματα, ούτε χρυσόν, ούτε άργυρον, ούτε χάλυβα, ούτε τίποτε, τίποτε τεχνητόν! Αλλά τα πάντα είναι φυσικά. Ναι! Ας επανέλθωμεν εις την φύσιν!

Ας επανέλθωμεν εις την πτωχήν μητέρα μας φύσιν! Παρ' αυτή βεβαίως δεν θα εύρωμεν ούτε ασιατικήν, ούτε ευρωπαϊκήν κουζίναν, δεν θα τύχωμεν δουλικής υπηρεσίας, δεν θα ενδυθώμεν μαλακά ιμάτια και τρίζοντας στοισμούς, δεν θα ηδύνωμεν τον ουρανίσκον μας με αρωματώδη σίκερα, και δεν θα ατονήσωμεν εις την χλιαράν της παστάδος ηδυπάθεια.

Αλλά θα εύρωμεν την λιτήν, την υγιηνήν και την φύσει δεν θα διατρέχωμεν τας εκτάσεις δια των ατιμήρων αμαξοστοιχιών, και τους ωκεανούς δια των κολοσσιαίων ατμοπλοίων, δεν θα τρέφωμεν παχείας και πλαδαράς σάρκας, δεν θα καυχώμεθα γελοίως ότι η γυνή, το έτερον εγώ μας, είνε σύζυγός μας, δηλαδή δούλη μας, κτήμα μας, δεν θα συντηρώμεν προγάστορας αιδεσιμοτάτους, πανιερωτάτους, αγιωτάτους και παναγιωτάτους, αλλά θα είμεθα ελαφροί ως δορκάδες, ρωμαλέοι ως ταύροι, γενναίοι και υπερήφανοι ως λέοντες, ελεύθεροι ως αετοί, προ πάντων ελεύθεροι, ελεύθεροι! Α! ναι. Κάτω η τυραννική αυτή κοινωνία των προλήψεων, των δεισιδαιμονιών, των πίεσεων, των ανεκπλήρωτων πόθων, του αώρου γήρατος, του μαρασμού, των στεναγμών και των θρήνων, και ζήτω η ελευθερία της φύσεως!

Εν αυτή δυνατόν να καλυφθή τις υπό των χιόνων και ν' αποψυγή, αλλά δεν θ' αποθνήσκη εις το πεζοδρόμιον υπό τα παράθυρα των ανακτόρων οργανιζόντων κηφήνων. Δυνατόν να πέση εκ βράχου τινος και να θραύση τον πόδα του ή τας χείρας του και να μην υπάρχει ο χειρουργός ίνα περιδέση το τραύμα του και τον θεραπεύση. Αλλά δεν θα υφίσταται τους πόνους του γνωρίζων ότι εκεί που πλησίον υπάρχει νοσοκομείον, ού αι θύραι είνε κλεισταί ασπλάγχως δι' αυτόν. Δυνατόν να αποθάνη έστω και εκ της πείνης, όπερ απαράδεκτον, αλά δεν θ' αποθάνη έξωθεν εστιατορίων υφιστάμενος την βάσανον της ευωδίας των φαγητών και των κρότων, ον ποιούσι επί των παροψίδωνι τρώγοντες αστοί. Ναι. Προκειμένου να εξακολουθήση η μυσαρά αυτή κατάστασις, ερρέτω απειράκις ο πολιτισμός και Ζήτω η Φύσις!».

Βλέπουμε ξεκάθαρα ότι ο Βασίλης Θεοδωρίδης δεν αποκρύπτει τις χριστιανικές του τάσεις. Άλλα άρθρα του ίδιου που κινούνται ιδεολογικά στο ίδιο μήκος είναι το «Χριστιανισμός και Αναρχία», («Νέον Φως», Νο 8, 22 Νοεμβρίου 1898), «Ο χριστιανισμός, ο πόλεμος και η επανάστασις», (Νο 25, 18 Απριλίου 1899) και «Ο Σοσιαλισμός, ο Θεϊσμός, ο ελεύθερος γάμος και ο κ. Γαλανός», (Νο 24, 11 Απριλίου 1899).

Ένα μικρό κείμενο του Πάνου Μαχαιρά:

«ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΗΣ

Ο εκμεταλλευτής, εκείνος δηλαδή όστις έχει το χρήμα και τα κτήματα και εκμεταλλεύεται την εργασίαν των οφειλετών του, των νοικατόρων του, των σέμπρων του και εν γένει των εργατών, χωρίς αυτός προσωπικώς να παράγη τίποτε, έχει την αναισχυντία να καυχάται και να υπερηφανεύηται διότι έχει όλα εν αφθονία όσα δύνανται να ικανοποιήσουν τους πόθους του, να περιφρονή δε τον εργάτην και να τον αποκαλή κτήνος, πλεμπέγια, και δούλον.

Σκέπτεται δε ούτω και φέρεται, διότι θεωρεί την εργασίαν των χειρών ως μη αρμόζουσαν εις την ευγενείαν του, αλλ' εις τα κτήνη, εις τον όχλον!

Ο εργάτης αφ' ετέρου καυχάται και υπερηφανεύεται ότι όχι μόνον δεν ζη δαπάναις των άλλων, αλλ' ότι διά της εργασίας του συντηρεί και τους αδυνάτους, διότι ξέρει ότι και αυτός υπήρξεν αδύνατος και ίσως υπάρξη τοιούτος.

Ποίος εκ των δύο καυχάται δικαίως; Αναμφιβόλως ο εργάτης.

Πόθεν εγεννήθη εις τον εκμεταλλευτήν ο παραλογισμός αυτός να θεωρή την ατιμίαν τιμήν και την τιμήν ατιμίαν; Εκ της κακής αντιλήψεως των πραγμάτων υπό του συνόλου της κοινωνίας, ένεκα της επικρατούσης άγνοιας περί του τρόπου της αποκτήσεως του πλούτου. Εάν η συνείδησις της κοινωνίας απεδοκίμαζε και εστιγματίζε την εκμετάλλευσιν, οι εκμεταλλευταί όχι μόνον δεν θα εκαυχόντο επί πλούτω, δηλαδή επί κλοπή, αλλ' ούτε θα επλούτων δαπάναις των ομοίων των εργατών.

Π. Δ. Μαχαιράς».

(«Νέον Φως», 7 Μαρτίου 1899, Αριθμ. 20, σελ. 3).

Μια ανταπόκριση του Δημήτρη Φωτόπουλου, από την Κρήτη, σε ύφος διηγήματος, στο τεύχος 23 (4 Απριλίου 1899):

«ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΕΚ ΚΡΗΤΗΣΗράκλειον τη 15 Μαρτίου 1899

Β'

Τι πρώτον και τι ύστατον να σας γράψω περί της ενταύθα καταστάσεως; Εδώ ευρίσκονται χιλιάδες άστεγοι, γυμνοί, πείνωντες και τρέμοντες εκ του ψύχους. Οι κάτοικοι των πέριξ χωριών μένουσιν όλοι ενταύθα, προπάντων δε οι Οθωμανοί οίτινες είνε κλεισμένοι εις τα στενά και σκοτεινά δωμάτια ενός μεγάλου οικοδομήματος, υπό την στέγην του οποίου άλλοτε έμενον συντάγματα στρατιωτών και στερούνται των πάντων.

Είδον μια μικρούλα έως οκτώ ετών ντυμένη με μαύρα κουρέλια, κάτισχη, κατακίτρυνη, ζυπόλητη και σύρουσαν με το ένα χεράκι της διετές κοράσιον εις την αυτήν αθλίαν κατάστασιν, και με το άλλο εκράτει εις την αγκαλιά της ένα αγγελοδάκι μηνών μόλις τινών, όπισθεν της δε εσύρετο κλαίον τρίτον κοράσιον εις πολύ, πολύ χειρότεραν κατάστασιν!

Την μικρούλαν αυτήν με τα τρία της αδελφάκια τα άφησαν ορφανά από πατέρα μεν η μάχαιρα και το πυρ των Τούρκων, από μητέρα δε ο τυφλός θάνατος. Όταν το σύμπλεγμα τούτο της απελπισίας διήλθε δι' ενός της πόλεως κέντρου οι έξω καθήμενοι και ροφώντες τον καφέ των και καπνίζοντες τον ναργιλέν των ηδονικώς προ του ελεεινού και συγκινητικού αυτού θεάματος ουδόλως εταράχθησαν! Ενός μόνο η καρδιά συνεκινήθη, ενός μόνον τα μάτια εβούρκωσαν και έδωκεν εις τα μικρά εγκαταλελειμμένα εν κερμάτιον μετάλλου. Ο εις αυτός ήτο εις πτωχός κι αυτός, εις οικογενειάρχης και ζένος από την Σμύρνην.

Οι δε άλλοι με τα χρυσά των ωρολόγια, με τα χειρόκτιά των και με τα ημίψηλά των... έμειναν αδιάφοροι! Αλλοίμονον! είπε ο πτωχός και ευαίσθητος Σμυρναίος, τοιαύτη τύχη επιφυλάσσεται κι εις τα πτωχά μικρά μου, εάν αύριον πέσω υπέρ ελευθερίας μαχόμενος; Έτσι τα παιδιά μου θα γυρίζουν εις τους δρόμους έρημα; Ναι! τοιαύτη τύχη θα επιφυλάσσηται εις τα τέκνα των μαχομένων εν όσω δεν μάχονται υπέρ της απολύτου ελευθερίας, εν όσω κάμνουν διακρίσεις και δεν βρούν μπροστά, πάντα τύραννον, είτε χριστιανός είνε ούτος, είτε Έλλην, είτε Τούρκος, είτε Γάλλος, είτε Ρώσσοσ, είτε Άγγλος, είτε Ινδός. Εν όσω λιποψυχούν και μένουν στην μέση του δρόμου σταματώντες προς της αφηρημένης ιδέας της Πατρίδος ή του Θρησκευματος. Ποίαν διαφοράν έχουν τα παχύδερμα ταύτα κτήνη, τα καλούμενα Έλληνες και χριστιανοί από τους Βεγγαζίους; Πρέπει να σταματά την ασπάθην του επαναστάτου το πρόσχημα της Θρησκείας και της Πατρίδας; Όχι! οι μέλλοντες επαναστάται δεν πρέπει να είμεθα επαναστάται πατριώται, επαναστάται θρησκόληπτοι, αλλ' επαναστάται κοινωνικοί, επαναστάται διεθνείς. Δεν πρέπει να γνωρίζωμεν εχθρούς ή τους οικονομικώς και εξουσιαστικώς τυράννους μας, οιασδήποτε εθνικότητας, οιασδήποτε θρησκείας.

Αρκετά ηγωνίσθημεν δια παντιéρες και σύμβολα. Είνε καιρός να αγωνισθώμεν και δια την πολιτικήν,

οικονομική και κοινωνική ημών εν γένει ελευθερίαν».

Άλλο άρθρο του Δ. Αρνέλλου ήταν το «Λόγος κατά το συλλαλητήριο της 25ης Μαρτίου», «Νέον Φως», Νο 27, 30 Μαΐου 1899.

Επίσης, οι αναρχικοί του Πύργου γιόρτασαν την 1η Μάη το 1899 όπως γράφει το «Νέον Φως»:
«Η πρώτη Μαΐου είνε εορτή των ανθέων, είνε εορτή της φύσεως του οργανισμού και της γονιμότητος αυτής, εορτή της ζωής, της πρώτης εμφανίσεως ίσης του ανθρώπου επί της Γης... Την ημέραν της πρώτης Μαΐου οι εργάται όλων των πεπολιτισμένων εθνών παραδέχθησαν ως την καταλληλοτέραν ημέραν προς διαδήλωσιν του δικαιώματος αυτών προς την ζωήν· την ημέραν αυτήν και οι εν Πύργω σοσιαλισταί από του παρελθόντος Σαββάτου ενεκαινίασαν ως εορτήν των και όλοι όσοι δεν εκωλύοντο ισχυρώς υπό των έργων των, δηλαδή υπό των κυρίων των ή των εκμεταλλευτών των, επορεύθησαν άλλοι πεζοί και άλλοι σιδηροδρομικώς εις το χωρίον «Άγιος Ιωάννης» και εώρτασαν την πρώτην Μαΐου διαμείναντες εκεί όλην την ημέραν...» (Παρατίθεται στην «Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος», του Γ. Κορδάτου, πρώτη έκδοση 1931, σελ. 86-87).

Τον Ιούνιο του 1899, όμως, διακόπηκε η έκδοση της εφημερίδας. Οι λόγοι για τη διακοπή αυτή είναι η δολοφονία του Δημήτρη Μπαντούνα (για την οποία μιλήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο), το κύκλωμα των ληστών που ανακαλύφθηκε την ίδια εποχή στην Πάτρα και η κρατική καταστολή που ήρθε ως επακόλουθο. Η αναρχική δραστηριότητα στον Πύργο και στην Ηλεία είχε άμεση σχέση με αυτή στην Πάτρα και την Αχαΐα. Το «Νέον Φως» αποτελεί τη συνέχεια της εκδοτικής και άλλης δράσης της εφημερίδας «Επί τα Πρόσω» όταν διακόπηκε η κυκλοφορία της, με διαφορά, βέβαια, στον πολιτικό προσανατολισμό, μια και η «Επί τα Πρόσω» ήταν αναρχοκομμουνιστική, ενώ το «Νέον Φως» πολυσυλλεκτική, αλλά εναντίον της ατομικής τρομοκρατίας. (Ευελπιστούμε να επανέλθουμε σε άλλη μας εργασία σε όλη αυτή τη δραστηριότητα της δεκαετίας του 1890-1900). Το 1900 η Αναρχική Διεθνής προσκάλεσε τον Αναρχικό Όμιλο Πύργου να συμμετάσχει στο Διεθνές Συνέδριο του Παρισιού. Αλλά ο Όμιλος είχε τόσες πολλές οικονομικές δυσκολίες και στην ουσία δεν υπήρχε καν, αλλά κάποια μέλη του κατόρθωσαν να στείλουν την παρακάτω επιστολή προς τους συμμετέχοντες, που καταχωρήθηκε στα πρακτικά, που εκδόθηκαν σε βιβλίο τον επόμενο χρόνο στο Μπουένος Άιρες:

«Σύντροφοι. Από τις όχθες του Αλφειού, από τη Άλιδα, από την ιστορική Ολυμπία, από αυτό το διεθνές κέντρο της αρχαιότητας για τους αγώνες του σώματος και του πνεύματος, όλοι μας χαιρετίζουμε την ιδέα του Συνεδρίου.

Εξ αιτίας της οικονομικής κρίσης που επικρατεί στην περιοχή μας δεν μπορούμε να στείλουμε κάποιον σύντροφο στο Συνέδριο και περιοριζόμαστε στην αποστολή του υπομνήματος.

Εδώ ο αναρχισμός εμφανίστηκε κιόλας το 1892. Η προπαγάνδισή των ιδεών μας έλαβε μεγάλες διαστάσεις, παρά το βραχύ διάστημα της ύπαρξής του. Αν μάλιστα δεν είχαμε να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα της θρησκείας, αυτή θα είχε αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις. Προτιμήσαμε να επιτεθούμε πρώτα, όχι χωρίς επιτυχία, σε όλους τους θεσμούς. Η νεολαία διακηρύσσει, ολοένα και περισσότερο, ότι ασπάζεται τας ιδέας μας.

Σας αναγγέλλουμε με ικανοποίηση ότι εδώ δεν έχουμε αυταρχικούς σοσιαλιστές, υπάρχουν μόνο συντηρητικοί, φιλελεύθεροι και αναρχικοί.

Πρέπει να ληφθή υπόψη ότι δεν έχουμε εργατικές ενώσεις, επειδή δεν υπάρχει βιομηχανία.

Καλλιεργείται μόνο η κορινθιακή σταφίδα και οι εργάτες που καλλιεργούν τα αμπέλια δεν είναι ντόπιοι, αλλά έρχονται από τις γειτονικές ορεινές περιοχές τρεις φορές τον χρόνο, γεγονός που μας εμποδίζει να προπαγανδίσουμε τις ιδέες μας. Τους διανέμουμε απλώς φυλλάδια. Εδώ δεν υπάρχουν μεγάλες ιδιοκτησίες. Κυριαρχεί η μικρή ιδιοκτησία, καταχρεωμένη και πνιγμένη από τον Πύθωνα της τοκογλυφίας.

Κάτω από την επίδραση των ιδεών μας πραγματοποιήθηκαν ορισμένες συγκεντρώσεις αγροτών στην

πόλη μας εναντίον των τοκογλόφων. Απαίτησαν ανάμεσα στα άλλα, και την κατάργηση των φόρων. Οι χωροφύλακες, που είχαν σταλθεί στα χωριά να εισπράξουν τους φόρους, καθώς και οι δικαστικοί κλητήρες που παρευρίσκονταν για τον ίδιο λόγο, κυνηγήθηκαν από τους άντρες και τις γυναίκες, που κρατούσαν όπλα, πέτρες και ρόπαλα που συγκεντρώθηκαν αμέσως με τον ήχο της καμπάνας. Ας σημειωθεί ότι οι παπάδες μπήκαν μπήκαν επικεφαλής του κινήματος αυτού των αγροτών εναντίον του κράτους και των κεφαλαιοκρατών. Πολλοί από τους συντρόφους μας και από τους αγρότες συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν μερικούς μήνες φυλακή.

Το αποτέλεσμα του κινήματος ήταν να υποχωρήσει η κυβέρνηση και να πέσει ο στόμφος των κεφαλαιοκρατών. Διαπράχθησαν επίσης δύο επιθέσεις εναντίον των κεφαλαιοκρατών.

Το όργανο των ιδεών μας υπήρξε η εφημερίδα "Νέον Φως" που κυκλοφόρησε από τον Οκτώβριο του 1898 ως τον Ιούνιο του 1899. Είχε ιδρυθεί με πρωτοβουλία του συντρόφου μας Βασίλη Θεοδωρίδη.

Μεταφράσαμε αρκετά αναρχικά φυλλάδια, όπως α) "Θεός και Κράτος" του Μπακούνιν, β) "Η Αναρχία, η φιλοσοφία της, το ιδεώδες της" του Κροπότκιν, γ) "Οι διακηρύξεις" του Etievant, δ) "Το αναρχικό έργο" του A. Girard.

Τα φυλλάδια, μεταφρασμένα από τον σύντροφό μας Δημήτρη Αρνέλλο, διαβάζονται σε μορφή χειρογράφου και σκοπεύουμε προσεχώς να τα δημοσιεύσουμε.

Για τον Αναρχικό Όμιλο Πύργου Π. Μαχαιράς, Ν. Δίδαχος, Δ. Αρνέλλος, Π. Κοροβέσσης, Σπ. Κατήρας, Β. Θεοδωρίδης, Δ. Διονυσόπουλος, Κ. Νοβιτέρης, Γ. Πετρίσης, Β. Πούλος, Ι. Παναγούτης».

Ο Βασίλης Θεοδωρίδης

Ο Βασίλης Θεοδωρίδης γεννήθηκε στον Πύργο το 1865 (ή το 1875). Μέχρι το 1898 που είναι εγκατεστημένος στην Πάτρα, θα αναδειχθεί σε έναν από τους ηγέτες της χριστιανοσοσιαλιστικής κίνησης «Αρμαγεδών» και μαζί με τον Ιωάννη Αρνέλλο (αδελφό του Δημητρίου) θα γίνουν οι λαϊκοί της κήρυκες. Για τη δράση του αυτή διώκεται συνεχώς από τις αρχές. Το 1896 είναι με τον Ι. Μαγκανάρα συντάκτες της εφημερίδας «Πελοπόννησος». Το 1898 εγκαθίσταται στον Πύργο και συμμετέχει στο «Νέον Φως». Τον Οκτώβριο του 1903 εξέδωσε την εφημερίδα «Εσπέρα» με δημοκρατικές, φιλελεύθερες και ειρηνιστικές αντιλήψεις.

Παραθέτουμε παρουσίαση της εφημερίδας από τον ίδιο το Β. Θεοδωρίδη:

«Η «Εσπέρα» έχει να πληρώση εν κενόν· να εργασθή υπέρ ενός σκοπού. Το κενόν είνε η ανυπαρξία εσπερινού φύλλου, εν ω να κατοπρίζονται όλα τα συμβάντα της ημέρας και να προετοιμάζηται ο νους διά την επομένην· ο σκοπός είνε ουχί μόνον η συνήθως επαγγελομένη υπό των εφημερίδων εξυπηρέτησις των κοινωνικών και εθνικών συμφερόντων, υπέρ ων φιλοτίμως εργάζονται τα πρωϊνά φύλλα της ημετέρας πόλεως, ουχί μόνον η επιμελεστέρα έρευνα και διαφώτισις της εμπορικής παρ' ημίν κινήσεως, ήτις υπάρχει ο άρτος ιδία διά την πόλιν των Πατρών, ουχί η μελέτη πάντων των αφορώντων την προαγωγήν της γεωργίας και της συναφούς αυτή βιομηχανίας, υπέρ ων καθ' εκάστην θα αφιερώση τας μικράς της στήλας αλλά και η διαχάραξις μιάς οδοῦ, η εφαρμογή μιάς μεθόδου, επιστημονικής, καθ' ήν θα μελετώνται τα εκάστοτε ανακύπτοντα κοινωνικά και πολιτειακά φαινόμενα και θα εξάγωνται συμπεράσματα θετικά, αποκρυσταλλωμένα και εναρμονίως προς άλλα λελαξευμένα, όπως αποτελέσωσι χρήσιμον υλικόν προς ανοικοδόμησιν του πανταχόθεν καταρρέοντος, κατά την κοινήν ομολογίαν, κοινωνικού και εθνικού οικοδομήματος.

Ο σκοπός της «Εσπέρας» όντως είναι μέγιστος και υπερβαίνει τας δυνάμεις αυτής· αλλά δεν αξιοί παντάπασιν ότι θέλει φέρει αυτόν εις πέρας διά των ιδίων της δυνάμεων· απλώς έχει την φιλοδοξίαν να καταβάλη τας εαυτής προσπαθείας και χρησιμεύση ως όργανον κοινής προσπαθείας όλων των πεφωτισμένων διανοιών, όπως πάσα οικοδομητική εργασία ακολουθήση εν σχέδιον, επιστημονικόν, ίνα κατορθωθή τι μέγα και τέλειον εν ω η εν συγχύσει εργασία ουδέν τι μέγα κατεργάζεται.

Η «Εσπέρα» μεθ' όλον το μικρόν εν τη αρχή του σταδίου αυτής σχήμα θα έχη ποικιλίαν ύλης και εν πάση λεπτομερεία, διότι θα εκτυπύται διά μικρών και λεπτών τυπογραφικών χαρακτήρων, θα αποφεύγη δε την χρήσιν των ογκωδών στοιχείων και των κενών τα οποία ούτε πρακτικότητα έχουσιν ούτε εις την καλαισθησίαν συμβάλλουσιν.

Η δε σύνταξις της «Εσπέρας», δυνάμεθα να υποσχεθώμεν, ότι θα ήνε επιμελημένη, καθόσον εξησφάλισε την συνεργασίαν πλείστων διακεκριμένων λογογράφων και ανταποκριτών, οίτινες θ' αποστέλλωσι τακτικώς ανταποκρίσεις τόσον λεπτομερείς, όσον και ευσυνειδήτους. Εν τη «Εσπέρα» δεν θέλουσιν έχει καμμίαν θέσιν αι προσωπικά διατριβαί. Έκαστος θα δύναται να ελέγξη οιονδήποτε δημόσιον υπάλληλον, ή οιονδήποτε κοινωνικόν σφάλμα, αλλ' εντός των στενών ορίων της αυστηράς σεμνότητος και αξιοπρεπείας.

Εν γένει ειπείν η «Εσπέρα» προτίθεται να εξυπηρετήση εν συνειδήσει και μετά ζήλου τα συμφέροντα και τους ιερούς πόθους της Κοινωνίας και του Έθνους και διαφλέγεται υπό της φιλοδοξίας, ίνα διανοίξη το εφ' εαυτή, ευρύτερους ορίζοντας κοινωνιολογικής μελέτης, φροντίζουσα να θέτη τους αναγνώστας αυτής εις επικοινωνίαν προς το παγκόσμιον ρεύμα της ανθρωπίνης πνευματικής και ηθικής εργασίας, διά τούτο μετά θάρρους αιτείται την συνδρομήν πάντων των προοδευτικών στοιχείων, τόσω της ημετέρας πόλεως, όσω και των γειτόνων επαρχιών.

Πάτραι 10 8/βρίου 1903

Ο διευθυντής

Βασ. Θεοδορίδης».

Τον Φεβρουάριο του 1904, ένα φύλλο της εφημερίδας κατασχέθηκε και ο ίδιος κατηγορήθηκε για εξύβριση του βασιλιά και καταδικάστηκε σε 3 μήνες φυλάκιση. Παραθέτουμε το παρασκήνιο της υπόθεσης όπως αναδείχθηκε μέσα από την εφημερίδα «Νεολόγος»:

«Η ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΤΗΣ «ΕΣΠΕΡΑΣ»

Η καταδίωξις της «Εσπέρας» επήλθε τόσον απροόπτως, ώστε δεν έσχομεν χθες τον καιρόν να ερευνήσωμεν το πράγμα καθ' όλας αυτού τας όψεις και να σχολιάσωμεν αυτό, ως υποχρεούμεθα. Πρώτη υποχρέωσις είναι η ανομολογία ότι το ως επιλήψιμον θεωρηθέν άρθρον δεν προδίδει πρόθεσιν δυσφημίσσεως του ημετέρου Άνακτος· προδίδει μόνον άκρατον πατριωτισμόν του γράψαντος, όστις υπό άλλην μορφήν ίσως ηθέλησε να διατυπώση το συμπέρασμα, εις ο κατέληξαν οι υποστηρίζαντες ότι η Βασιλεία δέον να εξέλθη επί τέλους της παθητικής της στάσεως και να αναλάβη υπευθύνως της διοίκησιν των κοινών, επί ωρισμένον χρονικόν διάστημα.

Το πρόσωπον άλλως τε του συντάκτου του επιληψίμου άρθρου δεν έπρεπε να εμπνεύση την ιδέαν ότι εσκοπείτο η κατά της Βασιλείας προσωπική επίθεσις, το μεν διότι ο κ. Θεοδορίδης τυγχάνει εκ των δημοσιογράφων, οι οποίοι δύναται να καυχηθούν δια την εγκράτειαν της γλώσσης, το δε διότι αφ' ης απεσύρθη της συντάξεως της συναδέλφου η «Πελοπόννησος» απεδύθη εις νέον αγώνα, ουχί εξ ολοκλήρου δημοσιογραφικόν αλλά μάλλον βιομηχανικόν, όπως επαρκή εις τας ανάγκας του βίου ανετώτερον, προμηθευθείς διά τούτο ίδιον τυπογραφείον και εκδίδων ίδιον φύλλον, με αρχάς συντηρητικάς και προοδευτικάς.

Θα ήτο όθεν ανόητος ο ιδιοκτήτης της «Εσπέρας», αν απεδύετο εσκεμμένος εις αγώνα αντιβασιλικόν και εξέθετεν εις κίνδυνον σοβαρόν και την ιδίαν ελευθερίαν και την τύχην της εφημερίδος του. Ουδέ ηδύνατο να πιστεύση, ότι η αγαθή αυτού προαίρεσις, όπως ενισχύση τον Άνακτα εις δράσιν κατά της συναλλαγής και των κομμάτων ήθελε παρεξηγηθή μέχρι τοιούτου σημείου.

Βεβαίως ο τύπος ήδη μάλιστα ότε διερχόμεθα εξωτερικάς περιπλοκάς, δέον να περιφρουρή

φιλοστόργως και πατριωτικώς το βασιλικόν γόητρον επί της εθνικής συνειδήσεως, και νομίζομεν ότι πρώτος πάντων αποδέχεται τούτο αυτός ο ιδιοκτήτης της «Εσπέρας» αλλά και αι αρχαί καλώς θα έπρατον αν απέφευγον την δημιουργίαν θορύβου, ικανού να γεννήση την ιδέαν παρά τοίς έξω Έλλησιν, ότι εις στιγμάς τοιαύτας υπάρχουν οι επιδιώκοντες την υπονόμεισιν του καθεστώτος. Διά ταύτα φρονούμεν πρώτον ότι αι Αρχαί δεν θέλουν επιμείνει εις την καταδίωξιν της συναδέλφου «Εσπέρας» και δεύτερον ότι θα έδρων αποτελεσματικώτερον, εάν παρείχον προφορικάς νουθεσίας εις τα όργανα του Τύπου, ίνα αποφεύγωσι πάν το δυνάμενον να εκθέση αυτά εις ποινικήν καταδίωξιν και εις βλάβην των κοινών συμφερόντων διά της δυσφημήσεως ή της προσβολής των ανωτάτων της Πολιτείας κορυφών».

(Νεολόγος, Παρασκευή 13 Φεβρουαρίου 1904, Αρ. 3421, σελ. 1, 2).

«Η ΑΝΑΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ «ΕΣΠΕΡΑΣ»

Χθες μετά μεσημβρίαν ο διευθυντής της συναδέλφου «Εσπέρας» κ.

Β. Θεοδωρίδης προσήχθη ενώπιον του ανακριτού κ. Μουστακοπούλου, όστις απήγγειλεν εις αυτόν κατηγορίαν επί εξυβρίσει του Βασιλέως διά το γνωστόν άρθρον.

Ο κ. Θεοδωρίδης, ως πληροφορούμεθα, απολογούμενος είπεν, ότι ουδεμίαν πρόθεσιν είχε να εξυβρίση και χλευάση ή δυσφημήση το πρόσωπον του Βασιλέως και ότι εις την σύνταξιν του άρθρου εκείνου ωρμήθη εκ φιλοπατρίας, όπως ενθαρρύνη τον Άνακτα, ίνα δραστηριώτερον δράση υπέρ της ευδαιμονίας της χώρας περί της οποίας ουδείς ο αμφιβάλλων, ότι ο Βασιλεύς ενδιαφέρεται ... πάντα άλλον, προς απόδειξιν δε της αγαθής προθέσεώς του ο συνάδελφος επεκαλέσθη ... ενός μεν την δημοσιογραφικήν του πολιτείαν, διότι ανέκαθεν τον δημοσιογραφικόν .. του κάλαμον διέπνεεν άκρατον φιλοβασιλικόν αίσθημα, όπερ είνε αναμφισβήτητον, αφ' ετέρου δε, δεν εμεσολάβησεν εν τω μεταξύ ... ώστε να μεταβάλη τας προς τον Βασιλέα διαθέσεις του, ούτε έτερον ελατήριον ήτο δυνατόν να τον κινήση εις την σύνταξιν του άρθρου εκείνου, διότι δεν είνε πολιτευόμενος ούτε η εφημερίς του υποστηρίζει κόμμα.

Η ανάκρισις σήμεραν θ' ασχοληθή εξετάζουσα μάρτυρας τινας προς διευκρίνισιν της προθέσεως, ην είχεν ο κ. Θεοδωρίδης συντάσσων το ως επιλήψιμον θεωρηθέν άρθρον, ως και την εντύπωσιν, ήν τούτο ... μεν εις τας διαφόρους τάξεις προς ευρ... εάν και κατά πόσον ηδικήθη ο Βασιλεύς διά της δημοσιεύσεως του άρθρου. Μετά την περάωσιν της ανακρίσεως .. συνεννοηθή ο κ. Ανακριτής με τον κ. Εισαγγελέα περί απολύσεως ή προφυλακίσεως του συναδέλφου. Και εάν μεν συμφωνήσουν του πρώτου ζητήματος θ' αφεθή ελεύθερος ο κ. Θεοδωρίδης εάν δε τουναντίον .. αυτού διαφωνήσουν ουδέν ίσως θα έχη να ωφεληθή ο συνάδελφος, διότι ως λέγεται, το συμβούλιον, όπερ θα λύση την διαφωνίαν αποφανθέν επί της υπό του κ. Εισαγγελέως διαταχθείσης κατασχέσεως της «Εσπέρας» έκρινε ταύτην δεδικοιολογημένην το δε άρθρον επιλήψιμον.

Ημείς δεν έχομεν η να ευχηθώμεν, τον εν τη Μοιραρχία κρατούμενον ήδη συνάδελφον χαιρετίσωμεν σήμεραν ελεύθερον».

(«Νεολόγος», 26 Φεβρουαρίου 1904),

«Η ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΤΗΣ «ΕΣΠΕΡΑΣ»

Αναγκαζόμεθα να επανέλθωμεν επί του ζητήματος το οποίον απασχολεί την Δικαστικήν εξουσίαν ως προς τον συντάκτην της συναδέλφου «Εσπέρας». Η πεποιθήσις μας η βαθεία και ακλόνητος είναι ότι εν τοιούτον ζήτημα θα ήτο προτιμώτερον να αντιπαρήρχετο εν σιωπή ή διά της ερεύνης της καταδιωκτικής. Δεν αρνούμεθα ότι υπό την έποψιν του Τύπου του αρθογραφικού, της μορφής του έργου, δικαιώνει την δράσιν την δικαστικήν. Τούτο είναι αναντίρρητον. Αλλά τα τοιαύτα ζητήματα δεν κρίνονται με τους κανόνας των κοινών αδικημάτων. Επί των αδικημάτων του Τύπου εφαρμόζεται και ποια τις πολιτική, την οποίαν ημπορεί τις να ονομάση πολιτικήν δικαστικήν. Συνή ως εξετάζεται αν η ωφέλεια της δικαστικής ενεργείας είναι μείζων από εκείνην την οποίαν παρέχει η εποχή. Εις τον κανόνα τούτον οφείλεται η σπάνις των αδικημάτων του Τύπου, ενώ κατ' αυστηράν έρευναν οι αδικούντες θα ήσαν πάμπολλοι.

Αλλ' επί του προκειμένου δεν χωρεί καν ούτε ο κανών αυτός της δικαστικής πολιτικής. Εδώ έχομεν

αβάσιμον την κατηγορίαν από της ουσιαστικής απόψεως. Δεν εννοούμεν αβάσιμον την κατηγορίαν δια της εσωτερικής αναλύσεως ενός άρθρου. Διότι επί του προκειμένου και η μορφή του άρθρου και η ουσία των εννοιών συνταυτίζονται. Είναι επομένως αμφοτέρα επιλήψιμα. Εννοούμεν αβάσιμον την κατηγορίαν από της εννοίας της προθέσεως της υποκειμενικής και της αντικειμενικής. Ο Συντάκτης της «Εσπέρας» δημοσιογραφεί από μακρού και ουδέποτε έδωκεν αφορμήν εις τοιαύτας παρεννοήσεις. Προσωπικώς είναι άβρος, σώφρων, ήρεμος, απαθής, ευγενής και κόσμιος. Ως Δημοσιογράφος δεν έχει εν σύστημα ιδεών του οποίου επιδιώκει την πραγματοποίησιν. Γράφει τας εντυπώσεις του επί των φαινομένων της ημέρας και διατυπώνει τας σκέψεις του επί του συμφέροντος της πολιτείας. Ουδέποτε μετεχειρίσθη γλώσσαν βιαίαν, τραχείαν, ακριβώς διότι δεν μάχεται υπέρ προσωπικών ιδεών. Μόνη η προσωπικότης των ιδεών γεννά την ορμήν και τον ενθουσιασμόν. Ο κ. Θεοδωρίδης είναι συζητητής απαθής βασιζόμενος επί ιδεών τας οποίας νομίζει ορθάς. Πως ένας χαρακτήρ τόσο ήρεμος τόσο αβρός, τόσο κόσμιος έγραψεν άρθρον, με τόνον ασυνήθη εις την συντακτικήν του έμπνευσιν εξηγείται ευκόλως. Ο δημοσιογράφος συζητεί και κατατρίβεται εις παντοίας συζητήσεις. Πάντοτε ευρίσκεται εις μίαν ατμοσφαιράν ανώμαλον, όπου συγκρούονται δεινώς αι ιδέαι ως τα κύματα της θαλάσσης. Γράφει υπό το κράτος μιάς παθήσεως ψυχικής, ζητεί να οδηγήση την κοινωνίαν απέναντι της οποίας έχει ευθύνην. Ο χρόνος από της συντάξεως του άρθρου μέχρι του τυπογραφείου είναι ελάχιστος. Επομένως αι ιδέαι ρίπτονται και ζυμούνται ταχέως. Εν τοιαύτη περιπτώσει ο δημοσιογράφος πρέπει να κρίνεται εκ του συνόλου του δημοσιογραφικού σταδίου και εκ των ιδεών τας οποίας υπηρετεί. Από τοιαύτης απόψεως ο κ. Θεοδωρίδης είναι ο αθώτερος πάντων ενώπιον της δικαστικής πολιτικής και όχι απλώς ενώπιον της δικαστικής ερμηνείας. Η πρόθεσις είναι το πάν. Η λέξις είναι πολλάκις νεκρά».

(«Νεολόγος», Παρασκευή, 27 Φεβρουαρίου 1904, Αρ. 3433, σελ. 1).

Τον Οκτώβριο του 1904 σταμάτησε την κυκλοφορία της εφημερίδας και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου έγινε ανταποκριτής της εφημερίδας της Πάτρας «Νεολόγος», αλλά δεν γνωρίζουμε εάν συνέχισε την όποια πολιτική του δράση.

Ο Δημήτρης Αρνέλλος γεννήθηκε το 1865. Δεν τελείωσε την Ιατρική και στράφηκε στη δημοσιογραφία. Μετά τη διάλυση του Ομίλου, πήγε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και συνεργάστηκε με εξόριστους Ιταλούς αναρχικούς. Μάλιστα, συνδέθηκε με μεγάλη φιλία με τον Ρομπέρτο Ντ' Ανζελό. Γύρω στο 1902 επέστρεψε στον Πύργο, παντρεύτηκε και εργάστηκε για ένα διάστημα στην εφημερίδα «Πατρίς». Το 1904 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου προσπάθησε να εκδώσει την εφημερίδα «Προμηθέας». Από το 1910 ειδικεύτηκε στο αστυνομικό ρεπορτάζ. Οι συνδικαλιστικές του δραστηριότητες στον χώρο των δημοσιογράφων τον έφεραν στην προεδρία της Ένωσης Συντακτών Αθηναϊκών Εφημερίδων. Πέθανε το 1933.

Ο Πάνος Μαχαιράς, μαζί με τον Δημήτρη Καραμπίλια από την Πάτρα, πήγαν το 1901 στην Αίγυπτο, όπου συνέχισαν την αναρχική δραστηριότητα και, μαζί με άλλους, δημιούργησαν τη «Διεθνή Βιβλιοθήκη». Επεδίωξαν, επίσης, να εκδώσουν ελληνόφωνη αναρχική εφημερίδα, αλλά επειδή δεν υπήρχε τυπογραφείο με ελληνικά στοιχεία, βοήθησαν κάποιους Ιταλούς αναρχικούς στην έκδοση του περιοδικού «Il Domani» («Το Μέλλον»). Το 1903 ο Πάνος Μαχαιράς μετανάστευσε στις ΗΠΑ και μετά από αρκετά χρόνια γύρισε στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στη Ξάνθη, όπου και πέθανε το 1926.

Ο Δρόσος Μείντάνης συνέχισε τη δράση του μέσα από τον Σύνδεσμο Αναρχικών Εργαζομένων Αθήνας. Λίγο μετά εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα, όπου πέθανε από φυματίωση το 1901.

Η εξέγερση της Βαρβάσαινας και άλλες στάσεις

Στις 12 Φεβρουαρίου 1901, σημειώθηκαν στον Πύργο επεισόδια, όπου ανταλλάχθηκαν ακόμα και πυροβολισμοί, μεταξύ πολιτών - οι οποίοι γιόρταζαν τις Απόκριες σε καφενείο - και χωροφυλάκων - οι οποίοι έκαναν σύσταση στους πρώτους να σταματήσουν. Στα γεγονότα αυτά σκοτώθηκε ο λοχαγός Πεζικού Γεώργιος Βυτινιώτης, διοικητής Χωροφυλακής Πύργου, ο οποίος ήταν άδικος και τυραννικός προς το λαό της περιοχής. Στη συνέχεια, έγιναν κάποιες συλλήψεις και στις 14 Ιανουαρίου 1903 έγινε μια δίκη, χωρίς, όμως, να γνωρίζουμε άλλα στοιχεία.

Στις 8 Ιανουαρίου 1903, σημειώθηκε ένοπλη σύγκρουση μεταξύ αγροτών και χωροφυλακής στο Κρεκούκι Πύργου και τραυματίστηκαν θανάσιμα 3 χωρικοί. Αιτία ήταν τα άλογα των χωρικών που έβοσκαν σε μέρη όπου απαγορευόταν η είσοδος σε ανθρώπους και ζώα. Οι αστυνομικοί συνέλαβαν τα άλογα, αλλά οι χωρικοί κατάφεραν να τα απελευθερώσουν και συνεπλάκησαν με τους χωροφύλακες.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1903, σημειώθηκε μια ακόμα εξέγερση για το σταφιδικό ζήτημα των αγροτών της Βαρβάσαινας και γύρω χωριών, με πρωτεργάτη το Γεώργιο Παπαστασινό. Η κυβέρνηση Θεοτόκη αρνήθηκε να ικανοποιήσει το αίτημα για το μονοπώλιο της σταφίδας. Έτσι, οι αγρότες οπλισμένοι και με μαύρες σημαίες και το σύνθημα «Μονοπώλιο ή Θάνατος», μπήκαν στον Πύργο. Μαζί τους ενώθηκαν οι έμποροι και οι επαγγελματίες της πόλης, οι οποίοι έκλεισαν τα καταστήματά τους.

Διαδηλώσεις γίνονταν ακόμα και τη νύχτα. Στις συγκεντρώσεις, διάφοροι ομιλητές παρότρυναν τους συγκεντρωμένους να επιτεθούν στα δημόσια κτίρια και να κάψουν όλα τα έγγραφα. Μερικοί, μάλιστα, κινήθηκαν εναντίον των κτιρίων της Εφορίας και της τράπεζας. Αλλά επικράτησε μια άλλη γνώμη να κατευθυνθούν στο σιδηροδρομικό σταθμό και να αξιώσουν από το σταθμάρχη να διαθέσει τραίνο για να πάνε στην Αθήνα. Όταν, τελικά, ξεκίνησε το τραίνο από τον Πύργο, η κυβέρνηση, μαθαίνοντας τα γεγονότα, διέταξε τη Μεραρχία Πάτρας να το ανακόψει και όταν το τραίνο βρισκόταν λίγο έξω από τον Πύργο, ο μηχανοδηγός - που είχε συνεννοηθεί πριν με τον σταθμάρχη και το στρατό - προφασισζόμενος μηχανική βλάβη, ακινητοποίησε το τραίνο. Στο σημείο αυτό υπήρχε στρατιωτική δύναμη που διατάχθηκε να επιτεθεί στους αγρότες. Αλλά οι στρατιώτες συναδελφώθηκαν μαζί τους και αξίωσαν από το μηχανοδηγό να ενώσει τα βαγόνια με τη μηχανή άλλου τραίνου και έτσι να πάνε στην Αθήνα. Ο οδηγός, όμως, έσπασε την ατμομηχανή. Μπροστά στην κατάσταση αυτή, οι αγρότες έδωσαν πραγματική μάχη με το ιππικό, που είχε ήδη καταφθάσει. Μερικά μέλη της τότε κυβέρνησης παραιτήθηκαν, όπως ο αρμόδιος υπουργός Ν. Λεβίδης, στον οποίο ο Γ. Παπαστασινός έστειλε το ακόλουθο ειρωνικό τηλεγράφημα: «Τίνα ιδέαν έχετε περί Βαρβασαιίνης;».

Στο μεταξύ, η εξέγερση είχε επεκταθεί στη Μεσσηνία, την Ξυλία και την Τριφυλλία, ενώ στους Γαργαλιάνους έγινε ένοπλο συλλαλητήριο. Στην Πάτρα φρουρούνταν οι τράπεζες και τα δημόσια κτίρια. Η κυβέρνηση τα είχε χαμένα. Τα ένοπλα συλλαλητήρια συνεχίζονταν το ένα μετά το άλλο. Στις 5 Μαρτίου 1903 σημειώθηκαν επεισόδια στον Πύργο μεταξύ πολιτών και χωροφυλάκων, στη διάρκεια διαδήλωσης. Στις 26 του ίδιου μήνα, από το πρωί, εξαγριωμένοι αγρότες από διάφορα χωριά άρχισαν να συρρέουν στην πόλη του Πύργου. Έγινε συγκέντρωση στην οποία μίλησαν ο πρόεδρος του συλλόγου «Αναγέννησις» Γ. Χρονόπουλος, και ο ηγέτης των αγροτών της Βαρβάσαινας Γ. Παπαστασινός. Το σύνθημα που κυριαρχούσε ήταν «Μονοπώλιο ή θάνατος». Εγκρίθηκε ψήφισμα και συστάθηκε επιτροπή από τους Γ. Χρονόπουλο, Γ. Παπαστασινό, Α. Λεονταρίτη και Α. Μπερτζελέτο.

Στις 9 Ιουνίου, 500 οπλισμένοι αγρότες από το Κολλύρι εισέβαλλαν στον Πύργο, πολιορκήσαν το κτίριο της Νομαρχίας και, στη συνέχεια, συγκρούστηκαν με τμήματα στρατού. Στις 26 του ίδιου μήνα, ένοπλοι αγρότες από διάφορα χωριά εισέβαλλαν στον Πύργο και προσπάθησαν να καταλύσουν τις αρχές. Οι καμπάνες των εκκλησιών της πόλης καλούσαν σε γενικό ξεσηκωμό. Η αστυνομία πήγε σε όλες τις εκκλησίες και κατέσχεσε τα κλειδιά των κωδωνοστασιών, αλλά οι

αστυνομικοί περικυκλώθηκαν από πλήθος εξαγριωμένων, οι οποίοι ζητούσαν τα κλειδιά πίσω και αναγκάστηκαν να τα επιστρέψουν. Τότε έγινε γνωστό ότι έρχονταν στον Πύργο 1000 ένοπλοι από την Αμαλιάδα και γύρω χωριά, έχοντας καταλάβει ένα τραίνο. Αλλά αυτοί που μπήκαν στην πόλη, παρά τις απειλές της αστυνομίας και του στρατού ότι θα εμπόδιζε την είσοδό τους, ήταν πολύ περισσότεροι. Ο νομάρχης κάλεσε τότε σε σύσκεψη διάφορους τοπικούς βουλευτές και παράγοντες, ζητώντας τους να ηρεμήσουν το πλήθος. Ο πρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου Ρουσσόπουλος, είπε ότι αυτοί που δημιουργούν και είναι υπεύθυνοι για τα γεγονότα είναι ο Παπαστασινός και μερικοί ταραχοποιοί. Αντέδρασε, όμως, έντονα ο βουλευτής Ι. Κρεστενίτης και αποχώρησε από τη σύσκεψη. Το πλήθος όταν έμαθε τα της σύσκεψης, άρχισε να πετροβολά το σπίτι του Ρουσσόπουλου και να γιουχάρει τον ίδιο.

Οι αγώνες αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα την παραίτηση της κυβέρνησης Θεοτόκη και το σχηματισμό άλλης υπό τον Δημήτριο Ράλλη.

Στις 5 Ιουλίου 1903, ιδρύθηκε το σωματείο των τσιγαράδων του Πύργου από τους εργάτες του καπνοκοπηριού των αδελφών Καραβασίλη, που λειτουργούσε πριν από το 1900.

Την άνοιξη του 1906, οι εργάτες του καπνοκοπηριού κατέβηκαν σε απεργία με διάφορα αιτήματα. Τον Μάιο του 1910, σημειώθηκε άλλη μια απεργία στο καπνοκοπήριο αυτό εναντίον της προμήθειας αυτόματων μηχανών κατασκευής τσιγάρων, κάτι που οι απεργοί πίστευαν ότι θα τους οδηγούσε στην ανεργία. Η απεργία συνεχίστηκε και τον επόμενο μήνα, ενώ οι απεργοί είχαν τη συμπαράσταση των περισσότερων πολιτών του Πύργου.

Στις 16 Οκτωβρίου 1903, χωρικοί στο χωριό Στρέφι ξεσηκώθηκαν εναντίον των κλητήρων και των χωροφυλάκων. Έγιναν συλλήψεις και στις 24 του μήνα 10 χωρικοί καταδικάστηκαν σε ένα χρόνο φυλάκιση ο καθένας.

Τις ίδιες μέρες, στη Βαρβάσαινα και το Μαραθά, ξεσηκώθηκαν αρκετοί βοσκοί εναντίον των φόρων και συγκρούστηκαν με τους χωροφύλακες που έσπευσαν να τους συλλάβουν. Σε αρκετά χωριά συνεχίστηκαν οι ένοπλες εξεγέρσεις για το μονοπώλιο της σταφίδας. Η κυβέρνηση έστειλε στρατιωτικές ενισχύσεις στην περιοχή για να επιβάλλουν την τάξη.

Στις 12 Φεβρουαρίου 1904, απόσπασμα ευζώνων συνέλαβε τον ηγέτη των αγροτών της Βαρβάσαινας Γεώργιο Παπαστασινό, αλλά οι εξεγέρσεις συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση. Δύο μόλις μέρες μετά τη σύλληψη του Παπαστασινού, στις 14 του μήνα, πραγματοποιήθηκε νέο συλλαλητήριο στον Πύργο για το σταφιδικό ζήτημα. Ο Παπαστασινός απελευθερώθηκε.

Στις 11 Απριλίου 1904, πραγματοποιήθηκε ένοπλο συλλαλητήριο στη Γαστούνη.

Στις 6 Ιουνίου 1904, σημειώθηκε ένοπλη σύγκρουση κατοίκων της Αμαλιάδας και χωροφυλάκων.

Στις 10 Ιουνίου 1904, συνελήφθη και πάλι από ευζώνους ο Γ. Παπαστασινός. Στις 22 Ιανουαρίου 1905, οι κάτοικοι της Παλαιοβαρβάσαινας εγκατέλειψαν το χωριό τους, όταν αντελήφθησαν κλητήρες να κατευθύνονται προς εκεί για να εισπράξουν τους φόρους, ενώ την ίδια μέρα στο χωριό Κούκουρα εκτυλίχθηκαν επεισόδια μεταξύ αγροτών και χωροφυλάκων.

Στις 8 Μαρτίου 1905, στρατιωτικό απόσπασμα συνέλαβε στο Κρεκούκι το φυγόδικο Π. Μηλιώτη, αλλά 30 ένοπλοι χωρικοί, με επικεφαλής τον Δημήτριο Κρεκουκιώτη (αδελφό του τότε βουλευτή Ι. Κρεκουκιώτη), επιτέθηκαν στους στρατιώτες και τον απελευθέρωσαν. Το απόσπασμα τράπηκε σε φυγή.

Το 1910 το σταφιδικό εξακολουθούσε να απασχολεί τους χωρικούς της Ηλείας και τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου έγινε συλλαλητήριο στην πόλη. Στις 11 Αυγούστου 1912, προαναγγέλθηκε ένα ακόμα συλλαλητήριο για το σταφιδικό στον Πύργο για την επόμενη μέρα και οι συγκεντρωμένοι απείλησαν με επεισόδια. Αλλά η κυβέρνηση έστειλε, αρχικά, ενίσχυση με 100 στρατιώτες, ενώ αστυνομικές και στρατιωτικές περίπολοι στις εισόδους της πόλης απόπλιζαν όλους όσους πήγαιναν ένοπλοι στο συλλαλητήριο. Μετά στάλθηκαν άλλοι 180 στρατιώτες, κατασχέθηκαν φυσίγγια και δυναμίτιδα από το εμπόριο και έγιναν συλλήψεις. Πάντως, η κυβέρνηση απέρριψε όλα τα αιτήματα των σταφιδοπαραγωγών και δεν φαίνεται να πραγματοποιήθηκε το συλλαλητήριο αυτό ούτε και άλλα. Σε αυτό συνετέλεσε και η γενικότερη τότε κατάσταση με τους Βαλκανικούς Πολέμους και τη γενική επιστράτευση που κηρύχθηκε.

Παρ' όλα αυτά, στις 14 Φεβρουαρίου 1913, πραγματοποιήθηκε απεργία καπνεργατών, των οποίων η κατάσταση ήταν οικτρή, αφού τα παιδιά τους στερούνταν ακόμα και το ψωμί. Στις 15 Ιανουαρίου 1915, εξεγέρθηκαν οι κάτοικοι του χωριού Πλάτανος Ολυμπίων εξαιτίας της άσχημης οικονομικής τους κατάστασης. Εισαγγελέας και αστυνομικοί πήγαν στο χωριό για να συλλάβουν τους πρωταίτιους της εξέγερσης. Επικεφαλής των εξεγερμένων ήταν ο Χαρ. Μιχαλόπουλος.

Στις 10 Μαρτίου 1915 άρχισε η δίκη των στασιαστών για τα σταφιδικά του Αυγούστου του 1912, οι οποίοι κατηγορούνταν ότι εμπόδισαν να φύγει από τον Πύργο τραίνο φορτωμένο με σταφίδα.

Καταδικάστηκαν σε φυλάκιση από 3 έως 25 μέρες οι Σαργέντης, Παπαϊωάννου, Χιώνης, Παναγόπουλος, Μαστραπάς, Γιαννόπουλος, Κανελλόπουλος, Γαργαλιάνης και Ζαφειρόπουλος.

Το 1916-1917 σημειώνονταν διάφορες εξεγέρσεις χωριών και αιτία ήταν η πείνα που επικρατούσε εκείνη την εποχή. Στις 7 Ιανουαρίου 1917 εξεγέρθηκαν τα χωριά Βούναργος και Κατσαρός και διαδήλωσαν στον Πύργο.

Τέλος, συλλαλητήρια, στάσεις και μικροεξεγέρσεις για το σταφιδικό γίνονταν μέχρι και τη δεκαετία του 1930 στον Πύργο και τα χωριά της Ηλείας. Χαρακτηριστικά, η εφημερίδα «Πατρίς» του Λεωνίδα Βαρουξή στις 22 Σεπτεμβρίου 1930 παρουσιάζει τη διαμαρτυρία της προηγούμενης μέρας με τα εξής λόγια: Ο ΧΘΕΣΙΝΟΣ ΛΑΪΚΟΣ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΣ ΕΝ ΠΥΡΓΟ. ΘΟΡΥΒΩΔΗΣ ΕΙΣΟΔΟΣ ΧΩΡΙΚΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΕ ΜΑΥΡΑΣ ΣΗΜΑΙΑΣ. ΑΘΡΟΟΙ ΠΥΡΟΒΟΛΙΣΜΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑΝ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ».

Να σημειωθεί ότι η εφημερίδα «Πατρίς», όσο χρονικό διάστημα τη διηύθυνε ο Δ. Βαρουξής, υπήρξε καθαρά φιλεργατική και φιλολαϊκή εφημερίδα και μπορεί να παρομοιαστεί με την εφημερίδα της Πάτρας «Πελοπόννησος» όσο την διεύθυνε ο Βασιλειάδης. (Δυστυχώς, όπως συμβαίνει και με την εφημερίδα «Πελοπόννησος» έτσι και από την εφημερίδα «Πατρίς» δεν υπάρχουν σώματα αυτής της περιόδου).

Κεφάλαιο 10

Ο Σ. Καλλέργης, ο "Κόσμος", ο Η. Αναστασίου & ο Αναρχικός Εργατικός Σύνδεσμος Αθηνών

Ο Σταύρος Καλλέργης γεννήθηκε στο Χουμέρι Μυλοποτάμου Κρήτης το 1865. Ο πατέρας του ήταν οπλαρχηγός, διοικητής της τοπικής επαρχίας, πολεμιστής στο Αρκάδι και συγγενής του ανακτορικού Δημήτρη Καλλέργη, από τον οποίο διορίστηκε στο παλάτι. Όταν ο Σταύρος Καλλέργης ήταν φοιτητής της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πολυτεχνείου, γνωρίστηκε με τον Επτανήσιο ριζοσπάστη Ρόκκο Χοϊδά και με τον Πλάτωνα Δρακούλη και άρχισε να διαβάζει τα έργα των Προυτόν, Μπακούνιν, Κροπότκιν και άλλων.

Σε ηλικία 19 χρόνων, οργάνωσε μια διαδήλωση φοιτητών με κόκκινες σημαίες και συνθήματα «Ισότητας-Αδελφότητας-Κοινοκτημοσύνη» και «Δωρεάν Παιδεία». Την ίδια εποχή, σύμφωνα με τον Θ. Μπενάκη, ο Καλλέργης συμμετείχε σε ένα κύκλο νέων γύρω από το περιοδικό «Άρδην» που κυκλοφόρησε το 1885 ο Πλάτων Δρακούλης, το οποίο, σύμφωνα με τον Π. Νούτσο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του αρχικού ιδεολογικού του προσανατολισμού. Ο ίδιος ο Δρακούλης υπήρξε ένας από τους κύριους συνεργάτες στην εφημερίδα του Καλλέργη «Σοσιαλιστής» κατά την πρώτη περίοδο (Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1890).

Το 1890 ο Καλλέργης, επικεφαλής ομάδας συντρόφων του, ίδρυσε στην Αθήνα τον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο, του οποίου τα περισσότερα μέλη ήταν φοιτητές και μαθητές. Παράλληλα, κυκλοφόρησε την εφημερίδα «Σοσιαλιστής». Στην εφημερίδα αυτή, ο Καλλέργης δημοσίευσε ένα επαναστατικό σοσιαλιστικό πρόγραμμα, αρκετά προωθημένο σε απόψεις και προτάσεις για την εποχή, έχοντας ήδη αρχίσει να οραματίζεται μια αναπτυγμένη αγροτικά και βιομηχανικά σοσιαλιστική κοινωνία. Εκτός από την Αθήνα, μέλη ή φίλοι του Συλλόγου υπήρξαν και σε άλλες

πόλεις της χώρας, όπως Κέρκυρα, Ζάκυνθο, Σύρο, Πάτρα, Βόλο, Χαλκίδα και Ναύπλιο. Τον Σεπτέμβρη του 1890, για διάφορους λόγους, η εφημερίδα διέκοψε την κυκλοφορία της, ενώ και ο Σύλλογος περιέπεσε σε αδράνεια και αρκετά στελέχη του συνεργάστηκαν με τον κύκλο του Δρακούλη, συγκροτώντας τον Κοινωνικό Σύνδεσμο και εκδίδοντας την εφημερίδα «Κοινωνία-Αρδην», σχήματα και απόπειρες που τελικά απέτυχαν.

Τον Αύγουστο του 1892, ο Καλλέργης και οι φίλοι του επανιδρύουν τον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο και επανακυκλοφορούν την εφημερίδα «Σοσιαλιστής». Επίσης, εκλέχθηκε προσωρινή πενταμελής επιτροπή αποτελούμενη από τους Σ. Καλλέργη, Χαρίλαο Πουλόπουλο, Ιωάννη Ρετιτάγκο, Διονύσιο Μάργαρη, Γεώργιο Α. Δημόπουλο, Αναστάσιο Λογοθέτη και Ιπποκράτη Παπαδημητρόπουλο. Στο τέλος του ίδιου μήνα σε νέα συνεδρίαση ψηφίστηκε το Καταστατικό και εκλέχθηκε μόνιμο Συμβούλιο της οργάνωσης αποτελούμενο από τους Σ. Καλλέργη, Γ.Α.Δημόπουλο, Χ. Πουλόπουλο. Στέφ. Ταγωνίδη, Ι. Παπαδημητρόπουλο, Αναστ. Ζωγράφο και Σάβ. Αντωνιάδη. Διευθυντής εκλέχθηκε ο Σ. Καλλέργης, γραμματέας ο Γ.Α.Δημόπουλος και ταμίας ο Εμμ. Αναστασάκης. Το φθινόπωρο του 1892 προσχώρησε στο Σύλλογο η Αλληλοβοηθητική Εταιρεία Τεχνιτών από την κωμόπολη Μαζέικα Καλαβύτων.

Στα τέλη του 1892, λόγω της εισδοχής νέων μελών, αναδιαρθρώθηκε η εσωτερική δομή του Συλλόγου και αποφασίστηκε η δημιουργία τεσσάρων τμημάτων με τα ονόματα «Ισότης», «Αδελφότης», «Ελευθερία» και «Δράσις». Το κάθε τμήμα είχε κοσμήτορα, γραμματέα και συμβούλους. Έτσι, στο τμήμα «Δράσις» κοσμήτορας ήταν ο Σ. Καλλέργης, γραμματέας ο Αλεξ. Ματιάτος και σύμβουλοι οι Δημ. Παπαδημητρίου, Δ. Καλλέργης και Κ. Συνοδινός. Στο τμήμα «Αδελφότης» κοσμήτορας ήταν ο Ν. Τολύπας, γραμματέας ο Σ. Ταγωνίδης και σύμβουλοι οι Γ.Α.Τζιτζίτης, Ν. Σαΐτας και Γ.Ν. Τζιτζίτης. Στο τμήμα «Ελευθερία» κοσμήτορας ήταν ο Χ. Πουλόπουλος, γραμματέας ο Ι. Παπαδημητρόπουλος και σύμβουλοι οι Δ. Αναγνωστόπουλος, Ν. Φιλιππούσης και Γ. Αποστολίδης. Στο τμήμα «Ισότης» κοσμήτορας ήταν ο Σπ. Νάγος, γραμματέας ο Ε. Μαρκαντωνάτος και σύμβουλοι οι Χρ. Βούλγαρης, Ι. Χρηστόπουλος και Δημ. Στριμμένος. Επίσης, μάλλον συγκροτήθηκε και τμήμα σπουδαστών. Τα περισσότερα μέλη του ανασυγκροτημένου Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου ήσαν ελεύθεροι επαγγελματίες (ιδιοκτήτες καταστημάτων) και υπάλληλοι. Το 1893, ο Καλλέργης πρότεινε τη ένταξη του Συλλόγου στη Β' Διεθνή (που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1889), αλλά δημιουργήθηκε ένταση εξαιτίας διαφωνιών για διάφορα ζητήματα και τον Ιανουάριο του 1893 τα μέλη του Συμβουλίου Α. Ζωγράφος και Γ.Α.Δημόπουλος αντικαταστάθηκαν από τους Σ. Νάγο και Ε. Μαρκαντωνάτο αντίστοιχα.

Από εκεί και πέρα, ο Σύλλογος αναπτύχθηκε αρκετά, καθώς δημιουργήθηκαν νέα τμήματα στον Πειραιά, στο Λαύριο, στον Πύργο, στη Σύρο και στο Κατάκωλο, ενώ επρόκειτο να ιδρυθούν άλλα στην Καλαμάτα, στην Άρτα και στην Κέρκυρα. Στο τμήμα Πειραιά κοσμήτορας ήταν ο δάσκαλος Μαρ. Σακαγιάννης, γραμματέας ο φοιτητής Ιω. Κατσαφάδος, ταμίας ο Δ. Γιακουμάκης και σύμβουλοι οι Καρ. Κατσής, Χρ. Δέδες και Γ. Καμπίτης. Στο τμήμα Λαυρίου (η συγκρότηση του οποίου εμφανίζεται από τον Θ. Μπενάκη ως προσωπική επιτυχία του Σ. Νάγου) κοσμήτορας ήταν ο δικηγόρος Κοσμάκης, γραμματέας ο επίσης δικηγόρος Αντ. Μπουρνιάς, ταμίας ο Ιω. Καλιμπασέρης και σύμβουλοι οι Ν. Βλαστάρης, Γ. Κοντογιώργης και Γ. Καρράς. Το τμήμα Πύργου ιδρύθηκε την 1η Μαΐου 1893 και είχε εξαμελές συμβούλιο του οποίου κοσμήτορας ήταν ο Ευστάθιος Μαρινόπουλος, γραμματέας ο Ιωάννης Καραμίχαλος, ταμίας ο Κων. Σταματόπουλος και μέλη οι Ιω. Παπαγεωργαντάς, Γ.Χ.Δασκαλάκης και Ανδρέας Καρκαβίτσας. Στο τμήμα Κατακώλου σημαντική μορφή ήταν ο Άγγελος Μωρέτης. Φαίνεται, όμως, ότι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1893 ξέσπασαν διαμάχες που υπέβασκαν από καιρό πριν στο εσωτερικό του Συλλόγου, αν κρίνουμε από το παρακάτω δημοσίευμα στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Σοσιαλιστικός Σύλλογος» που κυκλοφόρησε στις 14 Αυγούστου 1893:

«ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ»

Συνεδρίασις της 24 Ιουνίου 1893 Παρόντων των μελών Ευάγ. Μαρκαντωνάτου Γραμματέως, Κ. Συνοδινού, Ανδρ. Ανεμογιάννη, Αλ. Ματιάτου και Σπ. Νάγου Συμβούλων, των δύο ετέρων μελών Σταύρου Καλλέργη, Διευθυντού και Χαρ. Πουλοπούλου, Συμβούλου, προσκληθέντων και αυτών υπό του Γραμματέως και μη προσελθόντων, πρώτος λαμβάνει τον λόγον ο Σύμβουλος Αλ. Ματιάτος, όστις αναγινώσκει κατηγορητήριον κατά του Διευθυντού του Συλλόγου Σταύρου Καλλέργη συγκείμενον εκ 12 άρθρων των εξής:

1) Παρεβίασε το άρθρον 2 του Καταστατικού του Συλλόγου αρνηθείς ν' αντικατασταθή το εις την αλλοδαπήν αποδημήσαν προ πολλού μέλος του Συμβουλίου Ιππ. Παπαδημητρόπουλος. 2) Παρεβίασε το άρθρον 4 παύσας παρανόμως τον πρώην Γραμματέαν του Συλλόγου Γ. Δημόπουλον αναδεχθείς αυτός πάσαν την ευθύνην. 3) Παρεβίασε το άρθρον 10 οικειοποιηθείς δικαιώματα Προέδρου των συνεδριάσεων. 4) Παρεβίασε το άρθρον 11 αρνηθείς να κανονισθή υπό του Συμβουλίου η πορεία της παρ' αυτού εκδιδομένης εφημερίδος ο «Σοσιαλιστής». 5) Παρεβίασε το άρθρον 13 δαπανήσας χρήματα του Συλλόγου. 6) Παρεβίασε το άρθρον 22 επιτρέψας την ίδρυσιν Τμημάτων εν τοις Επαρχίαις χωρίς οι απαρτίζοντες αυτά να ήνε μέλη του εν Αθήναις Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου, εξαπατήσας το Συμβούλιον ότι έχουσιν εγγραφεί. 7) Είπεν εις το μέλος του Συμβουλίου Κ. Συνοδινόν και εις άλλους πολλούς δημοσία, ότι θα διευθύνη τον Σύλλογον όπως θέλη αυτός, μη λαμβάνων υπ' όψιν του ούτε την γνώμην του Συμβουλίου ούτε το Καταστατικόν. 8) Ενώπιον των μελών του Συμβουλίου Ματιάτου, Πουλοπούλου, Μαρκαντωνάτου, Νάγου και Συνοδινού εξύβρισε κατ' επανάληψιν τους εν Ευρώπη σοσιαλιστάς Π. Αργυριάδη και Πλ. Δρακούλην ως παραπόντας και εκμεταλλευτάς της σοσιαλιστικής ιδέας. 9) Ενώπιον των μελών του Συμβουλίου Πουλοπούλου, Μαρκαντωνάτου, Ματιάτου και Συνοδινού και άλλων είπεν ότι η εφημερίς του είναι ο Σύλλογος, και ως ήνε ιδιοκτήτης της εφημερίδος του, ούτω ήνε ιδιοκτήτης !!! και του Συλλόγου. 10) Καθυστερεί εις το μέλος του Συμβουλίου Σπ. Νάγον τρεις μισθούς ότι ήνε εις την εφημερίδα του, ως μαρτυρούσιν οι Ματιάτος και Μαρκαντωνάτος. 11) Δια να διαβάλη τον Σπ. Νάγον, εψεύσθη ενώπιον του αστυνόμου Ζάχου, ειπών, ότι ο Σπ. Νάγος υπεξείρεσε την σφραγίδα του Συλλόγου, ενώ εγνώριζεν ότι την σφραγίδα κατέχει κατά το Καταστατικόν ο Γραμματεύς Ε. Μαρκαντωνάτος. 12) Εψεύσθη ενώπιον της Δ' γενικής συνελεύσεως του Συλλόγου ειπών ότι η λέξις «λοιπών» παρεισέφησεν εκ τυπογραφικού λάθους, ενώ αύτη είναι εγγεγραμμένη και εις τα χειρόγραφα του Καταστατικού. Μετά την ανάγνωσιν του Κατηγορητηρίου το Συμβούλιον ομοφώνως προέβη εις την αποκήρυξιν του ως Διευθυντού και προτάσει του Σπ. Νάγου διεγράφη και από μέλος του Συλλόγου δυνάμει των άρθρων 4 και 21 του Καταστατικού.

Ο Γραμματεύς Ε. Μαρκαντωνάτος λέγει ότι επειδή πρόκειται να μεταβή εις Σπέτσας, κρίνει καλόν, κατά την σημερινήν συνεδρίασιν του Συμβουλίου, να εκλεγή νέος Διευθυντής. Το Συμβούλιον παραδέχεται και ως νέον Διευθυντήν του Συλλόγου εκλέγει τον Πλάτωνα Κ. Δρακούλην εν Λονδίνω διαμένοντα. Ο Σύμβουλος Συνοδινός προτείνει, όπως ο Γραμματεύς επιφορτισθή και ειδοποιήσει τον Πλ. Δρακούλην περί της εκλογής του.

Τη προτάσει δε του Α. Ανεμογιάννη γίνεται δεκτόν, όπως αντικατασταθή εις το Συμβούλιον και ο Σύμβουλος Πουλόπουλος ως συμπράκτοντος μετά του Καλλέργη δια του Ι. Αποστολίδη.

Λύεται η συνεδρίασις ώρα 6 Μ.Μ.

ΔΗΛΩΣΙΣ

Μετά την εκ του Συλλόγου αποπομπήν του ο Καλλέργης περισυλλέξας 3-4 πρόσωπα τα χειροτόνησεν Συμβούλους και ωνόμασε πάλιν εαυτόν Διευθυντήν, όπως δε μη συμβαίνει σύγχυσις μεταξύ του Συλλόγου του Καλλέργη και του Κεντρικού Σοσιαλ. Συλλόγου, δηλούμεν ότι οι αποτεινόμενοι προς τον Κεντρικόν Σοσιαλιστικόν Σύλλογον δέον ν' απευθύνωνται ούτω: Εφημερίς «Σοσιαλιστικός Σύλλογος» Αθήνας.

Ο Γραμματεύς του Κεντ. Σοσιαλ. Συλλόγου
Ευάγγ. Μαρκαντωνάτος.

Η εφημερίδα «Σοσιαλιστικός Σύλλογος» άρχισε να κυκλοφορεί, με την ευθύνη και άμεση συμμετοχή των περισσότερο ριζοσπαστικών και αναρχικών εκείνη την εποχή μελών του Κεντρικού

Σοσιαλιστικού Συλλόγου, που με την παραπάνω απόφαση φαίνεται ότι αποστασιοποιείται πλέον από τον προσωποπαγή έλεγχο του Σ. Καλλέργη και του άμεσου περιβάλλοντός του. Ο Καλλέργης φέρεται ότι έμεινε μόνο με ελάχιστους φίλους, αλλά, όμως, με αρκετές διασυνδέσεις στο σοσιαλιστικό και αναρχικό κίνημα της Ευρώπης, ενώ εξακολούθησε να κυκλοφορεί το «Σοσιαλιστή». Με την έκδοση της εφημερίδας «Σοσιαλιστικός Σύλλογος», μπαίνουν οι βάσεις για τη συγκρότηση μιας πιο συγκεκριμένης συλλογικότητας των αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών κάτι που επιχειρήθηκε λίγα χρόνια αργότερα με την ίδρυση του Συνδέσμου «Κόσμος». Ο δε Πλάτων Δρακούλης διατηρεί ακόμα τα χρόνια εκείνα τις αντιεξουσιαστικές του τάσεις γι' αυτό και προτάθηκε ως νέος διευθυντής του Συλλόγου. Επίσης, τον Σεπτέμβριο του 1893, ο Σύλλογος επρόκειτο να συγκαλέσει σύσκεψη όλων των σοσιαλιστικών κέντρων και ομάδων της Τουρκίας, αλλά δεν είναι ιστορικά διαπιστωμένο εάν έγινε κάτι τέτοιο.

Τον Μάιο του 1894 διακόπηκε ξανά η κυκλοφορία του «Σοσιαλιστή».

Στο μεταξύ, στη δεύτερη περίοδο του «Σοσιαλιστή» (Αύγουστος 1892-Μάιος 1894) ο Καλλέργης θα γράψει μερικά σημαντικά κείμενα, όπως τα «Πρακτικός Κοσμοπολιτικός Σοσιαλισμός», «Οδηγός παντός ανθρώπου» (1892), «Πραγματεία περί σοσιαλισμού, μηδενισμού και αναρχίας» (1893), «Εγκόλπιον του εργάτου» (1893) και άλλα, που τύπωσε και διένειμε σε ξεχωριστά φυλλάδια.

Μερικά από τα κείμενα αυτά παρατίθενται στα βιβλία: «Σταύρος Καλλέργης. Ανέκδοτα κείμενα», έκδοση της ΓΣΕΕ, στο βιβλίο «Σταύρος Καλλέργης. Το όραμα και η πράξη του πρωτοπόρου σοσιαλιστή», έκδοση Ιδρύματος Κοινωνικών-Ιστορικών Ερευνών «Σταύρος Καλλέργης», στο βιβλίο του γιου του Λυκούργου Καλλέργη, «Σταύρος Καλλέργης. Το Διεθνές Σοσιαλεργατικό Κίνημα από τον 19ο αιώνα και ο "υπαρκτός" σοσιαλισμός», Εκδόσεις «Προσκήνιο»-Άγγελος Σιδεράτος και στο περιοδικό «Ερεισμα» των Χανίων Κρήτης (τεύχος-αφιέρωμα του 1996). Κατά την περίοδο αυτή, ο «Σοσιαλιστής» δημοσιεύει λιγότερα άρθρα του Πλ. Δρακούλη, αλλά αρκετά κείμενα των Παύλου Αργυριάδη από τη Γαλλία, Ευάγγελου Μαρκαντωνάτου και Ηρακλή Αναστασίου, ενώ ο Διονύσης Μάργαρης μεταφράζει διάφορα κείμενα από τα ιταλικά και ο Γιάννης Μαγκανάρας είναι ανταποκριτής της εφημερίδας στην Πάτρα. Τέλος, ο Ιωάννης Γεωργαντόπουλος, καθηγητής του Αβερωφείου Γυμνασίου, γράφει κείμενα για τη δράση των Ρώσων μηδενιστών.

Ο Σταύρος Καλλέργης ήταν από τους συνδιοργανωτές των πρώτων εορτασμών της Εργατικής Πρωτομαγιάς στην Ελλάδα. Την 1η Μαΐου 1891, μαζί με 12 συντρόφους του, φωτογραφήθηκαν όλοι μαζί, ως συμβολική συμμετοχή στην παγκόσμια ημέρα των εργατών. Το 1892 συγκεντρώθηκαν περίπου 30 άτομα στο Παναθηναϊκό Στάδιο και διαμαρτυρήθηκαν «εναντίον του πλουτοκρατικού καθεστώτος». Στις 2 Μαΐου 1893, συμμετείχαν στο γιορτασμό περίπου 500 άτομα και ο Καλλέργης ήταν ο κεντρικός ομιλητής. Στη συγκέντρωση εγκρίθηκε ψήφισμα, αλλά καθώς τους επόμενους μήνες μαζεύτηκαν και άλλες υπογραφές, ο Καλλέργης πήγε στη βουλή στις 2 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου να το παραδώσει. Το παρέδωσε στον πρόεδρο, αλλά, καθώς έβλεπε ότι η ώρα περνούσε και δεν διαβαζόταν, αποφάσισε να το διαβάσει ο ίδιος. Άρχισε τότε να διαβάσει και καθώς είχε βροντερή φωνή, οι βουλευτές τρομοκρατήθηκαν και άρχισαν να φωνάζουν: «Ου, οι αναρχικοί, θεέ μου, παναγία μου, θα ρίξουν βόμβες» και άλλα τέτοια. Έτσι ο Καλλέργης συνελήφθη. Την 1η Μαΐου 1894 ο γιορτασμός ήταν ενιαίος και συμμετείχαν αρκετά άτομα (κάπου έγινε λόγος για 6.000) που συγκεντρώθηκαν ξανά στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Μίλησαν οι αναρχικοί Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος και Γραμματικός, ο Πλάτωνας Δρακούλης και ο Σταύρος Καλλέργης. Μετά το τέλος, όμως, της εκδήλωσης ο Καλλέργης και διάφοροι άλλοι συνελήφθησαν. Είχε, στο μεταξύ, μεσολαβήσει και το επεισόδιο με τον Μαρκαντωνάτο (για το οποίο γίνεται λόγος παρακάτω). Παρέμεινε προφυλακισμένος μέχρι τις 28 Οκτωβρίου 1894, οπότε δικάστηκε, αθώωθηκε και αναχώρησε αμέσως για τη Γαλλία από όπου επέστρεψε μετά από 14 μήνες στα τέλη του φθινοπώρου του 1895. Μάλιστα, πριν αναχωρήσει για τη Γαλλία έγινε αποδέκτης αρκετών συγχαρητηρίων επιστολών για την αθώωσή του. Μια από αυτές ήταν και η ακόλουθη αναρχικών από τον Πύργο, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 59 του «Σοσιαλιστή» (Νοέμβριος 1894):

«ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΣΥΓΧΑΡΗΤΗΡΙΑ

Μεταξύ των άλλων ελάβομεν και το κάτωθι συγχαρητήριο τηλεγράφημα, όπερ δημοσιεύομεν ένεκεν ιδιαίτερων λόγων: Σταύρον Καλλέρην Συγχαίρομεν. Το κράτος της αληθείας εκμηδενίση πάν άλλο κράτος.

Εν Πύργω

Δ. Αρνέλος, Δ. Καλατζόπουλος, Δ. Μπαντούνας, Πετρίτης, Β. Θεοδωρίδης».

(Να σημειωθεί ότι ο Δημήτρης Καλατζόπουλος θα εγκατασταθεί αργότερα στο Βόλο όπου θα ιδρύσει μια ομάδα αναρχοσυνδικαλιστικών τάσεων και θα εκδώσει τη βραχύβια εφημερίδα «Εργάτης»).

Ο Σ. Καλλέργης πήγε στη Γαλλία ως προσκαλεσμένος των εκεί Ελλήνων αναρχικών και σοσιαλιστών, Παύλου Αργυριάδη, Κ. Τσαβούτη, Γ. Γαβριήλ, Α. Μανωλάκου και Γ. Πουντελίκα. Στο Παρίσι, ο Παύλος Αργυριάδης τον έβαλε να εργασθεί στο τυπογραφείο του Τζ. Αλεμάν. Ταυτόχρονα, γνωρίστηκε με αρκετούς αναρχικούς και σοσιαλιστές της εποχής εκείνης, Ζαν Γκραβ, Κροπότκιν, Λουίζ Μισέλ, Ζαν Ζωρές και άλλους. Μετά από ένα χρόνο πήγε στη Λυών, αλλά καθώς ήταν ήδη αρκετά γνωστός στη γαλλική αστυνομία συνελήφθη και στάλθηκε στη Μασσαλία και από εκεί πίσω ξανά στο Παρίσι. Με την επιστροφή του στο Παρίσι, απέκτησε επαφές και με την ομάδα που εξέδιδε το περιοδικό «Almanac du Pere Peinard», με την εφημερίδα «Libertaire» του Σεμπασιτιάν Φορ και με την εκδοτική ομάδα των «Les Temps Nouveaux».

Ταξίδεψε και σε αρκετές άλλες χώρες και έμεινε αρκετό διάστημα στην Κωνσταντινούπολη και στη Βιέννη. Όταν ο Καλλέργης επανήλθε στην Ελλάδα, η οργάνωσή του ήταν διασπασμένη καθώς οι περισσότεροι αναρχικοί είχαν, όπως είπαμε πριν, συγκροτήσει δική τους ξεχωριστή οργάνωση. Το 1896 επανέλαβε την έκδοση του «Σοσιαλιστή», σηματοδοτώντας την τρίτη περίοδο της εφημερίδας. Αλλά τότε διέκοψε ξανά την κυκλοφορία της, γιατί μετέβη στην Κρήτη για να συμμετάσχει στη νέα εξέγερση εναντίον της οθωμανικής κατοχής. Εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Κρητικής Πολιτείας και ήταν υποψήφιος βουλευτής Ρεθύμνου. Έγιναν κάποιες απόπειρες δολοφονίας του και στο τέλος επέστρεψε στην Αθήνα και επανέκδωσε τον «Σοσιαλιστή», με αρκετές, όμως, αλλαγές, κυρίως στο περιεχόμενο. Είχε, στο μεταξύ, αρχίσει να εγκαταλείπει σταδιακά όσες από τις αναρχικές ιδέες πίστευε και δημοσίευσε ένα αναμορφωμένο, σε σχέση με το πρώτο, σοσιαλιστικό πρόγραμμα, καθώς και την «Επιστολή προς άπαντας τους Έλληνας σοσιαλιστάς», στην οποία καταφερόταν εναντίον των αναρχικών, αν και, την ίδια στιγμή, προσπάθησε να έρθει σε επαφή με μερικούς αναρχικούς (όπως τους Μαγκανάρα, Καραμπίλια και Μαχαιρά) για τη δημιουργία σοσιαλιστικού κόμματος.

Στην Αθήνα ο Καλλέργης παρέμεινε μέχρι το 1904, οπότε εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Κρήτη και άρχισε να αγωνίζεται για την ένωσή της με την Ελλάδα. Το 1908 παντρεύτηκε και από το γάμο του απέκτησε στη συνέχεια επτά παιδιά, ενώ γνωρίστηκε και με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, αλλά διαφώνησε με τις απόψεις του και δεν συνεργάστηκε μαζί του. Το 1912 τύπωσε την «Εκκλήση προς τους σοσιαλιστάς βουλευτάς, εφημερίδας και συλλόγους, καθώς και παράγοντας της Ευρώπης και της Αμερικής», στην ελληνική και γαλλική γλώσσα, ζητώντας τη συμπαράστασή τους στο ζήτημα της απελευθέρωσης της Κρήτης και ένωσή της με την Ελλάδα. Το 1914 τύπωσε τη «Διάλεξη για το σοσιαλισμό» και την απέστειλε στο Σοσιαλιστικό Σύλλογο Αθήνας. Στο τελευταίο αυτό κείμενό του φαίνεται ότι είχε αλλάξει εντελώς τις ιδέες του, περνώντας πλέον σε μεταρρυθμιστικές και κοινοβουλευτικές απόψεις. Πέθανε το 1926, άμφωτος, στο χωριό Μπραχήμο Μυλοποτάμου.

Όπως είπαμε, το 1890 ο Σταύρος Καλλέργης, ίδρυσε τον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο και στις 3 Ιουνίου 1890, εξέδωσε την εφημερίδα «Σοσιαλιστής», όπου συνυπήρχαν σοσιαλιστές και αναρχικοί, οι οποίοι δρούσαν από κοινού. Γραμματέας του Συλλόγου ήταν για μεγάλο διάστημα ο αναρχικός Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος. Οι περισσότεροι αναρχικοί, αφού απέπεμψαν από το Σύλλογο το Σταύρο Καλλέρη, κυκλοφόρησαν τον Αύγουστο του 1893 την εφημερίδα «Σοσιαλιστικός Σύλλογος» ως όργανο του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου και στην οποία

αρθρογραφούσαν τακτικά οι Ε. Μαρκαντωνάτος, Αλ. Ματιάτος, Γ. Μαγκανάρας και άλλοι, ενώ δημοσιεύονταν και άρθρα του Π. Δρακούλη. Μετέπειτα, η κίνηση αυτή εξελίχθηκε στο Σύνδεσμο «Κόσμος».

Πριν φτάσουμε, όμως, στην ίδρυση του Συνδέσμου «Κόσμος», παραθέτουμε μερικά αξιοσημείωτα γεγονότα που προηγήθηκαν της συγκρότησής του.

Όπως είπαμε πριν, στο γιορτασμό της Εργατικής Πρωτομαγιάς του 1894 στο Παναθηναϊκό Στάδιο, συμμετείχαν χιλιάδες άτομα με κόκκινες σημαίες και κονκάρδες, τραγουδώντας τη «Μασσαλιώτιδα» όπου μίλησαν οι Δρακούλης, Καλλέργης, Μαρκαντωνάτος και Γραμματικός. Στις 20 Μαΐου 1894, οι εφημερίδες δημοσίευσαν μια επιστολή προς το γνωστό κεφαλαίουχο και τσιφλικά Ανδρέα Συγγρό, η οποία έλεγε τα εξής: «Πρέπει να δώσεις 23.560 δραχμές δια την έκδοσιν σοσιαλιστικού περιοδικού, ει δ' άλλως σείεται υπό τους πόδας σου το έδαφος και μοιραίων και άγριον τέλος σε περιμένει. Με εμπνέει το παράδειγμα του Ραβασόλ, του Βαγιάν, του Πολλά και του Ανρύ και τίποτε δεν με εμποδίζει να χρησιμοποιήσω τας μεθόδους των. Υποσημειούμαι μεθ' όλον το μίσος το οποίον τρέφω. Ε. Μαρκαντωνάτος». Ταυτόχρονα, τη νύχτα της 20 προς 21 Μαΐου 1894, η Σταδίου γέμισε με συνθήματα και προκηρύξεις που έγραφαν «Ζήτω ο σοσιαλισμός. Θάνατος στους πλούσιους».

Από την έρευνά μας και εξετάζοντας την όλη πολιτική δραστηριότητα του Μαρκαντωνάτου, καταλήγουμε στο ότι η επιστολή αυτή θα πρέπει να ήταν προβοκάτσια της αστυνομίας ή «φάρσα» κάποιου αγνώστου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, στο διάστημα αυτό μια διεθνής αστυνομική υπηρεσία, με έδρα την Αμβέρσα του Βελγίου, είχε επιφορτισθεί με το έργο να χτυπήσει, με κάθε τρόπο, κάθε συνδικαλιστική και κοινωνική εκδήλωση, παντού στον κόσμο, συνεργαζόμενη με τις διάφορες κυβερνήσεις. Η υπηρεσία αυτή είχε ζητήσει τότε από την ελληνική κυβέρνηση φωτογραφίες όλων όσων είχαν πάρει μέρος στο γιορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1894 και, κυρίως, των ομιλητών, ενώ συνέστησε να διώκονται ποινικά ιδιαίτερα οι αναρχικοί με κάθε μέσο. Ο τότε διευθυντής της αστυνομίας Σταυρόπουλος, με τους υπαρχηγούς Έβερτ και Παλαμάρα, άρχισαν τις έρευνες. Ο Μαρκαντωνάτος ήταν καταζητούμενος για αρκετό καιρό. Στη διάρκεια του καλοκαιριού του 1894, συνελήφθησαν δέκα σοσιαλιστές και αναρχικοί, οι Ματιάτος, Δημόπουλος, Αποστολίδης, Μάργαρης, Καραγιάννης, Δούμας, Μπουρνιάς, Αθανασόπουλος, Συνοδινός και Παπαδημητρίου. Στα κρατητήρια έφαγαν τόσο ξύλο, που ο Διονύσιος Μάργαρης - κουρέας στο επάγγελμα - πέθανε από τα βασανιστήρια και τις κακουχίες. Ο Λυκούργος, γιος του Σταύρου Καλλέργη, σε συνέντευξη του ανέφερε ότι αυτός που πέθανε στη φυλακή από τα βασανιστήρια ήταν ο Μαρκαντωνάτος, αλλά είναι επιβεβαιωμένο ότι ο Μάργαρης ήταν αυτός που πέθανε όντας κρατούμενος. Ο Καλλέργης και οι υπόλοιποι οργάνωσαν συγκέντρωση διαμαρτυρίας στις Στήλες του Ολυμπίου Διός και, στη συνέχεια, οργανώθηκε μια περιοδεία στην επαρχία. Στις 28 Αυγούστου 1894, συνελήφθη ο Καλλέργης και οδηγήθηκε στις φυλακές του στρατώνα στο Μοναστηράκι. Λίγες μέρες αργότερα συνελήφθη και ο Ευάγ. Μαρκαντωνάτος.

Οι 10 αρχικοί συλληφθέντες, εκτός του Μάργαρη και οι Καλλέργης και Μαρκαντωνάτος, κατηγορήθηκαν ότι συμμετείχαν σε «*παράνομην συνάθροισιν*», αυτή δηλαδή της Εργατικής Πρωτομαγιάς του ίδιου χρόνου. Η δίκη του Καλλέργη διαχωρίστηκε και κατηγορήθηκε ότι διοργάνωσε σοσιαλιστικές συναθροίσεις σε διάφορα μέρη, ότι έσπειρε τη διχόνοια ανάμεσα στο λαό και ότι δημοσίευσε στον «Σοσιαλιστή» το άρθρο του Κροπότκιν «Εις αιών προσδοκίας». Αλλά στη δίκη του στις 28 Οκτωβρίου, αθωώθηκε και μετέβη στο Παρίσι, όπως είπαμε.

Κατά τα μέσα Οκτωβρίου, διαχωρίστηκε και η δίκη του Ευάγγελου Μαρκαντωνάτου από των υπολοίπων, αλλά τελικά αθωώθηκε.

Οι υπόλοιποι συλληφθέντες όταν απελευθερώθηκαν τον Αύγουστο του 1894, εξαιτίας της συνεχιζόμενης προφυλάκισης του Καλλέργη και της επακόλουθης διακοπής της κυκλοφορίας του «Σοσιαλιστή», άρχισαν να εκδίδουν μια νέα εφημερίδα, τον «Σοσιαλισμό», η κυκλοφορία, όμως, της οποίας μάλλον σταμάτησε προς το τέλος του χρόνου αυτού. Στην ομάδα και εφημερίδα αυτή συμμετείχε και ο Δημήτρης Φωτόπουλος, ο οποίος, αργότερα συνεργάστηκε με το «Νέον Φως» του Πύργου και μετά τη διάλυση του Αναρχικού Ομίλου Πύργου επανήλθε στην Αθήνα. Ο Δημήτρης

Φωτόπουλος αργότερα έγινε μαρξιστής και συμμετείχε στο Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος (ΣΤΕΤΕ), που είχε ιδρυθεί το 1908 από τον Δρακούλη και άλλους. Στην οργάνωση αυτή συμμετείχαν οι Βασίλης Δουδούμης - παλαιός σοσιαλιστής από την Πάτρα και πρόεδρος της παλαιάς Σοσιαλιστικής Αδελφότητας Πάτρας - ο Δημήτρης Στωικός, ο αναρχικός και τακτικός αρθρογράφος του «Σοσιαλιστή» Ηρακλής Αναστασίου, το παλιό μέλος του Σοσιαλιστικού Συνδέσμου «Κόσμος» Αντώνιος Γαβαλάς και άλλοι.

Ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος

Ο Ευάγγελος Μαρκαντωνάτος γεννήθηκε στην Κεφαλονιά το 1868. Ήταν φοιτητής Νομικής όταν εντάχθηκε στον Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο και έγινε γραμματέας του. Ήταν, επίσης, αρθρογράφος του «Σοσιαλιστή». Αμφισβήτησε, όμως, την ηγεσία του Καλλέργη και στην κυκλοφορία της εφημερίδας «Σοσιαλιστικός Σύλλογος». Ομιλητής, όπως είδαμε πριν, στην εκδήλωση για την Πρωτομαγιά του 1894 «προκαλέσας ενθουσιώσεις ζητωκραυγές για την σοσιαλιστική ιδέαν» («Ακρόπολις», 2 Μαΐου 1894, αναδημοσίευση Π. Νούτσου). Μετά την αθώωσή του, αντιτάχθηκε και δεν συμμετείχε στην ενοποίηση των τότε σοσιαλιστικών ομάδων για την υποψηφιότητα του Πλάτωνα Δρακούλη στις εκλογές του 1895 και φέρεται να συνεργάστηκε στενά με την αναρχική ομάδα-εφημερίδα της Πάτρας «Επί τα Πρόσω» και την «Αναρχική Βιβλιοθήκη». Λέγεται ότι μετά τη διάλυση των Πατρινών αναρχικών μετανάστευσε στις ΗΠΑ και από τότε χάθηκαν τα ίχνη του.

Παρατίθεται στη συνέχεια άρθρο του Ευάγγελου Μαρκαντωνάτου, με τίτλο «Η πολυτέλεια ως προνόμιο που πηγάζει από το γένος και τον πλούτο», που δημοσιεύτηκε στον «Σοσιαλιστή» (τεύχος 16, Δεκέμβριος 1892):

«Η ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ ΩΣ ΠΡΟΝΟΜΙΟ ΠΟΥ ΠΗΓΑΖΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ.

Την ανισότητα των κοινωνιών χαρακτηρίζει προ πάντων η πολυτέλεια. Από των αρχαιοτάτων χρόνων ο κοινωνικός ούτος σάραξ κατατρώγει την ανθρωπότητα. Ανατρέχοντες εις τους αρχαίους χρόνους βλέπομεν ότι όπου ο άνθρωπος ην δούλος εκεί και η πολυτέλεια είχε φθάσει εις το ακρότατον αυτής σημείον. Δια τους εκμυζητάς του λαού βασιλείς και άρχοντας των αρχαίων Ασσυρίων, Αιγυπτίων κτλ., η πολυτέλεια ήν το μόνον μέσον όπως επιδειξώσι την επί των λοιπών ανθρώπων υπεροχήν των.

Όσον η ανθρωπότης ανεπτύσσετο τόσον αύτη ελαττούτο, όσον δε εξαχρειούτο, τόσον ηύξανεν. Είναι ιστορικώς αποδεδειγμένον ότι τα έθνη εκείνα καθώς και τα πρόσωπα, τα οποία εκυριεύθησαν υπό του δαίμονος της πολυτελείας διεφθάρησαν και καταστράφησαν.

Ο αρχαίοι Ρωμαίοι εφ' όσον διετέλουν λιτοί και ολιγαρκείς εδοξάσθησαν και εμεγαλούργησαν, όταν δε εισεχώρησε παρ' αυτοίς ο σάραξ της πολυτελείας, ητιμάσθησαν εξηχρειώθησαν και παρεσκεύασαν την πτώσιν των. Ο μέγας Αλέξανδρος ημαύρωσεν οπωσούν κατά τα τελευταία του έτη το εαυτού όνομα, ένεκεν της εις την πολυτέλειαν ροπής αυτού. Κατά τους νεωτέρους χρόνους καθ' ούς την αριστοκρατίαν του γένους και της παιδείας αντικατέστησεν η του πλούτου, η πολυτέλεια έλαβε μεγαλητέραν επίδοσιν. Ούτω δε βλέπομεν ότι ενώ χιλιάδες χιλιάδων τέκνων του λαού πάσχουσιν εκ της πείνης και ριγώσιν εκ του ψύχους, η αβροδίατος κόρη νεοπλούτου εμπόρου κατασπαταλά χιλιάδας δραχμών εις πολυτελή κοσμήματα και φορέματα ουδόλωσ λογιζόμενη ότι υπάρχουσι χιλιάδες δυστυχείς οίτινες στερούνται και του επιουσίου άρτου.

Ο σοσιαλισμός θεωρεί την πολυτέλειαν ανωφελή και συγχρόνως επιβλαβή εις την ευημερίαν του ατόμου και συλλήβδην της κοινωνίας απάσης. Οπόσων δε κακών πρόξενος τη κοινωνία εγένετο η

πολυτέλεια ουδείς υπάρχει ο αρνούμενος. Πόσαι δε θαλλεραί υπάρξεις κατέστρεψαν τον βίον ή παρεδόθησαν εις την ατίμωσιν, διότι εκ ζηλοτυπίας προς ομοίαν των, δεν ηδυνήθησαν να απολαύσωσι και αυτά ωραία ενδύματα ή τιμαλή κοσμήματα!

Η τοιαύτη κοινωνική ανωμαλία πρέπει να εκλείψη, και θα εκλείψη όταν η επικράτησις των σοσιαλιστικών αρχών ισοπεδώσῃ τας κοινωνίας και αποκόψῃ πρόρριζα πάσαν εκ του γένους και του πλούτου προερχομένην υπεροχήν».

Επίσης, παρατίθεται ένα ακόμα άρθρο το Ε. Μαρκαντωνάτου σχετικά με τα εγκαίνια της Διώρυγας του Ισθμού της Κορίνθου που δημοσιεύτηκε στο πρώτο φύλλο του «Σοσιαλιστικού Συλλόγου», στις 14 Αυγούστου 1893:

«Η ΤΟΜΗ ΤΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΥ ΙΣΘΜΟΥ

Γεγονός μεγάλης σημασίας και προσοχής άξιον συνετελέσθη προ ολίγων ημερών, προσελκύσαν τον θαυμασμόν και τον προσοχήν πάντων.

Κατά την προπαραελθούσαν Κυριακήν ετελέσθησαν τα εγκαίνια της Κορινθιακής διώρυγος εις α παρευρέθησαν πλείστοι όσοι εκ τε της Πρωτευούσης και των Επαρχιών. Η Βασιλική οικογένεια και οι Υπουργοί προς τούτοις δε μοίρα του ημετέρου και εκ του Φαλήρου ορμούντος Αγγλικού στόλου παρήσαν κατά την επίσημον στιγμήν των εγκαινίων.

Το έργον και υπό έποψιν εκτελέσεως και υπό έποψιν της κοινής χρήσεως είναι σπουδαίον και προοιωνίζεται πλήρη επιτυχίαν του σκοπού της συγκοινωνίας δι' όν εξετελέσθη.

Εγράφησαν άρθρα επί άρθρων κατά διαφόρους καιρούς υπό των λοιπών εφημερίδων περί των καθ' έκαστων και νυν δε ότε ετελέσθησαν τα εγκαίνια, δεν υστέρησαν κατά τούτο αλλ' επλήρωσαν ολοκλήρους στήλας με ταχυδρομικά και τηλεγραφικά ανταποκρίσεις, και ως εκ τούτου, επειδή άλλως τε και ο χώρος της εφημερίδος μας είνε αναλόγως μικρός και το πράγμα δεν είναι επίκαιρον, κρίνομεν περιτήν την εξιστόρησιν των λαβόντων χώραν κατά τε την εκτέλεσιν του έργου και κατά την τελετήν των εγκαινίων καθ' ήν αρκούμεθα να αναγράψωεν, ότι ο Βασιλεύς εξεφώνησε λόγον μνημονεύσας πάντων των από αρχαιοτάτων χρόνων συλλαβόντων την ιδέαν περί της τομής του Ισθμού της Κορίνθου, και κατέληξεν εις την απονομήν παρασήμου εις τον Μάτσαν, εργολάβον του Α. Συγγρού, του γνωστού ευεργέτου, όστις ανταπαντών εις τον βασιλικόν λόγον, ωσάν να απευθύνητο προς αυτόν, είπεν ότι το ν' αναλάβη την αποπεράτωσιν του έργου με ιδικά του κεφάλαια το έπραξεν ουδόλως αποβλέπον εις ιδιοτελείς σκοπούς !! αλλά δια το καλόν του τόπου και χάριν της συγκοινωνίας! Ευεργέτης άνθρωπος!!!

Το εξής όμως μας παρήγαγεν μεγάλην αίσθησιν, ότι εξ όσων εξεφώνησαν λόγους είτε αντεφώνησαν ή έγγραψαν εις εφημερίδας, αρκесθέντες ν' αναφέρουν μόνο περί Νέρωνος και Καίσαρος και δεν αναφέρθησαν περί των άλλων εκ των αρχαίων των συλλαβόντων την τομήν του Ισθμού και περί πολλού πεθαμένων, όπως καταδείξωσιν ότι έκαστος συνετέλεσεν εις την ευόδοσιν του έργου, παρέλειψαν ν' αναφέρουν, είτε από σκοπού είτε μη δίδοντες σημασίαν, έστω και μίαν λέξιν περί των εργατών, των κυρίως συντελεσάντων εις την κατασκευήν του όλου πολυμόχθου έργου.

Ουδείς περί αυτών ανέφερεν, ουδείς εμνήσθη αυτών, ουδείς τους ενεθυμήθη. Και τούτο διότι τους θεωρούν ως κτηνώδεις μηχανάς αίτινες τρώγουν άρτον και τίποτε περισσότερον. Αν όμως εξηρτάτο από ημάς, ηθέλομεν ανεγείρει εις μέρος περιφανές της διώρυγος ανδριάντα προσωποποιούντα τον εργάτην, την ψυχήν αυτήν παντός μεγάλου και γενναίου έργου και ηθέλομεν απονείμη εις το σύνολον των εργατών το παράσημον, το οποίον έλαβεν ο Μάτσας, όπως ο Βίκτωρ Ουγκώ επρότεινεν εις την Αγγλικήν Κυβέρνησιν ότι θα ήτο δικαιότερα εάν αντί της μορφής ενός μόνον ανδρός, του Βελγικτώνος νικητού της Βατερλούης, ύψωνεν εις τα νέφη ανδριάντα όλου στρατού.

Μαρκαντωνάτος».

Ο Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος «Κόσμος»

Με την αναχώρηση του Σ. Καλλέργη για το Παρίσι, δημιουργήθηκε, όπως είπαμε πριν, ο Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος «Κόσμος», που αποτελέστηκε κυρίως από πρώην μέλη του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου (Δ. Φωτόπουλος, Δ. Στωικός, Δ. Μειντάνης, Η. Αναστασίου, Δ. Παπαδημητρίου, Γ. Δημητρίου, Σ. Μουσούρης, Α. Γαβαλάς, Μ. Αντωνιάδης, Α. Ρούσσο, Ε. Καλπακίδης, Κ. Συνοδινός, Β. Παπαχρυσάνθου, Χ. Σκαλησιάνας, Α. Ματιάτος, Π. Ελευθερίου, Καραγιάννης, Αποστολίδης, Αθανασόπουλος, Ν. Δούμας, Δ. Γραμματικός και άλλοι), σοσιαλιστές και αναρχικοί.

Οι αναρχικοί του «Κόσμου» είχαν στενή επαφή με την «Επί τα Πρόσω» της Πάτρας κάτι που επιβεβαιώνει και το γράμμα του Αναρχικού Εργατικού Συνδέσμου Αθήνας στο διεθνές συνέδριο του 1900.

Παρατίθεται το Καταστατικό του Συνδέσμου «Κόσμος»:

«ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Αίτιον της ιδρύσεως

Άρθρ. 1.

Αίσθημα υψίστης δικαιοσύνης εξεγειρόμενον εν τη συνειδήσει παντός ακούοντος και αισθανόμενου, βλέποντος και συγκινουμένου και σκεπτομένου εν αγάπη υπέρ του πάσχοντος πλησίον αυτού – ακούοντος τας κατακραυγάς και τας ομιωγάς των αδικουμένων, βλέποντες τα αδικήματα τα ανά πάσαν στιγμήν του καθ' ημέραν βίου κακούργως διαπραττόμενα υπό την προστασίαν των νόμων του Καθεστώτος - υπαγορεύει την λήψιν συντόνων μέτρων τεινόντων προς την κατάργησιν και αντικατάστασιν του αδικούντος τούτου Καθεστώτος.

Άρθρ. 2.

Παντός καθεστώτος έργου και δημιουργήματος όντος της διανοίας και της από κοινού συμπράξεως και ενεργείας των ανθρώπων, τοις ανθρώποις δέδοται η συντήρησις ή η κατάργησις και η προς τα βελτίω επί νέων όλως βάσεων σύνταξις αυτού – ως εκ τούτου.

Σκοπός της ιδρύσεως.

Άρθρ. 3.

Μόρφωσις και σύμπηξις νέας Κοινωνίας ερειδομένης επί της από κοινού κτήσεως και χρήσεως πάντων των επιγείων και βιωτικών αγαθών, όπως κοινήν και ανενόχλητον παρέχει η φύσις την χρήσιν του φωτός και του αέρος. Ίνα απηλλαγμένοι ούτω του ανθρώπου από τον ζυγόν της δυναστείας της περί την αύριον μερίμνης δυνηθή να προκόψη ηθικώς.

Μέσα

Άρθρ. 4.

Διάδοσις και εξάπλωσις της Πίστεως ότι το ήδη παρά το δίκαιον και την ηθικήν δεσπόζον κοινωνικόν καθεστώς δύναται και πρέπει να μεταβληθή – το δια την διάδοσιν ταύτην.

Πρόγραμμα

Η κοινωνία πρέπει να βασίζεται επί της αγάπης.

Δια να βασισθή επί της αγάπης όλων δέον να εκλείψη ο συναγωνισμός.

Δια να εκλείψη ο συναγωνισμός πρέπει όλοι να έχουν το αυτό συμφέρον.

Δια να έχουν όλοι το αυτό συμφέρον και ίνα βασιλεύη η γενική και καθολική αγάπη, εξ ης και μόνης η πρόοδος – Έπεται.

Κατάργησις της δυναστείας του Κεφαλαίου, ήτοι της χρηματοκρατίας.

Δια να καταργηθεί η χρηματοκρατία, ανάγκη, πάσαι αι ατομικαί ιδιοκτησίαι, πάντα τα εν γένει τα παραγωγά πλούτου μέσα, τα της συγκοινωνίας, το έδαφος, τα επί και υπό το έδαφος, τα τε ορατά και τα αόρατα εν περιλήψει να κηρυχθώσι πάντα κτήμα της ολομελείας του Κοινού ως ο αήρ και ο

ήλιος. Δια να εγερθεί επί των ερειπίων της χρηματοκρατίας και να εδραιωθεί το νέον τούτο Καθεστώς επί της αλληλεγγύης, οφείλει να εγγυηθή ότι παν άτομον θα έχη εξησφαλισμένα δια βίου τροφήν, ενδυμασίαν και στέγην, ότι θα παραλαμβάνη, θα βρεφοκομή, θα νηπιαγωγή, θα διατρέφη και θα εκπαιδευή παν βρέφος ερχόμενον εν τω κόσμω.

Θα εγγυηθή ότι η ελευθερία του προσώπου, του λόγου και της συνειδήσεως είνε απαραβίαστος.

Ότι θα καταργήση πάσαν σωματικήν ποινήν.

Ότι αντί νοσοκομείων θα έχη υγειοκομεία, θα παρέχη εις τους ανθρώπους αντί ελεημοσύνης δικαιώματα και θα διδάσκη αντί του ψεύδους την αλήθειαν. Εις αντάλλαγμα πάντων τούτων έκαστον άτομον θα εισφέρη ως λίθον του οικοδομήματος τούτου την ατομικήν του αυτοπροαίρετον εργασίαν κατά την κλίσιν και ιδιοφυϊαν αυτού, ήτις εργασία θ' ανυψωθή εις την περιωπήν εκείνην, την διέπουν τον όλον κοινωνικόν Καθεστώς, του οποίου θα είνε η κυρία και θεμελιώδης βάσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Άρθρ. 5.

Ο περί υπάρξεως αγών, ο εξασφαλίζων εις τον νικόντα το κτηνικόν μέρος του βίου του ανθρώπου υπό το νυν Καθεστώς, εξαναγκάζει τους πολλούς να τρέπωνται εις έργα αλλότρια των τε σωματικών και διανοητικών κλίσεων και δυνάμεών των. Κατ' αναπόδραστον λοιπόν ανάγκην οι βιοπαλαισταί ούτοι, ως υποκείμενοι εις την πεπολιτισμένην ταύτην σωματεμπορίαν του λήγοντος 19ου αιώνος τάσσονται εις εν οιονδήποτε επάγγελμα, υπηρεσίαν ή εργασίαν. Οι τοιούτοι, αποδεχόμενοι και ενστερνιζόμενοι το ανωτέρω πρόγραμμα κατά τε το γράμμα και το πνεύμα αυτού, τουτέστιν αποκτώντες το φωτίζον, το ανθρωπικόν έτερον μέρος του βίου του ανθρώπου οφείλουσιν ούτοι προ πάντων να ώσι το υπόδειγμα και ο τύπος του αυστηρού θεράποντος των καθηκόντων, άτινα εν τη κοινωνία του νυν Καθεστώτος ανέλαβον, εξαιρουμένων των προς βελτίωσιν της θέσεώς των προσπαθειών, πάντες δε, εξ ανάγκης, οφείλουσιν υπακοήν εις τους κειμένους νόμους, ακολουθούντες την σοφήν γνώμην αρχαίου φιλοσόφου το «πείθειν ή πείθεσθαι». Διό, μέχρις ότου πεισθώσι τα πλήθη και πληθυνθή η γνώσις, γίνονται δεκτά εις τον σύνδεσμον Κόσμος.

Μέλη

Άρθρ. 6.

Της πραγματοποιήσεως και εμπράκτου εφαρμογής του ανωτέρου προγράμματος αφορώσης ουχί το λίαν προσεχές μέλλον, του δε Συνδέσμου ημών ευρισκομένου εν τω σταδίω τω μορφωτικώ του φρονήματος τούτου, και εν τη αποστολή της διαδόσεως του φρονήματος τούτου, αυτή αύτη η αποστολή επιτάσσει εις τον Σύνδεσμον να έχη τας πύλας αυτού ηνεωγμένας εις πάντα προσερχόμενον και ασπαζόμενον τας αρχάς του ανωτέρω προγράμματος. Κατά συνέπειαν γίνονται δεκτά εις τον Σύνδεσμον Κόσμος μέλη, άνδρες και γυναίκες πάσης εθνικότητος, φυλής, θρησκευματος ή άνευ θρησκευματος, πεπαιδευμένοι ή απαιδευτοι, επιστήμονες ή ανεπιστήμονες, εγγράμματοι ή αγράμματοι, πλούσιοι ή πένητες, εργοστασιάρχαι ή εργάται, εργαζόμενοι ή αργούντες ένεκα λόγων ανεξάρτητων της θελήσεώς των, δίκαιοι ή αμαρτωλοί.

Άρθρ. 7.

Τα μέλη του συνδέσμου Κόσμος θα ονομάζωνται Κόσμοι, ουχί μόνο προς διάκρισιν άλλων εν Αθήναις σοσιαλιστικών συλλόγων, αν υφίστανται ούτοι, αλλ' ίνα και κατά την διττήν της λέξεως σημασίαν, αναμιμνησκόμενοι ανά πάσαν του βίου στιγμήν ότι φέρουσι το επίθετον Κόσμοι, κοσμίως φέρονται κατά τε τον έμπρακτον αυτών βίον, τας συνεδριάσεις του Συνδέσμου, και τα προς αλλήλους συνηθείας.

Άρθρ. 8.

Τα μέλη του Συνδέσμου διαιρούνται εις τακτικά και αντεπιστέλλοντα. Και τακτικά μεν είνε τα εν Αθήναις και Πειραιεί διαμένοντα, αντεπιστέλλοντα δε τα εκτός Αθηνών και Πειραιώς διαμένοντα και δια δηλώσεώς των παραδεχθέντα την εγγραφήν αυτών εις τον Σύνδεσμον.

Άρθρ. 9.

Μέλος τακτικόν απερχόμενον των Αθηνών η του Πειραιώς και εγκαθιστάμενον αλλαχού θεωρείται αντεπιστέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Καθήκοντα και υποχρεώσεις των μελών

Άρθ. 10.

Έκαστον μέλος οφείλει να προσέρχεται εις τα τακτικάς συνεδριάσεις του Συνδέσμου, καλούμενον δε υπό της Επιτροπής και εις τα εκτάκτους, εκτός αν αποχρώντες λόγοι υπ' αυτού προς την Επιτροπήν γνωστοποιούμενοι, το εμποδίσουν.

Άρθρ. 11.

Παν μέλος οφείλει να εργάζεται προς ευόδωσιν και διάδοσιν του προγράμματος και των αρχών του Συνδέσμου, απόδειξις δε τούτου θα είνε η εις τον Σύνδεσμον τη ενεργεία αυτού προσηλύτισις και εγγραφή νέων μελών.

Άρθρ. 12.

Παν μέλος όπερ ήθελεν αντιληφθή τι ή πληροφορηθή προς βλάβην ή όφελος του Συνδέσμου, υποχρεούται να το ανακοινοί πάραυτα εις την Επιτροπήν.

Άρθρ. 13.

Αναφουμένης διαφοράς οιασδήποτε μεταξύ δύο ή πλειόνων μελών, οι ενδιαφερόμενοι οφείλουσι, πριν ή προσφύγωσιν εις τα δικαστήρια, να υποβάλωσι την διαφοράν των εις την διαιτησίαν της Επιτροπής, ήτις καταβάλλει προσπαθείας προς συνδιαλλαγήν.

Άρθρ. 14.

Εις ουδέν των τακτικών μελών επιτρέπεται δημοσίευσις έχουσα χαρακτήρα σοσιαλιστικόν άνευ της συναινέσεως της Επιτροπής, παν δε μέλος παραβαίνον την παρούσαν διάταξιν διαγράφεται του καταλόγου των μελών.

Άρθρ. 15.

Τα μέλη οφείλουσι να παρέχωσι προς άλληλα πάσαν εφικτήν βοήθειαν και συνδρομήν.

Άρθρ. 16.

Τα μέλη οφείλουσι να προσαγορεύωσιν άλληλα δια της λέξεως αδελφός.

Άρθρ. 17.

Έκαστον μέλος υποχρεούται να καταβάλη άπαξ μεν ως δικαίωμα εγγραφής τουλάχιστον δραχμήν μίαν, εβδομαδιαίαν δε συνδρομήν λεπτά 25.

Άρθρ. 18.

Παν μέλος δύναται να καταβάλλη την ανωτέρω συνδρομήν προπληρωτέαν κατά μήνα, τριμηνίαν ή κατ' έτος. Εκτός δε τούτου δύναται να προσφέρη οιονδήποτε ποσόν ως δωρεάν εις το ταμείον του Συνδέσμου.

Άρθρ. 19.

Τα αδικαιολογήτως επί εξάμηνον καθυστερούντα την συνδρομήν αυτών μέλη στερούνται του δικαιώματος της ψήφου.

Άρθρ. 20.

Τακτικόν μέλος προτιθέμενον ν' αναχωρήση της έδρας του Συνδέσμου, επίσης και αντεπιστέλλον ερχόμενον εις αυτήν, οφείλει να γνωστοποιήση τούτον εις την Επιτροπήν του Συνδέσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Δικαιώματα των μελών και Αρχαιρεσία

Άρθρ. 21.

Πάντα τα τακτικά μέλη έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

Άρθρ. 22.

Άπαντα τα τακτικά μέλη συνέρχονται αυτοδικαίως κατά την πρώτην Κυριακήν του Μαρτίου εκάστου έτους εις ετησίαν γενικήν συνέλευσιν δια τας αρχαιρεσίας του Συνδέσμου εν τω δια προηγουμένης δημοσιεύσεως της Επιτροπής οριζομένω τόπω.

Άρθρ. 23.

Ένα μήνα προ της ετησίου γενικής συνελεύσεως η Επιτροπή συγκαλεί τα μέλη εις έκτακτον συνεδρίασιν προς εκλογήν τριμελούς Εξελεγκτικής Επιτροπής, εντολής εκούσης να εξελέγξη την λογοδοσίαν της υφισταμένης Επιτροπής, τα του ταμείου κ.λπ., μη διακοπτόμενης ως εκ τούτου της τακτικής λειτουργίας της υφισταμένης Επιτροπής μέχρις της ημέρας της γενικής συνελεύσεως των αρχαιρεσιών, καθ' ην και μόνην παύεται λειτουργούσα η τέως Επιτροπή.

Άρθρ. 24.

Κατά την γενικήν συνέλευσιν η συνεδρίασις διευθύνεται υπό της τριμελούς Εξελεγκτικής Επιτροπής κατά την εξής τάξιν. Ο πρεσβύτερος των μελών αυτής προεδρεύει της συνεδριάσεως, ο νεώτερος εκτελεί χρέη γραμματέως, ο δε τρίτος εισηγητού, αναγιγνώσκων την γραπτήν επί των πεπραγμένων λογοδοσίαν της τέως Εφορευτικής Επιτροπής και εισηγούμενος εις την συνέλευσιν το πόρισμα της ίδιας εξελέγξεως επί παντός ζητήματος των πεπραγμένων της τέως Επιτροπής της λογοδοσίας αυτής ως επίσης και του ταμείου, μεθ' ο καλεί τα μέλη προς ψηφοφορίαν δια την εκλογήν των νέων αρχών, μετά την εκλογήν των οποίων η Εξελεγκτική Επιτροπή παραδίδουσα εις τα νέας αρχάς τα αρχεία του Συνδέσμου καταθέτει την εντολήν της.

Άρθρ. 25.

Κατά τας αρχαιρεσίας ρητώς απαγορεύεται η υποψηφιότης και εκλογή των μελών της τέως Επιτροπής, εξαιρουμένου του ταμείου, του οποίου η υποψηφιότης δύναται να επαναλαμβάνηται πάντοτε.

Άρθρ. 26.

Ο γραμματεύς εκλέγεται υπό της Επιτροπής εκ των μελών του Συνδέσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Περί συνεδριάσεων

Άρθρ. 27.

Αι συνεδριάσεις διαιρούνται εις τακτικάς, εκτάκτους και ετησίας. Αι τακτικάί γίνονται καθ' εκάστην δεκαπενθημερίαν, αι έκτακται οσάκις ήθελε προσκληθή υπό της Επιτροπής, αι δ' ετήσiai κατά τας διατάξεις του Άρθρου 22.

Άρθρ. 28.

Η απαρτία της συνελεύσεως μόνον κατά τας ετησίας συνεδριάσεις αποτελείται εκ του ημίσεως πλέον ενός των τακτικών μελών, η δε νόμιμος πλειονοψηφία εκ του ημίσεως των παρευρισκομένων μελών πλέον ενός. Εν ελλείψει δε απαρτίας συνεδριάσεως τινος προσκαλούνται αύθις τα μέλη εντός 15 ημερών, οπότε η συνεδρίασις θεωρείται εν απαρτία, οσοσδήποτε και να είνε ο αριθμός των παρευρισκομένων.

Άρθρ. 29.

Πάσα κατά πλειοψηφίαν ληφθείσα απόφασις ισχύει και δια τα μη παρευρεθέντα εις την συνεδρίασιν μέλη. Εν περιπτώσει δε ισοψηφίας εν συνεδρίασει του Συνδέσμου αποφασίζει η Επιτροπή, εν δε ταις ιδιαίτεραις συνεδρίασει της Επιτροπής εν περιπτώσει ισοψηφίας αποφασίζει ο ημερησίως προεδρεύων.

Άρθρ. 30.

Η απαρτία εν ταις εκτάκτοις συνεδρίασεσιν αποτελείται τουλάχιστον παρευρισκομένων του ενός

τρίτου των τακτικών μελών πλέον ενός, ειδοποιουμένων προς τούτο παρά της Επιτροπής είτε δημοσιογραφικώς, είτε εγγράφως ή και προφορικώς.

Άρθρ. 31.

Δια τας κατά δεκαπενθήμερον τακτικάς συνεδριάσεις, ως αφωρώσας ουχί μόνο την συνέντευξιν των μελών αλλά κυρίως την από του βήματος διδασκαλίαν εις το Κοινόν, τουτέστιν εις πάντας τους προσερχομένους είτε διατελούσιν ούτοι μέλη είτε μη, δεν υπάρχει λόγος απαρτίας.

Άρθρ. 32.

Αι κατά δεκαπενθήμερον τακτικάς συνεδριάσεις προεδρεύονται υφ' ενός των μελών της Επιτροπής εκ περιτροπής κατά την αλφαβητικήν τάξιν του ονομαστικού καταλόγου, ως επίσης και αι έκτακτοι.

Άρθρ. 33.

Κατά τας ιδιαιτέρας συνεδριάσεις της Επιτροπής η απαρτία αποτελείται παρευρισκομένων τουλάχιστον των 4 μελών αυτής. Ισχύουσι δε αι κατά πλειοψηφίαν αποφάσεις αυτής.

Άρθρ. 34.

Τας ιδιαιτέρας συνεδριάσεις της Επιτροπής διευθύνει εν έκαστον των μελών αυτής εκ περιτροπής κατά την αλφαβητικήν τάξιν του ονομαστικού καταλόγου.

Άρθρ. 35.

Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Συνδέσμου καταχωρίζονται εις επί τούτου βιβλίον και υπογράφονται υπό των παρευρισκομένων μελών της Επιτροπής και του γραμματέως, ως επίσης και τα πρακτικά των ιδιαιτέρων συνεδριάσεων της Επιτροπής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Καθήκοντα Εφορευτικής Επιτροπής

Άρθρ. 36.

Η Εφορευτική Επιτροπή, εις ην και μόνη ανατίθεται η ανωτάτη εποπτεία και διεύθυνσις του Συνδέσμου, οφείλει α) αγρύπνως να επιβλέπη την αυστηράν τήρησιν των αρχών και του προγράμματος του Καταστατικού υπό των μελών κατά τε τας συνεδριάσεις αυτών και την εν γένει πορείαν του Συνδέσμου, β) το οικονομικόν μέρος του Συνδέσμου, γ) τα δημοσιεύματα αυτού, δ) την διεύθυνσιν των διεθνών σχέσεων του Συνδέσμου και ε) την από του βήματος διδασκαλίαν προς το κοινόν κατά τας τακτικάς συνεδριάσεις, οσάκις εγκρίνει τους διδάζοντες ή αναγνώσοντας.

Άρθρ. 37.

Προκειμένου περί διαδηλώσεων, συλλαλητηρίων ή περί πολιτικής πορείας οιασδήποτε του Συνδέσμου και εν γένει περί παντός ζητήματος σπουδαίου, αφορώντος αυτήν την ύπαρξιν και τον σκοπόν του Συνδέσμου, η Επιτροπή καθήκον έχει να προσκαλέση εις έκτακτον συνεδρίασιν τον Σύνδεσμον, όστις δια της αποφάσεώς του υποδεικνύει την πορείαν και τα ληπτέα μέτρα, τα οποία οφείλει να ακολουθήση η Επιτροπή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Καθήκοντα Ταμίου

Άρθρ. 38.

Ο ταμίας οφείλει να τηρεί τακτικόν βιβλίον εσόδων και εξόδων, εις το οποίον να καταγράφη πάντα τα εισπραττόμενα χρήματα και πάσας τας πληρωμάς, τας οποίας εκτελεί κατόπιν εντάλματος εκδιδόμενου υπό της Επιτροπής ενυπογράφου υπ' αυτής κι ενσφραγίστου, είνε δε προσωπικώς υπεύθυνος δια πάσαν πληρωμήν μη κατά τα άνω οριζόμενα γινομένην. Προς τούτοις οφείλει καθ' εκάστην τριμηνίαν να δίδη λογοδοσίαν της καταστάσεως του ταμείου ενώπιον το Συνδέσμου εν

τακτική συνεδρίασει, επικυρουμένη δια της υπογραφής της Εφορευτικής Επιτροπής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Καθήκοντα γραμματέως

Άρθρ. 39.

Ο γραμματεὺς οφείλει να συντάτῃ εν τῷ οικείῳ βιβλίῳ τα πρακτικά των συνεδριάσεων του τε Συνδέσμου και της Επιτροπής, να καταγράφῃ εν τῷ μητρώῳ τα ονόματα των τε τακτικῶν και αντεπιστελλόντων μελῶν, να τηρῇ την αλληλογραφίαν του Συνδέσμου κατά τας υπαγορεύσεις της Επιτροπής, να φυλάτῃ τα αρχεῖα του Συνδέσμου και να εκτελῇ εν γένει πάσαν γραφικὴν ἐργασίαν επιβαλλομένην ὑπὸ των αναγκῶν της υπηρεσίας του Συνδέσμου. Να τηρῇ πρωτόκολλον εν τῷ οποίῳ να καταχωρίζῃ περιλήψιν πάντων των ἐξερχομένων και εισερχομένων ἐγγράφων, να προσυπογράφη δε τα ἐντάλματα, τα διπλώματα και εν γένει παν ἐγγραφον της Επιτροπής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Περὶ πόρων

Άρθρ. 40.

Πόροι του Συνδέσμου εἶνε α) η ἐκ δραχμῆς εἰσφορά ἐγγραφῆς ἐκάστου μέλους και η δωδεκάδραχμος ετησίᾳ συνδρομὴ των μελῶν (ἀρθρον 17), β) τα κατά προαίρεσιν χορηγούμενα ἀπαξ του ἔτους χρηματικά δῶρα (ἀρθρον 53), γ) αι τυχόν ονομαστικά δωρεαί ἢ ἀνώνυμοι εἰς εἶδη ἢ χρήματα παρά τε μελῶν και φίλων της ιδέας, δ) αι εκ του εκδοθησομένου δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου καθαραὶ εἰσπράξεις και ε) πας ἄλλος ἀπρόβλεπτος χρηματικὸς πόρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Περὶ δαπανῶν

Άρθρ. 41.

Ο Σύνδεσμος θέλει συντηρεῖ αἴθουσαν εν η να τηρώνται τα αρχεῖα και το γραφεῖον του Συνδέσμου, τον φωτισμόν, τα γραφικά κτλ. Αντί δαπάνης ἐγκρινομένης ὑπὸ της Εφορευτικῆς Επιτροπής.

Άρθρ. 42.

Θα συντηρῇ δημοσιογραφικὸν ὄργανον ἐκπροσωποῦν τας αρχάς του Συνδέσμου, ἀμα ως οι πόροι του ταμείου δύνανται να διαθέσωσι δραχμᾶς χιλίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ κατά τους εν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ του Καταστατικοῦ διαλαμβανομένους ὀρους.

Άρθρ. 43.

Εν περιπτώσει ἀσθενείας, δυστυχήματος ἢ θανάτου τινός των μελῶν ο Σύνδεσμος θα παρέχη πάσαν ἀρωγὴν, ἐφ' ὅσον οι πόροι του ταμείου το ἐπιτρέπωσι μετὰ την συμπλήρωσιν του δια την ἐκδοσιν της εφημερίδος εν τῷ επομένῳ ἀρθρῳ ὀριζομένου ποσού, εν ἀπορία δε του ταμείου θα συγκαλήται ἕκτακτος ἐπὶ τούτου συνέλευσις προς συλλογὴν ἐράνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Περί Τύπου.

Άρθρ. 44.

Η Επιτροπή υποχρεούται, άμα το ταμείον έχη διαθέσιμον το ποσόν των χιλίων δραχμών να προβή εις την έκδοσιν δημοσιογραφικού οργάνου φέροντος τον τίτλον ΚΟΣΜΟΣ (όργανον του εν Αθήναις ομώνυμου Σοσιαλιστικού Συνδέσμου).

Άρθρ. 45.

Προτού δε προβή εις την έκδοσιν οφείλει να καλέση εις έκτακτον συνεδρίασιν τα μέλη, εις α θα υποβάλη την εκλογήν ενός διευθυντού και δύο βοηθών τη συντάξεως της εν λόγω εφημερίδος εξ εννέα υποψηφίων, τους οποίους προτείνει αυτή η Επιτροπή προς εκλογήν εις τον Σύνδεσμον. Ο δ' εξ αυτών λαβών παρά της Νομαρχίας την άδειαν της εκδόσεως ουδόλως θεωρείται ατομικός ιδιοκτήτης του φύλλου, αλλ' απλώς εντολοδόχος του Συνδέσμου εις ον και μόνον ανήκει το φύλλον και η έκδοσις αυτού.

Άρθρ. 46.

Η διευθύνσις της συντάξεως της εφημερίδος οφείλει να τηρή κατά γράμμα τας αρχάς και το πνεύμα του προγράμματος και του Καταστατικού.

Άρθρ. 47.

Η Επιτροπή καθήκον έχει απαράβατον να εποπτεύη αγρύπνως την υπό της συντάξεως αυστηράν τήρησιν του ανωτέρω άρθρου, εν περιπτώσει δε παραβάσεως, να προσκαλή εις έκτακτον συνέλευσιν τα μέλη προς αντικατάστασιν του προσωπικού της συντάξεως, ο διευθυντής της οποίας θα εργάζεται επί μισθώ υπό της Εφορευτικής Επιτροπής εγκρινομένου.

Άρθρ. 48.

Παρ' ουδενός των συνδρομητών θα ζητήται η συνδρομή του φύλλου προς της λήξεως του εξαμήνου και της τακτικής εκδόσεως του φύλλου κατά το εξάμηνον τούτο.

Άρθρ. 49.

Εκτός της ίδρύσεως της εφημερίδος η Επιτροπή θα καταβάλλη ιδιαίτεραν μέριμναν και προσπάθειαν προς ίδρυσιν βιβλιοθήκης του Συνδέσμου, εφ' όσον δε οι πόροι αυτού το επιτρέπωσι, θα δαπανά προς εκτύπωσιν μεταφράσεων και συγγραφών σοσιαλιστικών συγγραμμάτων και φυλλαδίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Γενικάί διατάξεις

Άρθρ. 50.

Αυστηρώς επιβάλλεται εις πάντα τα μέλη στωική αδιαφορία προς πάντας τους πολιτευομένους και τα πολιτικά αυτών προγράμματα.

Άρθρ. 51.

Εις την Εφορευτικήν Επιτροπήν ανατίθεται η φροντίς και επαγρύπνησις της αυστηράς τηρήσεως του προηγουμένου άρθρου, πάσα δε συνέλευσις τακτική είτε έκτακτος αποπειρωμένη την αθέτησιν τούτου έστω και δια ψηφίσματος απολύτου πλειοψηφίας θεωρείται άκυρος και μη γενομένη, η δε Εφορευτική Επιτροπή έγκυρος, ισχύουσαι δε και σεβασταί αι αποφάσεις αυτής επί τοιούτων ζητημάτων. Και τούτο προς επεξήγησιν του άρθρου 37.

Άρθρ. 52.

Πάσα χρηματική καταβολή, συνδρομή, δώρον ή ευεργέτημα εις χρήματα ή εις άλλα είδη επ' ουδενί λόγω επιστρέφονται εις τους καταβαλόντας αυτά, είτε διατελούσιν ούτοι είτε μη μέλη.

Άρθρ. 53.

Κατά την ετησίαν γενικήν συνέλευσιν μετά το πέρας των αρχαιρεσιών και την ανάρρησιν νέων αρχών, η νέα εκλεγείσα επιτροπή θα έχη ανηρημένον παρά την είσοδον κιβώτιον, ένθα οι βουλόμενοι εκ των μελών καταθέτουσι χρηματικήν τινα δωρεάν, το σύνολον των οποίων παραλαμβάνει η επιτροπή και εγγράφει εις το βιβλίον των πρακτικών, όπως δοθή εις τον ταμίαν.

Άρθρ. 54.

Κατά την ετησίαν γενικήν συνέλευσιν δύναται να γίνωσι προτάσεις περί τροποποιήσεως του Καταστατικού, υπό μεν των τακτικών μελών δι' εγγράφων προτάσεων 15 ημέρας προς της γενικής συνελεύσεως, υπό δε των αντεπιστελλόντων προς μηνός. Η παραδοχή δε ή η απόρριψις των προτάσεων απόκειται εις την απόλυτον πλειονοψηφίαν των παρευρισκομένων μελών. Καλώς εννοουμένου ότι ουδεμία κατά κεραιάν μεταβολή δύναται να επενεχθή εις τα Άρθρα 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, του Καταστατικού και εις τα δέκα Άρθρα το εν τω 4ω άρθρω αναφερομένου προγράμματος, και εις τα άρθρα 37, 50, 51 και 61.

Άρθρ. 55.

Πάσα επιστολή είτε προς τον Σύνδεσμον, είτε προ της Εφορευτικής Επιτροπής, είτε προσωπικώς εις εν έκαστον των μελών της Εφορευτικής Επιτροπής εν τη ιδιότητι του ταύτη είτε προς τον ταμίαν απευθυνομένη θα αποσφραγίζεται παρόντων τριών μελών τουλάχιστον της Επιτροπής ή του ταμίου και δύο μελών αυτής ή του γραμματέως και δύο μελών αυτής. Αυστηρώς δε απαγορεύεται η παραβίασις της διατάξεως ταύτης.

Άρθρ. 56.

Η σφραγίς του Συνδέσμου θα φέρη το απεικόνισμα της υδρογείου σφαίρας εν ακτινοβολούση περιφερεία, εντός δε της περιφερείας ταύτης και επί της υδρογείου σφαίρας τας λέξεις «Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος Αθηνών Κόσμος».

Άρθρ. 57.

Τη σφραγίδα ταύτην θα φυλάττη η Εφορ. Επιτροπή ποιουμένη πάσαν χρήσιν αυτής εις πάντα τα επίσημα έγγραφα του Συνδέσμου και την οποίαν οφείλει να παραδίδη μετά των αρχείων εις την διάδοχον αυτής Εφορ. Επιτροπήν.

Άρθρ. 58.

Το παρόν Καταστατικόν μετά του κατωτέρω Ιδιαίτερου Κανονισμού των Συνεδριάσεων τυπωθήσεται εις φυλλάδια, άτινα εν μεν τη α' σελίδι θα φέρωσι τον αύξοντα αριθμόν και το όνομα του μέλους, εις ο ανήκει, προσυπογραμμένον υπό της Εφορ. Επιτροπής και του γραμματέως, χρησιμεύον δε εις αυτό ως δίπλωμα μέλους του Συνδέσμου κατά τον εξήν τύπον.

Άρθρ. 59.

Την ούτω συμπληρωθείσαν και αποσπασθείσαν σελίδαν την φέρουσαν την δήλωσιν εκάστου μέλους, ο γραμματεύς, αφού εγγράψη εις το μητρώον το όνομα του δηλώσαντος, καταθέτει εις τα αρχεία.

Άρθρ. 60.

Ουδεμία τροποποίησις του παρόντος Καταστατικού επιτρέπεται προ της συγκροτήσεως της προσεχούς ετησίας συνελεύσεως.

Άρθρ. 61.

Εις ουδέν των μελών επιτρέπεται η πρότασις περί διαλύσεως του Συνδέσμου Κόσμος, του οποίου η χρονική διάρκεια προώρισται τόση, όση και του φυσικού κόσμου.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ

Άρθρ. 1.

Εκάστης συνεδριάσεως προεδρεύει εις μεν τας γενικάς ετησίους συνελεύσεις ο κατά τας διατάξεις του άρθρου 24 οριζόμενος, εις δε τας τακτικάς και εκτάκτους ως και τας ιδιαίτερας συνεδριάσεις της Επιτροπής οι κατά τας διατάξεις των άρθρων 32 και 34 υποδεικνυόμενοι.

Άρθρ. 2.

Τα περί απαρτίας των διαφόρων συνεδριάσεων ορίζονται εις τας διατάξεις των άρθρων 28, 30, 31

και 33.

Άρθρ. 3.

Εις πάσας τας συνεδριάσεις της τε Επιτροπής και των μελών, εξαιρουμένων των κατά δεκαπενθήμερον, δεν επιτρέπεται η παρουσία προσώπων ξένων και μη μελών του Συνδέσμου.

Άρθρ. 4.

Εν περιπτώσει ασθενείας, αποδημίας και εν γένει απουσίας εις τρεις συνεχείς συνεδριάσεις, ενός ή πλειόνων μελών της Εφορευτικής Επιτροπής, η Εφορευτική Επιτροπή δύναται ν' αντικαταστήση τα απουσιάζοντα αυτής μέλη εκ του καταλόγου των επιλαχόντων κατά τας αρχαιρεσίας κατά σειράν πλειοψηφίας.

Άρθρ. 5.

Αι εργασίαι των συνεδριάσεων βαίνουσι κατά τον εξής τρόπον: α) Ανάγνωσις και επικύρωσις των πρακτικών της προηγούμενης συνεδριάσεως υπό του γραμματέως, β) Έκθεσις υποθέσεων εκκρεμών ή νέων, γ) Ακρόασις εκθέσεων ή προτάσεων εκ μέρους των μελών και παντός εγγράφου αφορόντος ουσιώδεις υποθέσεις του Συνδέσμου.

Άρθρ. 6.

Καθήκον του προέδρου αυστηρώς επιβαλλόμενον είνε να τηρή την τάξιν κατά τας συνεδριάσεις μη επιτρέπων τον λόγον η εις εν έκαστον των μελών κατά την υπ' αυτού ορισθείσαν σειρά και απαγορεύων αυστηρώς τας διακοπάς προς πάντα διακόπτοντα τον ομιλούντα.

Άρθρ. 7.

Κατά τας συζητήσεις επί παντός θέματος, ουδενί επιτρέπεται να λάβη τον λόγον πλέον η δις επί του αυτού ζητήματος, ουδένα υπερβή το χρονικό διάστημα των δέκα λεπτών είτε πρωτολογών είτε δευτερολογών εν ταις τοιαύταις συζητήσεσι.

Άρθρ. 8.

Ο προεδρεύων, τη συναινέσει της εφορευτικής Επιτροπής, δύναται να παρατείνη ή να βραχύνη πάσαν συνεδρίασιν.

Άρθρ. 9.

Αι αρχαιρεσίαι και παν ζήτημα προσωπικόν φέρον χαρακτήρα διεξάγονται δια μυστικής ψηφοφορίας.

Άρθρ. 10.

Απαγορεύεται ρητώς πάσα πολιτική, θρησκευτική και προσωπική συζήτησις και ομιλία, παν δε το μη προβλεπόμενον υπό του παρόντος Καταστατικού ζήτημα λύεται κατ' απόφασιν της Εφορευτικής Επιτροπής.

Ανεγνώσθη, εσυζητήθη και ενεκρίθη παμψηφεί.

Εν Αθήναις, τη 19 Φεβρουαρίου 1895

Η Συντακτική Επιτροπή (κατά αλφαβητικήν τάξιν των επωνύμων)

Ηρακλής Αναστασίου

Μιχαήλ Αντωνιάδης

Στυλιανός Δ. Μουσούρης

Χαραλάμπης Σκαλησιάνας

Κωνσταντίνος Συνοδινός

Γενομένων των κατά τας διατάξεις του παρόντος Καταστατικού αρχαιρεσιών εν γενική των μελών συνελεύσει, εξελέγη δια το έτος 1895-1896 Εφορευτική μεν Επιτροπή απαρτιζομένη κατά σειράν πλειοψηφίας εκ των εξής μελών: ...».

Τα 5 αυτά μέλη μαζί με τους Αντώνιο Γαβαλά και Εύπλου Καλπακίδη, επρόκειτο να αποτελέσουν την Επιτροπή του Συνδέσμου με γραμματέα τον Χ. Σκαλησιάνα. Φαίνεται, όμως, ότι δεν εξελέγη τέτοια επιτροπή ή δεν υπάρχουν διαθέσιμα τα ονόματα των μελών της. Επίσης, ο Σύνδεσμος περιόρισε τη δράση του στην Αθήνα και τον Πειραιά, ενώ ούτε το δημοσιογραφικό όργανο «Κόσμος» φαίνεται ότι εκδόθηκε.

Ο «Κόσμος» οργάνωσε και την απεργία του Λαυρίου το 1896. Πριν γράψουμε για την απεργία

αυτή, να σημειώσουμε ότι η πρώτη απεργία των μεταλλωρύχων του Λαυρίου πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1883, που επαναλήφθηκε τον Ιούλιο του 1887 με αιτήματα καλύτερες συνθήκες εργασίας και κατάργηση του μεροκάματου της Κυριακής και άλλα.

Το 1891 ιδρύθηκε ο Σοσιαλιστικός Όμιλος Λαυρίου, ο οποίος το 1894 μετονομάστηκε σε Σοσιαλιστική Λέσχη Λαυρίου, ενώ στην πόλη λειτουργούσε και τμήμα του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου. Σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, αναρχικοί και αναρχοσυνδικαλιστές της Αθήνας συμμετείχαν ή συνεργάζονταν με την κίνηση αυτή.

(Να σημειωθεί ότι τον Μάρτιο του 1905 ιδρύθηκε νέο σωματείο μεταλλωρύχων στο Λαύριο με περίπου 5.000 μέλη. Παράλληλα, κηρύχθηκε και μια απεργία με αιτήματα αύξηση των μισθών και βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Έγιναν συγκρούσεις με τους φύλακες και την αστυνομία και τραυματίστηκαν αρκετοί μεταλλωρύχοι από πυροβολισμούς).

Η μεγαλύτερη επιτυχία του Συνδέσμου «Κόσμος» ήταν η οργάνωση και συμμετοχή στη μεγάλη απεργία των μεταλλωρύχων του Λαυρίου του 1896. Ανάμεσα στους μεταλλωρύχους της πόλης υπήρχαν και αρκετοί που είχαν επηρεαστεί από σοσιαλιστικές και αναρχικές απόψεις. Οι μεταλλωρύχοι εργάζονταν 12 με 14 ώρες την ημέρα, χωρίς ασφάλιση και περίθαλψη, με συχνά ατυχήματα, θανάτους μέσα στις στοές, σε εντελώς απάνθρωπες συνθήκες εργασίας. Τα μεταλλεία διαχειριζόταν η γαλλική εταιρία Ζαν Σερπιερί-Ρου-Φρασινέ και Σία.

Η απεργία άρχισε στις 2 Απριλίου 1896. Εκλέχθηκε απεργιακή επιτροπή αποτελούμενη από τους εργάτες Μιχ. Τσούχλαρη, Ιωσ. Μαντά, Δημ. Βαγιωνή, Εμμ. Κουκλάκη, Στ. Λαγωνικάκη και μερικούς άλλους. Η απεργιακή επιτροπή προσπάθησε να διαπραγματευτεί με την εργοδοσία, αλλά δέχθηκε επίθεση με πυροβολισμούς από τους φύλακες. Οι υπόλοιποι απεργοί έτρεξαν να δουν τι γίνεται και δέχθηκαν και αυτοί σφαίρες, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ένας εργάτης. Άρχισαν έτσι συμπλοκές με τους φύλακες, οι οποίοι σκοτώθηκαν όλοι από τους εργάτες, εκτός από έναν που τραυματίστηκε.

Εξαγριωμένοι, οι εργάτες έσπασαν τα γραφεία της εταιρίας, έσκισαν τα έγγραφα και πολιορκήσαν κτίριο στο οποίο είχε καταφύγει ο διευθυντής των μεταλλείων. Τις επόμενες ημέρες, κατέφθασαν ενισχύσεις της αστυνομίας, οι οποίες, όμως, δεν κατάφεραν να λυγίσουν τους εργάτες που απειλούσαν να ανατινάξουν τις στοές με δυναμίτες. Οι επικεφαλής αστυνόμοι Καρατζάς και Βεντίκος, είχαν χάσει τον έλεγχο της κατάστασης. Τελικά, ο διευθυντής διέφυγε με την κάλυψη και βοήθεια του τότε δημάρχου Λαυρίου Νέγηρη. Κατέφθασαν ενισχύσεις του στρατού και σε νέες συμπλοκές σκοτώθηκαν δύο ακόμα εργάτες και αρκετοί τραυματίστηκαν. Επίσης, έγιναν και αρκετές συλλήψεις. Ανάμεσα στους συλληφθέντες ήταν και τα μέλη του «Κόσμου», Δημήτρης Παπαδημητρίου και Γαβριήλ Δημητρίου, οι οποίοι, όμως, δεν παραπέμφθηκαν σε δίκη.

Παρά την παρουσία απεργοσπαστών και την τρομοκρατία από πλευράς του στρατού, οι εργάτες άντεξαν μέχρι το τέλος και κανείς απεργοσπάστης δεν μπήκε στις στοές. Η απεργία τελείωσε στις 21 Απριλίου 1896, αλλά οι εργάτες το μόνο που κέρδισαν ήταν μια μικρή αύξηση του μισθού. Ο αναβρασμός, όμως, στο Λαύριο συνεχίστηκε για πολύ ακόμα.

Προς τα τέλη του 1897 με αρχές του 1898, ο Σύνδεσμος σταμάτησε τη δράση του, άγνωστο έως σήμερα για ποιους λόγους, όπως, επίσης, άγνωστη είναι και η τύχη αρκετών συμμετεχόντων σε αυτόν. Μερικοί, όπως οι Ηρακλής Αναστασίου και Δρόσος Μεϊντάνης, καθώς και ο Νικόλαος Δούμας - ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Αίγυπτο και συμμετείχε στη δραστηριότητα των εκεί ελληνόφωνων αναρχικών και εργατικών κύκλων - συνέχισαν τη δράση. Αλλά είναι πολύ πιθανόν κάποιοι από τους υπόλοιπους να απορροφήθηκαν από διάφορα ρεφορμιστικά σχήματα κατά τα επόμενα χρόνια ή και κάποιοι να μετανάστευσαν στο εξωτερικό.

Ο Ηρακλής Αναστασίου

Από τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες των αναρχικών των οργανώσεων του Καλλέργη και του "Κόσμου" ήταν ο Ηρακλής Αναστασίου. Ήταν εργάτης από τον Πειραιά και αυτοδίδακτος. Δημοσίευσε αρκετά άρθρα (όπως «Σεβαστείτε την ιδιοκτησίαν» τεύχος 22, Απρίλιος 1893, «Ο πατριωτισμός» τεύχος 23, Μάιος 1893, «Νέον πνεύμα Ακροπόλεως» τεύχη 25 και 26, Μάιος και Ιούνιος 1893, «Οι βάρβαροι» τεύχος 47, Δεκέμβρης 1893 και διάφορα άλλα) καθώς και επαναστατικούς στίχους, στην εφημερίδα «Σοσιαλιστής», με ιδιαίτερο μαχητικό ύφος, χωρίς, όπως γράφει ο Π. Νούτσος, να αποκρύπτει τις αναρχικές του απόψεις, επικρίνοντας με σφοδρότητα τις θεωρίες του Δρακούλη για το κοινωνικό ζήτημα. Από τους ιδρυτές του Σοσιαλιστικού Συνδέσμου «Κόσμος», αλλά είναι άγνωστο γιατί δεν συμμετείχε στον Αναρχικό Εργατικό Σύνδεσμο Αθήνας λίγο αργότερα. Πρέπει, όμως, να παρέμεινε ενεργός αρκετά χρόνια μετά, γιατί τον συναντάμε ξανά, όταν μαζί με τους παλαιούς του συντρόφους Δ. Παπαδημητρίου και Α. Γαβαλά, και με την προσθήκη των Δ. Χατζόπουλου, Ηρακλή Αποστολίδη, Αρίστου Αρβανίτη και ενός Εβραίου τυπογράφου ονόματι Ιωσήφ (αγνώστων λοιπών στοιχείων), αποτέλεσαν την αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κέντρου - μιας ρεφορμιστικής οργάνωσης που είχε ιδρύσει ο σοσιαλδημοκράτης Νικόλαος Γιαννιός, με μερικούς άλλους, στις 25 Μαρτίου 1911 - υποστηρίζοντας αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις. Το 1914 μέλος αυτής της οργάνωσης ήταν και ο αναρχοσυνδικαλιστής Κώστας Σπέρας.

Παρατίθενται στη συνέχεια μερικά κείμενα του Ηρακλή Αναστασίου από την εφημερίδα «Σοσιαλιστής».

Στο κείμενο με τίτλο «Εγχειρίδιο ή αποκτηνωτήριο του εργάτη;» που δημοσιεύτηκε στα τεύχη 26 και 27 του «Σοσιαλιστή» (Ιούνιος-Ιούλιος 1893), ο Η. Αναστασίου ασκεί έντονη κριτική στο μεταρρυθμιστή σοσιαλιστή Πλάτωνα Δρακούλη, ο οποίος την ίδια εποχή δημοσίευσε το έργο του «Το εγχειρίδιο του εργάτου»:

«ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ Η ΑΠΟΚΤΗΝΩΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΟΥ;

«Μετ' απορίας είδομεν εν τω Σοσιαλιστή του 2ου δεκαπενθημέρου Απριλίου, άρθρον τι, «περί κέρδους» ως και βιβλιάριον τι εσχάτως εκδοθέν υπό Π. Δρακούλη, ένθα σαφώς βλέπει τις, ότι κατενόησε μεν θαυμασίως ο άνθρωπος αφ' ενός, τω ανήκον δικαίωμα εις έκαστον, και ότι το παρόν κοινωνικόν καθεστώς είνε προϊόν της νομιμοποιήσεως της βίας και του δόλου δια των προλήψεων, δύο τινά όμως τω συμβαίνουσιν αφ' ετέρου, ως τούτο μας δηλούται εκ των γραφομένων του, ή έτι αγνοεί εντελώς - αγνοια ουκ' εστίν έγκλημα - τους οικονομικούς όρους τους υφισταμένους εν ταις σημεριναίς κοινωνίαις, φανταζόμενος ότι, δίκην αλώπεκος εν παγίδι, θα συλληφθώσιν οι πλουτοκράται δια του τραγελαφικού συναγωνισμού ον μας υποδεικνύει, μεταξύ Κράτους συνησπισμένου μετά των παραγωγέων, ή ότι διαστρέφει το κοινωνικόν ζήτημα εκ προθέσεως εκμεταλλευόμενος αυτό, τη υποδείξει και συμπράξει των πελατών του Χρηματιστηρίου αμειβόμενος ολικώς και ηθικώς υπ' αυτών, εις βάρος του πτωχού Κοινωνισμού.

Οι Έλληνες σοσιαλισταί επέβαλαν την λέξιν Σοσιαλισμός, μεταφέροντες αυτήν εκ των Ευρωπαϊκών γλωσσών, αντί του ελληνικού Κοινωνισμός, θεωρούντες ότι, ακολουθούντες την διεθνή φάσιν του Κοινωνισμού, καλόν ήθελεν είσθαι να λάβωσι την γενικήν λέξιν Σοσιαλισμός. Έστω. Θέλων όμως να δείξη ευφυίαν ο φίλος Δρακούλης, δια νεωτερισμού τίνος αλλόκοτου, όπως ευκολώτερον μας επιβάλλει τον εκτρωματικόν του Συναγωνισμόν, ανασκευάζει την λέξιν, γράφων αυτήν Σ(ω)σιλιασμός!!! εκ του Σώζω !!! ιδού φιλολογικαί δάφναι!!! είδος φιλολογίας Ψυχάρη! Τωόντι καλώς πράττει δίδων τοιαύτην έννοιαν, διότι δια του επινοηθέντος υπ' αυτού Σωσιλιασμού διασώζονται εκ του μέλλοντος κοινωνικού χειμάρρου οι λωποδύται των λαών, οι ζώντες δίκην τσιμπουριών εκ του αίματός των, ουχί όμως η τάξις των πενομένων, ων η ζωή εξαρτάται εκ της προσφοράς της εργασίας εκ των εκμεταλλευτών, ως τούτο θέλομεν αποδείξει παρακατιόντες. Και το

πράγμα μεν δεν χρήζει αποδείξεως, ως φανερόν αφ' εαυτού, αλλά δεδομένου όντως των προλήψεων, της αμαθείας, και του συμφεροντολογισμού εν τη σημερινή κοινωνία, επιχειρούμεν την κριτικήν του Δρακουλείου τούτου τραγελάφου, επωφελείς γενόμενοι διπλώ τω λόγω.

Πρώτον μεν όπως μη οι άνθρωποι εκ των αοριστολογιών τούτων, και των κατά της Πλουτοκρατίας δήθεν κατηγοριών του ελκόμενοι εμπесόντες εις την παγίδα, γίνωσι θύματα, δεύτερον δε και εις τον ίδιον φίλον Δρακούλην, εάν τούτο μας το εσκάρωσε καλή τη πίστει απατώμενος, και ουχί εν γνώσει αποβλέπων εις εξυπηρέτησιν ιδιοτελών του σκοπών.

Παρόμοιον δε Σ(ω)σιλιασμόν μόνον κεφαλή Συγγρού τινος, Σκουλούδη, ή άλλου τινος παρομοίου λωποδύτου φιλάνθρωπου, ηδύνατο να κυφορήση προς εξαπάτησιν και αποσόβησιν του Κοινωνισμού.

Ως γνωστόν οι απανταχού της γης Σοσιαλισταί, παραλείποντες τας περί μελλούσης κοινωνίας διαφοράς των, επιδιώκουσι την κατάκτησιν της Πολιτικής Εξουσίας, της συντηρούσης σήμερα την εκμετάλλευσιν, όπως, άπαξ γενόμενοι κύριοι Πολιτικός, επιβάλλουσι την οικονομικήν αυτών διοργάνωσιν κατά τας Σοσιαλιστικές αρχάς. Ο φίλος όμως Δρακούλης μας ξεφουρνίζει το εξής. Αφού κατ' αυτόν οι νυν εκμεταλλεζόμενοι γίνωσι κύριοι της Πολιτικής Εξουσίας, τουτέστιν αυτοί οι ίδιοι αποτελέσωσι Κράτος έχοντες πάσαν Εξουσίαν και ισχύν εις χείρας των, να μη ενοχλήσωσι παντάπασι τους ληστές των!!! αλλά να τοις αφήσωσι μάλιστα όσα μέχρι τούδε τοις έκλεψαν, ερχόμενοι εις Συναγωνισμόν προς αυτούς!!! Αλλ' όταν τις λέγει Συναγωνισμόν, εννοεί αναγκαίως αναγνώρισιν βάσεως τινος, εφ' ης να διενεργήται ό Συναγωνισμός, ουχί όμως αφαιρέσιν τινος οιανδήποτε εκ του Ανταγωνιστού υπό πρόσχημα τι, διότι τότε πλέον δεν λέγεται Συναγωνισμός αλλά Λήψις εκ του Αντιπάλου. Προκειμένου δε να λάβη τις τι βιαίως από τινος, και μάλιστα από τον κλέπτην του, νομίζομεν ότι λαμβάνει το όλον αναγκαιούν αυτό και ουχί μέρος τι του όλου.

Ώστε ως καλώς τις κατανοεί ο κατ' έλλειψιν κοινωνιολόγος Δρακούλης, Σοσιαλιστής δεν είναι αλλ' άνθρωπος τις ή μέγα ενδιαφερόμενος υπέρ των πλουτοκρατών, ή ούδεμίαν έχων γνώσιν του τι εστί Σοσιαλισμός. Προσδιορίσαντες ανωτέρω τον Συναγωνισμόν ας εξετάσωμεν το πράγμα λεπτομερέστερον. Λαμβάνων τις υπ' όψιν, υφ' οίας οικονομικές συνθήκας ευρίσκονται σήμερα τα Κράτη μετά χρεών κολοσσιαίων, και τας υποχρεώσεις του Κράτους, όπως εξασφάλιση μεν αφ' ενός, τας οικονομικές ανάγκας των μετ' αυτού συνεργαζομένων εργατών του, εξ άλλου δε την εξεύρεσιν των γιγαντιαίων συνολικών δαπανών προς πορισμόν των αναγκαίων μέσων της παραγωγής - δύο μέσων εφ' ων αναγκαίως θα στηρίζεται ο Συναγωνισμός - προσέτι δε ότι οι νοικοκυραίοι κατακρατούσι παν σχεδόν το καλλιεργημένον έδαφος, τα προϊόντα, και τα υπεράφθονα μέσα της παραγωγής μετ' απείρωσ διαθεσίμων κεφαλαίων, κατανοεί τις ευκόλως το απατηλόν και φαντασιώδες του Δρακουλείου Συναγωνισμού, του δημιουργούντος το Κράτος των εργατών ως αντίπαλον της Κεφαλαιοκρατίας!!! Τουτέστιν τα Κράτη χρεωκοπημένα, και οι παραγωγείς του πεινώντες και ξεβράκωτοι θα Συναγωνισθώσι!!! προς τους συνησπισμένους νοικοκυραίους τους διαθέτοντας τα πάντα εν πληθώρα. Ως να έλεγε τις να συναγωνισθώσι δύο, ο μεν έχων 1000 δραχμάς, ο δε μίαν, και ότι θα υπερίσχυση εντός ολίγου χρόνου του έχοντος τας 1000 ο κάτοχος της μιας!!! ιδού λογική Δρακούλειος.

Αλλά τότε διατί φαίνεσαι ασυνεπής κοινωνιολόγε Δρακούλη, εξηγών ωσει αναρχικός τας εκ της ιδιοκτησίας ασχημίας της παρούσης κοινωνίας τας επιβαλλομένας δια της ισχύος της εξουσίας; και αφού θα έχης αυτήν την εξουσίαν εις χείρας σου, διατί δεν καταστρέφεις την ιδιοκτησίαν, αλλά την αφήνεις μάλιστα ως βάσιν Συναγωνισμού; Όταν την αφήνεις όπως έχη μηδέν αποτολμών εναντίον της, μεθ' όλην την εις χείρας σου ισχύν, τότε σημαίνει ή ότι αναγνωρίζεις ως νόμιμον την εκμετάλλευσιν ανθρώπου παρ' ανθρώπου, και επομένως πάνε πουφ τα εναντίον της ιδιοκτησίας προλεγομένα σου, ή ότι είσαι ακαταλόγιστος δίκην τεταραγμένου εγκεφάλου.

Τι όμως μας λέγει, ότι θα επακολουθήση νόμος του Κράτους εγγνώμενος καλόν βιοπορισμόν δι' όλους τους εργαζομένους, και επομένως ουδείς θα προσφερθή ως θύμα προς εκμετάλλευσιν.

Βεβαίως. Αλλά, φίλτατε Δρακούλη, σ' ερωτώμεν, δια τίνος μαγείας άραγε θέλεις προσπορισθή τα μέσα της παραγωγής, και τα της διατροφής των εργατών σου, όπως ο νόμος ούτος λάβη πραγματικόν κύρος και υπόστασιν; Διατί αποφεύγεις τόσον επιτηδείως να μας εξηγήσης τα του θαύματος τούτου;

Ν' αφαιρέσης εκ των κεφαλαιούχων υπό το πρόσχημα φορολογίας τα προς ασφαλή διεξαγωγήν απαιτούμενα μέσα του Συναγωνισμού σου; Αλλά τούτο πράττων, λαμβάνεις τότε, αλλά δεν συναγωνίζεσαι.

Ώστε μόλις αποτελεσθή το Δρακούλειον καθεστώς θα βασιλεύη και πάλιν το χρήμα και η ιδιοκτησία, αδύνατον δε να μας διαψεύση ο φίλος Δρακούλης, διότι, τότε πώς ήθελεν είσθαι δυνατός ο Συναγωνισμός, εάν το Κράτος καταργούν χρήμα και ιδιοκτησίαν, συνεκέντρωνεν εις χείρας του όλα τα οικονομικά μέσα της ανθρωπίνης ευημερίας; Σε ερωτώμεν δε πάλιν, θαυμάσιε άνθρωπε, διατί αφού έχεις εις χείρας σου πάσαν εξουσίαν και αρχήν, δεν λαμβάνεις το όλον κλαπέν υπ' αυτών, αλλά τοις αφήνεις μέρος τι, ώστε συναγωνιζόμενοι να υποκυψωσιν αναγκαίως εντός ολίγου χρόνου, παρατείνων ούτω τα βάσανα της ανθρωπότητας.

Ως φαίνεται λίαν φιλικώς θα διάκεισαι προς τους λωποδύτας μας, και δια τούτο λαμβάνεις τον κόπον να μας είπης, τι οφείλομεν να πράξωμεν. Σε ευχαριστούμεν δια την καλωσύνην σου, αλλά σε ειδοποιούμεν τόσον σε όσον και τους φίλους σου λωποδύτας, του ιδρώτος μας νοικοκυραίους, ότι μόλις γίνωμεν ελεύθεροι αποτελούντες ισχύν και δύναμιν, την αγχόνην και την πυράν θα δοκιμάσουν, πράγματα λίαν ελάχιστα άλλως τε, απέναντι της επιβαλλομένης ημίν πείνας, γδύμας, καταπίεσεως και αμαθείας, δια των νόμων των, δικαστηρίων των, αστυνομιών των, και στρατών των.

Απατώνται δε οικτρώς οι νομίζοντες ότι δια κοινοβουλευτικής μονοκονδυλιάς θα σαρωθούν αι βδελυγμίαι της παρούσης κοινωνίας. Οι νυν κυβερνώντες μας επιβάλλουσι τα πάντα δια της βίας, και δεν θα υποχωρήσωσιν ειμή προ της βίας. Ουδέν παράδειγμα έχομεν εν τη ιστορία ότι ελευθερία αποκτάται δι' επαιτείας παρά των βιαίως αφαιρεσάντων αυτήν, αλλά μόνον παίρνεται, γενναίως εν πάλη. Ο δε Κοινοβουλευτισμός προς ουδέν άλλο χρησιμεύη ειμή προς εξυπηρέτησιν των ιδιοτελειών επιτηδείων τινών λαθροχειρών του Κοινωνικού Ζητήματος, και εις αργοροπορίαν μάλλον ή επιτάχυνσιν της χειραφετήσεως του ατόμου. Μία μόνη λύσις υπάρχει, η κοινωνική επανάστασις, πάσα δράσις μόνον προς αυτήν οφείλει να τείνη, άλλως δεν είνε δράσις, αλλ' υποκρισία».

Στο κείμενο που ακολουθεί με τίτλο «Η Ελλάς υπό κοινωνιστικήν έποψιν» που δημοσιεύτηκε στα τεύχη 28, 29 και 30 του «Σοσιαλιστή» (Ιούλιος-Αύγουστος 1893), ο συγγραφέας πραγματεύεται ζητήματα της κοινωνικής ιστορίας με βάση μια γενικότερη ελευθεριακή θεώρηση:

«Η ΕΛΛΑΣ ΥΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΣΤΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

Οξυδερκής παρατηρητής εξ απόψεως όλως θετικής διερευνών τα της σημερινής Ελλάδος, ουδόλως κατανοεί την γενικήν ηθικήν κατάπτωσιν, μέχρι της τελευταίας βαθμίδος, κραιπάλης και αποκτηνώσεως, εις ην περιήλθεν ο ατυχής τόπος, από της ψευδοανεξαρτησίας του μέχρι των ημερών μας. Ζητήσωμεν τα αίτια.

Πέντε αιώνων ατιμωτική δουλεία, και τρομερά καταπίεσις εναντίον πάσης ηθικής και υλικής συναισθήσεως, βάρβαρος ζυγός και εσχάτη θηριώδης βία συστηματική εναντίον του ατόμου και του ιδεώδους του, επέφεραν δια μιας τον προ δεκαεξ αιώνων αποσβεσθέντα δαυλόν κακώς εννοούμενης ελευθερίας του, υποκαίοντα και συντηρούμενον δια της παραδόσεως, των ηθών και εθίμων όλως αντιθέτων εκείνων του θηριώδους κατακτητού, και του συμφερόντος του. Τα πάντα συνέτειναν προς εξέγερσιν τόσον γενναίαν, μετά πρωτοφανούς εν τη ιστορία αυταπαρνήσεως και εθελουσίας, όσον η καταπίεσις υπήρξε μάλλον καταθλιπτική, και αι εν τη σειρά των πέντε αιώνων αναπτυχθείσαι ιδέαι εξελίσσοντο βαθμηδόν, προελθούσαι εκ της συνοχής της τυραννίας επί μάλλον και μάλλον.

Οι συσσωμώς εξεγερθέντες άμα ως απήλαυσαν την υποτιθεμένην ελευθερίαν, πικράν έλαβον πείραν της αυταπάτης των. Μόλις εκδιωχθείς ο ξένος τύραννος, θρασύτεραν ήγειρε την κεφαλήν ο ομόφυλος και εθνικός καταπιεστής. Η από της απελευθερώσεως και εντεύθεν Ιστορία τρανώς μας το αποδεικνύει. Γνωστοί οι μεταξύ των διαφόρων οπλαρχηγών εμφύλιοι πόλεμοι και διαμάχαι ένεκα φιλαρχίας. Τον μόλις εκδιωχθέντα τύραννον τον αντικατέστησαν. Εγκατεστάθη εθνικόν καθεστώς, έκαστος με το έχειν του. Οι μεν οπλαρχηγοί κατέλαβαν τα των εκδιωχθέντων Τούρκων, εκτός των όσων εθνικών εσφετερίσθησαν, μέγα μέρος της λείας κατεκτήθη επίσης, υφ' όλων των τότε

επιτηδείων, οι δε καλή τη πίστει, οι βλακωδώς λάτραι του εθνισμού και της ακεραιότητας, οι κυρίως μαχηταί, έμενον με ό,τι είχαν πριν, οι δε υιοί των σήμεραν είνε οι παρίαί του ελληνικού λαού. Άμα τη απελευθερώσει και μετά, ανεφάνη ο κοτσαμπασιμός, αντικαταστήσας το πρόην εφεντιλίκι του Τούρκου, επιλεπυνθείς δια των καλαμαράδων του κράτους, και της κοτσαμπασικής βουλευτοκρατίας επί πατραγαθία - κατ' έλλειψιν -. Συν τη ευτυχεί!!! του εκ Δανίας βασιλέως, ανεφάνη νέα βδελυρά πληγή, η ατιμωτέρα και αχρειότερα πασών των μέχρι τούδε, αφαιρέσασα πάσαν ικμάδα κοινωνικής ζωής και ευημερίας ενσταλάζασα εν τη Ελληνική κοινωνία, το ψεύδος, την απάτην και τον φαρισαισμόν. Αιτία της νυν κοινωνικής καταπτώσεως, οι πελάται του χαβιαροχανίου Κωνσταντινουπόλεως, οίτινες αφού απεγύμνωσαν ομοεθνείς και αλλοεθνείς εν πάση τη Ανατολή και Ρωσσία, φερόμενοι υπό της απληστίας των, εισήλασαν εις την ατυχή χώραν υπό το πρόσχημα του ομογενούς!! στήσαντες επιτηδείως την ληστοφωλεάν των, υποστηριζόμενοι υπό των λογχών και των δικαστηρίων των διαφόρων ελληνικών κυβερνήσεων, επί συμμετοχή των λαφύρων εκ των μελλόντων θυμάτων.

Γνωστά τα αποδιδόμενα αυτοίς παρά του λαού Χρυσοκάνθαροι, Φαναριώται, Χαβιαροχανίται, και η μέχρι τινός εσχάτη λαϊκή περιφρόνησις προς αυτούς, γνωστά τα εκ των Λαυρίων, Κωπαϊδων και των διαφόρων ληστρικών χρηματιστικών δόλων αποκτηθέντα εκατομμύρια των εις βάρος της καμπούρας του πτωχού Ελληνικού λαού. Ουδέποτε ανανδρώτεραι λωποδυσίαί λαών τη συνενοχή των κυβερνήσεων έλαβον χώραν, χάρις εις το μαστίγιον του κλητήρος, χωροφύλακος και δικαστού, επιβάλλοντος σιωπήν δια της υλικής βίας και τούτο εν ονόματι των υπό των αντιπροσώπων του έθνους!!! ψηφισθέντων νόμων!!! Δια του χρόνου της βίας κατασταθείσης έξεως, και έκαστος παλαιών δια την ζωήν οι όροι αντεστράφησαν, οι πρόην λησταί και άτιμοι μετετρέπησαν εις έντιμους, σεβαστούς, εκλεκτούς, φιλόανθρωπους, και ευεργέτας του ελληνικού έθνους!!! Κατέλαβαν πάσας τας θέσεις, πάντα τα αξιώματα, εγένοντο δήμαρχοι, βουλευταί, υπουργοί και πρέσβεις, απήλαυσαν όλων των ηγεμονικών ευνοιών. Ο αποβλακωθείς λαός θαυμάζει και ευλαβώς αποκαλύπτεται προ του διερχομένου οχήματος των εκ δύο ίππων και δύο πιθήκων άνευ μύστακος ώστε δικαίως δύναται τις να είπη ότι το νυν καθεστώς είνε καθεστώς ληστού, μεταβληθέντος εις χωροφύλακα!!!

Από της εκ Χίου και Κωνσταντινουπόλεως αφίζεός των το εν Ελλάδα κοινωνικόν μέσον ηλλοιώθη, προσέλαβε χαρακτήρα ουδαμού της υψηλίου παρατηρούμενον. Συσσωρεύσαντες τον ιδρωτα του Λαού εις εκατομμύρια, εγεννήθησαν εν τη εκ των εκατομμυρίων ευκόλως ικανοποιούμενη φαντασία των, νέαι ορέξεις, νέαι βουλμίαι και εποφθαλμιάσεις, απήλαυσαν των πάντων. Μας εισήζαν την κραιπάλην της φραγκικής ακολασίας εκ του πλούτου, εδημιούργησαν περίξ των κοινωνικόν μέσον σύμφωνον προς την νέαν τάξιν του ζην των, καταστρέφοντες πάσαν απλότητα και σχετικήν αλληλεγγύην εναπολειφθείσαν εκ του κοτσαμπασιισμού, μας παρήζαν κλιμακηδόν εις όλα τα στρώματα της κοινωνίας, έκτρωμα κοινωνικού μέσου, απορρέοντος εκ της συγχωνεύσεως του κοτσαμπασιισμού, και του ξένου, προς τας έξεις του απλού ελληνικού βίου, φραγκικού – κατ' έλλειψιν - πολιτισμού. Ωστε καλώς παρατηρών τις θέλει κατανοήσκει ευκόλως, ότι το νυν κοινωνικόν μέσον εν Ελλάδα είνε καθαρός βυζαντινισμός, εις ον παρεισέφρυσεν ο εκ των Τούρκων κοτσαμπασιμός, επιλεπυνθείς και μεταμορφωθείς δια των πολιτειακών σχέσεων και της συγκοινωνίας.

Και ιδού νομοθεσία, πολιτική, εμπόριον και εκπαιδευσις, απορρέουσιν εκ του Χαβιαροχανισμού, κανονίζονται υπ' αυτού, συμφώνως τη πορεία του οι υπό του αποκτηνωθέντος λαού τασσόμενοι εις κυβέρνησιν - λήστευσίν του -, εκτελούσι πιστώς τα πάντα κατά τας υποδείξεις του, και ραδιουργίας του, κρατούντες δέσμιον τον ατυχή Ελληνικόν Λαόν δια της υλικής βίας της εξουσίας, και κανονίζοντες τα της ηθικής και υλικής του ζωής κατά το συμφέρον των χρυσοκανθάρων.

Μήπως τελευταίως οι χαβιαροχανίται, δια του πειθηνιωτέρου οργάνου των, Τρικούπη, του ζηλώσαντος να καταστήση τους συμπατριώτας του απέναντι των, χειρότερους και ευπειθεστέρους μουζίκων Ρώσων, υπηκόων του «κατά μηδενιστικήν έκφρασιν» αγχονιστού πασών των Ρωσσιών Τσάρου; Δεν επενόησαν και συνέταζαν αυτοί το νομοσχέδιον των πανεπιστημιακών, το αποκλείον του λοιπού, ένεκα της βαρείας φορολογίας, την ανωτέραν παιδευσιν εις τους πτωχούς, αποθαρρύνοντες πάσαν ιδιοφυίαν και δημιουργούντες σκοπέλους κατ' αυτής;

Μήπως, πάσα οικονομική πορεία του κράτους δεν ρυθμίζεται υπ' αυτών; Τα 2.500.000 του Ελληνικού λαού προς ουδέν λογιζόμεθα. Είμεθα πράγματά των, αντικείμενά των. Θα βαδίσωμεν όπως τοις αρέσκει, άλλως φυλακαί, λαιμητόμος, κλητήρες, χωροφύλακες, δικασταί και δήμιοι εις την υπηρεσίαν των. Παρία, Ελληνικέ Λαέ, γίνου κλητήρ ή χωροφύλαξ, αντί τεμαχίου άρτου, όπερ σοι δίδωσιν ως αντίτιμον της καταπίεσεως των αδελφών σου της δυστυχίας! Σεβάσθητι τους υπό των άεργων χρυσοκανθάρων, συντασσόμενους νόμους! και κυρουμένους υπό των αγυρτών ψευδοαντιπροσώπων σου! Μηδέν τόλμα εναντίον της ιδιοκτησίας των ληστών σου χρυσοκανθάρων, ούσαν προϊόν της κλοπής του ίδρωτος σου.

Έτερος τρομερός σύμμαχός των, είνε αι μεταφυσικά προλήψεις, ας ενθαρρύνουσι και εκμεταλλεύονται παντί σθένει, υπαγορεύοντες την συγκράτησίν των εις τας εξ αυτών απορρέουσας κυβερνήσεις, καθιερώντες αυτάς δια της δημοσιογραφίας των, τρομεράν ηθικήν άλυσον, δι' ης συγκρατούσι τον λαόν σκοπίμως, τρέφοντες και απασχολούντες αυτόν καθημερινώς με τον βόρβορον της πολιτικής αγυρτίας, καθιερώντες την εκμετάλλευσιν, εμπνέουσι σεβασμόν εις τον παρά των βραχιόνων των δυστυχών δημιουργηθέντα πλούτον των, προσλαμβάνοντες πάσαν κοινωνικήν εξέγερσιν δια του ατιμωτέρου και εξευτελιστικωτέρου των δόλων, την φιλανθρωπίαν. Θα είνε άραγε αιωνίου διαρκείας παρόμοιον καθεστώς κραιπάλης, διανοητικής εκλύσεως, και εσχάτης λαϊκής αποκτηνώσεως;

Ας το εξετάσωμεν ψηλαφητώς.

Είμαι της γνώμης ότι, προς ανατροπήν του νυν σεσηπότης κοινωνικού οικοδομήματος, εργάζονται πάντες οι νοικοκυραίοι κλιμακηδόν συντελεστικότερον απείρως πάντων των ανατρεπτικών. Εάν λάβωμεν υπ' όψιν υφ' οίους οικονομικούς όρους ζωής υφίσταται το Ελληνικόν έθνος, στηριζόμενον επί της βιομηχανικής και γεωργικής εξαγωγής του και της μεν βιομηχανικής εξαγωγής συναγωνιζομένης μετά των προϊόντων της ήδη υπερπαραγωγής των άλλων χωρών, και αντιδρώσης κατ' αυτής, εκμηδενίζεται βαθμηδόν εξ άλλου η γεωργική εξαγωγή, η κυρίως βάσις της ελληνικής οικονομικής ζωής, ως επιφέρουσα σχετικήν αδράνειαν, και επομένως σχετικήν οικονομικήν κρίσιν προς τους ξένους, καταδικάζουσα αυτούς εις ελάττονα σχετικώς κατανάλωσιν της γεωργικής εξαγωγής μας. Ένεκα των μέσων της συγκοινωνίας, οία είνε σήμερα, και του αλληλέγγυου συναγωνισμού των συμφερόντων, η οικονομική κρίσις βαίνουσα τανυομένη, ένεκα της πανταχόθεν γενικής υπερπαραγωγής, και της καταναλώσεως ολοέν σπανιζούσης, εξ ου στασιμότης παραγωγής, ήτοι βιοπορισμού των εργατικών πληθυσμών, αυξανομένων δια της προσθήκης των ολίγα διαθετόντων και καταστρεφομένων οικονομικώς δια του νυν υφισταμένου συναγωνισμού της μικράς και μεγάλης βιομηχανίας και εμπορίου, εξ ου βαθμιαία σχετική δυσπραγία - εκτός των φιλάνθρωπων άεργων χρυσοκανθάρων.

Της δε νυν σχετικώς τετμημένης ιδιοκτησίας, συγκεντρουμένης εις ολίγους, ένεκα της παροξύνσεως της κρίσεως επί μάλλον υπό των κυβερνητικών αναγκών εκ των γεωργικών πληθυσμών, η τάξις των πρώην σχετικώς ευημερούντων, θα προστίθεται βαθμηδόν εις τους νυν εντελώς πάσχοντας. Το τοιούτον ήρχισε να καθίσταται επαίσθητον ήδη εις τας σταφιδοπαραγωγούς επαρχίας, σχετική τις δε βελτίωσις επί τινας ενιαυτούς, εκ τυχαίας ζητήσεως της ξένης αγοράς, δεν θα είνε ειμή μπάλωμα προσωρινόν προς δριμυτέραν παρόξυνσιν.

Της πενίας αποτελούσης κράτος εν κράτει πλουτοκρατίας, θα επέλθη νέα διανοητική εξέλιξις εκ της καθαράς πλέον αντιπαραστάσεως των δύο καταστάσεων τόσο μάλλον, καθόσον αι τάξεις των πρώην ευημερούντων και σχετικώς ανεπτυγμένων θα έχωσι μεταβή και πληθύνει τας τάξεις των ημερομισθίων και εντελώς ενδεών. Ο χαρακτήρ της τοιαύτης μεταβάσεως θα είνε τόσον οξύς, καθόσον οι μέλλοντες να εξαρτίσωσι την ύπαρξίν των, εκ της προσφοράς της εργασίας, θα είνε άνευ επαγγελμάτων και ασυνείθιστοι εις πάσαν ένδειαν και κόπωσιν υπέρ τας δυνάμεις των. Νέα εποχή θ' αρχίση δια την Ελλάδα, εποχή γνώθι σαυτόν, εποχή διερευνήσεως των αιτίων της καταθλίψεως του ατόμου. Της διερευνήσεως ούσης γενικής σχεδόν εις τα πλήθη των καταπιεζομένων, η εξέτασις θα είνε σαφής, απτή, θετική ως βασιζόμενη επί της πείρας όλων των ατομικών υποθέσεων, και της αντιπαραστάσεως προς το νυν σεσηπός κοινωνικόν οικοδόμημα.

Αι υποθέσεις θα προοδεύουν κλιμακηδόν και βαθμιαίως, καθόσον η παρόξυνσις της κρίσεως θα

τανύεται. Πάσα υπόθεσις γινομένη θα τίθεται εις ενέργειαν αποτυγχάνουσα θα εξελέγεται και βασανίζεται υπό των πασχόντων πληθυσμών. Το αδύνατον της μιας υποθέσεως, θα προάγει νέαν, μέχρις ου το άτομον εντελώς εννοήση το κύριον αίτιον της στερήσεως του δικαιώματος του ζην του υπό βδελυράς ολιγαρχίας.

Κατ' αρχάς μεν θα ζητείται καλή εφαρμογή νόμων, ύστερον δημιουργία νέων νόμων, επί βάσεων οικονομικών αποβλεπόντων εις αναμορφώσεις και παντοία μπαλώματα, θα εννοήσωσι τα πάντα, εκ του ανεφάρμοστου και αδυνάτου προς εκτέλεσιν, ως φενάκην και εμπαιγμόν των τοιαύτα προτεινόντων, όπως παρατείνωσι το σεσηπός κοινωνικόν οικοδόμημα. Οι εφευρέται και οπαδοί των τοιούτων λογαριάζουν χωρίς τον ξενοδόχον - τον επί της καταναλώσεως συναγωνισμόν, και τα μάλλον ή ήττον εντελή μέσα της παραγωγής, ως και την αντίστασιν της νοικοκυροσύνης, κυρίας της πολιτικής εξουσίας. - Και αν ποτέ τοιαύται ουτοπία οικονομικών μεταρρυθμίσεων επί τη βάσει της ιδιοκτησίας ήσαν δυνατά, έπρεπε ν' αποκρουσθώσιν ερρωμένως και παντί σθένει, ως παρατείνουσαι το νυν κοινωνικόν καθεστώς επ' άπειρον μάλλον, αποτρέπουσαι τους ήδη εξεγερθέντας κατά της ιδιοκτησίας, της προς καταστρο-οφήν της ορμής των και δράσεως.

Αφού πάντα τα κακά της κοινωνικής δυσπραγίας ζητήσωσι να διορθώσωσι ή εξαλείψωσιν, επί τη βάσει των νυν υπάρχόντων θεσμών και εννοήσωσι το αδύνατον, νέον πρόβλημα θα τεθή προ των οφθαλμών των εκ τοιαύτης πειραματίσεως. Εάν οι θεσμοί, εφ' ων επαναπαύεται και δι' ων διέπεται η κοινωνία, είνε οι δημιουργοί της κοινωνικής καχεξίας. Της διανοητικής εξελίξεως ελθούσης μέχρι του σημείου τούτου, αδύνατος πλέον η αναχαίτισις της μέχρι τελείας λύσεως του προβλήματος. Και ιδού, οι νυν θεσμοί, Πατρίδος, νομιμότητος Νόμων, αναγκαιότητος Κυβερνήσεων προς ευημερίαν των κοινωνιών, θα εξελέγχωνται και η καθιέρωσις των και το προς αυτούς σέβας θα καταπίπτουν υπό τον οζύν πέλεκυν της εξετάσεως. Η θετική εξέτασις του νομίμου των θεσμών θα επιφέρη ως απαρχήν την έμπρακτον ατομικήν εξέγερσιν εναντίον των. Τα άτομα εξετάζοντα την σημερινήν κοινωνίαν επί θετικών πλέον βάσεων, θα μεταμορφωθώσιν εις πρωτοβουλίας. Αι πρωτοβουλίαί θα πληθύνονται επ' άπειρον, μέχρις ου άπασα ή κοινωνία μεταβληθή εις όγκον εύφλεκτον, εις ον μικρός σπινθήρ τυχαίος θα θέση το πυρ της σωτείας κοινωνικής πυρκαϊάς της μελλούσης να καθαρίση τας κοινωνίας δια μιας όλων των βδελυγμιών των.

Αλλά δυστυχώς δια την γωνίαν ταύτην της γης, η γειτνίασις της μετά του τούρκικου βαρβαρισμού, και η ένεκα της γεωγραφικής της θέσεως απομάκρυνσις της των λοιπών της Ευρώπης λαών, και συνεπώς το αδύνατον της αμέσου επικοινωνίας μετ' αυτών, ο κατά τους 5 αιώνας της δουλείας μη εξαληφθείς ακόμη Βυζαντινισμός, η σχετική κατατομή της ιδιοκτησίας, το αγράμματον του λαού και η κυριαρχία των μεταφυσικών ψευδολογιών ιδού λόγοι βραδείας κοινωνικής εξελίξεως. Έχει όμως ούτως εν Ευρώπη και Αμερική; Όχι. Οι Ευρωπαϊκοί λαοί πάντες, εκτός της αγίας Ρωσσίας, κατέχονται υπό επαναστατικού οργασμού ετοιμοί να εκραγή εις πάσαν στιγμήν. Είμεθα εις τα πρόθυρα της Κοινωνικής επαναστάσεως εν Ευρώπη, ένθα πασά πειραμάτισις πλέον εγένετο, και η κατάστασις εισήλθεν εις την οξυτέραν της φάσιν. Ό,τι φαίνεται δυνατόν μετά 50 έτη εν Ελλάδι, θα λάβη πέρας ευτυχώς προ του τέλους του παρόντος αιώνος εν τη λοιπή Ευρώπη».

Ακολουθεί απαντητικό άρθρο του Ηρακλή Αναστασίου σε κείμενο στην εφημερίδα «Ακρόπολις» για το αναρχικό πείραμα της συγκρότησης αποικίας που να λειτουργεί σύμφωνα με τις αναρχικές αρχές στη Βραζιλία και το οποίο ο Αναστασίου θεώρησε συκοφαντικό. Το άρθρο αυτό δημοσιεύτηκε στα τεύχη 24 (Β' Μαΐου 1893) και 25 (Α' Ιουνίου 1893) της εφημερίδας «Σοσιαλιστής» και περιλαμβάνει και απάντηση από τον εκδότη του «Σοσιαλιστή» Σ. Καλλέργη:

«ΝΕΟΝ ΠΝΕΥΜΑ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ»

Εν διατριβή καταχωρισθείση εν τω περιοδικώ της εφημερίδος «Ακρόπολις»: Φραγκούδης τις λίαν επιτήδειος, ως φαίνεται περί το εξαπατάν τους αναγνώστας του, γράφει περί «Αναρχίας και γυναικός εν τη Αναρχία», ορμώμενος εξ επιστολής ην δήθεν λέγει ότι ανέγνωσεν εν τω Αναρχικώ οργάνω «Revolte».

Φαίνεται ότι ο αγαθός μας άνθρωπος θ' ανεγίγνωσκε νυστάζων, ειδ' άλλως ουδέποτε τοιαύτη αυταπάτη ήθελε τω συμβή· κακώς δ' αντιληφθείς ίνα μη είπωμεν εκ προθέσεως, μας αναλύει τα περί Αναρχίας, ώσει εγκέφαλος τεταραγμένος σφοδρώς· ουδόλως δε το τοιούτον μας εκπλήττει, διότι οι πάντες ζώμεν υπό όρους κοινωνικούς απορρέοντας εκ φρενοπαθείας. Αριθμήσατε μεθ' υμών τας ανακριβείας και τους παραλογισμούς.

Οι πρώτοι συλλαβόντες την ιδέαν Αναρχικής αποικίας, δεν είνε Γάλλοι, ως γράφει, αλλ' Ιταλοί, και η αποικία σημειούται ουχί δια δεκάδος καλυβών, αλλά διά δεκάδων οικιών ευρυχώρων, και εν αρμονία ουσών προς πάντας τους όρους της υγιεινής και της αναπαύσεως, και οι πρώτοι άποικοι είνε ουχί πελάται των ταπιφράγκων, αλλά μηχανικοί, αρχιτέκτονες, και διαφόρων άλλων κλάδων επιστήμης και βιομηχανίας εργάται· προκειμένου δε περί ταπιφράγκων, προτημώμεν μυριάκις αυτά, από τα ταπιφράγκα τα άλλως καλούμενα, αίθουσαι χορών ή εσπερίδων των χρυσοκανθάρων νοικοκυραίων, ένθα λαμβάνουσι χώραν όργια απεριγράπτου κραιπάλης και φαυλότητος, μετά των γυναικών των και θυγατέρων των, περιβεβλημένων μεταξωτάς εσθήτας και τρίχαπτα, και καταφορτωμένων αδαμάντων, πολυτέλειαν ην παρήγαγον μυριάδες δυστυχών εργαζομένων από βαθείας πρωίας μέχρι βαθείας νυκτός.

Οι πρώτοι άποικοι ανεχώρησαν ευέλπιδες ότι τα πάντα θα τοις συνέτρεχον, αδιαφορούντες, εκ του ζήλου των, περί των αναφθεισών δυσχερειών, αλλ' η έλλειψις αναγκαίων πόρων - η αίτησις χρημάτων ην απευθύνουσιν εις τους εν Ευρώπη αδελφούς των, ως και η προτροπή προς μετάβασιν γυναικών αποδεικνύει τούτο - δεν θ' αργήση να τοις υπενθυμίση, ότι τα πάντα είνε αλληλένδετα εν τη παρούση κοινωνία, αδύνατος δε πάσα απόπειρα, όσον μεμονωμένη και αν είνε, να διεκφύγη εντελώς της ολεθρίας επιρροής της νοικοκυροσύνης. Οι νοικοκυραίοι πανταχού σήμερον κατακρατούσι το έδαφος, τα προϊόντα, και τα μέσα της παραγωγής, συντρίβουσι δε δι' όλου του βάρους των τους αποπειρωμένους να τοις διαφύγωσι. Πάσα απόπειρα Αναρχική, δεν δύναται να είνε εντελώς Αναρχική, διότι παραπλεύρως αυτής υφίσταται η τα πάντα κατακρατούσα διοργάνωσις πλουτοκρατική· πράγμα ως φαίνεται ότι δεν εννόησεν ο πολύξερρος Φραγκούδης, ο ευφυολογών τόσον υποκριτικώς περί Αναρχίας και Κοινωνισμού εν γένει.

Οι σύντροφοι της Κεκιλίας ηναγκάσθησαν να διορίσωσι ταμίαν, διότι η έλλειψις γυναικών ηνάγκασε πριν δυο εκ των συντρόφων ν' απελθώσι της αποικίας, αφού έλαβον τα χρήματά τινα, στερουμένη πόρων η αποικία και φοβούμενη επανάληψιν της πράξεως, ανέθεσε την φύλαξιν του χρήματος, ο υπήρχε πριν ερριμένον εις τίνα γωνίαν εις ένα εκ των συντρόφων, όστις ευρεθείς εν τη αυτή ανάγκη της γυναικός, ανεχώρησεν αποφέρων το ελάχιστον ποσόν ο εκράτει, εγνώριζε δε, ότι μετ' ολίγον η αποικία θα διέθετε σημαντικόν ποσόν εκ των προϊόντων της, ιδού δε κατά λέξιν, τι γράψας ο σύντροφος Καπελλάρο, έδωκεν αφορμή εις τον Φραγκούδην μας εις τας περί κοινοκτημοσύνης των γυναικών εν τη Αναρχία συκοφαντίας του. «Ότι ο ελεύθερος έρωσ δεν εισέδυσεν ακόμη εις τας καρδιάς των θηλέων συντρόφων των, πράγμα πολύ θλίβον τους όντας μόνους», δεν θ' ανέγνωσεν όμως την επομένην γραμμίν της επιστολής, «και εν τούτοις ουδείς έλειψε σεβασμού προς τας γυναίκας», ώστε καλώς λέγω εν αρχή οι ενύσταζεν όταν ανεγίγνωσκεν, όπως μη τω αποδώσωμεν την πρόθεσιν. Μόνον όταν λέγει ότι ο σύντροφος Καπελλάρο παρεπονείτο, τούτο το παρεπονείτο είνε ισχυρά απόδειξις περί της εν τη Αναρχία ελευθερίας της γυναικός, διότι αν η γυνή ήτο κοινή εν τη Αναρχία, θα εβίαζον αυτάς, άλλως τε αι ολίγισται υπάρχουσαι σύντροφοι εν τη αποικία εγνώριζον κάλλιον του Φραγκούδη την θέσιν των εν τη Αναρχία, πριν η αναχωρήσωσιν εξ Ευρώπης μετά των συντρόφων των, διότι άλλως δεν θα τους ηκολούθουν.

Το ιδεώδες της Αναρχίας δεν είνε η κοινοκτημοσύνη των γυναικών, ευφυολόγε Φραγκούδη, ως συκοφαντών εκ προθέσεως γράφεις εν τω Νέω Πνεύματι. Η Αναρχία ανακηρύττει την γυναίκαν ίσην τω ανδρί, ουδέ αναγνωρίζει υπεροχήν τινα οιανδήποτε του ανδρός επ' αυτής, η γυνή εν τη Αναρχία είνε ανεξάρτητος, αυτόνομος και ελευθέρα.

Η ένωσις των φύλλων εν τη Αναρχία δεν υποβάλλεται εις ουδεμίαν διατύπωσιν. Ενόνονται οι αλληλαρεσκόμενοι γυνή και ανήρ, καθ' ας συμφωνίας παραδεχθώσιν ομού δια την διάρκειαν της ενώσεώς των, την οποίαν η αμοιβαία συμπάθειά των δύναται να μετρήση. Δεν υπάρχουν δικαιώματα του ανδρός επί της γυναικός επί της γυναικός του ανδρός· ουδείς άλλος δεσμός τους συγκρατεί, ειμή

εκείνος της αμοιβαίας των αγάπης. Η εμπιστοσύνη και η ειλικρίνεια του ενός προς τον άλλον εις τας σχέσεις των, οφείλουσι να είνε οι μόνοι κανόνες. Αι ενώσεις αύται θα είνε πρόσκαιροι; Θα είνε διαρκείς; Εξαρτώνται εκ των ατόμων· εκείνοι οι οποίοι θ' αγαπήσωσι διαρκώς, να προσπαθήσωσι ν' αγαπηθώσι διαρκώς· αι συμπάθειαι ν' αποκαλυφθώσι και να γίνωσι δεκταί αμοιβαίως. Η ελευθερία μόνη, θα είνε ο κανών των σχέσεων των φύλλων.

Ιδού πολύξερε Φραγκούδη τις η θέσις της γυναικός εν τη αναρχία, και ότι δύναται κοινωνία να υπάρξη άνευ Κυρίων, επιβαλλόντων Νόμους, Δικαστήρια, Αστυνομίαν· προς ουδέν δι άλλο χρησιμεύουσιν αι τρεις αυταί νομιμοποιημένοι καταπιέσεις, ειμή όπως συγκρατώσι την ιδιοκτησίαν, το προϊόν του ξένου ιδρώτος, εξ ης πηγάζουσι πάντα τα εγκλήματα άτινα εισίν αποτελέσματα, της ιδιοκτησίας ούσης μόνης αιτίας προς γένεσίν των. Διατί κλέπτει τις; διατί φονεύει τις; διατί αι μεταξύ των εθνών αδελφοκτόνοι πόλεμοι; Η ιδιοκτησία· τουτέστι το ζήτημα του ιδικού σου και του ιδικού μου, πλείονος ή ελάττονος, εξ ου ο περί ζωής αγών, και η υπεροχή των μεν επί των δε, συγκέντρωσις του κοινού πλούτου εις χείρας ολίγων αχρείων και επομένως στέρησις των άλλων· εξ ης στέρησεως γεννώνται η απληστία, ο φθόνος, η αντιζηλία, η αμάθεια των στερουμένων και η προς το κτηνώδες ροπή. Ιδού πάσαι αι αιταί των βδελυρών ασχημιών των προερχομένων εκ της ιδιοκτησίας εξ ης απορρέει η οικογένεια ης σχετική διαπλάτνυσις είνε η πατρίς.

Η οικογένεια ενυπάρχει σήμεραν διότι ο αρχηγός αυτής ως διατροφεύς της επιβάλλει την τυραννίαν του, καταργουμένης της ιδιοκτησίας ως τούτο θα γίνη εν τη Αναρχία και των ανθρώπων πάντων οικονομικώς εξησφαλισμένων δια του Αναρχικού κοινοτισμού, τίνα τότε λόγον υπάρξεως θα έχη η οικογένεια, λιμοκοντόρε Φραγκούδη; Άπαξ δι εξαφανισθέντος του διά την ζωήν αγώνος θα επέλθη η ελευθερία και η ισότης διά της αναρχικής διοργανώσεως της κοινωνίας, τουτέστιν η τελεία χειραφέτησις της, διά της ελευθερίας ατομικής κρίσεως και πρωτοβουλίας ενός εκάστου των απαρτιζόντων την κοινωνίαν μελών.

Λέγει δε μεταξύ άλλων ο πολύς Φραγκούδης, ότι ανία θα καταλάβη τους ανθρώπους εξησφαλισμένης ούσης της ζωής του ανθρώπου!!! και συμπεραίνει εις την εξακολούθησιν της ιδιοκτησίας, υποδεικνύων ακατορθώτους αναμορφώσεις εργατικάς, και μάλιστα ότι ο αγών ούτος δια την ζωήν εξευγενίζει την φύσιν των ανθρώπων!!! Σήμεραν πχ. οι Συγγροί και Καραπάνοι πρέπει ν' αυτοκτονήσουν εξ ανίας προερχομένης εκ της αρκετά πλουσίας εξασφαλίσεως της ζωής των!! κατά το λέγειν του φρενοπαθούς λιμοκοντόρου. Να γεννώνται υιοί εκατομμυριούχων Συγγρών, Σκουλούδηδων, Ρετσίνων και υιοί απεντάρων και να παλαιώσι διά την ύπαρξιν! Όχι μόνον τούτο δεν είνε πάλη, αλλά καταδίκη εκ των προτέρων, όχι μόνον εξευγένησις, αλλά τελεία αποκτήνωσις διανοητική αμφοτέρων.

Είνε θιασώτης της πατρίδος και την ονομάζει μάλιστα, ευγενές ιδεώδες των ανθρώπων!! Εννοεί όμως λέγων, πατρίδα, όπως αυτός μετ' ολιγαρχίας χρυσοκαυθάρων, άρχει και ληστεύει τους συμπατριώτας του, και ως προς την τοιαύτην έννοιαν της πατρίδος, οι αναρχικοί είνε αντιπατριώται, εννοούσιν όμως αυτοί πατρίδα, σύνολον ανθρώπων έχόντων τα αυτα κοινά συμφέροντα. Σεις δε οι πλουτοκράται νοικοκυραίοι, ως και πάντες οι υπερασπισταί των, είσθε οι προδόται της πατρίδος και οι λησταί, ως ζώντες δίκην βδελλών εκ του ιδρώτος των συμπατριωτών σας.

Το παρόν σύστημα της ιδιοκτησίας διά των γιγαντιαίων μηχανικών μέσων της παραγωγής, ον συγκεντρωτικόν, και των μέσων τούτων όντων εις χείρας ολίγων, συναγωνισμός δε και απορία καταναλώσεως της υπερπαραγωγής, αναποφεύκτως εν ολιγίστω χρόνω θα επέλθη η σώτειρα κοινωνική επανάστασις, η μέλλουσα ν' απαλλάξη τους ανθρώπους της εκμεταλλεύσεως και των υπερασπιστών της. Την κοινωνικήν επανάστασιν οι αναρχικοί και λοιποί Σοσιαλισταί δεν θα φέρωσιν αυτοί αλλά θα επιταχύνωσι την αφιζίν της. Σεις δε οι πλουτοκράται οι ζώντες εκ του ιδρώτος των άλλων, εργάζεσθε ανενδότως εις άφιζίν της, φερόμενοι προς την επανάστασιν, ως σώμα διατρέχον το κενόν, αυξάνει κατά ταχύτητα ένεκα της βαρύτητός του. Άπαξ ελεύθεροι δια της επαναστάσεως, οι νυν καταπιεζόμενοι, δεν θα είνε τόσοσν ηλίθιοι, ώστε εκουσίως, μετά πάλην, προς απαλλαγήν των από τα αφεντικά, να δεχθώσιν οιονδήποτε σχηματισμόν Κράτους, ήτοι να δεσμευθώσιν εκ νέου, αλλ' άπαξ ελεύθεροι και απολαύσαντες της ελευθερίας, θα θελήσωσι να μείνωσιν ελεύθεροι, φυσική συνέπεια πάσης κοινωνικής επαναστάσεως. Θα διοργανωθώσι δε άνευ κυρίων έχοντες εις την διάθεσίν των τα

επαγγέλματα κατά τας κλίσεις των, και μη όντες εις την διάθεσιν των επαγγελμάτων ως σήμερα.
ΗΡΑΚΛΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Σημ.: Διαφωνούμεν προς τον αναρχικόν συνεργάτην μας κατά τα μέσα προς πραγματοποίησιν του σκοπού της εντελούς χειραφετήσεως του ανθρώπου, διότι ναι μεν η Κοινωνία φυσικώς και αναγκαίως θ' απολήξη εις την Αναρχίαν η οποία είναι το τέλειον καθεστώς, αλλ' αδύνατον νομίζομεν την μετάβασιν της ανθρωπότητος εις την Αναρχίαν απ' ευθείας, βλέποντες την κοινωνίαν σήμερα η οποία είναι βουτηγμένη εις τας προλήψεις και εις την αμάθειαν εκ τούτου συμπαιρένομεν, ότι πρώτος μετά την κοινωνικήν επανάστασιν θα εφαρμοσθή ο Σοσιαλισμός και μετά παρέλευσιν μικρού χρόνου αφού οι άνθρωποι απολαύσουν δια του σοσιαλισμού της οικονομικής των ανεξαρτησίας, και απαλλαχθώσι της περί της αύριον μερίμνης και γίνει διανομή της εργασίας, τότε οι άνθρωποι καταγνωρίσαντες τον εαυτόν των δια του Σοσιαλισμού, ειρηνικώτατα θ' απαλλαχθώσιν, πάσης αρχής και διευθύνσεως. Σ. ΚΑΛ.».

Ένα άλλο άρθρο του Ηρακλή Αναστασίου όπου εξιστορείται η σύλληψη του Σ. Καλλέργη το 1893. Δημοσιεύτηκε στο τεύχος 47 της εφημερίδας «Σοσιαλιστής», σελ. 1, 5-12 Δεκεμβρίου 1893:

«ΟΙ ΒΑΡΒΑΡΟΙ

Εν τη συνεδριάσει της παρελθούσης Τετάρτης, 1 Δεκεμβρίου, ο Σοσιαλιστικός Σύλλογος επέδωκεν αναφορά προς την Βουλή των κατ' έλλειψιν αντιπροσώπων του Λαού, υπογεγραμμένην παρά αρκετών εργατών και μισθωτών εκμεταλλευομένων, κατόπιν του εν τω σταδίου λαβόντος χώραν ψηφίσματος κατά την 2 Μαΐου ε.ε. περί απονομής συντάξεως εις τους παρήλικας εργάτας, κανονισμού της εργάσιμου ημέρας εις 8 ώρας και ανάπαυσιν των εργατών και εν γένει μισθωτών... μίαν ημέραν την εβδομάδα.

Αλλά οι περί το προεδρείον έντιμοι κύριοι διά περιφρονητικού όλως ύφους, άμα ήδον αναφοράν ληστευομένων εργατών παρά της νοικοκυροσύνης, ης και αυτοί αποτελούσι μέρος, έρριψαν αυτήν εις τον κορβανάν της αχρηστίας· το τοιούτον μάλιστα παρετηρήθη τω προέδρω και υπό τινών συνσυμμοριτών του. Τούτο ιδών εκ του θεωρείου των δημοσιογράφων ο εκδότης του «Σοσιαλιστού», εν πλήρει ορμή σφοδράς αγανακτήσεως δια την προς τον Λαόν άνανδρον ταύτη συμπεριφοράν των, εβόησε συντορεία τη φωνή: ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ, ΛΑΒΕΤΕ ΥΠΟΨΙΝ ΤΗΝ ΑΝΑΦΟΡΑΝ ΤΩΝ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΜΑΣ, ΜΗ ΤΗ ΠΕΡΙΦΡΟΝΕΙΤΕ. Πριν η αποτελείώση την φράσιν του διέκοψαν αυτόν, διά κραυγών και ωρυγμών, οι διαταραχθέντες προς στιγμήν, εκ των οργίων των, κύριοι κύριοι, προς ψήφισιν νόμων υπέρ της ακεραιότητος και επαυξήσεως των κεφαλαίων των πλουσιών εκμεταλλευτών του ελληνικού ιδρώτος διατάζαντος συνάμα του προέδρου την κένωσιν των ακροατηρίων και την σύλληψιν του συναδέλφου Σταύρου Καλλέργη.

Διαταχθέντες, ανέρχονται πάραυτα το θεωρείον οι διά της κτηνώδους βίας της λόγγης υπερασπισταί της ιδιοκτησίας των κλεπτών του ιδρώτος μας στρατιώται μετά του βαθμοφόρου των, κτηνωδώς και αγρίως συλλαβόντες τον ενθουσιώδη συνάδελφον, προφέροντες εναντίον του τους αισχίστους των βαρβαρισμών και των ύβρεων, ΣΕ ΣΚΟΤΩΝΩ, φωνάζει ο γαλονάς, ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ ΣΟΥ! Και τον κτυπούν, δίκην ληστών κούρδων, δια των κοπάνων των όπλων και διά σπραξιμάτων τον ωδήγησαν εις την αστυνομίαν.

Την πρωίαν της επομένης τον εισήγαγον ενώπιον του διευθυντού της αστυνομίας. Τον ερωτά δε ο διευθυντής, πόθεν είσαι; Είμαι ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΗΣ, απαντά αγερώχως και θαραλλέως ο ενθουσιώδης συνάδελφός μας, πατρίς μου είναι όλη η Γη, και αδελφοί μου πάντες οι πάσχοντες. Εις την ανδρικήν ταύτην απάντησιν, οργισθείς ο υπερασπιστής της νοικοκυροσύνης, διευθυντής της αστυνομίας, διατάσσει αυτοστιγμεί την φυλάκισιν του συναδέλφου άνευ ουδεμίας περαιτέρω ανακρίσεως. Πάντοτε είπομεν και το επαναλαμβάνομεν ακόμη και τώρα, ουδέποτε είναι δυνατός συμβιβασμός μεταξύ ληστού και θύματος, των εκμεταλλευόντων νοικοκυραίων και των εκμεταλλευομένων παραγωγέων. Η νοικοκυροσύνη έχει κύριον συμφέρον την διατήρησιν του σημερινού ληστρικού

καθεστώτος δια της κτηνώδους βίας των θεσμών της. ουδέποτε θα παραιτηθή, έστω και του ελαχίστου των προνομίων της άτινα έκλεψεν από του λαού, δι' αιτήσεων, αναφορών ή δι' άλλης ειρηνικής οδού. Βασίζεται επί της λαϊκής αποκτηνώσεως δια των μεταφυσικών προλήψεων και της κατά παράδοσιν έξεως εις τον σεβασμόν των θεσμών, Πατρίδος, Ιδιοκτησίας, Νόμων κ.τ.λ. μετ' απείρου ενδιαφέροντος τους διατηρεί και συγκρατεί, προς αποκτήνωσίν του, όπως δύναται ευκολώτερον να κουρεύη μέχρι του δέρματος τον ατυχήν λαόν. Δια της βίας μας απεγύμνασεν και μας απεκτήνωσεν, δια της βίας των στρατών της, αστυνομιών της και του δικαστηρίου της, μας κρατεί από τον ζυγόν της εκμεταλλεύσεως. Ουδέποτε θα παραιτηθή οικειοθελώς δι' αναφορών και αιτήσεων, έστω και του πολλοστημορίου της ιδιοκτησίας της προς ελάχιστην ανακούφισίν μας. Ουδέν παράδειγμα εν τη ιστορία των αιώνων έχομεν ότι η ελευθερία αποκτάται δι' επαπειρίας παρά των βιαίως αφαιρεσάντων και διατηρούντων αυτήν. Εκ μόνου του επεισοδίου τούτου ας κρίνωσιν οι ληστευόμενοι παραγωγείς τίνα πορείαν οφείλομεν να λάβωμεν. Οφείλομεν να κυρηξώμεν τον πόλεμον εις πάντας τους πολιτευομένους επέχοντες περιφρονητικώς των παγίδων καλπών των, και συνασπιζόμενοι και αλληλογνωριζόμενοι αλληλεγγύως, προς μεγαλύτερον συναρπασμόν των δυνάμεών μας, όπως κατακτήσωμεν την ελευθερίαν μας και χειραφέτισίν μας καθ' όν τρόπον απεκτήθησαν αι ελευθερίαί, αφ' ου χρόνου η κοινή Μήτηρ η παρήγαγεν ενόργανον ζώήν, δίδοντες το αναγκαίον κτύπημα εις το καταρρέον κοινωνικόν οικοδόμημα το συντηρούμενον δια των βαρβάρων και σεσηπότην ήδη θεσμών υφ' ων διεπόμεθα.

ΗΡΑΚΛΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ».

Ένα ακόμα άρθρο του Ηρακλή Αναστασίου όπου επιχειρηματολογεί κατά των βουλευτικών και της αντιπροσωπείας και το οποίο δημοσιεύτηκε στο τεύχος 49 του «Σοσιαλιστή», σελ. 1, 19-26 Δεκεμβρίου 1893:

«Η ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΩΣ ΑΠΟΡΡΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ

Ουδεμία άλλη μεγαλειτέρα φρεναπάτη δύναται να υπάρξη εκείνης του να υποθέση τις ότι εις άλλος δύναται να του αντιπροσωπεύση τα ίδια συμφέροντα, καλλίτερον του ιδίου εαυτού του. Και όμως το τοιούτον υφίσταται ως βάσις καθεστώτος κοινωνίας, χάρις εις τους, τέλειον απομωραθέντας δια της στερήσεως, εγκεφάλους των ανθρώπων ευρισκομένους εν ανωμάλω καταστάσει λειτουργίας, ως εκ της σταθεράς ιδέας της πάλης διά την αυτοσυντήρησιν.

Από του παχυδέρμου χρηματιστού και εκμεταλλευτού βιομηχανικού κατέργου, μέχρι του θύματος, του πτωχοτέρου των μισθωτών, εξ ίσου υπερμάχουσιν και κόπτονται υπέρ του θεσμού της αντιπροσωπείας· οι μεν όπως την καταλάβωσιν, οι δε όπως την δώσωσι.

Και το μεν πράγμα φαίνεται λίαν φυσικόν δια τους πρώτους, ως εξασφαλίζον αυτοίς τα, κακώς εννοούμενα, συμφέροντά των, διά δε τους δευτέρους ερωτώμεν. Ποία είναι τα συμφέροντα άτινα τοις αντιπροσωπεύουσι; Μήπως ποτέ το μίσθωμα του εργάτου αυξάνει ή ελαττούται τη νομοθετική επεμβάσει ή συνεργεία δεινός ή δεινός αγύρτου πολιτικοκηφήνος; Μήπως ποτέ το κράτος εγένετο ο μεσάζων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας; Το εναντίον μάλιστα πράττει. Παρέχει πάντα τα μέσα της βίας, κατασταθέντα νόμιμα διά της παραδόσεως και του χρόνου, όπως εξασφαλίζη και υποστηρίξη το κεφάλαιον, συγκρατή δε και καταπιέζη εξ άλλου την εργασίαν.

Περιττήν νομίζομεν την λεπτομερή απόδειξιν. Οι πάσχοντες εργάται, οι υπό τον ζυγόν του κεφαλαίου πύπτοντες, και ους τούτο διαθέτει και εκμεταλλεύεται τους βραχιόνάς των διά της κτηνώδους βίας της εκ των θεσμών απορρεούσης εξουσίας, εάν άπαξ και μόνον ανανήψωσι του ληθαργούντων, σκεφθώσι, ερευνήσωσι και θέσωσι προ αυτών τα πολλά διατί της πολυμόρφου δυστυχίας των, θα κατανοήσωσιν εις έκαστος ιδία, πόσον είναι ένοχοι απέναντι εαυτών και της κοινωνίας, διά την ληθαργικήν αδράνειαν και ολιγωρίαν των ιδίων συμφερόντων αρρήκτως συνδεδεμένων και αλληλεγγύων μετ' εκείνων των συντρόφων της δυστυχίας των.

Τι το συγκρατούν και παρατείνουν την ιδιοκτησίαν, μονοπώλιον αποκλειστικόν των αέργων εκμεταλλευτών του ιδρώτος μας; Τι το αποστερούν ημάς των μέσων της παραγωγής; Τι το

εξαναγκάζον, δίκην ανδραπόδων, ίνα ολιγαρχία βδελλών του κοινωνικού σώματος καταναλίσκει παν το υφ' ημών παραγόμενον, να μας εγκαταλείπη δε μόνον τα ψυχία της τραπέζης του, ίνα μη αποθάνωμεν της πείνης; Το κράτος και μόνον το κράτος.

Διατί τόσοσν απεμωράνθημεν, ώστε οι ίδιοι να συντελέμεν εις ύπαρξιν και εξασφάλισιν κράτους, δημιουργούντες ημείς αυτοί την νομοθετικήν εξουσίαν εξ ης απορρέει η εκτελεστική, τουτέστι το κράτος; Και αφού η πολιτική μας εγκυμονεί και γεννά το κράτος, ούτινος αποκλειστικός προορισμός είνε η καταπίεσις των εχόντων μόνον τους βραχίονάς των όπως πορισθώσι τα προς το ζην, διατί προσφερόμεθα εις τας κάλπας προς εκλογήν των δημίων μας;

Τα συμφέροντά μας ουδείς άλλος θ' αντιπροσωπεύση ποτέ καλλίτερον από ημάς τους ιδίους συνασπιζόμενους αλληλεγγύως επί τω αυτώ κοινώ σκοπώ - την χειραφέτησίν μας εκ του Κεφαλαίου. καθ' ην ημέραν οι κύριοί μας ίδωσιν ότι απέχομεν του δολώματος-κάλπης των, δεικνύοντες εις αυτούς εντελή αδιαφορίαν και περιφρόνησιν προερχομένην εξ αυτοσυνειδήσεως.- Ε! Ε! τότε θα αρχίσουν να σκέπτωνται ότι εγγύς είναι το τέρμα της ληστείας των. - Θα τρομάξωσι εκ της υποβωσκούσης οργής μας εκδηλουμένης δια της βαθμιαίας εξαφανίσεως της καθιερώσεως πλέον εν τω εγκεφάλω μας της προλήψεως των διεπόντων την κοινωνίαν κακούργων θεσμών.
ΗΡΑΚΛΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ».

Ο Ηρακλής Αναστασίου έγγραψε και λαϊκά στιχουργήματα όπως το παρακάτω («Σοσιαλιστής», Αριθ. 27, Α' Ιουλίου 1893):

«Οι μισθωτοί
Δεν θέλουμε πλιά αφεντικά
Να μας πεθαίνουν εις την δουλιά.
Να ζουν απ' το δικό μας αίμα
Και να λένε Ζωή! για μένα
Θέλουμ' η εργασία μόνον
Να βασιλεύει εις τον κόσμον.
Ο καθένας μας να δουλεύη
Να κτίζη, σπέρνη να φυτεύη
Παπούτσια, ρούχα κι' εργαλεία
Κι' ,τι άλλο μας κάνει χρεία.
Αν θέλετε ταύτα βρε παιδιά
Ελάτ' ας κάνουμε συντροφιά.
Όλοι τον πόνο μας να πούμε
Και μονιασμένοι να βρεθούμε
Και μια στιγμή να σηκωθούμε
Να νιόσουνε και μεις πως ζούμε
Μαχαίρι, Τουφέκι, Κουμπούρι,
Δυναμίτι, Σπαθί, Μπαρούτι
Τ' αφεντικά να δοκιμάσουν
Κι' ευθύς τα βάσανα θα πάψουν
Ομόνοια, Αγάπη και Χαρά.
Αμα λείψουνε α' αφεντικά
Θα είνε τότε εις τον λαόν
Κι' ευθύς θα ξαλειφθή πάν κακόν
Θα λείψουν Δικασταί....
ΔεςΣτρατηγοί και Καλαμαράδες
Χρηματισταί και Αστυνόμοι
Και παντός είδους δολοφόνοι

*Αι... αι θα καταπέσουν
Αλήθειαι θα θριαμβεύσουν
Θα βασιλέψ' η Ευτυχία
Όταν χαθή η Τυραννία
Αγάπη και Αλληλεγγύη
Την ύπαρξίν μας θα γλυκύνη
Ιδικόν μου και ιδικόν σου
Θα εξαλειφθή απ' εμπρός σου
Πάντα θα παράγομεν κοινώς
Με διάθεσιν αρμονικώς
Πατρίδα μία θα υπάρχη
Γλώσσα μία θα κραυγάζη».*

Ο Ηρακλής Αναστασίου είχε παρουσία και δράση και στο Βόλο την περίοδο της δράσης των αναρχοσυνδικαλιστών και του Εργατικού Κέντρου Βόλου (1908-1910 ή 1911). Μάλιστα, σύμφωνα με δημοσιεύματα της εφημερίδας «Εργάτης» (και κατόπιν «Εργάτης-Γεωργός») του Βόλου φέρεται ότι υπήρξε από τους αντιπροσώπους του Εργατικού Κέντρου Βόλου σε εργατικά συνέδρια στην Αθήνα και αλλού, ενώ αρθρογραφούσε επίσης στην εν λόγω εφημερίδα. Ωστόσο, θα πρέπει να διεξαχθεί μια πιο συστηματική έρευνα για τον Ηρακλή Αναστασίου.

Παράλληλα με τη δράση του Σοσιαλιστικού Συνδέσμου «Κόσμος», υπήρξε και μια άλλη ομάδα αναρχιζόντων, η οποία αποτελούσε ξεχωριστή τάση μιας μεγαλύτερης σοσιαλιστικής ομάδας, με το όνομα Σοσιαλιστικός Σύλλογος Αθήνας, που εξέδιδε την εφημερίδα «Νέος Σοσιαλιστής». Σημαντικότερες φυσιογνωμίες της ομάδας-τάσης αυτής ήσαν οι Σπύρος Νάγος, Πλούμης και Ανδριανόπουλος.

Ο Σπύρος Νάγος γεννήθηκε το 1868 και πέθανε το 1933. Συνεργάστηκε με τον Σταύρο Καλλέργη στον κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο, αλλά και με τον Πλάτωνα Δρακούλη. Ζαχαροπλάστης στο επάγγελμα, αλλά διάφοροι αρθρογράφοι αναφέρουν ότι αργότερα έγινε διαισθητικός (μέντιουμ). Επίσης, ο ιστορικός και δημοσιογράφος Ανδρέας Ριζόπουλος, αναφέρει ότι ήταν μέλος τεκτονικής στοάς και από τα επιφανή στελέχη του τεκτονισμού στην Ελλάδα. Ο Χρήστος Μόρφος, σε άρθρο του με τίτλο «Συμπτυσιολογία» (περιοδικό «Τρίτο Μάτι», τεύχος 106, Σεπτέμβρης 2002) αναφέρει ότι ο Σπύρος Νάγος συμμετείχε σε ομάδα εκλεκτών επιστημόνων που δρούσαν οργανωμένα για την αναβίωση του Δωδεκάθεου του Ολύμπου. Το 1901 κυκλοφόρησε σε φυλλάδιο το κείμενό του με τίτλο «Πνευματικά ιδέαι» που είχε δημοσιευθεί και στην εφημερίδα «Καιροί».

Την ίδια εποχή, στα περίχωρα της Αθήνας και του Πειραιά, δρούσαν και οι ομάδες «Κατακόμβη», «Μισθός», «Ημεροδουλεία», «Σπάρτακος» και «Λαός», τις οποίες ο Σταύρος Καλλέργης ειρωνευόταν συχνά μέσα από τις στήλες του «Σοσιαλιστή», αλλά δεν ξέρουμε εάν ήταν αναρχικές. Ο Κορδάτος αναφέρει ότι γύρω στο 1902 διαλύθηκαν, αλλά σύμφωνα με πληροφορίες, οι ομάδες αυτές (ή μετεξελίξεις τους) συνέχισαν να δρουν έως το 1904-1905.

Ο Αναρχικός Εργατικός Σύνδεσμος Αθηνών

Όπως είδαμε σε προηγούμενως, μετά τη διάλυση των αναρχικών ομάδων της Πάτρας και του Πύργου και τη διακοπή της κυκλοφορίας των εφημερίδων «Επί τα Πρόσω» και «Νέον Φως», μερικά μέλη των ομάδων αυτών (Δρόσος Μείντάνης, Νίκος Μωραΐτης - οι οποίοι ήσαν ήδη μέλη

του «Κόσμου» - Γιάννης Μαγκανάρας και Δημήτρης Καραμπίλιας) εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, κυρίως για να αποφύγουν τις συνεχείς διώξεις σε βάρος τους, εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα όπου συνεργάστηκαν με άλλους αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές, δημιουργώντας το 1899 τον Αναρχικό Εργατικό Σύνδεσμο Αθήνας (ή Σύνδεσμο Αναρχικών Εργαζομένων Αθήνας). Επίσης, ο Μαγκανάρας εξέδωσε στην Πάτρα το περιοδικό «Αναρχική Βιβλιοθήκη» μετονομάζοντάς το μετά σε «Κοινωνική Βιβλιοθήκη».

Ο Π. Νούτσος γράφει ότι ο Σύνδεσμος αυτός επεδίωξε να αποτελέσει τη συνέχεια των αναρχικών δραστηριοτήτων της δεκαετίας του 1890 και ότι διατήρησε μια κάποια συνοχή στο διάστημα 1899-1901. Ο ίδιος προσδιορίζει τον Αναρχικό Εργατικό Σύνδεσμο Αθήνας ως την τελευταία πράξη της ομάδας γύρω από την «Επί τα Πρόσω», λέγοντας ότι ο Μαγκανάρας αποσύρθηκε από την ενεργό δράση λίγο μετά τη διάλυση του Συνδέσμου, ο Καραμπίλιας πήγε στην Αίγυπτο, ο Μεϊντάνης πέθανε στην Κέρκυρα, ενώ δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο έως τώρα για το Σύνδεσμο αυτό. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι είχε προσκληθεί να λάβει μέρος στο Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο του Παρισιού τον Σεπτέμβριο του 1900, αλλά, λόγω οικονομικών δυσκολιών, έστειλε εκτενή επιτολή (που παρατίθεται στη συνέχεια, παρά το ότι έχει δημοσιευτεί αρκετές φορές στο παρελθόν), μέσω κάποιου αντιπροσώπου τους για τον οποίο λέγεται ότι εγκαταστάθηκε στο Παρίσι. (Δεν είναι γνωστό το όνομά του. Πάντως, ο Δημήτρης Καραμπίλιας εγκαταστάθηκε στη Γαλλία αργότερα). Εκτός των άλλων, στην επιστολή αυτή επιχειρήθηκε μια κατά κάποιο τρόπο σύντομη ιστορική αναδρομή των αναρχικών δραστηριοτήτων στον τότε «ελλαδικό» χώρο, χωρίς να αναφέρεται η κατάσταση διάλυσης στην οποία βρίσκονται ήδη το 1900. Στην αναδρομή αυτή περιλαμβάνονται παραδόξως και οι πράξεις ατομικής τρομοκρατίας όπως αυτή του Μάτσαλη – και λέμε παραδόξως γιατί ειδικά οι Μαγκανάρας και Καραμπίλιας που συνυπογράφουν το γράμμα λίγα χρόνια πριν μέσα από τις σελίδες της «Επί τα Πρόσω» αντιτάχθηκαν στις πράξεις ατομικής τρομοκρατίας. Η επιστολή είχε μερικές αντιφάσεις καθώς αναφέρεται, επίσης, ένα περιστατικό κατά το οποίο ο αναρχικός Ανδρέας Θεοδωρίδης για να γιορτάσει το γάμο του με τη Φωτεινή Δροσοπούλου αποπειράθηκε να δολοφονήσει δύο γνωστούς τοκογλύφους. Όμως, στον τότε Τύπο της εποχής – μεγάλο μέρος του οποίου ήταν αρκετά σκανδαλοθηρικός – δεν αναφέρεται τίποτα και κανείς ιστορικός δεν αναφέρει κάτι σχετικό. Η επιστολή έχει ως εξής:

«Ο Σύνδεσμός μας αποφάσισε να πάρει μέρος στο Συνέδριο που συνέρχεται φέτος στο Παρίσι. Ωστόσο, καθώς μας είναι αδύνατον να αποστείλουμε αντιπρόσωπο, ήρθαμε σε επαφή να μας εκπροσωπήσει ένας σύντροφός μας τελευταία εγκατασταθείς εκεί Σας αποστέλλουμε από τώρα την έκθεση που αφορά την επαναστατική δράση των ομάδων μας καθώς και τις απόψεις μας για τις θέσεις του Συνεδρίου.

Ο Αναρχικός Εργατικός Σύνδεσμος Αθηνών απορρίπτει κάθε μορφή κοινοβουλευτικής και νόμιμης δράσης και διακηρύττει ως μόνη οδό απαλλαγής, αυτήν της άμεσης και αντικοινοβουλευτικής πάλης, κρίνοντας ότι κάθε αντιπροσώπευση και νομοθεσία δεν είναι άλλο από άρνηση της απόλυτης ελευθερίας του ατόμου.

Κρίνοντας ακόμα ότι η εξουσία διαφθείρει και τους καλλίτερους χαρακτήρες, συμπεραίνουμε ότι δεν έχουμε να περιμένουμε τίποτα από την κοινοβουλευτική σοσιαλιστική δημοκρατία, καθώς και από τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους των επαναστατικών ομάδων. Για τούτο και με μεγάλο ενδιαφέρον βλέπουν οι Έλληνες αναρχικοί την σύγκληση του Διεθνούς Συνεδρίου. Αποφασίσαμε, από κοινού με τις Αναρχικές Ομάδες της Πάτρας και του Πύργου, να αντιπροσωπευτούμε στο Συνέδριο του Παρισιού.

Συναινούμε στην ιδέα να δημιουργηθεί ένα Γραφείο Διεθνών Σχέσεων, ώστε οι σύντροφοι διαφόρων γλωσσών να έρθουν σε επαφή και να ενημερώνονται για την αναρχική δράση σε όλον τον κόσμο. Αυτός ο διεθνής συντονισμός όλων των ομάδων που πρεσβεύουν μιαν ιδεολογία είναι απόλυτα αναγκαίος στην δράση μας. Πάντως δεν απορρίπτουμε και την απλή συνεννόηση των αναρχικών τμημάτων πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα, όταν κριθεί κατάλληλο.

Η συστηματική δράση κι ιδεολογική δουλειά του αναρχισμού άρχισε στην Ελλάδα μετά το 1896. Οι

αναρχικές ομάδες βρίσκονταν συγκεντρωμένες στην Αθήνα, στην Πάτρα, στον Πύργο. Στις τρεις αυτές πόλεις οι σύντροφοί μας αναπτύσσουν μια ενεργό και αποτελεσματική ιδεολογική δουλειά. Ιδιαίτερα στην Πάτρα και στον Πύργο έχουμε λαμπρές μαρτυρίες αυτής της δράσης. Στην Πάτρα από τον Απρίλιο του 1896 ο σύντροφος μας Γιάννης Μαγκανάρας εκδίδει ανελλιπώς την εφημερίδα "Επί τα Πρόσω". Τον σύντροφό μας αυτόν βρίσκουμε πάλι να είναι ο επικεφαλής του μεγάλου συλλαλητηρίου του 1896, του διοργανωμένου από τους σταφιδοπαραγωγούς αγρότες της Αχαΐας και της Ήλιδας. Η ομιλία του για την ανάγκη της άμεσης λαϊκής δράσης οδήγησε στην σύλληψη και καταδίκη του από το κακουργιοδικείο. Στις 3 Νοεμβρίου 1896 ο σύντροφός μας Δημήτρης Μάτσαλης εκτελεί έναν τραπεζίτη και πληγώνει ακόμα έναν. Είναι η τρομοκρατική επίθεση που ο αντιδραστικός Τύπος αποκαλεί "Το δράμα της οδού Ανεξαρτησίας".

Τα άρθρα του "Επί τα Πρόσω" προκαλούν συχνές μηνύσεις της αστυνομίας εναντίον της σύνταξης αυτής της εφημερίδας, ιδίως κατά την διάρκεια της μαζικής απεργίας των εργατών γης και των μικρών παραγωγών στις σταφιδοπαραγωγικές περιοχές, που προηγούνται του συλλαλητηρίου που αναφέραμε πιο πάνω.

Στις αρχές Νοεμβρίου 1896 οι 14 σύντροφοί μας που εργάζονται στην σύνταξη της εφημερίδας, συλλαμβάνονται και καταδικάζονται σε ποινές από 2 έως 11 μήνες φυλάκισης. Στις 23 Φεβρουαρίου 1897 ο σύντροφος Μαγκανάρας μαζί με τον σύντροφο Καραμπίλια καταδικάζονται σε 3 χρόνια ειρκτής, αφού όμως από το εδώλιο του κατηγορουμένου ύμνησαν την αναρχική μας ιδεολογία. Οι αναρχικές ιδέες διαδόθηκαν ακόμα στον τόπο μας από τις στήλες της μεγάλης φιλελεύθερης εφημερίδας "Πελοπόννησος" της Πάτρας, που χρησιμοποιεί τους συντρόφους μας Γ. Μαγκανάρα και Β. Θεοδωρίδη σαν τακτικούς συντάκτες της. Οι σύντροφοι Μαγκανάρας και Καραμπίλιας, περισσότερο από όλους μας, δεν φείσθηκαν σε όλο αυτό το διάστημα κόπους, για να διοργανώσουν διαλέξεις και δημόσιες συζητήσεις στην Πάτρα και στα γύρω χωριά, επεκτείνοντας όλο και περισσότερο την βάση της αναρχικής ιδεολογίας στους ακτήμονες κυρίως αγρότες. Τον Μάιο του 1898 καταδιώκονται για μια ακόμα φορά. Παρ' όλα αυτά ο Μαγκανάρας συνεχίζει τη δράση του, εκδίδει πολλά προπαγανδιστικά φυλλάδια και ιδρύει την "Αναρχική Βιβλιοθήκη".

Την ίδια εποχή ο Θεοδωρίδης εκδίδει στον Πύργο το περιοδικό "Νέον Φως". Ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς του 1898 στάθηκε μια από τις δυναμικότερές μας εκδηλώσεις και οι αναρχικοί αντιστάθηκαν σκληρά στις δυνάμεις της εθνοφρουράς. Αυτήν την εποχή έχουμε κι ένα ασυνήθιστο γεγονός. Ο σύντροφός μας Ανδρέας Θεοδωρίδης, για να γιορτάσει τον γάμο του με την συντρόφισσά μας Φωτεινή Δροσοπούλου αποπειράται την μέρα του γάμου του να εκτελέσει δύο γνωστούς τοκογλύφους της Πάτρας. Δυστυχώς κατάφερε τελικά μόνο να τους τραυματίσει!

Στην Αθήνα διατηρούμε ακόμα θερμή την ανάμνηση της εδώ διαμονής του αγαπημένου μας Γουσταύου Φλουράνς. Μαζί με τον σύντροφο Αμιλκάρε Τσιπριάνι ήταν μες τους γαριβαλδινούς εθελοντές που ήλθαν να πολεμήσουν στην πρώτη γραμμή των επαναστατημένων δυνάμεων του Κρητικού λαού ενάντια στην τουρκική καταπίεση. Κατά την δεύτερη στην χώρα μας παραμονή του ο Φλουράνς εκδίδει το περιοδικό "L' Independant". Την ίδια εποχή σε μια ομιλία του στην συνάθροιση της ελληνικής νεολαίας μπρος στο πανεπιστήμιο δημιούργησε τέτοιο ενθουσιασμό στο πλήθος, ώστε ξέσπασε μια εξέγερση, την οποία με δυσκολία κατάστειλε το ιππικό, που αναγκάστηκε να αποστείλει η κυβέρνηση. Τέλος, ο πρεσβευτής του Ναπολέοντα Γ' κατάφερε να επιτύχει την απέλαση του Φλουράνς, κατηγορώντας τον ότι ερχόταν και τραγουδούσε επαναστατικά τραγούδια κάτω από τα παράθυρα της Πρεσβείας τις νύκτες (πράγμα που ήταν άλλωστε αληθινό).

Στα 1880 ένας άγνωστος σύντροφος, φοιτητής Νομικής, δημοσίευσε μια μετάφραση του "Παραβιάσεις της ποινικής δικαιοσύνης" του E. de Sechelles, με μια εισαγωγή αναρχική. Στα 1886 μεταφράστηκαν και δημοσιεύτηκαν στο σοσιαλιστικό περιοδικό "Αρδην" του Δρακούλη δύο έργα του σύντροφου Κροπότκιν, "Η αναρχία και η κοινωνική εξέλιξη" και το "Προς τους Νέους". Από τα 1892 ως τα 1895 ο σύντροφος Ηρακλής Αναστασίου δημοσιεύει στον "Σοσιαλιστή" πολλά άρθρα αναρχικά. Μετά τα 1896 στην Αθήνα, εκτός από την ατομική προπαγάνδα, πρέπει κυρίως να υπογραμμίσουμε την δράση του αναρχικού εργατικού συνδέσμου "Κόσμος". Αυτός οργάνωσε την μεγάλη απεργία των μεταλλωρύχων του Λαυρίου, τον Απρίλιο του 1896, που συνοδεύτηκε και από

πολλές δυναμιτιστικές και με τα όπλα επιθέσεις. Κατά το διάστημα αυτό και με πρωτοβουλία των συντρόφων της Αθήνας, καθώς και της σύνταξης του "Επί τα Πρόσω", μεταξύ των οποίων του Δημήτρη Αρνέλλου και του Πάνου Τσεκούρα, ο αναρχικός σύνδεσμος "Κόσμος" εκδίδει και διανέμει στην νεολαία με φλογερές παροτρύνσεις μανιφέστα για μια βίαιη εξέγερση. Δεν πρέπει πάντως να συγχέουμε τον αναρχικό σύνδεσμο "Κόσμος" με την σοσιαλιστική οργάνωση, που την ίδια εποχή συνενώνει τους σοσιαλιστές και ορισμένους αναρχικούς. Αυτή η δεύτερη οργάνωση, μεικτού χαρακτήρα, βρίσκεται σε κατάσταση διάλυσης από τότε που τα αναρχικά στοιχεία της θέλησαν να ενώσουν την δράση τους μαζί με τη δική μας.

Αυτή είναι η δράση και η ιδεολογική δουλειά των αναρχικών εργατών στην Ελλάδα, όπου αριθμούμε συνιδεάτες σε όλες σχεδόν τις πόλεις του κράτους.

Η ελληνική αναρχική φιλολογία είναι φτωχή. Η σύνταξη του "Επί τα Πρόσω" και η "Αναρχική Βιβλιοθήκη" του σύντροφου Μαγκανάρα έχουν πάντως εκδώσει ορισμένα κείμενα, όπως το "Τι θέλουμε" του Σεβαστιανού Φωρ, την "Απόλυτη ελευθερία του ατόμου", την "Αθλιότητα και Εξουσία", το "Επαναστατικό Πνεύμα" και τον "Γάμο στην μελλοντική κοινωνία" του Π. Κροπότκιν, καθώς και την "Κοινωνία την επαύριον της επαναστάσεως" του Ζαν Γκραβ.

Τα θέματα που υποβάλλουμε στην μελέτη του συνεδρίου είναι: 1) Ποιά είναι τα καλλίτερα μέσα διαφώτισης, κατά την εμπειρίαν των τμημάτων; 2) Με ποιες επαναστατικές ομάδες θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να συνεργασθούν οι αναρχικοί; 3) Δεν θα ήταν προτιμότερο και πιο πρακτικό, αν όλες οι ομάδες μιας ταυτόσημης ιδεολογικής βάσης, που τώρα συνυπάρχουν κάτω από τις ονομασίες "Αρμονιστές", "Αναρχιστές" κλπ. ...διεξάγουν την ιδεολογική τους δουλειά κάτω από την κοινή ονομασία "Αναρχικοί", μιας και η λέξη αυτή εκφράζει το αντικείμενο της δράσης μας;

Ο Σύνδεσμος Αναρχικών Εργαζομένων της Αθήνας δεν αναγνωρίζει στους κόλπους του καμιά διοίκηση, οιασδήποτε μορφής, κανέναν πρόεδρο, καμιά επιτροπεία. Όλα αυτά θα ήταν μια διακυβέρνηση, μια εξουσία. Όλα τα μέλη του Συνδέσμου μας που βρίσκονται τώρα στην πρωτεύουσα προσυπογράφουν αυτήν την έκθεση:

Οι σύντροφοι Ι. Μαγκανάρας, Χ. Κουλουμπής, Λουίζα Σπάρταλη, Πάνος Τεροντής, Ανδρ.

Παπαμαρτυρόπουλος, Δ. Κουλανής, Δ. Καραμπίλιας, Γ. Παπανιάς, Χρ. Δέδελ, Μ. Καραγιαννόπουλος, Δρόσος Μείντάνης, Ν. Μωραϊτης».

Με τον Αναρχικό Εργατικό Σύνδεσμο Αθήνας συνεργάστηκαν στην αρχή και οι Δημήτρης Αρνέλλος και Πάνος Τσεκούρας, αλλά ο μεν πρώτος, αφού εγκαταστάθηκε για ένα διάστημα στην Αίγυπτο, από το 1902 έπαψε να ασχολείται με την αναρχική δραστηριότητα, για τον δε δεύτερο δεν έχουμε διαθέσιμα στοιχεία. Από τα μέσα περίπου του 1901, ο Σύνδεσμος αποτελούσε ήδη παρελθόν. Ο Γιάννης Κορδάτος αναφέρει ότι δεν έχει στοιχεία για το τι απέγιναν τα περισσότερα μέλη του Συνδέσμου.

Κεφάλαιο 11

Οι Αναρχικοί του Βόλου & της Λάρισας

Οι προπομποί

Η πρώτη εργατική απεργία στο Βόλο (και σε ολόκληρη τη Θεσσαλία) πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο του 1881 από τους εργάτες που κατασκεύαζαν τη σιδηροδρομική γραμμή Βόλου-Λάρισας. Την κατασκευή είχε αναλάβει ιταλική εταιρία, η οποία είχε προσλάβει αρκετούς Ιταλούς εργάτες, μερικοί από τους οποίους εικάζεται ότι ήταν αναρχικοί και σοσιαλιστές και αυτοί, σε συνεννόηση με κάποιους ντόπιους, υποκίνησαν την εν λόγω απεργία. Οι εργασίες διακόπηκαν και άρχισαν ξανά το 1887, αλλά ξέσπασε μια ακόμα απεργία.

Η πρώτη διαδήλωση που έγινε στο Βόλο ήταν αυτή των καπνεργατών της πόλης, τον Φεβρουάριο του 1892, εναντίον του νομοσχεδίου της τότε κυβέρνησης για το μονοπώλιο του καπνού. Το σωματείο των καπνεργατών ιδρύθηκε το 1901.

Στις 30 Μαΐου 1894, έγινε η πρώτη απεργία των καπνεργατών, εναντίον των άθλιων συνθηκών εργασίας και του κλίματος στρατοπέδου που είχε επιβληθεί στα καπνεργοστάσια.

Τον Οκτώβριο του 1901 έγινε άλλη απεργία των καπνεργατών εναντίον των άθλιων συνθηκών εργασίας. Τον Ιούνιο του 1894, έγινε η πρώτη σοσιαλιστική εκδήλωση στο Βόλο, στο θέατρο «Η Τερψιθέα». Κύριος ομιλητής ήταν ο Σπύρος Νάγος, από την Αθήνα, ταμίας εκείνη την εποχή του Σοσιαλιστικού Συλλόγου Αθήνας. Το ακροατήριο ήταν αρκετά μεγάλο. Την επόμενη ημέρα, η τοπική πατριωτική εφημερίδα «Φωνή του Λαού» επιτέθηκε με σφοδρότητα στην εκδήλωση και στις σοσιαλιστικές απόψεις. Στο διάστημα Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 1900 ιδρύθηκαν διάφορα εργατικά σωματεία, τυπογράφων, ασβεστοχτιστών, ελαιοχρωματιστών, ξυλουργών και ξενοδοχοϋπαλλήλων.

Οι αναρχικές και αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες εμφανίστηκαν δειλά-δειλά στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ την ίδια εποχή εμφανίστηκε και ένα χριστιανοσοσιαλιστικό μεταρρυθμιστικό ρεύμα, με κύριους εκφραστές το γιατρό Δημήτρη Σαράτση και τον τοπικό δημοσιογράφο και ποιητή Τάκη Οικονομάκη. Η συμβολή και των δύο τάσεων στη δημιουργία συνδικαλιστικών ενώσεων και αγώνων στην περιοχή του Βόλου ήταν σημαντική. Την ίδια περίοδο δρούσε και μια ομάδα οπαδών του Σταύρου Καλλέργη, στους κόλπους της οποίας μάλλον υπήρχαν και μερικοί αναρχικοί ή αναρχίζοντες.

Το 1898 εμφανίστηκε μια ολιγάριθμη ομάδα αναρχοσυνδικαλιστικών απόψεων (σύμφωνα με άλλες εκδοχές η ομάδα αυτή εμφανίστηκε το 1895), με σημαντικότερη φυσιογνωμία της τον εργάτη Δημήτρη Καλαντζόπουλο. Για τον Δημήτρη Καλαντζόπουλο γνωρίζουμε ότι μάλλον καταγόταν από τον Πύργο και ήταν ανταποκριτής Βόλου της πατρινής αναρχικής εφημερίδας «Επί τα Πρόσω». Σύμφωνα με τον Γ. Κορδάτο (άποψη που αναπαράγει και η Νίτσα Κολιού), στις 12 Αυγούστου 1899, η ομάδα αυτή εξέδωσε μια μικρή εφημερίδα με το όνομα «Εργάτης» από την οποία εκδόθηκαν τέσσερα τεύχη. Μερικοί ιστορικοί, όπως ο Μ. Δημητρίου, λένε ότι η ομάδα ήταν προϊόν διασπάσεων ή αποχωρήσεων στην ομάδα των οπαδών του Στ. Καλλέργη. Ο Γιάνης Κορδάτος παραδέχεται ότι η ομάδα αλληλογραφούσε με τις αντίστοιχες αναρχικές κινήσεις και ομαδοποιήσεις του Πύργου και της Πάτρας, αλλά διατείνεται ότι δεν έπαιξε κανέναν απολύτως ρόλο στο εργατικό κίνημα της περιοχής. Ωστόσο, δεδομένης της έλλειψης περαιτέρω ιστορικών στοιχείων, δεν μπορούμε να πούμε περισσότερα για την ομάδα αυτή. Ο Δ. Καλαντζόπουλος συνέχισε, μάλλον, τη δράση του μέχρι το 1906 περίπου, αλλά δεν συμμετείχε στο αναρχικό και αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα του Βόλου από το 1908 και έπειτα. Επίσης, κατά μια πληροφορία, η ομάδα αυτή είχε επαφές με αναρχικούς της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Γαλλίας κ.λπ. Ευελπιστούμε να διεξάγουμε μια περισσότερο συστηματική έρευνα για τον Δ. Καλατζόπουλο και την ομάδα αυτή στο μέλλον.

Ένας άλλος σημαντικός αναρχικός του Βόλου την εποχή αυτή ήταν ο λόγιος Γεώργιος Αλεξανδράκης, ο οποίος από τις αρχές της δεκαετίας του 1900 προπαγάνδιζε, τότε μόνος και πότε με τον ομοϊδεάτη και στενό του φίλο Παναγιωτόπουλο, τις αναρχικές και αθεϊστικές ιδέες. Και οι δύο ήταν δημοτικιστές (όπως και αρκετοί αναρχικοί της εποχής εκείνης). Στην αρχή, δεν είχαν συστηματική δράση και μιλούσαν κυρίως μέσα σε καφενεία. Έπειτα, όμως, στράφηκαν στους εργάτες. Κύρια στοιχεία της προπαγάνδας τους ήταν η άμεση εναντίωση στη θρησκεία, στο κράτος, στο λογιότατισμό και τις τοπικές πολιτικές φιλοδοξίες. Ο Γ. Αλεξανδράκης φαίνεται ότι είχε μεγάλη θεωρητική κατάρτιση και μόρφωση (το ίδιο και ο Παναγιωτόπουλος) και μεγάλη ικανότητα στο να κινητοποιεί τους εργάτες. Δεν ήταν «ψευτοδιανοούμενος», όπως υποστηρίζει ο Κορδάτος. Ασπαζόταν την άποψη του Μπακούνιν ότι «δεν πρέπει να διδάξουμε το λαό, πρέπει να τον βοηθήσουμε να ξεγερθεί». Ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του Εργατικού Κέντρου Βόλου και παρά το ότι ήταν πολύ αγαπητός από τους καπνεργάτες, εντούτοις δεν επεδίωξε ποτέ να καταλάβει κάποιο αξίωμα στο Εργατικό Κέντρο ή στην Καπνεργατική Ένωση. Η επιρροή που είχε στους εργάτες της πόλης φάνηκε από τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην καπνεργατική απεργία του 1909. Στην απεργία αυτή ο Αλεξανδράκης συνελήφθη μαζί με άλλους αναρχικούς και σοσιαλιστές εργάτες και φυλακίσθηκε για κάποιες ημέρες. Παραπέμφθηκαν όλοι σε δίκη που έγινε στις αρχές Οκτωβρίου 1909 («Εργάτης», τεύχος 36, 11 Οκτωβρίου 1909) για την οποία ο «Εργάτης» γράφει ότι «Ο κ. Αλεξανδράκης απηξίωσε να παραστή εις την δίκην». Πριν από αυτό το γεγονός, ο Αλεξανδράκης ήταν κατηγορούμενος και σε μια άλλη δίκη τον Ιούνιο του 1908, σχετικά με τα γεγονότα εναντίον των φαρμακεμπόρων. («Εργάτης», τεύχος 7, 31 Ιανουαρίου 1908 και τεύχος 23, 13 Ιουνίου 1908). Στην κατοπινή Δίκη των Αθεϊκών, ο Αλεξανδράκης (στην οποία δεν παραπέμφθηκε, αν και ήταν από τους κατηγορούμενους στη διάρκεια της προανάκρισης) χαρακτηρίστηκε από μερικούς μάρτυρες κατηγορίας ως... έκφυλος και διεφθαρμένος άνθρωπος (!) Ο Γ. Κορδάτος λέει ότι μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων χάθηκαν τα ίχνη των Αλεξανδράκη και Παναγιωτόπουλου, αλλά δεν είμαστε σίγουροι.

Στο διάστημα 1905-1906, επίσης, πιθανόν κάποιες ελευθεριακές ιδέες να αναπτύχθηκαν και μέσα σε έναν κύκλο συζητήσεων και ιδεολογικών αναζητήσεων γύρω από τον γηραιό δικηγόρο και ποιητή Σπύρο Μουσούρη, ο οποίος υποστήριξε την οργάνωση των εργατών όχι μέσω συντεχνιακών σωματείων, αλλά μέσω ενός ενιαίου πανεργατικού οργανωτικού σχήματος.

Εμφάνιση του κινήματος - ο «Εργάτης»

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1900, ο Βόλος και η γύρω περιοχή άρχισε να αναπτύσσεται ποικιλοτρόπως. Η πόλη, ως επίγειο ολόκληρης της Θεσσαλίας, σημείωσε σπουδαία οικονομική ανάπτυξη. Δημιουργήθηκαν νέα εργοστάσια, συσκευαστήρια και αποθήκες καπνού και εργαστήρια κάθε είδους και η πόλη μετατράπηκε σε σημαντικό μεταπρατικό κέντρο. Διαμορφώθηκε έτσι ένα προλεταριακό εργατικό στρώμα στην οργάνωση του οποίου οι αναρχικών απόψεων εργάτες και άλλοι αγωνιστές άρχισαν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Σε αυτό συνετέλεσε και η επιστροφή στην πόλη αρκετών ξενιτεμένων εργατών, κυρίως από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και το Βερολίνο, από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν ειδικευμένοι καπνεργάτες και βρήκαν αμέσως εργασία στα διάφορα συσκευαστήρια και αποθήκες. Η πλειοψηφία όσων επέστρεψαν από την Αλεξάνδρεια εμφορείτο από αναρχικές και αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις, ενώ όσοι επέστρεψαν από το Βερολίνο έκλιναν περισσότερο προς το μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό.

Η πρώτη σοσιαλιστική οργανωτική προσπάθεια ήταν ο σύλλογος «Πρόοδος», ο οποίος διαλύθηκε γρήγορα. Αλλά η συστηματική προπαγάνδα των αναρχοσυνδικαλιστών άρχισε το 1908 και μερικοί από αυτούς άρχισαν να έχουν στενή επαφή με τον Σπύρο Μουσούρη, ο οποίος, όμως, πέθανε τον Ιούλιο του 1909. Στις αρχές του 1908, κυκλοφόρησε η εφημερίδα «Εργάτης» (καμιά σχέση με τη μικρή ομώνυμη εφημερίδα που εκδόθηκε λίγα χρόνια πριν), ως εκφραστικό όργανο του Πανεργατικού Συλλόγου «Η Αδελφότης», μιας φιλεργατικής λέσχης της οποίας πρόεδρος ήταν ο νεαρός τότε δικηγόρος Κωνσταντίνος Ζάχος και γραμματέας ο Κων. Νταϊφάς. Ο δε Σπ. Μουσούρης πριν πεθάνει, είχε παροτρύνει τους εργάτες να γίνουν μέλη της λέσχης αυτής. Οι αναρχοσυνδικαλιστές, πάντως, διατήρησαν μια χαλαρή σχέση με τον Πανεργατικό Σύλλογο, ο οποίος, αν και συσπείρωσε αξιόλογους τοπικούς κοινωνικούς αγωνιστές, διαλύθηκε μετά από λίγους μήνες.

Αντίθετα, η εφημερίδα «Εργάτης» άντεξε πολύ περισσότερο από τον Πανεργατικό. Διευθυντής της εφημερίδας αυτής ήταν ο Κων. Ζάχος και στην προμετωπίδα της αναγράφονταν οι τρεις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα», το ρητό «Ο Θεός και το δίκαιόν μας» και «Με την αλήθεια για την αλήθεια». Στην εφημερίδα δημοσιεύονται αρκετά φιλεργατικά άρθρα, παραινέσεις για την ίδρυση λαϊκού δημοκρατικού κόμματος καθώς και κείμενα αναρχικού ενδιαφέροντος. Βασικά, στην εφημερίδα παρουσιάζονται διάφορες ιδεολογικές απόψεις οι οποίες ενυπήρχαν στο εργατικό κίνημα του Βόλου, αλλά και γενικότερα στον «ελλαδικό» χώρο. Ωστόσο, πέρα από τις ιδεολογικές διαφοροποιήσεις, ο γενικότερος ρόλος της εφημερίδας ήταν σημαντικός γιατί όλα τα χρόνια της έκδοσής της προάσπιζε με συνέπεια τους εργατικούς και αγροτικούς αγώνες προωθώντας μια ταξική θεωρητική ανάλυση και πρακτική στάση. Υπήρξε ξεκάθαρα υπέρμαχος της ταξικής πάλης και διεξήγαγε πολεμική σε κάθε πολιτική προσπάθεια συμβιβασμού των εργατικών και αγροτικών συμφερόντων με τους εργοδότες και τα αφεντικά. Η εφημερίδα αποτελούσε, θεωρητικά και πρακτικά, όργανο του Εργατικού Κέντρου της πόλης και όχι εφημερίδα μιας και μόνης ιδεολογικής τάσης. Εκτός όλων των άλλων, στις σελίδες της παρουσιάστηκε ο αναρχισμός και, ιδιαίτερα, η πρακτική του στο συνδικαλιστικό τομέα. Δεν είναι τυχαίο ότι στο τελευταίο στάδιο της εφημερίδας με τη μετονομασία της από «Εργάτης» σε «Εργάτης-Γεωργός» η αναρχική παρουσία μέσα από τις στήλες της εφημερίδας αναβαθμίζεται. Σίγουρα, η προσθήκη της λέξης «Γεωργός» στον τίτλο έγινε κατόπιν αναρχικής προτροπής, μιας και είναι πασίγνωστο ότι ο αναρχισμός πρωτοστάτησε στην ενότητα αυτών των δύο τάξεων. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκε, επίσης, σε συνέχειες το έργο του Πέτρου Κροπότκιν «Προς τους Νέους» (η δημοσίευσή του άρχισε στο τεύχος 3, στις 6 Ιανουαρίου 1908).

Ο Γ. Κόσσυβας ο πιο γνωστός αναρχικός εργάτης του Βόλου, βρισκόταν παντού, σε κάθε κινητοποίηση και εκδήλωση της εργατοαγροτικής τάξης, αλλά και μέσα από τις στήλες τις εφημερίδας προώθησε την επαναστατική κατεύθυνση που πρέπει να πάρει ο αγώνας για μια κοινωνία ισότητας και ελευθερίας. Δημοσιεύτηκαν, ακόμα, ανταποκρίσεις από αναρχικούς εργάτες της Αιγύπτου για τις εκεί κινητοποιήσεις.

Επιπλέον, αρθρογράφησε ο Ηρακλής Αναστασίου, γνωστός αναρχοσυνδικαλιστής της Αθήνας. Παρατίθεται απόσπασμα άρθρου του Ηρακλή Αναστασίου που δημοσιεύτηκε στο 47ο τεύχος του «Εργάτη», στις 11 Ιανουαρίου 1910:

«...Διατί δέχεται ο εργάτης και δίδει την εργασίαν του αντί αμοιβής την οποίαν του προσφέρει ο νοικοκύρης;

Διατί, είπομεν, στερείται των μέσων της ζωής.

Να πάρη διά της βίας από τους κατέχοντας;

Το Κράτος διά της δημοσίας δυνάμεως θα τον συλλάβη και διά των Δικαστηρίων του θα τον στερήσει της προσωπικής ελευθερίας του και θα τον ατιμάση.

Αναγκάζεται λοιπόν να δεχθή οτιδήποτε του δώσει ο νοικοκύρης.

Πάντοτε συσσωρεύουν και θησαυρίζουν οι νοικοκυραίοι, το Κράτος τους το εξασφαλίζει, εις δε τους επιτυγχάνοντας μέγαν πλούτον τοιουτοτρόπως, δίδει αξιώματα, τιμάς, παράσημα. Ο ίδιος αδικούμενος λαός τους τιμά, υπολήπτεται, θαυμάζει και υποτάσσεται!

Φανερόν λοιπόν είνε ότι το υπό τοιούτας συνθήκας Κράτος είνε η Δύναμις εκείνη ήτις εξαναγκάζει τους πολλούς να εκμεταλλεύονται υπό των ολίγων νοικοκυραίων, και λέγομεν ασφαλώς, τα σημερινά Κράτη αποτελούν Καθεστώς ληστού δολίου όστις μεταμορφωθή εις χωροφύλακα.

Εάν το Κράτος αντιπροσωπεύει την κοινωνίαν ως σύνολον, αφού από όλους ζητεί όπως τω δώσωσι το πάν, το αίμα των και την ζωήν των, έπρεπε να κηρύξη τα πάντα κοινά. Γαίας, εργαλεία, προϊόντα, μεσα συγκοινωνίας, τέρμιν, εκπαίδευσιν και πάσαν εκδήλωσιν της ζωής, ως καλή μήτηρ προς τέκνα και να προβή εις την διοργάνωσιν της κοινής παραγωγής των αγαθών της ζωής αφ' όλων».

Ο δε Δημήτρης Καραμπίλιας, από το Παρίσι όπου βρισκόταν εκείνη την περίοδο, ήρθε επίσης σε επαφή και βοήθησε στη διανομή και την αύξηση των συνδρομητών της εφημερίδας. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω που δημοσιεύτηκε στο 42ο τεύχος του «Εργάτη» (22 Νοεμβρίου 1909):

«Δημ. Καραμπίλιαν. (Παρίσι).- Ενδιαφέρον σας μας ενθαρρύνει. Συγχαίρομεν ενθουσιασμόν σας, ο οποίος δεν περιορίζεται σε λόγια.- Συνδρομηταί ενεγράφησαν, φύλλα εστάλησαν. Ευχαριστούμεν. Φροντίσατε συνδρομάς».

Αλλά και ο Κωνσταντίνος Ηλιόπουλος που είχε εγκατασταθεί την ίδια περίοδο και σε προχωρημένη ηλικία στο Βόλο, συμμετείχε και αυτός στη συνεχή συγγραφή άρθρων παρά τις μεγάλες βιοποριστικές του δυσκολίες. Τέλος, ο Αλεξανδράκης, ο οποίος ήταν από τους λίγους αναρχικούς που δεν ήταν εργάτης, μάλλον συνέβαλε και αυτός στη συγγραφή άρθρων είτε ανώνυμα είτε με ψευδώνυμα. Ωστόσο, ευελπιστούμε να επανέλθουμε στο θέμα στο μέλλον. Επίσης, δημοσιεύτηκαν περίφημες ανταποκρίσεις και ιδεολογικά κείμενα από την Αίγυπτο. Διαβάζουμε στο τεύχος 48 του «Εργάτη», στις 23 Ιανουαρίου 1910:

«ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ

Μία κινέζικη παροιμία λέγει «διά κάθε άνθρωπον όστις εξοδεύει πλέον του αναγκαιούντος αντιστοιχεί εις άλλας ο οποίος στερείται του απολύτως αναγκαίου».

Ο περίφημος κοινωνιολόγος Proudhon έδωκε τοιουτοτρόπος τον ορισμόν της ιδιοκτησίας «η ιδιοτησία είναι κλοπή».

Ο δε μέγας φιλόσοφος Roussu.. είπε: ο πρώτος άνθρωπος όστις προέφερεν αυτήν την λέξιν: «τούτο ανήκει εις εμέ», υπήρξεν εκείνος όστις εδημιούργησεν όλας τας κοινωνικάς ανισότητας».

Αληθώς η βάση του κοινωνικού συστήματος είνε η ανισότης και η αμοιβαία εκμετάλλευσιν.

Έπεται δε ότι οι έχοντες συμφέρον να διατηρήται η σημερινή κατάστασις, δηλ. να εξακολουθή να υφίσταται η πλουτοκρατία με όλα τα επακόλουθά της τα οποία όλοι μικροί και μεγάλοι γνωρίζομεν,

διά παντός τρόπου ... να καταπνίξουν την φωνή της δικαιοσύνης και της αγάπης, ήτις τότε, τότε ακούγεται σιγαλή σιγαλή, ίνα καταπνίγη και πάλιν.

Αλλ' η φωνή αυτή αυξάνει και διαδίδεται· θα έλθη δε ημέρα όπου ως κεραυνός θα πέση εν τω μέσω των οργιαζόντων, οπότε θα σκορπίση εις τους τεσσάρους ανέμους τα σμήνη των κοράκων, άτινα συνέρευσαν πέριξ της ευκόλου λείας: του αγαθού εργάτου. Όμως προοίδατε; Είναι αναπόφευκτον. Αυτό είναι η φωνή της αληθείας, είναι η φωνή της ελευθερίας, είναι η φωνή του ανθρωπισμού. Είναι η φωνή η οποία κηρύττει την πάλιν κατά του βρωμερού καθεστώτος. Η γη εις τον γεωργόν, η μηχανή εις τον εργάτην λέγει αυτή η φωνή.

Ο γεωργός και ο εργάτης δεν την ήκουσαν ακόμη, αλλά θα την ακούσουν.

Το σύννεφον δεν αποκρύπτει επί πολύ τον ήλιον, το ψεύδος δεν υπερσχύει επί μακρόν της αληθείας.

Η αρπαγή δεν θα ευρίσκη πάντοτε δικαστήριον το οποίον να της αποδίδουν το άδικον δίκαιον.

Και το μεγαλειότερον δικαστήριον είνε η καθαρά συνείδησις του εργάτου.

ΚΑΪΡΟΝ

«Εργάτης»».

Το Εργατικό Κέντρο

Το φθινόπωρο του 1908, μια ομάδα αναρχοσυνδικαλιστών, με επικεφαλής τον αναρχικό Γεώργιο Κόσσυβα, ο οποίος είχε εργαστεί ως τσιγαράς στην Αλεξάνδρεια, αλλά και σοσιαλιστών εργατών, πήρε την πρωτοβουλία ίδρυσης Εργατικού Κέντρου στο Βόλο. Στην πρωτοβουλία αυτή συμμετείχαν οι καπνεργάτες και τσιγαράδες Χαράλαμπος Χαρίτου, Κωνσταντίνος Χειρογιώργος, Χρήστος Κουλοχέρης, Κωνσταντίνος Σούλιος, Νικόλαος Κατσιρέλος, Διονύσιος Σκούταρης, Α. Πανταζόπουλος, Απόστολος Καρασεΐνης, Π. Τζορβάς, Χρ. Παππάς, Π. Κωνσταντόπουλος, Κλεάνθης Νικολαΐδης, ο εργάτης Βασ. Κανάβας, ο τυπογράφος Γεώργιος Μπουρίτσας, ο ράφτης Καρασταμάτης, ο μικρέμπορος Ηλίας Νικολάου, ο εργάτης Ιωαννίδης (από τη Βουλγαρία), ο Ισραηλίτης ωρολογοποιός Σάββας Ραφαήλ, ο Νίκος Ευσταθίου, ο Πελοπίδας Γιαννούρας ο Γ. Αλεξανδράκης και άλλοι, αν και δεν υπέγραψαν όλοι στην έκκληση που στάλθηκε και δημοσιεύτηκε στο 27ο τεύχος του «Εργάτη» (21 Νοεμβρίου 1908) και που έχει ως ακολούθως:

«ΣΤΟΥΣ ΑΔΕΛΦΟΥΣ ΜΑΣ ΕΡΓΑΤΑΣ ΤΟΥ ΒΩΛΟΥ

Αδέλφια!

Ημείς καλύτερα από κάθε άλλον εννοούμεν τη θέση μας και τη σημερινή κατάστασί μας. Η τάξις μας είνε ολοφάνερο ότι ευρίσκεται σε κατάστασι απελπιστική. Ο Έλλην εργάτης σήμερα είνε δυστυχησμένος και φτωχός, ενώ ο κοινωνικός πλούτος αυξάνει. Αυτό συμβαίνει γιατί 1) του εκμεταλλεύονται ασυνείδητα την εργασία, 2) γιατί η πολιτεία όχι μόνο δε φροντίζει να τον προστατέψη, αλλά και τον φορολογεί δυσανάλογα και αλύπητα με τους εμμέσους φόρους, όπως λέγονται, οι οποίοι μπαίνουν στα πιό αναγκαία πράγματα (ρύζι, ζάχαρι, καφέ, πετρέλαιο κλπ κλπ) και οι οποίοι όλο-ένα αυξάνουν και φορολογούν κατά 90% τους φτωχούς, δηλ. τους εργάτες. Είνε ακόμα δυστυχησμένος ο εργάτης γιατί είνε αμόρφωτος και βρίσκεται σε απελπιστική κατάστασι, και ως άνθρωπος και ως πολίτης. Ούτε για το πνεύμα του φροντίζει να το πλουτίση, ούτε να σκέπτεται συνήθισε, ούτε να αποκτήση δική του θέλησι και γνώμη κατώρθωσε, ούτε να διορθώση την οικονομική του κατάσταση αγωνίστηκε.

Αυτά όμως είνε αποτελέσματα της απελπισίας και της απογοήτευσης που μας κυρίεψε με τον αβίωτο βίο που περνούμε, τυραννούμενοι και εκμεταλλευόμενοι από το κεφάλαιο, απορφανισμένοι από κάθε νομοθετική προστασία της πολιτείας.

Όλη αυτή η απαίσια κατάστασίς μας δυστυχώς όχι μόνο ως τώρα μας ανάγκασε να διαμαρτυρηθούμε

και να προσπαθήσουμε να καλύτερέψουμε τη θέση μας, αλλά απεναντίας μας διέφθειρε πιο πολύ και μας απονάρκωσε σε σημείο απελπιστικό. Έτσι, αντί να ζυπνήσουμε να σκεφθούμε πώς θα διορθώσουμε την κατάστασή μας, αντί να ενωθούμε όλοι, για να κατορθώσουμε να επιβάλλουμε το δίκαιό μας, μένομε διαιρεμένοι κι κλαίμε μονάχα τη μοίρα μας, όταν η δυστυχία μας πλακώνη. Βρίσκεται καμιά φορά κανένας μας που τον πνίγει η αδικία και διαμαρτύρεται και φωνάζη. Μα ένας και δύο τι μπορούν να κάνουν; Για να υπερασπίσωμε τα συμφέροντά μας, για να καλύτερέψουμε τη θέση μας, για να εξημερωθούμε, και μορφωθούμε και γίνουμε άνθρωποι σωστοί, χρειάζεται αγώνας. Και για τον αγώνα χρειάζεται δύναμις. Και δύναμις ακατάβλητη θα γίνωμε ημείς οι ίδιοι μονάχοι μας άμα ενωθούμε. Μ' αυτή τη δύναμι που θα μας χαρίση η ένωσί μας θα τα κατορθώσουμε όλα. Και την προστασία εκ μέρους της πολιτείας και τη μόρφωσί μας και το δίκαιό μας και όλα μόνοι μας μονάχα είνε δυνατόν να τα επιτύχωμεν με την μεγάλη δύναμι που θα μας χαρίση η ένωσί μας. Από αλλού μην περιμένομε.

Ούτε η πολιτεία μονάχη της βρήκε ποτέ καιρό απ' τη ρουσφετολογία να σκεφθή για μας, ούτε οι πολιτικοί μας, που τους βγάνουμε ημείς, - γιατί ημείς είμαστε οι πολλοί - κι αυτοί φροντίζουν για τα συμφέροντά τους και τα συμφέροντα των μεγάλων και των πλουσίων.

Και συμβαίνει αυτό γιατί καταντήσαμε δούλοι τους και μας σέρνουν όπου κι όπως θέλουν, ενώ έπρεπε νάχωμε δική μας σκέψι και γνώμη και όχι να γελιόμαστε με τη μωρή ιδέα ότι είνε δυνατό να μας χαρίση ο σημερινός πολιτικός αληθινή και πραγματική προστασία.

Απόδειξη είνε πως ως τώρα κανένα προστατευτικό μέτρο δεν ψηφίστηκε για τους εργάτες. Κι έτσι εμείς ιδρώνουμε, κοπιάζομε, εργαζόμαστε, τυραννούμαστε, και άλλοι πλουτούνε. Ημείς παράγομε με την εργασία το πλούτο και οι άλλοι απολαβαίνουν κάθε είδους ευτυχία και απόλαυσι, όταν εμείς δυστυχούμε και κακοζοούμε, έρημοι, περιφρονημένοι και κακομοιριασμένοι.

Νομίζομε λοιπόν πως έφθασε ο καιρός να σκεφθή και ο Έλλην εργάτης και για τον εαυτόν του και για τη θέση του και για την οικογένειά του και για τα παιδιά του και για το μέλλον του. Και ευτυχώς άρχισε κάπως η τάξη μας να εργάζεται κι ενώνεται σε σωματεία. Στον Πειραιά, στις Πάτρας, στο Αργοστόλι, στη Λάρισα, στο Βόλο, ιδρύθηκαν τέτοια Σωματεία, όπως ο 'πανεργατικός», για την υπεράσπισι των συμφερόντων της τάξης του.

Αλλά τα σωματεία, η ένωσι δηλ. προϋποθέτει ομόνοια. Και η ομόνοια απαιτεί πρώτα να γίνωμε άνθρωποι με λίγη μόρφωσι, με αισθήματα, με φωτισμένη ψυχή και με χαρακτήρα τίμιο κι αληθινό. Δυστυχώς αυτά όλα που χρειάζονται για να υπάρχη η ομόνοια, η οποία πάλι χαρίζει την ένωσι, δεν τάχωμε ημείς οι ρωμηοί εργάτες. Στην κατάστασι που ζούμε, καταντήσαμε λίγο πολύ άγριοι, χωρίς τον απαιτούμενο χαρακτήρα, κι αισθήματα και αξιοπρέπεια, με πολλά ελαττώματα που μας τα σερβίρει η αμάθεια και το πνευματικό σκοτάδι στο οποίο μας αφίνουν να κυλιόμαστε.

Πρέπει λοιπόν να αποκτήσωμε αυτά που μας λείπουν. Τη μόρφωσι, τον ανθρωπισμό, τον χαρακτήρα το φιλότιμο και τίμιο, την αξιοπρέπεια, το πνευματικό φως. Τότε μονάχα θα μπορέσωμε να μωνιάσωμε, να αποκτήσωμε ομόνοια, χωρίς την οποία τα σωματεία και οι σύνδεσμοι δεν μπορούν να εργασθούν και να ενεργήσουν αποτελεσματικά, και διαλύονται ή καταντούν άχρηστα.

Για να αποκτήσωμε λοιπόν όλα αυτά που θα μας χαρίσουν την πολύτιμη ομόνοια, πρέπει να κάμωμε ένα κέντρο. Όχι σωματείο, ούτε σύνδεσμο, ούτε προέδρους, ούτε εκλογές, κι όλα αυτά τα πράγματα που για ανθρώπους σαν κι εμάς είνε πολύ δύσκολομεταχειρίιστα. Ένα απλό εργατικό κέντρο, ένα σαλόνι το οποίο θα είνε η λέσχη μας και σχολείο μας και αναγνωστήριό μας. Στο «Κέντρο μας» θα μαζευόμαστε όλοι μας, εργάτες κάθε ισαφιοῦ, αποφεύγοντας κάθε άλλο κέντρον και ασχολίες που μας διαφθείρουν υλικώς και ηθικώς.

Εκεί θα συνηθίζωμε στην ομόνοια και στη λογική συζήτησι, πέρνοντας το αναψυχτικό μας, αντί να πηγαίνωμε στις ταβέρνες, εκεί θα μεταδίδωμε ο ένας στον άλλον το βάσανό μας και τον πόνο μας, εκεί θα συνδεθούμε, θα αδελφωθούμε και θα νοιώσωμε τη μεγάλη σημασία της αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας. Εκεί ακόμα θα διασκεδάζωμε τη δυστυχία μας και θα σκεπτόμαστε να βρούμε τα μέσα τα οποία θα καλλιερέσωμε τη θέση μας.

Στο κέντρο μας θα συνηθίσωμε στην αγάπη και την ομόνοια, που θα μας χρησιμεύη σε κάθε στιγμή, που θα θέλομε να υπερασπιστούμε τα δίκαια ολόκληρης της τάξης μας και ενός μονάχα ισαφιοῦ που

οπωσδήποτε πιέζεται και αδικείται. Χωρίς πολυτέλειες στη διοίκηση θα συντάζουμε ένα κανονισμό απλό, αλλά ιερό τον οποίο θα εφαρμόσουμε με ακρίβεια.

Το σπουδαιότερο όμως είναι ότι στο κέντρο μας θα φωτιστούμε με τακτική λαϊκή κοινωνική διδασκαλία. Σ' αυτό θα μας βοηθήσουν άνθρωποι μορφωμένοι, μελετημένοι, φίλοι της τάξης μας και υπερασπισταί των δικαιωμάτων μας. Αυτοί θα μας διδάσκουν συχνά πράγματα ωφέλιμα και μορφωτικά. Με τα μαθήματα αυτά θα καταλάβουμε γιατί υποφέρουμε, και πώς θα διορθώσουμε την κατάσταση μας. Θα αισθανθούμε δε βαθιά την ιδέα, για την οποία θ' αγωνιστούμε και μόνο άμα αισθανθούμε μέσα μας ριζωμένη την ιδέα τότε μόνο θα κατορθώσουμε να αγωνιστούμε με υπομονή, επιμονή και αυταπάρνησι. Τα μαθήματα δε θα είνε μόνο ωφέλιμα και μορφωτικά, αλλά και τερπνά και ευχάριστα. Θα ακούμε συχνά να απαγγέλλονται ωραία και σχετικά με την ιδέα και τον αγώνα μας διάφορα ποιήματα, σιγά-σιγά δε αργότερα θα προσπαθήσουμε και μικρό θέατρο να ιδρύσουμε στην αίθουσά μας, - όπως σ' όλα τα εργατικά κέντρα γίνεται, και σ' αυτή τη Βουλγαρία - στο οποίο θα παίζονται έργα που θα μας μορφώνουν, θα μας διδάσκουν, θα μας ευχαριστούν και θα μας ενθουσιάζουν.

Επίσης στο Κέντρο μας θα έχουμε και μικρό στην αρχή αναγνωστήριο, για να διαβάζουν, όσοι ξέρουν, ωραία βιβλία, που θα διδάσκουν, και θα μπαίνουν στο νόημα της ιδέας και του σκοπού του αγώνα μας.

Ένα τέτοιο Κέντρο, αντιλαμβάνεστε πόσα αποτελέσματα ωραία και σπουδαία θα επιφέρει. Γι' αυτό νομίζουμε, ότι όλοι οι φιλότιμοι εργάτες, όλοι όσοι έχουνε ανθρωπισμό και σκέπτονται για τον εαυτό τους και γι την οικογένειά τους, και τα παιδιά τους, και για όλους τους αδελφούς τους θα το υποστηρίζουν με ενθουσιασμό και ζήλο! Το ίδιο πρέπει να κάμουν και τα σωματεία των διαφόρων ισναφιών, γιατί όταν το Κέντρο υποστηριχτή όπως πρέπει, υλικώς και ηθικώς απ' τους εργάτες όλους, γρήγορα θα αποκτήση ηθική και υλική δύναμη, τόση, ώστε, - όταν πια και η διδασκαλία κ.λπ. μας χαρίση κάποια μόρφωση, ώστε να στερευθή η ομόνοια, να κατορθωθή μια γενική και αληθινή συνένωση των εργατικών τάξεων και μια σοβαρή εργασία για την προστασία των εργατών και τοπικώς, - με την ίδρυσι ταμείου περιθάλψεως και συντάξεως, ταμείου απεργιών, διαιτητικού συμβουλίου, το οποίο θα προσπαθή να λύη κάθε διαφορά μεταξύ εργατών και εργοδοτών, και τόσων άλλων - και νομοθετικώς, το οποίο θα κατορθωθή με την υποβολή εις την Βουλήν προστατευτικών εργατικών νομοσχεδίων που για να ψηφιστούν χρειάζεται ένωση και επιβολή.

Στο τέλος όταν το Κέντρο μας διδάξη, μορφώση χαρακτήρας, διαπλάση ψυχάς, φωτίση πνεύματα κι συνενώσει τους εργάτας εις ένα σώμα θα είναι εύκολο πλέον να δημιουργήσωμε ένα εργατικό κόμμα ισχυρό το οποίο θα εργασθή για την αναστήλωσι της Σημιαίας των αρχών μας αποτελεσματικά.

Αυτό το σύστημα της εργασίας νομίζουμε ότι με το Κέντρο μας θα το επιτύχωμε, όταν μάλιστα γενή το ίδιο και στις άλλες πόλεις της Ελλάδος.

Αδελφοί εργάτες!

Καθένας γνωρίζη καλά τον πόνο του, ώστε να αναγνωρίξη τη σημασία, τη σοβαρότητα και τα μεγάλα αποτελέσματα, που θα επιτύχωμε όταν με θέλησι εργασθώμεν για την ίδρυσιν του Εργατικού Κέντρου μας.

Αδελφοί εργάτες!

Ελάτε να εργασθώμε όλοι μαζί για το συμφέρο μας και σαν άνθρωποι που είμαστε για το συμφέρο των παιδιών μας και των συναδέλφων μας. «Καθένας για όλους και όλοι για τον καθένα» ας είνε το σύνθημά μας.

Αδελφοί εργάτες!

Ενωθήτε μαζί μας, γιατί όταν δεν ενωθήτε σημαίνει ότι είστε εχθροί της εργατικής τάξεως, της δύναμης που θα αποκτήση όταν θα είναι ενωμένη, εχθροί ακόμα του εαυτού σας, των οικογενειών σας, του μέλλοντος των παιδιών, εχθροί της Προόδου σας και της προόδου του Έθνους, εχθροί του Δικαίου και της Αλήθειας. Και Αλήθεια είναι αυτός ο Θεός. Άμα δεν ενωθήτε λοιπόν μαζί μας θα είσθε εχθροί και αυτού του θεού.

Οι αδελφοί σας

Ν. Μαρδέλης - Γ. Κόσσυβας (σιγαροποιοί) - Νικ. Παυλής (καπνοκόπτης) - Γ. Μούσιος (ράπτης) - Κ.

Κοντορήγας (καραγωγεύς) – Ε. Καλύβας (καφεπώλης) – Π. Παπαθανασίου (κουρεύς), Φ. Άνινος (υποδηματοποιός), Α. Στράτος (τσαρουχοποιός), Θεο. Κανάς, Δ. Γκουταβάς (υφαντής), Ν. Τσαγκάλας (υπάλληλος παντοπωλείου), Β. Τιμπανούλης (πιλοποιός), Κων. Τζαμτζής (ελαιοχρωματιστής). Οποιος θέλει να βοηθήσει το έργο μας και να συνεργασθή για το κοινό συμφέρο μας μπορεί από σήμερα να έλθει εις το Καφφενεδάκι Βασ. Ιατρού ή εις το Καφφενεδάκι ο «Εργάτης» Σ. Κουτσοβέλη, απέναντι του Ταχυδρομείου, κάθε μέρα 6-8 μ.μ., όπου θα μάθη κάθε λεπτομέρεια και θα μπορεί να γραφή στον κατάλογο των συναγωνιστών. Την ερχομένη δε Παρασκευήν θα συνέλθωμεν όλοι σε ώρα και μέρος που θα κάμωμε γνωστό για να αποφασίσωμε την ίδρυσιν του «Κέντρου» μας και ψηφίσωμε τον κανονισμό του».

Τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου έγιναν τα εγκαίνια του Εργατικού Κέντρου Βόλου και στην πανηγυρική τελετή παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των τοπικών πολιτικών, εκκλησιαστικών και επιχειρηματικών αρχών. Βέβαια, σχεδόν αμέσως άρχισαν και οι παρασκηνιακές ενέργειες των αρχών να ποδηγετήσουν το Εργατικό Κέντρο.

Η ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Βόλου αποτέλεσε σταθμό για το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα του «ελλαδικού» χώρου. Σε αυτό στεγάστηκαν οι δραστηριότητες των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών Ζάχου, Σαράτση, Δελμούζου και άλλων, οι οποίοι κατέλαβαν και τις ηγετικές θέσεις του Κέντρου, αλλά και των αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών, οι οποίοι, πιστοί στις απόψεις τους, δεν επεδίωξαν να καταλάβουν ηγετικές θέσεις και αρκούνταν στην προπαγάνδα από τα κάτω. Αμέσως άρχισαν οι διεκδικητικοί αγώνες. Στις 23 Φεβρουαρίου 1909 ξέσπασε απεργία των καπνεργατών με αιτήματα, όπως μείωση της δωδεκάωρης εργασίας και αύξηση μισθών. Μέσα σε μια βδομάδα, η απεργία αυτή πήρε δυναμική τροπή, με επιθέσεις σε καπναποθήκες, σπάσιμο τζαμιών, αποδοκιμασίες σε βάρους απεργοσπαστών, συγκρούσεις με τη χωροφυλακή και τραυματισμούς εργατών. Ακολούθησε κύμα συλλήψεων και τρομοκρατίας και η κατάσταση παρέμεινε οξυμένη για αρκετό διάστημα. Οι καπνεργάτες μετέβησαν τότε στην εκκλησία της Ανάληψης, η οποία αποτέλεσε το ορμητήριό τους και όπου έγινε μια συνέλευση, στην οποία επελέγη ο αναρχικός Γ. Αλεξανδράκης, ως πρόεδρος της απεργιακής επιτροπής. Ο Γ. Αλεξανδράκης άρχισε να εκπροσωπεί τους καπνεργάτες σε διάφορες συσκέψεις προέδρων ή εκπροσώπων συντεχνιών και σωματείων για την πορεία της απεργίας. Ορισμένοι δυσφόρησαν με την παρουσία του, αλλά οι καπνεργάτες αρνήθηκαν να τον ανακαλέσουν και έτσι ο Γ. Αλεξανδράκης παρέμεινε ο φυσικός ηγέτης των εργατών. Στις 4 Μαρτίου τα αιτήματα των καπνεργατών έγιναν δεκτά, αλλά το βράδυ της ίδιας ημέρας ο Αλεξανδράκης συνελήφθη, κρατήθηκε στο αστυνομικό τμήμα ως ηθικός αυτουργός των συγκρούσεων και οδηγήθηκε στις φυλακές Τρικάλων. Αποφυλακίστηκε, όμως, στις 27 Μαρτίου, μαζί με δύο άλλους συγκατηγορούμενούς του καπνεργάτες, μετά από πρόταση του εισαγγελέα και παρέμεινε ελεύθερος μέχρι τη δίκη του.

Στις 25 Μαρτίου 1909, το Εργατικό Κέντρο οργάνωσε εκδήλωση για την επέτειο στην πλατεία Ελευθερίας. Μίλησαν οι δικηγόροι Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης και Κώστας Ζάχος, για τις μεταρρυθμιστικές σοσιαλιστικές ιδέες. Οι αναρχικοί, όμως, απείχαν και προτίμησαν να κάνουν διαδήλωση στους κεντρικούς δρόμους της πόλης.

Στις 6 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου, επανεκδόθηκε ο «Εργάτης» (είχε διακοπεί η έκδοσή του για κάποιο διάστημα) και από το 31ο τεύχος του αποτελούσε πλέον το εκφραστικό όργανο του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Οι αναρχικοί συνέχισαν να συνεργάζονται με την εφημερίδα.

Στο διάστημα ανάμεσα στην έκδοση του 33ου (27 Σεπτεμβρίου 1909) και του 34ου τεύχους (4 Οκτωβρίου 1909) εκτελέστηκε στην Ισπανία ο αναρχικός παιδαγωγός, Φρανσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια. Στο 34ο τεύχος του «Εργάτη» δημοσιεύθηκαν ανάμεσα στα άλλα και τα ακόλουθα:

«Το βασιλικό χέρι του Αλφόνσου εβάφη εις αίμα αθώου. Υπέγραψε την καταδίκη ενός θύματος της Αληθείας. Και ο ειρηνικός, ο μεγάλος φιλόσοφος, η σάλπιγξ της Αληθείας και του Ανθρωπισμού, ο σοσιαλιστής Φερρέρ, ύστερα από μίαν δίκην η οποία ενθυμίζει τους μαύρους χρόνους του παρελθόντος του ισπανικού κράτους, τους χρόνους της Ιεράς Εξετάσεως, εδολοφονήθη ως κακούργος, τουφεκισθείς». Ταυτόχρονα, το Εργατικό Κέντρο ανάρτησε την εικόνα του στα γραφεία

του, κρέμασε στους εξώστες μαύρες σημαίες και κήρυξε πενθήμερο πένθος. Διαβάζουμε στο 35ο τεύχος του «Εργάτη»:

«ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

Μόλις ανηγγέλθη εις το «Κέντρον» ο άγριος και δολοφονικός τουφεκισμός του μεγάλου Ευαγγελιστού των Σοσιαλιστικών Ιδεών, απεφασίσθη να κηρυχθή πενθήμερον πένθος.

Η σημαία του «Κέντρου» ανητήθη εις τον εξώστην περιβεβλημένη μαύρον ύφασμα. Η επιτροπή του «Εργάτου» αποφάσισε να εκδώση το σημερινόν φύλλον πένθιμον.

Σήμερον δε συνεδριάζουν τα μέλη ίνα απευθύνουν συλλαλητήριον τηλεγράφημα εις την κόρην του δολοφονηθέντος, της οποίας τα δάκρυα και αι παρεκλήσεις δεν ίσχυσαν διά να μαλάξουν την θηριώδη καρδιάν του δολοφόνου βασιλέως, όστις ηρνήθη την χάριν ο απάνθρωπος.

Επίσης σκέψις γίνεται περί διοργανώσεως πολιτικού μνημοσύνου».

Πληροφορούμαστε, ακόμα, ότι και στη Θεσσαλονίκη έγιναν κινητοποιήσεις για την εκτέλεση του Φερρέρ:

«ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟΝ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Και εις την Θεσσαλονίκην λοιπόν σήμερον διενεργείται διεθνές συλλαλητήριον υπέρ του σοσιαλιστού Φερρέρ.

Το συλλαλητήριον τούτο θα είναι κάτι πρωτοφανές υπό πάσαν άποψιν διά την πόλιν αυτήν.

Ξέρετε πού οφείλεται η πρωτοβουλία;

Εις τους Βουλγάρους!

Μάλιστα εις τους βαρβάρους όπως αρέσει να τους ονομάζουν οι ψευτοπατριώται.

Μάθετε λοιπόν ότι εις την Θεσσαλονίκην υφίσταται βουλγαρικός σοσιαλιστικός σύλλογος, ο οποίος εκδίδει και εφημερίδα την «Edinsdno» και ο οποίος έδρασε κατά τα τελευταία γεγονότα υπέρ των δικαίων και των... Ελλήνων! Ακόμη, διαμαρτυρηθείς πολλάκις και διά τας κατ' αυτών αγριότητας των Τούρκων και των συμπατριωτών των ακόμη Βουλγάρων!

Αυτοί είναι οι βούλγαροι που προοδεύουν και αποκτούν την εκτίμησιν των ευρωπαϊκών κρατών.

Εις την Βουλγαρίαν επίσης η εξέγερσις υπέρ του Φερρέρ ήτο μεγάλη και επιβλητική.

Υπάρχουν εκεί μεγάλα εργατικά κέντρα και συνδικάτα ανεγνωρισμένα υπό της «Διεθνούς Σοσιαλιστικής Ενώσεως», υπάρχει οργανωμένον εργατικόν σοσιαλιστικόν κόμμα και σοσιαλισταί βουλευταί.

Και ημείς οι πολιτισμένοι (!) προσπαθούμε να τρεφώμεθα, διά να υπάρχωμεν, με την δόξαν των... προγόνων και των μακαρίτιδων Μαραθονομάχων και Σαλαμινομάχων!».

(«Εργάτης», τεύχος 36, 11 Οκτωβρίου 1909).

Η εφημερίδα συνέχισε τα δημοσιεύματα και τις ανταποκρίσεις για το ίδιο ζήτημα:

«ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΦΕΡΡΕΡ

Η πληθώρα ύλης του προηγούμενου φύλλου, παρημπόδισε την δημοσίευσιν των αποφάσεων, τας οποίας έλαβε το «Εργατικόν Κέντρον» εις έκτακτον συνεδρίασιν, μόλις ανηγγέλθη η άτιμος δολοφονίαν του Φερρέρ.

Εδημοσιεύθη εις τας εγχωρίας και Αθηναϊκάς εφημερίδας έντονον ψήφισμα διά το οποίον οι εργάται του Βόλου διαμαρτυρήθησαν, εκφράσαντες την αγανάκτησιν των και τον αποτροπιασμόν των κατά της Κυβερνήσεως και του βασιλέως της Ισπανίας διά τον στραγγαλισμόν της ελευθερίας της σκέψεως διά της δολοφονίας του Φερρέρ.

Ετάχθη πενθήμερον πένθος.

Εξεδόθη πένθιμος ο «Εργάτης».

Υπεβλήθη αίτησις εις το Δημ. Συμβούλιον όπως εις μίαν των οδών της πόλεως δοθῆ το όνομα του δολοφονηθέντος μάρτυρος της Αληθείας.

Ανετέθη εις την διοικητικήν επιτροπήν η διοργάνωσις πολιτικού μνημοσύνου και απεστάλη εκ μέρους των εργατικών τάξεων του Βόλου σχετικόν τηλεγράφημα εις τας παγκοσμίους σοσιαλιστικάς εφημερίδας, «Ανθρωπότητα» των Παρισίων και «Εμπρός» του Βερολίνου.

Κατά την διάρκειαν του πενθήμερου πένθους, διεκοσμήθη ο εξώστης του Καταστήματος του «Κέντρου» πενθίμως και ανεπετάσθη η ερυθρά σημαία περιβλημένη μέλαν ύφασμα».

(«Εργάτης», τεύχος 37, 18 Οκτωβρίου 1909).

«ΦΩΝΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΦΕΡΡΕΡ

ΚΑΪΡΟΝ, 5 Οκτωβρίου 1909. (Του τακτικού ανταποκριτού μας). (καθυστέρησαν).

- Χθες τη πρωτοβουλία του «Διεθνούς συλλόγου εργατών και υπαλλήλων» συνεκροτήθη πολυπληθής διαδήλωσις κατά της καταδίκης και θανατώσεως του Φραγκίσκου Φερρέρ.

Οι διαδηλωταί εγκαίρως προσκληθέντες διά καταλήλων προγραμμάτων, συνηθροίσθησαν εις την αίθουσαν του «Κλουπ Αρμονία», όπου πολλοί ρήτορες εξεφώνησαν λόγους εις Ιταλικήν, Γαλλικήν, Ελληνικήν, και Ρωσικήν γλώσσαν.

Κατόπιν οι διαδηλωταί, φέροντες την «κόκκινην» σημαίαν του συλλόγου, διηυθύνθησαν εις το Ισπανικόν Προξενείον, προ του οποίου προέβησαν εις αποδοκιμασίας καθώς αι προ του Ρωσικού και της Ιταλικής Εκκλησίας Άγιος Ιωσήφ, κραυγάζοντες:

- Κάτω οι δολοφόνοι!

- Κάτω ο Αλφόνσος.

- Κάτω ο Τσάρος

- Κάτω ο Πάπας.

Έπειτα έφθασαν προ του Γαλλικού προξενείου, όπου ήρχισαν ζητωκραυγάζοντες υπέρ του Γαλλικού λαού, που εις τοσαύτας θυσίας υποβαλλόμενου, χάριν της απελευθερώσεως των εργατών».

(«Εργάτης», τεύχος 38, 23 Οκτωβρίου 1909).

Στο μεταξύ, εκείνη την εποχή, εξαιτίας των άσχημων συνθηκών εργασίας και διαβίωσης καθώς και της έλλειψης κατάλληλης και επαρκούς ιατρικής περίθαλψης, η φυματίωση και άλλες παρεμφερείς αρρώστιες έκαναν θραύση ανάμεσα στους καπνεργάτες. Ένας από αυτούς που είχαν προσβληθεί από φυματίωση ήταν και ο Γεώργιος Κόσσυβας, ο οποίος είχε πάει για θεραπεία στη Μακρυνίτσα του Πηλίου. Ο Γεώργιος Κόσσυβας εκείνες τις ημέρες έστειλε μια επιστολή στην εφημερίδα «Θεσσαλία» της 6ης Αυγούστου 1909, απαντώντας σε επιστολή κάποιου αγνώστου στην εφημερίδα «Πανθεσσαλική», ο οποίος είχε υπογράψει με το όνομά του (του Γ. Κόσσυβα) και στην οποία έκανε λόγο ότι από το Εργατικό Κέντρο δημιουργείται Ιερός Λόχος και άλλα.

Η επιστολή του Γ. Κόσσυβα έχει ως εξής:

«Κατά του θραυστάτου πλαστογράφου, ο οποίος χθες εις δήλωσιν δημοσιευθείσαν εις την Πανθεσσαλικήν (ενώ εγώ ευρίσκομαι εις Μακρυνίτσαν χάριν της υγείας μου), επλαστογράφησε την υπογραφήν μου, επίτηδες κατερχόμενος αύριον επιδίδω μήνυσιν - θύμα της κοινωνικής αβελτηρίας και ζωντανόν παράδειγμα της εγκληματικής αφροντιστίας και απονιάς την οποίαν δεικνύει η Πολιτεία προς τον εργάτην, ως καταστρέψας την υγείαν μου εις την τρώγλην του καπνεργοστασίου - ήμην, είμαι και θα είμαι πιστόν μέλος του Εργατικού Κέντρου και θα αγωνισθώ μέχρι τελευταίας μου πνοής υπό την ιεράν σημαίαν του. Εκείνοι δε οι οποίοι εφαντάσθησαν ότι με τας δοξομανίας τους, τον τυφλόν εγωισμόν τους, με συκοφαντίας ύπουλους, δολοπλοκίας και πλαστογραφίας θα κατορθώσουν να διασαλεύσουν τα θεμέλια, του λατρευτού μας Κέντρου, ας μάθουν ότι θα εύρωσι ατράντακτον οχύρωμά του τα πονεμένα μου στήθη και τα στήθη όλων των τιμίων εργατών οι οποίοι θα αμυνθώμεν κατά πάσης δολίας ή ατίμου επιθέσεως οιουδήποτε επιδρομέως. Ιερόν μου Λόχον έχω το Εργατικό Κέντρο μας, ουδέποτε δε με επέρασε από το νου να εγγραφώ εις τον σαπουνόφουσκο Ιερό Λόχο της

Η αρχή των διώξεων

Ταυτόχρονα, άρχισαν οι επιθέσεις από την πλευρά του μητροπολίτη Δημητριάδος εναντίον του Εργατικού Κέντρου, του Παρθεναγωγείου (για το οποίο θα μιλήσουμε αργότερα), των αναρχικών και του δημοτικισμού.

Στο μεταξύ, οι μεταρρυθμιστές σοσιαλιστές είχαν αναπτύξει σχέσεις με τον Πλάτωνα Δρακούλη και τον κάλεσαν στο Βόλο να δώσει διαλέξεις. Όμως η εσωτερική κρίση που υπέβασκε στο Εργατικό Κέντρο γενικεύτηκε καθώς με αφορμή την έντονη αθεϊστική προπαγάνδα των αναρχικών, ο Κ. Ζάχος και άλλοι μεταρρυθμιστές σοσιαλιστές ζήτησαν στις 10 Απριλίου 1910 να θεσπιστεί μια καταστατική διάταξη, σύμφωνα με την οποία να απαγορεύονται οι θρησκευτικές συζητήσεις μέσα στο Εργατικό Κέντρο. Οι αναρχικοί τότε αντέδρασαν έντονα, λέγοντας στον Κ. Ζάχο ότι πάτησε την πεπονόφλουδα που του έστρωσε το κράτος και οι υπηρέτες του, ώστε να συστηματικοποιηθούν οι διώξεις εναντίον του Κέντρου.

Αν και αρκετοί πήραν το μέρος του Ζάχου, οι αναρχικοί συνέχισαν να αντιδρούν και η κατάσταση αυτή προχώρησε σε σημείο που οι αναρχικοί, με πρωτοβουλία των Κόσσυβα και Κατσιρέλου, ζήτησαν να αποφημιστεί εγγράφως το αληθινό πρόγραμμα και η προοπτική του Εργατικού Κέντρου και να διακηρυχθεί ανοιχτά και δημόσια ο ταξικός του χαρακτήρας. Πρότειναν ακόμα να τροποποιηθεί το Καταστατικό και να προσλάβει περισσότερο ταξικό προσανατολισμό, με κύρια στοιχεία την αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια. Η ομάδα του Ζάχου - που ήταν και η ηγεσία του Κέντρου - δεν έκανε δεκτά τα αιτήματα και τις προτάσεις των αναρχικών. Αυτό, όμως, προκάλεσε εντονότερες αντιδράσεις από πλευράς των αναρχικών. Ο Ζάχος παραιτήθηκε από την ηγεσία και το Κέντρο ανέστειλε τις δραστηριότητές του.

Τον Ιανουάριο του 1911, οι αναρχοσυνδικαλιστές οργάνωσαν μια ακόμα απεργία των καπνεργατών μέσω της Καπνεργατικής Ένωσης, η οποία είχε περίπου 3.000 μέλη και ελεγχόταν άμεσα από αυτούς. Τα αιτήματα της απεργίας αυτής ήταν μείωση του ωραρίου εργασίας, καλύτερευση των συνθηκών εργασίας και άλλα. Η απεργία ξεκίνησε από πέντε αποθήκες και γρήγορα επεκτάθηκε και στις υπόλοιπες. Κράτησε 18 μέρες και, τελικά, τα αιτήματα έγιναν δεκτά στο μεγαλύτερο μέρος τους.

Στις 8 Φεβρουαρίου 1911, πραγματοποιήθηκε νέα καπνεργατική απεργία. Τα Εργατικά Κέντρα Βόλου, Αλμυρού και Λάρισας (τα δύο τελευταία ιδρύθηκαν μετά από το Εργατικό Κέντρο Βόλου και υπό την επιρροή του) οργάνωσαν εκδηλώσεις συμπαράστασης. Οι καπνεργάτες της Λάρισας και του Αγρινίου απήγγησαν και αυτοί σε ένδειξη αλληλεγγύης στους απεργούς του Βόλου.

Αργότερα, στην απεργία προσχώρησαν και οι καπνεργάτες της Καρδίτσας. Στο Βόλο, το προεδρείο της απεργιακής επιτροπής αποτελείτο αποκλειστικά από αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές (Αλεξανδράκης, Κόσσυβας, Χειρογιώργος, Σούλιος, Σίσκος και Κοντοβράκης), οι οποίοι παρότρυναν τους απεργούς και το λαό να ξεχυθούν στους δρόμους, να επιτεθούν στα κρατικά κτίρια και σύμβολα και να εντείνουν τον απεργιακό τους αγώνα. Παρ' ότι, όμως, η απεργία κράτησε ένα μήνα, τα αιτήματα των απεργών δεν έγιναν δεκτά αυτή τη φορά, αφού η τότε κυβέρνηση Βενιζέλου είχε αποφασίσει να θέσει τέρμα στη δραστηριότητα τόσο του Εργατικού Κέντρου Βόλου και του Παρθεναγωγείου όσο και των αναρχικών. Εγκαινιάστηκε έτσι μια περίοδος άγριων διώξεων και τρομοκρατίας, όχι μόνο στο Βόλο, αλλά σε ολόκληρη τη χώρα.

Ο πόλεμος κατά του Εργατικού Κέντρου και του Παρθεναγωγείου έφθασε στο αποκορύφωμά του, όταν ο αντιδραστικός δημοσιογράφος του Βόλου Δημοσθένης Κούρτοβικ, μέσα από την εφημερίδα

του «Κήρυξ», εξαπέλυε συνεχείς ανηλεείς επιθέσεις και ύβρεις. Στις 10 Φεβρουαρίου 1911, ο μητροπολίτης της περιοχής επισκέφθηκε το Παρθεναγωγείο και είχε κάποιο επεισόδιο με την καθηγήτρια Χριστάκου, επειδή όταν μπήκε στην τάξη οι μαθήτριες δεν σηκώθηκαν όρθιες. Στις 2 Μαρτίου 1911, «αγανακτισμένοι» πολίτες, παρακινούμενοι από το Δ. Κούρτοβικ και το μητροπολίτη, πραγματοποίησαν συλλαλητήριο εναντίον του Παρθεναγωγείου και επιτέθηκαν στο γιατρό Ντινόπουλο καθώς και σε κάποιο συντάκτη της εφημερίδας «Θεσσαλία» επειδή ήσαν δημοτικιστές.

Επίθεση δέχθηκαν και ο Κώστας Ζάχος, ο δημοσιογράφος Τάκης Οικονομάκης, αλλά και ο Γεώργιος Κόσσυβας. Μερικοί κινήθηκαν εναντίον του κτιρίου του Παρθεναγωγείου και του σπιτιού του Δελμούζου, απειλώντας να τα κάψουν, αλλά αυτά φρουρούνταν. Η αντίδραση είχε ήδη καταφέρει καίρια κτυπήματα στο Παρθεναγωγείο και στους δημοτικιστές. Την ίδια ημέρα, το δημοτικό συμβούλιο Βόλου αποφάσισε την οριστική κατάργηση του Παρθεναγωγείου.

Μειωήθηκαν τέσσερις σύμβουλοι, οι Α. Κουτσαγγέλης, Ζ. Παρθένης, Α. Παπαγεωργιάδης και ο Δημήτρης Σαράτσος, ο οποίος και παραιτήθηκε από το σώμα σε ένδειξη διαμαρτυρίας.

Η Εργατική Πρωτομαγιά αυτή τη χρονιά, γιορτάστηκε στο Βόλο με τη διοργάνωση ενός είδους συνεδρίου, στο οποίο μίλησαν ο Κ. Ζάχος, ο Ασπιώτης και ο αναρχίζων Δημοσθένης Μπιτσάνης, από τη Λάρισα.

Από το τεύχος 68, που κυκλοφόρησε στις 22 Ιουνίου 1911, επανεκδόθηκε ο «Εργάτης», αλλά ως «Εργάτης-Γεωργός», με τον υπότιτλο «Εφημερίς σοσιαλιστική και δισεβδομαδιαία» και ως όργανο των Εργατικών Κέντρων Βόλου και Λάρισας.

Ταυτόχρονα, το Εργατικό Κέντρο μήνυσε τον Δ. Κούρτοβικ, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα, ενώ είχαν ήδη τερματιστεί οι ανακρίσεις για το Παρθεναγωγείο και η όλη υπόθεση, με το γενικό τίτλο «Αθεϊκά», διαβιβάστηκε στην Εισαγγελία Εφετών.

Έγραφε τότε ο Σπύρος Μελάς, ανάμεσα στα άλλα στην εφημερίδα «Χρόνος» της Αθήνας (το εν λόγω άρθρο αναδημοσιεύτηκε και από την εφημερίδα «Εργάτης-Γεωργός» του Βόλου, με το τον τίτλο «ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ. ΑΘΕΟΙ», στο τεύχος 81, 10 Αυγούστου 1911):

«Γεγονότα περίεργα κύριοι: Πυρετώδεις ανακρίσεις γίνονται εις τον Βόλον εναντίον μερικών εργατών, οι οποίοι, ως λέγουν, είνε ύποπτοι αθεΐας. Εξ άλλου η Επισκοπή της ίδιας πόλεως δι' εγγράφου της γνωστοποιεί ότι τα εκεί εργατικά Σωματεία δικαιούνται να τύχουν της ευλογίας της Εκκλησίας εάν πρεσβεύουν ότι αι αρχαί του σοσιαλισμού δεν συγκρούονται προς τα διδάγματα του Ευαγγελίου. Εν πρώτοις, λοιπόν, λαμβάνω την τόλμη να κάμω την παρατήρησιν ότι με κανενός είδους ανάκρισιν δεν είνε δυνατόν να εξακριβωθή αν ο τάδε ή ο δείνα είνε άθεος, εφόσον αυτός δεν το εκήρυξεν εις σύγγραμμα, φυλλάδιον, εφημερίδα, έντυπον οιονδήποτε ή δημοσίαν συνάθροισιν. Άλλως τε γνωρίζω πολύ καλά ότι κανείς εργάτης εις τον Βόλον δεν φημίζεται ως σπουδαίος συγγραφεύς ή διάσημος ρήτωρ, δυνάμενος να κλονίση την πίστιν του πλησίον του. Η μικρά εφημερίς, την οποίαν εκδίδει το εκεί Εργατικόν Κέντρον, υποστηρίζει απλώς τα συμφέροντα της τάξεώς των, και είθε το ίδιο να έκαμαν και αι άλλαι τάξεις της κοινωνίας, η κάθε μία χωριστά, διότι τότε ο Τύπος θα ήτο ασυγκρίτως καλλίτερος.

Εις την εφημερίδαν εκείνην δεν εδημοσιεύθη ποτέ άρθρον ή μελέτη αρνητική απλώς ή προσβλητική του θείου. Και κανείς εργάτης εις τον Βόλον ή αλλού εκήρυξεν δημοσία την αθεΐαν».

Και ενώ ο Κούρτοβικ συνέχιζε τις επιθέσεις του και οι εισαγγελείς μελετούσαν την υπόθεση, ο Γεώργιος Κόσσυβας έστειλε επιστολή στον «Εργάτη-Γεωργό» (10 Αυγούστου 1911) στην οποία έκανε λόγο για την προσούρα του Γιώργου Τελεμίτη «Κάτω τα είδωλα», στέλλοντας, μάλιστα, για δημοσίευση και δύο άρθρα από την προσούρα αυτή. Η εφημερίδα τα δημοσίευσε, με τη σημείωση ότι δεν συμφωνούσε με το περιεχόμενο. Ακόμα στο ίδιο τεύχος, δημοσιεύθηκε ένα ακόμα άρθρο του Γ. Κόσσυβα για τη ζωή και το έργο του Μιχαήλ Μπακούνιν, στο τέλος, επίσης, του οποίου υπήρχε σημείωση της σύνταξης της εφημερίδας, με την υπόδειξη ότι πρέπει να γίνεται διαχωρισμός

των σοσιαλιστικών από τις αναρχικές ιδέες (!).

Η επιστολή του Γεωργίου Κόσσυβα και η απάντηση-σχόλιο της σύνταξης της εφημερίδας είχαν ως εξής:

«Αγαπητέ “Εργάτη”. Σας στέλνω σήμερα δύο άρθρα “Παγκόσμιος Οδύνη» και “Γη και Ελευθερία». Είναι και τα δύο από το πολυθρύλητο φυλλάδιο “Κάτω τα Είδωλα” δια το οποίον έγινε τόσος λόγος και το οποίο έχει εκδώσει στην Αίγυπτο κάποιος Γ. Τελεμίτης. Είναι αλήθεια ότι το βιβλίο αυτό περιέχει και πράγματα και ιδέες πρόωρες και ακατάληπτες για τους Έλληνες εργάτες που είναι δυστυχώς αμόρφωτοι ακόμα και πνιγμένοι σε φανατισμούς και προλήψεις. Σ’ αυτούς αληθινά τέτοια βιβλία και ακατάληπτα και ανωφελή είναι.

Εν τούτοις ελπίζω ότι θα φιλοξενήσετε στην εφημερίδα σας τα δύο αυτά άρθρα πρώτα γιατί ο “Εργάτης-Γεωργός” διαβάζεται από μορφωμένους ως επί το πλείστον εργάτας ώστε να μην υπάρχει φόβος να παρερμηνευθούν και να παρεξηγηθούν και δεύτερο γιατί μ’ αυτά κυρίως τα άρθρα ησχολήθη ο λιβελογράφος Ιωαννίδης ο Κουρτοβίκιος δημοσιεύων κομματιαστά όσα τον συνέφεραν με σατανική προσπάθεια να τα διαστρέβλωση ώστε να μη φαίνεται το γενικό και αληθινό πνεύμα του συγγραφέως ο οποίος εις αυτά τουλάχιστο τα άρθρα λέγει τρανές αλήθειες (κατ’ εμέ) τας οποίας γράφει διότι είναι πεπειθήσεις και ιδεώδη του χωρίς να πληρώνεται γι’ αυτό ούτε να πουλάη τη συνείδησί του χάρι του Μαμμωνά, όπως κάμνει ο... προστάτης του θεού Κουρτοβίκιος. Πρέπει άλλως τε σιγά σιγά να νοιώση ο κόσμος ότι αναρχισμός δε θα πει μπόμπα και δυναμίτις, αλλ’ ότι είναι σύστημα φιλοσοφικό με ορισμένας αρχάς που συζητούνται σοβαρά και από σοβαρά πνεύματα σ’ όλα τα άλλα κράτη.

Σημ. «Ε-Γ» Συμφώνως προς την αρχήν που εξ αρχής ελάβαμεν, δημοσιεύομεν τα δυο ρηθέντα άρθρα διότι ο «Εργάτης-Γεωργός» αποτελεί και ελεύθερον δημοσιογραφικόν βήμα δημοσιεύων και άρθρα με των οποίων το περιεχόμενον δεν συμφωνεί πολλάκις. Λαμβάνοντας εν τούτοις αφορμήν από την επιστολήν του αποστολέως, εν σχέσει προς όσα γράφει δια το φυλλάδιον «Κάτω τα είδωλα» και τον αναρχισμόν, σημειούμεν, ότι καθ’ ημάς το ρηθέν φυλλάδιον περιέχει μεν και αληθείας, αλλά συγχρόνως εκθέτει και ιδέας τελειώς παρακεκινδυνευμένας εις άλλα μάλιστα άρθρα του, όλως διόλου δε αστηρίκτους επιστημονικάς και ουτοπιστικάς. Προκειμένου λοιπόν περί εργατών οι οποίοι δεν έχουν ακόμη αντίληψιν του ανθρωπισμού των και των στοιχειωδεστάτων κοινωνιστικών αρχών, προκειμένου ακόμη περί πεπαιδευμένων αλλ’ αξέστων κοινωνιολογικώς και αμορφώτων, τοιαύτα ιδέαι όχι μόνον «ακατάληπται και πρόωροι και ανωφελείς» είναι, όπως λέγει ο επιστολογράφος, αλλά και επιβλαβέσταται και εις αυτούς και εις τον αγώνα τον σοσιαλιστικόν του οποίου ημείς ετάχθημεν στρατιώται, καθιστάμεναι πηγαί ακένωτοι συκοφαντιών και παρερμηνειών υστεροβούλων και ανυστεροβούλων κατά του ιδικού μας σοσιαλιστικού αγώνος, όχι μόνον εκ μέρους των εχθρών των υπούλων και δολίων, αλλά και εκ μέρους ειλικρινών τινών χαρακτήρων αλλ’ αδαών εις τα ζητήματα ταύτα, αμορφώτων ή φανατικών.

Επίσης η εφημερίς μας σεβόμενη τας αρχάς του φιλοσοφικού αναρχισμού, όπως πάσαν άλλην αρχήν, δεν έπεται ότι συμφωνεί προς αυτάς. Τουναντίον δεν αποδέχεται ποσώς αυτάς όχι διότι θεωρεί αυτάς επικινδύνους ή ανηθικούς κλπ. αλλά διότι ευρίσκει ότι δι’ αυτάς η επιστήμη δεν οικοδόμησε ακόμη βάσιν ουδέ θεμέλιον. Τας εξηγήσεις ταύτας δίδουσα η εφημερίς μας εθεώρησεν αυτάς αναγκαίας και διά το μέλλον».

Και ακολουθεί στο ίδιο τεύχος η δημοσίευση των κεφαλαίων του «Κάτω τα Είδωλα», «Παγκόσμιος Οδύνη» και «Γη και Ελευθερία». (Ολόκληρο το κείμενο περιέχεται στο υποκεφάλαιο για τους Έλληνες αναρχικούς της Αιγύπτου).

Τα Εργατικά Κέντρα Βόλου και Λάρισας, διαλύθηκαν, τελικά, μεταξύ τέλους του 1911 και αρχών του 1912.

Η δράση των αναρχικών

Επανερχόμενοι στους αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές του Βόλου, να επαναλάβουμε ότι, πιστοί στις ιδέες τους, δεν ανέλαβαν ποτέ ηγετικές θέσεις στο Εργατικό Κέντρο Βόλου, γιατί αυτό αποτελούσε ένα από τα μέσα της δράσης τους, όπως έλεγαν και οι ίδιοι. Η συνύπαρξή τους με τους σοσιαλιστές δεν τους εμπόδισε να αναπτύξουν ξεχωριστή δραστηριότητα και προπαγάνδα. Στην πραγματικότητα, οι αναρχικοί είχαν ελάχιστη επαφή και συνεργασία με την ομάδα του Ζάχου, παρά τη συνύπαρξή τους στο Εργατικό Κέντρο.

Ο Αλεξανδράκης, ο Κόσσυβας, ο Κατσιρέλος και άλλοι, προσπάθησαν να αποτρέψουν τους εργάτες από το να δεχθούν τις μεταρρυθμιστικές απόψεις του Ζάχου και των άλλων σοσιαλιστών, προτρέποντάς τους διαρκώς σε άγριες απεργίες και μαχητικές διαδηλώσεις. Ακόμα, οι περισσότεροι εναντιώθηκαν στους Βαλκανικούς Πολέμους, πριν ακόμα αυτοί ξεσπάσουν, καθώς και στην ιδέα της πατρίδας, προβάλλοντας πάντα ιστορικά και κοινωνικά παραδείγματα. «Πηγαίνουμε στο στρατό μόνο και μόνο για να φυλάμε και να πολεμάμε για τα κτήματα των πλουσίων», έλεγαν. Υπήρξαν και αναρχικοί, όμως, όπως οι Χειρογιώργος και Νικολαΐδης, οι οποίοι αναγκάστηκαν να πάρουν μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους ως στρατιώτες και ίσως να σκοτώθηκαν στο μέτωπο, γιατί τα ίχνη τους χάθηκαν μετά το τέλος των πολέμων. Οι αναρχικοί προπαγάνδιζαν, επίσης, την άμεση εναντίωση στις εθνικοαπελευθερωτικές ψυχώσεις και στις επετείους της 25ης Μαρτίου διοργάνωναν διαδηλώσεις με μαύρες και κόκκινες σημαίες και αντιπολεμικά συνθήματα.

Η κύρια δράση τους, όμως, εκτυλίχθηκε και συστηματοποιήθηκε στα καπνεργοστάσια, αλλά και στα καφενεία και, κυρίως, στο καφενείο «Κόκκινος Σκούφος», στο οποίο σύχναζαν οι περισσότεροι. Προωθούσαν απόψεις των Μ. Μπακούνιν και Π. Κροπότκιν. Τους ακούσαν οι άγριες απεργίες και η μετωπική αντιπαράθεση με τις τοπικές δυνάμεις του κεφαλαίου και του κράτους, ενώ οι σοσιαλιστές ασχολούνταν με την οργάνωση διαλέξεων, στις οποίες οι αναρχικοί έπαιρναν μέρος μόνο ως ακροατές. Διένειμαν μπροσούρες όπως το «Κάτω τα είδωλα» και άλλες που τους στέλνονταν από την Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Το ρόλο του συνδέσμου είχε αναλάβει ο περιοδεύων Κλεάνθης Νικολαΐδης. Αλληλογραφούσαν με αναρχικές ομάδες του εξωτερικού και παρελάμβαναν τα έντυπά τους. Επίσης, ο Καρασεΐνης είχε πάει στην Καβάλα και είχε έρθει σε επαφή με αναρχικούς της πόλης, για τους οποίους, όμως, δεν αναφέρεται λέξη από τους ιστορικούς και έτσι δεν υπάρχει καμία διαθέσιμη μαρτυρία για τη δράση τους.

Όπως είπαμε πριν, εκτός από τον Γ. Αλεξανδράκη, σημαντική φυσιογνωμία ανάμεσα στους αναρχικούς ήταν ο Γεώργιος Κόσσυβας, ο οποίος ήταν τσιγαράς και επέστρεψε στο Βόλο το 1906 από την Αλεξάνδρεια, όπου είχε γίνει αναρχικός. Ήταν αυτοδίδακτος. Δεν είχε τελειώσει ούτε το δημοτικό σχολείο, αλλά διέθετε συγκροτημένη σκέψη και είχε αρκετές γνώσεις για φιλοσοφικά και κοινωνικά ζητήματα. Ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Έγραψε αρκετά άρθρα και σχόλια σε διάφορα έντυπα. Υποστήριζε, επίσης, τις απόψεις του Δαρβίνου για την καταγωγή του ανθρώπινου είδους.

Παραθέτουμε στη συνέχεια κείμενο του Γεωργίου Κόσσυβα που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 69, 25 Ιουνίου 1911, της εφημερίδας «Εργάτης-Γεωργός» των Εργατικών Κέντρων Βόλου και Λάρισας (με μικρό πρόλογο της σύνταξης):

«ΕΡΓΑΤΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥΝΤΕΣ

(Ευχαρίστως, τας κάτωθι ιδέας του Εν Βόλω γνωστού εργάτου σοσιαλιστού Γ. Κόσσυβα με τινας των οποίων ίσως δεν συμφωνούμε, δημοσιεύομεν, με σκοπόν να ενθαρρύνωμεν και άλλους εργάτας να εκθέτουν τας ιδέας των διά της εφημερίδος, πράγμα που συντείνει εις το να μάθουν να σκέπτονται και να αποκτούν δική τους γνώμη. Το δημοσίευμα τούτο καταχωρίζομεν ακριβώς όπως έχει, διορθώνοντες μόνον την ορθογραφίαν του και ελπίζομεν να γίνη τούτο αιτία να ανοιχθή συζήτησις και επί του αυτού και επί άλλων θεμάτων, εκ της οποίας πάντοτε θα προκύψη ωφέλεια. Αναμένομεν μιμητάς. Σημ. ο γράφων εργάτης είναι απόφοιτος της Γης του Δημοτικού.)

- Έχουν οι εργάτες πατρίδα;

Πολύς λόγος γίνεται αυτές τες ημέρες από διάφορους εκμεταλευτάς οσίων και πατρίων και φωνάζουν από τον μικρότερον μέχρι τον μεγαλύτερον: «Αυτοί οι σοσιαλισταί θέλουν να μας χαλάσουν την πατρίδα» κλπ. και πολλοί απ' αυτούς είνε και εργάτες και ακολουθούν και αυτοί ως όργανα τυφλά τους δημίους αυτούς όπου τους έχουν φέρει εις την άθλια κατάστασι που βρίσκονται δηλαδή στη φτώχεια, στην κακομοιριά, στη στέρησι και σ' αυτή την έλλειψι του ανθρωπισμού. Αλλά θα μου πη κάποιος: «Οι εργάτες δεν πρέπει να πονούν και να σκοτώνονται για την πατρίδα;» Η απάντησις είνε εύκολη. Εγώ απαντώντας ερωτώ: Οι εργάτες έχουν πατρίδα; Η ιδέα μου είνε ότι οι εργάτες στερούνται πατρίδος δια τους εξής λόγους.

Ας υποθέσωμε ένα εργάτη που εργάζεται 40-50 χρόνια εις τη ζωή του πληρώνοντας φόρους και παράγοντας με την εργασίαν του πλούτον και βαστάζοντα έτσι τα βάρη της πατρίδος και επειδή τώρα δεν έχει την νεότητα όπου είχε μια φορά για δουλέβη 12-16 ώρες την ημέραν ή επειδή είνε άχρηστος πια στο εργοστάσιό του με την εφεύρεσι μιάς μηχανής και παύεται, ή επειδή δουλεύοντας σε κάποια μηχανή έκοψε το χέρι του, ή επειδή δουλεύοντας σε κάποιο μπουντρούμι όπου το ονομάζουνε εργοστάσιο απολαμβάνει για ανταμοιβή το μικρόβιο της φθίσεως, για όλα αυτά τα επειδή ας τον φανταστούμε χωρίς δουλιά. Που τραβάει;

Στην πείνα, την αρρώστια και το θάνατο ή στο έγκλημα, την κλοπή και τη φυλακή; Κι' αυτό γιατί η πατρίδα για το καλό της οποίας δούλεβε σ' όλη του τη ζωή, τον εγκαταλίπει άσπλαχνα και άγρια στην τύχη του. Μην αλησμονείτε όμως πως όταν ήτανε νέος και γερός δούλεψε χρόνια παρήγαγε με την εργασίαν του πλούτο και μ' αυτόν και τους φόρους του και τη στρατιωτική του υπηρεσία, με το αίμα του και τον ιδρώτα του, στήριζε την πατρίδα του και διατηρούσε τας ανάγκας του Κράτους σαν αληθινό παιδί μιάς καλής μάνας. Τώρα βρίσκεται χωρίς δουλιά, ανίκανος για δουλιά και έχει και 3-4 παιδάκια. Σπήτι δεν έχει και κάθεται με το ενοίκιο σε κανένα καμαράκι ισόγειο και υγρό αλλά και υπ' αυτού ο σκληρός ιδιοκτήτης (που προσπαθεί να πείση πως είνε θέλημα θεού νάχη αυτός καμμιά δεκαριά σπήτια και θέλημα θεού να πεθαίνη ο άλλος από πείνα και κακομοιριά) ο ιδιοκτήτης λοιπόν επειδή δεν παίρνει ενοίκιο αμέσως τον πετάει έξω. Και να τώρα ο καλός μας εργάτης βρίσκεται πεταμένος στους δρόμους χωρίς νάχη κι' αυτό το ψωμί. Και η πατρίδα;

Η πατρίδα τον αφήνει να ψοφήση σα σκύλος. Κωφάινεται στες παρακλήσεις του φτωχού και εγκαταλειμένου παιδιού της, ενώ άλλοι παρηγορηταί, ψυθυρίζουν στ' αυτί του πως «τον αγαπά ο θεός και τον παιδεύει» πως θα βρή ανταμοιβή!.. – αφού ψοφήση πρώτον από δυστυχία- εις τους ουρανούς. Σας ερωτώ τώρα εσάς φωνακλάδες που δε μάθατε τίποτε άλλο παρά με τι τρόπο να εκμεταλλεύεστε τον λαόν.

Πού είνε η πατρίδα γι' αυτούς τους ανθρώπους που πεθαίνουνε στο δρόμο και για τόσες άλλες υπάρξεις που τες καταπίνει η κοινωνική άβυσσος; Αποτείνομαι και σε σας εργάτες. Βλέπετε ότι η σημερινή πατρίδα όπως γίνηκε στα χέρια των εκμεταλλευτών, δεν είνε αληθινή πατρίδα ούτε καλή μητέρα όπως μας λένε από μικρά παιδιά; γιατί αν ήτανε καλή μητέρα θα φρόντιζε για όλα της τα παιδιά. Βλέπετε ότι η σημερινή πατρίδα την μεταμόρφωσαν σε μητριά που τα αγαθά της τα μοιράζει σε ολίγους μονάχα κηφήνας που κυριαρχούν και την τρυγούν, ενώ σ' εμάς τους πολλούς και εργαζομένους μας αφήνει μονάχα, να γνωρίζωμε τον πόνον και την αθλιότη και μας βάνει καμμιά φορά να χάνωμε τη ζωή μας και να χύνωμε το αίμα μας για να φυλάμε τα διάφορα συμφέροντα της πλουτοκρατίας, τα τσιφλίκια τους και της τράπεζές τους, την ησυχίαν τους ακόμα, αφήνοντας τα παράσημα, τους παχείς μισθούς και τα γαλόνια, για τους κηφήνας πάλι της πλουτοκρατίας;

Αλλά σταθήτε εκμεταλλευταί της ανθρωπότητας. Αρκετά χρόνια μας γελούσατε μ' αυτές τες άγαρμπες ψευτιές. Αρχισαν πλέον οι εργάτες να βλέπουν καλά τον κάθε ρόλο που παίζετε σε κάθε Κράτος, και σιγά σιγά αλληλοφωτιζόμενοι εμείς οι ίδιοι εργάτες, θα αντιληφθούμε όλες αυτές τες ψευτιές σας με τες οποίες στήνετε εμπόδια στο δρόμο μας, στο δρόμο της Προόδου και τότε θα γίνωμε και εμείς καλλοί πατριώτες αφού μεταμορφώσωμε την Πατρίδα μας σ' αληθινή πατρίδα, μητέρα πράγματι, που να φροντίζει αληθινά για όλα της τα παιδιά, πατρίδα που να στηρίζεται στην αληθινή Δικαιοσύνη.

Βόλος

Γιώργ. Δ. Κόσσυβας
Εργάτης».

Το παρακάτω κείμενο είναι, επίσης, του Γ. Κόσσυβα και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Εργάτης-Γεωργός», τεύχος 78, 27 Ιουλίου 1911:

«ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ
ΕΡΓΑΤΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥΝΤΕΣ
ΑΠΟ ΟΣΑ ΑΚΟΥΩ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΜΑΙ

Και βουίζει ο κόσμος: «Σοσιαλισταί εδώ, αναρχικοί εκεί, πάει καταστροφήκαμε!» Έχουν δίκαιον να τα λεν αυτά όσοι ανήκουν εις την τάξιν των πλουτοκρατών και καλογήρων και εις την τάξιν των λοιπών κηφήνων, διότι αντιλαμβάνονται ότι κινδυνεύουν τα συμφέροντά των. Αλλά από την τάξιν των δυστυχημένων εργατών, τι κίνδυνον βλέπουν και φωνάζουν και αυτοί μαζί με τους νεκροθάπτας της ανθρωπότητας, ενώ γι' αυτούς αρχίζει να ανατέλλη κάποιος ήλιος δικαιοσύνης και ευτυχίας, που μέχρι σήμερα ευρίσκονται εις το σκότος και την κακομοιριά, χωρίς να γνωρίζουν ποια θέσι κατείχον σ' αυτή την κοινωνία;! Αλλά αν συμβαίη πολλοί από τους εργάτες να ενώνουν φωνήν διαμαρτυρίας μαζί με τους τυράνους των κατά του σοσιαλισμού που είνε ο ελευθερωτής των, δεν σημαίνει τίποτε. Αν δεν γνωρίζουν ακόμη τον προορισμό του δεν θα αργήση πολύ που αυτοί οι ίδιοι θα αντιληφθούν τα κατορθώματα και τας παγίδας της πλουτοκρατίας που φρόντιζε πάντοτε και με κάθε τρόπον φροντίζει να τους διαστρεβλώη την αλήθεια και το μυαλό τους, τυφλώνοντάς τους με μεγάλες ψεύτικες ιδέες και προλήψεις, που τες εμφυτεύει στη ψυχή τους από τη στιγμή που βλέπουν το φως! Αν τώρα επίσης βλέπομεν την πλουτοκρατίαν και την κληροκρατίαν να απολαμβάνουν ήσυχοι την βασιλείαν των, την οποίαν απέκτησαν αφού μας ετύφλωσαν, αφού αφήρεσαν κάθε συνείδησιν αληθείας και δικαιωμάτων από τον λαόν τον οποίον διήρεσαν εις διάφορα έθνη και θρησκευματα, τάχα θα την απολαμβάνουν την βασιλείαν των αυτήν επ' άπειρον;

Όχι, χίλιες φορές όχι! Απαντά ο σοσιαλισμός και αναρχισμός τους οποίους αυτοί, καθώς και παραπάνω εσημείωσα, φοβούνται ακριβώς διότι είνε εις θέσιν αυτοί να γνωρίζουν καλά ότι άμα κυριαρχήσουν αυτές οι ιδέες, παύει πλέον η Βασιλεία των! Γι' αυτό φωνάζουν διαρκώς, διότι θέλουν να βαστούν ημάς τους εργάτας αιωνίως εις τον ύπνον της αγνοίας, διά να απολαμβάνουν αυτοί των αγαθών της γης και σ' εμάς τους εργάτες να αφίνουν την πείναν και την δυστυχίαν, τάζοντάς μας διαρκώς ανταμοιβάς εις τον ουρανόν.

Και όμως ο αγαθός λαός δεν κάμνει κάποια κρίση για να δη ότι είνε μεγάλη και πολύ ύποπτος αυτή η γενναιοδωρία τους! Να χαρίζουν σ' εμάς τα αγαθά της ουρανίας βασιλείας και να μη τα κρατούν για τον εαυτό τους!; Μα δεν είνε αλήθεια ύποπτο και περίεργο αυτό; Να προσπαθούν αυτοί με κάθε τρόπο, καταπίεσι, εκμετάλευσι, τυρανία, να απολαμβάνουν τα αγαθά της επιγείου ζωής, να τα υστερούν από ημάς και να μας παρηγορούν και μας χαρίζουν αιωνίως τα ουράνια αγαθά, χωρίς να μας δίδουν κάποιο μερτικό που μας αναλογεί και από τα επίγεια;

Αδελφοί εργάτες! Πάψτε πλέον ανόητοι να τρέμετε, (ακούοντας τα λόγια τα γλυκά της αλεπούς πλουτοκρατίας) μπρός εις τον Σοσιαλισμό, αλλά αρχίσατε να μελετάτε και να φωτίζεσθε διαβάζοντας, αν όχι τα όσα εγώ σας γράφω (εγώ είμαι απλούς εργάτης) αλλά τα όσα είπαν και γράφουν τόσοι άλλοι σοφοί άνθρωποι που μελετήσανε καλά την κοινωνία και ίδανε ότι ο οργανισμός της είνε άρρωστος αφού δημιουργεί τόσον μεγάλη οικονομική ανισότητα, που είνε πηγή της δυστυχίας των πολλών και εργαζομένων χάριν των ολίγων κηφήνων, πηγή αδικιών και εγκλημάτων, που ποτέ δεν θα εκλείψουν με το σημερινό κοινωνικό καθεστώς. Το φάρμακον προς θεραπείαν της αρρώστιας της κοινωνίας, το υποδεικνύει ο σοσιαλισμός. Την θεραπείαν μη την περιμένομεν από τας σημερινάς Βουλάς και από ανορθωτικές κυβερνήσεις, τα όργανα της πλουτοκρατίας, που προσπαθούν να ανακόψουν την ορμή μας με τα ψίχουλα που μας σερβίρουν κάθε τόσο με δήθεν προστατευτικούς νόμους!

Ο σοσιαλισμός, ο ανόθευτος από την αστική επίδραση, δε θέλει να διορθώση το σάπιο κοινωνικό οικοδόμημα με ψευτοσοφατίσματα και χρωματίσματα. Αυτό θα ήταν νέα χειρότερη πλάνη! Θέλει να

γκρεμίση σιγά σιγά το παληόσπητο αυτό, να το ανατρέψη εκ θεμελίων κτίζοντας το νέο απράνταχτο και μεγαλόπρεπο.

Πρέπει λοιπόν ημείς οι ίδιοι εργάτες αφού αποκτήσωμε συνείδησιν δικήν μας, της τάξης μας και αφού ανοίξωμε καλά τα μάτια μας και δούμε τι ευτυχία μας αφήρεσαν, να οργανωθούμε ιδιαιτέρως με ένα σκοπό: πώς να πάρωμε πίσω με το χέρι μας την ευτυχία που μας έκλεψαν και άρπαξαν, μη ξεχνώντας ότι: ποτέ η ευτυχία δεν χαρίζεται απ' εκείνους που την κρατούν, αλλά κερδίζεται με αγώνας και βία.

Βόλος

Γ. Κόσσυβας

Εργάτης-σιγαροποιός».

Επίσης, στο τεύχος 69, 25 Ιούνη 1911, της εφημερίδας «Εργάτης-Γεωργός» δημοσιεύτηκε και το ακόλουθο κείμενο από κάποιον με το ψευδώνυμο «Ανεμώνη». Παραθέτουμε το κείμενο, αν και δεν είμαστε, προς το παρόν, σίγουροι αν έχει γραφτεί από τον Γ. Κόσσυβα ή κάποιον άλλο αναρχικό:

«ΠΩΣ ΕΓΙΝΕ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΗΣ

Είχα ένα φίλο μια φορά. Διαβασμένο, έξυπνο αισθηματία. Το κεφάλι του γεμάτο από γνώσεις και θεωρίες. Ένα κακό είχε. Δεν είχε ακόμα κατορθώσει να σχηματίση πάγιες και ωρισμένες ιδέες δικές του για κάθε πράγμα. Δεν δημιουργούσε το μυαλό του. έκλεβε τας σκέψεις των άλλων και έμενε ευχαριστημένος γιατί αι σκέψεις αυτές ήσαν σκέψεις σοφών κεφαλών. Δεν κατώρθωνα να τον κάνω σοσιαλιστή ύστερα από προσπάθειες εξ' ολόκληρων μηνών.

Μια μέρα έρχεται κατά το μεσημέρι στο γραφείο μου.

- Κώστα έμαθες; μου λέει.

-Τι.

- Έγινα σοσιαλιστής.

- Πως τώπαθες αυτό το κακό;

Σίγουρα θα σου τώπε κανέναν σοφό που διάβασες.

- Όχι μου λέει. Μου το απέδειξε ένα αγράμματος, άξεστος, ένα ζώον παρά άνθρωπος. Άκουσε μου λέει, κι' άναψε τσιγάρο.

Χτες συνάντησα περιπατώντας ολόμονος τη νύκτα με συντροφιά τ' ολόγιομο φεγγάρι μια σκιά στο δρόμο. Σιλουέττα ανθρώπου σκελεθρωμένου μ' άγρια γένια και με μορφή χάρρου. Τον αντίκρυσσα για μια φορά τρόμαξα. Μονολογούσε με μια φωνή που έμοιαζε σαν βογγητό και σαν ούρλιασμα. Τι έλεγε δε ξέρω. Στο φως του φεγγαριού διέκρινα μερικά κουρέλια που έσερνε απάνω του. Το πουκάμισό του άσπριζε μονάχα ολάνοιχτο στο στήθος γεμάτο από πυκνές άγριες τρίχες. Κρατούσε ένα τενεκέ στο ένα του χέρι και σιδερένια βέργα στο άλλο. Έσκυβε κάθε τόσο στο δρόμο κάτι μαζέβοντας. Έτσι σκυμένος μπροστά στον ντενεκέ του φαίνοταν σαν αγριόσκυλος.

Τον παρακολουθούσα ώρες. Πλησίαζε ξημέρωμα και το ζωντανό αυτό ανθρώπινο φάντασμα φορτώθηκε τον ντενεκέ και τράβηξε όξω απ' την πόλι. Τον ακολούθησα ως τη Γορίτσα. Τον είδα να μπαίνει σε μια σπηλιά σκύβοντας. Τη στιγμή εκείνη ανατρίχιασα από κάποιο ακατάληπτο τρόμο. Άφησε το ντενεκέ με το πολύτιμο εμπόρευσμά του, - μάζεβε τα περιττώματα των σκύλλων - και κατέβηκε προς τη θάλασσα επάνω στους απότομους βράχους. Τον παρακολουθούσα πια με το βλέμμα. Άρχισε να πλένη τα παδάρια του και τα χέρια του, στη θάλασσα. Ύστερα έβγανε το πουκάμισό του, ζαναφόρεσε το κουρελιασμένο σακάκι του και τώπλενε στη θάλασσα. Το άπλωσε στα βράχια, σκόρπισε επάνω δυό τρείς πέτρες, για το φόβο του αέρα και ζανακατέβηκε στη σπηλιά του. καθισμένος στην είσοδο της σπηλιάς έκανε το σταυρό του, κι' άρχισε να γρατσανίζει σα σκύλλος ένα ξεροκόμματο. Τίποτε άλλο! Ύστερα, από ένα μισοσπασμένο σταμνί, ήπιε νερό βέβαια, αναποδογύρισε τη μια τσέπη του σακακιού του μάζεψε κάτι τρίμματα φύλλων καπνού, έστριψε μ' ένα κομμάτι χαρτί εφημερίδος ένα τσιγάρο, τάναψε με μια τσακμακόπετρα κι' άρχισε να καπνίζει μονολογώντας

αιωνίως...

Είχε πια ξημερώση. Γύρισα πίσω. Στα νταμάρια της Γορίτσας οι νταμαρτζήδες είχαν αρχίσει δουλιά. Ένας απ' αυτούς δεμένος απ' τη μέση μ' ένα σχοινί, τρυπούσε με σιδερένιο κοχλό την καρδιά του βράχου. Τρόμαζες να τον βλέπεις εκεί ψηλά να δουλεύη. Καλημέρισα τους συντρόφους του. – Από τώρα δουλέβετε παιδιά; – Τι να κάνουμε αφεντικό. Πώς να βγή τα καρβέλι. – Πόσες ώρες δουλεύετε; Αυτήν την εποχή δεκάξη – Και μεροκάματο; – Έ κατά τον καιρό. Δυο, δύομησι, τρεις... Έφυγα. – Στο δρόμο συναντούσα κάθε τόσο ανθρώπους εργατικούς τρέχοντας για τη δουλιά.

Χίλιες σκέψεις πάλεβαν μέσα στο νου μου, κι' η καρδιά μου εξωγκόνονταν από χίλια συναισθήματα. – Όταν έφθασα στον Αναυρο μου διέκοψε τις σκέψεις κρυστάλλινο γυναικών γέλιο. – Ήταν μια παρέα από τρεις ωραίες κυρίες και 5 Κυρίους. Κάτω φαίνονταν τα λείψανα πλούσιου τραπέζιού. Κουτιά από χαβιάρι και σαρδίνες, μπουκάλια από μύρτες και κρασί. Δυο αμάξια περιμέναν κι' η παρέα με γέλια και τραγούδια μπήκεν στ' αμάξια γεμάτη ευθυμία και χαρά. – Κάποιος γέρος με το τσαπί στον ώμο γύρισε, τις είδε, κούνησε το κεφάλι του και ρίχνοντας ένα βλέμμα, μίσους οίκτου και αγανακτήσεως άφησε ένα βογγητό βαθύ...

Ήρθα σπίτι περπατώντας γοργά. Αδύνατο να κοιμηθώ. Το κεφάλι μου στριφογύριζε. Μου φαίνονταν πως είχε πυρετό. Αυτή η τραγική, η άγρια αντίθεση των εντυπώσεων της νύχτας μου είχε σαλέψει το πνεύμα μου.

Κάτι είχε επαναστατήσει μέσα μου. Αρχισα να σκέπτομαι μονάχος και έβγαζα χίλια τρομερά συμπεράσματα.

- Πέφτει στο μάτι μου εκείνη τη στιγμή το βιβλιαράκι που μούδωσες και σου είχα πη ψέμματα πως είχα διαβάση. «Την έκκλησι προς τους νέους» του Κραπότκιν. Τ' αρπάζω μ' όλη μου την κούρασιν το διαβάσω στο κρεβάτι. – Σε δυο ώρες το είχα τελειώση. Ο κλονισμός ήταν μεγάλος που ησθάνθηκα. Σα μαγεμένος και σα από όνειρο έστεκα μ' ολάνοικτα τα μάτια... ως που μέπιασε ο ύπνος. Ύπνος ταραγμένος από τρομερά όνειρα. – Ξύπνησα ταραγμένος. – Μόλις συνήλθα πρόφερα ασυνήδητα: «Δεν είναι κοινωνία αυτη. Πρέπει ν' αλλάξη». Και τώρα νάμαι... βέρος σοσιαλιστής. – Είχες δίκαιο όταν μούλεγες ότι: το σοσιαλισμό πρέπει κανείς πρώτα να τον αισθανθή πρώτα να τον διαβάση στο βιβλίο της ζωής κι' ύστερα στα βιβλία των σοφών.

Δος μου τώρα όσα έχεις απ' τα δεύτερα. – Διψώ από διάβασμα τώρα θα νιώθω ό,τι κι' αν διαβάζω για το σοσιαλισμό.

Ανεμώνη».

Ο Γ. Κόσσυβας ήταν γνήσιος αγωνιστής και στη δίκη των «Αθεϊκών» ήταν ένας από τους κατηγορούμενους. Η πολυσέλιδη απολογία του, η οποία αποτέλεσε ύμνηση των αναρχικών ιδεών, έχει χαθεί. Στην απολογία του, εξηγούσε με ποια βιβλία και στάδια προβληματισμού έφτασε να γίνει αναρχικός, τη στιγμή που είχε μάθει τόσο λίγα γράμματα. Στα κείμενά του χρησιμοποιούσε πάντα με ευκολία αποσπάσματα των Μπακούνιν, Κροπότκιν και άλλων. Ήταν αρκετά ενημερωμένος και για τη λογοτεχνική κίνηση της εποχής του και ειδικά αυτής που είχε επαναστατικό χαρακτήρα και περιεχόμενο. Ο ίδιος, άλλωστε, έγραψε και επαναστατικά τραγούδια. Το 1914 αποσύρθηκε στη Μακρυνίτσα του Πηλίου, εξαιτίας της βαριάς μορφής φυματίωσης από την οποία είχε προσβληθεί. Στο τέλος πικράθηκε με τη διάλυση των αναρχικών ομάδων στην Ελλάδα και πριν πεθάνει (το Μάρτιο του 1919) άφησε μια μικρή περιουσία στο τότε νεοϊδρυθέν Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΕΚΕ - κατόπιν ΚΚΕ), με την εντολή να χρησιμοποιηθεί για την ίδρυση Σοσιαλιστικού Εργατικού Κέντρου στο Βόλο. Ο τοπικός ιστορικός και λογοτέχνης Ηλίας Λεφούσης, γράφει ότι το 1917 έγινε μαρξιστής και ότι πέθανε στα τέλη του 1918. Ο Δημήτρης Σαράτσης, με το ψευδώνυμο Κάλχας, έγραψε μια νεκρολογία για το Γεώργιο Κόσσυβα που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος» του Βόλου, στις 14 Μαρτίου 1919.

Όπως είπαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, στο Βόλο έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του και ο αναρχικός δημοσιογράφος και πρώην εκδότης των εφημερίδων «Φανός» της Πάτρας και «Εγχώριος Μηνύτωρ» της Αθήνας, Κωνσταντίνος Ηλιόπουλος. Ο Κ. Ηλιόπουλος, εγκαταστάθηκε στο Βόλο μάλλον στις αρχές του 1909 και μέχρι το θάνατό του, στο Πτωχοκομείο Βόλου το 1910, αναμείχθηκε ενεργά στη σοσιαλιστική και αναρχική κίνηση του Βόλου, γράφοντας αρκετά άρθρα στην εφημερίδα «Ο Εργάτης», ενώ άλλα άρθρα του δημοσιεύτηκαν μετά θάνατο στην μετεξέλιξή της ως «Εργάτης-Γεωργός».

Παραθέτουμε στη συνέχεια μερικά άρθρα του Κωνσταντίνου Ηλιόπουλου. Το πρώτο (που το δημοσίευσε με το ψευδώνυμο «Τρίφωφης») δημοσιεύτηκε στο τεύχος 38 23 Οκτωβρίου 1909 της εφημερίδας του Εργατικού Κέντρου Βόλου «Ο Εργάτης»:

«ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗ ΤΩΝ ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΩΝ

ΘΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΙ

Έχω μια γειτόνισσα, της οποίας ο άνδρας απέθανε προ τριών εβδομάδων και την άφησε στους πέντε δρόμους με τέσσερα παιδάκια αρσενικά.

Προ ολίγων μηνών είχε αποθάνει φθισικός και ο αδελφός του, ο οποίος έζη μαζί με την οικογένειαν στο ίδιο δωμάτιον.

Αφώτιστος ο Ελληνικός λαός και πτωχός δεν ηξεύρει και δεν δύναται να πολεμήση την φθίσιν, καθώς δεν ηξεύρει και δεν δύναται να πολεμήση τους ληστεύοντας την εργασίαν του.

Ο σύζυγος της γειτόνισάς μου, εκόλισεν ίσως φθίσιν από τον αδελφόν του, αλλ' η φθίσις δεν επρόλαβε να σαπίση τους πνεύμονάς του· την επρόλαβεν αυτός, διότι απέθανε από άλλο.

Δεν τον εσκότωσε κανείς, ούτε του έσπασε τα κόκκαλα καμμία μηχανή από εκείνας που εφευρίσκουν οι εργαζόμενοι κεφαλαί διά την ωφέλειαν των εργατών, αλλ' αι οποίαι χρησιμεύουν διά τον πλουτισμόν των κηφήνων και διά την καταστροφήν των εργατικών τάξεων, δεν έπεσεν από καμμία σκαλωσιά, ούτε τον επλάκωσε καμμιά άμαξα· και όμως δεν απέθανε από φυσικόν θάνατον.

Τον σκότωσε η δυστυχία!

Η δυστυχία εκείνη, που χιλιάδες σκοτώνει στην Ελλάδα κάθε μέρα.

Έλυνε σαν το κερί, αλλά και δεν έλειπε από τη δουλιά του.

Επήγαινε το πρωί με την ψυχή στα δόντια κ' εγύριζε το βράδυ σούρνοντας τα πόδια του, μ' ένα καρβέλι ψωμί στη μασχάλι και λίγο τυρί ή εληές για την οικογένεια.

Τον έβλεπα και εσπάρασεν η καρδιά μου αλλά... τον έβλεπα μόνον... μ' έβλεπε όμως κ' εκείνος.

Δεκατέσσερες ώρες την ημέρα ειργάζετο· τόση εργασία θα σκότωνε και βόιδι.

Και το μεροδούλι του; Δύο και σαράντα!

Βγάλε όμως και τας εορτάς τας οποίας άνθρωποι χορτάτοι και νταβραντισμένοι επέβαλλον εις ανθρώπους πεινώντας και εξητλημένους, τας εορτάς που σαν αβδέλες, μαζί με τους αφεντάδες, ρουφάνε το αίμα του φτωχού...

Επάλεψεν ο άνθρωπος με την μοίρα του, αλλά δε μπόρεσε να βαστάξη περισσότερο· έπεσε στο κρεβάτι του, και αφού εβασανίσθη, δεν ηξεύρω πόσες ημέρες, απέθανε.

Ηδύνατο να ζήση, δεν είχε τα μέσα· και θα τα είχε, αν οι φιλόανθρωποι εφεκλαμαρίζοντο ολιγώτερον και επόνουν περισσότερο δια τους δυστυχείς.

Και θα είχε τα μέσα, αν η αλληλεγγύη συνέδεεν αδελφικώς και στην Ελλάδα, καθώς συνδέει στην Ευρώπη, τας εργατικές τάξεις εναντίον της κεφαλαιοκρατίας.

Και θα τα είχε αν οι εκβιασταί που σου λένου, τόσο εγώ δίνω γιατί βρίσκω εργάτες και με λιγώτερο, αν θες εργάσου, αν δεν θες γύρισέ μου της πλάτες σου.

Ναι, θα τα είχε, αν εις τους εκβιαστάς αυτούς έδιναν από καιρού εις καιρόν μαθήματα όμοια με εκείνα που τους έδιναν άλλοτε οι Ευρωπαϊοί εργάται και τους έβαλαν στη θέσι τους.

Και θα τα είχε αν αι ευγενείς κυρίαί ησθάνοντο ευγενέστερον και αντί να χάνωνται με τις κορδελίτσες, με τα φτερά, με της μόδες και με ...τόσα άλλα, και αντί να χάνουν τις ώρες των μπροστά στον καθρέφτη, τας μεταχιρίζοντο να βοηθούν με συλλόγους των τον ιερόν αγώνα των εργατών προς προστασίαν των συμφερόντων των, εκ πληρούσι ένα μέγα ανθρώπινον καθήκον, του οποίου η

εκπλήρωσις τρέφει την ψυχήν με αγαλλιάσεις υψηλάς και με ευφροσύνας αγνώστους εις τας ταπεινάς φύσεις.

Και θα τα είχεν, αν οι εύποροι (δια τους πλουσίους δεν ομιλούμεν) δεν ελησμόνουν τα διδάγματα Εκείνου, εις το όνομα του οποίου εβαπτίσθησαν, και αν εσπούδαζον κατά βάθος το θεϊόν παράγγελμα «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν» ότι και θα έβλεπον ποίας οάσεις ανοίγει εις την ανθρωπότητα η εφαρμογή του και πως, ως δια μαγείας, η κοιλάς αύτη του κλαυθμώνος θα μεταβάλλετο εις Παράδεισον.

Αλλ' ...οι πεθαμένοι με τους πεθαμένους· ας έλθωμεν εις την γυναίκα με τα παιδιά, που είνε ακόμη ζωντανοί.

Η δυστυχής γυναίκα εύρεν εργασίαν εις ένα καπνεργοστάσιον με οχτώ (αριθ. 8) δεκάρες την ημέρα!

Ο αφέντης υποσχέθη βραδύτερον να τες κάμη 10!

- Είνε και πολλές άλλες, είπε, που εργάζονται και με λιγώτερο.

Το τέρας, είπε την αλήθεια αυτή τη φορά!

Ενώ τόσα ασθενή πλάσματα εργάζονται 14 ώρες την ημέρα για 8 δεκάρες και πεινάνε και υποφέρουν και πεθαίνουν κάθε ημέρα, πριν πεθάνουν τελειωτικά, ο αφέντης τρώγει, πίνει, διασκεδάζει, παχαίνει, απολαμβάνει και μετράει τα ματωμένα χρήματά του και θα τα μετρή έως ότου ο θάνατος, το σώμα του μεγάλου τούτου σκώληκος, το παραδώση εις τον τάφον ως τροφήν των μικρών σκωλήκων, και την κτηνώδη ψυχή στας κατάρας και τα αναθήματα των θυμάτων του.

Η γυναίκα ασθενής καθώς ήτο και αδύνατη, με τα μικρόβια της φθίσεως στους πνεύμονας, με την ανεπαρκή τροφή και με την πολύωρον εργασίαν, απέθανε προχθές και αυτή και άφησεν ορφανά και από μητέρα τα τέσσαρα μικρά.

Τι θα γίνουν τώρα αυτά τα κακόμοιρα;

Θα πάνε χαμένα! Θα τα καταπιεί και αυτά καθώς και χιλιάδες άλλα η κοινωνική άβυσσος!

Ηδύνατο να γίνουν καλοί άνθρωποι, αν εύρισκον προστασίαν, αλλ' αν αυξήσουν τον αριθμόν των κλεπτών και των φονέων, το πταίσμα θα είνε της κοινωνίας, η οποία και δικαστάς έχει να τους δικάση και φυλακάς να τους σαπίση.

Και όμως! Αυτά θα είνε στη συνείδησί μου αθώα θύματα.

Η κοινωνία είνε ο δήμιός των.

ΤΡΙΦΦΦΗΣ».

Το επόμενο άρθρο (με μικρό πρόλογο της σύνταξης) δημοσιεύτηκε μετά το θάνατο του Κ. Ηλιοπούλου, στο τεύχος 76, 20 Ιουλίου 1911 της εφημερίδας «Εργάτης-Γεωργός»:

«ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

ΧΟΛΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΠΑΣ

[Από τας διασωθείσας σημειώσεις του γνωστού εις τους αναγνώστας του «Εργάτου» υπό το ψευδώνυμον «Τρίφφης» γεραρού και σοφού ομοιδέατου διακεκριμένου δημοσιογράφου και παλαίμαχου σοσιαλιστού Κ. Ηλιοπούλου, του αποθανόντος πέρυσι εν εσχάτη πενία εν τω νοσοκομείω Βόλου.]

Α'

Καθ' ην στιγμήν το θέαμα του θανάτου θερίζοντος την ζωήν κινεί την φρίκην και τον πόνον στην Ιταλία, οι παπάδες επωφελήθησαν της ευκαιρίας να κηρύττουν εις τας ρύμας, τας αγνιάς και τους κάμπους ότι ο σοσιαλισμός... έφερε τη χολέρα!! «Μετανοήσατε, αποσκορακίσατε τον σατανάν, τον σοσιαλισμόν, ίνα σωθήτε!»

Αι γυναίκες προπάντος και οι αμαθείς χωρικοί, κλαίουν, γονυπετούν, προσεύχονται, γεμίζουν το πουγγί του παπά που κηρύττει, δοξάζουν τον Πάπα καταρώνται τον σοσιαλισμόν, περιφρονούν τας αστυνομικάς διατάξεις περί διαίτης κλπ. και... δεκατίζονται από τη χολέρα, δια να ταφούν υπό τας ευλογίας του ιδίου κήρυκος παπά.

Διά τους αμαθείς της Ιταλίας τίποτε δεν γίνεται χωρίς... θαύμα. Όταν ο κάμπος διψά λιτανείαι αμέσως. Περιφέρουν μεγαλοπρεπώς το άγαλμα του αγίου στα χωράφια και (άκουσον άκουσον) του

βάνουν στο στόμα μια σαρδέλλα για να διψάση!... Τότε θέλει δε θέλει θα βρέξει ο άγιος για να πιή κι' αυτός!! Μόνον οι ιερείς δύνανται να εμποδίσουν τας ανιέρους αυτάς συναθροίσεις, αλλ' αυτοί τουναντίον τας υποδαυλίζουν.

- Τι λέτε πάτερ, ο σοσιαλισμός έβαλε στα καρπούζια μου τον βάκκιλον, το μικρόβιον της χολέρας;

- Αυτός βέβαια. Ο Πάπας τον κατηράσθη όπως ξέρεις.

- Το ξέρω· ο Πάπας δεν έχει άλλη δουλιά να κάνη. Αλλ' αν έπιασε η κατάρα του Πάπα τότε πρέπει να ομολογήσης ότι ο Πάπας έφερε τη χολέρα.

- !!!

... Κάθε τόσο διακρίνω σημεία ολοφάνερα ότι ο άνθρωπος δεν έχει ακόμη διάθεση να ευτυχήση κατ' ουδένα τρόπον σ' αυτόν τον κόσμο!

B'

- Η πλουτοκρατική ολιγαρχία.

Υπάρχουν άνθρωποι, που για να παραγοιμίξη καλά η παληκοιλιά τους, αδικούν· άνθρωποι οι οποίοι ποτέ δεν εχόρτασαν. Και ποίοι είναι αυτοί οι άνθρωποι; Είναι η λεγόμενη πλουτοκρατική ολιγαρχία.

Είναι ένα σύμπλεγμα όφρων· είναι μία σπείρα, είναι μία ορδή. Έχουν την μορφή ανθρώπων αλλά δεν είναι άνθρωποι, και στο μέρος που εμείς οι άλλοι άνθρωποι έχομε την καρδιά, αυτοί στο μέρος αυτό του σώματος έχουν ένα κομμάτι κρέας. Διάφορα κουμάσια αποτελούν αυτήν την άτιμον ολιγαρχίαν.

Τραπεζίτες ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι βουλευταί, κάποτε και Υπουργοί, κτλ. Βάρτετους είναι οι πλέον άτιμοι Ανώνυμοι τράπεζαι, εταιρείαι διάφοροι και άλλοι απατεώνες και λησταί. Δεν ενθυμούμαι ποίος εκάλεσεν αυτάς τας ορδάς «εταιρικήν φαγέδαιναν» και εξήτησεν από το Κράτος να θέση φραγμόν εις την ασυνείδητον πλεονεξίαν των... Διά να αποφεύγουν αυτοί τον έλεγχο του κράτους, συνεταιρίζονται με βουλευτάς, υπουργούς, πολιτευομένους. Και είναι πολλά τα κόλπα που μεταχειρίζονται αυταί αι ορδαί για να γδύνουν τον κοσμάκη...

...Πρέπει να παν κατά διαβόλου αυτοί οι λησταί της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας που ληστεύουν αλύπητα το λαό.

...Όσο κοιμάσαι λαέ τίποτε μην περιμένης από άλλους!

Πως θα διαλυθή αυτή η ολιγαρχία, αφού εσύ κοιμάσαι;!

Πτωχοκομείον Βόλου 1910.

+ Κ. Ηλιοπούλος»

Στην ίδια εφημερίδα, στο τεύχος 80, 6 Αυγούστου 1911, δημοσιεύτηκε και αυτό το άρθρο του Κων. Ηλιοπούλου:

«ΑΝΘΡΩΠΟΣ – ΚΤΗΝΟΣ

(Από τας σημειώσεις του αποθανόντος ομοιδεάτου Κ. Ηλιοπούλου)

Ο άνθρωπος είναι ένα εγώ, εντός του οποίου χορεύουν πάθη κτηνώδη και πάθη ευγενή, αλλά ταύτα υποχωρούν απέναντι των πρώτων. Ο άνθρωπος εξεταζόμενος ως ζώον είναι εκ των αθλιεστέρων και θηρεωδεστέρων. Τον βλέπεις να ξεσχίζει τας σάρκας του ομοίου του! Να θανατώνει τους αδυνάτους. Να σκοτώνη με χίλια δολοφόνα όπλα. Με την μάχαιραν και με την ατιμίαν. Με το πιστόλι και με την εκμετάλλευσιν. Επέινασε; αλλοίμονον εις τους περικυκλούντας αυτόν. Η τίγρις είναι αρνίον μπροστά του.

Αγαπά τον εαυτόν του πολύ αυτό το περίεργο ζώον. Το εγώ του είναι το κέντρο του σύμπαντος. Όταν το δίποδο αυτό ζώον αισθανθή την πείναν της φιλοδοξίας σκέπτεται πώς να σε εκμεταλλευθή έστω και αν πρόκειται να χαρίση τον θάνατον την πείνα, την δυστυχίαν εις σε και σους εξαρτωμένους από σε. Όταν αισθανθή την πείναν του... στομάχου, σ' άρπαξε το θηριό. Έλεος μην ελπίζεις.

Αλλά και συ είσαι ένα εγώ κτηνώδες και ακάθαρτον και θα κάμης εις πρώτην περίστασιν το ίδιο που κάμει αυτός σε σένα. «Ή με τρώς ή σε τρώω». Αυτό είναι το σύνθημα του συχαμερού δίποδος, όπως σιγά σιγά το δημιούργησε το κοινωνικό περιβάλλον, το υφιστάμενον καθεστώς και ο οικονομικός οργανισμός του. Το ίδιο σύνθημα, «ή με τρώς ή σε τρώω» το λέγει με άλλα λόγια η πλουτοκρατική

οικονομολογία τυλιγμένα με το ψεύτικο φόρεμα της πιο ψεύτικης επιστήμης. «Ο θάνατός σου ζωή μου!» «Ελεύθερος ανταγωνισμός!» Να μία ελευθερία που δημιουργεί δουλείαν απαισίαν. Την οικονομικήν δουλείαν και συνεπώς την πνευματικήν, την δουλείαν της σκέψεως, της συνειδήσεως! Όσα νομοθέτησαν από της στιγμής που ευρέθησαν οι νόμοι (δια να καταργηθούν αι ελευθερία και ανακούψουν οι προνομιοῦχοι, η βία και η εκμετάλλευσίς) όλα συνέτειναν εις το να αυξήσουν την αποθηρίωσιν· την κακομοιριά εις τας ατελείας δυπόδου ομοίου μας. Μόνον η κατάργησις της ιδιοκτησίας δύναται να μεταμορφώση το αχρείον αυτό ον. Επί ποινή θανάτου να μη δύναται να έχη δικό του τίποτε. Τότε θα σταματήση η αποθηρίωσίς του. Θα παύση η κλοπή, η αδικία, αι χρεωκοπίαι, ουδόλως η αχρεία εκμετάλλευσίς, πατροκτονίαι, αδελφοκτονίαι, καταδολιεύσεις, δολοφονίαι νοθεύσεις (δολοφονίαι και αυταί) απάται κτλ.

Κατά τους τρείς και πλέον αιώνας μετά Χριστόν οι χριστιανοί ήσαν αληθινοί οπαδοί του, άξιοι του ονόματός του, άνθρωποι και όχι θηρία. Δεν είχαν όμως τότε ιδιοκτησίαν. Ό,τι είχαν ανήκον εις όλους και ό,τι ανήκον εις όλους ανήκεν και εις τον καθένα. Η εφαρμογή του σοσιαλισμού δεν πρόκειται μόνον ότι θα απελευθερώση τον άνθρωπον από κάθε δουλείαν και κυρίως από την οικονομικήν δουλείαν και θα τον εξασφαλίση τας απολαύσεις της ζωής που επιβάλλει και παρέχει η φύσις. Πρόκειται ότι κατ' αναγκαίαν συνέπειαν ο άνθρωπος ελεύθερος οικονομικώς, πνευματικώς, ελεύθερος απολύτως, θα παύση να είναι πονηρόν ζώον, ψεύτης, κόλαξ, χαμερπής, μαστροπός, εγκληματίας, χαρτοπέκτης, πόρνος, έκφυλος! Το ουσιώδες είναι ότι η εφαρμογή του σοσιαλισμού με την αναγνώρισιν της απολύτου ελευθερίας και όλα και δι' όλα, με την εμπέδωσιν της συνολικής κυριότητος των οργάνων της εργασίας και παραγωγής θα ελευθερώση την σκέψιν θα εξυψώση το πνεύμα, θα λεπτύνη την ψυχήν, θα σκορπίση νέα ιδανικά θα καταργήση την δυστυχίαν και το έγκλημα τέλος θα μεταμορφώση το σημερινόν κτήνος εις άνθρωπον».

Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913, τα ίχνη των περισσότερων αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών του Βόλου χάθηκαν. Ίσως κάποιοι μετανάστευσαν, είτε στο εξωτερικό είτε στην Αθήνα είτε σε άλλες πόλεις της χώρας. Κάποιοι, πάντως, προσχώρησαν σε κάποια πολιτικά κόμματα, ειδικά στο νεαρό ΣΕΚΕ, όπως ο Σίσκος, ο οποίος το 1923 ήταν υποψήφιος βουλευτής του κόμματος στη Μαγνησία.

Οι Χειρογιώργος και Νικολαΐδης, όπως είπαμε πήραν μέρος στον πόλεμο και ίσως να σκοτώθηκαν. Άλλοι εγκαταστάθηκαν σε άλλες πόλεις, όπως ο Χαρίτος, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Αγρίνιο και έγινε ρεφορμιστής, αλλά επέστρεψε στο Βόλο το 1917 και έγινε πρόεδρος της Πανεργατικής Ένωσης Βόλου.

Το Εργατικό Κέντρο και οι αναρχικοί της Λάρισας

Το Εργατικό Κέντρο Λάρισας ιδρύθηκε το 1910. Οι πρώτοι που συμμετείχαν στην κίνηση αυτή ήταν μικροεπαγγελματίες, τεχνίτες και διανοούμενοι, των οποίων οι ιδεολογικές αντιλήψεις διέφεραν μεταξύ τους. Μερικοί ήσαν θρησκόληπτοι, όπως ο Καθεκλάς. Άλλοι ήσαν σοσιαλιστές, όπως ο δικηγόρος Ασπιώτης και ο δικολάβος Φλώρος, ενώ άλλοι είχαν αναρχικές απόψεις, όπως ο φοιτητής Δημοσθένης Μπιτσάνης, ο εργάτης Τσόκρης και ο Μιχαηλίδης.

Το Εργατικό Κέντρο Λάρισας ήταν από την αρχή περισσότερο κάτω από την επιρροή των Βολιωτών, δηλαδή του Κ. Ζάχου και της ομάδας του. Μάλιστα, οι Βολιώτες συμμετείχαν ενεργά και με αρκετό ζήλο στην ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Λάρισας, ενώ όταν η εφημερίδα «Εργάτη» μετεξελίχθηκε σε «Εργάτης-Γεωργός» ήταν η εφημερίδα των Εργατικών Κέντρων Βόλου και Λάρισας. Γράφει ο «Εργάτης» (τεύχος 61, 8 Μαΐου 1910):

«Ίδρυση Εργατικού Κέντρου στη Λάρισα

Ο Κόσσυβας με ένα του ποίημα σκορπίζει και πάλι ενθουσιασμό και συγκίνηση. Οι γεωργοί δακρύζουν. Ένας ζητωκραυγάζει ... της επαναστατικής σημαίας. Στην σελίδα 4 2η στήλη αναφέρεται πάλι το όνομα του Κόσσυβα του οποίου το όνομα φωνάζουν οι αγρότες για να ανέβει στο βήμα και να απαγγείλει κάποιο ποίημα, κάτι που γίνεται».

Η δράση του περιορίστηκε σε διαλέξεις και όχι στην οργάνωση των εργατών της πόλης και των αγώνων τους.

Οι Ασπιώτης, Φλώρος, Μπιτσάνης, Τσόκρης και Μιχαηλίδης, εκτός των άλλων, συναντιόντουσαν σε ένα τουρκικό καφενείο σε μια άκρη της Λάρισας και εκεί συζητούσαν με τις ώρες για το Δαρβίνο, το Ζολά, το Φερρέρ και άλλους. Κριτίκαραν, απέρριπταν και χλευάζαν κατεστημένους θεσμούς, αντιλήψεις και σύμβολα. Οι Μπιτσάνης, Τσόκρης και Μιχαηλίδης είχαν συγκροτήσει και μια χαλαρή ομάδα 15 περίπου νεαρών, οι οποίοι, σε σύγκριση με τα τότε δεδομένα κοινωνικής συμπεριφοράς, ήσαν αρκετά «προκλητικοί». Ήσαν δημοτικιστές, χορτοφάγοι, αθεϊστές, αντιαλκοολικοί, ειρωνικοί και χλευαστικοί προς τους εκπροσώπους των αρχών. Μοίραζαν την μπροσουρά «Κάτω τα είδωλα», την «Κατήχηση των εργαζομένων» και άλλα φυλλάδια. Παρά το ότι το Εργατικό Κέντρο Λάρισας διαλύθηκε τον Ιούνιο του 1911 και η υπόθεση των «Αθεϊκών» παρέσυρε και αυτό, η ομάδα αυτή, σύμφωνα με μερικούς ιστορικούς, συνέχισε τη δράση της για κάποιο χρονικό διάστημα, χωρίς, όμως, να υπάρχουν περαιτέρω διαθέσιμα στοιχεία.

Ο Δημοσθένης Μπιτσάνης γεννήθηκε το 1890 και εργάστηκε για ένα διάστημα στο Δήμο Λάρισας. Προσβλήθηκε από φυματίωση και μετέβη για ανάρρωση στα χωριά του Πηλίου. Το 1910 κατηγορήθηκε ότι στο παγκάρι της εκκλησίας του χωριού Μηλίνα Πηλίου, αντί για οβολό έριξε μια μούντζα. Ο τρόπος που μιλούσε, η συμπεριφορά του και γενικά η δράση του, δημιούργησαν διάφορες φήμες γύρω από το πρόσωπό του. Υπήρχαν φήμες, για παράδειγμα, ότι κατευθυνόταν από τη ρωσική προπαγάνδα και ότι πληρωνόταν με ρούβλια (!), κατηγορίες παρόμοιες με αυτές που εξαπέλυσε και ο Κούρτοβικ προς τους αναρχικούς και σοσιαλιστές του Βόλου.

Ήταν και αυτός κατηγορούμενος στην υπόθεση των «Αθεϊκών». Στη δίκη υπερασπίστηκε με σθένος τις ιδέες του. Μετά τη δίκη, τύπωσε σε ένα φυλλάδιο την απολογία του, με τον τίτλο «Το φιλολογικό κέρδος της δίκης των Αθεϊκών». Ο Κορδάτος αναφέρει ότι μετέπειτα ο Μπιτσάνης έγινε βενιζελικός και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

Για τους Τσόκρη και Μιχαηλίδη δεν υπάρχουν στοιχεία.

Η δίκη των «Αθεϊκών»

Όπως ειπώθηκε πριν, το κράτος, κυρίως μέσω του μητροπολίτη Δημητριάδος Γερμανού Μαυρομάτη και του δημοσιογράφου του Βόλου Δ. Κούρτοβικ, κατηγορήσε το έργο και τους πρωτεργάτες του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου ως αναρχικούς, άθεους και αντεθνικά στοιχεία και μετά από ανακρίσεις και διώξεις παρέπεμψε σε δίκη τους πρωτεργάτες του εν λόγω εκπαιδευτηρίου και ορισμένους από τους αναρχικούς και σοσιαλιστές του Βόλου και της Λάρισας. Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Βόλου αποτέλεσε ιστορικό σταθμό στο κίνημα για προοδευτική, ακόμα και ελευθεριακή θα λέγαμε, εκπαίδευση στον τότε «ελλαδικό» χώρο καθώς και προπύργιο του δημοτικισμού. Το Παρθεναγωγείο ιδρύθηκε κατόπιν απόφασης του Δήμου Βόλου (τότε Δήμος Παγασών) στις 24 Σεπτεμβρίου 1908 και άρχισε να λειτουργεί στις 10 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου. Σε αυτό φοιτούσαν μόνο κορίτσια, κάτι το οποίο θεωρήθηκε πρωτοποριακό για την εποχή

εκείνη, γιατί μόνο αγόρια, κατά πλειοψηφία, μπορούσαν τότε να πάνε σχολείο.

Διευθυντής ήταν ο δημοτικιστής και σοσιαλιστής Αλέξανδρος Δελμούζος, ενώ δίδασκε σε αυτό και ήταν βασικό του στέλεχος και ο, επίσης δημοτικιστής και σοσιαλιστής, γιατρός Δημήτρης Σαράτσης. Το πρόγραμμα του σχολείου ήταν προσαρμοσμένο στις τότε νέες θεωρίες και προοδευτικές απόψεις περί διδασκαλίας και εκτός από Αρχαία και Νέα Ελληνικά, διδάσκονταν και δίνονταν έμφαση σε αυτά και τα μαθήματα της Υγιεινής, Νοσηλευτικής, Κηπευτικής, Μαγειρικής, Κοπτικής, Ραπτικής, Οικιακής Υγιεινής, αλλά και Γεωγραφία, Μαθηματικά, Ιστορία και άλλα. Επίσης, δίδασκόνταν και η Γαλλική γλώσσα. Εκτός των μαθημάτων της Γαλλικής και του Ευαγγελίου τα υπόλοιπα μαθήματα διδάσκονταν χωρίς βιβλία. Κάθε μαθήτρια κρατούσε σημειώσεις και βάση αυτών γινόταν το μάθημα. Η βασικότερη, όμως, καινοτομία δεν βρισκόταν στα διδασκόμενα μαθήματα, αλλά στις μεθόδους διδασκαλίας, στην άμεση συμμετοχή των ίδιων των μαθητριών σε ίση συνεργασία με τον διδάσκοντα.

Παρ' ότι η λειτουργία του Παρθεναγωγείου κράτησε μέχρι τις 11 Μαρτίου 1911, η αντίδραση της Εκκλησίας, μερίδας του τοπικού Τύπου, του κράτους και των μηχανισμών του, άρχισε σχεδόν με την αρχή της λειτουργίας του και, τελικά, επιβλήθηκε η κατάργησή του και οι ιδρυτές και βασικοί συντελεστές του, μαζί με μερικούς σοσιαλιστές και αναρχικούς, παραπέμφθηκαν σε δίκη.

Η δίκη άρχισε στις 16 Απριλίου 1914 στο Δικαστήριο Εφετών Ναυπλίου και η σύνθεση του δικαστηρίου ήταν: Χαρ. Νικητόπουλος πρόεδρος, Κυρ. Μωραΐτης, Νικ. Γρηγορογιάννης. Ι. Δεσποτόπουλος και Λεων. Λουκάκος εφέτες, Σ. Σωτηριάδης εισαγγελέας και Μουντζουρίδης γραμματέας. Οι κατηγορούμενοι ήταν οι Κ. Ζάχος, Σ. Ραφαήλ, Χ. Χαρίτου, Κ. Χειρογιώργος, Δ. Σαράτσης, Α. Δελμούζος, Ι. Ασπιώτης, Α. Φλώρος, Δ. Μπιτσάνης, Γ. Κόσσυβας, Ν. Κατσιρέλος και Κ. Σούλιος. Να πούμε ότι οι αναρχικοί κατηγορούμενοι ήσαν οι Χειρογιώργος, Κόσσυβας, Κατσιρέλος και Σούλιος, από τους οποίους οι τρεις τελευταίοι δεν παραβρέθηκαν στη δίκη. Οι συνήγοροι των κατηγορουμένων ήσαν οι Τριανταφυλλόπουλος, Γάτσος και Νάκος. Η δίκη διήρκεσε μέχρι τις 28 Απριλίου 1914.

Στη δίκη, μετά από λυσσαλέες επιθέσεις, μέσα από τις καταθέσεις τους, από τις οποίες πολλές ήσαν κατασκευασμένες, οι μάρτυρες κατηγορίας, με προεξάρχοντες το μητροπολίτη Γερμανό και το δημοσιογράφο Κούρτοβικ, προσπάθησαν να πετύχουν την καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου σε βάρος των κατηγορουμένων. Οι μάρτυρες κατηγορίας και υπεράσπισης μαζί ήσαν πάνω από εκατό.

Τελικά, μετά από όλη τη διαδικασία το δικαστήριο αποφάσισε πανηγυρικά την αθώωση των κατηγορουμένων από όλες τις κατηγορίες.

Κεφάλαιο 12

Ο Σταύρος Κουχτσόγλου

Ο Σταύρος Κουχτσόγλου γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1878. Σύμφωνα με στοιχεία του ανιψιού του, δικηγόρου Νίκος Κουχτσόγλου, ο Σταύρος Κουχτσόγλου καταγόταν από την Προποντίδα της Θράκης. Στάλθηκε να φοιτήσει στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου Κοζάνης, ένα σχολείο αναμορφωτήριο της εποχής. Αφιερώθηκε, όμως, από νωρίς στην πάλη για την κοινωνική επανάσταση. Από νεαρός εργάστηκε ως τσιγαράς. Εργάστηκε, επίσης, στον Πειραιά ως ναυτεργάτης.

Έζησε πολυτάραχη ζωή και επηρεάστηκε από τις ιδέες του Μιχαήλ Μπακούνιν και άλλων αναρχικών στοχαστών. Ταξίδεψε σε αρκετές χώρες της Ευρώπης, όπου συμμετείχε σε πάμπολλα αναρχικά ξεσπάσματα και εργατικές εξεγέρσεις. Σύμφωνα με τον ανιψιό του, μάλλον το 1912 συμμετείχε σε συνέδριο αναρχικών στην Ισπανία. Απέκτησε έτσι δεσμούς και επαφές με αναρχικές οργανώσεις και εφημερίδες αρκετών χωρών. Στην Κωνσταντινούπολη και στην Αλεξάνδρεια πρωταγωνίστησε σε εργατικές κινητοποιήσεις οι οποίες πολλές φορές εξελίσσονταν σε βίαιες συγκρούσεις με το κράτος και τους εργοδότες. Επίσης, σε νεαρή ηλικία, φέρεται ότι συμμετείχε ως εθελοντής στο στρατό του Γαριβάλδη και πήρε μέρος σε αρκετούς πολέμους με επαναστατικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα. Υπήρξε, ταυτόχρονα, αξιόλογος μελετητής των έργων των Μπακούνιν, Κροπότκιν, Ρεκλύ, Ζαν Γκραβ και Μαλατέστα. Τον τελευταίο, μάλιστα, τον είχε γνωρίσει προσωπικά και συνεργάστηκε μαζί του στην Αίγυπτο. Ο Σταύρος Κουχτσόγλου ήταν αυθεντικός και ολοκληρωμένος αναρχικός, και είχε ευρεία θεωρητική μόρφωση και μεταχειριζόταν εύκολα αποσπάσματα από όλους τους αναρχικούς θεωρητικούς, όπως έγραψε ο Άγις Στίνας. Έγραψε ένα κείμενο-απάντηση στις διάφορες θεωρίες μαρξιστών, κυρίως του Νικολάι Μπουχάριν, για τους αναρχικούς. Στο κείμενο αυτό αποκαλύπτεται ότι ο Κουχτσόγλου είναι ξεκάθαρα αναρχοκομμουνιστής με συνδικαλιστικές απόψεις και περιεχόμενο δράσης. Σε κάποιο σημείο ασκεί έμμεση πολεμική και στον αναρχικό σοσιαλισμό (κολλεκτιβισμό), όχι, μάλλον, από ζήτημα αρχής, αλλά, προφανώς, επειδή θέλησε να εναντιωθεί στη λενινιστική αριστερά που άρχισε να εμφανίζεται τότε στον «ελλαδικό» χώρο και που ο ίδιος «προφήτευσε», κατά κάποιο τρόπο, τη διαμόρφωση και κατάληξη της τάσης αυτής μέσω του πλήρους ελέγχου εκ μέρους της του συνδικαλιστικού κινήματος από τη δεκαετία του 1920 και έπειτα. Το 1912 εκδόθηκε στο Κάιρο μια μπροσούρα του

με τον ίδιο τίτλο «Κάτω η μάσκα». Έγραψε, επίσης, ακόμα μπροσούρα με τίτλο «Η γέννηση και διαίρεση του σοσιαλισμού», μια μελέτη για το μέλλον της Κομμουνιστικής Διεθνούς (που έχει χαθεί), αρκετά άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες καθώς και επαναστατικά ποιήματα.

Μετά τις διώξεις στην Αίγυπτο, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και μαζί με τους Κώστα Σπέρα, Δημήτρη Φανουράκη και άλλους, προσπάθησε να πείσει τους εργάτες να απομακρυνθούν από τον κίνδυνο να εξαρτηθεί και να αφομοιωθεί το τότε συνδικαλιστικό κίνημα από το νεαρό τότε ΣΕΚΕ (ΚΚΕ). Εγκαταστάθηκε στο Βόλο από όπου προώθησε τις αναρχοκομμουνιστικές και συνδικαλιστικές ιδέες και έγραψε αρκετά άρθρα στην επαναστατική συνδικαλιστική καθημερινή εφημερίδα «Άμυνα» της οποίας αρχισυντάκτης ήταν ο Ηρακλής Αποστολίδης. Μερικά από αυτά τα άρθρα είναι τα «Κάτω η Μάσκα» - που παραπέμπει στον τίτλο της μπροσούρας που αναφέραμε πριν - «Ποιος είναι ο κλέφτης και ποιος ο νοικοκύρης» (16 Ιουνίου 1920), «Το πρόγραμμα των εν παρενθέσει κομμουνιστών» (28 Σεπτεμβρίου-22 Οκτωβρίου 1920), «Δεν ψηφίζω» (2 Νοεμβρίου 1920), τα οποία και παρατίθενται στη συνέχεια, το «Περί ενός κύκλου» (3 Νοεμβρίου 1920) και άλλα.

Μετά την εκδίωξη των αναρχοσυνδικαλιστών από τη ΓΣΕΕ και το Εργατικό Κέντρο Αθήνας (ΕΚΑ) από το ΚΚΕ, ο Σταύρος Κουχτσόγλου συνέβαλε στην ίδρυση της Ομοσπονδίας Καπνεργατικών Σιγαροποιητικών Σωματείων (γύρω στο 1921-1922), διαδίδοντας τις αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες. Βέβαια, οι ρεφορμιστές δεν είχαν ευκαιρία να συκοφαντήσουν και να λαιδορήσουν, όχι μόνο το Σ. Κουχτσόγλου, αλλά και όλους τους υπόλοιπους αναρχικούς και επαναστάτες συνδικαλιστές της εποχής.

Διαβάζουμε στην εφημερίδα «Σοσιαλισμός» στις 21 Οκτώβρη 1918:

«ΟΙ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΑΙ ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΑΙ

Σύντροφοι,

Την περασμένη εβδομάδα οι ενταύθα αφιχθέντες για το Συνέδριο αντιπρόσωποι των καπνεργατικών σωματείων, εψήφισαν τον οργανισμόν της «Καπνεργατικής Ομοσπονδίας». Σύμφωνα με τα πρώτα άρθρα του Καταστατικού απαγορεύεται η ανάμιξις της Ομοσπονδίας στα πολιτικά, στις εκλογάς κτλ. Μ' άλλους λόγους, οι καπνεργάται μας, των οποίων η πλειονοψηφία ευρίσκεται ακόμη εις φεουδαλικήν πνευματικήν κατάστασιν, εψήφισαν προγράμματα αναρχικά με μάσκαν συνδικαλιστικήν. Πού; Στην Ελλάδα! Το εξωφρενικόν αυτό αποτέλεσμα οφείλεται, κατά το ήμισυ, σε δύο τρεις αναρχίζοντας τύπους που μας ήρθαν από την ασυνάρτητη ιδεολογική κίνηση της Αιγύπτου. Κατά το άλλο ήμισυ, η αναρχία που ήρχισε να εισέρχεται στην εργατική κίνηση για να την οπισθοδρομήσει σε απέραντες βυζαντινολογικές συζητήσεις και λυσσαγμένους καβγάδες παθών, οφείλεται σε κείνους τους σοσιαλιστικώς αναλφάβητους που «εμόρφωναν» εργάτας χωρίς κανένα σύστημα, που επήραν νεοφωτίστους από τα Κέντρα μας και τους μετέτρεψαν εις ασυναρτήτους κοροφεξαλάδες ώστε να ψηφίσουν σήμερα τον συνδικαλισμόν και οποιονδήποτε «ετσιθελισμόν».

Αυτοί - δηλαδή οι ανοργάνωτοι «οργανωταί» της οδού Ευρειπίδου - είναι οι ηθικοί αυτουργοί του κτυπήματος που δίνουν σήμερα εν τη αφελεία των οι καπνεργάται κατά των συμφερόντων της τάξεώς μας. Η «οργάνωσις» - «Αρλούμπα» είνε εκείνη που περιποιήθηκε όσους αμαθείς και ανισορρόπους τύπους edιώχνομε εμείς ως αδιωκτούς από τα Κέντρα μας και τους έδωσε το τουπέ να γίνουν δάσκαλοι νέας σοσιαλιστικής σχολής!

Αυτοί είναι οι καρποί της οδού Ευρειπίδου. Και δεν μένει παρά να θέση επί κεφαλής της τον Συμπολίτην - Μπόεμ. Εβοήθησαν οι «οργανωταί» στη χειραφέτηση του Έλληνος εργάτου, όσον κι' αυτός.

Α.Μ.»

Λίγο πριν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως αφηγείται ο Άγις Στίνας, ο στενότερος φίλος και συνεργάτης του, παρά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας, ήταν ο Ανδρέας Κεραμόπουλος, ο οποίος είχε αρκετά κοινά χαρακτηριστικά και στις ιδέες και στη θεωρητική κατάρτιση με αυτόν. Όταν ο Κουχτσόγλου, γέροντας πια, μπήκε στο γηροκομείο, εμπιστεύθηκε στον Κεραμόπουλο μια

αρκετά αξιόλογη και πλούσια βιβλιοθήκη, καθώς και αρκετά χειρόγραφα. Επειδή, όμως, ο Ανδρέας Κεραμόπουλος συμμετείχε ενεργά στο κίνημα και υπήρχε κίνδυνος να συλληφθεί, εμπιστεύθηκε με τη σειρά του, την βιβλιοθήκη αυτή στο αδελφό του Θανάση Κεραμόπουλο, ο οποίος, όμως, πέθανε από την πείνα κατά τη διάρκεια της κατοχής. Έτσι, βιβλιοθήκη θα έπρεπε να βρίσκεται στα χέρια της συζύγου του Θανάση Κεραμόπουλου, αλλά με το τέλος της κατοχής χάθηκαν τα ίχνη της μαζί και η πολύτιμη αυτή βιβλιοθήκη.

Ο Σταύρος Κουχτσόγλους πέθανε το 1949 στο γηροκομείο, όπως εξιστορεί ο Α. Στίνας, ο οποίος τον γνώρισε στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Το θάνατο τον αντιμετώπισε με ψυχραιμία ως επαναστάτης και άθεος. Σε έναν παπά ο οποίος επέμενε φορτικά να τον μεταλάβει, του είπε: «Παπά μου φύγε γιατί θα φτύσω μέσα».

Παραθέτουμε στη συνέχεια μερικά άρθρα του Σταύρου Κουχτσόγλους, αρχίζοντας από το «Κάτω η Μάσκα» στο οποίο ασκεί δριμυιά κριτική στο Νικολαΐ Μπουχαρίν για τις απόψεις εναντίον των αναρχικών. Το άρθρο αυτό δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Άμυνα» σε συνέχειες, από τις 17-24 Μαΐου 1920, τεύχη 42 -49 της εφημερίδας:

«ΚΑΤΩ Η ΜΑΣΚΑ!

Η «Άμυνα» όργανον απολύτως ελευθέρας σκέψεως, σεβόμενη ίσα τας γνώμας κάθε ιδεολόγου – και τοιούτως είνε μόνον δίκαιος δεν ακολουθεί δουλικά κανένα δόγμα και κανένα κόμμα -, ευχαρίστως δημοσιεύει την κατωτέρω απάντησιν του κ. Κουχτσόγλου, εις αναληθείας τας οποίας περιέχει μια δημοσιευθείσα μονογραφία του Μπουχαρίν, δικτάτορος, και αυτού, του προλεταριάτου!

I

Γνωρίζουμε ότι στην κατηγορία που βρίσκονται οι σοσιαλισταί απέναντι των αστών, στην ίδια κατηγορία βρισκόμαστε και ημείς οι αναρχικοί απέναντι των σοσιαλιστών. Θα ήτο αληθώς λυπηρόν εάν δεν συνέβαινε αυτό, διότι τότε δεν θα υπήρχε καμμία διαφορά μεταξύ ημών και των σοσιαλιστών και αυτό θα σήμαινε ότι ημείς ευρισκόμεθα εις την αυτήν ηθικήν κατάπτωσιν, εις την οποίαν οι διάφοροι Μπουχαρίνηδες ευρίσκονται. Αλλά υπάρχει, όπως ομολογεί και ο ίδιος, η διαφορά και όχι μάλιστα τόσον μικρά όσο θέλησε να μας την παραστήση στην μονογραφία του με τον μπουφώνικον τίτλον «Ο Αναρχισμός και ο Επιστημονικός Κομμουνισμός».

Δεν σκοπεύω βέβαια εδώ να αναπτύξω λεπτομερώς την μεγάλην απόστασιν που χωρίζει τους αναρχικούς κομμουνιστάς από τους αστούς, είτε δημοκράτες λέγονται, είτε ριζοσπάσται, είτε σοσιαλισταί κομμουνισταί, αλλά να σύρω λίγο την μάσκα των Μπουχαρίνηδων για να δη λιγάκι ο εργάτης την πραγματική τους μούρη.

Ο αναρχισμός δεν ξιπάζεται, αλλ' ούτε απατιέται από τις αλλαγές των τίτλων των. Γνωρίζει καλά ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ του ψεύδους, με ό,τι γαρνιτούρα και αν το ντύσουν, και της αλήθειας, η οποία προτιμά να παρουσιάζεται γυμνή. Όσο δε κι αν προσπαθούν οι διάφοροι επιτήδειοι με τα καλοντυμένα ψεύδη των να την αποκρύπτουν, δεν θα το κατορθώσουν, διότι είνε φυσικός νόμος πάντα μετά το σκότος να έρχεται το φως. Υπήρξε πρώτα το σκότος κ' εδημιουργήθη έπειτα το φως, ο ήλιος...

Αλλ' ας έλθουμε στο προκείμενο, στον αυτοκληθέντα «Επιστημονικόν Κομμουνισμόν», χωρίς να ρωτήσουμε τους Μπουχαρίνηδες πού βασιζόμενοι τον εβάπτισαν επιστημονικόν, αφού είνε ολωσδιόλου ανεπιστημονικός και αφού, χωρίς αυτόν τον τίτλον μας είναι γνωστός από το 1841 με τους Πεκαίρ και Βιντάλ, που μίλησαν πρώτοι γι' αυτόν, πολύ πριν απ' τον Μαρξ.

Η κομμουνιστική λοιπόν κοινωνία, λέγει ο κ. Μπουχαρίν, δεν αναγνωρίζει Κράτος και σ' αυτό συμπίπτει με τους αναρχικούς. Αλλ' η διαφορά λέγει πάλι δεν εκλείπτει, υπάρχει δε μια διαφορετική κατεύθυνσις, στην συγκεντρωτική παραγωγή των μεγάλων επιχειρήσεων (την ωφέλιμη για κάθε πλουτοκράτη ή γραφειοκράτη) που κάνει το ίδιο και εις την αποκεντρωτικήν μικροπαραγωγήν (η οποία θα γείνη μεγάλη όταν όλα τα εκατομμύρια των Μπουχαρίνηδων αφήσουν τα καλαμάρια και πιάσουν την δικέλα). Αλλ' ας ρίζουμε μια ματιά σ' αυτήν την διαφορά.

Ο συγκεντρωτισμός αυτός δεν είνε, λέγει Κράτος, αλλά μια διεύθυνσις των πραγμάτων.

Ημείς λέγομεν ότι δεν είνε άλλο τι, αλλά παρά μια νέα ονομασία του Κράτους με καινούρια σκλαβιά. Μια νέα κατάσταση πραγμάτων ικανοποιούσα τας μικροφιλοδοξίας των Μουχαρίνηδων. Ανατρέξατε όλην την ιστορίαν της ανθρωπότητας και θα ιδήτε ότι παντού και πάντοτε ο συγκεντρωτισμός είχεν ως σκοπόν ή ως αποτέλεσμα την πίεσιν του ατόμου, την παρεμπόδισιν της αναπτύξεως των ικανοτήτων του ανθρώπου και την καταδίκην του λαού εις μίαν διαρκή κατάπτωσιν.

Η Αίγυπτος, η Ασία, τα παράλια της Μεσογείου, η κεντρική Ευρώπη εγένοντο κατά σειράν το θέατρον της ιστορικής των λαών ανεπίξεως, η οποία άρχιζε πάντα από την φύσιν την νομαδικήν, της φατρίας, της γενεάς για να περάσει στην κομμούνα του χωριού, ύστερα στην ελεύθερην πόλιν, και τέλος να πεθάνη στον καπιταλιστικόν συγκεντρωτισμόν.

Ούτως η Αίγυπτος αρχίζει απ' τις αρχύτατες φατρίες, φθάνει στην κομμούνα του χωριού, κατόπη στη περίοδο των ελευθέρων πόλεων, αργότερα στον συγκεντρωτισμόν και μετά μίαν περίοδον ανθηράν για μερικούς στον θάνατον. Τα ίδια στην Λαουρία, την Περσία, την Παλαιστίνη. Τα ίδια εντελώς και στην Ελλάδα από την φατρία στη κομμούνα του χωριού, στις δημοκρατικάς πόλεις, όπου ο πολιτισμός φθάνει στο ύψιστον σημείον, στον συγκεντρωτισμόν και τον θάνατον. Ομοίως η Ρώμη διέρχεται τας ιδίας φάσεις και στον συγκεντρωτισμόν αποθνήσκει.

Κατόπιν αι κελτικά, γερμανικά, σλαβικά και σκανδιναβικά φυλαί. Και εκεί άρχισαν από την φατρία και έφτασαν στην κομμούνα του χωριού. Εσταμάτησαν ύστερα σε αυτό το σημείον μέχρι του, κατόπη φυτρώνουν αι δημοκρατικοί πόλεις που έδωσαν την μεγαλειτέραν ανάπτυξιν στο ανθρώπινον πνεύμα, όπως τα βλέπουμε στα αρχαία μνημεία των, στην πρόοδο των τεχνών, τας ανακαλύψεις των. Αλλ' ήρθε ο συγκεντρωτισμός και επηκολούθησεν ο θάνατος. Δεν μπορώ βεβαίως εδώ να επεκταθώ λεπτομερέστερον αλλά το γενικόν συμπέρασμα που εξάγεται από τα ολίγα αυτά, είνε ότι μόλις ήρχετο ο συγκεντρωτισμός εσκότωνε κάθε πρωτοβουλίαν του ατόμου, δημιουργών αυτόματα και όχι ανθρώπους. Με άλλους λόγους, οπωσδήποτε και αν μας τον παρουσιάσουν τον συγκεντρωτισμό, γνωρίζουμε ότι είναι ο θάνατος της πρωτοβουλίας του ατόμου ή δημιουργία νέας σκλαβιάς, και το τελευταίον χαιρετιστήριον της ελευθερίας. Ακριβώς δε γι' αυτό ξελαρυγγίζομαι και για την πειθαρχία στις αποφάσεις που ξεφουρνίζονται από το Κέντρον. Το οποίον Κέντρον σημαίνει Τυραννία!

Και αυτός ο συγκεντρωτισμός είνε το ιδεώδες του με πρόταξιν πάντοτε την Μεγάλη παραγωγή ή την Μεγάλη βιομηχανία!

Μα όλους κύριε Μπουχαρίν! εμείς δεν θέλουμε τον χωρικό με καθετί να έχει κατεβασμένα μούτρα και κορσέ, αλλ' ούτε την χωρική με 10 πόντους τακούνι και φτερά στο κεφάλι. Τους θέλουμε ντυμένους κατά τους όρους της υγιεινής και χορτάτους. Γνωρίζουμε δε ότι όταν ο άνθρωπος εξασφάλιση την τροφή του, κατόπιν όλα τα άλλα είνε ζητήματα της ασχολίας του. Για να αποκτήση τη κατοικία του δεν θα κτίξη κάθε μέρα σπίτι, αλλά μία φορά στα 20 ή 30 χρόνια· για την τροφή του θα σπείρη και θα θερίση το πολύ 2 μήνας (γιατί αι μηχαναί το κατεβάζουν κι αυτό σε μερικές εβδομάδες), για την ενδυμασία του ούτε λόγος πρέπει να γίνη. Τους δέκα λοιπόν μήνας που του μένουν τι θα κάμη ο άνθρωπος; Θα μένη ξαπλωμένος σαν φακίρης και θα θαυμάζη τον οφικό του; Όχι βεβαίως, θα έχουν λοιπόν αρκετώτατον καιρόν οι άνθρωποι, αν το θελήσουν, και με φτερά να στολισθούν και με μονόκλ και με ό,τι πράγμα θα αισθάνωνται για κάθε τι, που θα τους οδηγή τι πρέπει να κάμνουν και η λογική τι πρέπει να μη κάμνουν.

Για να σπείρη ο άνθρωπος δεν έχει ανάγκην από κανένα Διευθυντήν, από κανένα Κέντρον Μπουχαρίνηδων, να διαταχθή· γνωρίζει από την πείρα την εποχή που σπέρνουν. Αλλ' έστω. Οι Μπουχαρίνηδες θέλουν να δημιουργήσουν μία τέτοια κατάσταση, για να μην αναγκασθούν και δουλεύουν κ' εκείνοι. Για να κτίση σπίτι, αφού αισθάνεται στην ανάγκη ο ίδιος, θα είνε κουταμάρα να περιμένη την διαταγή του Μπουχαρίν. Για ζύλα, ν' ανάψη τη θερμάστρα του, του κάκου θα περιμένη τους θερμαινόμενους στο Κέντρον γραφειοκράτας· πρέπει να φροντίση ο ίδιος. Από ό,τι λάβει ανάγκη για την ζωή του, πρέπει ο ίδιος να φροντίξη, χωρίς να περιμένη διαταγή η διεύθυνση από κανένα μπαγκαμπόντη, για νάνε εξησφαλισμένος εντελώς ότι θ' αποκτήση εκείνο που έλαβε ανάγκη και χωρίς μάλιστα απ' την ανάγκη του αυτή να ωφεληθή και τρίτος παράσιτος Μπουχαρίν.

II

Γνωρίζουμε ότι την γη δεν μας την διαφιλονεικούν άλλα ζώα παρά οι αστοί. Αλλά μόνον όταν έλθη η

αληθινή επανάσταση και καταλύση την αστική τυραννία η γη θα μείνη στην κυριαρχία του ανθρώπου που του ανήκει. Κοινή εις όποιον θέλη και μπορεί να την καλλιεργήσει. Επειδή δε όλα τα δια την ζωήν χρήσιμον να προσπορίζονται οι άνθρωποι από την γην, θα την καλλιεργούν πια σαν δική τους πολύ καλλίτερα από τώρα, για να προσπορίζονται όσον μπορούν περισσότερες ωφέλειες απ' αυτήν. Γιατί δεν θα σκέπτονται τότε τι κέρδη θα τους φέρη το είδος που θα σπείρουν (αφού δεν θα υπάρχει ούτε χρήμα, ούτε εμπόριο), αλλά από τι είδος έχουν ανάγκη. Κ' ένα πράγμα που έχει ανάγκη το άτομον δικαιοματικώς θα το παίρνη, διότι του ανήκει. Με άλλους λόγους οι άνθρωποι θ' ακολουθήσουν την φύσι, η οποία μας λέγει: Πάρετο!

Το α γ ο ρ ά σ ε τ ε είνε εφεύρεση των αστών και των Μπουχαρίνηδων οι οποίοι δια του α γ ο ρ ά σ ε τ ε και των συνεπειών του επικυριαρχούν και κρατούν στην σκλαβιά τους λαούς, μεταχειριζόμενοι προς τούτο φράγκα χρυσά, χάρτινα ή αποδειξεις ωρών εργασίας.

Όταν λοιπόν οι άνθρωποι εξασφαλίσουν απ' την κοινή γη την τροφή τους στο μικρό χρονικό διάστημα που είδαμε, και χορτάσουν, θα τους γεννηθούν και άλλες ανάγκες, οι οποίες, με την σειρά τους, θέλουν ικανοποίησι. Μετά τον χορτασμόν γίνονται αισθητές αι άλλες ανάγκες στον άνθρωπον και ζητούν την ικανοποίησίν τους. Είνε δε σ' αυτήν την ζήτησιν των μέσων προς ικανοποίησιν αυτών των αναγκών, που χρωστούμε κι' αυτήν την λίγη πρόοδο που βλέπουμε στην σημερινή κοινωνία.

Όταν λοιπόν αισθανθούν τέτοιες ανάγκες τα άτομα, αντί να τις πνίζουν μέσα τους, όπως κάμνουν σήμερα (μη δυνάμενοι να κάμουν και διαφορετικά) θ' αντιληφθούν ότι ένα άτομο μεμονωμένο δεν μπορεί να τας ικανοποίησι κι' ότι πρέπει να ενωθή μ' εκείνους, οι οποίοι επίσης τας αισθάνθησαν. Επειδή δε θα είνε εντελώς ελεύθερον το άτομον, θα πράξη σύμφωνα με την ιδιοσυγκρασίαν του και με τας κλίσεις του, εις όσους και εις όποιον όμιλον ομοτέχνων θέλει να ανήκει και κατ' αυτόν τον τρόπον όλως αυτονοήτως θ' αρχίση και η διαίρεσις, η κατανομή της εργασίας και η ποικιλία αυτής, η τόσον ευεργετική στον ανθρώπων, όστις βλέπουμε και εις αυτήν την φύσιν. Κανείς δουλικός κανονισμός ωρών εργασίας δεν θα έχη την θέσι του εις τα ούτως συνδεδεμένα άτομα. Διότι κανένας δεν έχει το δικαίωμα, που ν' απορρέει από καμιά υπερφυσική δύναμι, για να επιβάλλη την θέλησίν του εις άλλο άτομο. Θα υπάρχουν όμιλοι, οι οποίοι θα εργάζονται ακόμη για μιαν ικανοποίησιν, ενώ άλλοι θα την έχουν ήδη τελειώσει και θα μελετούν άλλην που τους γεννήθηκε, και ούτο καθ' εξής. Η εργασία που θα γίνεται για την ικανοποίησι ενός πόθου θα είνε ασχολία, τέρψις, ποτέ κόπωσις. Η κοινωνία, οργανωμένη κατ' αυτόν τον τρόπο, θα λάβη μια ζωή γεμάτη σφρίγγος και έντασι στην πρόοδο, την οποίαν θα ωθούν οι ικανοποιήσεις των αναγκών, των παθών, που θα γεννιούνται στα στήθη των ελευθέρων ατόμων που απαρτίζουν, μη ζητούσα άλλο τι από το άτομον παρά μόνον την θέλησιν της δημιουργίας της ευτυχίας του, ήτις θα είνε και ιδική της.

Ένας όμιλος κακώς οργανωμένος, θα βλέπει έναν άλλον καλλίτερον και θα προσπαθή να τον προσπέραση. Μία άμιλλα ευγενής και εξευγενίζουσα θα γεννηθή και θα αντικαταστήση τον σημερινόν κτηνώδη ανταγωνισμόν. Όλαι αι εργασίαι θα τείνουν προς το γενικόν καλόν της κοινωνίας, διότι μέσα σ' αυτή την κοινωνία θα ιδή ζάστερα το άτομον ότι η ευτυχία του είνε συνδεδεμένη αρρήκτως με την ευτυχίαν του άλλου, της κοινωνίας. Διότι, είτε παπούτσια εργασθή, είτε τσουκάλια, είτε προϊόντα μεταφέρη από το ένα μέρος εις άλλο, είτε τηλεγραφητής είνε ή όπου αλλού γίνη χρήσιμη η εργασία του και αισθητή η ανάγκη της, η εκτέλεσίς της θα τον ικανοποιή, γιατί δεν θα υπάρχει εκμεταλλευτής, το έργον θα ανήκει ολόκληρον εις τον εργάτην και θα το χαίρονται όλοι και όχι μερικοί. Φυσικά ένας Μπουχαρίν, σε μια τέτοια ελευθέρα κοινωνία, θα φαίνεται σαν μύγα στο γάλα. Δεν θα την ανεχθούν, θα την πατάζουν...

Η σημερινή εξ' άλλου πρόοδος των μηχανών επιτρέπει να κάμνουμε και τις βαρύτερες δουλειές ανεπαίσθητες. Και για τις αηδέστερες δε απ' αυτές δεν θα έχη λόγον η ύπαρξις Διευθύνσεως πραγμάτων και συγκεντρωτικής εξουσίας. Διότι αν πάρουμε ως παράδειγμα την πιο αηδή, που δεν θέλει κανένας να την κάμη, τον καθαρισμόν των αποπάτων. Μολονότι κ' εδώ υπάρχει ο τρόπος των υπονόμων, που με το χύσιμο λίγο νερού γίνεται η δουλειά, ας πούμε ότι δεν υπάρχει αυτός ο τρόπος και ότι ο απόπατος του Μπουχαρίν ή του Πετσοπούλου ή του Δημητράτου ή άλλου τινός εγέμισε. Τι θα συμβεί; Την αποφοράν αυτοί πρώτοι θα την αισθανθούν - υποτίθεται τουλάχιστον... - κι αυτοί πρώτοι θα ζητήσουν να απαλλαγούν απ' αυτήν. Βεβαίως για την ανάγκη αυτής της απαλλαγής δεν

μπορούν να έχουν την απαίτηση να πάγη άλλος να τους απαλλάξει από την ακαθαρσία που δημιούργησαν οι ίδιοι, αλλά, γνωρίζοντας ότι τα μηχανήματα της κομμούνας είναι κοινά και εις την διάθεσιν εκείνου που θα τα λάβη ανάγκην, δεν έχουν παρά να πάρουν την μηχανήν και να απαλλαγούν μόνοι των από την ανυπόφορη αυτή για την μύτη τους κατάσταση.

Αυτό ο Μπουχαρίν μπορεί να το λέγη: κομμουνιστική κοινωνική επανάστασις και όχι κομμάτων επανάστασις, θα γίνη πραγματικότης. Έπειτα έτσι είναι. Οι Μοναρχικοί λέγαν ουτοπία την Δημοκρατία, οι Δημοκράται τον Σοσιαλισμό και οι Σοσιαλισταί σήμερα με την σειρά τους τον Αναρχισμό. Η αλήθεια όμως, χωρίς να επηρεασθή απ' αυτά, τραβά τον δρόμο της, και ίσως να μην είναι πολύ μακρὰ η ημέρα που θα ιδούμε τους Μπουχαρίνηδες να σβύνουν από το λεξικό τους, κατ' ανάγκην, την λέξι ουτοπία, όπως έκαμαν οι μοναρχικοί για τους δημοκράτας και οι δημοκράται για τους σοσιαλιστάς.

III

Όσα γράφει ο κ. Μπουχαρίν στη φυλλάδα του τα έμαθε βέβαια από τους αστούς, όταν τα κοπανούσαν εις βάρος αυτού και των ομοίων του. Μας λέγει: «Από όσα είπαμε έως τώρα εννοείται διατί κυρίως αι αναρχικοί ομάδες είναι εκείναι αι οποίαι εκφυλίζονται εις ομάδας δημευτών δια την ιδίαν των τσέπην, διότι η εγκληματικότης πλευρίζει κοντά των. Παντού και πάντοτε θα ευρεθούν βρώμικα στοιχεία, τα οποία θα ζητούν να εκμεταλλευτούν την επανάστασιν δια σκοπούς ιδίου πλουτισμού. Εκεί όμως που η δήμευσις των δημευτών είναι υπό τον έλεγχον των μεγάλων εργατικών οργανισμών, εκεί είναι και δυσκολώτερον το ψάρευμα εις τα θολά νερά». Ω! Της απιστίας!

Αλλ' οι αναρχικοί κ. Μπουχαρίν, ζητούν ακριβώς μίαν κοινωνίαν χωρίς χρήμα και χωρίς αποδείξεις ωρών εργασίας που κι' αυτές μπορούν να κλαπούν απ' τους διαφόρους Μπουχαρίνηδες. Θέλουν την κοινωνίαν απηλλαγμένη από κάθε είδους μονάδα που μπορεί να χρησιμεύσει και στην κλοπήν και στον πλουτισμόν των Μπουχαρίνηδων, οι οποίοι, δια του μέσου αυτού, ζουν πάντοτε εις βάρος άλλων. Σήμερον κλέπτεις και απατάς νους ευπίστους, για να ζήσης το επίλοιπον της ζωής σου ανέτως, ικανοποιών και την μικροφιλοδοξίαν σου. Αλλ' όταν εφαρμοσθή η κοινωνία που ζητούν οι αναρχικοί, ποίον θ' απατήσης να σε απαλλάξει από τις ακαθαρσίες σου και τι θα κλέψεις; Την τροφήν σου, την κατοικίαν σου ή την ενδυμασίαν σου; Ω! Τίποτε απ' όλα αυτά. Και το ξέρεις γιατί δεν είσαι δα τόσοσιν κουτός, όσον θέλεις να μας παραστήσης δια της φυλλάδας σου με τις απελέκτες κουταμάρες! Τυφλωμένος μόνον είσαι από τον κτηνώδη εγωισμόν σου. Να κατέλθης συ μέχρι του χειρώννακτας! Α, Ποτέ! Αχ, αυτοί οι άθλιοι οι αναρχικοί που ανακατεύονται στην επανάστασι και την εκφυλίζουν! Παρ' ολίγον οι Ουκρανοί, υπό την ώθησι του κατηραμένου αναρχικού Μπάτικο Μάχνο, να μας χαλάσουν όλα τα γούστα δια της εφαρμογής των ελευθέρων κοινοτήτων, αν δεν τους αφίναμε χωρίς πολεμοφόδια να νικηθούν από τον Ντενικίν. Ας σκοτωθήκανε και 70.000 απειθάρχητοι Ουκρανοί και ας δοκιμάσαμε και τόσες δυσκολίες, θυσιάζοντας άλλα τόσα πειθαρχικά τομάρια για να διώξουμε τον Ντενικίν. Αρκεί που πετύχαμε και τους καθυποτάξαμε και τους φέραμε δια της βίας μέσα στην αξιοθαύμαστη και σιδηρά πειθαρχία της δικτατορίας μας. Βεβαίως είμεθα σύμφωνοι, όπως οι λαοί διαθέτουν ελευθέρους αυτούς, αλλ' αυτό πρέπει να ισχύη για τους άλλους μόνο, όχι και για μας.

Λοιπόν ανάγκη να σπεύσωμε να δυσφημίσομε τον Αναρχισμό μη μας σκαρώσει κι' άλλο κανένα τέτοιο κάζο! Και ιδού ο κ. Μπουχαρίν, σκοπίμως κουτός, απ' τον κάθε φελάχο κουτότερος.

Και έρχεται να μας πη ότι η μελλοντική κοινωνία δεν θα γεννηθή εκ του μηδενός. Αλλ' ούτε από τις κουταμάρες των Μπουχαρίνηδων - προσθέτωμεν ημείς - μ' όλην την επιμονήν των να μας πείσουν ότι θάβγη απ' αυτές «μέσα από τους κόλπους της παλαιάς κοινωνίας, από τας συνθήκας που εδημιούργησε το γιγαντιαίον μηχανήμα του κεφαλαίου».

Αλλ' αυτά, κ. Μπουχαρίν, είναι λόγια των συνειθισμένων δημαγωγών, οι οποίοι, και στο σημερινόν ακόμη σύστημα, εχρεωκόπησαν! Όχι, σοφέ μου, η μελλοντική κοινωνία δεν θα βγή από τους κόλπους της παλαιάς. Μόνον μια κομματική κοινωνία μπορεί να βγή απ' αυτήν, διατηρούσα τις συμφέρουσες στο κόμμα σαπίλες. Αλλά ως νόθα, θα έλθη η κοινωνική επανάστασις και θα την σάρωση με τους υποστηρικτάς της μαζί. Δια να γίνη δε μία αληθινή κοινωνική επανάστασις, θα πη ότι τα άτομα άλλαξαν τις αντιλήψεις των, τας ιδέας των. Θα πη ότι ο αριθμός των τοιούτων ατόμων ηυξήθη, για

να τα επιτρέψη να γκρεμίσουν την παλαιάν κοινωνίαν, από την οποίαν δεν βγήκαν, αλλά απεσπάσθησαν και εσχημάτισαν τον πυρήνα όλως νέου κόσμου, χωρίς να κρατήσουν τίποτε από τις ανοησίες του παλαιού. Ακριβώς δε διότι τις ε γνώρισαν τις ανοησίες αυτές, διότι τις εμελέτησαν, διότι επειραματίσθησαν και τις είδαν ότι πράγματι είνε ανοησίες και σαπίλες, γι' αυτό τις πέταξαν και απεσπάσθησαν. Επομένως αυτά τα άτομα δεν αναγνωρίζουν τίποτε από τις πολιτικές, κοινωνικές και οιοσδήποτε άλλες συνθήκες του παλαιού κόσμου.

Ο σκοπός, το ιδανικόν των τοιούτων ατόμων θα είνε η ευτυχία του, ήτις είνε και της κοινωνίας και ήτις θα επέλθη μόνον δια της γενικής ελευθερίας. Αυτή θα επιτρέψη εις τα άτομα ν' αναπτύξουν την πρωτοβουλίαν των και τας πνευματικές των ικανότητας, σαν άνθρωποι αυτενεργοί και όχι αυτόματα στη διάθεση του κάθε Μπουχαρίν, ή Πετσοπούλου ή Κουριέλ, οι οποίοι, ανίκανοι για το κάθε τι, θα είνε πολύ περισσότερο ανίκανοι και μικροί για να «διευθύνουν ή να διαθέτουν τα πράγματα» κοινωνίας ελευθέρων και συνειδητών ανθρώπων.

Τα άτομα αυτά θα ενωθούν για να φθάσουν την ευτυχία τους, χωρίς κανένα συμβόλαιο, χωρίς καμμίαν διεύθυνσιν τρίτων παρασίτων, πράγματα τα οποία ε γνώρισαν στη παληά κοινωνία, και που είδαν ότι εδέσμευαν, την ελευθερίαν και την αυτενεργόν δημιουργικότητά των. Τους ελευθέρους αυτούς ανθρώπους θα τους ενώνη το ιδανικό τους, το οποίον θα είνε και της κοινωνίας των. Θα ζεύρουν ότι για να κάμουν σεβαστή την ελευθερία τους πρέπει και αυτοί να σέβονται την ελευθερία των άλλων, γιατί θα έχουν πειστή ότι το «Διευθύνειν τα πράγματα» και το «Διαθέτειν ανθρώπους» είνε κατά βάθος εν και το αυτό. Μόνον που μας το παρουσιάζει ο κ. Μπουχαρίν βερνικωμένο με νέες λέξεις. Τι σημαίνει όμως; Και το «Διευθύνειν τα πράγματα» προϋποθέτει διευθυνομένους, μ' άλλα λόγια αυτόματα, και το «Διαθέτειν ανθρώπους» το ίδιο. Άλλαζαν τα όργανα, αλλά ο χαβάς μένει ο ίδιος. Και βέβαια από αυτόματα δεν μπορεί κανείς να περιμένει νέα κοινωνία, διότι δεν είνε δυνατόν αυτό. Αυτό είνε έργον μόνον των ελευθέρων ανθρώπων.

IV

Το να σχηματίση κανείς μίαν ομοιόμορφον οργάνωσιν κάτω από την οποίαν όλοι οι άνθρωποι οφείλουν να κύψουν, περιμένοντας διευθύνσεις και διαταγάς, αυτό είνε ουτοπία, κι' όχι εκείνο που λέμε εμείς. Και είνε ουτοπία διότι είνε αδύνατον να συγκεντρώσετε επ' άπειρον την πρόοδον και την εξέλιξιν των ατόμων, μέσα στα στενά όρια των βλέψεων, των διευθυνόντων παρασίτων. Στη βία σας να ικανοποιήσετε τας μικροφιλοδοξίες σας, λησμονήσατε να λογαριάσετε τις διαφορές των ιδιοσυγκρασιών, των χαρακτήρων, των αντιλήψεων και των πόθων που υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων, και έτσι να τους κρατήσετε όλους μαζί δεμένους στο άρμα του κτηνώδους εγωισμού σας. Διότι εάν λογαριάζατε αυτή, θα δίνατε το πολύ μια κατεύθυνση, μια ώθησι στα πράγματα και θα αφήνατε την επανάστασι ελευθέρα να εξελιχθή, χωρίς να ξεφυτρώσετε σεις στη μέση και να διοχετεύσετε τον ορμητικό της χείμαρρο στην διάρυνγα της πρόστυχης φιλοδοξίας σας, διευθύνοντες αυτήν σύμφωνα με τας αντιλήψεις του στενού εγκεφάλου σας. Αν αφήνατε τους ανθρώπους ελευθέρους να οργανωθούν, κάθε χαρακτήρ, κάθε ιδιοσυγκρασία, κάθε ικανότης, θα εύρισκε την θέσιν της, και θα εξελίσσετο σύμφωνα με τις αντιλήψεις της, αναπτύσσουσα την πρωτοβουλίαν της, την αυτενέργειάν της, κατά τας ανάγκας που θα παρουσιάζονταν στο δρόμο της. αλλ' αυτό δεν συμφέρει, διότι δεν κολακεύει τον σκελετό των εξ' ατταβισμού φιλοδόξων. Εκείνο που κολακεύει αυτές τις μούμιες του παρελθόντος, είνε το σύστημα της συγκεντρωτικής οργάνωσης, το ομοιόμορφον το οποίον έστησαν στο δρόμο της ζωής, με την υστερόδουλη πρόθεση στο κάθε βήμα των τα άτομα να χτυπούν τα μούτρα τους πάνου και να χάνουν άλλοι τους πόθους των και άλλοι τις ελπίδες των, να δημιουργούνται δε κατ' αυτόν τον τρόπον, δυσσαρεστημένοι απ' το ένα μέρος και πληρέστατα ικανοποιημένοι απ' το άλλο, με όλως νέα συμφέροντα και κολλημένοι γύρω στην αξιοθαύμαστον συγκεντρωτικήν εξουσίαν, την οποίαν, για να διατηρήσουν, είνε ικανοί να κάμουν το πάν, ως που ν' αναγκάσουν τους λαούς εις νέαν επανάστασιν για ν' απαλλαγούν απ' τους όνυχας και αυτής της κλίκας των νέων απάχηδων.

Δεν είνε σήμερα ο αριθμός των αστών και των ιδιοκτητών που μας κρατεί υπό το βάρος της μαύρης αθλιότητας, αλλά το σύστημα αυτής της μισητής ολιγαρχίας, που έχει ανάγκη από μιαν ιεραρχικήν οργάνωσιν, η οποία σύρη μαζί της ένα πλήθος αχρήστων και παρασιτικών υπηρεσιών και

υπαλλήλων, το οποίον επιβαρύνει τρομερά εμάς τους παραγωγούς και δια τους οποίους είμεθα αναγκασμένοι να εργαζώμεθα, να κοπιώμεν, για να τους συγκρατήσουμε μέσα στην παρασιτική και άχρηστη ζωή τους.

Τι μας ενδιαφέρει εμάς τους παραγωγούς, εάν οι αστοί Μπουχαρίνηδες άλλαζαν τα ονόματα και τον τρόπον της στρατολογήσεως αυτών των αχρήστων παρασίτων, αφού το βάρος των θα βρίσκεται πάλι στις πλάτες μας;

Α! Πρέπει να έχει χάσει κανείς και το τελευταίο ίχνος ηθικής από πάνω του για να δέχεται και να εκθειάζη ένα σύστημα τόσο δουλικό σαν τον «επιστημονικόν κομμουνισμόν» όπως κολακεύονται να ονομάζουν το ψευτοεργατικόν των σύστημα.

Αλλ' από πού κι' ως πού «επιστημονικός»; Η επιστήμη λέγει όλως διόλου άλλα πράγματα και προάγει εις εντελώς αντίθετα συμπεράσματα από εκείνα που μας παρουσιάζουν αυτοί. Η επιστήμη για την γένεσι πάντων των ενόργανων όντων, μας λέγει ότι υπό την επίδρασιν της θερμότητας και του φωτός πολλά σώματα απλά συνεμίχθησαν και εσημάτισαν στους βυθούς των ωκεανών συνδέσμους χημικούς πολύπλοκους, οι οποίοι αναλόγως της συγγενείας των οργανώθησαν εις ομίλους. Α! αυτά αι επιρροαί ανέπτυσαν εις αυτά εις κάθε μικρό σύμπλεγμα ή κυψέλη και μίαν διαδοχικήν φυσικοχημικήν αντίδρασιν, την οποίαν ονομάσαμε ζωήν. Υπό την ώθησιν δε αυτών των ζωικών φυσικοχημικών ουσιών αι αρχικαί αυτά κυψέλαι επληθύνθησαν. Επί σειράν εκατομμυρίων αιώνων, υπό την επίδρασιν της βραδείας αλλά συνεχούς αλλαγής του περιβάλλοντος, αυτά τα μικρά όντα, είνε μεμονομένα, είνε συμμιγμένα εις ομίλους, που εξετράπησαν αλληλοδιαδόχως για να δόσουν γένεσιν εις ένα πλήθος άλλων όντων περισσότερο πολύπλοκων. Ένας αριθμός από τα είδη που εσηματίσθησαν κατ' αυτό τον τρόπον, παραμείνας υπό τας ιδίας σχεδόν συνθήκας, αι οποίαι υπήρχον και κατά τον αρχικόν των σχηματισμόν, διετήρησαν την αρχικήν των κατεύθυνσιν. Αλλά, ως υποκειμένα εις ταχείας αλλαγάς, υπέκυψαν χωρίς να αφήσουν απογόνους. Και τέλος μία τρίτη σειρά, ευνοηθείσα από την βραδύτητα των εξωτερικών ατμοσφαιρικών τροποποιήσεων, εξηκολούησε να εξελίσσεται έως σήμερα.

Αυτά είνε εν ολίγοις τα παραδειγματά της επιστήμης επί της θεωρίας αρχής της ενόργανου ζωής, στηριχθέντα επί μακρών και επισταμένων παρατηρήσεων, ερευνών και πειραμάτων.

Σ' όλ' αυτά βλέπουμε καθαρά τον τρόπο της οργανώσεως αυτής της φύσεως, της οποίας δημιουργήματα είμεθα και όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη αυτού. Η φύσις δια να φθάση στην τελειοποίησιν των οργανισμών, δεν μετεχειρίσθην καμμίαν βίαν αλλά τον απλούστερον τρόπον - την σύνθεσιν των μορφών των διαφόρων ουσιών που απαρτίζουν την ύλην, δια της αναμεταξύ των συγγενείας, ένα μόριον έμεινε απέναντι ενός άλλου μορίου εντελώς αδιάφορον, ένα άλλο σε απείρους, και μ' ένα τρίτο ενωμένο. Ενούμενα δε τα μόρια αυτά σχημάτισαν αναλόγως με την κατάστασιν και με τον τρόπον της ενώσεων των, ένα φυτόν, ένα ζώον, ένα ορυκτόν.

Η ακριβής γνώσις των φυσικών νόμων είνε πολύτιμος. Μας δίδει να καταλάβουμε εκ των προτέρων τα αποτελέσματα των πράξεών μας και απέναντι του εαυτού μας και απέναντι των ομοίων μας και εάν από τας πράξεις μας αυτάς θα έχουμε όφελος ή ζημίαν, χαράν ή λύπη. Επομένως οι κοινωνικοί νόμοι που δημιουργούμε, έξω από τους φυσικούς, θα έχουν μοιραίως ως συνέπειαν την σύγχυσιν στην κοινωνίαν, και οιονεί ως τιμωρίαν της παραβιάσεως των φυσικών νόμων, την αθλιότητα, τους αλληπαλλήλους πολέμους, και τας επαναστάσεις. Είνε ο εκβιασμός από τους ανθρώπους των φυσικών νόμων, που τους εδημιούργησε αυτήν την αξιοθρήνητον κατάστασιν, η δε αρμονία δεν θα μπορέση να αποκατασταθή, παρά μόνον την ημέραν κατά την οποίαν, οι άνθρωποι, αναγνωρίζοντας την παραπλάνησιν των, θα εισέλθουν εις τον φυσικόν δρόμον από τον οποίον παρεξετράπησαν.

V

Εάν οι διάφοροι Μπουχαρίνηδες επρέσβευον τον πραγματικόν «Επιστημονικόν κομμουνισμόν», τον οποίον ακολουθούν οι αναρχικοί και όχι τον μεταφυσικόν της κοσμογονίας του Μωυσέως, τον στηριζόμενον επί της ιεραρχίας και κατά συνέπειαν επί της συγκεντρώσεως, θα επαδειγματίζοντο εξ αυτής της φύσεως και θα άφιναν ελεύθερα τα άτομα, ίνα, συμφώνως με τους χαρακτήρα των, σύμφωνα με τας ιδιοσυγκρασίας των, σύμφωνα με τας αντιλήψεις των και τας πνευματικάς των συγγενείας, σχηματίζουν τους ομίλους των, οι οποίοι έτσι μόνον θα εξελίσσοντο κατά τον φυσικόν

των δρόμων, απρόσκοπτα και προοδευτικά, απaráλλακτα όπως εξελίχθησαν και εξελίσσονται όλα τ' άλλα πράγματα που βλέπουμε επί του πλανήτη μας. Το μόνον δε που θα μπορούσαν να κάμουν θα ήτο να δόσουν απλώς την εμπρέπουσαν ώθησιν εις τα πράγματα, όπως έκαμαν οι Ουκρανοί, δια του Μπάτικο Μάχνο.

«Εις το έργον», λέγει ο κ. Μπουχαρίν, «της καταστροφής του αστικού κράτους, μπορούν οι αναρχικοί να παίζουν ένα ρόλο θετικό. Αλλά είνε ανίκανοι οργανικώς να δημιουργήσουν έναν νέον κόσμον». Μα πώς είνε αδύνατον κύριε εσύ, μια ιδεολογία να φθάση να ειν' καλή δια το γκρέμισμα, αλλ' όχι και δια την ανοικοδόμησιν; Ο,τιδήποτε όπως και ειπώ επ' αυτού του θέματος, δεν θα θελήσετε να εννοήσετε, διότι δεν συμφέρει αυτό ούτε εις εσέ, ούτε εις τους ομοίους σου. Αλλ' αδιάφορον οφείλω να πω διατί στο ένα σου αρέσαμε και στο άλλο όχι.

Βοηθήσαντες και εργασθέντες οι αναρχικοί εις το γκρέμισμα του αστικού καθεστώτος, ευρέθησαν πάλιν προ μιας νέας σπείρας - αμαθών ή επιτηδευομένων τους αμαθείς - οι οποίοι μεταχειρίσθησαν όλα τα σατανικά μέσα, δια να ωθήσουν τις αμόρφωτες μάζες εναντίον των! Όπως δε ένας αμόρφωτος ευκολότερα πιστεύει και αντιλαμβάνεται τα παραμύθια της Χαλιμάς ή τα στοιχειωμένα σπίτια, από τας θεωρίας του Λαβουαζιέ και του Ντάρβιν, έτσι και η μάζα πίστεψε και πιστεύει σας περισσότερο παρά εμάς. Γιατί εμείς λέμε την αλήθεια όπως είνε. Ενώ σεις συσκοτίζετε σκοπίμως τα πράγματα, τα ψευτίζετε, τα φτιασιδώνετε και τυφλώνετε περισσότερο αντί να φωτίσετε τον κόσμον. Πόσα εκατομμύρια π.χ. δεν επλανήθησαν από την δημοσίευσιν αυτού του διεφθαρμένου βιβλιαρίου σας; Και πόσα άλλα, παρόμοια σαν αυτό βιβλία δεν επηκολούθησαν! Και πόσαι διαλέξεις τοιαύται δεν εγένοντο, όχι μόνον από σας αλλά και από εκείνους που παραπλανήσατε!

Πώς ήτο λοιπόν δυνατόν, μέσα εις εν τοιούτον σάλον, που εδημιουργήσατε στις αμόρφωτες μάζες, οι οποίες είχαν ήδη την κακήν μακράν έξιν να διοικούνται από άλλους, να δυνηθούν, οι ολίγοι εχεφρονούντες αναρχικοί, να αναδημιουργήσουν; Η φωνή της αληθείας επνίγετο μέσα στον θόρυβο του αλαλάζοντος πλήθους. Εις την φωνήν εκείνων που σας φωνάζουν ότι είνε αδύνατον οι διάφοροι χαρακτήρες, ιδιοσυγκρασίαις, τάσεις να συγκρατηθούν επ' άπειρον, δια σχέσεων ή δια της βίας, υπό μίαν και τοιαύτην οργάνωσιν της συγκεντρωτικής εξουσίας. Κράτους ή Διευθύνσεως, όπως αγαπάτε να το τιλοφορήτε, εκάμητε τον κουφό και εξακολουθείτε ακόμη να κάμνετε το ίδιον, χωρίς να θέλετε να πάρετε μάθημα απ' τον πρώτον τυχόντα χημικόν ο οποίος δια να ένωση δύο σώματα πρέπει προηγουμένως να μελετήση εάν μεταξύ των σωμάτων αυτών υπάρχη συγγένεια τις ή ου διότι η ένωσις των δεν εξαρτάται από αυτόν αλλά από την συγγένειαν των σωμάτων που θέλει να ένωση. Εάν αυτή δεν υπάρχη ο χημικός θα μείνη μέχρι τέλους εις το σημείον από το οποίον ήρχισε, κανένα βήμα ποτέ μπρος δεν θα κατορθώση να κάμη. Το ίδιον και σεις. Διαφορώτατα πράγματα θέλετε να τα υπαγάγετε υπό ένα και το αυτό ομοιόμορφον σύστημα, χαρακτήρας ανομοίους ζητείτε να τους ενώσετε και να τους κυβερνάτε, χωρίς να μελετήσετε προηγουμένως εάν τα υπό ένωσιν σώματα έχουν όλα αναμεταξύ των συγγένειαν και αν την έχουν, ποια η ανάγκη της διοικήσεως αυτών ή ενός κέντρου.

VI

Υπάρχει καμμία διοίκισις εις τα δημιουργήματα της φύσεως εκτός της συγγενείας; Η Επιστήμη λέγει όχι! Είνε η πρωτοπλασματική συγγένεια των μορίων που δίνει την γένεσιν και την αυτόματον ώθησιν. Είνε αυτή που δίνει τα αληθή και πραγματικά ένστικτα για την τροφήν, την ένωσιν των φύλων, το κοινωνικόν ένστικτον και όχι οι νόμοι σας και αι διευθύνσεις σας.

Οι νόμοι σας, αι διευθύνσεις σας, εις τας φυσικάς ενώσεις δεν παίζουν άλλον ρόλο, παρά της διαλύσεως, της συγχύσεως και, κατά συνέπειαν, των επαναστάσεων. Είνε αυτή η συγγένεια που συγκρατεί και αναπτύσσει ενωμένα εις τους σπόρους τα μόρια των διαφόρων ουσιών της ύλης, αυτή σχηματίζει τους πολύποδας εις ομίλους αποικιών τα χορτοφάγα εις αγέλας, τους ανθρώπους εις ομίλους συμπαθειών, τους ομίλους εις κοινωνίας, τας κοινωνίας εις ανθρωπότητα. Όλα τα πρωτοπλασμικά σώματα της ίδιας φύσεως ωθούνται από μια αμοιβαία συγγένεια και συμπηγνύονται εις ομίλους μιας εκτάσεως μακράς ή μεγάλης, η οποία ποικίλλει συμφώνως με την χημικήν σύνθεσιν των ατόμων, που απαρτίζουν τον όμιλον.

Υπό τας αυτάς συνθήκας εξελίχθη και η ζωή του ανθρώπου, η ηθική, πνευματική, οικονομική - δια

της ενώσεως των συγγενικών ομίλων εις κοινωνίαν - ανθρωπότητα. Αυτό δεν θα πη όμως ότι υπάρχει καμμία ανάγκη να σχηματίζωμεν αυτάς τας μεγαλοπόλεις, μέσα στις οποίες τα 80% διάγουν βίον παράσιτον Μπουχαρίνικον. Κάθε άλλο. Οι άνθρωποι μπορούν πολύ καλά να διασπαρούν σ' όλην την επιφάνεια της γης, και να σχηματίσουν τας αυτόνομους κομμούννας των.

Χώρος υπάρχει άφθονος δι' όλους, φυσικά και δια τους Μπουχαρίνηδες, που μπορούν να έλθουν και αυτοί αρωγοί εις την κοινωνίαν και, παραιτούμενοι του επαγγέλματος του παρασίτου, θα επιδοθούν εις ωφελίμους προς την ανθρωπότητα εργασίας ή τουλάχιστον να μη ζουν εις βάρος αυτής. Εκείνο το οποίον θα είνε αναπόφευκτον - και θα το υποδείξη η ανάγκη - είνε ότι πρέπει να υπάρξη στενή σχέσις μεταξύ των διαφόρων ομίλων δια την ανταλλαγήν των προϊόντων της εργασίας των και των ιδεών των. Διότι θα είνε ανάγκη πράγματι ο άνθρωπος ν' ανταλλάξη τας ιδέας του με άλλους, καθώς θα είνε ανάγκη να συνδεθή εις όμιλον για να βάλη εις ενέργειαν το πολύπλοκον μηχανήμα που η εφεύρεσις του έθεσε στη διάθεσί του να σύνδεση τον όμιλόν του με άλλους τοιούτους, που θα του προμηθεύσουν τας αναγκαίας ύλας προς επεξεργασίαν, και με εκείνους με τους οποίους θα ανταλλάξη τα προϊόντα του. Είνε αι ανάγκαι των που θα τους διευθύνουν και όχι οι Μπουχαρίνηδες.

Το ιδανικόν του ανθρώπου είνε να ελαττώση τον χρόνον που απαιτείται δια την παραγωγήν των αντικειμένων των απαραίτητων δια την ικανοποίησιν των πρώτων υλικών αναγκών του, και ν' αφιερώση αυτόν εις μελέτάς, ψυχαγωγίας, ή αναπαύσεις, ακόμη δε να κάμη την αναγκαίαν εργασίαν αβίαστον, υγιεινήν, ευχάριστον, αντί δυσάρεστον και κοπιώδη. Αυτό το ιδανικό είνε εκείνο που μας οδηγεί εις την αναμεταξύν μας σύνδεσιν, η λογική δε μας πείθει ότι η σύνδεσις αυτή πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τας κλίσεις μας, με τους χαρακτήρας μας και με πλήρη ελευθερίαν δια να εκλείψη αφ' εαυτού κάθε έκτροπον. Όπως δα και σήμερα βλέπομε να γίνεται. Όταν ένας άνθρωπος θέλη να κάμη κάτι, δεν ζητεί να ενωθή με άλλους ομοίους του, οι οποίοι σκέπτονται κ' εκείνοι σαν κι' αυτόν και θέλουν ό,τι κι' αυτός. Άλλωστε η ποικιλία των σκέψεων, των ιδιοσυγκρασιών και των χαρακτήρων, η υπάρχουσα μεταξύ των ανθρώπων, είνε και αι μόναί δυνάμεις, αι οποίαι, όσο και όπου αφήνουντο ελεύθεροι στην εκδήλωσίν των, έδιδον και την μεγαλειτέραν ώθησιν στην πρόοδον και είνε αυτά αι οποίαι, αφιρόμεναι, γενικώς δι' όλους απολύτως ελεύθεροι, θα δόσουν την μεγαλειτέραν δυνατήν ώθησιν προς την πρόοδον, της οποίας τα αποτελέσματα και οφέλη δεν δυνάμεθα ούτε να φαντασθώμεν.

Αυτόν τον τρόπον της ενώσεως, θέλεις, κ. Μπουχαρίν, να τον ονομάσης, όπως τον ονομάζεις, εθελούσιον δίκτυον συμβάσεων, θέλεις εθελουσίαν συνεννόησιν ή οργάνωσιν, ολίγον μας ενδιαφέρει. Εκείνο που μας ενδιαφέρει είνε ότι εις αυτό και μόνο βλέπομε εμείς μία φυσική συνέπεια δημιουργούμενη απ' αυτήν την ανάγκην της ζωής, και μίαν τάσιν των ανθρώπων, εκδηλουμένην, έστω και ασυνείδητως σήμερα, προς τους φυσικούς αυτούς νόμους, των οποίων δημιούργημα είνε και αυτός. Μόνον οι εθελουφλούντες ζητούν τον συγκεντρωτισμό και θέλουν να συγκρατήσουν τα άτομα με την μεταφυσική, την γραφειοκρατίαν και την βία εις ένα κράμα και μία σαλάτα η οποία μπορεί να φέρνει όρεξιν αλλά σταματά ως αυτού. Εφ' όσον βασιζέσθε στην μεταφυσική και όχι στη φυσική, στην βία και όχι στην ελευθερία, δεν είνε δυνατόν παρά αργά ή γρήγορα να έχετε εις την εφαρμογήν αποτελέσματα τέτοια που να μην σας επιτρέπουν να εξακολουθήσετε περισσότερο.

VII

«Κομμουνισμός και κομμουνιστική επανάστασις», γράφει ο κ. Μπουχαρίν, «είνε έργον του προλεταριάτου, της παραγωγικώς δρώσης και δια του μηχανισμού της μεγάλης παραγωγής συνωθουμένης επί το αυτό τάξεως. Όλα τα άλλα στρώματα της φτώχιας μπορούν να παίζουν τον ρόλο των πρακτόρων της κομμουνιστικής επαναστάσεως, μόνον και εφ' όσον ακολουθούν το προλεταριάτο». Αλλ' όχι, κ. Μπουχαρίν, η κοινωνική επανάστασις ή μάλλον η επιστημονική κομμουνιστική επανάστασις, δεν είνε έργον μόνον του προλεταριάτου, το οποίον μπορεί να έχει το προνόμιον της πρωτοβουλίας στην ενέργεια μόνον. Η κομμουνιστική επανάστασις οφείλεται κατά πρώτον μεν λόγον εις την πνευματικήν ανάπτυξιν της κοινωνίας, εις την οποίαν συνέβαλλαν όλα αι παρελθούσαι γενεαί, και αυτά ακόμη, αι αντιδραστικάί, κατά δεύτερον δε εις το γεγονός ότι ο σύγχρονος άνθρωπος λόγω του απροχώρητου, εις το οποίον τον κατήντησε αυτή η κατάστασις, κατέληξε εις το συμπέρασμα ότι μόνον μία κοινωνία, η οποία θα εστηρίζετο επί της ελευθερίας του

ατόμου, θα του εξησφάλιζε όρους επιτρέποντας την ανάπτυξιν ολοκλήρου της δραστηριότητός του. Αλλ' ιδού ότι επεμβαίνετε σεις και δεν αφήνετε να αφυπνισθή ευρέως η ατομική συνείδησις, διότι δεν σας συμφέρει οι άνθρωποι ν' ανακτήσουν την πρωτοβουλίαν και αυτενέργειάν των και μη γίνονται πλέον έρμαιοι του κάθε μπαγκαμπόντι που τους σέρνει σήμερα δια της βίας ή δια της ευγλωττίας του. Τι να πω δε δια τα φτωχά στρώματα που αναφέρεις; Είνε επάγγελμα η φτώχεια, την οποίαν με τόσην περιφρόνησιν αναφέρεις;

«Οι αναρχικοί», λέγει ο κ. Μπουχαρίν, «με το να αρνούνται την δικτατορίαν του προλεταριάτου, παραιτούνται του κυριότερου όπλου δια τον αγώνα». Αλλά ποιος μας εγγυάται ότι, αφού συνειθίσετε τα άτομα στην πειθαρχίαν αυτής της νέας καταστάσεως, της σκλαβιάς που δημιουργεί κάθε δικτατορία, θα θελήσετε να την καταργήσετε, και αν αυτό τότε θα εξαρτάται από τον δικτάτορα μόνον ή και από την κλίκα των υποδικτατόρων που δημιούργησε αυτή; Και δεν είναι ασφαλέστερον και ακινδυνώδεστερον όπλον δια τα άτομα, που θέλουν την χειραφέτησίν των το τρομερόν όπλον της πρωτοβουλίας των; Η δικτατορία και η πειθαρχία, μας λένουν, προβάλλοντές μας ως σκιάχτρο τους αστούς, είναι τα μόνα όπλα, με τα οποία μπορούμε να παλαίψουμε τον οργανωμένο κόσμο των αστών. Εμπρός στους τρομερούς στρατούς που διαθέτουν αι σημερινοί Κυβερνήσεις των, πώς θ' ανταπεξέλθουμε εάν δεν τους αντιτάξουμε και μείς τας ιδίας οργανωμένας δυνάμεις;

Δια να πολεμήσουν τας δυνάμεις αυτάς, εάν θέλουν να δώσουν μάχας ηρωικάς, μιμούμενοι τους ιππότας του μεσαίωου, είναι βέβαιον τότε, ότι πρέπει να συμμορφωθούν με την τακτική των αστών και με την ιεραρχίαν των. Η Κομμούνια των Παρισίων του '71 μας είναι ένα τοιούτο παράδειγμα. Πρέπει όμως να γνωρίζετε ότι αυτό το όπλο είναι επικίνδυνον και γι' αυτούς τους ιδίους επαναστάτας, και μη λησμονήτε ότι, δεν είναι δυνατόν να γίνη μία επανάστασις, εάν αι ιδέαι αυτής δεν μεταδοθούν λίγο πολύ σ' όλους τους ανθρώπους που θα την κάμουν, κατά τοιούτον τρόπον, ώστε όπου και αν βρίσκεσαι ν' ακούς επανάστασιν. Θα βρίσκεται ούτως ειπείν στον αέρα όπου θα βρίσκονται και θα την αναπνέουν και αυτοί οι στρατοί που θα έλθουν να την καταπνίξουν. Η κατάστασις αυτή θα παραλύση το πνεύμα εκείνο που τους κάμει νευρόσπαστα στα χέρια των αρχηγών των. Και δια να διαλύσουν τότε οι επαναστάται τας οργανώσεις των, δεν χρειάζεται να μεταχειρισθούν στρατηγικὰς ικανότητας και ηρωισμούς, αλλά πράξεις, αι οποίαι να διαταράζουν την παθητικήν των υπακοήν, ανοίγουσαι τα μάτια των στρατιωτών, εις μίαν νέαν κατάστασιν πραγμάτων

VIII

Πάντοτε, όταν οι λαοί ηθέλησαν να αντισταθούν εις ένα κατακτητή, εάν εξήτησαν να συγκεντρώσουν τας δυνάμεις των έπραξαν τούτο, διότι ετυφλώνοντο από την πλάνην του μιλιταρισμού, εις του οποίου την αποτελεσματικότητα επίστευον. Νικώμεναι όμως αι συγκεντρωτικά δυνάμεις των μια φορά, δεν ελευθερόνοντο πλέον, παρά δια μικροπολέμου λυσσώδους και συνεχούς.

Στρατιωτικώς η Ισπανία ενικήθη από τον Ναπολέοντα. Αι στρατιαί της κατεστράφησαν, η Κυβερνησίς της εσκορπίσθη, ο τόπος της κατεκτήθη και παντού ο εχθρός ήτο κύριος της καταστάσεως. Οι Ισπανοί όμως, ο λαός, εμίσει τον κατακτητήν και δεν άφισε την πάλην του. Κάθε σπίτι έγινε και ένα φρούριον, κάθε πέτρα, κάθε βάτος και μια ενέδρα για τον κατακτητή. Κάθε χωρικός και ένας στρατιώτης, ο οποίος υπομονητικά επερίμενε το θύμα του, δια να χαθή μετά την πράξιν του, γενόμενος ασύλληπτος, ως προστατευόμενος από την ανοχήν όλων και έτοιμος να ξαναρχίση πάλι μόλις του παρουσιάζετο η περίστασις. Ο μεμονωμένος στρατιώτης ήτο βέβαιος ότι κάποια σφαίρα θα του ήρχετο από κανένα δένδρον ή από καμμιά γωνιά κανενός σπιτιού ή καμμιά μαχαιριά θα εδέχετο την ώρα που δεν ήλπιζε. Μπαίνοντας σ' ένα χωριό κανένας λόχος ή τάγμα, εγνώριζεν ότι δεν θα εύρη ούτε νερό, ούτε τροφή. Παντού μοναξιά και ερημιά μπροστά στο δρόμον του κατακτητή, ενώ πίσω του και πέρα εσηματιζόντο κύματα καταδιωκτών αοράτων. Και αυτά όλα χωρίς να γίνη αισθητή καμμιά ανάγκη κεντρικής τινός δυνάμεως για να δίνη συμβουλὰς, διευθύνσεις ή διαταγάς. Η πρωτοβουλία του λαού υπερήρκει. Ο Ναπολέων εθραύσθη. Οι νικηταί μετά δύο έτη έφυγον νικημένοι. Το ίδιο έγινε και εις το Μεξικόν όταν ο Μπαντίγκ πήγε να θέση εις εφαρμογήν το «μεγάλο βασιλικό πνεύμα». Μετά λυσσώδεις μάχας εγένετο κυρίαρχος της καταστάσεως, κατακυριεύσας όλας τας πύλεις δια των αγρίων εφόδων του. Αλλά αι λαϊκαί ασυμμαχίαι, οι αόρατοι πολεμισταί, ηνάγκασαν τον κατακτητή να αφήση την λείαν του και να φύγη κακήν κακώς.

Αλλά προς τι να καταφεύγουμε στο παρελθόν; Μήπως και οι Ουκρανοί δεν έκαμαν και σήμερα το ίδιο στους Γερμανούς, εξαναγκάσαντες αυτούς να αποσυρθούν αμαχητί, παραδόσαντες εκουσίως το πλείστον μέρος των στρατιωτών και τον οπλισμόν τους προς αυτούς; Και μετά την προδοσίαν των Μπολσεβίκων δεν έκαμαν και πάλιν την κατάστασιν του Ντενικίν ανυπόφορον, ώστε, και άνευ της μάχης των Μπολσεβίκων, εάν δεν του έστελλαν και νέας δυνάμεις - για να τας απολέση κι' αυτές - θα άφινε το κατηραμένο, γι' αυτόν, έδαφος της Ουκρανίας;

Όλα αυτά αποδεικνύουν περιτράνωσ ότι η αληθής δύναμις έγκειται εις την θέλησιν των ατόμων, εις την ενέργειάν των και εις την πρωτοβουλίαν των, εφαρμοζομένων όταν επιστή η ώρα, με επιμονήν και συνέχειαν, χωρίς να αναμένωνται από κανένα διαταγαί και διευθύνσεις. Τας δικτατορίας τας μεταχειρίζονται μόνον εκείνοι, οι οποίοι θέλουν να κυριαρχήσουν επί των ομοίων των, και κατά συνέπειαν αισθάνονται τον φόβον από την αφύπνισιν της πρωτοβουλίας αυτών.

Η εξέγερσις ενός ολοκλήρου λαού είνε πάντοτε μία αυτόματος κίνησις, μία έκρηξις. Χωρίς αρχηγούς, χωρίς διαταγάς, με μόνη την ώθησιν των περιστάσεων, που έγιναν αισθηταί, για να εκτελέση πράξεις, των οποίων η ανάγκη επιβάλλεται. Μετά την νίκην ξεφυτρώνουν οι αρχηγοί - μετά τους Κερένσκυ, οι Λένιν - και περιορίζουν εις ένα σημείον, μιας περιορισμένης σκέψεως, την επανάστασιν, σύμφωνα με τα καπρίτσια των, τα συμφέροντά των ή τας ατομικάς πεποιθήσεις των.

Για μας η κοινωνική επανάστασις δεν μπορεί να συνίσταται σε μια αλλαγή των κυβερνώντων, αλλά σε μια πλήρη μεταβολή της κοινωνικής καταστάσεως. Εις την κατάργησιν όλων ανεξαιρέτως των τρεχουσών σημερινών πολιτικών και οικονομικών αξιών, δια να αφεθή η γη και τα μέσα της παραγωγής εις την διάθεσιν κάθε ανθρώπου.

Δεν είνε ο σκοπός μας να βάλουμε μια Εξουσία της εκλογής μας απάνω στο κεφάλι μας και να κάνουμε γυμνάσια πειθαρχίας. Εμείς θέλουμε να χειραφετηθούμε και επομένως να καταστρέψουμε κάθε εξουσία που θα προσπαθήση να αντικαταστήση την παλαιάν. Η πάλι εννοούμε να είνε παντού, όπου θα υπάρχη γη για απελευθέρωσι, εκμετάλλευσις για να εμποδισθή ένα σημείον σκλαβιάς, πολιτικής ή οικονομικής φύσεως για να κατασυντριβή. Και μια τέτοια κοινωνική επανάστασις δεν γίνεται με διαταγάς ή συμβουλάς από καμμιά κεντρική εξουσία, αλλά δια της γενικής ενεργείας αυτών των ατόμων, οπουδήποτε και εάν ευρεθούν επιθυμούντα την χειραφέτησιν των, θέτοντα την πρωτοβουλίαν των εις έργον.

Και γι' αυτό λέγω ότι περισσότερο φόβον έχει μια επανάστασις μας να εκφυλισθή από την οδόν Ευριπίδου, παρά να αποτύχη από την οδόν Σταδίου. Σκεφθήτε και θα δήτε ότι είνε όπως τα λέγω». Ακολουθεί ένα άλλο άρθρο του Σταύρου Κουχτσόγλου με τίτλο «Ποιος είνε ο κλέφτης και ποιος ο νοικοκύρης», το οποίο δημοσιεύτηκε στο τεύχος 72 της εφημερίδας «Άμυνα» (Τρίτη, 16 Ιουνίου 1920). Στο άρθρο αυτό ο Σ. Κουχτσόγλου ασκεί έντονη κριτική στην πολιτική και τις απόψεις του Αβραάμ Μπεναρόγια σχετικά με τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ):

«Ποιος είνε ο κλέφτης και ποιος ο νοικοκύρης

Ώστε λοιπόν ο κ. Μπεναρόγια δέχεται κι' αυτός το ξεκαθάρισμα. Ως εργάτης είμαι συμφωνότατος μαζί του, και πλειοδοτώ μάλιστα. Πρέπει χωρίς άλλο, όχι μόνον οι οργανώσεις να κάμουν το εσωτερικό αυτό ανακουφιστικό μπάνιο, αλλά και η Συνομοσπονδία, που αυτή προ πάντων, έχει απόλυτον ανάγκη ενός τοιούτου. Διότι τι ωφελεί αν το κάμουν μόνον αι οργανώσεις, η δε Συνομοσπονδία μείνη πάλιν αυτή το μίασμα της εις τας οργανώσεις;

Αλλ' από τα γραφόμενά του φαίνεται ότι κι' αυτός δεν είνε άλλο τι παρά ένα από τα πολλά μιάσματα που τριγυρνούν την δύστυχη Συνομοσπονδία και από τα οποία έχει άμεσον ανάγκη απαλλαγής. Διότι κατά βάθος δεν βλέπει εργάτην, αλλά ψήφον, δεν σκέπτεται οργανώσεις, αλλά βουλευτικί.

Τολμά μάλιστα να γράφη: «Φωνάζη ο κλέφτης, για να φύγη ο νοικοκύρης». Σωστά. Αλλ' ας δούμε ποιος είνε ο κλέφτης και ποιος ο νοικοκύρης.

Γνωρίζουμε ότι δυο είδη κλεφτών υπάρχουν. Οι κλέπτοντες φανερά, αυθαίρετα, και οι κλέπτοντες υπούλως. Από τους πρώτους, επειδή φαίνονται, είνε εύκολο να προφυλαχθή κανείς, αλλ' από τους δευτέρους, που κρατούν όλα τα προσχήματα των αστικών νόμων, τους «νομίμους» κλέπτας, απ' αυτούς είνε κάπως δύσκολο. Και όμως, αυτούς ακριβώς πρέπει να ξεκαθαρίσουμε, αν θέλωμε να σώσουμε την κοινωνία απ' την αθλιότητα.

«Ο Μαχαίρας, ο Δελαζάνος και ο Χατζημιχάλης», φωνάζει, «επούλησαν τους εργάτες». Αυτό θα πη ότι έχει απτάς αποδείξεις της πράξεώς των. Άρα έκαμαν κλοπήν φανεράν; Και αν είνε έτσι, οι κατερχόμενοι εις το Συνέδριον αντιπρόσωποι, δεν έχουν παρά να το λάβουν υπ' όψιν τους, και (επειδή δεν έχει αυτός και η παρέα του το κουράγιο να παρουσιασθή σ' αυτό), αφού το εξετάσουν και το βρουν βάσιμο, να τους ξεκαθαρίσουν.

Αλλά αυτός ο ίδιος, που καταγγέλλει τους άλλους, αφού πλέκει το εγκώμιον των εργατών «που ζύπνησαν (γνωρίζοντας μέσα του τι μαύρο ζύπνημα έκαμαν) και γίνονται σοσιαλισταί, για να μπορέσουν κάτω από την κόκκινη παντιέρα να γκρεμίσουν το κοινωνικό σύστημα», καταλήγει εις το: «Να γιατί οι εργάται παρεδέχθησαν πως είνε ανάγκη να γεινή και στη πολιτική μορφή της η πάλη των τάξεων. Γι' αυτό γυρεύουν πια (όχι χωρίς την ουρά σας) την σύνδεσιν των επαγγελματικών σωματείων των, με το κόμμα εκείνο, που αποβλέπει στην κατάλυσι του αστικού καθεστώτος, δηλαδή την άνοδο στην αρχή Μπεναρόγια και Σιας».

Εδώ ευρισκόμεθα προ ενός «νομίμου» εμπόρου... Προ ενός επιχειρηματίου, που κατώρθωνε να ζυπνήση ή να κοιμίση τους εργάτες, κατά τον τρόπον που επεδίωκεν αυτός, βέβαιος ων πλέον ότι θα μπόρεση και αυτός να κάμη μια «νόμιμον» κλοπή, αφού δεν μπορεί να κατορθώση την αυθαίρετον... Ο κανγάς για το πάπλωμα!...

Διότι αν μας ζυπνούσε διαφορετικά, δηλαδή πραγματικά, τότε αλλοίμονον στα συμφεροντάκια του, γιατί θα κάμναμε την εξής σκέψι. Εάν δεν μας δέρνη στο δρόμο η Κυβέρνησις, όπως έκαμνε άλλοτε, είνε διότι την ημέρα που θα θέληση να το κάμη αυτό, ο λαός σύσσωμος θα εξεγερθή και θα λυντσάρη τους εκτελεστάς. Εάν ο αριστοκράτης δεν ανοίγει πια στο πέρασμά του τον δρόμο κτυπώντας δεξιά και αριστερά καμτσικιές όπως άλλοτε, είνε γιατί οι δούλοι του που θα εκτελούσαν τις διαταγές του, τρέχοντας μπροστά στην άμαζά του, θα κομματιαστούν εκεί στον τόπο, με το πρώτο που θα θελήσουν να κτυπήσουν.

Εάν υπάρχη σχετική τις ισότης μεταξύ παραφέντου και εργάτου στους δρόμους ή στα δημόσια μέρη, είνε διότι ο εργάτης απέκτησε ένα αίσθημα προσωπικής αξιοπρέπειας, η οποία δεν του επιτρέπει να υποφέρει την προσβολήν του παραφέντου, και όχι διότι τα δικαιώματά του αυτά εγράφησαν στον κώδικα. Αν μας ζυπνούσε πραγματικά, θα μαθαίναμε ότι δεν είνε πλέον στους συνταγματικούς ή σοσιαλιστικούς νόμους που πρέπει να ζητούμε αυτά τα δικαιώματά μας. Δεν είνε μέσα σε ένα νόμον - σε ένα κομμάτι χαρτί, που μπορεί στο παραμικρό καπρίτσιο να το σχίση κανένας - που πρέπει να ζητήσουμε να προφυλάζουμε τα φυσικά μας δικαιώματα. Είνε μόνον όταν θα γίνουμε δύναμις ικανή να επιβολή τας θελήσεις της, που θα μπορέσουμε να κάμουμε σεβαστά τα δικάια μας.

Θέλουμε να έχουμε την ελευθερίαν του λόγου; Θέλουμε το δικαίωμα του συνέρχεσθαι; Δεν είνε από τη Βουλή, από τους Μπεναρόγηδες, που πρέπει να περιμένουμε την άδεια, δεν είνε από τον νόμον που πρέπει να το ζητιανεύσουμε αυτό. Ας γίνουμε μία δύναμις, αφυπνίζοντες την πρωτοβουλίαν των ατόμων, την αυτενέργειαν, διδάσκοντες αυτούς να μη αναμένουν τίποτε και να μη βασίζονται σε κανέναν επιχειρηματίαν Μπεναρόγια, αλλά στην ατομική τους δράσι μόνον, και τότε θα σχηματίσουμε δραστηριάς οργανώσεις, ικανάς να δείξουν τα δόντια τους, όταν θα θελήση κανένας να περιορίση τας ελευθερίας μας. Μόνον τότε θα είμεθα βέβαιοι ότι κανένας δεν θα τολμήση να εγγίση τα δικαιώματά μας, διότι όλοι οι εκμεταλλεζόμενοι θα σηκωθούμε – στον δρόμο, στα εργοστάσια, στους κάμπους – να τα υπερασπισθούμε. Αλλά τότε μόνον θα τα αποκτήσουμε, όταν θα παύσουμε να τα ζητιανεύουμε δυο ή τρεις ντουζίνες χρόνια από τους Μπεναρόγηδες, από την Βουλήν. Αι ελευθερίαι δεν δίδονται από τας Βουλάς, αλλά παίρνονται. Αι Βουλαί δεν κάμουν παρά να κωδικοποιούν τας ανάγκας που δεν μπορούν να αποφύγουν...

Αλλ' αν ζυπνούσαμε πραγματικά, και κάμναμε αυτές της σκέψεις, θα μας έπιανε φρίκη, γιατί θα βλέπαμε τότε τη πραγματική μορφή του Μπεναρόγια και των συν αυτώ. Και τότε δεν θα τρομάζαμε από εκείνους που νομίζουν την κοινωνική επανάστασι «πράσινα άλογα», όπως γράφει, αλλά από εκείνους που την νομίζουν βουλευτιλίκι δηλ. ανταλλαγή ρουσφετιών, και οι οποίοι, έχοντες ως καινούρια μάσκα της νέας των εκμεταλλεύσεως τον σοσιαλισμόν, εξασκούν, ως πραγματική εμπορική επιχείρησι, την πάλην των τάξεων, θωπεύοντες εμάς τους εργάτες, αποκλειστικώς, από αγάπη προς τα τομάρια μας, για να μπορέσουν κατ' αυτόν τον τρόπον ευκολώτατα να τα παραδώσουν στο

βυρσοδεψείον, που λέγεται Βουλή.

Κατά συνέπειαν το πραγματικό ζήτημά μας δεν συμφέρει στους διαφόρους Μπεναρόγηδες, γιατί τότε θα φανή φανερά πια ποιος είναι ο κλέφτης και ποιος ο νοικοκύρης. Γι' αυτό φαίνεται ξελαρυγγίζονται να μη λάβουν μέρος σ' αυτό το συνέδριο, που δεν μυρίζει βουλευτική, αποφεύγοντες ούτω και τας επικρίσεις της υπάρχουσας σήμερα αντιπολιτεύσεως, και όντες βέβαιοι ότι κατόπιν στο συνέδριο του κόμματος θα χειροκροτηθούν, και σαν καλοί σύντροφοι, αλληλοσυγχωρούμενοι, δια τα τυχόν λάθη, θα διασαλπίσουν την πλήρη επιτυχίαν των και την προσχώρησίν των και πέραν της 3ης Διεθνούς!»

Το άρθρο που ακολουθεί με τίτλο «Το Πρόγραμμα των εν παρενθέσει κομμουνιστών» δημοσιεύτηκε στα τεύχη 195 και 196 της εφημερίδας «Άμυνα» (Κυριακή, 18 και Δευτέρα, 19 Οκτωβρίου 1920) και ασκεί κριτική σε διάφορα σημεία του τότε Προγράμματος του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (ΣΕΚΕ, αργότερα ΚΚΕ):

«ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΕΝ ΠΑΡΕΝΘΕΣΕΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ

Στο 9ον άρθρον του προγράμματός των οι σοσιαλκομμουνισταί ζητούν άμεσον και οριστικήν κατοχήν των αγρών από τους αγρότας άνευ αποζημιώσεως, κατάσχεσιν των εκτάκτων κερδών των τσιφλικούχων και γαιοκτημόνων που απεκτήθησαν κατά την διάρκειαν του πολέμου, δια τον εφοδιασμόν των γεωργών με μηχανήματα, κατασκευήν υδραυλικών έργων και κατάργησιν των παλαιών χρεών που έχουν σε τοκογλύφους, μοναστήρια και το Κράτος.

Το άρθρον αυτό τεθέν ειδικώς προς παραπλάνησιν των αγροτών, θα το εξετάσωμεν εν περιλήψει, επιφυλασσόμενον να επανέλθωμεν εν εκτάσει επ' αυτού, μετά συνοπτικόν έλεγχον των 10 εντολών των καλογήρων.

Το κύριον αυτό ζήτημα οι συνδικαλισταί το αφήνουν συνήθως τελευταίο στα συνέδριά τους, ως δευτερεύον τάχα, διότι αντιλαμβάνονται ότι αν διασαφηνίσουν τας επ' αυτού απόψεις των δεν θα ημπορέσουν να σύρουν τον χωρικόν προς την ονειρευομένην επανάστασιν της εργατοκαπηλείας των. Με τας αορίστους φράσεις των «κατοχή των αγρών» και «εθνικοποίησις της γης» κλπ.. καλύπτουν τους απωτέρους σκοπούς των, προφασιζόμενοι ότι οι χωρικοί δεν μπορούν να εννοήσουν τας σοφάς ιδέας των, και οργανούνται αυτοί ως σωτήρες του λαού, εις εκτελεστικάς επιτροπάς, τοπικά τμήματα, επαρχιακά, ομοσπονδιακά, εθνικά δια να λάβουν μέρος εις όλην την πολιτικήν ζωήν όπου μπορεί να κερδηθή καμμία έδρα, κάμνοντες τον σοσιαλιστήν, εάν η αντίληψις του κοινού τον δέχεται ή συζητούντες για τα συμφέροντα του κανδηλανάπτου εάν ιδούν ότι το κοινόν δεν φθάνει πέραν αυτού... Ελπίζουν ούτω ότι θα βάλλουν πόδι στην πολιτικήν και θα αντικαταστήσουν την παλαιάν οργάνωσιν θεσπίζοντες νέους νόμους, κάτω από τους οποίους οφείλουν να υποταχθούν όλα. Και αυτό το ονομάζουν κοινωνικήν επανάστασιν.

Η κατάκτησις της γης, των μηχανών και όλου του κοινωνικού πλούτου δεν γίνεται δια διαταγμάτων, ως είπομεν εξετάζοντες τα προηγούμενα άρθρα τους (περιττόν δε να επανέλθωμεν) και το να αλλάζωμεν αφεντάδες δεν είναι ικανοποίησις που να αξίζει μίαν επανάστασιν.

Εκείνοι οι οποίοι θα κάμουν την επανάστασιν δεν έχουν να περιμένουν τίποτε από κανένα Κράτος. Είναι από τους εαυτούς των που θα βγη η χειραφέτησίς των. Οφείλουν λοιπόν αυτοί να γνωρίζουν πώς θα ενεργήσουν και η τοιαύτη ενέργειά των δεν έχει καμμίαν ανάγκην επικυρώσεως από κανένα Κράτος. Μη έχοντες καμμίαν μικροφιλοδοξίαν μας να εκπληρώσωμεν, καμμίαν εκμετάλλευσιν εις βάρος του λαού να κάμωμεν και μη προσβληθέντες εκ του προστύχου πάθους της αρχομανίας των καλογήρων, ομιλούμεν συγκεκριμένως προς τους αγρότας και τους λέγομεν.

Αγρόται. Μη πλανάσθε όπως οι συνάδελφοί σας της Ρωσσίας από τις μεγάλες φράσεις των σοσιαλιστών οι οποίοι ζητούν να σας σύρουν σε νέα σκλαβιά. Μάθετε ότι άλλοτε η γη ανήκε στις κοινότητες, αι οποίαι απηρτίζοντο απ' αυτούς τους γεωργούς που καλλιεργούσαν τη γη με τα χέρια τους. Αλλά με κάθε είδους απάτην, δόλον, βίαν, αρπαγήν, απέτυχαν να σας την αφαιρέσουν. Όλαι αυταί αι γαίαι που ανήκουν σήμερα εις εν κύριον ή εις το Κράτος ή εις τα μοναστήρια, ήσαν άλλοτε της κοινότητος, ιδικαί σας. Σήμερον αισθάνεσθε την ανάγκην να ζήσετε σεις και αι οικογένειαί σας. Ανάγκη λοιπόν να οργανωθήτε κατά κοινότητας και να πάρετε πίσω τους αγρούς σας, δια να τους

θέσετε εις την διάθεσιν εκείνων οι οποίοι θέλουν να τα καλλιεργήσουν οι ίδιοι. Αι υποθήκαι είνε άδικοι. Με το να σας εδάνεισαν χρήμα, δεν έχει κανένας το δικαίωμα να σας αποξενώσει της γης σας η οποία, άνευ της εργασίας σας, δεν έχει καμμίαν αξίαν. Η Διεθνής των Χωρικών οφείλει να καύση τους τίτλους των υποθηκών και να κατάργηση μια για πάντα το επαχθές σύστημα... Οι φόροι που σας κατατσακίζουν καταβροχθίζονται από συμμορίας υπαλλήλων, όχι μόνον αχρήστων, αλλά και εντελώς επιζημίων. Καταργήσατέ τους, λοιπόν. Ανακηρύξατε την χειραφέτησίν σας και δηλώσατε ότι γνωρίζετε να κάμνετε τις δουλειές σας μόνοι σας, πολύ καλύτερα από τους γαντοφορεμένους κυρίους.

Σας χρειάζεται ένας δρόμος; οι κάτοικοι των πέριξ κοινοτήτων, οι οργανώσεις των, ας συνεννοηθούν αναμεταξύ τους και θα τον κάμουν καλύτερον, παρά ο υπουργός των Δημοσίων Έργων.

Σιδηρόδρομος; Αι οργανώσεις των ενδιαφερομένων κοινοτήτων μιας ολοκλήρου επαρχίας θα τον κάμουν καλύτερον από τους εργολάβους, οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο δια τα εκατομμύρια που θα επισσωρεύσουν παρά δια τον δρόμον. Σχολεία; Θα τα κάμετε πολύ καλύτερα δια των οργανώσεών σας, παρά δια μέσου του υπουργού της Παιδείας. Το Κράτος είτε αστικόν, είτε σοσιαλιστικόν, δεν έχει τίποτε να κάμη σ' αυτά. Θα τα κάμετε σεις πολύ καλύτερα απ' αυτούς, διατηρούντες την πλήρη αυτονομίαν σας.

Θέλετε να υπερασπισθήτε από ξένους επιδρομείς; Μάθετε να υπερασπίζεσθε σεις οι ίδιοι, μη εμπιστευόμενοι εις κανένα ποτέ αρχηγόν, ο οποίος, βεβαιότατα, θα σας προδόση. Γνωρίσατε ότι ποτέ στρατός δεν μπόρεσε να σταματήσει έναν επιδρομέα, και μόνον όταν ο λαός, ο χωρικός είδε ότι το συμφέρον του ήτο να κρατήσει την ανεξαρτησίαν του, εξεφάνισε τας τρομερωτέρας και γενναιοτέρας στρατιάς.

Σας χρειάζονται εργαλεία, μηχαναί; Συνεννοηθήτε με τους εργάτας των πόλεων οι οποίοι θα σας στείλουν δι' ανταλλαγής των προϊόντων σας, χωρίς κανένα διάμεσον Κράτος ή παραφέντη, οι οποίοι εξάπαντος θα κλέψουν και από τον εργάτην που κάμνει το εργαλείον και από τον χωρικόν που το αγοράζει. Κρημνίσατε το Κράτος, αλλά χωρίς να το αντικαταστήσετε. Κάμετε δικήν σας επανάστασιν. Καταλάβετε την γην δια των οργανώσεών σας, και δηλώσατε αυτήν κοινήν, εργαζόμενοι κοινώς. Καταργήσατε τας τοκογλυφίας και κάθε ίχνος εκμεταλλεύσεως και δουλείας, κηρύττοντες την απόλυτον ανεξαρτησίαν σας, όπως θα κάμουν και οι εργάται των πόλεων. Οργανωθήτε συνδεόμενοι δι' ελευθέρων ομοσπονδιών κατά κοινότητος κατ' επαρχίας, αλλά προσέξατε μη περιπλέξετε την επανάστασιν σας με ανθρωπάρια, τα οποία επεμβαίνοντα, θα σας παρουσιασθούν ως αγροτοσωτήρες, δια να σας σύρουν σε νέα σκλαβιά. Κάμετε την δουλειά σας σεις οι ίδιοι, δια των οργανώσεών σας, χωρίς να περιμένετε τίποτε από κανένα. Αυτή είνε η μόνη αλήθεια, η καθαρή αλήθεια.

Εις το 10ον άρθρον υπόσχονται την γενικήν αμνηστειάν δι' όλους τους πολιτικούς και στρατιωτικούς καταδίκους ή υποδίκους.

Σύμφωνοι. Όλοι αυτοί πρέπει να αμνηστευθούν. Τόσον οι πολιτικοί, όσον και οι στρατιωτικοί. Δεν είνε έγκλημα να έχη κανείς άλλην γνώμην από την του Πάπα· όπως δεν είνε κακούργημα διότι ένας άνθρωπος δεν υπήκουσε στις διαταγάς των εξ επαγγέλματος ανθρωποκτόνων, δια να υπάγη να σκοτώση αδελφούς του. Αλλά μίαν απορίαν δεν μας λύουν οι καλόγηροι.

Διατί στην Ιταλίαν που έχουν στο κοινοβούλιον 165 βουλευτάς δεν κατόρθωσαν να επιτύχουν την αμνηστειάν τόσων χιλιάδων πολιτικών και στρατιωτικών καταδίκων και υποδίκων; Διατί στην Γαλλίαν, που δεν έχουν ολιγότερους, δεν κατόρθωσαν επίσης την αμνηστειάν περισσοτέρων χιλιάδων πολιτικών και στρατιωτικών καταδίκων; Εμπορούν να μας το εξηγήσουν αυτό ή δεν το γνωρίζουν; Όχι. Όλοι οι τσαρλατάνοι, όλοι οι απατεώνες του λαού το γνωρίζουν. Υποσχόμενοι αυτό, είνε αδύνατον, να μη γνωρίζουν και οι καλόγηροί μας, ότι ψεύδονται. Η απάτη προς ψηφοφορίαν τούς αναγκάζει να ψεύδονται σήμερα, όπως αύριον εν το κοινοβουλίω, η απάτη προς το συμφέρον, θα τους αναγκάζη να προδίδουν. Όλοι ειξεύρουν, ότι από το κοινοβούλιον δεν μπορεί ποτέ να βγη δικαιοσύνη, ελευθερία πραγματική δια τον λαόν. Γνωρίζουν ότι κάθε πραγματικόν δίκαιον του λαού, είνε εναντίον των συμφερόντων του κοινοβουλίου, και εν τούτοις, θέλουν να εισέλθουν, όχι βεβαίως δια να καταπολεμήσουν τα συμφέροντα του κοινοβουλίου, διότι τότε θα τα καταπολεμούσαν απ' έξω

αλλά δια να δημιουργήσουν εν αυτώ και δική τους μερίδα... κολλώμενοι σαν τσιμούργια στο κοινωνικό σκελετό για να βυζάζουν κι' αυτοί με την σειρά τους...

Δια να πραγματοποιηθή η αμνηστία, πρέπει να εγερθή ο λαός και να την επιβάλει. Τότε μόνον οι άρχοντες, την ανάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι, θα ευδοκήσουν να βγάλουν κανένα ουκάζιον αμνηστίας, εάν εν τω μεταξύ δεν επέμβουν πάλιν οι σοσιαλισταί και τα θαλασώσουν. Δι' αυτό πρέπει ο λαός να θέσει στερεάς βάσεις στις οργανώσεις του, δια να απομακρύνη την επέμβασιν κάθε βαγαπόντη, ο οποίος θα ελάμβανε την τόλμην να σταματήσει ή να μετριάσει, δια ναρκωτικών μέσων, τας κινήσεις του. Η οργάνωσίς του πρέπει να είνε ελευθέρα και να στέκη μακράν από κάθε πολιτική σαπίλαν, κλείουσα ούτω την δίοδον εις τους διαφόρους αρριβίστας, είτε ριζοσπάσται λέγονται, είτε σοσιαλισταί, από του να αναμιγνύονται στις υποθέσεις της, βεβαία ότι, αναμιγνυόμενοι, θα την προδώσουν.

Όλη η πολιτική σοσιαλιστική ιστορία, από της εμφανίσεως του Μαρξ και εντεύθεν, αυτό μαρτυρεί. Παντού και πάντοτε ο εργάτης επροδόθη απ' αυτούς.

Και εις αυτό ακόμη, το εφαρμοσθέν σοσιαλιστικόν σύστημα εν Ρωσσία, την προδοσίαν του εργάτου βλέπουμε. Δηλαδή εργάται στενάζουν εις τας φυλακάς δια τα πολιτικά των φρονήματα, και χιλιάδες στρατιώται φυλακίζονται ή τυφεκίζονται, δια τον απλούστερον λόγον, ότι αρνούνται να λερώσουν τα χέρια τους μέσα σε ανθρώπινον αίμα. Αι λέξεις μόνον ήλλαξαν, αλλ' η μονάδα, η ουσία έμεινε η αυτή. Έρμαιον των αρχηγών (αστών ή σοσιαλιστών) ο εργάτης και ο αγρότης δεν θα ελευθερωθή ειμή μόνον την ημέραν που θα κρημνίση αυτούς, αναλαμβάνων δια των ελευθέρων οργανώσεων του και δια της αναμεταξύ των οργανώσεων ελευθέρας συνεννοήσεως, τα ηνία της κοινωνικής ζωής, ρυθμίζων την παραγωγήν κατά τον επωφελέστερον τρόπον και την κατανάλωσιν κατά τας ανάγκας που θα παρουσιασθούν, και καταργών ούτω και τας φυλακάς και τας ανθρωποκτονίας, διότι δεν θα υπάρχη πλέον τότε πολιτική αιτία δια να δημιουργή πολιτικούς κατάδικους αλλ' ούτε οικονομική αιτία δια να δημιουργή ανθρωποκτονίας.

Όπως αι φυλακαί θα γίνουν τότε περιττοί, έτσι και οι στρατοί, διότι ο λαός θα είνε βέβαιος ότι ουδείς ξένος επιδρομέυς θα τολμήση να πολεμήση τας οργανώσεις του, και εάν δοκιμάση κανένας, θα αφήση τας στρατιάς του εντός των οργανώσεων και θα είνε ευτυχής εάν δυνηθή να απόδραση εκ των χειρών των ιδίων του στρατιωτών.

Εις το δου άρθρον ζητούν την επίταξιν των μεγάλων οικιών και κτιρίων για να εξασφαλίσουν φθηνή κατοικία για τον εργαζόμενον λαόν, να κλείσουν τα ανθυγιεινά σπίτια και να ανοικοδομήσουν αμέσως τα κατεστραμμένα χωριά και πόλεις.

Σαν να βρισκόμαστε στον καραγκιόζη. Αλλά τέλος, μολονότι αυτό το άρθρον μπορούν να το χρησιμοποιήσουν μόνον δια την είσοδον σε καμμίαν νευρολογικήν κλινικήν ουχ' ήττον ας υποθέσουμε ότι το φέρουν στην Βουλήν και ας εξετάσουμε τι μπορεί να βγή απ' αυτήν.

Η Βουλή ως γνωρίζουμε είνε μια μεγάλη αίθουσα όπου μαζεύονται οι συνάδελφοι βουλευταί. Μεταξύ αυτών των ανθρώπων που επιφορτίζονται να διορθώσουν τις στραβές υποθέσεις του λαού, μια φιλία συν τω χρόνω αποκαθίσταται. Αυτή η φιλία δεν είνε ούτε εκ συμπαθείας ούτε εξ εμπιστοσύνης αλλά συναδελφότης ή μάλλον κάτι διάμεσον μεταξύ αυτής και της συνενοχής.

Δια να γίνονται καλά οι δουλειές, έλεγε ο Μοντεσκιαί πρέπει να είνε αι δυνάμεις της Βουλής χωρισταί. Και στην αρχή είνε χωρισταί - αλλά σιγά-σιγά γειτονεύουν και συναντώνται όχι μόνον μέσα στη Βουλή αλλά και στους προθαλάμους, στους διαδρόμους, στα Υπουργεία, στις αιθούσας των δημοσίων ταμείων, στα θέατρα, στα καφενεία. Αδελφικοί σχέσεις γεννιούνται πλέον αναμεταξύ των. Αι δυνάμεις δεν ανακατεύονται, συνδέονται πλέον. Συνδέονται από συμπάθειαν από συνήθειαν ή από τη γειτονιά που έχουν μέσα στη Βουλή, σπανίως δε από αρχάς. Μαλώνουν από το βήμα να κατηγορηθούν αναμεταξύ τους, χωρίς όμως να διακοπούν αι σχέσεις των, μαρτυρούντες ούτω ότι δι' αυτούς δεν είνε η πολιτική γνώμη των που λογαριάζεται αλλά ο τρόπος πώς να συγκρατηθούν... Από οποιονδήποτε ορίζοντα και αν εξεκίνησαν στο ίδιο μέρος κατέληξαν... αυτό τους ενδιαφέρει και αν είνε ο ένας φαντάρος ο άλλος του ιππικού και ο άλλος πυροβολητής είνε προ παντός και οι τρείς στρατιώται - και αν είνε ο ένας συντηρητικός ο άλλος ριζοσπάστης και ο άλλος σοσιαλιστής πρώτ' απ

όλα είνε βουλευταί. Βεβαίως ο καθένας μπορεί να διατηρή την προτίμησίν του δια το όπλον του ή δια το κόμμα του αλλά δεν έπεται εκ τούτου ότι θα μεταχειρισθί και ως εχθρόν τον συνάδελφον ενός άλλου όπλου, τον έχοντα εναντίον γνώμην. Έπειτα υπάρχει πολύ μικροτέρα διαφορά μεταξύ δύο βουλευτών ενός συντηρητικού και ενός επαναστάτου, παρά μεταξύ δύο επαναστατών του ενός βουλευτού και του άλλου όχι.

Το βουλευτικί είνε ένα επάγγελμα, το οποίον έχει τους τρόπους του, τας μεθόδους του και αν δεν θέλη πολλάς πολιτικός αρετάς, θέλει όμως εκείνος που το μετέρχεται, να φαίνεται ότι κάτι κάμνει και να αρέσκη. Άλλως τε ασπάζεται κανείς αυτό το επάγγελμα όπως θα ησπάζετο και ένα άλλο, ή διότι του ήρεσε, ή διότι δεν βρίσκει άλλο πιο τεμπέλικο και προσοδοφόρο. Μεταξύ όμως ενός υπαλλήλου που φοβάται να μη χάση την θέσι του και ενός βουλευτού δεν υπάρχει καμμία διαφορά. Ο υπάλληλος ξεσκονίζει και περιποιείται τον προιστάμενόν του, υποκρινόμενος ότι ενδιαφέρεται τόσο πολύ γι' αυτόν· ο βουλευτής, ως πιο κατεργάρης, τάζει τον ουρανό με τ' άστρα στο χάχα του τον ψηφοφόρο. Όταν πλησιάζουν οι εκλογές όλες οι δουλειές σιάζουν. Σπίτια επιτάσσονται, ο Νείλος κατεβαίνει στη Θεσσαλία διασχίζων την Μεσόγειον! Και και... Όταν ένας βουλευτής τύχη να βρεθή σε κίνδυνον δεν θα κάμη μόνον την σκέψιν: «αυτό που θα κάμω είνε μια υποχώρησις των αρχών μου» αλλά και την σκέψιν: «τι θα κάμω αν χάσω την θέσιν μου;» Γιατί του είνε δύσκολον να ξεκολλήση απ' εκεί που βρήκε να... βυζαίνη.

Η βουλή στη καλή της ή κακή της χρονιά, θάχη 700-800 σχέδια και προτάσεις νόμων· προσθέσατε άλλες τόσες τροποποιήσεις· κρατήστε λογαριασμόν μερικών εκατοντάδων επερωτήσεων - ενώσετε και κάμποσες χιλιάδες φακέλους αναφορών και θα λάβετε μίαν μικράν ιδέαν της Βαβυλωνίας αυτής. Θα ερωτήσετε, πότε βρίσκει καιρό και τα συζητεί αυτά; Δύο ή τρείς ώρες 3-4 φορές την εβδομάδα στις περιόδους της. Στην αρχή μαζεύονται συνομιλούντες και θορυβούντες οι βουλευταί. Κατόπι, σηκώνεται ο πρόεδρος και απαγγέλλει με μια σταθερή φωνή τον τίτλο του σχεδίου ενός νόμου, εν μέσω της γενικής αδιαφορίας. Αρχίζει να αναγιγνώσκη και στο τέλος κάθε παραγράφου ερωτά: «έχει κανείς αντίρρησιν;» Κανείς. Ψηφίζονται λοιπόν έτσι εκατοντάδες νόμων και κανένας δεν ξέρει τι είνε και τι γίνονται. Ποίαν δε πρότασιν να εξετάσουν πρώτα μέσα σ' αυτήν την θάλασσαν των προτάσεων; Και αν θελήσουν να φανούν ευνοϊκοί σ' ένα επάγγελμα ή σε μια επαρχία δεν θα σηκωθούν άλλα επαγγέλματα ή επαρχία να ζητούν και εκείνες ένα νόμον; Χωρίς άλλο. Τότε δεν είνε που αρχινά το παζάρευμα. Ψήφισε για τους δερματοπόλας μου να ψηφίσω για τους υποδηματοποιούς σου ή ψήφισε για τους σιδηροδρομικούς μου να ψηφίσω για τους πνευματοπόλας σου... Τέλος οι κ.κ. βουλευταί συμφωνούν για τα συμφέροντά τους συναμεταξύ τους και μόνον αι υποθέσεις του λαού μένουν εκκρεμείς.

Μέσ' στη βουλή είνε 300 βουλευταί· για να ψηφισθί ένας νόμος πρέπει τουλάχιστον να ικανοποιή τους μισούς. Κι' απ' αυτούς πάλι ο καθένας ως προς τας λεπτομερείας, την εφαρμογή κτλ. θα έχει - δεν γίνεται - ιδικήν του γνώμην. Έτσι δε από τροποποιήσιν σε τροποποιήσιν καταλήγουν εις ένα νόμον, που δεν έχει καμμία ομοιότητα με τον προταθέντα αρχικώς. Όλοι οι μεταρρυθμιστικοί νόμοι αυτό παθαίνουν.

Ας υποθέσουμεν ότι οι καλόγηροι ζητούν την επίταξι των μεγάλων οικιών και κτιρίων. Άλλος προσθέτει «και των ξενοδοχείων». Τρίτος ζητεί και τα θέατρα. Και τα ρεστωράν προσθέτει άλλος και έτσι από τροποποιήσι, αφίνουν τους καλογήρους προς επίταξιν μόνον το κτίριον του Δρομοκαϊτείου. Κλείστε, λέγουν τα ανθυγιεινά σπίτια οι καλόγηροι. Όλα του Ψυρρή προσθέτει άλλος. Και το Βατραχονήσι λέγει τρίτος. Και των Ασωμάτων λέγει άλλος. Και από τροποποιήσι σε τροποποιήσι κλειούν μόνον τους καλογήρους στο επιταχθέν μεγάλο κτίριο...»

Και ένα αναρχικό αντι-εκλογικό άρθρο-μανιφέστο του Σταύρου Κουχτσόγλου με τον τίτλο «Δεν ψηφίζω», που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 210 της «Άμυνας», τη Δευτέρα, 2 Νοεμβρίου 1920.

«ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ (1)

Παρήλθεν ήδη αιώνας αφ' ότου οι αστοί εφεύρον το μέσον της ψήφου, δια να καταπνίγουν δι' αυτού τους πόθους του λαού, και να τον κρατούν στην αθλιότητα, τούτου, επί τόσα έτη να κάμουν να πιστέψη ότι αυτός - ο πεινασμένος, ο κουρελιάρης, ο άθλιος - είναι ο Κυρίαρχος, αυτοί δε οι υπηρέται του. Και επί 120 έτη τώρα πίστευα κ' εγώ ο εργάτης - βιομήχανος ή αγρότης - το ψεύδος των αυτό ως αλήθειαν, την κοροιδίαν τους αυτήν ως σοβαρότητα. Και ετυραννήθην παντοιοτρόπως, και εβασανίσθην επί γενεάς γενεών δια να φέρω «τους καλύτερους» εις τα πράγματα, όπως με υπηρετήσουν, και οι εκλεκτοί μου αυτοί υπηρέται, ερχόμενοι στα πράγματα, πρώτον μέλημα είχαν πάντοτε πως να με βυθίσουν περισσότερο μέσα στο βούρκο της αθλιότητας, απολαμβάνοντες εκ της δυστυχίας μου και ζώντας εκ του θανάτου μου.

Αρκεί πλέον ως εδώ. Παύω πλέον του να έχω τον τίτλον του Κυρίαρχου με υπηρέτας. Δεν θέλω κανενός την υπηρεσίαν, διότι απεφάσισα να υπηρετήσω ο ίδιος τον εαυτόν μου. Δι' ο αποφασίζω και λέγω.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι ενόησα πλέον ότι όλοι - Μοναρχικοί, Συνταγματικοί, Δημοκράται, Σοσιαλισταί κλπ - είναι ψεύτες, και ότι όλοι αυτοί, θέλοντες να εργασθούν, προσφέρονται προθύμως να με υπηρετήσουν δήθεν, πράγματι δε να απολαύσουν αυτοί εκ των στερήσεών μου και να ζήσουν ευτυχείς αυτοί καθ' όλην των την ζωήν εις βάρος μου, αναγκάζοντες εμένα να εργάζομαι δια να διατάσσουν αυτοί και να καρπούνται αυτοί.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι δεν θέλω πλέον να εκλέγω με τα χέρια μου τους τυράννους μου, επικυρώνων ούτω κάθε τετραετίαν δια της εφευρέσεώς των - της ψήφου το επαχθές αυτό κοινωνικόν Συμβόλαιον, το οποίον με συγκρατεί μέσα στην απόγνωσιν, στον μαρασμόν και στον θάνατον.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι δεν θέλω πλέον να τρέχω κάθε 4ετίαν, σα σκύλος να εκλέξω δια της κάλπης, εγώ ο ίδιος τους τυράννους που θα λάβουν ενεργόν μέρος εις την λειτουργίαν του συστήματος αυτού, δια να κατασυντρίβουν τους αδυνάτους εάν ζητήσουν λίγο ψωμί στην πείνα τους, πληρώνων, εγώ, αυτούς δια το αποτρόπαιόν των έργων με χρήμα, με προνόμια, με τιμάς.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι έπαυσα να περιμένω πλέον την σωτηρίαν μου από το θαύμα της ψήφου μου. Πέρασε η εποχή των θαυμάτων, των μάγων, των αγίων, των πνευματιστών, της ψήφου. Σπάζω το κομβολόγιον αυτό των θαυμάτων και αναλαμβάνω την πρωτοβουλίαν μου, οργανούμενος οικονομικώς και μακράν από την πολιτικήν σαπίλαν των επιτηδείων, ως ενοήσας πλέον ότι η χειραφέτησίς μου θα συντελεσθή τότε μόνον και θα επιδοθώ ο ίδιος πλέον - δια της οργανώσεώς μου - εις την αποκατάστασιν της θέσεώς μου.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι θέλω την εξαφάνισιν πλέον του αισχρού τούτου εμπορίου, όπου οι άνθρωποι αναγκάζονται να πουλούν τα χέρια τους, την ικανότητά τους, τας γνώσεις των, τα κρέατά τους, τας θυγατέρας των, τους υιούς των, τας οικογενείας των, τας φιλίας των, και να τους εκμεταλλεύωνται οι τραπεζίται, οι έμποροι, οι βιομήχανοι, οι μεσίται, η θρησκεία, η γραφειοκρατία, το κράτος, και να εκμεταλλεύεται ο ιατρός τον άρρωστο, ο παπάς τον πεθαμμένο και να τρέχουν όλοι σα στραβοί στον κατήφορο του εξευτελισμού των, προσέχοντες μόνον στο χρήμα, στην φιλοδοξία και στην απόλαυσι του κτηνώδους των εγωισμού.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι θέλω την εξαφάνισιν πλέον αυτού του αγοράζοντος και πουλούντος την χαμοζωήν του, συρφετού που απαρτίζει την σημερινήν Κοινωνίαν, και την αναδημιουργίαν μιας νέας και ελευθέρας κοινωνίας δια των οργανώσεών μου, εντός των οποίων και μόνον το άτομον θα εύρη πλήρη την ελευθερία και την αξιοπρέπειάν του.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι εκατάλαβα πλέον ότι αυτοί που παίρνουν μια ετικέττα Ελευθεροφρόνων, Φιλελευθέρων,

Σοσιαλιστών κλπ. και κολλούν σαν ψείρες απάνου στην ψώρα μου με την υπόσχεσιν ότι θα την θεραπεύσουν, δεν κάμνουν τίποτε άλλο παρά να αυξάνουν την φαγούρα της, ανοίγοντες βαθύτερα τις πληγές της, να με κρατούν σε μια ελεεινοτάτη κατάστασι από την οποίαν δεν θα απαλλαχθώ παρά μόνον την ημέραν που θα τις πετάξω για πάντα από πάνω μου και θα περιορισθώ προς θεραπείαν μου εις το σανατόριον της οργανώσεώς μου.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι είδα πλέον ότι δι' αυτού του μέσου διέρχομαι όλην μου την ζωήν στον πισινό του βοδιού μου οργώνοντας την γη, με ένα τίτλο Κυριάρχου, ενώ αυτοί που με παρουσιάζονται ως Εθνικόφρονες, Φιλελεύθεροι, Σοσιαλισταί κλπ. δια να με υπηρετήσουν δήθεν, απολαμβάνουν όλας τας φυσικάς καλλονάς, ακούουν μουσική αυτοί, την στιγμὴν που εγώ ακούω... του βοδιού μου, λούζονται με μυρωδικά αυτοί, την στιγμὴν που καθαρίζω εγώ κοπριές, κραιπαλούν αυτοί, την στιγμὴν που εγώ μισοπεθαμμένος, βρέχω το ξεροκόμματό μου για να το φάγω.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι ζύπησα πλέον απ' τον λήθαργον στον οποίον μ' εβύθισαν όλοι αυτοί οι τσαρλατάνοι και είδα ότι η φύσις επροίκισε και εμένα όπως κι' αυτούς με μυαλό για να το αναπτύξω όσο μπορώ· με μάτια δια να βλέπω ό,τι ωραίο μ' αρέσει· με αυτιά δια να ακούω όσους ήχους με ευχαριστούν· με όσφρησιν δια να μυρίζω ό,τι ευωδιά προτιμώ· με γεύσι δια να δοκιμάζω ό,τι ουσία με γουστάρει· με δόντια, στόμαχον δια να μασσώ και να στέλνω στον στόμαχόν μου όσην ανάγκην έχει τροφής· με πόδια δια να τα διευθύνω και να περπατώ όσο θέλω και με χέρια δια να εργάζωμαι σύμφωνα με την ανάγκην που θα μου παρουσιάζεται προς ικανοποίησιν των ανωτέρω ορέξεών μου.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι όλα αυτά τα όργανα με τα οποία με επροίκισε η φύσις, δια του μέσου αυτού της ψήφου, μου τα καθυπέταξαν οι κατεργαρέοι, και καμμιά κίνησις πλέον δεν μου μένει ελευθέρα. Όλαι μου οι ανάγκαι των ματιών μου, του μυαλού μου, των αυτιών μου, της μύτης μου, των δοντιών μου, του στομάχου μου, των ποδιών μου και των χεριών μου, εξαρτώνται από το «Αποφασίζομεν και διατάσσομεν» των Εθνικοφρόνων, των Φιλελευθέρων, των Σοσιαλιστών και λοιπών βαγαπόντηδων, οι οποίοι προσφέρονται ως υπηρέται δήθεν εμού του Κυριάρχου και με κοροϊδεύουν.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι είνε επάναγκες πλέον να βάλω δια των οργανώσεών μου κάθε κατεργάρη στη θέσι του καταργώ το «Αποφασίζομεν και διατάσσομεν» είτε από τον Γούναρην προφέρεται, είτε από τον Βενιζέλον, είτε από τον Μπριάν, είτε από τον Λένιν. Να «αποφασίζετε και να διατάσσετε» τα τομάρια σας μόνον του λοιπού, διότι ο φυσικός και αληθής νόμος αυτό λέγει· κάθε άτομον «να αποφασίζη και να διατάσση» τον εαυτόν του μόνον σύμφωνα με τας ανάγκας του, καθώς και κάθε οργάνωσις σύμφωνα με τας ανάγκας των μελών αυτής.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι η ιστορία με edίδαξε ότι η Πειθαρχία και η Υπακοή εις το «αποφασίζομεν και διατάσσομεν» των άλλων, εμπρικλείουν μέσα των όλην την κακομοιριά μου, την στέρησιν και τον θάνατον όχι μόνον τον ειδικόν μου αλλά και της συζύγου μου και των τέκνων μου, κ' εκείνων που γεννήθηκαν κ' εκείνων που θα έχουν το ατύχημα να γεννηθούν, κατερημώνουσαι ούτω ολόκληρους οικογενείας και ολόκληρα έθνη, προς απόλαυσιν μερικών φιλοδοξών ανόητων, βαρβάρων αρχομανών, κτηνανθρώπων.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι αντελήφθην καλώς πλέον ότι ένας φυσικός νόμος υπάρχει το Πειθαρχείν και Υπακούειν προς ικανοποίησιν των αναγκών του οργανισμού μου, αι οποίαι ανάγκαι θα γίνουν βεβαίως αισθητοί και από τα λοιπά μέλη της οργανώσεώς μου και θα εκπληρωθούν δι' αυτής και μόνης.

ΔΕΝ ΨΗΦΙΖΩ

Διότι θέλω να ζήσω ελεύθερος πλέον και την ελευθερία μου αυτήν είνε αδύνατον να μου την δώσουν οι οποιοδήποτε επιτήδειοι καιροσκόποι δια του «αποφασίζομεν και διατάσσομεν» δι' αυτό «αποφασίζω και διατάσσω» κ' εγώ τον εαυτό μου, ίνα οργανούμενος μακράν από κάθε φαυλότητα, επιβάλω προς αυτούς την ελευθερίαν, δια των οργανώσεών μου. Έχω δε την πεποίθησιν, ότι, εάν,

ούτω σκεπτόμενος, κάθε εργάτης λάβη την ιδίαν απόφασιν με μένα, εντός ολίγου χρονικού διαστήματος θα δοκιμάσουμε τα καλά αποτελέσματα των ελευθέρων και απηλλαγμένων από κάθε πολιτικήν σαπίλαν οργανώσεών μας».

(1) Το άρθρο του συνεργάτου μας ελήφθη χθες το πρωί μολονότι ταχυδρομημένο απ' το Βόλο στις 28 π.μ. Χθες επίσης, και μάλιστα αργότερα, λάβαμε από τον ίδιο και άλλο γράμμα παλαιότερον ακόμα της 23ης π.μ. Εν τούτοις λέγεται ότι έχουμε συγκοινωνία... Εν πάση περιπτώσει οι αναγνώσται μας θα πεισθούν, είμεθα βέβαιοι, ότι μ' όλο το «δεν ψηφίζω» αντί του «δεν εψηφισα», το άρθρο του φίλου δεν χάνει την επικαιρότητα του».

Ακολουθεί η αναδημοσίευση της μπροσούρας του Σταύρου Κουχτσόγλου με τίτλο «Κάτω η Μάσκα», που εκδόθηκε για πρώτη φορά από τον Όμιλο Αναρχικών Καΐρου το 1912 και επανακυκλοφόρησε στη σειρά του περιοδικού «Πεζοδρόμιο» με τον αριθμό 13 των εκδόσεων «Διεθνής Βιβλιοθήκη», το Φεβρουάριο του 1984 στην Αθήνα. Διατηρείται η ορθογραφία αλλά όχι και το πολυτονικό σύστημα. Επίσης, η παράθεση των σημειώσεων γίνεται με δική μας αρίθμηση.

«Κάτω η Μάσκα»

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ Α. ΣΤΙΝΑ

Ο Σταύρος Κουχτσόγλου ήταν στην προ, κατά και μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο εποχή, ο μόνος στην Ελλάδα ολοκληρωμένος και αυθεντικός αναρχικός.

Στους έλληνες εργάτες έγινε γνωστός από τη συμμετοχή του σαν αντιπρόσωπος των τσιγαράδων στο Α' και Β' Συνέδριο της ΓΣΕΕ, όταν από κοινού με τον Σπέρα και τον Φανουράκη προσπάθησαν να προφυλάξουν το συνδικαλιστικό κίνημα από τον κίνδυνο να εξαρτηθεί αυτό από το ΣΕΚΕ, του οποίου ή εξέλιξη στο σημερινό αντεπαναστατικό γραφειοκρατικό συγκρότημα που φέρει τον τίτλο ΚΚΕ τους ήταν από τότε γνωστή. Αλλά ο Σταύρος Κουχτσόγλου έχει και μια άλλη ιστορία πού λίγοι την ξέρουν. Ήταν οργανωμένος αναρχικός και είχε δεσμούς και επαφές με αναρχικές οργανώσεις πολλών χωρών. Είχε γνωρίσει προσωπικά τον Μαλατέστα, όπως και άλλους αγωνιστές αναρχικούς. Είχε αναπτύξει πρακτική δραστηριότητα κυρίως στην Αίγυπτο και στην Τουρκία, και είχε πάρει ενεργό μέρος σε πολλές βίαιες απαλλοτριωτικές επιθέσεις εναντίον Τραπεζών στην Αλεξάνδρεια και στην Πόλη.

Είχε μια σοβαρή θεωρητική μόρφωση και με πολλή ευχέρεια χρησιμοποιούσε στην γραφή και προφορική προπαγάνδα του αποσπάσματα από έργα του Κροπότκιν, Μπακούνιν, Ρεκλούς, Μαλατέστα και άλλων αναρχικών συγγραφέων. Εκτός από το «Κάτω η Μάσκα» που δημοσιεύεται εδώ είχε γράψει και μια κριτική στον Μπουχάριν και μια μελέτη πραγματικά προφητική για το μέλλον της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Επίσης είχε γράψει και επαναστατικά ποιήματα.

Ο πιο στενός φίλος του στην Ελλάδα ήταν παρά τη διαφορά της ηλικίας ο Ανδρέας Κεραμόπουλος, μέλος της Ομάδας «Εργατικό Μέτωπο» πριν κατά και μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την κατοχή. Είχε πολλά κοινά χαρακτηριστικά και στις ιδέες και στην πρακτική δράση και στην τόλμη με τον Κουχτσόγλου. Αυτός ήταν και δικός μου στενός φίλος και συμμαχητής και απ' αυτόν γνώρισα για λίγο στα γεράματά του τον Σταύρο και έμαθα για την ζωή και την δράση του.

Σ' αυτόν ο Κουχτσόγλου εμπιστεύτηκε, όταν μπήκε στο Γηροκομείο την πολύ πλούσια βιβλιοθήκη του και πολλά χειρόγραφα. Ο Ανδρέας επειδή συμμετείχε ενεργά στο κίνημα και αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της σύλληψης και της έρευνας στο σπίτι του έδωσε στον αδελφό του Θανάση να φυλάξει τη βιβλιοθήκη. Ο Θανάσης πέθανε στην κατοχή και η βιβλιοθήκη πού έπρεπε να την έχει ή γυναίκα του, μια ελβετίδα ή γαλλίδα χάθηκε μαζί μ' αυτήν.

Ο Σταύρος Κουχτσόγλου πέθανε στο Γηροκομείο. Τον θάνατο τον αντιμετώπισε ψύχραιμος και άφο-

βος σαν επαναστάτης και άθεος. Στον παπά που παρά τις διαμαρτυρίες του επέμενε φορτικά να τον μεταλάβει, στο τέλος του λέει: «παπά μου, φύγε, γιατί θα φτύσω μέσα». Αυτές ήταν και οι τελευταίες του λέξεις.

Οκτώβριος 1983

Α. ΣΤΙΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ Γ. ΣΑΡΑΦΙΔΗ

Ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου είναι γνωστός εις τον Αιγυπτιακόν Ελληνισμόν. Είναι ένας από τους σπουδαιότερους αντιπροσώπους των νέων ιδεών μεταξύ των εργατικών τάξεων. Άνθρωπος αληθής.

Βεβαίως δι' ημάς τους Έλληνας είναι πολύ τολμηραί ακόμη αι ιδέαι αι οποίαι εκφράζονται εις το παρόν βιβλίον. Ούτε ο Κονεμένος, ούτε ο Λασκαράτος, ούτε ο Ροΐδης έγραψαν με τόσον ριζοσπαστισμόν, όπως ο Σταύρος Κουχτσόγλους.

Ο Σταύρος Κουχτσόγλους είναι ένας εργάτης Ευρωπαίος. Έχει συνείδησιν όλων των κοινωνικών ζητημάτων τα οποία απασχολούν την εποχήν μας.

Το έργον του και κατά τούτο έχει μεγάλην αξίαν. Διότι ενώ από το πρωί έως το βράδυ εργάζεται ως βιοπαλαιστής, από το βράδυ έως το πρωί εργάζεται μελετών, ερευνών και συγγραφών υπέρ της ευτυχίας της ανθρωπότητας.

Ο τίτλος του παρόντος βιβλίου «Κάτω ή Μάσκα» είναι αρκετά επιδεικτικός του τι θέλει να ειπή ο συγγραφέας. Αμειλίκτως κτυπά το ψεύδος και την υποκρισίαν, ως τας μόνας κληρονομίας του παρελθόντος, τας οποίας εφυλάξαμεν με ευλάβειαν. Κτυπά την ιδιοκτησίαν, την εκμετάλλευσιν και αυτόν ακόμη τον Σοσιαλισμόν και κηρύσσεται υπέρ του ιδεώδους της Αναρχίας, όπως ο μέγας γεωγράφος και κοινωνιολόγος Ελισαίος Ρεκλούς. Δεν επιθυμούμεν να κρίνωμεν το έργον. Αυτό είναι ανώτερον όχι μόνον των δυνάμεών μας, αλλά και του πολιτισμού μας ακόμη. Αφού αγαπώμεν τόσον παραφόρως την ελευθερίαν και αφού παραδεχόμεθα την ελευθερίαν ως ένα σύνολον ελευθεριών, διατί να μη αφίσωμεν τους αναγνώστας του παρόντος βιβλίου να το κρίνουν ελευθέρως και μόνοι των;

Οπωσδήποτε δεν αποκρύπτωμεν ότι η εμφάνισις του παρόντος βιβλίου σημειώνει ένα μέγα γεγονός δια την ιστορίαν της Ελλάδος.

Ο ιατρός

Γ. ΣΑΡΑΦΙΔΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΥΧΤΣΟΓΛΟΥΣ

Ένεκα της διαστροφής, της γενομένης εκ σκοπού, εναντίον του Αναρχισμού εκ της εξουσιαζούσης τάξεως και εξ άλλων εχόντων συμφέρον προς τούτο, μύριοι όσαι κατηγορίαι και ονομασίαι υβριστικά αποδίδονται προς ημάς.

Στερούμενος ο λαός κρίσεως, λογικής, και θελήσεως ιδικής του, βαδίζει κατά συνέπειαν με τας ορέξεις και τας θελήσεις των Αρχόντων του, αποφεύγων ούτως όχι μόνον τους Αναρχικούς ως δολοφόνους, κακούργους και λοιπάς ονομασίας που μας δίδουν, αλλ' ούτε καν ζητή να μάθη τι είναι Αναρχισμός προκατειλημμένος όπως είναι από τους έχοντας συμφέρον προς τας ψευδείς αυτάς διαδόσεις.

Και μ' όλα ταύτα ο Αναρχισμός παρουσιάζεται σήμερα ως ένα μέρος ολοκληρωτικόν μιας νέας φιλοσοφίας και δι' αυτό ο αναρχικός ευρίσκεται πάντοτε εις συνάφειαν με τους μεγαλειτέρους μελετητάς.

Όσον ο εγκέφαλος του ανθρώπου ελευθερούται από τας ιδέας που του ενετύπωσε η μειονοψηφία των βασιλέων, παπάδων, δικαστών κ.λ.π. δια να τον κρατήσουν στην εξουσία τους - και των πληρωμένων σοφών - τόσον και μια νέα κοινωνική αντίληψις ξεφυτρώνει, εις την οποίαν δεν μνήσκει πλέον θέσις σ' αυτήν την εξουσιαστικήν μειονοψηφίαν. Αυτή η κοινωνία περιλαμβάνει όλον τον συσσωρευθέντα πλούτον, από την εργασίαν των παρελθόντων γενεών, και τον θέτει προς κοινήν ωφέλειαν υλών, χωρίς να δημιουργήσει πλέον καμμίαν εξουσίαν. Αυτή η κοινωνία του Αναρχισμού, είναι ήτις περιλαμβάνει απείρους ποικιλίας ικανοτήτων, ιδιοσυγκρασιών, και ατομικών ενεργειών, μη αποκλείων κανένα.

Καλεί την πάλην και τον διαγωνισμόν, διότι γνωρίζει ότι αι εποχαί των ελευθέρων διαγωνισμών, χωρίς το βάρος εξουσίας τινός να βαρύνει την ζυγαργιάν από το ένα μέρος, υπήρξαν αι περισσότερον αναπτύξασαι την ανθρώπινον ιδιοφυίαν.

Αναγνωρίζων ότι τα μέλη του έχουν ίσα δικαιώματα εις όλους τους συσσωρευθέντας θησαυρούς του παρελθόντος, δεν αναγνωρίζει πλέον την διαίρεσιν εις εκμεταλλευτάς και εκμεταλλεζόμενους, εις κυβερνήτας και κυβερνομένους, εις εξουσιαστάς και εξουσιαζομένους, εις άρχοντας και αρχομένους. Ζητεί να αποκαταστήση μίαν δυνατήν αρμονίαν στους κόλπους του χωρίς να υποτάζει τα μέλη του εις καμμίαν εξουσίαν, καλών τους ανθρώπους εις ελευθέραν ανάπτυξιν, εις ελεύθερον πρωτοβουλίαν, εις ελεύθερον συνεταιρισμόν.

Ζητεί την πλήρη ανάπτυξιν του ατόμου, συνδεομένην με την υψηλοτέραν ανάπτυξιν της θεληματικής συνεταιρήσεως υφ' όλας τας επόψεις, εις όλους τους δυνατούς βαθμούς και δια κάθε φανταστικόν σκοπόν.

Σκοπός του λοιπόν είναι η πλήρης ελευθερία του ατόμου, μέσα του: η επανάστασις και η διάδοσις της αληθείας διότι μόνον δι' αυτής θα μπορέσει να καταρρίψει το μέχρι τούδε επικυριαρχήσαν ψεύδος, γνωρίζων άλλως τε ότι μόνον υπό την αίγλην της αληθείας ειμφορούν να δημιουργηθούν χαρακτήρες, και κατά συνέπειαν και άνθρωποι ελεύθεροι και ειλικρινείς.

Γι' αυτό φρονούμεν ότι, η διάδοσις των Αναρχικών ιδεών, δια σειράς εκδιδομένων φυλλαδίων, ως και η ελευθέρα εξέτασις και η λογική κρίσις παντός πράγματος ευρισκομένου γύρω μας, όχι μόνον θα βοηθήσουν εις την κατάρριψιν των ψευδών διαδόσεων και του ψεύδους, αλλά και εις την ανάπτυξιν και εις την ολοκληρωτικήν αντίληψιν του Αναρχικού ιδανικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Βλέπεις τον ήλιον πού δύει εκεί κάτω; Καλά, όπως είναι βέβαιον ότι αύριον θ' ανατείλει, έτσι είναι βέβαιον ότι και ή αλήθεια θα λάμψη μιαν ημέραν.

Shiller

Γνωρίζωμεν ότι, η Μωσαϊκή Ιστορία της δημιουργίας του κόσμου, είνε παραδεκτή ακόμη από πολλούς λαούς οι οποίοι εδέχθησαν τον Εβραϊο-χριστιανικόν πολιτισμόν. Αυτή η έκτακτος επιτυχία ωφείλετε, αφ' ενός εις την ενδόμυχον ενότητα των χριστιανικών και Εβραϊκών δογμάτων και αφ' ετέρου εις την απλήν και φυσικήν διάθεσιν των ιδεών αι οποίαι εκτίθενται εις αυτή και αι οποίαι συμβιβάζονται συγκεχυμένως πως και με τας μυθολογικάς κοσμογονίας των Αρχαίων.

Κατ' αυτήν ο θεός εσχημάτισε πρώτα την γην και τους αστέρας, κατόπιν εχώρησε το φως και το σκότος, έπειτα τα νερά και την ξηράν, αργότερα τα φυτά, πγιο αργότερα τα ζώα, και όλο τελευταία τον άνθρωπον, και την εβδόμην ανεπαύθη.

Ιδού αμέσως, με λίγα λόγια, έγινε όχι μόνον αυτός ο κόσμος εδώ, ο πλανήτης μας, αλλ' όλο το Σύμπαν!

Τώρα, εάν είμεθα μοιρολάτραι, ειμφορούμε να πιστεύσωμε σ' αυτήν την δημιουργία και να αρκεσθούμε σ' αυτήν την απλούστατη υπόθεσι, επαναπαυόμενοι και ημείς σε πγιο λίγο χρονικό διάστημα από τον Δημιουργό.

Εάν όμως θελήσωμε να μη αρκεσθούμε σ' αυτήν την αλλόκοτον και άνευ εξηγήσεων πιστοποίησιν, εάν θελήσωμεν να τινάζωμεν για μνιαι στιγμή το: Πίστευε και μη ερεύνα: και δεν πιστεύσωμεν και ερευνησωμεν, επικαλούμενοι την λογικήν μας και την επιστήμην, τότε θα ανακαλύψωμεν όλως νέαν δημιουργίαν, ουχί μυθολογικήν και βασιζομένην επί Εβραϊκών σοφιστειών, αλλ' επί αποδείξεων και επί της λογικής.

Το πρώτον τότε βλέμμα που πρέπει να ρίψωμε θα είναι, να παρατηρήσωμε γύρω μας, για να ιδούμε εάν αυτά τα πράγματα που βλέπουμε και νομίζουμε ως στερεά και αμετάβλητα: ως αι πέτραι, τα σίδερα κ.τ.λ., εάν πράγματι είναι τοιαύτα, θα εύρουμε ότι, οτιδήποτε σώμα και εάν λάβωμε και το υψώσωμεν ως ένα σημείον της θερμοκρασίας του, θα εξατμισθή. Εάν επισκοπήσωμεν τότε και την

γην μας εις το εσωτερικόν, θα ιδούμε ότι, όσον καταβαίνωμεν προς το κέντρον της, τόσον ή θερμοκρασία της αυησούται. Εάν κατέλθωμεν εις ένα βάθος 6,000 ποδών θα εύρωμεν θερμοκρασίαν 1,500° αρκετήν για να κρατήση όλα τα υπάρχοντα στερεά μέταλλα εις την επιφάνειαν λιομένα. Έπειτα τα ηφαίστεια, τα θερμά νερά τα οποία βγαίνουν στην επιφάνειαν, τα μεταλλικά νερά τα οποία βγαίνουν διαλελυμένα από τας σχισμάδας του φλοιού κ.τ.λ., όλα αυτά μας πείθουν ότι η γη στο κέντρο της, και σήμερα ακόμη, κρατεί όλα τα μέταλλα λιομένα. Κάμνοντες αυτήν την σκέψιν, βαδίζωμε ένα βήμα προς τα εμπρός, υποθέτοντες ότι η γη άλλοτε ήτο όλη κατ' αυτόν τον τρόπον: μνία μεγάλη σταγών λιομένου μετάλλου στο άπειρον. Κατόπιν η πεπυρακτωμένη επιφάνεια αυτής κατήλθε, ολίγον κατ' ολίγον, από την ακτινοβολίαν της μεγάλης θερμότητος που σκορπούσε μέσα στις διαστάσεις του θόλου, σχετικώς παγωμένου, και εσχημάτισε ένα λεπτόν φλοιόν, ο οποίος εκάλυψε όλην την επιφάνειαν της γης. Αλλά πάλιν από την σχετικήν ανάπτυξιν της ψυχράνσεως, ο εσωτερικός πυρήν, συνεπυκνούτο και συσφίγγετο περισσότερο, εξ αιτίας δε αυτού προήλθε μία σμίκρυνσις της γηίνης διαμέτρου, την κίνησιν της οποίας μη εμπορών να ακολουθήση ο λεπτός φλοιός, εσχίζετο και εστερεοποιείτο. Από τας σχισμάδας δε αυτές ανέβρουν πάλιν αι ύλαι του πεπυρακτωμένου πυρήνος και εστερεοποιούντο κατά την σειράν των, σχηματιζόμενοι ούτως μερικάί προεξοχαί και βάθη: τα πρώτα καθίσματα των ορέων και τα πρώτα στοιχεία των πεδιάδων.

Κατελθούσα, μνία φορά, η θερμοκρασία ως ένα βαθμόν, ένα νέον φαινόμενον παρήχθη: το νερόν. Έως τότε ευρίσκετο εις ατμόδη κατάστασιν εις την ατμόσφαιραν, και έπρεπε να κατέλθη σημαντικώς η θερμοκρασία για να μπορέση να πάραση εις την ρευστήν κατάστασιν. Τότε μία νέα εργασία εγένετο στην επιφάνεια της γης. Πίπτων υπό το σχήμα εξακολουθητικής βροχής το νερόν, διέλυε, εξισόνον τας προεξοχάς του φλοιού: η λάσπη συρομένη εγέμιζε τα βάθη και κατασταλάζουσα εις στρώματα ίδρνε τας πεδιάδας.

Επειδή δεν έχω την αξίωσιν να ακολουθήσω λεπτομερώς την όλην φάσιν της δημιουργίας του κόσμου, αλλά την πρόθεσιν να δώσω εις τον αναγνώστην μίαν νύξιν μόνον αυτής, και να του κεντήσω να ζητήση να μάθη την όλην αλήθειαν, εξαποστέλλων αυτόν δια περισσοτέρας λεπτομέρειας και ακριβή διασάφησιν εις το σύγγραμμα του Heackel (*La creation du monde fr.* 3) ως του H. Guede (*La geologie με 151 εικόνας 2 φρ.*), του Dr. Fauvelle (*La physico-chimie 2.40*) θα αρκεσθώ αναφέρων μίαν περικοπήν της κοσμογενίας του Kant όπως δώσω μίαν μικράν ιδέαν για την αρχικήν αεριούχον κατάστασιν των πλανητών.

Κατά την κοσμογονίαν του Kant, εις μίαν πολύ μεμακρυσμένην εποχήν, το σύμπαν ήτο εις εξητμισμένην κατάστασιν, ένα χάος αεριούχον. Αι ύλαι, αι οποίαι τώρα ευρίσκονται εις διαφόρους βαθμούς στερεότητος, είτε επί της γης, είτε στα άλλα άστρα, αι στερεαί, μισο-στερεαί, ρευσταί, ελαστικοί ή αεριούχαι, αι οποίαι από τότε μετεβλήθησαν, ήσαν στις αρχάς συγκεχυμένοι εις μίαν ομογενή μάζαν, πληρούντες το σύμπαν, και συγκροτούμενοι εις μίαν κατάστασιν εις το έπακρον λεπτοφυή δια μιας θερμοκρασίας υπερβολικώς υψωμένης. Τα εκατομμύρια των συμπλεγμάτων των άστρων τα οποία ευρίσκονται εις ηλιακά συστήματα, δεν υπήρχον ακόμη. Εγεννήθησαν από μίαν γενικήν περιστροφικήν κίνησιν, εις την διάρκειαν της οποίας, αριθμοί τινές εκ της μάζας πγιο στερεοί της υπολοίπου αεριούχου ύλης, ενήργησαν και συμπυκνώθησαν περί εαυτούς ως κέντρα έλξεως. Τοιουτοτρόπως το χάώδες αρχικόν σύνεφον ή κοσμικόν αεριούχον, διεμοιράσθη εις ένα αριθμόν σφαιρικών νεφελών, εμψυχουμένων δια μιας περιστροφικής κινήσεως και συμπυκνουμένων επί μάλλον και μάλλον. Το ηλιακόν μας σύστημα υπήρξε ένα από τα μεγάλα αυτά νεφελώματα, του οποίου τα μέρει ετάχθησαν και ισοζυγίσθησαν περίξ του κοινού κέντρου. Αυτή ή νεφέλη έλαβε, όπως και όλα αι άλλα, δυνάμει της περιστροφικής της κινήσεως, το σχήμα μιας σφαίρας πιεσμένης. Ενώ η κεντρομόλος δύναμις είλκυε πάντοτε προς το ακίνητον κέντρον, τα παρασυρόμενα μόρια μέσα στην περιστροφικήν κίνησιν και συμπυκνούτο η νεφέλη επί πλέον, η κεντρόφυξ δύναμις, το εναντίον, επροσπάθει να απομακρύνει τα περιφερικά μόρια και να τα διασπείρει μακράν. Ήτο στην ισημερινήν ζώνην, αυτής της πιεσμένης στους πόλους σφαίρας, που η κεντρόφυξ δύναμις είχε περισσοτέραν ισχύν, και μόλις, δυνάμει της αυξανούσης συμπυκνώσεως, ηδυνήθη να υπερτερήση αυτήν, της κεντρομόλου δυνάμεως δακτύλιοι νεφελώδεις εχωρίσθησαν από την περιστρεφόμενων σφαίραν, εις αυτό το μέρος του ισημερινού. Αυτοί οι νεφελώδεις δακτύλιοι εσημείουν την τροχιάν των μελλόντων

πλανητών. Ολίγον κατ' ολίγον, η νεφελώδης μάζα των δακτυλίων συμπυκνώθη εις πλανήτας, στρεφόμενους περί εαυτών στον άξονα των, ισοζυγίζόμενοι πάντοτε περίξ του κεντρικού σώματος. Νέοι νεφελώδεις δακτύλιοι απεσπάσθησαν πάλιν, κατά τον ίδιον τρόπον εκ της πλανητικής μάζας, μόλις η κεντρόφυξ δύναμις αυτών, υπερτέρησε εκ νέου επί της κεντρομόλου δυνάμεως, και αυτοί οι δακτύλιοι εστρέφοντο περίξ των πλανητών, όπως και αυτοί εστρέφοντο περίξ του ήλιου. Τοιουτοτρόπως εσηματίσθησαν αι σελήναι: μία μόνον δια την Γην, τέσσαρες δια τον Δία, και εξ δια τον Ουρανόν. Σήμερον ακόμη, ο δακτύλιος του Κρόνου, μας παρουσιάζει μίαν σελήνην εις αυτήν την αρχικήν εξελικτικήν φάσιν. Καθ' όσον το κατέβασμα της θερμοκρασίας ηύξανε, αυτά τα φαινόμενα τα τόσον απλά της συμπυκνώσεως και της διασποράς, επαναλαμβάνοντο συχνότερα, και τοιουτοτρόπως εγεννήθησαν τα διάφορα ηλιακά συστήματα, οι πλανήται και οι δορυφόροι ή σελήναι, οι μεν ισοζυγίζόμενοι περίξ του κεντρικού ήλιου των, οι δε στρεφόμενοι περίξ των πλανητών των. Ολίγον κατ' ολίγον, από την πρόοδον της ψυχράνσεως και της συμπυκνώσεως τα εμψυχωμένα δια μιας περιστροφικής κινήσεως επέρασαν από την αεριούχον κατάστασιν εις σώμα πηγμένον. Από την ιδίαν αίτιον πάλιν της αυξανούσης συμπυκνώσεως, μία μεγάλη ποσότης θερμότητος εξαποθηκεύθη, και όλα αυτά τα σώματα συρόμενα από την ισοζύγισιν, ήλιοι, πλανήται, σελήναι, έγιναν σφαίραι πεπυρακτωμένοι, όμοιοι με μεγάλας σταγόνας λιομένου μετάλλου, ακτινοβολούντα εκ της θερμότητος και του φωτός.

Εξ αιτίας της βαθμιαίας ελαττώσεως της θερμότητος, οφειλομένης εις την ακτινοβολίαν, η πηγμένη μάζα συμπυκνώθη ακόμη και εσηματίσθη επί της επιφανείας της πεπυρακτωμένης σφαίρας ένα στρώμα στερεόν. Δι' όλα αυτά τα φαινόμενα, η Γη, η κοινή μήτηρ, δεν διαφέρει από τα άλλα επουράνια σώματα. Αυτή εν συντομία είνε ή γνώμη του Kant περί της δημιουργίας. Δεν υπήρχε ακόμη οφθαλμός ανθρώπου, όπως θαυμάση αυτήν την πάλην των στοιχείων της φύσεως και όπως περιγράψει λεπτομερώς την αγρίαν πάλην, των τεινόντων προς την αποκατάστασιν της αρμονίας, και των στερεούντων αυτήν δια της Αντιδράσεως;..

Όταν λοιπόν, αυτό το στερεόν σώμα περιελούσθη δια του νερού, όταν ο φλοιός της γης ο έως τότε άγονος εκάλυφθη δια του ρευστού νερού, όταν εις την καταβίβασιν της θερμοκρασίας συνέτεινον και αι εξακολουθητικοί βρόχοι, τότε εφάνη, εις μίαν δεδομένην περίστασιν, εις το βάθος των ωκεανών και η πρώτη απλούστατη ζωή, η φθάσασα δια της εξελίξεως, και δια μέσου εκατομμυρίων ετών, εις το σημερινόν σημείον, των τελειότερων φυτών αφ' ενός, και του ανθρώπου αφ' ετέρου.

Παραλείπων την όλην εξέλιξιν από της πρώτης απλής ζωής, μέχρι της πολυπλόκου μηχανικής σημερινής, την οποίαν εν λεπτομέρεια εμπορείτε να εύρετε εις το έξοχον σύγγραμμα του Haeckel (*La creation naturelle des etres organises* fr 3.20) θα σας απασχολήσω εις μίαν παράγραφαν μόνον αυτού.

Κύριοι, η συγκριτική ανατομία και εμβρυολογία των σπονδυλωτών είνε θησαυρός από τον οποίον μπορούμε να αντλήσουμε πολλές γνώσεις, δια να είμεθα εις θέσιν να χαράζωμε με μεγάλας γραμμάς την γενεαλογίαν του ανθρώπου. Το εκάμαμεν εις τα προηγούμενα μαθήματα. Φυλαχθήτε εν τούτοις να καταλήξετε αποφασιστικώς, ότι είναι δυνατόν από τώρα, να ασπασθήτε εις όλας τας λεπτομερείας την ανθρωπίνην φιλογένειαν, προωρισμένην του λοιπού να χρησιμεύση ως βάσις εις την ανθρωπολογίαν και εις όλας τας άλλας επιστήμας. Είνε εις τας πλέον ακριβείς εξερευνήσεις, πλέον λεπτομερείς, του μέλλοντος που επιφυλάσσετε η αποτελείωσις της τόσον σπουδαίας επιστήμης, της οποίας ημείς, δεν κάμνωμεν παρά να δεικνύωμεν τα πρώτα ίχνη. Αυτά αι σκέψεις εφαρμόζονται ακριβώς στην ειδικήν άποψιν της ανθρωπίνου φιλογενείας, επί της οποίας θέλωμεν, τελειόνοντες, να ρίψωμεν ένα ταχύ βλέμμα: εννοώ να ωμιλήσω δι' εκείνο που σχετίζεται με την εποχήν και με την ήπειρον, που εγεννήθη το ανθρωπίνον γένος, και με τα είδη και τας ανθρωπίνους φυλάς.

Όσον δια την διάρκειαν του χρόνου, ο οποίοςς εχρειάζετο δια την μεταμόρφωσιν των πγιο ανθρωποειδών εις πιθηκοειδείς ανθρώπους, εννοείτε οίκοθεν, ότι δεν είνε δυνατή η ακριβής προσδιόρησις εις χρόνους και εις αιώνας ακόμη. Ό,τι δικαιούμεθα να βεβαιώσωμεν, δια τους προηγούμενους εκτεθέντος λόγους, είνε ότι ο άνθρωπος κατάγεται από τα με ύστερον (άκλοθον) μαστοφόρα.

Αλλ' όπως τα εναπομείναντα ορυκτά (απολιθωμένα) υστερώδη, δεν ευρίσκονται παρά στην

κοινολιθική γην, είνε αδύνατον ίνα ο άνθρωπος προέλθη από μαϊμούδες τελειότερες αρχήτερα της εποχής αυτής. Το πιθανότερον είνε ότι αυτό το συμβάν, το τόσον σπουδαίον εις την ιστορίαν της δημιουργίας, παρήχθη εις το τέλος της τετάρτης εποχής της τρίτης περιόδου, ίσως και από την εποχήν της δευτέρας, είνε δυνατόν επίσης να χρονολογείται και από την κατακλυσμαίαν εποχήν μόνον. Εκείνο όμως το οποίον είνε έξω πάσης αμφιβολίας, είνε ότι ο άνθρωπος, ο προικισμένος με όλους τους ανθρωπίνους χαρακτήρας, έζη ήδη εις το μέσον της Ευρώπης, διαρκούσης αυτής της περιόδου, και ότι ήτο σύγχρονος πολλών μεγάλων μαστοφόρων σβυσθέντων ήδη: του κατακλυσμαίου ελέφαντος ή μαμούθου, του ρινοκέρου, του γιγαντιαίου τράγου, της άρκτου του άντρου, της τίγριδος του άντρου, κ.τ.λ. Τας γνώσεις τας οποίας οφείλομεν στην γεωλογίαν και εις την σύγχρονον αρχαιολογίαν, επί των απολιθωμένων αυτών ανθρώπων και των συγχρόνων των ζώων, είνε τα πιο υψηλά ενδιαφέροντα, αλλά δια να τα εκθέσωμεν λεπτομερώς, πρέπει να εξέλθω εκ του πλαισίου των μαθημάτων. Θα αρκεσθώ λοιπόν να σας σημειώσω την σπουδαιότητα αυτών των γνώσεων, εξαποστέλλων υμάς δια τας λεπτομέρειας εις τας πολυαρίθμους συγχρόνους δημοσιεύσεις επί του πρώτου ανθρώπου, ιδίως εις τα έξοχα έργα του Charles Lyell (*L'anciennete de l'homme prouve par la geologie*) του Carl Vogt (*De la place de l'Homme dans la nature*) κ.τ.λ. Αι πολυαριθμοι αναζητήσεις και με τόσον ενδιαφέρον διεξαχθείσαι εις το διαρρεύσαν τελευταίως χρονικόν διάστημα, επί της αρχικής ιστορίας του ανθρωπίνου γένους, θέτουν εκτός αμφιβολίας ένα κύριον πράγμα, και προ πολλού ήδη πιθανόν και εξ άλλων αιτιών, ότι η ύπαρξις του ανθρώπου ανέρχεται βεβαίως πολύ άνω των είκοσι χιλιάδων ετών. Αλλά περισσότερα από εκατό χιλιάδας έτη, ίσως και πολλές εκατοντάδας χιλιάδων ετών διέρρευσαν από την αρχήν του ανθρώπου, και είνε αστέιον να βλέπη τις ακόμη τα ημερολόγιά μας να προσδιορίζουν εις 5,825 χρόνους την χρονολογίαν της δημιουργίας, κατά τον Καλβίκιον!

Αλλά και να υψώσετε την ύπαρξιν του ανθρώπου επί της γης εις 20.000 έτη, εις 100 χιλιάδας, εις ένα κάποιον αριθμόν εκατοντάδων χιλιάδων ετών, δεν θα είναι παρά ένα απείρως ελάχιστον χρονικόν διάστημα, λαμβάνοντες υπ' όψιν, την αμέτρητον διάρκειαν που απαιτήθη για την βαθμιαίαν εξέλιξιν της μακράς προγονικής σειράς του ανθρώπου. Αυτό το συμπέρασμα εξάγεται από την αδύνατον πυκνότητα των κατακλυσμαίων στρωμάτων της γης, συγκρινόμενων με τα στρώματα της τετάρτης εποχής, και την αδυναμίαν αυτών, των τελευταίων, σχετικώς με τα πιο αρχαία στρώματα. Αλλά, εξ άλλου, η απείρως μακρά σειρά των ζωολογικών τύπων τα οποία ανεπτύχθησαν βραδέως, ολίγον κατ' ολίγον, από το πιο απλούν – μονήρες - έως το αμφίοζον, και από αυτό έως τα σαλάχη (είδος ιχθύων) και από αυτά έως τα πρώτα μαστοφόρα, και από αυτά πάλιν έως εις τον άνθρωπον, απαιτείται για την εξέλιξιν, ένα χρονικόν διάστημα περιλαμβάνον πολλά εκατομμύρια χρόνων (1) (σελ. 508. *La crearion naturelle...*).

Το ότι ο άνθρωπος υπήρξε άνω των 20 χιλιάδων ετών, αυτό αποδεικνύεται και εκ πολλών άλλων αποδείξεων. Ο Διόδωρος και ο Ciceron απέδιδον την υπερβολικήν βεβαίως χρονολογίαν εις τους Χαλδαίους 473 χιλιάδες έτη. Ο Καλλιस्थένης έστειλε αστρονομικά παρατηρήσεις προς τον Αριστοτέλη ανερχόμενος εις 31 χιλ. έτη. Ο Pline και ο Geminus την προσδιορίζουν εις 39.180 έτη. Οπωσδήποτε όμως και αν έχει, αποδεικνύεται ότι οι Χαλδαίοι υπήρξαν πολλές χιλιάδας έτη προ της γενεαλογίας της ιεράς βίβλου. Και πριν να σκεφθή ο καλός θεός να ζυμώσει τον Αδάμ και να προβή εις την εγχείρησιν της πλευράς αυτού, για να βγάλη μνια κοτολέτα για να πιάση μαγιά και για την Εύα, οι Χαλδαίοι ήσαν ζυμωμένοι εκ της φύσεως αυτομάτως! Είνε αυτοί οι οποίοι εφεύρον κατά τον Ηρόδοτον τον γνώμονα (2) και την κλεψύδραν (3). Διαίρεσαν την ημέραν εις 12 μέρη και το ημερονύκτιον εις 24 ώρας. Αυτοί προείπον τας εκλείψεις του ηλίου και της σελήνης και προσδιώρισαν την περίοδον του Saros την οποίαν σήμεραν ονομάζωμεν περίοδον του Halley. Ο άραφ αστρονόμος Αλμπατένι αποδίδει εις τους Χαλδαίους την όρισιν του έτους εις 365 ημέρας 6 ώρας και 11 λεπτά. Όλα αυτά δια να τα παρατηρήσουν, να τα μελετήσουν, και να τα προσδιορίσουν, ελλείψει και των σημερινών μέσων, απητείτο βεβαίως μία εξακολουθητική σειρά γεννεών διαδοχικής αναπτύξεως, δια να φθάση να σχηματίση μίαν αντίληψιν εμβριθούς παρατηρήσεως εις τα φυσικά φαινόμενα, πριν της οποίας θα διήνυσε, εν απολύτω αμάθεια πολλές χιλιάδας έτη. Ας προχωρήσωμεν τώρα πολύ οπίσω από τας 50 ή 100 ή 200 χιλιάδας έτη, και ας έλθωμεν εις την

ανθρωποειδή μαϊμού. Πώς ο άνθρωπος ο πιο πιθηκοειδής βγήκε από την πιο ανθρωποειδή; Αυτό το οφείλει εις δύο συνηθείας της μαϊμούς, προ πάντων εις την όρθιον στάσιν και εις την έναρθρον γλώσσαν. Η όρθή στάσις μετέβαλε, μετεμόρφωσε, τα άκρα του σώματος, ως και η συνήθεια της γλώσσης τον λάρυγγα. Αυτή δε η μεταμόρφωσις επέδρασε μεγάλως και επί του εγκεφάλου και κατά συνέπειαν και επί των πνευματικών ικανοτήτων αι οποίοι είναι συναφείς. Από τας τρεις αυτάς εξελικτικές κινήσεις του ανθρωπίνου οργανισμού, η πρώτη όλων είναι η τελεία μεταμόρφωσις και η τελειοποιήσις όλων των μελών του σώματος, αποτέλεσμα της όρθιας στάσεως (4). Αύται αι μεταμορφώσεις εγένοντο πολύ πριν αποκτήση την έναρθρον γλώσσαν. Ένα μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε ένα είδος ανθρώπου, προικισμένο με όλα τα χαρακτηριστικά, αλλά στερουμένου του λόγου, και τον οποίον ο *Haeckel* ονομάζει *άλλαλον* ή *άνθρωπον μαϊμού* (*πιθηκάνθρωπον*) (5).

Συν τη εξελίξη και μετά παρέλευσιν πολλών γεννεών, όταν τελειοποιηθέντος και του λάρυγγος απέκτησε την λαλιάν (6), ο πρώτος άνθρωπος ο οποίος επρόφερε ένα μονοσύλλαβον φθόγγον, ένα «μπου» και ο άλλος ηγηθήσεται ότι με αυτό το «μπου» εξήτει νερόν, αυτή ήτο η αρχή της γλώσσης και ο χωρισμός του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Δια να αναπτυχθή όμως αυτή, και να λάβη έκαστον αντικείμενον την ονομασίαν του, δια να σχηματίση, οπωσδήποτε μίαν έκφρασιν αρκετά καθαράν ο άνθρωπος, παρήλθαν πολλαί χιλιάδες έτη, και πολλοί γεννεαί η μία διεδέχετο την άλλην χωρίς σημαντικήν τίνα πρόοδον. Επειδή δε η μεταμόρφωσις της ανθρωποειδούς μαϊμούς εις άνθρωπον εγένετο εις διάφορα μέρη και κατ' επανάληψιν, εσχηματίσθησαν, ως εκ τούτου, και διάφορα γλωσσικά ιδιώματα ως λέγει και ο διάσημος γλωσσολόγος *Schleicher* «από την αρχήν η γλώσσα διέφερε εις την φωνητικήν, κατά την ιδέαν και την φαντασίαν η οποία ενεργούσε να εξωτερικευθή, δια μέσου των ήχων, και κατά τον βαθμόν της τελειότητος της φυλής που προσχεδίαζε την γλώσσαν». Επίσης ο *Friedrich Muller* και άλλοι γλωσσολόγοι, δέχονται ότι κάθε τύπος γλώσσης και κάθε αρχική γλώσσα, έχουν μίαν αυτόματον αρχήν και ανεξάρτητον. «Τίποτε δεν εξηυγένησε και μετεμόρφωσε τας ικανότητας και τον εγκέφαλον του ανθρώπου τόσον, όσον η απόκτησις της γλώσσης. Η πληρεστέρα διαφορά του εγκεφάλου, η τελειοποίησις του και αι πιο ευγενείς λειτουργίαι του, δηλ. αι πνευματικοί ικανότητες, εβάδισαν ζευγαρωταί, επηρεαζόμενοι αμοιβαίως εκ της εκδηλωτικής ομιλίας. *Haeckel: La creation naturelle*)...Οι άγριοι λαοί, ως οι *Bochimans*, οι *Ότεντότοι*, οι *Αυστραλοί* και λοιποί, οι οποίοι καθυστέρησαν της λοιπής ανθρωπότητος κατά την πνευματικήν ανάπτυξιν του εγκεφάλου (7), καθυστέρησαν και κατά την γλώσσαν, αριθμούντες μόλις μερικάς λέξεις και έχοντες μίαν ατελεστάτην έκφρασιν. Τέλος από πολλά πράγματα αποδεικνύεται ότι η πνευματική ανάπτυξις εβάδισε, βαδίζει και θα βαδίσει ζευγαρωτή με την γλώσσαν. Αναπτυσσόμενος ένας λαός πνευματικώς, αναπτύσσει και την γλώσσαν του, αναπτύσσει αυτήν, αναπτύσσει και τας πνευματικός του ικανότητας. Οπισθοδρομών χάνει και την γλώσσαν του, προχωρών την μετατρέπει επί το υψηλότερον, το ευκρινέστερον (8).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Όταν λοιπόν οι άνθρωποι ήρχισαν να βγαίνουν από τη ζωώδη κατάστασί τους, μη έχοντες ακόμη καμμίαν ιδέαν από βασιλείς, πρωθυπουργούς, πάπας, πατριάρχας, αριστοκράτας και λοιπούς παρασίτους, ωδηγούντο απλούστατα από τας φυσικός ανάγκας των. Ανάγκη ήτο να ενώσουν τας δυνάμεις των για να εξομαλύνουν ένα φυσικό εμπόδιο, αναγκαία η αλληλοβοήθεια για να πριάσουν ένα κυνήγι, που θα έφευγε τη μεμονωμένη τους προσπάθεια η επείγουσα η ένωσις των για να νικήσουν ένα δυνατό εχθρό, μίαν αγέλην θηρίων κτλ. οποιαδήποτε όμως και αν υπήρξε η αρχική αιτία του συνεταιρισμού των ανθρώπων ή του προγόνου του ακόμη, αυτή εγένετο μόνον για να καλλιτερεύση την θέσιν του, και όχι να δέσμευση την ατομικήν του ελευθερίαν. Ήτο ένας συνεταιρισμός των φυσικών των προτερημάτων, για να μπορέσουν ηνωμένοι να φθάσουν τον σκοπόν που ήθελαν. Αυτός ο πρώτος συνεταιρισμός, ο οποίος θα έγινε μόλις ήρχισε να φαίνεται η συναίσθησις εις τον άνθρωπον, εγένετο χωρίς καμμία σκέψη, χωρίς κανέν συμβόλαιον, από την πίεσιν των φυσικών αναγκών, και από τας περιστάσεις, έκαστος φυλάττων την ελευθερίαν της

ενεργείας του. Αυτός ο συνεταιρισμός των θα εβαστούσε τόσον, όσον και ο σκοπός που ήθελαν να φθάσουν, τελειώνοντας τον σκοπόν των, διελύοντο έκαστος στα ίδια, στη σπηλιά του, στην ελευθερίαν του.

Πολύ αργότερα θα έγινε, και δια βαθμιαίας πάλιν εξελίξεως, που μερικοί όμιλοι ενωθέντες προς σκοπόν τίνα, εξηκολούθησαν να μένουν ενωμένοι και μετά τον σκοπόν των. Μέσα σ' αυτούς τους όμιλους μερικοί ευρεθέντες πγιο πανούργοι, ή πγιο ισχυροί, ή από άλλας περιστάσεις ευνοηθέντες, έκαμαν κανέν πλεονέκτημα, κανέν ανδραγάθημα, το οποίον συνησθάνθησαν και έπεισαν και τους άλλους να το γνωρίσουν ως ιδιαίτερόν των προτέρημα, και αυτοί το έδέχθησαν. Αλλά δεν ήργησε αυτό το πλεονέκτημα να γίνη δικαίωμα, από εκείνους που το οικειοποιήθησαν, επεκτείνοντας αυτά και συμπαρασύροντες και αλλά, και ούτω καθεξής. Μελετώντες τους αρχικούς λαούς (9), μας αφήνουν πολλά ίχνη της εξελίξεώς των, δεικνύοντες ότι από την εποχήν του όμιλου μερικών ατόμων, χωρίς την παραμικράν σκιάν της αναμεταξύ των διαφοράς, περάσαμεν βαθμιαίως εις την εξουσίαν του Αρχηγού για να καταλήξωμεν στας σημερινάς πολυπλόκους οργανώσεις. Από εδώ λοιπόν άρχεται να φαίνεται ο πρώτος αρχηγός και μ' αυτόν μαζί και οι πρώτοι αλληλοφαγωμοί. Εκείνοι που απέκτησαν αυτά τα δικαιώματα είδον ότι η πανουργία και η ισχύς είναι καλά μέσα για να απατούν τους ανόητους και να καταπνίγουν τους ισχυρογνώμονας, τα εμεταχειρίσθησαν και μας τα εκκληρονόμησαν διαδοχικώς. Όσον προχωρούσε πλέον ο άνθρωπος τόσον επλέκετο μέσα στα δίκτυα των πανούργων; Κι αυτοί πάλιν μ' όσην ευκολίαν έβλεπον ότι εκτελούντο αι διαταγαί των, τόσον ηύξανον τας απαιτήσεις των. Μη ημπορούντες ημείς να ακολουθήσωμεν εκτενώς την εξέλιξιν αυτήν, δύνασθε να την εύρετε εις το περισπούδαστον έργον του Dr. Letourneau (*L' evolution de l' esclavage dans les divers races humains fr. 9*). Εν τω μεταξύ εγεννάτο όλως ασυναισθήτως και άλλος αρχηγός, ο μέλλον σύμμαχος του πρώτου: ο κλήρος. Εις την αρχήν τα φυσικά φαινόμενα ήσαν δια τους προγόνους μας μυστηριώδη. Η φύσις δεν είχε παραδώσει ακόμη κανέν μυστικόν της, και ο άνθρωπος επί αιώνας εσύρετο από τους ανέμους μη ειμπορών να οδηγηθή μόνος του.

Εν τούτοις ήλθε η εποχή όπου η ανάγκη να ζητήση να μάθη εγένετο αισθητή. Απαράλλακτα όπως ένα παιδί που ευρίσκεται μεν στην αμάθειαν, βασανίζεται όμως από την περιέργειαν να μάθη, και είναι ευκολοπίστευτον και καταγοητευμένο για θαύματα, κλίνον να δημιουργήση με κάθε τρόπον ως η ταραχώδης φαντασία του εργασθή, όντα υπεράνθρωπα, έστω και σαν την ίδια δική του μορφή, ούτως και η ανθρωπότης διήρχετο την παιδικήν της ηλικίαν.

Άλλως τε ήτο δυνατόν ο άνθρωπος να μείνη άοπλος απέναντι των φυσικών δυνάμεων, των στοιχείων, και των διαφόρων εχθρών που συμάχησαν εναντίον της υπάρξεώς του; Εμμηχανεύθη λοιπόν να εύρη την αναγκαίαν εξήγησιν. Η αμάθειά του μη επιτρέπουσα αυτόν να δώση μίαν ακριβή εξήγησιν των φυσικών φαινομένων, οδηγήθη μοιραίως να εισάξη στην φαντασίαν του δημιουργούς υπερφυσικούς δώσας εις αυτούς όλην την δύναμιν. Περιστοιχούμενος από θορύβους, χρώματα, σχήματα και διαφόρους άλλας εντυπώσεις, η φαντασία του έφτασε να δεχθή βαθμιαίως χίλιες ανοησίες, εις τας οποίας προσεφέρθη ο ίδιος θύμα, ως υποχρεωμένος να είναι ευπειθής προς αυτάς. Στον αέρα που βόιζε, στην θύελλα που βροντούσε, στον κεραυνόν που έπληττε, στον ήλιον που τον έφεγγε, στην νύκτα που τον σκοτίνιαζε, στην βροχήν που έπιπτε, στον σεισμόν που τον τρόμαζε κ.τ.λ.. ο προγονός μας έβλεπε θεούς, φίλους και εχθρούς. Ο πρώτος θεός λοιπόν υπήρξε η προσωποποίησης των φυσικών φαινομένων. Επειδή δε τα άτομα απέθνησκον, και η μία γεννεά διαδέχεται την άλλην, ενώ ο αέρας εξηκολούθη να μυκάται, η θύελλα να βροντά, ο κεραυνός να εκρύγνητε, ο ήλιος να φέγγει κ.τ.λ., διενοήθησαν ότι, τα υπέρτατα αυτά όντα, έζων ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως πάντοτε και κατά συνέπειαν αθάνατα.

Στον ήλιον που ωριμάζε τους καρπούς, και εβλάστανον οι κάμποι, και έφεγγε την σπηλιά του, έβλεπε τον ευεργέτην, τον Καλόν. Ενώ στο κρύο που εμάραινε τους κάμπους, στην νύκτα που έβλεπε φαντάσματα και αιμοβόρα νηστικά να περιτριγυρίζουν την σπηλιά του, ενεσάρκωνε τον εχθρόν, το Κακόν, και κατ' αυτόν τον τρόπον εφείρε το Καλόν πνεύμα και το Κακόν, τους φίλους και τους εχθρούς θεούς (10).

Από αυτήν την αρχήν η ιδέα της θρησκείας συναντάται με την ιδέαν της υπεροχής, ενσαρκομένης στους πγιο δυνατούς.

Από την εμφάνισιν λοιπόν των πρώτων πανούργων αρχηγών, αι φυλαί πλέον ευρίσκοντο εις αέναον πόλεμον. Αλλ' οι ανδρείοι αυτοί πολεμισταί, οι αρχηγοί, εννόησαν γρήγορα ότι η δύναμις των δεν θα βαστάξη επί πολύ, πλέον των 30 ή 35 ετών, και ότι άλλοι πγιο νέοι, πγιο δυνατοί, θα τους διαδεχθούν, και δια να διατηρήσουν την υπεροχήν της εξουσίας των, εδέχθησαν μετά προθυμίας να θεσπίσουν την βοήθειαν της ηθικής εξουσίας, της νέας αυτής δυνάμεως, του εξελιχθέντος σημερινού. Κράτους. (11) Και ο συνασπισμός των αυτών ήτο μοιραίος. Ήρχετο μόνος, και εφάνη καθαρά από την μορφήν των στρατευμάτων του θεού.

Βλέπουμε στην ιστορίαν μνια φουκτιά μαχητάς φανατικούς, να μεταβάλλουν εις κόνιν ολόκληρον στρατείαν, κατακυριευμένην από φόβον, διότι το μαντείον προείπεν εναντίον των. Και οι θεοί της ξηράς και της θαλάσσης επληθύνοντο, ο ναύτης εφεύρε δικούς του θεούς της τρικυμίας, ο γεωργός δικούς του για την γεωργίαν και ούτω καθεξής, και εντός ολίγου συνεπληρώθη ολόκληρος στρατιά θεών και ημιθέων αλληλοσυγκρουομένων. Αλλ' εκ της πληθώρας αυτής ήρχισε να γεννάται δυσπιστία, και η ανάγκη το να μάθη εξακολουθούσε να κατατρώγει το ανθρώπινον πνεύμα, έως ότου εγεννήθησαν άνθρωποι οι οποίοι εσκέφθησαν ότι, η παντοδυναμία δεν ήτο δυνατόν να διαιρεθή, και ότι δεν μπορεί να γίνη καμμία συμπλοκή, κανένας ανταγωνισμός μεταξύ των παντοδυνάμων, και ο μονοθεϊσμός ξεφύτρωσε από αυτάς τας παρατηρήσεις. Ο χριστιανισμός εφάνη.

Στην αρχήν ως επαναστατικός υπέρ των πτωχών και εναντίον των πλουσίων, κατεδιώχθη απηνώς απ' όλους τους ισχυρούς και χιλιάδες άνθρωποι εύρον τον θάνατον, για την υποστήριξιν της νέας αυτής αντιλήψεως, του νέου αυτού μύθου. Αλλά τότε άλλοι επενέβησαν οι οποίοι είτε διέφθειραν την διδασκαλίαν του Χριστού όπως διατείνονται μερικοί, είτε την επεξήγησαν επί το ενδομυχώτερον ή το καταληπτότερον αυτό μας είναι αδιάφορον, την έκαναν όμως προσιτήν και εις τους ισχυρούς, οι οποίοι διείδον ότι δεν έχουν να χάσουν τίποτε από αυτήν αλλά να κερδίσουν μάλλον, και ο Κωνσταντίνος ιδών εις αυτήν έναν δολοφόνον της ανθρωπίνης αξιοπρεπείας, έναν ζυμωτήν καλόν της υποταγής, και ναρκωτικόν του θυμού και της επαναστάσεως δια να στερεώση την δυνάμιν του, το Κράτος του, έτεινε προς αυτήν την χείρα. Από τότε έλαβε μεγάλην επέκτασιν και ταχείαν ανάπτυξιν. Αυτή εκυρίευσε πλέον τους Μεγάλους, εσυμβούλευσε τους Μονάρχας, και τα πγιο υψηλά πρόσωπα έκυψαν προ αυτού. Από καταδιωκόμενος εγένετο αγριώτερος καταδιώκτης. Χιλιάδες πάλιν οπαδοί των νικηθέντων θεών, επλήρωσαν δια του αίματός των τον νικητήν θεόν. Μέχρι το 774 βλέπουμε τον Charlemagne Αυτοκράτορα των φράγγων εμπνεόμενον από τας αυτάς ιδέας του Κωνσταντίνου ότι μόνον δια της χριστιανικής θρησκείας δι' ενός και του αυτού δόγματος, θα μπορέση να καθυποτάξη λαούς και να στερεώσει το Κράτος του, και τας επανηλλημένας αιματηράς και απανθρώπους εκστρατείας του εναντίον των ειδωλολατρών Σαξώνων, Βαυαρών, Τσέχων, Ούγγρων και λοιπών, τους οποίους ηνάγκασε δια του πυρός και του σιδήρου να δεχθούν τον χριστιανισμόν και την διδασκαλίαν του και να βαπτισθούν (12).

Όταν πλέον η Ευρώπη εκχριστιανίσθη και ο μαύρος πέπλος των αντιπροσώπων του Χριστού εξηπλώθη εις αυτήν, όταν η ολεθρία διδασκαλία του χριστιανισμού διεισέδυσσε στα πλήθη, τότε και οι ωμότητες έφθασαν εις το κατακόρυφον. Από την αρχήν αυτού οι Βυζαντινοί ωργιάζαν και εκραιπάλουν, βουτυγμένοι μέσα στας ασελγείς και βδελυρός απολαύσεις των, εχρειάσθη όμως, κατόπιν πάλιν, όλη αυτών η επιρροή, όλος αυτών ο δεσποτισμός, για να ώθηση τους συναδέλφους των της Δύσεως, τα ανθρωπόμορφα εκείνα τέρατα, εις τας ανηκούστους εκείνας ωμότητας προ των οποίων φρίττει κάθε άνθρωπος και προ των οποίων κάμουν ότι φρικιούν, στο άκουσμα των, και οι σημερινοί τύραννοι!

Αι ανθηραί κοινότητες αι οποίοι ήκμαζον, σι κοινότητες της μεσημβρινής Ευρώπης, αι οποίαι έζων ευτυχείς άνευ κατασκόπων, άνευ νόμου, άνευ φυλακών ή άλλου τινός αναγκαστικού δεσμού, δια της αμοιβαίας αλληλεγγύης μόνον, θεωρούσαι ένα οιονδήποτε συμβάν ως κοινήν συμφοράν, τιμωρούσαι τους τυχόν παρεκτραπέντας δι ενός προστίμου ή δι' εξορίας, υπέκυπταν υπό την ισχύν και την επίδρασιν του Χριστιανισμού. Τα πλήθη ωθούντο δια της διδασκαλίας στην ταπεινοφροσύνην, στην υπακοήν, στην υποδουλωσύνην, στο παράλογον σέβας και στην απάρνησιν των καλών του ματαίου τούτου κόσμου! Αφού η ζωή είνε ένα μικρό πέραςμα εις την κοιλάδα αυτήν του κλαυθμώνος, τι τους ενδιέφεραν πλέον τα γήινα και η γη; ένα μόνον τους ενδιέφερε: η σωτηρία της ψυχής των! η

απόκτησις της βασιλείας των ουρανών! Η πρόοδος πλέον εσταμάτησε, η σκέψις αλυσσοδέθη! Η αμφιβολία ήτο αμάρτημα, εξιλεούμενον μόνον δια των βασανιστηρίων.

Κι ωθούντο τα, πλήθη εις προσευχάς, εις νηστείας, εις στερήσεις, εις κακουχίας. Άλλοι εκοιμούνται αλυσσοδεμένοι, άλλοι έδερν, την εξηυτελισμένην ύλην, το σώμα των, άλλοι έπιπτον και έμενον πρηνείς μη σηκώνοντες διόλου την κεφαλήν τους κ.τ.λ. και όλοι αυτοί ουδέν άλλο εξήτουν, ειμή την άφεςιν των φανταστικών αμαρτιών των!

Τους ευγενείς άθλους των αρχαίων θεών και ημιθέων, τους διεδέχθη ο απηγορευμένος καρπός με το φείδι, η ψώρα του Ιώβ, η πυρκαϊά των Σοδόμων με την στήλη του άλατος της συζύγου του αγαπητού Αωτ, το χώσιμο του Ιωνά στην κοιλίαν του κήτους, ο Σαμψών με την μασέλα του γαιδάρου, το σταμάτισμα του ηλίου από τον δρόμον του για να αποτελειώση το ευγενές έργον του ο Ι. Ναυής, τα βατράχια στην Αίγυπτο, και άλλα που εν σοφία εποίησε κατορθώματα!..

Τα πνεύματα ευρίσκοντο υπό την γοητείαν, αι θελήσεις υπό τον ζυγόν και η ανθρωπότης λατρεύουσα έτρεμε..., ο θεός εθριάμβευε, και οι ιερείς με τους άρχοντας ήρπαζον.

Την φιλοσοφικήν διδασκαλίαν της κλασικής Ελλάδος την διεδέχθησαν τα συναζάρια, οι αγαθάγγελοι, τα τροπάρια και λοιποί ανοησίοι, αι οποιοί ενάρκωσαν τους λαούς. Κι όταν αυτοί έκλεισαν τους οφθαλμούς των και προσήλωσαν το πνεύμα των προς τον Κύριον αιτούντες τον επουράνιον παράδεισον, οι αντιπρόσωποι του με τους άρχοντας, εύρον κατάλληλον την περίστασιν, και αφήρπσαν τον επίγειον. Όλαι αι γαίαι αι ανήκουσαι εις τας κοινότητας περιήλθαν στην κατοχήν των, εν ονόματι του Κυρίου, απαράλλακτα όπως και οι κάτοχοι αυτών. Όταν παρήλθε ολίγον ο φανατισμός των και συνήλθαν, ευρέθησαν πραγματικώς δεμένοι με χειροτέρας και στερεοτέρας αλύσσους από εκείνος που μετεχειρίσθησαν προς τιμωρίαν του σώματός των. Όταν ηθέλησαν να έβγουν στους αγρούς εύρον ιδιοκτήτας άλλους και νόμον αυστηρώς τιμωρόντα τον θέλοντα να σφετερισθή ξένην γην. Όταν ηθέλησαν να κυνηγίσουν, εύρον νόμον απαγορεύοντα το κυνήγιον, διότι τα πτηνά και λοιπά ζώα εθρέφοντο από τους αγρούς των Κυρίων και της Εκκλησίας.

Και αυτή η κατάστασις διήρκεσεν επί πολύ, έως ότου εξερράγη ή μεγάλη Γαλλική επανάστασις (τω 1789) και ναι μεν κατέρριψε ο λαός το φεουδαρχικόν (13) βάρβαρον σύστημα, αλλά μη έχων ακόμη καθαράν αντίληψιν των θελήσεών του, ως ευρισκόμενος εις διαφόρους βασάνους και εξηυτελισμούς εις το πρώην σύστημα, εθέληθη και ηπατήθη από τας χρυσάς υποσχέσεις της ισότητος, της αδελφότητος, και της δικαιοσύνης των αστών, και άφισε το όπλον του ενώ έπρεπε να το χρησιμοποίηση ακόμη. Πραγματικώς πώς ήτο δυνατόν, ένας άνθρωπος ο οποίος ποτέ δεν εγνώρισε την ελευθερίαν και ο οποίος ανετράφη στην υποτέλειαν μ' όλας τας βασάνους της και τους εξευτελισμούς της, και τας αδικίας της, να μη απατηθή όταν τω είπον: είσαι πλέον ίσος με τον παραφέντη σου απέναντι του νόμου;

Σήμερον βλέπωμεν ποια είναι η ισότης, η αδελφότης, και η δικαιοσύνη των αστών. Σήμερον γνωρίζομεν ότι, τους φονιάδες φεουδάρχας τους διεδέχθησαν οι δολοφόνοι αστοί, αλλά τότε ήτο δύσκολον εις εκείνους να το δίδουν αυτό. Γι' αυτό οφείλομεν ημείς να μάθωμεν καλώς ποία μας βλάπτουν και ποία θέλομε, ίνα στη μέλλουσα κοινωνική επανάστασι, μπορέσουμε να διακρίνομε τους φίλους από τους κόλακας, για να μη παρασυρθούμε πάλι από καμμίαν συμμορίαν επιτηδείων. Είναι αυτοί, οι άξιοι διάδοχοι των φεουδαρχών που άρχουν σήμερα. Είναι αυτοί, οι πιστοί κληρονόμοι εκείνων. Είναι αυτοί προ των οποίων παρουσιαζόμενοι σήμερα μας πετούν κατά πρόσωπον, μ' όλον το διακριτικόν αυτών θράσος: ποίοι είσθε; τι δικαιώματα έχετε; τι θέλετε; Υποκριταί! δεν μας γνωρίζετε ποίοι είμεθα; τόσον η κόπωσις, η στέρησις, η αθλιότης παρήλλαξε την φυσιογνωμίαν μας, ώστε να σας είναι δύσκολος η αναγνώρισις; Αλλά, τότε, να σας το υπενθυμήσωμεν ημείς ποίοι! Είμεθα οι εξελιχθέντες όπως και σεις πιθηκάνθρωποι. Είμεθα οι διεκδικηταί των φυσικών μας δικαιωμάτων, που μας αρπάξατε με το μαϊμουδίστικόν σας τρόπο... Είμεθα οι απόγονοι εκείνων τους οποίους, αφού θέσατε να προσευχηθούν, τους αρπάξατε την γην που τους ανήκε! Είμεθα οι απόγονοι εκείνων τους οποίους, αφού εναρκώσατε, ωθήσατε να κατακτήσουν τον επουράνιον παράδεισον, ενώ σεις αρπάξατε τον επίγειον. Είμεθα οι απόγονοι εκείνων τους οποίους αποκτηνώσατε προς ευκολωτέραν εκμετάλλευσιν αυτών. Είμεθα οι απόγονοι εκείνων τους οποίους εφυλακίσατε, εφονεύσατε, εκαύσατε, εβασανίσατε, απαγχονίσατε, για να δημεύσετε την

περιουσίαν των. Είμεθα οι απόγονοι εκείνων οι οποίοι, αντιληφθέντες την πλεκτάνην σας, επανεστάτησαν και εσφάγησαν, ετυφεκίσθησαν, εκρευρηγήθησαν από σας. Είμεθα εκείνοι οι οποίοι ερχόμεθα να σας ζητήσωμεν τον λογαριασμόν όλου του χυθέντος αίματος, όλης της διαπραχθείσης αδικίας.

Τι δικαιώματα έχομε! Αλλά τι δικαιώματα έχετε σεις περισσότερα στην φύσιν, εκτός εκείνων που εκλέψατε από ημάς; Η φύσις δεν μας έδωσε το δικαίωμα να αναπνέωμεν όσον αέρα θέλωμεν και να καλλιεργώμεν όσην γην μας αρκεί να ζήσωμεν; τον αέρα δεν μπορέσατε να τον κλέψετε, αλλά πού είναι η γη μας; με τι δικαίωμα την εκάματε ιδιοκτησίαν σας; πγίος σας έδωκε το δικαίωμα να μας αφαιρέσετε τα μέσα της ζωής και να νομοθετείτε εις βάρος μας; πότε η φύσις σας παρεχώρησε αυτά τα προνόμια, και πού βασιζόνται τα αναμεταξύ σας συμβόλαια; εν τίνι δικαίωmati τα κρατείτε ακόμη; Πανούργοι! ρίψατε κάτω την μάσκα, και ας έλθωμεν εν συντομία στο τι θέλωμε.

Θέλωμε ίνα η γη, η οποία δεν είναι έργον κανενός, ως απέδειξε περιτράνωσ η επιστήμη, και η οποία εγένετο όλως αυτομάτως όπως και τα άλλα σώματα του Σύμπαντος, η γη λέγω, αι πέτραι, τα σίδερα, και λοιπά μέταλλα τα οποία ημείς γεννηθέντες τα εύρωμεν να υπάρχουν, αυτά δικαιωματικώς πρέπει να ανήκουν εις όλους, να είναι κοινά, και όχι να τα αρπάζετε δια του δόλου και της βίας από τους αμαθείς προγόνους μας και να εξακολουθείτε να τα κρατείτε προς βάρος και δυστυχίαν ολοκλήρου της ανθρωπότητος.

Σεις οι οποίοι ξελαρυγγίζεσθε για να μας πείσετε ότι καταγόμενα από ένα και το αυτό ζεύγος, των πρωτοπλάστον (:), μπορείτε να μας απαριθμήσετε τα δικαιώματά σας, ποία και πώς τα ελάβατε, ώστε σεις να απολαμβάνετε όλων των φυσικών καλλονών, ημείς δε να στερούμεθα πάντων κατασκοτωνόμενοι για την απόλαυσίν σας; Ή επειδή έτυχε να τα αρπάζετε, πρέπει τώρα να στεκόμεθα με χέργια σταυρωμένα μπροστά σας δια να μας μεταχειρίζεσθε ως φορτηγά ζώα; Όχι βεβαίως, διότι θα είναι παραλογικότης εάν κάμωμε αυτό, αφού εύρωμεν πλέον την συνείδησίν μας. Θέλωμεν αλληλοφωτιζόμενοι ημείς, χωρίς ν' αναμίξωμε κανένα από την τάξιν σας, να ελευθερώσωμε την γη από τα χέργια σας και να την θέσωμε στην κοινήν χρήσιν της ανθρωπότητος. Θέλωμε την ελευθερίαν μας από τα καταναγκαστικά έργα που μας καταδικάσατε, μέσα στις βρωμερός φυλακάς σας, που ονομάσατε εργοστάσια, θέλωμε την πλήρη χειραφέτησίν μας και την βεβαιότητα της αύριον δηλ. την βεβαιότητα ότι θα έχη να φάγη στην πείνα του, ο άνθρωπος, να ενδυθή και να κατοικήση. Δια να αποκτήσωμε αυτά που θέλωμε να δώσωμε εις όλους τους εργάτας να εννοήσουν, τόσον τους βιομηχάνους (* Σημ. του εκδ.: Ο συγγραφέας αναφέρεται στους εργάτες που δουλεύουν στη βιομηχανία) όσον και τους γεωργούς, ότι εάν ημείς θέλωμε μπορούμε να σας ανατρέψωμε εντός μιας στιγμής, διότι εάν δεν σας συνδράμωμε ημείς προς συγκράτησιν του συστήματός σας, σεις είσθε ανίκανοι να κάνετε την παραμικράν έστω κίνησιν, είτε προς συντήρησίν σας, είτε εναντίον μας.

Θέλωμε να δώσωμε στον λαόν να καταλάβη ότι, οι διάφοροι πολιτικοί μιας χώρας με οιονδήποτε τίτλον και εάν πολιτεύονται, είνε εχθροί πάντοτε του λαού, και δεν μπορούν επ' ούδενί λόγω να ανήκουν εις τας παραγωγικάς τάξεις μας. Θέλωμε να δείξουμε στους εργάτας τον ρόλον κάθε Κράτους. Ο ρόλος του είναι να υπερασπίξει τους προνομιούχους πλουτοκράτας εναντίον των πτωχών και των εργατών. Αυτό μπορούν να το ιδούν όλοι στην καθημερινή πάλη της ζωής.

Θέλωμε να δώσωμε, τόσον στον βιομήχανο όσον και στο γεωργό, να εννοήση ότι τα δικαιώματά του δεν πρέπει σε κανένα να τα αναθέττει προς συζήτησιν, ούτε εις βουλήν ούτε εις γερουσίαν ούτε αλλού, αλλά αφού τα ιδή καθαρά δια της ιδικής του συνειδήσεως να τα πάρη. Το δικαίωμά του δεν πρέπει να το επαίτη ο άνθρωπος, ούτε από βουλευτήν καλοτιτλοφορεμένον ούτε από άλλον τινά.

Θέλωμε να καταρρίψωμεν όλας τας προλήψεις και δυσειδαιμονίας όλα τα μέχρι τούδε ήθη και έθιμα. Θέλωμε να πετάξωμεν από τον άνθρωπον όλας τας ασχημίας του παρελθόντος. Θέλωμεν ο άνθρωπος να λάβη την εμπρέπουσαν αυτού αξιοπρέπειαν. Να καταρρίψωμε κάθε πειθαρχίαν, κάθε τυφλήν υπακοήν, κάθε γελοίον σέβας. Να εκριζώσωμεν κάθε φόβον... Να καταδείξωμε ότι ένας άνθρωπος αξίζει έναν άλλον, αδιάφορον εάν η μέχρι τούδε βλακεία των ανθρώπων τον ένα τον να-νούρισε μέσα σε χρυσή κούνια και τον άλλον σε τσουβαλένια ανεμόκουνια.

Όπως κάμωνν τις την συγκριτικήν ανατομίαν των σκελετών μας διακρίνει από τους άλλους σκελετούς

των μαστοφόρων, ουραγκοτάγκων, γορίλλων κ.τ.λ., και μας κατατάσσει εις την τάξιν των ανθρώπων, τα ίδια να μας κατατάσσει και εάν κάμη την συγκριτική ανατομίαν της ζωής. Θέλουμε όπως διαφέρομεν στον σκελετόν να διαφέρωμεν και στην ζωήν, και όχι στον μεν σκελετόν να μας κατατάσσουν στην τάξιν των ανθρώπων, στην δε ζωήν... στα φορτηγά ζώα.

Ποίος σας έδωσε το δικαίωμα να κυριαρχήσετε εφ' ημών; η αμάθειά μας; να την σβύσετε πλέον από το λεξικόν σας αυτήν ..την λέξιν και να σωφρονισθήτε... Θέλουμε να καταρρίψωμε τας φιλανθρωπίας σας, τας υποκρισίας σας, τας προστασίας σας. Θέλουμε ολόκληρα τα δικαιώματά μας, ολόκληρον την δικαιοσύνην, ολοκληρωτικήν χειραφέτησιν. Θέλουμε την αλήθειαν, την ειλικρίνειαν, και την αγάπην των ομοίων μας. Δεν θέλουμε να εκμυζούν το αίμα μας ανάξια ανθρωπάρια και δια των σκελετών μας να ιδρύουν φιλανθρωπικά καταστήματα και ναούς για τα είδωλά σας. Δεν θέλουμε στάκτη στα μάτια, μας αρκούν αι πληγαί... Δεν μπορούμε πλέον, στερούμενοι ημεείς των πάντων, να εργαζώμεθα για ολοκλήρους στρατιάς παπάδων, δικαστών, γραμματέων, δικηγόρων, κλητήρων, κατασκόπων, αστυνομικών κ.λ.π., ένα σωρό παράσιτους τους οποίους έχει ανάγκην το σύστημά σας να κράτη, και τους οποίους είμεθα ηναγκασμένοι, δια του αίματός μας και του ιδρώτος μας, να συντηρώμεν στην πολυτέλεια, στην απόλαυσι, στην κραιπάλη...

Φθάνει όσον έζησε ο παπάς σας με τα φουσήματά του και με τας ευλογίας του, τώρα να εργασθή και να φανή και εκείνος χρήσιμος στην κοινωνία, ή τουλάχιστον να μη γίνεται φόρτωμα σε μας και στην αμαθή γυναίκα μας. Δεν ελπίζουμε τίποτα από τα φουσήματά του και από τας ευλογίας του.

Γνωρίζωμεν ότι εάν δεν καλλιεργήσωμε με τας χείρας μας την γην, αυτή μένει πολύ σκληρά στους υιούς της, και ο παπάς εις μάτην θα φουσά και θα ευλογή, πρέπει να την βιάσωμε δια να μας δώση τους καρπούς του κόλλου της.

Πού μπορούν αυτοί να μας βοηθήσουν; να πιστεύσωμεν ότι αι προσευχαί των, τα σταυροκοπήματά των, και τα φουσήματά των, μπορούν να φέρουν την βροχήν, ή να εμποδίσουν την φυλλοξήραν, ή να εκδιώξουν τους αρουραίους; Εις τι μας χρησιμεύει ο θεός σας; Πότε μας εδάνεισε την βοήθειά του για να στρέψωμε πίσω ένα χείμαρον ή άλλο τι; Ποίον είνε το μέρος του εις την κατασκευήν των σιδηροδρόμων, των ατμοπλοίων, των τηλεγράφων; Μήπως στην καθημερινή μας ζωή δοκιμάσαμε ποτέ την ανάγκην της υπάρξεως ενός θεού; Ζώμεν άνευ εκείνου... και κανένας δεν θα τον ονειροπωλούσε εάν δεν ευρίσκεσθε σεις, οι οποίοι έχοντες συμφέρον, ακαταπαύστως μας τον υπενθυμίζετε, και ως φοβούμενοι μη ανακαλύψωμε το ψεύδος σας, φροντίζετε πάντοτε να μας βεβαιείτε την ύπαρξίν του.

Ο θεός είνε το κακόν. Διότι θεός, είναι η τυραννία υφ' όλα τα σχήματα, είναι η ιδιοκτησία μ' όλα τα επακόλουθα, είναι ο εκθειασμός της αθλιότητος, της δυστυχίας, των πόνων. Είναι ή άρνησις του δικαιώματος της ευημερίας, της ευτυχίας, της απολαύσεως. Είναι το μίσημα της φυσικής μας αναπνοής, του έρωτος, της γεννήσεως. Και μνία ιδέα η οποία προξενεί πόνους, μίση, αδικίας, δεν μπορεί παρά να είναι ολέθρια.

Μάλιστα ο θεός είναι αναγκαίος δια την αποκατάστασιν του Κράτους και της Ιεραρχίας. Εις την ιδέαν της υπάρξεώς του βασιζεται όλη ή αντικανονική κοινωνία σας.

Η ιδέα του θεού είναι το θεμέλιον της Επικρατήσεώς σας την οποίαν μη εμπορούντες να δικαιολογήσετε αλλέως, την αναφέρετε ως περιβολήν επουρανίαν.

Δια τον βασιλέα, πρόεδρον, στρατάρχην, κάτοχον κ.τ.λ. είναι ανάγκη η ιδέα της υπάρξεως ενός θεού, διότι εξ αυτής μόνης κρατείτε το φαινομενικόν σας δικαίωμα.

Εφεύρετε τον Κύριον δια να μπορέσετε να παρουσιασθήτε ως αντιπρόσωποί του και να κατατυραννίσετε τα πλήθη επ' ονόματί του.

Την βίαν επευφημίσατε ως θεόν, και όλαι αι ενέργειαι σας συγκεντρώθησαν δια την υπεράσπισιν αυτού του ψεύδους, το οποίον εχρησιμοποίησατε προς ωφέλειάν σας.

Η ιδέα του θεού είναι αναγκαία δια τους τυράννους, δια τους κατακτητάς, δια τους αρνούμενους το ανθρώπινον δικαίωμα. Είναι η σύγχισις του λαού! - όστις υποφέρει εδώ κάτω, θα ανταμοιφθή αιωνίως εκεί επάνω, όσον δυστηχής αν είσαι εδώ, τόσον ευτυχής θα είσαι εκεί, εξ ου η εγκαρτέρησις, η εγκατάληψις παρά των ανθρώπων όλων των καλών που τους ανήκε - της γης - προς όφελος των αγροίκων και των πανούργων.

Δι' αυτών των μέσων επί τούς αιώνας σταματίσατε τας διεκδικήσεις του ανθρωπίνου δικαιώματος, διότι οι αμαθείς, οι ταπεινοί, οι αδύνατοι έκυψαν υπό την βίαν και εφίλησαν το χέρι που τους κτυπούσε και τους απεγύμνωνε, με την ελπίδα επουράνιας ανταμοιβής; Αλλ' όλα αυτά επέρασαν, η επί τούς αιώνας καταπολεμηθείσα Αλήθεια εφάνη πλέον δια να σας καταρίψη την λεοντήν και να μας δείξει πραγματικώς ποίοι είσθε. Πώς εξελίσσονται τα πράγματα;

Ήλθε να σας πετάξη και σας στην άβυσσον της λήθης, όπως επέταξε και τους προκατόχους σας φεουδάρχας. Αυτή, η επιστημονική αλήθεια, μας έδειξε να ερευνώμεν το πέλαγος της φύσεως με την πυξίδα και να μη περιμένωμεν τίποτε παρά του Ποσειδώνος ή του διαδόχου του αγίου Νικολάου. Το μεγάλο πνεύμα του Θαλλή, Αναξιμάνδρου, Εμπεδοκλέους κλπ, ανεφάνη πάλιν, μετά την αγρίαν καταπολέμησιν των σοφιστών Εβραιο-χριστιανών, των αισχρών τούτων εκμεταλευτών εν όλη τη λαμπρότητί του. Η θεωρία του Αναξαμάνδρου περί του Απείρου όστις εξέφρασε την μεγάλην σκέψιν της αρχικής ενότητος του Παντός, της εξελίξεως όλων των φαινομένων, ως η τολμηρά αντίληψίς του επί της περιοδικής αλλοιώσεως του Παντός - φαινομένου και εκλείποντας - όλα αυτά, επήλθε μετά τούς αιώνας σκότους, να επικύρωση δι' αποδείξωεν και. επιχειρημάτων πλέον και να επεκτείνει η θεά της Αληθείας Επιστήμη, εξαπλώσα και ρίπτουσα άπλετον φως στην ομίχλη.

Το σκότος πλέον διαλύεται: βλέπωμε ήδη καθαρά την προέλευσι του ιδιοκτήτου, η ιδιοκτησία φαίνεται στα μάτια μας μ' όλην την απαισίαν μορφήν της.

Ιδιοκτησία; μέσα σ' αυτήν την λέξιν εμπερικλείονται όλαι αι αθλιότητες της ανθρωπότητος: κλοπαί, φόνοι, αδικία, εμπρησμοί, ψεύδει. Αυτή είναι η δολοφόνος διότι εξ αυτής προέρχεται η εκμετάλλευσις του ανθρώπου παρά του ανθρώπου, το ψευτοδικαίωμα του κατόχου, το μη παραχωρούν εργασίαν παρά προς όφελός του, αντί ενός γελοίου ημερομισθίου. Αυτή είναι ή δημιουργός του προλεταρίου, αυτή η γεννώσα την φτώχίαν, αυτή η θηριώδης και βάνανσος εκδήλωσις του εγωισμού, της απληστίας της κακίας.

Θέλωμεν την κατάλυσιν της ιδιοκτησίας διότι βλέπωμε καθαρά πλέον, ότι δυνάμει αυτής, στηριζομένης επί της ληστεύσεως, επί της κατακτήσεως, και κατά συνέπειαν επί της ισχύος, που όμιλοι ανθρώπων μας παρουσιάσθησαν ως μόνοι χαίροντες εδαφικά δικαιώματα, και αξιούντες ότι είναι απόλυτοι κύριοι, ήγειραν φραγμούς (που ονόμασαν σύνορα) και εδημιούργησαν μέσα στους όμιλους των, (που εκάλεσαν έθνη) τα μίση και τον ανταγωνισμόν τα οποία διαιωνίζονται, κατά παράδοσιν, με τους χειρότερους εκβιασμούς, με αναριθμήτους δολοφονίας και με άλλας κτηνώδεις εκδηλώσεις του ανθρώπου.

Έχει διπλήν μορφήν η ιδιοκτησία: αυτή εκδηλούται και με το όνομα «Κεφάλαιον» και τα δυο έχουν τον αυτόν ολέθριον σκοπόν: την καταδυνάστευσιν του ανθρώπου. Είναι το δικέφαλον τέρας το κατατρώγων τα σπλάγχνα της ανθρωπότητος, είναι η λέπρα του Ιώβ.

Όλαι αι στρατιαί των αέργων ευρίσκονται επί ποδός προς υπεράσπισιν αυτών. Στηριζόμενοι στο ψευτοδικαίωμα της ιδιοκτησίας και της παραλογικότητος του κεφαλαίου, συσσωρεύουν κατά την όρεξίν των από τα πλήθη, ενώ εκατομμύρια ανθρώπων γυμνούνται των πάντων.

Περικυκλωμένοι από τας ορδάς των παρασίτων, απωθούνται δυνάμει του Νόμου και της Λόγχης, όλοι εκείνοι οι οποίοι αποθνήσκοντες της πείνης θα τολμούσαν να εγγίσουν τα δια του αίματός των συσσωρευθέντα προϊόντα.

Προς υπεράσπισιν αυτών των δύο εγένοντο οι κώδικες, οι δικασταί, οι στρατοί...το Κράτος. Όλη η πολύπλοκος οργάνωσις του Κράτους, όλη η τρομερά αυτή μηχανή, ευρίσκεται υπό τας διαταγάς του Κεφαλαίου και της Ιδιοκτησίας. Η ζωή του ανθρώπου δεν κατατάσσεται ούτε στην Ιδιοκτησίαν ούτε στο Κεφάλαιον, και γι' αυτό χιλιάδες άνθρωποι, εις κάθε αγρίαν στροφήν της μηχανής του Κράτους - συλλαμβάνονται από τα δόντια της και άλλοι ευρίσκουν τον θάνατον, άλλοι ακρωτηριάζονται και όλοι παθαίνουν...

Γι' αυτά τα δύο σηκωνόμεθα πολύ πρωί, γι' αυτά έχουν τα χέργια μας κάλους, γι' αυτά δίνουμε στις αδελφάς μας, θυγατέρας μας, συζύγους μας τον θάνατον, χωρίς να γνωρίσουν ποτέ την ζωήν, γι' αυτά αφίνουμε τους γονείς μας στην απελπισία, μόλις φθάσουμε το 20όν έτος της ηλικίας μας, και πάμε για τα σύνορά τους, για να φυλάξωμε τας τράπεζάς των, για να εξασφαλίσωμε την ησυχίαν τους για να κατατσακίσωμε τους γονείς μας, τους αδελφούς μας, εάν κουνηθούν εναντίον των, ζητούντες ολίγον

ψωμί στην πείνα τους, για να στερεώσουμε την εξουσία τους επάνω μας. Γι' αυτά συσσωρεύουν εκατομμύρια άνδρας, τους ρωμαλαιοτέρους, και καθυστερούν την ανθρωπότητα από τόσους βραχίονας, οι οποίοι εάν εργάζοντο πάσας ωφελείας δεν θα παρείχον στην κοινωνίαν; Εάν αντί να τους κρατούν ολόκληρον την ημέραν με το "φέρτε αρμ παρουσιάστε αρμ" τους έδιδον εργασίαν τινά χρήσιμον, πόσα πράγματα δεν θα κατωρθούντο! Ο πλανήτης μας σήμερα θα ήτο συνδεδεμένος δια σιδηροδρομικών γραμμών, όρη θα μεταβάλλοντο εις ευφόρους πεδιάδας, ελώδεις πυρετοί θα εξέλιπον κ.τ.λ.

Θέλουμε την κατάλυσι και των δύο και όταν καταλύσωμε το Κεφάλαιον και την Ιδιοκτησίαν, τότε δια της ελευθέρας συγκαταθέσεως, δια του ελευθέρου συνεταιρισμού των ατόμων, θα επιτευχθή η κοινή χρήσιμος εργασία. Θέλουμε την πλήρη ελευθερία του ατόμου, χωρίς καμμίαν επιβολήν του Κράτους ή άλλην. Θέλουμεν την Ισότητα στην ζωήν.

Όταν σας ωμιλούμε περί της Ισότητος μας απαντάτε πάντοτε ότι αυτή είναι ουτοπία ότι η φύσις αυτή την αρνείται ότι οι άνθρωποι γεννώνται επί της γης με διαφορετικούς οργανισμούς: οι μεν δυνατοί, οι δε αδύνατοι, οι μεν ευφυείς οι δε μικρόνοες, και μ' αυτούς τους συλλογισμούς σας ζητείτε να δικαιολογήσετε τας κοινωνικάς ανισότητας της φτώχιας προς τον πλούτον, του ημερομισθίου προς τον κεφαλαιούχον, του αμαθούς προς τον γραμματισμένον, και κατά φυσικήν σας συνέπειαν και τας ανθρωπίνους διαμάχας με τας κατακόμβας των, με τας φρικωδίας των. Και αυτό περνούσε μια φορά. Τώρα βλέπουμε κάλλιστα την ύπαρξιν της ισότητος μεταξύ των ανθρώπων. Γνωρίσαμε πλέον ότι όλοι οι άνθρωποι έρχονται επί της γης με την θέλησίν του να ζήσουν, με ηθικάς και υλικάς ανάγκας ίσας. Ο άνθρωπος που πεινά είναι ίσος με τον άνθρωπον που πεινά. Αι αρχικαί ανάγκαι της υπάρξεως είναι αι αυταί. Ανεξαιρέτως όλοι οι άνθρωποι έχουν την θέλησιν και το δικαίωμα να ικανοποιήσουν τας ανάγκας των, και να χρησιμοποιήσουν τας ηθικός και υλικάς ικανότητάς των. Η θέλησις λοιπόν και το δικαίωμα της ζωής είναι ίσα δι' όλους.

Αλλά πγιο πράγμα για σας είναι πραγματοποιήσιμον και όχι ουτοπία; Το να εργάζονται τα 9/10 των ανθρώπων για να σας προμηθεύουν την πολυτέλειαν, την απόλαυσιν και την ικανοποίησιν των βδελυρών παθών σας; Είναι ή παντελής στέρησις των 9/10 από ό,τι τους αναγκαίοι για μια γερή ζωή και για μια νοητή ανάπτυξη; Το να καταντήσετε τα 9/10 των ανθρώπων σε μια κτηνώδη κατάστασι και να αποζούν από μέρα σε μέρα μεταχειριζόμενοι αυτούς χειρότερα και από φορτηγό ζώα; Πραγματοποιήσιμον είναι η αθλιότης και η πείνα η οποία κατήντησε μάλιστα της ανθρωπότητος; Είναι να αφίνη την γην που του ανήκει ο άνθρωπος και να πλανάται ανά την υφήλιον ζητών καμμία διώρυγα κανένα δρόμον σιδηροδρόμον να εργασθή; Είναι η αφαίρεσις της γης από τον Θεσσαλόν, η ηποία προτιμάται να μείνη ακαλλιέργητος παρά να αποδοθή εις εκείνον ο οποίος δεν θέλει άλλο τι παρά να την καλλιεργήση; Είναι για να γυρίζει λούστρος, κλέπτης, τζογαδόρος, τυχодиόκτης; Πραγματοποιήσιμον είναι η γυναίκα να πουλιέται για να ζήση τα παιδιά της, είναι το κλείσιμο του παιδιού στο εργοστάσιο, στο μπακάλικο, στην ταβέρνα; Είναι η ώθησις για να καταλάβουν τα ίδια προνόμια και τα παιδιά σας δια της πανουργίας, της διαφθοράς, της ισχύος, της σφαγής; Είναι ο διαρκής πόλεμος του ανθρώπου κατά του ανθρώπου, του επαγγέλματος κατά του επαγγέλματος, του έθνους κατά του έθνους; της φυλής κατά της φυλής; Είναι η βροντή του πυροβόλου, η κατερήμωσις ολοκλήρων χωρών και η θυσία ολοκλήρων ετών εργασίας εις ένα ολιγοχρόνιον διάστημα; Πραγματοποιήσιμον είναι η δουλεία και ο εξηυτελισμός της ανθρωπίνου φυλής, εκτελούμενος δια του σιδήρου και του βούρδουλα; είναι η κατάντησις του εργάτου εις μηχανήν, το φάντασμα του εργάτου επαιτούντος στην πόρτα του πλουσίου, τα φαντάσματα του λαού στις θύρας των κυβερνώντων. Είναι ο αιφνίδιος θάνατος μέσα στα μεταλλωρυχεία, ή βραδεία δηλητηρίασις μέσα στα εργοστάσια και η παραλυσία μέσα στα υπόγεια;

Είναι το πνίξιμο μέσα στο αίμα του τολμώντος εργάτου να απεργήση; είναι ο τύφος, η φθίσις, η διφθερίτις ο θάνατος; Είναι να πεθαίνει και να σιωπά; Αυτά ονομάζετε πραγματοποιήσιμα; Το να φέρεις ένα άνθρωπον εις θέσιν να φονεύσει έναν όμοιον του είναι πραγματοποιήσιμον! αλλά το να μη τον φέρεις εις αυτήν την θέσιν είναι ουτοπία!

Αλλα πγια αντίληψίς σας δεν είναι στρεβλωμένη και κτηνώδης;

Δεν είσθε σεις οι οποίοι λιμώτετε τα πλήθη και τα ωθείτε εις κλοπάς, εις λεηλασίας, εις φόνους και

κατόπιν τα δικάζετε και τα φονεύετε; Αυτούς τους ονομάζωμε κλέπτας, κακούργους δολοφόνους αλλ' εσάς που φονεύετε αυτούς και τόσους άλλους πώς να σας ονομάσωμεν;

Δεν είσθε σεις οι οποίοι τα μανθάνετε τον χειρισμόν των όπλων κατασκοτονώμενοι να εύρετε τελειότερα δολοφονικά όπλα; Δεν είσθε σεις οι κυβερνήται, οι δικασταί, οι παπάδες, οι οποίοι σπλισμένοι δια του Νόμου περιθάλψατε και αναπτύξατε τα ένστικτα της σκληρότητας εις τον άνθρωπον, τα άγνωστα ακόμη και εις αυτά τα ζώα, αποσπώντες κατά τεμάχια τας σάρκας του ανθρώπου, χύνοντες λάδι βραστό στις πληγάς των, εξαρθρώνοντες τα μέλη των, θρυματίζοντες τα κόκαλά των, σχίζοντες εις δύο μέρη τον άνθρωπον, δια να συγκρατήσετε την εξουσίαν σας, το Κράτος σας;

Δεν είσθε σεις οι παπάδες οι διδάσκοντες την ταπεινοφροσύνην, την απάρνησιν του εαυτού των, την δήθεν ματαιότητα αυτού του κόσμου, θησαυρίζοντες όμως και ωθούντες τα αμαθή πλήθη μέχρι της τρέλλας, του εξηυτελισμού, ίνα προ μιας ζωγραφιάς προφέρουν ακαταλήπτους λέξεις, ζητούντες θέσιν στους κόλπους του εβραίου Αβραάμ, από κάποιον που εμφαντάσθητε και τον οποίον χώσατε μέσα στην ομίχλη για να μη αντιληφθούν τα ψεύδη σας, την στρεβλότητά σας, την μοχθηρίαν σας; Το με την πρόφασιν ότι δια των ευλογιών σας, δια των προσευχών σας, θα στείλλετε τους πεθαμένους στον παράδεισον, αφαιρούντες κάτι από τον πτωχόν λαόν, και το να δημιουργείτε δια της ολεθρίας διδασκαλίας σας, ταπεινόφρονας, δούλους, ραγιάδες, εξηυτελισμένους ανθρώπους και άνευ θελήσεως μηδεμίαν αντίληψιν έχόντων περί της φυσικής ζωής, είναι πραγματοποιήσιμον! Το να δημιουργήση τις όμως ανθρώπους ελευθέρους, ανθρώπους με θέλησιν, με αξιοπρέπειαν, με πρωτοβουλίαν, με λογικήν είναι ουτοπία!

Το να αφαιρεί το Κράτος τους κόπους, την εργασίαν, τον ιδρώτα του πτωχού λαού, υπό την πρόφασιν φόρων, προς προστασίαν δήθεν από εξωτερικόν εχθρόν, τον οποίον φροντίζεται να έχετε πάντοτε, είναι πραγματοποιήσιμον. Αλλά εάν σας υποδείξωμεν ότι και ο εσωτερικός μας εχθρός είναι το Κράτος και ο εξωτερικός μας το Κράτος, και ότι θέλωμεν ενούμενοι όλοι οι λαοί να εξαλείψωμεν αυτόν τον κοινόν εχθρόν, αυτό είναι ουτοπία! Δεν επαρκούν στους διεφθαρμένους αι κατακόμβαι που έκαμαν για τους θεούς των, για τους Νόμους των, για τας πατρίδας των, και ζητούν ακόμη νέα θύματα!

Όταν σας υπακούωμεν τυφλώς, είμεθα πιστοί πολίται, αλλ' όταν σας υποδείξωμεν την παραλογικότητά σας, γενόμαστε προδόται των Νόμων, της πατρίδος, της θρησκείας.

Και εάν έλθη μνία βάρβαρος φυλή και μας κατακτήση; Προβάλλουν όσοι δεν τους εγνώρισαν, χωρίς να σκεφθούν ότι ένας λαός ο οποίος αντελήφθη την πραγματικήν ζωήν και έφθασε εις το σημείον του να συντρίψη το εσωτερικόν Κράτος, είναι αδύνατον να υποκύψη εις εξωτερικόν! Αντιληφθέντες το επαχθές βάρος του ζυγού του Κράτους που έχωμεν κολλημένο στο σβέρκο μας, και συντρίβοντες, πετώντες αυτό κάτω, είναι αδύνατον να δεχθώμεν να μας κολληθή άλλο με οιονδήποτε βαρβαρικόν ή κολακευτικόν χαρακτήρα και εάν μας παρουσιασθή. Θα συντριβεί, θα διαλυθή μόλις θα θελήση να μας εγγίσει...

Θέλωμε να δώσωμεν εις τον λαόν να εννοήση όλην την πλεκτάνην για να μπορέση να ιδή καθαρά την απεχθή μορφή του κλήρου και των διαφόρων πολιτικών με τους ποικίλους τίτλους, και όταν τους ιδή ας φέρει κρίσι δική του και ας φροντίση να κανονίση την ζωήν του, την πραγματικήν του τότε ζωήν, κατά την αρέσκειάν του. Ο γεωργός μη εμπορών να καταναλώση όσα προϊόντα εξάγει, ας στέλνη τα περισσεύματα προς τους βιομηχάνους των πόλεων, και αυτοί ας στέλλουν τας αροτρικάς, θεριστικάς, αλωνιστικάς μηχανάς και λοιπά χρειώδη προς αυτούς. Δεν έχω την αξίωσιν για να κάμω ένα σχήμα της μελλούσης κοινωνίας, (14) αλλά να υποδείξω μερικά στρεβλά της σημερινής καταστάσεως και να δώσω μνία νύξι σ' εκείνα που θέλωμε.

Το να έχετε κραιπάλην, τα συμπόσιά σας, τα θεατρά σας, τους βαρβάτους ίππους σας, τους θεράποντάς σας είναι πραγματοποιήσιμον. Το να έχη όμως ο εργάτης, ο άνθρωπος την τροφήν του, την κατοικίαν του, την ευημερίαν του, είναι ουτοπία! Το να εργάζονται όλοι οι εργάται, όλοι οι μύρμηγκες, όλαι αι μέλισσαι είναι πραγματοποιήσιμον! Το να εργασθήτε όμως και σεις οι κηφήνες, οι παράσιτοι, είναι ουτοπία! Το να κανονίση ο παραγωγός και καταναλωτής άνθρωπος, την ανταλλαγήν του με άλλον παραγωγόν και καταναλωτήν, χωρίς εσάς τους μεσάζοντας παρασίτους είναι ουτοπία.

Το να επεμβαίνετε όμως εσείς οι καταναλωταί μόνον, και να απογυμνώνετε και τους δύο παραγωγείς είναι πραγματοποιήσιμον! Παν ό,τι αφορά για την ευημερία του λαού είναι ουτοπία. Παν όμως ό,τι αφορά για την απόλαυσίν σας, για την αρπαγήν σας, για το συμφέρον σας, είναι θετικιστικόν, πραγματοποιήσιμον! Και αυτούς τους Νόμους της αρπαγής, του συμφέροντος, της επικρατήσεώς σας, μας ωθείτε να σεβασθώμεν. Αυτούς τους Νόμους, οι οποίοι είναι προϊόν της σκλαβιάς, της δουλείας, του φεουδαρχισμού, της βασιλείας και οι οποίοι αντικατέστησαν τα τερατώδη μαρμάρινα είδωλα, εις τους βωμούς των οποίων εθυσίαζον ανθρωπίνους υπάρξεις!

Θέλωμεν να καταξοχίσωμεν εντελώς την μάσκαν που φέρετε, για να ιδούν οι αντιλαμβανόμενοι, ποίοι κρύπτονται υπό τους διαφόρους τίτλους και τας διαφόρους ονομασίας που μοιράσθητε και να σχηματίσουν αυτοί που θα αντιληφθούν την πρωτοπορείαν, την εμπροσθοφυλακήν, πετώντες και κρημνίζοντες αμειλίκτως, παν ό,τι εμπόδιο βρίσκουν μπροστά στον δρόμο της ζωής, καθαρίζοντες αυτόν εντελώς, για να μπόρσση και ο λοιπός καχεκτικός λαός να τον βαδίση, ανακουφιζόμενος και δυναμούμενος πλέον, ως απηλλαγμένος από τον βαρύν ζυγόν σας, από τας προλήψεις και δυσειδαιμονίας σας.

Θέλωμε την ανατροπήν όλου του σημερινού δολοφονικού συστήματος. Θέλωμε την ριζική εξαφάνισι, τόσον του όζοντος τσουμπέ των Εβραιοχριστιανών, όσον και όλους τους μαχαιροφόρους, τους αποζώντας εκ του ιδρώτος του πτωχού λάου και υπερασπιστάς των διαφόρων κοινωνικών παρασίτων. Θέλωμε την εξαφάνισι του ημερομισθίου και του κεφαλαιούχου, του πτωχού και του πλουσίου, του αρχομένου και του άρχοντος, του ζητούντος προνόμια και του παραχωρούντος τοιαύτα.

Θέλωμε την καθάρισιν του πλανήτη μας από κάθε βρωμερόν κροκόδειλον, από κάθε ενοχλητικόν κώνωπα. Θέλωμε να πλύνωμε τον πλανήτη μας από κάθε στίγμα βαρβαρότητας.

Δεν θέλωμε πλέον να φροντίζομε για την αποκατάστασιν των τέκνων ενός βασιλέως, προέδρου, στρατάρχου, τραπεζίτου, και λοιπών παρασίτων, αλλά για την αποκατάστασιν όλης της μελλούσης να έλθη γενεάς, γκρημνίζοντες όλας τας σημερινάς κλίμακας που θέσατε. Θέλωμε ίνα η ερχόμενη γεννεά εύρη τον πλανήτη μας, όχι ποτισμένον με δάκρυα απελπισίας, αλλά με γέλια χαράς. Όχι κοιλάδα κλαυθμώνος αλλά κοιλάδα ευημερίας, ζωής, απολαύσεως. Ανθόσπαρτον και όχι με αγκάθια.

Θέλωμεν την ειρήνην, την αρμονίαν και την αγάπην να επικυριαρχήση επί του πλανήτη μας, και όχι τα σκήπτρα σας και τας ποιμαντικάς ράβδους σας. Δεν θέλωμε να υπακούωμεν εις κανένα πλέον άνθρωπον, αλλά μόνον στην λογικήν. Η λογική μόνον θέλωμε να γίνη η φυσική οδηγός στον δρόμο της ζωής μας, και όχι οι κώδικές σας, οι δικασταί σας, οι δημόσιοι κατήγοροί σας. Κ ανένας δεν θα είναι άξιος να κατηγορήση το δημόσιόν μας, διότι έχοντες πλήρη ελευθερίαν εργασίας και δικαιώματα ίσα στην ζωήν οι άνθρωποι, έχοντες την τροφήν τους, την κατοικίαν τους, την απόλαυσίν τους, θα προσπαθούν να ζουν εν αξιοπρεπεία και όχι να βγάξη ο ένας τα μάτια του άλλου, όπως σήμερον με τα διηρημένα συμφέροντα. Αυτά όλα θα εκλείψουν. Χωρίς να προσθέσωμε μία καλλητέρα ανατροφή, μία μεγαλειτέρα ανάπτυξιν των ικανοτήτων του ανθρώπου, η οποία θα του προμηθεύση μεγαλειτέρας απολαυάς, και τας οποίας δεν θα αποφασίση ποτέ να τας χάση και να βυθίση τον εαυτόν του εις μίαν περιφρόνησιν, εις μίαν παντοτεινήν λύπην πράττων ένα φόνο. Ηκούσατε ποτέ εργάτην τίνα να κλέψη την εργασίαν του άλλου; όχι βεβαίως. Και εάν υπάρξη τοιούτος τις, ημείς ειμπορούμε πολύ καλλητέρα, και δια της λογικής, να τον βάλωμε στην θέσιν του παρά σεις με τους κώδικάς σας.

Θέλωμε να συνάξωμε όλους τους κώδικας - από τον δεκάλογον του Μωϋσέως μέχρι των σημερινών δυσεκατομμυριολόγων - και να τους μεταχειρισθώμε ως έναυσμα δια να κάψωμε το σημερινόν σας απάνθρωπον σύστημα, χωρίς να ρίψωμε ούτε μνια ματιά εάν αυτοί προέρχονται από Μοναρχικούς, Δημοκράτας ή Σοσιαλιστάς. Μας είναι εντελώς αδιάφορον από όποιους και αν φαμπρικαρισθήκανε. Ένα μόνον μας ενδιαφέρει: πώς να μη περισωθή έστω και το ελάχιστον σημεϊόν της αποτροπαίου διελεύσεώς σας εκ του πλανήτη μας και φέρει ενόχλησιν στην μέλλουσαν γεννεάν.

Φρίκη σας καταλαμβάνει όταν ακούσετε κοινωνίαν να ζήση χωρίς δικαστάς, σπιούνους, δημίους, αστυνόμους, υπουργούς κτλ. Αλλά δεν γνωρίζετε ότι μία πραγματιστής, μία θετικότης, δεν έχει ανάγκην από κανένα φύλακα, από κανένα σπιούνον, δήμιον, υπουργό, διαχειριστή κτλ. και ότι η

απλουστάτη ύπαρξις ενός εξ αυτών μαρτυρεί ουτοπίαν;

Πού είναι αι παρελθούσαι ισχυροί Μοναρχίαι; δεν ήσαν ουτοπία και εξηλήφθησαν; Δεν τείνουν τα συντάγματα σας στην εξαφάνισι από τους δημοκράτας;

Δεν τείνουν η Αμερικανική, η Γαλλική δημοκρατίαι στην εξαφάνισιν; (15) Κάθε πράγμα που συγκροτείται δια της βίας, με κατασκόπους, με μπαγιονέτες, με φύλακας, με λαιμητόμους κλπ. δεν είναι ουτοπία; τόσον σας απετύφλωσεν η απληστία της αρπαγής, ώστε να μη διακρίνετε την ουτοπίαν από τον θετικισμόν;

Αλλ' εάν ευρίσκεσθε εις τον θετικισμόν, προς τι ο αέναος φόβος της επαναστάσεως; η πραγματικότητα μπορεί να φοβηθή ποτέ από την αβεβαιότητα, η αλήθεια από το ψεύδος, η δικαιοσύνη από την αδικίαν, η λογική από την παραλογικότητα; Μήπως δεν είναι επειδή έχετε με το μέρος σας την αβεβαιότητα, το ψεύδος, την αδικίαν, και την παραλογικότητα, που προσπαθείτε, δια της βίας αφ' ενός, με καλοπληρωμένους και χορτάτους επιστήμονας αφ' ετέρου, να μας πείσετε, ότι όλα τα άλλα είναι ουτοπία, και μη έχοντες πάλιν πεποιθησι σ' αυτήν την βίαν και την πειθώ, λαμβάνετε τας μεγαλειτέρας προφυλάξεις, εκ φόβου μη σας αντιληφθώμεν και ρίπτοντες την μάσκα, σας επαναστατήσωμεν;

Μήπως δεν εννοήσαμεν ότι εάν δεν εξήρχοντο οι σοσιαλισταί θα καταλαμβάνατε εσείς οι ίδιοι τας θέσεις των, για να κατευνάσετε την επανάστασιν, δίδοντες εις τον λαόν θάρρος, υπομονήν και ελπίδα; Και όταν ίδατε στην Αγγλίαν τους μεταλλωρύχους εξηγριωμένους και ετοιμούς εις επανάστασιν, δεν εσπεύσατε εκ του φόβου σας, σεις οι ίδιοι οι αστοί και εξητήσατε να σας δώσουν 30 βουλευτάς, τους οποίους ειτιλοφορήσατε Εργατικούς και κατευνάσατε τα πλήθη δι' αυτού του δόλου, στα οποία ανεπερώθη νέον θάρρος, νέα ελπίς; Αλλά θα μπορούίτε να απατάτε αυτά τα ασυνείδητα πλήθη - τα οποία δεν εγνώρισαν την έλλειψιν των γνώσεών των, αφηρημένα ως είναι στην συγκράτησιν των θέσεών των, και νομίζοντα ως μόνον προορισμόν το φάγωμα, το κένωμα και τον ύπνον... απαράλλακτα όπως και οι Εσκιμώοι - μέχρι τινός σημείου ακόμη. Όταν όμως σχηματισθή η επαναστατική ενεργός μειονοψηφία, και αισθανθή αρκετά ισχυράν εαυτήν ή κατάλληλον μίαν περίστασιν όπως δώσει το τελευταίον πλήγμα στο σύστημά σας, εστέ τότε πλέον ή βέβαιοι ότι αυτά τα πλήθη που απατάτε σήμερα δια μυρίων τεχνασμάτων, αυτά τα ίδια θα επιπέσουν εναντίον σας, με τόσην αγριότητα με όσην ασυνειδηοίαν απατώνται σήμερα.

Και τι προϊόντα μπορούν να μας παρέξουν αυτά αι στρατιαί των βουλευτών, υπουργών, πρωθυπουργών και εν γένει όλων των διαχειριστών; Το να συνέρχονται και να συσκέπτονται τίνι τρόπω θα μπορέσουν να κατασκευάσουν ευνοϊκότερους Νόμους για τα συμφέροντα της τάξεώς των, της επικρατήσεώς των, τους οποίους οφείλομεν να υπακούωμεν; ή το να σκέπτονται με τι τρόπο θα μπορέσουν να βάλλουν νέους φόρους, νέας αφαιμάξεις, αμέσους ή εμμέσους; ή το να παίζουν αυτό το γελοίον παιχίδι της λεγομένης Διπλωματίας; ή το να ξεχωρίζουν άλλους, από τον λαόν, για τη λαιμητόμο και άλλους για τας ειρκτάς; Παράγουν άλλα προϊόντα εκτός αυτού του είδους; Έχωμεν ανάγκην αυτών των προϊόντων των, αυτής της λεγομένης των επιστήμης; Όχι βέβαια! Όταν πρόκειται για τας ανάγκας της ζωής μας, ημείς οι ίδιοι γνωρίζομεν αυτάς πολύ καλλήτερα από αυτούς.

Πρέπει τάχα να υπάρχουν βουλευταί για να λιθοστρωθή ένας δρόμος; ή αν δεν υπάρχουν υπουργοί, πρωθυπουργοί και λοιποί παράσιτοι, μόνον με τους μηχανικούς εργάτας, θα αρνηθούν αι ατμομηχαναί να κινηθούν; ή η συγκομιδή δεν θα γίνη πλουσία εάν εκλείψουν αυτοί; Πού μας χρειάζεται η επέμβασίς των; για να σκέπτονται τα άνω ως είπαμε άχρηστα και βλαβερά εις την εν γένει ζωήν μας; Και όταν πρόκειται για χρήσιμόν τι, γιατί να βάζωμεν άλλους να σκέπτονται για μας, οι οποίοι θα προσπαθήσουν βεβαίως να επωφεληθούν περισσότερον εκ της αδυναμίας μας, προς βλάβην μας; Γιατί τότε κρατώμεν το μνιολό μέσα στις κεφαλάς μας; πώς θα το αναπτύξωμε για να σκέπτεται και να ενεργεί εάν φοβούμεθα μη παρεκτραπώμεν; Αλλά τότε γιατί για να συνειθίση το παιδί σου να περπατή και να είσαι πγιο ασφαλισμένος ότι δεν θα πέση δεν περπατείς εσύ στον τόπον του; το δίδεις κάποιο στήριγμα θα ειπής, το παιδί σου ή ευρίσκεται η μητέρα πλησίον του πάντοτε και προσέχει. Αλλά μήπως και ημείς ενεργούντες κατ' αυτόν τον τρόπον, δεν δίδωμε στον λαόν το μεγαλιότερον στήριγμα τον καλλήτερον οδηγόν, την Λογικήν;

Δεν αναγνωρίζετε ακόμη ότι είσθε περιττοί και βλαβεροί μάλιστα, στην κοινωνίαν; ή δημιουργούντες εχθρούς και φανατίζοντες τα πλήθη, νομίζετε ότι δεικνύετε χρησιμότητα τίνα, τιθέμενοι ως φρουροί δήθεν της πατρίδος; Αλλά δεν βλέπετε πλέον ότι οι λαοί δεν θέλουν εχθρούς, ότι έσβυσαν τα παρελθόντα, δεν ευχαριστούνται στα παρόντα, και θέλουν να βαδίσουν Υψηλοί στο μέλλον; Γιατί τας επιθέσεις που έκαμαν οι προγονοί μας στους άλλους λαούς τας αναφέρετε ως δόξαν, εκείνας δε που υπέστησαν, ως βαρβαρότητα; Πρέπει λοιπόν για τας πράξεις των προγόνων μας, ίνα ημείς οι σημερινοί λαοί, διαιωνίζαμε τα μίσση και το αλληλοφάγωμα, έχοντες εσάς επί κεφαλής δια να τα υποδαυλίσετε, αντλούντες νέα κέρδη και ωφελείας από τα μίσση μας, και ημείς νέαν αθλιότητα και θάνατον; Βεβαίως όχι. Παρήλθε και αυτών η εποχή. Και τι σχέσιν έχει για μας τους λαούς, τους εργάτας, τους αποκλήρους, η αφηρημένη λέξις Πατρίς, με την ζωήν; όταν αφαιρούντες το μητρικόν δίκαιον, καταρρίψατε την μητρίδα και εθεσπίσατε σεις οι μυστακοφόροι, το πατρικόν, έπαθε τίποτε η ζωή εκ της αλλαγής αυτής των λέξεων: Μητρίς-Πατρίς; Όχι βεβαίως. Και εάν συνέτεινε μόνον αυτή η αλλαγή εις την υποδούλωσιν της γυναικός και του εργάτου, ιδού έρχεται ο Άνθρωπος να επιδιόρθωσθαι το λάθος των κτηνανθρώπων, δια της καταλύσεως και της δευτέρας και να δώση δικαιώματα ίσα εις όλους, ή μάλλον να κατάλυση κάθε ίχνος επικυριαρχικόν. Θέλωμε να καταρίψωμε όλας αυτάς τας διεστραμμένας αντιλήψεις σας, όλας τας δηλητηριώδεις διδασκαλίας σας, όλας τας παραλόγους θεωρίας σας. Θέλωμεν να δημιουργήσουμε ανθρώπους ωφελίμους, με ορθάς αντιλήψεις και με στερεάς βάσεις. Θέλωμεν ανθρώπους σκεπτομένους και ενεργούντες με τα μυαλά τους, κινουμένους και ζώντας κατά την θέλησίν των. Θέλωμεν ανθρώπους με δική τους κρίσι με δική τους θέλησι, με δική τους πρωτοβουλία και όχι ουραγοτάγκους με λάρυγγα παπαγάλου. Αρκεί πλέον αυτό το άγριον και απάνθρωπον καρναβάλι!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Αυτοί οι Αναρχικοί ζητούν πράγματα ωραία μεν, αδύνατα όμως και επικίνδυνα προς το παρόν. Αυτή είναι η κρίσις των σοσιαλιστών. Όχι των εργατών τοιούτων και μερικών άλλων φαντασιοπλήκτων, που παρεχώρησαν τας κεφάλας των για να τας χρησιμοποιήσουν οι αρχηγοί για ντολμάδες, αλλ' αυτών των αρχηγών των κομμάτων. Γιατί μόνον αυτοί είναι αρμόδιοι να φέρουν κρίσεις στα συνέδριά των (στας οικουμενικάς συνόδους των) και ό,τι αποφασίσουν οι αρχηγοί, με άλλα λόγια οι πατέρες, οι λοιποί πιστοί ωφείλουν να το σεβασθούν, έστω και αν απεφασίσθη αύξησις νησιτείας... Ωρίστε προτεινομεν να φέρωμεν αυτήν την μεταρύθμισιν και αυτοί την απωθούν. Και διατί; διότι δεν πιστεύουν εις άλλο τι παρά στην επανάστασιν. Και μ' αυτήν την δικαιολόγησί των νομίζουν ότι εκτύπησαν τον Αναρχισμόν, ενώ πραγματικώς κτυπούν την σαν τον αερόμυλο στον ίδιο κύκλο στρεφομένην φαντασίαν των. Μεταρύθμισις, δηλαδή: εάν ή μηχανή που μας θρυμματίζει, μας φαίνεται βαρεία, να την ελαφρύνουν ολίγον. Μεταρύθμισις δηλ: μετατροπή, μετάθεσις του κακού. Σε πονεί το μάτι σου να τον μεταθέσουν στο πόδι σου! Εάν αντί να ερωτήσουν γιατί απωθούν αυτήν την μεταρύθμισιν, ερωτούσαν γιατί οι αναρχικοί είναι επαναστάται, αυτό θα τους έφερε να ανακαλύψουν όλως διαφορετικές ιδέας και τότε θα έφερον και όλως διαφορετικήν γνώμην (ίσως να μη τους συμφέρει).

Όχι κύριοι, δεν θέλωμε κανένα πλέον να επιφορτήσωμεν για να ενεργήση και να σκεφθή για μας. Σεις οι οποίοι λέγετε ότι θέλετε την γενικήν ελευθερίαν (όχι εννοείτε την ατομικήν) γιατί λυτείσθε και τρέμετε στην παντελή εξαφάνισι του σημερινού καθεστώτος; Το Κράτος σας λέγεται ότι θα είναι μνια σκιά Κράτους, και ότι η προσπάθειά σας θα είνε να εξασφαλίσετε την ελευθερίαν εις όλους, συμμορφούμενοι πάντοτε με την γενικήν θέλησιν. Δηλαδή θα είναι μία τυραννία της πλειονοψηφίας, την οποίαν η μειονοψηφία θα είνε υποχρεωμένη να υποφέρει. Αλλά τι με μέλλει εμένα το άτομον, που ευρέθην με το μέρος της μειονοψηφίας εάν η τυραννία (έστω και ελαφρά πάντοτε όμως τυραννία) προέρχεται από την πλειονοψηφίαν ή από ένα μόνον; ή πρέπει να κύψω μοιρολατρικώς, προ της πλειονοψηφίας, διότι ως τοιαύτη έχει δίκαιον; αλλ' ο Γαλλιλαίος δεν ήτο μόνος που είχε δίκαιον απέναντι όλων; Και δια να επιτευχθή, έστω αυτό, νομίζετε ότι δεν υπάρχει ανάγκη επαναστάσεως; πού και πότε ήλλαξε πολίτευμα άνευ αυτής; η Πορτογαλία θα εγίνετο δημοκρατία; Αλλ' αφού η

επανάστασις είναι αναπόφευκτος, αφού θα διατρέξωμεν αυτόν τον κίνδυνον, δεν υπάρχει κανένας λόγος να αφήσωμεν έστω και το ελάχιστον ίχνος επικυριαρχίας. Δεν υπάρχει κανένας όρος μεταξύ Κράτους και ατομικής ελευθερίας; Όχι: Γι' αυτό θέλωμε την παντελή εξαφάνισι αυτού μετά της σκιάς του.

Δεν θέλωμε κανέν ενθύμιον να κρατήσωμεν εξ αυτού, διότι είμεθα πλέον ή βέβαιοι, ότι θα μας φέρη λύπην και βάρος περισσότερον, μ' όσα ευγενή και αγγελικά αισθήματα και εάν είσθε παραγεμισμένοι εσείς που θα ελαφροδιοικήσετε. Αποτροπιαζόμεθα την εξουσίαν του ανθρώπου επί του ανθρώπου, και όσην ελαφράν και αν την λέγετε αυτήν, μας προκαλεί πάλιν μίαν αυτόματον επανάστασιν, απaráλλακτα όπως το εμετικό φέρνει το ζέρασμα...

Αλλά η επανάστασις θα κάμη θύματα, θα χύση αίματα, και ημείς θέλωμε να τα αποφύγουμε αυτά. Αυτό είνε μια ωραία δικαιολόγησις. Σ' αυτό συμφωνώ. Το να θέλη τις να αποφύγη την αιματοχυσίαν, το να θέλη να ολιγοστεύση την αθλιότητα κτλ. αυτό αποδεικνύει άνθρωπον έχοντα αισθήματα ευγενή. Αλλ' όταν πρόκειται να παλαίση τις εναντίον της σημερινής κοινωνικής καταστάσεως πρέπει τάχα να αποφεύγη του να βοηθήση αυτούς τους καθημερινώς ευρίσκοντας τον θάνατον, με την πρόφασιν μιας υποθετικής βαθμιαίας καλλητερεύσεως;

Και ημείς δεν θέλωμε την αιματοχυσίαν, και ημείς δεν θέλωμε θύματα, και ημάς δεν μας ευχαριστεί το αιματοκύλισμα, αλλά πιστεύετε ότι, και η ειρηνική διεκδίκησις της βαθμιαίας καλλητερεύσεως, δεν έχει περισσότερα θύματα;

Πόσαι κραυγαί πόνου δεν υψούνται κάθε στιγμήν, χωρίς τίποτε να γίνη για να μετρίαση τους πόνους των, χωρίς κανέν διάβημα να γίνη προς εκείνους που προξενούν αυτούς τους πόνους; Πόσοι δυστυχείς πνίγονται χωρίς ν' αφίσουν την παραμικράν φωνήν;

Κάθε ώρα, κάθε λεπτόν της ζωής, πόσαι καρδίαι, πόσαι υπάρξεις δεν θρυμματίζονται, δεν κατασπαράσσονται από την ασυνειδησίαν των εξουσιαζόντων, χωρίς και ημείς, που υποφέρωμεν απ' αυτούς τους πόνους και τρίζουμε τα δόντια μας όταν ακούωμεν τας γοεράς κραυγάς των να ξεσχίζου την καρδιά μας, να μπορούμε, να έλθουμε εις βοήθειάν των, δεμένοι ως είμεθα με τους θεσμούς, με τους νόμους και με την ολεθρίαν οικονομικήν κατάστασιν; Αλλ' αφού κλείετε τα μάτια σας για τα θύματα της βαθμιαίας καλλητερεύσεως, γιατί αισθάνεσθε φρίκην για τα φανταστικά θύματα της επαναστάσεως; διότι συγγενεύετε περισσότερον μ' εκείνους; αλλά τότε, εδώ πάλιν χωριζόμεθα, και ημείς συγγενεύομεν και ενδιαφερόμεθα πολύ περισσότερον για τους άλλους και θέλωμε όσον το δυνατόν ταχύτερον να παύση αυτός ο αλληλοσπαραγμός των κτηνανθρώπων για να αναφανή ο Άνθρωπος.

Και ημείς θέλωμεν να αποσπάσωμεν αυτά τα θύματα από το Κοινωνικόν τέρας! και θα είμεθα ευτυχείς εάν βλέπαμε να μετριάσθη το κακόν, με κίνδυνον ακόμη να ιδούμε απομακρυνομένην την πλήρη πραγματοποίησιν εκείνων που θέλωμεν, εάν μπορούσατε να μας αποδείξετε την αποτελεσματικότητά των προτεινομένων σας φαρμάκων. Αλλ' έως σήμερα δεν κάματε τίποτα παρά να απατάτε με μνία ψεύτικη ελπίδα εκείνους που υποφέρουν και να αργοπορείτε, να οπισθοδρομείτε κατ' αυτόν τον τρόπον την απόκτησιν της συνειδήσεώς των, βοηθώντας το Κράτος στον ασυνείδητον δρόμον του, να καταθρυμματίζει ακαταπαύστως τας συνειδήσεις και την ζωήν του ανθρώπου:

Σφετεριζόμενοι την γην μας, την εργασίαν μας, τον ιδρώτα μας, την ύπαρξιν μας, εκμεταλλευόμενοι τας συζύγους μας, τα τέκνα μας, τας αδελφάς μας, την αμάθειάν μας, έρχεσθε σεις στο μέσον με τα υστερικά σας αισθήματα και φωνάζετε, δήθεν ως θέλοντες να αποφύγετε την αιματοχυσίαν: συσσωματωθείτε και ζητήσετε τα δικαιώματά σας νομίμως, ανθρωπίνως;

Αλλά από πγίους να τα ζητήσωμε νομίμως και ανθρωπίνως; και τα αφήρπασαν αυτοί νομίμως, τα οικειοποιήθησαν ανθρωπίνως; Και στην πρώτην, δευτέραν, χιλιοστήν, δυσεκατομμυριοστήν έστω ζήτησιν θα μας τα προσφέρουν σαν Αγιο-βασιλιάτικο δώρο; Τι γελοίιοι που είσθε! Αλλ' αμφιβάλλω αυτό να το πιστεύετε σεις οι ίδιοι.

Και πώς θα κατορθωθή;

Δια της Νομίμου οδού; μ' ένα κομμάτι ψήφο.

Και πού; Σε μνία κοινωνία που η ενέργεια του ατόμου είναι περιορισμένη από τον κάτοχον του χρήματος; σε μνία κοινωνία που το παν πληρώνεται, που το παν πωλείται; Σε τέτοια κοινωνία μπορεί

να υπάρξει νόμιμος δράσις, ανωτέρα από εκείνον που κατέχει το χρήμα; Σε μνία κοινωνία που το παν είναι υποτεταγμένο στην δύναμιν του χρήματος, δεν θα είναι η νομιμότης και η ισχύς σ' εκείνον που το κατέχει; Δεν θέλετε να εννοήσετε και σεις ότι βλέπτετε περισσότερο δια της τεχνητής ρητορίας σας προς τα πλήθη (όχι βεβαίως για να πληρωθείτε μόνον με χειροκροτήματα...) ωθούντες αυτά στην εγκαρτέρησιν δια τεχνιτών ελπίδων;

Έχουμε πλήρη πεποίθησι ότι οι προνομιούχοι δεν θα ενδώσουν ποτέ άνευ βίας. Το παν μας αποδεικνύει ότι η κοινωνική οργάνωσις μας οδηγεί σ' ένα κατακλυσμό, που δεν είναι δυνατόν κλείοντες τα μάτια να τον αποφύγουμε και ότι δεν υπάρχει άλλη διέξοδος, παρά να προετοιμασθώμεν και όταν εκραγή να φέρωμεν όσον το δυνατόν περισσότεραν ωφελείαν.

Η ιστορία μας διδάσκει ότι αι επαναστάσεις γίνονται πάντοτε εκ μιας μειονοψηφίας, αισθανομένης τον σκοπόν που θέλει να φθάση και η οποία δίδει την ώθησιν και τον χαρακτήρα εις αυτήν, των λοιπών παθητικών και αδιαφόρων, συμμορφουμένων προς την νέαν ζωήν που εχάραζαν οι επαναστάται. Αυτήν την μειονοψηφίαν δια της διαδόσεως των ιδεών μας θέλωμε να σχηματίσωμεν.

Άλλως τε εάν τώρα εις τον καιρόν της σχετικής ησυχίας που διερχόμεθα, δεν διαδώσωμεν την αλήθειαν, αφυπνίζοντες τα άτομα, πότε θα το κάμωμεν; Όταν θα ανάψη η Επανάστασις εις ολόκληρον την Ευρώπην, μέσα στην κάπνην των οδοφραγμάτων ή στα ερείπεια αυτής;

Πρέπει να έχωμεν την απόφασιν παρμένην και την θέλησιν ακλόνητον εκ των προτέρων για να την εκτελέσωμεν, διότι τότε δεν θα είναι πλέον καιρός συζητήσεων αλλά δράσεως.

Ίδαμε τας προηγουμένας επαναστάσεις εις την Γαλλίαν του 1848 και 1870. Η αριστοκρατία τότε εγνώριζε τι έπρεπε να κάμη την ημέραν που ο λαός θα αναποδογύριζε την Κυβέρνησιν. Εγνώριζε ότι έπρεπε να οπλίση τους μικροαστούς και έχουσα τα κανόνια, την συγκοινωνίαν και το χρήμα θα απέλυε αυτούς και τους μισθοφόρους της εναντίον των εργατών, την ημέραν που θα τολμούσαν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Αλλ' ο λαός δεν εγνώριζε τίποτε και επανελάμβανε ηλιθίως μαζί με τους αστούς και μικροαστούς εις την επανάστασιν του 1848: δημοκρατία και γενική ψηφοφορία, εις δε την του 1870 εφώναζε μαζί με τους μικροαστούς όλος ο εργαζόμενος πληθυσμός: Κομμούνα! αλλά και πάλιν δεν είχαν καμμίαν σαφήν ιδέαν τι έπρεπε να κάμουν για να λύσουν το ζήτημα του άρτου και της εργασίας. Έπρεπε να κατασχέσουν όλα τα βιομηχανικά εργαστήρια εν ονόματι της Κομμούνας; Έπρεπε να καταλάβουν τας οικίας και να τας κηρύξουν δημοσίας; Έπρεπε να κατασχέσουν τας ζωοτρόφος και να οργανώσουν τον σισιτισμόν, κτλ. εξ όλων αυτών δεν είχαν καμμίαν ακριβή ιδέαν.

Από την διάδοσιν λοιπόν των ιδεών μας εξαρτάται η παρούσα και η μέλλουσα ενέργεια, ίνα την ημέραν της επαναστάσεως όταν οι συνεργατικοί, οι σοσιαλισταί και όλα τα αλλά χρώματα θα τρέχουν εις την Βουλήν για να βγάλουν, συζητούντες, τα διατάγματά των, ημείς οι αναρχικοί να τρέζωμεν, ωθούντες και τον λαόν, να καταλάβωμεν στον τόπον τα εργοστάσια, τας οικίας, τας σιταποθήκας, εν συντομία όλον τον κοινωνικόν πλούτον, την γην, καταστρέφοντες κάθε παληόχαρτο και οργανούντες εις κάθε κοινότητα, εις κάθε όμιλον την παραγωγήν και την κατανάλωσιν.

Ημάς σήμεραν μας ενδιαφέρει να ορίσωμεν τον σκοπόν που θέλωμε να φθάσωμε, και να τον σημειώσωμε με λόγους και με πράξεις, κατά τρόπον ώστε να τον κάμωμε λαϊκόν, ίνα την ημέραν της επαναστάσεως εξέρχεται εξ όλων τα στόματα. Διότι εάν η μειονοψηφία που θα δράση θα βλέπη καθαρώς τον σκοπόν, ο πολός όμως πληθυσμός θα ευρεθή εντελώς στρεβλωμένος από τον τύπον τον αστοκρατικόν, τον φιλελεύθερον, τον συνεργατικόν κλπ. και γι' αυτό οφείλομεν να εργασθώμεν μ' όλας τας δυνάμεις μας όπως καλλιεργήσωμεν το έδαφος, ίνα μη εύρωμεν πολλάς δυσκολίας, από σήμεραν.

Διότι εάν ο κοινωνικός πλούτος μείνη στις χείρας μερικών που τα κατέχουν σήμεραν, εάν τα εργοστάσια, τα ναυπηγεία, και λοιπά βιομηχανικά εργοστάσια μένουν πάλιν ως ιδιοκτησία των παραφεντάδων, εάν οι σιδηρόδρομοι, τα μέσα μεταφοράς, μένουν στα χέργια των εταιριών, εάν αι οικία και λοιπά κτίρια μένουν ως ιδιοκτησία των σημερινών που τα κατέχουν, αντί όλα αυτά να καταληφθούν ως εκραγή η επανάστασις και να τεθούν εις την διάθεσιν των εργατών: του λαού: εάν οι επαναστάται δεν καταλάβουν τας τροφάς και τας αποθήκας των πόλεων και δεν οργανώσουν να τα θέσουν εις την διάθεσιν εκείνων που θα τα έχουν ανάγκην, εάν η γη μείνη ως ιδιοκτησία των

τραπεζιτών και των τοκογλύφων και εάν τα μεγάλα ακίνητα δεν παρθούν από τους ιδιοκτήτες για να τεθούν εις την διάθεσιν εκείνου που θέλει να καλλιεργήση το έδαφος, εάν εξακολουθήση μία τάξις κυβερνητών να διατάσση τους κυβερνώμενους, η εξέγερσις αυτή δεν θα είναι επανάστασις και θα γίνη ανάγκη να ξαναρχίσουμε.

Για να μπορέσουμε λοιπόν να αντεπεξέλθωμεν εις αυτόν τον κίνδυνον δεν είνε προς το παρόν παρά ένα μόνον μέσον: να εργαζώμεθα ακαταπαύστως για να διαδώσωμεν την απαλλοτριώσιν. Η λέξις απαλλοτριώσις να διεισδύση εις όλας τας πόλεις, κωμοπόλεις και χωρία ως την μεμονωμένη καλύβη του χωρικού. Να συζητηθή από κάθε εργάτην, από κάθε χωρικόν και να σχηματισθή εις αυτούς η ιδέα ότι η μόνη καθιερωμένη ιδιοκτησία εξ αυτής της φύσεως είναι η ζωή και όλα τα αναγκαία προς συντήρησιν και ανάπτυξιν αυτής.

Η επανάστασις είναι το μόνο μέσον μας όπως φθάσωμεν τον σκοπόν, την πλήρη χειραφέτησι του ατόμου, ίνα βαδίση πλέον ανενόχλητον τον δρόμον της ζωής του αναπτύσσον ελευθέρως τας υλικάς και ηθικάς του ανάγκας.

Για μας η κοινωνική επανάστασις δεν υφίσταται σε μνία απλή αλλαγή του Κράτους, αλλ' εις την παντελή μετατροπή της κοινωνικής καταστάσεως. Εις την κατάλυσιν όλων των πολιτικών, θρησκευτικών και οικονομικών θεσμών, και την κατάθεσιν της γης και των εργαλείων (τα οποία ανήκουν στας περασμένας γεννεάς) εις την διάθεσιν κάθε ανθρώπου.

Δεν είναι ιδρύοντες ένα Κράτος της εκλογής μας που θα μπορέσουμε να ελευθερωθούμε, αλλά καταστρέφοντες κάθε τοιαύτην προσπάθειαν που θα θέληση να αντικαταστήση αυτό. Η πάλη θα είνε παντού όπου θα υπάρχει εξουσία προς αναποδογυρισμόν: δήμος ή νομαρχία: παντού όπου θα υπάρχει έδαφος προς εκμετάλλευσιν, για να εμποδισθή, ένα σημείον πολιτικής δουλείας ή οικονομικής, για να καταστροφή. Και γι' αυτήν την πάλην, εννοεί τις ευκόλως, ότι δεν είνε περιμένοντες διαταγάς ή συμβουλάς από κανέν Κράτος που θα φέρωμεν αποτέλεσμα, αλλά γνωρίζοντες και ενεργούντες μόνοι παντού όπου θα υπάρχουν άτομα φροντίζοντα για την απελευθέρωσιν των. Είναι παντού ταυτοχρόνως, εις όλα τα σημεία που οφείλει να εξαπλωθή η πάλη. Νικημένοι στο ένα μέρος, νικώντας στο άλλο, η επανάστασις θ' ανοίξη τον δρόμον της, δια να μη σταματήση παρά μόνον όταν θα κατατσακισθή και θα εκλείψη εντελώς και η τελευταία προσπάθεια του Κράτους, και το τελευταίον ίχνος της εκμεταλλεύσεως.

Αρκεί πλέον Κυβερνήσεις, θέσιν στον Λαόν, στον Αναρχισμόν!

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΛΕΓΟΝΤΑΣ

Το ιδανικόν σας είνε εξαίρετον και η πραγματοποιήσις του θα φέρη την ειρήνην και την ευτυχίαν επί της γης, αλλά πόσον είνε ολίγοι εκείνοι που το επιθυμούν και πόσον ολίγοι εκείνοι που το αντιλαμβάνονται. Είστε μνία μειονοψηφία, όμιλοι διεσπαρμένοι εδώ κι εκεί, χαμένοι μέσα σ' ένα πλήθος ασυνείδητον, αδιάφορον, και έχετε απέναντί σας έναν τρομερόν εχθρόν καλώς οργανωμένον και έχοντα στην διάθεσιν του στρατούς, χρήμα, και την στρεβλωτικήν εκπαίδευσιν. Την πάλην που αναλάβατε είναι υπερτέρα των δυνάμεών σας.

Αυτήν την αντιλογίαν ακούωμεν συχνά από εκείνους που εκθέτωμεν τας ιδέας μας. Ότι οι αναρχικοί όμιλοι ευρίσκονται εν τη εσχάτη μειονοψηφία, συγκρίσει προς τα εκατομμύρια, ουδέν αληθέστερον. Αλλά μήπως και κάθε νέα ιδέα που παρουσιάζεται, δεν αρχίζει από μνία μειονοψηφία πάντοτε; Πιθανόν ημείς μέχρι της ημέρας της επαναστάσεως να μείνωμεν εν τη μειονοψηφία ως οργάνωσις, αλλ' αυτό είνε κανέν σοβαρόν επιχείρημα μήπως εναντίον μας; Τώρα έχουν την πλειονοψηφία οι επιτήδειοι, πρέπει λοιπόν γι' αυτό να γίνωμε και ημείς τοιούτοι; Έως προχθές στην Πορτογαλίαν ήσαν οι βασιλικοί, αλλ' οι δημοκράται έπρεπε να παραιτήσουν τας ιδέας των, αφού έβλεπαν ότι το πνεύμα του λαού εξελίσσετο προς αυτάς; Αυτά ολίγον μας ενδιαφέρουν, εκείνο που μας ενδιαφέρει πραγματικώς είναι, εάν τα πνεύματα των λαών εξελίσσονται συμφωνάμε τας ιδέας μας ή όχι και βλέπωμεν ότι μακράν του να φέρωνται οι λαοί προς την δεσποτικήν εξουσίαν φέρονται ακατασχέτως προς την πλήρη ελευθερίαν του ατόμου. Δεν κλίνουν ποσώς προς την ατομικήν ιδιοκτησίαν αλλά προς την εκ κοινού παραγωγήν και κατανάλωσιν.

Και αυτούς τους πόθους των ερχόμεθα να αναπτύξωμεν, να ωθήσωμεν, βοηθώντας αυτούς εις την κατάρριψιν σήμερον μιας προλήψεως, αύριον μιας δεισιδαιμονίας, μεθαύριον ενός σεβασμού, ενός πατροπαράδοτου και ούτω καθεξής προλειαινόντες τον δρόμον βαδίζωμεν προς την επανάστασιν - παραδοκούντες πάντοτε όπως επωφεληθώμεν μιας περιστάσεως - ουχί δια ψευδών και τεχνητών διαδόσεων, αλλά δια της αληθείας, διότι είμεθα βέβαιοι ότι μόνον δι' αυτής ευρίσκει το άτομον την συνείδησίν του και κατά συνέπειαν μόνον αυτή θα φέρη την παντελή ανατροπήν του ψεύδους, του καθεστώτος. Άλλως τε, ως προείπωμεν, η ιστορία μας διδάσκει ότι εκείνοι που ευρίσκονται εν τη μειονοψηφία την παραμονήν μιας επαναστάσεως γίνονται πολύ υπέρτεροι την ημέραν αυτής, εάν ο σκοπός των είνε σύμφωνος με τους πόθους του λαού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1) Δεν είναι εις το έπακρον αξιοσημείωτον ίνα η τάξις των σπονδυλωτών, των πγιο διαφόρων, των αμφιβίων ιχθύων, των ερπετών, των πτηνών και των μαστοφόρων, να μη διακρίνονται το εν εκ του άλλου, εις την αρχήν της εμβρυολογικής εξελίξεώς των, ως πολύ αργότερα, όταν πλέον τα ερπετά και τα πτηνά διακρίνονται ο σκύλος και ο άνθρωπος να εξακολουθούν μέχρι της 7ης εβδομάδος να είναι όμοιοι; Πώς λοιπόν να αμφιβάλλωμεν, όταν η εμβρυολογία μας αποδεικνύει οφθαλμοφανώς την εξέλιξιν του εμβρύου, διερχομένου εξ όλων των σταδίων που διήνυσε, από το απλούν μονήρες έως εις τον άνθρωπον, εντός ολιγοχρονίου διαστήματος; Και πώς να αμφιβάλλωμεν ότι την αυτήν μεταμόρφωσιν έπαθε και η εν γένει ζωή εκ της φύσεως, εις αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα, που ονομάζουμε ημείς, και το οποίον δι' αυτήν είναι επίσης ολιγοχρόνιον;

(2) Ηλιακόν ωρολόγιον.

(3) Ωρολόγιον της νυκτός δια του νερού.

(4) Καμμία εκ των σημερινών μαιμούδων μη εξαιρουμένων και των ανθρωποειδών θεωρείται ως αρχικόν πρέμνον του ανθρωπίνου γένους. Προ πολλού οι πιθηκοειδείς πρόγονοι αυτού εσβέσθησαν.

(5) Και σήμερον ακόμη αυτά τα ασύνειδα πλήθη, τα μη έχοντα ούτε θέλησιν ούτε κρίσιν δική των, κινούμενα και εργαζόμενα τεχνητώς, κατά την όρεξιν άλλων, περιμένοντα να σκεφθούν άλλοι γι' αυτούς, αναμένοντα την βελτίωσιν της θέσεώς των από άλλους κλπ, έχουν στενήν συγγένειαν με τους πιθηκανθρώπους του *Haeckel*.

(6) Παν ότι έχωμεν ημείς έχουν και τα αλλά ζώα, στις διανοητικές δυνάμεις υπερέχωμεν ημείς, αλλά εις πολλάς εκ των αισθήσεών μας υπερτερούν αυτά: στην όρασι ανώτερα μας είναι η γάτα, στην ακοήν το άλογον, στην όσφρησιν ο σκύλλος κλπ. θα εκαυχώμεθα μόνον ότι έχωμεν ως μοναδικήν χάριν την λαλιάν αν δεν υπήρχεν ό παπαγάλος.

(7) Πού το αποδίδουν αυτό οι άγιοι πατέρες, Ο καλός θεός τους κρατεί αυτούς τους ανθρώπους εις αυτήν την κτηνώδη κατάστασιν, ή η φύσις;

(8) Γι' αυτό, περισσότερο ενδιαφέρον έχουν οι Μαλλιαροί οι όποιοι θέλουν να ανέλθουν μαζί με τον λαόν βοηθώντας αυτόν στην γλώσσαν του και στην αντίληψιν, παρά οι Σπανοί.

(9) *E. Reclus (les primitifs fr. 325)* του ιδίου (*Les primitifs d' Australie*).

(10) Πάντοτε υπήρξαν και μέχρι σήμερον ακόμη υπάρχουν οι φίλοι θεοί και οι εχθροί, άλληλοπολεμούμενοι. Εις τας αρχαίας Ινδίας ο συντηρητής Βισχνού παλεύει εναντίον του καταστροφέως Σίβα, στην Αίγυπτον ο Όσιρις εναντίον του Τυφώνος, στους Εβραίους ο Ασχέρας εναντίον του Έλζου, στην Περσίαν ο Όρμουτζ εναντίον του Αχριμάν, στους σημερινούς χρόνους ο θεός εναντίον του Διαβόλου, και ο Αλάχ εναντίον του Σεϊτάν κ.τ.λ.

(11) Εφήρμοσαν το μητρικόν δίκαιον δήθεν ως υπερασπισταί του αδυνάτου, κατά βάθος όμως προέβλεπαν την ατομικήν υπεράσπισιν, απαράλλακτα όπως σήμερον κάμνουν οι κεφαλαιούχοι κάθε τόπου, οι όποιοι φαίνονται ως υπερασπισταί δήθεν της κινδυνευούσης φανταστικής πατρίδος κατά βάθος δε υπερασπισταί των συμφερόντων των και των επιχειρήσεών των.

(12) Εν μια και τη αυτή ημέρα εσφάγησαν 4.500 άνθρωποι τω 782 ως και εκ πολλών δεδομένων πιστεύετε ότι και πολλά παιδιά υπερβαίνοντα το ύψος του ξίφους του εσφάγησαν, (*La grande Encyclopedie francaise*). Για του Χρίστου την πίστιν την αγίαν...

(13) Το προ της επανάστασης του 1789 ακμάζον σύστημα της υποταγής, πίστεως, και ευπείθειας προς τον ανώτερον. Σύστημα εις το οποίον ο λαός ήτο δούλος εις μερικούς κυρίους (Seigneurs) και εις τον κλήρον. Ελευθερωθείς δε μετά την επανάστασιν από αυτούς υπεδουλώθη υπό των επιτηδείων (των κοινώς καλουμένων αστών ή πλουτοκρατών) οι οποίοι ήσαν επίσης υποτελείς πριν της επανάστασης εις τους άνω λεχθέντος κυρίους και κλήρον.

(14) Ίδε Jean Grave (La Societe futur 3-25).

(15) Ρίξτε μνία ματιά στη Γαλλία και ιδέτε πώς παραπαίει έτοιμος να πέση και να τους σύρει όλους με το σύστημά τους μαζί όπως και τους φεουδάρχας».

Κεφάλαιο 13

Ο Κ. Σπέρας, Η Απεργία της Σερίφου, η "Νέα Ζωή", το Α.Ε.Κ. & οι Αναρχοσυνδικαλιστές σε Γ.Σ.Ε.Ε. & Ε.Κ.Α.

Η Απεργία της Σερίφου

Οι μεταλλωρύχοι της Σερίφου εργάζονταν στο εσωτερικό της γης σαν σκλάβοι από το πρωί έως το βράδυ. Στο τέλος της μέρας, ο καθένας τους σήκωνε ένα βαρύ φορτίο με μετάλλευμα και το πήγαινε μια ώρα δρόμο στην πλάτη, για να το ανταλλάξει με ένα κομμάτι ψωμί. Τα μεταλλεία της Σερίφου ήσαν ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης της ίδιας γαλλικής εξορυκτικής εταιρίας που κατείχε και εκμεταλλευόταν και τα μεταλλεία Λαυρίου.

Το 1880 ο Γερμανός Αιμίλιος Γρώμμαν, ανέλαβε νέος διευθυντής των μεταλλείων και άρχισε να τρομοκρατεί τους εργάτες, πιέζοντάς τους να εργάζονται ασταμάτητα, να βγάζουν όσο το δυνατόν περισσότερη ποσότητα μεταλλεύματος για να εξαχθεί περισσότερο σίδηρο από την υψικάμινο. Όσοι αντιστέκονταν έχαναν την εργασία τους. Το 1912 τα μεταλλεία απέκτησαν νέο διευθυντή και διαχειριστή, τον Γεώργιο Γρώμμαν, γιο του προηγούμενου.

Προστέθηκαν επίσης νέοι μεταλλωρύχοι, που έφθασαν από άλλα μέρη, κυρίως από τη Μήλο. Μερικοί από τους νεοφερμένους μεταλλωρύχους όμως είχαν σοσιαλιστικές ιδέες κι έτσι άρχισε μια σοσιαλιστική και συνδικαλιστική ζύμωση στη Σερίφο. Συγκροτήθηκε μια επιτροπή, η οποία πήγε στο Γρώμμαν και του είπε ότι οι μεταλλωρύχοι έπρεπε να εργάζονται οκτώ ώρες και όχι δώδεκα ή δεκατέσσερις ώρες που εργάζονταν έως τότε. Αυτός τους είπε ότι μόνο με σωματείο, το οποίο θα

λειτουργούσε με βάση εγκεκριμένο καταστατικό, μπορούσε να συζητήσει, κάτι που οι μεταλλωρύχοι δεν διέθεταν μέχρι τότε.

Ταυτόχρονα, απέλυσε μια ομάδα εργατών και άρχισε την τρομοκρατία και την εντατικοποίηση της παραγωγής. Απέδειξε έτσι ότι ήταν πολύ πιο σκληρός και αδιάφορος για την ασφάλεια και τη ζωή των εργατών από τον πατέρα του και γρήγορα έγινε αρκετά μισητός στους μεταλλωρύχους, αλλά και στο νησί ολόκληρο. Δίπλα στο μεταλλείο είχε χτίσει κάποιες άθλιες παράγκες, στις οποίες διαβιούσαν κάτω από άσχημες συνθήκες 1.000 περίπου εργάτες.

Τον Ιούνιο του 1916 εμφανίστηκε στο νησί ο αναρχοσυνδικαλιστής, Κωνσταντίνος Σπέρας, Σεριφιώτης, τελειόφοιτος του Λεοντείου Λυκείου Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου, πολυταξιδεμένος, μορφωμένος και μέλος της διοίκησης του Εργατικού Κέντρου Πειραιά. Όπως γράφει ο Λεονάρδος Κόττης (στο βιβλίο για την απεργία της Σερίφου του 1916), ο Κώστας Σπέρας γεννήθηκε το 1893 στη δυτική Λότζια Σερίφου. Ήταν υιοθετημένος από το Θεόφιλο Σπέρα, ο οποίος καταγόταν από τη φαναριώτικη οικογένεια Σπεράντζα.

Όταν ήταν 14 ετών ήταν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου όπου φοιτούσε στη γαλλική σχολή Freses. Συμμετείχε σε κολυμβητικούς αγώνες αλλά και σε κάποια επεισόδια με τους καθηγητές της σχολής. Αργότερα, εργάστηκε ως τσιγαράς και έτσι ήρθε σε επαφή με Έλληνες και Ιταλούς αναρχικούς και αναρχοσυνδικαλιστές. Ταξίδεψε έπειτα σε πολλές χώρες της Ευρώπης και γνώριζε πολύ καλά γαλλικά και αραβικά. Το 1910 ήταν εγκατεστημένος στην Αθήνα και έγινε ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Εργατικού Κέντρου (ΕΚΑ), τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου.

Την ίδια εποχή ήταν μέλος του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών, οργάνωση που εκείνη την εποχή καθοδηγείτο μεν από τον Ν. Γιαννιό, αλλά συγκέντρωνε αρκετές τάσεις. Τον Μάρτιο του 1914, ο Σπέρας εργαζόταν ως τσιγαράς στην Καβάλα και συμμετείχε στην μεγάλη καπνεργατική απεργία η οποία επεκτάθηκε στη Θεσσαλονίκη και άλλες πόλεις και πήρε επαναστατικό χαρακτήρα.

Συνελήφθη και στάλθηκε στις φυλακές Τρίπολης.

Το 1916 εγκαταστάθηκε στη Σέριφο, όπου με την άφιξή του οργάνωσε τους μεταλλωρύχους και επεξεργάστηκε ένα από τα πιο επαναστατικά για την εποχή Καταστατικά εργατικών σωματείων, το οποίο αποτέλεσε το καταστατικό του νεοσύστατου Σωματείου Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου Εργατών, του οποίου έγινε και ο πρώτος πρόεδρος.

Παρατίθεται το Καταστατικό του σωματείου των μεταλλωρύχων Σερίφου:

«ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΩΝ ΣΕΡΙΦΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

ΙΔΡΥΣΙΣ – ΣΚΟΠΟΣ

Άρθρον 1

Ιδρύεται σήμερον την 24ην Ιουλίου 1916 ημέραν Κυριακήν και κατόπιν εγκρίσεως της Συνελεύσεως, Σωματείον υπό τον τίτλον Σωματείων Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου, το οποίον καθορίζεται εις επαγγελματικόν Σωματείων με Ταμείον Αλληλοβοήθειας και με έδραν την Σέριφον.

Άρθρον 2

Σκοποί του Σωματείου είναι: α) η αδελφική συνένωσις και αλληλεγγύη των Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου προς εξύψωσιν της ηθικής, της οικονομικής και της επαγγελματικής καταστάσεώς των. β) η επιδίωξις της ελαττώσεως των ωρών εργασίας και της αυξήσεως του ημερομισθίου, της συνάψεως συνολικών συμβάσεων εργασίας δια τα μέλη του δωρεάν και γραφείον παροχής δικηγορικών συμβουλών δωρεάν. γ) η αλληλεγγύη με τους οργανωμένους εργάτας όλης της Ελλάδος και όλου του κόσμου, δια την άμυναν υπέρ των εργατικών δικαίων και την καταπολέμησιν της εκμεταλλεύσεως από το κεφάλαιον, με τον τελικόν σκοπόν να δημοσιοποιηθούν τα μέσα της παραγωγής να γίνουν τα εκ της εργασίας αγαθά αποκλειστική απολαυή των παραγωγών των και να παύση η εκμετάλλευσις του

ανθρώπου από τον όμοιόν του. δ) η οικονομική ενίσχυσις των μελών με την συμμετοχήν εις συνεργατικές ενώσεις. ε) η επέκτασις της εργατικής νομοθεσίας και η επίβλεψις της εφαρμογής της. ζ) η ίδρυσις Ταμείου Αλληλοβοήθειας, δια να δίδη εις τα μέλη χρηματικών επίδομα όταν ασθενούν, έξοδα κηδείας όταν αποθνήσκουν κ.τ.λ.

Οι σκοποί του Σωματείου θα επιδιωχθούν με την μόρφωσιν των μελών, με την οικονομικήν των ενίσχυσιν όταν γίνονται θύματα της αυθαιρεσίας των εργοδοτριών εταιριών ή της αφωσιώσεώς των εις τα συμφέροντα του Σωματείου και την έκδοσιν ή την ενίσχυσιν δημοσιογραφικών οργάνων του εργατικού αγώνος.

Χάριν της πραγματοποιήσεως των σκοπών τούτων και της εφαρμογής της αρχής της αλληλεγγύης το Σωματείον οφείλει να αποτελή μέρος του «Συνασπισμού Μεταλλευτικών Σωματείων της Ελλάδος» και του «Εργατικού Κέντρου» της περιφέρειάς του, εάν υφίσταται τοιούτον, και να ανήκει εις την «Πανελληνιον Εργατικήν Ομοσπονδίαν» που εδρεύει εις Αθήνας και ενώνει εις μίαν δύναμιν τας Εργατικές ενώσεις της Ελλάδος.

ΜΕΛΗ - ΚΑΤΑΒΟΛΑΙ

Άρθρον 3

Μέλος του Σωματείου γράφεται κάθε εργάτης μεταλλευτικών εργασιών, αδιακρίτως εθνικότητας, ηλικίας, απαγορευμένων μόνο εκείνων οι οποίοι έδειξαν κακήν διαγωγήν απέναντι των οργανωμένων Εργατικών Ομάδων και εν γένει των αντιεργατών. Μέλος δεικνύον ασυμβίβαστον προς τα συμφέροντα του Σωματείου διαγωγήν διαγράφεται με πρότασιν πέντε τουλάχιστον μελών κατ' απόφασιν του συμβουλίου, αφού προσκληθή εις απολογία ενώπιόν του. Η Συνέλευσις έχει δικαίωμα να ανακαλή την διαγραφήν.

Άρθρον 4

Τα μέλη πληρώνουν δραχ. 10 δι' εγγραφήν και δραχ. 10 δια καταβολήν κάθε μήνα. Μέλος που καθυστερεί καταβολάς τριών μηνών δεν έχει δικαίωμα ψήφου εις τας Συνελεύσεις. Όταν δε καθυστερή καταβολάς ενός έτους ενάγεται ενώπιον του αρμοδίου ειρηνοδικείου (άρθρον 6 του Νόμου περί Σωματείων).

Άρθρον 5

Κάθε μέλος, εφ' όσον είνε εις τας τάξεις του στρατού απαλλάσσεται της μηνιαίας καταβολής. Άμα όμως αφυπηρητήσει οφείλει να ειδοποιήση το Συμβούλιον και να συνεχίσει τας καταβολάς του. Εάν περάσουν τρεις μήνες από την αφυπηρέτησιν και δεν ειδοποιήσει το Συμβούλιον διαγράφεται από μέλος.

Άρθρον 6

Κάθε μέλος ημπορεί να αποχωρίση από το Σωματείον με γραπτήν δηλωσίν του προς το Συμβούλιο, είνε όμως υποχρεωμένον να πληρώση τας καταβολάς του.

Άρθρον 7

Το Σωματείον διοικεί Συμβούλιον από δεκαπέντε μέλη, τα οποία εκλέγει η Συνέλευσις δι' έν έτος και δια μυστικής ψηφοφορίας.

Άρθρον 8

Το Συμβούλιον εις την πρώτην συνεδρίασιν μετά την εκλογήν του εκλέγει από τα μέλη του Πρόεδρον, Γραμματέαν, Ταμίαν και Έφορον. Το Συμβούλιον έχει το δικαίωμα να διορίζη βοηθόν γραμματέα και

εκτός από τα μέλη του Σωματείου. Ο βοηθός Γραμματέας δεν έχει ψήφον εις τας Συνεδριάσεις. Επίσης, το Συμβούλιον έχει το δικαίωμα να ορίζει αποζημίωσιν δια τον Γραμματέα.

Άρθρον 9

Το Συμβούλιον συνεδριάζει τακτικά τουλάχιστον μίαν φοράν τον μήνα με πρόσκλησιν του Γραμματέως και κατ' εντολήν του Προέδρου, εκτάκτως δε όταν είνε ανάγκη. Όταν πέντε μέλη του Συμβουλίου υποβάλλουν γραπτήν αίτησιν δια συνεδρίασιν είνε υποχρεωτική η πρόσκλησις εντός τριών ημερών. Το Συμβούλιον έχει απαρτίαν όταν είνε παρόντα έξ τουλάχιστον μέλη. Αι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειονοψηφίαν των παρόντων Συμβούλων, εις περίπτωσιν ισοψηφίας νικά η ψήφος του Προέδρου. Οι πρώτοι σειράν επιλαχόντες εις τας αρχαιρεσίας είνε αναπληρωματικοί σύμβουλοι.

Άρθρον 10

Μέλος του Συμβουλίου που απουσίασεν από τρεις συνεδριάσεις κατά σειράν χωρίς δικαιολογίαν ή καθυστερεί καταβολάς δύο μηνών ή απουσιάζει από την έδραν του σωματείου πλέον από δύο μήνας αντικαθίσταται με επιλαχόντα.

Άρθρον 11

Ο Πρόεδρος εκπροσωπεί το Συμβούλιον ενώπιον των διοικητικών και δικαστικών αρχών, διευθύνει τας συνεδριάσεις, δίδει και αφαιρεί τον λόγον, υπογράφει τα πρακτικά, τα εντάλματα και τα έγγραφα και επιβλέπει την εφαρμογήν του Καταστατικού. Τον Πρόεδρον αναπληροί ο Έφορος και τούτον εις εκ των Συμβούλων.

Άρθρον 12

Ο Γραμματέυς φυλάττει το αρχείον και την σφραγίδα, συντάσσει τα πρακτικά των συνεδριάσεων και των συνελεύσεων, κρατεί την αλληλογραφίαν, σφραγίζει και υπογράφει μετά του Προέδρου τα πρακτικά, τα έγγραφα και τα εντάλματα. Τον Γραμματέα αναπληροί εις εκ των Συμβούλων ή ο βοηθός του.

Άρθρον 13

Ο Ταμίας εισπράττει τας μηνιαίας καταβολάς των μελών και τα άλλα έσοδα του Σωματείου. Καταθέτει τας εισπράξεις εις την Τράπεζαν επ' ονόματι του Σωματείου κρατών εις χείρας του μόνον έως πεντακοσίας αριθ (500) δραχ. Είνε υπεύθυνος δια κάθε απώλειαν χρημάτων. Κάθε πληρωμήν κάμνει με ένταλμα υπογεγραμμένον από τον Πρόεδρον και τον Γραμματέα, κατόπιν αποφάσεως του Συμβουλίου. Εις επειγούσας, όμως, περιστάσεις, δύναται με γραπτήν εντολήν Προέδρου και Γραμματέως να ενεργήση πληρωμήν όχι άνω των (10) δραχ, αλλά με τον όρον να επικυρωθή εις την αμέσως επομένην συνεδρίασιν του Συμβουλίου. Κρατεί βιβλίον εισπράξεων και πληρωμών. Εις την αρχήν κάθε μηνός υποβάλλει εις το Συμβούλιον συνοπτικήν κατάστασιν εσόδων και εξόδων του προηγουμένου μηνός. Εις το τέλος του έτους συντάσσει τον ισολογισμόν της διαχειρήσεώς του και κατάστασιν της περιουσίας του Σωματείου με τας αναγκαίας αποσβέσεις καθώς και προϋπολογισμόν των εσόδων και εξόδων του επομένου έτους. Λαμβάνει ποσοστά επί των εισπράξεων των μηνιαίων καταβολών όσα ορίζει το Συμβούλιον. Τον ταμίαν κωλυόμενον αναπληροί εις εκ των Συμβούλων, εάν εξακολουθή να απουσιάζη πέραν των δύο μηνών το Συμβούλιον εκλέγει νέον Ταμίαν.

Άρθρον 14

Ο Έφορος έχει καθήκον να επιβλέπη την τάξιν εις τας συνελεύσεις, εις τας εορτάς και εις τας συγκεντρώσεις όλας του Σωματείου.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ

Άρθρον 15

Τακτικά Συνελεύσεις γίνονται τρεις κάθε έτος. Μία της εξαμηνίας εντός του Ιουλίου και δύο ετήσιαι εντός του Ιανουαρίου. Έκτακτοι Συνελεύσεις προσκαλούνται όταν το Συμβούλιο το κρίνει αναγκαίον ή κατόπιν αιτήσεως του ενός εικοστού των μελών όσα έχουν δικαίωμα ψήφου.

Άρθρον 16

Εις την Συνέλευσιν της εξαμηνίας το Συμβούλιον υποβάλλει δια μεν του Γραμματέως συνοπτικήν έκθεσιν των εργασιών της εξαμηνίας δια δε του Ταμιά συνοπτικήν έκθεσιν της διαχειρήσεως. Εις την πρώτην Ετήσιαν Συνέλευσιν ο Γραμματεύς αναγιγνώσκει την έκθεσιν του λήξαντος έτους και ο Ταμιάς τον ετήσιον απολογισμόν της διαχειρήσεώς του. Μετά ταύτα ψηφίζεται ο προϋπολογισμός του επομένου έτους. Τέλος εκλέγονται τρεις ελεγκταί και δύο αναπληρωματικοί δια την εξέλεξιν της διαχειρίσεως η οποία γίνεται εντός του γραφείου του Σωματείου και παρουσία των υπολόγων. Εις την δευτέραν Ετήσιαν Συνέλευσιν οι ελεγκταί υποβάλλουν την έκθεσίν των. Έπειτα εκλέγονται δια βοής τρεις ψηφολέκται και με την επίβλεψίν των γίνονται αι αρχαιρεσίαι του νέου έτους. Εις περίπτωσιν ισοψηφίας αποφασίζει ο κλήρος.

Άρθρον 17

Έχουν δικαίωμα να εκλέγονται διοικητικά μέλη μόνο οι εγγεγραμμένοι προ έξι τουλάχιστον μηνών που δεν καθυστερούν καμμίαν καταβολήν. Δικαίωμα να ψηφίζουν έχουν όσοι είναι εγγεγραμμένοι προ τριών μηνών και δεν καθυστερούν πλέον από μίαν καταβολήν. Πληρωμαί καθυστερουμένων καταβολών γίνονται το πολύ έως το βράδυ της παραμονής της Συνελεύσεως.

Άρθρον 18

Η πρόσκλησις δια την Συνέλευσιν αναφέρει τα θέματα που θα συζητηθούν και γίνεται με δημοσίευσιν εις την εφημερίδα του τόπου ή δια τοιχοκολλησεως.

Άρθρον 19

Αι Συνελεύσεις ευρίσκονται εν απαρτία με την παρουσίαν του ενός τετάρτου τουλάχιστον των μελών των έχοντων δικαίωμα ψήφου. Εάν εις την πρώτην πρόσκλησιν δεν γίνει απαρτία το Συμβούλιον καλεί και πάλιν την Συνέλευσιν εντός 8 ημερών οπότε γίνεται απαρτία με οσαδήποτε μέλη ευρεθώσι παρόντα.

ΑΠΕΡΓΙΑΙ

Άρθρον 20

Όταν παρουσιάζεται διαφορά μεταξύ εργοδοτών και εργάτου μέλους ή ομάδος εργατών, το μέλος ή τα μέλη είνε υποχρεωμένα να ειδοποιούν αμέσως το γραφείον του Σωματείου το οποίον επεμβαίνει ή δίδει οδηγίας. Συγχρόνως προσκαλείται το Συμβούλιον εις συνεδρίασιν δια να λάβη μέτρα. Εν ανάγκη προσκαλείται έκτακτος Συνέλευσις η οποία αποφασίζει.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρον 21

Επίτιμος Πρόεδρος ή επίτιμα μέλη ημπορούν να ανακηρυχθούν από την Συνέλευσιν πρόσωπα που

έκαμαν σπουδαίας υπηρεσίας εις το Σωματείον ή εις την εργατικήν τάξιν.

Άρθρον 22

Πόροι του Σωματείου είναι: α) τα 70% από τας μηνιαίας καταβολάς των μελών. β) αι τυχόν δωρεαί ή κληροδοτήματα. γ) οι τόκοι των κεφαλαίων. δ) τα καθαρά έσοδα από εορτάς, παραστάσεις κλπ.

Άρθρον 23

Η περιουσία του Σωματείου (χρήματα, απαγορευομένης της εις χρεώγραφα καταθέσεως), κατατίθενται με απόφασιν Συμβουλίου εις την Εθνικήν Τράπεζαν ή και άλλην κατόπιν εγκρίσεως του Υπουργείου της Εθνικής Οικονομίας. Με απόφασιν του Συμβουλίου και εντολήν υπογεγραμμένην από τον Πρόεδρον, τον Γραμματέαν και τον Ταμίαν, αναλαμβάνει ο Ταμίας από την Τράπεζαν ποσόν μέχρι δραχ. 500. Πλέον του ποσού τούτου αναλαμβάνεται με απόφασιν της Συνελεύσεως.

Άρθρον 24

Το Σωματείον έχει σφραγίδαν σχήματος στρογγύλου φέρουσαν τας λέξεις «Σωματείον Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου» και εις το μέσον δύο χείρας ηνωμένας, προς δε και σημαίαν ελληνικήν.

Άρθρον 25

Το Σωματείον δεν διαλύεται εφ' όσον έχει 7 μέλη. Όταν διαλυθή η περιουσία του και όλα τα κινητά και το αρχείον περιέρχονται ως παρακαταθήκη άτοκη εις το Εργατικόν Κέντρον Λαυρίου ή εάν δεν λειτουργεί τοιούτον, εις την εν Αθήναις Πανελλήνιον Εργατικήν Ομοσπονδίαν. Ο θεματοφύλαξ είναι υποχρεωμένος να τα παραδώση εις το κατά την κρίσιν της εκτελεστικής επιτροπής του διάδοχον Σωματείον του ιδίου επαγγέλματος με έδραν την Σέριφον.

Άρθρον 26

Το διαχειριστικόν έτος του Σωματείου αρχεται την 1ην Ιανουαρίου. Ό,τι δεν προβλέπει το παρόν καταστατικόν το κανονίζει το Συμβούλιον.

Άρθρον 27

Μεταρρυθμίσεις εις το Καταστατικόν τούτο ημπορούν να γίνουν μετά δύο έτη κατόπιν προτάσεως του Συμβουλίου ή είκοσι μελών τολάχιστον και με ψήφον των τριών τετάρτων των παρόντων μελών εις την Συνέλευσιν, η οποία έχει κύρος όταν είναι παρόντα τα ημίσεια τω μελών των εχόντων δικαίωμα ψήφου. Τα άρθρα 1 και 2 δεν μεταβάλλονται ποτέ.

Άρθρον 28

Το Σωματείον εορτάζει την 15ην Αυγούστου εκάστου έτους. Τα πληρωνόμενα παρά των μελών χρήματα ανήκουν εις το Σωματείον και ουδέποτε επιστρέφονται έστω και αν το μέλος διαγραφή. Εψηφίσθη εις την Συνέλευσιν της 24ης Ιουλίου του έτους 1916.

TAMEION AΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ

Άρθρον 29

30 τα 100 από τα τακτικά έσοδα του Σωματείου κατατίθενται εις το Ταμείον Αλληλοβοηθείας αυτού το οποίο έχει χωριστήν διαχείρησιν και λειτουργεί με Κανονισμόν που τον ψηφίζει η Συνέλευσις.

EΙΔΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρον 30

Η εφαρμογή του Καταστατικού αρχίζει αμέσως μετά την ψήφισίν του. Εξαιρετικώς το Συμβούλιον που θα εκλεγή μετά του καταστατικού τούτου θα διοικήση μέχρι τέλους του 19... Το Συμβούλιον θα υποβάλλη το Καταστατικόν εις το Πρωτοδικείον και θα ζητήσει τη αναγνώρισιν του Σωματείου σύμφωνα με τον Νόμον 281 Περί Σωματείων.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΕΡΓΑΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΕΥΤΩΝ ΣΕΡΙΦΟΥ

Άρθρον 1

Σύμφωνα με το άρθρον 2 του Καταστατικού του «Σωματείου Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου» και το άρθρον 21 του Νόμου 281 της 21 Ιουνίου 1914 Περί Σωματείων, ιδρύεται Ταμείον Αλληλοβοηθείας του Σωματείου Εργατών Μεταλλευτών Σερίφου, με έδραν την Σέριφον.

Το Τ.Α. αποτελεί χωριστόν νομικόν πρόσωπον διοικείται από το Συμβούλιον Συνδέσμου, κατά τας διατάξεις του Καταστατικού αυτού και έχει ταμίαν τον ίδιον ταμίαν του Σωματείου, ο οποίος εκπροσωπεί αυτό ενώπιον των δικαστηρίων και των άλλων αρχών.

Άρθρον 2

Σκοπός του Τ. Α. είναι να ενισχύσει την σύμπνοιαν και την αλληλεγγύην μεταξύ των μελών του Σωματείου και σύμφωνα με τας διατάξεις του παρόντος κανονισμού να παρέχη εις αυτά: 1) Ιατρικήν περίθαλψην και φάρμακα όταν ασθενούν. 2) Χρηματικόν επίδομα εις περίπτωσιν ασθενείας. 3) Χρηματικά βοηθήματα εις περίπτωσιν ανικανότητος. 4) Έξοδα κηδείας αυτών. Επίσης να συντελή εις ηθικήν, πνευματικήν και οικονομολογικήν μόρφωσιν των μελών.

Άρθρον 3

Πόροι του Τ. Α. είναι: α) τα 50 από τα 100 από τας καθαράς εισπράξεις του Σωματείου. β) αι τυχόν δωρεαί ή κληροδοτήματα προς το Ταμείον Αλληλοβοηθείας, όταν δεν παρέχονται δι' ειδικόν σκοπόν. γ) οι τόκοι των κεφαλαίων του. δ) τα καθαρά έσοδα από εορτάς, θεατρικάς παραστάσεις, εράνους κ.λπ.

Άρθρον 4

Ιατρική περίθαλψις παρέχεται εις τα μέλη του Σωματείου που είναι γραμμένα προ 6 μηνών και δεν χρεωστούν πλέον από μίαν καταβολήν. Υπό τους όρους αυτούς παρέχεται ιατρική περίθαλψη και εις τα μέλη των οικογενειών των μελών (οι άρρεναι μόνον ηλικίας κάτω των 16 ετών και άνω των 50), που συγκατοικούν μαζί των.

Άρθρον 5

Φάρμακα παρέχονται δωρεάν επί ένα μήνα το πολύ κατ' έτος εις τα μέλη που ασθενούν και είναι γραμμένα εις το Σωματείου προ 6 μηνών τουλάχιστον, δεν χρεωστούν δε πλέον από μίαν καταβολήν εις το Τ.Α. (εξαιρούνται τα σπεσιαλιτέ φάρμακα). Αν η ασθένεια εξακολουθή το Συμβούλιον δύναται να παρατείνη επί 15 ημέρας ακόμη την παροχήν φαρμάκων.

Άρθρον 6

Χρηματικόν επίδομα 2 δραχμαί την ημέραν παρέχεται επί ένα μήνα το πολύ κατ' έτος, εις κάθε μέλος που ασθενεί, είναι γραμμένον εις το Σωματείου και δεν χρεωστά καμμίαν μηνιαίαν καταβολήν εις το ταμείον. Το επίδομα δίδεται μετά δύο ημέρας από την βεβαίωσιν της ασθενείας εκ του ιατρού.

Άρθρον 7

Οι πάσχοντες από ανίατα ή επίμεμπτα (αφροδίσια) νοσήματα δεν λαμβάνουν φάρμακα και χρηματικόν επίδομα. Το Συμβούλιον δύναται να λάβη ιδιαίτεραν φροντίδα δι' αυτούς. Όταν ένα μέλος καθυστερή καταβολάς, μόνον μετά 8 ημέρας από την εξόφλησιν έχει δικαίωμα χρηματικού επιδόματος και φαρμάκων.

Άρθρον 8

Χρηματικά βοηθήματα, είτε εφ' άπαξ, είτε υπό τύπον συντάξεως, παρέχονται κατ' απόφασιν της Συνελεύσεως και αναλόγως των πόρων του Ταμείου, εις τα ένεκα γήρατος ή δυστυχήματος ή νόσου γινόμενα ανίκανα προς εργασίαν μέλη, που είνε γραμμένα προ 10 ετών τουλάχιστον εις το Σωματείον και δεν χρεωστούν καμμίαν καταβολήν. Η ανικανότης πρέπει να βεβαιώνεται ενόρκως ενώπιον του Ειρηνοδίκου.

Άρθρον 9

Δι' έξοδα κηδείας δίδονται εις την οικογένειαν κάθε αποθανόντος μέλους δραχ. 50.

Άρθρον 10

Μόρφωσις: Το Τ.Α. δύναται με απόφασιν του Συμβουλίου να συντρέχη την ηθικήν και πνευματικήν μόρφωσιν των μελών, δια οργανώσεως διαλέξεων, βραδυνών μαθημάτων και εκδόσεως ή ενισχύσεως εργατικών εφημερίδων και δημοσιευμάτων.

Άρθρον 11

Ο Γραμματεύς του Σωματείου είνε και Γραμματεύς του Τ. Α., κρατεί βιβλίον χωριστόν πρακτικών του Συμβουλίου δια την διοίκησιν του Τ. Α.. Αι Συνελεύσεις του Σωματείου είνε και Συνελεύσεις του Τ. Α. αι δε αποφάσεις αι αφορώσαι το Τ. Α. καταχωρούνται εις το βιβλίον πρακτικών των Συνελεύσεων του Σωματείου μαζί με τας άλλας αποφάσεις.

Άρθρον 12

Ο Ταμίας κρατεί χωριστά ταμειακά βιβλία δια το Τ. Α. και συμμορφώνεται με τα άρθρα 13 και 23 του Καταστατικού του Σωματείου.

Άρθρον 13

Εις την πρώτην Ετησίαν Συνέλευσιν του Σωματείου το Συμβούλιον δια του Ταμία, υποβάλλει τον απολογισμόν της διαχειρήσεως του Τ. Α. του προηγουμένου έτους. Εις την δευτέραν Ετησίαν Συνέλευσιν η Εξελεγκτική Επιτροπή υποβάλλει την έκθεσιν της εξελίξεως της διαχειρήσεως του Τ. Α. και έπειτα ψηφίζεται ο προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων δια το επόμενο έτος.

Άρθρον 14

Η Συνέλευσις του Σωματείου δύναται να επιφέρη τροποποιήσεις εις τον Κανονισμόν τούτον με τους ιδίους όρους και προθεσμίας με τους οποίους δύναται να τροποποιήση και το καταστατικόν του Σωματείου.

Άρθρον 15

Εις περίπτωσιν διαλύσεως του Σωματείου διαλύεται και το Ταμείον και εφαρμόζονται δια την περιουσίαν του αι διατάξεις του άρθρου 27 του καταστατικού του Σωματείου.

Εφησίση εις την Συνέλευσιν της 24ης Ιουλίου 1916.

Το ατομικόν συμφέρον ευρίσκει ο εργάτης όχι εις την κολακίαν του κεφαλαίου, αλλά εις την σύμπραξίν του με άλλους εργάτας».

Με την ίδρυση του σωματείου και την επικύρωση του καταστατικού του, ο Κώστας Σπέρας προέβη σε διάβημα προς το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας για τις άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης και για το εξοντωτικό ωράριο εργασίας, προειδοποιώντας ότι θα κηρυχθεί γενική απεργία στο νησί αν δεν ικανοποιούνταν τα αιτήματα αυτά. Όταν, όμως, διαπίστωσε ότι το Υπουργείο, η γαλλική εταιρία και ο Γ. Γρώμμαν συνέπλεαν και συνεργάζονταν, στις 7 Αυγούστου 1916 κηρύχθηκε γενική απεργία στη Σέριφο. Καταργήθηκαν οι τοπικές αρχές και οι εργάτες πήραν στα χέρια τους την καθημερινή τους ζωή, μέσω ενός άμεσα ανακλητού εργατικού συμβουλίου που συντόνιζε όλες τις ασχολίες.

Και βέβαια, το κράτος δεν ανέχθηκε για πολύ αυτή την κατάσταση και έστειλε ένα σώμα χωροφυλακής για να καταστείλει τους εργάτες. Ο επικεφαλής του σώματος αυτού, μοίραρχος Χρυσάνθου, νόμιζε ότι θα είχε να κάνει με μια εύκολη υπόθεση. Όταν το σώμα της χωροφυλακής αποβιβάστηκε στο λιμάνι του νησιού, κατευθύνθηκε προς το Μεγάλο Λιβάδι όπου βρίσκονταν οι απεργοί. Στη διαδρομή ο Χρυσάνθου τρομοκρατούσε τους πάντες. Μόλις έφτασε στο Μεγάλο Λιβάδι, συνεννοήθηκε με κάποιους υπαλλήλους και μπράβους του Γ. Γρώμμαν - ο ίδιος ο Γρώμμαν απουσίαζε τότε από το νησί - και στη συνέχεια κάλεσε τον Κ. Σπέρα και το Δ.Σ. του σωματείου για διαπραγματεύσεις.

Αντί όμως γι' αυτό, τους συνέλαβε και τους κλείδωσε σε ένα δωμάτιο. Στη συνέχεια, παρέταξε τους χωροφύλακες σε θέση μάχης απέναντι τους συγκεντρωμένους μεταλλωρύχους, δίνοντάς τους προθεσμία πέντε λεπτών να διαλυθούν. Ταυτόχρονα, με το πιστόλι του σκότωσε εν ψυχρώ το μεταλλωρύχο Θεμιστοκλή Κουζούπη.

Από εκεί και πέρα εκτυλίχθηκε και γενικεύτηκε μια πραγματική μάχη, με τους χωροφύλακες να πυροβολούν και τους εργάτες να μάχονται με πέτρες, ξύλα και ο,τιδήποτε άλλο έβρισκαν μπροστά τους. Απεργοί επιτέθηκαν στον αστυνόμο Σερίφου Ιωάν. Τριανταφύλλου, με βαριές πέτρες και τον πέταξαν στη θάλασσα.

Αλλά η περισσότερη λύσσα των απεργών κατευθύνθηκε στον υπομοίραρχο, Χρυσάνθου, ο οποίος σκοτώθηκε αφού τον γκρέμισαν από την προβλήτα.

Η συμπλοκή συνεχίστηκε με τους ανθρώπους της εργοδοσίας και τους χωροφύλακες να πυροβολούν ό,τι κινείται. Στην εξέλιξη των συγκρούσεων σκοτώθηκαν τρεις ακόμα εργάτες, οι Μιχάλης Ζωίλης, Μιχάλης Μητροφάνης και Γιάννης Πρωτόπαπας. Οι απεργοί όμως έφτασαν μέχρι τα γραφεία της μεταλλευτικής εταιρίας και απελευθέρωσαν τον Σπέρα και τους άλλους συναδέλφους τους που είχαν συλληφθεί.

Ο τελικός απολογισμός των συγκρούσεων ήταν τέσσερις απεργοί και τρεις χωροφύλακες νεκροί και σχεδόν οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες στην απεργία τραυματίες.

Εντούτοις, το σωματείο πέτυχε την αύξηση των ημερομισθίων, την καθιέρωση οκταώρου για τις υπόγειες εργασίες και τον έλεγχο του υποτυπώδους ασφαλιστικού ταμείου αυτοβοηθείας. Ο Κώστας Σπέρας συνελήφθη αργότερα και οδηγήθηκε στις φυλακές του φρουρίου Φιρκά στα Χανιά Κρήτης. Από εκεί, το 1917, έγραψε μια επιστολή προς το Εργατικό Κέντρο Χανίων ζητώντας συμπαράσταση. Με την αποφυλάκισή του και σε συνεργασία με το σοσιαλιστή Κώστα Μπαστουνόπουλο, ιδρύθηκε το 1918 στην Ερμούπολη Σύρου, ο Μορφωτικός Εργατικός Όμιλος και εκδόθηκε η εφημερίδα «Εργάτης» ως όργανο του Εργατικού Κέντρου Κυκλάδων.

Ο Κώστας Σπέρας έγραψε μια προσούρα με τον τίτλο «Η απεργία της Σερίφου ήτοι αφήγησις των αιματηρών σκηνών της 21ης Αυγούστου 1916 εις τα μεταλλωρυχεία του Μεγάλου Λειβαδίου της Σερίφου», όπου εξιστορεί λεπτομερώς τα γεγονότα και η οποία τυπώθηκε και κυκλοφόρησε το 1919. Από τότε μέχρι το 2001 που βρέθηκε η προσούρα αυτή, ήταν επιμελώς κρυμμένη από

επώνυμα στελέχη του «αριστερού» και συνδικαλιστικού κατεστημένου του «ελλαδικού» χώρου. (Το 2001 η μπροσούρα αυτή τυπώθηκε και κυκλοφόρησε σε συνεργασία του Ελευθεριακού Ιστορικού Αρχείου της Πάρου και των Εκδόσεων «Βιβλιοπέλαγος» ως ξεχωριστό βιβλίο, συμπεριλαμβανομένων και ιστορικών σημειωμάτων και βιογραφίας του Κώστα Σπέρα από τον Λεονάρδο Κόττη).

Οι αναρχοσυνδικαλιστές στο ΣΕΚΕ, τη ΓΣΕΕ και το ΕΚΑ

Όταν ιδρύθηκε το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΕΚΕ – μετέπειτα ΚΚΕ), τον Νοέμβριο του 1918, ακόμα και αναρχικοί και αναρχοσυνδικαλιστές όπως οι Κώστας Σπέρας, Γιάννης Φανουράκης και άλλοι, πλαισίωσαν τις γραμμές του, πιστεύοντας ότι θα αποτελούσε ένα πραγματικά επαναστατικό κόμμα. Την περίοδο αυτή αρκετοί αναρχικοί (και στις ευρωπαϊκές χώρες) έχοντας επηρεαστεί από την αδιαλλαξία του Λένιν και των μπολσεβίκων, γίνονταν μέλη των νεαρών κομμουνιστικών κομμάτων, είτε για να απορροφηθούν ολοκληρωτικά μέσα σε αυτά είτε για να αποχωρήσουν αργότερα. Ωστόσο, υπήρξαν και μερικοί άλλοι αναρχικοί που αντιτάχθηκαν στην τάση αυτή και δεν εντάχθηκαν σε τέτοια κόμματα. Μια τέτοια περίπτωση ήταν στον «ελλαδικό» χώρο και ο Σταύρος Κουχτσόγλου, ο οποίος είχε ζήσει από κοντά το ευρωπαϊκό αναρχικό κίνημα, ενώ μέσω της ιδιαίτερης συνεργασίας του με Ιταλούς αναρχικούς στην Αίγυπτο διαμορφώθηκε σε αταλάντευτο αναρχικό της ταξικής πάλης. Αυτό, τουλάχιστον, αναδεικνύεται από τα λιγοστά, αλλά πολύ σημαντικά, στοιχεία που έχουν διασωθεί και παρουσιάζονται στις σελίδες αυτού του βιβλίου.

Πάντως, από την αρχή, οι Σπέρας, Φανουράκης και οι άλλοι διατήρησαν τις απόψεις τους και αρκετά γρήγορα αποτέλεσαν ξεχωριστή τάση μέσα στο κόμμα. Ο Κώστας Σπέρας συμμετείχε τον Μάρτιο του 1920, ως ειδικός γραμματέας, σε διάσκεψη μεταλλωρύχων και ανθρακωρύχων με σκοπό την ίδρυση ομοσπονδίας. Η τάση, λοιπόν, των Σπέρα και Φανουράκη ήταν η μαχητικότερη στους τότε συνδικαλιστικούς αγώνες.

Ο Κώστας Σπέρας προπαγάνδιζε τη μη σύνδεση του κόμματος με τα συνδικάτα. Στο Εργατικό Κέντρο Αθήνας (ΕΚΑ) η τάση των αναρχοσυνδικαλιστών είχε μεγάλη επιρροή και βρισκόταν σε διαρκή διαμάχη με την τάση των ρεφορμιστών, της οποίας ο κύριος εκφραστής ήταν ο Ελευθερίου. Οι αναρχοσυνδικαλιστές υποστήριζαν ότι το Εργατικό Κέντρο, η ΓΣΕΕ, τα συνδικάτα και οι εργατικοί αγώνες, θα έπρεπε να ήταν ανεξάρτητοι από οποιοδήποτε πολιτικό κόμμα. Δέχονταν ένα είδος συνεργασίας με κόμματα και πολιτικές οργανώσεις, αλλά επί ίσοις όροις.

Η ηγεσία του ΣΕΚΕ εξαπέλυσε άγριο πόλεμο εναντίον τους το διάστημα Απριλίου-Μαΐου 1920, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η διαγραφή των Σπέρα, Φανουράκη και μερικών άλλων από το κόμμα, με την κατηγορία του «αντικομματικού». Ταυτόχρονα, η ηγεσία του ΣΕΚΕ προσπάθησε να επιτύχει τη διαγραφή τους και από το ΕΚΑ και τη ΓΣΕΕ, αλλά αυτό στάθηκε αδύνατον καθώς ο Σπέρας ήταν ο κύριος εκφραστής των απόψεων ενός σημαντικού αριθμητικά τμήματος μελών της Συνομοσπονδίας και στο Α' Συνέδριό της είχε εκλεγεί μέλος της Εποπτικής Επιτροπής της. Στο διάστημα 30 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1920, συγκλήθηκε στον Πειραιά το Β' Συνέδριο της ΓΣΕΕ και η τάση των αναρχοσυνδικαλιστών, με τον Κώστα Σπέρα (ο οποίος συμμετείχε στο Συνέδριο ως γραμματέας του Σωματείου Τσιγαράδων-Καπνεργατών Αθήνας-Πειραιά), τον Σταύρο Κουχτσόγλου, τον Γιάννη Φανουράκη και άλλους, πραγματοποίησε δυναμική εμφάνιση καθώς εκπροσωπούσε το ένα τρίτο των συνέδρων. Οι αναρχοσυνδικαλιστές πρότειναν αρχικά, την άμεση

αποχώρηση της ΓΣΕΕ από την συνδικαλιστική διεθνή του Άμστερνταμ και την προσχώρησή της στη Γ' Διεθνή, προκαλώντας τις αντιδράσεις των συνδικαλιστών του ΣΕΚΕ.

Στη συνέχεια, ο Κώστας Σπέρας διακήρυξε ότι το εργατικό κίνημα θα πρέπει να ασχοληθεί και με την πολιτική δράση, αλλά δεν θα πρέπει να εκφυλισθεί αποτελώντας μέσο ανάδειξης κάποιων επιτήδειων και επαγγελματιών συνδικαλιστών και ότι η σύνδεση της ΓΣΕΕ με το ΣΕΚΕ θα απομακρύνει από την αγωνιστική και επαναστατική δράση αρκετούς εργάτες, οι οποίοι πράγματι έχουν ταξική συνείδηση. Βέβαια, το πόσο δίκιο είχε αυτό αποδείχθηκε αργότερα με τη διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος. *«Είναι καιρός πλέον το κίνημα να αποδοθή εις την πολιτικήν δράσιν. Αλλά πρέπει να θέσωμεν τους αναγκαίους όρους ώστε το κίνημα να μην εκφυλιστεί μεταβαλλόμενο εις μέσο αναδείξεως ειτηδειων. Τόσον το Κόμμα όσο και η ΓΣ οφείλουν να ίστανται πολύ ψηλά»*, διακήρυξε.

Έπειτα, ο Γιάννης Φανουράκης υποστήριξε ότι αν τελικά αποφασιστεί να υπάρξει ισοτιμία της ΓΣΕΕ με το ΣΕΚΕ, προτείνοντας «όπως η Συνομοσπονδία έχει ίσην γνώμην και επί των πολιτικών ζητημάτων, οι δε αντιπρόσωποι να είναι ισάριθμοι». Η πρόταση τέθηκε σε ψηφοφορία, κατά την οποία έλαβε 40 ψήφους υπέρ και 107 κατά (των ρεφορμιστών).

Ο Κώστας Σπέρας σε μια άλλη του παρέμβαση καταφέρθηκε εναντίον συγκεκριμένων στελεχών του ΣΕΚΕ, όπως του Νίκου Δημητράτου, ο οποίος υποστήριξε ότι η ΓΣΕΕ θα πρέπει να έχει την ευθύνη μόνο για το εργατικό κίνημα. Ο Σπέρας τάχθηκε εναντίον εκείνων που προσπαθούσαν να διατρέσουν την εργατική τάξη και αντιπρότεινε την ιδέα της ενοποίησης της εργατικής τάξης, ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία, επάγγελμα, απόψεις κ.λπ. *«Η ΓΣ οφείλει να κάμει πολιτικήν, να κακίζει τους διαιρούντας την εργατικήν τάξιν και τας μάζας εις αριστοκρατίαν και χύδην όχλον και συνιστάται η ένωσις των εργατών ανεξαρτήτως χρωματισμού»*, είπε ο ίδιος.

Οι Σπέρας, Φανουράκης, Κουχτσόγλου, Βαρθολομαίος, Παναγιώτου και άλλοι, θεωρούσαν ότι το σημαντικότερο στο εργατικό κίνημα ήταν η άμεση συμμετοχή των εργαζομένων στον αγώνα για την επίλυση των καθημερινών προβλημάτων και πρότειναν οι απεργίες, οι κινητοποιήσεις και οι διάφορες εκδηλώσεις να μην αποφασίζονται από κάποιους αντιροσώπους, αλλά από όλα τα μέλη των σωματείων, συνδικάτων και ενώσεων μέσα από πλατιές συνελεύσεις, με την άμεση συμμετοχή όλων, κατευθείαν από τη βάση. Οι ρεφορμιστές προσπάθησαν να αποκρούσουν τις απόψεις αυτές, με δικαιολογίες του τύπου ότι μόνο οι βιομηχανικοί εργάτες θα πρέπει να έχουν λόγο (!) και άλλα παρόμοια.

Ο Φανουράκης στη συνέχεια, πρότεινε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αποκεντρωμένης οργανωτικής λειτουργίας, λέγοντας ότι *«πρέπει να βοηθήσωμε τη σημερινή κατά τόπους συγκέντρωση της οργανώσεως εις τα Εργατικά Κέντρα, άτινα δέον να έχουν και ισχύουσας γνώμην»*, ενώ ο Σπέρας μίλησε για την ανάπτυξη του εργοστασιακού συνδικαλισμού, με βάση δηλαδή τους χώρους δουλειάς και όχι το συντεχνιακό συνδικαλισμό με βάση το επάγγελμα. *«Αι ομοσπονδίαι εχρεοκόπησαν εις την Ελλάδα. Εάν αι ομοσπονδίαι οργανούντο κατά βιομηχανία και όχι κατ' επάγγελμα, θα υπήρχαν ελπίδες επωφελούς δράσεως. Τώρα τον μεγαλύτερον ρόλον παίζουν αι τοπικά οργανώσεις και τα τοπικά συμβούλια, άτινα πρέπει να έχουν την κύριαν δράσιν»*, είπε.

Πάντως, με τις συνεχείς παρεμβάσεις τους, οι αναρχοσυνδικαλιστές πέτυχαν να τροποποιηθούν προς το καλύτερο ορισμένα άρθρα του προγράμματος και του καταστατικού της ΓΣΕΕ.

Παρατίθεται στη συνέχεια η πρόταση των αναρχοσυνδικαλιστών όπως κατατέθηκε στο προεδρείο του Β' Συνεδρίου της ΓΣΕΕ:

«Το Β' Πανελλαδικό Συνέδριον των Εργατών της Ελλάδος λαμβάνον υπ' όψιν του:

1ον) Ότι ο αγών προς απελευθέρωσιν των εργατικών τάξεων δέον να διεξαχθεί εις πάσας τας εκδηλώσεις της δημοσίας ζωής και με όλα τα μέσα, άτινα ως εκ των πραγμάτων κρίνονται εξυπηρετικά εκάστοτε ίνα ο αγών ταχθεί ταχύτερα και ασφαλέστερα προς τον τελειωτικό σκοπό ήτοι την κατάργησιν παντός είδους εκμεταλλεύσεως.

2ον) Ότι την επιτυχίαν του σκοπού αυτού, εγγυάται η ενιαία οργάνωσις και εμφάνισις των εκδηλώσεων τούτου του αγώνος, εις τρόπον ώστε τα ειδικά όργανα αυτών να συναρμονίζονται τας

ενεργείας των και να βαδίζουν προς μίαν κατεύθυνσιν και ένα σκοπόν.

3ον) Ότι προς εξασφάλισιν των ανωτέρω, επιβάλλεται μία συνεχής και αμοιβαία μελέτη και συνεργασία, επί όλων εκείνων των ζητημάτων και ενεργειών άτινα παρουσιάζονται εκάστοτε εις τον αγώνα των τάξεων.

Ψηφίζει

Την συνεργασίαν της ΓΣ με το μόνο υφιστάμενο πολιτικόν κόμμα της εργατικής τάξεως, το ΣΕΚ (Κ) της Ελλάδος εφ' όσον τούτο ακολουθεί (την) εις το Β' Συνέδριόν του ψηφισθείσαν κατεύθυνσίν του και εντέλλεται την μέλλουσαν εκτελεστική διοίκησίν της, όπως επεξεργασθεί λεπτομερώς σχέδιον ενιαίας εμφανίσεως και δράσεως του απελευθερωτικού κινήματος της εργατικής τάξεως εις την πολιτικήν και επαγγελματικήν του εκδήλωσιν, το οποίον σχέδιον να υποβληθεί προς συζήτησιν και επιψήφισιν εις το Β' Πανεργατικόν Συνέδριον της ΓΣΕΕ.

Δια το τρέχον έτος και μέχρι του Γ' Συνεδρίου, αι σχέσεις Κόμματος και Συνομοσπονδίας κανονίζονται ως εξής:

1ον) Η Διοίκησις της ΓΣ και η ΚΕ του Κόμματος, θα αντιπροσωπεύονται αμοιβαίως δι' ενός αντιπροσώπου εκ των μελών αυτών, καταργουμένων των αντιπροσώπων της Συνομοσπονδίας εις την διοίκησιν του κόμματος. Η αντιπροσωπεία αύτη των διοικήσεων Συνομοσπονδίας και Κόμματος ορίζεται υφ' εκάστης των δύο διοικήσεων.

2ον) Εις ζητήματα σοβαροτέρας φύσεως, γίνονται μικταί συνεδριάσεις των δύο επιτροπών.

3ον) Επί ζητημάτων πολιτικών, ήτοι συλλαλητηρίων, συγκεντρώσεων και διαφόρων άλλων δημοσίων πολιτικών εμφανίσεων, το Κόμμα έχει την πρωτοβουλίαν κατόπιν απαραίτητου συγκαταθέσεως της ΓΣ ήτις θα αντιπροσωπεύεται δι' ισαμελούς επιτροπής εις την οργανωτικήν επιτροπήν των ως άνω ενεργειών.

4ον) Επί ζητημάτων καθαρώς επαγγελματικών ήτοι εκτελέσεως αποφάσεων απεργιών εσωτερικών επαγγελματικών οργανώσεων κ.τ.λ., η ΓΣ έχει την πρωτοβουλίαν, της ΚΕ του Κόμματος ενισχυούσης την τοιαύτην πρωτοβουλίαν.

5ον) Εν περιπτώσει διαφωνίας της ΓΣ, η πολιτική ενέργεια του Κόμματος ματαιούται. Προκειμένου όμως περί επαγγελματικού ζητήματος, η ΚΕ του Κόμματος είνε ελευθέρα να ακολουθεί ή μη την γνώμην της ΓΣ. Πάντως, η τοιαύτη γνώμη θα τίθεται εις εφαρμογήν.

6ον) Εις τα Συνέδρια, Συμβούλια και Συσκέψεις του Κόμματος, της Συνομοσπονδίας, θα λαμβάνουν μέρος η εκτελεστική επιτροπή της Συν. και η ΚΕ του Κόμματος με συμβουλευτικήν ψήφον.

7ον) Η ΓΣ εκδίδει ίδιον επίσημον όργανον το οποίον εκπροσωπεί την επαγγελματικήν γνώμην του εργατικού κινήματος διαθέτων (4) τέσσαρας στήλας δια το Κόμμα προς εκπροσώπησιν της πολιτικής γνώμης. Ομοίως συμβαίνει και δια το επίσημον όργανον του κόμματος το οποίο θα παραχωρεί τέσσαρας στήλας εις την ΓΣ.

Προς καλύτεραν κατανόησιν των ανωτέρω και αποφυγήν παρερμηνείας το Β' Πανεργατικό Συνέδριον υιοθετεί τας κάτωθι διασαφηνίσεις.

Α' ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ

Η διοίκησις της Συνομοσπονδίας δια κάθε ζήτημα γενικώς και δια πάσαν κήρυξιν γενικής απεργίας, αναγγέλλει τούτο εις την ΚΕ του Κόμματος, το οποίον υποχρεούται να συνδράμει αυτήν δι' όλων των οργάνων και μέσων που διαθέτει δίδουσα εντολήν εις τα τμήματα και τους ομίλους αυτού όπως εντείνουν τας προσπάθειάς δια την επιτυχίαν παντός επαγγελματικού ζητήματος της Συνομοσπονδίας διαθέτουσα ταυτοχρόνως και τα εκ των διεθνών σχέσεων του μέσα. Αι συμβουλαί του Κόμματος επί της διαχειρήσεως κάθε επαγγελματικού ζητήματος είναι προαιρετικάί.

Β' ΠΟΛΙΤΙΚΑ

Δια πάσαν πολιτικήν ενέργειαν του Κόμματος, ως εκλογικόν αγώνα κ.τ.λ., η ΓΣ δεν υποχρεούται να

την συνδράμει. Τα ζητήματα ταύτα δια την ΓΣ είναι προαιρετικά. Πάντως, εφ' όσον ταύτα θα έχουν ως μόνο σκοπόν της υποβοήθειαν της αναπτύξεως συνειδήσεως τάξεως των επαγγελματικώς οργανωμένων εργατών, η ΓΣ θα συμβάλλει δι' όλων αυτής των δυνάμεων.

Γ' ΓΕΝΙΚΑ

1ον) Υπό το πνεύμα και επί τη βάσει των εκάστοτε εγκυκλίων του κόμματος και της Συνομοσπονδίας τα κατά τόπους τμήματα και όμιλοι του κόμματος, Κέντρα και Σωματεία της Συνομοσπονδίας συνδέονται αμοιβαίως εις πάσαν αυτών δράσιν. Αποκλείονται όμως αι οργανικαί προσχωρήσεις ορισμένων σωματείων, δεδομένου ότι η σύνδεση είναι γενική όλων των δυνάμεων της Συνομοσπονδίας, μεθ' όλων των δυνατοτήτων του Κόμματος. Πάσα παράβασις του ανωτέρω θα συνεπιφέρει την διαγραφήν του σωματείου από τις δυνάμεις της ΓΣ, το δε κόμμα υποχρεούται εις τη μη αποδοχήν του.

2ον) Ουδεμία οικονομική σύνδεσις θα υφίσταται μεταξύ των δύο οργανώσεων.

Υπογράφουν για την μειοψηφία οι: Ι.Ε. Φανουράκης, Θ. Παναγιώτου, Γ. Χρηστάκης, Κ. Σπέρας, Ν. Βαρθολομαίος».

Η «Νέα Ζωή»

Οι Σπέρας, Φανουράκης και άλλοι είχαν αρκετή επιρροή σε αρκετά μέλη του ΣΕΚΕ και όταν διαγράφηκαν με την προσθήκη διαφόρων άλλων αποχωρησάντων ή διαγραφέντων από το κόμμα, συγκρότησαν τον Μάρτιο του 1921 μια νέα οργάνωση, τη «Νέα Ζωή», η οποία εξέδωσε ένα δεκαπενθήμερο περιοδικό με τον ίδιο τίτλο.

Η νέα αυτή οργάνωση άρχισε να προπαγανδίζει ένα είδος αναρχοσυνδικαλιστικών και ελευθεριακών απόψεων, αποκτώντας αξιοσημείωτη επιρροή στο Εργατικό Κέντρο Αθήνας, επικεφαλής της διοίκησης του οποίου ήταν οι Φανουράκης και Σπέρας. Η «Νέα Ζωή» πρότεινε επίσης, να απαγορευθεί η πώληση του οργάνου του ΣΕΚΕ «Εργατικός Αγών» (ο «Ριζοσπάστης» έγινε αργότερα όργανο του κόμματος), στους χώρους του ΕΚΑ, κάτι που υιοθετήθηκε.

Η «Νέα Ζωή» επικέντρωσε κυρίως την προσοχή της στην ανεξάρτητη από κόμματα οργάνωση των εργαζόμενων, μη αναγνωρίζοντας τον «ηγετικό ρόλο» όχι μόνο του ΣΕΚΕ, αλλά και οποιουδήποτε άλλου κόμματος. Έβλεπε ότι υπήρχε μια αντικειμενική επαναστατική κατάσταση τότε σε όλη τη χώρα που εκδηλωνόταν με άγριες απεργίες και συγκρούσεις με τις αρχές και κορυφωνόταν με τη γενική δυσαρέσκεια του λαού. Κατηγορούσε το ΣΕΚΕ για ανικανότητα και καιροσκοπισμό και έκανε επίθεση στην ηγεσία του.

Η «Νέα Ζωή» ποτέ δεν επεδίωξε να επανενταχθεί στο κόμμα, όπως έκαναν άλλες ομάδες ή τάσεις, οι οποίες αποχωρούσαν και μετά από λίγο επανέρχονταν στο κόμμα. Ακολούθησε το δικό της ανεξάρτητο δρόμο.

Υπεύθυνος έκδοσης της «Νέας Ζωής» ήταν ο Σταύρος Γιαννουλάτος. Η ομάδα-περιοδικό «Νέα Ζωή» είχε ως έδρα της το Εργατικό Κέντρο Αθήνας, το οποίο χρησιμοποιούσε ως στέγη και η Ανεξάρτητη Κομμουνιστική Νεολαία Αθήνας, τα μέλη της οποίας, ανάμεσα στα άλλα, διακινούσαν το περιοδικό.

Στο τεύχος 4 του περιοδικού «Νέα Ζωή (15 Απριλίου 1921), δημοσιεύτηκε το ακόλουθο άρθρο του Κώστα Σπέρα:

Ζήτω το Β' Συνέδριον της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Ήτο φύσει αδύνατον να ξεσκεπαστούν οι διάφοροι αρουραίοι του κόμματος, αν δεν ήρχοντο εγκαίρως οι 21 όροι της Γ' Διεθνούς για να τους αποκαλύψουν.

Οι άνθρωποι, που επί δύο συνεχή χρόνια εξηπάτουν τους αθώους και αφελείς ως επί το πλείστον συντρόφους του κόμματος, που με την αγνή και την άδολη πίστη ηγωνίζοντο για να διαδώσουν τας αρχάς της Γ' Διεθνούς, οι άνθρωποι που με τη μάσκα του κομμουνιστού εσυκοφάντουν κάθε τίμιο αγωνιστή που δεν υπετάσασετο εις τα κελεύσματα του τσελιγκάτου της Κεντρικής Επιτροπής, διότι είχε βαθειά συναίσθησι των υποχρεώσεών του εις τον αγώνα, οι άνθρωποι τέλος που με φαμφαρωνισμό επέταγαν επαναστατικές σαπουνόφουσκες, για να καταπλήξουν τους αφελείς συμπαθούντες εις τον κομμουνισμό και να τους πείσουν ότι μόνον αυτοί είναι οι γνήσιοι αντιπρόσωποι του κομμουνισμού εν Ελλάδι, κάθε άλλος δε που θα είχε γνώμην δια το επαναστατικόν κίνημα ήτο κίτρινος, αντεργάτης, προδότης και δεν ξέρω πόσα άλλα επίθετα του κολλούσε η κεντρική επιτροπή, έρχονται τώρα με διάφορους δικολαβισμούς να πείσουν τα μέλη του κόμματος ότι οι 21 όροι της Γ' Διεθνούς είναι ανεφάρμοστοι εις την Ελλάδα και πρέπει να τους δεχθούμε με επιφύλαξι !!! ποιοι; εκείνοι που ελύσσαζαν να γκαρίζουν εκ τους ασφαλούς ότι προσεχώρησαν εις την Τρίτη Διεθνή Οργανικώς !!! και επομένως ανέλαβον να θέσουν εις εφαρμογήν τας μεθόδους δράσεως της Τρίτης Διεθνούς άνευ επιφυλάξεως. Ιδού λοιπόν οι άνθρωποι της συκοφαντίας !!! Ιδού οι σαλίγκαροι που δεν άφισαν τίμιο άνθρωπο χωρίς να πετάζουν απάνω του τους βρωμερούς των σιέλους... Μόλις αντίκρυσαν την πραγματικότητα, μόλις εφάνη ο κίνδυνος, ανέκρουσαν πρύμναν ασυστόλως, αναιδώς. Δεν θα προσπαθήσω να αποδείξω ότι οι δικολαβισμοί των δεν στέκουν. Ούτε είναι ανάγκη να σοβαρολογήση κανείς με ανθρώπους που δεν έχουν καμμίαν πίστιν.

Λέγω μόνον δύο λόγια στους τιμίους αγωνιστάς που υπάρχουν και μέσα στο κόμμα και εκτός απ' αυτό. Σε κείνους που πιστεύουν και δεν κρύπτονται πίσω από δικολαβικά επιχειρήματα ότι οι όροι της Γ' Διεθνούς όχι μόνον εφαρμόζονται εις την Ελλάδα, αλλά υπάρχει και έδαφος καλλιεργημένον καλλίτερα από κάθε άλλη χώρα. Πρώτον διότι οι αγρόται εις την Ελλάδα όχι μόνον δεν θα αντιδράσουν ως φοβείται η Γ' Διεθνής όχι μόνον θα μείνουν ουδέτεροι, όρον που η Γ' Διεθνής ζητεί να επιτύχωμεν δι' εντεταμένης προπαγάνδας, αλλά θα είναι η πρωτοπορεία του επαναστατικού κινήματος λόγω της μη ολοκληρωτικής και ακεραίας λύσεως του αγροτικού ζητήματος.

Μία επισταμένη παρατήρησις και μία εντατική εκμετάλλευσις της ψυχολογίας αυτής των αγροτών όχι μόνον ουδετέρους θα τους αφήση, αλλά, επαναλαμβάνω, θα είναι η πρωτοπορεία του επαναστατικού κινήματος. Δεύτερον διότι είναι βέβαιον ότι επαναστατικόν κίνημα άνευ της συμμετοχής του στρατού είναι αδύνατον να επιτύχη. Είναι επίσης βέβαιον ότι εις ουδένα άλλο στράτευμα έχει δημιουργηθεί ψυχολογία κατάλληλος δι' επανάστασιν, από το Ελληνικόν. Όσον για το ανοργάνωτον της εργατικής τάξεως και την έλλειψη στελεχών, έχω να τους απαντήσω τα εξής:

Πουθενά δεν περιμένουν να οργανώσουν τους εργάτας να τους κάμουν επιστήμονας κομμουνιστάς και έπειτα να εφαρμόσουν τον κομμουνισμό. Άλλως τε αυτή η άποψη του να μορφώσουμε πρώτα τους εργάτας, να τους πούμε να καταλάβουν την πολιτική εξουσία, αυτό μου φαίνεται το πράγμα ζητούσε και ο Μαχαίρας, επομένως αυτός ο άνθρωπος ήτο πολύ τιμιώτερος από τους σημερινούς δικολάβους. Η επανάστασις στη Ρωσσία δεν έγινε κατά παραγγελία, ούτε οι Μουζίκιοι που πρώτα προσκυνούσανε τον Τσάρο δέκα φορές και ύστερα τρώγανε, είτανε τα στελέχη που καθοδηγήσανε τη ρώσικη επανάστασι. Τα στελέχη δημιουργούνται απάνω στην πράξι, δεν προπαρασκευάζονται σαν τους γυμνασιόπαιδες στη σουηδική γυμναστική.

Αυτά που μας λέτε κύριοι καιροσκόποι της 2 1/2 διεθνούς μας τάπαν κι άλλοι, μας τα λένε τόσα χρόνια οι διάφοροι Σαΐδμαν, Καούτσκυ, Τουράτηδες και η παρέα τους. Γι' αυτό να μας κάμετε τη χάρη να φύγετε από το κίνημα προτού σας βγάλουν οι αγνοί και τίμιοι ιδεολόγοι με τον τρόπο εκείνο που δείχνει η αγανάκτηση όταν φτάση στο απροχώρητο. Και πιστεύω δεν είναι μακρυνά η ώρα. Το καζάνι βράζει από πολύ καιρό μέσα στο κόμμα, πάρ' τε πόδι προτού ξεσπάση.

Κ. ΣΠΕΡΑΣ

Γραμματέας της Ομοσπ. Σιγαροποιών».

Επίσης, στο τεύχος 5 του περιοδικού «Νέα Ζωή (1η Μαΐου 1921), δημοσιεύτηκε το ακόλουθο άρθρο των Κώστα Σπέρα, Γιάννη Φανουράκη και Θ. Παναγιώτου:

«ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΗΣ Η «Νέα Ζωή» εις το 3ον φύλλον της, προσεκάλεσε την Γενικήν Συνομοσπονδία να εκθέση την αντίληψίν της επί των 21 όρων τους οποίους ζητεί το Σοσιαλεργατικό Κόμμα μετά του οποίου αυτή συνεργάζεται.

Επ' αυτού όμως η πλειονοψηφία της Γενικής Συνομοσπονδίας, εκπροσωπούμενη δια της Διοικήσεώς της ετήρησε σιγήν ιχθύος, αφήσασα να εννοηθή ότι αι αντιλήψεις τας οποίας εξέφρασε ο σ. Παπανικολάου ήσαν και αντιλήψεις της Γεν. Συνομοσπονδίας.

Ανεξαρτήτως όμως παντός λόγου, είτε η Γεν. Συνομοσπονδία δεν απήντησε διότι δεν είχε το θάρρος να εκδηλώση καθαρά και ειλικρινά τας σκέψεις της, είτε διότι εθεώρησε τον εαυτόν της ικανοποιημένον δια της απαντήσεως ενός αυτής μέλους όπισθεν του οποίου εκρύβη επιμελώς ο Γενικός αυτής Γραμματέας φοβούμενος δι' εννοήτους λόγους να εκδηλωθή τέλος πάντων ποιός είναι και τι θέλει, ανεξαρτήτως λέγομεν πάντων των λόγων τούτων, εθεωρήσαμεν καθήκον, επωφελούμενοι της ευκαιρίας την οποίαν μας προσέφερε η «Νέα Ζωή» να εκθέσωμεν την αντίληψίν μας επί του σπουδαιοτάτου ζητήματος των 21 όρων ως αντιπροσωπεύοντες τυπικώς μεν την μειονοψηφίαν από απόψεως αριθμού αντιπροσώπων εις το 2ον Πανελλαδικόν Συνέδριον, ουσιαστικώς όμως ως αντιπροσωπεύοντες την πλειονοψηφίαν της εργατικής τάξεως από απόψεως αριθμού εργατών, ούτως ώστε να μη αφεθή και περάση απαρατήρητος η αντίληψις της μεγαλύτερης μερίδος του Ελληνικού Προλεταριάτου, χρησιμοποιηθή δε καταλλήλως υπό εκμετάλλευσιν η αντίληψις την οποίαν εξέθεσεν η Διοίκησις της Γενικής Συνομοσπονδίας περί του απαραδέκτου των 21 όρων. Δεν θα θελήσωμεν ν' αρνηθώμεν τίποτε εξ όσων λέγει ο σ. Παπανικολάου δια την εργατικήν τάξην εις την δημοσιευθείσαν επιστολήν του στον «Ριζοσπάστη» ως εκπροσωπών την αντίληψιν της Διοικήσεως της Γεν. Συνομοσπονδίας.

Είνε αληθές, ότι η εργατική τάξις της Ελλάδος είναι ανοργάνωτος, η δε Γεν. Συνομοσπονδία μόλις προ διετίας ιδρυθείσα δεν συνενώνει και την πλειονοψηφίαν της εργατικής τάξεως της Ελλάδος, λόγω της μη ακόμη οργανώσεώς της εις Επαγγελματικάς Ενώσεις – είναι επίσης αληθές ότι οι οπωσδήποτε οργανωμένοι εργάται, δηλαδή οι ανήκοντες εις επαγγελματικάς οργανώσεις όχι μόνον δεν έχουν αποκτήσει επαναστατικήν συνείδησιν, αλλ' ότι υστερούν πολύ, ακόμη εις αυτήν την συνείδησιν τάξεως. – Είνε επίσης αληθές ότι και αυτοί οι οργανωμένοι εργάται κατά πλειονοψηφίαν δεν γνωρίζουν ακόμη καλά ποιος ο σκοπός της οργανώσεώς των εις ιδιαιτέρας οργανώσεις. Είνε επίσης αληθές ότι επί της οργανωμένης αυτής προλεταριακής τάξεως, η ανωτάτη οργάνωσις των η Γεν. Συνομοσπονδία ουδεμίαν έχει επ' αυτών επιρροήν. Είνε επίσης αληθές ότι αι επαγγελματικά οργανώσεις θεωρούν την Γεν. Συνομοσπονδία ως Γραμματοκιβώτιον του οποίου μόνος σκοπός είναι να διαβιβάζη την μεταξύ των διαφόρων επαγγελματικών ενώσεων και του Κράτους αλληλογραφίαν. Δυστυχώς, δι' ημάς, η πραγματικότητα του κινήματός μας, είναι η ανωτέρω. Αλλ' η Διοίκησης της Γεν. Συνομοσπονδίας επωφελείται της καταστάσεως ταύτης δια να δικαιολογήση την μεταρρυθμιστικήν της αντίληψιν δια του εξής λίαν αφελούς αν μη γελοίου επιχειρήματός της: «Εφ' όσον η εργατική τάξις της Ελλάδος ευρίσκεται εις το σημείον που ανωτέρω εξεθέσαμεν πώς είναι δυνατόν καθ' ην στιγμήν δεν έχει καν αντίληψιν τάξεως, πώς είναι δυνατόν να κηρύξει την επανάστασιν;»

Αλλά το αστεϊόν αυτό επιχειρήμα δεν έχει πλέον θέσιν εφ' όσον τα γεγονότα καθημερινώς μας αποδεικνύουν ότι ανεξαρτήτως της οργανώσεως ή μη του κινήματος εις μίαν οιανδήποτε χώραν, η κατάστασις εξελίσσεται διεθνώς προς το βάραθρον. Διότι και εάν ακόμη αναλάβωμεν την «θετικήν πολιτικήν» και αν ακόμη ακολουθήσωμεν την μεταρρυθμιστικήν πολιτικήν, τα γεγονότα θα μας προκαταλάβουν πάντοτε, διότι δεν γνωρίζουν εξαιρέσεις. Όταν εις ποταμός ξεχυλίση θα συμπαρασύρη ό,τι εύρη μπροστά του.

Εάν όπως καθημερινώς βλέπομεν, μελετώντας την κατάστασιν, τα πράγματα εξελιχθούν αύριον εις επανάστασιν διεθνούς κλίμακος είνε αστεϊόν να φαντασθώμεν ότι ημείς θα απαντήσωμεν εις τον επερχόμενον χειμάρρον «στάσου διότι ημείς βιομηχανικώς είμεθα οπισθοδρομημένοι».

Αλλ' εφ' όσον ακόμη βλέπομεν ότι τα πράγματα βαδίζουν προς το σημείον αυτό, δεν καταλαμβάνομεν διατί «σώνει και καλά» θέλομεν μεταρρυθμισμόν; Διατί ενώ βαδίζομεν προς την επανάστασιν, διατί να μη διευκολύνωμεν τον δρόμον της, προπαγανδίζοντες ευθύς εξ αρχής τον πραγματικόν σκοπόν της εργατικής τάξεως, την ολοκληρωτικήν χειραφέτησίν της; Διατί εφ' όσον και σ' την Ελλάδα δεν εδιδάχθη ακόμη η νέα αυτή θεωρία της προδοσίας, ο μεταρρυθμισμός, διατί θέλομεν σήμερον να τον εισαγάγωμεν, αφ' ου το έδαφος είνε πρόσφορον, λόγω ακριβώς της μη κοινωνικής αναπτύξεως της εργατικής τάξεως; Διατί ενώ η γενική κατάστασις της χώρας μας βαίνει καθημερινώς προς το χειρότερον, ενώ βλέπομεν την ζωήν να ανέρχεται εις τα ύψη, ενώ βλέπομεν την δραχμήν να κατρακυλά εις το βάραθρον δημιουργούσα ούτω οικονομικόν αδιέξοδον, ενώ βλέπομεν την εργατικήν τάξιν να διαψεύδεται καθημερινώς εις τας ελπίδας της, ενώ την βλέπομεν να προετοιμάζεται και πάλι δια νέας αυζησεις, διατί αφ' ου έχομεν τέτοιαν κατάστασιν εμπρός μας, τόσον πρόσφορον δια την ανάπτυξιν των Κομμουνιστικών ιδεών, έρχεσθε σεις η «Επίσημος διοίκησις», σεις η «αριστοκρατία των εργατών» να ζητείτε δια της βίας μεταρρυθμισμόν;

Διότι δεν θέλετε και δεν θελήσατε ποτέ την επανάστασιν, διότι την φοβείσθε όπως ο διάβολος την σκιά του, διότι μία τέτοια δράσις περικλείει πολλούς κινδύνους, διότι περικλείει απογοητεύσεις, καταδιώξεις, φυλακίσεις, δαρμούς και δεν έχετε καμμίαν όρεξιν να κινδυνεύσετε, δι' ότι δεν επιστεύσατε ποτέ εις την ζωήν σας, διότι ο ιδικός σας σκοπός δεν ήτο να εξυπηρετήσετε τα πραγματικά συμφέροντα της εργατικής τάξεως, αλλά μόνον πώς να εξυπηρετήσετε τα ιδικά σας ανερχόμενοι εις τα υψηλότερα αξιώματα της εργατικής τάξεως, εξαπατούντες την μάζαν με μερικά «μπαλώματα», διότι σεις δεν διδάσκετε εις την μάζαν ποίος είνε ο σκοπός της, ποίος είνε ο δρόμος της, αλλά φοβούμενοι μήπως ποτέ κατρακυλήσετε από τα αξιώματα τα οποία σας εξασφαλίζουν άνετον και ήσυχον βίον, κάμετε ό,τι η αμόρφωτος μάζα σας ζητεί έστω και αν αυτό καταλήγει εις βάρος της. Δι' αυτό είσθε εναντίον της επαναστατικής δράσεως εις την Ελλάδα όταν το έδαφος είνε τόσον πρόσφορον. Φέρετε πάντοτε το φόβητρον της επαναστάσεως, ωσάν καμμία Διεθνής σας εζήτησε να κηρύξτε επανάστασιν ενώ τουναντίον σας βροντοφωνεί: «Θέλω μόνον να πεισθεί η εργατική τάξις ότι ο σκοπός της είνε ο Κομμουνισμός, ότι το σύστημα με το οποίον πρέπει να διοικηθή είνε το Σοβιετικόν, ότι είνε υποχρεωμένη προσωρινώς να εφαρμόση την δικτατορίαν του προλεταριάτου και κυρίως θέλω να καταλάβη καλά ότι μεταρρυθμισεις είνε προδοσία».

Αλλά καθώς βλέπομεν διαμαρτύρεσθε σήμερον μόλις, δια τους 21 όρους και δικαιολογήτε την μη εφαρμογήν των λόγω της αμορφωσιάς της εργατικής τάξεως. Ενώ θυμάσθε εις το Βον Πανελλαδικόν Συνέδριον, τι επίθεσιν υποχρεώθημεν να υποστούμε εκ μέρους σας, όταν εφώναζαμεν: «η εργατική μας τάξις είνε αμόρφωτος, μη ζητάτε να την σύρετε πίσω από το κόμμα, διότι και την διαιρείτε και εκθέτετε αυτήν και το κόμμα εις τα όμματα της αστικής τάξεως, διότι δεν θα ακολουθήση ποτέ το Κόμμα. Μόρφωσιν και οργάνωσιν έχει ανάγκη η εργατική τάξις και αυτό πρέπει να αναλάβετε». Και τότε είμεθα αντικομμουνισταί διότι ελέγαμεν την αλήθειαν, και κατεψηφίζατε την πρότασίν μας η οποία παραμένει εκεί δια να σας εκθέτη αιωνίως, την κατεψηφίζατε διότι τότε είχατε ανάγκην ψήφων και δραχμών, δι' αυτό είμεθα αντικομμουνισταί και κίτρινοι όταν σας προείπομεν την αλήθειαν.

Ένα έτος τώρα από το Βον Πανελλαδικόν Συνέδριον διοικείτε την Γεν. Συνομοσπονδίαν. Τι εκάνατε; Εφαρμόσατε τον σκοπόν της ο οποίος λέγει: «μόρφωσιν της εργατικής τάξεως και ανάπτυξιν συνειδήσεως εργατικής». Πού ενεφανίσθητε επί ένα έτος τώρα; Ποίαν προπαγάνδαν εκάματε, ποίας συγκεντρώσεις και ποίας μορφωτικής διαλέξεις διοργανώσατε; Ποία προπαγανδιστικά βιβλία εξεδώσατε; Ποίαν προπαγάνδαν εκάνατε δια του οργάνου σας; Όλα τα μέσα τα είχατε, και όργανα και χρήματα και εν τούτοις τίποτε δεν είδαμεν μέχρι σήμερα. Σας εξελέξαμε πέντε, ακριβώς δια να επαρκείτε εις όλας τας ανάγκας, αλλά σεις εξηφανίσθητε. Και έρχεσθε σήμερα και μας λέτε «η εργατική τάξις είνε ανοργάνωτος και δεν μπορή να κάνει κομμουνισμόν».

Όχι, σύντροφοι, βεβαιωθήτε πως δεν θα επιτρέσωμεν να ζανακαθήσουν στη πλάτη των εργατών νέοι Μαχαίρηδες! Βεβαιωθήτε ότι δεν είμεθα διατεθειμένοι ν' αποδεχθώμεν την Γεν. Συνομοσπονδίαν

τσιφλίκι μερικών ανθρώπων. Αλλ' αυτά θα τα ειπούμε καλλίτερα εις το 3ον Πανελλαδικόν. Εκεί θα δώσωμεν μάχην γερήν και τελειωτικήν. Καλήν αντάμωσιν εις το 3ον Πανελλαδικόν Συνέδριον. Η Επιτροπή της μειοψηφίας εις τον 2ον Πανελλαδικόν Συνέδριον της Γεν. Συνομοσπονδίας.
Ι. ΦΑΝΟΥΡΑΚΗΣ Προϊστάμενος Εργατικού Κέντρου Αθηνών.
Κ. ΣΠΕΡΑΣ Γ. Γραμματεὺς Εργατικού Κέντρου Αθηνών και Ομοσπονδίας Σιγαροποιών.
Θ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Γραμματεὺς Σωματείου Εργατῶν Τύπου.
Υ.Γ.: Εις το προσεχές φύλλον επιφυλασσόμεθα ν' αναπτύξουμε τας θετικές αντιλήψεις μας δια την Γενικήν Συνομοσπονδίαν».

Και ένα ακόμα απόσπασμα άρθρου από τη «Νέα Ζωή (τεύχος 6, 15 Μαΐου 1921)», μάλλον του Σπέρα, ενδεικτικό του πώς έβλεπαν την ύπαρξη και δράση του ΣΕΚΕ:

«Απέναντι μιας αναρχικής καταστάσεως, την οποίαν παρουσίασε η αστική τάξις της Ελλάδος κατά το διαρρέυσαν δωδεκάμηνον, ένα Κομμουνιστικό Κόμμα είχε όλας τας σπανίας ευκαιρίας να επωφεληθῆ κατά τοιοῦτον τρόπον ὥστε να επιβληθῆ τελικῶς ἐπὶ των ακαθαρίστων και ασυνειδήτων μαζῶν. Τον ἄμεσον ἄλλωστε ἀντίκτυπον ἠσθάνθησαν αι εργατικαὶ μάζαι αι οποῖαι ἀπέδειξαν δια κινήματων την δυσφορίαν των ἀπέναντι της τοιαύτης καταστάσεως, ὡς π.χ. το κίνημα εργατῶν Βόλου και αι καθημεριναὶ συγκρούσεις, των ἀρχῶν μετὰ των εργατῶν της Θεσσαλονίκης και της Καβάλας. Το Σοσιαλεργατικόν κόμμα της Ελλάδος, εἰάν ἐτήρει την πρέπουσαν τακτικὴν και ἀπέναντι των τοπικῶν οργανισμῶν του και ἀπέναντι της εσωτερικῆς καταστάσεως της χώρας, θα ἦτο το Κόμμα ἐκεῖνο το οποίον θα κατεῖχε θέσιν τοιαύτην εις την συνείδησιν των μαζῶν, ὥστε να καταστή ταχέως ἱκανόν και τον ἐντὸς της Ελλάδος ἀγῶνα να ἀναλάβῃ δραστηρίως και την Βαλκανικὴν Ἐπανάστασιν να προαγάγῃ κατὰ πολὺ, πράγμα το οποίον κατ' ἐμὲ ἐνέχει σπουδαίαν σημασίαν, καθ' ὅσον η εὐτυχὴς ἐξέλιξις της Βαλκανικῆς Ἐπαναστάσεως θα προαγάγῃ κατὰ πολὺ το ἐπίπεδον εις το οποίον εὐρίσκεται σήμερα η Ευρωπαϊκὴ ἐπανάστασις.

...Απέναντι λοιπόν μιας τοιαύτης καταστάσεως το Σοσιαλεργατικὸν Κόμμα ἐμεινεν ἀπαθὲς και τοῦτο δια δύο κατ' ἐμὲ κυρίους λόγους.

Πρῶτον διότι το 2ον Συνέδριον προσεχώρησε εἰς την Κομμουνιστικὴν Διεθνή ὅλως πλατωνικῶς, ἀνέθεσε δε την διακυβέρνηση του Κόμματος εις ἀνθρώπους ἀμαθεῖς ἀπὸ ἀπόψεως ἐπαναστατικῆς μορφώσεως, γεγονός το οποίον μας ἀποδεικνύει καθαρά διατί το Κόμμα δεν κατόρθωσε καν να ἐπιτύχῃ την παραμικροτέρα σοβαρὰν ἐπαναστατικὴν δράσιν.

Δεύτερον διότι η ἐκλεγείσα ΚΕ του Κόμματος ἀντὶ να θελήσῃ να οργανώσῃ το κόμμα ἐπὶ των νέων βάσεων της ΚΔ, και να κάμει ἐκκλησίαν προς πάσαν ἐπαναστατικὴν συνείδησιν ἵνα συσπειρωθῆ περίξ του πυρήνος του Κόμματος, ἠσχολήθη ὠθούμενη συχὶ ἀπὸ τα συμφέροντα του ἀγῶνος ἀλλ' ἀπὸ τα ἴδια της τοιαῦτα εις το να ἐκδιώξῃ ὅλους ἐκείνους οι οποῖοι ἠδύνατο να χρησιμεύσουν μετὰ των ὀλιγίστων ἐπαναστατῶν του κόμματος εις τη σύμπηξιν του πραγματικῶν ἐπαναστατικῶν πυρήνων της Ελλάδος.

Ἠσχολήθη με τη διάλυσιν πάσης τοπικῆς οργανώσεως του Κόμματος, η οποία δεν ἔκυπτε τον αυχένα προ των παραλογισμῶν της διοικουμένης ἀρχῆς.

Ἠσχολήθη με το να σπεῖρει τη διχόνοϊαν, την καχυποψίαν, την διάλυσιν, ὅπου υπήρχε ἀκόμη οργάνωσις.

Ἠσχολήθη με παν ὅ,τι θα ἠδύνατο να ἐκθέσῃ την ἠθικὴν του Κόμματος και ἐναντι των ἀστῶν και ἐναντι της εργατικῆς τάξεως της χώρας.

Συνέπεια της ὅλης δράσεως εἶναι η σημερινὴ τελεία ἐξουθένωσις του Κόμματος· εἶναι η ἀνυπαρξία οργανισμοῦ βαδίζοντος προς ἕνα ὀρισμένον σκοπὸν· εἶναι η δημιουργία ἀνά πάσαν συνοικίαν και ἐνός Κομμουνιστικῶν Καταστήματος με ἀνεξάρτητον σημαίαν και πρόγραμμα, καθ' ἣν στιγμὴν ἦτο ὑπέροπτε ἄλλοτε ἀναγκαῖα η συνένωσις ὅλων μας προς ἀντιμετώπισιν της κρισίμου καταστάσεως που διέρχεται το κίνημά μας».

Το Ανεξάρτητο Εργατικό Κόμμα (ΑΕΚ)

Το 1922 η «Νέα Ζωή», μαζί με άλλους αγωνιστές, συμμετείχε στην ίδρυση του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος (ΑΕΚ), το οποίο κυκλοφόρησε την εφημερίδα «Εργατική» με υπεύθυνο έκδοσης πάλι τον Σ. Γιαννουλάτο. Στις μεγάλες απεργίες και κινητοποιήσεις του 1923, οι οποίες ήταν καθαρά επαναστατικές, το ΣΕΚΕ δεν έπαιξε κανένα απολύτως ρόλο. Αυτοί που συμμετείχαν ενεργά και με όλες τους τις δυνάμεις, ήταν οι αναρχοσυνδικαλιστές και η αριστερή πτέρυγα του ΣΕΚΕ και ιδιαίτερα το Τμήμα Πειραιά.

Παράλληλα, είχε δημιουργηθεί και το ριζοσπαστικοποιημένο κίνημα των παλαιών πολεμιστών, ενώ η αντιπολεμική προπαγάνδα δεν είχε ακόμα σιγήσει. Έτσι, αρκετοί εργάτες, από το φθινόπωρο του 1922, γίνονταν μέλη του ΑΕΚ, του οποίου οι κύριες φυσιογνωμίες ήταν οι Σπέρας, Φανουράκης, Μενδρινός, Γιαννουλάτος, Χρηστάκης, Δεσίπρης και άλλοι. Όλα τα μέλη και τα στελέχη του ΑΕΚ ήταν αποκλειστικά εργάτες. Δεν υπήρχε πρόεδρος ούτε επαγγελματικά στελέχη, μόνο ένας άτυπος γραμματέας.

Το ΑΕΚ συμμετείχε σε όλους τους μικρούς και μεγάλους αγώνες της εποχής εκείνης. Εξέδωσε και την εφημερίδα «Εργατική». Εκτός από την Αθήνα, είχε πυρήνες και σε άλλες πόλεις της χώρας, αλλά οι δυνατότεροι ήταν αυτοί της Κοζάνης και της Κορίνθου. Το ΑΕΚ απομακρύνθηκε επίσης συνειδητά από την Γ' Διεθνή. Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα που παρατίθεται στη συνέχεια από άρθρο της «Εργατικής», στο τεύχος 5, 12 Φεβρουαρίου 1923:

«Η δια γνωστούς λόγους επιτευχθείσα οργανική συνεργασία της ΓΣΕΕ με το Κομμουνιστικό Κόμμα, επέφερε σήμερα την γενική χαλάρωσιν της επαγγελματικής οργανώσεως των εργατών εις σημείον τοιούτον, ώστε να είναι προβληματική η επίτευξις στοιχειωδών αναγκών της εργατικής τάξεως. Τα προλεταριακά κόμματα είναι ελεύθερα να διαπαιδαγωγούν τους εργάτας, έκαστον αναλόγως τους σκοπούς του, αλλά οφείλουν να αποφύγουν πάσαν ανάμιξιν εις τα εσωτερικά της ΓΣΕΕ. Την ανεξαρτησίαν ταύτην θα κηρύξει το κόμμα το οποίον επιζητεί να την αφήσει απολύτως ελευθέραν να ενδιαφερθεί αποτελεσματικώτερον δια την οργάνωσιν της. Δεν διστάζει ακόμα το κόμμα να δηλώσει ότι και ζητουμένην εκ μέρους της Συνομοσπονδίας, της οργανικής συνδέσεως μετά του κόμματος, θέλει αποκρούσει ταύτην.

Την αντίληψιν ταύτην περί ενιαίας επαγγελματικής παρατάξεως την οποίαν το Κομμουνιστικόν Κόμμα έπρεπε ήδη να είχε συστήσει και εις την οποίαν πιστεύει ασφαλώς, παρά μόνον εφ' όσον δύναται να επωφελείται ταύτης, το ΑΕΚ την θεωρεί ως άρθρον πίστεως του προγράμματός του. Ίνα όμως τούτο επιτευχθεί εν τη πραγματικότητι, το κόμμα μας θεωρεί απαραίτητον να υπάρξει μία πλήρης ανεξαρτησία της ανωτέρας επαγγελματικής οργανώσεως των εργατών απέναντι των προλεταριακών κομμάτων.

Εν αντιθέσει προς το Κομμουνιστικόν Κόμμα, θα επιζητήση πάσει θυσία την επί τη βάσει της ανεξαρτησίας οργάνωσιν και ανάπτυξιν της επαγγελματικής οργανώσεως της εργατικής τάξεως. Διότι πρέπει να εννοηθεί καλώς από την οργανωμένην εργατικήν τάξιν της χώρας, ότι εφ' όσον υπάρχει η εξάρτησις αυτή δεν θα είναι δυνατόν να επιτευχθεί η πραγματική όσον και η αποτελεσματικότερη συσπείρωσις της πέριξ της Γενικής Συνομοσπονδίας της. Μία τοιαύτη εξάρτησι θα είναι δυνατή μόνο εφ' όσον θα είναι εκουσία, μόνον εφ' όσον η εργατική τάξι διαπαιδαγωγούμενη επαρκώς ήθελε νομίσει τούτον αναγκαίον δια την καλλιτέραν εξυπηρέτησιν των συμφερόντων της».

Στην «Εργατική», εκτός από εργατικά, δημοσιεύθηκαν αρκετά προωθημένα και επαναστατικά για τα ήθη και τις αντιλήψεις της εποχής άρθρα, όπως για παράδειγμα για την ανηθικότητα του γάμου. Το Ανεξάρτητο Εργατικό Κόμμα ανέπτυξε επίσης πολύ καλές σχέσεις με το Αγροτικό Κόμμα, το οποίο το θεωρούσε ως το μόνο αληθινά λαϊκό και επαναστατικό κόμμα, πιστεύοντας ότι οι αγρότες και οι χωρικοί θα έπρεπε να βάλουν μόνοι τους τέλος στα βάσανά τους, καταλαμβάνοντας αμέσως

και καλλιεργώντας όλα τα τσιφλίκια.

Το ΑΕΚ προσπάθησε, από την αρχή της ίδρυσής του, να συγκροτηθεί ένα ενιαίο μέτωπο, καλώντας σε ισότιμη συμμετοχή το ΣΕΚΕ, τη ΓΣΕΕ και όλες τις επαναστατικές δυνάμεις της εποχής. Αλλά το ΣΕΚΕ ήταν αυτό που πάντα αρνιόταν μια τέτοια συνεργασία και έκανε τα πάντα ώστε να μην υλοποιηθεί αυτή η πρόταση. Το ΑΕΚ διαλύθηκε κάτω από τις διώξεις και την τρομοκρατία της δικτατορίας του Πάγκαλου το 1925.

Πάντως, φαίνεται ότι κάποια στελέχη του ΑΕΚ ήδη από το 1923 συνεργάζονταν με το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ν. Γιαννιού και τις επόμενες σοσιαλδημοκρατικές κινήσεις του Ν. Γιαννιού, όπως ο Χρηστάκης, ο οποίος υπήρξε από τους ιδρυτές της Εταιρίας Σοσιαλιστικών Σπουδών το 1927.

Κλείνοντας την αναφορά μας στο Ανεξάρτητο Εργατικό Κόμμα, παραθέτουμε ανοιχτό γράμμα του κόμματος προς το ΣΕΚΕ, το οποίο δημοσιεύθηκε στην «Εργατική», τεύχος 11, 5 Απρίλη 1923:

«Προς την ΚΕ του ΣΕ(Κ)ΚΕ

Συνάδελφοι.

Η Εκτελεστική Επιτροπή του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος θεωρεί ύψιστον αυτής καθήκον εν τη προασπίσει των συμφερόντων της εργατικής τάξεως της χώρας, να φέρη εις γνώσιν σας τα κάτωθι:

Ανεξαρτήτως πάσης ιδεολογικής διαφοράς η οποία χωρίζει τα δύο κόμματα, το ιδικόν σας το Κομμουνιστικόν και το ιδικόν μας το καθαρώς Εργατικό Κόμμα, η ΕΕ αισθάνεται ιεράν υποχρέωσιν να σας απευθύνει την παρούσαν και να ζητήση επ' αυτής σαφή και ειλικρινή απάντησιν όσον και ταχείαν. Θα είναι ευσυνείδητος αυταπάτη εάν δεν είνε εκ προθέσεως ψεύδος, ότι η εργατική τάξις της χώρας, δεν ευρίσκεται διεσπασμένη απέναντι της πολιτικο-οικονομικής αοριστίας της εθνικής καταστάσεως και της ηνωμένης προσπαθείας της κεφαλαιοκρατίας δια την καταδίωξιν πάσης δικαίας απαιτήσεως των εργατών, προκαλουμένης εξ' αυτής της ακριβείας των ειδών πρώτης ανάγκης. Το ΑΕΚ της Ελλάδος ιδρυθέν με σκοπόν να ενώση ολόκληρον την εργατικήν τάξιν της χώρας και να προασπίση τας άμεσους ανάγκας αυτής εν τε τω οικονομικώ και πολιτικώ πεδίω, πάντοτε παραστάτης και βοηθός της ΓΣ, έχει την γνώμην ότι έναντι του ηνωμένου μετώπου της αριστοκρατίας, έδει να υπήρχεν ισχυρόν αδιάσπαστον και αδελφωμένον το ενιαίον μέτωπον της εργατικής τάξεως.

Πολλαπλά και τεράστια τίθενται τα ζητήματα ενώπιον των εργατών απαιτούντα την άμεσον αυτών λύσιν άνευ της οποίας τίθεται εν κινδύνω αυτή αύτη η ύπαρξις της εργατικής τάξεως. Ζητήματα ως του ενοικιοστασίου, της αεργίας, του περιορισμού των ωρών της εργασίας, της καλλιετερεύσεως του ημερομισθίου, της ελαττώσεως της ακριβείας της ζωής και τόσα άλλα, έχουν ανάγκην άμεσου λύσεως υπέρ των εργατών. Δεν θα ηθέλαμεν να προσθέσωμε εις τα ανωτέρω και τα ολίγον μελλοντικά ζητήματα ενός εκλογικού αγώνος του οποίου την οξύτητα και τον φανατισμόν ουδείς φρόνιμος άνθρωπος δύναται να παρείδη και επί των οποίων πολύ περισσότερον πάσης άλλης περιστάσεως θα έδει να υπήρχε αδιάσπαστον το ενιαίον μέτωπον της εργατικής και αγροτικής τάξεως.

Πώς λοιπόν θα είνε δυνατόν να υπάρξη πιθανότης μεγάλη, δια να μην είπωμε βεβαιότης, ότι τα ζητήματα ταύτα θα εύρουν την πρέπουσαν λύσιν άνευ της κοινής προσπαθείας όλων των προλεταριακών μαζών ανεξαιρέτως; Το ΑΕΚ της Ελλάδος συνεπές προς τον σκοπόν του, σας προτείνει την ενιαίαν παράταξιν του εργατικού μετώπου εφ' όλων ανεξαιρέτως των εργατικών προβλημάτων. Και την ενιαίαν ταύτην παράταξιν το ΑΕΚ την αντιλαμβάνεται ως εξής και ούτω την προτείνει:

Να αποτελεσθή μια τριμερής συμμαχία, αποτελουμένη εκ των επιτελείων του ΑΕΚ, της ΓΣ ως ανεξαρτήτου οργανισμού έχοντος πρωτοβουλίαν και γνώμη αναμφισβήτητον και του ιδικού σας του Κομμουνιστικού Κόμματος. Εις την τριμερήν ταύτην συμμαχία θα ανατεθή η επίλυσις όλων των εκκρεμούντων εργατικών ζητημάτων ως και των εκάστοτε παρουσιαζομένων. Εάν όπως διατεινέσθε το Κόμμα το οποίον αντιπροσωπεύετε, σκοπόν έχει την εξυπηρέτησιν των εργατικών συμφερόντων και μόνον αυτών δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ευχαρίστως θα εδέχετο κατ' αρχήν την πρότασιν.

Το ΑΕΚ του οποίου μόνος και κύριος πόθος είναι να ίδη την εργατική τάξιν ηνωμένην και ικανήν να αμυνθή, δύνασθε να είστε βέβαιοι, ότι δεν θα προσέξη τους τύπους δια να καταστραφή η ουσία. Με την ελπίδα ότι μετά μελέτην της προτάσεώς μας θα έχωμεν την καταφατική σας απάντησιν. Δεχθήτε τους χαιρετισμούς μας. Δια την Εκτελεστική Επιτροπή. Ο Γ.Γ. , Σ. Γιαννουλάτος».

Διαγραφή Σπέρα από ΓΣΕΕ και ΕΚΑ

Κατά τα τέλη του 1924 με αρχές του 1925, οι αναρχοσυνδικαλιστές με προκήρυξή τους στην οποία κατήγγειλαν ανοιχτά την πλειοψηφία της διοίκησης του Εργατικού Κέντρου Αθήνας ότι διατηρούσε ακόμα και οργανωτικές σχέσεις με το ΚΚΕ. Δήλωσαν δε ότι αγωνίζονται για την απομάκρυνση των εργατικών σωματείων, συνδικάτων και ενώσεων, καθώς και των εργατικών αγώνων, από την πολιτική και τα κόμματα. Την προκήρυξη υπέγραψαν οι Κώστας Σπέρας, Νίκος Αποστόλου, Μιχάλης Ροδογιάννης, Ευάγγελος Ίσαρης, Τάκης Καρύδης, Νικηφόρος Καΐσαρ, Τρύφων Παρασκευόπουλος, Αναστάσιος Χαρακτινός και Λεωνίδας Ζέρβας.

Στις 28 Μαρτίου 1926, συνήλθε το Γ' Συνέδριο της ΓΣΕΕ, στα θέματα του οποίου συμπεριλαμβανόταν και η διαγραφή του Κώστα Σπέρα ως «εχθρού της εργατικής τάξης». Ο Σπέρας κατήγγειλε ότι το ΚΚΕ έχει εξαπολύσει πόλεμο εναντίον του, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να βρει εργασία. Οι σύνεδροι και ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ Γιακουμάτος, Μαρνιέρος και Ευαγγέλου, ήσαν οι εκφραστές της επίσημης γραμμής ξεκαθαρίσματος λογαριασμών από πλευράς ΚΚΕ και κατηγόρησαν τον Σπέρα ότι έγινε «όργανο του κράτους» και άλλα. Ο Κ. Σπέρας, με τη σειρά του, κατήγγειλε τον Ευαγγέλου ότι παζάρεψε τη θέση του γενικού γραμματέα της ΓΣΕΕ αντί του ποσού των πενήντα χιλιάδων δραχμών με τη μεσολάβηση του δημοσιογράφου Βούρου. Αλλά στις 30 Μαρτίου, κατόπιν πρότασης του Τζίμα, ο Κώστας Σπέρας διαγράφηκε από τη ΓΣΕΕ, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες αρκετών συνέδρων.

Να σημειώσουμε εδώ ότι ο Κώστας Σπέρας πέντε χρόνια πριν υποστήριζε τη συμμετοχή της ΓΣΕΕ στην Κόκκινη Συνδικαλιστική Διεθνή, ακολουθώντας, προφανώς, την τάση και άλλων αναρχοσυνδικαλιστικών οργανώσεων της εποχής, όπως, για παράδειγμα, της ισπανικής CNT, αντιπροσωπεία της οποίας συμμετείχε και σε αντίστοιχο συνέδριο στη Μόσχα, με σκοπό να προσχωρήσει στη Διεθνή, κάτι που αποτράπηκε με τη συνεπή στάση των καθαρά αναρχικών στοιχείων της οργάνωσης αμέσως μετά. Όμως, με την πάροδο των χρόνων και βλέποντας την όλη πολιτική των ρεφορμιστών, τον καιροσκοπισμό και τις προσπάθειες ενσωμάτωσης των συνδικάτων στα κατά τόπους κομμουνιστικά κόμματα, κάτι που έκανε και το ΣΕΚΕ (ΚΚΕ), αντιτάχθηκε ξεκάθαρα και σθεναρά, με αποτέλεσμα τη διαγραφή του και από την ελεγχόμενη πλέον από το ΚΚΕ ΓΣΕΕ.

Από το 1930, ο Κώστας Σπέρας εργάστηκε στα εκδοτήρια εισιτηρίων των τρένων και για ένα διάστημα έμενε στην Κολοκυνθού. Το 1931 παντρεύτηκε την Μαρίνα Σταματάκη με την οποία απέκτησε την τρίτη του κόρη, την Αρτεμισία-Νεφέλη (από τον πρώτο του γάμο με την Ελένη Βαρδουλάκη απέκτησε δύο κόρες, τη Μόσχα και την Παρασκευή). Συμμετείχε στις μεγάλες απεργίες των σιδηροδρομικών και συγκρούστηκε με την ηγετική ομάδα του σωματίου (Δημήτρης Στρατής).

Έγραψε μια «Ιστορία του εργατικού κινήματος», η οποία δεν εκδόθηκε ποτέ μέχρι σήμερα, γιατί το 1957 κλάπηκε από εργατοπατέρα των σιδηροδρομικών και της τότε κεντροαριστεράς (της άμεσης επιρροής του Ν. Γιαννιού) και η οποία δεν έχει δει το φως της δημοσιότητας μέχρι σήμερα. Στη διάρκεια της δικτατορίας του Ι. Μεταξά συνελήφθη και εξορίστηκε στη Σκόπελο και

απελευθερώθηκε σχεδόν ετοιμοθάνατος μετά την περιποίηση κάποιου Σεριφιώτη γιατρού, λίγο πριν την κήρυξη του ελληνο-ιταλικού πολέμου.

Σε όλη του τη ζωή φυλακίστηκε και εκτοπίστηκε 109 φορές.

Στην κατοχή ζούσε με την οικογένειά του στο Μεταξουργείο. Αλλά το ΚΚΕ δεν τον ξέχασε ποτέ. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1943, τον κάλεσε σε συνάντηση ο καπετάν-Ορέστης (Χρ. Μούντριχας) στη Μάνδρα Αττικής. Αν και ίσως γνώριζε το τέλος του, αποχαιρέτισε την οικογένειά του και πήγε στη συνάντηση. Εκεί ο Κώστας Σπέρας, ένας από τους πρωτεργάτες του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος, που αγωνίστηκε σε όλη του τη ζωή για ένα αυτόνομο συνδικαλιστικό κίνημα, για μια κοινωνία χωρίς δούλους και αφεντικά, αποκεφαλίστηκε και το σώμα του πετάχτηκε κάπου στην περιοχή αυτή, αλλά είναι άγνωστο μέχρι σήμερα πού ακριβώς.

Ο Άγις Στίνας, στις «Αναμνήσεις» του, επιβεβαιώνει ότι σε έγγραφα της ΟΠΛΑ με προγραφές αντιπολιτευόμενων στο ΚΚΕ, υπήρχε και το όνομα του Σπέρα.

Κεφάλαιο 14

Αναρχικοί & Ελευθεριακοί σε μη Αναρχικές & Ελευθεριακές Οργανώσεις

Το πρώιμο εργατικό κίνημα της Σύρου

Τον Μάιο του 1861, κυκλοφόρησε στην Ερμούπολη Σύρου η «Σάλπιγξ», η πρώτη ίσως επαναστατική αντιεξουσιαστικών τάσεων εφημερίδα, από της οποίας τα άρθρα είχε, μάλιστα, καταθρουβηθεί αρκετά το κράτος και αρκετές φορές οι αρχές είχαν κατασχέσει φύλλα της. Είχε υπότιτλο «Εφημερίς του Λαού». Αργότερα μετονομάστηκε σε «Σάλπιγξ της Ελευθερίας». Τον Οκτώβριο του 1861, ο υπεύθυνος έκδοσής της παραπέμφθηκε σε δίκη. Μέχρι τις 9 Δεκεμβρίου 1864 εξέδωσε συνολικά 205 τεύχη.

Όπως συμπεραίνεται από άρθρο του Λεονάρδου Κόττη, με τίτλο «Το εργατικό κίνημα της Σύρου τον 19ο αιώνα» (που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «Αντι-Τύπος της Πάρου», τεύχος 3, χειμώνας 2003 και αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Άποψη» Σύρου στο τεύχος 119, τον ίδιο χρόνο), οι απαρχές των αναρχοσυνδικαλιστικών απόψεων και, γενικότερα, των εργατικών κινητοποιήσεων στον «ελλαδικό» χώρο, θα πρέπει να αναζητηθούν στο νησί της Σύρου. Παραθέτουμε ολόκληρο σχεδόν το άρθρο του Λεονάρδου Κόττη:

«Το νησί της Σύρου, αυτή την εποχή, αποτελεί σημαντικό οικονομικό και διακομετακομιστικό κέντρο στην περιοχή του Αιγαίου. Λόγω της ευνοϊκής γεωγραφικής θέσης που κατέχει, αποτέλεσε αρκετά γρήγορα σημείο συνάντησης των ναυτιλιακών συμφερόντων της πλοιοκτητικής και της παροικιακής αστικής τάξης. Η βιομηχανική δραστηριότητα εξαντλείται στη ναυπήγηση πλοίων και στην κατεργασία δερμάτων. Το 1864 βρίσκουμε εννιά (9) εργοστάσια με χίλιους πεντακόσιους μόνιμους

(1500) και τρεις χιλιάδες (3000) εποχιακούς εργάτες. Στα ναυπηγεία απασχολούνται περίπου δύο χιλιάδες εργάτες (2000). Σ' αυτό το χώρο με τους πρώτους βιομηχανικούς εργάτες των Κυκλάδων θα συναντήσουμε τους πρώτους νησιώτες αναρχικούς, οι οποίοι θα συνδέσουν τη δράση τους με την επαγγελματική οργάνωση των εργαζομένων.

Σπουδαίο ρόλο στην ταξική χειραφέτηση της κυκλαδικής εργατικής τάξης έπαιξαν Ιταλοί και Γάλλοι εξειδικευμένοι εργάτες, οι οποίοι έχουν εγκατασταθεί στο νησί από το 1871 και οι οποίοι εργάζονται στο «Ναυπηγείο της Ελληνικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας». Όλοι αυτοί κρατάνε ζωντανή μέσα τους όχι μόνο τη μνήμη της Παρισινής Κομμούνας αλλά βρίσκονται ενταγμένοι ήδη στην αντιεξουσιαστική πτέρυγα του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος, όπως αυτή εκφράστηκε στο συνέδριο του Σαιντ Ιμιέ. Στα 1876 με 1877 στην Ερμούπολη συγκροτείται και δραστηριοποιείται ένας αναρχικός εργατικός όμιλος (ο Γ. Αλεξάτος αναφέρει στο «Ιστορικό Λεξικό του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος» ότι ιδρύθηκε από Ιταλούς και Γάλλους πολιτικούς πρόσφυγες), ο οποίος διατηρεί επαφές με τους Πατρινούς αναρχικούς του Δημοκρατικού Συνδέσμου. Η συριανή αυτή αναρχική οργάνωση το 1880 θα εκδώσει και μία εφημερίδα, την «Εφημερίδα του Λαού», με διάρκεια ζωής έξι μήνες, από τον Ιούλιο έως το Νοέμβριο. Με δικές τους προσπάθειες θα γεννηθεί το πρώτο εργατικό σωματείο, το 1879 στην Ερμούπολη, το οποίο θα συμπεριλάβει στις τάξεις του και όλα τα φιλελεύθερα στοιχεία της κυκλαδικής πρωτεύουσας. Είναι ο Αδελφικός Σύνδεσμος Ξυλουργών των Ναυπηγείων Σύρου. Το καταστατικό του σωματείου, όπως αναφέρει ο Μ. Δημητρίου, καταγράφει ως βασικούς σκοπούς τις βελτιώσεις μισθών και συνθηκών εργασίας. Το σωματείο νομιμοποιείται με συμβολαιογραφική πράξη.

Το 1879 θα ξεσπάσει μεγάλη νομισματική κρίση. Οι Έλληνες χρηματιστές έχουν τραβήξει τα χρήματά τους σε ξένες τράπεζες και έτσι οι συναλλαγές γίνονται με ρωσικό νόμισμα. Θα υπάρξει αναστάτωση στην αγορά και θα μειωθεί η αγοραστική ικανότητα των εργατών. Το Φεβρουάριο θα κηρυχτούν απεργίες στα ναυπηγεία και τα βυρσοδεψεία. Σχετικά με τις δύο αυτές απεργίες, σημαντικά είναι τα στοιχεία που παραθέτει ο Κορδάτος και στη συνέχεια επαναλαμβάνουν και άλλοι ιστορικοί. Η απεργία στα Ναυπηγεία θα κηρυχτεί στις 16 Φεβρουαρίου, ενώ στα βυρσοδεψεία πέντε μέρες αργότερα στις 21 του ίδιου μηνός. Η εφημερίδα «Πατρίς» στο φύλλο της 17ης στο πρωτοσέλιδό της θα αναγγείλει ειρωνικά την πρώτη εργατική απεργία, «Εν βήμα έτι προς την πρόοδον!». Μας πληροφορεί ότι τα ναυπηγεία είναι κλειστά και ότι οι τετρακόσιοι εργάτες «συνελθόντες και σύνδεσμον συστήσαντες δια συμβολαιογραφικής πράξης». Τα αιτήματα των απεργών είναι 1) αύξηση 25 έως 50% των μισθών και 2) μείωση του ωραρίου εργασίας από 14 σε 10 ώρες.

Στις 21 Φεβρουαρίου θα ξεσπάσει η δεύτερη απεργία, στα βυρσοδεψεία. Τα αιτήματά τους είναι: 1) αύξηση των μεροκάματων κατά 27%, 2) τα μεροκάματα να πληρώνονται σε γερό νόμισμα, 3) να καταργηθεί η κατ' αποκοπή εργασία, 4) η απασχόληση όλων των εργατών, 5) να καταργηθεί η αγγαρεία της Κυριακής.

Τα αιτήματα αυτά προσδιορίζουν τον ταξικό χαρακτήρα του αγώνα τους και δείχνουν την επιρροή των πρώιμων αναρχοσυνδικαλιστών του «Εργατικού Συλλόγου». Ο σχολιασμός κάποιων ιστορικών ότι αυτά τα αιτήματα δεν ήταν αναρχοσυνδικαλιστικά, αν και προετοιμάστηκε η απεργία από αναρχοσυνδικαλιστές, δείχνει απλώς ότι αγνοούν τις βασικές αρχές αυτής της επαναστατικής παράδοσης.

Τα ημερομίσθια των ειδικευμένων εργατών των Ναυπηγείων είναι επταπλάσια από το μέσο όρο των άλλων βιομηχανικών εργατών και αντίστοιχα με αυτά των εργατών της βρετανικής εργατικής τάξης. Όπως σημειώνει ο Γ. Αλεξάτος στο βιβλίο του «Η εργατική τάξη στην Ελλάδα», το 1874 το ημερομίσθιο των συριανών ειδικευμένων εργατών είναι 28,1 δρχ. ενώ ο μέσος όρος των υπόλοιπων Ελλήνων είναι 8,5 δρχ.

Όταν θα ξεσπάσει η νομισματική κρίση, θα συμπαρασύρει και όλους τους άλλους οικονομικούς τομείς της τοπικής κοινωνίας, θίγοντας δραματικά τα κεκτημένα δικαιώματα της συριανής βιομηχανικής τάξης. Οι απεργίες, που κεντρικό τους αίτημα έχουν την υπεράσπιση της αγοραστικής ικανότητας των ημερομισθίων, είναι δείγμα όχι μόνο της ενσυνείδητης ταξικής αντιπαράθεσης της συριανής εργατιάς αλλά και συνιστούν επιλογή αντίστασης στις απαιτήσεις της αστικής τάξης να

επιβάλλει την πειθαρχία και την ιδεολογία της μισθωτής εργασίας.

Η απεργία στα ναυπηγεία θα τελειώσει μετά από μια βδομάδα με πρόσκαιρη νίκη των εργατών. Ένα μήνα μετά θα προσληφθούν ανειδίκευτοι εργάτες από τα νησιά και θα απολυθούν δεκάδες εργάτες, ιδιαίτερα εκείνοι που συμμετείχαν στην απεργία. Αρκετοί απ' τους απολυμένους εργάτες θα μεταναστεύσουν στην Αίγυπτο και θα σφραγίσουν με την συμμετοχή τους, την ιστορία του αναρχικού εργατικού κινήματος στη Μεσόγειο.

Η αποστολή στρατιωτικού αποσπάσματος, μιας διλοχίας, από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου δικαιώνει έναν από τους κυρίαρχους λόγους της ύπαρξης στρατών, αυτόν της καταστολής κάθε ταξικής διεκδίκησης από μέρους των εργαζομένων.

Δεν γνωρίζουμε αν οι βυρσοδέψες είχαν δημιουργήσει κάποιο επαγγελματικό σωματείο. Πιθανόν να λειτουργούσαν μέσα από κάποια γενική συνέλευση όλων των μελών, και τούτο ενισχύεται από δύο στοιχεία. Μέχρι σήμερα δεν έχει βρεθεί καταστατικό ανάλογο με αυτού των ναυπηγείων. Η καταγραφή των αιτημάτων και η επίδοσή τους στους εργοδότες αποτυπώνει την θέσπιση ενός αποφασιστικού σώματος, με την παρουσία αντιπροσώπων σε επίπεδο εκτελεστικού οργάνου.

Οι συμπλοκές με απεργοσπάστες που πήγαν για δουλειά ήταν ιδιαίτερα σκληρές και αποθάρρυναν άλλους να πράξουν ανάλογα. Οι διαδηλώσεις καθημερινές, οι συγκρούσεις με την αστυνομία θα φέρουν και τον πρώτο νεκρό αστυνομικό.

Η αναστάτωση γενικεύεται σε όλη τη Σύρο και ο νομάρχης κλείνεται στην νομαρχία ζητώντας ενισχύσεις. Οι πενήντα σκαπανείς, που θα στείλει εσπευσμένα η κυβέρνηση, θα αποκαταστήσουν τη τάξη.

Αυτή η αντίσταση στη προοπτική της προλεταριοποίησης, η εγνωσμένη αντιπαράθεση με τη πολιτική εξουσία, όπως εκφράστηκε με τη πολιορκία της νομαρχίας από τους απεργούς, και οι συγκρούσεις των εξεγερμένων με τα στρατιωτικά τμήματα της κυβέρνησης θα καταγραφούν ως η έναρξη της ταξικής πάλης στην Ελλάδα.

Έντρομοι οι αστοί της Σύρου, δια στόματος πρωτοδίκη, θα ζητήσουν με άρθρα στο τοπικό τύπο (εφημερίδα «Πατρίς», φύλλα 679- 686- 690, από 19-5 έως 7-7-1879) την απαγόρευση των σωματείων και των απεργιών, λόγω του αντικαθεστωτικού και αντικοινωνικού χαρακτήρα που έχουν.

Η καταστολή που θα γνωρίσουν οι πρώτοι συνδικαλιστές από το κράτος δεν θα αφήσει περιθώρια επαναστατικής παράδοσης στο νησί της Σύρου. Οι απολυμένοι απεργοί θα πάρουν το δρόμο της μετανάστευσης και θα πουλήσουν για μια ακόμα φορά την εργατική τους δύναμη και την ελευθερία τους στα κάτεργα της μισθωτής εργασίας».

Οι αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις και οι εργατικοί αγώνες βρήκαν μιμητές και έτσι στο διάστημα 1877-1878 μια πρώιμων αναρχοσυνδικαλιστικών τάσεων ομάδα εξέδωσε στην Αθήνα την εφημερίδα «Γαλαξίας», με υπότιτλο «Εφημερίδα των εργατών του λαού». Η εφημερίδα, όμως, αυτή - για την οποία δεν διαθέτουμε άλλα στοιχεία - σταμάτησε την κυκλοφορία της, εξαιτίας οικονομικών προβλημάτων μετά από λίγους μήνες.

Η Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση και ο Δημ. Χατζόπουλος

Το 1911 συγκροτήθηκε στην Αθήνα η Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση, η οποία προήλθε από στελέχη που αποχώρησαν από το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών, που ήταν καθαρά μεταρρυθμιστική οργάνωση της επιρροής του Πλάτωνα Δρακούλη. Η νέα οργάνωση εμφορείτο από

μάλλον αναρχοσυνδικαλιστικές τάσεις και μέχρι και το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων, δραστηριοποιήθηκε ως ξεχωριστή τάση του εργατικού κινήματος της πρωτεύουσας.

Ένα από τα σημαντικότερα μέλη της οργάνωσης αυτής ήταν ο Δημήτρης (Μήτσος) Χατζόπουλος ή Μποέμ (μικρότερος αδελφός του λογοτέχνη Κώστα Χατζόπουλου), ο οποίος γεννήθηκε στο Αγρίνιο το 1872 και πέθανε στην Αθήνα το 1936. Ο Μήτσος Χατζόπουλος ήταν δημοσιογράφος και λογοτέχνης και μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους διετέλεσε πρόεδρος του σωματείου των δημοσιογράφων.

Ο Δ. Χατζόπουλος εκείνη την εποχή θεωρείτο ο βασικότερος εισηγητής των αναρχοσυνδικαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, απόψεων που τις υποστήριζε από νεαρή ηλικία. Από το 1894 ακόμα, σε άρθρα του στις εφημερίδες «Άστυ» και «Εμπρός» άρχισε να ασχολείται με τα εργατικά επαγγέλματα και τα προβλήματά τους καθώς και στατιστικά στοιχεία όσον αφορά τους μισθούς, την παραγωγή και άλλα. Στο διάστημα 1901-1902, μαζί με τον Γ. Καμπύση εξέδιδαν το περιοδικό «Ο Διόνυσος». Αργότερα, εγκαταστάθηκε στη Γερμανία όπου μελέτησε μαρξιστικά κείμενα και συγκεκρινοποίησε τις ιδέες του. Το 1910 στο Βερολίνο δραστηριοποιήθηκε στον εργατικό σύνδεσμο «Πρόοδος» και έδωσε διαλέξεις για το σοσιαλισμό και το συνδικαλισμό. Όταν ο Ν. Γιαννιός πρότεινε στον Κώστα Χατζόπουλο να επανέλθει στην Ελλάδα για να τεθεί επικεφαλής του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθήνας, αυτός του αντιπρότεινε τον αδελφό του Δημήτρη και έτσι ο Δ. Χατζόπουλος συμμετείχε στο Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθήνας ως ιδρυτικό μέλος. Αλλά καθώς ήταν ήδη προσανατολισμένος στις αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες, αποχώρησε και συγκρότησε με άλλους τη Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Οργάνωση.

Σε διαλέξεις του που οργανώθηκαν από την Εταιρία των Γραμμάτων, υποστήριξε την επαγγελματική οργάνωση των εργατών και τη δύναμη των συνδικάτων ως «στοιχείο απαραίτητο για το μη λοξοδρόμημα της Ιδέας σε αστικές στράτες» παρά τη συμμετοχή στις εκλογές και το κοινοβούλιο. «Ο συνδικαλισμός κατέκτησε την Γαλλίαν, την Ιταλίαν και συναντά πεισματική αντίδραση εις τας γερμανικάς χώρας», ενώ «ο επιστημονικός σοσιαλισμός του ΙΘ' αιώνος υπήρξεν η τραγικωτέρα κωμωδία της ζωής κατά τους τελευταίους χρόνους» και «οι εργάται έπαυσαν να πιστεύουν εις αυτόν». Έτσι «προήχθη το συνδικάτον που επέτυχε το ακατόρθωτον, να δημιουργήση μεταξύ των εργατών πλήρεις επαναστατικάς συνειδήσεις, από τα πλήθη, από τον όχλον».

Τόνιζε επίσης: «Για να κατανικήση ο εργάτης τον εχθρόν του, το κεφάλαιον, δεν χρειάζεται εμμέσους μεθόδους, αλλά την άμεσον δράσιν, την γενικήν απεργίαν την αυτοκινητοποίησιν της εργατικής τάξεως (...) Ο συνδικαλισμός κατά τούτον αντιτίθεται του σοσιαλισμού, ότι ζητεί την πίστην, ενώ εκείνος τη ξυραφίζει. Ο συνδικαλισμός κατά τούτο συναυτίζεται με τον χριστιανισμόν, ότι είναι μυστικοπάθεια και αντιτίθεται αυτού ως μέσον ενεργείας, θέλει την αμείλικτον πάλην αντί της απεριορίστου αγάπης».

Επιπλέον υποστηρίζει ότι «ο ιστορικός υλισμός δεν είναι το ασφαλές κλειδί» για την κατανόηση του «πολυσύνθετου φαινομένου της ιστορίας του κόσμου. Το οικονομικόν αίτιον παίζει σημαντικόν ρόλον εις την ιστορίαν», αλλά και αυτό «υφίσταται ποικίλες επιδράσεις πολιτικών, θρησκευτικών, κλιματολογικών, γεωγραφικών, πατριωτικών, ψυχικών, πνευματικών, ηθικών συλλήβδην αιτίων που οδηγούν αναπόφευκτα τους εργάτας εις ταξικά συγκρούσεις».

Αξίζει, όμως, να παραθέσουμε ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Δημήτρη Χατζόπουλου «Σκέψεις επί της οργανώσεως»:

«ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ»

...Δεχόμενοι την αρχήν, ότι ο τρόπος της παραγωγής εκάστης κοινωνίας είναι εκείνος που κανονίζει και τον βαθμόν, την έντασιν και την έντασιν της πάλης των τάξεων, ευρίσκομεν, ότι η των τελευταίων δύο γενεών πάλη προσέλαβε διεθνή, οξυτάτην ομαδικήν επίθεσιν της εργατικής τάξεως κατά της κατεχούσης τάξεως, κατά της κεφαλαιοκρατίας, κατά του ισχύοντος επομένως συγχρόνου κρατικού καθεστώτος, εκ του γεγονότος, ότι ο τρόπος της παραγωγής μετεβλήθη εις όλας περίπου τας πολιτισμένας χώρας και τας υποτελείς εις τούτας πολιτικό οικονομικώς, καθ' ην περίπτωσιν απέκτησαν και αύται κατά ένα οιονδήποτε τρόπον την σύγχρονον νεωτεριστικήν παραγωγήν.

Τα φαινόμενα της βαθμιαίας ταύτης μεταβολής του τρόπου της παραγωγής, χρονολογούνται από πολύ μακρύτεραν εποχήν, αφ' ότου δια των γενομένων ανακαλύψεων του θαλασσιού δρόμου των Ινδιών, της πυξίδος, της πυρίτιδας κ.τ.λ., κατέπεσε δια του επακολουθήσαντος μερκαντλισμού, ως συνεπείας εκείνων, ο αυτόνομος οικονομικός βίος των ανεξαρτήτων μεσαιωνικών κοινοτήτων.

Η εργατική τάξις πληθυνθείσα, οργανωθείσα, αποκτήσασα ισχυράν επιθετικήν μορφήν, προσέβαλε την κατέχουσαν αστικήν τάξιν, ήτοι την κεφάλα ιοκρατίαν και το κράτος.

Το τί ζητεί η εργατική τάξις δια της επιθέσεως της ταύτης γνωρίζωμεν εξ αυτής της φύσεως της πάλης τάξεως προς τάξιν, ζητεί την πλήρη επικράτησίν της, την υπόταξιν όλων των τάξεων εις την εξουσίαν της. Αυτή είνε η έννοια και η ουσία της πάλης της. Αι διάφοροι οικονομικοί σχολαί, δι' ων αντιπροσωπεύεται η πάλη της εργατικής τάξεως, στηρίζονται επί της αυτής αρχής. Ότι η κατέχουσα τάξις δέον να καταπολεμηθή και να κατασυντριβή.

Βαθμηδόν όμως με την πορείαν του αγώνος της εργατικής τάξεως αι διαφοραί των οικονομικών σχολών κατέστησαν λίαν διακεκριμέναι αλλήλων και μεγάλα ρήγματα εγένοντο εις την εργατικήν τάξιν και την πάλην ταύτης. Αι οικονομικοί σχολαί διεφώνησαν τόσον μεταξύ των, ώστε σήμερον έχομεν εκ μέρους μιας και της αυτής επιθετικής τάξεως, της εργατικής κατά της κρατούσης τάξεως, τεσσάρας ιδιαίτερας κατευθύνσεις, τεσσάρας ιδιαίτερας εργατικές οργανώσεις, αι οποίαι δεν μάχονται μόνο κατά της κρατούσης τάξεως, αλλά και μεταξύ των. Με σφοδροτέρα μάλιστα ορμήν μάχονται εναντίον αλλήλων παρά κατά της κρατούσης τάξεως.

Διακρίνομεν ούτω, πλην του κρατικού σοσιαλισμού, όστις είνε συμβιβασμός της κρατούσης τάξεως μετά της εργατικής τοιαύτης, την οικονομικήν σχολήν των αναθεωρητικών σοσιαλιστών, την των σοσιαλδημοκρατών, την των συνδικαλιστών και την των αναρχικών σοσιαλιστών. Η τελευταία οικονομική σχολή υποδιαιρείται εις άλλας κατηγορίας, μεταξύ των οποίων η ενδιαφερωτέρα είνε η των αναρχικών κομμουνιστών.

Αι διάφοροι αυταί εργατικοί οργανώσεις, ιδιαίτερας σχολάς αντιπροσωπεύουσι, περί των οποίων, καθ' όσον δύναμαι να γνωρίζω, ωμίλησα προ ετών πρώτος εν Ελλάδι, με πλήρη ανάλυσιν του προγράμματός των, κατά την πολεμικήν περίοδον της εποχής μας προσέλαβον τοιούτον εχθρικών χαρακτήρα μεταξύ των, ως βλέπομεν από τα γεγονότα των ημερών μας, ώστε έφθασαν και εις ένοπλον ρήξιν μεταξύ των. Δεν έχομεν, λοιπόν, πλέον «ενιαίαν εργατικήν τάξιν», αλλά δαιρέσεις ταύτης, των οποίων η επιθετική και αμυντική ορμή ενετάθη εφ' όσον ο οικονομικός αγών των προσέλαβε και έντονον πλέον πολιτικόν χαρακτήρα εις την πράξιν.

Ο σοσιαλισμός ίσταται εχθρικότατα αντιμέτωπος του συνδικαλισμού και έτι εχθρικότερον μάχεται κατά του κομμουνιστικού αναρχισμού. Η ενότης της εργατικής τάξεως διεσπάσθη, αίμα επότισε τας διαφοράς μεταξύ της και με την κοινωνικοοικονομικήν αφ' ενός και την πολιτικήν εξ άλλου μετάπλασιν, ήτις συνέβη και συμβαίνει ταύτην την στιγμήν, ευρισκόμεθα προ ανασχηματισμού νέων τάξεων, προ εκδηλώσεως δηλαδή νέου καταρτισμού ομαδικών ενώσεων, κινουμένων όλων προς τον σκοπόν να κατακτήσουν το κράτος, είτε δια να επιβάλλουν συγκεντρωτικήν οργάνωσιν εις αυτό, είτε να το διαλύσουν δια της εισαγωγής αποκεντρωτικού οικονομικοκοινωνικού συστήματος εις την παραγωγήν και τον καταμερισμόν της εργασίας.

Κυρίως, λοιπόν, δυνάμεθα να είπωμεν, ότι σήμερον πλέον δεν έχομεν δύο τάξεις διακεκριμένας αλλήλων εις την αιωνίαν πάλην των κοινωνικών τάξεων, την εργατικήν και την κεφαλαιοκρατικήν τοιαύτην, αλλά, εκτός της κεφαλαιοκρατίας, τρεις διακεκριμένας αλλήλων εργατικές τάξεις μαχομένας όχι μόνον εναντίον αλλήλων, αλλά και κατά της κεφαλαιοκρατίας. Ο αγών δε ούτος από θεωρητικός προσέλαβε οστά και σάρκαν, ως βλέπομεν εις τας μεγαλυτέρας χώρας, αι οποίαι εξήσκησαν την μεγαλοπαραγωγήν. Συμβαίνει δηλαδή εις την περίστασιν ταύτην ό,τι παρατηρήθη πάντοτε εις τον κοινωνικο-οικονομικόν βίον των λαών, διαρκής μετάπλασις τάξεων.

Αι κοινωνικο-οικονομικαί καταστάσεις δεν είνε μόνιμοι, αλλά αείποτε μεταβληταί, επομένως και αι κοινωνικαί τάξεις υφίστανται την επίδρασιν των συντελούμενων μεταβολών, δυνάμει ωρισμένων παραγωγικών αιτίων, δυνάμει τόσων άλλων αλληλοεπιδραστικών παραγόντων, περί ων με τόσον σεβασμόν ωμίλησεν εις τας μετά θάνατον δημοσιευθείσας επιστολάς του ο Ένγκελς, αναγκασθείς να αναγνωρίση εις το τέλος της ζωής του, ότι η αναγωγή του «Ιστορικού υλισμού» εις μοναδικήν

εξήγησιν του βίου των λαών δεν είναι το ασφαλές κλειδί, με το οποίον εννοούμεν το πολυσύνθετον φαινόμενον της ιστορίας του κόσμου. Το οικονομικόν αίτιον παίζει σημαντικόν ρόλον εις την ιστορίαν της ανθρωπότητας, αλλά υφίσταται και τούτο τοιαύτας και τοσαύτας επιδράσεις πολιτικών, θρησκευτικών, κλιματολογικών, γεωγραφικών, πατριωτικών, ψυχικών, πνευματικών, ηθικών συλλήβδην αιτιών, ώστε εις το λαμβανομένων υπ' όψιν και της ψυχολογίας, των ηθών, εθίμων και παραδόσεων ατόμων και ομάδων, ο περίφημος «Ιστορικός υλισμός» ωχριά προς της αιωνίως ανήσυχου γνώσεως και της κριτικής ταύτης. Αυτή η σημερινή πάλη των διαφόρων κατηγοριών της εργατικής τάξεως μας αποδεικνύει, ότι δεν είναι μόνον το οικονομικόν αίτιον, όπερ παρακινεί ταύτας εις τον αλληλοσπαραγμόν των. Εκτός του εξωτερικού φαινομένου του οικονομικού αιτίου υφίστανται και ενδότερα ψυχικά, πνευματικά, ηθικά τέλος κίνητρα, τα οποία φέρουν αντιμέτωπους τους εργάτας κατά τον αλληλοσπαραγμόν των...».

Ο Δημήτρης Χατζόπουλος ήρθε, επίσης, σε ρήξη με τον αδελφό του Κώστα, ο οποίος καλλιεργούσε την ιδέα της πολιτικής οργάνωσης των εργατών, αν και η ρήξη αυτή ποτέ δεν ήταν δημόσια. Άλλο σημαντικό μέλος της οργάνωσης ήταν ο δημοσιογράφος και λογοτέχνης Σπύρος Μελάς, ο οποίος γεννήθηκε στη Ναύπακτο το 1883 και πέθανε στην Αθήνα το 1966 και που εκείνη την εποχή πίστευε στις αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες. Πίστευε ότι οι συνδικαλιστές είναι «μια μειοψηφία εκλεκτών, οι οποίοι άλλο δεν περιμένουν παρά την ευκαιρίαν ν' ανατρέψουν από τα θεμέλια, μ' έναν βίαιον τιναγμόν, μ' ένα ηρωικόν κίνημα το σάπιον οικοδόμημα της παλαιάς κοινωνίας», ότι οι σοσιαλιστές βουλευτές «δεν είναι κατά βάθος παρά μεταμφιεμένοι αστοί, εκμεταλλευταί του εργάτου πολύ χειρότεροι». Άρχισε να δημοσιογραφεί στην αθηναϊκή εφημερίδα «Άστυ» το 1901 και το 1904 κυκλοφόρησε το πρώτο του πεζογράφημα με τον τίτλο «Αγνή». Το 1905 κυκλοφόρησε το μυθιστόρημα «Μαύροι Άνθρωποι» το οποίο είχε σοσιαλιστικό περιεχόμενο, ενώ κυκλοφόρησε ακόμα δύο πεζογραφήματα τη «Γεροντοκόρη» (1906) και τα «Μυστήρια του Πειραιά».

Ο Σπύρος Μελάς

Σύμφωνα με τον Κορδάτο, ο Σπύρος Μελάς έγινε περισσότερο γνωστός ως δημοσιογράφος, χρονογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Το πρώτο του θεατρικό με τίτλο «Ο γιός του Ίσκιου» κυκλοφόρησε το 1907, στο οποίο φάνηκαν οι επιρροές του από τον Ίψεν και τους Ρώσους αναρχικούς. Άλλα θεατρικά του έργα ήταν το «Κόκκινο πουκάμισο» (1909), το «Χαλασμένο Σπίτι» (1909) και το «Άσπρο και μαύρο» (1924).

Μετά το «Άστυ» εργάστηκε στις εφημερίδες «Πατρίς» και «Χρόνος» και από το 1911 στη «Νέα Ημέρα» (στην οποία έστειλε ανταποκρίσεις – εν είδει αντιπολεμικών και φιλειρηνικών μανιφέστων – από το μέτωπο των Βαλκανικών Πολέμων ως λοχίας του πυροβολικού) και, αργότερα, σε όλες σχεδόν τις αθηναϊκές εφημερίδες. Ήταν από τους πρώτους που στις στήλες της εφημερίδας «Χρόνος» υπεράσπισε τα δικαιώματα των εργατών. Από τη δεκαετία του 1920, όμως, άλλαξε ιδέες και ειδικά με την κυκλοφορία του θεατρικού του «Μια νύχτα μια ζωή». Στη δεκαετία του 1950 κυκλοφορούσε το περιοδικό «Ελληνική Δημιουργία».

Άλλο εξέχον μέλος της οργάνωσης ήταν ο δημοσιολόγος Αρίστος Αρβανίτης, ο οποίος σπούδασε στη Γερμανία και αργότερα υπήρξε ηγετικό στέλεχος του ΣΕΚΕ από το οποίο αποχώρησε το 1920 γιατί διαφώνησε με τη ένταξή του στη Γ' Διεθνή. Στο τέλος συμμετείχε το 1927-1928 στην ίδρυση κάποιου βραχύβιου Εργατικού Κόμματος Ελλάδας, σοσιαλδημοκρατικών αποκλίσεων.

Ο Ηρακλής Αποστολίδης

Μέλος της οργάνωσης ήταν και ο Ηρακλής Αποστολίδης, πατέρας του λογοτέχνη Ρένου Αποστολίδη, γεννήθηκε στον Πύργο Βουλγαρίας το 1893 και πέθανε στην Αθήνα το 1970. Πατέρας του ήταν ο Νίκος Αποστολίδης, που καταγόταν από το Ντομπρίνοβο Ζαγορίου Ηπείρου και μητέρα του η Φωτεινή Κούτσικου από τα Γιάννενα. Ο πατέρας του ήταν σιτέμπορος στον Πύργο και στο Ρουσόκαστρο Βουλγαρίας από το 1890 μέχρι και το 1924 που πέθανε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ηρακλής τελείωσε το Δημοτικό και το Ελληνικό Σχολείο στον Πύργο. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του έμαθε τη βουλγαρική και την παλαιοσλαβική γλώσσα, ενώ αργότερα έμαθε και τη γαλλική.

Σε ηλικία 15 χρόνων, ήταν ήδη αναρχικός καθώς η σκέψη του έχει αρχίσει να σχηματοποιείται από τα έργα των Προυντόν, Μπακούνιν, Κροπότκιν, Τολστόι και άλλων. Μαζί με μια ομάδα Ελλήνων και Βούλγαρων νεαρών αναρχικών γκρέμισαν τον ανδριάντα του βασιλιά Φερδινάνδου που βρισκόταν στην προβλήτα του λιμανιού του Πύργου. Το γεγονός αυτό έγινε αιτία να τσακωθεί τότε με τον πατέρα του – ο οποίος εκείνη την περίοδο ήταν πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου - και έφυγε από το σπίτι, αναζητώντας την τύχη του στην Ανδριανούπολη, στο Γυμνάσιο της οποίας και φοίτησε. Κατόπιν, εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου συνέχισε να σπουδάζει και να εργάζεται ταυτόχρονα ως δημοσιογράφος. Παρά τη σύντομη διαμονή του στην Κωνσταντινούπολη, ήρθε σε επαφή με αρμενικές επαναστατικές οργανώσεις όπως η «Χιντσάκ», η οποία είχε και αναρχικούς στους κόλπους της. Μετέπειτα, συμμετείχε στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Κόμματος Τουρκίας, μέσα από την αναρχοσυνδικαλιστική του τάση και υπήρξε ο κύριος συντάκτης του εκφραστικού οργάνου του κόμματος αυτού «Ο Εργάτης». Οργάνωσε το συνδικάτο των φορτοεκφορτωτών, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν Κούρδοι, οδηγώντας τους σε απεργία. Για τη δράση του αυτή, αλλά και για δύο άρθρα του στον «Εργάτη», το ένα εναντίον της θανατικής καταδίκης του Ισπανού αναρχικού παιδαγωγού Φραντσίσκο Φερρέρ και το άλλο, με τίτλο «Τα кара-καζάνια του Φαναριού», στο οποίο επιτέθηκε σφοδρά εναντίον των συνοδικών του πατριαρχείου, απελάθηκε από το τουρκικό κράτος. Πριν εγκατασταθεί στην Αθήνα πέρασε για ένα μικρό διάστημα από τα Γιάννενα. Στην Αθήνα, μετά από μια σύντομη φοίτηση στο Βαρβάκειο, εγκατέλειψε τις σπουδές και αφιερώθηκε στη δημοσιογραφία.

Συμμετείχε στην ίδρυση της Σοσιαλιστικής Συνδικαλιστικής Οργάνωσης το 1911 και κατόπιν έγινε γραμματέας του Σοσιαλιστικού Κόμματος, αλλά εξακολούθησε να υποστηρίζει αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις τις οποίες και προώθησε στο συνδικάτο τροχιοδρομικών στο οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο. Σύντομα, όμως, αποχώρησε από το κόμμα αυτό όταν μετατράπηκε σε κομμουνιστικό και δεν αναμείχθηκε ξανά με κόμματα και οργανώσεις. Διετέλεσε, επίσης, αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», αλλά παραιτήθηκε όταν αυτή έγινε όργανο του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ).

Ας αφήσουμε, όμως, το γιο του Ρένο Αποστολίδη, να μιλήσει ο ίδιος για τον πατέρα του (αναφέροντάς τον ως Η.Ν.Α.):

«Η επαναστατική δράση του στην πόλη ήταν σημαντική: ωργάνωσε καθαυτό εργατικά συνδικάτα (των φορτοεκφορτωτών του λιμένας Πόλης κα.) και συνειδητά κατέτεινε στη δημιουργία ευρύτερου αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος, υπό την καλύπτρα γενικωτέρων σοσιαλιστικών τάσεων. Γι' αυτό και ήρθε σε ρήξη εντέλει, τόσο με τις τουρκικές αρχές, που και τον απέλασαν, όσο και με τους θεωρητικούς σοσιαλιστές της Δευτέρας Διεθνούς, που εδώ στα Βαλκάνια είτε εβραιοκρατούντο (Μπεναρόγια, με τον οποίο ήρθε σε προσωπική ρήξη) είτε συνεδέοντο με το (σοσιαλίζον δήθεν) Βουλγαρικό Κομμουνιστικό (κατά του οποίου ο Η.Ν.Α. και ως γνώστης των βουλγαρικών πραγμάτων, αλλά και σαν έλληνας, όχι μόνο σαν αναρχικός, εμείνεται. Στην Πόλη έρριξε ένα μάρμαρο τραπεζιού στο κεφάλι δύο βούλγαρων κομμουνιστών, σε μεγάλο δημόσιο κέντρο.)

Στην Αθήνα συνέχισε την αναρχοσυνδικαλιστική του δραστηριότητα, πάλι μέσα στα πλαίσια του Σοσιαλιστικού Κόμματος του «Παταριού», και ωργάνωσε καθαρώς συνδικαλιστικά το σωματείο των τροχιοδρομικών, σπρώχνοντας προς καθαρά αναρχοσυνδικαλιστική-επαναστατική δράση, υποδεικνύοντας ν' απαλλαγούν απ' τους σοσιαλκομμουνιστές εργατοπατέρες κ.λ. επειδή ο βενιζελισμός ήταν η χύτρα μέσα στην οποία δρούσαν οι αντιαναρχικοί σοσιαλκομμουνίζοντες και αργότερα το ΚΚΕ, γι' αυτό δούλεψε σε εφημερίδες μόνον του αντιβενιζελισμού, σπρώχνοντας στον εργατικό τομέα προς αναρχοσυνδικαλισμό (ιδιαίτερα με την Άμυνα), με σταδιακό αποτέλεσμα να πετύχει κάποτε ως και την διαγραφή πάμπολλων σοσιαλκομμουνιστών εργατοπατέρων από διάφορα συνδικάτα, μεταξύ άλλων και του Θέου. (Έφαγα έναν πόντικα/ δόξα νάχη ο Θέος: που γράφει ο Βάρναλης ειρωνικά στον «Τρελλό» του).

Παρητήθη από την αρχισυνταξία του «Ριζοσπάστη» και από το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος όταν έγιναν κομμουνιστικά. Ωστόσο, και στην κατοχή – δηλαδή 20 χρόνια αργότερα – επηρέασε σοβαρώτατα το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος, με γραμματέα τον εκτελεσθέντα Χωμενίδη, προς το να μη ενταχθή στο ΕΑΜ να μη πέση στις διάφορες παγίδες του ΚΚΕ κλ. (Ο ανόητος κομμουνιστής Κορδάτος αποκρύπτει επιμελώς, στις δήθεν «ιστορίες» του, την πραγματική δράση του Η. Ν. Α.)» »Ίδρυσε, με άλλους έλληνες και μη, το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Τουρκίας, που συνδέθηκε μεν με τη Δευτέρα Διεθνή, περισσότερο όμως ενεργούσε αναρχοσυνδικαλιστικά και ανατρεπτικά, κυρίως λόγω των τάσεων αυτών του Η.Ν.Α, που δεν υπήρξε κυρίως σοσιαλιστής παρά μόνο κατά επιμέρους θέσεις, πράγματι δε αναρχικός και αναρχοσυνδικαλιστής στην πράξη. Ανέφερε ότι αυτός ωργάνωσε το συνδικάτο των κούρδων φορτοεκφορτωτών της Πόλης, και ότι τους περεκίνησε και τους ώθησε σε μαχητική απεργιακή διαδήλωση, κατά την οποία ισοπέδωσαν ένα διώροφο αστυνομικό τμήμα της Πόλης. Πιάστηκε εν τέλει άγρια με τους τυπικούς σοσιαλιστάς Γιαννιό και Μπεναρόγια, που εκτελούσαν τυφλά εντολές της Δευτέρας Διεθνούς, χλιαρά επαναστατικής (και εδώ στα Βαλκάνια με τις ομάδες της διαβρωμένες από ποίκιλα στοιχεία ύποπτης προέλευσης και σκοπούμενων, κρυπτοεθνικιστικών – του Βουλγαρικού Κομμιτάτου κυρίως κ.α. – εβραϊκών – δια του Μπεναρόγια πρωτίστως – κλ.)...

Αργότερα, διηθύνε την εφημερίδα Άμυνα, με καθαρά επαναστατικές αναρχοσυνδικαλιστικές τάσεις και επέφερε ρήγμα στις εργατικές τάξεις που κρατούσαν εργατοπατέρες» κομμουνιστές, με απότερο αποτέλεσμα τη διαγραφή των κομμουνιστικών εργατικών στελεχών (Θέου κ. ά.) απ' τα εργατικά συνδικάτα, και επικράτηση σοβαρή αναρχοσυνδικαλιστών που πολύ δυσκόλεψαν το ΚΚΕ ώσπου να τους εξοντώσει και να ζανακαταλάβει τα εργατικά σωματεία.

Μετά το '20 παύει κάθε ανάμιξη του σε «σοσιαλιστική» δράση με άλλους. Τον απορροφά η δημοσιογραφία».

Μετάπειτα, εκτός από τη δημοσιογραφία, ασχολήθηκε με τη σύνταξη εγκυκλοπαιδειών και λογοτεχνικών ανθολογιών.

Στις 5 Απριλίου 1920, άρχισε να κυκλοφορεί η καθημερινή εφημερίδα «Άμυνα» ως «εφημερίδα των εργατικών τάξεων της Ελλάδος», της οποίας αρχισυντάκτης ήταν ο Ηρακλής Αποστολίδης με διευθυντή τον Τ. Λαμπρινόπουλο.

Η εφημερίδα «Άμυνα» αποτελεί σημαντικό σταθμό στον επαναστατικό συνδικαλιστικό Τύπο του «ελλαδικού» χώρου, αν αναλογιστούμε ότι την περίοδο ακριβώς αυτή αρχίζει να εδραιώνεται ο κρατικός συνδικαλισμός ως απόρροια της ανόδου του μπολσεβικισμού στη Ρωσία. Μέχρι τις 4 Νοεμβρίου 1920, που σταμάτησε η έκδοσή της, η εφημερίδα «Άμυνα» στάθηκε σε καθημερινή βάση μπροστάρης στον αγώνα του προλεταριάτου για τη χειραφέτησή του από το κράτος και το κεφάλαιο. Στην εφημερίδα αυτή τις αναρχοκομμουνιστικές και επαναστατικές συνδικαλιστικές ιδέες εκπροσώπησε επάξια και με σπάνια επαναστατική διαύγεια και καθαρότητα ένας από τους σημαντικότερους αναρχικούς επαναστάτες που πέρασαν ποτέ από τον «ελλαδικό» χώρο, ο Σταύρος Κουχτσόγλου, ο οποίος δημοσίευσε σε αυτήν αρκετά κείμενα, ενώ δημοσιεύτηκαν σε σειρές και ανάλογες μεταφράσεις άρθρων, όπως του Μ.Σαιν-Λεών «Τι είναι συνδικαλισμός;» (23 Μαΐου 1920), του Α. Labriola «Ο Συνδικαλισμός» (19 Ιουνίου 1920) και «Κ. Μαρξ» (2 Ιουλίου 1920), του

Η. Lagardelle «Η σοσιαλιστική πολιτική» (19 Αυγούστου 1920), τα άρθρα του Μ. Μπακούνιν «Η μόρφωση των εργατών» (2 Σεπτεμβρίου 1920) και «Κατά πάσης δικτατορίας» (16 Σεπτεμβρίου 1920) του G. Sorel «Γνώμαι και περικοπαί» (16 Οκτωβρίου 1920) και άλλα. Ωστόσο, το σημαντικότερο στην «Άμυνα» ήταν ότι επί 62 συνεχόμενες ημέρες δημοσίευε άρθρα του Μπακούνιν σε συνέχειες.

Ενδεικτικό των απόψεων του Ηρακλή Αποστολίδη είναι αυτό που έγραψε ο ίδιος στην εφημερίδα «Άμυνα» στις 21 Αυγούστου 1920: «Παντού υπήρξα αριστερός, συνδικαλιστής, άκαμπος, αδιάλλακτος, ασυμβίβαστος, στραβόξυλο. Σοσιαλαρχηγός μόνον δεν υπήρξα ποτέ, αλλά, τουναντίον, παντού και πάντοτε εκαλλιέργησα την δυσπιστίαν κατά των διανοουμένων κατεργαρέων, ως μόνην εξασφαλίζουσιν τους εργάτας από πάσης εκμεταλλεύσεως».

Θα επιδιώξουμε να επανέλθουμε στο μέλλον με ξεχωριστή έκδοση τόσο για την εφημερίδα «Άμυνα» όσο και για τον Ηρακλή Αποστολίδη.

Άγριες απεργίες

Τον Μάρτιο του 1910 ξέσπασε στον Πειραιά απεργία των ναυτοθερμαστών. Ο τότε πρωθυπουργός, Δραγούμης, διέταξε ναύτες του Πολεμικού Ναυτικού να κινηθούν τα πλοία, ως απεργοσπάστες. Η απεργία όμως συνεχίστηκε ως τον Απρίλιο. Αφού οι θερμαστές είχαν, στο μεταξύ, συγκρουσθεί με τους ναύτες και την αστυνομία, πήγαν στην Αθήνα και έκαναν συγκέντρωση στις Στήλες του Ολυμπίου Διός, όπου στρατός και χωροφυλακή ετοιμάζονταν να τους επιτεθούν, αλλά επιτέθηκαν πρώτοι οι απεργοί, αποπλίζοντας αρκετούς στρατιώτες και χωροφύλακες, ενώ επιτέθηκαν στο σπίτι του Δραγούμη, που, τρομοκρατημένος, υποχώρησε και ικανοποίησε όλα τους τα αιτήματα. Στις 17 Μαΐου 1910 ξέσπασε απεργία των τσαγκαράδων, επειδή τα εργοστάσια άρχισαν να φέρνουν νέες μηχανές που οδηγούσαν στην ανεργία. Οι απεργοί επιτέθηκαν σε κάποιο εργοστάσιο και κατέστρεψαν μερικές από τις νέες μηχανές. Για αρκετές μέρες, ο Πειραιάς, όπου εκτυλισσόταν η απεργία, στρατοκρατείτο.

Τον Ιανουάριο του 1911 ξέσπασε μια μεγάλη απεργία των εργαζόμενων στα τραμ της Αθήνας. Η κυβέρνηση επιστράτευσε απεργοσπάστες, αλλά οι απεργοί τους επιτέθηκαν. Η κυβέρνηση τότε έστειλε χωροφυλακή και στρατό που περικύκλωσαν την περιοχή όπου διέμεναν οι περισσότεροι εργαζόμενοι στα τραμ, την Αγία Τριάδα. Στους απεργούς συμπαραστάθηκαν με απεργία οι τσιγαράδες και άλλοι κλάδοι. Η χωροφυλακή προσπάθησε να συλλάβει την Απεργιακή Επιτροπή, αλλά με χτύπημα των καμπάνων των εκκλησιών, οι απεργοί συγκεντρώθηκαν στην οδό Πειραιώς. Επενέβη στρατός και τους πυροβόλησε, αλλά οι απεργοί απάντησαν, γιατί και αυτοί ήταν οπλισμένοι. Τελικά, έσπασαν τον κλοιό του στρατού και έφθασαν στα γραφεία του σωματείου τους, αλλά ο στρατός με έφοδο τα κατέλαβε. Οι απεργοί αμύνθηκαν με ό,τι βρήκαν μπροστά τους. Στο τέλος, υποχώρησαν, αλλά δεν παραδόθηκαν. Η απεργία σταμάτησε τελικά και η εταιρία των τραμ δεν τόλμησε να απολύσει ούτε έναν απεργό.

Τον Νοέμβριο του 1911 ιδρύθηκε το Σωματείο Υπαλλήλων Ξενοδοχείων, Ζαχαροπλαστέων, Εστιατορίων και Καφενείων «Η Άμυνα». Στον πρόλογο του Καταστατικού του, που είχε τον τίτλο «Η σημασία το καταστατικού μας», διατυπώθηκε – ίσως - για πρώτη φορά στα χρονικά του συνδικαλισμού στην «ελλαδική» επικράτεια, η αρχή της ταξικής πάλης. Ανάμεσα στα άλλα, αναφέρονταν, λοιπόν, τα εξής:

«Εχθρούς ημείς έχομεν τους διαφόρους εκμεταλλευτάς μας. Τα συμφέροντα των είναι αντίθετα προς τα ιδικά μας. Ημείς αποτελούμεν τάξιν ιδιαιτέραν μέσαν εις την κοινωνίαν, τάξιν των πτωχών εκμεταλλευομένων. Ανάγκη να υπερασπισθώμεν μόνοι μας τα συμφέροντα μας και να μη ζητούμεν δικαιοσύνην εκεί που δεν υπάρχει. Ημείς οι εργατικοί, οι οποίοι παράγομεν τα πάντα και τρέφομεν τους πάντας, θα ζητήσωμεν το ψωμί των κόπων μας. Οι ισχυροί είμεθα ημείς, επειδή είμεθα το πλήθος, αρκεί να το εννοήσωμεν.

Με την δύναμίν μας θα επιβάλωμεν τη θέλησίν μας. Έχομεν παράδειγμα ενθαρρυντικόν τα εκατομμύρια τους συναδέλφους μας εργάτας, οργανωμένους εις όλον τον κόσμον με τας ιδέας αυτάς. Κατ' αυτόν τον τρόπον, όλοι οι εργάτες της γης ενωμένοι, θα πραγματοποιήσουν μίαν ημέραν, μαζί με τα αιτήματα των και την ευτυχίαν της ανθρωπότητος. Τα συμφέροντα των εργατών είναι και τα συμφέροντα όλων των ανθρώπων».

Εκείνη τη εποχή σημειώθηκαν και οι πρώτες εργατικές συνδικαλιστικές κινήσεις στις πόλεις της Κρήτης. Αναφέρουμε ενδεικτικά την απεργία των κρεοπωλών, που άρχισε στις 12 Φλεβάρη 1907, στα Χανιά και ήταν η πρώτη, ίσως, οργανωμένη απεργία σε ολόκληρη την Κρήτη. Τον Σεπτέμβρη του 1912 ξέσπασε απεργία των αρτοποιών στα Χανιά της Κρήτης και έγιναν κάποιες συμπλοκές με απεργοσπάστες.

«Το Μέλλον» και ο «Κοινωνισμός»

Τον Οκτώβριο του 1908, ο αναρχίζων φοιτητής Ιατρικής Διονύσης Κόκκινος, από τον Πύργο Ηλείας, εξέδωσε την εφημερίδα «Το Μέλλον», η οποία προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των δημοτικιστών γιατί γραφόταν στην καθαρεύουσα. Στην εφημερίδα δημοσιεύθηκαν αξιόλογα κείμενα και άρθρα. Εξαιτίας, όμως, της μικρής της κυκλοφορίας και οικονομικών προβλημάτων, η εφημερίδα σταμάτησε την κυκλοφορία της μετά από έξι μήνες.

Στις 19 Μαρτίου 1910, κυκλοφόρησε στην Αθήνα, η εφημερίδα «Κοινωνισμός» από μερικούς σοσιαλιστές διανοούμενους, όπως ο δημοσιογράφος Πύρρος Γιαννόπουλος-Ηπειρώτης (ο οποίος έστειλε ανταποκρίσεις και άρθρα από την Ιταλία) και ο δικηγόρος Ανδρέας Μάρκελλος. Στην εφημερίδα δημοσιεύτηκαν άρθρα για τον Καρλ Μαρξ ή μεταφράσεις έργων του (όπως το «Κεφάλαιο») και τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Ωστόσο, με την εφημερίδα αυτή φαίνεται ότι συνεργάστηκαν και κάποιοι αναρχικοί - ίσως και ο Ηρακλής Αναστασίου κατά μερικές πληροφορίες - και έτσι δημοσιεύθηκαν και κάποια κείμενα, κυρίως μεταφράσεις, των Πιοτρ Κροπότκιν («Εκκλησις προς την νεολαίαν») και Ζαν Γκραβ («Εργάτης και μηχαναί») καθώς και του Λέοντα Τολστόι («Τα καθήκοντα του στρατιώτου» και «Το τέλος της εποχής μας») ή και για τον Τολστόι (Λουριέ Ο. «Η φιλοσοφία του Τολστόι», τα περισσότερα σε μετάφραση του Σπύρου Φραγκόπουλου). Δημοσιεύτηκαν, επίσης, κείμενα για το έργο του Π. Ζ. Προυντόν.

Να σημειωθεί ότι αναφορές στον Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν είχαν γίνει αρκετά χρόνια πριν, στην εφημερίδα «Νέαι Ιδέαι», στο τεύχος 238, 2 Φεβρουαρίου 1879. Ακόμα και ο παλαιός σοσιαλιστής δικηγόρος και λογοτέχνης της Πάτρας Βασίλης Δουδούμης, επηρεασμένος κι αυτός από τις ιδέες του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν, έγραψε:

«Αντί των υφισταμένων κυβερνήσεων αι οποίαι διατηρούσιν εις διαμάχας τους λαούς και τα άτομα, ιδρυθήσονται μικροί και ανεξάρτητοι απ' αλλήλων δήμοι, συνδεδεμένοι καθ' ομοσπονδίας, αίτινες ομοίως συνδεδεμένοι, θ' αποτελέσωσι τοιούτον της κοινωνίας οργανισμόν, ώστε να υπάρξει πλήρης

*αρμονία μεταξύ των επί μέρει ανεξαρτησίας και των γενικών της ανθρωπότητας λειτουργιών.
Τοιουτοτρόπως θέλουσιν εκλείψει οι ανταγωνισμοί και αι διαμάχαι των ατόμων και των εθνών...»*

Στα τεύχη 28, 29, 30 και 31 (Σεπτέμβριος 1910) ο «Κοινωνισμός» δημοσίευσε σε συνέχειες μεταφρασμένο από τον Σπ. Φραγκόπουλο άρθρο από τη γαλλική αναρχική εφημερίδα «La Guerre Social» («Ο Κοινωνικός Πόλεμος»), με τίτλο «Χρηματισταί και Κράτος», όπου, εκτός των χρηματιστηριακών κύκλων της εποχής εκείνης, καταγγέλλονταν η αστική δημοκρατία, το ριζοσπαστικό και το σοσιαλιστικό κόμμα της Γαλλίας και προβάλλονταν τα εργατικά συνδικάτα ως οι μόνες συνεπείς δυνάμεις της κοινωνίας, μια αναρχοσυνδικαλιστική άποψη. Τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, η εφημερίδα δημοσίευσε ένα άλλο μεταφρασμένο άρθρο του Α. Satncog, από την επίσης γαλλική αναρχική εφημερίδα «L' Anarchie» («Η Αναρχία»), με τίτλο «Ο ατομικισμός και το κοινωνικό ζήτημα». Η εφημερίδα σταμάτησε την κυκλοφορία της μετά από ένα σχεδόν χρόνο.

Οι αναρχικές αντιλήψεις στην Κέρκυρα

Οι αναρχικές αντιλήψεις στην Κέρκυρα - και φυσικά σε όλα τα Επτάνησα – ήταν αποτέλεσμα κάποιων ιδεών του ριζοσπαστισμού αλλά και μιας πλούσιας παράδοσης σε αγροτικά και λαϊκά κινήματα, τα οποία μέχρι το 1864 είχαν ως επί το πλείστον εθνικοπατριωτικές επιδιώξεις.

Το 1881 κυκλοφόρησε στην Κέρκυρα η εφημερίδα «Εργάτης» και το 1885 συγκροτήθηκε μια ομάδα με το όνομα Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος.

Τα περισσότερα στοιχεία που υπάρχουν για το κίνημα στην Κέρκυρα προέρχονται από τις αναμνήσεις του Άγι Στίνα (Σπύρου Πρίφτη), ο οποίος γεννήθηκε στο χωριό Σπαρτίλας του νησιού το 1900. Ο Άγις Στίνας θυμάται ότι πολύ μικρός στην ηλικία είχε επαφές με τον Σοσιαλιστικό Όμιλο Κέρκυρας που καθοδηγούσε ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Το 1912 ο Όμιλος συμπαραστάθηκε ενεργά στην απεργία των εργατών φωταερίου και άρχισαν οι διώξεις εναντίον του από την τοπική εξουσία. Αλλά στο εσωτερικό του Ομίλου υπήρχαν και διενέξεις, σχετικά με την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Η μια μερίδα τασσόταν υπέρ και η άλλη εναντίον της δημοτικής. Κάλεσαν τότε ως διαιτητή της διαμάχης το μεταρρυθμιστή σοσιαλιστή, Νικόλαο Γιαννιό, ο οποίος τάχθηκε με το μέρος των δημοτικιστών.

Ο Άγις Στίνας κάνει συχνές αναφορές στις αναμνήσεις του στο Σέρβο αναρχοσοσιαλιστή Ηλία Γιοβάνοβιτς, η επιρροή του οποίου, όπως λέει, υπήρξε τεράστια στο τότε επαναστατικό κίνημα της Κέρκυρας. Ο Γιοβάνοβιτς ήταν Σέρβος εβραϊκής καταγωγής και ράπτης στο επάγγελμα. Ήταν μέλος της άκρας αριστεράς του Σερβικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και είχε ταξιδέψει σε πολλές χώρες, συμμετέχοντας σε διάφορα κινήματα και εξεγέρσεις. Συνδέθηκε ακόμα με Γάλλους αναρχικούς και είχε πάρει μέρος σε μια μεγάλη ληστεία τράπεζας το 1913 στο Παρίσι. Στην Κέρκυρα κατέφυγε ως λιποτάκτης του σερβικού στρατού το 1915. Μάλιστα, την ίδια εποχή, ως συνέπεια του πολέμου, η σερβική βουλή είχε επίσης καταφύγει στο νησί. Εκτός από τους Σέρβους, στην Κέρκυρα υπήρχαν και Γάλλοι και Ιταλοί στρατιώτες, αλλά οι πρώτοι ήταν αυτοί που άφησαν καλή ανάμνηση εξαιτίας του διεθνισμού και των επαναστατικών ιδεών τους.

Όταν ο Γιοβάνοβιτς αφίχθηκε στην Κέρκυρα, κατέφυγε σε ένα μοναστήρι και άρχισε να εργάζεται κρυφά σε διάφορα χωριά ως ράπτης. Οι ντόπιοι τον προστάτευαν και τον έκρυβαν συνεχώς. Ο Γιοβάνοβιτς ήταν που μίλησε πρώτος στους Κερκυραίους σοσιαλιστές για τον ιμπεριαλιστικό

χαρακτήρα του πολέμου, για τις ιδέες της Ρόζας Λούξεμπουργκ, του Καρλ Λήμπκνεχτ και άλλων διεθνιστών. Αυτοί που επηρεάστηκαν περισσότερο από τις ιδέες του ήσαν οι Αντώνης Μουσούρης, Στέφανος Γισδάκης και Νίκος Βαρότσης. Το 1923 έφυγε από την Ελλάδα και, όπως συνεχίζει ο Άγις Στίνας, μετά από μερικά χρόνια, με μια γενική αμνηστία που δόθηκε, πήγε στη Γιουγκοσλαβία, αλλά συνελήφθη και αργότερα σκοτώθηκε.

Ένας άλλος Σέρβος διεθνιστής που κατέφυγε και αυτός στην Κέρκυρα ήταν ο Ζίτκο Τοπόλοβιτς, ο οποίος υποστήριζε περισσότερο τον «επιστημονικό» σοσιαλισμό.

Ο λογοτέχνης και εισηγητής της λεγόμενης κοινωνικής πεζογραφίας Κωνσταντίνος Θεοτόκης, ήταν η ψυχή του Σοσιαλιστικού Ομίλου Κέρκυρας. Ήταν πολύγλωσσος και πολυταξιδεμένος. Όπως και άλλοι επιφανείς σοσιαλιστές του νησιού (Λιγδόπουλος, Σίδερης, Τζουλάτι και άλλοι), έγινε μέλος του ΣΕΚΕ (ΚΚΕ). Πέθανε σε ηλικία 52 χρονών στην Κατοχή.

Σημαντική επίσης φυσιογνωμία ήταν και ο Ιθακήσιος την καταγωγή Αντώνης Μουσούρης, αδελφός του ηθοποιού Κώστα Μουσούρη και του συγγραφέα Φώτου Γιοφύλλη. Είχε και αυτός τεράστια μόρφωση και ήξερε αρκετές γλώσσες.

Ένας άλλος σοσιαλιστής διεθνιστής και άθεος, ήταν ο γιατρός Στέφανος Γισδάκης, ο οποίος ήταν από τους ελάχιστους που δεν έγινε μέλος του ΣΕΚΕ. Είχε μεγάλο κύρος σε όλο το νησί. Τα καλοκαίρια πήγαινε οικογενειακώς στην Ελβετία και εκεί γνώρισε προσωπικά τον Β.Ι.Λένιν. Τον Σεπτέμβριο του 1915 συμμετείχε στη συνδιάσκεψη των διεθνιστών στο Τσίμμερβαλντ. Πέθανε το 1922 από φυματίωση, σε ηλικία 44 χρονών.

Ο Νίκος Βαρότσης όμως φαίνεται ότι ήταν ο περισσότερο δραστήριος από όλους και με περισσότερη μαρξιστική κατάρτιση. Έγινε μέλος του ΣΕΚΕ, αλλά αποχώρησε γρήγορα καθώς υποστήριζε την αντικοινοβουλευτική τάση του Ιταλού κομμουνιστή Αμαντέο Μπορντίγκα.

Άλλοι σοσιαλιστές που έπαιξαν και αυτοί σημαντικό ρόλο στο επαναστατικό κίνημα της Κέρκυρας εκείνη την εποχή ήταν εκτός από τον Άγι Στίνα, ο Δημοσθένης Λιγδόπουλος, Ο Φρ. Τζουλλάτι, ο Μιχ. Οικονόμου, ο Νίκος Δούμας (που θα το συναντήσουμε αργότερα στην Αίγυπτο), οι ποιητές Νίκος Λευτεριώτης και Σπύρος Νικοκάβουρας και διάφοροι άλλοι, από τους οποίους οι περισσότεροι έγιναν αργότερα μέλη και στελέχη του ΣΕΚΕ.

Το αγροτικό κίνημα και ο Μαρίνος Αντύπας

Με την αποχώρηση των Τούρκων από τη Θεσσαλία, οι αγρότες νόμισαν ότι τα βάσανά τους τελείωσαν οριστικά, ότι η γη θα μοιραζόταν σε όλους ίσα και ότι μια νέα εποχή θα άρχιζε. Αλλά απογοητεύτηκαν όταν διαπίστωσαν ότι παρά την αποχώρηση των Τούρκων, παρέμειναν οι Έλληνες τσιφλικάδες και παρατρεχάμενοί τους, οι οποίοι συνέχισαν να εκμεταλλεύονται άγρια τους αγρότες. Ταυτόχρονα, όμως άρχισε και η αντίσταση των αγροτών, οι οποίοι αρνούσαν την κυριότητα των κεφαλαίουχων στη γη. Παράλληλα με την άρνηση της κυριότητας ή την άρνηση να υπογράψουν οτιδήποτε, άρχισαν και τις καταλήψεις τσιφλικιών τα οποία άρχισαν αμέσως να καλλιεργούνται. Αυτό άρχισε το 1881 πρώτα στο χωριό Σκλάταινα (Ρίζωμα) στα Χάσια Τρικάλων και επεκτάθηκε και σε άλλες περιοχές του Θεσσαλικού κάμπου. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου και οι τότε αρχές, άρχισαν να στέλνουν τη χωροφυλακή και τμήματα στρατού για να εφαρμόζονται οι διάφορες εξαγγελίες και διαταγές τους, αλλά οι αγρότες αντιστέκονταν δυναμικά. Πολλές ήταν οι εξεγέρσεις των αγροτών, οι συγκρούσεις με τα όργανα καταστολής, οι συλλήψεις και πολλές φορές τα χωράφια βιάστηκαν με αίμα. Αλλά και οι μετέπειτα κυβερνήσεις Χ. Τρικούπη και άλλων ακολούθησαν την ίδια τακτική, με αποτέλεσμα ο Θεσσαλικός κάμπος να είναι σχεδόν πάντα ανάστατος.

Το 1883-1884 κυκλοφορούσε μια μικρή εφημερίδα «Οι Εργάται», η οποία πρόβαλε ξεκάθαρα τους αγώνες και τα δίκαια των αγροτών.

Τον Φεβρουάριο του 1900, κυκλοφόρησε στο Βόλο η σοσιαλιστική εφημερίδα «Πανθεσσαλική» από τον Σοφοκλή Τριανταφυλλίδη, η οποία έγινε το κατ' εξοχήν όργανο των αγροτικών συμφερόντων.

Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε επί δεκαετίες. Στις 4 και 5 Ιουνίου 1907, σημειώθηκαν καταστροφικές πλημμύρες στα Τρίκαλα, με εκατοντάδες νεκρούς και εκατοντάδες σπίτια κατεστραμμένα, αλλά η τότε κυβέρνηση δεν έκανε απολύτως τίποτε για να βοηθήσει τους πλημμυροπαθείς. Στις 6 Ιουλίου 1907, έγινε μεγάλο συλλαλητήριο με αίτημα ανοικοδόμηση της πόλης. Αλλά και πάλι η κυβέρνηση δεν έκανε τίποτε. Μέχρι που ξέσπασε βίαιη εξέγερση στις 24 Ιανουαρίου 1908, αλλά και η κυβέρνηση αφού έδωσε κάποιες υποσχέσεις που γρήγορα ξεχάστηκαν.

Το ζήτημα της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών, όχι μόνο στη Θεσσαλία αλλά και σε ολόκληρη την «ελλαδική» επικράτεια, ήταν ένα από τα ζητήματα εκείνα που δέσποζαν στην επικαιρότητα εκείνη την εποχή, ζήτημα της ίδιας βαρύτητας με αυτό του σταφιδικού της Δυτικής Πελοποννήσου. Οι μαχητικές διαδηλώσεις, τα ένοπλα συλλαλητήρια, οι επιθέσεις σε δημόσια κτίρια και οι συμπλοκές με τις δυνάμεις καταστολής, ήταν γεγονότα που διαδέχονταν το ένα το άλλο με πρωτοφανή ταχύτητα.

Το διάστημα 1908-1909 αρκετοί ήσαν εκείνοι οι προπαγανδιστές οι οποίοι περιόδευσαν στα χωριά και τις πόλεις της Θεσσαλίας, προσπαθώντας να διαδώσουν επαναστατικές, σοσιαλιστικές και αναρχικές ιδέες. Εκτός από τον Μαρίνο Αντύπα, τέτοιοι προπαγανδιστές ήσαν ο γιατρός Βασίλης Γρίβας και ο Χαράλαμπος Δημακόπουλος, για τον οποίο λέγεται ότι ήταν αναρχοαγροτιστής.

Ο σημαντικότερος όλων, όμως, ήταν ο Μαρίνος Αντύπας, ο οποίος γεννήθηκε στα Φερεντινάτα Κεφαλονιάς το 1872, γόνος μιας όχι και τόσο πλούσιας οικογένειας. Στο Αργοστόλι έμαθε τα πρώτα γράμματα. Το 1897, ενώ φοιτούσε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθήνας, μυήθηκε στις επαναστατικές ιδέες της εποχής. Έγινε μέλος του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου του Καλλέργη και μάλιστα στις αρχές Φεβρουαρίου 1896 ήταν ομιλητής σε συγκέντρωση 200 περίπου χωρικών στη Βιτρίτσα, όπου μίλησε για το σοσιαλισμό. Αργότερα, με τη διάσπαση του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου, συνεργάστηκε για ένα διάστημα με τον Σοσιαλιστικό Σύνδεσμο «Κόσμος», ενώ αργότερα έγινε μέλος του Σοσιαλιστικού Συλλόγου.

Συμμετείχε, επίσης, το 1896 ως εθελοντής στην εξέγερση της Κρήτης όπου απέσπασε το γενικό θάυμασμό για τη γενναιότητά του. Το 1897 επανήλθε στην Αθήνα με δύο τραύματα στο στήθος. Στην Αθήνα άρχισε να οργανώνει δημόσιες ομιλίες για το σοσιαλισμό και τις επαναστατικές ιδέες, ενώ τον ίδιο χρόνο (1897) οργάνωσε και μίλησε σε συλλαλητήριο στην Ομόνοια εναντίον των Μεγάλων Δυνάμεων και του βασιλικού καθεστώτος της Ελλάδας, κατηγορώντας τους για την ήττα στον πόλεμο του χρόνου αυτού. Για το συλλαλητήριο αυτό συνελήφθη και παραπέμφθηκε σε δίκη, στις 8 Ιανουαρίου 1898, όπου καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλάκιση.

Όταν αποφυλακίσθηκε, προσπάθησε να συνεχίσει τις σπουδές του, αλλά, τελικά, τις εγκατέλειψε και εγκαταστάθηκε στην Κεφαλονιά, όπου στις 29 Ιουλίου 1900 εξέδωσε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Ανάστασις». Με τα άρθρα του, όμως, προκάλεσε διώξεις και μηνύσεις και η εφημερίδα έκλεισε μόλις στο πρώτο της φύλλο.

Το 1905 ο Αντύπας πρέπει να μίλησε και σε άλλο συλλαλητήριο για το Κρητικό Ζήτημα. Γράφει στις 15 Αυγούστου 1905 η καθημερινή εφημερίδα της Πάτρας «Νεολόγος»:

«ΑΘΗΝΑ 14 Αυγούστου

ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΟΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΡΗΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΑΝΑΡΧΙΚΗ - ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΡΗΤΟΡΟΣ

Το απόγευμα διωργανώθη το προαγγελθέν συλλαλητήριον διά το Κρητικόν ζήτημα. Οι εν Πειραιεί Κρήτες και Κεφαλλήνες συγκεντρωθέντες ενωρίς ανήλθον εις Αθήνας ένθα συνηνώθησαν εις τους

Στύλους του Ολυμπίου Διός μετά των εκεί συγκεντρωθέντων Κρητών και Κεφαλλήνων ως και πλήθους άλλου κόσμου των Αθηνών.

Μετά παρέλευσιν ολίγων λεπτών από της συγκεντρώσεως του πλήθους, μέσω του οποίου διεκρίνοντο μερικά σημαία των δύο ήσαν περιβεβλημένοι διά μελανού κρεπίου, εις ένδειξιν πένθους, ωμίλησε πρώτος ο κ. Κανελλίδης προς το συνηγμένον πλήθος περί του σκοπού της διοργανώσεως του Συλλαλητηρίου, μεθ' ο ανέγνωσε ψήφισμα δια του οποίου ο λαός διαμαρτύρεται προς τας Δυνάμεις και την Κυβέρνησιν δια την φάσιν του Κρητικού ζητήματος και παρακαλεί, όπως αι Δυνάμεις και η Ελληνική Κυβέρνησις συντρέξουν υπέρ της αιτίας λύσεως του Κρητικού ζητήματος και συμφώνως προς τους πόθους των Κρητών.

Μετά τον κ. Κανελλίδην, τον λόγον έλαβεν ο κ. Αντύπας, όστις επετέθη αναρχικώτατα και δριμύτατα κατά του Βασιλέως διά τα συνεχή ταξείδια εις Ευρώπην, την απουσίαν Του εκ της Ελλάδος κατά τας κρίσιμους αυτάς περιστάσεις και είπων άλλα λίαν αντιβασιλικά και αναρχικά. Επίσης επετέθη κατά της Ρωσσίας δια την τελευταίως εν' Κρήτη στάσιν αυτής απέναντι των δεινοπαθόντων Κρητών και τέλος μετά πολλής δριμύτητος έψεξε την εν γένει κατάστασιν και την φάσιν ήν έλαβον τα Κρητικά. Κατά την διάρκειαν του Συλλαλητηρίου παρίστατο ο διευθυντής της αστυνομίας κ. Παπούλας μεθ' όλων των αστυνόμων και αρκετής δυνάμεως αστυφυλάκων και παρηκολούθουν τα του Συλλαλητηρίου.

Μετά τα πέρας της αναρχικής αγορεύσεως του κ. Αντύπα οι διαδηλωταί εξεκίνησαν εν σώματι και κατηρθύνθησαν εις την οδόν Σταδίου, ένθα από του εξώστου των γραφείων της «Αστραπής» ωμίλησεν ο Διευθυντής αυτής κ. Γιολδάσης. Εκείθεν οι διαδηλωταί μετέβησαν εις την πλατείαν της Ομονοίας, ένθα εξεφώνησε λόγον ο κ. Δημητράς, συστήσας, όπως ο λαός αγρυπνή και περιφρουρή τα δίκαιά του.

Κατόπιν τούτων εξελέγη Επιτροπή εκ διαφόρων πολιτών, ήτις αύριον θα παρουσιασθή εις τον κ. Πρωθυπουργόν και επιδώσῃ το ψήφισμα.

ΚΑΤΑΔΙΩΞΙΣ ΡΗΤΟΡΟΣ

Μετά την λήξιν του Συλλαλητηρίου και της εις τα ίδια αποχωρήσεως των διαδηλωτών, αμέσως διετάχθη η καταδίωξις του εκ των ως ανωτέρω ρητόρων κ. Μαρίνου Αντύπα, όστις κατά την αγόρευσίν του ωμίλησεν κατά του προσώπου του Βασιλέως και εν γένει ανέπτυξεν αναρχικά θεωρίας. Ο κ. Αντύπας μετά την αγόρευσίν του επέβη αμάξης και εξηφανίσθη. Ως εγνώσθη, ούτος εν Αργοστολίω οπόθεν κατάγεται, κατά το 1897 κατεδιώχθη διά τας αναρχικάς του ιδέας τας οποίας εδημοσίευσεν εις υπ' αυτού εκδιδομένην εφημερίδα υπό το όνομα «Ανάστασις».

Το 1903 εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία, στο σπίτι του πλούσιου θείου του Γεωργίου Σκιαδαρέσση, ο οποίος ήταν σοσιαλιστής. Εκεί αποφάσισαν να γυρίσουν στην Ελλάδα. Ο θείος του αγόρασε κάποια κτήματα στη Θεσσαλία όπου και εγκαταστάθηκε. Το 1904, ο Μαρίνος Αντύπας επέστρεψε στην Κεφαλονιά και στις 3 Ιουνίου επανέκδωσε την «Ανάστασις», η οποία κυκλοφορούσε κάθε Σάββατο και την έγραφε μόνος του ο Αντύπας, με τη βοήθεια, κάποιες φορές, φίλων και συνεργατών του. Παράλληλα, ίδρυσε το Λαϊκό Αναγνωστήριο «Η Ισότης», το οποίο ήταν πολιτική και εκπαιδευτική λέσχη που την διηύθυνε ο Αντύπας μέχρι τα μέσα περίπου του 1906, οπότε εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλία. Εκεί γίνονταν διάφορες εκδηλώσεις στις περισσότερες από τις οποίες ομιλητής ήταν ο Αντύπας. Επίσης, το 1906 έβαλε υποψηφιότητα στις εκλογές στην επαρχία Κρανιάς, πήρε 2.550 ψήφους, αλλά δεν κατάφερε να εκλεγεί.

Έτσι, βρέθηκε επιστάτης στα κτήματα του θείου του στη Θεσσαλία. Αλλά ακόμα και ως επιστάτης, ο Αντύπας έγινε γρήγορα αρκετά αγαπητός ανάμεσα στους αγρότες, γιατί αποκάλυπτε διαρκώς τα σκάνδαλα και τις καταχρήσεις των τσιφλικάδων και των συνεργατών τους. Είχε ήδη διαμορφώσει μια προσωπική ιδεολογική θεώρηση που ήταν ένα μίγμα κοινωνικού χριστιανισμού, επαναστατικών στοιχείων της σοσιαλδημοκρατίας και αναρχικών ιδεών. Διακήρυσσε ότι η επανάσταση ήταν η μοναδική λύση στα δεινά. Ταυτόχρονα, έκανε και επαναστατική προπαγάνδα

στους αγρότες, διατρέχοντας τα χωριά του νομού Λάρισας, με έναν από τους βασικούς του συνεργάτες το Θανάση Καραλόπουλο. Ήδη από το 1906 το αγροτικό κίνημα στα χωριά της Λάρισας είχε γίνει ιδιαίτερα μαχητικό, με επικεφαλής το γιατρό Καραπαναγιώτη. Λέγεται δε ότι ο Αντύπας βάφτισε και δύο κοριτσάκια με το όνομα Αναρχία.

Γρήγορα ήρθε σε σύγκρουση με τον Αριστείδη Μεταξά και με τον Κυριακό, οι οποίοι ήταν φίλοι του θείου του και είχαν έρθει στην Ελλάδα μαζί του από τη Ρουμανία. Ταυτόχρονα, οι κρατικοί μηχανισμοί άρχισαν να κινούνται εναντίον του. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1906, στο κέντρο της Λάρισας, σε κάποια συγκέντρωση, ο τότε νομάρχης Λάρισας Κ. Νιώτης, τον κατηγορήσε δημόσια. Ο θείος του, ο εξάδελφός του Παναγιώτης Σκιαδαρέσης, και ο Κεφαλλονίτης τηλεγραφετής Τζανάτος, του συμπαραστάθηκαν. Μάλιστα, ο Αντύπας συνελήφθη τότε και δικάστηκε για επαναστατική προπαγάνδα, αλλά η επίσημη κατηγορία ήταν ότι δήθεν επιτέθηκε στο γαιοκτήμονα και βουλευτή Αγιάς Αγαμέμνονα Σλήμαν. Ο Αντύπας όμως συνέχισε απτόητος την προπαγάνδα του. Το κέντρο της δράσης του ήταν το χωριό Λασποχώρι, του οποίου όλοι οι κάτοικοι ήσαν με το μέρος του. Οι τσιφλικάδες τότε συνωμότησαν να τον δολοφονήσουν. Στις 12 και 23 Φεβρουαρίου, ο Αντύπας έγραψε στην εφημερίδα «Πανθεσσαλική», που εκδιδόταν στο Βόλο, τα δύο τελευταία του άρθρα. Στις 8 Μαρτίου 1907, βρισκόταν στη Λάρισα και αργά το βράδυ της ίδιας μέρας έφθασε στον Πυργετό, όπου διέμεινε μαζί με τον Γιάννη Κυριάκο, ο οποίος ήταν επιστάτης των κτημάτων του Σλήμαν. Εκεί ο Κυριακός τον πυροβόλησε στο κεφάλι, τραυματίζοντάς τον ελαφρά, αλλά καθώς ο Αντύπας προσπάθησε να διαφύγει, ο Κυριάκος τον πυροβόλησε από πίσω και ξενύχνησε λίγο αργότερα στην αγκαλιά του ξαδέλφου του. Ο Κυριάκος συνελήφθη αμέσως και το δικαστήριο προσπάθησε αργότερα να τον απαλλάξει.

Η σωρός του Μαρίνου Αντύπα εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στο ξενοδοχείο Μουστάκα στη Λάρισα και στις 11 Μαρτίου 1907 ξεκίνησε μια πομπή χιλιάδων οργισμένων αγροτών μέχρι την εκκλησία. Εκφωνήθηκαν αρκετοί λόγοι και ετάφη στο Λασποχώρι. Στις 18 Μαρτίου 1907 έγινε στις Στήλες του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, πολιτικό μνημόσυνο για τον Μαρίνο Αντύπα, στο οποίο συμμετείχαν 300 περίπου άτομα.

Την επαναστατική προπαγάνδα του Μαρίνου Αντύπα συνέχισαν, κυρίως στην Κεφαλονιά και την Ιθάκη, διάφοροι άλλοι οραματιστές και προπαγανδιστές, από τους οποίους οι περισσότεροι ήσαν ομοϊδεάτες και συνεργάτες του Αντύπα στο Λαϊκό Αναγνωστήριο «Η Ισότης» και σε άλλες ενέργειες. Η πιο σημαντική περίπτωση από τους συνεχιστές του έργου του Μαρίνου Αντύπα, ήταν ο Σπύρος Αρσένης, ο οποίος γεννήθηκε στην Κεφαλονιά το 1839 και ήταν ράφτης στο επάγγελμα. Συνέχισε την έκδοση της εφημερίδας «Ανάστασις» για έναν ακόμα χρόνο. Ήταν επίσης ανταποκριτής της εφημερίδας «Εργάτης» του Βόλου. Αυτός είχε συγκροτήσει μια ομάδα υποστηρικτών της σκέψης του Αντύπα, η οποία συνέχισε τη δράση της μέχρι το 1912, περίπου, αν και το 1910 οι περισσότεροι συνδέθηκαν με τον Πλάτωνα Δρακούλη. Δύο από αυτούς ήταν συνυποψήφιοι με τον τελευταίο στις τότε εκλογές.

Μια άλλη επίσης σημαντική περίπτωση ήταν ο φιλόλογος Νικόλαος Μαζαράκης, ο οποίος αναμείχθηκε στη σοσιαλιστική κίνηση της Κεφαλονιάς, της Λευκάδας και της Κέρκυρας, ενώ εξέδωσε τις εφημερίδες «Μαρίνος Αντύπας» το 1908, «Φωστήρ» το 1912 και «Πυρ» τη δεκαετία του 1920, όταν πλέον συμμετείχε στην επίσημη πολιτική. Άλλοι συνεχιστές με διάφορους τρόπους του έργου του Μαρίνου Αντύπα, ήσαν ο διάκονος Ιωάννης Κονιδάρης, ο καλόγηρος Καγκελάρης από το Ληξούρι, ο Δημοσθένης Αρτουλάρης από τη Σάμο, ο Ε. Μοσχόπουλος, ο Π. Μαράτος, ο Σ. Φραγκόπουλος, ο καθηγητής Παναγιώτης Λορεντζάτος, ο Αντώνης Καλαύριας, ο σατυρικός ποιητής, Γεώργιος Μολφέτας, αλλά και αρκετοί μαθητές του Γυμνασίου Αργοστολίου οι οποίοι, κατόπιν προτροπών του Αντύπα, συγκρότησαν το σύλλογο «Πρόοδος».

Το Κιλελέρ

Στο μεταξύ, το αγροτικό κίνημα έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις στη Θεσσαλία. Στις 27 Φεβρουαρίου 1910, πραγματοποιήθηκαν αγροτικά συλλαλητήρια στην Καρδίτσα, στους Σοφάδες και στα Φάρσαλα, με αίτημα την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Στην Καρδίτσα 15.000 αγρότες συγκεντρώθηκαν με όπλα και μαύρες και κόκκινες σημαίες. Οι αγρότες από το χωριό Καλιφώνι μπήκαν στην πόλη με αναρχικά συνθήματα, όπως «Κάτω τα κόμματα», «Απαλλοτρίωση», «Ζήτω η αγροτική ιδέα», «Λευτεριά» κ.λπ. Αποκλείστηκε ο σιδηροδρομικός σταθμός, αφού ακινητοποιήθηκε ένα τραίνο και τραβέρσες στήθηκαν στις γραμμές για να σταματήσουν ένα άλλο που ερχόταν. Ο μηχανοδηγός αρνήθηκε να σταματήσει και οργισμένοι αγρότες πετροβόλησαν το τραίνο, ενώ συγκρούστηκαν με την έφιππη χωροφυλακή. Το βράδυ διαλύθηκαν.

Στους Σοφάδες οπλισμένοι αγρότες σταμάτησαν το τραίνο που πήγαινε στην Καρδίτσα και αποβιβάστηκαν σε αυτό, χωρίς ούτε ένας να πληρώσει εισιτήριο. Στα Φάρσαλα από την προηγούμενη μέρα έκλεισαν όλα τα καταστήματα μετά από διαταγή μιας επιτροπής αγροτών. Ένας έμπορος τοκογλύφος δεν έδωσε σημασία και οι αγρότες του έσπασαν το κατάστημα. Τις επόμενες μέρες επιβλήθηκε, όμως, κρατική τρομοκρατία και δεκάδες αγρότες συνελήφθησαν ως πρωταίτιοι ή συμμετέχοντες στις εκδηλώσεις αυτές.

Την 1η Μαρτίου 1910, 400 χωρικοί, οπλισμένοι με γκράδες (πολεμικά όπλα της εποχής), πήγαν στο σιδηροδρομικό σταθμό του χωριού Ορφανά και σταμάτησαν το τραίνο και το κατέλαβαν, δηλώνοντας ότι αν δεν γίνει η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, την επόμενη φορά θα καταστρέψουν το σταθμό. Την ίδια μέρα, στα χωριά Τσαχμάτ, Κοντού και Κρύα Βρύση Φαρσάλων, αγρότες επιτέθηκαν και έκαψαν αποθήκες τσιφλικάδων. Οι διάφορες κινητοποιήσεις, όμως, συνεχίστηκαν, όπως, για παράδειγμα, ένα ένοπλο και αρκετά επαναστατικό συλλαλητήριο στην πόλη της Καρδίτσας, στις 11 Νοεμβρίου 1909.

Στις 6 Μαρτίου 1910, προγραμματίστηκε αγροτικό συλλαλητήριο στη Λάρισα. Στην αρχή, οι αγρότες θέλησαν να κατέβουν οπλισμένοι, αλλά κάποιοι δήμαρχοι, πολιτικοί και άλλοι κατόρθωσαν να τους πείσουν να κατέβουν άοπλοι. Έτσι και έγινε. Το κάθε χωριό εισερχόταν στην πόλη με μαύρες και κόκκινες σημαίες. Η Λάρισα στρατοκρατείτο στην κυριολεξία. Αλλά στο χωριό Κιλελέρ (σημερινή Κυψέλη) οι αγρότες κατέλαβαν το τραίνο και θέλησαν να πάνε στη Λάρισα χωρίς να πληρώσουν εισιτήριο. Μέσα στο τραίνο βρισκόταν και ο διευθυντής της Εταιρίας Θεσσαλικών Τραίνων «Λαρισαϊκή» Πολίτης, με κάποιον Φίσερ, Γερμανό δημοσιογράφο. Όταν έμαθε ότι οι αγρότες δεν ήθελαν να πληρώσουν εισιτήριο, διέταξε τους σιδηροδρομικούς να τους κατεβάσουν κάτω. Οι αγρότες υπάκουσαν, γιατί στο τραίνο υπήρχε και στρατός. Αλλά ξαφνικά κατάλαβαν ότι δεν έκαναν καλά και άρχισαν να πετροβολούν το τραίνο και να γιουχάρουν τον Πολίτη. Το τραίνο ξεκίνησε, αλλά μετά από ένα χιλιόμετρο το σταμάτησαν 1.000 περίπου αγρότες που απαίτησαν να πάνε δωρεάν στη Λάρισα. Ο Πολίτης άρχισε να βρίζει τους αγρότες, ενώ διατάχθηκαν οι στρατιώτες να πυροβολήσουν. Έτσι σκοτώθηκαν δύο αγρότες, ενώ μερικοί άλλοι τραυματίστηκαν. Το τραίνο έφθασε στο σταθμό Τσουλάρ, όπου βρίσκονταν άλλοι αγρότες, οι οποίοι φώναζαν συνθήματα, όπως «Ζήτω η Λευτεριά» και «Κάτω οι τσιφλικάδες» και άρχισαν και αυτοί να πετροβολούν το τραίνο. Ακολούθησαν νέοι πυροβολισμοί από τους στρατιώτες, με αποτέλεσμα άλλους δύο νεκρούς αγρότες. Οι 4 νεκροί του Κιλελέρ ήταν οι Στέφανος Ακριβούσης, Αντώνιος Δημητρίου, Στέφανος Ευαγγέλου και Αθανάσιος Σαρτζιλαριώτης.

Όταν μαθεύτηκαν τα συμβάντα αυτά στη Λάρισα, οι συγκεντρωμένοι αγρότες εξαγριώθηκαν. Ο στρατός τους διέταξε να διαλυθούν, αλλά αυτοί αρνήθηκαν και προχώρησαν προς τον σιδηροδρομικό σταθμό. Ο στρατός πυροβόλησε και αρκετοί αγρότες τραυματίστηκαν. Άρχισαν μάχες, ενώ τρεις έφιπποι στρατιώτες γκρεμίστηκαν από τα άλογα τους. Τραυματίστηκε ένας υπίλαρχος. Οι αγρότες έσπασαν τον κλοιό του στρατού και προχώρησαν. Ένας ανθυπίλαρχος που διέταξε τους στρατιώτες, με τη φράση «Χτυπάτε τα σκυλιά, τους αναρχικούς», τραυματίστηκε στο χέρι από πέτρα.

Ενώ οι συμπλοκές εξελίσσονταν, μπήκαν στην πόλη 1.000 περίπου αγρότες, που έρχονταν από διάφορα χωριά και ρίχτηκαν και αυτοί στις μάχες, με πέτρες, καδρόνια, ξύλα και άλλα αντικείμενα. Οι αγρότες έσπασαν και πάλι τον κλοιό του στρατού και έφθασαν στην κεντρική πλατεία της Λάρισας. Στο ξενοδοχείο «Πανελλήνιον» ο στρατός - ένας λόχος μηχανικού - διατάχθηκε να ανοίξει πυρ αλλά οι στρατιώτες αρνήθηκαν να πυροβολήσουν και ενώθηκαν με τους αγρότες. Στην πλατεία δύο πολιτικοί επιχειρήσαν να βγάλουν λόγο, αλλά οι αγρότες τους απάντησαν: «Δεν θέλουμε λόγια σήμερα, αύριο τα λέμε που θα έρθουμε πάλι και θα έρθουμε με τους γκράδες. Ας όψεστε εσείς οι δήμαρχοι που μας πήρατε στο λαιμό σας. Καλά θέλαμε εμείς να κατεβούμε με τους γκράδες, μα δεν μας αφήσατε και μας φέρατε εδώ να μας σφάζουν σαν τα σκυλιά».

Τα γεγονότα αυτά πυροδότησαν επαναστατικές τάσεις σε όλη την περιοχή, γιατί παρόμοια γεγονότα εκτυλίχθηκαν την ίδια μέρα ή τις ίδιες μέρες στα Φάρσαλα καθώς και σε διάφορα άλλα μέρη της Θεσσαλίας, σύμφωνα με δημοσιεύματα της εφημερίδας «Πανθεσσαλική», ενώ τα γεγονότα απέκτησαν διεθνή προβολή και ενδιαφέρον.

Στις 15 Νοεμβρίου 1910, ο τότε πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος επισκέφθηκε τα Τρίκαλα και αναμενόταν να μεταβεί στο Βόλο. Ενώ επέβαινε στο τραίνο, περίπου 11 χιλιόμετρα ανατολικά της Καρδίτσας κάποιος είχε τοποθετήσει σιδερένιους πασσάλους στη γραμμή για να ακινητοποιήσουν το τραίνο, αλλά ο οδηγός κατάφερε και το σταμάτησε έγκαιρα. Ο Βενιζέλος δήλωσε επί τόπου ότι κάποιος αγρότης τοποθέτησε τους πασσάλους εκεί, σε μια προσπάθεια να εκτροχιαστεί το τραίνο επειδή ο ίδιος ήταν υπέρ των τσιφλικάδων. Έτσι, το γεγονός αυτό προβλήθηκε ως απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου. Άρχισαν συλλήψεις και, τελικά, οδηγήθηκε στο Κακουργιοδικείο Λαμίας με βαριές κατηγορίες, ο αγρότης Απόστολος Πούλιος. Αλλά στις 18 Ιουνίου ο Πούλιος αθώωθηκε.

Η επαναστατική δράση στο στρατό και το κίνημα των παλαιών πολεμιστών

Οι στρατιώτες που παρέμειναν στο μικρασιατικό μέτωπο επί αρκετά χρόνια, επιστρέφοντας στην Ελλάδα, πέρα από τις «ένδοξες» εμπειρίες τους, έφεραν μαζί τους και αρκετές σοσιαλιστικές και επαναστατικές ιδέες. Με την επιστροφή τους το 1922-1923, είχαν ήδη ορκιστεί να τελειώνουν μια και καλή με τους εσωτερικούς εχθρούς τους, δηλαδή τους τσιφλικάδες και τα όργανά τους. Έτσι, άρχισαν να οργανώνονται σε πόλεις και χωριά, αποτελώντας το κίνημα των παλαιών πολεμιστών το οποίο έθεσε άμεσα το ζήτημα της τιμωρίας των υπεύθυνων για τη Μικρασιατική Καταστροφή και την απαλλοτρίωση και αναδιανομή των τσιφλικιών. Ακόμα και μετά την εκτέλεση των «6» στο Γουδί, το κίνημα δεν σίγησε, αλλά απαίτησε θέσεις εργασίας και έθεσε εκ νέου το ζήτημα της διανομής των τσιφλικιών.

Αρχικά, το κίνημα έτεινε προς την υποστήριξη της κυβέρνησης Πλαστήρα-Γονατά, αλλά όταν αυτή προχώρησε σε περιορισμένη απαλλοτρίωση τσιφλικιών χωρίς να λάβει υπ' όψη της τους παλαιούς πολεμιστές, ξέσπασε ένα τεράστιο κίνημα σε όλη τη χώρα το οποίο στράφηκε εναντίον της κυβέρνησης με βίαιο τρόπο.

Μία από τις πρώτες συγκρούσεις του κινήματος με το κράτος ήταν τον Δεκέμβριο του 1921, όταν συλλαλητήριο αγροτών που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα με αρχικό αίτημα την ελεύθερη εξαγωγή λαδιού, μετατράπηκε σε μαχητική αντιπολεμική διαδήλωση. Με πυροβολισμούς και δυναμίτες και με το σύνθημα «Κάτω ο πόλεμος», οι αγρότες έγιναν κύριοι της πόλης της Κέρκυρας. Διμοιρία στρατού ενώθηκε με το λαό. Οι ενισχύσεις του στρατού και της αστυνομίας

όμως επέβαλλαν την τάξη με τη βία.

Τις ίδιες ημέρες, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα διαδήλωση των παλαιών πολεμιστών που κατευθύνθηκε προς τη βουλή. Όταν οι διαδηλωτές έφτασαν εκεί δέχθηκαν επίθεση από τη φρουρά με αποτέλεσμα να αρχίσουν συγκρούσεις κατά τις οποίες συνελήφθησαν 9 άτομα τα οποία φυλακίστηκαν. Τις επόμενες ημέρες ακολούθησε κύμα συλλήψεων και περίπου 300 άτομα συνελήφθησαν εξορίστηκαν σε διάφορα μέρη της χώρας.

Το 1922 στην περιοχή Τυρνάβου-Αμπελώνα, έγινε κατάληψη των εκεί τσιφλικιών που άρχισαν να καλλιεργούνται από τους αγρότες. Οι καταλήψεις τσιφλικιών επεκτάθηκαν και στην περιοχή Καστρακίου-Καλαμπάκας, όπου καταλήφθηκαν τα κτήματα των μοναστηριών. Όταν η κυβέρνηση έστειλε στρατό για να επιβάλλει την τάξη, σε όλα σχεδόν τα χωριά της Θεσσαλίας ξέσπασε ένοπλη εξέγερση. Όλοι, άνδρες και γυναίκες, κυκλοφορούσαν οπλισμένοι.

Η μεγαλύτερη δύναμη του κινήματος των παλαιών πολεμιστών βρισκόταν στη Θεσσαλία. Το 1924 στην περιοχή Τυρνάβου κατελήφθησαν τσιφλίκια. Τον Ιανουάριο του 1925 κατελήφθησαν μοναστηριακές εκτάσεις γης στο Καστράκι Καλαμπάκας. Εναντίον των καταληψιών στάλθηκε δύναμη χωροφυλακής, αλλά στάθηκε ανίκανη να κάμψει τους εξεγερμένους. Τότε στάλθηκε ιππικό από τη Λάρισα. Έγινε αμέσως συγκέντρωση 150 παλαιών πολεμιστών και άλλων στην πλατεία του χωριού. Μπροστά-μπροστά ήταν τραυματίες πολέμου και γυναίκες με ξύλα και άλλα αντικείμενα έτοιμες για σύγκρουση. Στις 2 Φεβρουαρίου 1925 έγινε στα Τρίκαλα συγκέντρωση αλληλεγγύης παλαιών πολεμιστών, αγροτών, αλλά και εργατριών υφαντουργίας, αρκετές χιλιάδες άτομα.

Αποφασίστηκε να γίνει πορεία στη Νομαρχία για να απαιτηθεί η αποχώρηση της χωροφυλακής και τους στρατού από το Καστράκι. Στις γέφυρες του ποταμού Ληθαίου οι διαδηλωτές παρέσυραν μαζί τους και τις φρουρές χωροφυλακές που είχαν τοποθετηθεί εκεί. Όταν έφτασαν στη Νομαρχία, ο νομάρχης αρνήθηκε να τους δεχτεί. Τότε το πλήθος κατέλαβε το κτίριο και αναγκάστηκε ο νομάρχης με τη βία να υπογράψει τα αιτήματα. Καλέστηκε ο στρατός ο οποίος διέλυσε το πλήθος με τα όπλα. Το αποτέλεσμα ήταν 6 νεκροί - οι εργάτες Μ. Ράδος, Γ. Ντάλας, Ν. Νταβάρας και Ν. Στεφίκος και οι αγρότες Κ. Βουτσελάς και Δ. Κούτρας - και 45 τραυματίες, μεταξύ των οποίων και ο αγροτιστής, Απόστολος Παγκούτσος, ο οποίος εκείνη την εποχή λέγεται ότι ήταν επηρεασμένος από αναρχικές ιδέες, αργότερα προσχώρησε στο ΚΚΕ και, τέλος, έγινε βουλευτής Τρικάλων και υπουργός. Το 1966 με αυτή την ιδιότητα εξέδωσε το μικρό βιβλίο «Λαϊκά κινήματα δια μέσου των αιώνων», όπου υιοθετούσε αντικομμουνιστικές ιδέες.

Στους κόλπους του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία και εξαιτίας της παράτασης του πολέμου, δημιουργήθηκαν αρχικά κάποιες χαλαρές παρέες, οι οποίες εξελίχθηκαν γρήγορα σε επαναστατικές συγκροτημένες ομάδες και αντιπολεμικούς πυρήνες σε όλες σχεδόν μονάδες του στρατού. Οι πυρήνες αυτοί συνδέθηκαν μεταξύ τους μέσω μιας κεντρικής συντονιστικής επιτροπής. Το ΣΕΚΕ έτρεξε από την αρχή να καθοδηγήσει τους πυρήνες αυτούς, οι οποίοι είχαν στην πλειοψηφία τους ξεπηδήσει αυθόρμητα και έως ένα βαθμό το κατάφερε. Μάλιστα, από τους κόλπους του κινήματος αυτού ξεπήδησαν αρκετά κατοπινά στελέχη του κόμματος αυτού (Πουλιόπουλος, Χαίνογλου, Νίκολης, Μοναστηριώτης, Ευαγγελόπουλος, Νικολινάκος, Καρασκόγιας και άλλοι, από τους οποίους οι περισσότεροι αργότερα συγκρότησαν την «Αριστερή Αντιπολίτευση» του ΚΚΕ). Οι πυρήνες αυτοί διεξήγαγαν αντιπολεμική προπαγάνδα στους στρατώνες και τα πολεμικά πλοία, κυρίως με τη διανομή χιλιάδων προκηρύξεων, αφού τα μέλη τους ήσαν, όπως είπαμε, στρατιώτες και οι ίδιοι.

Μία από τις πρώτες οργανωμένες (αλλά με στοιχεία αυθόρμητου) στάσεις στο στρατό, σημειώθηκε τον Αύγουστο του 1919, όταν σε μονάδα της 1ης μεραρχίας, 200 στρατιώτες υποστήριξαν συνάδελφό τους που συνελήφθη από το λοχαγό του με δέμα της εφημερίδας «Ριζοσπάστης», που δεν ήταν τότε ακόμα όργανο του ΣΕΚΕ. Οι 200 αυτοί στρατιώτες τον απελευθέρωσαν δυναμικά. Αργότερα, συνελήφθησαν περίπου 10 από αυτούς.

Ο Άγις Στίνας έγραψε, ανάμεσα στα άλλα (τον Δεκέμβριο του 1982 σε άρθρο με τίτλο «Το κίνημα στο στρατό τότε και τώρα», στο «Περιοδικό για το στρατό»):

«Στρατιωτική επαναστατική οργάνωση είχε δημιουργηθεί στο Μικρασιατικό μέτωπο το 1921-22. Υπήρχε μια Κεντρική Επιτροπή, της οποίας το κύριο στέλεχος ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος. Υπήρχαν συγκροτημένες ομάδες σε όλες σχεδόν τις στρατιωτικές μονάδες, που συνδέονταν με αυτή την Κ.Ε.. Αυτή η οργάνωση είχε αναπτύξει μια πολύ σοβαρή αντιπολεμική και αντιμιλιταριστική δράση σ' όλο το μέτωπο.

Η αλήθεια είναι δεν υπήρχε τότε καμιά οργανωμένη αστυνόμευση εκ μέρους του κράτους ή των στρατιωτικών αρχών. Στη Θεσσαλονίκη π.χ. μια ομάδα νέων, δίχως την άδεια της Κεντρικής ή Περιφερειακής Επιτροπής του Κ.Κ., είχαμε αναλάβει και στέλναμε κάθε βδομάδα δέματα με προκηρύξεις, μπροσούρες, «Φωνή του Εργάτη», «Ριζοσπάστη» στο μέτωπο.

...Εδώ είναι ίσως απαραίτητη μια παρατήρηση: Η θέση της Κομμουνιστικής Διεθνούς για υποστήριξη στον Κεμάλ δυσκόλευε τη δική μας προπαγάνδα και την απήχησή της στις μάζες. Τα σωστά για μας συνθήματα, που σωστά εξέφραζαν το περιεχόμενο του αγώνα έπρεπε να ήταν: Συναδέλφωση του ελληνικού και τουρκικού στρατού και κοινή πάλη όλων των εργαζομένων ανεξάρτητα από εθνικότητα, θρησκεία, χρώμα για την ανατροπή του καπιταλισμού και τη δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων».

Από το 1921 έως τον Ιούνιο του 1922 κυκλοφορούσε από ομάδα στρατιωτών σε στρατιωτική μεταγωγική μονάδα του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, μια επαναστατική αντιπολεμική εφημερίδα με το όνομα «Ειρήνη». Εκτός από την εφημερίδα αυτή, το κίνημα κυκλοφόρησε και άλλες εφημερίδες και έντυπα στον «ελλαδικό» χώρο, από τα οποία το πιο σημαντικό ήταν η εφημερίδα «Νέος Αγών» που κυκλοφορούσε στα Γιάννινα. Τόσο η εφημερίδα αυτή όσο και η τοπική οργάνωση των παλαιών πολεμιστών ήταν τόσο δραστήρια και επαναστατική που τον Δεκέμβριο του 1924, συνελήφθη ο ηγετικός της πυρήνας και σταμάτησε η κυκλοφορία της εφημερίδας «Νέος Αγών» και κατασχέθηκε το αρχείο της. Με την οργάνωση αυτή συνεργαζόταν και ο Γιαννιώτης Εβραίος ποιητής Γιοσέφ Ελιγιά.

Στο μεταξύ, τον Οκτώβριο του 1921, στο Ουσάκ της Μ. Ασίας, συνελήφθησαν μερικοί στρατιώτες, οι οποίοι, ανάμεσα στα άλλα, μετέφεραν και αντιπολεμικές μπροσούρες με στρατιωτικό αυτοκίνητο. Στο ίδιο μέρος, στο διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου 1922, ομάδες επαναστατών στρατιωτών προπαγάνδιζαν τη λιποταξία ως το μόνο τρόπο απαλλαγής από τα δεινά του πολέμου. Όμως, οι πιο οργανωμένοι αντιπολεμικοί πυρήνες στρατιωτών δρούσαν στη Σμύρνη, στο Αφιόν Καραχισάρ, στην Κιουτάχεια και τη Φιλαδέλφεια και η πιο αξιόλογη προπαγάνδα γινόταν ανάμεσα στους τηλεγραφητές. Τον Αύγουστο του 1922, στην τοποθεσία Ουτουράκ, κοντά στο Τουλού Μπονάρ, στασίασε ολόκληρος λόχος, με αφορμή την επιμονή του διοικητή του συντάγματος όπου ανήκε να μην αντικαταστήσει το λόχο από τα φυλάκια.

Είναι σχεδόν βέβαιο ότι αν η παρασκηνιακή στήριξη των ξένων δυνάμεων και η έκβαση στο πεδίο της μάχης ευνοούσε τα σχέδια του ελληνικού ιμπεριαλισμού για κατάληψη της Αγκυρας, θα υπήρχε διαφορετική αντιμετώπιση των αντιπολεμικών διεθνιστικών συνθημάτων. Όμως αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι με την ήττα του ελληνικού στρατού μεγάλες μάζες στρατιωτών αναρωτήθηκαν τι δουλειά έχουν στα βάθη της Τουρκίας και ποιοι υπήρξαν οι πληθυσμοί που τους κάλεσαν. Η κατάρρευση του μετώπου οδήγησε στην κατάρρευση της μέχρι πρότινος εθνικής ή όποιας άλλης συνείδησης. Έτσι, καθ' όλο σχεδόν το διάστημα της υποχώρησης του ελληνικού στρατού, η πειθαρχία είχε εκλείψει εντελώς και οι αξιωματικοί ήσαν ανίσχυροι και είχαν χάσει τη δύναμη επιβολής τους στους στρατιώτες. Στο Σαλιχλί ένας συνταγματάρχης λίγο έλειψε να λιντσαριστεί. Στη Φιλαδέλφεια περίπου 10.000 στρατιώτες επιχειρήσαν να επιτεθούν σε αξιωματικούς επειδή τους συνέστησαν να φύγουν με τα πόδια και όχι με το τραίνο. Στη Σμύρνη διάφοροι τοπικοί παράγοντες και φιλοπόλεμοι Έλληνες, αποφάσισαν να αντισταθούν στον επερχόμενο τουρκικό στρατό, συγκροτώντας νέο σώμα και όσοι στρατιώτες πήγαιναν εκεί προερχόμενοι από το μέτωπο γινόταν προσπάθεια να στρατολογηθούν ξανά. Αλλά χιλιάδες στρατιώτες διέσπασαν τους κλοιούς των πρώτων και κατέκλυσαν το κέντρο της πόλης, διαδηλώνοντας με συνθήματα «Άμεση απόλυση» και «Απολυτήριο». Μόλις ένας δεκανέας ύψωσε μια κόκκινη σημαία, το πλήθος των

στρατιωτών άρχισε να φωνάζει «Αυτή θα μας πάει στα σπίτια μας», «Κάτω ο πόλεμος και οι γαλονάδες» και άλλα. Η διαδήλωση κατευθύνθηκε στο στρατηγείο, όπου το πλήθος προκάλεσε αρκετές ζημιές και ανάγκασε το στρατηγό, Βλαχόπουλο, να υπογράψει την απόλυση όλων την ίδια μέρα.

Στις 6 Σεπτεμβρίου 1922, στο Διδυμότειχο, σημειώθηκε εξέγερση του 59ου συντάγματος μόλις ανακοινώθηκε στους στρατιώτες ότι την επόμενη ημέρα έπρεπε να φύγουν για το μέτωπο του Μπαμπά Εσκή, ξεγελώντας τους ταυτόχρονα, γιατί οι αξιωματικοί τους είχαν υποσχεθεί απόλυση. Τότε σημειώθηκε ένοπλη εξέγερση στρατιωτών της Ρεδαιστού, οι οποίοι, με μια κόκκινη σημαία, είχαν καταλάβει ένα τραίνο και από όπου περνούσαν ενώνονταν και απλοί άνθρωποι μαζί τους. Στην εξέγερση αυτή προσχώρησε και το 59ο σύνταγμα. Τις ίδιες στιγμές, αρκετές άλλες μονάδες της Θράκης είχαν εξεγερθεί και αυτές, απαιτώντας άμεση απόλυση. Μια μεγάλη διαδήλωση οπλισμένων στρατιωτών μπήκε στην πόλη του Διδυμότειχου και σταμάτησε ένα τραίνο με τη βία. Στο πολεμικό ναυτικό υπήρξαν, επίσης, ανάλογες κινητοποιήσεις από το 1922, με στάσεις και άλλες ενέργειες των ναυτών, που απαιτούσαν άμεση απόλυση των εφέδρων και ειδικά εκείνων που υπηρετούσαν συνεχώς επί 4 και 5 χρόνια. (Αλλά και τα κατοπινά χρόνια σημειώθηκαν στάσεις στο ναυτικό. Όπως κατά τη διάρκεια της απεργίας των εργατών μεταφοράς του Πειραιά του 1925, όπου οι ναύτες, όχι μόνο αρνήθηκαν να γίνουν απεργοσπάστες, αλλά και σαμποτάρισαν το ηλεκτρικό εργοστάσιο Φαλήρου. Όπως το 1926, όταν σημειώθηκε μαζική στάση των κληρωτών του Πόρου με αίτημα 18μηνια θητεία).

Το 1925 το ελληνικό κράτος και ειδικά η δικτατορία του Πάγκαλου, προσπάθησε να συγκροτήσει εκ νέου ένα δυναμικό στρατό και τα νέα αμούστακα παιδιά, που δεν είχαν γνωρίσει ακόμα τότε τη φρίκη του πολέμου, ήταν ό,τι έπρεπε για τα σχέδιά του. Τότε εξεγέρθηκε ο Όρχος Αεροπορίας Θεσσαλονίκης με αφορμή την επίσκεψη του τότε οικουμενικού πατριάρχη στην πόλη και με συνθήματα για άμεση απόλυση, 12μηνια θητεία και άλλα, έκανε τους μιλιταριστές και τους συνοδοιπόρους τους να τα χάσουν. Αλλά το καθεστώς συνήλθε και εγκαινίασε πρωτοφανή τρομοκρατία. Συνελήφθησαν 154 στρατιώτες και αεροπόροι της Θεσσαλονίκης και παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο, ενώ χρησιμοποιούνταν και διάφορα βασανιστήρια σε βάρος τους, όπως το ξύλο με το βούρδουλα και οι εικονικές εκτελέσεις. Τελικά, 10 από τους συλληφθέντες μεταφέρθηκαν δεμένοι στο φρουραρχείο, όπου ήδη βρίσκονταν φυλακισμένοι άλλοι 40 στρατευμένοι από όλα τα σώματα, ενώ οι υπόλοιποι απολύθηκαν. Οι στρατιώτες αυτοί μετέπειτα μεταφέρονταν από φυλακή σε φυλακή και από εξορία σε εξορία.

Εξχωριστή θέση στους τόπους εξορίας των κομμουνιστών και άλλων επαναστατών στρατιωτών κατείχε το στρατόπεδο Καλπακίου, κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Το Καλπάκι ήταν πραγματικό κάτεργο, η τελευταία λέξη των εγκλημάτων της τότε κυρίαρχης τάξης, που ξεσήκωσε, όχι μόνο την οργή μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού αλλά και ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών, ακόμα και κυβερνητικών και άλλων χωρών.

Παρατίθεται εδώ ενδεικτικό, για την κατάσταση που επικρατούσε στο στρατόπεδο Καλπακίου, απόσπασμα κειμένου αφιερώματος για το φιλελεύθερο δημοσιογράφο της Πάτρας Χρίστο Ριζόπουλο, που γράφτηκε από το γιο του, ιστορικό συγγραφέα και ερευνητή Ανδρέα Ριζόπουλο και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό της εφημερίδας «Η Καθημερινή» «7 Ημέρες», στις 16 Νοεμβρίου 2003:

«Το 1926, ο Χρίστος Ριζόπουλος (1908-1982), εργάζεται στο λογιστήριο μιας πατρικής επιχείρησης για την επιβίωση και συνεργάζεται με το αριστερό περιοδικό «Νεολαία» και το «Ριζοσπάστη», για να καλύψει τις πνευματικές του αναζητήσεις. Τα πρώτα του κείμενα εντοπίζονται από τις «αρμόδιες» υπηρεσίες και έτσι εξασφαλίζει στο στρατό «Δελτίον Ερυθρόν», με την επισήμανση «Επικίνδυνος». Έτσι, όταν δύο χρόνια μετά παρουσιάζεται για να υπηρετήσει τη θητεία του, επιλέγεται ως απλός οπλίτης και «τοποθετείται» στον «VIII Συνοριακό Τομέα-Καλπάκιον».

Ο Πειθαρχικός Ουλαμός Καλπακίου είχε δημιουργηθεί το 1923 και αποτελούσε τόπο απομόνωσης

για όλα τα επικίνδυνα στοιχεία της κοινωνίας. Σύμφωνα με ανέκδοτο κείμενό του: «Τι τύποι υπήρχαν στο Καλπάκι! Κάθε καρδιάς καρύδι. Εξόν από τους πολιτικούς εξόριστους, που ο καθένας είχε φυσικά το χαρακτήρα του, ήταν τόσοι πειθαρχούμενοι. Άλλος γιατί είχε λιποταχήσει, άλλος γιατί ήταν απείθαρχο στοιχείο... Δίκαιοι και άδικοι, όλοι μαζί. Μαζί με τους κλέφτες και τους χασικλήδες...»

Ο Ριζόπουλος σύντομα βρέθηκε στις στρατιωτικές φυλακές του Ακραιού, κατηγορούμενος γιατί είχε δημοσιεύσει στο «Ριζοσπάστη» κείμενο σχετικά με το Καλπάκι ενώ υπηρετούσε εκεί. Ας σημειωθεί ότι το πρώτο επίμαχο κείμενο είχε δημοσιευτεί χωρίς τα ονόματα των συντακτών (με επιμέλεια του Κώστα Γυφτοδήμου-Καραγιώργη), ενώ το δεύτερο με το ψευδώνυμο Αλέξης Καστρινός, αλλά η πληροφόρηση του τότε κράτους ήταν άψογη.

Τρία χρόνια μετά την απόλυσή του από το στρατό, ο Ριζόπουλος κυκλοφόρησε το βιβλίο του «Αναμνήσεις από το Καλπάκι», εικονογραφημένο με φωτογραφίες που έβγαλε σε μετέπειτα επισκέψεις στην περιοχή και σκίτσα του Γεράσιμου Γρηγόρη. Η αναταραχή που είχε δημιουργηθεί μετά τις δίκες και τα κείμενα - αρχικά στο «Ριζοσπάστη» και μετά και σε αστικές εφημερίδες - και, τέλος, το βιβλίο, οδήγησαν το 1934 στο κλείσιμο του Καλπακίου ως Πειθαρχικού Ουλαμού. Μετά το 1936 δημιουργήθηκαν άλλοι τόποι εξορίας και μετά την Απελευθέρωση το «κενό» κάλυψε η Μακρόνησος.

Το βιβλίο δεν μπορεί να θεωρηθεί αυστηρά ιστορικό γιατί το πάθος διαπερνά όλες τις σελίδες, αλλά ούτε και λογοτεχνικό γιατί είναι διάχυτη η πολεμική. Είναι, όμως, ιστορικό ντοκουμέντο για μια εποχή που περιείχε προμήνυμα για το τι επρόκειτο να επακολουθήσει στα επόμενα σαράντα χρόνια - ως το 1974.

Ο Ριζόπουλος, λίγο καιρό μετά την έκδοση του βιβλίου, βρέθηκε - μαζί με άλλους διανοούμενους της εποχής - μακριά από το Κομμουνιστικό Κόμμα και κοντά στον ευρύτερο φιλελεύθερο χώρο ως το τέλος της ζωής του. Ακόμα όμως και στην περίοδο 1955-1965 το «Καλπάκι» εμφανιζόταν μπροστά του κάθε φορά που κάποιοι ήθελαν να τον κηλιδώσουν. Ίσως γι' αυτό και δεν το κυκλοφόρησε ξανά, διορθωμένο και συμπληρωμένο με πρόσθετα κεφάλαια και με περιγραφή των μετέπειτα γεγονότων».

Ο Ιωάννης Ζερβός

Ένας από εκείνους τους διανοούμενους που βοήθησαν στην διάδοση των ελευθεριακών ιδεών ήταν ο Ιωάννης Ζερβός. Ο Ιωάννης Ζερβός, γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1875. Καταγόταν από τη γνωστή και παλαιά οικογένεια των Ζερβών της Κεφαλονιάς. Ήταν δημοσιογράφος, λόγιος, συγγραφέας, ποιητής, λεξικογράφος, μεταφραστής και φιλοσοφικός στοχαστής. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθήνας και αναγορεύτηκε σε διδάκτορά της. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του, τη δεκαετία του 1890, συνεργάστηκε με την εφημερίδα «Σοσιαλιστής» του Σταύρου Καλλέργη. Την ίδια εποχή, ήταν δραστήριο μέλος του Κοινωνικού Συνδέσμου, ο οποίος ιδρύθηκε το 1891 από ένα στενό κύκλο διανοουμένων της εποχής και εξέδωσε, από τον Απρίλιο έως τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, το έντυπο «Η Κοινωνία». Μέλος του Κοινωνικού Συνδέσμου υπήρξε για λίγο και ο Σταύρος Καλλέργης. Ως φοιτητής παρακολούθησε, επίσης, φιλολογικά μαθήματα και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Παρίσι και άλλα ευρωπαϊκά κέντρα. Μετά το τέλος των σπουδών του, εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου ασκώντας το επάγγελμα του δικηγόρου.

Ανέπτυξε κοινωνική και φιλολογική δράση από νεαρή ηλικία και το 1889 εξέδωσε στην Κέρκυρα το βιβλίο «Κοινωνικές Εικόνες», ενώ από την Αλεξάνδρεια δημοσίευε συχνά σε περιοδικά της Αθήνας δοκίμια, κριτικές και ποιήματα με το ψευδώνυμο Αρέτας.

Το 1905 σταμάτησε να εργάζεται ως δικηγόρος και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου ασχολήθηκε

με όλα τα είδη του λόγου. Ήταν από τους πρώτους συνεργάτες του λογοτεχνικού περιοδικού «Παναθήναια» και συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες και περιοδικά της εποχής. Επίσης, έκανε αρκετές μεταφράσεις και μεταξύ άλλων μετέφρασε την «Αναρχία» του Π. Κροπότκιν, στην οποία έγραψε και τα «Προλεγόμενα». Η μετάφραση αυτή εκδόθηκε αρχικά στην Αθήνα το 1924, αλλά υπήρξαν και άλλες εκδόσεις τις επόμενες δεκαετίες. (Να σημειωθεί ότι, ο Ηρακλής Αποστολίδης έγραψε τη δεκαετία του 1960 στο περιοδικό του «Τα Νέα Ελληνικά» ότι η μετάφραση αυτή ήταν άθλια). Αργότερα, έγινε αρθρογράφος της εφημερίδας «Λαός», στην οποία δημοσίευσε αρκετά άρθρα, όπως το «Βιομήχανοι και εργάται» (24 Μαΐου 1914) και «Διατί μας χρειάζεται ο Λαός» (7 Ιουνίου 1914).

Η συμβολή του στα ελληνικά γράμματα είναι σημαντική. Το διάστημα 1908-1914 υπήρξε επιμελητής εκδόσεων στη «Βιβλιοθήκη Γεωργίου Φέξη» και στη σειρά αυτή μετέφραζε και προλόγιζε αρκετές εκδόσεις Ελλήνων και μη συγγραφέων. Σημαντική, επίσης, υπήρξε η προσφορά του στη «Βιβλιοθήκη του Παπύρου», ενώ συνεργάστηκε ακόμα και με την εκδοτική εταιρεία Παπαδημητρίου, το Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη και το Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας του Δ. Δημητράκου.

Ήταν πολυμαθής και πολύγλωσσος. Αρχικά, έγραφε στην καθαρεύουσα, αλλά σταδιακά υιοθέτησε μια εκλαϊκευμένη γλώσσα απαλλαγμένη από ρητορείες και ορολογίες και συνέβαλε στο δημοτικιστικό κίνημα. Έργα του – λογοτεχνικά και φιλοσοφικά δοκίμια - είναι τα: «Κοινωνικές Εικόνες» (1889), «Ιστορία της Ιδέας» (1910), «Μύθοι της ζωής» (1911), «Διηγήματα» (1912), «Υλιστικά θεωρία» (1914), «Εργατοκρατία και μπολσεβικισμός» Αθήνα (1915) «Τραγούδια του καλού καιρού» (1916), «Αντίλαλοι της ζωής», «Λυρικές σάτιρες», «Πλούσιοι και φτωχοί» και άλλα. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, έγραψε διάφορα άρθρα στον αντιστασιακό Τύπο, προκηρύξεις και αντάρτικους στίχους.

Ο Ιωάννης Ζερβός, αν και είχε μια «εκκεντρική» άποψη για το σοσιαλισμό και στο σημαντικό του μεταφραστικό έργο πρότεινε πάντα τις δικές του προτάσεις για το πού έπρεπε να κατευθυνθεί το σοσιαλιστικό κίνημα, όπως αναφέρεται σε βιογραφία του στο Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό (τόμος 4): «υπήρξε ελεύθερος στοχαστής με φιλοσοφική διάθεση και προώθησε τις φιλοσοφικές ιδέες στην Ελλάδα. Ελκύεται από το μύθο και τον χρησιμοποιεί με φιλοσοφικό τρόπο για να φανερώσει τον προβληματισμό του γύρω από έννοιες όπως ο πόθος και η ηδονή, η δόξα και η γνώση, η ομορφιά και η αγάπη. Τα έργα του φανερώνουν τη συνεργασία λογικής και φαντασίας, λόγου και αίσθησης και τονίζουν τη σπουδαιότητα της συνείδησης. Βαθύς γνώστης, διαφόρων φιλοσοφικών θεωριών και ιδεών, ο Ζερβός καταλήγει στο συμπέρασμα πως σκοπός του ανθρώπου είναι η αγάπη, το αντίθετο ιδανικό προς το εγώ. Είχε κυρίως επηρεαστεί από τη φιλοσοφία του Νίτσε, την οποία προσπάθησε να εκλαϊκεύσει με προσωπικό όσο και συμβολικό τρόπο. Αν και επηρεασμένος από τη νιτσεική διδασκαλία για την εξουσία του ατόμου, κλίνει προς τον αλτρουισμό και προβάλλει τα ανθρωπιστικά ιδεώδη».

Πέθανε στην Αθήνα το 1943.

Η Κομμουνιστική Ένωση, οι Παπαναστασίου και Αρβανιτάκης

Δεν ήταν μόνο οι αναρχοσυνδικαλιστές εκείνοι οι οποίοι αντιτάχθηκαν στις επιλογές της ρεφορμιστικής ηγεσίας του ΣΕΚΕ, όπως είδαμε στο Πέμπτο Κεφάλαιο. Στο Έκτακτο Εκλογικό Συνέδριο του κόμματος, τον Οκτώβριο του 1920, το Τμήμα Καβάλας και αρκετά μέλη των Τμημάτων Αθήνας, Πειραιά και Πάτρας, με κύριους εκφραστές τους Ευάγγελο Παπαναστασίου και Στέλιο Αρβανιτάκη, τάχθηκαν εναντίον της συμμετοχής του κόμματος στις εκλογές,

υποστηρίζοντας ότι η αποχή από τις εκλογές πρέπει να συνοδευτεί και από επαναστατική προπαγάνδα.

Να πώς εννοούσε ο Στέλιος Αρβανιτάκης την αποχή από τις εκλογές (διαβάζουμε στα Πρακτικά του Έκτακτου Εκλογικού Συνεδρίου όπως δημοσιεύτηκαν στον «Ρίζοσπάστη» τον Οκτώβριο του 1920):

«Πολλοί σύντροφοι θεωρούν ότι η αποχή θα μας φέρει αδράνειαν, τούτο όμως δεν είναι ορθόν, διότι η δράσις μας δεν στρέφεται μόνον περί το κοινοβούλιο. Ένα κομμουνιστικό κόμμα απέχον θα κάμει διηλασίαν δράσιν παρά αν συμμετείχε. Ο σ. Αρδίττι νομίζει ότι η αποχή μας θα είναι νίκη των αστικών κομμάτων, τα οποία δια των καταδιώξεων θα μας κρατούν μακράν της δράσεως. Μήπως όμως αναλαβόντες τον κομμουνιστικόν αγώνα δεν έχομεν υπ' όψιν μας καταδιώξεις; Πρέπει, πριν ψροντίσωμεν δια την επιτυχίαν βουλευτών, να ψροντίσωμεν δια την οργάνωσιν συμπαγούς εργατικής δυνάμεως, διότι αν στείλωμεν βουλευτάς τους οποίους η αστική τάξις ήθελε καταδιώξει, τότε ποία εργατική δύναμις ήθελεν ορθωθεί προς υπεράσπισίν των;... Ας έχωμεν υπ' όψιν μας ότι διαφυλάττοντες τας δυνάμεις μας και κάμνοντες δράσιν αποχής, θα προσκομίσωμεν μεγαλύτεραν ωφέλειαν. Δι' όλους αυτούς τους λόγους, και ένεκα της επικρατούσης τρομοκρατίας, κηρύσσομαι υπέρ της αποχής μετά της δράσεως».

Υπερίσχυσε, όμως, η πρόταση της ηγεσίας και όσοι διαφώνησαν με αυτή αποτέλεσαν από τη στιγμή εκείνη την αριστερή πτέρυγα του κόμματος και εξέδωσαν το περιοδικό «Κομμουνισμός». Στις 9 Απριλίου 1924, μέλη του ΚΚΕ από τα τμήματα Πειραιά, Πάτρας, Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Σύρου, Καρδίτσας και Βόλου, που αποχώρησαν ή διαγράφηκαν για ιδεολογικούς λόγους από το κόμμα συγκρότησαν την Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδας (Κ.Ε.Ε.), η οποία εξέδωσε το περιοδικό «Κομμουνιστικό Βήμα». Το πιο πολυάριθμο και δραστήριο τμήμα της οργάνωσης αυτής ήταν αυτό του Πειραιά. «Ηγέτες» της Κομμουνιστικής Ένωσης ήσαν ο δικηγόρος Ευάγγελος Παπαναστασίου και ο Στέλιος Αρβανιτάκης, οι οποίοι τάχθηκαν εναντίον των σοσιαλδημοκρατικών στοιχείων που έτειναν να κυριαρχήσουν τότε μέσα στο ΚΚΕ και είχαν, ο μιν πρώτος, μάλλον αναρχίζουσες ιδέες, ο δε δεύτερος ξεκάθαρα αναρχοκομμουνιστικές απόψεις και γι' αυτό συγκέντρωσαν τη λύσσα και τα πυρά του ΚΚΕ, το οποίο τους χαρακτήριζε «τυχοδιώκτες».

Παρ' όλα αυτά, φαίνεται ότι η Κ.Ε.Ε. δεν μπόρεσε να κάνει πολλά πράγματα, για δύο, κυρίως, λόγους: από τη μια, το τεταμένο πολιτικό κλίμα με την έλευση της δικτατορίας και, από την άλλη, το συκοφαντικό πόλεμο που εξαπέλυσε το ΣΕΚΕ (Κ) εναντίον της οργάνωσης. Μετά από ένα χρόνο σχεδόν ύπαρξης, η οργάνωση υπολειπομένη και τον Φεβρουάριο με Μάρτιο του 1925 διαλύθηκε από τα απανωτά χτυπήματα της δικτατορίας. Η πλειοψηφία των μελών της επέστρεψε στο ΣΕΚΕ (Κ) – που είχε ήδη μετονομαστεί σε ΚΚΕ – κάτι που αρνήθηκαν να κάνουν ο Ε. Παπαναστασίου, ο Σ. Αρβανιτάκης και μερικοί άλλοι, ενώ υπήρξαν και μέλη που αποσύρθηκαν από την πολιτική ζωή ή ιδιώτευσαν.

Το 1926 η Κ.Ε.Ε. επανιδρύθηκε και εξέδωσε το περιοδικό «Μπολσεβίκικη Επιθεώρησις». Πριν γίνει αυτό, όμως, οι Ε. Παπαναστασίου, Στέλιος Αρβανιτάκης και μερικοί άλλοι κατηγορήθηκαν από την ηγεσία της οργάνωσης ως αναρχοεξτρεμιστές και διαγράφηκαν.

Η Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδας, παρά το ότι είχε περίπου 250 μέλη σε πανελλαδική κλίμακα, διατηρούσε στα γραφεία της στον Πειραιά και μορφωτικό τμήμα όπου παραδίδονταν μαθήματα Πολιτικής Οικονομίας και Μαρξισμού.

Ένας από αυτούς που έπαιξαν σημαντικό ρόλο ως ένας από τους θεωρητικούς της οργάνωσης ήταν ο Κώστας Βαφειάδης, ο οποίος ήταν μορφωμένος και γλωσσομαθής και καταγόταν μάλλον από τη Ρωσία. Δημοσίευσε αρκετά άρθρα στο όργανο της Ένωσης. Στα άρθρα του και ειδικά σε αυτό με τον τίτλο «Ο φιλόσοφος Αριστοτέλης και ο κομμουνισμός στην Ελλάδα» («Κομμουνιστικό Βήμα», 5/11 Μαρτίου 1924) ασκούσε έντονη κριτική σε απόψεις θεωρητικών του ΣΕΚΕ, όπως του Αριστοτέλη Σίδηρη, σχετικά με τη φύση του καπιταλισμού και την παρέμβαση των μαρξιστών. Σύμφωνα με τον Χ. Καραμούζη, μάλλον πέθανε σε σχετικά μικρή ηλικία.

Άλλο σημαντικό στέλεχος υπήρξε ο Νίκος Μαράκης, από τον Πειραιά, γλωσσολόγος και διανοούμενος, ο οποίος στις αρχές της δεκαετίας του 1920 μαζί με τους συμφοιτητές του Λεβάντα,

Παλιό, Βρύχο, Κ. Κλώνη και Χ. Καραμούζη συγκρότησαν το φιλολογικό και φιλοσοφικό όμιλο «Λογοτεχνική Συντροφιά». Αργότερα, μαζί με τον Κ. Κλώνη εξέδωσε το περιοδικό «Σύγχρονη Σκέψη».

Ο Χρύσανθος Καραμούζης, ο οποίος γεννήθηκε το 1903 στη Χαλκίδα, ήταν και αυτός από τα στελέχη της οργάνωσης. Φοιτητής Νομικής αλλά αργότερα δημοσιογράφος, θεατρικός συγγραφέας με έργα που ανεβάστηκαν στην Ελλάδα και το εξωτερικό και ποιητής με τέσσερις συλλογές.

Έγραψε, επίσης, τα έργα «Η Αθήνα είναι κόλαση» και «Αίμα και τάφοι», που είναι χρονικά της Κατοχής και του Εμφυλίου. Μέλος της ΕΣΗΕΑ και της Εταιρίας Γάλλων Θεατρικών Συγγραφέων. Ο δικηγόρος Ευάγγελος Παπαναστασίου ήταν και αυτός από τη Χαλκίδα. Ενόσω ήταν ακόμα μέλος του ΣΕΚΕ, προπαγάνδιζε τις αρχές της Γ' Διεθνούς και κυκλοφόρησε τα βιβλία «Η Κομμούνια του Παρισιού» και «Τα Βαλκάνια του ΙΕ' αιώνας εν σχέσει με το ανατολικόν Ζήτημα». Δημοσίευσε ακόμα αρκετά άρθρα. Σύμφωνα με τον Π. Νούτσο, ο Παπαναστασίου μετά τη διάλυση της Κ.Ε.Ε. απείχε από κάθε πολιτική δράση.

Όσον αφορά την ιστορία του Στέλιου Αρβανιτάκη, να σημειωθεί ότι το 1920 στάλθηκε από το κόμμα στην Πάτρα, για να προετοιμάσει το έδαφος για τη συγκρότηση τμήματος και στην αχαϊκή πρωτεύουσα, αλλά η αστυνομία παρακολουθούσε άγρυπνα τις κινήσεις του και τον συνέλαβε. Να πώς περιέγραφε η εφημερίδα «Νεολόγος» στις 4 Απριλίου 1920 τα γεγονότα:

«ΣΥΛΛΗΨΙΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΟΥ

Είνε οπαδός του Μπεναρόγια

Η προπαγανδιστική του ενέργεια

Εις την αστυνομικήν αρχήν είχεν προ ημερών καταγγελθεί, ότι αφίκετο εξ Αθηνών κάποιος Αρβανιτάκης ονόματι, αντιπρόσωπος των εν Αθήναις και Πειραιεί Σοσιαλιστών προς τον σκοπόν της συμπήξεως και εν Πάτραις Σοσιαλιστικού Κόμματος εκ των εργατών.

Η αστυνομική αρχή παρηκολούθει τον Αρβανιτάκην αυτόν, όστις διαρκώς συναναστρέφετο τους διαφόρους εργάτας, εσύχναζεν εις το Εργατικόν Κέντρον, ειργάζετο ως σιγαροποιός και έπαιζε τακτικά εις το καφενείον. Τελευταίως εξακρίβωσεν η αστυνομία, ότι ο Αρβανιτάκης διέδιδε Σοσιαλιστικάς αρχάς εις τους εργάτας και ιδίως εξεφράζετο εναντίον του πολέμου, διανέμων προς τούτο φύλλα της εν Αθήναις εκδιδομένης Σοσιαλιστικής εφημερίδος «Εργατικός Αγών», άμα δε και φυλλάδια τινά με Μπολσεβικικάς αρχάς, ιδέας και κηρύγματα προς τους εργάτας.

Κατόπιν αυτού η αστυνομική αρχή ενεργήσασα ερεύνας εις το Εργατικόν Κέντρον και εις το δωμάτιον του εν λόγω Αρβανιτάκη, ανεύρε και κατέσχε φυλλάδια Μπολσεβικικά φέροντα τον τίτλον «Οι Μπολσεβίκοι και τα Σοβιέτ» ως και φύλλα του «Εργατικού Αγώνος» εις εν των οποίων δημοσιεύεται άρθρον κατά του πολέμου. Ο Διευθυντής της αστυνομίας κ. Καλοχριστιανάκης τηλεγραφικώς εξήτησε παρά της λογοκρισίας εν Αθήναις πληροφορίας, εάν τω εν «Εργατικώ Αγώνι» δημοσιευόμενον αντιπολεμικόν άρθρον ελογοκρίθη. Εις το τηλεγράφημα αυτό η λογοκρισία Αθηνών απήντησεν ότι το φύλλον αυτό και συνεπώς το αντιπολεμικόν άρθρον του «Εργατικού Αγώνος» δεν διήλθε της λογοκρισίας και παρανόμως εκκυκλοφόρησεν.

Εκ των ανακρίσεων αίτινες ενεργήθησαν προέκυψεν ότι ο Αρβανιτάκης ούτος είνε εκ των οπαδών του Μπεναρόγια, τας αρχάς του οποίου εκήρυττεν εις τους εργάτας κατηχών αυτούς και διενεργών ευρείαν προπαγάνδαν υπέρ του Σοσιαλισμού, άμα δε επιδιώκων την ίδρυσιν και εν Πάτραις Σοσιαλιστικού κόμματος.

Απολογούμενος. ο Αρβανιτάκης ανέφερεν, ότι αυτός δεν έχει ιδιαίτερην πατρίδα, διότι πατρίς δια τον άνθρωπον είνε κάθε τόπος, άμα δε ότι έχει αντιμιλιταριστικάς αρχάς, ότι είνε κατά παντός πολέμου και ότι οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι είνε αδελφοί.

Ο Αρβανιτάκης παρεπέμφθη όπως δικασθή εις το Στρατοδικεϊον την προσεχή Δευτέραν».

Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, ο Αρβανιτάκης παρουσιάστηκε στο Στρατοδικείο Πάτρας και ο «Νεολόγος» έγραψε τα παρακάτω στις 7 Ιουλίου 1920:

«Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΟΥ»

Χθες εισήχθη εις το Στρατοδικεῖον προς εκδίκασιν η υπόθεσις του συλληφθέντος σοσιαλιστοῦ Στυλιανού Αρβανιτάκη, ως διανέμοντος σοσιαλιστικά φυλλάδια και εφημερίδας του «Εργατικῆς Αγῶνος» αι οποίαι δεν εἶχον λογοκριθῆ και περιείχον ἄρθρον κατά του πολέμου και ιδέας σοσιαλιστικάς.

Του δικαστηρίου προήδρευεν ο κ. Κατσαίτης, Β. Επίτροπος δε παρίστατο ο κ. Διον. Λεόντιος. Συνήγορος του κατηγορουμένου παρέστη ο ἐξ Αθηνῶν ἀπό του Σοσιαλιστικῆς ἐκεῖ Κέντρου δικηγόρος κ. Παπαναστασίου.

Εξητάσθησαν πέντε εν ὄλω μάρτυρες, εν οἷς και ο Διευθυντής της αστυνομίας κ. Καλοχριστιανάκης, βεβαιώσας την κυκλοφορίαν των σοσιαλιστικῶν φυλλαδίων και εφημερίδων ὑπό του κατηγορουμένου.

Ο κ. Αρβανιτάκης, απολογούμενος εἶπεν ὅτι οὗτος ἐστάλη ἐξ Αθηνῶν ὑπό του Σοσιαλιστικῆς Κέντρου προς διάδοσιν των Σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν, προς τούτο δε και της εφημερίδος «Εργατικῆς Αγῶνος», της οποίας δεν εἶνε αὐτός ἐκδότης οὔτε διευθυντής, συνεπῶς δεν φέρει και την ευθύνην της μη λογοκριθείσης ἀρθρογραφίας, ἥτις βαρύνει τον διευθυντήν του φύλλου. Ἀνέπτυξε τας σοσιαλιστικάς του ἀρχάς, ἐδικαιολόγησεν, ὅτι λέγων τους Τούρκους και Βουλγάρους ἀδελφούς ἐννοεῖ τους ἐργάτας τοιούτους οἵτινες ὅλοι εἶνε ἀδελφοί προς ἀλλήλους και τέλος ἐζήτησεν την ἀπαλλαγὴν του ἐκ της κατηγορίας.

Ο Β. Επίτροπος κ. Λεόντιος ἀκολούθως, δια θαυμασίας και ἐυγλώττου ἀγορεύσεως, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ μίαν και πλεον ὥραν, ὑπεστήριξε την κατηγορίαν. Μεθ' ὅ ο συνήγορος κ. Παπαναστασίου ὑπεστήριξε δια σθεναρῆς ἀγορεύσεως την ἀθωότητα του πελάτου του, ἀναπτύξας τας σοσιαλιστικάς θεωρίας ἐκ των οποίων οὗτος ἐμφορεῖται.

Το Δικαστήριον την 8ην μ.μ. ἀπεσύρθη εις διάσκεψιν, μεθ' ὅ ἀνήγγειλε την ἀπόφασίν του, δι' ἧς ἐκηρύσσεται ο κατηγορούμενος ἀθῶος, διότι τα φύλλα της εφημερίδος τα οποία ἐκυκλοφόρησεν ευθύνουν τον διευθυντήν αὐτῆς δια τα ἐπιλήψιμα ἄρθρα και δια την μη παράδοσιν αὐτῶν εις την λογοκρισίαν».

Ο Στέλιος Αρβανιτάκης ἦταν αὐτός που, μαζί με ἄλλους, τελικά, ἰδρυσε το Τμήμα Πάτρας του ΚΚΕ, παρά τη σύλληψη και την παραπομπή του στο τοπικό Στρατοδικεῖο.

Αργότερα, ο Στέλιος Αρβανιτάκης ἦταν ἀπὸ τα μέλη ἐκεῖνα της Κομμουνιστικῆς Ἐνώσεως που με την οριστικὴ διάλυσή της δεν ἐπανήλθαν στο ΚΚΕ. Εἶναι ἱστορικά διαπιστωμένο ὅτι εἶχε ἀναρχοκομμουνιστικῆς ἀπόψεις, ἀλλὰ δεν ὑπάρχουν περαιτέρω διαθέσιμα ἱστορικά στοιχεία για τον κοινωνικό αὐτό ἀγωνιστή.

Ο Ἅγις Στίνας, πάντως (ὅπως και πιο πρόσφατα ο Γιάννης Ταμτάκος), ἀναφέρουν ὅτι οἱ πληρωμένοι δολοφόνοι της ΟΠΛΑ, ἀνάμεσα σε ἄλλους, δολοφόνησαν κατά τη διάρκεια της κατοχῆς και τον Στέλιο Αρβανιτάκη.

Απὸ τους ἱστορικούς, οἱ Α. Ελεφάντης και Κ. Μοσκόφ ἀγνοοῦν την Κ.Ε.Ε., ο Δ. Λιβιεράτος τη χαρακτηρίζει ἐξτρεμιστικὴ και μια ομάδα ἱστορικῶν που λίγο-πολύ κινούνται στο χώρο του ΚΚΕ (Κουτσούκαλης, Κατσούλης και Κορδάτος) τη χαρακτηρίζουν ὑπερεπαναστατικὴ και ἀριστεριστικὴ.

Η επιρροή της σκέψης του Κροπότκιν

Την ἴδια ἐποχῆ, τα ἔργα και η σκέψη του Πέτρου Κροπότκιν ἐπηρεάζουν, ὄχι μόνο ἀναρχικούς, ἀλλὰ και σοσιαλιστέες διαφόρων τάσεων, ὅπως το περιοδικὸ «Σοσιαλιστικὴ Ζωή», που

κυκλοφορούσε από το Νίκο Γιαννιό, έναν από τους κύριους εκφραστές της σοσιαλδημοκρατίας στον «ελλαδικό» χώρο. Διαβάζουμε στο τεύχος 28 (2/1931) της «Σοσιαλιστικής Ζωής»:

«ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΣΤΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ

Εδώ και δέκα χρόνια – στις 8 Φλεβάρη του 1921 – πέθανε στη Ρωσσία των Μπολσεβίκων, λησμονημένος κι' αποσταμένος, ο Μεγάλος δάσκαλος: ο Κροπότκιν. Όσοι από μας – τη νεότερη μεταπολεμική γεννεά – έχουν διαβάσει την υπέροχη έκκλησή του «Προς τους Νέους» ποτέ δεν θα τον λησμονήσουν. Μα δεν θα τον ξεχάσουν ακόμα γιατί στάθηκε η ωραιότερη σε ηθικόν κάλλος, μορφή ανάμεσα στην χωρεία των ιδεολόγων της περασμένης γεννεάς. Πλάι στον Κροπότκιν μόνο το ηθικόν ύψος ενός Ζωρές μπορεί να σταθή. Ο Ρώσος αυτός πρίγκιπας – ξάδερφος του τελευταίου Τσάρου – που νέος ακόμα χάρισε όλα του τα πλούτη και το βίο του στους μουζίκους και τους φτωχούς της πατρίδας του κι' αρνήθηκε ψεύτικες τιμές και αξιώματα για να αφοσιωθή στον αγώνα για τη Λευτεριά του λαού του – αψηφώντας φυλακίσεις στο Πετροπούλασκι κι' εξορίες στη Σιβηρία – και ν' αγωνιστή ύστερα γενικότερα για τη Λύτρωση του ανθρώπινου γένους από τη δυστυχία και τον Πόνο, γυρνώντας απάνω στη Γη ρακένδυτος και πεινασμένος για να κυρύχη και να μοιράζη τις αναρχικές προκηρύξεις του, μοιραζόμενος με τους δυστυχισμένους τη δυστυχία και με τους πονεμένους τον Πόνο, ο χλωμός και άρρωστος αυτός πρίγγιπας που ξεπροβάλλει κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα απ' τη μυστικοπαθή Ρωσσία των Τσάρων και του κνούτου – τη γεμάτη ζοφερήν αθλιότητα και απέραντο πόνο – ο φιλόανθρωπος αυτός αναρχικός και πρίγκιπας που αψηφούσε τον πόνο και ζητούσε τη Λύτρωση, έκανε τους ανθρώπους της εποχής του να πιστέψουν ότι απ' τη Ρωσσία είχε φανεί ο Νέος Χριστός. Τώρα ο Μεγάλος Απόστολος κοιμάται στην πατρίδα του, δω και δέκα χρόνια. Όσοι έμαθαν να εκτιμούν ό,τι υψηλό υπάρχει στην ανθρώπινη φύση και να υποκλίνονται μπρος στο ηθικόν κάλλος, ποτέ δε θα λησμονήσουν τον υπέροχο Αναρχικό, τον Απόστολο, τον Άνθρωπο.

A. A. .P.»

Επίσης, η μπροσούρα του Π. Κροπότκιν «Προς τους Νέους» γνωρίζει αμέτρητες εκδόσεις από αναρχικούς και σοσιαλιστές. Πολύτιμα στοιχεία για την εκδοτική τύχη της εν λόγω μπροσούρας παρέχονται σε κείμενο του Δ. Δημητρόπουλου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Αρχειοτάξιο» των ΑΣΚΙ, αποσπάσματα του οποίου παραθέτουμε ευθύς αμέσως:

«Π. Κροπότκιν «Προς τους Νέους»

ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

Το καλοκαίρι του 1880 ο Πέτρος Κροπότκιν δημοσιεύει στην εφημερίδα Le Revolte, την οποία εξέδιδε κατά την περίοδο παραμονής του στη Γενεύη, ένα κείμενο σε συνέχειες με τίτλο «Aux jeunes gens». Σύντομα το κείμενο αυτό εκδίδεται και σε χωριστό φυλλάδιο, στο Παρίσι, και σε αγγλική μετάφραση στο Λονδίνο. Πρόκειται για ένα κείμενο άμεσο, ζωντανό και ενθουσιώδες. Απευθύνεται – σε δεύτερο ενικό πρόσωπο – στον νέο άνθρωπο, και ειδικότερα στον νέο γιατρό, επιστήμονα, δικηγόρο, μηχανικό, δάσκαλο, καλλιτέχνη, θέτοντας σε κάθε έναν από αυτούς τα ηθικά διλήμματα, με τα όποια θα βρεθούν αντιμέτωποι εάν αποφασίσουν να ασκήσουν με εντιμότητα το επάγγελμα που επέλεξαν. Κατόπιν απευθύνεται, επίσης σε δεύτερο πρόσωπο, στο νέο εργάτη και στη νέα γυναίκα-μητέρα, και, αφού τους υπενθυμίσει όσα αντιμετωπίζουν καθημερινά από την εκμετάλλευση που υφίστανται, τονίζει ότι η στράτευσή τους στο σοσιαλιστικό αγώνα αποτελεί γι' αυτούς καθήκον...»
»Η εκδοτική τύχη του κειμένου αυτού του Κροπότκιν στην Ελλάδα παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς γνώρισε πολλαπλές εκδόσεις σε διαφορετικές μεταφράσεις, και αποτέλεσε εκδοτική επιλογή προσώπων και πολιτικών κινήσεων που είχαν διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές αναφορές και ακολουθούσαν διακριτές πρακτικές πολιτικού αγώνα. Συνιστά έτσι ένα καλό παράδειγμα των σημείων υποδοχής που βρήκαν οι σοσιαλιστικές ιδέες στον ελληνικό χώρο και των διαδρομών που

ακολούθησαν στο ταξίδι τους από τη Δυτική Ευρώπη...

»Από μία πρώτη, όχι εξαντλητική, έρευνα εντοπίστηκαν οι ακόλουθες εκδόσεις της μπροσούρας του Κροπότκιν σε ελληνική γλώσσα:

Καταρχήν το κείμενο μεταφράζεται και εκδίδεται στα ελληνικά το 1886, ελάχιστα δηλαδή χρόνια μετά την αρχική δημοσίευσή του, με τον τίτλο «Ἐκκλησις εις τους νέους», από τον Πλάτωνα Δρακούλη. Ο Δρακούλης, ο οποίος στην πρώτη αυτή φάση της πολιτικής του δραστηριότητας έχει επηρεαστεί από τη σκέψη του Κροπότκιν - είναι χαρακτηριστικό ότι τον επόμενο χρόνο μεταφράζει και εκδίδει άλλο ένα βιβλίο του με τίτλο «Ἐξέλιξις του νεωτεριστικού πνεύματος του ενεστώτος αιώνος» - εντάσσει τη μετάφρασή του στην προσπάθεια διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών. Στον πρόλογό του ο Δρακούλης καταγράφει τους λόγους που τον οδήγησαν στη μετάφραση: «Το ἔργον ου μετάφρασιν παρέχω τοις συμπολίταις μου, ας εκ των ὄρων υφ' ους οι πολλοί των αναγνωστών θα κρίνωσι τας αρχάς τας υπαγορεύσασας την φράσιν αυτού, απαιτεῖ προδιάθεσιν οἷα ἤθελε με ωθήσει εις διατριβὴν πολλῶ μακροτέραν του κυρίου κειμένου. Αναγκάζομαι εντεύθεν ν' αποστώ το γε νυν, οφειλομένης μεν πλην ουχί επικαίρου ουδ' εν καταλλήλῳ τόπῳ απαιτουμένης διεξηγήσεως των θεμελιωδῶν βάσεων της νέας Ἐπιστήμης ἣτις καλεῖται Socialisme και της φιλοσοφίας αυτής. Ευελπιστώ ότι βραδύτερον θα δυνηθῶ να επιτελέσω το προς την πατρίδα καθήκον μου τούτο, εν τῷ μέτρῳ των ασθενῶν μου δυνάμεων» (σ. 5)...

»Δώδεκα χρόνια μετά την πρώτη έκδοσή της στα ελληνικά, η μπροσούρα του Κροπότκιν εκδίδεται και πάλι, στην Πάτρα αυτή τη φορά, από τον Ιωάννη Μιλτ. Μαγκανάρα. Δεν δηλώνεται μεταφραστής φαίνεται όμως ότι χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση του Δρακούλη, με ορισμένες τροποποιήσεις που επιδίωκαν κυρίως να απαλύνουν την αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα που είχε υιοθετήσει ο Δρακούλης. Ο Μαγκανάρας ήταν εκδότης της εφημερίδας «Ἐπί τα Πρόσω» και της «Αναρχικής Βιβλιοθήκης», καθώς και δραστήριο μέλος αναρχοσοσιαλιστικής κίνησης, που συσπειρωμένη γύρω από την παραπάνω εφημερίδα ανέπτυξε, την περίοδο αυτή, σημαντική δράση στην αχαϊκή πρωτεύουσα και σε άλλες πόλεις της Πελοποννήσου. Η έκδοση του «Προς τους Νέους» εντάσσεται στην προπαγανδιστική δουλειά της ομάδας της Πάτρας, που την εποχή αυτή εκδίδει ακόμη τις μπροσούρες του Ιω. Μαγκανάρα, «Ο γάμος εν κοινωνία του μέλλοντος», «Πείνα και εξουσία», «Η απόλυτος ελευθερία του ανθρώπου», καθώς και μετάφραση έργων των: Κροπότκιν, «Το πνεύμα της Επαναστάσεως», Ιουλίου Γκραβ, «Η κοινωνία την επαύριον της επαναστάσεως», Σ. Φωρ, «Τι θέλουν οι Αναρχικοί». Το 1898 όμως υπήρξε χρονιά σκληρών διώξεων για το αναρχικό κίνημα της Πάτρας, με αφορμή τη δολοφονική απόπειρα που έγινε το Φεβρουάριο εναντίον του Γεωργίου Α'. Οι διώξεις αυτές ίσως οδήγησαν τον Ιω. Μαγκανάρα - ο οποίος ήδη είχε δικαστεί και καταδικαστεί για την πολιτική δράση του - να τοποθετήσει εξώφυλλο διαφορετικό από τη σελίδα τίτλου, παραλλάσσοντας και την ονομασία της σειράς από «Αναρχική Βιβλιοθήκη» σε «Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη».

Λίγα χρόνια αργότερα το «Προς τους νέους» δημοσιεύεται, σε δώδεκα συνέχειες από τον Ιανουάριο το Μάρτιο του 1908, στην εφημερίδα του Βόλου Ο Εργάτης, που τότε ήταν ὄργανο του Πανεργατικού Συνδέσμου «Η Αδελφότης» και διευθυνόταν από τον Κ. Ζάχο. Και σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση του Πλ. Δρακούλη με περιορισμένες αλλαγές στη διατύπωση, δεν αναγραφόταν όμως το όνομα του μεταφραστή. Σε συνέχειες επίσης το Προς τους νέους δημοσιεύεται τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1912 στην εφημερίδα της Κέρκυρας Σοσιαλιστική Δημοκρατία που εκδιδόταν από το Σοσιαλιστικό Όμιλο Κέρκυρας με επικεφαλής τον Κ. Θεοτόκη και τον Αρ. Σίδηρη. Επίσης τμήμα τουλάχιστον του έργου δημοσιεύτηκε στα 1915 στην εφημερίδα Οργάνωσις, που εκδιδόταν από το Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος.

Η επόμενη έκδοση του κειμένου του Κροπότκιν, σε χωριστό φυλλάδιο, γίνεται στα 1911 και προέρχεται από τον χώρο των εργατικών σωματείων. Η έκδοση, με τίτλο «Ἐκκλησις προς την νεολαίαν» πραγματοποιείται από την Εφημερίδα των Εργατών, μια εφημερίδα που αρχικά εκδίδεται από τα εργατικά σωματεία της Αθήνας και κατόπιν μετατρέπεται σε ὄργανο του Εργατικού Κέντρου Αθηνών, μετά την ίδρυση του τελευταίου το 1910. Η μετάφραση τη φορά αυτή ανήκει στον Σπ. Γ. Φραγκόπουλο, ο οποίος είχε πραγματοποιήσει πολλές μεταφράσεις έργων σοσιαλιστικής φιλολογίας. Ο Σπ. Φραγκόπουλος ήταν επίσης συνεργάτης του Μαρίνου Αντύπα στη δραστηριότητα που ανέπτυξε

ο τελευταίος στην Κεφαλλονιά, τόσο μέσω του Λαϊκού Αναγνώστηριου «Η Ισότης» του Αργοστολίου, όσο και μέσω της εφημερίδας «Ανάστασις» που εκδιδόταν στην Κεφαλλονιά κατά τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα. Αργότερα υπήρξε συνεργάτης της εφημερίδας των «Κοινωνιολόγων», Κοινωνισμός», που εκδόθηκε την περίοδο 1910-1911 στην Αθήνα.

Στα 1917 έχουμε μία ακόμη έκδοση του «Προς τους νέους», σε μετάφραση αυτή τη φορά των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη, σε δημοτική γλώσσα. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε από τη Σοσιαλιστική Νεολαία, οργάνωση που, με ηγέτες τους Δημοσθένη Λιγδόπουλο και Φραγκίσκο Τζουλάτη, πήρε μέρος στο ιδρυτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ), απαρτίζοντας την «αριστερή» του πτέρυγα. Οι δύο μεταφραστές, φοιτητές τότε, ανήκαν στη Σοσιαλιστική Νεολαία και υπήρξαν στελέχη του σοσιαλιστικού κινήματος. Ο Σπ. Κομιώτης συμμετείχε στο πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ, το Νοέμβριο του 1918, ως εκπρόσωπος της Σοσιαλιστικής Εργατικής Οργάνωσης Αθηνών, ενώ και οι δύο μετείχαν αρχικά στο ΣΕΚΕ ως μέλη της Κεντρικής του Επιτροπής ή άλλων καθοδηγητικών οργάνων. Κατόπιν πήραν μέρος από τις γραμμές του ΣΕΚΕ ή άλλων πολιτικών κινήσεων της εποχής στην έντονη ιδεολογική αντιπαράθεση που διεξήχθη κατά τη δεκαετία του 1920 στους κόλπους του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος.

Η έκδοση αυτή του «Προς τους νέους» αποτέλεσε αφορμή για να εξαπολυθούν, στα μέσα του 1918, διώξεις εναντίον της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και των μεταφραστών, ενώ το βιβλίο κατασχέθηκε. Ο Μιχ. Οικονόμου, μέλος τότε της Σοσιαλιστικής Νεολαίας, σε μεταγενέστερη διήγησή του αναβιώνει με παραστατικότητα το κλίμα της εποχής και της δίκης: «Τότε, ξέρετε, είχαμε στρατιωτικό νόμο, ο οποίος γενικά περιόριζε τις κινήσεις μας και τις διαθέσεις μας. Έτσι παραπέμφθηκαν σε δίκη, στο στρατοδικείο της οδού Ακαδημίας τότε, ο Γ. Δούμας και ο Κομιώτης (νομίζω αυτοί οι δύο ήταν οι μεταφραστές), ο Λιγδόπουλος, ο Αργυρίου και ο Κατσάνος. Πρόεδρος του στρατοδικείου ήταν ο φοβερός και τρομερός Φατσέας, που καταδίκασε πολλούς κομμουνιστές αργότερα. Στη δίκη δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα και με τη δραστηριοποίηση όλων μας, αλλά κυρίως του Ν. Δημητράτου, της Φεντερασιόν, των συνδικάτων και των σοσιαλιστών βουλευτών Σίδερι και Κουριέλ. Η δίωξη έγινε γνωστή και στο εξωτερικό, δημοσιεύτηκαν διαμαρτυρίες και ψηφίσματα και φέραμε την κυβέρνηση σε δύσκολη θέση. Θυμάμαι ότι η στάση που τήρησαν όλοι ήταν αγέρωχη, με πρώτο το Λιγδόπουλο που έκανε μεγάλη εντύπωση όταν είπε στο Φατσέα. “Δεν ενδιαφέρομαι για την καταδίκη μου, αλλά βεβαιωθείτε, κύριε Πρόεδρε, ότι αυτή θα χρησιμεύσει για καθρέπτη, με τον οποίο ο κόσμος θα γνωρίσει τον πολιτισμό της σημερινής Ελλάδος. Ένα πολιτισμό, που δεν επιτρέπει την ελεύθερη ανάπτυξη των ιδεών, όποιες και αν είναι αυτές”. Έτσι, ενώ εμείς πηγαίναμε να τους ενθαρρύνουμε, μας έδωσαν κουράγιο αυτοί. Τελικά καταδικάστηκαν σε 4 χρόνια φυλακή και σε 6 χρόνια στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Βαριά ποινή. Ο πατέρας του Δούμα, όμως, που ήταν τσαγκάρης στην Πλάκα και παλιός αναρχικός στην Αίγυπτο καμάρωνε. Τους έκλεισαν πρώτα στις στρατιωτικές φυλακές στο Μοναστηράκι και μετά τους έστειλαν στο Ιντζεδίν στην Κρήτη. Εμείς συνεχίσαμε τις κινητοποιήσεις, τους γράφαμε και τους στέλναμε βιβλία. Τελικά, μετά από πέντε έξι μήνες ο Βενιζέλος τους έδωσε χάρη, μετά από αποφασιστική παρέμβαση του Αγγλου Εργατικού βουλευτή Χέντερσον». Στα κατοπινά χρόνια το κείμενο του Κροπότκιν γνώρισε επανειλημμένες επανεκδόσεις, με εκδότη είτε το ίδιο το ΣΕΚΕ είτε σχήματα που ελέγχονταν από αυτό. Έτσι η αναφερόμενη ως δεύτερη έκδοση - της μετάφρασης των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη - γίνεται το 1920 από το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Ελλάδος, Εκδοτικό Τμήμα Νεολαίων, στα τυπογραφεία της εφημερίδας Εργατικός Αγώνας, που αποτέλεσε το επίσημο όργανο της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και κατόπιν του ΣΕΚΕ. Η τρίτη έκδοση πραγματοποιήθηκε την ίδια χρονιά και πάλι από το ΣΕΚΕ, η τέταρτη το 1925 από το Σοσιαλιστικό Βιβλιοπωλείο, η πέμπτη το 1927 από την Εργατική Οργάνωση Ηπειρωτών Αθήνας-Πειραιά. Σε όλες αυτές τις επανεκδόσεις χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη, χωρίς να αναγράφονται όμως οι μεταφραστές, πιθανόν λόγω των διώξεων που είχαν προηγηθεί.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι επανεκδόσεις του «Προς τους νέους συνεχίζονται». Στα 1944 εκδίδεται από τις εκδόσεις Μαρή -Κοροντζή, ενώ λίγα χρόνια αργότερα η Εκδοτική Φιλολογική Εταιρεία (Ε.Φ.Ε.), εκδοτικός οίκος προσκείμενος στο τροτσκιστικό Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα

Ελλάδος, το επανεκδίδει και πάλι. Το βιβλίο ήταν το υπ' αρ. 2 της σειράς «Μαρξιστική Βιβλιοθήκη της Ε.Φ.Ε», πραγματοποίησε δε δύο εκδόσεις, μία χωρίς χρονολογία έκδοσης και μία δεύτερη το 1956. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις έχει χρησιμοποιηθεί σιωπηρά η μετάφραση των Σπ. Κομιώτη και Γ. Δούμα, χωρίς να δηλώνεται το όνομα των μεταφραστών. Στα πρόσφατα χρόνια, μετά τη μεταπολίτευση του 1974, παρατηρείται μία ανανέωση του ενδιαφέροντος για το έργο αυτό του Π. Κροπότκιν και επανεκδόσεις του σε δύο τουλάχιστον νέες μεταφράσεις.

Η περιδιάβαση αυτή σε όσες ελληνικές εκδόσεις του «Προς τους νέους» έγινε δυνατό να εντοπισθούν έδειξε, νομίζω, την εξαιρετική εκδοτική του τύχη στην Ελλάδα, μέχρι τουλάχιστον την περίοδο του μεσοπολέμου, καθώς εκδόθηκε σε ελληνική γλώσσα λίγα μόλις χρόνια μετά την πρώτη του δημοσίευση και κατόπιν, στα επόμενα πενήντα χρόνια, γνώρισε διαδοχικές μεταφράσεις και εκδόσεις. Είχε μάλιστα μια ιδιαιτερότητα: υιοθετήθηκε ως όργανο προπαγάνδας και αποτέλεσε εκδοτική επιλογή από ευρύ φάσμα τάσεων και αποχρώσεων του σοσιαλιστικού κινήματος στον ελληνικό χώρο. Πράγματι, από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι το μεσοπόλεμο, την έκδοσή του επιχειρούν οι πρώτοι εκφραστές σοσιαλιστικών ιδεών στον ελληνικό χώρο, οι αναρχικοί, οι «κοινωνιολόγοι», τα εργατικά συνδικάτα, οι σοσιαλιστικές νεολαίες, οι κομμουνιστές, η αντιπολίτευση στο ΚΚΕ. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η γεωγραφική διασπορά των εκδόσεων, αφού εκδίδεται ως χωριστό φυλλάδιο ή δημοσιεύεται σε εφημερίδες στην Αθήνα, την Πάτρα, την Κέρκυρα και το Βόλο, στις σημαντικότερες δηλαδή πόλεις που είχαν συγκροτηθεί σοσιαλιστικοί πυρήνες.

Οι απανωτές αυτές εκδόσεις, παρότι δεν διαθέτουμε στοιχεία για το τιράζ τους, συνιστούν μια ένδειξη της διάδοσης του κειμένου, ιδιαίτερα μάλιστα αν συνυπολογιστεί το γεγονός ότι η λειτουργία, που είχαν από τη φύση τους οι προσούρες αυτού του είδους, δεν ήταν να αγοραστούν για να διαβαστούν από έναν αναγνώστη και να τοποθετηθούν στη βιβλιοθήκη του, αλλά αντίθετα, μέσα από τη διακίνηση χέρι με χέρι, να εξασφαλίσει το κάθε αντίτυπο όσο το δυνατόν περισσότερους αναγνώστες. Οι πολλαπλές εκδόσεις του συγκεκριμένου έργου αναδεικνύουν επίσης ορισμένες από τις όψεις και τα όρια της εκδοτικής δραστηριότητας που ανέπτυξαν οι ποικίλων ιδεολογικοπολιτικών προσανατολισμών σοσιαλιστικές κινήσεις μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, εποχή μετά από την οποία πλέον το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα προσαρμόζεται απόλυτα στις τότε επιλογές της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς. Σημειώνεται ότι στα τέλη της δεκαετίας αυτής, ήδη μια σειρά αξιόλογων στελεχών έχουν απομακρυνθεί από το ΚΚΕ, το οποίο αποκτά ομοιογένεια αλλά και μονολιθικότητα, ενώ παράλληλα οι διαχωριστικές γραμμές απέναντι στην εκτός ΚΚΕ αντιπολίτευση γίνονται πλέον οξείες και κάθετες.

Κοινό στοιχείο, όσων προσώπων ή πολιτικών κινήσεων επιχείρησαν εκδόσεις της προσούρας του Κροπότκιν στην Ελλάδα, είναι ότι διένυαν τα πρώτα βήματα της πολιτικής τους δράσης. Η έκδοση δηλαδή συνιστά κατά κάποιο τρόπο για τον καθέναν από αυτούς νεανική δραστηριότητα. Οι διαδοχικές αυτές εκδοτικές προσπάθειες επικοινωνούν όμως ελάχιστα μεταξύ τους. Η επόμενη δημοσίευση δεν μνημονεύει την προηγούμενη, ενώ οι εκδόσεις, με εξαίρεση αυτή του Πλ. Δρακούλη, δεν περιέχουν εκδοτικά σημειώματα για το συγγραφέα, το έργο και τη μέχρι τότε υποδοχή του στον ελληνικό χώρο. Και αυτό συμβαίνει παρότι απέχουν μεταξύ τους λίγα μόνο χρόνια, και πρόκειται για βιβλία που απευθύνονται σε ένα περιορισμένο και οροθετημένο κοινό.

Η πληθώρα αυτή εκδόσεων και μεταφράσεων του κειμένου του Κροπότκιν γίνεται σε μία περίοδο που η έκδοση σοσιαλιστικών εντύπων - τόσο ελληνικών όσο και ξένων σε ελληνική μετάφραση - χαρακτηρίζεται μάλλον από ποιοτική και ποσοτική ένδεια. Οι επαναλαμβανόμενες λοιπόν εκδόσεις ίδιου έργου δεν είναι αποτέλεσμα εξάπλωσης των σοσιαλιστικών ιδεών και άνθησης των αντίστοιχων εκδόσεων. Αντίθετα μάλιστα, ίσως αποτελούν αντανάκλαση της βραχείας ιστορικής μνήμης που διέθεταν οι ομάδες που συναθροίζονταν στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής, απηχούν την εμβρυώδη ανάπτυξή του και την αναιμική του συγκρότηση. Η επιτυχία του οφείλεται στο γεγονός ότι οι ελληνικές σοσιαλιστικές κινήσεις βρήκαν στο «Προς τους νέους» ένα κείμενο θερμό, ενθουσιώδες και εύληπτο, κατάλληλο να μεταβληθεί σε εύχρηστο εργαλείο πολιτικής ζύμωσης και προπαγάνδας. Βέβαια οι μεταφραστές δεν αποφεύγουν ορισμένες - χονδροκομμένες συχνά - προσαρμογές του κειμένου στις συγκυριακές επιδιώξεις ή στις πολιτικές τους απόψεις. Χαρακτηριστικό είναι το

παρακάτω παράδειγμα: Όλες οι αναφορές του Κροπότκιν στη λέξη «επανάσταση» μεταφράζονται από τον Πλ. Δρακούλη με τον όρο «κοινωνική μετατροπή», ενώ από την άλλη πλευρά όσες μνείες κάνει στους «σοσιαλιστές» και στο «σοσιαλισμό», μετατρέπονται σε «κομμουνιστές» και «κομμουνισμό» στη μετάφραση των Σπ. Κομιώτη και Γ. Δούμα.

Από την άλλη πλευρά η υιοθέτηση του κειμένου του Κροπότκιν από το σύνολο σχεδόν του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, πιθανόν σχετίζεται με την έλλειψη επαρκούς γνώσης των απόψεων, των τάσεων και των διαχωρισμών, που είχαν διαμορφωθεί στο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα. Είναι ίσως επακόλουθο των περιορισμένων σχέσεων των σοσιαλιστικών ομάδων του ελληνικού χώρου με το τελευταίο. Για παράδειγμα η απομάκρυνση των αναρχικών - οπαδών του Μπακούνιν και άλλων - από τη Σοσιαλιστική Διεθνή στο συνέδριο της Χάγης στα 1872, δεν φαίνεται να είχε κάποια επίπτωση στην αποδοχή του κειμένου του Κροπότκιν από τους έλληνες σοσιαλιστές, ενώ δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να συνδέει τις επανεκδόσεις που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 από το ΣΕΚΕ, με την εγκατάσταση και παραμονή του Κροπότκιν στην ΕΣΣΔ μέχρι το θάνατό του στα 1921 και τη στάση του απέναντι στην Οκτωβριανή επανάσταση. Η απουσία ιδιαίτερων αναφορών στις εσωτερικές διαιρέσεις και αντιπαραθέσεις του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος στο γραπτό αυτό του Κροπότκιν διευκόλυνε λοιπόν τη χρησιμοποίησή του από τις ελληνικές σοσιαλιστικές κινήσεις, που είχαν πάθος και αγωνιστικότητα, δεν διέθεταν όμως επαρκείς δυνατότητες εκλέπτυνσης και εμβάθυνσης στους προβληματισμούς που αναπτύσσονταν στο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής».

Γύρω στο 1930, στην Αθήνα, κάποιος με τα αρχικά Θ.Γ. εξέδιδε μια χειρόγραφη εφημερίδα με τον τίτλο «Η Αναρχία», αλλά δεν υπάρχουν περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία για τον εκδότη ή τους εκδότες της εφημερίδας αυτής. Ωστόσο, κρίνοντας από ένα φύλλο 11 της εφημερίδας που έπεσε στα χέρια μας, η εφημερίδα αυτή φαίνεται ότι δεν ακολούθησε μια ξεκάθαρη αναρχική παρέμβαση ή τάση, αλλά, μάλλον, κινούνταν σε πιο αριστερές θέσεις από αυτές του ΚΚΕ. Στο φύλλο 11, 23 Φεβρουαρίου 1930, δημοσιεύεται μικρό άρθρο με τίτλο «Το πρόγραμμα της εφημερίδος μας»: «ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΜΑΣ

- 1) Υπέρ της καταργήσεως της ιδιοκτησίας, του κεφαλαίου και των μέσων παραγωγής, και της κρατικοποιήσεως αυτών.
- 2) Υπέρ της καταργήσεως των κοινωνικών τάξεων, και απονομής ισότητας, δικαιοσύνης και ελευθερίας.
- 3) Υπέρ της υποχρεωτικής εκπαιδεύσεως.
- 4) Υπέρ της υποχρεωτικής εργασίας.
- 5) Υπέρ της καταργήσεως κάθε αρχής. Αποκαταστάσεως της κοινωνικής συνειδητοποιήσεως του ανθρώπου, αναρχικής κοινωνίας ή αυτοδιαθέσεως του ατόμου. «Ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσεις».
- 6) Υπέρ της λογικής οργανώσεως της παραγωγής και της καταναλώσεως των ειδών της ανάγκης.
- 7) Υπέρ της μεταφυσικής διαλεκτικής και κατά του ιστορικού υλισμού.
- 8) Ο άνθρωπος λογικό ον και ουχί άλογον ζώον μηχανικόν.
- 9) Συνεργασία μετά του Κ.Κ. και των Σ. τοιούτων της τε Β', Γ' Διεθνούς μέχρις οριστικής καταργήσεως των τάξεων του κεφαλαίου και της ιδρύσεως αναρχικής σοσιαλιστικής κοινωνίας. Θ.Γ.».

Την ίδια εποχή, δηλαδή την εποχή της δικτατορίας του Μεταξά, οι άντρες του διοικητή της Ασφάλειας Αθήνας Μανιαδάκη, έκαναν συχνές εφόδους και έρευνες, εκτός των άλλων, σε ένα καφενείο της οδού Εμμανουήλ Μπενάκη, στο οποίο σύχναζαν μερικοί νέοι ποιητές, διανοούμενοι, καλλιτέχνες και άλλοι, για να εντοπίσει και να συλλάβει τον εκδότη ή τους εκδότες (γιατί και πάλι δεν έχουμε τα απαιτούμενα ιστορικά στοιχεία) ενός περιοδικού το οποίο κυκλοφορούσε υπόγεια, με το όνομα «Ανατροπή» και με υπότιτλο «Όργανον της ανθρωπιστικής ιδέας και του διεθνούς επαναστατικού συνδέσμου και διερμηνέας της σοσιαλιστικής επιστήμης και χρονογράφησης της αναρχιστικής κινήσεως του χρόνου» (!)

Τέλος, σύμφωνα με τον πρώην εισαγγελέα Παύλο Δελαπόρτα («Το ημερολόγιο ενός Πλάτου»), στην Ακροναυπλία εξόριστος ανάμεσα στα μέλη του ΚΚΕ και τους τροτσκιστές, υπήρξε και ο Παναγιώτης Φλωριάς, έμπορος ραπτομηχανών από το Βόλο. Αυτός ήταν αναρχοσοσιαλιστής και υποστηρικτής των απόψεων του Λέοντα Τολστόι και έμεινε στην εξορία μέχρι τα 75 του χρόνια, επειδή αρνιόταν να υπογράψει δήλωση μετανοίας.

Κεφάλαιο 15

Οι Ελευθεριακοί της Καλαμάτας

Για τις αναρχικές και σοσιαλιστικές-επαναστατικές κινήσεις στην Καλαμάτα δεν αναφέρει κανείς από τους «αναγνωρισμένους» ιστορικούς, εκτός, ίσως, λίγα λόγια για τη μεγάλη απεργία των λιμενεργατών της πόλης το 1934, η οποία καταπνίγηκε στο αίμα από την αστυνομία, το στρατό και τους παρακρατικούς. Τα στοιχεία που παρατίθενται εδώ προέρχονται από τον τοπικό ιστορικό και δικηγόρο της Καλαμάτας Δημήτριο Ν. Ζέρβα και τα παραθέτουμε αυτούσια, επειδή μας δίνουν ανάγλυφη την εικόνα της απαρχής των αναρχικών, σοσιαλιστικών και επαναστατικών ιδεών και κινήσεων στην πόλη.

«ΤΟ ΚΗΡΥΓΜΑ»

(Η πρώτη σοσιαλιστική προκήρυξη στη Καλαμάτα στις 7 Μαΐου 1884)

Ο Μεσσηνιακός κοινωνικός χώρος, σε όλη την διάρκεια της εξέλιξής του, από το πρώτο κάλεσμα προς την Φιλική Εταιρία το 1819, μέχρι το 1834 που ολοκληρώνει την ανάπτυξή του, για να πέσει στη συνέχεια στη σημερινή φάση του καθοδηγούμενου γεροντικού μαρασμού, δεχόταν τυραννικά τα ιδεολογικά και πολιτικά σκιρτήματα της προηγμένης Ευρώπης.

Αυτό δεν είναι τυχαίο, γιατί η Μεσσηνία μέσα στην αυτόνομη απομόνωσή της, κατάφερε όχι μόνο να δημιουργήσει μεγάλα αστικά κέντρα όπως την Καλαμάτα και τη Μεσσήνη, παραδίπλα στην Ερμούπολη, την Πάτρα, το Αίγιο και το Ναύπλιο, αλλά και ήταν συνεχώς καμίνι ιδεολογικών και κοινωνικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων. Σε τούτο το Μεσσηνιακό κάμπο, που παραδοσιακά

έθρεφε εξεγερμένους αγρότες, ορεσίβιους πολεμιστές και φυγάδες από τις αναρχούμενες κοινότητες της Μάνης, από πολύ νωρίς αρχίζουν να δρουν αναρχικοί, σαινσιμονιστές, ουτοπικοί σοσιαλιστές και άλλοι, που δίνουν κάποιο προσανατολισμό στις μάζες των εξεγερμένων συνειδήσεων.

Κάτω από την πίεση της αργόσυρτης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και την ένταση των ιδεολογικών και πολιτικών ρευμάτων της Ευρώπης, που με κύριο μοχλό τα ναυτικά μπουλουκία γυρόφερναν στα λιμάνια, καινούργια ιδεολογικά ρεύματα από πολύ νωρίς άρχισαν να δημιουργούνται, κύρια στο προλεταριάτο των μεταξουργείων, φέρνοντας ελπίδες και ανοίγοντας νέες προοπτικές επαναστατικής πρακτικής.

Οι αναρχούμενες κοινότητες της Μάνης και οι αναρχικοί του Πύργου, της Μεσσήνης, του Αιγίου και της Πάτρας, την πρώτη χρονική περίοδο μετά την επανάσταση, άλλοτε δυναμικά και άλλοτε με κοινωνικές συσπειρώσεις, επιχειρούν να πραγματώσουν την εκλογίκευση μιας κοινωνίας με την κατάργηση μιας εξουσίας παράλογης. Είναι οι απαρχές του κοινωνικού και ιδεολογικού μετασχηματισμού στον χερσαίο ελλαδικό χώρο, μιας και η βιομηχανία των μεταφορών (η ναυτιλία) βρίσκεται στο δικό της δρόμο, πολύ πιο μπροστά.

Όλα τα ιδεολογικά ρεύματα της Ευρώπης, μαζί με ρομαντικούς, αναρχικούς, επαναστάτες και τυχοδιώκτες, ακολουθώντας «το δρόμο της σταφίδας και του μεταξιού» ξεπεζεύουν και στο λιμάνι της Καλαμάτας.

Ιδιαίτερα στην Καλαμάτα η έκφραση αυτής της επίδρασης πραγματώθηκε με τη δημιουργία «Λαϊκών Εταιριών» και «Σωματείων Αλληλοβοήθειας» ενάντια στην ντόπια αντίδραση, των τσιφλικάδων, της Εκκλησίας και των τοκογλύφων και κόντρα σε ένα κράτος που ποτέ του δεν ταυτίστηκε με τα συμφέροντα των εργαζομένων.

Αυτή τη περίοδο, που είναι η πιο σημαντική για τον ιστορικό χώρο της Μεσσηνίας, στην Καλαμάτα και τη Μεσσήνη, οι κοινωνικές ομάδες και τα άτομα αρχίζουν να αφυπνίζονται και να δραστηριοποιούνται σε μια πρακτική που φέρνει τα στοιχεία της αμφισβήτησης και της εξέγερσης ενάντια σε μια εξουσία που παράλογα οικειοποιείται και καθυποτάσσει άτομα και λειτουργίες. Σπινθήρες μεγαλοσύνης και φωνές περιθωριακών χαράζουν την πορεία του κοινωνικού γίγνεσθαι της Μεσσηνίας.

Αρχίζοντας από το γέρο ποιητή Νηφάκο και την άγια «μούρλια» του Παπαφλέσσα, συναντάμε στην πορεία τον λαοπλάνο αντιμοναρχικό Παπουλάκο με ψήγματα ιδεολογίας χριστιανικού σοσιαλισμού, για να φτάσουμε σε μορφοποιημένες σοσιαλιστικές απόψεις του σαινσιμονιστή Ναύληρη και στη συνέχεια στους επιστήμονες συνεταιριστές Τερζάκη και Φερεντίνο και να καταλήξουμε στο αποκορύφωμα της εξέγερσης των λιμενεργατών της Καλαμάτας του 1934.

Έτσι μέσα σε αυτές τις κοινωνικές εκρήξεις, δίνη γινότανε κάθε φορά ο κοινωνικός και πολιτικός χώρος της Μεσσηνίας, και το μπόι της ψήλωνε μέσα στις εκρήξεις και μακελευότανε στις ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις, σε ένα απρόσμενο ιδεολογικό και πολιτικό προχώρημα, με συνέπεια να δημιουργείται συνεχώς, σε αυτή την πρώτη περίοδο, τεράστια ιδεολογική ζύμωση με εκδόσεις, έντυπα και περιοδικά και το φτιάξιμο θεατρικών, κοινωνικών και πολιτικών ομάδων.

Παράλληλα, η αντίδραση συσπειρώνεται και αμύνεται με κηρύγματα, φυλλάδια και φιλοσοφικά δοκίμια ενάντια στα «καινά δαιμόνια» του Δαρβινισμού και της Εμπειρικής Ψυχολογίας.

Έτσι, το 1861 εκδίδεται στη Καλαμάτα η εφημερίδα «Πολίτης» και τον ίδιο χρόνο από τον Δ.Ν.Νικολόπουλο η «Κρηπίς της Συναλλαγής», για χρήση των εμπόρων, με εισαγωγική θεωρία στις υλιστικές αντιλήψεις που ήταν τότε κυρίαρχες στο Μεσσηνιακό κοινωνικό χώρο, και ακόμα εκδίδεται από τον Β. Σμυρνιάδη το βιβλίο «Περί της εν Ελλάδι γεωργίας και περί μεταβολής του φορολογικού συστήματος» και ακόμα «Τα κατά Πausανίαν Μεσσηνιακά εις την καθομιλουμένην γλώσσαν». Το 1865 εκδίδεται στη Μεσσήνη (Νησί) το φυλλάδιο «Τα κατά την βουλευτικήν εκλογήν Μεσσήνης-Προς το κοινόν της Ελλάδος, Εν Νησίω τη 19 Μαΐου 1865» που είναι μια αδυσώπητη καταγγελία «για τις παραβιάσεις του νόμου και της θρασυτέρας καταπατήσεως των ιερωτέρων δικαιωμάτων του πολίτου» στην περιοχή της Μεσσηνίας».

Το 1867 εκδίδεται το πρώτο νομικό περιοδικό με τίτλο «Η δικαιοσύνη εν Μεσσηνία 1867» και το 1882 ιδρύεται εις την Καλαμάτα η Λαϊκή Εταιρία «Αδελφότης» και ακόμα εκδίδεται το βιβλίο Χήνου

Β.Γ. ή Αγαπινού «Απολογία του Χριστιανισμού προς την σύγχρονον φιλοσοφίαν και φυσικάς επιστήμας».

Το 1884 ιδρύεται στη Καλαμάτα από τον σαινσιμονιστή Ναύλερη ο «Μεσσηνιακός Σύνδεσμος» και δημοσιεύεται το «Καταστατικόν της εν Καλάμαις ανωνύμου εταιρίας υπό την επωνυμίαν «Αλληλοβοηθητική Τράπεζα η Αβία» και εκδίδεται η εφημερίδα «Αριστομένης».

Ιδιαίτερα ο «Μεσσηνιακός Σύνδεσμος» δημιούργημα του σαινσιμονιστή Κωνσταντίνου Ν. Ναύλερη, τηλεγραφητή από την Τεγέα, που ήταν μαθητής του Οικονόμου, κυκλοφόρησε την πρώτη σοσιαλιστική προκήρυξη στη Καλαμάτα, με τίτλο «Το Κήρυγμα» όπως ονομάστηκε που είχε το παρακάτω περιεχόμενο.

Η ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ Ο «Μεσσηνιακός Σύνδεσμος»

Προς τον Λαόν

Ο εργάτης Λαός είναι η καρδιά παντός έθνους και πάσα δύναμις αυτού. Δια τούτο και οι τα πρώτα φέροντες εν εκάστη πολιτεία, ήτοι οι ιθύντορες αυτής, πάσαν αυτών την ισχύν από της αδόλου αγάπης εκείνου αρύονται. Η ανεξαρτησία του πολίτου, στενότητα και αδιασπάστως ηνωμένη προς την υλικήν ευημερίαν του λαού, εδράζεται πρωτίστως επί την μόρφωσιν αυτού, αλάθητον τυγχάνουσα ακολουθίαν των περί τε των καθηκόντων και των δικαιωμάτων του λαού διδασκαλίαν. Ιδού εν βραχυτάτοις λόγοις οποίος τυγχάνει ο κύριος σκοπός της εταιρίας ημών, ην ίδρυσεν επί αισιωτάτοις οιονοίς η θέλησις του εργατικού της πρωτευούσης της Μεσσηνίας λαού και η αγάπη προς την πατρίδα...

Το ταμείον της εταιρίας θέλει χρησιμεύση ως τίμιος φύλαξ του περισσέματος πάσης εργάτιδος, ήτις δια των ελαχίστων αυτής καταθέσεων, θέλει εντός ολίγων ετών, αποκομίσει την προίκα αυτής προς ευκολωτέραν αποκατάστασιν. Θέλει ληφθή φροντίς εν τω μέλλοντι ώστε η εταιρία εις αναπήρους και αναξιοπαθούντας εταίρους να επέρχεται πρόθυμος αρωγός.

Θέλομεν πολεμήση την τοκογλυφίαν παρέχοντες δάνεια επί μετρίω τόκω, κατά τας σχετικές διατάξεις του καταστατικού, παντί εταίρω. Του αναγκαιούντος αριθμού εταίρων εγγραφησομένου, όπερ δια πλείστης έχομεν ελπίδος ότι τάχιστα θέλει συμβή, θέλομεν ιδρύσει το της Εταιρίας Κατάστημα, εκ του οποίου ο γεωργός θέλει αγοράζει εν μικραίς τιμαίς το ινίον και την αξίνην δι' εαυτόν, τα βιβλία δια τα άπορα αυτού τέκνα, ο υποδηματοποιός την πρώτην ύλην και παν ό,τι δύναται να θεραπεύση τας ανάγκας των εταίρων και νοείται ότι, ένεκα των ευκολιών ας εδυνάμεθα να έχομεν εν Ευρώπη, αι τιμαί θέλουσιν έσθαι ελάσσονες των συνήθως γιγνομένων, διότι θέλομεν προμηθεύεσθαι τα αντικείμενα ταύτα εκ πρώτης χειρός.

Την 14 Σεπτεμβρίου εκάστου έτους η Εταιρία θέλει τελεί έκθεσιν των βιομηχανικών, γεωργικών και λοιπών προϊόντων, ως και των εργοχείρων των εταίρων. Επιτροπεία εξ ειδημόνων και αμερολήπτων κριτών θέλει βραβεύει τα άριστα. Δια της εκθέσεως ταύτης παρέχεται άριστη ευκαιρία εις την Διοίκησιν της Εταιρίας όπως αναπτύξη ποικίλας σχέσεις μετά των διοικήσεων των διαφόρων Εταιριών του λαού δια των οποίων θέλουσιν επεκταθή αι υπέρ των εταίρων ωφέλειαι και πέραν των ορίων του Νομού Μεσσηνίας. Θέλομεν προσπαθήση ίνα μικραί χρηματικά διαφοραί των εταίρων λύωνται δια διαιτητικού δικαστηρίου, σχηματιζομένου εκάστοτε υπό των διαφερομένων εκ των μελών της εταιρίας κατ' εκλογήν, διότι πλειστάκις συμβαίνει, ένεκα του σμικρού της διαφοράς, η δικαστική δαπάνη ν' απορροφά το αντικείμενον αυτής και οι διάδικοι να εξέρχωνται του δικαστικού αγώνος αμφοτέροι ηττημένοι και από φίλων εχθροί.

Σπουδαιότατον μέλημα ημών έσται η ίδρυσις Σχολής του Λαού, εν η, εργατική τάξις θέλει δι' ανδρών δυναμένων, υποσχεθέντων ήδη ημίν ευγενώς την συναρωγήν αυτών, διδαχθή την βαρυτίμητον ιστορίαν του Έθνους, αφ' ης μόνης διαμορφούται υπερήφανον ηθικόν και αγνόν εθνικόν φρόνημα, τα καθήκοντα προς τον Θεόν, και την πολύτιμον και σεπτήν ημών θρησκείαν, εις ην, εκτός των άλλων, πλείστα οφείλει ειδικώς το πλήρες περιπετειών έθνος ημών, τας προς την οικογένειαν υποχρεώσεις, τον σεβασμόν προς τους νόμους, την αγάπην προς τον πλησίον, πρακτικά εν γένει μαθήματα και συλλήβδην ειπείν, απάσας τας αρετάς υφ' ών δέον να εμφορήται ο χρηστός εν γένει άνθρωπος και

πολίτης...

Ο φιλοπρόοδος και φιλόπρονος Λαός της Μεσσηνίας, ως και πας παρεπιδημών και συνδέων το ίδιον μέλλον αυτού προς αυτήν και εν γένει πας βουλόμενος, θέλουσι δια των συνδρομητικών αυτών μέσων επιρρώσει τας σκέψεις ημών και πραγματώσει τας ιδέας, αφ' ών, ως ανωτέρω, αναχωρούντες, ποιούμεν έκκλησιν προς πάντα χρηστόν άνθρωπον ίνα εγγραφή, κατά τας περί τούτου διατάξεις του Καταστατικού, μέλος της Εταιρίας ημών, επί τω τιμίω και κοινωφελεί αυτής σκοπώ.

Εν τοιαύτας σκέψεσι δεν φαίνεται σφόδρα πιθανόν ότι ο σκοπός ημών πληρέστατα θέλει θριαμβεύσει, προς χαρά των πονούντων υπέρ της μορφώσεως του Λαού και της αναπτύξεως των λαϊκών και εργατικών τάξεων;

Εγένετο εν Καλάμαις και εν τω γραφείω της Εταιρίας τη 7 Μαΐου 1884.

Ο Διοικητής

Ιω. Βογόπουλος

Ο ταμίας

Γ. Αθ. Μιχαλακίας

Ο Γραμματεύς

Ν.Γ. Καραγιάννης

Οι Σύμβουλοι

Λεων. Φιλανδριανός, Ευστ. Βρακάς, Νικολ. Καρβελάς, Αποστ. Σάλμας, Αναστ. Γεωργιάδης, Ιω.

Μπογάκος, Κωνστ. Ψαρράς, Αθ. Μαρίνης, Αριστ. Γαρίδης».

Η παραπάνω προκήρυξη περιέχεται στην έκδοση της «Καταστάσεως Εργασιών» του Μεσσηνιακού Συνδέσμου που έγινε στην Καλαμάτα το 1885 (τύποις Γ.Β.Α. Μιχαλακία) και μάλιστα εκεί γίνεται η αναφορά ότι η προκήρυξη αυτή ονομάστηκε «Κήρυγμα». «Το Κήρυγμα», που περιέχει σε περίληψη τις αρχές και τους σκοπούς της εταιρίας, κυκλοφόρησε στα 7 Μαΐου 1884 και μοιράστηκε στο λαό της Μεσσηνίας.

Είναι φανερό, στο περιεχόμενο της προκήρυξης, η επίδραση των ιδεολογικών απόψεων των σαινισιμονιστών, απόψεις που ρητώς εκφραστήκανε και επιδοκιμαστήκανε στην πρώτη Συνέλευση της εταιρίας, όπου ρητώς εκφράστηκε σαν αιτία της ίδρυσης ότι «...Ιδέα δε τοιαύτη, σκοπούσα την αδελφοποίησιν, αλληλοβοήθειαν και ανάπτυξιν του Λαού δια του συνεταιρισμού - ήτοι της ενώσεως του κεφαλαίου μετά της εργασίας...»

Η προκήρυξη φαίνεται ότι βρήκε ανταπόκριση στο Λαό της Μεσσηνίας, γιατί ενώ η εταιρία ιδρύθηκε από 65 μέλη, στη πρώτη Γενική Συνέλευση της εταιρίας το 1885, βρίσκουμε παρόντα 145 μέλη επί συνόλου 257. Ακόμα από τη Συνέλευση αυτή της εταιρίας πληροφορούμεθα ότι η εταιρία έχει μισθωμένο κατάστημα και έχει ιδρύσει «Σχολή του Λαού», που λειτουργούσε στην αίθουσα του Δημοτικού Σχολείου, με πρώτο έφορο τον γυμνασιάρχη Παναγιώτη Παπαναστασίου, και δασκάλους μεταξύ άλλων τον Σάββα Δουκάκη και Κ. Ναύληρη και ότι υπήρχε προοπτική το κατάστημα της εταιρίας «...δια καταλλήλου βιβλιοθήκης να πλουτισθή».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κατάλογος των μελών της εταιρίας κατά το επάγγελμα, αφού μεταξύ των εμπόρων και επαγγελματιών της πόλης, υπήρχε γνωστός καπνοβιομήχανος, δικηγόροι, και ακόμη «4 ιερείς, 17 μαθητές, σχολείων και 27 κοράσια και γυναίκες εργάτιδες».

Ο Μεσσηνιακός Σύνδεσμος είναι από τα πρώτα λαϊκά ταμεία αλληλοβοήθειας που γίνανε στην Ελλάδα, στηριγμένα πάνω σε αρχές και απόψεις ουτοπικών σοσιαλιστών της εποχής, και θα επανέλθουμε γιατί η μελέτη του Συνδέσμου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον κοινωνικό χώρο της Μεσσηνίας, αλλά και γενικότερα για ολόκληρη την Ελλάδα.

Εκείνο που μένει να παρατηρήσουμε είναι ότι 117 χρόνια μετά, ο ιδεολογικός και κοινωνικός χώρος της Μεσσηνίας και της Καλαμάτας ιδιαίτερα, συγκρινόμενος με τότε, μάλλον πισωγυρίσματα έχει να επιδείξει και ένα βασικό χαρακτηριστικό, ότι στερείται μνήμης...»

(Δημοσιεύτηκε στην τοπική εφημερίδα «Ελευθερία», Τρίτη, 6 Μαΐου 1997, σελ. 9, στη στήλη «Θέματα»).

Αν και στη δεκαετία του 1890 από διάφορους ιστορικούς αναφέρεται ότι στα μαχητικά

συλλαλητήρια και εξεγέρσεις, κυρίως για το σταφιδικό ζήτημα, υπήρξε συμμετοχή αναρχικών, σοσιαλιστικών και άλλων επαναστατικών στοιχείων και στην περιοχή της Μεσσηνίας (Καλαμάτα, Μεσσήνη κ.λπ.), εντούτοις υπάρχει ένα αρκετά μεγάλο χρονικό χάσμα από το 1884 μέχρι το 1929, χρόνο κατά τον οποίο εμφανίστηκε μια κομμουνιστική επαναστατική ομάδα που κυκλοφόρησε το περιοδικό «Ελεύθερη Σκέψη». Να τι έγραψε ο Δημήτριος Ν. Ζέρβας στην τοπική εφημερίδα «Ελευθερία», την Κυριακή, 3 Νοεμβρίου 2002, σελ. 10. Το δημοσίευμα δε αυτό συνοδεύτηκε και από φωτογραφία του εξωφύλλου του πρώτου τεύχους του περιοδικού «Ελεύθερη Σκέψη», που κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 1929. Να σημειωθεί ότι τα δημοσιεύματα αυτά του Δ.Ν. Ζέρβα, κυκλοφόρησαν στην εφημερίδα αυτή με το γενικό τίτλο «Ο έμνοστος τόπος»:

«1929: Η σοσιαλιστική ομάδα «Ελεύθερη Σκέψη»

Και τώρα που έσβησε ο τελευταίος απόηχος από τις εκλογές· τώρα που με υποχρεωτική ψηφοφορία οικειοθελώς εκλέξαμε όσους «άρχοντες» θα σκέφτονται και θα αποφασίζουν για λογαριασμό μας· τώρα που πισωγυρίσαμε ήσυχoi, στη θέση που αυτοβούλως έχουμε επιλέξει, ως θεατές μιας μίζερης πορείας.

Τώρα, όσο είναι καιρός, να επαναλάβουμε πρέπει τη μόνη πολιτική πράξη που μας έχει απομείνει. Τη συνεχή γκρίνια, την ύβρη, την αυστηρή και χωρίς λόγο κριτική και καταγγελία του κάθε πολιτικάντη που έκλεψε την ψήφο μας. Να ξαναρχίσουμε το διάλογο, την αντίκρουση απόψεων και τις αερολογίες μέσα στα καφενεία, πίνοντας «βαρύ γλυκό και όχι», παίζοντας πρέφα και βλαστημώντας μέσα σε μια συνεχή και γενική άρνηση των πάντων.

Έτσι όπως έκανε και κείνος ο γερο-Σωκράτης, που αλαφροϊσκιωτο λέγανε, γιατί όλο χασκογελούσε, ειρωνευότανε και με ασυνήθιστη οξύτητα προκαλούσε τους πάντες, λέγοντας ότι ο θεός ή ο δαίμονας τον ανάγκαζε να ασκεί τη «μαιευτική» του, για να αντικρούει τις θέσεις των αντιπάλων του και ότι ο ίδιος ο θεός ή ο δαίμονας του απαγόρευε να γεννάει θέσεις και ιδέες και να δίνει λύσεις (!) κάνοντας δηλαδή μια απόλυτα «αρνητική συμβολή» όπως γράφει ο Πλάτωνας.

Γιατί μη σας λένε ψέματα. Από τότε έτσι συμβαίνει. Πολιτική δεν είναι μόνο να έχεις θέσεις και ιδεολογίες και να κατεβάζεις λύσεις, προτάσεις και προγράμματα για να σε ψηφίσουνε. Ίσως και να μην είναι αυτό η πολιτική. Αλλά πολιτική να είναι αυτή η «αρνητική συμβολή» του Σωκράτη, δηλαδή η άρνηση και απόρριψη όλων όσων δεν γουστάρεις ή σε ενοχλούν και σε πειράζουν ανακατεύοντας τη λογική με το συναίσθημα. Ακόμα και οι αερολογίες στους καφενέδες, «πολιτική» λένε πως είναι. Άλλοι πάλι λένε, πως η «πολιτική» στη μεγάλη της διάσταση και αξία και μάλιστα με «διαλεκτική» σημασία, είναι εκείνη η άρνηση να πάρεις κάποιον στα σοβαρά και αρχίζεις τα πειράγματα, προσπαθώντας να δείξεις την άγνοια ή τη βλακεία ή και την ψευτιά του. «Πειραστική» λέγανε αυτή τη μέθοδο οι αρχαίοι που ξέρανε από τέτοια πράγματα. Κυρίως όμως πολιτική με «διαλεκτική» σημασία και διάσταση λένε ότι είναι εκείνο που κάνουνε στα καπηλεία και τους καφενέδες οι χωριάτες, που όλο πειράζουνε τους άλλους και τους «τσιγκλάνε» και κάνουν ψευτιές κρύβοντας τις απόψεις τους και αμφισβητούν ο ένας τον άλλον, τις ιδέες τους και τα πάντα, παντού και πάντοτε, για να κάνουνε «πλάκα», να προκαλέσουν και να θυμώσουν, να διαφωνήσουν, να φαγωθούνε, να φάνε τα μούτρα τους και να φύγουνε τσακωμένοι. «Εριστική» λέγανε αυτή τη διαλεκτική μέθοδο οι αρχαίοι, και μάλιστα λένε πως είχε διακριθεί σε αυτή ο Μενέδημος και οι Μεγαρικοί και γι' αυτό είχανε κατηγορήσει και την ίδια την Ακαδημία.

Γιατί να το ξέρετε αυτή είναι η λαϊκή, η ατόφια, καθαρή, αμόλυντη πολιτική. Ενώ κάτι άλλες που φτιάχνουνε οι επαγγελματίες τεχνικοί της εξουσίας, αρμόζουνε μόνο σε πολιτικάντηδες και καιροσκόπους, που βγαίνουνε στα μπαλκόνια, τις στοές και τις πλατείες, και δεν κάνουνε παρά συνεχή μονόλογο, να επιβάλουνε τις δικές τους απόψεις και συμφέροντα και εκλογές, να πάρουνε ψήφους, να το παίζουνε σωτήρες του λαουτζίκου.

Γι' αυτό λέω. Αφού λαϊκές συνελεύσεις και δημοψηφίσματα, που κάνουν οι πολίτες του άλλου κόσμου, εμείς έχουμε να κάνουμε από την Επανάσταση του 1821. Αφού οι νόμιμα εκλεγμένοι άρχοντες ορίζουν απόλυτα πια την τύχη του τόπου και του γένους μας, και ο δικός μας λόγος μόνο ανά τετραετία κυρίαρχος εμφανίζεται μέσα στις κάλπες. Ας κάνουμε, περιμένοντας την επόμενη τετραετία,

το μόνο πράγμα που μας έχει απομείνει. Να συνεχίσουμε να διαλεγόμαστε στα καφενεία στις γειτονιές, στα φαγάδικα, αερολογώντας γύρω από τα κοινωνικά μας προβλήματα, σε μία «πειραστική» ή «εριστική» μέθοδο διαλεκτικής άσκησης της πολιτικής, και όσο μπορούμε με μεγαλύτερη οξύτητα, απαραίτητη για τον έλεγχο και την κριτική. Και να το προσέξουμε. Όταν σε αυτή τη «διαλεκτική» πολιτική μέθοδο τα βρούμε σκούρα, με τα προβλήματα του «όντος» και της «ουσίας». Όταν δηλαδή θα γεννιούνται ερωτήματα όπως π.χ., «αν η πολιτική σαν επαγγελματική ενασχόληση περισώζει και ελευθεριακές δοξασίες ή γεννοβολά μόνο και ατέλειωτα την αγυρτεία;» ή όταν μπουν και άλλα ερωτήματα όπως π.χ. «αν ο επαγγελματίας πολιτικός ως χαλκευμένος τυραννίσκος αναγκαστικά ακολουθεί μόνο τη λογική του εναλλασσόμενου κυνισμού;» τότε δεν θα έχουμε παρά να χρησιμοποιήσουμε τη «σοφιστική» μέθοδο των πολιτικάντηδων. Δηλαδή να δίνουμε απαντήσεις αόριστες και παραπλανητικές, ή να σιωπήσουμε, κάνοντας μόνο έναν παραλληλισμό, και αυτόν σιωπηλά, δείχνοντας με το δάκτυλο τροφίμους θεραπευτικών ιδρυμάτων με έντονα τα κλινικά συμπτώματα εδαφοκυριαρχίας ή διαφυλάξεως ευτελών αντικειμένων. Τίποτα άλλο· μόνο να θυμόμαστε πρέπει, πως η πολιτική αντιπαράθεση συνεχόμενη και ατέλειωτη είναι, και όσο να ψάξεις, συγκρούσεις πολιτικές βρίσκεις και έτσι γινότανε πάντα σε τούτο τον τόπο. Και το λέω για να θυμηθούμε ότι φέτος κλείσανε 73 περίπου χρόνια από το Μάρτιο του 1929, που μια ομάδα σοσιαλιστάδων της Καλαμάτας, κυκλοφόρησε το περιοδικό «Ελεύθερη Σκέψη».

Ένα περιοδικό που αποτέλεσε όργανο συσπείρωσης και εστία κοινωνικής και ιδεολογικής ζύμωσης και πολιτικής διαμάχης μέσα στην Καλαμάτα και ίσως και γενικότερα στο μεσσηνιακό χώρο. Όχι ότι ήτανε τίποτε το σπουδαίο. Μια μικρή ομάδα ήτανε τότενες, με νέες, επαναστατικές ιδέες, κομμουνιστές, σοσιαλιστές, αναρχικοί, με βαθιά φαίνεται σκέψη και προβληματισμό. Κάτι παιδαρέλια της Καλαμάτας, που νιώσανε την ανάγκη να φορτωθούν το βαρύ έργο της πάλης ενάντια στην απομόνωση και το σκοταδισμό, ενάντια στην παρακμή και την εγκατάλειψη, ενάντια στην αδιαφορία, ενάντια στη «δέσμευση και υποδούλωση της σκέψης», που λέγανε ότι τότε σκίαζε την πόλη και τη ζωή και τη σκέψη τους.

Έργο δύσκολο και ουτοπικό, πέστε το όπως θέλετε, αλλά πριν από όλα έντιμο και καθάριο και ελευθεριακό, και γι' αυτό χτυπήθηκε, όπως γίνεται πάντα σε τέτοιες πράξεις και ιστορίες.

Γιατί η δράση της ομάδας, πρόκληση ήτανε για το κατεστημένο της πόλης και ενόχλησε τα μέγιστα τους κληρονομικούς ή εκλεγμένους ή διορισμένους – δεν ξέρω – τότε άρχοντες, και μάλιστα η αναγγελία της έκδοσης του περιοδικού, ίσως πολλούς να φόβισε και έφερε πρόσθετη σύγχυση, ταραχή και αναστάτωση.

Μια γεύση αυτής της ανησυχίας, μας δίνει ένα δημοσίευμα της εποχής στην εφημερίδα «Θάρρος» το Φεβρουάριο του 1929, δηλαδή λίγες μέρες πριν κυκλοφορήσει η «Ελεύθερη Σκέψη».

Πρόκειται για επιστολή «αγανακτισμένου» πολίτη, που γράφει:

«Η “Ελεύθερη Σκέψη” προτίθεται λέγει, ότι θέλει να τονώσει τον αγώνα για την επιβολή της δημοτικής γλώσσας για τη μόρφωση του λαού, γιατί είναι η φυσική του γλώσσα, ήτοι με άλλας λέξεις θα αναλάβη την γλώσσαν του λαού, να διδάξη τον λαόν την γλώσσαν του οποίου ομιλεί ο λαός.

Θαυμασία σκέψις!

Έπειτα προτίθεται να εξετάση όλα τα τοπικά, κοινωνικά, φιλολογικά ζητήματα κ.τ.λ. προς μόρφωσιν του λαού. Και όλα ταύτα θα κατορθώση βεβαίως με το πολυάριθμον συνεργείον της. Αξιοπαρατήρητον όμως είναι ότι μεταξύ των συνεργατών της “Ελεύθερης Σκέψης” συμπεριλαμβάνονται και συνεργάται δεδηλωμένοι ως κομμουνισταί, άθεοι, αντίχρηστοι, ασεβείς, βλάσθημοι, υβρισταί της πατρίδος, ανατροπείς της οικογενείας κ.τ.λ. Οι τοιούτοι λοιπόν θα μορφώσουν τον λαόν ως είναι και αυτοί μορφωμένοι!

Οι συντάκται της “Ελεύθερης Σκέψης”, θα πρέπει να νομίζουν ότι η κοινωνία των Καλαμών κατήντησε εις τοιαύτην πόρωσιν, ώστε να αναμένη να μορφωθεί από τοιούτους μορφωτά. Συμβουλευόμεν λοιπόν τους συντάκτας να τραπώσιν εις άλλο έργον ωφέλιμον δια τον εαυτόν τους και ας αφήσουν ήσυχον την κοινωνίαν των Καλαμών η οποία τους ευχαριστεί δια το υπέρ αυτής ενδιαφέρον των. Καλαματιανός».

Τέτοια γράφανε και λέγανε οι σεβαστοί κατά τα άλλα νοικοκυραίοι και προειδοποιούσαν. Δεν

κατάφεραν όμως να φοβίσουν αυτό το γκρουπούσκουλο των εξεγερμένων νεανίσκων, γιατί φαίνεται ότι τόλεγε η καρδιά τους.

Και ας ήτανε μια παρεούλα από 15 περίπου παιδιά. Δεν ξέρουμε βέβαια πολλά για δαύτους. Άγνωστη είναι η περισσότερη δράση της ομάδας τους... Προς το παρόν, ξέρουμε μόνο ότι οι πέντε από αυτούς, αποτελούσαν τον πυρήνα της ομάδας και την συντακτική επιτροπή του περιοδικού. Γνωστά ονόματα, είναι ο Φώτης Λαμπρόπουλος, ο Αλέκος Πολύχαρος, ο Βασίλης Δίζης, ο Λούλης Τσικλητήρας, και προσωπικά συμπεραίνω από τις συνεργασίες στο περιοδικό ότι στην ομάδα πρέπει να συμμετείχαν ή να συνεργάζοντουσαν με αυτή, ο Κ. Γεωργούλης, ο ποιητής Ηλίας Τουρνάς, ο Νούλης Ντόλιος, ο Τ. Μαυροκέφαλος, ο Κ. Γιάγιας, ο Θ. Σκαλαίος και ο Χρήστος Τερζάκης.

Πρέπει μάλιστα να σημειώσω, ότι παρά το γεγονός ότι για πρώτη φορά ασχολήθηκα με την «Ελεύθερη Σκέψη» στις 27 Σεπτεμβρίου 1976 γράφοντας στην εφημερίδα «Μάχη», δεν μπόρεσα έκτοτε να συμπληρώσω την πληροφόρηση γύρω από την ομάδα και τη δράση της.

Γεγονός όμως είναι, ότι το περιοδικό «Ελεύθερη Σκέψη» (Μηνιαία έκδοση – Τέχνη, Φιλολογία, Ζωή, Κοινωνία, Φιλοσοφία – Καλαμάτα, Μάρτης, Χρονιά πρώτη – φύλλο) κυκλοφόρησε πράγματι το Μάρτιο του 1929 και ήταν μεγάλη η προσφορά για την πόλη της Καλαμάτας και γενικότερα στη Μεσσηνία.

Συνολικά κυκλοφόρησαν 4 ή 5 τεύχη και τα κείμενα που δημοσιεύτηκαν είναι από εκείνα που θα μένουν να χαρακτηρίζουν την πορεία αυτής της πόλης, ενώ ακόμα είναι τόσο ζωντανά που αν δεν έθετα ημερομηνία θα έλεγε κανείς ότι γράφτηκαν σήμερα.

Να τι γράφανε λοιπόν το Μάρτη του 1929, αυτοί οι άθεοι και ασεβείς κομμουνιστές στο περιοδικό τους «Ελεύθερη Σκέψη».

«ΓΙΑΤΙ ΒΓΑΙΝΟΥΜΕ»

«...Ο ρομαντισμός ύστερα από την αποφασιστική τροπή που παίρνει το κοινωνικό ζήτημα, κι ύστερα από τη φανερή κατάδειξη της ψυχολογικής διάθεσης των μαζών πάνου σε σπουδαία κεφάλαια του κοινωνικού προβλήματος, παιδαγωγικό, γλωσσολογικό, καλλιτεχνικό, οικονομικό κ.τ.λ. βρίσκει τη θέση του στη λήθη, ανήκοντας στο παρελθόν. Και πάλι η υποχώρηση που έκαμε πολύ εύκολη ο ίδιος σε ρεαλιστικότερες θεωρίες, δείχνει πως μόνο εφήμερος ήτανε παροξυσμός χωρίς αποτελεσματική βαρύτητα, ούτε για την εποχή του καμμιά.

Γι' αυτό μαζί με τον ίδιο έσβησε και κάθε προσπάθεια των παρεξηγημένων από ευγένεια ψυχής τελευταίων οπαδών του, και στην Καλαμάτα και σ' όλο τον κόσμο.

Η σκληρή εντύπωση λοιπόν της πάλης της ζωής που γέννησε τις νεώτερες θεωρίες, διέλυσε για παντοτεινά και μια ουτοπία – που όσο ευγενικά κι' αν ήτανε κι αυτή σαν πολλές άλλες μαλακώσανε τον πόνο για να επιβραδύνει το ξεχείλισμα της οδύνης του.

Οι παλιότεροι λοιπόν συνάδελφοί μας σταθήκανε πολύ άτυχοι στη διαλογή του δρόμου τους για την κατεύθυνση της μάζας.

Η ίδια πάλι θετικότερη εξέλιξη της κοινωνίας δεν ανέχτηκε την προσπάθεια της δημιουργίας αγροζημιωτών στο πνευματικό της χωράφι ώστε να πέσουνε “ενδόξως” και κείνοι που βάλανε για σκοπό της προσπάθειάς τους το χρηματισμό.

Με κάθε θυσία όσο σκληρός και αν είναι ο αγώνας, η “Ελεύθερη Σκέψη” θα την πολεμήσει αυτή τη μουχλιασμένη και πολύ επιζήμια ταχτική... Όπως βρίσκεται μακριά από κάθε ουτοπία ή κερδοσκοπικό λόγο, θα αγωνιστεί για όλα τα ιδεώδη της ανθρώπινης σκέψης και ψυχής... Τα κοινωνικά ζητήματα με όση σοβαρότητα και αν παρουσιάζονται σήμερα, πολύ λίγο και πολύ άσχημα εξετάζονται στην Ελλάδα και καθόλου στην Καλαμάτα. Τα τοπικά ζητήματα στο πνευματικό επίπεδο ποτέ δεν βρήκανε το μέσο να βγάλουνε την ηχώ του πραγματικού τους πόνου, της αμείλιχτης τους ανάγκης.

Γενικότερα ζητήματα, γλωσσικό, παιδαγωγικό, κ.τ.λ., γενήκανε μονοπόλιο της πρωτεύουσας, ώστε στην επαρχία δημιουργείται ατμόσφαιρα σκοτεινής αδιαφορίας.

Η τέχνη κι αυτή παραμελήθηκε κι άρχισε να παίρνει πολύ στραβό κατήφορο η αποσύνθεσή της επίφοβο για την κοινωνία μας. Κάθε ντόπιο ταλέντο, σβήνει προτού ανάψει, διώχνεται αν αναφάνηκε

για να μαζευτούν όλα εκεί που πολύ λιγότερη την έχει ανάγκη ο κόσμος.

Η κοινωνική θέση και τα προβλήματα των εργατικών και αγροτικών μαζών δεν μελετήθηκαν ποτέ ίσα, ποτέ λογικά, αλλά πάντα μέσα από ένα πρίσμα μιας οικονομικής ευκολίας στην εκμετάλευση και στη χειροτέρευση προς το ραγιαδισμό.

Όλα αυτά – κι άλλα ακόμα πολύ σοβαρά ζητήματα – είναι εκείνα που τραβάνε την “Ελεύθερη Σκέψη” για να κάνει την εμφάνισή της. Με ωμή την αλήθεια, μακριά από κάθε μάταιο υπολογισμό ή ουτοπικό παρασυρμό θα προσπαθήσουμε να κάνουμε την “Ελεύθερη Σκέψη” τον τέλειο καθοδηγητή της μάζας, το μεγάλο δάσκαλο της αλήθειας και τον αληθινό ζωγράφο της σημερινής ανάγκης της κοινωνικής ζωής. Η “Ελεύθερη Σκέψη”».

Και μπαίνεις στον πειρασμό να σημειώσεις και να αναρωτηθείς μήπως, πολλά από όσα γράφανε τότε τα παιδιά της «Ελεύθερης Σκέψης» μένουν ακόμα τα ίδια σήμερα σαν προβλήματα να σηματοδοτούν ακόμα την πορεία μας σε τούτο τον ελάχιστο χώρο και τόπο.

Μένουν ακόμα μετέωρες διαπιστώσεις ότι χρόνια τώρα μορφοποιείται ένα «τίποτα» και ότι μια αίσθηση κενού παραμένει κάτω από τις σκέψεις των παιδιών της «Ελεύθερης Σκέψης» που θέλανε το περιοδικό τους να γίνει:

«Με ωμή την αλήθεια, μακριά από κάθε μάταιο υπολογισμό ή ουτοπικό παρασυρμό, ο τέλειος καθοδηγητής της μάζας, ο μεγάλος δάσκαλος της αλήθειας και ο αληθινός ζωγράφος της σημερινής ανάγκης της κοινωνικής ζωής».

Συνεχίζει, όμως, ο δικηγόρος Δημήτριος Ν. Ζέρβας, με το παρακάτω άρθρο του στην τοπική εφημερίδα «Ελευθερία», την Κυριακή, 17 Νοεμβρίου 2002, σελ. 10, με φωτογραφία, αυτή τη φορά, του εξωφύλλου του τρίτου τεύχους του περιοδικού «Ελεύθερη Σκέψη», που κυκλοφόρησε τον Μάιο του 1929:

«Το «κήρινον εκμαγείον» της ψυχής μας, έγραφε ο Πλάτων. Το μέρος δηλαδή της ψυχής που πλάθεται, που ανατριχιάζει με το άγγιγμα, που διαμορφώνεται εύκολα με τις λέξεις, τις ιδέες, τις πράξεις, τα χρώματα και τους ήχους. Αυτή η υπέροχη έκφραση, για το εύπλαστο μέρος της ψυχής, που ανέλυσε ο Πλάτων, ότι σε άλλους είναι μεγάλο και σε άλλους μικρό, σε άλλους είναι φτιαγμένο από καθαρότερο κερί, σε άλλους από κοπρωδέστερο και σκληρότερο και ότι αυτό είναι το δώρο της μητέρας των Μουσών, της Μνημοσύνης! (1) Αυτό το «κήρινον εκμαγείον», ήταν τόσο καθάριο και εύπλαστο και ευμετάβλητο στην ψυχή του Λούλη Τσικλητήρα, που υγράνθηκε τελείως και έλιωσε, από την πίκρα και τη μεταμέλεια και έσπασε και διερράγη από την κατακραυγή του κόσμου, οδηγώντας τον «Λούτσι» στην αυτοκτονία. Αυτόν τον αγροτικό ηγέτη, που γεννήθηκε στην Πύλο και έδρασε στα σταφιδικά συλλαλητήρια του 1929-1930, ιδρυτικό μέλος του Αγροτικού Κόμματος, που εξελέγη βουλευτής Μεσσηνίας το 1932 και στη συνέχεια έκανε το μεγάλο ατόπημα και λάθος. Να προδώσει άθελά του, τον εαυτό του και τους συντρόφους του και τους αγρότες, όταν από κακή πολιτική εκτίμηση συνεργάστηκε στις εκλογές του Μαρτίου 1935 με το συνδυασμό των βασιλοφρόνων (Κονδύλη-Μεταξά).

Αλλά δεν άντεξε ο Τσικλητήρας την ντροπή και μην μπορώντας να συγχωρήσει τον εαυτό του γι' αυτό το πολιτικό του ατόπημα, αυτή την ιδεολογική του ασυνέπεια, μην μπορώντας να αντέξει την αποδοκιμασία των παλιών του συντρόφων, αυτοκτόνησε το βράδυ των εκλογών, πριν ακόμα γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα. Αυτοκτόνησε στο χωριό Χανδρινού της Πυλίας. Και να το ξέρετε, ο Λούλης Τσικλητήρας είναι ο μόνος πολιτικός στη νεότερη Ελλάδα, που αυτοκτόνησε για λόγους πολιτικής ευθιξίας, από ντροπή, για τη λάθος πολιτική του εκτίμηση και τοποθέτηση, για τη λάθος πολιτική του επιλογή, που αυτοκτόνησε από πολιτική εντιμότητα!

Γι' αυτό σας λέω. Πολύτιμο αυτό το «κήρινον εκμαγείον» της ψυχής μας, αλλά μην το μπερδέψετε με την Κερόνεια και την Κύπρο και τους πάσης φύσεως πολιτικούς που βάλανε πόδι εκεί και κάνανε μπάχαλο κείνο το νησί μας, το πέρα της Ελλάδος κείμενο, στην άκρη και στο μέσο της άκρης της ελληνικής ψυχής. Γιατί «κήρινον εκμαγείον» φαίνεται πως ή δεν υπήρχε ποτέ στην ψυχή των γραϊκύλων πολιτικών ή φαίνεται να ήταν φτιαγμένο εκ του κοπρωδεστέρου και σκληροτέρου υλικού

που υπήρχε.

Γι' αυτό τόση η κατάντια, η έλλειψη ευθιξίας και ντροπής, γι' αυτό τόσο φρικώδης η έλλειψη Μνημοσύνης· γι' αυτό και ο φόνος σωμάτων και μνήμης μικρών και μεγάλων ηρώων, κανείς να μην θυμάται τίποτα· να ξεχαστεί ότι το 1878 η Κύπρος νοικιάστηκε στους Εγγλέζους και μετά που κρέμασαν οι Εγγλέζοι τους εκδότες του περιοδικού «Ορυμαγδός» οι Έλληνες της Κερύνειας παλούκωσαν, για εκδίκηση, 33 Άγγλους στρατιώτες σχηματίζοντας πάνω στα τείχη του κάστρου της πόλης, το σύνθημα «Ζήτω η Ένωσις!» ότι από τότε οι Εγγλέζοι σφάζανε, σκοτώνανε, βιάζανε όπως κάνανε σε όλες τις αποικίες τους· ότι το 1925 ανακοινώσανε ότι η Κύπρος είναι αποικία τους· ότι εμείς, κατάρα είναι, ξεχάσαμε το δημοψήφισμα του 1950, όταν το 96% των Ελληνοκυπρίων δηλαδή το 76% του συνολικού πληθυσμού, ψήφισε υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα και οι τότε πολιτικοί δεν δεχτήκανε το αποτέλεσμα, εν ονόματι της ένωσης με το ΝΑΤΟ.

Ότι ξέμεινε η Κύπρος μας, το νησί των νεκρών, όπως ήταν κατά την αρχαία ελληνική συνείδηση, των ευλογημένων νεκρών και παραμένει έτσι μέχρι σήμερα, ξεβάφοντας συνεχώς αίματα, δάκρυα, νεκρούς και θάνατο. Η Κύπρος, αιώνες τώρα, ένα απέραντο νεκροταφείο όπου ευδοκιμεί το κυπαρίσσι, εκεί που η άλλη θεά του κυπαρισσιού, η Κύπρις Αφροδίτη, θεά του αφρού και της γέννησης, πέταξε στην Κύπρο από τα Κύθηρα (το άλλο κρυμμένο θείο νεκροταφείο της Στερεάς και στεριανής Ελλάδος), με τις νύμφες της γέννησης, τις Ώρες.

Αιώνων ώρες, που συντήρησαν το πάθος της ένωσης του γένους, ένα πάθος απόλυτο, άδηλο, για την ένωση με το τελευταίο αυτό άκρο της ελληνικής ψυχής. Την ψυχή μας, που γαλουχήθηκε με την ένωση που κάποτε ήτανε αλφαβητάρι ολάκερου του γένους και της Ορθοδοξίας. Του γένους, που αιώνες τώρα με μουλαρίσιο πείσμα επιμένει ότι η Κύπρος είναι ελληνική και ας μακέλεψαν το νησί οι Εγγλέζοι και οι μεμέτηδες, και γι' αυτό πάντα τρέχανε εκεί οι δικοί μας να ποτίζουν με το αίμα τους τα χώματα της Κύπρου γιατί ελληνικά ήταν ανέκαθεν, όπως έκανε και κείνος ο δικός μας ο λοχαγός Νικόλαος Κατούντας, που σκοτώθηκε πολεμώντας τα τούρκικα τανκ με μια ομάδα Κυπρίων και κάτι λιανοντούφεκα.

Και όλοι πια καμώνονται πως δεν καταλαβαίνουν ότι άρχισε η συρρίκνωση του ελληνισμού και του ελλαδικού κράτους, κάνουν πως δεν καταλαβαίνουν και ας φαίνεται καθαρά ότι μετά τη σχεδιαζόμενη εξαφάνιση της ελληνικής Κύπρου, θα ακολουθήσει την ίδια μοίρα και το κουτσοσυρεμένο ελλαδικό κράτος. Η ίδια μοίρα της Κύπρου σε μεγέθυνση, κάτω από την απόλυτη κυριαρχία των μετρίων, των ανίκανων και της βιαίας επιβολής των κανόνων μιας κληρονομικής δημοκρατίας. Θα γένει έτσι όπως γράφει ο Κύπριος ποιητής Ανδρέας Ροδίτης:

«Νεκροί προδότες κάθονται στα πιο ψηλά βουνά μας σε θρόνους κι αγναντεύουνε τα έργα των χειρών τους κι ανάμεσά μας ζωντανοί μάχονται την ψυχή μας. “Προδότες” λεν τα’ αδέρφια τους και τους εχθρούς “αδέρφια” “Ξένους” λαλούν τους αδερφούς και ξένους προσκυνούσι Ξένοι πατούν το χόμα μας κι αδέρφια την ψυχή μας».

Ας είναι όμως· για την «Ελεύθερη Σκέψη» ξεκίνησα να γράψω και για τον Κ.Α. Γεωργούλη, αυτόν τον μεγάλο Καλαματιανό στοχαστή, μελετητή του Πλάτωνα. Αυτός έγραψε και ανέλυσε το 1966 το «κρήρινον εκμαγείον». Γιατί το είπαμε πάλι, η «Ελεύθερη Σκέψη» συγκέντρωνε τότε, το 1929, ό,τι πολυτιμότερο είχε εκείνη την εποχή η πνευματική ζωή της Καλαμάτας. Συσπείρωνε ό,τι σημαντικότερο είχε να επιδείξει τότε ο τοπικός κοινωνικός χώρος, σε διανοητές, δημοτικιστές, πολιτικούς, αγρότες, συνεταιριστές, ουτοπικούς σοσιαλιστές και κομμουνιστές, που δρούσαν ο κάθε ένας μόνος του και σαν σύνολο μέσα από το περιοδικό τους.

Ο Κ. Γεωργούλης γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1894 και άρα το 1929 που συμμετείχε στην ομάδα «Ελεύθερη Σκέψη» ήταν 35 περίπου χρονών. Μόλις είχε γυρίσει από τους πολέμους του 1916-1923 που είχε πολεμήσει σαν έφεδρος αξιωματικός. Υπηρέτησε καθηγητής και από το 1924 ήταν γυμνασιάρχης. Στη συνέχεια παρακολούθησε μαθήματα φιλοσοφίας στο Βερολίνο και το Φράμπουργκ κοντά στους καθηγητές Χούσερλ και Χάιντεγκερ (1930-1932), διετέλεσε επόπτης της Βαρβακειού Προτύπου Σχολής, εκπαιδευτικός σύμβουλος, γενικός γραμματέας του υπουργείου Παιδείας (1953- '57) και γενικός γραμματέας της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων και εκδότης του περιοδικού της εταιρείας «Πλάτων».

Δημοσίευσε πολλά άρθρα και μελέτες, σε περιοδικά με κεντρικό θέμα την ελληνική ιδέα στην καθολικότητά της. Εξέδωσε πολλά έργα μεταξύ των οποίων: «Αριστοτέλους: μετά τα φυσικά – πρώτη Φιλοσοφία» εισαγωγή – μετάφρασις – σχόλια, 1935. «Η μελέτη των ελληνικών ανθρωπιστικών γραμμάτων», 1938. «Πλάτωνος Πολιτεία» (εισαγωγή – μετάφρασις – σχόλια 1939). «Αι σύγχρονοι κατευθύνσεις της φιλοσοφίας» 1957. Ξεχασμένος σήμερα ο Κ. Γεωργούλης, όπως γίνεται πάντα σε τούτη την πόλη που δεν έχει μνήμη, μόνο ιστούς και νεύρα, από μπετό και ξενυχτάδικα. Και όμως, πληθωρικά και μοναδικά τα κείμενα και τα έργα του Γεωργούλη. Μοναδικά για την εποχή του και κυρίως μοναδικά και ανεπανάληπτα για την πνευματική ζωή και την παράδοση της Καλαμάτας. Ενδεικτικό της πρώτης γραφής του Γεωργούλη, η μελέτη του με τίτλο «Καινούργιοι Ρυθμοί», που δημοσιεύτηκε το Μάρτη του 1929 στην Καλαμάτα, στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «Ελεύθερη Σκέψη», ένα μικρό κομμάτι της οποίας δημοσιεύεται παρακάτω:

«Η ζωή στο βαθύτερο νόημά της δεν παύει από κάποια πλευρά να φαίνεται πως είναι ένας ρυθμός. Η σκέψη μονάχη της δεν μπορεί να εξαντλήσει ολότελα το βαθύτερο φόντο της ζωής. Μια σκέψη που κάνει μιας εποχής άνθρωπος, μπορεί να την καταλάβει και μίας άλλης εποχής άνθρωπος. Ο ιδιαίτερος όμως χαρακτήρας της ζωής μένει πάντα δυσκολοζάνοιχτος... Η σκέψη είναι μία παγκόσμια οργάνωση· μπορεί η σκέψη να εκφραστεί με μία γλώσσα παγκόσμια· αυτό έγινε από χρόνια στη μαθηματική σκέψη με την εισαγωγή αραβικών αριθμών. Η ζωή όμως στο σύνολό της θα ζητάει να εκφραστεί στην ιδιαίτερη κάθε φορά στιγμή με χαρακτήρα τοπικά και χρονικά περιορισμένο. Στις τέχνες πάντα θα διατηρηθεί το χρώμα του τόπου και του χρόνου παλιότερα ο κλασικισμός δεν έβλεπε αυτό το πολύ σπουδαίο σημείο. Μια μεταφυσική προκατάληψη, ένας αντικειμενικός ιδεαλισμός ερχόταν να μιλήσει για το απόλυτα ωραίο, στήνοντας έτσι μία τυραννική επικράτηση σε ωρισμένη φόρμα. Αν ζητήσουμε σήμερα μία ενωτική γραμμή ανάμεσα στη φειδιακή τέχνη και στο δραματικό ιδεαλισμό του Σοφοκλή, θα την εύρωμε στην ιδεαλιστική φιλοσοφία του Πλάτωνα. Η αιώνια τέχνη δεν είναι τίποτε άλλο παρά αντικαθρέφτισμα των ιδεών της μεταφυσικής οντολογίας που θριάμβεψαν με την Πλατωνική φιλοσοφία. Αυτό εξηγεί γιατί δεν μπόρεσε ποτέ έπειτα από την ακμή του ο κλασικισμός να είναι δημιουργικός... συντρίφτηκε τελείως... τεχνική αυτή φόρμα. Ο κλασικισμός αυτός έγερνε... κάποια διανοητική βάση, ...η καλλιτεχνική έκφραση... περιοχή της τέχνης της Ελληνικής διαλεκτικής. Αυτό εξηγεί γιατί η κλασική αισθητική είναι πάντα μια διανοητική αισθητική. Δεν είναι φαινόμενο τυχαίο το πώς σήμερα ο τεχνικός κλασικισμός είναι εμπόδιο στην καλλιτεχνική δημιουργία. Είναι μία τεχνοτροπία ωρισμένης εποχής, που ήταν σε αφάνταστο βαθμό διαφορετική από τη δική μας εποχή. Μπορεί οι Έλληνες κλασικοί να μιλούν για τη δημοκρατική αντίληψη, αλλά πάντα στο βάθος της ψυχής τους ξεχωρίζει η χωριστική γραμμή ανάμεσα στους πολλούς και τους λίγους. Η κοινωνική συναισθηματική βάση αλλάζει αποφασιστικά ανάμεσα στον αρχαίο και στον νεώτερο κόσμο. Απ' εκεί έχομε μια τέχνη να δείχνει τις ανησυχίες μιας πνευματικής αριστοκρατίας που αφρόντιστα χαίρεται της ζωής τους καρπούς και λογαριάζει μια μεταβίβασή τους στη μεταφυσική πραγματικότητα. Απ' εδώ έχομε μυριάδες από υπάρξεις, που ζητούν ν' ανέβουν, που ζητούν να βεβαιωθούν για την κάποια αξία που μπορεί να πάρει η ζωή τους. Το ανέβασμα αυτό χρειάζεται και κάποια πάλη· σκληρή τραγωδία δημιουργείται, που δεν μπορεί να έχει αλλιώς μοτίβα από εκείνα που απασχόλησαν την κλασική τεχνοτροπία...»

(1) «Θες δη μοι λόγου ένεκα εν ταις ψυχαίς ημών ενόν κήρινον εκμαγείον, τω μεν μείζον, τω δε έλαττον και τω μεν καθαρότερον κηρού, τω δε κοπρωδεστέρου και σκληροτέρου, ενίοις δε υγροτέρου, έστι δε οις μετρίως έχοντος...»

Και φτάνουμε στο 1934, όταν σημειώθηκε η μεγάλη επαναστατική και αιματοβαμμένη απεργία και εξέγερση των λιμενεργατών της πόλης της Καλαμάτας. Δίνουμε και πάλι το λόγο στον Δ.Ν. Ζέρβα, στην εφημερίδα «Ελευθερία», την Κυριακή, 21 Απριλίου 2002 σελ. 10:

«Το Κίνημα της Καλαμάτας (Η σφαγή των λιμενεργατών το 1934)
«Αργοσέρνω τα βήματα
στων νεκρών τα μνήματα

και συλλογιέμαι
Ω! Φίλε
Ω! άνθρωποι
θ' ακονίσω το ζίφος μου...»
(Δημ. Πασαγιώτης)

Ο «Έμνοστος Τόπος», σκληρός στην πορεία του χρόνου, αλλόκοτος, στη χρονική διάρκεια της «Δωρικής Σιωπής», που τυλίγει τα φωτεινά «παράσιτα» του χώρου. Μένουν μόνο τα κορίτσια, φουσκάλες στο χλωρό κλωνάρι της θάλασσας, να γέρνουν στα παραθύρια μέσα σ' ένα φως μουντό, και μονότονο, τυφλωμένα από την απραξία του χρόνου και των ανθρώπων με μόνιμα καρφωμένο το βλέμμα στην κόκκινη ανταύγεια του δειλινού που έφυγε στη μακρινή διάρκεια του μοβ στον ορίζοντα στα χρώματα που σκάλωσαν στα κλειστά παράθυρα και χάθηκαν μέσα σε καθρέφτες από μπετόν, διαλύοντας την νόηση της ευθείας, αντανακλώντας υπερμεγέθη τα είδωλα της απουσίας και την απώλεια μνήμης. Όλα αυτά χαραγμένα πάνω στις βρώμικες τέντες των πολυκατοικιών της πλατείας στα γεράνια που μαραίνονται πίσω από τα παράθυρα των κομματικών γραφείων στους ανθρώπους που οσφραίνονται το «Τίποτα». Έτσι για να γίνει σάρκα ο λόγος του ποιητή και της φωτιάς το προχώρημα. Εκείνο το «Προχώρημα» θυμότανε ο αναρχοκομμουνιστής γερο-Γιάννης Λεάκος, ο πρώτος στους τσαγκαράδες της Καλαμάτας, που όλο έκανε πως μαστόρευε στην πλατεία, για να βρίσκει πρόσχημα ν' απιθώνει τις μνήμες του ολόγυρα στο τοπίο. Για κείνο το προχώρημα, που «Κίνημα της Καλαμάτας» το 'λεγε ο «γέρος» μου, 'κεί που τρώγαμε ψωμοτύρι, κατά το μεσημέρι, κοντά στη φωτιά με τη ψαρόκολλα.

Και 'γω όλο ρώταγα:

- Μα γιατί τους σκοτώσανε;

Σκεβότανε λίγο ο γέρος μου και δεν εύρισκε ν' απαντήσει. Μόνο κούναγε το κεφάλι του και σιγανά έλεγε: - Το κράτος βλέπεις, η εξουσία, πήγανε ενάντια της...

Τ' άκουγα από μικρό παιδί, σαν κουβάλαγα καρέκλες με το καρότσι ή έκανα κουβέντα με τους τσαγκαράδες της πλατείας ή τους μουλάδες, στην οδό Τριπολιτσάς, που δουλεύανε ξύλα ή φέρετρα. Τότενες θυμάμαι, πως μέρες πολλές ήταν σα να 'χα αγναντέψει ο ίδιος, από τη μεγάλη πόρτα της «Ηλεκτρικής Εταιρίας», την εργατιά, ν' ανεβαίνει από την παραλία με σηκωμένες γροθιές, κουβαλώντας νεκρούς και κόκκινα λάβαρα. Να σκούζει για τις ζωές και το ψωμί που της παίρνανε. Άλλες φορές ήταν, σα να 'χα καθίσει χάμω κοντά στις μανάδες που κλαίγανε τα νεκρά εργατόπουλα. Ακόμα και τώρα, σα βγεις κατά κείνες τις φτωχοσυνοικίες, που σα ζωντόβολα μείνανε να χαζεύουνε το χρόνο... σαν κάτσεις στη «Φυτεία» στο καπηλειό του «Θείου», ή ρωτήσεις τους ασπρομάλληδες λιμενεργάτες, όσοι μείνανε, θα σου πουν για «τότενες». Για τη Σφαγή», που γράψανε οι φυλλάδες... για το κίνημα το δικό τους, που λέγανε όσοι το ζήσανε... για τα εφτά εργατόπουλα, που θέρισαν οι σφαίρες των μακελάρηδων του λαού μας... για τους ανήμπορους και τους σακατεμένους από τα χτυπήματα...

Χρόνια τώρα, με παιδεύανε αυτές οι εικόνες. Δεν μπορώ παρά να μιλήσω για τους νεκρούς, να ιστορίσω όσα άκουσα. Το αίμα μαθές δεν ξεπλένεται, δεν συχάζει, παρά μόνο στη θύμηση και τον αγώνα. Το να ξεχνάς είναι κατάρα...

Οδοιπορικό από τα χίλια εννιακόσια μέχρι 1934: τα χρόνια της αντάρας και της μαζικής πάλης. Η κοινωνική εξέγερση στα χέρια των αριστερών. Το όνειρο, για την ουτοπία, την αδελφοσύνη, την καλύτερη ζωή, το ανέβασμα του ανθρώπου πάνω από τη βαθμίδα του ζώου. Η Εξέγερση.

Η εξαθλίωση της εργατιάς και η απελπισία των λαϊκών μαζών. Το τζάμπα μεροκάματο και το ψωμί που έλειπε από τις φαμίλιες. Αναγκαστικό δάνειο, για τις βουλγάρικες αποζημιώσεις, διχοτόμηση του νομίσματος. Η ταξική πάλη στο αποκορύφωμά της. Όλο νεκροί και αίματα και συγκρούσεις και εξεγέρσεις. 1923 Πανελλήνια εργατική απεργία, συγκρούσεις, νεκροί δυο εργάτες και 10 τραυματίες. 1925 Απεργία στην Αθήνα. Δολοφονείται ο εργάτης Πατλάκος έξω από το Εργατικό Κέντρο. 1926 Αιματηρές συμπλοκές στη Αθήνα, λαού, στρατού και αστυνομίας.

Ο εργατικός λαός έχει ξεσηκωθεί ενάντια στις διχτατορικές τάσεις του Κονδύλη.

1927 Αγρίνιο 2 νεκροί. Θεσσαλονίκη 1 νεκρός, Αθήνα 3 νεκροί, Γ. Γεράλδης, Μ. Κόντος, Κούρδος Μπενούκας και 11 τραυματίες.

1931 Ελευσίνα, σκοτώνονται 4 εργάτες από το στρατό.

1933 Νάουσα. Απεργία στα υφαντουργία Λαναρά, Αλιβέρι. Σάμος 1 νεκρός.

Σεπτεμβρίου 7, ο πρόεδρος της Ένωσης Φορτοεκφορτωτών Λιμένος Καλαμάτας Απόστολος Διαμαντόπουλος, πυροβολεί και σκοτώνει τον ιδιοκτήτη φορτηγίδας Κ. Καλογεράκο, πάνω σε διαφωνίες σε ζητήματα λιμενεργατών. Και μέσα σ' όλα αυτά σωρό οι πρόσφυγες σε λιμάνια, υπόστεγα και παράγκες, φτηνά εργατικά χέρια στο «βωμό» της «ελληνικής» οικονομίας που πλούτιζε τους λίγους αφεντάδες.

Όλα αυτά σε μια αέναη πορεία του Γένους, να γυρίζει γύρω από τον εαυτό του, να χάνει πατρίδες, οράματα και μνήμες και όλο ν' ανασκαλεύει τη χαμένη του ύπαρξη.

Τα ίδια και στην Ευρώπη. Και εκεί συνεχείς συγκρούσεις. Κυρίαρχο γεγονός η ταξική πάλη, και μόνιμη διέξοδος για τον καπιταλισμό, η βία, η ένοπλη βία και ο φόνος, σα μόνη διαφυγή από το αναπόφευκτο αποτέλεσμα των εργατικών εξεγέρσεων που φτάνανε στην αμφισβήτηση και τον κλονισμό του συστήματος. Αυξανόμενοι συνεχώς οι μηχανισμοί φόβιας και οι βίαιες πράξεις καθυπόταξης της ταξικής αναμέτρησης, με μόνιμο στόχο, να μη συντριβεί το σύστημα μέσα στην ογκούμενη ταξική πάλη.

Παρίσι, οι εργάτες πίσω από οδοφράγματα χτυπιούνται με τους φασίστες και στη Βιέννη και το Λιντς της Αυστρίας πυροβολούνται και μακελεύονται από τους φασίστες του Ντόλφους. Οι μεταλλωρύχοι, σε ένα γενικό ξεσηκωμό, με το όπλο στο χέρι, με αίματα χαράζουν τ' όνομα της Αυστριακής Κομμούνιας.

Στη χώρα μας προετοιμάζεται η εγκαθίδρυση της φασιστικής δικτατορίας. Οι εργαζόμενοι, απεργώντας, διεκδικούν το δικαίωμα για δουλειά και υπερασπίζονται τις ελευθερίες τους. Καμία άλλη περίοδος δεν έχει να παρουσιάσει τόσες μαζικές κινητοποιήσεις, ταξικές συγκρούσεις και απεργίες. 1934 Ιανουάριος, 200 φυματικοί καπνεργάτες στη Θεσσαλονίκη, καταλαμβάνουν τα γραφεία του Ταμείου Ασφαλίσεων Καπνεργατών. Η αστυνομία σπάει την πόρτα, γίνονται 200 συλλήψεις. Δολοφονική επίθεση κατά των φυλακισμένων κομμουνιστών στον Συγγρού. Διαδήλωση εργατών στη Λάρισα. Απεργία μεταλλωρύχων στο Λαύριο. Απεργία υφαντουργών στο Βόλο. Δίκη της «Κοινωνικής Αλληλεγγύης» και απόφαση που διατάσσει τη διάλυση της. Αγρότες καταλαμβάνουν, στα Αλώνια της Κατερίνης, αγροτικές εκτάσεις. Επίθεση φασιστών και Τριεπιλιτών στο εκλογικό κέντρο του Ενιαίου Μετώπου στην Αθήνα.

48ωρη απεργία των τροχιοδρομικών και αυτοκινητιστών στην Αθήνα, ενάντια στη ληστρική «Πάουερ».

Συγκρούσεις εργατών με φασίστες στη Σταδίου, Δουργούτι και Καισαριανή.

100 εργάτες στην Αθήνα αμπαρώνονται στο εκλογικό τους κέντρο, η αστυνομία καταλαμβάνει το κέντρο με αντλίες και πιστολιές.

Και μέσα σ' όλα αυτά συνέρχεται η 6η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ για να «καθορίσει» πως η «επικείμενη επανάσταση των εργατών στη χώρα μας θα έχει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα, με γρήγορο πέρασμα στη σοσιαλιστική επανάσταση» και να καταδικάσει την «οπορτουνιστική-αντικομματική γραμμή» του Ασημίδη!!

Φλεβάρης. Διαμαρτυρίες των φορτοεκφορτωτών λιμένος Καλαμάτας ότι το «σιλό» δημιουργεί ανεργία. Στις δημοτικές εκλογές του Δήμου Καβάλας νικάει το Ενιαίο Μέτωπο με δήμαρχο τον Παρτσαλίδη και σε 70 περίπου κοινότητες. Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, συλλαμβάνει στη Καβάλα τον «κόκκινο δήμαρχο», διαδηλώσεις εργατών στη Καβάλα απαιτούν την απελευθέρωσή του.

Μάρτης. Οι τροχιοδρομικοί της Αθήνας, απεργούν για το δεκάλεπτο. Απεργούν ναυτεργάτες σε 17 ελληνικά καράβια που βρίσκονται σε εγγλέζικα λιμάνια.

Πανεργατική απεργία στο Γύθειο.

Στις επαναληπτικές εκλογές στις Σέρρες, βγαίνει «κόκκινος» δήμαρχος ο Μενύχτας.

Συλλαλητήρια 7000 εργαζομένων στη Θεσσαλονίκη κατά των ξένων εταιριών.

Δικάζεται στις 27/3 ο αντιφασίστας λογοτέχνης Καρβούνης, επειδή μετέφρασε την «Καστανή Βίβλο».

Και μέσα σ' όλα αυτά συνέρχεται το 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ και εγκρίνει τις αποφάσεις της βης ολομέλειας για το χαρακτήρα της Επανάστασης στην Ελλάδα!!!

Απρίλης. Έρχεται στην Καλαμάτα ο επόπτης εργασίας από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας Παπαδημητρίου, για την επίλυση του ζητήματος με το σιλό στο λιμάνι. Οι λιμενεργάτες επιμένουν να ζητούν τη δημιουργία Ταμείου Συντάξεως Φορτοεκφορτωτών με σκοπό να συνταξιοδοτηθούν οι υπερήλικες και αξιώνουν να τους καταβληθούν 8 δραχμές για κάθε τόννο εκφορτωμένου σίτου, αναδρομικά από το 1928. οι Κυλινδρόμυλοι αντιπροτείνουν 5 δραχμές ανά τόννο χωρίς αναδρομικά. Οι λιμενεργάτες αρνούνται και ετοιμάζονται για απεργία.

Άνεργοι αρτεργάτες διαδηλώνουν στην Αθήνα, ζητώντας αυξήσεις των επιδομάτων του ΤΑΑ.

Στάση εργασίας των υαλοργών στο εργοστάσιο λιπασμάτων στο Πειραιά.

Άνεργοι στο Πειραιά συγκεντρώνονται έξω από το Δήμο, ζητώντας πασχάλινό επίδομα, η αστυνομία επιτίθεται, νεκρός ένας γέρος άνεργος και τραυματίες.

Συγκρούσεις απεργών αρτεργατών και αστυνομίας στη Θεσσαλονίκη.

Δικάζεται στη Καβάλα ο «κόκκινος» δήμαρχος και το Συμβούλιο του και καταδικάζονται πέντε σύμβουλοι σε 15 χρόνια φυλακή και εξορία. 24ωρη απεργία καπνεργατών και τσαγκαράδων.

Επιδρομή στο «Ριζοσπάστη». Κατάσχεται ο «Αντιφασίστας».

Μάης. Οι εργάτες Αθήνας, Πειραιά, Βόλου, Λάρισας, Πάτρας, Καλαμάτας, Σερρών, Θεσσαλονίκης, Καβάλας, γιορτάζουν με 24ωρη απεργία την «κόκκινη» Πρωτομαγιά. Μαχητικές εκδηλώσεις στους δρόμους.

Κυριακή 6 Μαΐου. Σύσκεψη στη Νομαρχία της Καλαμάτας, για την αντιμετώπιση της απεργίας των λιμενεργατών και τη λήψη μέτρων προστασίας των εγκαταστάσεων της «Ευαγγελίστριας». Ισχυρή δύναμη χωροφυλακής και στρατιωτών «πιάνει θέσεις» στο λιμάνι.

Μαΐου 7. Οι λιμενεργάτες της Καλαμάτας, αποφασίζουν απεργία και στέλνουν αντιπροσώπους στην Αθήνα για διαπραγματεύσεις με τον υφυπουργό Εθνικής Οικονομίας Στεφανόπουλο.

Μαΐου 8. Το «Κίνημα της Καλαμάτας». Απεργούν οι λιμενεργάτες της Καλαμάτας, συγκρούονται με στρατό και αστυνομία, δολοφονούνται επτά εργάτες.

Και συνεχίζει ο ίδιος στην «Ελευθερία», την Κυριακή, 28 Απριλίου 2002:

«Το Μάη του 1934, οι λιμενεργάτες και μυλεργάτες της Καλαμάτας, κάνανε απεργία. Πρόσφυγες οι περισσότεροι, όλοι με μόνη περιουσία τα μπράτσα τους, δεν είχανε να διαλέξουν. Θα παλεύανε για το ψωμί που τους παίρνανε.

Οι αλευροβιομήχανοι, είχανε φέρι απορροφητήρα να ξεφορτώνει το στάρι. Πολλοί θα μένανε άνεργοι. Οι εργάτες ζητούσαν 8 δραχμές, για κάθε τόννο σιτάρι που θα ξεφόρτωνε ο απορροφητήρας αναδρομικά από το 1828. Με τα λεφτά που ζητούσαν θα φτιάχνανε το Ταμείο Συντάξεων.

Και πήρανε την απάντηση. Κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος. Στηθήκανε πολυβόλα ενάντια στους άοπλους απεργούς. Δολοφονήθηκαν επτά εργάτες, από Στρατό και Αστυνομία. Πολλοί οι λαβωμένοι και οι σακατεμένοι από τις σφαίρες και τα χτυπήματα...

Είναι ζωντανή ακόμα η μνήμη από τις συγκρούσεις. Οι φυλλάδες της εποχής γράφουνε για σφαγή».

Οι εργάτες, και όσοι άκουσαν από τους παλιούς, μιλάνε για «κίνημα» της εργατιάς ενάντια στ' αφεντικά...

Το παρακάτω κείμενο προσπαθεί να δώσει μια εικόνα εκείνης της σύγκρουσης και γράφτηκε με όσα άκουσα από μερικούς εργάτες και ό,τι βρήκα σε παλιές εφημερίδες γιατί όπως μου 'λεγε 'κείνος ο γερο-Γιάννης Λεάκος, παλιός κομμουνιστής που 'ζησε τα γεγονότα: «Το αίμα μαθές δεν ξεπλένεται, δεν συχάζει, παρά μόνο στη θύμηση και τον αγώνα».

Όλα γίνανε με κείνο το σιλό. Το 'χανε πει οι αλευράδες, πως θα το φτιάχνανε. Ποιος να πιστέψει, μαθές, πως θα φέρνανε 'να στόμα να ρουφάει το στάρι!

Τα μπράτσα μας, λέγαμε, δεν μπορούνε οι σκύλοι, να τα κάνουνε πέρα...

Οι πιο ξύπνοι από μας και όσοι παγαίνανε με τους αναρχικούς, το λέγανε τα παιδιά:

-Πρέπει να νοιαστούμε, μηχανές βάλανε και αλλού...

Έτσι, πήγαμε στους αλευράδες και ζητάγαμε αποζημιώσεις για το ψωμί που θα χάναμε.

Πήγαμε και στους δημάρχους, και είπαμε να ριζούνε 'να μάτι στη φτωχολογιά.

Κοροϊδεύανε... Τον εργάτη δεν τον κοιτάει κανένας... Έτσι βγήκαμε στην απεργία... Αρχίσανε τα παζαρέματα. Οι εργάτες ζητάγανε 8 δραχμές για κάθε τόννο σιτάρι που θα ξεφόρτωνε η μηχανή. Οι αλευροβιομήχανοι καμώνονται πως το σκέφτονται. Θέλανε χρόνο. Να ετοιμαστεί η Αστυνομία και ο Στρατός, να 'ρθουνε ενισχύσεις, γιατί όλη η πόλη ήταν ανάστατη. Είχανε πάρει την απόφαση, να χτυπήσουνε τους αναρχικούς...

Στις 9 του Μάη όλα ήτανε έτοιμα. Είχανε φτάσει ενισχύσεις και το φορτίο θα 'φτανε τα μεσάνυχτα. Απόγευμα. Και όλα τα σκυλιά κατεβήκανε στο λιμάνι. Στρατός. Χωροφυλάκοι και κάτι ύποπτα μούτρα. Πιάσανε τα πόστα. Βγάλανε περίπολα να φοβερίζουνε τον κόσμο. Αργότερα στήσανε και πολυβόλα να μας λογοθυμίσουνε. Οι εργάτες όμως δεν το βάζανε κάτω.

Μια μεγάλη ομάδα αποφασίζουμε, να ξευνητήσκει στο μουράγιο. Άλλοι στέλνονται στις γειτονιές να φωνάζουνε τον κόσμο, και πρωί-πρωί να κατέβουνε όλοι μαζί...

Ομάδες-ομάδες από τις γειτονιές οργανωμένα, κατηφορίζουν εργάτες και γυναικόπαιδα κατά το λιμάνι. Χτυπιούνται με τη φανταρία. Τα μπλόκα σπάζουν. Το μουράγιο πλημμυρίζει υψωμένες γροθιές. Ο τόπος τραντάζεται στις φωνές. «Ψωμί, Δουλειά!»...

Μια εφημερίδα στις 10 του Μάη γράφει: «...αι αρχαί, διά να προστατεύσουν τους αλευροβιομήχανους, έλαβον έκτακτα στρατιωτικά μέτρα, θέσασαι εις επιφυλακήν όλας τας στρατιωτικές δυνάμεις. Ισχυραί περίπολοι εξαπελύθησαν ανά την πόλιν, επίκαιρα σημεία της οποίας κατελήφθησαν και εφρουρήθησαν ισχυρώς. Εις την παραλίαν εστήνετο και εν πολυβόλον. Αυτή την όψιν παρουσίαζον αι Καλάμαι, όψιν πόλεως τελούσης εις κατάστασιν πραγματικής επαναστάσεως, με τους λιμενεργάτες και μυλεργάτες από το ένα μέρος, εις απεργίαν ευνοουμένην από ολόκληρον τον λαόν, και από το άλλο μέρος τον στρατόν και την χωροφυλακήν...»

Οχτώ, η ώρα το πρωί και βάζουν σε λειτουργία τον απορροφητήρα. Τα ατμόπλοιο «Λήμνος» αρχίζει να ξεφορτώνει.

Η εργατιά ανταριάζεται και σαλεύει απειλητικά. Ο νομάρχης επεμβαίνει.

- Παιδιά μην επιμένετε, θα μετανοήσετε. Το κράτος έχει τη δύναμη να επιβάλει τη θέλησή του.

- Αυτή είναι και η τελευταία σας λέξη;

- Καλά θα τα βρούμε σε λίγο, δηλώνει απειλητικά ο νομάρχης. Τίποτα όμως δεν μπορεί να σταματήσει τους εργάτες. Προσπαθούν να φτάσουνε στο σιλό, χτυπιούνται με τους υποκόπανους των όπλων, υποχωρούν.

- Να πάρουμε μια μαούνα, φωνάζει κάποιος - γύρω στους 50 εργάτες ανεβαίνουν στη μαούνα, και μια βάρκα αρχίζει να τη σέρνει αργά-αργά, στο φορτηγό «Λήμνος». Ο κόσμος ενθουσιάζεται.

- Μπράβο παιδιά.

- Στο σιλό, στο σιλό! Και οι εργάτες ξαναορμάνε πάνω στη φανταρία και τους χωροφυλάκους να φτάσουνε στο σιλό.

- Γυρίστε πίσω, κραυγάζει έξαλλος ο λοχαγός Παναγιωτόπουλος. Γυρίστε πίσω, γιατί θα φάτε το κεφάλι σας.

- Ψωμί!

- Δουλειά!

- Να σταματήσει το σιλό!

Ο λοχαγός βγάζει το περίστροφο και αρχίζει να πυροβολεί τη μαούνα. Ήταν το σύνθημα. Φαντάροι και χωροφυλάκοι αρχίζουν να πυροβολούν στο ψαχνό.

«Τότε ο στρατός, κατόπιν διαταγής των ανωτέρων του, ήρχισε να βάλλη πυρά ομαδόν εναντίον της λέμβου και των εις τον λιμένα εργατών χρησιμοποιώντας και οπλοπολυβόλον. Η συμπλοκή σκληρά και πεισματώδης διήρκησε περί τα 20' της ώρας με αποτελέσματα απεριγράπτως τραγικά. Εκ των εργατών εφονεύθησαν πέντε... επίσης ετραυματίσθησαν περί τους 6 ή 10 εκ των απεργών... ο αριθμός των ριφθέντων πυροβολισμών δι' όπλων και οπλοπολυβόλου είναι αδύνατον να καθωρισθή...»

Ο Μαραγκουδάκης, ο Γαργατσίνης, ο Κολιτσιδάκης βάφουν με το αίμα τους τα γέρικα ζύλα της μαούνας.

- Μας σκοτώνουν!

- Κακούργοι, δολοφόνοι, φονιάδες!

Το πλήθος ξαναρίχνεται πάνω στους στρατιώτες που συνεχίζουν το τουφεκίδι.

Δύο λιμενεργάτες, πηδάνε σε μια βάρκα και τρέχουν να βοηθήσουν, τ' αδέρφια τους, που ντουφεκίζονται πάνω στη νεκροφόρα μαούνα. Δένουν τα μπαρούμια της και αρχίζουν να την τραβάνε στη παραλία.

«Τότενες κρατήσαμε την ανάσα μας, μερικοί πιάσαμε τα ζεστά ακόμα κορμιά των αδερφών μας, και τα σηκώσαμε. Ένας ψίθυρος...

Κραυγές. Κλάματα και κατάρρες. Κι' ένα τραγούδι, ζεστό σαν το αίμα που κύλαγε στα χέρια μας.

Πέσατε θύματα, αδέρφια εσείς

σε άνιση μάχη κι' αγώνα

ζωή, λευτεριά και τιμή του λαού

γυρεύοντας βρήκατε μνήμα.

Οι φαντάροι λες και τρομάζανε, πάψανε το τουφεκίδι. Κάνανε πίσω. Ένας λοχίας και δύο φαντάροι, πετάζανε τα όπλα τους και ενωθήκανε με το πλήθος.

«οι εργάτες εν εξάλλω πλέον καταστάσει παρέλαβον τα πτώματα... και ήρχισαν να τα περιφέρουν ανά τας οδούς της παραλίας και τας κεντρικάς πλατείας, κραυγάζοντες και καταρώμενοι τους δολοφόνους... οι γυναίκες των εργατών αγνοούσαι τα ονόματα των θυμάτων έσπευσαν εν αλλοφροσύνη πλησίον των νεκρών...»

Η πόλη σαν έμαθε το τι έγινε αναστατώθηκε. Ο κόσμος βγήκε στους δρόμους και ενώθηκε με τους απεργούς.

Κατά της Π οι απεργοί ανεβαίνοντας την οδό Αριστομένους, χτυπιούνται πάλι από αστυνομικούς και φανταρία, και πέφτουν πάλι δύο εργάτες νεκροί, και ακόμα τρεις τραυματίζονται σοβαρά. «...οι εργάτες έχοντες δύο πτώματα φονευθέντων ανεχώρησαν εκ της παραλίας και διά της οδού Αριστομένους ανήρχοντο προς την πόλιν. Καθ' οδόν ελιθοβόλησαν την Τράπεζαν Αθηνών και κατόπιν ομάς εξ αυτών, ανελθούσα εις την οικίαν του κυριότερου των μετόχων του Κυλινδρομύλου κ. Πάστρα, έθραυσε τα εν αυτή έπιπλα και παν ό,τι ευρίσκεντο εντός. Εν συνεχεία εσταμάτησαν ένα τραμ του οποίου έσπασαν με ζύλα τα τζάμια».

Τεράστια όμως διαδήλωση, από όλο το λαό της πόλης, επιτίθεται και διαλύει τη φρουρά του υπολοχαγού Παναγιωτάκου τραυματίζοντας πολλούς από αυτούς.

Όμως, η πάλι είναι άνιση. Οι απεργοί χτυπιούνται χωρίς οίκτο. Ξεκόβονται οι μικρές ομάδες και κλείνονται στις γειτονιές, πολιορκούμενοι από τους στρατιώτες.

«Εν τω μεταξύ τα πτώματα παραμένουν εκτεθειμένα στους δρόμους, απηγορεύθη δε να παραληφθούν».

Για να ησυχάσουν τα πνεύματα, δίνεται διαταγή να φύγει το φορτηγό με το σάρι και να πάψει η λειτουργία του σιλό. Συνάμα φτάνουν ενισχύσεις από Τρίπολη και Νάουσα. Ακόμα, όργανα των αφεντικών, γυροφέρνουν τις πολιορκούμενες φτωχογειτονιές, να φωνάζουν ότι ο διευθυντής των μύλων «Ευαγγελίστρια», Τραβασάρος, δέχεται να πληρώσει στους λιμενεργάτες 6 δραχμές τον τόννο για εκφορτωτικά μέχρι το ποσό των 1.250.000 δραχμών, που ήταν αναγκαίο για τη λειτουργία του Ταμείου Συντάξεως, μήπως και ησυχάσουν τα πνεύματα.

Οι απεργοί μετράνε τους νεκρούς τους:

Γιάννης Κολιτσιδάκης, Βασίλης Γιαλατσινός, Αντώνης Μαραγκουδάκης, Ανδρέας Σπάλας, Π.

Πηλίκας, Μούντανος, Καραμπατέας.

Σοβαρά τραυματισμένοι:

Παμπούκας, Πιτσιρης, Πάμπας, Σ. Πολίτης, Ανδρ. Πετρόπουλος, Μ. Φουρίδης, Αθ. Εληάς, Σαρακηνός, Μπαφαρέας, Μ. Καμπαρόλος, Αθ. Γαϊτάνος, Α. Γιαννιτσόγλου, Μαρία Γκριτζιώτη και 12 ακόμα ελαφρά τραυματισμένοι.

Στα πτώματα και τους τραυματίες βρέθηκαν και τραύματα από γκράδες, κι οι απεργοί μίλαγαν μετά για πολίτες» που πυροβολούσαν κατά των απεργών.

Σαν πρωταίτιοι για τα επεισόδια, συνελήφθησαν οι εργάτες Σταθάκος και Νιάρχος, που αργότερα μαζί με άλλους εργάτες, θα δικαστούν και θα καταδικασθούν σε βαριές ποινές και εκτόπιση.

Περάσανε χρόνια πολλά από τότε, και αντί ολόγυρα στη Ντουάνα, να 'ναι οι δρόμοι με τα ονόματα των εφτά νεκρών λιμενεργατών, και κάτω από κάθε όνομα η ένδειξη:
«Λιμενεργάτης. Ζήτηγε ψωμί, δολοφονήθηκε από το κράτος το 1934», δεν υπάρχει τίποτα. Μόνο κάτι σαν λειωμένο αχλάδι, στήθηκε το 1994, μνημείο λένε, για τους νεκρούς λιμενεργάτες! Ακόμα και η μνήμη αδυνάτισε. Η σφαγή ξεχάστηκε τόσο, που ακόμα και οι εργάτες την Πρωτομαγιά δεν πάνε εκεί στο μουράγιο, τον τόπο της θυσίας, να τιμήσουν τους νεκρούς τους. Μείνανε κάτι λίγοι, περίεργοι, ρομαντικοί, περιθωριακοί και αλαφροϊσκιωτοι, κρυφά κάθε Πρωτομαγιά, να βάζουν δυο τρία κόκκινα γαρούφαλλα, στην άκρη στο μουράγιο, 'κει που ήτανε το σιλό, ή τα ρίχνουνε μέσα στο λιμάνι, τιμή και θύμηση στα αδικοχαμένα εργατόπουλα...
(Το κείμενο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά την 29/11/1976 σε δύο συνέχειες στην εφημερίδα «Μάχη» της Καλαμάτας, και ήταν 'κείνος ο αγωνιστής δημοσιογράφος Ξιάρχος που με προέτρεψε και δέχτηκε, κείνες τις δύσκολες εποχές, να δημοσιεύσει το κείμενο. Από τότε περάσανε χρόνια πολλά και όταν το ξανακοίταξα, δεν είχα τίποτα να προσθέσω, παρά μόνο μερικά συμπληρωματικά στοιχεία στο τέλος και φωτογραφίες που βρήκα από εφημερίδες της εποχής)».

Κεφάλαιο 16

Οι Κοινωνικοί Αγώνες έως το 1940

Εκείνη την εποχή ήταν συχνά τα στρατιωτικά πραξικοπήματα και οι ανοιχτές συγκρούσεις αντιμαχόμενων ομάδων μέσα στο στρατό, με στόχο να αναδυθεί η μία ή η άλλη εξουσιαστική κλίκα. Η κατάσταση αυτή είχε τον αντίκτυπό της, φυσικά, στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας και πλατιά λαϊκά στρώματα είχαν αηδιάσει από τις ενδοεξουσιαστικές αυτές διαμάχες και συχνά εξεγείρονταν. Μία από αυτές τις εξεγέρσεις, στις 9 Σεπτεμβρίου 1926, στην οποία περιγράφεται στην εφημερίδα «Η Ημέρα» των Πατρών», σε άρθρο του Χρίστου Ριζόπουλου, ο οποίος πρέπει να έζησε από πρώτο χέρι την εξέγερση αυτή, στις 22 Νοεμβρίου 1980. Δεν γνωρίζουμε, ωστόσο, αν υπήρξε και ποια ήταν η ακριβής συμμετοχή των υπαρχόντων τότε αναρχικών ή αναρχοσυνδικαλιστών στην εξέγερση αυτή:

*«Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του - Λαϊκή εξέγερση στην Αθήνα
Μεσημέρι της 9ης Σεπτεμβρίου 1926, ο σάλαγος της μάχης είχε καταπαύσει. Τα Τάγματα είχαν παραδοθεί, οι αρχηγοί τους ήσαν φυλακισμένοι, οι αξιωματικοί τους συγκεντρωμένοι υπό κράτηση και οι οπλίτες περιμανδρωμένοι στα Παραπήγματα. Ο Κονδύλης στο Υπουργείο Στρατιωτικών ένοιωθε το θρίαμβό του και το πλήθος των συγχαρητηρίων, που δεχόταν από το τηλέφωνο και από το περιβάλλον του, τον έκαναν να συνειδητοποιεί τη πραγματικότητα: Ήταν ο ισχυρός της Ελλάδας. Ως τόσο, ενώ καθόταν στο γραφείο του αναμετρώντας τις επιπτώσεις της νίκης του, από το κέντρο της Αθήνας έφθανε ως τ' αυτιά του στο υπουργείο μια παράξενη, δυνατή βοή. Στην αρχή, απορροφημένος από τις σκέψεις του και τις συζητήσεις δεν την πρόσεξε. Κάποτε όμως ο υπασπιστής του εισόρμησε στο γραφείο για να του πει: - Κύριε πρόεδρε χαλάει ο κόσμος από το Σύνταγμα και κάτω. Λαϊκή εξέγερσις!*

Πραγματικά, ενώ διεξαγόταν η μάχη με τα Τάγματα, μια παράξενη εξέγερση ξέσπασε μεταξύ Ομονοίας και Συντάγματος, ακριβώς δηλαδή στην καρδιά της πρωτεύουσας. Στον χώρο αυτόν είχαν συγκεντρωθεί μεγάλα πλήθη, που θέλαν να παρακολουθήσουν τη μάχη από κοντά και σχολίαζαν θορυβωδώς τα γεγονότα. Το γενικό πνεύμα που επικρατούσε ήταν χωρίς αμφιβολία η δυσφορία. - Πάλι τα ίδια, άκουγες να λένε. Δεν θα πάσουν πια αυτά τα κινήματα; Δεν θα ησυχάσουμε ποτέ; Η αλήθεια είναι πως εκείνη η συρροή των κινήματων, δικτατοριών, ανωμαλιών, μέσα στα πλαίσια μιας συνεχούς στρατοκρατίας, που άρχισε τον Σεπτέμβριο του '22, πριν από τέσσερα δηλαδή χρόνια ακριβώς, είχε κουράσει τον λαό και είχε εξευτελίσει την νεαρή αβασίλευτη δημοκρατία. Τώρα εκείνη η διάχυτη δυσφορία εύρισκε την ευκαιρία να συμπυκνωθεί, να υλοποιηθεί και να ξεσπάσει ξαφνικά. Εκείνη την εποχή, ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Ευρώπη, ήταν συνηθισμένα τα λαϊκά ξεσπάσματα, τα οδοφράγματα, οι οδομαχίες μαζών και κρατικών δυνάμεων. Αλλά επέπρωτο η Αθήνα του Σεπτεμβρίου 1926 να επαναφέρει την ήπειρο στις ημέρες των «Αθλίων» του Ουγκώ και να μεταβληθεί σε Παρίσι του Λουδοβίκου Φιλίππου.

ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Αλλά ας αφήσουμε και πάλι να μιλήσει το ρεπορτάζ της ημέρας: Ο πιο νωπός και άγρυπνος μάρτυρας. Και να πώς περιγράφει με άφθαστη ζωντάνια τα απροσδόκητα γεγονότα, που ξάφνιασαν και συγκλόνησαν την χώρα.

Τα πλήθη ήταν πυκνότερα, φυσικά, στην Ομόνοια, στην οδό Σταδίου, την λεωφόρο Πανεπιστημίου. Στο Σύνταγμα ήταν ελάχιστοι οι περίεργοι, γιατί βρισκόταν κοντά στη γραμμή του πυρός. Η κουφόβραση εντεινόταν, τα σχόλια της δυσφορίας δυνάμωναν, ώσπου άναψε το ένασμα της φωτιάς χωρίς να το περιμένει κανείς. Ξαφνικά και ταυτόχρονα δυο μεγάλα «γιαπιά» (οικοδομές υπό ανέγερση) γίναν η σπίθα της εκρήξεως. Το ένα ήταν οι βασιλικοί στάβλοι στην οδό Σταδίου, εκεί όπου σήμερα ορθώνεται το ογκώδες μέγαρο του Μετοχικού Ταμείου Στρατού. Οι στάβλοι που αποτελούσαν χαρακτηριστικό σημείο της πρωτεύουσας από τις αρχές της βασιλείας του Γεωργίου Α', είχαν κατεδαφισθή και ανεγειρόταν το σημερινό κτήριο. Το πελώριο «γιαπιά» περιβαλλόταν, όπως συνήθως, από έναν σανιδένιο φράχτη. Το άλλο γιαπιά βρισκόταν στην Ομόνοια και περιβαλλόταν επίσης από φράχτη.»Στις 11 η ώρα, ενώ η οδός Σταδίου ήταν πλημμυρισμένη από κόσμο, μια ομάς ώρμησε ξαφνικά πάνω στο «γιαπιά» των βασιλικών στάβλων και άρχισε να ξεκαρφώνει τις σανίδες με μεγάλες κραυγές και συνθήματα επαναστατικά. Πολλοί νεαροί τους μιμήθηκαν ενθουσιασμένοι. Και σε λίγο όλος ο φράχτης είχε διαλυθή και οι σανίδες του μεταφερόντουσαν θριαμβευτικά σαν όπλα από ορμητικούς και έξαλλους νεαρούς. Ακριβώς τα ίδια συνέβησαν και με το «γιαπιά» της Ομονοίας. Εκείνοι οι σανιδοφόροι, αποτέλεσαν τους πυρήνες μεγάλων διαδηλώσεων, που γρήγορα εξετράπησαν σε πρωτοφανείς βιαιότητες. Κομμουνιστάι, βασιλόφρονες και δημοκρατικοί, άνθρωποι χωρίς ιδεολογική σχέση μεταξύ τους συγκροτούσαν μια μαχητική δύναμη, που φωνασκούσε, έσπαζε βιτρίνες καταστημάτων και δεν εδίσταζε να επιτίθεται εναντίον παντός, που φορούσε στολή. Χωροφύλακες εδάρησαν, στρατιώτες κυνηγήθηκαν, αξιωματικοί προπηλακίστηκαν και ένας παρά λίγο να λυντσαρισθή. Δεν ήταν πολλοί αυτοί οι μαινόμενοι πρόδρομοι των σημερινών διαδηλωτών. Λίγες δεκάδες ήταν οι σκληροί πυρήνες με τη πρωτοβουλία των σανίδων, λίγες εκατοντάδες η ουρά του κομήτη. Αλλά καθώς χαλούσαν τον κόσμο μέσα στις μάζες που είχαν κατακλύσει το κέντρο της πόλεως, δίναν την εντύπωση πως όλη εκείνη η ανθρωποθάλασσα συμμετείχε στις δυναμικές και αναρχικές εκδηλώσεις».

Οι σανιδοφόροι διαδηλωταί, γρήγορα σάρωσαν κάθε ίχνος εξουσίας μεταξύ Ομονοίας και Συντάγματος. Και ο τελευταίος αστυνομικός έσπευδε να εξαφανισθή. Όπως ήταν επόμενο, όμως, η αναρχία προσέλαβε, αχαλίνωτη πια, διαστάσεις και μορφές πολύ πιο επικίνδυνες. Από τις σανίδες επεξετάθη στα όπλα. Ομάδες, καταφανώς οργανωμένες και κινούμενες με σχέδιο, επετέθησαν κατά των μικρών στρατιωτικών φυλακίων των υπουργείων Οικονομικών και Εσωτερικών στην πλατεία Κλαυθμώνος και άρπαζαν τα όπλα τους. Άλλη ομάς εισέβαλε σε μια αποθήκη της χωροφυλακής κοντά στην πλατεία Κάνιγγος και την λεηλάτησε, διαρπάζοντας και μερικά τουφέκια. Χωροφύλακες

που βρέθηκαν στο δρόμο, αφού εδάρησαν και σκίστηκε η στολή τους, αποπλίσθηκαν. Έτσι, πολλά τουφέκια και περίστροφα βρέθηκαν ξαφνικά στα χέρια ανθρώπων αδιστάκτων και ασυδότητων, καλυπτομένων από την ανώνυμη μάζα και αποφασισμένων να βάλουν στο αίμα εκείνη την ιδιότητα ευκαιρία κοσμοχαλασμού».

Τα πράγματα παίρνουν επίφοβη μορφή, που κορυφώθηκε με ένα άλλο επεισόδιο: Μια ομάδα οργανωμένων διαδηλωτών, ενώ περιφερόταν στην περιοχή Ομονοίας για την άγρην όπλων, βρέθηκε ξαφνικά πίσω από το κεντρικό Ταχυδρομείο μπροστά στο εγκαταλελειμένο θωρακισμένο αυτοκίνητο του Ντερτιλή. Ο διοικητής του Α' Δημοκρατικού Τάγματος είχε ήδη συλληφθεί και μεταχθή, ο οδηγός του θωρακισμένου είχε εξαφανισθεί, αλλά το όχημα είχε αφεθεί εκεί, πεταγμένο έξω από τους τηλεφωνικούς θαλάμους. Οι διαδηλωτές πλησίασαν, άνοιξαν την διάτρητη από τις σφαίρες πόρτα του αλλ' ο πρώτος, που έκανε να μπη πετάχθηκε έξω τρομαγμένος:

- Είχε σκοτωμένους μέσα!»

Ο επικεφαλής της ομάδος όμως δεν συγκινήθηκε από το μακάβριο εύρημα. Δοκίμασε αν η μηχανή του θωρακισμένου δούλευε και διαπίστωσε ότι παραδόξως δεν είχε πάθει τίποτα.

- Πετάζτε τα πτώματα, φώναζε και μπειτε μέσα».

Έτσι σε λίγο, το όχημα επανδρωμένο τώρα με «επαναστάτες» ξεκινούσε ολοταχώς, χώθηκε στο στενό του Γεωργίου Σταύρου και από εκεί ξεχύθηκε θριαμβευτικά στην οδό Σταδίου, κατηφορίζοντας προς το Σύνταγμα. Μεθυσμένοι από την επιτυχία τους οι επιβαίνοντες πυροβολούσαν τα κτήρια και καταστήματα με το πολυβόλο του θωρακισμένου, σκορπίζοντας τον πανικό. Όταν το αυτοκίνητο μπήκε στην πλατεία, στράφηκε προς το Α' Σώμα Στρατού, απ' όπου, όμως, άρχισαν να το πυροβολούν. Εκείνο πέρασε από μπροστά του με ιλιγγιώδη ταχύτητα, ανταποδίδοντας τα πυρά με το πολυβόλο του. Το θωρακισμένο χώθηκε στην οδό Ερμού και συνέχισε τον φρενήρη δρόμο του σαν αφηνιασμένο θηρίο. Στο Μοναστηράκι, όμως, σταμάτησε. Τέλειωσε η βενζίνη του. Και ο αρχηγός φώναζε:

«Παρατήστε το και δρόμο».

»Οι μηχανοκίνητοι διαδηλωτές πήδηξαν έξω. Δεν τους ενόχλησε κανείς και τρέξαν σε μια ταβέρνα της οδού Περικλέους. Αλλά ο λαός, που ήξερε ότι τα θωρακισμένα ανήκαν στα Δημοκρατικά Τάγματα, πίστεψε πως στη δύναμή τους ήταν εκείνο το μεθυσμένο όχημα και πως η οχλοκρατική εκδήλωση αποτελούσε μέρος συνδυασμένης ενέργειας, που γινόταν κατόπιν συνεννοήσεως του Ζέρβα και Ντερτιλή με κομμουνιστάς και βασιλόφρονες».

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ολόκληρη σχεδόν η δεκαετία 1930-1940 επικρατούσε επαναστατικός αναβρασμός με αποκορύφωμα τα γεγονότα του Μάη του 1936 που δεν συνέβησαν μόνο στη Θεσσαλονίκη, αλλά, όπως θα δούμε, σε μια σειρά άλλες πόλεις.

Στις 13 Ιανουαρίου 1930 άνεργοι καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης επιχείρησαν να εισβάλουν στο εργοστάσιο Βιζ και συγκρούστηκαν με την αστυνομία. Στις 30 του ίδιου μήνα, πάλι στη Θεσσαλονίκη, σημειώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ καπνεργατών και αστυνομίας έξω από το Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών (ΤΑΚ).

Η Εργατική Πρωτομαγιά του 1930 γιορτάστηκε στην Αθήνα, στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη, από τους τροτσκιστές. Επιτέθηκε η αστυνομία και έγιναν συγκρούσεις. Τα ίδια γεγονότα σημειώθηκαν και στην Πάτρα. Στις 31 Αυγούστου οι τροτσκιστές είχαν καλέσει συγκέντρωση εργατών στη Θεσσαλονίκη, στην οποία επιτέθηκε η αστυνομία και έγιναν αρκετές συλλήψεις.

Στις 22 Σεπτεμβρίου πραγματοποιήθηκε ένοπλο συλλαλητήριο για το σταφιδικό πρόβλημα στον Πύργο Ηλείας και σημειώθηκαν μικροεπεισόδια με τις δυνάμεις του κράτους.

Στις 7 Μαρτίου 1931 κηρύχθηκε απεργία των αρτεργατών της Αθήνας και έγινε συνέλευση στο Εργατικό Κέντρο, την οποία όμως παρακολουθούσαν και αστυνομικοί με πολιτικά. Όταν έγιναν αντιληπτοί και τους ζητήθηκε να αποχωρήσουν επιτέθηκε η αστυνομία τότε και έγιναν συμπλοκές.

Στις 19 Απριλίου 1931, αγρότες του χωριού Μεταλλικό του Κιλκίς επιτέθηκαν σε χωροφύλακες που πήγαν στο χωριό να συλλάβουν κάποιους για μη καταβολή φόρων. Οι χωροφύλακες αποπλίσθηκαν. Η χωροφυλακή έστειλε ενισχύσεις και άρχισαν ένοπλες συμπλοκές με τους χωρικούς, με

τραυματίες. Στις 20 του ίδιου μήνα ένας από τους τραυματίες υπέκυψε και η κηδεία του μετατράπηκε σε συλλαλητήριο που κατέληξε σε νέες συγκρούσεις, που συνεχίστηκαν έως τις 23 του μήνα, αφού επεκτάθηκαν στο μεταξύ και σε άλλα χωριά της περιοχής.

Η Εργατική Πρωτομαγιά στη Θεσσαλονίκη του 1931 σημαδεύτηκε από αναίτια επίθεση της αστυνομίας σε 1.500 εργάτες της Αυστροελληνικής Εταιρίας Καπνού. Το απόγευμα της ημέρας αυτής έγιναν πρωτομαγιάτικες εκδηλώσεις και σε συγκέντρωση εργατών στην πλατεία Συντριβανιού επιτέθηκε έφιππη χωροφυλακή και ακολούθησαν συγκρούσεις κατά τις οποίες οι χωροφύλακες άρχισαν να πυροβολούν. Ο εργάτης, Γιάννης Ταμτάκος, συνελήφθη και ξυλοκοπήθηκε άγρια από τον ανιψιό του διευθυντή της αστυνομίας, Καλοχριστιανάκη, που τον πυροβόλησε ταυτόχρονα και η σφαίρα πέρασε από το μάγουλο και βγήκε από το πάνω χείλος σπάζοντάς του τα δόντια. Αργότερα ο Καλοχριστιανάκης αθώωθηκε από το Κακουργιοδικείο Βέροιας, ενώ ο Γιάννης Ταμτάκος καταδικάστηκε σε δύο μήνες φυλάκιση για διατάραξη της δημόσιας τάξης (!)

Στις 30 Ιουλίου έγινε αντιπολεμική συγκέντρωση 100 ατόμων στην πλατεία Εμπορίου στις Σέρρες. Ο διοικητής της τοπικής χωροφυλακής Αλεξάκης, και ο λοχαγός, Καραντινάκης, που κάθονταν σε γειτονικό καφενείο, κατευθύνθηκαν προς τους συγκεντρωμένους και απαίτησαν να διαλυθούν. Ήρθαν στα χέρια με κάποιους διαδηλωτές, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ο Καραντινάκης και να τραυματισθεί σοβαρά ο Αλεξάκης.

Στις αρχές του Νοεμβρίου 1931 ξέσπασε απεργία των υποδηματεργατών της Αθήνας, του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης και άλλων πόλεων, που συνοδεύτηκε από συμπλοκές με την αστυνομία. Πραγματοποιήθηκαν επίσης επιθέσεις ενάντια σε απεργοσπάστες με δυναμίτη. Στις 26 του ίδιου απεργία των φορτοεκφορτωτών του Πειραιά κατέληξε σε συμπλοκές με την αστυνομία και τους απεργοσπάστες, αλλά τα αιτήματα των απεργών ικανοποιήθηκαν.

Στις 4 Δεκεμβρίου αστυνομικοί επιχειρήσαν να εισβάλλουν στα γραφεία του Σωματείου Αρτεργατών Αθήνας, στην οδό Λυκούργου. Αρτεργάτες που συγκεντρώθηκαν, υπερασπίστηκαν τα γραφεία του σωματείου, συγκρουόμενοι με την αστυνομία, η οποία τελικά δεν κατάφερε να εισβάλει.

Στις 12 και 13 Ιανουαρίου 1932 σημειώθηκαν συγκρούσεις ανέργων καπνεργατών και χωροφυλακής στη Λάρισα και στα Τρίκαλα, με αρκετές συλλήψεις. Στις 23 του ίδιου μήνα πραγματοποιήθηκε αντιπολεμική εργατική διαδήλωση στη Θεσσαλονίκη, η οποία κατέληξε σε συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής.

Στις 10 Φεβρουαρίου πραγματοποιήθηκε εργατική διαδήλωση στην πλατεία Μητροπόλεως στην Αθήνα και επιχειρήθηκε να γίνει διαδήλωση προς τη βουλή. Η αστυνομία, όμως, επιτέθηκε στη διαδήλωση και έγιναν περίπου 100 συλλήψεις. Από τους συλληφθέντες κρατήθηκαν οι 50, οι οποίοι φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν. Την ίδια μέρα σημειώθηκαν, επίσης, συγκρούσεις 5.000 απεργών καπνεργατών και χωροφυλακής στη Νιγρίτα Σερρών, όπου σκοτώθηκε ένας καπνεργάτης και τραυματίστηκαν 5. Εξάλλου, στη Λάρισα, την ίδια μέρα, εργάτες οδοποιίας πολιόρκησαν αστυνομικό τμήμα και σε σύγκρουση με την αστυνομία σκοτώθηκε ένας εργάτης και έγιναν αρκετές συλλήψεις. Την επόμενη μέρα 11 Φεβρουαρίου, συγκέντρωση καπνεργατών στον Πειραιά κατέληξε σε σύγκρουση με την αστυνομία και έγιναν 15 συλλήψεις.

Στις 25 Φεβρουαρίου άνεργοι της Ξάνθης επιτέθηκαν σε διάφορα καταστήματα της πόλης και τα λεηλάτησαν. Στις 27 του ίδιου μήνα άνεργοι καπνεργάτες επιχειρήσαν να εισβάλλουν στο εργοστάσιο Κομέρσιαλ της Θεσσαλονίκης, γιατί η διεύθυνση τους είχε υποσχεθεί ότι θα τους προσλάβει, αλλά αθέτησε το λόγο της. Οι θυρωροί και οι φύλακες, όμως, πυροβόλησαν στο πλήθος και έγιναν συλλήψεις.

Η Εργατική Πρωτομαγιά του 1932 συνέπεσε με το Πάσχα και, όπως ήταν φυσικό, οι συγκεντρώσεις απαγορεύθηκαν. Απόπειρα για συγκέντρωση στις Στήλες του Ολυμπίου Διός δέχθηκε επίθεση από τη χωροφυλακή και έγιναν 34 συλλήψεις. Αργότερα, δεύτερη απόπειρα συγκέντρωσης στην οδό Μητροπόλεως δέχθηκε επίσης επίθεση και έγιναν 12 συλλήψεις. Στη Θεσσαλονίκη σημειώθηκαν συμπλοκές, με τραυματισμούς και 11 συλλήψεις. Συμπλοκές έγιναν και

στην Πάτρα με 15 συλλήψεις. Στις 3 Μαΐου, εργατική συγκέντρωση στο Βύρωνα Αττικής δέχθηκε επίθεση από την αστυνομία, με αποτέλεσμα να τραυματισθούν αρκετοί και να συλληφθούν 2 άτομα.

Στις 22 Μαΐου απεργοί καπνεργάτες διαδήλωσαν στο Βόλο και συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες και χωροφυλακή. Στις 25 του ίδιου μήνα απεργοί σταφιδεργάτες στην Πάτρα συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες και χωροφυλακή έξω από το εργοστάσιο Βουρλούμη.

Ο Ιούνιος του 1932 είναι γεμάτος από γεγονότα: στις 2 του μήνα ξέσπασε νέα απεργία των καπνεργατών του Βόλου, ενώ σε ένδειξη αλληλεγγύης κατέβηκαν σε απεργία και οι αρτεργάτες. Έγινε διαδήλωση που δέχθηκε επίθεση έφιππης χωροφυλακής και αντλιών νερού. Έγιναν 10 συλλήψεις. Την ίδια μέρα απεργούσαν και οι λιμενεργάτες της Πάτρας, οι οποίοι συγκρούστηκαν με το ιπικό με αποτέλεσμα αρκετούς τραυματίες και 4 συλλήψεις. Το Εργατικό Κέντρο καταλήφθηκε από δυνάμεις της αστυνομίας. Την επόμενη μέρα έγιναν άλλες 15 συλλήψεις. Στις 4 του μήνα, απεργοί καπνεργάτες στην Καβάλα συγκρούστηκαν με την αστυνομία, αφού πρώτα επιχείρησαν να εισβάλλουν στο κτίριο της Νομαρχίας. Στις 9 απεργοί οικοδόμοι της Θεσσαλονίκης συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες και χωροφύλακες, ενώ έγιναν και 7 συλλήψεις. Στις 11 σημειώθηκε εξέγερση των κρατούμενων στις φυλακές Τύρινθας. Οι κρατούμενοι αρνήθηκαν να εργασθούν στα χωράφια. Η εξέγερση καταστάληκε με τη βία και αρκετοί κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στις φυλακές Συγγρού και Αίγινας. Στις 15 ξέσπασε απεργία των λεβητοποιών στον Πειραιά οι οποίοι επιτέθηκαν σε απεργοσπάστες. Κατά τη διάρκεια της επίθεσης συνελήφθη ένας απεργός. Στις 17 κατέβηκαν σε απεργία οι λιμενεργάτες του Πειραιά. Άνεργοι λιμενεργάτες, στο μεταξύ, επιτέθηκαν στα γραφεία του Οργανισμού Λιμένα Πειραιά (ΟΛΠ) αλλά, στη συνέχεια, δέχθηκαν επίθεση από χωροφυλακή και αντλίες νερού. Στις 20 200 εργάτες υπονόμων στο Αίγιο κήρυξαν απεργία. Η αστυνομία τους επιτέθηκε και ξυλοκόπησε άγρια αρκετούς από αυτούς, ενώ συνέλαβε και 5 απεργούς. Στις 23 200 απολυμένοι της Εταιρίας Λεωφορείων Πάουερ, διαδήλωσαν στην Ομόνοια. Όταν εμφανίστηκε η αστυνομία οι απολυμένοι επιτέθηκαν και κατέστρεψαν λεωφορεία της εταιρίας.

Την 1η Ιουλίου πραγματοποιήθηκε στο Πεδίον του Άρεως συλλαλητήριο ενάντια στις αυξήσεις των τιμών του ηλεκτρικού ρεύματος και του νερού. Επιτέθηκε η χωροφυλακή και άρχισαν συγκρούσεις που επεκτάθηκαν σε όλη τη γύρω περιοχή. Στις 17 του ίδιου μήνα σημειώθηκε στάση κρατούμενων στις φυλακές Πάτρας, όπου ένας κρατούμενος σκοτώθηκε από χωροφύλακα. Τις μέρες έγιναν δύο συγκεντρώσεις καπνεργατών στην Καβάλα ενάντια στην ακρίβεια. Η χωροφυλακή άρχισε να πυροβολεί κατευθείαν πάνω στους διαδηλωτές και σκοτώθηκε ο εργάτης Ψαρρόπουλος, ενώ τραυματίστηκε σοβαρά ο εργάτης Θ. Κοντομενίδης. Στις 18 Ιουλίου ξέσπασε απεργία στο εργοστάσιο χτενών Χαρισιάδη στους Αμπελόκηπους, στην Αθήνα. Οι εργάτες κατέλαβαν το εργοστάσιο. Η αστυνομία επιτέθηκε να το ανακαταλάβει, αλλά οι εργάτες απάντησαν με πετροβολητό.

Κατά τα τέλη Αυγούστου απήργησαν οι καπνεργάτες της Έδεσσας. Στο εργοστάσιο Τσίτση η εργοδοσία κάλεσε την αστυνομία να μπει μέσα στο χώρο εργασίας. Ξέσπασαν συγκρούσεις που επεκτάθηκαν σ' ολόκληρη την πόλη, με τραυματισμούς και συλλήψεις. Τις επόμενες μέρες έγινε η δίκη των συλληφθέντων. Έξω από το δικαστήριο 500 εργάτες επιχείρησαν να εισβάλλουν στην αίθουσα και συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή.

Στις 6 Σεπτεμβρίου απήργησαν οι εργάτες στα έργα της διώρυγας της Κορίνθου, οι οποίοι έκοψαν το ηλεκτρικό ρεύμα. Η κυβέρνηση προσπάθησε να χρησιμοποιήσει ναύτες ως απεργοσπάστες, αλλά οι απεργοί τους επιτέθηκαν και έκοψαν πάλι το ηλεκτρικό ρεύμα. Η απεργία έληξε στις 19 του ίδιου μήνα. Στις 22 Οκτωβρίου εξεγέρθηκαν οι γυναίκες κρατούμενες στις φυλακές Αβέρωφ, ενώ την επόμενη μέρα σημειώθηκε εξέγερση στις φυλακές Λαμίας και στις 24 του μήνα εξέγερση στις φυλακές Πύλου, όπου σκοτώθηκε ένας κρατούμενος. Όλες οι εξεγέρσεις καταστάληκαν, τελικά, με βίαιο τρόπο.

Στις 10 Νοεμβρίου άνεργοι καπνεργάτες διαδήλωσαν στο κέντρο της Θεσσαλονίκης και δέχθηκαν επίθεση από την αστυνομία. Έγιναν συγκρούσεις. Στις 13 του ίδιου μήνα η αστυνομία επιτέθηκε σε

εργατική συγκέντρωση στο θέατρο «Ολύμπια», στην Αθήνα, με αποτέλεσμα να γίνουν άγριες συγκρούσεις μέσα και έξω από το θέατρο. Στις 16 ξέσπασε απεργία στο καπνεργοστάσιο Τζαμτζή στη Θεσσαλονίκη, κτυπήθηκε από την εργοδοσία και την αστυνομία, αφού η πρώτη κάλεσε τη δεύτερη μέσα στο εργοστάσιο. Έγιναν άγριες συμπλοκές. Στις 28 απεργία των οδηγών των λεωφορείων της Αθήνας κατέληξε σε σύγκρουση με την αστυνομία με 2 συλλήψεις.

Στο διάστημα 1-6 Δεκεμβρίου σημειώθηκαν επαναστατικά γεγονότα στο κέντρο της Αθήνας. Την 1η του μήνα πραγματοποιήθηκε απεργία και διαδήλωση των εργαζόμενων των τραμ της Αθήνας. Στην Ομόνοια η διαδήλωση δέχθηκε επίθεση από την αστυνομία. Έγινε ανασύνταξη στη Σταδίου, αλλά η αστυνομία έκανε νέα επίθεση. Στο μεταξύ, σε απεργία και διαδήλωση κατέβηκαν και οι εργαζόμενοι στο φωταέριο, αλλά αστυνομία και στρατός κατέλαβαν το εργοστάσιο. Δύο μέρες αργότερα απεργοί αρτεργάτες συγκρούστηκαν με την αστυνομία που πυροβόλησε πάνω στους διαδηλωτές και έκανε αρκετές συλλήψεις. Στις 5 του μήνα ξέσπασε νέα απεργία στα τραμ και έγιναν νέες συγκρούσεις στο κέντρο της Αθήνας και στην Καλλιθέα. Ο κόσμος, σε ένδειξη αλληλεγγύης, δεν έμπαινε σε όσα τραμ κινούνταν από απεργοσπάστες. Στις 6 του μήνα απεργοί πυροβόλησαν απεργοσπαστικά τραμ που κινούσαν στρατιώτες και ναύτες και συγκρούστηκαν ξανά με την αστυνομία.

Από τις 3 Ιανουαρίου 1933 ξεκίνησε αποχή των φοιτητών της Αθήνας από τα μαθήματα με διάφορα αιτήματα. Μέχρι τις 11 του μήνα πραγματοποιήθηκαν συνεχείς διαδηλώσεις, που όλες σχεδόν κατέληξαν σε συγκρούσεις με την αστυνομία.

Στις 15 Φεβρουαρίου η αστυνομία επιτέθηκε χωρίς λόγο στα γραφεία του Ενωτικού Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης. Σε λίγη ώρα συγκεντρώθηκαν περίπου 3.000 εργάτες που συγκρούστηκαν με την αστυνομία έως τις 11 το βράδυ. Τότε εκδηλώθηκε γενική επίθεση της αστυνομίας, η οποία είχε ενισχυθεί και από συμμορίες της φασιστικής οργάνωσης Ε.Ε.Ε. Αποτέλεσμα 7 νεκροί εργάτες, 60 τραυματίες και 96 συλλήψεις. Ακολούθησε πρωτοφανές κύμα τρομοκρατίας. Στις 17 του μήνα, όμως, ξέσπασαν νέες απεργίες σε όλη την πόλη. Την ίδια μέρα εργατική διαδήλωση ξεκίνησε από την πλατεία Δημαρχείου (πρώην πλατεία Δημοτικού Θεάτρου), ενώ οι δημόσιες συγκοινωνίες σταμάτησαν. Η αστυνομία επιτέθηκε, αλλά μια νέα εργατική διαδήλωση, τραγουδώντας τη «Διεθνή», επιτέθηκε στο κτίριο του Υπουργείου Εσωτερικών. Άρχισαν τότε συγκρούσεις που συνεχίστηκαν μέχρι τα μεσάνυχτα.

Στις 5 Μαρτίου εκδηλώθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα υπό τον Πλαστήρα. Γρήγορα σχηματίστηκαν μικροσυγκεντρώσεις που κατέληξαν σε διαδήλωση 30.000 ατόμων, στην οδό Σταδίου. Η αστυνομία και ο στρατός, με τεθωρακισμένα, άρχισαν να πυροβολούν στο ψαχνό και σκοτώθηκε ένας νεαρός εργάτης. Ακολούθησαν άγριες μάχες πάνω και γύρω από το πτώμα του. Οι διαδηλωτές, πήραν τελικά το πτώμα, το σήκωσαν στα χέρια και τραγουδώντας τη «Διεθνή», συγκρότησαν νέα διαδήλωση από το Δημαρχείο και από εκεί, μέσω της Αιόλου, στην Ομόνοια. Εκδηλώθηκαν δύο ακόμα επιθέσεις των τεθωρακισμένων και οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν μέχρι το βράδυ.

Την Εργατική Πρωτομαγιά του 1933, οι τροτσκιστές έκαναν συγκέντρωση στο Ρέντη, όπου τους επιτέθηκε η αστυνομία και έγιναν 9 συλλήψεις. Στη γέφυρα Κηφισού, στην Καλλιθέα, έγιναν συγκρούσεις και οι διαδηλωτές αντιστάθηκαν με πέτρες και ξύλα στις δυνάμεις καταστολής. Οι αστυνομικοί πυροβόλησαν, αλλά μια διαδήλωση που είχε συγκροτηθεί στην οδό Πειραιώς, κυρίως από τροτσκιστές, συναντήθηκε μ' αυτήν της Καλλιθέας και όλοι μαζί κατευθύνθηκαν στο Ρέντη, όπου έγιναν και άλλες συγκρούσεις. Στη Δραπετσώνα, όταν εμφανίστηκε η αστυνομία στην εκεί συγκέντρωση, οι εργάτες επιτέθηκαν με πέτρες. Συμπλοκές σημειώθηκαν και στις Σέρρες.

Στις 29 Ιουνίου μέλη της φασιστικής οργάνωσης Ε.Ε.Ε. έβαλαν φωτιά στον εβραϊκό συνδικισμό Κάμπελ της Θεσσαλονίκης, ενώ λίγες μέρες νωρίτερα επιχείρησαν να κάψουν και έναν ακόμα εβραϊκό συνδικισμό της πόλης. Έπειτα, 300 μέλη της Ε.Ε.Ε. πήγαν στην Αθήνα για επίδειξη δύναμης. Εργάτες, αντιφασίστες και άλλοι περίμεναν, όμως, το τρένο στο οποίο επέβαιναν και στις Τρεις Γέφυρες το πυροβόλησαν. Στο Σταθμό Λαρίσης ο κόσμος επιτέθηκε στους φασίστες και τους διέλυσε. Κατά τη διάρκεια της νύχτας όμως οι φασίστες επανασυγκροτήθηκαν και επιτέθηκαν

στα γραφεία του «Ριζοσπάστη» και, μάλιστα, έπιασαν 30 περίπου εργάτες του τυπογραφείου της εφημερίδας και τους παρέδωσαν στην αστυνομία. Μια μέρα αργότερα, μεγάλη αντιφασιστική διαδήλωση συγκρούστηκε με την αστυνομία και τους ίδιους τους φασίστες στη Βαρβάκειο Αγορά. Στις συμπλοκές τραυματίστηκε σοβαρά ένας τροτσκιστής εργάτης, ο οποίος λίγο αργότερα πέθανε. Στο μεταξύ, οι φασίστες σχεδίαζαν να τρομοκρατήσουν της εργατικές συνοικίες της Αθήνας, αλλά όταν άρχισαν να βάζουν σε εφαρμογή το σχέδιό τους όπου εμφανίζονταν ξυλοκοπούνταν άγρια. Όταν αποφάσισαν τελικά να αναχωρήσουν από την Αθήνα, σημειώθηκαν και άλλες συμπλοκές στο σταθμό του τρένου, κατά τις οποίες σκοτώθηκε ένας ακόμα εργάτης. Όταν γινόταν το μνημόσυνό του, στις 9 Ιουλίου, στη Δραπετσώνα, η αστυνομία επιτέθηκε και έκανε αρκετές συλλήψεις. Την ίδια μέρα εκδηλώθηκε στάση κομμουνιστών στρατιωτών στο Καλπάκι, στα ελληνοαλβανικά σύνορα, με αποτέλεσμα 13 στρατιώτες να οδηγηθούν στο στρατοδικείο. Την επόμενη μέρα, 10 Ιουλίου, απήργησαν οι λιμενεργάτες της Καλαμάτας και συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή. Στις 20 Ιουλίου ξέσπασε απεργία των καπνεργατών στο εργοστάσιο Μπενβενίστε της Καβάλας, η οποία γρήγορα επεκτάθηκε σε όλα τα καπνεργοστάσια της πόλης. Καταλήφθηκαν καπναποθήκες και έγιναν συγκρούσεις με τη χωροφυλακή και το στρατό. Η απεργία τελείωσε στις 27 του μήνα, αφού το κυρίως αίτημα, που ήταν να μη γίνει καμία απόλυση του Μπενβενίστε, έγινε δεκτό. Την ίδια μέρα έγινε κατάληψη καπνεργοστασίων και αποθηκών στην Ξάνθη. Στις 6 Αυγούστου ξεκίνησαν απεργία οι λιγνιτωρύχοι Αλιβερίου και συγκρούστηκαν με την έφιππη χωροφυλακή. Η απεργία έληξε με νίκη των απεργών τέσσερις μέρες αργότερα. Στις 16 του μήνα έγινε απεργία καπνεργατών στο εργοστάσιο Ζαμπέκα Θεσσαλονίκης και ακολούθησαν συμπλοκές απεργών και αστυνομίας. Στις 18 απεργοί λιμενεργάτες στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή. Στις αρχές Σεπτεμβρίου διάφορες απεργίες σε μικροεπιχειρήσεις της Λάρισας κατέληξαν σε σύγκρουση με τις δυνάμεις καταστολής, με 4 συλλήψεις. Στις αρχές Οκτωβρίου 1.500 ένοπλοι αγρότες κατέλαβαν κτήματα μοναστηριών στο Λιτόχωρο Πιερίας και συγκρούστηκαν με την έφιππη χωροφυλακή. Στις 11 Νοεμβρίου πραγματοποιήθηκε φοιτητική συγκέντρωση στην Αθήνα, η οποία κατέληξε σε σύγκρουση με την αστυνομία. Στις 3 Δεκεμβρίου οι φοιτητές της Θεσσαλονίκης άρχισαν μαχητική αποχή από τα μαθήματα, με διάφορα αιτήματα, ενώ στις 15 του μήνα απήργησαν οι καπνεργάτες στο εργοστάσιο Καραβασίλη στον Πύργο Ηλείας και συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες. Στις 2 Ιανουαρίου 1934 σημειώθηκε εξέγερση κρατουμένων στις φυλακές Συγγρού, η οποία καταστάληκε βίαια λίγες ώρες αργότερα. Στις 20 του μήνα άνεργοι καπνεργάτες στις Σέρρες κατέλαβαν το Ταμείο Ανεργίας και συγκρούστηκαν με τη χωροφυλακή, ενώ στις 27 έγινε απεργία στα τραμ της Αθήνας και απεργοί συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες στο αμαξοστάσιο Καλλιθέας. Στις 28 Απριλίου ξέσπασε μαχητική απεργία 180 μεταλλωρύχων στη Λίμνη και άλλων 200 συναδέλφων τους στο Μαντούδι Εύβοιας. Την ίδια μέρα 250 απεργοί καπνεργάτες συγκρούστηκαν με την χωροφυλακή έξω από το εργοστάσιο Μαργαρίτη στην Καβάλα, ενώ έγιναν και 15 συλλήψεις. Την ημέρα της Εργατικής Πρωτομαγιάς του 1934 είχαν απαγορευθεί όλες οι συγκεντρώσεις, αλλά στην Ομόνοια και στο κέντρο του Πειραιά σημειώθηκαν συγκρούσεις εργατών και αστυνομίας. Στις 11 Μαΐου απήργησαν οι εργάτες του εργοστασίου Υφανέτ Θεσσαλονίκης και συγκρούστηκαν με την αστυνομία, στις 17 του ίδιου μήνα καπνεργάτες συγκρούστηκαν με την αστυνομία στο κέντρο της Καβάλας, ενώ στις 22 απήργησαν οι εργάτες των βουστασίων και λαχανόκηπων των περιχώρων Αθήνας και Πειραιά. Στο Ρέντη, όπου πραγματοποιούσαν συγκέντρωση, τους επιτέθηκε η χωροφυλακή. Στις 15 Ιουλίου απήργησαν οι εργάτες στα έργα κατασκευής του δρόμου Μούρεσι-Κισσού, έξω από το Βόλο. Η αστυνομία συνέλαβε ένα μέλος της απεργιακής επιτροπής, αλλά περίπου 800 εργάτες επιτέθηκαν στους αστυνομικούς και τον απελευθέρωσαν. Κατέφθασαν τότε ενισχύσεις των

δυνάμεων καταστολής και άρχισαν συγκρούσεις, ενώ έγιναν και 3 συλλήψεις. Στις 29 του ίδιου μήνα έγινε αντιπολεμική διαδήλωση στην οδό Πατησίων, κοντά στο Πολυτεχνείο, στην οποία επιτέθηκε η αστυνομία και έγιναν 33 συλλήψεις.

Στις 9 Αυγούστου έγινε συγκέντρωση σταφιδοπαραγωγών στην Καλαμάτα, η οποία εξελίχθηκε σε σύγκρουση με τη χωροφυλακή και το στρατό. Από την επόμενη μέρα άρχισαν να πραγματοποιούνται μαχητικά και, σε μερικές περιπτώσεις, ένοπλα συλλαλητήρια σε όλη τη Δυτική Πελοπόννησο. Στις 26 του μήνα αγρότες συγκρούστηκαν με δυνάμεις χωροφυλακής στο Αίγιο και τραυματίστηκαν 6 αγρότες από τους οποίους οι 2 πέθαναν. Αγρότες επιτέθηκαν τότε στην τοπική στρατιωτική φρουρά και στα γραφεία του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού (ΑΣΟ), όπου κάρηκαν λογιστικά βιβλία και διάφορα άλλα έγγραφα, αφού πρώτα στοιβάχτηκαν στην κεντρική πλατεία της πόλης. Η αστυνομία και η δύναμη του στρατού έκαναν λυσσαλέα επίθεση και έγιναν 10 συλλήψεις.

Στις 16 Σεπτεμβρίου αγρότες επιτέθηκαν με καρεκλοπόδαρα σε χωροφύλακες στην Κυπαρισσία, ενώ αποδοκιμάστηκαν άγρια όλοι οι βουλευτές της περιοχής. Έγιναν επίσης 8 συλλήψεις. Στις 19 του ίδιου μήνα απήργησαν οι καπνεργάτες του εργοστασίου Γκέρυ στην Πάτρα και συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες και χωροφύλακες.

Στις 31 Οκτωβρίου άρχισε απεργία των εργατών της Πειραιϊκής-Πατραϊκής στην Πάτρα μετά την αθέτηση των υποσχέσεων της εργοδοσίας να ικανοποιήσει αιτήματα των εργατών. Σε ένδειξη συμπαράστασης και αλληλεγγύης κατέβηκαν σε απεργία οι λιμενεργάτες, οι σταφιδοσυσκευαστές, οι μηχανουργοί, οι κλωστοϋφαντουργοί, οι αρτεργάτες, οι μυλεργάτες και οι ραπεργάτες της πόλης. Πραγματοποιήθηκε μαχητική διαδήλωση μπροστά στο κτίριο της Νομαρχίας, όπου έγιναν άγριες συγκρούσεις με την αστυνομία και το στρατό.

Στις 2 Δεκεμβρίου ξέσπασε απεργία των λιγνιτωρύχων της Νέας Ζίχνης Κιλκίς στην οποία επιτέθηκαν οι χωροφύλακες και έκαναν αρκετές συλλήψεις. Οι εργάτες όμως αντεπετέθηκαν και απελευθέρωσαν τους συλληφθέντες. Τότε η χωροφυλακή άρχισε να πυροβολεί στο ψαχνό, σκοτώνοντας μια γυναίκα. Την επόμενη μέρα απείχαν από τα μαθήματά τους οι φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθήνας και συγκρούστηκαν με φασίστες φοιτητές, χαφιέδες και αστυνομικούς. Στις 6 του μήνα αστυνομικοί, με κασμάδες και φτυάρια, επιτέθηκαν σε παραπήγματα προσφύγων στον Κηφισό, κοντά στο Νέο Φάληρο. Οι πρόσφυγες αντιστάθηκαν με ό,τι βρήκαν μπροστά τους. Στις 8 Δεκέμβρη ξέσπασε απεργία υποδηματεργατών στο Ηράκλειο Κρήτης, η οποία κατέληξε σε σύγκρουση των απεργών με την αστυνομία και απεργοσπάστες, στην περιοχή του λιμανιού της πόλης. Στις συγκρούσεις πήραν μέρος και λιμενεργάτες, σε ένδειξη συμπαράστασης προς τους απεργούς υποδηματεργάτες.

Στις 12 Δεκεμβρίου 400 καπνεργάτες κατέλαβαν το εργοστάσιο Κομέρσιαλ της Θεσσαλονίκης, το οποίο περικυκλώθηκε από χωροφυλακή και τμήματα στρατού. Τις επόμενες μέρες οι συγκρούσεις άλλων εργατών έξω από το εργοστάσιο και δυνάμεων καταστολής ήταν καθημερινό φαινόμενο. Οι σιδηροδρομικοί της πόλης, σε ένδειξη αλληλεγγύης, διαδήλωσαν στο Διοικητήριο και απώθησαν όλες τις στρατιωτικές φρουρές που βρίσκονταν εκεί. Έφτασαν έτσι έξω από το κατειλημμένο εργοστάσιο, όπου άρχισαν οι πιο άγριες συγκρούσεις και οδομαχίες που είχε ποτέ έως τότε γνωρίσει η Θεσσαλονίκη. Κατευθύνθηκαν σε κάποια στιγμή και πάλι προς το Διοικητήριο για να επιδώσουν κάποια αιτήματα, αλλά, όταν επέστρεφαν στο εργοστάσιο, δέχθηκαν επίθεση των δυνάμεων του κράτους και έγιναν νέες συγκρούσεις. Η κατάσταση αυτή κράτησε μέχρι και τα Χριστούγεννα του 1934.

Στις 23 Ιανουαρίου 1935 ο ακροδεξιός δήμαρχος Αθηναίων Κων. Κοτζιάς, έδωσε μια διάλεξη στο Ιταλικό Ινστιτούτο Καλύμνου (που ανήκε στα τότε ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα). Εκατοντάδες χωρικοί θεώρησαν προσβολή τη διάλεξη και συγκεντρώθηκαν έξω από το Ινστιτούτο, απαιτώντας να ματαιωθεί. Συγκρούστηκαν με τις ιταλικές δυνάμεις κατοχής, αλλά και με ντόπιους φασίστες. Στις 17 Μαΐου οι φοιτητές της Αθήνας κήρυξαν αντιφασιστική αποχή από τα μαθήματα, αλλά η αστυνομία παραβίασε το πανεπιστημιακό άσυλο και έγιναν άγριες συγκρούσεις μέσα στους χώρους του Πανεπιστημίου.

Στις 4 Αυγούστου ξέσπασε απεργία λιμενεργατών και σταφιδεργατών στο Ηράκλειο Κρήτης, στην οποία αντιπαρατέθηκε μεγάλη δύναμη χωροφυλακής, με διοικητή τον ταγματάρχη, Παπαευσταθίου, ο οποίος ήταν και επικεφαλής της αστυνομίας στα αιματηρά γεγονότα της Καλαμάτας, πριν ένα χρόνο. Οι εργάτες στην παρουσία του Παπαευσταθίου φοβήθηκαν ότι θα επαναλαμβάνονταν οι σκηνές της Καλαμάτας και επιτέθηκαν, αποπλίζοντας μερικούς χωροφύλακες. Άρχισαν έτσι συμπλοκές και οι εργάτες, εκτός από όπλα, χρησιμοποίησαν καρέκλες και ξύλα και κυνήγησαν τη δύναμη της χωροφυλακής. Τότε ο νομάρχης δέχθηκε στο γραφείο του μια επιτροπή εργατών για διαβουλεύσεις, αλλά η ώρα περνούσε και οι εργάτες περίμεναν την επιτροπή στην πλατεία με αγωνία. Στις 8 το βράδυ ο νομάρχης τους παρότρυνε να διαλυθούν, αλλιώς θα διέταζε τις δυνάμεις καταστολής να ανοίξουν πυρ. Άρχισαν τότε νέες πιο άγριες συγκρούσεις. Η χωροφυλακή είχε κρυμμένα πυροβόλα στις ταράτσες των γύρω κτιρίων και πυροβολούσε κατευθείαν πάνω στους εργάτες. Οι πυροβολισμοί και οι συμπλοκές συνεχίστηκαν όλη τη νύχτα, ενώ διάφοροι λεηλάτησαν οπλοπωλεία και οχυρώθηκαν στις γειτονιές. Όταν έγιναν επιθέσεις από τις δυνάμεις καταστολής στις γειτονιές, ο κόσμος αντιστάθηκε και όχι μόνο με τα όπλα. Ο στρατός στο μεταξύ ενισχύθηκε, αλλά, στις 5 Αυγούστου αποπλίστηκε, τελικά, από τους εργάτες ολόκληρη η δύναμη χωροφυλακής της πόλης και απαλλοτριώθηκαν δύο πυροβόλα. Ομάδα χωροφυλάκων δέχθηκε επίθεση από ένοπλους εργάτες και για να γλιτώσουν οι χωροφύλακες κατέφυγαν σ' ένα φούρνο, αλλά εκεί ξυλοκοπήθηκαν ανηλεώς και αποπλίστηκαν. Στις 6 Αυγούστου έγινε η κηδεία των θυμάτων των προηγούμενων συμπλοκών, η οποία μετατράπηκε σε διαδήλωση με μαύρες σημαίες. Το κράτος θορυβήθηκε και έστειλε ένα σμήνος βομβαρδιστικών αεροπλάνων, τα αντιτορπιλικά πλοία «Υδρα» και «Σπέτσες» και άλλες ενισχύσεις στρατού, οι οποίες τελικά κατάφεραν να καταπνίξουν στο αίμα την εξέγερση του λαού του Ηρακλείου. Κηρύχθηκε ο στρατιωτικός νόμος και έγιναν έρευνες και συλλήψεις. Ο συνολικός αριθμός των νεκρών ανήλθε στους 8, οι τραυματίες ήταν δεκάδες και οι συλληφθέντες εκατοντάδες. Στις 8 Αυγούστου απεργοί λεβητοποιοί στον Πειραιά πετροβόλησαν τα γραφεία του Ομίλου Σιδηροβιομηχάνων, στην οδό Κοραή. Επιτέθηκε η αστυνομία και άρχισε να πυροβολεί, αλλά αμέσως οι εργάτες χωρίστηκαν σε ομάδες και άρχισαν να πετροβολούν διάφορα εργοστάσια και εφοπλιστικά γραφεία. Η πιο σημαντική επίθεση έγινε στο εργοστάσιο Σταυριανού, όπου βρίσκονταν αρκετοί απεργοσπάστες οι οποίοι δέχθηκαν επίθεση από τους απεργούς. Στις συμπλοκές που ακολούθησαν υπήρξαν αρκετοί τραυματίες και από τις δύο πλευρές. Στο τέλος, επιτέθηκε ξανά η αστυνομία και έγιναν αρκετές συλλήψεις. Από τις 12 Αυγούστου πραγματοποιούνται ένοπλα αγροτικά συλλαλητήρια στις πόλεις της Δυτικής Πελοποννήσου. Στις 18 του μήνα επαναλήφθηκαν οι κινητοποιήσεις αυτές. Στις 21 του μήνα έγινε ένοπλο συλλαλητήριο στα Κρέσταινα. Στις 23 είχαν σειρά τα Φιλιατρά, όπου έγιναν επεισόδια και συνελήφθη ένα μέλος της τοπικής επιτροπής των αγροτών, αλλά έγινε αυθόρμητη συγκέντρωση 3.500 αγροτών στην οποία μίλησε κάποιος Κ. Σταυρόπουλος, ενώ ο συλληφθείς απελευθερώθηκε. Άλλοι αγρότες και κλάδοι εργαζομένων τάχθηκαν στο πλευρό των σταφιδοπαραγωγών. Στις 25 Αυγούστου χιλιάδες ένοπλοι αγρότες συγκρούστηκαν με χωροφύλακες στην Κυπαρισσία. Επιτέθηκαν στο εργοστάσιο του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού (Α.Σ.Ο.), αφόπλισαν τους χωροφύλακες που ήσαν εκεί, πήραν με το μέρος τους τη στρατιωτική φρουρά, μπήκαν στο εργοστάσιο, έσπασαν τα πάντα, έκαψαν όλα τα λογιστικά βιβλία και στο τέλος κατέλαβαν το τηλεγραφείο της πόλης, απ' όπου έστειλαν τηλεγράφημα στον υπουργό Εσωτερικών Π. Ράλλη, προς τον οποίο τόνιζαν, ότι αν δεν ικανοποιούνταν τα αιτήματά τους, θα κατέλυαν τις αρχές. Την ίδια μέρα, στα Φιλιατρά ένοπλοι αγρότες κατέλαβαν και το εκεί τηλεγραφείο. Στρατιωτικό σώμα που στάλθηκε εναντίον τους ενώθηκε μαζί τους. Στους Γαργαλιάνους κυνηγήθηκαν οι χωροφύλακες και οι αγρότες συγκρότησαν δικούς τους περιπόλους στους δρόμους της πόλης. Στις 26 Αυγούστου στην Πύλο σκοτώθηκαν από χωροφύλακες 2 αγρότες και ένα 12χρονο παιδί. Όταν μαθεύτηκε το γεγονός, χιλιάδες οπλισμένοι αγρότες από τα γύρω χωριά μπήκαν στην Πύλο, κατέλαβαν το ταχυδρομείο έκαψαν την Εφορία και τις τοπικές εγκαταστάσεις του Α.Σ.Ο., έκοψαν τις γέφυρες για να μην μπορούν να φτάσουν ενισχύσεις των δυνάμεων καταστολής και κατέλυσαν τις τοπικές

αρχές. Στις περιοχές Μελιγαλά και Καλαμάτας έφτασαν ενισχύσεις του στρατού από την Τρίπολη και επέβαλαν το στρατιωτικό νόμο. Επίσης κατέφθασαν και δύο μεραρχίες στρατού, το αντιτορπιλικό πλοίο «Πάνθηρ», ενώ άλλα πολεμικά πλοία κατέπλευσαν στην Καλαμάτα, στην Πύλο και στα Φιλιατρά. Ακόμα στάλθηκαν και βομβαρδιστικά αεροπλάνα.

Στις 27 Αυγούστου 10.000 περίπου αγρότες, με όπλα, καδρόνια, φτυάρια, τσεκούρια, αξίνες, δικράνια, πέτρες και άλλα, με μαύρες σημαίες και με το σύνθημα «Παραγωγοί στα όπλα», ξεκίνησαν από τα Φιλιατρά και κατευθύνθηκαν προς την Καλαμάτα. Στάλθηκε μεγάλη δύναμη στρατού για να τους αναχαιτίσει πριν φτάσουν στην Κυπαρισσία. Αλλά από χωριά της περιοχής Πύλου ξεκίνησαν για την πόλη της Πύλου άλλοι οπλισμένοι αγρότες. Στην είσοδο της πόλης ο στρατός τους έκλεισε το δρόμο, αλλά οι αγρότες επιτέθηκαν και αφόπλισαν αρκετούς στρατιώτες, ενώ αρκετοί άλλοι πέρασαν με το μέρος των εξεγερμένων. Ακολούθησαν μάχες με άλλες στρατιωτικές δυνάμεις, αλλά οι αγρότες κατάφεραν και μπήκαν στην πόλη, η οποία καταλήφθηκε ολόκληρη και καταλύθηκαν οι κρατικές αρχές. Τα ίδια έγιναν και στα Φιλιατρά και στην Κυπαρισσία, όπου έγιναν και άγριες μάχες με το στρατό. Οι συγκρούσεις γενικεύτηκαν σε όλη τη Δυτική Πελοπόννησο με αρκετούς νεκρούς και τραυματίες. Αλλά μέχρι τις 30 Αυγούστου ο στρατός τελικά κατάφερε να επιβληθεί και κηρύχθηκε ο στρατιωτικός νόμος σε ολόκληρη την περιοχή. Αρχισαν έρευνες, φυλακίσεις και διώξεις. Η Επιτροπή Αγώνα των αγροτών επικηρύχθηκε και καταζήτειτο, ενώ απαγορεύτηκε και η κυκλοφορία των εφημερίδων. Στις 30 Αυγούστου πραγματοποιήθηκε το τελευταίο ένοπλο συλλαλητήριο από 4.000 αγρότες, λίγο έξω από τον Πύργο, οι οποίοι έδωσαν μάχη με το στρατό και τελικά κατάφεραν να μπουκώσουν για λίγο στην πόλη. Επίσης, τις ίδιες μέρες 2.000 ένοπλοι χωρικοί εισέβαλαν στην πόλη της Λευκάδας και συγκρούστηκαν κατά μέτωπο με το στρατό και τη χωροφυλακή, για το πρόβλημα του κρασιού του νησιού.

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1935 απεργοί μυλεργάτες κατέλαβαν τους μύλους Τριάντη στην Πάτρα. Στις 7 του μήνα οι μυλεργάτες του Μπρούτζου απήργησαν και αυτοί και κατέλαβαν το εργοστάσιο. Περίπου 300 καπνεργάτες του εργοστασίου Γκέρυ απήργησαν σε ένδειξη αλληλεγγύης. Στις 9 Σεπτέμβρη, καθώς αρκετός κόσμος πήγαινε στους δύο μύλους για να συμπαρασταθεί στους απεργούς, δέχθηκε επίθεση από την αστυνομία. Ο κόσμος αντιστάθηκε σθεναρά. Την άλλη μέρα κηρύχθηκε απεργία σε όλη την πόλη. Επέμβηκε ο στρατός και έγιναν συμπλοκές, με δύο νεκρούς εργάτες, αρκετούς τραυματίες και 74 συλλήψεις. Την ίδια μέρα επίσης ξέσπασε πανεργατική απεργία και στο Αίγιο. Η αστυνομία έκανε δύο συλλήψεις, αλλά το βράδυ κάποιιοι εργάτες επιτέθηκαν με δυναμίτη στο κτίριο της χωροφυλακής. Ακολούθησαν νέες συγκρούσεις, κατά τις οποίες σκοτώθηκε ένας εργάτης.

Στις 15 Σεπτεμβρίου ξέσπασε απεργία των κλωστοϋφαντουργών στη Νέα Ιωνία Αττικής, που από την επόμενη μέρα επεκτάθηκε και σε άλλα εργοστάσια. Έφιππη αστυνομία επιτέθηκε σε συγκέντρωση των απεργών και ακολούθησαν συμπλοκές και συλλήψεις.

Στις 30 Οκτώβρη ένοπλοι οινοπαραγωγοί από χωριά της Νεμέας Κορινθίας εισέβαλαν στην κωμόπολη της Νεμέας και κατέλυσαν τις τοπικές αρχές. Ορίστηκε μια ανακλητή επιτροπή.

Στις 19 Φεβρουαρίου 1936 έγινε συγκέντρωση απεργών οδηγών αυτοκινήτων και λεωφορείων στην Ομόνοια, στην οποία επιτέθηκε η αστυνομία και άρχισαν συγκρούσεις, που κράτησαν ως το βράδυ. Την ίδια μέρα έγινε και μια καπνεργατική απεργία στην Καβάλα. Οι καπνεργάτες έκαναν πορεία προς τα γραφεία του ΤΑΚ (Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών), τα οποία και πετροβόλησαν. Δέχθηκαν επίθεση από την έφιππη αστυνομία, διαλύθηκαν προς στιγμήν, αλλά ανασυγκροτήθηκαν και έστησαν οδοφράγματα, ενώ πετροβόλησαν και την καπναποθήκη Πετριδίδη, όπου εργάζονταν απεργοσπάστες. Αργότερα, κατέβηκαν στο λιμάνι της πόλης και εμπόδισαν τη φόρτωση ανεπεξέργαστων καπνών σε πλοία, με προορισμό το εξωτερικό.

Επίσης την ίδια μέρα, συγκρούσεις σημειώθηκαν και στη Δραπετσώνα, όταν εργάτες απ' όλες τις εταιρίες βενζίνης, περίπου 800, απήργησαν και συγκρούστηκαν με απεργοσπάστες. Όταν κατέφθασε η αστυνομία οι απεργοί της επιτέθηκαν με πέτρες. Έγιναν 7 συλλήψεις.

Στις 25 Φεβρουαρίου έγινε μια διαδήλωση ανέργων στη Μυτιλήνη, οι οποίοι συγκρούστηκαν με τη

χωροφυλακή που έκανε χρήση των όπλων και τραυματίστηκαν σοβαρά 3 διαδηλωτές. Στις 8 Μαρτίου απήργησαν 400 εργάτες στην Κέρκυρα και πετροβόλησαν όχημα με απεργοσπάστες. Από την αστυνομία έγιναν 25 συλλήψεις. Στις 10 του ίδιου μήνα απεργοί αρτεργάτες συγκρούστηκαν με την αστυνομία στη Θεσσαλονίκη. Στις 24 2.000 καπνεργάτες του Πειραιά άρχισαν απεργία και συγκρούστηκαν με την αστυνομία έξω από το εργοστάσιο Παπαστράτου. Έγιναν συλλήψεις, αλλά οι απεργοί απάντησαν με βίαιη διαδήλωση προς την Εισαγγελία. Στις 25 απήργησαν οι φορτοεκφορτωτές της Καλαμάτας. Σε ένδειξη αλληλεγγύης απεργία άρχισαν και οι αμαξοϋπάλληλοι και οι καραγωγείς της πόλης. Έξω από τους μύλους της πόλης έγιναν συγκρούσεις με απεργοσπάστες και έπειτα με την αστυνομία. Την επόμενη μέρα κατέβηκαν σε απεργία οι μεταξουργοί του Χριστοδούλου και έστησαν οδοφράγματα. Έγινε επίθεση αστυνομίας και ιππικού. Οι απεργοί όμως αντεπιτέθηκαν στους ιππείς και τους χωροφύλακες. Έγιναν 27 συλλήψεις, αλλά αργότερα όλοι οι συλληφθέντες αφέθηκαν ελεύθεροι. Η κατάσταση ήταν εκρηκτική στην Καλαμάτα, αλλά στις 31 του μήνα κατέφθασαν ενισχύσεις του στρατού και όλα τελείωσαν, με τις συλλήψεις 9 εργατών και την εξορία τους στη Γαύδο. Στις 27 Μαρτίου απήργησαν 200 εργάτες των Λιπασμάτων Δραπετσώνας. Στις 30 του μήνα, μαζί με καπνεργάτες και υποδηματεργάτες, οι οποίοι απεργούσαν και αυτοί σε ένδειξη αλληλεγγύης, συγκρούστηκαν με την αστυνομία, μονάδες στρατού και απεργοσπάστες. Η απεργία όμως κράτησε ως τις 6 Απριλίου.

Στις 14 Απριλίου ανακοινώθηκε ότι κλείνει το εργοστάσιο Οίνων και Οινοπνευματωδών στην Καλαμάτα. Περίπου 500 υποψήφιοι άνεργοι επιχειρήσαν να καταλάβουν το εργοστάσιο και συγκρούστηκαν με το στρατό. Οι εργάτες των εργοστασίων της ίδιας εταιρίας στον Πύργο, στην Πάτρα και στην Ελευσίνα, άρχισαν και αυτοί απεργία. Στις 16 του ίδιου μήνα έγινε μια ακόμα απόπειρα κατάληψης του εργοστασίου, αλλά απέτυχε. Την επόμενη μέρα έγινε πανεργατική απεργία στην Καλαμάτα. Σε συγκέντρωση στο Εργατικό Κέντρο της πόλης επιτέθηκε στρατός και αστυνομία με πραγματικά πυρά. Τότε οι συγκεντρωμένοι κατευθύνθηκαν προς την πλατεία 25ης Μαρτίου, όπου έγιναν νέες συγκρούσεις.

Στις 25 Απριλίου η αστυνομία επιτέθηκε σε απεργούς καπνεργάτες της Αμερικαν Τομπάκο Κόμπανυ, στον Πειραιά. Έγιναν συμπλοκές μέσα στο εργοστάσιο, με 4 συλλήψεις. Στις 27 του ίδιου μήνα του 1936 άνεργοι στο Ηράκλειο Κρήτης επιτέθηκαν σε αμάξια που μετέφεραν ψωμί και πήραν πάνω από 500 οκάδες.

Την 1η Μαΐου πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση 10.000 εργατών στην Αγία Ελεούσα στην Καλλιθέα, ενώ στο εργοστάσιο τσιμέντων «Τιτάν» στην Ελευσίνα Αττικής ξέσπασε άγρια απεργία, εναντίον της οποίας στάλθηκε χωροφυλακή, ναυτικό και ιππικό. Η απεργία της Ελευσίνας κράτησε σχεδόν δύο μήνες. Στις 4 του ίδιου μήνα οι καπνεργάτες του Πειραιά ξεκίνησαν απεργία διαρκείας. Η αστυνομία εισέβαλε τότε στα γραφεία του σωματείου τους και συνέλαβε τον εργάτη Αθανάσιο Καρυάτη. Άρχισαν τότε συγκρούσεις με πολλούς τραυματίες από την πλευρά των καπνεργατών. Την ίδια μέρα ξεκίνησε και απεργία διαρκείας των καπνεργατών της Θεσσαλονίκης και η αστυνομία εισέβαλε στα γραφεία του σωματείου. Έγιναν συμπλοκές, όπως επίσης στις Σέρρες, την Καβάλα και σε άλλες πόλεις. Ταυτόχρονα και διάφοροι άλλοι κλάδοι εργαζόμενων κατέβηκαν σε απεργία διαρκείας. Στις 8 Μαΐου έγιναν συγκρούσεις μεταξύ απεργών υαλεργατών και αστυνομίας στον Πειραιά. Αλλά στη Θεσσαλονίκη εκτυλίχθηκαν συνταρακτικές σκηνές.

Περίπου 7.000 καπνεργάτες έκαναν διαδήλωση προς το κτίριο της Διοίκησης Βόρειας Ελλάδας. Στην Εγνατία ισχυρές δυνάμεις χωροφυλακής και στρατός προσπάθησαν να τους κλείσουν το δρόμο. Οι καπνεργάτες, σπάζοντας αλλεπάλληλους αστυνομικούς κλοιούς, προχώρησαν, αλλά η χωροφυλακή εξαπέλυσε γενική επίθεση και ακολούθησαν αιματηρές συγκρούσεις. Οι αστυνομικοί έκαναν χρήση των όπλων τους, αλλά διαδηλωτές τους αντεπιτέθηκαν και απόπλισαν μερικούς, ενώ οι γυναίκες και τα παιδιά επιτέθηκαν με τη σειρά τους στις δυνάμεις καταστολής με πέτρες και ξύλα. Από αρκετά μπαλκόνια εκσφενδονίζονταν διάφορα αντικείμενα εναντίον των αστυνομικών. Απελευθερώθηκαν έτσι κάποιοι που στο μεταξύ είχαν συλληφθεί. Άλλες συγκρούσεις έγιναν στη γωνία Ερμού και Βασ. Κωνσταντίνου, ενώ 2.500 υφαντουργοί κατευθύνονταν με διαδήλωση προς

το Διοικητήριο. Στη γέφυρα του σιδηροδρομικού σταθμού τους επιτέθηκε η χωροφυλακή και άρχισαν συγκρούσεις, αλλά μεγάλες ομάδες εργατών συγκεντρώθηκαν την ίδια στιγμή έξω από το Διοικητήριο, το οποίο υπερασπιζόταν δύναμη στρατού και χωροφυλακής. Φωνάχτηκαν συνθήματα εναντίον του κράτους και της αστυνομίας.

Ο στρατός πήρε τότε διαταγή να πυροβολήσει στο ψαχνό, αλλά οι στρατιώτες αρνήθηκαν να πυροβολήσουν. Επιτέθηκε τότε η έφιππη αστυνομία και άρχισαν νέες συγκρούσεις. Ο κόσμος διαλύθηκε, αλλά λίγο αργότερα άρχισαν να χτυπούν οι καμπάνες των εκκλησιών και χιλιάδες κόσμος άρχισε να κατεβαίνει στο κέντρο της πόλης, οπλισμένος με τουφέκια, πέτρες, καδρόνια και διάφορα άλλα αντικείμενα. Άρχισαν έτσι νέες εκτεταμένες συγκρούσεις που κράτησαν 3,5 ώρες και είχαν ως αποτέλεσμα εκατοντάδες τραυματίες.

Την επόμενη μέρα στην Καβάλα έγιναν διαδηλώσεις καπνεργατών και άλλων εργατών με μαύρες και κόκκινες σημαίες, ενώ στη Θεσσαλονίκη κηρύχθηκε γενική απεργία εναντίον της βίας του στρατού και της αστυνομίας. Παντού γίνονταν συγκεντρώσεις, ενώ η πόλη ολόκληρη στρατοκρατείτο. Σε αρκετά σημεία της Θεσσαλονίκης γίνονταν συγκρούσεις. Έξω από την Αυστροελληνική Εταιρία, επιτέθηκε η αστυνομία, αλλά οι εκεί συγκεντρωμένοι αντεπιτέθηκαν. Στις 10 το πρωί οι δρόμοι Μ. Αλεξάνδρου, Ε. Βενιζέλου και Εγνατία είχαν κατακλυστεί από κόσμο. Εμφανίστηκε ένα αυτοκίνητο με συλληφθέντες εργάτες κάποια στιγμή, αλλά εργάτες το αντίληφθηκαν και του επιτέθηκαν, απελευθερώνοντας τους συλληφθέντες. Τότε έγινε γενική επίθεση των δυνάμεων καταστολής, αλλά οι εργάτες είχαν αποκρούσει ως τότε αρκετές επιθέσεις και κρατούσαν καλά. Έγιναν μετωπικές μάχες και η χωροφυλακή πυροβολούσε στο ψαχνό. Οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν σε ολόκληρη την πόλη.

Στο μεταξύ, έγινε γνωστό, ότι σκοτώθηκαν 4 ή 5 εργάτες, κάτι που εξαγρίωσε αμέσως τον κόσμο και όσοι ως εκείνη τη στιγμή δεν έπαιρναν μέρος στα γεγονότα ή ήταν θεατές, άρχισαν να παίρνουν και αυτοί ενεργό μέρος. Στην Εγνατία συγκροτήθηκε μια τεράστια διαδήλωση με ένα και μόνο σύνθημα «Θάνατος στους δολοφόνους». Στη γωνία Μ. Αλεξάνδρου και Εγνατίας χωροφύλακες άνοιξαν ξανά πυρ και σκοτώθηκαν κάποιοι εργάτες, με αποτέλεσμα οι νεκροί από τις απαρχές των γεγονότων να φτάσουν στους 12 και οι τραυματίες τους 300. Αρκετοί στρατιώτες πέρασαν με το μέρος του λαού. Έγινε νέα διαδήλωση και νέες συγκρούσεις που κράτησαν 4 ώρες.

Καταστράφηκαν από επίθεση εργατών τα γραφεία του Κόμματος Ελευθεροφρόνων (του Ιωάννη Μεταξά), ενώ δύο άλλες μεγάλες διαδηλώσεις, προερχόμενες από διαφορετικά σημεία της πόλης, συναντήθηκαν στην πλατεία Ελευθερίας. Σε λίγο άρχισε η πολιορκία από άγρια πλήθη των αστυνομικών τμημάτων ολόκληρης της πόλης. Οι χωροφύλακες αποπλίστηκαν. Κάθε κρατική ή άλλη αρχή καταλύθηκε και η πόλη ελεγχόταν πλέον από τον οπλισμένο λαό.

Στις 10 του μήνα έγιναν συγκεντρώσεις και απεργίες σε ολόκληρη τη χώρα. Στον Πειραιά μεγάλη διαδήλωση κατέληξε σε συγκρούσεις με την αστυνομία. Έγιναν 13 συλλήψεις. Στις Σέρρες έγιναν συμπλοκές και συνελήφθησαν 12 σιδηροδρομικοί. Στο μεταξύ, πανελλαδική απεργία άρχισαν και οι σιδηροδρομικοί κάτι που είχαν αρχίσει να κάνουν και άλλοι κλάδοι. Το απόγευμα της 10ης Μαΐου έγιναν συγκρούσεις στη Νίκαια του Πειραιά και στην Καβάλα. Ο Βόλος επίσης βρισκόταν υπό καθεστώς στρατιωτικού νόμου.

Στη Θεσσαλονίκη έγινε η κηδεία των δολοφονημένων της προηγούμενης μέρας, στην οποία συμμετείχαν χιλιάδες λαού και το σύνθημα που κυριαρχούσε ήταν «Εκδίκηση». Οι χωροφύλακες παρέμειναν κλεισμένοι στα αστυνομικά τμήματα, τα οποία φρουρούνταν από στρατό, για να προληφθούν νέες επιθέσεις. Ωστόσο, ο κόσμος κατόρθωσε να επιτεθεί και να πυροβολήσει το κτίριο της Ασφάλειας και το 1ο Αστυνομικό Τμήμα της πόλης. Το ΚΚΕ είχε χάσει εντελώς τον έλεγχο της κατάστασης και είχε εξαπολύσει τα στελέχη και τα μέλη του για να εκτονώσουν την οργή του λαού. Ιδιαίτερα βρώμικο ρόλο έπαιξε ο βουλευτής του ΚΚΕ Μιχάλης Σινάκος, αλλά και οι βουλευτές του Κόμματος Φιλελευθέρων, Ζάννας και Μαυροκορδάτος. Ο Σινάκος ωρνούταν μπροστά σε χιλιάδες κόσμο, εκλιπαρώντας να υπάρξει εμπιστοσύνη στα λόγια «ενός τίμιου Έλληνα αξιωματικού», δηλαδή του στρατηγού, Ζέππου, διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού, ο οποίος «έδωσε το λόγο της τιμής του να μην πειραχθεί κανείς από το στρατό». Στην πραγματικότητα ο ίδιος είχε

ζητήσει ενισχύσεις από τη Λάρισα, οι οποίες ήδη βρίσκονταν καθ' οδόν προς Θεσσαλονίκη. Βέβαια, το πόσο τίμιοι ήταν οι στρατηγοί και οι βουλευτές αποδείχθηκε το ίδιο βράδυ, όταν ο στρατός περικύκλωσε τις εργατικές συνοικίες, τρομοκρατώντας το λαό με έρευνες, συλλήψεις κ.λπ. Αλλά οι συμπλοκές συνεχίστηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης και μετά τα μεσάνυχτα. Σιγά-σιγά, όμως, ο κόσμος άρχισε να υποχωρεί, γιατί το ΚΚΕ είχε καταφέρει, τελικά, για μια ακόμα φορά, να τον στείλει σπίτι του.

Στις 11 Μαΐου 12 συλληφθέντες απεργοί από την Καβάλα ξεκίνησαν απεργία πείνας. Ταυτόχρονα, οι απεργίες συνεχίστηκαν στις Σέρρες, την Ξάνθη και την Καβάλα. Την ίδια μέρα έγιναν συγκρούσεις και πάλι στη Νίκαια του Πειραιά, όπου τραυματίστηκε θανάσιμα ο εργάτης Γ. Γρηγοριάδης. Την ίδια ώρα άλλες συγκρούσεις γίνονταν στην πλατεία Κοραή στο κέντρο του Πειραιά, στη Δραπετσώνα και στα Ταμπούρια. Στην Αθήνα έγιναν μαχητικές διαδηλώσεις χιλιάδων εργατών, που κατέληξαν σε άγριες μάχες με την αστυνομία στο Σύνταγμα και αργότερα στην Ομόνοια. Οι συλλήψεις ήταν αρκετές.

Στις 13 του μήνα ξεκίνησε γενική απεργία στην Αθήνα. Έγινε συγκέντρωση στο Μοναστηράκι, από όπου ξεκίνησαν διάφορες επιθέσεις εναντίον αστυνομικών, μέσω των συγκοινωνιών και δημοσίων κτιρίων, ενώ στήθηκαν και οδοφράγματα και ακολούθησαν συγκρούσεις. Στον Πειραιά έγιναν νέες συγκρούσεις στην πλατεία Ιπποδαμείας και στη γέφυρα Βρανά, στις οποίες αυτή τη φορά συμμετείχαν και φοιτητές. Και εδώ το ΚΚΕ προσπάθησε να συγκρατήσει την οργή του κόσμου, αλλά δεν κατάφερε πολλά πράγματα. Στις 14 του μήνα στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη ξεκίνησαν οι δικαστικές διαδικασίες σε βάρος των συλληφθέντων στα γεγονότα των προηγούμενων ημερών.

Στις 2 Ιουνίου ήρθε η σειρά του Βόλου. Εκείνη τη μέρα τα Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα είχαν καλέσει σε απεργία συμπαράστασης προς τους απεργούς κλωστοϋφαντουργούς και μεταλλεργάτες της πόλης, αλλά. Το πρωί έγινε συγκέντρωση μπροστά στο Εργατικό Κέντρο, ενώ στρατός είχε καταφθάσει από τη Λάρισα. Τη στιγμή της συγκέντρωσης έφθασε μια είδηση ότι έφιππη αστυνομία είχε κυκλώσει τους καπνεργάτες του Ματσάγγου και δεν τους άφηνε να πάρουν μέρος στη συγκέντρωση. Τότε συγκροτήθηκε αμέσως πορεία προς το σημείο αυτό. Έγιναν κάποιες διαπραγματεύσεις, αλλά όταν ο επικεφαλής της αστυνομίας ζήτησε από τον κόσμο να διαλυθεί, οι διαδηλωτές αρνήθηκαν και όταν άρχισαν να πέφτουν πυροβολισμοί στον αέρα για εκφοβισμό, επιτέθηκαν στην αστυνομία με ξύλα, πέτρες, τούβλα, σκουπίδια και άλλα αντικείμενα. Οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν σε όλη την πόλη. Σκοτώθηκε ο νεαρός υπάλληλος Γιώργος Μαραγκόπουλος. Έγινε νέα διαδήλωση με μαύρες σημαίες, αλλά όταν μαθεύτηκε ότι υπάρχει νεκρός άρχισαν να σπάζονται οπλοπωλεία και αρπάχθηκαν όπλα και σφαίρες. Άρχισαν τότε νέες συγκρούσεις. Έγινε συγκέντρωση μπροστά στο Εργατικό Κέντρο, στο οποίο είχε υψωθεί μια τεράστια μαύρη σημαία.

Στελέχη του ΚΚΕ, ακόμα και με τη βία, προσπάθησαν να αφοπλίσουν όσους άρπαξαν όπλα από τα σπασμένα και παραβιασμένα οπλοπωλεία. Έγινε μια νέα διαδήλωση προς το Τηλεγραφείο, όπου ομάδες οπλισμένων εργατών αξίωσαν να στείλουν τηλεγράφημα στο υπουργείο Εργασίας, αλλά η στρατιωτική φρουρά, όχι μόνο αρνήθηκε, αλλά πυροβόλησε κιόλας, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ο εργάτης Νίκος Μπουμπατζής, και να τραυματιστούν άλλοι 10. Ξέσπασαν τότε νέες συγκρούσεις. Οι διαδηλωτές διαλύθηκαν στη συνέχεια σε μικρο-ομάδες και έγιναν αρκετές συμπλοκές σε πολλά σημεία της πόλης και τραυματίστηκαν οι αξιωματικοί της αστυνομίας Παγώνης και Αντωνόπουλος, από πέτρες. Μια μεγάλη ομάδα εργατών όμως, κινήγησε τον εισαγγελέα της πόλης, ο οποίος για να γλιτώσει, κλειδώθηκε σε κάποιο κουρείο. Κατέφθασαν ενισχύσεις του στρατού, ιππικό από τη Λάρισα, αλλά, καθώς οι εργάτες άρχισαν να συγκεντρώνονται και πάλι οι συγκρούσεις άρχισαν ξανά και γενικεύτηκαν. Αρκετοί στρατιώτες γκρεμίστηκαν από τα άλογά τους.

Στο μεταξύ, ο στρατός εισέβαλε στα γραφεία των Ανεξάρτητων Εργατικών Συνδικάτων και τοποθετήθηκε φρουρά έξω από αυτά. Στρατός επιτέθηκε και στο Εργατικό Κέντρο και πήρε το πτώμα του Ν. Μπουμπατζή, που είχε μεταφερθεί εκεί. Τοποθετήθηκε και εκεί στρατιωτική φρουρά. Το βράδυ η τρομοκρατία ήταν πρωτοφανής. Έγιναν εισβολές σε καταστήματα, καφενεία, σπίτια

και πολλές συλλήψεις. Ο Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος ήταν μέλος της κυβέρνησης, δήλωσε ότι «τα ανατρεπτικά στοιχεία πρέπει να παταχθούν».

Την επόμενη μέρα, 3 Ιουνίου, οι υφαντουργοί και οι μεταλλεργάτες συνέχισαν την απεργία. Οι καπνεργάτες έλυσαν τη δική τους απεργία, αλλά έθεσαν ως όρο να απελευθερωθούν όλοι οι συλληφθέντες για να γυρίσουν στις εργασίες τους. Έξω από μερικές καπναποθήκες έγιναν συμπλοκές με τη χωροφυλακή. Συγκρούσεις έγιναν και στη Νέα Ιωνία Βόλου, όπου μεταφέρονταν οι 50 περίπου συλληφθέντες, ανάμεσά τους και οι βουλευτές του ΚΚΕ Σιάντος και Ιωαννίδης, που το κράτος τους θεωρούσε υποκινητές των συγκρούσεων (!). Στις 22 Ιουνίου οι περισσότεροι από τους συλληφθέντες του Βόλου εξορίστηκαν στην Ανάφη και στη Φολέγανδρο.

Την ίδια μέρα ξέσπασε νέα απεργία στη Θεσσαλονίκη και στην Καβάλα, ενώ στο Αγρίνιο εργάτες ακινητοποίησαν όλα τα συγκοινωνικά μέσα. Σε όλη την Ελλάδα έγιναν συλλήψεις. Στις 5 του ίδιου μήνα έγινε γνωστό, ότι οι συλλήψεις και οι κάθε είδους διώξεις είχαν επεκταθεί ως την Πάτρα, όπου δύο μέλη της διοίκησης του τοπικού συνδικάτου καπνεργατών συνελήφθησαν και εξορίστηκαν. Στις 14 του μήνα οι φυλακίσεις και οι εξορίες εργατών και διαφόρων αγωνιστών βρίσκονταν ακόμα στην ημερήσια διάταξη.

Στις 18 Ιουνίου 10.000 αγρότες κατέβηκαν στην πόλη του Σουφλίου, με κεντρικό σύνθημα «Κάτω η κυβέρνηση Μεταξά». Αρκετοί ήταν οπλισμένοι. Την ίδια μέρα ξέσπασε καπνεργατική απεργία στην Καβάλα, που κατέληξε σε σύγκρουση με την αστυνομία και αρκετές συλλήψεις απεργών.

Στις 24 Ιουνίου ξέσπασε απεργία στον Πειραιά σε διάφορους κλάδους και έγιναν διαδηλώσεις οι οποίες κατέληξαν σε άγριες μάχες με την αστυνομία, κατά τις οποίες σκοτώθηκε ο εργάτης Γ.

Μπουρελάκης, τραυματίστηκαν αρκετοί άλλοι και έγιναν αρκετές συλλήψεις. Από τους συλληφθέντες, οι οποίοι παραπέμφθηκαν σε δίκη, καταδικάστηκαν 7 εργάτες σε ποινές φυλάκισης από 3,5 μήνες μέχρι και ένα χρόνο. Στις 25 του μήνα έγιναν νέες συγκρούσεις στον Πειραιά, αλλά και στην Καβάλα, όπου απεργοί καπνεργάτες συγκρούστηκαν με τμήματα έφιππης χωροφυλακής.

Στις 29 κινητοποιήθηκαν όλοι οι αγρότες του νομού Χανίων Κρήτης, ενώ έγινε απόπειρα λιντσαρίσματος σε βάρος χωροφυλάκων από σταφιδοπαραγωγούς στον Πύργο Ηλείας κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου στην πόλη. Οι χωροφύλακες σώθηκαν μετά από παρέμβαση κάποιων βουλευτών.

Στις 3 Ιουλίου 1936 οι καπνεργάτες του εργοστασίου Γκέρυ στην Καβάλα ξεκίνησαν απεργία επειδή απολύθηκε ένας συνάδελφός τους. Η διαδήλωσή τους συγκρούστηκε με τη χωροφυλακή.

Την άλλη μέρα οι καπνεργάτες έσπασαν όλα τα τζάμια του εργοστασίου, ενώ πραγματοποιώντας νέα διαδήλωση, πέρασαν απ' όλα τα καπνεργοστάσια και καπναποθήκες της πόλης. Έγιναν νέες συγκρούσεις και αφοπλίστηκαν κάποιοι χωροφύλακες. Έγιναν επίσης και 16 συλλήψεις.

Στις 4 Ιουλίου, επίσης, έγιναν συγκρούσεις μεταξύ αγροτών και εργατών επεξεργασίας μεταξιού, στο Σουφλί, με την αστυνομία. Οι εργάτες και ντόπιοι έκλεισαν τους χωροφύλακες στο τμήμα και τους πολιορκήσαν. Στάλθηκε στρατός αλλά ενώθηκε με τον κόσμο. Οι τοπικές αρχές καταλύθηκαν και οι αγρότες και εργάτες έγιναν κυρίαρχοι της πόλης. Την επόμενη μέρα κατέφθασαν νέες ενισχύσεις χωροφυλακής και στρατού, αλλά δεν τόλμησαν να επιτεθούν στους εξεγερμένους. Στο μεταξύ οι δεύτεροι έστειλαν μια επιτροπή για διαπραγματεύσεις στην Αλεξανδρούπολη, με βασικό αίτημα να επαναπροσληφθούν κάποιοι εργάτες που είχαν απολυθεί, αίτημα, που, τελικά, έγινε δεκτό, ενώ ανακλήθηκαν και οι συλλήψεις που είχαν γίνει.

Στις 28 Ιουλίου έγινε μια συγκέντρωση 6.000 ατόμων στο θέατρο «Κεντρικόν» (δίπλα στο άγαλμα του Κολοκοτρώνη στη Σταδίου), για να προετοιμαστεί, κατ' επιλογή των πολιτικών κομμάτων, μια 24ωρη γενική απεργία, η οποία ίσως εξελισσόταν σε διαρκείας. Οι ηγέτες των τότε κομμάτων αδυνατούσαν να αντιληφθούν ότι πλησίαζε η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας και νόμιζαν ότι ο βασιλιάς θα απέπεμπε τον Μεταξά από την κυβέρνηση. Στο μεταξύ, στις 30 του μήνα έγιναν συγκρούσεις απεργών εργατών και αστυνομίας στις Σέρρες και την επόμενη μέρα, 31 Ιουλίου, εκδηλώθηκε προβοκατόρικός εμπρησμός σε αποθήκες πυρομαχικών του στρατού που αποδόθηκε αμέσως σε κομμουνιστές στρατιώτες. Τελικά, αποφασίστηκε η απεργία να αρχίσει στις 5 Αυγούστου, με πρωινή συγκέντρωση στου Ρέντη. Αλλά στις 4 Αυγούστου, με τη συνεργασία της

αγγλικής διπλωματίας, του βασιλιά και μερίδας στελεχών του Κόμματος Φιλελευθέρων και του Λαϊκού Κόμματος, επιβλήθηκε δικτατορία, με επικεφαλής τον Ιωάννη Μεταξά. Άρχισε έτσι ένας κύκλος ερευνών, διώξεων, φυλακίσεων, εξοριών, τρομοκρατίας σε βάρος συλλόγων, συνδικάτων, πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων.

Στα χρόνια 1937 και 1938 καθώς πλησίαζε ο πόλεμος και παρά το κλίμα που είχε επιβληθεί, πραγματοποιήθηκαν αρκετές αντιφασιστικές και αντιπολεμικές διαδηλώσεις, κυρίως από μαθητές, φοιτητές και εργαζόμενη νεολαία. Οι περισσότερες από αυτές τις κινητοποιήσεις είτε είχαν βίαιο χαρακτήρα είτε αναγκάζονταν να έχουν. Οι χαφιέδες απομονώνονταν, αφού πρώτα ξυλοκοπούνταν ανηλεώς. Βίαιες διαδηλώσεις έγιναν και τον Απρίλιο του 1937.

Τον Μάρτιο του 1938 οι αντιφασιστικές και αντιπολεμικές κινητοποιήσεις συνεχίζονταν σε όλη την Ελλάδα, το ίδιο, όμως και η κρατική τρομοκρατία. Εκείνες τις μέρες είχε οριστεί να γίνει μια τέτοια διαδήλωση, η οποία ήταν να αρχίσει από το Ταχυδρομείο, αλλά η αστυνομία είχε στήσει από νωρίς αλλεπάλληλα μπλόκα και μέσα σε λίγη ώρα συνέλαβε πάνω από 500 φοιτητές, μαθητές και νέους εργάτες. Η διαδήλωση όμως πραγματοποιήθηκε και οι δρόμοι της Αθήνας στρώθηκαν με προκηρύξεις ενάντια στη δικτατορία, το φασισμό και τον πόλεμο.

Εκεί, όμως, που η αντίσταση κατά της δικτατορίας πήρε καθαρά επαναστατικό χαρακτήρα ήταν στην Κρήτη. Υπήρχε βέβαια και μια προϊστορία, με τις αιματηρές συγκρούσεις των Χανιωτών με τη χωροφυλακή στις 4 και 5 Αυγούστου 1935, με 9 νεκρούς και δεκάδες τραυματίες, τότε που τα Χανιά και το Ηράκλειο βρίσκονταν στα χέρια του ένοπλου λαού επί μέρες. Έτσι ήρθαν οι μεγάλες αγροτικές κινητοποιήσεις ένα χρόνο αργότερα.

Όταν το καθεστώς του Μεταξά εδραιώθηκε κάπως, κάποιος Κανελλόπουλος εκπρόσωπος της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ, οργάνωση νεολαίας που είχε συγκροτηθεί από το καθεστώς στα φασιστικά πρότυπα), κατέβηκε στην Κρήτη, για να οργανώσει το εκεί τμήμα της οργάνωσης.

Τον υποδέχθηκαν, όμως, με βαρελότα και τρακατρούκες, ενώ τα μέλη της συνοδείας του ξυλοκοπήθηκαν. Τον Νοέμβριο του 1936 αποφάσισε να κατεβεί στο νησί ο ίδιος ο δικτάτορας, για να παραστεί στους γιορτασμούς της επετείου του ολοκαυτώματος της Μονής Αρκαδίου. Στα Χανιά ο λαός τον περιφρόνησε καθώς η πόλη τη μέρα εκείνη άδειασε εντελώς, στρώθηκε με αντιδικτατορικές προκηρύξεις, τα καταστήματα και οι υπηρεσίες έκλεισαν και οι κάτοικοι έμειναν στα σπίτια τους ή πήγαν στην εξοχή. Μετά από 5 μήνες ο Μεταξάς πήγε ξανά στα Χανιά, αυτή τη φορά με το βασιλιά, αλλά η αντιμετώπιση του Χανιώτικου λαού ήταν ακριβώς η ίδια. Το βράδυ εκείνης της μέρας, τη στιγμή επίσημου γεύματος στο Δημοτικό Κήπο, εργάτες έκοψαν το ηλεκτρικό ρεύμα και ολόκληρη η πόλη βυθίστηκε στο σκοτάδι. Στο χωριό Φουρνέ αψίδα που είχε στηθεί εκεί για την υποδοχή του Μεταξά και του βασιλιά, σωριάστηκε από μπουρλότο που τοποθέτησε ο Διονύσης Μάντακας. Περίπου 70 ένοπλοι χωρικοί περίμεναν στις κορυφές του βουνού Βαρούπετρο το σύνθημα για να κατέβουν στο δρόμο να αιχμαλωτίσουν το βασιλιά και το Μεταξά και να τους οδηγήσουν το Θέρισο, πράγμα που δεν έγινε από λάθος συνεννόηση.

Το 1937 ιδρύθηκε στα Χανιά η παράνομη οργάνωση «Φιλική Εταιρία», η οποία άρχισε να τυπώνει και να κυκλοφορεί αντιδικτατορικές προκηρύξεις. Σε πολλά χωριά επικρατούσε πραγματικός αναβρασμός. Βέβαια, σε όλες αυτές τις κινητοποιήσεις συμμετείχαν και διάφοροι βουλευτές, πολιτευτές, παράγοντες, αλλά όλοι αυτοί είχαν συμβουλευτικό ρόλο, γιατί αυτό που μετρούσε και υπερίσχυε ήταν η θέληση του ντόπιου λαού, ο οποίος ήδη ετοίμαζε ένοπλο αντάρτικο για την ανατροπή της δικτατορίας. Επίσης, συμμετείχαν και κάποιοι στρατιωτικοί στα σχέδια αυτά.

Στις 28 Ιουλίου 1938, στρατιώτες αποπλίστηκαν στη λεωφόρο Σούδας από χωρικούς. Το επεισόδιο αυτό αποτέλεσε το σύνθημα της εξέγερσης. Έγινε τότε επίθεση στο στρατόπεδο Χανίων και αρκετοί στρατιώτες πέρασαν με το μέρος του λαού. Το στρατόπεδο κυριεύθηκε, σπάστηκαν οι αποθήκες και όσοι ήταν άοπλοι οπλίστηκαν. Έγινε αμέσως τότε επίθεση στα γραφεία του 14ου Συντάγματος, όπου συσκέπτονταν την ώρα εκείνη διάφοροι κυβερνητικοί, οι οποίοι παραδόθηκαν στους εξεγερμένους. Το τηλεγραφείο, τα αστυνομικά τμήματα, οι δημόσιες υπηρεσίες και τα δημόσια κτίρια έπεσαν στα χέρια των εξεγερμένων. Όλη η πόλη των Χανίων βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο του λαού μέσα σε λίγες ώρες. Οι αρχές καταλύθηκαν εντελώς. Διάφοροι πολιτικοί και

άλλοι παράγοντες και επίσημοι, σε συγκέντρωση που έγινε στην πλατεία Συντριβανιού, δήλωσαν πίστη στο βασιλιά.

Αλλά το ΚΚΕ και διάφοροι άλλοι πολιτικοί όπως ο Αριστομένης Μητσοτάκης, από τους «ηγέτες» της εξέγερσης, δεν προέβησαν στις απαιτούμενες ενέργειες ώστε να εξαπλωθεί η εξέγερση σε όλη την Κρήτη, με αποτέλεσμα να πέσει ο αρχικός ενθουσιασμός και οι επαναστατικοί τόνοι, κάτι που, άλλωστε, επεδίωκαν. Αεροπλάνα έριξαν στην πόλη διαταγές του Μεταξά να παταχθούν οι στασιαστές, ενώ καλούνταν και ο λαός της Κρήτης να τους απομονώσει. Αλλά ο λαός αηδιασμένος, ήδη είχε διαλυθεί. Έτσι το κράτος και η δικτατορία, με τη σύμπνοια των πολιτικών, πήρε και πάλι το πάνω χέρι. Οι πολιτικοί, φιλελεύθεροι, κομμουνιστές και άλλοι προτίμησαν τη φασιστική δικτατορία από τη λαϊκή εξέγερση. Οι χωροφύλακες βγήκαν ξανά στους δρόμους και καλούσαν τους ενόπλους να παραδώσουν τα όπλα. Αλλά υπήρξαν και αρκετές ομάδες ενόπλων που άνοιγαν κατευθείαν μάχες με την αστυνομία, στην πλατεία Συντριβανιού, στη Μεραρχία και σε άλλα σημεία της πόλης. Έγινε, επίσης, απόπειρα ανακατάληψης της Μεραρχίας αλλά απέτυχε. Τις επόμενες μέρες ακολούθησε όργιο τρομοκρατίας.

Βιβλιογραφία

BIBΛΙΑ

- Ανέκδοτα κείμενα Σταύρου Καλλέργη. Αθήνα, Γ.Σ.Ε.Ε., 1982.
- Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα, Αθήνα «Ερμής», 1976.
- Η δίκη του Ναυπλίου, Αθήνα, «Διόνυσος», 1976.
- Η αιματηρή απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου, Αθήνα, Ομοσπονδία Μεταλλωρύχων Ελλάδας, 1990.
- Καλπάκι, φυλακές, ξερονήσια (επιμέλεια Γ. Πικρός), Αθήνα Καρανάσης, 1978.
- Πόλεμος κατά του πολέμου. Αποφάσεις του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού, Αθήνα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1975.
- Σταύρος Καλλέργης. Το όραμα και η πράξη του πρωτοπόρου σοσιαλιστή, Αθήνα, Ίδρυμα Κοινωνικών Ιστορικών Ερευνών «Σταύρος Καλλέργης», 1995.
- Άβλιχος Μικέλης Τα ποιήματα, Αθήνα 1959.
- Άννινος Μπάμπης, Δύο Έλληνες ποιηταί. Δημ. Παπαρρηγόπουλος, Σπ. Βασιλειάδης, Αθήνα, Εκδόσεις Δημητράκου, 1916.
- Αντύπας Μαρίνος Προς τον Λαόν και άλλα κείμενα, Αθήνα, «Κούριερ»- Βιβλιοθήκη Ελλήνων Ριζοσπαστών-Σοσιαλιστών, 2000.
- Αλεξάτος Γιώργος Η εργατική τάξη στην Ελλάδα. Από την πρώτη συγκρότηση στους ταξικούς αγώνες του Μεσοπολέμου, Αθήνα, «Ρωγμή», 1997.
- Αλισανδράτος Γ.Γ. Ανέκδοτα γράμματα του Ν. Κονεμένου στον Ανδρέα Λασκαράτο, Αθήνα, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, 1996.
- Αρσενίου Λάζαρος Η θεσσαλική διανοήση, Βόλος, Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών, 1984.
- Αρσενίου Λάζαρος Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και οι εξεγέρσεις τους: 1881-1993, Τρίκαλα, Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων, 1994
- Αρώνη-Τσίχλη Καίτη Αγροτικές εξεγέρσεις στην παλαιά Ελλάδα, 1833-1881, Αθήνα, Παπαζήσης, 1989.
- Αρώνη-Τσίχλη Καίτη Το Σταφιδικό Ζήτημα και οι Κοινωνικοί Αγώνες. Πελοπόννησος 1893-1905, Αθήνα, Παπαζήσης, 1998.
- Βουρνάς Τάσος Το ελληνικό 1848,. Αθήνα, Αφοί Τολίδη, 1983.

- Βραχνιάρης Χρήστος Ανάμεσα σε δύο εξεγέρσεις. Κιλελέρ 1910, Τρίκαλα 1925, Αθήνα, «Αλφειός», 1985.
- Βραχνιάρης Χρήστος Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αγροτικό ζήτημα. 1900-1920, Αθήνα, «Γκούτενμπεργκ», 1988.
- Βρισιμιτζάκης Γεώργιος Το έργο του Κ.Π. Καβάφη, Αθήνα, «Ίκαρος», 1984.
- Γαϊτάνου Ελ., Κρητικού Αρχ., Δαρδανός Γ. Το κοινωνικό περιεχόμενο της επανάστασης στην Άνδρο. Η περίπτωση του Δημητρίου Μπαλή, Αθήνα, Σύλλογος για την Ανάπτυξη της Άνδρου «Δημήτρης Μπαλής», 1989.
- Γεωργίου Ηλίας Η Βουλή για τους αγρότες της Θεσσαλίας και η δολοφονία του Μαρίνου Αντύπα, πρωτομάρτυρα της αγροτικής ιδέας, Αθήνα, 1982.
- Γιαννιός Νικόλαος, Ο Σοσιαλισμός του Κράτους, Αθήνα Κούριερ Εκδοτική 2000.
- Γκιόλιας Α. Μάρκος Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα και ο Κώστας Χατζόπουλος, Αγρίνιο Μοσχονάς, 1996.
- Δαβός Βύρων Στον Πύργο και στην Ηλεία του 1821-1930, Πύργος, εφημερίδα «Πατρίς», 1985.
- Δελαπόρτας Παύλος Το Σημειωματάριο ενός Πιλάτου, Αθήνα, «Θεμέλιο», 1986.
- Δημητρίου Μιχάλης Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα, τόμος Α', Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1985.
- Δρακούλης Πλάτων Το Εγχειρίδιον του Εργάτου, Αθήνα, «Κούριερ»-Βιβλιοθήκη Ελλήνων Ριζοσπαστών-Σοσιαλιστών, 2000.
- Εϊχτάλ Γκουστάβ Οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα μετά το 1821, Αθήνα, «Μπάϋρον», 1974.
- Θωμόπουλος Στέφανος Ιστορία της πόλεως των Πατρών, Πάτρα 1950.
- Καλλέργης Σωκράτης, Αναμνήσεις για τον Σταύρο Καλλέργη και την οικογένειά του, Αθήνα 1990.
- Καλλιβερέτακης Λεωνίδας Η ζωή και ο θάνατος του Γουσταύου Φλουράνης, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 1998.
- Καπογιάννης Αύγουστος Ο Πύργος της Ηλείας, Πύργος, εφημερίδα «Εθνική Αυγή», 1972.
- Καρανικόλας Γιώργος Κιλελέρ, Αθήνα, «Θουκυδίδης», 1983.
- Κέντγουορντ Ρόντερικ Οι αναρχικοί, Αθήνα, «Ελεύθερος Τύπος», 1991.
- Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών Η σοσιαλιστική οργάνωση «Φεντερασιόν» Θεσσαλονίκης. 1909-1918, Αθήνα, «Σύγχρονη Εποχή», 1989.
- Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών Θέματα ελληνικής ιστορίας. Μαρξιστική προσέγγιση, Αθήνα, «Σύγχρονη Εποχή», 1995.
- Κονεμένος Νικόλαος Τα ματογυάλια, Αθήνα, «Ωκεανίδα», 1997.
- Κονεμένος Νικόλαος Το ζήτημα της γλώσσας, Αθήνα, «Φιλόμυθος», 1993.
- Κορδάτος Γιάννης Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα, Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1973.

- Κορδάτος Γιάνης Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, Αθήνα Μπουκουμάνης, 1972.
- Κορδάτος Γιάνης Μορφές του νέου ελληνισμού, Αθήνα, «Μπάϋρον». Κολιού Νίτσα Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου, Αθήνα, «Οδυσσεάς», 1988.
- Κολιού Νίτσα Τυποφωτογραφικό πανόραμα του Βόλου, τόμοι Α' και Β', Αθήνα-Βόλος 1991.
- Κούκου Ελένη Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την αγγλοκρατία, Αθήνα, Δ.Ν. Παπαδήμας, 1983.
- Λάζαρης Βασίλης Πολιτική ιστορία της Πάτρας, τόμοι Α' και Β', Πάτρα Αχαϊκές Εκδόσεις, 1986.
- Λάζος Χρήστος Έλληνες στα λαϊκά απελευθερωτικά κινήματα, Αθήνα, Αλεβιζόπουλος, 1983.
- Λάζος Χρήστος Το ελληνικό φοιτητικό κίνημα. Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες, Αθήνα, «Γνώση», 1987.
- Λεφούσης Ηλίας Το εργατικό κίνημα του Βόλου. 1881-1936, Βόλος, Εργατικό Κέντρο Βόλου, 1985.
- Λιάκος Αντώνης Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η Σοσιαλιστική Νεολαία, Θεσσαλονίκη, «Παρατηρητής», 1985.
- Λιάκος Αντώνης Νεανικές οργανώσεις, Αθήνα, «Λωτός», 1988.
- Λεονταρίτης Γεώργιος Το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κίνημα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, Αθήνα, «Εξάντας», 1976.
- Λιβιεράτος Δημήτρης Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-1927, Αθήνα, «Κομμούνα», 1985.
- Λιβιεράτος Δημήτρης Μεγάλες ώρες της εργατικής τάξης. ΕΚΑ 1910-1916, ΕΕΑΜ 1941, ΕΡΓΑΣ 1945, Αθήνα, Προσκήνιο-Άγγελος Σιδεράτος, 2006.
- Λιβιεράτος Δημήτρης Το ελληνικό εργατικό κίνημα, 1918-1923, Αθήνα, Καρανάσης, 1976.
- Μαντούβαλου Μαρία Τα εν Ελλάδι πολιτικά γεγονότα του 1862 και τα κατάλοιπα του Δ. Βούλγαρη, Αθήνα 1970.
- Μαρασλής Αλέξανδρος Η ιστορία της πόλεως των Πατρών, Πάτρα 1983.
- Μπεναρόγια Αβραάμ Ελπίδες και πλάνες, Αθήνα, «Στοχαστής», 1989.
- Μπεναρόγια Αβραάμ Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου, Αθήνα, «Κομμούνα», 1976.
- Μοσκόφ Κωστής Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης, Αθήνα, Καστανιώτης, 1985.
- Μοσκόφ Κωστής Θεσσαλονίκη. Τομή της μεταπρατικής πόλης, τόμος Α', Αθήνα, «Στοχαστής», 1978.
- Μουγογιάννης Γιάννης Πτυχές του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία, Βόλος, Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών, 1985.

- Μπόγιερ Ρίτσαρντ, Μόρε Χέρμπερτ Η άγνωστη ιστορία του εργατικού κινήματος των ΗΠΑ, Αθήνα, «Σύγχρονη Εποχή», 1993.
- Μπράτσος Νάσος Εργατικές ιστορίες, Αθήνα, «ΒUX», 1998.
- Νετλώ Μαξ Ιστορία της αναρχίας, Αθήνα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1988.
- Νικολόπουλος Θεόδωρος (Μπενάκης Θεόδωρος) Η άλλη όψη του ελληνικού εργατικού κινήματος. 1918-1930, Αθήνα 1983.
- Νούτσος Παναγιώτης Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, τόμοι Α', Β', Γ', Αθήνα, «Γνώση», 1990-1991.
- Παλαιολογόπουλος Δημήτρης Έλληνες αντιφασίστες εθελοντές στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο, 1936-1939, Αθήνα, Φιλιππότης, 1986.
- Παλαιολογόπουλος Δημήτρης Παναγιώτης Σοφιανόπουλος. Ο πρώτος Έλληνας οραματιστής του σοσιαλισμού. 1786-1856, Αθήνα, Φιλιππότης, Αθήνα 1988.
- Παλαμάς Κωστής, Πεζοί Δρόμοι Γ', κάποιων νεκρών η ζωή, Αθήνα, Εκδόσεις Π. Δημητράκου, 1934.
- Παναγιώτου Γιώργος Ο τύπος του Βόλου, τόμος Β', Βόλος, Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών, 1973.
- Παπαρρηγόπουλος Δημήτριος, Ποιήσεις, Αθήνα, «Ερμής», 2000
- Παπαρρηγόπουλος Δημήτριος Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 1989.
- Πλόσκας Χαράλαμπος Το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα και στην Πάτρα, Πάτρα 1980.
- Πλόσκας Χαράλαμπος Μια ζωή αγώνες, Αθήνα, Σοκολής 1987
- Πολίτης Νικόλαος Ο Ηλίας Α. Συνοδινός (Μώμος Πατρεύς) και οι σάτιρές του, Πάτρα, «Περί Τεχνών», 2001
- Πολίτης Νικόλαος Χρονικό του πατραϊκού Τύπου. 1840-1940, Πάτρα 1984.
- Ρόμβος Τέος, Πλωτίνος Ροδοκανάκης. Ένας Έλληνας αναρχικός, Αθήνα, «Ηλέκτρα», 2005
- Σκορδούλης Κώστας Η διαμόρφωση της αστικής ιδεολογίας στα Επτάνησα, Ζάκυνθος, Βιβλιοθήκη Ζακυνθινών Μελετών, 1986.
- Σπέρας Κωνσταντίνος Η απεργία της Σερίφου, ήτοι αφήγησις των αιματηρών σκηνών της 21ης Αυγούστου 1916 εις τα μεταλλωρυχεία του Μεγάλου Λειβαδίου της Σερίφου, Αθήνα, «Βιβλιοπέλαγος», 2001.
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρένα Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα, Αθήνα, «Ερμής», 1978.
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρένα Ο Γεώργιος Σκληρός στην Αίγυπτο. Σοσιαλισμός, δημοτικισμός και μεταρρύθμιση, Αθήνα, «Θεμέλιο», 1988.
- Σταυρόπουλος Θεόδωρος Ιστορική ανάλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, τόμος Β', Αθήνα, «Νέα Σύνορα, 1979.
- Σταυροπούλου Ερασμία-Λουίζα Παναγιώτης Πανάς (1832-1896). Ένας ριζοσπάστης ρομαντικός, Αθήνα, «Επικαιρότητα», 1987.
- Σταυροπούλου Ερασμία-Λουίζα Παναγιώτης Πανάς και Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, Αθήνα

1973.

- Στίνας Άγις (Πρίφτης Σπύρος) Αναμνήσεις, τόμοι Α', Β', Αθήνα, Βέργος, 1977.
- Στίνας Άγις (Πρίφτης Σπύρος) ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΟΠΛΑ, Αθήνα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1984.
- Ταμτάκος Γιάννης Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα, Θεσσαλονίκη, «Κύκλοι Αντιεξουσίας», 2003.
- Τζεκίνης Χρήστος Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα, 1870-1987, Αθήνα, Γαλαίος, 1988.
- Τομανάς Κώστας Οι κάτοικοι της παλιάς Θεσσαλονίκης, Αθήνα, «Εξάντας», 1992.
- Τριανταφύλλου Κωνσταντίνος Ιστορικών Λεξικόν των Πατρών, Πάτρα 1959.
- Φιλίππαιος Γιάννης Κυθνιακά. Η αντιοθωνική εξέγερση στη Σύρο (Φεβρουάριος 1862) και η αιματηρή στην Κύθνο καταστολή της (Μάρτιος 1862), Αθήνα-Κύθνος 1999.
- Χαρίτος Χαράλαμπος Σημειώσεις για το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα. Η περίπτωση του Βόλου, Βόλος, Εργατικό Κέντρο Βόλου, 1984.
- Χαρίτος Χαράλαμπος Το Παρθεναγωγείο και τα Αθεϊκά του Βόλου. Η αλληλογραφία των πρωταγωνιστών, Βόλος, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών, 1980.
- Χασιώτης Λουκιανός Η Ανατολική Ομοσπονδία: Δύο ελληνικές φεντεραλιστικές κινήσεις του 19ου αιώνα, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2001.
- Χρηστάκης Λεωνίδα Η ιστορία της αλητείας, Θεσσαλονίκη, Κατσάνος, 1990.

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ κ.λπ.

- Αναρχία. Το πρώτο ελληνικό αναρχικό δημοσίευμα, «Ιδεοδρόμιο», Αθήνα, τεύχος 5 (105), 1988.
- Αποσπάσματα από διάλεξη του Λυκούργου Καλλέργη για τον Σταύρο Καλλέργη στο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Απρίλιος 1983.
- Για την εξέγερση της Μπαρμπάσαινας, Κοινωνιολογική και Πολιτική Εγκυκλοπαίδεια της εφημερίδας «Ανεξάρτητος» του Δημήτρη Πουρνάρα.
- Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, Εθνικόν Ημερολόγιον 1915 Κωνσταντίνου Σκόκου (έτος 30όν)
- Μια αιματηρή απεργία το 1916 στη Σέριφο, «Αναρχος», Αθήνα, τεύχος 3, (Φεβρ. 1985).
- Ο δημοτικός δημοκρατικός λόγος, «Αιολικά Γράμματα», Αθήνα, τεύχος 67/68, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1982.
- Πηγές από τα αρχεία των δικαστηρίων Πάτρας σχετικά με τις διώξεις εναντίον των αναρχικών της «Επί τα Πρόσω».
- Προσωπικές αφηγήσεις του Αλέκου Γκούντα, παλαιού στελέχους του Κ.Κ.Ε. στο Βόλο και του κινήματος παλαιών πολεμιστών.
- Οι πρώτοι εκτοπισμένοι. Α. Μπεναρόγια-Σ.Γιονά και άλλα άρθρα, «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» («Ιός της Κυριακής»), 29-4-2001.

- Ο κοινωνικός ριζοσπαστισμός στην Ελλάδα. Μεταρρυθμιστές, ουτοπιστές, αναρχικοί, «Ελευθεριακή Κίνηση», Αθήνα, τεύχος 7, (Απρίλιος 1991).
- Οι τελευταίες ώρες του Όθωνα στην Ελλάδα, «Τότε», Αθήνα, τεύχος 6.
- Ο Τύπος στα Επτάνησα της αγγλοκρατίας, «Η Καθημερινή» («Επτά Ημέρες»), 30-5-1999.
- Σταύρος Καλλέργης, «Έρεισμα», Χανιά, τεύχος 5-6 (Ιούλιος 1996).
- Στο φως της ιστορικής έρευνας. Σκάλα 1849-1997. Η εξέγερση του 1849 και ο παπαληστής, «Όστρια», Κεφαλονιά, τεύχος 42, «Σεπτέμβριος 1997).
- Σύντομη αναδρομή στην ιστορία του ελληνικού αναρχικού κινήματος της περιόδου 1870-1920, «Ελευθεριακή Κίνηση», Αγρίνιο, τεύχος 2, (1983).
- Ακελδαμάς Τάσος, Ένα αναρχορομαντικό μανιφέστο. «Η Πρώτη», 14 Ιουλίου 1990.
- Αλισανδράτος Γ.Γ., Ανέκδοτα γράμματα του Μικέλη Άβλιχου.
- Αλισανδράτος Γ.Γ., Οι πολιτικές σάτιρες του 1830 στην Κεφαλονιά και ο Παναγιώτης Βεργωτής, «Ο Ερανιστής», Αθήνα, ανάτυπο αρ. 155, έτος Η', τεύχος 48, (1970).
- Αλισανδράτος Γ.Γ. Το χρονικό της αιχμαλωσίας του Ηλία Ζερβού-Ιακωβάτου. Αλισανδράτος Γ.Γ., Βέργος Κ., Βώρος Φ.Κ., Λουκάτος Σπ., Κοσκινάς Αρ., Πετράτος Π., Στα Επτάνησα το συμπύκνωμα της ευρωπαϊκής ιστορίας, «Ενημέρωση», Κεφαλονιά, (Μάιος 2002).
- Αργυροπούλου Ρωξάνη, Η Γαλλική Επανάσταση στην ελληνική διανοήση του 19ου αιώνα, «Τα Ιστορικά», Αθήνα, τεύχος 9 (Δεκέμβριος 1988).
- Βαλέτας Κώστας, Αφιέρωμα στους πρώτους σοσιαλιστές, «Αιολικά Γράμματα», Αθήνα, τεύχος 99-100.
- Βουρνάς Τάσος, Ξένοι πολιτικοί πρόσφυγες στην Ελλάδα στην περίοδο των αστικοδημοκρατικών εξεγέρσεων του 1848, «Επιθεώρηση Τέχνης», Αθήνα, τεύχος 20, (Αύγουστος 1956).
- Γιαννούλη Χριστίνα, Το τέλος της εκμετάλλευσης και η βασιλεία των παραγωγών. Η σαινσιμονιστική ουτοπία, «Θέσεις», Αθήνα, τεύχος 37.
- Δάγκας Α. - Ποταμιάνος Α., Για την εργατική τάξη στις περιοχές Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου και Ανδριανούπολης στα 1908-1918, «Επιστημονική Σκέψη», Αθήνα, τεύχος 30, (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1986).
- Δήμα Άννα, Ανδρέου Ελευθερία, Σύντομη ιστορική αναδρομή του εργατικού κινήματος στην περιοχή του Λαυρίου την περίοδο 1864-1950. Ομιλία στην Γ' Επιστημονική Συνάντηση Νοτιοανατολικής Αττικής, 5-8/11/1981.
- Δημητρίου Μιχάλης, Οι πρώτοι αναρχικοί στην Πάτρα, «Αντί», Αθήνα, τεύχος 279, (18-1-1985).
- Δημητρόπουλος Δημήτρης, Π. Κροπότκιν «Προς τους Νέους». Εκδοτικές τύχες του κειμένου στην Ελλάδα μέχρι το μεσοπόλεμο, «Αρχειοτάξιο» Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), τεύχος 3, Μάιος 2001.
- Ελεφάντης Άγγελος, Η Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης και το εθνικό ζήτημα, «Ο Πολίτης», Αθήνα, τεύχος 28, (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1979).
- Ελευθεριακό Ιστορικό Αρχείο, Η αναρχική οργάνωση «Δημοκρατικός Σύλλογος της

Πάτρας», Πάρος 2002.

- Ελευθεριακό Ιστορικό Αρχείο, Ο αναρχικός Πλωτίνος Ροδοκανάτης και η δράση του στο Μεξικό, «Contact», Αγρίνιο, τεύχος 7 (καλοκαίρι 2004)
- Κακουλίδης Γιάννης, Μαρξισμός και πρώτες κομμουνιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα: η περίπτωση της Κομμουνιστικής Ένωσης Ελλάδας, «Τα Ιστορικά», Δεκέμβριος 1989.
- Καλαμαράς Βασίλης, Φιλολογικά καφενεία, «Ελευθεροτυπία», 18-8- 1991.
- Καλλέργης Λυκούργος, Σταύρος Καλλέργης. Το σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα, «Ριζοσπάστης», 29-1-1984.
- Καλλέργης Λυκούργος, Οι πρώτοι γιορτασμοί της Εργατικής Πρωτομαγιάς στην Ελλάδα, «Ριζοσπάστης», 5-2-1984.
- Καλλέργης Λυκούργος, Σταύρος Καλλέργης. Μια φωνή για την ταξική αφύπνιση του εργάτη, «Ριζοσπάστης», 12-2-1984.
- Καλλιβρετάκης Λεωνίδα, Οι γαριβαλδινοί στην Κρητική Επανάσταση του 1866: Το παιχνίδι των αριθμών, «Τα Ιστορικά», Αθήνα, τεύχος 5 (Ιούνιος 1986). Καλοδούκας Άγγελος, Ο ιμπεριαλισμός της Μεγάλης Ιδέας, «Εργατική Αλληλεγγύη», Αθήνα, τεύχος 49, (Δεκέμβριος 1990).
- Κονεμένος Νικόλαος, Κλέφτες και Φονιάδες, Ελευθεριακά Χρονικά, Πάτρα, τεύχος 2, Νοέμβριος 2006.
- Κορδάτος Γιάννης, Τα Ναυπλιακά του 1862, «Ελεύθερα Γράμματα», Αθήνα, τεύχη 1 και 2, (5 και 12 Μαΐου 1945).
- Κόττης Λεονάρδος, Το εργατικό κίνημα της Σύρου τον 19ο αιώνα, «Άποψη», Σύρος, τεύχος 119, 2003.
- Λιάκος Αντώνης, Η διάθλαση των επαναστατικών ιδεών στον ελληνικό χώρο. 1830-1850, «Τα Ιστορικά», Αθήνα, τεύχος 1, (Σεπτέμβριος 1983).
- Λιάκος Αντώνης, Οι δυνατότητες πρόσληψης του μαρξισμού στην Ελλάδα το 19ο αιώνα, «Ο Πολίτης», Αθήνα, τεύχος 67-68, (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1984).
- Μπενάκης Θεόδωρος, Ανακοίνωση στο Ε' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο. Αργοστόλι, Μάιος 1986.
- Μπενάκης Θεόδωρος, Για μερικές ανακρίβειες στην ιστορία του εργατικού κινήματος, «Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου, Έρευνας και κριτικής», Αθήνα, τεύχος 10, (χειμώνας 1985).
- Μπενάκης Θεόδωρος, Νέα στοιχεία στη μελέτη του σοσιαλιστικού κινήματος της Κέρκυρας. Επιστολές του 1918, «Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου, Έρευνας και κριτικής», Αθήνα, τεύχος 14, Αθήνα, (άνοιξη-καλοκαίρι 1986).
- Μπενάκης Θεόδωρος, Τα πρώτα κόμματα του ελληνικού σοσιαλισμού: ο Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος και ο Σταύρος Καλλέργης (1890-1896), «Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου, Έρευνας και κριτικής», χειμώνας 2001-2002.
- Μπεναρόγια Αβραάμ, Αφηγήσεις για το Βενιζέλο, «Τετράδια», Αθήνα, τεύχος 15, Αθήνα, (χειμώνας 1986-1987).
- Μόρφος Χρήστος, Συμπωσιολογία, «Τρίτο Μάτι», Αθήνα, τεύχος 106, (Σεπτέμβριος 2002).

- Μωρογιάννης Χρήστος, Οι αναρχικοί της Πάτρας. Η αυγή του αναρχικού κινήματος στην Ελλάδα, «Τότε», Αθήνα, τεύχος 33, (Απρίλιος 1988).
- Παντέλογλου Γρηγόρης, Ελληνική Εργατική Πρωτομαγιά. 1893-1920, «Δημόσιος Τομέας», Αθήνα, τεύχος 31, (Απρίλιος 1988).
- Παντέλογλου Γρηγόρης, Το Εργατικό Κέντρο της Αθήνας, «Συνδικαλιστική Επιθεώρηση», Αθήνα, τεύχος 63-64, (Μάρτιος-Απρίλης 1990).
- Παπαδάκης Παντελής, Οι αναρχικοί του Πύργου, μεταπτυχιακή εργασία. Ιόνιο Πανεπιστήμιο 2000-2001
- Πηλίκας Ιωάννης, Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, Επτανησιακόν Ημερολόγιον 1913
- Πλουμίδης Σπύρος, Η θέση των Ελλήνων σοσιαλιστών για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο 1914-1918, «Ιστορία», Αθήνα, τεύχη 347-348, (Μάιος 1997 - Ιούνιος 1997).
- Ριζόπουλος Ανδρέας, Κληρωτός στο Καλπάκι, «Επτά Ημέρες»-«Η Καθημερινή», Αθήνα, 16 Νοεμβρίου 1916.
- Ροδοκανάτης Πλωτίνος, Σοσιαλιστικό Αλφαβητάριο, Ελευθεριακά Χρονικά, Πάτρα, τεύχος 1, Νοέμβριος 2005.
- Σακκάτος Βαγγέλης, Σάτιρα και αναρχία. «Ελευθεροτυπία», 21-8-1994.
- Σελέκου Ολυμπία, Η επίδραση του Μαρξ και των σοσιαλιστικών ιδεών στη νεοελληνική προοδευτική σκέψη, «Επιστημονική Σκέψη», Αθήνα.
- Siler Pedro, Η σοσιαλιστική Μεξικάνικη εφημερίδα Ο Γιος της Εργασίας (1876-1884), Ελευθεριακά Χρονικά, Πάτρα, τεύχος 1, Νοέμβριος 2005.
- Σκορδύλης Κώστας, Βαλκανικοί πόλεμοι και Εβραϊκό Ζήτημα: Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης, «Ιστωρ», Αθήνα, τεύχος 9 (1996).
- Σόνια, Οι Έλληνες-Πόντιοι στο μαχνοβίτικο κίνημα – μια πρώτη προσέγγιση, Τα Άνθη του Κακού στο πανεπιστήμιο και στην κοινωνία, Αθήνα, τεύχος 2, χειμώνας 1988.
- Sotros James, Πλωτίνος Ροδοκανάτης: Ένας Έλληνας Αναρχικός στο Μεξικό του 19ου αιώνα, Ελευθεριακά Χρονικά, Πάτρα, τεύχος 1, Νοέμβριος 2005.
- Sotros James, Νικόλαος Κονεμένος (1832-1907). Ο εγκυκλοπαιδιστής, ο διαφωτιστής, ο προδρομικός, ο αγωνιστής, Ελευθεριακά Χρονικά, Πάτρα, τεύχος 2, Νοέμβριος 2006.
- Σταυρίδη-Πατρικίου Ρένα, Η ιστορία του γλωσσικού ζητήματος (στο διαδίκτυο).
- Σταυρόπουλος Θεόδωρος, Αναφορά στην ιστορία του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, Αναρχικό Ενημερωτικό Δελτίο, Θεσσαλονίκη, τεύχος 2, (Δεκέμβριος 1984).
- Στίνας Άγις, Δουλοπαροικία και κοινωνική επανάσταση στα Επτάνησα, «Τότε», Αθήνα, τεύχος 28, (Νοέμβριος 1987).
- Στίνας Άγις, Πρόλογος στο Κουχτσόγλου Σταύρος Κάτω η μάσκα, «Πεζοδρόμιο», Αθήνα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, τεύχος 13, (Φεβρουάριος 1984).
- Στίνας Άγις, Το κίνημα στο στρατό τότε και τώρα, «Περιοδικό Για το στρατό», Αθήνα, (άνοιξη 1983).
- Ταμτάκος Γιάννης, Τα γεγονότα του Μάη του '36 και η σημερινή κατάσταση και πώς ανέβηκε η δικτατορία του Μεταξά, Αναρχικό Ενημερωτικό Δελτίο, Θεσσαλονίκη, τεύχος 2,

(Δεκέμβριος 1984).

- Ταμτάκος Γιάννης, Το συνδικαλιστικό κίνημα στο βορειοελλαδικό χώρο, Αναρχικό Ενημερωτικό Δελτίο, Θεσσαλονίκη, τεύχος 1, Μάιος 1984.
- Τερζάκης Γιώργος, Η γαλλική σοσιαλιστική σκέψη και οι πρώτοι Έλληνες σοσιαλιστές, «Τότε», Αθήνα, τεύχος 26, (Ιούλιος 1985).
- Φιλίππου Φίλιππος, Παναγιώτης Πανάς. Ένας πρωτοπόρος σοσιαλιστής, «Κυριακάτικη Αυγή», 13-10-1996.
- Φωτοπούλου Αγγέλα, Εφημερίδες και περιοδικά στη Θεσσαλονίκη του 19ου αιώνα, «Μακεδονική Ζωή», Θεσσαλονίκη, (Αύγουστος 1994).
- Χατζηδάκης Γιώργος, Πονηρέ πολιτευτή, «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», 8-9-1996.
- Χρυσολωράς Παναγιώτης, Η αιματηρή απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου. 21 Αυγούστου 1916, «Εξοδος», Αθήνα, τεύχος 6 (10), (1991).
- Ψαλλίδας Γρηγόρης, Μια ερμηνευτική προσέγγιση στη δράση και το έργο του Σταύρου Καλλέργη, «Ιστορ», Αθήνα, τεύχος 9, (1996).
- Greek workers movement in Egypt. 1872-1911. «Black Flag», London, 7/1984, Georgakas Dan, Greek-American Radicalism: The Twentieth Century, Journal of the Hellenic Diaspora, New York, Volume 20.1 (1994).

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΠΙΕΝΑΚΕΙΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

- «Κοινωνισμός» (Αθήνα) τεύχη 28, 29, 30, 31 (Σεπτέμβριος 1910) και τεύχη του Δεκεμβρίου 1910.
- «Μοχλός» (Ζάκυνθος), τεύχη 50 (22 Μαρτίου 1877), 54 (19 Απριλίου 1877), 57 (24 Μαΐου 1877) και 58 (31 Μαΐου 1877).
- «Σημερινή» (Πάτρα), τεύχη 30 Απριλίου 1950 και 3 Μαΐου 1951.
- «Τοξότης» (Πάτρα), τεύχη 42 (15 Απριλίου 1877) και 47 (19 Μαΐου 1877).
- «Φανός» (Πάτρα), τεύχη 27 (6 Αυγούστου 1880), 202 (15 Σεπτεμβρίου 1884) και 206 (13 Οκτωβρίου 1884).
- «Φορολογούμενος» (Πάτρα), τεύχη 48 (18 Ιουλίου 1875), 51 (8 Αυγούστου 1875), 142 (20 Μαΐου 1877), 558 (9 Αυγούστου 1885), 568 (18 Οκτωβρίου 1885), 573 (22 Νοεμβρίου 1885) και 592 (11 Απριλίου 1886).
- «Ωρα» (Πάτρα), 17 Νοεμβρίου 1883.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

- Το Δόντι
- Εμπρός
- Ημέρα
- Νεολόγος
- Πελοπόννησος
- Η Σημερινή
- Φανός
- Φορολογούμενος

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΟΧΟΤΕΧΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ (ΕΛΙΑ)

- Αρχείο Σταύρου Καλλέργη
- Το Κόρτε
- Το Φλερτ
- Μεταρρυθμιστής (Αθήνα)

ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (ΑΣΚΙ)

- Εργάτης (Βόλος)
- Εργάτης - Γεωργός (Βόλος)

Παράρτημα Α

Πλωτίνος Ροδοκανάτης

Σύντομο χρονολόγιο

Η κατάκτηση του ινδιάνικου Μεξικού από τους ισπανούς με τον Χερνάν Κορτές άρχισε το 1519. Αρκετές δεκαετίες αργότερα, το 1810 έγινε η πρώτη επανάσταση κατά των Ισπανών. Το 1847 ο αμερικανικός στρατός εισβάλλει στο Μεξικό και κατακτά μεγάλες εκτάσεις, όπως την Καλιφόρνια, το Νέο Μεξικό, το Τέξας κ.λπ., που προσαρτούνται στις ΗΠΑ.

Το 1855 σημειώνεται επανάσταση ενάντια στο δικτάτορα Σάντα Άννα. Στο διάστημα 1858-1872 τη χώρα κυβερνά ο Μπενίτο Χουάρεζ.

Το 1859 έχουμε την αρχή της επονομαζόμενης Reforma, κατά την οποία η εκκλησιαστική γη μοιράζεται στους χωρικούς. Την περίοδο αυτή δολοφονείται ο υπουργός Εσωτερικών Μελχόρ. Το 1861 έχουμε επέμβαση ευρωπαίων στο Μεξικό και ο Ναπολέων Γ΄ της Γαλλίας στέλνει εκστρατευτικό σώμα. Το 1864 ενθρονίζεται ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιάν, ο οποίος εκτελείται το 1867 μαζί με τους στρατηγούς Μιραμόν και Μεχίας. Το 1877 επιβάλλεται δικτατορία με αρχηγό τον Πορφύριο Δίας που διαρκεί μέχρι το 1910. Οι ινδιάνοι σκλαβώνονται ξανά στους Ισπανούς. Μέσα στα ιστορικά αυτά πλαίσια κάνουν την εμφάνισή τους οι ελευθεριακές και αναρχικές ιδέες, με έναν από τους πρωταγωνιστές τον Πλωτίνιο Ροδοκανάτη, του οποίου τις «περιπέτειες» θα

παρακολουθήσουμε στις γραμμές που ακολουθούν.

Το κείμενο που ακολουθεί στηρίχθηκε σε μετάφραση των δύο πρώτων κεφαλαίων του βιβλίου του John Hart «Anarchism and the Mexican Working Class 1860-1931», σε στοιχεία που παραθέτει ο Μαξ Νεττλώ (στην ελληνική έκδοση του βιβλίου «Ιστορία της Αναρχίας», εκδ. «Διεθνής Βιβλιοθήκη») καθώς και σε δημοσιεύματα στο διαδίκτυο, στην αγγλική και ισπανική γλώσσα.

Η ζωή και δράση του Πλωτίνου Ροδοκανάτη

Ο Πλωτίνος Ροδοκανάτης, μετανάστης, ακαδημαϊκός και πολιτικός αγωνιστής, ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τις ελευθεριακές ιδέες στο Μεξικό και υπήρξε, επίσης, ο ιδρυτής της πρώτης αναρχικής εργατικής ομάδας της χώρας αυτής, επηρεάζοντας καταλυτικά το τότε αναδυόμενο εργατικό κίνημα των πόλεων, αλλά και το αγροτικό κίνημα, των δεκαετιών 1860, 1870 και 1880.

Ο ιστορικός D. Tapizo, αναφέρει ότι, με το ψευδώνυμο Jose Cosmos, ήταν ο μεταφραστής σημαντικού μέρους του έργου του Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν στην ισπανική γλώσσα, που είχαν εκδοθεί στη Βαρκελώνη το 1870 και στο Μεξικό το 1877. Τα έργα του Προυντόν ήταν τα πρώτα κλασικά αναρχικά έργα που κυκλοφόρησαν σε ολόκληρη την Κεντρική και Λατινική Αμερική.

Γεννημένος στην Αθήνα στις 14 Οκτώβρη 1828 (σ.σ: ισπανόφωνοι ιστορικοί λένε ότι γεννήθηκε το 1832), εγκαταστάθηκε με την αυστριακή μητέρα του στη Βιέννη, μετά το θάνατο του πατέρα του, ο οποίος κατά τη διάρκεια του αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία από τους Τούρκους ήταν μέλος της ελληνικής τάξης των ευγενών. Η μητέρα του ήταν αυτή που τον ενθάρρυνε να σπουδάσει Ιατρική, αλλά, όπως συνέβαινε τότε και με αρκετούς άλλους φιλελεύθερους, ενώ ήταν ακόμα φοιτητής, έγινε ένας από τους υποστηρικτές της ουγγρικής ανεξαρτησίας και ταξίδευσε στη Βουδαπέστη για να πάρει μέρος στην εξέγερση του 1848. Αργότερα, τον ίδιο χρόνο, ο Ροδοκανάτης, απογοητευμένος κατά κάποιο τρόπο από την ήττα της εξέγερσης, εγκαταστάθηκε οικογενειακά στο Βερολίνο, όπου συνέχισε τις ιατρικές σπουδές του.

Καθ' όσο ζούσε στο Βερολίνο, ανέπτυξε σπουδαίο ενδιαφέρον για την πολιτική φιλοσοφία και έγινε, αρχικά, θαυμαστής του Χέγκελ και, αργότερα, των Προυντόν και Φουριέ, δεχόμενος περισσότερο τις αναρχικές ιδέες Π.Ζ.Προυντόν, ενώ συμμετείχε σε κάθε επαναστατική κίνηση της εποχής του.

Το 1850 ο Ροδοκανάτης έκανε ένα ταξίδι στο Παρίσι για να συναντήσει προσωπικά τον Προυντόν, μετά το βαθύ του επηρεασμό από το έργο του δεύτερου «Τι είναι ιδιοκτησία». Μέσα σε λίγα χρόνια η οικογένειά του άρχισε να αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα και οι ιατρικές του σπουδές άρχισαν να καθυστερούν. Όταν η οικογένειά του επέστρεψε στη Βιέννη το 1857, ο νεαρός φοιτητής αποφάσισε να εγκατασταθεί στο Παρίσι για να σπουδάσει Πολιτική Φιλοσοφία. Ενόσω βρισκόταν εκεί βρήκε, επίσης, το χρόνο να μάθει κάποιες γλώσσες (όπως την ισπανική) και να γράψει το πρώτο του φιλοσοφικό δοκίμιο με τον τίτλο «De la Naturaleza» («Για τη Φύση»), το οποίο εκδόθηκε στο Παρίσι το 1860.

Έλληνες ιστορικοί αναφέρουν ότι το 1862 βρισκόταν στην Αθήνα και συμμετείχε στην αντι-οθωνική εξέγερση, ενώ προσπάθησε, από κοινού με τον Εμμανουήλ Δαούδογλου, να συγκροτήσει μια αναρχική ομάδα, χωρίς, όμως, επιτυχία. Οι απόψεις αυτές, όμως, δεν είναι επιβεβαιώνονται από την αμέσως μετά πορεία του.

Ενώ ο Ροδοκανάτης ζούσε στο Παρίσι, συνάντησε ανάμεσα στους νεαρούς σοσιαλιστές φίλους του έναν μεξικανό, ο οποίος του μίλησε για τα Ψηφίσματα περί Γης της τότε μεξικανικής κυβέρνησης, για τις δηλώσεις του τότε προέδρου του Μεξικού, Ιγνάθιο Κομονφόρτ, σχετικά με την αγροτική μεταρρύθμιση καθώς και την πρόσκληση σε ξένους να μεταναστεύσουν στο Μεξικό και να προσπαθήσουν να ιδρύσουν νέες ανεξάρτητες αγροτικές αποικίες (κοινότητες). Τα νέα αυτά

ενθουσίασαν τον Ροδοκανάτη και αποφάσισε ότι έπρεπε να πάει στο Μεξικό, ώστε να βεβαιωθεί ότι οι νέες αυτές αγροτικές κοινότητες θα μπορούσαν να οργανωθούν και αναπτυχθούν ως κομμούνες βασισμένες στις ελευθεριακές αντιλήψεις.

Καθώς ο Ροδοκανάτης προετοιμαζόταν να μεταβεί στο Μεξικό, έφτασαν κάποια νέα ότι η κυβέρνηση Κομονφόρτ κατέρρευσε και άρχισαν κάποιοι ταραχώδεις πόλεμοι για τη μεταρρύθμιση (την επονομαζόμενη Reforma). Έτσι, αποφάσισε να εγκατασταθεί στην Ισπανία, ώστε να βελτιώσει τα ισπανικά του, αλλά και περιμένοντας να καταλαγιάσει η βία στο Μεξικό.

Ο ιστορικός του παγκόσμιου αναρχικού κινήματος Μαξ Νεττλώ, αναφέρει ότι ο Ροδοκανάτης εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Μεξικό το 1863, αλλά ο John Hart και ισπανοί και μεξικανοί ιστορικοί αναφέρουν ότι αυτός αναχώρησε για το Μεξικό δύο χρόνια νωρίτερα, δηλαδή τον Απρίλη του 1861, από την Ισπανία, όταν έφτασαν κάποια νέα για τη νίκη της κυβέρνησης Χουάρεζ, κάτι που μάλλον είναι και το σωστότερο. Μετέβη αμέσως στη Βέρα Κρουζ, όπου ανακάλυψε ότι οι αγροτικές κοινότητες που σχεδiazόταν να συγκροτηθούν από την προηγούμενη κυβέρνηση Κομονφόρτ, είχαν ήδη ξεχαστεί και εγκαταλειφθεί ως σχέδιο. Οξυδερκής καθώς ήταν, ο Ροδοκανάτης παρατήρησε ότι οι μεξικανοί αγρότες (campesinos) στα παραδοσιακά αγροτικά χωριά τους είχαν ήδη ανακαλύψει τις βασικές ιδέες των Προυντόν και Φουριέ, αλλά συνέχιζαν να καταπιέζονται από τους τσιφλικάδες (hacendados) και να πλήττονται από την αδιαφορία της καθόλου δημοφιλούς κυβέρνησης. Έτσι, αποφάσισε να οργανώσει τους αγρότες και να δημιουργήσει ένα σύστημα σοσιαλιστικών αποικιών με δική του πρωτοβουλία.

Σε μια αρχική προσπάθεια να κερδίσει συμπαθούντες, ο Ροδοκανάτης δημοσίευσε μια μπροσούρα με τίτλο «Cartilla socialista» («Σοσιαλιστικό Αλφαβητάριο»), όπου εξηγούσε τις αρχές μιας ουτοπικής αγροτικής κοινότητας σύμφωνα με τις ιδέες του Φουριέ. Στην μπροσούρα αυτή, ο Ροδοκανάτης ζητούσε από τον αναγνώστη να πεισθεί για την επιθυμία για το σοσιαλισμό διαμέσου των αποδείξεων με επιχειρήματα:

«Ποιος είναι ο υψηλότερος και λογικότερος σκοπός στον οποίο πρέπει να αφιερωθεί το ανθρώπινο μυαλό; Η επιτυχία μιας οικουμενικής αδελφότητας ανάμεσα και στα άτομα και στους λαούς, για την επιτυχία μιας γήινης ανθρώπινης μοίρας. Και ποια είναι η παρούσα κατάσταση της ανθρωπότητας; Οι άνθρωποι διαιρούνται παντού στη γη, όσον αφορά τη βιομηχανία, την τάξη, τα κόμματα, τις εθνικότητες κ.λπ. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί ανάμεσα στους ανθρώπους την καταστροφή και καθενός ξεχωριστά και όλων μαζί, εχθρότητες και μίσση, βία αρκετή ή λίγη, αντί για την αρμονία που έπρεπε να τους ενώνει, για την κοινή τους ευτυχία και για την εκπλήρωση της κοινής τους τύχης. Εξαιτίας της κατάστασης αυτής και παρά την εξαιρετική πρόοδο της ανθρωπότητας τους τελευταίους τρεις αιώνες, ειδικά στα ευρωπαϊκά έθνη, η ανθρωπότητα βρίσκεται ακόμα σε παγκόσμια κλίμακα κάτω από μια διαβολική εξουσία». (σ.σ.: Ο πλήρης τίτλος αυτής της μπροσούρας ήταν «Cartilla socialista. El catecismo elemental de la escuela de Carlos Fourier – El Falansterio» - «Σοσιαλιστικό Αλφαβητάριο. Η στοιχειώδης κατήχηση της σχολής του Σαρλ Φουριέ – Το Φαλανστήριο» και εκδόθηκε από τον Χοσέ Βαλαδές).

Ο Ροδοκανάτης συμμερίστηκε την αντίληψη του Προυντόν για τη σύμφυτη καλοσύνη του ανθρώπου, αλλά πίστεψε ότι η ατομική δικαιοσύνη, η άνιση κατανομή του πλούτου και η εκμεταλλευτική φύση της επικρατούσας κοινωνικής τάξης δημιούργησαν ηθικές διαφορές και διεφθαρμένες κυβερνήσεις και έθεσαν τον ένα άνθρωπο ενάντια στον άλλον. Μια ακόμα απόδειξη γι' αυτή του την άποψη (δηλαδή, τη σύμφυτη καλοσύνη και τη διαφθορά του ανθρώπου που προκαλείται από την ιδιωτική ιδιοκτησία και τις περιβαλλοντικές συνθήκες), αποτελεί και μια άλλη εργασία του, με τίτλο «Estudios de filosofia social» («Μελέτες για την κοινωνική φιλοσοφία»), που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «El Socialista» («Ο Σοσιαλιστής») στις 26 Φλεβάρη και 9 Μάη 1883, αλλά και διάφορα άλλα άρθρα του στην ίδια εφημερίδα κατά τη δεκαετία του 1880.

Την εποχή αυτή και οι μαρξιστές, αλλά και, ειδικά, οι αναρχικοί, προωθούσαν αυτή την άποψη, ότι, δηλαδή, μετά την επιτυχία της επανάστασης οι φυλακές δεν θα ήσαν πλέον απαραίτητες.

Αφού απέτυχε να προσελκύσει τον αριθμό των ανθρώπων που χρειαζόταν για την ίδρυση μιας αγροτικής αποικίας, ο Ροδοκανάτης προσπάθησε να αποκτήσει μια θέση δασκάλου στο Κολέγιο

San Ildefonso της Πόλης του Μεξικού. Δεν μπόρεσε, όμως, να κερδίσει την υπόληψη των υπευθύνων του Κολεγίου (colegio) προς το άτομό του και δέχτηκε, τελικά, μια θέση δασκάλου σ' ένα τοπικό προπαρασκευαστικό σχολείο. Κατά τη διάρκεια της απασχόλησής του στο εν λόγω σχολείο, επηρέασε και μύησε στον ελευθεριακό σοσιαλισμό αρκετούς σπουδαστές που έγιναν ακολούθητές του. Έτσι, το 1863 οι σπουδαστές αυτοί δημιούργησαν μια ομάδα μελέτης, που το 1865 έγινε γνωστή με το όνομα Grupo de Estudiantes Socialistas (Ομάδα Σοσιαλιστών Σπουδαστών). Η ομάδα θεωρείτο το μεξικανικό τμήμα της, μπακουνικής έμπνευσης, Διεθνούς. Όπως γράφει ο Μ. Genofonte (στο άρθρο του με τίτλο «Πλωτίνος Ροδοκανάτης: Ο αναρχισμός και ο εργατικός αγώνας στο Μεξικό», που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «La Campana» της πόλης Ποντεβέδρα της Ισπανίας), ο Ροδοκανάτης, στην ουσία, ποτέ δεν υποστήριξε τις απόψεις του Μ.Μπακούνιν. Οι απόψεις του προσέγγιζαν κυρίως κάποιες από τις δημιουργικές ιδέες των πρώτων αναρχικών, συνηγορώντας περισσότερο υπέρ της αρμονίας του ανθρώπου με τη φύση, συνδέοντας αυτές του τις απόψεις με κάποιες σχεδόν θρησκευτικές ιδέες περί πανθεισμού και άρνησης της βίας. Ειδικά για τη βία, πίστευε ότι βιάζει την ιστορία και επιβραδύνει κάθε κοινωνική αλλαγή. Γι' αυτό και ο Ροδοκανάτης τασσόταν εναντίον των ένοπλων επαναστατικών ομάδων, βασιζοντας τις ελπίδες του για αλλαγή στην προπαγάνδα, στην αυτοδιεύθυνση και στον κοινωνικό μετασχηματισμό από κάτω προ τα πάνω, καλώντας για ριζοσπαστικότερους άμεσους αγώνες. Ο ίδιος έβλεπε τους νεαρούς συντρόφους του (της Ομάδας Σοσιαλιστών Σπουδαστών) ως συνεχιστές του αναρχικού ιδανικού. Στην πραγματικότητα, ο Ροδοκανάτης και οι σύντροφοί του έθεσαν τις βάσεις και έδωσαν μορφή στην αλληλοβοήθεια και την αλληλοϋποστήριξη ανάμεσα στις κοινότητες που αγωνίζονταν για καλύτερευση της ζωής και των συνθηκών εργασίας τους. Και η διαδικασία αυτή ολοκληρώθηκε αρκετά γρήγορα!

Ανάμεσα στα μέλη της Ομάδας Σοσιαλιστών Σπουδαστών συγκαταλέγονταν μελλοντικές φυσιογνωμίες του μεξικανικού αναρχισμού και σοσιαλισμού: ο Φραντσίσκο Ζαλοκόστα – ένας νεαρός «ζηλωτής» που ηγήθηκε των κατοπινών αγροτικών εξεγέρσεων - ο Σαντιάγκο Βιλλανουέβα – ο οργανωτής του εργατικού κινήματος των πόλεων – και ο Χερμενεγκίλδο Βιλλαβιγκένθιο – που συνεργάστηκε με τον Ζαλοκόστα στη δεκαετία του 1860, αλλά πέθανε πριν συμβούν τα μεγάλα γεγονότα των δεκαετιών 1870 και 1880. Όλοι τους έγιναν τεχνίτες αφότου αποφοίτησαν από το σχολείο και άρχισαν τις οργανωτικές δραστηριότητές τους ανάμεσα στους τεχνίτες της Πόλης του Μεξικού, οι οποίοι είχαν τότε αρχίσει να εκφράζουν μια όλο και αυξανόμενη δυσαρέσκεια για το αναπτυσσόμενο εργοστασιακό σύστημα παραγωγής εμπορευμάτων. Τα εργοστάσια είχαν καταστήσει τους τεχνίτες οικονομικά τρωτούς και το παραδοσιακό συντεχνιακό σύστημα αλληλοπροστασίας τους ήταν ανίσχυρο. Επίσης, η μεξικανική συντεχνιακή παράδοση - παρακλάδι του ισπανικού και ευρωπαϊκού συντεχνιακού συστήματος, που είχε τόσο εμβριθέστατα εμπνεύσει τον Πруντόν - συνεισέφερε στην υιοθέτηση εκ μέρους των Μεξικανών τεχνητών των πруντονικών αλληλοβοηθητικών ιδεών.

Ένα από τα πρώτα σχέδια που ανέλαβαν οι σπουδαστές ήταν να αναζωογονήσουν τη απενεργοποιημένη αλληλοβοηθητική οργάνωση La Sociedad Particular de Socorros Mutuos (Ειδικός Αμοιβαίος Αλληλοβοηθητικός Σύνδεσμος), η οποία είχε, αρχικά, ιδρυθεί το 1853 από τεχνίτες καπελοποιούς. Φυσικά, η νέα οργάνωση δεν είχε καμία σχέση με την προκάτοχό της, επειδή το 1853 οι σοσιαλιστικές ιδέες δεν ήταν ακόμα ριζωμένες στο Μεξικό.

Το 1865, όπως θα δούμε παρακάτω, η ομάδα αυτή, υπό την καθοδήγηση του Πλωτίνου Ροδοκανάτη, οργάνωσε την πρώτη ιστορικά καταγραμμένη απεργία στο Μεξικό, σε δύο εργοστάσια υφαντουργίας. Η απεργία αυτή εμποδίστηκε σημαντικά από το στρατό του τότε αυτοκράτορα Μαξιμιλιανού (ο οποίος ήταν μαριονέτα του γάλλου Ναπολέοντα Γ').

Το 1864, ενώ δίδασκε σε ένα άλλο προπαρασκευαστικό σχολείο, ο Ροδοκανάτης δημοσίευσε ένα φυλλάδιο με τον τίτλο «Neopanteismo. Consideracion sobre el hombre y la naturaleza» («Νεοπανθεισμός. Εκτίμηση για τον άνθρωπο και τη φύση»). Το κείμενο αυτό έγινε αμέσως κεντρικό σημείο διαλόγου ανάμεσα στους σπουδαστές, ενώ σύντομα το ακολούθησαν άλλα κείμενα, τα οποία σχολίαζαν λεπτομερώς τα περισσότερο επαναστατικά στοιχεία του πρώτου.

Όπως και το «Cartilla Socialista», το κείμενο αυτό βοήθησε στην εδραίωση μιας περισσότερο αφοσιωμένης στον αγώνα ομάδας σπουδαστών-ακολουθητών του Ροδοκανάτη. Οι ιδέες του Ροδοκανάτη δημιούργησαν μια βάση για τη φιλοσοφική ανάπτυξη του μεξικανικού αναρχισμού. Περιέβαλε την ιδέα των ουτοπικών χωρικών φαλανστηρίων του Φουριέ και, όπως ο Προυντόν, την προσάρμοσε στην ιδέα των αλληλοβοηθητικών συνδέσμων και συνεργατικών (co-operatives) των συνοδευόμενων από την άρνηση του κράτους. Επιζητούσε (ο Ροδοκανάτης) μια ομοσπονδιακή πολιτική δόμηση, καταγγέλοντας το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής δραστηριότητας, ενώ αρνήθηκε και τη δικτατορία του προλεταριάτου. Τα δοκίμιά του ακολούθησαν το δρόμο αυτών των στοχαστών του 19ου αιώνα. Όπως οι Κόμτε, Μαρξ και Σπένσερ, ο Ροδοκανάτης επιζήτησε οικουμενικούς νόμους. Όπως ο Κόμτε και ο Σπένσερ ήθελε, κατά ιδεαλιστικό τρόπο, να αναδειξει την «αληθινή φύση του ανθρώπου». Κατά την άποψή του αυτή «η αληθινή φύση του ανθρώπου» απαιτούσε τον ελευθεριακό σοσιαλιστικό τρόπο ζωής που είναι σήμερα γνωστός ως αναρχισμός. Επιζητούσε να εξαλείψει το ρόλο του κράτους στις εσωτερικές οικονομικές υποθέσεις, να οργανώσει εκ νέου την ιδιοκτησία μέσω συνεργατικών και να καταργήσει την πολιτική και τα πολιτικά κόμματα. Αυτό έγραφε, μάλιστα, στην εργασία του με τίτλο «Lo que queremos» («Αυτό που επιθυμούμε»), που δημοσιεύτηκε στο «El Hijo del Trabajo» («Ο Γιος της Εργασίας») στις 28 Απρίλη 1878:

«Στην αρχή θα υπάρξει ίση κατανομή της βιομηχανικής παραγωγής και του πλούτου. Τότε αυτή η πρακτική θα εξαπλωθεί από τις προσπάθειες των αδελφών μας που θα έχουν ενωθεί με βάση τα κοινά τους ενδιαφέροντα. Ακολουθώντας αυτό, θα πορευτούμε στον κοινωνικό δρόμο που είναι και ο φυσικός». (Πλ. Ροδοκανάτης, El Programa Social - Το Κοινωνικό Πρόγραμμα - 16 Απρίλη 1876). Επεξεργάστηκε το ζήτημα ως ακολούθως:

«Ο δρόμος του σοσιαλισμού σήμερα είναι αυτός της Γαλλικής Επανάστασης του 1793 – ελευθερία, ισότητα και αλληλεγγύη, στο οποίο προσθέτουμε την ενότητα. Ελευθερία σημαίνει την ανάπτυξη όλων των ειδικοτήτων ή των τεχνών και όλων των ατομικών ταλέντων χωρίς περιορισμό. Ελευθερία σημαίνει το δικαίωμα στην εξάσκηση όλων των ειδικοτήτων χωρίς την απόκτηση επίσημων τίτλων και αδειών ή επιτρέποντας το μονοπώλιό τους από τα πανεπιστήμια. Ελευθερία σημαίνει την απελευθέρωση και επανόρθωση των γυναικών και ατομική ελευθερία από όλες τις απαγορεύσεις. Ισότητα σημαίνει ίσα δικαιώματα σύμφωνα με το νόμο, ισότητα των κοινωνικών θέσεων μέσα σε ένα έθνος, ίση κατανομή του πλούτου και ισότητα συνείδησης πριν η οικουμενική ηθική τάξη αντιπροσωπευτεί από την ανθρωπότητα. Αυτό αποτελεί το αξίωμα του κοινού νόμου. Αλληλεγγύη σημαίνει αλληλεγγύη που επιτυγχάνεται με την αγάπη και τη φιλανθρωπία ανάμεσα στα μέλη της μεγάλης ανθρώπινης οικογένειας. Όχι άλλη διαφωνία, όχι άλλο μίσος ανάμεσα σε πολιτικά κόμματα, όχι άλλες θρησκευτικές σταυροφορίες ή καταδιώξεις σαν αυτές που έχουμε ήδη δει από ομάδες που διεκδικούν μια θέση στους Ουρανούς, αλλά εδώ στη Γη που έχουν αντιπροσωπευτεί μόνο με την ατιμία σε βάρος όλης της ανθρωπότητας.

Ενότητα είναι η σύγκλιση όλων των ατομικών ενδιαφερόντων με αυτά της γενικής ευημερίας. Ενότητα είναι η ένωση όλων για πάντα, με την έννοια του συνδέσμου, των ταλέντων και της εργασίας και του κεφαλαίου». (Από άρθρο του στο «El Socialista» στις 28 Μάη 1876).

Στο κάλεσμά του για την ελευθερία του ανθρώπου από όλες τις απαγορεύσεις, ο Ροδοκανάτης εξέφρασε τις περισσότερο ριζοσπαστικές ελευθεριακές απόψεις του καιρού του. Κατά ειρωνικό τρόπο, μπορεί κάποιος να διακρίνει τους σπόρους του αναρχικού «αντι-ακαδημαϊσμού» ακόμα και στην εργασία του ίδιου του ακαδημαϊκού Ροδοκανάτη. Η αντίθεσή του στον πανεπιστημιακό έλεγχο των επαγγελματιών και των επίσημων πτυχίων προσδιόρισε τις αντιδράσεις μιας ομάδας ανθρώπων που αγωνίζονταν ενάντια σε ό,τι έβλεπαν ως απαγορευτικό θεσμό της καπιταλιστικής κοινωνίας. Καθώς ο αγώνας αυτός εντάθηκε, η δυσαρέσκεια ενάντια στους ακαδημαϊκούς και τους θεσμούς που αντιπροσώπευαν άρχισε να αναπτύσσεται συνεχώς. (Για το ίδιο θέμα υπάρχει άρθρο

του Χοσέ Μαρία Γκονζάλεζ στην αναρχική εφημερίδα «El Hijo del Trabajo» («Το Παιδί της Εργασίας») στις 14 και 28 Ιούλη 1878). Συνεπείς με τις απόψεις του Ροδοκανάτη για ελευθερία ειδικευσης, οι αναρχικοί συντάκτες του «El Hijo del Trabajo» υπερασπίστηκαν για αρκετά χρόνια κάποιον ψευτογιατρό, ονόματι Χουάν Γκονζάλεθ, ενάντια στις συχνές επιθέσεις σε βάρος του από τρίτους. Ο Γκονζάλεθ διαφήμιζε τις θαυματουργές του θεραπείες σε σχεδόν κάθε τεύχος της εφημερίδας.

Ο Ροδοκανάτης, συνεπής με τις ιδέες του ευρωπαϊκού αναρχισμού, έκανε μια έκκληση για κατάργηση όλων των εθνικών συνόρων και για μια παγκόσμια αδελφότητα των λαών:

«Η συσσώρευση τεράστιων ποσών κεφαλαίου θα είναι τότε μόνον απαραίτητη καθώς το κίνημα εξαπλώνεται και όλα τα έθνη της Γης θα ενωθούν με βάση το πνεύμα του συνεργατισμού και ο εγωισμός θα μετατραπεί σε σεβασμό για το κοινό ενδιαφέρον». (Από το «El Programa Social»). Η αναρχική οργάνωση «La Social» («Η Κοινωνική») που δημιουργήθηκε από την Grupo de Estudiantes Socialistas το 1865-1866 και ηγήθηκε από τον Ροδοκανάτη, επεδίωκε να αποτελέσει το όχημα διαμέσου του οποίου οι στόχοι θα επιτυγχάνονταν στο Μεξικό:

«Η La Social έχει ως πρόγραμμά της, όπως και εμείς, την παγκόσμια ένωση. Δεν αναγνωρίζει εθνικότητα. Τα τρία σύμβολά της είναι ελευθερία, ισότητα και αδελφότητα. Η Ιερή Ιδέα». («El Hijo del Trabajo», 9 Μάη 1876).

Ο Ροδοκανάτης απέδωσε το πολιτικό χάος, την οικονομική στασιμότητα και την τρομερή φτώχεια στη μεξικανική κοινωνία στην ύπαρξη της κυβέρνησης και της δημοκρατίας με την επίσημη θεσμοθέτησή της:

«Ο (πρόεδρος) Lerdo ζει στο φόβο εξαιτίας αυτής της τύχης που έχει κληρονομηθεί από τους προκατόχους του – την επανάσταση. Γι' αυτό, ανεξάρτητα από την εξουσία της, καμία κυβέρνηση δεν ήταν ικανή να ανακουφίσει τη μιζέρια και τις ατυχίες των φτωχών... Έτσι, μπορούμε λογικά να συμπεράνουμε ότι καμία από τις νόμιμα ή παράνομα θεσμοθετημένες κυβερνήσεις διαμέσου ολόκληρης της ιστορίας του Μεξικού δεν έχει καταστεί ικανή να θεραπεύσει ένα απλό πρόβλημα που έχει αναστατώσει τον κόσμο. Κι αυτό επειδή η κυβέρνηση από την ίδια της τη φύση δεν έχει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά ώστε να παράγει επιθυμητά αποτελέσματα... Γι' αυτό η δημοκρατία είναι ανίσχυρη να δημιουργήσει ευτυχία για τον κόσμο, εξαιτίας της φύσης της οργάνωσης και του τρόπου ύπαρξής της». («La organizacion del trabajo» - «Η οργάνωση της εργασίας» -, στο «El Socialista» 27 Φλεβάρη 1876).

Βλέποντας την απελπισία ανάμεσα στους Μεξικανούς τεχνίτες, τους εργάτες της πόλης και τους αγρότες, ο Ροδοκανάτης παρατήρησε ότι η δημοκρατία θα καταρρεύσει «εάν δεν γονιμοποιηθεί από αυτό το άγιο και πολυαγαπημένο δόγμα του σοσιαλισμού, το οποίο απελευθερώνει από τις υψηλότερες και περισσότερο εκθιαζόμενες αρχές της φιλοσοφίας, που εξασφαλίζουν στην ανθρώπινη ύπαρξη τη διατήρησή της, ένα μέλλον μέσω του αιώνιου νόμου της εργασίας, κάτω από το βασίλειο της οποίας είναι αντικείμενα όλων των ειδών της φύσης». («La organizacion del trabajo» - «Η οργάνωση της εργασίας» -, στο «El Socialista» 27 Φλεβάρη 1876).

Η παραπάνω παραπομπή στον «αιώνιο νόμο της εργασίας» φέρνει στην παρατήρησή μας την άποψη του Ροδοκανάτη περί του συνεχούς μηχανισμού της ιστορίας, κάτι που εκφράστηκε πρώτα από τον Φουριέ και μετασχηματίστηκε αργότερα από τον Προυντόν, κυρίως ως απάντηση στη μαρξιστική διαλεκτική. Ανάμεσα στη διαδικασία της συνεχούς ιστορικής πορείας όλοι οι άνθρωποι και οι κανόνες συμπεριφοράς τους είναι υποκείμενοι στους «αιώνιους νόμους» της ανάπτυξης. Για παράδειγμα, ο Προυντόν ανίχνευσε τις, σύμφωνα με αυτόν, «ανήθικες πλευρές» της ανθρώπινης ελευθερίας ως ιστορική διαδικασία μέσα στην κοινωνία ως ακολούθως: «ελευθερία των ατόμων, ελευθερία της εργασίας, ελευθερία συνείδησης, ελευθερία της επεξεργασίας, ελευθερία ψήφου». Το άτομο για τον Προυντόν αντιπροσώπευσε «το βασικό τμήμα της κοινωνίας, αλλά η αναπτυσσόμενη κοινωνία προνόησε τη συνεχή τάξη μέσα στην οποία η προσωπικότητα κάθε ανθρώπου βρήκε εκπλήρωσή της. Το άτομο ήταν το ακέραιο τμήμα της κοινωνίας. Και όπως το εσωτερικό όργανο που δρούσε ως συστατικό του ανθρώπινου σώματος, το άτομο λειτουργούσε ως ένα ακέραιο τμήμα της κοινωνίας».

Αλλά ο Ροδοκανάτης πίστευε ότι η ομαλότητα αυτή προχώρησε, πέρα από τους απλούς ανθρώπους και την κοινωνία, στην ύπαρξη οικουμενικών νόμων που διακανόνιζαν όλα τα ουράνια σώματα και τα ζώντα όντα στον κόσμο. Οι «αιώνιοι νόμοι» του Προυντόν, από τη στιγμή που ανακαλύφθηκαν και τέθηκαν σ' εφαρμογή, σύμφωνα με το Ροδοκανάτη, θα μπορούσαν να απελευθερώσουν όλη την ανθρωπότητα, επειδή τα προβλήματα τα σύμφυτα στην αναζήτηση για μια ίση και δίκαιη κοινωνία θα μπορούσαν τότε να προβλεφθούν και να πραγματοποιηθούν με αυτά». («Medula panteistica del sistema filosofiko de Spinoza» - «Η πανθειστική ουσία του φιλοσοφικού συστήματος του Σπινόζα»). Το άρθρο αυτό ήταν μέρος ενός μεγαλύτερου του Ροδοκανάτη, που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο «El Socialista», στις 27 και 31 Μάρτη και 10 Απρίλη 1885).

Δοσμένης της ανθρωπιστικής και αισιόδοξης εμπιστοσύνης που διακατείχε τους σοσιαλιστές του 19ου αιώνα (σ.σ.: εκείνη την εποχή ακόμα και οι αναρχικοί αποκαλούνταν σοσιαλιστές) όσον αφορά την ικανότητα της ανθρωπότητας να επιλύσει τελεσίδικα τα προβλήματά της, θεωρητικές απόψεις σαν κι αυτές του Ροδοκανάτη χρησιμοποιούνταν για να δικαιολογήσουν το σοσιαλισμό. Πάντως, όταν λαμβάνονταν υπόψη από μια κυριολεκτική άποψη, ειδικά από τους συντηρητικούς μεξικανούς θρησκευτικούς συγγραφείς - οι οποίοι δεν είχαν διαβάσει ποτέ Προυντόν ή Φουριέ και οι οποίοι δεν είχαν ακούσει ποτέ για τις συνεχείς αρχές ή την μαρξιστική διαλεκτική και, για παραδοσιακούς λόγους, δεν θα μπορούσαν να δεχθούν τον Κόμτε ή και το Σπένσερ ακόμα - ο Ροδοκανάτης εμφανίστηκε σε αυτούς ως συγχυσμένος.

Αντίθετα με μερικούς από τους ενθουσιώδεις του μαθητές, όπως ο Ζαλοκόστα, ο Ροδοκανάτης (όπως είπαμε πριν) φοβόταν τη βία και τις ταραχές της επανάστασης. Ήταν πάντα στοχαστής και ιδεαλιστής παρά άνθρωπος της βίαιης δράσης, υποστηρίζοντας την ειρηνική μετάβαση από τον καπιταλισμό σε μια κοινωνία βασισμένη στην ιδέα των εθελοντικών οργανώσεων συνδεδεμένων σε μια ομοσπονδία χαλαρών δεσμών. Οι σύνδεσμοι αυτοί θα μπορούσαν να καταργήσουν το σύστημα των πολιτικών κομμάτων, το σύστημα της μισθωτής εργασίας και τους ποικίλους βαθμούς πλούτου μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία με μια οικονομική και κοινωνική ισότητα, ελεύθερες πιστώσεις, αλληλοβοήθεια και φιλανθρωπία. Ο Ροδοκανάτης διέβλεψε μια νέα ανθρώπινη τάξη να αναπτύσσεται με την οποία θα μπορούσε να απολαύσει τη βιομηχανική παραγωγικότητα των παλαιών κοινωνιών, αλλά αντικαθιστώντας την εκμετάλλευση και τη μιζέρια με αιδελοφότητα, αγάπη και συνεργασία. («Peligros para el porvenir» - «Κίνδυνοι για το μέλλον» - στο «El Socialista», 12 Μάρτη 1867, αλλά και στα «La Asociacion» - «Ο Σύνδεσμος» - στο ίδιο έντυπο στις 26 Μάρτη 1876, «Lo que queremos» και «Viva Socialismo» - «Ζήτω ο Σοσιαλισμός» - στο «El Hijo del Trabajo», στις 17 Μάρτη 1878).

Συνεπώς μ' αυτή τη νέα τάξη, ο Ροδοκανάτης εξέφρασε, σε αρκετές περιπτώσεις, το ενδιαφέρον του για αιδελοφότητα, αγάπη και συνεργασία μ' ένα κάλεσμα για την απελευθέρωση των γυναικών. Σκεφτόταν, μάλιστα, να στρατολογήσει αρκετές γυναίκες στη «La Social», πράγμα που, βέβαια, έκανε. Οι γυναίκες αυτές έγιναν αργότερα οι πρώτες γυναίκες αντιπρόσωποι στο Μεξικανικό Εθνικό Εργατικό Κογκρέσο. (Υπάρχουν σχετικά άρθρα του Ροδοκανάτη στο «El Socialista» στις 28 Μάη 1876 και, επίσης, στο «El Hijo del Trabajo» στις 9 Μάη 1876). Μία από αυτές, η Σολεδάδ Σόσα, δίδαξε αργότερα Λογοτεχνία στο εργατικό σχολείο που ιδρύθηκε από το Κογκρέσο. Ο Ροδοκανάτης αισθανόταν πάντα ότι ο άνθρωπος αυτός που θα ζούσε σε ένα σοσιαλιστικό περιβάλλον θα μπορούσε να το κάνει χωρίς πίεση. Γι' αυτό, το κριτήριο για τη διανομή της παραγωγής θα μπορούσε να βασιστεί περισσότερο στις ανάγκες παρά στην ποσότητα της προσφερόμενης εργασίας. Αυτό, φυσικά, προηγήθηκε της θέσης που υποστηρίχθηκε από τον Κροπότκιν. Ο Ροδοκανάτης πίστευε ότι, από τη στιγμή που το σύστημα της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας και εκμετάλλευσης σε βάρος του ατόμου έφτανε στο τέλος του (σ.σ.: οι περισσότεροι σοσιαλιστές της εποχής πίστευαν ότι από ώρα σε ώρα θα καταρρεύσει ο καπιταλισμός και θα έρθει η επανάσταση που θα εγκαθιδρύσει το σοσιαλισμό), ο εργάτης θα μπορούσε να συνεισφέρει στο συλλογικό καλό σύμφωνα με την ελεύθερη θέλησή του και «με ένα φυσικό τρόπο». Οι διαρκείς αναφορές του στο φυσικό συνεργατισμό των ανθρώπων είναι και πάλι προυντονικής προέλευσης και προλαμβάνουν τις ύστερες εργασίες του Κροπότκιν. Σύμφωνα με

τον αναρχικό ιστορικό και συγγραφέα Ανχελ Καππελλέτι, όπως και ο Κροπότκιν, έτσι και ο Ροδοκανάτης έτρεφε εμπιστοσύνη στο πνεύμα κοινοτισμού και στο έμφυτο μίσος των ανθρώπων για το κράτος και σ' αυτά βάσιζε την έλευση ενός σοσιαλιστικού μέλλοντος.

Επιπλέον, προσδοκούσε από τον καπιταλιστή να εισέλθει στη νέα συνεργατική κοινωνία και να προσφέρει τα πλούτη και τα προνόμιά του ελεύθερα, σύμφωνα με τα όσα υπαγορεύει ο φυσικός νόμος και το ένστικτο για αλληλοβοήθεια στο οποίο αυτός αισθανόταν ότι ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να αντισταθεί αόριστα. (Υπάρχει σχετικό άρθρο του Ροδοκανάτη στο «El Socialista» στις 28 Μάη 1876, ενώ ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει και στην «Αλληλοβοήθεια» του Κροπότκιν στη σελίδα 362 της αγγλικής έκδοσης).

Αντίθετα με πολλούς άλλους μεξικανούς σοσιαλιστές του 19ου αιώνα, ο Ροδοκανάτης αποκάλυψε στα γραπτά του κάποιες γνώσεις μαρξισμού, αποδεικνύοντας όμως και την αντίθεσή του σ' αυτόν (στο άρθρο του «Peligros para el porvenir», για παράδειγμα). Για να έχει καλύτερα αποτελέσματα στις προσπάθειές του όσον αφορά την οικοδόμηση ενός αναρχικού κινήματος στο Μεξικό (αν και μη «μπακουνικός»), ο Ροδοκανάτης προτίμησε τη δημιουργία μπακουνικού τύπου μυστικών συνδέσμων και για να προπαγανδίσουν τη σοσιαλιστική θεωρία και για να κερδίσουν δημοτικότητα για τη θεωρία, με την εισαγωγή ενός προγράμματος για την εργατική τάξη βασισμένου πάνω σε άμεσα θέματα. (Υπάρχει σχετικό άρθρο του Ροδοκανάτη στο «El Socialista» στις 14 Μάη 1876) Ο μυστικός σύνδεσμος «La Social» σχεδίαζε να εισαγάγει το σοσιαλισμό στο Μεξικό. Όπως το έθεσε ο Ροδοκανάτης, η «La Social» σχεδίαζε να εργαστεί πάνω «στη μη εφαρμογή της σχέσης κράτους-οικονομικού συστήματος, την αναδιοργάνωση της ιδιοκτησίας, την κατάρριση της πολιτικής και των πολιτικών κομμάτων, της ολοκληρωτικής καταστροφής του φεουδαρχικού συστήματος και της ψήφισης αγροτικών μεταρρυθμιστικών νόμων. Αυτό είναι σοσιαλισμός και αυτό θέλουμε...». (Άρθρο του Ροδοκανάτη στο «El Hijo del Trabajo» στις 28 Απρίλη 1878). Διέβλεπε πάντα προς ένα συνεργατικό σύστημα τεχνητών εργαστηρίων, εργατικών κολεκτίβων και αγροτικών κομμούνων ως την ηθική αντίθεση σε μια ανήθικη καπιταλιστική κοινωνία.

Ο Ροδοκανάτης έχει περιγραφεί ως μαθητής του Φουριέ. (Victor Alba, Las ideas sociales contemporaneas en Mexico – Οι σύγχρονες κοινωνικές ιδέες στο Μεξικό. Στο έργο αυτό παρέχεται ένα παράδειγμα αυτής της τάσης υπεραπλούστευσης με τη θεώρηση του Ροδοκανάτη ως μαθητή του Φουριέ). Αλλά ως σοσιαλιστής των μέσων και του τέλους του 19ου αιώνα, είναι ξεκάθαρο ότι ο Προυντόν ήταν αυτός που άσκησε τη μεγαλύτερη επίδραση σ' αυτόν. Η αντίληψή του για την κυβέρνηση είναι το καλύτερο παράδειγμα για την επίδραση αυτή. Επηρεάστηκε από το προυντονικό ιδανικό για μια α-κρατική κοινωνία, ενώ ο Φουριέ υπέθετε πάντα την ύπαρξη του κράτους. Ο Ροδοκανάτης θαύμαζε, προφανώς, τον Φουριέ, αλλά δεν μπορεί να υπάρξει καμία αμφιβολία για το ότι υποστήριζε την άποψη για το ρόλο που μπορεί να παίξει το κράτος (στα άρθρα του «La organizacion del trabajo» και «Lo que queremos»). Διαφωνούσε, επίσης, με τον Φουριέ και στο ζήτημα της διανομής του πλούτου. Διαφοροποιώντας το αξίωμα του δεύτερου «στον καθένα ανάλογα με το κεφάλαιο, την εργασία και τις ικανότητές του» ο Ροδοκανάτης πήρε τη θέση του Προυντόν, ότι μόνο η ατομική παραγωγικότητα μέσα στην ισότιμη ομάδα και η προσωπική ανάγκη του ατόμου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Είδε την ανισότητα των ρόλων της ατομικής εργασίας, αλλά είδε επίσης και τον καθένα απ' αυτούς τους ρόλους το ίδιο απαραίτητους στην κοινωνία. (Αυτό συναντάται και στα έργα του Προυντόν, αλλά και στα άρθρα του Ροδοκανάτη «El Programa Social» και «Viva Socialismo»).

Όπως ο Προυντόν, έτσι και ο Ροδοκανάτης αντιλήφθηκε ότι οι ακαδημαϊκοί έπαιζαν έναν ελιτίστικο ρόλο στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Υιοθετώντας την άποψη που είχε προσωρινά υποστηρίξει ο Προυντόν στη δεκαετία του 1850, όταν ο Ροδοκανάτης τον γνώριζε ήδη, έγραφε: «Εμείς που προικιστήκαμε από την καλή τύχη αναγνωρίζουμε την αποστολή και την υποχρέωσή μας... Κινούμαστε από την αγάπη για τις γυναίκες και τα παιδιά μας και από τη γνώση που παρέχεται από τις κοινωνικές επιστήμες... (η αγάπη και η γνώση) είναι συνδεδεμένες, όπως το φως και οι άλλες κοσμικές ύλες που βρέθηκαν στο σύμπαν κατά τη διάρκεια της δημιουργίας και μας υπηρετούν σαν φυλακτό». (Στο «Peligros para el porvenir»).

Αντιμετώπιζε τη διανοήση ως ένα εκλεκτό μέρος δασκάλων και διασπορέων ψευδών πληροφοριών στις μάζες και, ως αποτέλεσμα αυτού, αφιερώθηκε στη συγγραφή φιλοσοφικών πραγματειών και άρθρων εφημερίδων, συνήθως, τα οποία δεν απευθύνονταν πάντα προς τους αναγνώστες των σοσιαλιστικών και εργατικών εφημερίδων και περιοδικών.

Η δημοσιευμένη το 1874 φιλοσοφική επιθεώρηση του Ροδοκανάτη με τον τίτλο «El Craneoscopio» (σ.σ.: εννοεί μάλλον το περίγραμμα του κρανίου), έρχεται σε οξύτατη αντίθεση με τα συνηθισμένα του άρθρα σε εφημερίδες με εργατικό κοινό. (Το περιοδικό «El Craneoscopio» έφερε ως υπότιτλο «Periodico Frenologico y Científico» - «Φρενολογικό και Επιστημονικό Περιοδικό» και κυκλοφόρησε στο διάστημα 16 Απρίλη και 10 Ιούνη 1874).

Ο Ροδοκανάτης προσπάθησε να προσηλυτίσει στο σοσιαλισμό τους αναγνώστες με την ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας. Επέδειξε ακόμα μια αξιοσημείωτη γνώση, παραθέτοντας στα άρθρα του Οράτιο, Πασκάλ, Ντεκάρτ, Λέϊμπιτς και Χέρμπερ, η σκέψη των οποίων συνεισέφερε στην ανάπτυξη των σοσιαλιστικών ιδεών. Επικαλούμενος ένα όνειρο που το ονόμασε «Χριστιανικό οικουμενιστή», ο Ροδοκανάτης ερμήνευσε την εξέλιξη της κοινωνίας και των εθνών ως «θέλημα θεού». Ο θεός είναι «οι οικουμενικοί νόμοι του κόσμου». Πίστευε ότι αυτή η διαδικασία αλλαγής θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία «μιας μεγάλης και οικουμενικής δημοκρατίας με την καταστροφή του παλαιού κόσμου». (Στο «El Craneoscopio»). Με την έννοια των συνδέσμων του Προυντόν, η εξαγόμενη ουτοπία είναι τώρα αρκετά γνωστή: «όχι άλλη ιδιωτική ιδιοκτησία, οι γυναίκες θα απελευθερωθούν και η άγνοια θα εξαλειφθεί, επειδή κάθε τι είναι αντικείμενο των νόμων της προόδου. Ο κόσμος κατευθύνεται προς μια ολοκληρωτική ενότητα κάτω από ένα σύστημα ελευθερίας» (Αυτό αναφέρεται σε ένα ειδικό αφιέρωμα στο «El Craneoscopio», στις 16, 22 και 29 Απρίλη 1874). Από εκεί και πέρα, ενώ πλησιάζουμε στο αντικείμενο που διαφέρει στο «El Craneoscopio», τα συμπεράσματα παραμένουν ίδια και अपαράλλακτα.

Η σειρά μελετών στο «El Craneoscopio» αποδεικνύει, για μια ακόμα φορά, την πεποίθησή του ότι τα καλύτερα πληροφορημένα και περισσότερο πολιτισμένα στοιχεία της κοινωνίας, προς τα οποία κατήθυνε την έκκλησή του, έπρεπε να προσεγγιστούν με βάση ένα περισσότερο υψηλό ακαδημαϊκό σχέδιο από ό,τι οι συνηθισμένοι εργάτες. Όπως στον Μπακούνιν - και για ένα διάστημα στον Προυντόν - η «διαφθορά» των δεύτερων και η αναγκαιότητα να παρακινήσει τα στοιχεία αυτά προς μια αυτο-βελτίωσή τους παρέμενε για τον Ροδοκανάτη ένα από τα μεγαλύτερα του ενδιαφέροντα. (Αυτό υποστήριξε σε άρθρα του στο «El Socialista» στις 14 και 28 Μάη 1876, σε μια ομιλία του με αφορμή την επανίδρυση της «La Social» που δημοσιεύτηκε στο «El Hijo del Trabajo» στις 9 Μάη 1876 και στο «El Craneoscopio» στις 29 Απρίλη 1874). Η ενασχόλησή του με την «πρόκληση» της ανύψωσης των εργατών τον οδήγησε στην προσπάθεια ίδρυσης ενός «σχολείου», του La Escuela de Filosofia Transcendental (Σχολή Υπερφυσικής Φιλοσοφίας), για να διδάξει «υπερφυσική φιλοσοφία σ' αυτούς που επιζητούσαν να κερδίσουν τη συνεννόηση», όπως έλεγε. Το «σχολείο» αυτό, όμως, δεν αποτέλεσε τίποτε άλλο παρά έναν κύκλο ανάγνωσης.

Ο Ροδοκανάτης, ο φιλόσοφος και ο ακαδημαϊκός ιστορικός, αισθανόταν πάντα ότι η προσεκτική αιτιολογία και η πειθώ θα μπορούσαν από μόνες τους να προσηλυτίσουν και τους εργάτες και τους καπιταλιστές στη σοσιαλιστική υπόθεση. Χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα, προκατέλαβε τον Κροπότκιν και επιχειρηματολόγησε ότι ο άνθρωπος είχε προοδεύσει, όχι διαμέσου του ατομικού ανταγωνισμού στην πάλη για επιβίωση αλλά διαμέσου της αλληλοβοήθειας και της συνεργασίας. Ερμήνευσε την ακαδημαϊκή ιστορία με τέτοιο τρόπο για ν' αποδείξει - συνεπής με τη σοσιαλιστική θεωρία - ότι η αγάπη, η συμπάθεια και η καλοσύνη γεμίζουν τις καρδιές όλων των ανθρώπων. Επεζήτησε την επιστημονική επιβεβαίωση της πίστης του αυτής στα γραπτά του Σπινόζα και άλλων για ν' αποδείξει ότι ο συνεργατισμός αποδίδει. Προσπάθησε να πείσει ότι η σκέψη των δυτικών φιλοσόφων μετακινήθηκε προς μια ελευθεριακή σοσιαλιστική αντίληψη περί ανθρώπου και κοινωνίας και ότι η δυτική κοινωνία θα μπορούσε να ακολουθήσει τις ιδέες αυτές. Ο Ροδοκανάτης πίστευε ότι εάν θα μπορούσε να οδηγήσει στην παραδοχή των ιδεών αυτών από τους ανθρώπους του Μεξικού, έτσι όπως αυτός τις ερμήνευσε, τότε αυτές θα μπορούσαν

να παίζουν ρόλο-κλειδί προς ένα σοσιαλιστικό μέλλον. (Άποψη που εκφράστηκε στο «El Craneoscopio» και στο «Medula panteistica»).

Ο Ροδοκανάτης όπως και οι Ευρωπαίοι σύγχρονοί του, έγραφε πάντα και μιλούσε αόριστα για το πώς η μελλοντική του κοινωνία, η βασισμένη πάνω στους εθελοντικούς συνδέσμους, θα μπορούσε να οργανώσει την οικονομία. Επιχειρηματολογούσε συχνά πάνω στη βάση των ηθικών αρχών.

Κινητοποιούμενος από την εξαθλίωση και την ταλαιπωρία των κατώτερων τάξεων της πόλης ως αποτέλεσμα της αρχικής βιομηχανικής επανάστασης, ο Ροδοκανάτης είδε τη λύση στα προβλήματα της κοινωνίας σε συγγενικά μικρές, μη πολιτικές συνεργατικές κοινότητες, τυπικό χαρακτηριστικό του αναρχισμού στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Ο Ροδοκανάτης δεν αντιτάχθηκε στην τεχνολογική πρόοδο, αλλά βασίστηκε στην περιορισμένη και εμπειρική γνώση του για τη βιομηχανική επανάσταση, της οποίας, όμως, φοβόταν τα έσχατα αποτελέσματα πάνω στην ανθρώπινη κοινωνία, εκτός εάν η ανάπτυξή της ακολουθούσε άλλο μονοπάτι. Τελικά, συμπέρανε ότι ο άνθρωπος ήταν καλύτερα να προσαρμοσθεί σε μικρές κοινότητες εν είδει ομάδων συγγένειας, στις οποίες θα μπορούσαν να ακμάσουν η αλληλοβοήθεια και η ανθρώπινη ελεημοσύνη. (Ο Ροδοκανάτης ερμηνεύει εμπειριστικά την άποψη αυτή στην μπροσούρα του «Cartilla Socialista» καθώς και σε άρθρα του στο «El Socialista», ειδικά στο «Estudios de Filosofia Social»).

Ο Ροδοκανάτης φαινόταν μάλλον απροετοίμαστος να δεχθεί την πιθανότητα ότι, τόσο οι καπιταλιστές όσο και η εργατική τάξη του Μεξικού θα μπορούσαν να αποδεχθούν την ουτοπία του. Αλλά το αποτέλεσμα - όπως συνέβη και με αρκετούς αναρχικούς αδελφούς του στην Ευρώπη - ήταν ότι απέτυχε να καταπιαστεί με την αναγκαιότητα της δημιουργίας βιώσιμων μέσω επιβίωσης ή αυτοπροστασίας των συνεργαζόμενων κοινοτήτων στο Μεξικό του 19ου αιώνα και κατά τη διάρκεια των πρώτων αναπτυξιακών σταδίων τους και όταν αυτές, ίσως, έρχονταν σε άμεση αντιπαράθεση με τους υπάρχοντες κοινωνικοπολιτικούς θεσμούς. Το ύστερο στάδιο της ανάπτυξης απέδωσε καρπούς κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Πορφύριο Δίας. Η σκέψη του αυτή, σε συνδυασμό με την αντίθεσή του στη βίαιη επανάσταση, είχε ως αποτέλεσμα την αποτυχία του να βοηθήσει την προετοιμασία του μεξικανικού αναρχισμού για τέτοιου είδους ενδεχόμενα.

Μετά από αρκετά χρόνια δράσης, η αποτυχία του να εκπαιδεύσει το λαό και να επιφέρει τις επιθυμητές αλλαγές, οδήγησε αναμφίβολα σε μια αξιοσημείωτη απογοήτευση. Πάντως, η παρακμή της απήχησης των μελετών του κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880, η παύση των επαναστατικών του δραστηριοτήτων και η επιστροφή του στην Ευρώπη το 1886, πιθανόν να ήταν αποτελέσματα των κατασταλτικών μέτρων που πάρθηκαν από τον Δίας και την κυβέρνησή του, παρά της αίσθησης της απελπισίας ως αποτέλεσμα των αποτυχιών του.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1880, το καθεστώς Δίας διέλυσε το Congreso Nacional de Obreros Mexicanos (Εθνικό Κογκρέσο Μεξικανών Εργατών) - που υποστηριζόταν από το Ροδοκανάτη και το οποίο είχε, μάλιστα, συνδεθεί με την Αναρχική Ομοσπονδία του Ιούρα - προωθώντας και επιχορηγώντας έναν αυξανόμενο αριθμό ελεγχόμενων από την κυβέρνηση συνδικάτων, αλληλοβοηθητικών συνδέσμων και συνεργατικών - τσάκισε το αγροτικό επαναστατικό κίνημα και έκλεισε ή ανάγκασε ν' αλλάξουν πολιτική όλες οι εργατικές εφημερίδες στις οποίες έγραφε ο Ροδοκανάτης. Η κυβέρνηση χρησιμοποίησε ως αιτία την επαναστατική προπαγάνδα των εφημερίδων αυτών και τις θέσεις τους ενάντια στο κράτος. Αρκετοί συνεργάτες του Ροδοκανάτη συνελήφθησαν ή διέφυγαν. Ίσως, ως αποτέλεσμα αυτού του εκφοβισμού δημοσίευσε την τελευταία του μελέτη το 1885, μια φιλοσοφική διατριβή, στερημένη κάθε επαναστατικού περιεχομένου και κατευθυνόμενη περισσότερο προς τη λογοτεχνία και σε λίγο χρονικό διάστημα, το 1886, επέστρεψε στην Ευρώπη.

Όμως, ο Ροδοκανάτης, ο ειρηνιστής ακαδημαϊκός και θεωρητικός, είδε τις ιδέες του να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από την αρχή στους κόλπους του μεξικανικού αναρχικού κινήματος - του οποίου, άλλωστε, ήταν ένας από τους ιδρυτές - από νέους ανθρώπους λιγότερο μετριοπαθείς και περισσότερο κατευθυνόμενους από τη δράση. Η μπακουνικής έμπνευσης οργανωτική ομάδα «La Social», που ιδρύθηκε το 1865, αποτέλεσε ένα πρώιμο κεντρικό σημείο για τις δραστηριότητές τους. Δυστυχώς, εξαιτίας του ότι ήταν μια μυστική οργάνωση, λίγα είναι γνωστά για την «La

Social». Προφανώς, τα μέλη της, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1860, περιορίζονταν σε περίπου 12 τον αριθμό, οι περισσότεροι σπουδαστές. Η «La Social» κράτησε, πάντως, τον αριθμό των μελών της ένα καλά φυλαγμένο μυστικό και οι δραστηριότητές της παραμένουν άγνωστες. Επιπλέον, εξαιτίας της, κατά κάποιο τρόπο, κλειστής φύσης της, ο σκοπός των δραστηριοτήτων της οργάνωσης δεν έχουν ακόμα καταγραφεί. Ως αποτέλεσμα αυτού έχουν εξακριβωθεί μόνο οι ταυτότητες των περισσότερο επιφανών μελών της και μόνο κάποια από τα σχέδιά τους. (Πάντως, μια σύντομη περιγραφή για την «La Social» υπάρχει στο «El Hijo del Trabajo» στις 9 Μάη 1876). Αν και η «La Social» διαλύθηκε μετά από μερικά χρόνια (μέχρι το 1871, όταν και ανασυγκροτήθηκε), μερικά από τα αναρχικά μέλη της – ο Ροδοκανάτης, ο Φραντσίσκο Ζαλοκόστα, ο Σαντιάγκο Βιλανουέβα και ο Χερμενεγκίλδο Βιλλαβιγκένθιο – έπαιξαν αργότερα σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία του αγροτικού και εργατικού κινήματος των πόλεων του Μεξικού. Το μεγαλύτερο μέρος του κινήματος αυτού προσπάθησε να ορθολογικοποιήσει τις ανάγκες των Μεξικανών αγροτών, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τον πιστό υπερασπιστή της γαλλικής αγροτιάς, τον Προυντόν. Το εργατικό κίνημα των πόλεων, από την απαρχή του ακόμα, υιοθέτησε τους μυστικούς συνδέσμους του Μπακούνιν ως μέθοδο οργάνωσης.

Γεννημένος στο Ντουράνγκο τη 1η Μάρτη 1844, γιος ενός γραφιά του φιλελεύθερου στρατού του Ιγνάθιο Κομονφόρτ, ο Φραντσίσκο Ζαλοκόστα ακολούθησε τις νικηφόρες φιλελεύθερες δυνάμεις όταν αυτές εισήλθαν στην Πόλη του Μεξικού το 1854. Όταν πέθανε ο πατέρας του κατά τη διάρκεια των πολέμων της Reforma, στα τέλη της δεκαετίας του 1850, ο Φραντσίσκο έγινε ο κύριος μιας πλούσιας οικογένειας της Πόλης του Μεξικού. Παρακολούθησε ένα προπαρασκευαστικό σχολείο στην πρωτεύουσα και, αμέσως μετά, πριν πάρει το δίπλωμά του, έγινε μέλος μιας ομάδας σπουδαστών επηρεασμένων από το Ροδοκανάτη. Σε λίγο ο Ζαλοκόστα συμμετείχε σε θεωρητικές συζητήσεις όσον αφορά τη φύση του σοσιαλισμού και τις προτεινόμενες λύσεις του στις κοινωνικές αρρώστιες. Οι μελέτες του Ροδοκανάτη του χρησίμευσαν ως η απαραίτητη εισαγωγική ύλη. Αν και ο Ζαλοκόστα εγκατέλειψε σε λίγο το σχολείο για να εισαχθεί σε μια ιατρική σχολή, ήταν ένας από τους πιο φλογερούς μαθητές του Ροδοκανάτη – μια μαθητεία που τον οδήγησε στο να γίνει ένα από τα πιο αυθεντικά και περισσότερο δραστήρια μέλη της «La Social».

Ο Σαντιάγκο Βιλανουέβα, γεννημένος στην Πόλη του Μεξικού το Φλεβάρη του 1838, άρχισε να εργάζεται σε ένα ξυλουργικό εργαστήριο σε πολύ μικρή ηλικία, ώστε να ξεφύγει λίγο από τη φτώχεια που μάστιζε τους εργάτες γονείς του. Εξελίχθηκε σε μάστορα της δουλειάς. Το 1861 ο Βιλανουέβα τελείωσε κάποια μαθήματα τέχνης στην Ακαδημία Σαν Κάρλος, ενώ άρχισε να παρακολουθεί μαθήματα Ανατομίας σε μια ιατρική σχολή. Κατά την παραμονή του στη σχολή αυτή ήρθε σε επαφή με τον Ζαλοκόστα και διαμέσου αυτού με το Ροδοκανάτη. Την εποχή αυτή έπρεπε να ήταν μια αρκετά ενδιαφέρουσα φυσιογνωμία. Ο Ροδοκανάτης, σε γράμμα του προς τον Ζαλοκόστα στις 21 Μάρτη 1870, αναφερόταν σ' αυτόν ως «έναν μποέμικο τύπο νεαρού ελάχιστα αυτοπειθαρχημένου». Η ερμηνεία των Προυντόν και Μπακούνιν από το Ροδοκανάτη έλκυσε το Βιλανουέβα στις αναρχικές ιδέες, ώστε διέθεσε το υπόλοιπο της σύντομης ζωής του στην οργάνωση των εργατών των πόλεων και στην προπαγάνδα.

Ο Χερμενεγκίλδο Βιλλαβιγκένθιο γεννήθηκε στην Πόλη του Μεξικού το 1842 και παρακολούθησε, επίσης, μαθήματα στην ιατρική σχολή, όπου ήρθε σε επαφή με το Ροδοκανάτη διαμέσου του Ζαλοκόστα.

Στα τέλη του 1864 οι τρεις αυτοί σπουδαστές και κάποιοι άλλοι, άγνωστοι σε μας ακόμα και σήμερα, σχημάτισαν μια μικρή ομάδα και το Γενάρη του 1865 υιοθέτησαν το όνομα Grupo de Estudiantes Socialistas (Σοσιαλιστική Λέσχη Σπουδαστών). Αργότερα, τον ίδιο χρόνο, η ομάδα μετονομάστηκε σε La Social/Seccion Internationalista (Η Κοινωνική/Διεθνιστικό Τμήμα). (Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται σε ιστορικό άρθρο του Χοσέ Βαλαδές, με τίτλο «Sobre los origenes del movimiento obrero en Mexico» - «Για τις ρίζες του εργατικού κινήματος στο Μεξικό» - που δημοσιεύτηκε στην αναρχοσυνδικαλιστική εφημερίδα «La Protesta» του Μπουένος Αϊρες της Αργεντινής, τον Ιούνη του 1927). Το όνομα της οργάνωσης- εάν ήταν το πραγματικό - έδειχνε μια αισθηματική ένωση με την μπακουνική Α' Διεθνή.

Τον Οκτώβρη του 1864, καθοδηγούμενη από τον Βιλλανουέβα, η ομάδα ανέλαβε την πρώτη της αποστολή και αναδιοργάνωσε την πρώτη μεξικανική αλληλοβοηθητική οργάνωση La Sociedad Particular de Socorros Mutuos. Το Νοέμβρη του ίδιου χρόνου η ομάδα ανασυγκρότησε τη Sociedad Mutua del Ramo de Sastreria (Αλληλοβοηθητικό Σύνδεσμο Ραφτάδων), που είχε αδρανοποιηθεί δέκα χρόνια πριν. (Αυτό αναφέρεται στο «El Obrero International» στις 7 Σεπτέμβρη 1874 και στο «El Socialista» στις 25 Αυγούστου του 1872).

Οι εργάτες που έγιναν μέλη αυτών των νέων οργανώσεων έκλιναν προς έναν περισσότερο παθητικό τύπο αυτο-βοηθητικής και αλληλοβοηθητικής ομάδας που δεν υιοθετούσε ιδεολογικές υποχρεώσεις. Οι αυθεντικοί μεξικανικοί αλληλοβοηθητικοί σύνδεσμοι που σχηματίστηκαν κατά τη δεκαετία του 1850 ήταν κάτι λιγότερο από προσπάθειες συγκρότησης ομάδων με σχέδια για παροχή ασφαλειών ζωής επαρκών να καλύπτουν τα έξοδα κηδειών και να παρέχουν, επίσης, ιατρική φροντίδα σε αυτούς που είχαν ανάγκη. Αλλά οι πλήρεις ζήλου αυτοί σπουδαστές ενέπνευσαν τις επαναστατικές τους ιδέες στους εργάτες, ένα καθήκον που ήταν ευκολότερο να εκπληρωθεί εξαιτίας των άθλιων συνθηκών ζωής των εργατών. Οι σπουδαστές προώθησαν την ανάγκη για αλληλοβοηθητικές οργανώσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να απαιτήσουν άμεσες αυξήσεις μισθών και μείωση των εργασίμων ωρών και οι οποίες ως «οργανώσεις αντίστασης θα μπορούσαν να υπερασπισθούν τον εαυτό τους ενάντια στις επιθέσεις του κράτους και του καπιταλισμού».

Το Μάρτη του 1865 οι δύο αυτές νεοσχηματισθείσες οργανώσεις πήραν ένα μήνυμα από τους εργάτες υφαντουργίας των εργοστασίων Jan Idefonso της πόλης Τλαλνεπάντλα και στη La Colmena της Πόλης του Μεξικού, ότι ήθελαν να «οργανωθούν για να προασπίσουν τα συμφέροντά τους». (Αναφέρεται από τον Βαλαδές στο «Precursores del socialismo»). Οι δύο αλληλοβοηθητικές οργανώσεις εξέλεξαν τότε τους Ζαλοκόστα και Βιλλανουέβα ως αντιπροσώπους για να συναντηθούν με τους εργάτες. Η συνάντηση που ακολούθησε είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση της Sociedad Mutua del Ramo del Hilados y Tejidos del Valle de Mexico (Αλληλοβοηθητικός Σύνδεσμος του Κλάδου των Υφαντουργών και των Εργατών της Πεδιάδας του Μεξικού) που συμπεριλάμβανε μερικούς εργάτες και των δύο εργοστασίων.

Στις 15 Μάρτη 1865 αντιπρόσωποι των παλαιότερων αλληλοβοηθητικών οργανώσεων συνδέθηκαν με τους πρόσφατα οργανωμένους εργάτες καθώς και διάφορους άλλους εργαζόμενους των δύο εργοστασίων υφαντουργίας σ' ένα χορό όπου γιορτάστηκε η ίδρυση της νέας αλληλοβοηθητικής οργάνωσης. Στο χορό αυτό παραβρίσκονταν και οι ιδιοκτήτες των εργοστασίων. Οι δεύτεροι δεν γνώριζαν, μάλλον, τις προθέσεις των άρτι οργανωμένων εργατών τους και συμμετείχαν, επιδεικνύοντας καλή θέληση, για την αποφυγή πιθανών «κατακλυσμών». Οι ιστορικές συνέπειες της απόφασης των εργατών να οργανωθούν ήταν, όντως, φοβερές. Το εργοστάσιο του San Idefonso, αν και μεγάλο, εξαρτήθηκε από την τοπική κατανάλωση. Η ταραχή που προκλήθηκε από τη γαλλική εισβολή του 1862 και η συνεχής φιλελεύθερη αντίσταση μείωσαν τα κέρδη του και το Γενάρη του 1865 οι εργάτες έγιναν μάρτυρες μιας μείωσης του ήδη γελοίου μισθού τους σε ενάμισι real για κάθε γιάρδα ύλης που παρήγαγαν. Επιπλέον, πενήντα περίπου εργάτες έχασαν την εργασία τους σε μια προφανή κίνηση οικονομίας από τη διεύθυνση του εργοστασίου. Γι' αυτό, το πρατήριο του εργοστασίου (tienda de raya) δεν ελάττωσε τις τιμές του μετά τις μειώσεις των μισθών και απαίτησε το μεγαλύτερο μέρος των μισθών των εργατών για τον εαυτό του. Τότε οι ιδιοκτήτες αποφάσισαν να αυξήσουν τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας από τις 5 το πρωί μέχρι τις 6.40 το απόγευμα για τις γυναίκες και μέχρι τις 7.45 για τους άνδρες.

Στις 10 Ιούνη οι εργάτες του εργοστασίου άρχισαν να απέχουν από την εργασία τους. Την επόμενη μέρα οι συνάδελφοί τους του εργοστασίου La Colmena ακολούθησαν το παράδειγμά τους. Η πρώτη απεργία στη μεξικανική εργατική ιστορία είχε ήδη αρχίσει. Οι εργάτες, ελπίζοντας ίσως να κερδίσουν κυβερνητική προστασία, δημοσίευσαν ένα μικρό και παθητικό μανιφέστο που εξηγούσε την κατάσταση τους και το έστειλαν στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Μαξιμιλιάν. Η κυβέρνηση αντέδρασε με τη δημιουργία μιας gendarmeria imperial (αυτοκρατορικής ειδικής αστυνομικής δύναμης) στην Πόλη του Μεξικού και τα περίχωρά της, ενώ εξέδωσε μια διαταγή προς τον

αντιπρόσωπό της στην περιοχή να βοηθήσει τον ιδιοκτήτη του San Idefonso. (Ο συνολικός αριθμός της αστυνομικής δύναμης ήταν 182 άνδρες).

Στις 19 Ιούνη 1865 ο κυβερνητικός εκπρόσωπος E.Νουνιές, πήγε στο εργοστάσιο με ένα σώμα 25 περίπου ενόπλων. Κατά την άφιξή του αντιμετωπίστηκε από ένα αγριεμένο πλήθος και διέταξε τους άνδρες του να πυροβολήσουν, τραυματίζοντας αρκετούς απεργούς. Ο Νουνιές συνέλαβε 25 εργάτες και τους έθεσε υπό κράτηση στη φυλακή Tereji del Rio. Πριν την απελευθέρωσή τους, οι αρχές τους προειδοποίησαν ότι εάν επιστρέψουν στο San Idefonso θα πυροβοληθούν. Η πρώτη απεργία στη μακρά πάλη του μεξικανικού εργατικού κινήματος έληξε έτσι με μια απόλυτη ήττα.

Η προϊστορία των γεγονότων στην Γλαλνεπάντλα είναι σημαντική για να κατανοήσουμε τους λόγους της ανάπτυξης μαζικών εξεγέρσεων στο Μεξικό κατά τα μέσα του 19ου αιώνα. Κατά τη διάρκεια του όλου επεισοδίου, οι οργανωτικές προσπάθειες των αναρχικών, παρέμειναν ανεμπόδιστες από μια ιμπεριαλιστική κυβέρνηση απασχολημένη, προφανώς, με τους συνεχείς της αγώνες με τους φιλελεύθερους υπό τον Μπενίτο Σουάρεθ. Η πολιτική αστάθεια στο Μεξικό, η οποία ανέθρεψε τη μακρόχρονη περιφρόνηση για την κυβέρνηση, επέτρεψε για κάποιο χρονικό διάστημα την οργανωτική επιτυχία σε μια χούφτα αναρχικών ακτιβιστών. Επιπλέον, είναι ξεκάθαρο ότι οι εργάτες των εργοστασίων San Idefonso και La Colmena ανταποκρίθηκαν στην παρουσία των αναρχικών οργανωτών στους χώρους εργασίας τους, παραινώντας τους στις απεργιακές τους προσπάθειες, επειδή η γενικότερη οικονομική κρίση είχε επηρεάσει την παραγωγή και συνεισέφερε στην όξυνση των ήδη άθλιων εργασιακών συνθηκών στα εργοστάσια.

Σε μια προσπάθεια να επανέλθουν μετά την ήττα στην Γλαλνεπάντλα, ο Βιλλανουέβα και ο Βιλλαβιγκένθιο ακολούθησαν τις μακροχρονικές αρχές, δημιουργώντας μια νέα οργανωτική ομάδα, τη La Sociedad Artisana Industrial (Σύνδεσμος Βιομηχανικών Τεχνητών). Το όνομα αυτό προήλθε από μια παλαιά αλληλοβοηθητική οργάνωση που είχε δημιουργηθεί το 1857. Η Sociedad Artisana Industrial έγινε το πρωταρχικό κέντρο της αναρχικής δραστηριότητας και της εργατικής οργάνωσης των πόλεων για μεγάλες χρονικές περιόδους, στα τέλη των δεκαετιών 1860 και 1870. Τα μέλη της ήταν, αρχικά, χαράκτες, ζωγράφοι και γλύπτες, στους οποίους ο Βιλλανουέβα και ο Βιλλαβιγκένθιο, ακολουθώντας το παράδειγμα του Ροδοκανάτη, άρχισαν να διδάσκουν την προντονική φιλοσοφία.

Ενώ οι προσπάθειές του δεν βρήκαν ανταπόκριση στην Γλαλνεπάντλα, ο Ροδοκανάτης συνέχισε να επιμένει στο μακρόχρονο σχέδιό του για τις κοινοτικές αγροτικές αποικίες και το Γενάρη του 1865 άρχισε να εργάζεται πάνω στο σχέδιο αυτό στο Τσάλκο, στη νοτιοανατολική γωνιά του Μεξικού. Εξήγησε τον τελικό του σκοπό ως «την καταστροφή των σχέσεων μεταξύ του κράτους και του οικονομικού συστήματος, της αναδιοργάνωσης της ιδιοκτησίας, της κατάργησης της πολιτικής και των πολιτικών κομμάτων, της ολοκληρωτικής καταστροφής του φεουδαρχικού συστήματος και της αποστολής των αγροτικών μεταρρυθμιστικών νόμων. Αυτό είναι σοσιαλισμός και αυτό είναι που θέλουμε». (Στο άρθρο του «Lo que queremos»).

Ο Ροδοκανάτης ίδρυσε ένα σχολείο για αγρότες στο Τσάλκο που το ονόμασε La Escuela del Rayo y del Socialismo (Σχολείο του Φωτός και του Σοσιαλισμού). Το σχολείο αυτό, όπως φανερώνει και το όνομά του, ήταν αφιερωμένο στη διδασκαλία των αγροτών στη γραφή, στην ανάγνωση, στη ρητορική, στις μεθόδους οργάνωσης και στις ελευθεριακές σοσιαλιστικές ιδέες. Ο λόγος που επιλέχθηκε το Τσάλκο δεν είναι ξεκάθαρος, αλλά η πρόοδός του προωθήθηκε αρκετά, έτσι που ο Ζαλοκόστα, παρακινημένος προφανώς από την περιγραφή του Ροδοκανάτη για την κατάσταση, εγκατέλειψε την Πόλη του Μεξικού το Νοέμβρη του 1865 για να ενωθεί με το συνάδελφό του.

Η πασιφανής πρόθεση του Ροδοκανάτη, μέσω του προγράμματος σπουδών, ήταν να συγκροτήσει μορφωμένους σοσιαλιστές αγρότες, ικανούς για μια αποτελεσματική ρητορική και γνώση οργανωτικών μεθόδων. Ένας σπουδαστής με το όνομα Χούλιο Τσάβες Λοπέζ, προσέλκυσε την προσοχή του Ροδοκανάτη, που έγραψε στο Ζαλοκόστα γι' αυτόν: «...ανάμεσά τους είναι ένας νεαρός άνδρας, ο οποίος εργάζεται σε ένα αγρόκτημα κοντά στο Τεζκόκο. Έχει, ήδη, μάθει πώς να κάνει μια ομιλία με ικανοποιητικό βαθμό ευγλωττίας. Με έχει πληροφορήσει ότι είναι διατεθειμένος να κάνει μια ομιλία νιοθετώντας τις αρχές του σοσιαλισμού πολύ γρήγορα. (σ.σ.: Η πρόθεση του

Τσάβες ήταν να οργανώσει τους αγρότες στο αγρόκτημα όπου εργαζόταν ο ίδιος, κοντά στο Τεξκόκο). *Του είπα για σένα και μου είπε ότι θα κάνει μια προσπάθεια να σου γράψει. (σ.σ.: Ο Τσάβες μόλις τότε άρχισε να γράφει). Το όνομά του είναι Χούλιο Τσάβες».* (Από γράμμα του Ροδοκανάτη στον Ζαλοκόστα στις 3 Σεπτέμβρη 1865).

Ο Ζαλοκόστα έφτασε στο Τσάλκο το Νοέμβρη του 1865. Για τα επόμενα δύο χρόνια οι Ροδοκανάτης και Ζαλοκόστα εργάστηκαν μαζί στο σχολείο, στρατολογώντας και διδάσκοντας αγρότες. Η προυντονική αγροτική ιδεολογία αποδείχθηκε ότι περιείχε ένα συγκεκριμένο πρόταγμα. Οι αγρότες, ειδικά ο Τσάβες Λοπέζ, άρχισαν να υιοθετούν ακόμα και βίαιες ενέργειες για να κάνουν γνωστά τα παράπονά τους και να οργανώσουν την αγροτική τάξη στο Τσάλκο και τη γύρω περιοχή. Ο Ροδοκανάτης που, όπως είπαμε, φοβόταν τα αποτελέσματα της βίας, εγκατέλειψε το σχολείο το 1867 και επέστρεψε στην Πόλη του Μεξικού, όπου άρχισε να εργάζεται εκ νέου στο προπαρασκευαστικό σχολείο όπου εργαζόταν πριν. Αισθάνθηκε ότι είχε ολοκληρώσει το πρώτο στάδιο του σχεδίου του και ανέθεσε το σχολείο στο Ζαλοκόστα, τον άνθρωπο της δράσης, «επειδή το σχολείο δεν ήταν πλέον ένα τέτοιο, αλλά μια λέσχη por y para la libertad (από και για την ελευθερία)». (Από γράμμα του Ροδοκανάτη στον Ζαλοκόστα το Νοέμβρη του 1868).

Οι Ροδοκανάτης και Ζαλοκόστα επηρέασαν βαθύτατα τον Τσάβες Λοπέζ, ο οποίος επέδειξε τη μαστοριά του στα αναρχικά μαθήματα των μεντόρων του, όταν έγραφε: «...Είμαι κομμουνιστής σοσιαλιστής. Είμαι σοσιαλιστής, επειδή είμαι εχθρός όλων των κυβερνήσεων και είμαι κομμουνιστής, επειδή οι αδελφοί μου επιθυμούν να εργαστούν στη γη από κοινού». (Αναφέρεται στο Diaz Ramirez, «Arpunes Historicos» - «ιστορικές Σημειώσεις»).

Λίγο μετά την αναχώρηση του Ροδοκανάτη από το Τσάλκο, ο Λοπέζ διάλεξε μια μικρή ομάδα ακολουθητών και άρχισε να επιτίθεται στα αγροκτήματα στην περιοχή μεταξύ Τσάλκο και Τεξκόκο. Μέσα σε λίγους μήνες επέκτεινε τη δράση του νότια, στην περιοχή Μορέλος, αλλά και ανατολικά, στο Σαν Μαρτίν Τεξμελουκάν και δυτικά στο Τλαλπάν. Οι κυβερνητικές αρχές της περιοχής τον χαρακτήρισαν αρχικά ληστή, αλλά γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι οι δυνάμεις του αναπτύσσονταν συνεχώς και οι προθέσεις του υπερέβαιναν εκείνες μιας απλής ομάδας. Το Μάρτη του 1868 ο Αντόνιο Φλόρες, νομάρχης Τεξκόκο, προειδοποίησε την κυβέρνηση ότι «ο Χούλιο Τσάβες και η συμμορία του, που αποτελείται από κακούργους, δημιουργούν τεράστια προβλήματα, τόσα όσα και η κυβέρνηση. Στρατολογεί τους ιθαγενείς με υποσχέσεις για γη και αγροκτήματα. Οι επιτυχίες του είναι αυτές και, εάν δεν πάρετε ενεργητικά και βίαια μέτρα αμέσως, θα είναι πολύ αργά. Γνωρίζετε, φυσικά, ότι οι ιθαγενείς αποτελούν την τεράστια πλειοψηφία του πληθυσμού της επαρχίας. Μέχρι πρόσφατα δεν διακόπηκε το έργο μου σημαντικά, αλλά οι δυνάμεις των ανταρτών συνεχίζουν να αναπτύσσονται και, εάν δεν αντιμετωπιστούν γρήγορα και δυναμικά, θα υπερτερήσουν... Οι αντάρτες αυτοί έξω από το Τσάλκο έχουν κιόλας επιτεθεί στο Κοατεπέκ, στην Ακουάντλα και άλλα μέρη, στρατολογώντας κάθε φορά όλο και περισσότερα άτομα της ίδιας ιδεολογίας».

Το Μάρτη του 1868 πρόσθετες κυβερνητικές δυνάμεις κατέφθασαν στην περιοχή υπό τις διαταγές του στρατηγού Ραφαέλ Κουέγιαρ, ο οποίος εγκαινίασε μια εκστρατεία για να συνθλίψει τον Τσάβες Λοπέζ, στις αρχές του χρόνου, πριν το κίνημα του δεύτερου μπορέσει να δυναμώσει. Αλλά ο Κουέγιαρ συνειδητοποίησε γρήγορα ότι με το στράτευμα που διέθετε χρειαζόταν να αλλάξει τους αρχικούς του υπολογισμούς. Ανίκανος να εντοπίσει σ' ένα μέρος τον εχθρό του, ο Κουέγιαρ κάλεσε περισσότερα στρατεύματα, παραπονούμενος ότι η εξέγερση είχε μεταβληθεί σε μια πραγματική απειλή και ότι την βοηθούσαν παράνομα οι χωρικοί. Παρατήρησε επιπλέον, ότι οι αντάρτες είχαν αξιόλογη υποστήριξη και βοήθεια από το στρατηγό Μιγκουέλ Νεγκρέτε της Πουέμπλα, ενός γνωστού συνηγόρου της αγροτικής μεταρρύθμισης στο όνομα των χωριών (pueblos) και μακροχρόνιου αντιπάλου του τότε προέδρου Χουάρεζ. Καθώς ο αγώνας συνεχιζόταν, ο Κουέγιαρ εντόπισε τα χωριά αυτά που προσέφεραν τη βάση της δύναμης του Τσάβες Λοπέζ. Άρχισε έτσι μια, αμφισβητήσιμη από πολλούς, πολιτική «καμένης γης» στην περιοχή Τσάλκο-Τεξκόκο. Αλλά η εξέγερση συνεχίστηκε. Εξεγέρσεις στο Τσάλκο και στο Τλαλμανάλκο καταστάληκαν με αρκετές απώλειες σε ζωές.

Οι προσπάθειες της κυβέρνησης να καταστείλει την εξέγερση συνάντησαν αρκετά εμπόδια. Ο

νομάρχης Τεξκόκο παραπονέθηκε για την αυξανόμενη δύναμη της εξέγερσης, ενώ υποστήριξε ότι οι καταχρήσεις και θηριωδίες ενάντια στους αγρότες από το στρατό του Κουέγιαρ τους φέρνουν με το μέρος της εξέγερσης.

Τα παράπονα αυτά καθώς και η αποστολή περισσότερων στρατευμάτων για να μπει ένα γρηγορότερο τέλος στην εξέγερση, προκάλεσαν επίσης και μια κυβερνητική έρευνα για την όλη συμπεριφορά του Κουέγιαρ. Ο δικαστής Χοσέ Μαρία Αλμαράς προήδρευσε της υπόθεσης, αλλά απέτυχε να ξεσκεπάσει αυτό που ο ίδιος καθόρισε ως αξιοπιστία, αν και υπήρξαν διαμαρτυρίες ενάντια στις θηριωδίες του στρατού με συλλογή υπογραφών πολιτών στο Κοατεπέκ, στην Τσικολοαπάν και στην Ακουάντλα. Τις ομάδες αυτές των πολιτών, ο Κουέγιαρ τις κατηγόρησε ως συμπαθείς προς τον Τσάβες Λοπέζ, λέγοντας ότι ο νομάρχης Φλόρες ήταν αυτός που διέπραξε τις θηριωδίες. Κατηγορίες για διαφθορά, επίσης, βασάνιζαν και τις κυβερνητικές στρατιωτικές επιχειρήσεις ενάντια τους αντάρτες. Οι ισχυρισμοί αυτοί οδήγησαν στην κατηγορία ενάντια στον Κουέγιαρ ότι πολλά κυβερνητικά όπλα και πολεμοφόδια πουλήθηκαν σε ιδιοκτήτες αγροκτημάτων για προσωπικό του κέρδος. Αν και αυτόπτες μάρτυρες κατέθεσαν πιστοποιώντας τις κατηγορίες αυτές και ακολούθησε μια επισταμένη έρευνα, δεν έγινε απολύτως τίποτα.

Ο Κουέγιαρ, παρενοχλούμενος με τη βία από επαναστάτες αγρότες, από τη μια, καθώς και ντόπιους, από την άλλη, που διαμαρτυρήθηκαν για την τακτική του, επανέφερε το στρατιωτικό νόμο στην περιοχή και προχώρησε σε μαζικές συλλήψεις εκείνων των χωρικών που υποπευόταν ότι βοηθούσαν τον Τσάβες Λοπέζ. Αποφάσισε, επίσης, να απελάσει μεγάλο αριθμό πολιτών από την Ακουάντλα, το Τσάλκο και την Κοατεπέκ καθώς και από την πόλη του Τσικολοαπάν, στο Γιουκατάν. Για μια ακόμα φορά, ο Φλόρες διαφώνησε με τις δραστηριότητες του Κουέγιαρ και αυτή τη φορά η εθνική κυβέρνηση διαμήνυσε στον Κουέγιαρ ότι οι κρατούμενοι πρέπει να δικαστούν πρώτα σύμφωνα με το νόμο. Αλλά η κυβέρνηση άλλαξε τη στάση της λίγες μέρες αργότερα. Ο πρόεδρος Χουάρεζ και ο Ιγνάτιο Μεχία, υπουργός Πολέμου, αφού εξέτασαν τις διάφορες αναφορές, αποφάσισαν ότι ο Κουέγιαρ έπραξε ορθώς... Ο πολιτικός αρχηγός (jefe) του Τσάλκο (ο Κουέγιαρ), δήλωσε ότι οι κρατούμενοι είναι ένοχοι και πρέπει να σταλούν στο Γιουκατάν.

Ο Φλόρες και άλλοι συνέχισαν, πάντως, να απευθύνουν εκκλήσεις, επιμένοντας ότι αρκετοί απ' αυτούς που απελάθηκαν δεν είχαν καμία σχέση με την εξέγερση. Σε μια τελευταία έκκλησή τους είπαν ότι οι αναφορές των ερευνών ήταν άκυρες, επειδή ο δικαστής Αλμαράς, που είχε υποστηρίξει τις πράξεις του Κουέγιαρ, ήταν κάποιος τρίτος που αγνοούσε τις δηλώσεις των πολιτών, δεν καταλάβαινε το βάθος της σύγκρουσης και δεν ήταν σε θέση να γνωρίζει ότι ο κόσμος είχε πραγματικά υποφέρει. Η αντίθεσή τους στον Κουέγιαρ έφερε το χωριό Τσικολοαπάν σε κατάσταση πανικού. Μετά από διακοπή μερικών μηνών, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή το διάταγμα για τις απελάσεις και απηύθυνε περαιτέρω εκκλήσεις στην τοπική κυβέρνηση της Πολιτείας του Μεξικού. Με την τελική απόφαση δηλώθηκε ότι, «λόγω νέων στοιχείων», μερικοί από τους παραβάτες ίσως καταδικάζονταν μόνο σε φυλάκιση, αλλά ο πληθυσμός του Τσικολοαπάν που υποστήριζε τον Χούλιο Τσάβες Λοπέζ, θα απελαθεί στο Γιουκατάν από τον υπουργό Πολέμου. Ο Τσάβες Λοπέζ επέζησε από την εκστρατεία του Κουέγιαρ εναντίον του, το 1868, βλέποντας την υποστήριξη των χωρικών προς αυτόν και τη υπόθεσή του να ανεβαίνει. Στις αρχές του 1869 ταξίδεψε στην Πουέμπλα, όπου βρήκε μια αγροτική εξέγερση σε εξέλιξη και σε ένα στάδιο οξύτητας. Άρχισε να παιχνιδίζει με την ιδέα μιας γενικής ένοπλης εξέγερσης και ρώτησε το Ζαλοκόστα γι' αυτό για να δει τις αντιδράσεις του: «Ήρθα, τελικά, εδώ για να σου πω ότι υπάρχει μια μεγάλη δυσαρέσκεια ανάμεσα στα αδέρφια μας, επειδή οι στρατηγοί θέλουν να πάρουν τη γη τους. Τι πιστεύεις γι' αυτό, εάν κάνουμε μια σοσιαλιστική επανάσταση;». (Από γράμμα του Τσάβες Λοπέζ στον Ζαλοκόστα στις 13 Γενάρη του 1869).

Η αναφορά στους στρατηγούς, ή άλλους εξωτερικούς παράγοντες, που επιθυμούν να αρπάξουν τη γη, ήταν κατά τη διάρκεια του υπολοίπου της εποχής της Μεταρρύθμισης (Reforma) και μέχρι την επανάσταση του 1910, ένα συνεχές θέμα στην αγροτική πάλη. Πάντως, επειδή υπάρχει έλλειψη πληροφοριών, δεν είναι δυνατόν να υπολογίσουμε την έκταση κατάσχεσης της γης κατά τη

διάρκεια της Reforma. Αργότερα, κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων του καθεστώτος Δίας, η διαμάχη για την αγροτική γη ήταν θέμα διαλόγου στον αγροτικό Τύπο και, σε κάθε περίπτωση, είχε τις ρίζες της στην κατάσχεση της γης μιας τοπικής κοινότητας από έναν σφετεριστή γης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (Reforma).

Δύο μέρες πριν ο Τσάβες Λοπέζ παρουσιάσει τις ολοκληρωτικές του προσπάθειες για μια γενική αγροτική εξέγερση βρισκόταν κάπου ανάμεσα στο Τσάλκο και την Πουέμπλα στο μακρινό νοτιοανατολικό άκρο της Πολιτείας του Μεξικού. Γνώριζε ότι η πρόθεση της κυβέρνησης Χουάρεζ ήταν να υποτάξει το κίνημά του και συνειδητοποίησε τις λίγες ευκαιρίες για επιτυχία, αλλά παρέμεινε σταθερά προσηλωμένος στην υπόθεσή του: *«Είμαστε περικυκλωμένοι από ένα σύνταγμα στρατού, αλλά αυτό δεν είναι σπουδαίο. Ζήτω ο σοσιαλισμός! Ζήτω η ελευθερία!»*. (Από γράμμα του Τσάβες στον Ζαλοκόστα στις 18 Απρίλη 1869).

Η εξέγερση της οποίας ηγήθηκε ο Τσάβες Λοπέζ αντιπροσωπεύει ένα κρίσιμο σημείο καμπής στην ιστορία του μεξικανικού αγροτικού κινήματος. Σηματοδότησε μια παρέκκλιση που άρχισε από μερικές λεηλασίες και εξελίχθηκε σε μια εξέγερση. Για πρώτη φορά οι αγρότες εξέφρασαν άμεσους στόχους που ήταν αποτέλεσμα μιας ιδεολογικής κριτικής με στόχο τη μεξικανική κυβέρνηση. Οι λόγοι για τη διαμάχη του Τσάλκο ήσαν βαθιά ριζωμένοι στο παρελθόν. Πολύ πριν την άφιξη των ισπανών το 16ο αιώνα, η επαρχία του Τσάλκο ήταν ένα από τα πρωταρχικά κέντρα κατοίκησης στην κεντρική πεδιάδα του Μεξικό. Η μεγαλύτερη πόλη της (cabecera), το Τσάλκο, από άποψη πολιτικής σπουδαιότητας και πληθυσμού ερχόταν τρίτο μετά την Tenochtitlan - την πρωτεύουσα των αζτέκων - και το Τεξκόκο, μια πρωταρχική σύμμαχο των τελευταίων. Μετά την ισπανική παρείσφρηση το Τεξκόκο παρήκμασε γρήγορα και αντικαταστάθηκε από το Τσάλκο ως η δεύτερη στη σειρά ινδιάνικη πόλη της πεδιάδας. Σύμφωνα με στατιστικές της εποχής, το Τσάλκο διατήρησε και το μέγεθός του και την πολιτική του σπουδαιότητα, σχετικές με τους άλλους προ-κολομβιανούς αποικισμούς, εκτός από την Πόλη του Μεξικό, κατά τη διάρκεια της αποικιακής περιόδου. Ενώ το Τσάλκο διατήρησε τη σχετική του αυτή σπουδαιότητα, όπως και οι άλλοι ιθαγενείς αποικισμοί, αποδεκατίστηκε από τις επιδημίες του 16ου αιώνα. Η φυγή του πληθυσμού συντελέστηκε τόσο γρήγορα, κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του αιώνα αυτού, που η γη έμεινε ανενεργή γρηγορότερα από ό,τι θα μπορούσε να αναδιανεμηθεί ή απορροφηθεί από τις ισπανικές κατασχέσεις. Με τον ερχομό του 1600 το μεγαλύτερο μέρος της γης στην περιοχή του Τσάλκο είχε εγκαταλειφθεί. Ο ιθαγενής πληθυσμός ήταν απλώς αρκετά ολιγάριθμος ώστε να καλλιεργήσει αυτή την άδεια περιφέρεια. Η γεωργία του χωριού ήρθε για να αφιερωθεί όλο και περισσότερο στις συναφείς με τους αποικισμούς περιοχές. Οι επίσημοι των ινδιάνικων κωμοπόλεων κάτω από τις δικαστικές πιέσεις, την καθυστέρηση των μισθών και τη βαριά φορολογία, είτε πούλησαν είτε ενοικίασαν τις ιδιοκτησίες τους σε Ισπανούς, οι οποίες, σε κάθε περίπτωση, όταν υπήρχε άδεια γη, θα μπορούσαν να αποκτηθούν από αυτούς.

Με τον ερχομό του 18ου αιώνα η περιοχή του Τσάλκο χαρακτηριζόταν από την ύπαρξη αγροκτημάτων ιδιοκτησίας Ισπανών και κρεολών που κυριαρχούσαν στην ινδιάνικη κοινωνία της περιφέρειας. Τα μεγαλύτερα, δυναμικότερα και μεγαλύτερης διάρκειας αγροκτήματα δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου κοντά στο Τσάλκο, στο San Juando Dios και στην Ασουνθιόν. Η αύξηση των ισπανικής ιδιοκτησίας γαιών δεν πέρασε απαρατήρητη από τους ινδιάνους και, ακόμα κατά την πρώιμη αποικιακή περίοδο, οι χωρικοί κατέφευγαν στα δικαστήρια για να προασπίσουν τις εκτάσεις τους. Τα χωριά βρήκαν εξυπηρετικό το να διεκδικούν ένα καθεστώς κοινωνικής ιδιοκτησίας, ακόμα και όταν οι τίτλοι ιδιοκτησίας ήσαν δημοτικοί και ήταν ευκολότερο να εγγραφούν στα ισπανικά αρχεία, τα οποία κατέγραφαν πόλεις ως κυρίαρχες, αλλά δεν μπορούσαν να υποδείξουν τα ονόματα των κατόχων.

Κατ' αυτό τον τρόπο, με την έννοια της προστασίας, η κοινή ιδιοκτησία στη ζωή των χωριών μεγαλοποιήθηκε πέρα από αυτό που έπρεπε να είναι. Αυτή η τάση όσον αφορά τα ατομικά χωρικά δικαιώματα, έθεσε τη βάση για το ύστερο λαϊκό αγροτικό αίτημα, ότι, δηλαδή, το *municipio libre* (το πολιτικά ελεύθερο και οικονομικά ανεξάρτητο χωριό), πρέπει να αποτελέσει το θεμελιώδες πολιτικό και κοινωνικό τμήμα του έθνους. Αλλά παρ' όλη την επαγρύπνηση και την ενεργητική

τους αυτοάμυνα, τα χωριά δεν μπόρεσαν να κρατήσουν μακριά τους κατακτητές.

Το αποτέλεσμα στην περιοχή Τσάλκο - Ρίο Φρίο, στο ανατολικό Μορέλος και στη βορειοδυτική Πουέμπλα, ήταν η πρόωμη ανάδυση της περισσότερο πρωτόγονης μορφής της αγροτικής κοινωνικής διαμαρτυρίας, της κοινωνικής ληστείας. Η περιοχή κατακλύσθηκε από μικρούς «ληστρικούς στρατούς». Αυτό το κέντρο της ληστείας εξελίχθηκε αργότερα στον τόπο της ιδεολογικά οργανωμένης αγροτικής εξέγερσης.

Με το τέλος της αποικιακής εποχής η διαδικασία πώλησης της γης – δηλαδή των χωριών που είχαν περιέλθει σε φτώχεια – ήταν αξιοσημείωτη και η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε σε όλο το 19ο αιώνα. Επιπλέον, ο πληθυσμός των χωριών συνέχισε να επιστρέφει, κάτι που άρχισε στις αρχές του 19ου αιώνα.

Η εξέγερση των ιθαγενών πληθυσμών δημιούργησε νέες πιέσεις στα χωριά και τις λίγες εκτάσεις γης που παρέμεναν διαθέσιμες στους κατοίκους της. Το τέλος της αποικιακής περιόδου, πάντως, σηματοδότησε την εισαγωγή ενός ακόμα στοιχείου – της πολιτικής επανάστασης. Το πρόβλημα της διανομής της γης ήταν τώρα, για πρώτη φορά, ένα ανοιχτό ζήτημα στην εθνική πολιτική αρένα και θα μπορούσε στο εξής να παίζει ένα σημαντικό ρόλο. Στο Τσάλκο, εκτός από το πρόβλημα της αναδιανομής της γης, υπήρχε και το πρόβλημα του αυξημένου αριθμού φτωχών και άκληρων αγροτών στις περιοχές όπου σημειώθηκε η αγροτική ταραχή.

Το 1866 ο αυτοκράτορας Μαξιμιλιάν μεσολάβησε σε μια διαμάχη ανάμεσα σ' ένα από τα χωριά του Τσάλκο, το Χίκο και ενός τοπικού αγροκτήματος, επειδή το δεύτερο είχε αποκτήσει το περισσότερο μέρος της γης στην περιοχή και οι χωρικοί του Χίκο παραπονέθηκαν ότι δεν μπορούσαν να τραφούν εφόσον πλήρωναν παραδοσιακά ωφελήματα (φόρους) στον ιδιοκτήτη του αγροκτήματος.

Μια μεταγενέστερη παρόμοια περίπτωση στο χωριό Κοατεπέκ του Τσάλκο δείχνει τη διαμάχη που αναπτύχθηκε στο ύστερο μισό του 19ου αιώνα ανάμεσα στις φιλελεύθερες ιδέες και στη σωματειακή (συντεχνιακή) δομή της ιθαγενούς επαρχίας. Οι πολίτες του Κοατεπέκ έστειλαν ένα κείμενο με υπογραφές στον αυτοκράτορα: «...ήμασταν οι πρώτοι που έχασαν τη γη τους. Δεν συμμορφωνόμαστε με τους κανόνες του νόμου, επειδή δεν ξέρουμε πώς». Οι χωρικοί διεκδίκησαν την ιδιοκτησία της γης για πάνω από δύο αιώνες και απαίτησαν οι τοπικές αρχές να μην έχουν πλέον τον έλεγχο της γης του χωριού εξαιτίας της «προδοσίας» τους. Οι συνθήκες που αποτέλεσαν τη βάση της εξέγερσης του Τσάβες Λοπέζ είχαν ήδη δημιουργηθεί.

Στις 20 Απρίλη 1869 ο Τσάβες Λοπέζ δημοσίευσε το μανιφέστο του, καλώντας το μεξικανικό λαό στα όπλα ώστε να δημιουργήσει ένα νέο αγροτικό κίνημα και να αντισταθεί σε ό,τι αυτός περιέγραφε ως καταστολή από την πλευρά των ανώτερων τάξεων και την πολιτική τυραννία της κεντρικής κυβέρνησης. Το μανιφέστο ήταν ένα σημαντικό ντοκουμέντο στην ανάπτυξη της αγροτικής ιδέας, όχι μόνο επειδή εισήγαγε την ευρωπαϊκή σοσιαλιστική αντίληψη της ταξικής πάλης στο μεξικανικό αγροτικό κίνημα, αλλά ακόμα επειδή τοποθέτησε τις κακουχίες που άντεξαν οι αγρότες σε ένα ιστορικό πλαίσιο και κατονόμασε τους πραγματικούς ενόχους. Απηύθυνε ένα κάλεσμα για το σχηματισμό αυτόνομων αρχών διοίκησης στα χωριά σε αντικατάσταση της κυριαρχίας της εθνικής κυβέρνησης που ήταν διεφθαρμένη και συνεργάτης των τσιφλικάδων. Αυτή η αναρχικής υφής υποστήριξη του τοπικού δημοτικισμού ως η έσχατη απονομή δικαιοσύνης στην επαρχία είναι κάτι κοινό σε αρκετές αγροτικές επαναστάσεις.

Το ιδεολογικό περιεχόμενο του μανιφέστου ήταν, επίσης, σημαντικό εξαιτίας αυτών που συνεργάστηκαν για να το γράψουν. Ο Ροδοκανάτης, ένας Ευρωπαίος ιδεολόγος, συνεργαζόμενος με διάφορους κοινωνικούς επαναστάτες, άσκησε μια αξιοσημείωτη επίδραση πάνω στην αναπτυσσόμενη ιδεολογία του μεξικανικού αγροτικού κινήματος. Τις ιδέες του, τις οποίες δημοσίευαν οι εργατικές εφημερίδες και περιοδικά κατά τη διάρκεια του 1870, μπορούμε ακόμα

και να τις συναντήσουμε στα αισθήματα των μεταγενέστερων Ισπανών μπακουριστών που οργάνωσαν μεγάλους αριθμούς αγροτών στην Ανδαλουσία και την Καταλονία. Η επιτυχία της έκκλησης αυτής στη μεξικανική επαρχία δεν αποτελεί έκπληξη, δοσμένων των συνθηκών που επικρατούσαν. Το μανιφέστο εξέφρασε κατά κατηγορηματικό τρόπο το νέο τύπο της ιδεολογίας της ταξικής πάλης που αναδυόταν από την ολοένα αυξημένη απελπιστική κατάσταση του μεξικανικού αγροτικού κινήματος:

«Η ώρα της κατανόησης για τους ανθρώπους με καλή καρδιά έχει φτάσει. Η μέρα έχει έρθει για τους σκλάβους να ξεσηκωθούν καθώς ένας άνθρωπος απαιτεί τα δικαιώματά του που έχουν κλαπεί από τους ελάχιστους δυνατούς. Αδέλφια! Το κίνημα έχει έρθει να αποκαταστήσει την επαρχία, να ζητήσει εξηγήσεις από εκείνους που έχουν απαιτήσει τα πάντα από εμάς. Είναι η μέρα να επιβάλλουμε υποχρεώσεις πάνω σε αυτούς που σκέφτονται μόνο για τα δικά τους δικαιώματα... Αυτοί που έχουν κερδίσει εξαιτίας του φυσικού μας ηθικού και της διανοητικής ανικανότητας, ονομάζονται latifundistas, terratenientes ή haciedados (σ.σ.: τσιφλικάδες, μεγαλοκτηματίες). Όσοι από εμάς έχουν αφήσει όλους αυτούς να αρπάζουν ό,τι ανήκει σε μας κατά παθητικό τρόπο, ονομάζονται εργάτες, προλετάριοι ή reones (σ.σ.: εργάτες). Εμείς οι reones, λοιπόν, έχουμε δώσει τη ζωή μας και όλο μας το ενδιαφέρον για τους haciedados και αυτοί μας έχουν μεταβάλλει σε αντικείμενα των μεγάλων τους καταχρήσεων, έχοντας δημιουργήσει ένα σύστημα εκμετάλλευσης, με το οποίο εννοείται ότι διαφοροποιούμαστε και με το οποίο μας αρνούνται τις πιο απλές απολαύσεις της ζωής. Πώς λειτουργεί αυτό το σύστημα εκμετάλλευσης; Είναι ένα σύστημα που αφιερώνεται αποκλειστικά στην καταστροφή της ύπαρξης των εργατών. Οι γονείς μας ανήκαν στην hacienda εκμισθωμένοι με ένα real (σ.σ.: το τότε νόμισμα του Μεξικού) για μια εργατική μέρα. Και δεν ήταν δυνατόν να επιβιώσουν με αυτά τα χρήματα, επειδή στις αποθήκες των haciendas οι μεγαλοκτηματίες πουλούσαν τα αγαθά τους σε πληθωριστικές τιμές. Πολύ πιο ακριβά από ό,τι το κόστος των αγαθών που μήνα με το μήνα και χρόνο με το χρόνο τα παρασκευάζαμε με το χέρι. Το κόστος αυτών των αποθηκών δημιούργησε χρέη που καταλογίστηκαν στους γονείς μας. Πώς θα μπορούσαν αυτοί να ξεπληρώσουν υπέρογκα χρέη σαν αυτά όταν δεν κέρδιζαν περισσότερα από ένα μίζερο real για μιας μέρας εργασία; Όταν ήρθαμε στον κόσμο αυτό, ήρθαμε πρόσωπο με πρόσωπο με τα χρέη αυτά των γονιών μας τα οποία πέρασαν έπειτα σε μας. Με τον τρόπο αυτό γίναμε σκλάβοι και υποχρεωθήκαμε να συνεχίσουμε να εργαζόμαστε στο ίδιο μέρος, κάτω από το ίδιο σύστημα, με την πρόφαση ότι πληρώνουμε τα τώρα περίφημα χρέη. Αλλά οι μισθοί μας δεν αυξήθηκαν ποτέ, ούτε και μας έγινε ποτέ κάποια πίστωση και βρεθήκαμε στην ίδια κατάσταση όπως και οι γονείς μας. Και ποιος είναι αυτός που έχει συντελέσει ώστε να μας κρατήσει άφωνους, ταπεινωμένους, σε κατάσταση άγνοιας και σκλαβιάς; Η Εκκλησία, ειδικά η Εκκλησία... Οι υποκριτικοί της ιεραπόστολοι... οι καλόγεροι που λένε ότι όλα είναι μάτια... Ας αφήσουμε τη θρησκεία να βασιλεύει, αλλά ποτέ την Εκκλησία κι ακόμα λιγότερο τους επισκόπους... Εάν οι επίσκοποι είναι κακοί, τότε το ίδιο είναι και όλοι αυτοί οι άνθρωποι που δίνουν διαταγές. Τι μπορούμε να πούμε γι' αυτό που ονομάζεται κυβέρνηση και το οποίο είναι στην πραγματικότητα τυραννία; Πού είναι η καλή κυβέρνηση; ...

Οι hacendados είναι οι δυνατοί εκείνοι άνθρωποι που στηρίζονται στο στρατό και που αυτός τους συντηρεί ώστε να εξασφαλίσουν τις ιδιοκτησίες τους. Όλοι αυτοί απαιτούν την κατοχή οποιωνδήποτε τοποθεσιών, είναι κάτι που επιθυμούν και το έχουν καταφέρει χωρίς αποτελεσματικές διαμαρτυρίες. Τι θέλουμε; ... Θέλουμε τη γη να την καλλιεργούμε εν ειρήνη και να τη θερίζουμε σε κατάσταση ηρεμίας, να εγκαταλείψουμε το σύστημα της εκμετάλλευσης και να δώσουμε ελευθερία σε όλους, ώστε αυτοί να εργάζονται εκεί που μπορούν καλύτερα να κατοικήσουν χωρίς να πρέπει να πληρώσουν φόρο, να δώσουμε στον κόσμο την ελευθερία να επανενωθεί με βάση όποιο τρόπο νομίζει πιο εξυπηρετικό, δημιουργώντας μεγάλες ή μικρές αγροτικές κοινότητες που θα στέκονται πάντα φρουροί της κοινής άμυνας, χωρίς την ανάγκη εξωτερικών παραγόντων που διατάζουν και τιμωρούν. Σύντροφοι Μεξικανοί! Αυτή είναι η απλή αλήθεια, που μπορούμε να κερδίσουμε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ώστε να φέρουμε το θρίαμβο της ελευθερίας. Ίσως μας καταδιώξουν, ίσως και να μας

πυροβολήσουν ανηλεώς, αλλά δεν είναι αυτό το σημαντικό, επειδή έχουμε το όνειρο. Ποια επιλογή έχουμε για τη ζωή μας; Ο θάνατος είναι καλύτερος από τη διαίονιση της καταστολή και της μιζέριας. Ως φιλελεύθεροι αρνούμαστε την καταστολή. Ως σοσιαλιστές είναι κάτι που μας τραυματίζει. Ως άνθρωποι την κατηγορούμε. Κατάργηση της κυβέρνησης, κατάργηση της εκμετάλλευσης! Θέλουμε γη, θέλουμε τάξη, θέλουμε ελευθερία. Πρέπει να απελευθερωθούμε από κάθε μιζέρια. Χρειαζόμαστε ειρήνη και σταθερότητα. Τελικά, αυτό που χρειαζόμαστε είναι η δημιουργία ενός κοινωνικού συμβολαίου ανάμεσα στους ανθρώπους βασισμένου στον αλληλοσεβασμό. Ζήτω ο σοσιαλισμός! Ζήτω η ελευθερία!».

(Ο πλήρης τίτλος του μανιφέστου αυτού ήταν «Manifiesto a todos los oprimidos y pobres de Mexico y del universo» - «Μανιφέστο όλων των καταπιεσμένων και των φτωχών του Μεξικού και της οικουμένης», Τσάλκο 20 Απρίλη 1869).

Οι αναρχικοί συνάντησαν αόρητα εμπόδια στην προσπάθειά τους να επιτύχουν τους ιδεολογικούς στόχους που εξέφραζε το μανιφέστο. Τα στρατεύματα του Κουέγιαρ έκαναν την έκπληξη και συνέλαβαν τον Τσάβες Λοπέζ χωρίς ούτε μια μάχη, λίγο μετά τη δημοσίευση του μανιφέστου του. Πάντως, λίγες μέρες αργότερα, οι αγρότες φίλοι του επιτέθηκαν στους στρατιώτες που τον κρατούσαν. Ο Τσάβες απέδρασε και με τους συντρόφους του κατέφυγε στους γειτονικούς λόφους απ' όπου άρχισε μια επιτυχή αύξηση του αριθμού των αγροτών που τον ακολουθούσαν. Οι προειδοποιήσεις του Αντόνιο Φλόρες, νομάρχη Τεξκόκο, έμελλε να αποδειχθούν αληθινές. Μετά από μια επιτυχή στρατολογία, οι εξεγερμένοι βάδισαν με επιτυχία ενάντια στην πόλη και στο αγρόκτημα του Σαν Μαρτίν Τεξμελοκάν, που βρισκόταν στον κύριο δρόμο Τσάλκο-Πουέμπλα. Τα ομοσπονδιακά στρατεύματα εγκατέλειψαν τις θέσεις και τα όπλα τους πανικοβλημένα. Ο Τσάβες Λοπέζ συγκέντρωσε όλα τα χρήματα που μπόρεσε να βρει την πόλη και τότε ήταν που εισήγαγε κάτι καινούργιο, που ακολουθήθηκε κατά κόρον στις κατοπινές εξεγέρσεις, το κάψιμο των δημοτικών αρχείων.

Μετά την ανάγνωση του μανιφέστου του και την εκλαϊκευση της ιδεολογίας του, συγκέντρωσε περισσότερους ακολουθητές και αναδιοργάνωσε το στρατό του και τότε βάδισε προς την πόλη Απιζάκο της Γλαξκάλα και, για μια ακόμα φορά, κατατρόπωσε την εκεί φρουρά, έκαψε τα δημοτικά αρχεία και συγκέντρωσε τα διαθέσιμα χρηματικά ποσά και όπλα. Εκεί συνειδητοποίησε ότι το κίνημά του χρειαζόταν μια πλατιά βάση υποστήριξης για να πετύχει. Μ' αυτό κατά νου, έστειλε το συνεργάτη του Ανσέλμο Γκομέζ, με ένα σώμα 50 ανδρών βόρεια, στο κρατίδιο του Hidalgo, για να ξεσηκώσει την εκεί επαρχία. Ο Τσάβες ακολούθησε με το «στρατό» του, που αριθμούσε τώρα 500 περίπου φτωχά οπλισμένους άνδρες.

Καθώς προχωρούσε συνέχισε τις προσπάθειές του για να κερδίσει την υποστήριξη του λαού της επαρχίας, με την ανάγνωση και εκλαϊκευση του μανιφέστου του. Εξέθεσε ακόμα και την πρακτική εφαρμογή του μανιφέστου αυτού, με την κατάσχεση των αγροκτημάτων και την αναδιανομή της γης στους αγρότες. Στο δρόμο προς το βορρά επέδειξε αξιοσημείωτες στρατιωτικές ικανότητες με το να αποφεύγει τις κύριες δυνάμεις του Κουέγιαρ. Αν και ο Τσάβες Λοπέζ συνέχισε να κάνει νέες στρατολογίες, να πυρπολεί δημοτικά αρχεία και να κατάσχει αξιοσημείωτα χρηματικά ποσά, απέτυχε, όμως, στις προσπάθειές του να επιτάξει αποτελεσματικό αριθμό όπλων, μια αποτυχία η οποία θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί.

Το σώμα υπό τον Ανσέλμο Γκομέζ είχε και αυτό επιτυχίες σε νέες στρατολογήσεις. Στις 11 Ιούνη όταν εισέβαλε και κατέλαβε την πόλη Chinotepac στη Βέρα Κρουζ αριθμούσε 150 άνδρες. Ο κυβερνητικός αρχηγός της Chinotepac προκάλεσε και οργάνωσε την αντίδραση των ευημερών στοιχείων της κοινωνίας ενάντια στην ιδεολογία του Τσάβες Λοπέζ και τον ποικιλόχρωμο στρατό του, πληροφορώντας τον υπουργό Πολέμου ότι «ο ληστής Ανσέλμο Γκομέζ, επικεφαλής 150 ανδρών, κατέλαβε την πόλη και άρχισε να προβαίνει σε κάθε είδους δραστηριότητα ενάντια στην

ιδιωτική ιδιοκτησία, ενώ διαδίδει στον κόσμο την άρνησή του να αναγνωρίσει κάθε μορφή κυβέρνησης».

Ο Τσάβες Λοπέζ, στο μεταξύ, είχε μετακινηθεί, περνώντας από την ιδιαίτερη πατρίδα του Τεξκόκο, προς τη μεγάλη πόλη Ακτοπάν, που βρισκόταν 17 μίλια βορειοδυτικά της Πατσούκα. Εκεί δημιούργησε ένα στρατόπεδο και άρχισε να προετοιμάζει μια επίθεση, αλλά ομοσπονδιακά στρατεύματα τον αιφνιδίασαν και αιχμαλώτισαν τον φτωχά οπλισμένο και εκπαιδευμένο «στρατό» του, πριν αυτός αρχίσει την επίθεσή του στην πόλη. Τα ομοσπονδιακά στρατεύματα συνέλαβαν τον Τσάβες και τον μετέφεραν στο Ακτοπάν. Αφού εξακριβώθηκε ότι οι ήδη διασκορπισμένοι οπαδοί του δεν αποτελούσαν πλέον απειλή, τον έστειλαν στο Τσάλκο, όπου η κυβέρνηση του Μπενίτο Χουάρες διέταξε να εκτελεστεί από απόσπασμα στην αυλή του Escuela del Rayo del Socialismo το πρωί της 1ης Σεπτεμβρίου 1869. Σε μια σύντομη περίληψη του επεισοδίου αυτού αναφέρεται ότι ο Τσάβες Λοπέζ κραύγασε «Ζήτω ο σοσιαλισμός», μόλις το απόσπασμα πήρε τη διαταγή να τον πυροβολήσει. Η τύχη του Ανσέλμο Γκομέζ και του σώματός του που εισέβαλε στο κρατίδιο της Βέρα Κρουζ είναι άγνωστη.

Έλληνες ιστορικοί αναφέρουν ότι με την καταστολή της εξέγερσης και την εκτέλεση του Τσάβες, συνελήφθη και ο Ροδοκανάτης και καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά του δόθηκε χάρη, πληροφορίες που, όμως, δεν επιβεβαιώνονται από τον John Hart.

Μια σημαντική πλευρά του κινήματος του Τσάβες Λοπέζ ήταν η συνειδητή εκτίμηση που έτρεφαν γι' αυτό οι αγρότες, οι οποίοι υπέφεραν από κοινωνικές και άλλες αρρώστιες. Οι προηγούμενες «αγροτικές εξεγέρσεις» είχαν καθοδηγηθεί από μορφωμένους φιλελεύθερους και οικονομικά και στρατιωτικά ευημερούντες αρχηγούς, οι οποίοι δημοσίευσαν «σχέδια» ή ήσαν γνήσιες αγροτικές εξεγέρσεις που άρθρωσαν ένα ξεκάθαρο λόγο και κατέσχεσαν αγροκτήματα. Με την άφιξη του Τσάβες Λοπέζ και της εξέγερσής του, συναντάμε στο Μεξικό για πρώτη φορά ένα αγροτικό κίνημα, το οποίο προσπάθησε να προωθήσει την ιδέα της δημιουργίας *«αγροτικών κοινοτήτων οι οποίες θα μπορούσαν να σταθούν άγρυπνες για την κοινή άμυνα, χωρίς την ανάγκη εξωτερικών παραγόντων που δίνουν διαταγές και επιβάλλουν τιμωρίες»*. (Αναφέρεται στο Μανιφέστο του Τσάβες Λοπέζ). Οι αγροτικές εξεγέρσεις που είχαν την καταγωγή τους από την ίδια περιοχή κατά τις δεκαετίες 1870 και 1880, συνέχισαν την ίδια πολιτική μ' αυτή του Τσάβες Λοπέζ. Το κάλεσμα για «αγροτικές κοινότητες» κατέστησε το ελεύθερο αυτοδιοικούμενο χωριό (*municipio libre*) μια μόνιμη φράση στο αγροτικό λεξιλόγιο κατά τη δεκαετία του 1870, κάτι που με το ερχομό του 20ού αιώνα, ο επονομαζόμενος «πρώτος αρχηγός της επανάστασης» Βενουστιάνο Γκαρράντσα, στο λόγο του στη Συνταγματική Συνέλευση στο Queretaro το 1916, εγγυήθηκε, σε μια προσπάθεια να κερδίσει αντιπροσώπους για να υποστηρίξουν το πρόγραμμά του, ώστε να δώσει στο *municipio libre* όλη του την υποστήριξη ως την «πολιτική» και «οικονομική» βάση μιας ελεύθερης κυβέρνησης. Το εάν ή όχι ο Ροδοκανάτης προσδοκούσε το σχολείο του Τσάλκο να μεταβληθεί στο αρχικό σημείο εκκίνησης για μια βίαιη αγροτική επανάσταση δεν είναι ξεκάθαρο. Όμως, δεν θα ήθελε να πάρει μέρος σε βίαιες πράξεις όποτε αυτές ξεσπούσαν. Ίδρυσε κατά βάση το σχολείο αυτό, για να προετοιμάσει το δρόμο της δημιουργίας αγροτικών κοινοτήτων βασισμένων στην κοινοκτημοσύνη και διάλεξε σκόπιμα την περιοχή αυτή η οποία διέθετε μια παραδοσιακή αγροτική αντίσταση ενάντια στους μεγαλοϊδιοκτήτες. Όταν ο Ροδοκανάτης είδε τον επαναστατημένο Τσάβες Λοπέζ του έδωσε κουράγιο. Ο δάσκαλος περίμενε, χωρίς αμφιβολίες, ότι *«θα υπήρχαν φασαρίες και προβλήματα όταν εγκατέλειπε το σχολείο, επειδή παρατήρησε ότι είχε μεταβληθεί σε μια ομάδα αποφασισμένων να αναλάβουν δράση ανθρώπων ώστε να επιτύχουν την «ελευθερία»*. (Από γράμμα του Ροδοκανάτη στον Ζαλοκόστα το Νοέμβριο του 1868) Σε μια κρίσιμη στιγμή, τοποθέτησε τον Ζαλοκόστα υπεύθυνο. Ο Ζαλοκόστα, ο οποίος επεδείκνυε μια τάση προς τη βία, επηρέασε αρκετά τον Τσάβες Λοπέζ και τον βοήθησε να επιταχύνει τη ροή των γεγονότων στο Τσάλκο. Ο Ροδοκανάτης επέστρεψε στην Πόλη του Μεξικού, όπου, για μια ακόμα, φορά άρχισε να

εργάζεται, ανάμεσα στους πρώην συντρόφους στη «La Social». Αλλά ο ρόλος της κεντρικής φυσιογνωμίας του μεξικανικού σοσιαλισμού είχε πλέον περάσει στο Σαντιάγο Βιλλανουέβα και άλλους, ο οποίος, κατά την απουσία του Ροδοκανάτη, είχε αρχίσει, με αρκετή επιτυχία, να οργανώνει τους εργάτες της πόλης που σχημάτιζαν εργατικά συμβούλια. Αν και ο Ροδοκανάτης συνέχισε να παίζει έναν εξέχοντα ρόλο, η «ηγεσία» του κινήματος πέρασε σταδιακά σε νεότερους και περισσότερο δυναμικούς ανθρώπους.

Ο Μ. Genofonte γράφει ότι το 1869 συγκροτήθηκε στην Πόλη του Μεξικού μια ομάδα με το όνομα «Προλεταριακός Κύκλος», η οποία το 1870 εξελίχτηκε στον «Μεγάλο Κύκλο των εργατών του Μεξικού», υπό την άμεση επιρροή του Ροδοκανάτη και των συντρόφων του. Το 1876 ένα εργατικό συνέδριο υιοθέτησε, ανάμεσα στα άλλα, αρκετές από τις βασικές αναρχικές αρχές, αλλά η πραγματική και περισσότερο συστηματική αναρχική δράση άρχισε στις αρχές του 20ού αιώνα με τους αδελφούς Μαχόν.

Πάντως, το 1879 ο Ροδοκανάτης προσχώρησε στη θρησκευτική αίρεση των μορμόνων και, μάλιστα, βαφτίστηκε από έναν απόστολο με το όνομα Μουσή Θάτσερ και έγινε πρόεδρος του παραρτήματος της αίρεσης στο Μεξικό. Αλλά μετά από ένα χρόνο αποχώρησε γιατί οι ελευθεριακές σοσιαλιστικές του ιδέες απορρίφθηκαν από τους επικεφαλείς της αίρεσης. Το 1886 ο Πλωτίνος Ροδοκανάτης επέστρεψε στην Ευρώπη, όπως γράφει και ο Hart - αλλά είναι άγνωστο πού - μετά το θάνατο του στενότερου συντρόφου και συνεργάτη του Φραντσίσκο Ζαλοκόστα, κατά τη διάρκεια της μεγάλης αγροτικής εξέγερσης στο κεντρικό Μεξικό, το 1878-1884. Την εξέγερση αυτή είχε οργανώσει η Gran Comite Central Comunero, στην οποία συμμετείχαν αρκετοί αναρχικοί της εποχής.

Οι ισπανόφωνοι ιστορικοί δεν αναφέρουν για επιστροφή του Ροδοκανάτη στην Ευρώπη και λένε ότι αυτός πέθανε το 1885 ή το 1886.

Παράρτημα Β

Ο Παύλος Αργυριάδης

Μια σημαντική μορφή του επαναστατικού κινήματος. Γεννήθηκε στις 15 Αυγούστου 1849, στην Καστοριά, αλλά οι γονείς του εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Κατόπιν εγκαταστάθηκε στο Παρίσι όπου σπούδασε Νομικά, ερχόμενος ταυτόχρονα σε επαφή με τις επαναστατικές ιδέες, μιας και από μικρός ήταν πνεύμα ανήσυχο και ερευνητικό. Δεν βρήκε κάτι που να τον ενθουσίαζε, τόσο στο Ρωμαϊκό Δίκαιο όσο και στον Ναπολεόντειο Κώδικα. Ασχολήθηκε αρχικά με τη δημοσιογραφία που, αργότερα, τη συνδύασε με τη δικηγορία. Όταν ξέσπασαν τα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας ήταν ήδη αρκετά γνωστός στους επαναστατικούς κύκλους και εκλέχθηκε μέλος της Κεντρικής Επαναστατικής Επιτροπής.

Η κοσμογονία της Παρισινής Κομμούνας τον συνεπήρε σε τέτοιο βαθμό και συνετέλεσε καταλυτικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και των ιδεών του. Με τεράστια εγκυκλοπαιδική μόρφωση και θεωρητική κατάρτιση και με το χάρισμα της ομιλίας μπροστά σε οποιοδήποτε ακροατήριο, έκανε ορμητικά την εμφάνισή του στο αναρχικό και σοσιαλιστικό κίνημα του Παρισιού. Υπεράσπισε αρκετούς αναρχικούς και σοσιαλιστές στα διάφορα δικαστήρια και ποτέ με αμοιβή.

Ο Κομπέλ Μορέλ έγραψε στη Σοσιαλιστική Εγκυκλοπαίδεια: «...Ο Αργυριάδης είναι ένας από τους πρώτους δικηγόρους που έθεσαν την επιστήμη τους στη διάθεση όλων των καταδιωκόμενων για τις επαναστατικές τους ιδέες».

Η δραστηριότητά του επεκτάθηκε και στον τότε «ελλαδικό» χώρο. Με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε στο Παρίσι, ο Διεθνής Σύνδεσμος Βαλκανικής Ομοσπονδίας, που στην Ελλάδα είχε ως τμήμα του τον Ελληνικό Σύλλογο Βαλκανικής Ομοσπονδίας, μια οργάνωση με σκοπό την ανάδειξη του Βαλκανικού Ζητήματος σε όλες του τις πλευρές και να παροτρύνει τους λαούς των Βαλκανίων στην άμεση ένωση και αδελφοποίησή τους, κάτι που είχαν αποπειραθεί να πετύχουν στο παρελθόν, τόσο ο Ρήγας Φεραίος Βελεστινλής όσο και ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος.

Το 1894, ο Παύλος Αργυριάδης ήταν ο βασικός ομιλητής στο συνέδριο του Συνδέσμου. Φαίνεται ότι ο Σύλλογος αυτός προσπάθησε να αναμιχθεί στο λεγόμενο Μακεδονικό Ζήτημα. Έγραψε ο Π. Αργυριάδης στο τεύχος του 1896 του «Almanac de la Question Sociale»: «...Η σημερινή Μακεδονία είναι μία από τις Ευρωπαϊκές επαρχίες της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Συνορεύει νότια με την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μεσόγειο, ανατολικά με τη Θράκη και τη Μεσόγειο, βόρεια με το όρος Αίμος, τη Βουλγαρία και τη Σερβία και με την Αλβανία στα δυτικά... Η Μακεδονία, καθώς είναι η πατρίδα δύο από τις πιο σπουδαίες προσωπικότητες του Αρχαίου Κόσμου – του Αριστοτέλη και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο οποίος κατέκτησε τον κόσμο, πρέπει να επανακτήσει την

ανεξαρτησία και αυτονομία της. Και εάν άρχιζε μια τέτοια Μακεδονική αυτονομία στην περιοχή αυτή σε δέκα μόνο χρόνια, θα αποτελούσε ένα επίγειο παράδεισο στον κόσμο... Τα μικρά κράτη - το Ελληνικό, η Βουλγαρία και το Σερβικό - αγωνίζονται για την κατάκτηση της Μακεδονίας, χρησιμοποιώντας όλα τα είδη των αποδείξεων - σωβινιστικών και ιστορικών - που έχουν εφεύρει για να υποστηρίξουν τα συμφέροντά τους, ενώ κανένας δεν φαίνεται να συνειδητοποιεί ότι εάν η ιστορική αλήθεια γινόταν σεβαστή, η Μακεδονία μάλλον θα πρέπει να περιλαμβάνει όλες αυτές τις χώρες, οι οποίες θέλουν να την καταβροχθίσουν, από τη στιγμή που κάποτε τις κυβερνούσε και τις εξουσίαζε από μόνη της... Οι Μακεδόνες δεν θέλουν τα χαϊδέματα αυτά που τους συνθλίβουν. Θέλουν να παραμείνουν Μακεδόνες χωρίς οποιοδήποτε άλλο επίθετο, φυλάσσοντας από μόνοι τους της όμορφη Μακεδονία τους...»

Το 1866, ο Αργυριάδης εξέδωσε το περιοδικό «Almanac de la Question Sociale» («Ημερολόγιο του Κοινωνικού Ζητήματος»), που κυκλοφορούσε μέχρι το θάνατό του και αποτέλεσε το μεγαλύτερο συγγραφικό του έργο. Στο περιοδικό αυτό όλα τα ζητήματα εξετάζονταν κάτω από την αναρχική και επαναστατική θεώρηση, ενώ περιείχε και αξιόλογες πληροφορίες για το τότε αναρχικό κίνημα της Γαλλίας, αλλά και ανταποκρίσεις από όσες χώρες ο Αργυριάδης είχε επαφές. Στη δεκαετία του 1890, στο περιοδικό δημοσιεύτηκαν αρκετές πληροφορίες για τη δραστηριότητα των αναρχικών ομάδων της Πάτρας και του Πύργου.

Άλλωστε, άρθρα του Παύλου Αργυριάδη είχαν δημοσιευθεί αρκετές φορές στην αναρχική εφημερίδα του Πύργου «Νέον Φως», αλλά και στην εφημερίδα του Σταύρου Καλλέργη «Σοσιαλιστής», που κυκλοφορούσε στην Αθήνα, στην Πάτρα και σε άλλες πόλεις. Το 1895-1896 ο Σταύρος Καλλέργης ήταν φιλοξενούμενος του Παύλου Αργυριάδη στο Παρίσι.

Εκτός από την έκδοση του περιοδικού του, ο Αργυριάδης συμμετείχε και σε μια ελευθεριακή ομάδα στην οποία συμμετείχαν και άλλοι Έλληνες του Παρισιού, όπως οι καθηγητές Γεώργιος Σπυρίδης και Ιωάννης Χριστόπουλος και ο γιατρός, Χαρίδημος Δασκαλόπουλος. Η ομάδα αυτή διατηρούσε στενές επαφές και αλληλογραφία με φυσιογνωμίες του τότε γαλλικού αναρχικού και σοσιαλιστικού κινήματος, όπως η ποιήτρια Λουίζ Μισέλ, ο Τζ. Αλεμάν, ο Ζαν Περπενάρ (εκδότης της εφημερίδας «Κοινωνική»), ο αναρχοκομμουνιστής Ζαν Γκραβ (εκδότης της εφημερίδας «Νέοι Καιροί», στενός φίλος και συνοδοιπόρος του Πέτρου Κροπότκιν), ο Σεμπασιτιάν Φορ (εκδότης της εφημερίδας «Ελευθέριος») και άλλους. Οι δε διεθνείς επαφές της ομάδας αυτής έφταναν μέχρι την τσαρική Ρωσία, έχοντας επαφές με επαναστάτες από τους κύκλους των νιχιλιστών (μηδενιστών), αλλά και με Ρώσους εξόριστους στο Παρίσι. Σε αρχεία που διατηρούνται μέχρι σήμερα, φαίνεται ότι ο Αργυριάδης είχε τακτική αλληλογραφία με τον Φ. Ένγκελς, την Λουίζ Μισέλ, τον Ολλανδό αναρχοσυνδικαλιστή Κρίστιαν Κορνέλισεν (1894-1942) και διάφορους άλλους.

Το 1899, ο Αργυριάδης έγινε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του Σοσιαλιστικού Επαναστατικού Κόμματος και, μάλιστα, πήρε μέρος στη διάσκεψη εκείνη από την οποία προήλθε ένα κόμμα. Βέβαια, εκείνη την εποχή αρκετοί ήταν οι αναρχικοί εκείνοι που συμμετείχαν σε σοσιαλιστικά και επαναστατικά κόμματα, πιστεύοντας ότι αυτά ακολουθούσαν το μόνο αληθινό επαναστατικό δρόμο.

Στο ζήτημα της εξέγερσης του λαού της Κρήτης εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας, ο Αργυριάδης κράτησε επαναστατική στάση παρόμοια με αυτή των περισσότερων αναρχικών και σοσιαλιστών της εποχής.

Ο Παύλος Αργυριάδης πέθανε ξαφνικά στις 19 Νοεμβρίου 1901, σε ηλικία 52 χρόνων, αφήνοντας δυσαναπλήρωτο κενό στους κόλπους του επαναστατικού κινήματος. Στις 24 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου, έγινε πολιτικό μνημόσυνο, στο οποίο ομιλητές για τη δράση και το έργο του Αργυριάδη, ήταν διάφοροι αναρχικοί και σοσιαλιστές, όπως οι Πολ Μινκ, Φαμπερότ, Ρουσέλ και Ντιβρενίλ. Ο Παύλος Αργυριάδης διακατεχόταν από ένα βαθύ επαναστατικό πνεύμα. Η δράση του, οι διεθνείς του σχέσεις, το έργο του, δεν ήταν τυχαία γεγονότα. Η επίμονη άρνησή του να δεχθεί να συναντηθεί και να συζητήσει με τον Πλάτωνα Δρακούλη, κύριο εκπρόσωπο τότε των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών του «ελλαδικού» χώρου, δεν είναι επίσης τυχαίο γεγονός. Αρκετά άρθρα, μελέτες και σχόλιά του, δημοσιεύθηκαν σε αναρχικά και άλλα επαναστατικά έντυπα της

εποχής. Από αυτά ξεχωρίζουν κάποιες μελέτες του για την κατάργηση της θανατικής ποινής, ένα άρθρο-αφιέρωμα στον Ευγένιο Ποτιέ, τον ποιητή της «Διεθνούς», όπως και το βιβλίο του «Δοκίμιο για τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Οικονομική κριτική της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής», που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1891.

Ο Παύλος Αργυριάδης έμεινε στην ιστορία του αναρχικού και επαναστατικού κοινωνικού κινήματος, ως μια φυσιογνωμία, που τα 30 από τα 52 χρόνια της ζωής του τα αφιέρωσε στο ζήτημα και τη χειραφέτηση των καταπιεσμένων, ως ο ασυμβίβαστος υποστηρικτής κάθε καταδικωμένου από τα γαλλικά δικαστήρια, την αστυνομία και το κράτος.

Αναδημοσιεύονται στη συνέχεια τρία άρθρα του Παύλου Αργυριάδη από το βιβλίο του Παναγιώτη Νούτσου «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα» (Α' Τόμος).

“Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

“...Η συγκέντρωσις της βιομηχανίας και της μηχανικής, ως και η συσσωμάτωσις ανθρώπων εν ταις μεγαπόλεσιν, αναπτύσσουν την εργασίαν. Διαίρεσις της εργασίας καλείται εν τη βιομηχανία η μεταζύ των πολλών προσώπων κατανομή των αναγκαίων επιτηδευματιών προς κατασκευήν αντικειμένου ή είδους οιασδήποτε βιομηχανίας. Η διαίρεσις της εργασίας αποτελεί αυτή καθεαυτήν μίαν των μεγίστων ευεργεσιών της τε παραγωγής και επιστημονικής αναπλάσεως. Ένιος εργάτης εν και μόνον ιδίου είδους εργασίας επιτελέσων αντικείμενον, θέλει επιτελέσει τούτο καλώς και άμα ταχέως, θέλει δε προθυμοποιηθή, όπως τελειοποιηθή εις το είδος του. Ένιος ιατρός ειδικώς εις τα του λάρυγγος ή τα των οφθαλμών δοθείς, λόγου χάριν, θα είναι μυριάκις τελειότερος εις το είδος του, του εις πάντα τα σημαντικά νοσήματα διδομένου. Οι αρχαίοι, δια της διακρινούσης αυτούς διορατικότητος της εργασίας ωφελείας.

Ούτως ο Ξενοφών λέγει ημίν εν τω “Οικονομικό” του: “Άνθρωπος εις εν και μόνο ωρισμένον δεδομένους εργασίας είδος θα τελειοποιηθή”. Και ο Αριστοτέλης προσθέτει εν τη “Πολιτική” του: “Άνθρωπος εις ειδικήν δεδομένους ασχολίαν ταχύτερον και τελειότερον ταύτην επιτελεί”.

Παραδείγματα τινά θέλουσι καταδείξει τον επωφελή της εργασίας καταμερισμόν. Παιγνιόχαρτον, εξήκοντα είδη εργασίας απαιτεί. Τριάκοντα εργάται εν μια και μόνη ημέρα, εις δύο ή και τρία μόνον είδη εργασίας ασχολούμενοι, παράγωσι δεκαπεντακισχίλια και πεντακόσια παιγνιόχαρτα, όπερ αναλογεί προς πεντακόσια και πλέον κατ'εργάτην. Άλλως εις και μόνον εργάτης δεν θα ηδύνατο να παραγάγη πλείονα τούτων των δύο καθ'ημέραν. Δέκα εργάται, εις δεκαοκτώ εργασίας ασχολούμενοι είδη παράγουσι τεσσαράκοντα χιλιάδας καρφιδίων εν μια ημέρα, τουτέστιν πεντακισχιλίας περίπου έκαστος. Εις και μόνος, μηδ'είκοσιν ήθελε κατασκευάσει. Η κατασκευή ωρολογίου διαρείται εις εκατόν δύο κλάδους διακεκριμένους αλλήλων, ων έκαστος ιδίαν αυτός καθ'εαυτόν τέχνην αποτελεί. Άλλως, ο άνθρωπος όστις ήθελε φαντασθή μόνος να κατασκευάση ωρολόγιον, ήθελε θύση προς τούτο ίδιος, ενώ διακόσια άτομα, από κοινού εργαζόμενα, κατασκευάζουν εκατόν έκαστος κατ'έτος. Η ανάπτυξις της διαθεσιμότητος της εργασίας, συμβαδίζει τη παραγωγή, τούτου δοθέντος, ως είπομεν πολλάκις, περιοριζόμενη δε η παραγωγή εν στενώ ως εκ του ταμειυτικού συστήματος κύκλω ή και της εργασίας διαιρετότης περιορισμένη θέλει τυγχάνει. Μόνον υπό το αθροιστικόν ή το κομμουνιστικόν σύστημα η της εργασίας διαιρετότης επ'άπειρον θα επεκταθή, και τότε θαυμάσια θα παραγάγη αποτελέσματα, ων στερούμεθα την σήμερον.

Τα κάλλιστα πράγματα, εκείνα άτινα εν κομμουνιστικώ πολιτεύματι μεγίστης ωφελείας έσονται τη ανθρωπότητι πρόξενα, και πάντα τα της κοινωνίας θ'ανακουφίσωσι μέλη, μετατρέπονται εις μάστιγα, δια την πλειονότητα των πολιτών υπό το ατομικόν και κεφαλαιούχον σύστημα. Παράδειγμα.

Η υπερπαραγωγή, ο μηχανισμός και η της εργασίας διαιρετότης. Εδείξαμεν ήδη τα ολέθρια αποτελέσματα της υπερπαραγωγής παρά τη παρ'ημίν κοινωνία. Τα του μηχανισμού ευκόλως κατανοούνται, όπότεν αναλογισθή τις, ότι πάσα νέα μηχανή εξοστρακίζει εις βιομηχανίας είδη, και στερεί του πόρου τόσους εργάτας, όσοι δια την παρ'αυτής εκτελουμένην εργασίαν ήθελον χρειασθή. Το αυτό συμβαίνει και ως προς την διαιρετότητα της εργασίας, επωφελή την σήμερον δια τους κεφαλαιούχους, αλλά καταστρεπτικήν δια το πλείστον των εργατών, ότινες ένεκα αυτής δεν δύνανται, διδόμενοι εις εν εργασίας είδος, τα προς το ζην να πορίζωνται αναγκαία. Εισίν αναγκασμένοι εν και

μόνον τμήμα εργασίας ν' αποτελέσωσιν ικανοί, εισίν αναγκασμένοι να προσκολλώνται εις τα βιομηχανικά εργοστάσια, ως το πάλαι οι δουλοπάροικοι χωρικοί.

Ηθέλωμεν ως προς το άνω να ζητήσωμεν την γνώμην του οικονομολόγου, Λερούα Μπολιέ, τι γίνεται ενταύθα η τόσοσιν παρ' αυτού εκθειασθείσα η παρά του εργάτου ελευθερία προς εκλογήν της κατοικίας του ενέργεια; Αλλ' αντιπαρέλθωμεν. Εκείνο δε, όπερ το χείριστον δι' εργάτην, εστίν, ότι ο παρά τινι μηχανουργείω ή αγγειοπλασθείω μηδέν άλλο τυγχάνει ειμή χειροκίνητος μηχανή. Εξαντλείται δι' όλως της ημέρας, το εικοστόν ή το εκατοστόν ιδίας επιτελών εργασίας τμήμα. Εν τη αθροιστική κοινωνία η της εργασίας διαιρετότης θέλει εκτανθή και αναπτυχθή επ' άπειρον, διότι υπό το αθροιστικόν σύστημα θέλουσι δειχθή πάσαι αι αρεταί, περί ων ωμιλήσαμεν και η των πολιτών εις τι βιομηχανίας είδος επίδοσις δεν θα είναι, ως νυν, περιορισμένη, διότι, εάν δύο ή τρεις ώρας την ημέραν θα εργάζωνται, του λοιπού χρόνου θα δύνανται α επιδίδονται εις ιδία της ιδίας έκαστον ιδιοφυίας έργα”.

Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε στο τεύχος 19 της εφημερίδας του Σταύρου Καλλέργη «Σοσιαλιστής» τον Μάρτιο του 1893.

“ΜΟΝΟ Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΚΑΝΕΙ ΜΙΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΝΑ ΑΠΟΤΥΧΕΙ

“(...) Αποδείξαμε, με βάση τα ιστορικά και φυσικά γεγονότα, ότι η κυριαρχία της αστικής τάξης (Bourgeoisie), είναι πρόσκαιρη και ότι το προλεταριάτο, που έχει ανυψωθεί σε ταξικό κόμμα, αναπότρεπτα θα την ανατρέψει, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Οι κύριοι αστοί δεν αντιλαμβάνονται τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο. Έχουν τη γνώμη ότι το καθεστώς τους είναι αιώνιο και ότι δεν απαιτείται καμιά κοινωνική μεταρρύθμιση.

Οι οικονομολόγοι, λέγει ο Karl Marx, σκέφτονται με ιδιαίτερο τρόπο. Γι' αυτούς υπάρχουν μόνο δύο είδη θεσμών: οι τεχνητοί και οι φυσικοί. Οι φεουδαλικοί είναι τεχνητοί, οι θεσμοί της αστικής τάξης φυσικοί. Ως προς αυτό το σημείο μοιάζουν με τους θεολόγους, που ορίζουν, επίσης, δύο είδη θρησκείας. Κάθε θρησκεία που δεν είναι η δική τους αποτελεί εύρημα των ανθρώπων, ενώ η δική τους απορρέει από το θεό. Η φεουδαρχία, επίσης, είχε το δικό της προλεταριάτο, τους δουλοπάροικους, που περιείχε όλα τα σπέρματα της αστικής τάξης.

Η φεουδαλική παραγωγή, πάλι, είχε δύο ανταγωνιστικά στοιχεία, τα οποία, βέβαια, χαρακτηρίζονταν ως όμορφη και άσχημη πλευρά του φεουδαλισμού, καθώς παραβλέπει κανείς ότι η άσχημη πλευρά υπερέχει πάντα στο τέλος σε σχέση με την όμορφη. Η άσχημη πλευρά είναι εκείνη που, καθώς συγκροτεί την πάλη, παράγει την κίνηση και δημιουργεί την ιστορία. Όταν πια νίκησε η αστική τάξη, έπαψε να γίνεται λόγος για την όμορφη ή την άσχημη πλευρά του φεουδαλισμού. Οι παραγωγικές δυνάμεις, που είχαν αναπτυχθεί από την αστική τάξη κατά τη διάρκεια του φεουδαλισμού, ήταν με το μέρος της. Με τον ίδιο τρόπο, οι παραγωγικές δυνάμεις που αναπτύσσονται σήμερα από το προλεταριάτο, θα πάρουν το μέρος του, όταν θα έχει επιβληθεί στην αστική τάξη.

Γι' αυτό και επιβάλλεται να παραμερίσουμε κάθε ενδοιασμό σχετικά με τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν. Δεν θα νικήσουμε την αστική τάξη με το να υπερασπίσουμε την Τράπεζα της Γαλλίας εναντίον των επαναστατών, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια της Κομμούνας.

Θα την τσακίσουμε αν μιμηθούμε - αντίθετα - τις επαναστατικές πράξεις της αστικής τάξης. Αυτή δεν δίσταζε να ποδοπατήσει την φεουδαλική νομιμότητα και να αρπάζει την περιουσία των ευγενών και του κλήρου. Στην περίοδο του Ancien Regime η φεουδαλική και εκκλησιαστική ιδιοκτησία θεωρούνταν εξ ίσου ιερή, εξ ίσου ή μάλλον περισσότερο νόμιμη από τη σύγχρονη αστική ιδιοκτησία. Αυτό δεν εμπόδισε τους αστούς να κατάσχουν ό,τι ανήκε στους ευγενείς και στον κλήρο και να το πουλήσουν σε εξευτελιστικές τιμές στις άσπλαγχες ορδές των χρηματιστών. Πουλήθηκαν περιουσίες των ευγενών αξίας τεσσάρων δισεκατομμυρίων. Τυπώθηκαν και εκδόθηκαν χαρτονομίσματα στο μυθώδες ποσό των σαράντα πεντέμισυ δισεκατομμυρίων, χωρίς να συνυπολογισθούν τα πλαστά που έρχονταν κατά δισεκατομμύρια από την Αγγλία.

Και όπως αναφέρει ο Michelet, στο βιβλίο του για την ιστορία της Επανάστασης, με το χαρτονόμισμα μπορούσε κανείς καθημερινά να αποκτά οικόπεδα, αγρούς ή δάση, θαυμάσια σπίτια, τα ομορφότερα

κτήματα, σε εξευτελιστικές τιμές. Έτσι, οι κερδοσκόποι του συναλλάγματος και όσοι είχαν στην διάθεσή τους τα ανάλογα χρηματικά ποσά, εκμεταλλεύθηκαν την κατάσταση. Έπεσαν σαν αρπακτικά πουλιά πάνω στην περιουσία του λαού. Και σε πνίγει η αγανάκτηση, διαβάζοντας με λεπτομέρειες την ιστορία όλων αυτών των κλοπών, που έχουν διαπραχθεί σε βάρος του έθνους από τις άσπλαχνες ορδές των χρηματιστών.

“Τα κοινά δεν διευθύνονταν”, γράφει ο Georges Avenel, “από τον Barras, τον Sieyes, ή τον Βοναπάρτη, αλλά από μια χούφτα εκατομμυριούχων αστών, τραπεζιτών, κερδοσκόπων του συναλλάγματος και αξιωματικών του ανεφοδιασμού, που μετέδιδαν το σύνθημα σε αγοραστές από δεύτερο, τρίτο και τέταρτο χέρι και δεν νοιάζονταν για την ελευθερία, την ισότητα και τη δημοκρατία, παρά μόνο για ένα πράγμα: να κρατήσουν ό,τι είχαν πάρει, συνεχίζοντας να παίρνουν. Κανένας από τους λόγιους εκείνους που με τόσο ζήλο καταγράφουν τους λόγους, τις μάχες, τα διατάγματα, τα συντάγματα, δηλαδή, ό,τι λάμπει, ό,τι είναι θορυβώδες και περαστικό, δεν καταδέχθηκε να εξετάσει τη μεγάλη υλική υπόθεση εκείνης της εποχής, να παρακολουθήσει κατά βήμα αυτή τη σειρά των πυρετωδών, μανιωδών, επαναστατικών, ασταμάτητων, για πολλά χρόνια, πωλήσεων ή κλοπών δισεκατομμυρίων, που αποτέλεσαν ένα είδος κτηματικού οργίου, όπου οι καπιταλιστές έφαγαν με τη ψυχή τους”.

Η προλεταριακή επανάσταση, που αποσκοπεί στη συλλογικοποίηση όλων των αγαθών και όλου του πλούτου, δεν θα επαναλάβει παρόμοια όργια κλοπών. Το προλεταριάτο θα συλλέξει, μέσω διαταγμάτων, όσους καρπούς θα είναι ώριμοι για τη συλλογικοποίηση: σιδηροδρόμους, κανάλια, τράπεζες, ορυχεία, εργοστάσια, βιομηχανίες, ατμόπλοια κ.λπ., κ.λπ., απαλλοτριώνοντας την αστική τάξη και δεν θα πουλήσει τίποτα απ’ ό,τι θα ανήκει στην κολλεκτίβα, δηλαδή στο έθνος. Ο αγρότης θα κρατήσει την κατοχή της μικρής του γης, που, με νομοθετική πράξη, θα απαλλαγεί από την υποχρέωση της υποθήκης που τον βαραίνει.

Ένα χρέος, που στη Γαλλία περνάει τα 23 δισεκατομμύρια, γεγονός που σημαίνει ότι η γη των αγροτών πράγματι ανήκει σήμερα στους καπιταλιστές. Τα αναρίθμητα πάρκα που ανήκουν στους πάμπλουτους και αποτελούν προσβολή στην ισότητα και την αξιοπρέπεια των υπολοίπων πολιτών, θα ορισθούν ως δημοτικοί τόποι περιπάτου και, όπως οι θαυμάσιοι κήποι των βασιλιάδων του παρελθόντος, θα βρίσκονται στη διάθεση όλων των πολιτών. Για να φέρει σε πέρας το γιγαντιαίο έργο της επανάστασης, το προλεταριάτο πρέπει να είναι πλήρως πεπεισμένο, ότι μόνο με την ενεργητικότητα θα το κατορθώσει.

Η έκφραση “ο σκοπός αγιάζει τα μέσα” δεν είναι παρά επιστημονική, όταν παλεύει κανείς για τα συμφέροντα ενός ολόκληρου λαού. Μόνον ο συναισθηματισμός μπορεί να κάνει μια επανάσταση να αποτύχει. Πριν απ’ όλα, πρέπει να ξέρουμε, κατά την επαναστατική στιγμή, να λαμβάνουμε όλα τα μέσα εξασφάλισης ανάλογα με τον κίνδυνο που διατρέχουμε σε περίπτωση αποτυχίας. Αντί για τους 70 ομήρους της Κομμούνας, ας πάρουμε - αν χρειασθεί - 70.000 και η αιματηρή εβδομάδα δεν πρόκειται να επαναληφθεί”.

* Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε στο τεύχος 39-41 του «Essai sur Socialisme» («Πείραμα για τον Σοσιαλισμό»), και αναδημοσιεύθηκε μεταφρασμένο και εκλαϊκευμένο στο τεύχος 29 της εφημερίδας του Σταύρου Καλλέργη «Σοσιαλιστής» τον Αύγουστο του 1893.

“ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΔΕΝ ΕΤΕΛΕΙΩΣΑΝ ΑΚΟΜΑ

“...Και αληθώς η κατάσταση είναι τόσον ανησυχητική, ώστε εκπληττόμεθα πως δεν λαμβάνουσι χώραν φοβερά εκρήξεις εκ μέρους της βιομηχανικής ταύτης εφεδρείας, ης ο αριθμός καθ’ εκάστην ογκούται, και ης τα απονενομημένα κινήματα - αυτοκτονία καθ’ ομάδας ή άτομα - μας γίνονται γνωστά δια των ημερησίων εφημερίδων.

Όπως συμπεράνωμεν, αθροίζομεν τα τελικά ταύτα αποτελέσματα και λέγομεν χωρίς να φοβούμεθα την παλιλλογίαν, ότι αφ’ ενός μεν η τελειοποίησις και η ανάπτυξις της μηχανουργίας, ήτις δημιουργεί την αστάθειαν εις την θέσιν των εργατών περιάγουσα αυτούς εις την απόγνωσιν της αργίας, αφ’ ετέρου δε η επέκτασις της παραγωγής εις τας νέας χώρας ένθα οι Ευρωπαίοι ζητούσιν ακόμη διεξόδους, θα συντελέσωσιν ίνα η μεταμόρφωσις της παραγωγής από εξυπηρετικής των συμφερόντων

ενίων ατόμων εις εξυπηρετικήν των αναγκών της όλης κοινωνίας, θα θέση οριστικώς και ασφαλώς τέρμα εις την αβεβαίαν ταύτην κατάστασιν καθώς εις την οικονομικήν τερατωδείαν εξ ής όλος ο κόσμος πάσχει μάλλον ή ήττον μηδ' αυτών των πλουσίων εξαιρουμένων ένεκεν της αβεβαιότητος περί της αύριον.

Αναμφιβόλως, μέχρις ότου η μεταμόρφωσις αύτη και η εξέλιξις επιτελεσθώσιν έχομεν να διέλθωμεν φοβεράς κρίσεις. Τα δεινά της εργατικής τάξεως δεν ετελείωσαν ακόμη. Τουναντίον, η κατάστασις της θα γείνη επί μάλλον και μάλλον φοβερά, και κατά του ωραίου υπαινιγμού του Ανδρέου Γίλλ εν τη εξόχω αυτού εικόνη θα την είδωμεν ως αληθή μάρτυρα φέρουσαν τον σταυρόν της επί του Γολγοθά της κεφαλαιοκρατίας. Αλλ' η σοσιαλιστική λύσις ευρίσκεται εις το τέρμα του μαρτυρίου, ελευθερούσα την εργατικήν τάξιν των δεινών της, θ' ανοίξει συγχρόνως και νέαν εποχήν, εποχήν ευτυχίας και ευδαιμονίας δι' όλην την ανθρωπότητα, δια της ίσης εις πάντας διανομής του πλούτου».

Απόσπασμα από άρθρο του Παύλου Αργυριάδη, με τίτλο «Βιομηχανική πρόοδος», που δημοσιεύθηκε στο τεύχος 12 της αναρχικής εφημερίδας του Πύργου «Νέον Φως», στις 20 Δεκεμβρίου 1898.

Παράρτημα Γ

Οι Έλληνες Αναρχικοί της Αιγύπτου

Σύντομο χρονολόγιο

Το πρώτο εργατικό σωματείο στην Αίγυπτο ιδρύθηκε από Έλληνες εργάτες, από τους οποίους οι περισσότεροι κατάγονταν από την Κέρκυρα, το 1872, με τίτλο «Αδελφότης των Εργατών». Η πρώτη αναρχική έκδοση εμφανίστηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου μάλλον το 1877 και ήταν η «Il Lavoratore» («Η Εργασία»), στην ιταλική γλώσσα. Επίσης, τον Σεπτέμβριο του επόμενου χρόνου, ο Ερρίκο Μαλατέστα, εγκαταλείποντας τη Νάπολι για να αποφύγει τη σύλληψη, έφτασε στην Αλεξάνδρεια όπου απέκτησε επαφές με αρκετούς Ιταλούς μετανάστες εργάτες, αλλά αργότερα συνελήφθη μαζί με τους Αλβίνα και Παρίνι. Απελάθηκαν οι Μαλατέστα και Αλβίνα, ενώ ο Παρίνι παρέμεινε στην Αίγυπτο. Ένας άλλος Ιταλός αναρχικός, ο Αμιλκάρε Τσιπριάνι, κατέφυγε καταδιωκόμενος στην Αλεξάνδρεια το 1867. Ο Τσιπριάνι παρέμεινε για αρκετά μεγάλο διάστημα και στην Ελλάδα, όπως είδαμε σε άλλο κεφάλαιο.

Την 1η Απριλίου 1882, οι Αιγύπτιοι καρβουνιάρηδες άρχισαν μια απεργία (από τις πρώτες στην ιστορία της χώρας) εναντίον της εταιρίας του καναλιού του Σουέζ στο Πορτ Σάιντ. Η απεργία αυτή είχε έντονη αναρχική συμμετοχή, ίσως και υποκίνηση.

Το 1884 εμφανίστηκε μια αναρχική επιθεώρηση, η «La Question Sociale» («Το Κοινωνικό Ζήτημα»), στην ιταλική γλώσσα.

Στις 18 Μαρτίου 1894, ένα αιγυπτιακό περιοδικό, το «El Hilal», δημοσίευσε πληροφορίες για την σύλληψη κάποιου Έλληνα αναρχικού εργάτη στην Αλεξάνδρεια επειδή διένειμε «φλογερά αναρχικά φυλλάδια». Τα φυλλάδια αυτά απευθύνονταν στους εργάτες, αναφέρονταν στην επέτειο της Παρισινής Κομμούνας του 1871 και τελείωναν με το σύνθημα «Ζήτω η Αναρχία» (κατά μερικούς «Ζήτω ο Κομμουνισμός»).

Την 1η Οκτωβρίου 1894, οι Έλληνες εργάτες που εργάζονταν στην εταιρία της Διώρυγας του Σουέζ κατέβηκαν σε απεργία με αναρχική υποκίνηση. Τον ίδιο χρόνο, ιδρύθηκε στο Κάιρο το Διεθνές Σωματείο Σιγαροποιών, κατόπιν πρωτοβουλίας κυρίως Ιταλών αναρχικών και με τη συμμετοχή

ελάχιστων Ελλήνων. Το χρόνο αυτό ξέσπασε και μια καπνεργατική απεργία. Επίσης, τον ίδιο χρόνο ο Έλληνας αναρχικός Σακελλαρίδης Γιαννακάκης, συμμετείχε ενεργά στη συγκρότηση ενός συνδικάτου τσαγκαράδων. (Ο ίδιος αργότερα φέρεται ότι συμμετείχε στο Σοσιαλιστικό Κέντρο Τουρκίας στην Κωνσταντινούπολη).

Ένας άλλος πολύ γνωστός κοινωνικός αγωνιστής τα χρόνια αυτά ήταν ο Έλληνας γιατρός Α. Σκουφόπουλος, υπό την προεδρία του οποίου ιδρύθηκε το 1918 το Διεθνές Εργατικών Συνδικάτων του Ισθμού του Σουέζ, με πρωτοβουλία της Αδελφότητας Αλληλοβοήθειας «Ο Φοίνιξ», που είχε ιδρυθεί το 1908. Επίσης, το 1923 κυκλοφόρησε στην Αλεξάνδρεια το έργο του «Παλιές και καινούργιες ιδέες».

Το 1899 πραγματοποιήθηκε μια ακόμα απεργία των καπνεργατών, στην οποία πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν και κάποιοι Έλληνες, όπως οι Αριστείδης Παππάς, Ν. Χρυσούδης ή Ζωγράφος και Σ. Βλαχόπουλος (:), ο Αιγύπτιος Μοχάμεντ Σίντκν και ο Εβραίος αναρχικός Σολομών Γκόλντενμπεργκ. Λίγο αργότερα, οι καπνοβιομήχανοι κατάφεραν να εξοβελίσουν τους Παππά, Χρυσούδη και Βλαχόπουλο από το προσκήνιο και σχημάτισαν ένα διασπαστικό σωματείο, με μέλη κάποιους Έλληνες τσιγαράδες. Αλλά ήδη ανάμεσα στους εργάτες δρούσε μια ομάδα Ελλήνων αναρχικών και επαναστατών, όπως οι αδελφοί Βουρτζώνη, ο Νίκος Γιαννής και ο Γιάννης Μαύρος. Στις αρχές του 1900, ο εργάτης Κ. Αστεριάδης, εξέδωσε στο Κάιρο μια μπροσουρά με τίτλο «Κεφάλαιο-εργασία ή κτήμα-χρήμα», με κατά κάποιο τρόπο αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις. Λίγο πριν οι Δημήτρης Καραμπίλιας και Πάνος Μαχαιράς φτάσουν στην Αίγυπτο, είχε εγκατασταθεί εκεί και ο Νίκος Δούμας, πρώην μέλος του Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου του Καλλέργη και του Σοσιαλιστικού Συνδέσμου «Κόσμος» της Αθήνας. Με πρωτοβουλία κυρίως του τελευταίου, εκδόθηκε το 1907 μια αναρχοσυνδικαλιστικών απόψεων εφημερίδα, ο «Εργάτης», η οποία κυκλοφορούσε και στην Αλεξάνδρεια και στο Κάιρο. Στην έκδοσή της συμμετείχαν, επίσης, ο γιατρός Γ. Σαραφίδης, ο Ζαχαρίας Χατζόπουλος (1880-1935, αδελφός των Κώστα και Δημήτρη Χατζόπουλου, ο οποίος το 1913 στην Αλεξάνδρεια εξέδωσε το έργο του «Χαρά και ηδονισμός εις την επανάστασιν»), ο Γεώργιος Τελεμίτης, ο Σταύρος Κουχτσόγλου (ο οποίος εργαζόταν ως τσιγαράς στο εργοστάσιο Τσανακλή), ο Ιωσήφ Χιόνης και ο Κ. Αστεριάδης. Ταυτόχρονα, ο Ν. Δούμας ήταν ένας από τους βασικούς ιδρυτές του Σοσιαλιστικού Κέντρου Καΐρου. Το 1908, ο «Εργάτης» σταμάτησε την κυκλοφορία του, αλλά ο Γ. Σαραφίδης εξέδωσε τον ίδιο χρόνο μια άλλη εφημερίδα, με το όνομα «Η Νέα» (η οποία ήταν φιλολογικο-σοσιαλιστικού περιεχομένου), με την οποία συνεργάζονταν οι περισσότεροι συντελεστές της έκδοσης του «Εργάτη».

Οι Έλληνες αναρχικοί, Ιωσήφ Χιόνης και Γεράσιμος Λούζης, μαζί με τους Ιταλούς αναρχοσυνδικαλιστές Βοζάι, Λότζι και Πιτζορίτι, συνέβαλαν στην ίδρυση του Διεθνούς Σωματείου Τυπογράφων, το οποίο είχε ελληνικό τμήμα - με γραμματέα τον Χιόνη - και ιταλικό.

Από το 1907-1908 μέχρι και το 1913, οι Ιταλοί και Έλληνες αναρχοσυνδικαλιστές επηρέαζαν το σύνολο σχεδόν των τυπογράφων της Αιγύπτου. Εξέδωσαν, επίσης, το «Bulletino Tipografico» («Τυπογραφικό Δελτίο») και, με τις κινητοποιήσεις και πρωτοβουλίες τους, οδήγησαν τους τυπογράφους στην κατάκτηση του οκταώρου, ενώ πριν αυτοί εργάζονταν 12-14 ώρες την ημέρα. Το «Bulletino Tipografico» έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος στην Αίγυπτο. Στο διάστημα 1909-1911, δύο σελίδες του γράφονταν και τυπώνονταν στα ελληνικά, από τους Χιόνη, Λούζη και Λουκά Χριστοφίδη. Ταυτόχρονα, άρθρα στην ελληνική γλώσσα, γραμμένα από το Σταύρο Κουχτσόγλου, το Γιώργο Βρισμιτζάκη και κάποιον με το ψευδώνυμο Σπάρτακος, δημοσιεύονταν στην ιταλική αναρχική εφημερίδα «Idea» («Ιδέα»), που κυκλοφορούσε στο Κάιρο. Στην εφημερίδα αυτή δημοσιεύονταν και κείμενα του Ισπανού αναρχικού και εκδότη της αναρχικής εφημερίδας «Tierra y Libertad» («Γη και Ελευθερία») Ιωσήφ Εστιβάλις (κείμενα του οποίου δημοσιεύθηκαν και στη σοσιαλιστική εφημερίδα «Κοινωνισμός», που κυκλοφορούσε στην Αθήνα το ίδιο χρονικό διάστημα και που αργότερα έγινε γνωστός ως ο κατ' εξοχήν αναρχικός κινηματογραφιστής με το όνομα Αρμάντ Γκουέρα).

Στο μεταξύ, το 1907, οι ξένοι εργάτες της Αλεξάνδρειας και του Καΐρου, ανάμεσά τους και Έλληνες, οργάνωσαν διαδηλώσεις και άλλες εκδηλώσεις εναντίον της σχεδιαζόμενης απέλασης

κάποιων Ρώσων προσφύγων, οι οποίοι είχαν καταφύγει στην Αίγυπτο για να αποφύγουν το κύμα καταστολής μετά την αποτυχημένη Επανάσταση του 1905 στην Ρωσία.

Το 1909, ο αναρχικός Γεώργιος Τελεμίτης (για τον οποίο δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία), έγραψε και κυκλοφόρησε την μπροσούρα «Κάτω τα Είδωλα» (που παρατίθεται παρακάτω), με αφορμή την εκτέλεση του Ισπανού αναρχικού παιδαγωγού Φρανσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια, τον ίδιο χρόνο στην Ισπανία. Η μπροσούρα αυτή κυκλοφορούσε εκείνη την εποχή ευρέως και στον «ελλαδικό» χώρο.

Το 1911, το αιγυπτιακό κράτος εγκαινίασε σειρά διώξεων και οι τρεις Ιταλοί αναρχοσυνδικαλιστές, Βοζάι, Λότζι και Πιτζορίτι και μερικοί άλλοι Ιταλοί απελάθηκαν. Οι Σταύρος Κουχτσόγλους και Νίκος Δούμας όμως συνέχισαν τη δράση τους. Ο πρώτος εξέδωσε την μπροσούρα «Κάτω η μάσκα» (Κάιρο 1912) και ο δεύτερος συνεργάστηκε με άλλους Ιταλούς αγωνιστές, όπως οι Τζάμπιο και Αντόνιο.

Με νέο κύμα διώξεων όμως, οι Ιταλοί κλητήθηκαν ανελέητα, ενώ ο Ν. Δούμας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αίγυπτο. Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα στα τέλη του 1912 και το 1913 ήταν από τους πρωτεργάτες της ίδρυσης του Σωματείου Εργατών Υποδηματοποιών, αφού βρήκε εργασία ως τσαγκάρης.

Ο Νίκος Δούμας

Ο Δημήτρης Λιβιεράτος (στο βιβλίο του με τίτλο «Μεγάλες ώρες της εργατικής τάξης») αναφέρει ότι ο Ν. Δούμας αναμείχθηκε μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα και στο τότε Εργατικό Κέντρο Αθήνας (ΕΚΑ) ως μέλος της Εκτελεστικής του Επιτροπής. Μάλιστα, στις 22 Φεβρουαρίου 1913 προτάθηκε από φοιτητές να είναι ο κεντρικός ομιλητής σε πολιτικό μνημόσυνο για τον Τζουζέπε Ματσίνι (το πρωτεργάτη της ιταλικής ενοποίησης) κάτι που έγινε δεκτό. Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, ο Ν. Δούμας και άλλοι 5 συνδικαλιστές από διάφορα σωματεία (Ν. Παυλάκης, Γ. Βίδρας, Χριστοφόρου, Περίανδρος και Β. Κόκκαλης) αποχωρούν από τη συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής του ΕΚΑ μετά από καταγγελίες ότι καταβάλλονται από άλλους προσπάθειες να εγγραφούν στη δύναμή του σωματεία-σφραγίδες (Λατόμων και Αρτεργατών), λέγοντας ότι θα καταγγείλουν το ΕΚΑ ως ψευδεπίγραφη οργάνωση. Η Εκτελεστική Επιτροπή του ΕΚΑ όμως, ψηφίζει εναντίον των αποχωρησάντων και η κρίση που σοβεί στο Κέντρο γενικεύεται. Τίθεται ζήτημα ότι πρέπει να διαγραφούν σωματεία-μέλη των οποίων θεωρούνται απάτριδες και άθεοι. Αυτό στρέφεται συγκεκριμένα εναντίον του Συνδικάτου Υποδηματεργατών, στο οποίο ανήκει και ο Ν. Δούμας, για τον ίδιο αναφέρεται ότι στο σχολείο του ΕΚΑ διδάσκει στους εργάτες αποσπάσματα από βιβλίο του «Από τη ζωή των βασανισμένων». Επακολουθεί διαμάχη και αποφασίζεται το κλείσιμο του Αναγνωστηρίου, αλλά και του ίδιου του Κέντρου για ένα διάστημα για να αποφευχθούν οι βίαιες αντιδράσεις. Κάτι που δεν αποφεύχθηκε, όμως, γιατί, σύμφωνα με το Δ. Λιβιεράτο, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της Ε.Ε. του ΕΚΑ στις 17 Σεπτεμβρίου 1913, 50-60 άτομα, με επικεφαλής τους Ν. Δούμα, Ι. Περίδη, Ν. Παυλάκη, Γ. Βίδα, Β. Κόκκαλη, Φρ. Πάμφιλο κ.ά., εισέβαλαν στην αίθουσα και, αφού κατήγγειλαν το ΕΚΑ ως αντεργατική οργάνωση, δήλωσαν ότι καταλαμβάνουν το Κέντρο. Τελικά, κλήθηκε η αστυνομία και συνέλαβε το Ν. Δούμα. Ο Π. Νούτσος αναφέρει, ότι ο Νίκος Δούμας από το 1915 στράφηκε τελικά στο μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό, συνδέθηκε με τον Πλάτωνα Δρακούλη και έγινε μέλος του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Ο Κορδάτος, επίσης, αναφέρει ότι και οι δύο γιοι του Ν. Δούμα, Γιώργος και Αντώνης, προσχώρησαν και αυτοί στον μεταρρυθμιστικό σοσιαλισμό, γεγονός που επιβεβαιώνει και ο Π.

Νούτσος. Ωστόσο, ο Γ. Δούμας ήταν στέλεχος της αριστερής πτέρυγας του ΣΕΚΕ η οποία αποχώρησε ή διαγράφηκε από το κόμμα και εξελίχθηκε σε Κομμουνιστική Ένωση. Αναδημοσιεύεται στη συνέχεια απόσπασμα, με τίτλο «Δια την απολύτρωσιν του εργαζομένου ανθρώπου», από το βιβλίο του Νίκου Δούμα «Από τη ζωή των βασανισμένων» (Κάιρο 1910). Ο Νίκος Δούμας έγραψε και άλλα τρία βιβλία, το «Αίματα, αίματα, αίματα» (Κάιρο 1910), το «Η μόρφωσις των βασανισμένων» και το «Ξύπνα εργάτη» (Αθήνα 1913). Επίσης, άρθρο του με τίτλο «Πρόοδος-Επανάστασις» δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημερίδα «Σοσιαλιστική Δημοκρατία» στις 9 Σεπτεμβρίου 1912:

«Ν. Έμαθες λοιπόν τι είνε η ιδιοκτησία και από ένα κακόν γίνονται πολλά κακά και πολλά θύματα εις βάρος μας διότι τον ιδιοκτήτην τον υποστηρίζει η τρισυπόστατος οικογένεια διότι και αυτός είνε μέλος της. Και τώρα ας έλθωμεν εις την εβδόμην πληγήν, αυτή είνε η υπαλληλία και δι' αυτήν ημείς εργαζόμεθα.

Στ. Ποίον εννοείς υπαλλήλους, αυτοί οι περισσότεροι είνε παιδιά εργατών και εργάζονται όπως και ημείς.

Ν. Θα σου εξηγήσω τί εστί υπάλληλος, υπάλληλοι είνε δύο ειδών εννοείται και για τους δύο ημείς εργαζόμεθα και πρώτον υπάλληλοι είνε τα παιδιά των ιδιοκτητών και οι μέλλοντες πλουτοκράται, αυτοί κατέχουν τας κυριωτέρας θέσεις και τας μεγαλειτέρας απολαύς, τα δε τέκνα των εργατών ως υπάλληλοι είνε οι δημοδιδάσκαλοι και οι εργαζόμενοι εις μικράς θέσεις και με ολίγας απολαύς. Αυτοί είνε τα θύματα της γραφειοκρατίας την οποίαν υποστηρίζουν διότι και αυτοί ευρίσκονται εις την διάθεσιν της ομοουσίου οικογενείας. Όταν ένας πλουτοκράτης δεν θέλει ένα διδάσκαλον έστω και εάν είνε άριστος διατάζει τον πολιτικόν και τον εξορίζει υπό τύπου μεταθέσεως ως και τον μικροϋπάλληλον και μ' όλα αυτά όπου υποφέρει αυτή η τάξις των υπαλλήλων και μολονότι είνε παιδιά εργατών ομιλούν με περιφρόνησιν κι ουδέποτε συνεννοούνται με ημάς και θέλουν να φαίνονται ανώτεροι μας.

Στ. Αυτά τα γνωρίζω δια τους υπαλλήλους διότι εγνώρισα έναν εργάτην σιγαράν όστις εφαινετο καλός, τώρα όμως είνε υπάλληλος και είνε ο χειρότερος τύραννος των πρώην συναδέλφων του.

Ν. Αυτοί όπου από εργάται γίνονται υπάλληλοι και τυραννούν τον εργατικόν κόσμον είνε εις την ιδίαν θέσιν όπου είνε οι σπιούνιοι και μη λερώνεις την γλώσσαν σου ομιλών δι' αυτούς, ας μάθης και την ογδόην πληγήν ή καλλίτερον τους υπηρέτας της πλουτοκρατίας.

Στ. Ποίοι είναι ο υπηρέται της πλουτοκρατίας;

Ν. Αυτοί είναι οι διάφοροι μικροέμποροι και μικρομπακάληδες οι οποίοι δεν γνωρίζουν με τι πόνο ο εργάτης κερδίζει το ημερομίσθιόν του, αλλά φροντίζουν με τι τρόπο οι μεν πρώτοι να τον απατήσουν δίδοντας εις αυτόν ψευδή αντικείμενα αντί αληθών, οι δε κλέπτοντες κατά 100 δρ. την οκάν πωλώντας αντικείμενα πρώτης ανάγκης, αυτούς δε όλους τους εκμεταλλεύεται η πλουτοκρατία προς όφελός της, διότι όσα κι αν κερδίζουν από μας τους τα παίρνουν οι άλλοι οι επιτηδειότεροι και τους βλέπομεν διαρκώς κλέπτοντας τον εργάτην και διαρκώς κλεπτομένους από τον πλουτοκράτην αυτοί είνε οι βδέλες της εργατικής τάξεως.

Στ. Έμαθα οκτώ έως τώρα πες λοιπόν και τον ένατον διότι συ χωρίς άλλο κοντεύεις να με τρελλάνεις.

Ν. Όχι φίλε μου, εάν πρόκειται για να τρελλαθής δεν σου λέγω πλέον τίποτε. Εγώ σου είπον ότι θα σου ειπώ όσα ξέρω θα σου εκμυστηρέσω την καρδιά μου γιατί σε θέλω για σύντροφον, σε θέλω για να συνεργασθώμεν για την κατεδάφισι του σάπιου αυτού καθεστώτος.

Στ. Και το οποίον λέγεται σύστημα.

Ν. Μάθε και τον τελευταίον όστις τρώγει από τις πλάτες μας, ευχαριστούμαι όπου έμαθες ότι αυτοί λέγονται με μίαν λέξιν σύστημα, θα σου είπω και τον τελευταίον και τότε θα σε αφήσω εις την κρίσιν σου δια να με καταδικάσης όταν δια της λογικής κριθώ άξιος καταδίκης. Αυτοί είνε οι διάφοροι θεσιθήραι και οι διάφοροι άεργοι εργάτες διότι και αυτοί έχουν το δικαίωμα να ζήσουν και κατά φυσικήν συνέπεια και αυτοί από μας τρώνε πολλοί μάλιστα εξ αυτών μετέρχονται διάφορα αισχρά επαγγέλματα ήτοι γίνονται λωποδύται, μαστροποί, δηλητηριασταί του ανθρωπίνου πνεύματος πωλώντες χασίς και τα τοιαύτα, ιδρυταί χαρτοπαιγνείων δολοφονούντες τας ανθρωπίνους καρδίας και όσους άλλους εγώ δεν δύναμαι να σου αριθμήσω σκέψου και συ και πρόσθεσε εις την σπείραν

αυτών όσους θέλεις και τώρα έχεις τον λόγον και πες μου ως μ' ερώτησες εις την αρχή γιατί πίνω. Πίνω για να ξεχάσω όλα όσα σου διηγήθην, πίνω δια το μίσος το οποίον αισθάνομαι προς το σημερινόν σύστημα.

Στ. Όχι δεν θα πihς πλέον, δεν είναι ανάγκη να δηλητηριασθής, είναι ανάγκη να εργασθώμεν και συνεργασθώμεν δια την απολύτρωσιν της εργατικής τάξεως και συνεισφέρομεν και ημείς τας μικρός δυνάμεις προς την καταστροφήν του ατίμου και αισχρού σημερινού συστήματος γιατί πρέπει να ξέρης ότι ο εργάτης οφείλει πρώτα να πολεμήση τα πάθη και τα ελαττώματά του.

Ν. Ναι, έχεις δίκαιον, δεν πρέπει να πιω, πρέπει να πολεμήσω με όλες μου τα δυνάμεις τα κληρονομικά ελαττώματα, πρέπει να γίνω νέος άνθρωπος, να θυσιάσω και την ζωήν μου εν ανάγκη προς καταστροφήν του σημερινού συστήματος.

Στ. Ναι θα θυσιασθώμεν για την καταστροφήν του και θα μας ακολουθήσουν και πολλοί άλλοι με ευγενείς καρδίας δια την απολύτρωσιν του εργαζομένου ανθρώπου.

Ν. Χαίρω όπου είμεθα σύμφωνοι για την καταστροφήν και όταν πλέον καταστραφή το σημερινόν σύστημα, επί των ερειπίων και εκ της τέφρας του παλαιού συστήματος θα βλαστήση η εργασία, η χαρά και η Απόλαυσις δι' όλον το ανθρώπινον γένος».

Παρατίθεται στη συνέχεια κείμενο του Ν. Δούμα στο τεύχος 77 (23 Ιουλίου 1911) της εφημερίδας του Βόλου «Εργάτης-Γεωργός»:

«ΕΡΓΑΤΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥΝΤΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΜΑΣ

Κατηγορούν τους εργάτας εκείνους, οι οποίοι αντελήφθησαν το δικαίωμα της ζωής ως άθρησκους και απάτριδας· εκείνοι, οι οποίοι δεν έχουν ποτέ τους ούτε θρησκείαν ούτε πατρίδα. Διά της θρησκείας κατώρθωσαν οι διάφοροι επιτήδειοι να ενσπείρουν εις τας λαϊκάς και εργατικές τάξεις αντί της Αληθείας και της Αγάπης προλήψεις και δεισιδαιμονίας. Διά δε της λέξεως «πατρίς» να μας διδάσκουν το μίσος και το έγκλημα! Μας δίδουν το δικαίωμα εν ονόματι της πατρίδος να φονεύομεν όσους περισσότερους ανθρώπους δυνάμεθα, μας απαγορεύουν δε το δικαίωμα να αμυνθώμεν εναντίον των στραγγαλιστών του δικαιώματος της ζωής μας. Ημείς όμως, οι οποίοι γνωρίζομεν ότι ο προορισμός του ανθρώπου δεν είναι το μίσος, λέγομεν προς τους διδασκάλους αυτούς:

Η θρησκεία όπως μας την διδάσκετε διαστρεβλώνει την αλήθειαν διότι μας διδάσκει το μίσος προς τους άλλους ανθρώπους οίτινες δεν έχουν την αυτήν θρησκείαν!! Εν ονόματι αυτής έγινον και γίνονται τα μεγαλείτερα εγκλήματα.

Εμείς ως θρησκείαν θέλομεν την αγάπην όλων των κατοίκων της γης. Ως πατρίδα δε θέλομεν το μέρος της γης εις το οποίον ζώμεν και συντηρούμεθα. Δι' ημάς πατρίς είναι ολόκληρος η σφαίρα της γης. Οφείλομεν όμως δυνάμει του ενστίκτου της αυτοσυντηρήσεως να υπερασπιζώμεθα τον τόπον εκείνον, εις τον οποίον ζώμεν εάν βάρβαρος λαός θέλη να τον καταλάβη. Εις την σημερινήν μας όμως πατρίδα έχουν καταλάβη τον τόπον μας - την γην την οποίαν μας συντηρεί - όχι βάρβαρος λαός αλλ' αυτοί οι διδάσκαλοι της πατρίδος. Μας θέλουν εμάς τους εργάτας και γεωργούς ως όργανα των ορέξεών των. Αλλ' είναι καιρός πλέον να παύσουν οι επιτήδειοι και οι εκμεταλλευταί το ανόσιον έργον των, διότι ο εργάτης ήρχισε πλέον να αισθάνεται ότι η ζωή του δεν πρέπει να είναι ζωή βασάνων. Και διά τούτο ήρχισε να ενώνεται εις συνδέσμους και σωματεία διά το γενικόν συμφέρον του. Ενούμενος δε μετά του γεωργού θα φέρη την ευτυχίαν εις τον κόσμον.

Κάιρον

Νικ. Δούμας».

Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύθηκε εν είδει ανακοίνωσης και το ακόλουθο:

«Βιβλιογραφία

Εξεδόθη υπό του εν Καίρω ενθουσιώδους ομοϊδεάτου Ν. Δούμα, εργάτου, το 2ον φυλλάδιον της

Εργατικής του βιβλιοθήκης υπό τον τίτλον «Η μόρφωσις των βασανισμένων». Είνε διάλογος μεταξύ εργατών αφελής και μορφοτικώτατος. Ο Ν. Δούμας είναι ο συγγραφεύς του Ιου φυλλαδίου «Η ζωή των βασανισμένων». Άξιος πάσης υποστηρίξεως ο ακούραστος εις έργα συναγωνιστής μας. Οι φίλοι του αγώνος μας ας τον βοηθήσουν εις το ευγενικόν έργον του. Όσοι εκ των αναγνωστών μας θέλουν να αποκτήσουν τα πολύτιμα βιβλιαράκια, ας αποταθούν εις τα γραφεία μας».

Ο Ν. Δούμας έστειλε ανταποκρίσεις σχετικά με διάφορους εργατικούς και κοινωνικούς αγώνες στο Κάιρο και την Αίγυπτο σε διάφορες εφημερίδες του «ελλαδικού» χώρου, όπως και στην εφημερίδα του Βόλου «Εργάτης-Γεωργός» (βασικά, ήταν ανταποκριτής της εφημερίδας αυτής στην Αίγυπτο στην οποία υπέγραφε είτε με το όνομά του Ν. Δούμας, είτε με το ψευδώνυμο «Εργάτης»). Παρατίθενται εδώ ανταποκρίσεις του Ν. Δούμα για την αιματηρή εργατική απεργία στα τραμ του Καίρου το 1911 που δημοσιεύθηκαν στο 78ο και 79ο φύλλο του «Εργάτη-Γεωργού», που κυκλοφόρησαν στις 27 Ιουλίου και 3 Αυγούστου 1911:

«ΝΕΩΤΕΡΑ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Κάιρον.- Η αιματηρά απεργία του Καίρου περί της οποίας γράφομεν εκτενώς εις άλλην σελίδα, εξακολουθεί, καίτοι καταρωθή δια της βίας και της λόγης να τεθούν εις ενέργειαν μερικά οχήματα. Σήμερον νέα συμπλοκή εις την πλατείαν Μπαμπ-ελ-χαδίδ. Οι απεργοί εθρυμάτισαν ένα όχημα και επέφερον βλάβας εις άλλα. Απόπειρα να κυκλοφορήσουν άμαξαι μέχρι Αμπασίας εματαιώθη υπό του πλήθους ιθαγενών, οίτινες συμπαγείς εστάθησαν επί των γραμμών μη υποχωρούντες ούτε προμαστιγώσεων ούτε προ των αντλιών. Εις την αποθήκη της Γκίζας είναι οχυρωμένοι και πολιορκημένοι 600 απεργοί. Υπάρχει φόβος επιθέσεως του στρατού ότε θα έχωμεν νέα αιματηρά γεγονότα. Η σταθερότης, ο ενθουσιασμός και η γενναιότης των ιθαγενών εθαυμάσθη.

Διεκρίθησαν διά το θάρρος και την γενναιότητα κατά την συμπλοκήν οι Ιταλοί. Ο Μπρουνέλο αρχηγός των απεργών της αποθήκης της Αμπασίας είναι σοβαρά πληγωμένος με μια σπαθιά στο κεφάλι και μια στη ράχη. Οι τραυματισθέντες επίσης απεργοί Σαμπατίνοσ και Σιγγόνα είναι καλλίτερα. Ο Ελβετός Σερρέφ εκτός κινδύνου. Οι πρόξενοι Ιταλίας και Ελλάδος επηνέβησαν προς αποφυλάκισιν των Ελλήνων και Ιταλών απεργών. Οι αυτοί πρόξενοι μετά των συναδέλφων των Αγγλίας και Γαλλίας απεφάσισαν να επέμβουν προς λύσιν της απεργίας υπέρ των απεργών. Το φρόνημα των απεργών ακμαιότατον. Ο λαός ενθουσιώδης υπέρ των απεργών. Αν η Εταιρία επιμείνη και μετά την επέμβασιν των προξένων, άγνωστον τι θα γίνη. Υπάρχουν φόβοι εξαγριώσεως των απεργών. Ανταποκριτής».

«ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΙ ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΑΠΕΡΓΙΑ

4.500 απεργοί εργάται και υπάλληλοι τροchioδρόμων Καίρου. – Φόνος υποδιευθυντού αστυνομίας.- Δέκα φονευμένοι.- τραυματίαι 250.

Κάιρον 22. (Του ανταποκριτού μας). – Σοβαρά και πολυπληθεστάτη εξερράγη η απεργία των εργατών και υπαλλήλων της εταιρίας τροchioδρόμων η οποία από ετών συσσωρεύει αμέτρητα κέρδη κατόπιν ακολάστου εκμεταλλεύσεως. Ες τα στήθη των εργατών εκόχλαζεν από καιρόν η αγανάκτησις η οποία εξερράγη επί τέλους, δοθείσης αφορμής εκ της εκδόσεως μιας εγκυκλίου της εταιρίας δια της οποίας ωρίζετο ότι καταργείται η δωρεάν παροχή της ιατρικής περιθάψεως και ότι προ τούτο θα κρατείται ένα τοις % εκ του ημερομισθίου των εργατών. Οι απεργοί ανήλθον εις 4.500, υπέβαλλον δε τα εξής αιτήματα. 1) Εννεάωρον εργασίαν δια τε τους εργάτας, εισπράκτορας, επιθεωρητάς και οδηγούς. Έως τώρα ειργάζοντο οι μεν εργάται 9,5 ώρας οι δε λοιποί 11 ώρας. 2) Αι έκτακτοι ώραι εργασίας και αι της Κυριακής να πληρώνονται διπλαί. 3) Ένα μήνα κατ' έτος και τρεις ημέρας κατά μήνα να μην εργάζωνται, πληρωνόμενοι, λαμβανομένου υπόψη ότι δια τους τροchioδρομικούς δεν υπάρχει ουδεμία ημέρα αναπαύσεως, ουδέ αργία τας Κυριακάς ή εορτάς. 4) Αύξησις ημερομισθίου κατά 20%. 5) Εις τας οικογενείας των αποθνησκόντων εν τη υπηρεσία να δίδεται ως σύνταξις τόσα μηνιαία όσα έτη υπηρέτησεν ο αποθανών. 6) Αύξησις των αμοιμών κατ' έτος προς 20%. 7) Η επιτίμησις να γίνεται

ιδιαιτέρως. 8) Κατάργησις των τιμωριών και λύσις των διαφορών δια διαιτησίας διοριζομένων ως διαιτητών εργατών και 3 υπαλλήλων.

Τα αιτήματα υποβλήθεντα πριν της εκκρήξεως της απεργίας, απεκρούσθησαν υπό της εταιρίας και επηκολούθησεν έκκρηξις της απεργίας, την οποία υπεδέχθη μετά συμπαθείας και ενθουσιασμού ολόκληρος ο εργατικός και επαγγελματικός κόσμος του Καΐρου και αυτή η τοπική αρχή! Η εταιρία ηναγκάσθη τότε να παραχωρήση 1) την αύξησιν των ημερομισθίων και ελάττωσιν των ωρών της εργασίας. 2) Τας ημέρας αναπαύσεως κατά μήνας, υποσχεθείσα βαθμιαίαν καλλιτέρευσιν της θέσεως των εργατών. Εν τέλει εκάλει τους απεργούς να αναλάβουν εργασίαν εντός 21 ωρών δηλώσασα ότι εν εναντία θα προβή εις την παύσιν όλων. Οι απεργοί επέμειναν εις τα αιτήματά των και δεν προσήλθον.

Συγκινητικάί σκηναί.- Κοσμήματα και νομίσματα εις τους δρόμους!

Επειδή η απεργία εξερράγη εις το τέλος του μηνός και οι απεργοί δεν επρόλαβαν να πληρωθούν, απεφασίσθη να γίνη έρανος μεταξύ του λαού υπέρ διατηρήσεως των οικογενειών των απεργών. Ο λαός έσπευσε με ενθουσιασμό πρωτοφανή να δώση την αρωγήν του. Αι γυναίκες ακόμη έρριπτον προς την επιτροπήν των εράνων από τα παράθυρα όσα νομίσματα είχαν. Ήτο πρωτοφανές και συγκινητικώτατον ότι πολλαί γυναίκες μη έχουσαι χρήματα έρριπτον τα κοσμήματά των!

Η Εταιρία ελπίζουσα να διασπάση της απεργίαν εξήτησε να προσλάβη τους πρώην παυθέντας εργάτας και επιθεωρητάς αυξήσασα τας αμοιβάς των κατά 50%. Αλλ' οι απεργοί μαθόντες τούτο μετέβησαν εν σώματι και τους εμπόδισαν δια της βίας να εισέλθουν εις το εργοστάσιον.

Συνεκεντρώθησαν όλοι πολιορκήσαντες τας αποθήκας και το εργοστάσιον, μεταβάλλοντες εις καθίσματα τας τροchioδρομικάς ράβδους. Ψάλλουν, τραγουδούν και χορεύουν. Πολλοί εκ των ιθαγενών εργατών προσέλαβον και τας οικογενείας των και τα τσουκάλια των έξωθι των αποθηκών ένθα γίνεται αληθινό πανηγύρι.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ

Αίμα. – Η σύγκρουσις.- Φόνοι απεργών και αξιωματικών.

Όλος ο λαός υπέρ των απεργών. Η διεθνής σοσιαλιστική λέσχη Καΐρου εξέδωκε προκήρυξιν εις 5 γλώσσας καλούσα τον λαόν να βοηθήση τους απεργούς.

Η εταιρία απελπισθείσα διεμαρτυρήθη εις τας αρχάς αι οποίαι, φυσικά της έδωκαν στρατιωτικήν δύναμιν ισχυράν ίνα δια της βίας κυκλοφορήση τα τραμ δια των πρώην παυθέντων, διαλύουσα τους απεργούς και τους πολιορκούντας τας αποθήκας.

Επήλθε συμπλοκή αιματηρά, αληθινή αιματοχυσία. Επληρώθησαν ως υπολογίζεται πλέον των 250 απεργοί και στρατιώται! Οι απεργοί αμύνωνται με ηρωισμόν. Εφονεύθησαν περί τους 10. Μεταξύ των φονευθέντων είναι και ο υποδιευθυντής της Αστυνομίας Φιλιππίδης, μπέης Έλλην την καταγωγήν, δύο άλλοι Άγγλοι ανώτεροι αξιωματικοί. Οι λοιποί είνε στρατιώται και απεργοί.

Οι απεργοί ανθίστανται. Λεπτομερείας και αποτελέσματα με το ερχόμενο ταχυδρομείον.

Ν. Δούμας»

«ΑΠΕΡΓΙΑ ΚΑΪΡΟΥ

Είνε από τας σημαντικότερας απεργίας της Ανατολής η λήξασα απεργία του Καΐρου. Δεν είνε μόνο το θάρρος, η επιμονή και η γενναιότης που την διέκρινεν. Εκείνο που συγκινεί περισσότερο τον παρακολουθήσαντα αυτήν, είνε ότι υπό την σημαίαν του δικαίου, της εργασίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αδελφώθησαν και σφιχταγκαλιασμένοι ηγωνίσθησαν, εργάται ανήκοντες ει πέντε-έξ εθνικότητας και άλας τόσας θρησκειάς! Αυτό συγκινεί και προλέγει ένα μέλλον μιας αδελφωμένης κι ευτυχούσης ανθρωπότητος».

«ΑΙΜΑΤΑ! ΑΙΜΑΤΑ!

Κάϊρον, 31 Ιουλίου

(Του ανταποκριτού Μας)

Έπρεπε να χυθή και εδώ αρκετόν αίμα δια να κατορθώσουν οι εργάται να κερδίσουν ένα κομμάτι ψωμί περισσότερο δια την αυτοσυντήρησίν των. Έπρεπε να πληγωθούν 70 άτομα δια να κερδίσουν μια πεντάρα αύξησιν του ημερομισθίου. Εάν δεν εκέρδισαν τελείως εναντίον του κεφαλαίου εκέρδισαν όμως εναντίον της αρχής. Έδειξαν τοιούτον θάρρος οι απεργοί όπου δια πρώτην φοράν συμβαίνει όχι μόνο εις το Κάϊρον αλλά και εις όλην την Ευρώπην. Διότι εκ των πληγωμένων οι περισσότεροι ήσαν στυνομικοί και στρατιώται. Με όλα τα όπλα, τας λόγχας και τας αντλίας του ζεστού νερού (!) τας οποίας διέθεσεν η αρχή προ υποστήριξιν του κεφαλαίου, ο εργάτης εξήλθεν νικητής. Απεδείχθη δια μίαν ακόμα φοράν ότι όταν οι εργάται είνε ενωμένοι ειμπορούν να αντεπεξέλθουν εναντίον όλων των κινδύνων. Έσπασαν κεφάλια, συνέτριψαν τραίνα, κατέστρεψαν υλικά και τέλος εκέρδισαν. Εκέρδισαν ει όλα τα αιτήματα πλην του εβδόμου άρθρου, το οποίον θα συζητηθή μετά 2 μήνας εις Βρυξέλλας. Η ομάς των εδώ σοσιαλιστών ειργάσθη υπέρ των απεργών και εξέδωκεν και δυετέραν δήλωσιν.

“Προσοχή

Γνωστόν ότι όλοι οι εργάται και υπάλληλοι των τροχιοδρόμων ευρίσκονται εν απεργία. Εν τούτοις όμως η εταιρεία εκκυκλοφόρησε τα τραμ. Ελλείψει δε πεπειραμένου προσωπικού προσέλαβε τους τυχόντας, οι οποίοι αφέθησαν να αγορασθώσιν ειρωνευόμενοι και το κοινόν και την αστυνομίαν, η οποία τους το επέτρεψε. Το προσωπικόν τούτο αποτελεί ένα κίνδυνον δια το κοινόν. Διότι οι ανθρωποκτόνοι αμαζοί εν καιρώ (...) καθίστανται θανατηφόρα δρέπανα όταν οδηγούνται από απείρους. Προσοχή λοιπόν.

Το δημόσιον πρέπει να αρνηθή συστηματικώς να επιβαίνει των αμαζών, αι οποίαι δεν δύνανται να κυκλοφορήσουν παρά όταν αναλάβη το πεπειραμένον προσωπικόν την εργασίαν του.

Η ζωή σας απειλείται”.

Η αστυνομία απηγόρευσε την διανομήν των δηλώσεων τούτων και κατέσχε όσας ηδυνήθη.

Ο επίλογος

Ευρίσκονται πλέον των 30 άνευ εργασίας, τους οποίους η εταιρία θεωρεί ως πρωταιτίους της απεργίας και δεν θέλει να τους παραλάβη εις την εργασίαν, - η εταιρία γαρ Βελγική. Αυτά γίνονται και εις τας Αθήνας με τλυς αποφυλακισθέντας.

Ν. Δούμας».

Σε άλλο φύλλο (No 80, 6 Αυγούστου 1911) της ίδιας εφημερίδας δημοσιεύτηκε και το παρακάτω κείμενο του Ν. Δούμα:

«ΙΔΕΑΙ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

(Από το βιβλιαράκι του ομοϊδεάτου μας Ν. Δούμα η «Μώρφωσις των βασανισμένων»)

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Πόσους κινδύνους διέρχεται τις όταν θέλη να εκφράζεται ελευθέρως και να λέγη την αλήθειαν. Οι φίλοι του, εάν παραδεχθώμεν ότι έχει τοιούτους, θα τον μισήσουν, η Κοινωνία θα τον περιφρονήση, οι δε υποστηρικταί του σημερινού συστήματος θα τον καταδικάσουν. Και όμως υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι περιφρονούν τους κινδύνους θυσιάζοντες την ζωήν των για την αλήθειαν· διότι εκ του μίσους των φίλων του αυτοί οπλίζονται με το θάρρος, εκ δε της περιφρονήσεως του σημερινού συστήματος αποκτώσιν δύναμιν επιβολής των ιδεών των και εκ της καταδίκης των δε γεννώνται οι προαγωγείς και οι μάρτυρες της ανθρωπότητος. Από τοιούτους ανθρώπους έχει ανάγκην η σημερινή αθλία κοινωνία, και τα θύματα αυτά της αληθείας ευρίσκονται σποραδικώς εις όλην την γην και καντηριάζουν το ψεύδος διά να λάμψη η αλήθεια.

ΤΟ ΨΕΥΔΟΣ

Δεν γνωρίζω την πηγήν του ψεύδους και πότε εγεννήθη, αλλά βλέπω ότι σήμερα κανείς μας δεν μπορεί διά να ζήση άνευ αυτού. Ψεύδεται η μητέρα προς τον υιόν και ο υιός προς τον πατέρα. Ψεύδεται ο σύζυγος προς την σύζυγον και η ερωμένη προς τον εραστήν της. Ψεύδεται ο εργοστασιάρχης προς τον εργάτην καθώς και ο εργάτης προς τους συναδέλφους του, ψεύδονται οι αρχηγοί των θρησκειών ως ψεύδονται και οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων· και μέσα εις το ζύμωμα αυτό της ψευτιάς, ψευδόμεθα και προς τον εαυτόν μας επικαλούμενοι την αλήθειαν ενώ εκφράζομεν το ψεύδος· εσχηματίσθη περιβάλλον ψεύτικον εις όλον τον βίον μας και διά να πέση το ψεύδος είναι ανάγκη επαναστάσεως· να επαναστατήσωμεν ως άτομα εναντίον του εαυτού μας και ως σύνολον εναντίον του ψευδούς σημερινού συστήματος το οποίον ψευδώς μας διέπει.

Η ΔΕΙΛΙΑ

Το φοβερώτατον ελάττωμα εις τον άνθρωπον είνε η δειλία· ο δειλός δεν δολοφονεί μόνον τον εαυτόν του αλλά ολόκληρον την κοινωνίαν, ο δειλός υποδουλώνει όχι μόνον το άτομον του αλλά και την συνείδησίν του. Η δειλία γεννά την κολακείαν και την απάτην, ο δειλός προδίδει όσα ηξέρει, αδιάφορον εάν βλάβη και ολόκληρον κοινωνίαν· και δια να διορθωθή ο δειλός έχει ανάγκην περιφρονήσεως. Περιφρονήσατε τους δειλούς διά να τους δημιουργήσετε επαναστάτας εναντίον των κοινωνικών συνθηκών της σημερινής κοινωνίας.

ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ

Το μεγαλύτερον προτέρημα εις τον άνθρωπον είνε το θάρρος· διά του θάρρους ελευθερώνονται λαοί, διά του θάρρους αντλούν δυνάμεις οι επιστήμονες διά να ερευνήσουν και ανακαλύψουν τα μυστήρια της φύσεως. Διά του θάρρους αποκτά ο εργάτης τα δικαιώματά του από τους κεφαλαιοκράτας, διά του θάρρους ο άνθρωπος βαδίζει προς τα εμπρός και κατορθώνει να ανέλθη εκεί όπου φαντάζεται, διά του θάρρους θα πατάξη την αισχράν φανλοκρατίαν η οποία τον πιέζει και τον βασανίζει και διά του θάρρους θα γείνη ο εργάτης ελεύθερος άνθρωπος».

Αλλά και άλλοι αναρχικοί της Αιγύπτου ήσαν συγγραφείς βιβλίων ή φυλλαδίων, όπως ο Γ. Σαραφίδης με το «Χαρούμενη επιστήμη», το οποίο δημοσιεύτηκε ολόκληρο στο φιλολογικό και λογοτεχνικό περιοδικό «Νουμάς», την 1η Φεβρουαρίου 1909.

Τέλος, κάποιος Γ. Δρακόπουλος έγραψε το έργο «Η αταξική επανάστασις», αλλά είναι άγνωστο πότε και πού εκδόθηκε και αν είναι αναρχικό ή παρεμφερές κείμενο.

Την ίδια εποχή μια άλλη ελληνική εφημερίδα της Αιγύπτου, η «Σοσιαλιστική», δημοσίευσε μεταφράσεις έργων του Μιχαήλ Μπακούνιν και άλλων αναρχικών θεωρητικών.

Γενικά, πέρα από τον εργατικό ακτιβισμό και την αναρχική αγκιτάτσια, αρκετοί Έλληνες αναρχικοί και ελευθεριακοί της Αιγύπτου ασχολήθηκαν τόσο με μεταφράσεις θεωρητικών του αναρχισμού, όπως του Μ. Μπακούνιν, όσο και με τα διάφορα είδη της λογοτεχνίας. Το 1904 κυκλοφόρησε το περιοδικό «Νέα Ζωή», το 1911 το περιοδικό «Γράμματα» και το 1916 ο «Φοίνικας» και τα «Προπύλαια», ενώ οι περισσότεροι αναρχικοί ή ελευθεριακοί αυτοί διανοούμενοι στελέχωσαν, επίσης, τις διάσπαρτες ομάδες δημοτικιστών που δρούσαν εκείνη την εποχή στην Αίγυπτο. Τον Απρίλιο του 1919, ο μαρξιστής Γεώργιος Κωνσταντινίδης (Σκληρός) - συγγραφέας του βιβλίου «Το Κοινωνικόν μας Ζήτημα» - με το οποίο λέγεται ότι μπήκαν οι βάσεις του λεγόμενου επιστημονικού σοσιαλισμού στην Ελλάδα - και ένας από τους πρωτεργάτες του κινήματος του δημοτικισμού - σε μια εκδήλωση λογοτεχνών στο Κάιρο, ανακοίνωσε ότι ήδη είχε ξεκινήσει τη συγγραφή μιας μελέτης στο έργο του Π. Κροπότκιν, κάτι που, από όσο γνωρίζουμε, δεν ολοκλήρωσε ποτέ. Στο διάστημα Ιουνίου-Δεκεμβρίου 1917, ο Γ. Κωνσταντινίδης έδωσε διαλέξεις για τον Λέοντα Τολστόι, στη Λαϊκή Βιβλιοθήκη Αλεξάνδρειας, οργανωμένες από το περιοδικό «Γράμματα».

Να αναφέρουμε εδώ ότι το περιοδικό «Γράμματα» επανεκδόθηκε τον Ιούλιο του 1920, με διευθυντή και διαχειριστή τον Στέφανο Πάργα και αρχισυντάκτη τον Μ. Περίδη, αλλά δεν θεωρείτο συνέχεια της πρώτης περιόδου. Να πώς αυτοπαρουσιάζονται οι υπεύθυνοι της έκδοσης:

«Από το 1911 έως το τέλος του 1919, τα ΓΡΑΜΜΑΤΑ, με σύντομες ή και μακρυνές διακοπές στην περιοδική τους έκδοση, συνεπλήρωσαν πέντε τόμους όπου συγκεντρώνεται ένα μεγάλο μέρος της φιλολογικής κίνησης που έγινε στην Ελλάδα και την Αίγυπτο.

Σήμερα αρχίζουμε μια νέα περίοδο.

Το παρελθόν των Γραμμάτων αποτελεί για μας μια περασμένη δουλειά που δεν εννοούμε να συνεχίσουμε.

Κρατούμε τον ίδιο τίτλο γιατί λογαριάζουμε να επωφεληθούμε από την οικονομική και δημοσιολογική οργάνωση που απέκτησε το παλιό περιοδικό. Αυτό μόνο. Ωστε τα ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ πρέπει να θεωρείται ως καινούριο περιοδικό που εγκαινιάζει με αυτό το τεύχος το πρώτο του φυλλάδιο».

Στις δε σελίδες 50-51 αναγράφεται:

«Τα ΓΡΑΜΜΑΤΑ είναι ανεξάρτητα από κάθε κόμμα κι από κάθε οργάνωση πολιτική ή κοινωνική και από εκείνες τις οργανώσεις ακόμη που ζητούν επάνω στο πρακτικό επίπεδο την εφαρμογή αρχών που θα μας ήταν συμπαθητικές. Δεν έχουμε άλλον κύριο από το πνεύμα, καθώς λέγει ο Ρολλάν, και δεν πιστεύουμε σε άλλο μέσο επικοινωνίας και φωτισμού μεταξύ των ανθρώπων από τη σκέψη και τη μετάδοση της ιδέας.

Τα ΓΡΑΜΜΑΤΑ θα δημοσιεύουν σε κάθε τεύχος μία ή δύο μελέτες ξένων συνεργατών τους επάνω στη ζωή των λαών τους, γραμμένες ειδικά για το περιοδικό μας. Τις μελέτες αυτές που θα γράφονται στη γλώσσα του συγγραφέως των, θα δημοσιεύουμε σε μετάφραση ελληνική».

Σε άλλο τεύχος της Νέας Περιόδου αναφέρονται τα ακόλουθα:

«Διπλή δήλωση

Το περιοδικό μας δεν είναι, ούτε συνέχεια κανενός προηγούμενου περιοδικού, ούτε όργανο κανενός συλλόγου.

Στο ανυπόγραφο πρόγραμμα που δημοσιεύσαμε στο πρώτο τεύχος διατυπώνουμε καθαρά τις ιδέες μας και είμεθα μόνοι υπεύθυνοι γι' αυτές.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ».

Ανάμεσα στους συνεργάτες του περιοδικού «Γράμματα» βρίσκεται και ο Ιταλός αναρχικός Λουίτζι Φάμπρι, εκτενές άρθρο του οποίου δημοσιεύεται σε μετάφραση στο τεύχος 2 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1920) με τίτλο «Η κίνηση των ιδεών στην Ιταλία». Στη σελίδα 96 του ίδιου τεύχους, δυο σελίδες μετά το κείμενο του Fabbri, υπάρχει το εξής σχόλιο:

«Για τον Ιταλό συνεργάτη μας Luigi Fabbri που τόσο μεστά μας πληροφορεί για την πλούσια σε κοινωνική ζύμωση Ιταλική κίνηση, θα γράψωμε προσεχώς».

Ο Γεώργιος Βρισιμιτζάκης

Ο Γεώργιος Βρισιμιτζάκης ήταν Κρητικός την καταγωγή, αλλά γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το

1890. Από μικρός ήταν ατίθασος και νευρώδης. Σπούδασε Γαλλική Φιλολογία και Θετικές Επιστήμες στο Παρίσι. Δεν ειδικεύτηκε σε κάποιο επιστημονικό κλάδο και ποτέ δεν επεδίωξε να αποκτήσει ακαδημαϊκούς τίτλους. Γνώριζε άπταιστα γαλλικά, ιταλικά και αραβικά, ενώ στα ελληνικά ήταν αυτοδίδακτος.

Από το καλοκαίρι του 1912 μέχρι την άνοιξη του 1913 έμεινε στο Βιαρέτζιο της Ιταλίας και συνδέθηκε με έναν τοπικό αναρχικό κύκλο, τους «Απουάνους». Το καλοκαίρι του 1915, έμεινε στο Παρίσι. Στο 1918-1919 ήταν εγκατεστημένος στην Αθήνα και συνεργάστηκε με το περιοδικό «Βωμός». Το 1921 επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια, αλλά το 1926 εγκαταστάθηκε ξανά στη Γαλλία, όπου έμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του στις 19 Δεκεμβρίου 1947.

Ο Γιώργος Βρισμιτζάκης, ασχολήθηκε με φιλολογικές μελέτες, έγραψε μια κριτική στο έργο του Κωνσταντίνου Καβάφη («Το έργο του Κ. Π. Καβάφη», Εκδόσεις «Ικαρος», β' έκδοση, Αθήνα 1984), έκανε μεταφράσεις μεταξύ άλλων έργων κλασικών του αναρχισμού (Μιχαήλ Μπακούνιν «Ζωϊκότητα και ανθρωπότητα», Εκδόσεις «Αγράμπελη», Αθήνα 1978. Πρώτη έκδοση Αλεξάνδρεια 1917) και εξέδωσε το περιοδικό «Γράμματα». Στο περιοδικό «Γράμματα» δημοσιεύονταν και αναρχικά κείμενα όπως, για παράδειγμα, στο τεύχος... ένα σημαντικό γράμμα του Λουίτζι Φάμπρι για την πολιτική κατάσταση στην Ιταλία.

Έγραψε, επίσης, τα «Η ατομική επανάσταση» (1914), «Ο αντάρτης» (1918), «Η δρώσα μνήμη», «Φιλολογία και ζωή», «Η υπόθεση Δρέϋφους», «Η μιζέρια των Ελλήνων διανοουμένων», «Η νέα γενεά των διανοουμένων», από τα οποία τα περισσότερα εκδόθηκαν από το περιοδικό «Γράμματα» και αναδημοσιεύθηκαν και σε άλλα περιοδικά και εφημερίδες. Μέχρι το 1931, πλήθος περιοδικών και εφημερίδων στην Ελλάδα και στην Αίγυπτο περιείχαν μεταφράσεις, προλόγους και σημειώματά του, ενώ δεκάδες είναι τα βιβλία, τα φυλλάδια ή τα περιοδικά που εξέδωσε ο ίδιος ή συμμετείχε στην έκδοσή τους. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του δημοσίευσε κείμενα σε γαλλικά λογοτεχνικά περιοδικά, σε πολλά από τα οποία υπέγραφε με το ψευδώνυμο Philetas.

Η μπροσούρα «Κάτω τα Είδωλα»

Η μπροσούρα «Κάτω τα Είδωλα» γράφτηκε και εκδόθηκε από τον Γεώργιο Τελεμίτη, στην Αλεξάνδρεια το 1909, με αφορμή την εκτέλεση του αναρχικού παιδαγωγού Φρανσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια στην Ισπανία τον ίδιο χρόνο. Δεν έχουμε διαθέσιμα στοιχεία για τον Γεώργιο Τελεμίτη, αλλά η μπροσούρα αυτή φαίνεται ότι είχε γίνει ανάρπαστη την εποχή εκείνη. Παραθέτουμε το πλήρες κείμενο:

«ΚΑΤΩ ΤΑ ΕΙΔΩΛΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ο λόγος του Ευαγγελίου: «Μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι» ήτο το πλέον οικτρών ψεύδος, το οποίον επί μακρούς αιώνας διετήρησε την ανθρωπότητα εν τω πηλώ της αθλιότητος και της δουλείας. Όχι! Όχι! Οι πτωχοί τω πνεύματι είνε αναγκαίως τα κτήνη, η σαρξ προς την καταπίεσιν και οδύνην. Ενόσω θα υπάρχουν πληθύες πτωχών τω πνεύματι θα υπάρχουν πληθύες δυστυχών, υποζυγίων, οι οποία εκμεταλλεύονται, τρώγονται από ολιγίστους κλέπτας και κακούργους. Μίαν ημέραν, η ευτυχής ανθρωπότης θα είναι εκείνη η οποία θα μάθη και θα θελήση... Μακάριοι οι γνωρίζοντες, μακάριοι οι ευφυείς, οι άνθρωποι της θελήσεως και της πράξεως, ότι αυτοίς ανήκει η βασιλεία της Γης.

ΖΟΛΑΣ

ΦΕΡΡΕΡ

Θεοίς μεν κ' αν ο μηδέν ων ομού
κράτος κατακτήσαιτ' εγώ και
δίχα κείνων πέποιθα τούτ'
επισπάσειν κλέος.
Σοφοκλής (Αίας)

Ο Φερρέρ, ο μέγας ήρωας, ο μάρτυς της Αναρχίας, ετυφεκίσθη ως κακούργος υπό των κακούργων.
Το αίμα του μεγαλεπηβόλου τέκνου της Ιβηρίας, επότισε το άπληστον έδαφος της κατηραμένης
πατρίδος του.

Δεν ήρκεσαν τα θύματα του φανατισμού των ιεροεξεταστών, δεν ήρκεσαν αι πυραί των βωμών και τα
μυστήρια των φρικαλέων μαύρων ανθρώπων (I. Ulric de Hutten) του Μεσαίωνος.

Έπρεπε νέον θύμα να προστεθή εις τα τόσα άλλα. Έπρεπε νέον αίμα να ρεύση ίνα κορέση τας
επιθυμίας των αντιπροσώπων του Θεού επί της Γης.

Κατά της θρησκείας λοιπόν, κατά των τυράννων, ας κηρύζωμεν αγώνα τίμιον, αγώνα υπέρ της
εργασίας και της Ελευθερίας!

Ένδοξε Αρμόδιε! Ευτυχή Αριστογείτων! Γενναίε Βρούτε! Προσφιλή Angiollilo! Αι σκιάί σας ως
μεγαλομάρτυρες, ας μας ενθαρρύνουν εις την πάλην ταύτην.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΑ

*Il sangue che grondo dalla tua eroce
Oggi fecon la l' odio e non l' aurore
Presco al complice altar, veglia feroce
l' inquisitore
(Lorenzo Stechetti)*

Βροντοφωνούν την μειλιχίότητα και ανεξιθρησκείαν εν τη νεφελώδη ευγλωττία των και κομίζουν
ανθρώπινα θύματα εις τον θεόν της αγάπης, ως εις ένα Μολώχ με σιδηρούς βραχίονας... κηρύττουν
την αγάπην του πλησίον των και διώκουν Μακράν των θυρών των τον ογδοηκονταετή τυφλόν,
αφρίζουν εναντίον της φιλαργυρίας και έχουν ερημώση το Περού δια τα χρυσά στολίδια. Σπάζουν το
κεφάλι τους δια να ανακαλύψουν πώς εστάθη δυνατόν εις την φύσιν να δημιουργήση ένα Ισκαριώτη
και δεν θα ήτο ανάγκη να αποτανθή τις εις τον έσχατον μεταξύ αυτών όπως προδώση τον Θεόν εις
την Αγ. Τριάδα αντί δέκα αργυρίων. Ουαί υμίν Φαρισαίοι (Schiller).

Ναι, ω Ιησούιται! ω ιερείς ιεροεξετασταί! Ναι σεις είσθε οι αίτιοι του κακού. Σεις είσθε οίτινες
παρεμβάλλετε εμπόδια εις την πορείαν της ανθρωπότητος! Σεις καταδικάζετε την επιστήμην. Σεις
αρνείσθε την αμοιβαίαν αγάπην και την αλληλεγγύην των εθνών. Σεις ω αιμοβόροι, μετά ζηλόφθονος
όμματος παρακολουθείτε κάθε πρόοδον πνεύματος των υιών του Προμηθέως.

Η θρησκεία την οποίαν δια πυρός και σιδήρου επεβάλετε εις τους ανθρώπους, ο χαλύβδινος ούτος
κρίκος, δι' ου περιεβάλετε τον αυχένα του ελευθέρου κατοίκου της Γης, η θρησκεία αύτη αποτελεί την
άρνησιν της ελευθερίας της Σκέψεως. Ουδέποτε η θρησκεία προσήλθεν εις συζήτησιν ειλικρινή μετά
της επιστήμης και οσάκις ηθέλησε να αντιστή εις τας αποδείξεις του ανθρωπίνου νοός, εθραύσθη.
Η πάλη μεταξύ θρησκείας και επιστήμης είνε η πάλη της πηλίνης χύτρας εναντίον της σιδηράς
(Schopenhauer).

Επί δογμάτων στηρίζεσθε και στηριζόμεθα επί αποδείξεων. Κηρύττετε την πίστιν και δεν
αναγνωρίζομεν ειμή το λογικόν.

Τας προσευχάς σας κρατήσατέ τας δια υμάς. Ο Φερρέρ τας ηρνήθη ως τα αρνείται και πας ειλικρινής άνθρωπος. Όχι! Δεν είναι θεός, εκείνος όστις επιτρέπει την αδικίαν εις τον κόσμον, εκείνος όστις αφίνει να καταδικάζωνται αθώοι, να φονεύονται δίκαιοι, να ταλαιπωρούνται αδύνατοι! Δεν είναι θεός εκείνος όστις εδημιούργησε την ανισότητα, την κακίαν, την αθλιότητα, τα μίση, όλα τα κακά ένστικτα, την αδικίαν, την τυραννίαν, την δυστυχίαν!

Δεν είναι Θεός, όχι! Δεν είναι δυνατόν να φαντασθή τις ον τοσούτον κακόν.

«Εάν υπήρχε θα έπρεπε να τον καταργήσωμεν» (Nietzsche).

Σεις είσθε οίτινες εδημιουργήσατε τον Θεόν ίνα καλύψητε δια του θώρακος τούτου τας ανομίας σας. Σεις ακόμη εφαντάσθητε τη γελοίαν δοξασίαν της αθανασίας της ψυχής! Το μεν ίνα εμπνεύσητε τον φόβον εις εκείνους οίτινες αγανακτήσαντες εκ της διαγωγής σας εξηγείροντο εναντίον σας, το δε ίνα παρηγορήσητε τους δυστυχείς εκείνους από τους οποίους αφαιρέσαντες και τον τελευταίον οβολόν, καταδικάσαντες εις την δουλείαν και την πτωχείαν, υπόσχεσθε φαντασιώδεις αμοιβάς εις τον ουρανόν! Σεις είσθε οι κάπηλοι και οι τραπεζίται του ναού τους οποίους εξεδίωξεν ο Ιησούς. Ο χρυσός, ο χρυσός είναι ο θεός σας.

Αρνούμεθα και την πίστιν εις την μέλλουσαν ζωήν.

Post mortem nihil, ipsaque mors nihil

(Σενέκας)

Nil igilur mors est adnos noque pertinet hilum

Quandoquidem natura animi mortalis habetur

(Λουκρήτιος)

Ο θάνατος ουδέν προς ημάς, το γαρ διαλυθέν αναισθητεί, το δε αναισθητούν ουδέν προς ημάς.

(Επίκουρος)

Ακροτάτης κορυφής τύμβος άκραν κατέχει.

(Σιμωνίδης)

Μετά τους μόχθους μας επί γης ταύτης, ως μόνην ανταμοιβήν θεωρούμεν τον θάνατον. Δεν φερόμεθα υπ' ουδενός εγωϊστικού σκοπού πράττοντες τον καλόν, δεν παραδεχόμεθα το γνωμικόν σας: «ο ελεών πτωχόν δανείζει Θεώ». Ευεργετούμεν, βοηθούμεν, σώζομεν, εκδικούμεθα τους αθώους ουχι δια να ανταμειφθώμεν εις τους ουρανούς.

(αφίνομεν τους παραδείσους

στους αγγέλους και στα στρουθία (Henri Heine – Άϊνε)

αλλ' επειδή αισθανόμεθα τον προορισμόν της ανθρωπότητας, επειδή θέλομεν μίαν ανθρωπότητα μεγάλην, αναπνέουσαν ελευθέρως, απηλλαγμένην θρησκευτικών και κοινωνικών προλήψεων, ζώσαν εν ομονοία, εν αγάπη, εργαζομένην, προοδεύουσαν, ευτυχή, ανεξάρτητον.

Είμεθα η στρατιά της αναρχίας εναντίον της στρατιάς της τυραννίας, της εργασίας εναντίον του χρήματος, της αληθείας εναντίον του ψεύδους.

Αρεταί μας είναι: η αγάπη και η δικαιοσύνη, σκοπός μας η ευτυχία, μέσον μας η αλήθεια και η δύναμις!

Πρωταγωνισταί μας: υπήρξαν και είναι τα μεγαλείτερα πνεύματα των αιώνων: ο Δημόκριτος, ο Επίκουρος, ο Πρωταγόρας, ο Επίχαρμος, ο Διογένης, ο Λουκρήτιος, ο Αβερρός, ο Rabelais, ο Montaigne, ο Boetie, ο Διδερό, ο Βολταίρος, ο Helvetius, ο D'Holbach, ο Chenier, ο Δαντόν, ο Ανάχαρσις Κλότς, ο Εβέρτ, ο Chaumette, ο Μαρά, ο Βύρων, ο Schiller, ο Goethe, ο Henri Heine, ο Proudhon, ο Βακουίν, ο Κροποτκίν, ο Χέκελ, ο Μαξ Νορδάου, ο Reclus, ο Grave, ο Τολστόϊ, ο

Τυφεν.

Μάρτυρές μας είναι ουχί οι μυθικοί άγιοι, φυγάδες της εργασίας, ερημίται μισάνθρωποι, μισογύναι, εχθροί και αυτής έτι της καθαριότητας, αλλά οι μάρτυρες της Ελευθερίας και την Αληθείας: η Υπατία, ο Giordano Bruno, ο Vanini, ο Dolet, ο La Barre, ο Φερρέρ.

Ηρώές μας, είνε όλοι οι τυραννοκτόνοι και οι ελευθερομανείς: ο Αρμόδιος και ο Αριστογείτων, ο Βρούτος και η Επίχαρις, η Σοφία Περόφσκα και ο Angiollilo.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΟΔΥΝΗ

*El pueblo gime... A las lagrimas quo derrama
el universo entero, unense law griios de sabias
de desosparation... En mis ordas zumba uno
voz potente, un murouillo de ollo...u; Vengosa:
Vengaza! Ya la voz crece, crece, hasta conver-
tisso en clamor universal...*

(Tierra y Libertad, epoca III, no 2)

Στρέψε το βλέμμα σου, ω άνθρωπε βεβαρυνμένε από τας ταλαιπωρίας και τα θλίψεις, ζήτησον έστω και μίαν γωνίαν γης εις την οποίαν να δύνασαι να αναπαύσης τα παραλυμένα μέλη σου, ζήτησε μίαν παρήγορον λέξιν από τους ομοίους σου. Μάτην! Τίποτε! Παντού η πάλη, «The struggle for life», «le carnage universell».

Το πνεύμα της καταστροφής έπνευσεν επί της γης. Ευτυχής ο πρωτογενής άνθρωπος, ο οποίος διημφισβήτη την τρώγλην του και την τροφήν του εις την άρκτον των σπηλαίων και εις τα Μαμούθ, είτε απέθνησκεν, είτε εξήρχετο νικητής εκ της πάλης ταύτης, ουδέποτε όμως ησθάνετο την έλλειψιν της ελευθερίας του! Φευ επέπρωτο να χάση ο άνθρωπος την ελευθερίαν αυτήν την τόσο πολύτιμον και μέχρι σήμερα μάτην προσπαθεί να την επανακτήση.

Οι ιερείς μυσταγωγοί και οι τύραννοι τον υπεδούλωσαν συστηματικώς και τον εξεμεταλλεύθησαν.

Ημέρα τη ημέρα ο βαρύς της τυραννίας ζυγός κατέστη βαρύτερος.

Έως ότου ελησμόνησε πλέον ο άνθρωπος την παλαιάν ισχύν του και την ανεξαρτησίαν και μη δυνάμενος να εξηγήση την σημερινήν κατάστασίν του ατενίζει με βεβαρυνμένα και αδιάφορα όμματα τα περί αυτόν ως ο λέων εν τω κλωβώ του.

Ο αγών της υπάρξεως δεν έγκειται πλέον εν τη ανδρική δυνάμει αλλ' εν τη υποουλότητι και τη πανουργία.

Τα κακά ένστικτα διαδιδόμενα οικογενειακώς εξ αιτίας των ιδίων πάντοτε όρων υφ' ων διάγεται η κοινωνία εξαπλούνται και κυριεύουσιν όσους μέχρι τούδε έμειναν ακέραιοι και ειλικρινείς.

Η οικογένεια κατέστη μια ειρκτή του παιδικού πνεύματος όπερ αδυνατεί να αναπτυχθή επαρκώς υπό τας συνθήκας υφ' ας διάγει. Η οικογένεια κατέστη μια τυραννία και η μάλλον αξιοθρήνητος των τυραννιών. Διότι από μικρού ο άνθρωπος παραμορφούται ούτω πνευματικώς εν μέσω των πολλαπλών προλήψεων των γονέων του και πολλάκις μάλιστα ακόμη και ηθικώς και σωματικώς.

Η ανατροφή δε την οποίαν λαμβάνει δεν αποβλέπει ειμή προς τον τρόπον καθ' ον θα δύναται να ζήσει όσον το δυνατόν υσμορφούμενος με τας απαιτήσεις της αθλίας κοινωνίας την οποίαν με τόσα σκοτεινά χρώματα απεικόνισαν ο Ουγγώ και ο Ευγένιος Σύης.

Το σχολείον αναλαμβάνει να παραμορφώσει επί πλείον ακόμη τους νέους. Εις την ειρκτήν αυτήν του πνεύματος διδάσκονται ότι οφείλωσι σέβας και υποταγήν εις παν ότι η έξις έχει καθιερώση. Εις τα σχολεία μανθάνουσιν οι παίδες την κολακείαν, την προδοσίαν, τον φόβον, το ψεύδος, την ζηλίαν, την κενοδοξίαν, το σέβας, τους κανόνες της γραμματικής και την κατήχησιν.

Το κράτος εξασκεί την επιρροήν του επί εκείνων οίτινες μη εμπιστευόμενοι ειμή επί του εαυτού των προσπαθούσι να εξέλθωσι του κοινού κύκλου και να ελέγξωσι τα κακώς έχοντα. Το κράτος στρατολογεί κατ' έτος χιλιάδας νέων ευρώστων, αποσπών αυτούς από της εργασίας και από της μελέτης των επιστημών. Το κράτος επιβάλλει φόρους εις τον πένητα και τον πλούσιον, ων το αληθές

βάρος αισθάνεται ο πένης μόνον. Δικαστήρια, τελωνεία, νομαρχεία, γραφεία, προξενεία, υπουργεία, κλπ. εμποδίζουν την ελευθέραν συστολήν των ανθρώπων. Τα σύνορα χωρίζουν τους λαούς εις τόσα εχθρικά στρατόπεδα.

Η κοινωνία ως μόνος βάσεις έχουσα την ανισότητα και την αμοιβαίαν εκμετάλλευσιν, μετατρέπει τους πτωχούς και μη έχοντας εργασίαν εις κλέπτας, τους εργατικούς εις αλκοολικούς. Οι κατά συνθήκην γάμοι είναι μία από τας κυριωτέρας αιτίας του εκφυλισμού της ανθρωπότητας, εννοώ τους ανίσους αυτούς γάμους ασθενικών, ανικάνων, ανηθικών είτε και γερόντων μετά νέων καλώς έχόντων, γάμους καταστρεπτικούς και δια τους γονείς και δια τα τέκνα, τους οποίους προκαλεί η ηλιθιότητα και η απληστία των γονέων οίτινες δεν βλέπουσιν εν τω γάμω ειμή είδος εμπορίου και εμποδίζουν ούτω τα τέκνα των να ακολουθήσι τας ροπάς της καρδιάς των.

Ιδού τα αγαθά αποτελέσματα των ιερών (;) αυτών καθεστώτων: οικογενείας, σχολείου, κράτους, κοινωνίας.

Και εν τω μεταξύ ο λαός πεινά και στενάζει, μοχθεί και εργάζεται.

Κατά χιλιάδας αριθμούνται καθ' εκάστην τα θύματα τα οποία προξενεί, η πενία, οι κακοί όροι της διαμονής, οι πόλεμοι, τα δυστυχήματα, οι πυκνοί συνοικισμοί, ο αλκοολισμός, τα πάθη τα οποία προκαλούν αι κοινωνικά ανισότητες (μίσος, ζηλία, απληστία, κακία κλπ.). Η γυνή εξακολουθή να είναι η δούλη του ανδρός, ο ελεύθερος έρωσ θεωρείται ως το χειρότερον των εγκλημάτων (αλλά και αι εξ έρωτος αυτοκτονίαυ αυξάνουν τον αριθμόν καταπληκτικώς).

Ιδού πού ευρισκόμεθα μετά είκοσιν αιώνας χριστιανισμού! Πόσον οπίσω είμεθα του πολιτισμού των ευτυχών προγόνων μας!

Ιδού η ελεεινή κατάστασις της ανθρωπότητος!

Ψεύδος και υποκρισία, αμοιβαία εκμετάλλευσις.

Συνασπισμός προς καταπολέμησιν της αληθείας...

*Το δε εκ των τυράννων (γένος) αισχροκέρδειαν φιλεί
Σοφοκλής, Αντιγόνη.*

Λοιπόν! Ημείς οι αναρχικοί, ημείς οι λιμπερτάριοι, ημείς οι πρόδρομοι της μελλούσης γενεάς, ημείς οι προφήται, εξεγειρόμεθα εναντίον της τοιαύτης αθλιότητος! Ημείς ανακράζομεν: Εμπρός! Εμπρός! Εκδικηθώμεν εκείνους οίτινες είναι οι αίτιοι της τοιαύτης καταστάσεως των πραγμάτων. Και η φωνή αυτή αυξάνει, διαδίδεται, εξαπλούται. Βοή ακούγεται, φωναί... Ακούσατε. Ακούσατε. Ο λαός εξυπνά! έρχεται!

Η ΡΙΖΑ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

*Τι χρησιμεύει ο κλήρος ο οποίος δεν πιστεύει εις όσα κηρύττει;
(Τολστόϊ)*

*Αι θρησκείαι είναι καθώς αι πυγολαμπίδες. Δια να λάμψουν έχουν ανάγκην του σκότους.
(Σοπενχάουερ)*

*Θεώ όμοιον έχει ο άνθρωπος, το ευ ποιείν όταν το ευ ποιείν μη καπηλεύεται και το ευεργετεί και αληθεύειν.
(Δημόκριτος)*

Η καταδίκη του Φερρέρ μας υπενθυμίζει τους λόγους του Βίκτωρος Ουγγώ: «Ιερείς, αυτήν την εστίαν την οποίαν εκάλουν Ιταλίαν την εσβύσατε. Αυτόν τον κολοσσόν τον οποίον ωνόμαζον Ισπανίαν τον ηρημώσατε».

Ιδού πώς κατέληξε το έργον των αντιπροσώπων του Θεού, το έργον των Παπών και των ιεροεξεταστών, των Βοργιών, των Τουρκουεμάδα και των Ζίμενες. Αυτά είναι τα θλιβερά

αποτελέσματα του θρησκευτικού φανατισμού και της διδασκαλίας του κλήρου. Οι δολοφόνοι της νυκτός του Αγ. Βαρθολομαίου ηυλογήθησαν υπό των ιερέων, η δε αμάθεια, η δυσιδαιμονία, η τυραννία, ο φανατισμός και η πενία ως σκοτεινά νεφέλαι πληρούσιν ολόκληρον τον μεσαίωνα. Από αναλύσεως εις ανάλυσιν, καταλογίζομεν ότι η ρίζα του κακού είναι η θρησκεία από της οποίας προέκυψαν οι ηγεμόνες της γης: «Απόδοτε τα του Καίσαρος Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ», είναι το Βέτο κατά της ελευθερίας του ανθρώπου, όστις δεν γνωρίζει άλλον κυρίαρχον του εαυτού του, παρά το ίδιον Εγώ.

Πού λοιπόν στηρίζονται οι κηρύττοντες την ύπαρξιν του Θεού; Ποίας αποδείξεις φέρουσιν περί της υπάρξεως εκείνου το οποίον ουδείς ποτέ είδε και όστις ουδέποτε επενέβη εις τα πράγματα του κόσμου τούτου. Αησιμονούν ότι εις Θεός αμετάβλητος, καθώς τον φαντάζονται, αντικρούει τον παγκόσμιον νόμον της εξελίξεως. Αησιμονούν ότι το απόλυτον δεν δύναται να δημιουργήση το σχετικόν; Ότι το πνεύμα δεν δύναται να δημιουργήση την ύλην; ότι το ακίνητον δεν δύναται να μεταδώση την κίνησιν; ότι το τέλειον δεν δύναται να δημιουργήση το ατελές; Αλλ' η επιστήμη δεν απέδειξεν ότι η ύλη είναι αιώνιος, ότι ουδέν δημιουργείται και ουδέν απόλλυται, επικυρώσασα ούτω τας δοξασίας των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων;

«Ουδέν γαρ χρήμα ουδέ γίνεται ουδέ απόλλυται, αλλ' από εόντων χρημάτων συμμίσγεται τε και διακρίνεται».
(Αναξαγόρας)

Νήπιοι ου γαρ σφιν δολιχόφρονες εισί μέριμναι οι δη γίνεσθαι πάρος ουκ εάν ελπίζουσιν η τι καταθνήσκειν τε και εξόλλυσθαι απάντη.
(Εμπεδοκλής)

Ex nihilo nihil, in nihilo nil posse rererti. Nullam rem ex nihilo gignit divinitas unquam
(Λουκρήτιος)

Η κίνησις δεν απεδείχθη ότι είναι θεμελιώδης ιδιότης της ύλης; Οι άπειροι κόσμοι δεν πληρούσιν το Παν;

Αλλ' αφ' ου οι φυσικοί νόμοι αρκούσι προς εξήγησιν όλων των φαινομένων της Φύσεως, ποίαν ανάγκην έχομεν της υποθέσεως του Θεού; Διατί ο Θεός διατηρεί τον άνθρωπον εν αγνοία περί τη υπάρξεώς του; Διατί δεν θέτει τάξιν εις τον κόσμον;

Et ponrqui pend la Mort comme une sombre epee Attristant la Naturea tout moment frapee (Και διατί κρέματα ο θάνατος ως μία μαύρη σπάθη καταλυών την Φύσιν με αλλεπάλληλα πλήγματα)
(Alfred de Vigny)

«Διατί ο δίκαιος σύρεται αιμόφυρτος, δυστυχής υπό το βάρος του σταυρού του, εν ω ο κακός ευτυχής ως εις νικητής, περιφέρεται επί του υπερηφάνου ίππου του; Εις ποίον να αποδώσωμεν το σφάλμα; ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός δεν είναι παντοδύναμος, ή μήπως είναι αυτός ο ίδιος η αιτία αυτής της αταξίας; Ω αληθώς! θα ήτο πάρα πολύ άνανδρον».
(Henri Heine)

Αν όμμα του ακοίμητον τα πάντα διατάττη
Δικαιοσύνην εις την γην πώς στάθμην δεν φυλάττει;
Πώς εις αυτήν δεν φαίνεται ουδέ τις αρμονία;
Και ουδέ νους τις κυβερνών την φύσιν, τα στοιχεία;
Πώς η κακία ευτυχεί, τιμάται και κομπάζει;
Πώς άδοξος και δυστυχής η αρετή στενάζει;
(Π. Σούτσος)

«Εάν εις Θεός εδημιούργησε τον κόσμον» λέγει ο Σοπενχάουρ, «δεν θα ήθελα να ήμην αυτός ο θεός. Η δυστυχία του κόσμου θα μου εσπάραττε την καρδιάν».

Εάν θεός υπήρχε θα ήτο ο μεγαλειότερος ένοχος τον οποίον η ανίκανος φύσις περιέβαλεν εν τω κόλπω της, ο κόσμος όλος θα έπρεπε να κραυγάση εκδίκησιν εναντίον του. Και εάν υπάρχη μέλλουσα κρίσις θα είναι εκείνη κατά τη οποίαν ο Θεός θα έδιδε λόγον των πράξεών του, δια να εκφρασθώμεν μετά του μεγάλου ποιητού, κατά την ημέραν της υστάτης κρίσεως».

*Le juste opposera le dadain a l'absence
Et ne repondra plus que par un froid silence
Au silence eternel de la divinite*

(Ο δίκαιος θα αντιτάξη την περιφρόνησιν εις την απουσίαν και δεν θα απαντήσει παρά με μίαν ψυχράν σιωπήν εις την αιωνίαν σιωπήν της Θεότητος).
(Alfred de Vigny)

Αλλά μάτην η ανθρωπότης ικετεύει, προσκυνά, προσεύχεται, απειλεί, αναθεματίζει, περιφρονεί τον υποθετικόν δημιουργόν της. Λόγοι οργής και λόγοι αγάπης, χάνονται άνευ ηχούς εις τας παγεράς εκτάσεις του Σύμπαντος. Μάτην αναμένει απάντησιν από τας αχανείς ερήμους του Παντός που και πού εσπαρμένας από ολίγους αστέρας! Ο φόβος και η αμάθεια – μάθετέ το λοιπόν – εδημιούργησαν τους Θεούς.

Primns in orbe deus fecit timor
(Πετρώνιος)

«Ορέοντες τον εν τοίσι μετεώρασι παθήματα οι παλαιοί των ανθρώπων, καθάπερ βροντάς και αστραπάς κεραυνούς τε κι άστρων συνόδους, ηλίους τε και σελήνης εκλείμεις, εδειματέοντο, θεούς οióμενοι τούτων αιτίους είναι»...
(Δημόκριτος)

Την απάντησιν εις τους πόθους μας, την εκπλήρωσιν του Ιδεώδους μας, η γη μόνον, η μήτηρ μας γη, δύναται να μας την δώση! Η γη η μόνη αληθής πατήρ.

Ω φίλοι μου! Θέλω να σας διδάξω ένα νέον άσμα, ένα άσμα ωραιότερον: θέλομεν εδώ επί της γης να εγκαθιστήσωμεν την βασιλείαν των ουρανών, θέλομεν να είμεθα ευτυχείς εδώ κάτω και να μην είμεθα πλέον επαίται, η οκνηρά κοιλία δεν πρέπει να εξοδεύη ότι έχουν κερδίση αι εργατικάί χείρες»
(Αϊνε).

Ευτυχία και ελευθερία λοιπόν – δι' όλους – ιδού ποίος είνε ο σκοπός μας. Ζωή άνευ της ηδονής είναι μηδέν.

Τας γαρ ηδονάς
όταν προδώσιν άνδρες, ου τίθημ' εγώ
ζην τούτον, αλλ' έμψυχον ηγούμαι νεκρόν.
(Σοφοκλής, Αντιγόνη)

«Ημείς την ηδονήν αρχήν και τέλος λέγομεν του μακαρίως ζην».
(Επίκουρος)

*Et metus ille foraw praeceps Achaerontis agendus
Funditus, humauam qui vitam turbat ab imo
Omnia suffendens mortis nignore, neque ullam*

Esse voluptatem liquidam Puramque relinquit.
(Λουκρήτιος)

Πρέπει με κάθε τρόπον να διαλύσωμεν τον φόβον του Αχαιρόντος – πρέπει να τον αποσπάσωμεν από την ανθρωπίνην ζωήν την οποίαν σκοτίζει μέχρι του βυθού της – διαχύει δε εφ' όλων των αντικειμένων θανάτου χροιάν – και εμποδίζει ούτω να γευθή τις με την ηδονήν την πλέον διαυγή και καθάραν.

Ε λοιπόν! Σεις ως παίδες και νέοι (διότι εις σας αποτεινόμεθα και από σας προσδοκούμεν) σεις, ω νέοι με ιδεώδες, δεν θα τείνετε χείρα αρωγόν προς το χαλεπόν έργον μας επί τω καλώ της ανθρωπότητος; Δεν θα μας βοηθήσετε να εγείρωμεν το λαμπρόν οικοδόμημα της κοινωνίας του μέλλοντος;

Αλλά προσοχή! Δια να είμεθα ασφαλείς περί της στερεότητος του νέου τούτου Μεγάλου, δεν πρέπει να οικοδομήσωμεν επί σαθρών ερειπίων. Προ της θεμελιώσεως είναι αναπόφευκτον και αναγκαίον το έργον της καταδαφίσεως των συντριμμάτων και των ερειπίων. Καταστρέψωμεν προτού δημιουργήσωμεν. Προ παντός εκριζώσωμεν την ρίζαν του κακού: τη θρησκείαν.

«Δια το Λογικόν δεν υπάρχουν στερεώματα αδιάφθορα, δεν υπάρχουν αγιαστήρια ακλόνητα, μήτε επί της γης μηδέ επί του ουρανού. Το παν εδημιουργήθη δι' αυτό κατούτω τω δίδει το δικαίωμα να καταστρέψη παν ό τι ζητεί να εμποδίση την ελευθέραν μετεώρησίν του».

(Μάξιμος Γκόρκι)

ΓΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Έχομεν κατακτήσει αυτήν την χώραν δι' ημάς χάρις εις την εργασίαν των χειρών μας και μεταβάλη το πρωτογενές δάσος, ένθα το πάλαι ποτέ άγριαι άρκτοι ενεφώλευον εις κατοικίαν μας... Το έδαφος τούτο μας ανήκει. Πώς λοιπόν ο ακόλουθος ενός ξένου θα είχε το δικαίωμα να μας επιβάλη μίαν εξευτελιστικήν αρχήν. Δεν υπάρχει τρόπος να υπερασπισθή τις εναντίον μιάς τοιαύτης καταδυναστείας! Όχι! Υπάρχει εν όριον εις την τυραννικήν αρχήν.

Schiller, Γουλιέλμος Τελλ

Είναι φανερόν ότι ενόσω θα έχωμεν ένα Κύριον επί του ουρανού θα είμεθα δούλοι επί της γης.
Βακουίν

«Πάσ' αρχή εκ θεού», είπεν ο Απόστολος Παύλος. Τοιούτον πράγματι είναι το δίκαιον των ισχυρών. Το ιδικόν μας όμως ακαταμάχητον δίκαιον είναι η δικαιοσύνη. Όλα τα άτομα έχουσι δικαίωμα εις την ευτυχίαν, εις την ελευθερίαν, καθήκον δε ιερόν ν' αντιτάξωσι της βίαν εις οποιονδήποτε ήθελεν επιχειρήση να τους εκμεταλλευθή.

Η γη είναι αρκετά μεγάλη δια να θρέψη τα τέκνα και να πορήση εργασίαν εις όλας τα χείρας. Δεν έχομεν ανάγκην από παράσιτα. «Ο μη εργαζόμενος και μηδέ εσθιέτω». Ας συμμορφωθώσιν όλοι εις τον γενικόν νόμον της εργασίας η οποία μόνη ηθικοποιεί τον άνθρωπον. Γη και ελευθερία!

Ας καλλιεργηθεί επαρκώς η Γη, ας εγκαταλείψουν οι άνθρωποι τας νοσηράς πόλεις, ας ζώσιν εν ειρήνη και δικαιοσύνη, ας ενεργώσιν εν αλληλεγγύη και τότε η γη θα αποδώση τους κεκρυμμένους θησαυρούς της και θα γενικευθή ούτω η έννοια του μύθου του bonhomme La Fontaine. Ουχί! Οι θησαυροί της Γης δεν είναι εγκεκλεισμένοι εν τοις χρυσαυρυχίοις και εν τοις αδαμαντορυχείοις.

Μάτην απώλυντο τόσα θύματα, τόσοι άπληστοι γαμβουζίνιοι, τόσοι conquistadores. Οι αληθείς θησαυροί της Γης είναι οι καρποί ους δύναται να προσφέρη επαρκώς καλλιεργουμένη.

Καταργηθήτωσαν οι στρατοί και ας επιστρέψουν οι γενναίοι νεοσύλλεκτοι εις τους μυροβόλους αγρούς των. Ανοιχθήτωσαν αι σιδηραί πύλαι των ειρικών αίτινες συντελούν πλείον προς σχηματισμόν κακούργων παρά προς διόρθωσιν των εχόντων τάσεις προς το κακόν και αποδοθητό ελευθερία και εργασία εις τους εγκλείστους. Ουχί πλέον περιουσίας μεταδιδόμενας κληρονομικώς αλλά γην και ελευθερίαν. Οπότε και όλοι θα αναγκασθώσιν να εργασθώσι και εκλιπόντος του χρήματος θα παύση

η αμοιβαία ταπεινωτική εκμετάλλευσis.

Γη και ελευθερία! Ιδού ο αληθής παράδεισος όλων τον οποίον ημείς οι αναρχικοί ονειρευόμεθα δι' όλους γενικώς τους ανθρώπους.

Εμπρός λοιπόν! Όλοι οι λαοί ας τείνουν προς αλλήλους τας χείρας ίνα αποτινάξωσι τον κοινόν ζυγόν: την τυραννίαν (υπό την ευρείαν έννοιαν της λέξεως).

Ας συνεργασθώμεν, προς απελευθέρωσιν των αδελφών μας οίτινες ζώσιν εν δουλεία:

των εξορίστων της Σιβηρίας

των εγκαθειρκτων του κατηραμένου Montjuieh

των Μακεδόνων

των Αρμενίων

των Πολωνών

Ερέτωσαν τα φυλετικά πάθη, ο αντισημητισμός και η εχθροπάθεια των εθνών.

Όπου γης πατρίς

Όπου γη τάφος

Απ' άκρου εις άκρον της Γης μία και μόνη φωνή ας αντηχήσει!

Γη και ελευθερία!

GERMINAL!

Η καλή σπορά ερρίφθη, έπεσε δε επί καλού εδάφους, άκανθαί τινες προσεπάθησαν να την αποπνίξουν αλλ' η σταθερότης και η γονιμότης της γης υπερίσχυσαν...

Ο χρόνος εξήτμισε και το αίμα το οποίον επί στιγμινή έβαψε ερυθρά την γην και το παν ελησμονήθη...

Ο ήλιος έρριπτε τας γλυκείας ακτίνας του επί μιας ανθρωπότητος, ευδαίμονος, μειδιώσης, εργαζομένης.

Τα πτηνά ήδων. Αλλά το κελάδημά των καθαρόν και μελωδικόν δεν διεκόπτετο πλέον υπό του φόβου... Αχ! Πώς έβαινε κατ' ευθείαν προς την καρδίαν του ανθρώπου, όστις το υπεδέχεται μετ' αγαλλιάσεως.

Η γη ανέλαβε νέαν όψιν. Τα δενδρύλλια έθαλλον διαρκώς. Οι παγεροί άνεμοι και οι πνιγηροί καύσωνες του θέρους υπεχώρησαν προ της εφευρετικότητος του ανθρωπίνου πνεύματος.

Η θάλασσα γαληνιαία ως λίμνη μετέφερεν από ακτής εις ακτήν τα ποικίλα προϊόντα άτινα αι πολυπληθείς κοινότητες της Γης αντήλαττον αναμεταξύ των.

Πλουσία φλωρίς εκάλυπτε τα πλευρά των πλέον αποτόμων ορέων και πληθύς ζώων παντός είδους επανεπαύετο επί της απαλής χλόης.

Τα άνθη ανέδιδον ανέκφραστον ευωδίαν δι' ης επλήρουν την διαυγή ατμόσφαιραν. Πανταχόθεν άσματα, ύμνοι ανεκρούοντο, μειδιάματα και λέξεις έρωτος και ευδαιμονίας αντηλάσσοντο. Ο άνθρωπος επανελάμβανε τας διακοπέισας σχέσεις του μετά της Φύσεως. Όλα τα όντα έζων εν αρμονία και αγάπη μετά των φυσικών στοιχείων.

Την νύκτα η σελήνη εμφανέρωνετο εις τον ανέφελον ουρανό. Η εμφάνισίς της εχαιρετίζετο από τας κραυγάς των παιδων.

Η γυνή έκλινε τότε εις τας αγκάλας του ανδρός και οι δύο συνεσφιγμένοι εν υπερτάτη ηδονή έστρεφον τα υγρά εκ χαράς βλέμματα προς το άστρον της νυκτός.

Αγαλλίασις, ειρήνη και χαρά κατείχε το παν...

Απαξ μόνο ο άνεμος ανέπεμψε θλιβερόν στεναγμόν... η γη εσεισθη, η θάλασσα εμηκύθη... τα πτηνά περίφοβα διέκοψαν το άρμα των... και θρηνώδης φωνή, σιγαλή, σιγαλή, ως αγγέλου κλαίοντος υψώθη εις την ατμόσφαιραν... Φρικίασις κατέλαβε τον άνθρωπον διερωτώμενον εάν το θλιβερόν παρελθόν δεν έμελλε να επαναρχίση...

Ήτο η φωνή, ήτο ο θρήνος και ο κλαυθμός του ατυχούς νέου όστις αν και ήτο ιδρυτής της νέας

κοινωνίας, της ευδαιμόνος οικογενείας, δεν ηδύνατο όμως να αποτελέση μέρος αυτής. Ήτο το τελευταίον παράπονον ενός τελευτήσαντος κόσμου, η τελευταία απειλή ενός συμπαθούς θύματος. Ήτο ακόμη η ίδια προσφιλής φωνή του Angiollilo ήτις επανελάμβανε ότι προφητικώς είπεν άλλοτε προς της λαιμητόμου:
- *Germinal!!!*

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΜΑΘΕΙΣ

Όσοι θέλουσι να εκμάθωσι ταχέως και ασφαλώς την Γαλλικήν, την Ιταλικήν, την Αγγλικήν, είτε την Ισπανικήν, συγχρόνως δε επιθυμούσι να λάβωσι ενεργό μέρος εις την αναρχικήν κίνησιν η οποία συγκινεί όλους τους λαούς ας εγγραφώσι εις τας εξής εφημερίδας:

Δια μεν την Γαλλικήν:

Les Temps Nouveaux – Jean Grave, 4 Rue Broca Paris Συνδρομή ετησία φράγκα 4.

L'Anarchie – Andre Lorulot, 22 rue Chevalier de la Barre Paris φρ. 8

Le Liberaire – Luis Matha, 15 Rue d'Ossel.

La Guerre Sociale (του Herve), Eugene Merle, 116 Rue Monmartre Paris.

Δια την Ιταλικήν:

L'Alleanza Libertaria. Διεύθυνσις L'alleanza libertaria, casella postale 276, Roma. Συνδρομή φρ. 6.

Il Pensiero – Luigi Fabbri – Jesi (Marehe).

Δια την Αγγλικήν:

"Freedom". 127 Ossulston Street, London N.W. μηνιαία 1 πέννα.

Δια την Ισπανικήν:

Tierra y Libertad – Joseph Estivalie, Geneve – Suisse. Τρίμηνος 2 φράγκα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Librairie Sohleioher Freres

61 Rue des Saints Pepes, Paris

Les Enigmes ne l'Univers (E.Haeckel) fr. 2

Histoire de la Creation Naturelle (E.Haeckel) fr. 3

Origine de l'Homme (E.Haeckel) fr. 1

Force et Matiere (L. Buchner) fr. 2

Moise ou Darwin? (Arnold Dodel) fr. 1,50

L'homme selon la Science L. Buchner) fr. 2

Librairie P.V. Stook

61 Rue saint Honor, Paris

L'Anarchie Son. But. Les moyens (J. Grave) fr. 3,50

La Societe Suture (J. Grave) fr. 3,50

L'Anarchie. La Philosophie. Son Ideal (Kropotkine) fr. 1

La conquete du pan (Kropotkine) fr. 3,50
Evolution, Revolution et l' Ideal anarchique (E. Reclus) fr. 3,50
Les Inquisiteurs d' Espagne, Montjuich (Tarrida del Marinol) fr. 3,50
La Commune (L. Michel) fr. 3,50
Philosophie de l' Anarchie (Charles Malato) fr. 3,50
La douleur Universelle (Sebastien Faure) fr. 3,50
L' Amour libre (Charles Albert) fr. 3,50
Paroles d' un Revolte (Kropotkine) fr. 1,25

Librairie E. Flammarion
61 Rue Racine, Paris

L' Atheisme (Felix Le Dantec) fr. 3.50
Les Influences Uncestrales (Le Dantec) fr. 3.50
La valeur Science (H. Poincare) fr. 3,50

.....
«Χαρούμενη Επιστήμη» Dr, Sarafidi Le Caire fr. 1,50
«Τα κατά συνθήκην ψεύδη» (M. Nordau) μετάφ. Ελλ.»

Παράρτημα Δ

Το Επαναστατικό Κίνημα στη Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη & Ρωσία

Οι επαναστατικές ιδέες άρχισαν να εμφανίζονται από το 1870 και έπειτα σε διάφορες περιοχές των Βαλκανίων. Όμως την πιο έντονη παρουσία τους έκαναν στη Βουλγαρία και σε όλες τις εκτάσεις, μέχρι και τη Θεσσαλονίκη, που αυτή κατείχε ή απλώς εκμεταλλευόταν. Το 1871 ιδρύθηκε το Εργατικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, με αρκετές τάσεις στο εσωτερικό του, μέχρι και αναρχικούς. Αργότερα το 1905, το κόμμα αυτό διασπάστηκε και προήλθαν δύο βασικές τάσεις, που η κάθε μία τους έπαιξε το δικό της ρόλο στην ανάπτυξη και προώθηση του γενικότερου κοινωνικού επαναστατικού κινήματος της εποχής. Οι τάσεις αυτές ήταν οι λεγόμενοι στενοί σοσιαλιστές, οι οποίοι ήταν επαναστάτες και διεθνιστές και οι φαρδιοί, οι οποίοι είχαν μεταρρυθμιστικές και μόνο απόψεις.

Το 1893 στη Ρέσνα της βόρειας Μακεδονίας, διάφοροι αναρχικοί και σοσιαλεπαναστάτες, όπως ο Γκότσε Ντέλτσεφ από το Κιλκίς, ο Νταμιάν Γκρούεφ από το Μοναστήρι (ο οποίος το 1894 εξέδωσε στη Θεσσαλονίκη τη χειρόγραφη επαναστατική εφημερίδα «Βαστάνικ» - «Επανάσταση»), ο Πέρε Τόσεφ από το Πρίλεπ, ο Κρίστο Τατάρτσεφ και διάφοροι άλλοι, ίδρυσαν τη Μυστική Επαναστατική Οργάνωση Μακεδονίας-Ανδριανούπολης, με σκοπό *«την επαναστατική οργάνωση της λαϊκής μάζας εναντίον του απολυταρχικού καθεστώτος του Αμπντούλ Χαμίτ... και την ένωση σε ένα σύνολο όλων των δυσαρεστημένων λαών της Μακεδονίας και Θράκης, ανεξάρτητα από εθνικότητα, για να κατακτήσουν με την επανάσταση την πλήρη πολιτική αυτονομία γι' αυτές τις δύο περιοχές»*.

Οι προαναφερόμενοι αποτέλεσαν την αριστερή πτέρυγα της οργάνωσης και δεν άργησαν να διαφωνήσουν και να συγκρουσθούν με τη συντηρητική πτέρυγά της, που είχε ως βασικούς της εκφραστές τους σοσιαλπατριώτες Σ. Ράντελ και Μπ. Σαράφωφ. Συγκρούστηκαν επίσης με μια τάση Βούλγαρων εθνικιστών και τελικά το 1897 οι αναρχικοί και διάφοροι άλλοι αποχώρησαν από την οργάνωση. Στο διάστημα 1897-1898, αρκετοί αναρχικοί εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, οι περισσότεροι όχι, όμως, ως μόνιμοι κάτοικοί της, αλλά ως εποχιακοί εργαζόμενοι. Την ίδια εποχή, ο Ιβάν Γκαρμπόφ εξέδωσε στη Θεσσαλονίκη την επαναστατική χειρόγραφη εφημερίδα «Μπόρμπα» («Αγώνας»), στη βουλγαρική γλώσσα.

Η ομάδα «Πλήρωμα»

Το 1894 άρχισε η διαδικασία συγκρότησης της αναρχικής ομάδας «Πλήρωμα» (σ.σ. εννοώντας, ή το πλήρωμα του χρόνου που ήρθε πλέον ή και τους επιβαίνοντες σε μια βάρκα που θα οδηγούσε στα νερά της επανάστασης). Κατά άλλους (Γιάννης Μέγας «Οι “Βαρκάρηδες” της Θεσσαλονίκης. Η Βουλγαρική αναρχική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργειες του 1903», Εκδόσεις «Τροχαλία»), η ομάδα ονομαζόταν «Βαρκάρηδες». Τα μέλη της ομάδας αυτής άρχισαν να συνεννοούνται για τη συγκρότηση μιας επαναστατικής ομάδας κρούσης και ανατρεπτικών βίαιων επιθέσεων, για να στραφεί η διεθνής κοινή γνώμη στο ζήτημα της απελευθέρωσης και αυτονομίας της Μακεδονίας, καθώς και για να δοθεί μια επαναστατική ώθηση στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης ανάμεσα στους καταπιεσμένους της Θεσσαλονίκης και όλης της περιοχής.

Η ομάδα αυτή φαίνεται ότι επέλεξε την ατομική τρομοκρατία ως τακτική για να αντιμετωπιστεί ο κρατικός μηχανισμός. Τα στοιχεία που έχουν διασωθεί είναι προφανές ότι καλύπτουν περισσότερο αυτού του είδους τη δράση μιας. Πολλές φορές αυτή η τακτική οδηγεί σε αντίθετα αποτελέσματα από τους αρχικούς στόχους των επαναστατών και η εξουσία προσπαθεί να διασώσει και να προβάλλει μέσα από τον εκδοτικό της μηχανισμό (εφημερίδες, περιοδικά, κ.λπ.) αυτό τον τομέα δράσης για δικό της όφελος. Ευελπιστούμε ότι στο μέλλον θα αναδειχτούν και οι άλλες πλευρές δράσης αυτής της ομάδας που εκτιμούμε, από άλλα παράλληλα γεγονότα, ότι υπήρξε.

Στις αρχές του 1898, τα αναρχικά στοιχεία που αποχώρησαν από την Μυστική Επαναστατική Οργάνωση Μακεδονίας-Αλεξανδρούπολης, ίδρυσαν στη Φιλιππούπολη, στο Κουστενίλ και στη Γενεύη, αναρχικές ομάδες με γενικό σύνθημα «Ούτε Θεός-Ούτε Αφέντης». Η Ομάδα της Γενεύης βρισκόταν σε άμεση επαφή με Ρώσους αναρχικούς και εξέδωσε ένα έντυπο με τίτλο «Εκδίκηση». Δύο μέλη της ομάδας αυτής, οι Σλάβι Μερντζιάνοφ και Πέτρα Μαντζούκοφ, αποτέλεσαν στη συνέχεια μέλη της ομάδας «Πλήρωμα».

Η ομάδα άρχισε να καταστρώνει σχέδια για βομβιστικές επιθέσεις με στόχο την συντριβή του κρατικού μηχανισμού, τόσο στη Θεσσαλονίκη όσο και στην Κωνσταντινούπολη και αλλού. Ο βασικός υπεύθυνος για την ιδεολογική κατάρτιση της ομάδας ήταν ο Μερντζιάνοφ, ο οποίος προώθησε στην ομάδα έργα των Κροπότκιν, Ζαν Γκραβ, Στέπνιακ και άλλων.

Το καλοκαίρι του 1899, ο Μερντζιάνοφ και διάφοροι άλλοι σχεδίασαν δολοφονική απόπειρα κατά του σουλτάνου και για το σκοπό αυτό ζήτησαν και πήραν σημαντικό χρηματικό ποσό από διάφορους φίλους και γνωστούς. Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, ο Μερντζιάνοφ μαζί με δύο άλλους συντρόφους του, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρά τη βοήθεια κάποιων Αρμενίων επαναστατών, αντιλήφθηκε ότι η απόπειρά του ήταν ακατόρθωτη. Την ίδια στιγμή, τα μέλη του «Πληρώματος» που βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη συνέχιζαν την προετοιμασία των βομβιστικών ενεργειών. Στην ομάδα προσχώρησαν νέα μέλη. (Παρακάτω θα δούμε όλα τα μέλη της ομάδας). Τελικά, μετά από διάφορα εμπόδια, οικονομικά προβλήματα, κίνδυνο συλλήψεων κ.λπ., η ομάδα ήταν έτοιμη να αρχίσει τις βομβιστικές επιθέσεις. Έτσι, στις 28 Απριλίου 1903, ανατινάχθηκε από τον Σάτεφ το γαλλικό ποταμόπλοιο «Γουαλδακιβίρ», ενώ ταυτόχρονα εκδηλώθηκε βομβιστική επίθεση εναντίον του τραίνου από την Αλεξανδρούπολη από τους Μέτσεφ, Άρσοφ και Τρούτσκοφ. Την επόμενη μέρα, οι Τούρκοι αντιλήφθηκαν ότι κάτι τρέχει με τον Σάτεφ και άρχισε κυνηγητό για τη σύλληψή του. Τότε ο Κίρκοφ ανατίναξε σωλήνες φωταερίου και μεγάλα τμήματα της πόλης βυθίστηκαν στο σκοτάδι, ενώ σταμάτησε και η παροχή νερού. Την ίδια στιγμή, ο Άρσοφ επιτέθηκε στο γερμανικό καφενείο, διαφεύγοντας μέσα στο αλλαλάζον πλήθος. Σκοτώθηκε ένας σερβιτόρος. Λίγα λεπτά αργότερα, ο Πίνγκοφ πέταξε φυσίγγια δυναμίτιδας στον κήπο της Οθωμανικής Τράπεζας από το ξενοδοχείο «Μποσνάκ Χάνι». Στο τέλος, προσπάθησε να πυρπολήσει και το ξενοδοχείο, αλλά δεν τα κατάφερε. Εκσφενδόνισε και άλλα φυσίγγια δυναμίτιδας στην είσοδο της Οθωμανικής Τράπεζας και ένα άτομο σκοτώθηκε εκεί. Στο μεταξύ, ο Ορτζέτο πυροδότησε τα εκρηκτικά στη σήραγγα που είχαν σκάψει κάτω από την Οθωμανική Τράπεζα. Ακούστηκε μία φοβερή έκρηξη που ταρακούνησε συθέμελα την πόλη. Το κτίριο της Οθωμανικής Τράπεζας

κατέρρευσε και καταστράφηκε ολοσχερώς, εκτός από έναν τοίχο. Σκοτώθηκε ένας καπνοπώλης που βρισκόταν εκεί κοντά. Τότε ο Πίνγκοφ κατευθύνθηκε προς το σπίτι των Μέτσεφ και Τρούτσκοφ, αλλά έπεσε σε φρουρά των Τούρκων. Αρνήθηκε να ελεγχθεί από τους στρατιώτες και σκοτώθηκε επί τόπου. Ήταν το πρώτο θύμα της ομάδας.

Ο Κίρκοφ, αφού είχε ανατινάξει τους αγωγούς του γκαζιού, κατευθυνόταν προς το Βαρδάρη, αλλά άκουσε την έκρηξη στην Τράπεζα και άρχισε να πετάει φυσίγγια δυναμίτιδας οπουδήποτε. Ένα έσκασε μπροστά στο ξενοδοχείο «Grand Hotel» και ένα άλλο στο θέατρο «Eden», χωρίς να προκαλέσουν μεγάλες ζημιές. Τελικά, ξέφυγε και κρύφτηκε στο δωμάτιό του.

Οι Μέτσεφ και Τρούτσκοφ είχαν αποτύχει στο εργοστάσιο φωταερίου και χώρισαν, κατευθυνόμενοι στο δωμάτιό τους. Στο δρόμο πετούσαν και αυτοί φυσίγγια δυναμίτιδας και έτσι ακολουθήθηκαν από στρατιώτες και αστυνομικούς, ώσπου έφτασαν στο δωμάτιό τους, όπου περικυκλώθηκαν. Άρχισαν τότε να πετούν φυσίγγια από το παράθυρο, που μερικά σκότωσαν και τραυμάτισαν κάποιους στρατιώτες ενώ κάποια έπεσαν στην αυλή της διπλανής Γερμανικής Σχολής και προκάλεσαν ζημιές. Στο τέλος, σκοτώθηκαν και οι δύο από τα εχθρικά πυρά.

Στην πόλη επιβλήθηκε αμέσως στρατιωτική τρομοκρατία από τους Τούρκους, που διαρκώς ενισχύονταν με νέα στρατεύματα. Στις 30 Απριλίου η τρομοκρατία εξακολουθούσε και ελάχιστα καταστήματα άνοιξαν. Έγιναν πολυάριθμες συλλήψεις, ακόμα και επώνυμων Βούλγαρων και άρχισαν να λειτουργούν έκτακτα στρατοδικεία. Ο Ορτζέτο κρυβόταν σε ένα σπίτι κοντά στο εργοστάσιο Αλατίνι. Από εκεί άρχισε να ρίχνει βόμβες στο δρόμο και να πυροβολεί.

Περικυκλώθηκε όμως από τους Τούρκους και ακολούθησε μάχη. Όταν οι Τούρκοι μπήκαν στο σπίτι, ο Ορτζέτο αυτοκτόνησε. Μερικοί λένε ότι είχε σταθεί στο ανοικτό παράθυρο πυροβολώντας, ώσπου τον χτύπησε μια ριπή. Ένας σύντροφός του που ήταν μαζί του κατάφερε να ξεφύγει προς στιγμήν, αλλά σκοτώθηκε και αυτός λίγα τετράγωνα παρακάτω. Στο μεταξύ, ο τουρκικός όχλος άρχισε να ξεσηκώνεται και σε μερικές περιπτώσεις έγιναν και δολοφονίες Βούλγαρων. Οι συλλήψεις Βούλγαρων, κυρίως σχισματικών (των λεγόμενων εξαρχικών), επεκτάθηκαν και στην Ελλάδα, στην Αθήνα, στα Τρίκαλα, στη Λάρισα και στο Βόλο. Την 1η Μαΐου οι συλλήψεις και η τρομοκρατία συνεχίζονταν.

Ορισμένα μέλη της ομάδας κυκλοφορούσαν ακόμα ελεύθερα, όπως ο Κίρκοφ, ο οποίος αναμείχθηκε σε επεισόδιο με κάποιον τηλεγραφετή και σκοτώθηκε από στρατιώτη. Ο Τσβέτκοφ έπεσε σε περίπολο στρατιωτών που τον κυνηγούσε και μη μπορώντας να ξεφύγει, πυροδότησε μια βόμβα κάθισε πάνω της και αυτοκτόνησε. Στις 2 Μαΐου συνελήφθη τέλος, ο Μπογκντάνοφ, μεταφέροντας ένα κιβώτιο με δυναμίτιδα.

Στις 6 Μαΐου, ο Σάτεφ μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη, αφού μετά την ανατίναξη του «Γουαλδακιβίρ», προσπάθησε να διαφύγει με το τραίνο προς τα Σκόπια, συνελήφθη και κλείστηκε στο υπόγειο του Διοικητηρίου. Οδηγήθηκε στον έπαρχο Θεσσαλονίκης και από εκεί στο Στραταρχείο, όπου συνήλθε το στρατοδικείο. Δεν επιτράπηκε η παρουσία εισαγγελέα ούτε και συνηγόρων.

Στις 9 και 10 Μαΐου είχε ήδη δημιουργηθεί αδιαχώρητο από τις αθρόες συλλήψεις Βούλγαρων, στις φυλακές και τα κρατητήρια της πόλης. Το στρατοδικείο συνεδρίαζε καθημερινά, εξετάζοντας τα συλληφθέντα μέλη του «Πληρώματος». Στις 13 Μαΐου, συνελήφθη και ο Μποσνιάκοφ, που είχε μείνει κρυμμένος επί 14 μέρες. Την 1η Ιουνίου τραυματίστηκε από ξιφολόγη σε επεισόδιο στη φυλακή.

Στις 6 Ιουνίου, ανακοινώθηκε η απόφαση του στρατοδικείου για τα τέσσερα εναπομείναντα μέλη του «Πληρώματος». Οι Μπογκντάνοφ, Μποσνιάκοφ, Άρσοφ και Παύλε Πότσιεφ (το πραγματικό όνομα του Σάτεφ) καταδικάστηκαν σε θάνατο και κλείστηκαν στις φυλακές Επταπυργίου. Το φθινόπωρο του 1905 ο σουλτάνος μετέτρεψε όλες τις θανατικές ποινές σε εξορία. Έτσι, μέσω Καβάλας, Σμύρνης και Τρίπολης Λιβύης, οι τέσσερις οδηγήθηκαν στη φοβερή φυλακή Φεζάν, στην έρημο της Λιβύης, με 48 βαθμούς θερμοκρασία. (σ.σ.: Στη φυλακή αυτή εξορίστηκαν 78 Κρητικοί, μετά την καταστολή της εξέγερσης του νησιού τους το 1897, όπου πέθαναν αρκετοί). Εκεί ο Μποσνιάκοφ πέθανε από ελονοσία στις 14 Φεβρουαρίου 1908 και ο Άρσοφ από εξάντληση στις 8

Ιουνίου του ίδιου χρόνου.

Στις 30 Ιουλίου 1908, με το κίνημα των Νεότουρκων στη Θεσσαλονίκη, χορηγήθηκε αμνηστία και οι δύο τελευταίοι εναπομείναντες του «Πληρώματος», Σάτεφ και Μπογκντάνοφ, δεν θέλησαν να φύγουν αφήνοντας εκεί τα πτώματα των συντρόφων τους. Έτσι, λόγω της αφόρητης ζέστης, κατάφεραν να κόψουν μόνο τα κεφάλια τους και να τα βάλουν σε ένα σάκο. Στις 18 Αυγούστου οι δύο Βούλγαροι αναρχικοί, μαζί με δύο Αρμένιους, έφυγαν και, μέσω πολλών σταθμών και περιπετειών, έφθασαν στις 18 Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη και παρέδωσαν στους γονείς τους τα κεφάλια των δύο συντρόφων τους. Ο Μπογκντάνοφ πέθανε λίγα χρόνια αργότερα στη Βουλγαρία και ο Σάτεφ δολοφονήθηκε το 1946 από τους άνδρες του Τίτο.

Τα μέλη της αναρχικής ομάδας «Πλήρωμα» ήταν λοιπόν οι:

Γιορντάν Πόπε Γιορντάνοφ, γνωστός και ως Γιορντάν Οργκάντζιεφ, αλλά όλοι τον φώναζαν Ορτζέτο. Γεννήθηκε το 1881 στα Βελεσά και από τα γυμνασιακά χρόνια αναμίχθηκε σε επαναστατικές οργανώσεις. Ήταν η ψυχή της ομάδας.

Κωνσταντίν Κίρκοφ, που γεννήθηκε στα Βελεσά το 1882, άρρηκτα δεμένος με τον Ορτζέτο από τα παιδικά τους χρόνια. Είχε εξαιρετική μνήμη και σαρκαστικό χιούμορ.

Παύλε Πότσιεφ (Πάβελ Σάτεφ), που γεννήθηκε το 1882 στο Κράτοβο. Από το 1910 έως το 1913 εργάστηκε ως καθηγητής στο Εμπορικό Γυμνάσιο.

Μάρκο Στόγιαν Μποσνιάκοφ, που υπήρξε αξιωματικός του βουλγαρικού στρατού και πριν πάει στη Θεσσαλονίκη ζούσε επί 13 χρόνια στη Βουλγαρία. Ο μόνος που δεν έλαβε μέρος στους βομβισμούς και επρόκειτο να φύγει από την πόλη πριν αυτοί εκδηλωθούν. Πέθανε στη Βουλγαρία το 1915.

Ντιμιτάρ Μέτσεφ, που γεννήθηκε το 1870 στα Βελεσά κι έμεινε ορφανός από πολύ μικρός. Το 1898 αποπειράθηκε να σκοτώσει με τσεκούρι έναν τοπικό άρχοντα, αλλά απέτυχε και διέφυγε στα βουνά με τους Τσέτες.

Γκιόργκι Πέτρε Μπογκντάνοφ, που γεννήθηκε το 1882 στα Βελεσά, ήταν από πλούσια οικογένεια. Ο πατέρας του το 1901 τον έστειλε να εργασθεί στη Θεσσαλονίκη σε εμπορομεσιτικό γραφείο. Πέθανε στην εξορία όπως είπαμε πριν.

Βλαδιμίρ Πίνγκοφ, που γεννήθηκε το 1863 στα Βελεσά, άνθρωπος παράτολμος και γι' αυτό ανελάμβανε πάντα τις πιο ρισκοκίνδυνες αποστολές της ομάδας.

Ίλια Τρούτσκοφ, που γεννήθηκε το 1885 στα Βελεσά και εργαζόταν στη Θεσσαλονίκη ως τσαγκάρης.

Τράικο Τσβέτκοφ, που γεννήθηκε το 1878 στο Ρέσεν και ζούσε στη Θεσσαλονίκη αρκετά χρόνια, όντας ενεργό μέλος της βουλγαρικής κοινότητας.

Μίλαν Άρσοφ, που γεννήθηκε το 1886, ο μικρότερος της ομάδας. Το 1903 κατά τους βομβισμούς ήταν μαθητής της 4ης τάξης του γυμνασίου. Πέθανε και αυτός στην εξορία.

Συνδικαλιστική και επαναστατική κίνηση

Το 1900 πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη (η πόλη δεν ανήκε τότε στην «ελληνική» επικράτεια) μια απεργία σιδηροδρομικών, από τις πρώτες στην πόλη αυτή. Από τότε και για περισσότερο από μια δεκαετία έχουμε μια σειρά διαδοχικών εργατικών ξεσπασμάτων, όχι μόνο στην περιοχή Θεσσαλονίκης, αλλά και σε άλλες πόλεις της βόρειας Ελλάδας.

Το 1903 ξέσπασαν αυθόρμητες απεργίες των καπνεργατών της Δράμας, της Καβάλας, της Ξάνθης και των γύρω περιοχών (σ.σ. δεν ανήκαν ούτε αυτές στην τότε «ελληνική» επικράτεια).

Σημειώθηκαν άγριες διαδηλώσεις, επιθέσεις σε καπναποθήκες και συμπλοκές με την αστυνομία και το στρατό, κάτι που αποτελούσε μόνιμο σχεδόν φαινόμενο σε όλες σχεδόν τις κινητοποιήσεις των

καπνεργατών των περιοχών αυτών την εποχή αυτή.

Το 1904 ξέσπασε ταυτόχρονη απεργία των τσαγκαράδων της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου. Στις αρχές του 1906 πραγματοποιήθηκαν αυθόρμητες απεργίες των υφαντουργών των Σερρών και των ραφτάδων της Στρώμνιτσας. Το 1907 ξέσπασαν απεργίες των σιδηροδρομικών της Θεσσαλονίκης και της Αλεξανδρούπολης. Απήγγησαν, επίσης, οι εργαζόμενοι στο εργοστάσιο μύρας «Όλυμπος», οι εργαζόμενοι στα τραμ και οι καπνεργάτες μερικών εργοστασίων της πόλης. Το 1908 ξέσπασε απεργιακό κύμα στην πόλη, με προεξάρχοντες τους σερβιτόρους οι οποίοι ήταν αρκετά μαχητικοί. Η πρώτη απεργία των σερβιτόρων, όχι όμως με ξεκάθαρα εργατικά χαρακτηριστικά, έγινε τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου. Η απεργία επαναλήφθηκε και στις 3 Σεπτεμβρίου έγιναν επεισόδια με την αστυνομία και συλλήψεις.

Το 1909 ιδρύθηκε στην Καβάλα η Αδελφότης Καπνεργατών Καβάλας «Η Ευδαιμονία» με περίπου 4.000 μέλη. Προκηρύχθηκαν ταυτόχρονα και κάποιες απεργίες. Το 1910 ξέσπασε μια ακόμα καπνεργατική απεργία στην Καβάλα, η οποία επεκτάθηκε γρήγορα στη Δράμα, το Βόλο, στις Σέρρες, στη Θεσσαλονίκη, στη Λάρισα, στην Πάτρα, στα Γιάννινα, στα Τρίκαλα, στον Αλμυρό, στα Φάρσαλα, στη Λαμία, στην Αμφισσα, στην Άρτα, στο Ηράκλειο, στα Χανιά, στην Κέρκυρα, στη Σύρο, στην Καλαμάτα, στον Πύργο και στη Λιβαδειά και δεν απήγγησαν μόνο οι καπνεργάτες των πόλεων αυτών, αλλά και μια σειρά άλλοι κλάδοι, σε ένδειξη συμπαράστασης. Η απεργία αυτή, δηλαδή, πήρε το χαρακτήρα μιας αυθόρμητης πανελλαδικής απεργίας. Στην Καβάλα και στο Βόλο οι καπνεργάτες πέταξαν αρκετά δέματα καπνού, που προορίζονταν για φόρτωση και μεταφορά στο εξωτερικό, στη θάλασσα. Στις δύο αυτές πόλεις, αλλά και στη Θεσσαλονίκη, σημειώθηκαν άγριες συγκρούσεις με την αστυνομία και το στρατό, ενώ η τρομοκρατία, με έρευνες, συλλήψεις, βασανισμούς και φυλακίσεις ήταν μεγάλη.

Την 1η Μαΐου 1909, η Ισραηλιτική Εργατική Λέσχη Θεσσαλονίκης οργάνωσε το γιορτασμό της Εργατικής Πρωτομαγιάς, κατά την οποία έγιναν συμπλοκές με την αστυνομία και συνελήφθησαν 4 Εβραίοι εργάτες, οι οποίοι φυλακίστηκαν, εκτός από έναν, τον Αβραάμ Μπεναρόγια, που εξορίστηκε σε περιοχή της Σερβίας. Τον ίδιο χρόνο επίσης σε εκκοκκιστήριο βάμβακος στη Γευγελή απήγγησαν 200 άτομα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία νεαρές κοπέλες. Όταν ο Αβραάμ Μπεναρόγια, που βρέθηκε εκεί, τις ρώτησε: «Τι είστε βρε, Ελληνίδες ή Βουλγάρες;» πήρε την αποστομωτική απάντηση: «Βουλγάρες, Ελληνίδες, λες κι αυτό είναι το πρόβλημα, λεφτά θέλουμε εμείς κι είμαστε όλες αδελφές».

Την 1η Μαΐου 1911, η Ισραηλιτική Εργατική Λέσχη Θεσσαλονίκης προσπάθησε να οργανώσει ξανά εκδήλωση για την Εργατική Πρωτομαγιά, αλλά η πόλη στρατοκρατείτο και δεν επιχειρήθηκε κάτι τέτοιο. Επίσης, έγιναν προληπτικές συλλήψεις. Τον Μάιο του 1913 ξέσπασε αυθόρμητη απεργία καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη, η οποία επεκτάθηκε στις Σέρρες και στην Καβάλα. Τον Ιούνιο του 1914 σημειώθηκε νέα έντονη εργατική αναταραχή στην Καβάλα. Ένα μήνα αργότερα 3.000 άνεργοι και πεινασμένοι εργάτες διαδήλωσαν μπροστά στο κτίριο της διοίκησης της πόλης όπου έσπασαν τα τζάμια του κτιρίου κάτι ου επανέλαβαν αργότερα και στο δημαρχείο. Ο στρατός που κινήθηκε εναντίον τους πυροβόλησε στο ψαχνό και 14 διαδηλωτές έπεσαν νεκροί. Σε ένδειξη αλληλεγγύης απήγγησαν οι καπνεργάτες της Ξάνθης.

Τον Αύγουστο του 1914 περίπου 2.500 καπνεργάτες άρχισαν απεργία στις Σέρρες. Ο στρατός επιτέθηκε στους απεργούς και ακολούθησαν συλλήψεις και φυλακίσεις.

Στο μεταξύ, το 1908 αναρχικοί και διάφοροι επαναστάτες αποχώρησαν και από την τάση των στενών σοσιαλιστών, συγκρότησαν το Ενιαίο Κόμμα και κυκλοφόρησαν την εφημερίδα «Προλετάρι» και το θεωρητικό περιοδικό «Νατσιάλο». Στη Θεσσαλονίκη εκφράζονταν με το περιοδικό «Εντίνστρο». Κυριότεροι αναρχικοί την εποχή αυτή στη Θεσσαλονίκη ήταν οι Βούλγαροι Ανχελ Τόμωφ, Π. Ντελιράντεφ και Νικολάι Χαρλάκωφ, (ο οποίος ήταν εκπρόσωπος των Βούλγαρων σοσιαλιστών στο Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο, που συγκάλεσε το Διεθνές Συνέδριο του Άμστερνταμ). Αλλά στα τέλη του 1908, οι Ντελιράντεφ και Χαρλάκωφ επέστρεψαν στη Βουλγαρία για να οργανώσουν το εκεί επαναστατικό κίνημα και στη Θεσσαλονίκη έμεινε μόνο ο Τόμωφ με μερικούς άλλους. Πριν όμως επιστρέψουν στη Βουλγαρία, στις αρχές του καλοκαιριού

του 1908, οργανώθηκαν μια σειρά δημόσιων διαλέξεων, που τις παρακολούθησαν πάνω από 2.000 άτομα και στις οποίες μίλησαν ο Π. Ντελιράντεφ, με θέματα όπως η ελευθερία και οι εχθροί της, η παρούσα πολιτική κατάσταση, το Μακεδονικό ζήτημα και η πολιτική της Βουλγαρίας και η εργατική τάξη και η πολιτική κατάσταση, ο Α. Τόμοφ με θέματα όπως το εθνικό ζήτημα και η ξένη επέμβαση και ο πατριωτισμός και η εργατική τάξη και ο Ν. Χαρλάκωφ με θέματα όπως προϋποθέσεις για την οθωμανική επανάσταση και τα προβλήματα των επαναστατικών οργανώσεων.

Εκτός από τα έργα του Κροπότκιν, του Ζαν Γκραβ («Αναρχία και κοινωνία θνήσκουσα») και Στέπνιακ («Υπόγεια Ρωσία»), κυκλοφορούσαν - κυρίως ανάμεσα στη βουλγαρική κοινότητα της Θεσσαλονίκης - και έργα των Τσερνισέφσκι, Λαβρόφ και άλλων.

Την εποχή αυτή αξιοσημείωτη επίδραση είχαν τα έργα του Λέοντος Τολστόι. Μάλιστα, στη Θεσσαλονίκη, είχε ιδρυθεί ένας όμιλος επηρεασμένος από τη σκέψη του Ρώσου αυτού διανοητή, με το όνομα «Βιονομιστές» και με πρωτοβουλία του γιατρού Απόστολου Πολυζόπουλου. Τα μέλη του ομίλου ήταν αναρχοειρηνιστές και χορτοφάγοι και είχαν επαφές με αναρχικούς κύκλους της Θεσσαλονίκης και της Βουλγαρίας, αλλά και μεταρρυθμιστές όπως ο Πλάτων Δρακούλης. Ο όμιλος αυτός, όμως, διαλύθηκε και το 1915 ο Πολυζόπουλος ήταν υποψήφιος βουλευτής με το Λαϊκό Κόμμα.

Η Φεντερασιόν

Στις 2 Οκτωβρίου 1908, ιδρύθηκε η Ενωμένη Εργατική Σοσιαλδημοκρατική Ομάδα (ΕΕΣΔΟ), στην οποία συμμετείχαν ο Αβραάμ Μπεναρόγια (ο οποίος είχε τότε και κάποιες αναρχίζοντες απόψεις) και μερικοί σοσιαλιστές της τάσης των στενών, όπως οι Ρούσεφ, Λάλοφ, Τόσεφ και Γιάνεφ και μερικοί αναρχικοί, σύνολο 15-16 άτομα. Με πρωτοβουλία της ομάδας, δημιουργήθηκε συνδικάτο τυπογράφων - το πρώτο στη Θεσσαλονίκη - με μέλη τους τυπογράφους δύο βουλγαρικών και ενός ιταλικού τυπογραφείων. Συγκροτήθηκε ακόμα και μια εβραϊκή σοσιαλιστική ομάδα, στην οποία συμμετείχαν επίσης μερικοί αναρχικοί. Πάντως, τα περισσότερα μέλη της Φεντερασιόν ήταν Εβραίοι.

Έγιναν διάφορες συγκεντρώσεις, διαλέξεις και άλλες εκδηλώσεις με οργανωτή την ΕΕΣΔΟ. Τον Φεβρουάριο του 1909, η ΕΕΣΔΟ διαλύθηκε και ορισμένα από τα μέλη της προσχώρησαν στο Ομοσπονδιακό Λαϊκό Κόμμα του Ντιμιτάρ Βλάχωφ και μερικοί άλλοι σε διάφορα βουλγαρόφωνα κόμματα. Ο Μπεναρόγια και μερικοί Εβραίοι σοσιαλιστές και αναρχικοί ίδρυσαν την Εβραϊκή Λέσχη, ενώ μερικοί στενοί σοσιαλιστές τη Σοσιαλδημοκρατική Ομάδα. (Το Ομοσπονδιακό Λαϊκό Κόμμα του Ντιμιτάρ Βλάχωφ ιδρύθηκε στις 15 Αυγούστου 1908 και θεωρείται συνεχιστής του έργου της Μυστικής Επαναστατικής Οργάνωσης Μακεδονίας-Αλεξανδρούπολης. Στο κόμμα αυτό συμμετείχαν και ορισμένοι αναρχικοί, όπως ο Σλαβομακεδόνας Σαντάνσκι και άλλοι επαναστάτες όπως ο επίσης Σλαβομακεδόνας Μπαϊρακτάροβιτς και ο Ρουμανόβλαχος Πανίτσα, που αποτελούσαν την αριστερή πτέρυγα του κόμματος, υποστηρίζοντας την άμεση εξέγερση των λαών της περιοχής της Μακεδονίας και την αυτονόμησή της. Μια άλλη τάση στο κόμμα αυτό, με επικεφαλής τον ίδιο το Βλάχωφ, υποστήριζε μια πολιτική συνδιαλλαγής με τους Νεότουρκους. Επίσης, μια άλλη διαφορά μεταξύ των τάσεων αυτών ήταν ότι η αριστερή τάση εναντιωνόταν στη συμμετοχή στις εκλογές και η άλλη υποστήριζε την κάθοδο σε αυτές.

Πάντως, στις τότε εκλογές ο Βλάχωφ εξελέγη βουλευτής Θεσσαλονίκης - στο Οθωμανικό κοινοβούλιο, φυσικά - ενώ ο Σαντάνσκι και οι υπόλοιποι τάχθηκαν εναντίον των εκλογών. Ουσιαστικά, το κόμμα αυτό δεν απέκτησε μεγάλη επιρροή και κατόπιν διαλύθηκε και ο Βλάχωφ

και μερικοί άλλοι προσχώρησαν στη Φεντερασιόν. Ο ρόλος όμως του Σαντάνσκι στη διάδοση των αναρχικών ιδεών στη Θεσσαλονίκη και σ' ολόκληρη την περιοχή ήταν αρκετά σημαντικός).

Τον Μάιο του ίδιου χρόνου (1908), η Σοσιαλδημοκρατική Ομάδα, η Εβραϊκή Λέσχη και μερικοί άλλοι μεμονωμένοι, ενώθηκαν και συγκρότησαν τη Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης, τη Φεντερασιόν, όπως έμεινε γνωστή στην ιστορία.

Στην οργάνωση αυτή συνυπήρχαν Βούλγαροι, Εβραίοι και Έλληνες εργάτες, στενοί σοσιαλιστές και αναρχικοί. Εκδόθηκε η εφημερίδα «Ραμποτνιτσέσκα Ισκρα» στα βουλγαρικά, η «Λα Σολιδαριδάδ Οβραδέρα» («Εργατική Αλληλεγγύη») στα σεφαραδίτικα (γλώσσα των Εβραίων που προέρχονταν από την Ισπανία, όπως ήταν η πλειοψηφία των Εβραίων της Θεσσαλονίκης) και η «Εφημερίδα του Εργάτου» στα ελληνικά. Τον Νοέμβριο του 1909 όμως, οι Βούλγαροι στενοί σοσιαλιστές αποχώρησαν από την Ομοσπονδία και συγκρότησαν την Εργατική Σοσιαλδημοκρατική Οργάνωση Θεσσαλονίκης. Οι δύο αυτές οργανώσεις δρούσαν στη Θεσσαλονίκη μέχρι και την είσοδο του ελληνικού στρατού το 1912.

Η βουλγαρική και η εβραϊκή ομάδα της Φεντερασιόν είχαν πλήρη αυτονομία μεταξύ τους και συμφωνούσαν μόνο σε επιμέρους ζητήματα. Τα γραφεία της Ομοσπονδίας ονομάζονταν «Σπίτι του Εργάτη» και εκεί στεγάζονταν και διάφορα συνδικάτα, όπως η Ένωση Καπνεργατών, μια βιβλιοθήκη και μια καντίνα.

Στις 5 Ιουνίου 1909, η Φεντερασιόν οργάνωσε την πρώτη της διαδήλωση εναντίον των σχεδίων της οθωμανικής εξουσίας να περικόψει δικαιώματα εργατών στο συνδικαλισμό και το δικαίωμα της απεργίας. Εκδόθηκε ένα κάλεσμα σε πέντε γλώσσες, τουρκικά, ελληνικά, γαλλικά, ισπανοεβραϊκά και βουλγαρικά. Στη διαδήλωση συμμετείχαν περίπου 8.000 άτομα. Μίλησαν ο Τούρκος Ριζά, ο Έλληνας Χαλκιός, ο Βούλγαρος Τόμωφ και ο Εβραίος Μπεναρόγια. Στις 10 Ιουλίου 1909, οργανώθηκε μια άλλη διαδήλωση για την επέτειο του κινήματος των Νεότουρκων. Στις 15 Αυγούστου 1909, έγινε μια ακόμα διαδήλωση, για να αναγγελθεί η έκδοση της «Εφημερίδος του Εργάτου». Στις 11 Οκτωβρίου 1909, έγινε διαδήλωση εναντίον της θανατικής καταδίκης του Ισπανού αναρχικού παιδαγωγού Φραντσίσκο Φερρέρ υ Γκάρδια.

Γρήγορα η Φεντερασιόν απέκτησε μια μεγάλη ικανότητα στο να κινητοποιεί μεγάλα τμήματα εργατών. Συνδέθηκε με το Β' Διεθνή και με οργανώσεις άλλων χωρών. Με τους Βούλγαρους στενούς σοσιαλιστές είχε, αρχικά, μια τυπική επαφή, στη συνέχεια, όμως, οι σχέσεις τους πέρασαν από δρόμους έντονης κριτικής και πολεμικής, κάτι που συνέβαινε άλλωστε και στο εσωτερικό της οργάνωσης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποχωρήσουν οι Βούλγαροι αναρχικοί και ο Άνχελ Τόμωφ, ενώ οι Εβραίοι αναρχικοί παρέμειναν στην οργάνωση. Παράλληλα, ο Μπεναρόγια κατηγορήθηκε για κατάχρηση χρημάτων της οργάνωσης. Το Δεκέμβριο του 1909, μετά από πρόταση των Βούλγαρων στενών σοσιαλιστών, η Φεντερασιόν αποκλείστηκε από τη Α' Σοσιαλδημοκρατική Συνδιάσκεψη Βαλκανίων, που έγινε στο Βελιγράδι. Το Μάρτιο του 1910, το Ομοσπονδιακό Λαϊκό Κόμμα διαλύθηκε και ο Ντιμιτάρ Βλάχωφ προσχώρησε στη Φεντερασιόν, εκπροσωπώντας την στη βουλή. Μετά το Διεθνές Σοσιαλιστικό Συνέδριο της Κοπεγχάγης, οι σχέσεις Φεντερασιόν και Βούλγαρων στενών σοσιαλιστών αποκαταστάθηκαν, αν και η προηγούμενη διαμάχη είχε αφήσει έντονα τα σημάδια της.

Στο μεταξύ, ο Μπεναρόγια και μερικοί άλλοι προχωρούσαν ολοένα προς πιο ρεφορμιστικές απόψεις, παρά το ότι υιοθετούσαν την αρχή ότι τα συνδικάτα θα πρέπει να παραμείνουν ουδέτερα από κόμματα. Εκείνες τις μέρες (Αύγουστος 1909) ξέσπασε μια απεργία των καπνεργατών και κατά τη διάρκειά της η εβραϊκή εφημερίδα της Φεντερασιόν «Λα Σολιδαριδάδ Οβραδέρα» απέκτησε τη μεγαλύτερη κυκλοφορία από όλες τις άλλες εφημερίδες.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, οργανώθηκαν μεγάλες αντιπολεμικές εκδηλώσεις και η Φεντερασιόν με άλλες οργανώσεις υπέγραψε το «Μανιφέστο των Σοσιαλιστών της Τουρκίας και των Βαλκανίων εναντίον του πολέμου». Άρχισαν διώξεις και τρομοκρατία σε βάρος της οργάνωσης. Οι Βούλγαροι στενοί κατέφυγαν στη Βουλγαρία, ενώ έγιναν απελάσεις από τη Θεσσαλονίκη.

Το 1912 και 1913, οι γιορτασμοί για την Εργατική Πρωτομαγιά απαγορεύθηκαν. Μια άλλη

εφημερίδα της Φεντερασιόν, η «Αβάντι» λογοκρίθηκε. Τον Μάιο του 1913 ξέσπασε αυθόρμητη απεργία καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη, η οποία επεκτάθηκε στις Σέρρες και στην Καβάλα.. Στο διάστημα 1912-1914, η οργάνωση οργάνωσε αρκετές απεργίες και διαδηλώσεις, σε αρκετές από τις οποίες επιτέθηκε η αστυνομία.

Η Φεντερασιόν οργάνωσε και τη μεγάλη απεργία των καπνεργατών του 1914. Η απεργία ξεκίνησε στις 24 Μαρτίου από την Καβάλα όπου συμμετείχαν 20.000 καπνεργάτες. Επεκτάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου απήγγησαν 12.000 καπνεργάτες. Στις 28 του μήνα, σημειώθηκαν συγκρούσεις απεργών και αστυνομίας-απεργοσπαστών. Οι απεργοί επιτέθηκαν στην Αμερικαν Κόμπανυ και τραυματίστηκαν έξι εργάτες. Περίπου 1.500 απεργοί συγκρότησαν αυθόρμητη διαδήλωση και επιτέθηκαν στο Διοικητήριο. Την επόμενη ημέρα ακολούθησαν νέες συγκρούσεις και δύο συλλήψεις. Συνολικά οι συλλήψεις ήταν 13. Στις 30 Μαρτίου, σημειώθηκαν νέες συγκρούσεις, μπροστά στα γραφεία της Φεντερασιόν, οι οποίες μεταφέρθηκαν μέσα σε αυτά και τραυματίστηκαν 5 απεργοί. Η «Αβάντι» κυκλοφόρησε ειδική έκδοση. Το ίδιο βράδυ έγιναν και άλλες συγκρούσεις καπνεργατριών με την αστυνομία. Η συμπάρασταση του λαού προς τους απεργούς ήταν μεγάλη. Έγιναν διάφοροι έρανοι ενίσχυσης των απεργών. Ακολούθησαν και νέες συλλήψεις, ενώ μερίδα του τύπου, ειδικά η εφημερίδα «Νέα Αλήθεια», καταφέρθηκε υβριστικά εναντίον των απεργών. Η απεργία όμως επεκτάθηκε και σε άλλες πόλεις, όπως στη Δράμα - όπου απήγγησαν 4.000 καπνεργάτες - στο Βόλο, στην Καρδίτσα και στα Φάρσαλα. Στις 10 Απριλίου 1914, η απεργία έληξε με μερικά από τα αιτήματα των απεργών να έχουν ικανοποιηθεί. Στην Καβάλα η απεργία έληξε στις 15 Απριλίου.

Στις 20 Απριλίου 1914, γιορτάσθηκε η Εργατική Πρωτομαγιά με απεργίες και διαδηλώσεις. Η αστυνομία κατέσχεσε προκηρύξεις στη Θεσσαλονίκη και στην Καβάλα και προχώρησε σε συλλήψεις και απαγόρευσε κάθε συγκέντρωση. Η Φεντερασιόν έκανε εκδήλωση στα γραφεία της όπου συμμετείχαν περίπου 8.000 άτομα. Το κύμα διώξεων όμως συνεχίστηκε και στις 8 Ιουνίου 1914, ο Μπεναρόγια και ο Γιονά συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν στη Νάξο για δύομισι χρόνια. Έγιναν οι πρώτοι εκτοπισμένοι για πολιτικούς λόγους. Διάφορες σοσιαλιστικές κινήσεις και έντυπα της Ελλάδας και του εξωτερικού τους συμπαράσταθηκαν.

Στις 22 Μαΐου 1915, ξέσπασε απεργία στα τραμ και έγιναν συμπλοκές με την αστυνομία, με αρκετούς τραυματίες. Τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου μια απεργία των αρτεργατών αντιμετωπίστηκε με πολιτική επιστράτευση, αλλά 250 αρτεργάτες απήγγησαν το μέτρο και συνέχισαν να απεργούν, ώσπου ικανοποιήθηκαν τα αιτήματά τους. Τον Αύγουστο έγιναν νέες άγριες απεργίες των καπνεργατών του εργοστασίου «Νέστος» και ενός άλλου καπνεργοστασίου.

Στις 15 Οκτωβρίου 1915, δικάστηκε η εφημερίδα «Αβάντι» για αντιπολεμική αρθρογραφία. Αλλά τον χρόνο αυτό, καθώς η Φεντερασιόν είχε παρασυρθεί αρκετά σε ρεφορμιστικές διαδικασίες, πήρε μέρος στις εκλογές, με υποψήφιους τους Σίδηρη, Κουριέλ και Δημητράτο, ενώ το 1917 πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης και το Νοέμβριο του 1918 στην ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (μετέπειτα ΚΚΕ). Ο Αβραάμ Μπεναρόγια, στο βιβλίο του «Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου», παραδέχεται μεν, ότι αρκετά μέλη της Φεντερασιόν - περισσότεροι Εβραίοι, μερικοί Βούλγαροι και ελάχιστοι Έλληνες (αν και δεν τους κατονομάζει) - ήσαν αναρχικοί, οι οποίοι μετά την εκτέλεση του Φραντσίσκο Φερρέρ πρότειναν - και έγινε δεκτό - η βιβλιοθήκη της οργάνωσης να πάρει το όνομά του, καταφέρεται δε εναντίον των αναρχοσυνδικαλιστών, ότι με τις ενέργειές τους τορπίλισαν την ενότητα της εργατικής τάξης (!) - έχοντας δε ως στόχους τους Σπέρα, Κουχτσόγλους, Φανουράκη κ.α. Καταφέρεται επίσης εναντίον των αναρχικών επειδή υιοθετούσαν αντιεκλογικές απόψεις και αυτός εξυμνούσε τον κοινοβουλευτικό δρόμο πάλης.

Αναρχοσυνδικαλιστικές ιδέες και δράση στην Κωνσταντινούπολη

Στις 25 Ιουλίου 1910, κυκλοφόρησε στην Κωνσταντινούπολη, μια επαναστατική εργατική δεκαπενθήμερη εφημερίδα, ο «Εργάτης», με πρωτοσέλιδο σύνθημα «Εργάτες της Τουρκίας ενωθείτε!». Στην εκδοτική ομάδα, η οποία συγκροτήθηκε τον προηγούμενο χρόνο (1909) από τους Στέφανο Παπαδόπουλο, Ζαχαρία Βεζεστένη, Νίκο Γιαννιό και Β. Κουντούρη, συμμετείχαν κυρίως Έλληνες (τα δύο τρίτα των συμμετεχόντων), αλλά δεν αποκλείονταν Τούρκοι, Αρμένιοι και άλλοι. Από τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, η εφημερίδα έγινε το εκφραστικό όργανο του Σοσιαλιστικού Κέντρου Τουρκίας, στο οποίο συμμετείχε ένα συνδικάτο τυπογράφων με «ηγέτη» τον Ζ. Βεζεστένη καθώς και μια ομάδα εκπαιδευτικών η οποία απαρτίζεται από τους Χ. Θεοδωρίδη, Σ. Γιαννακάκη, Ιορδανίδη, Ιωσήφ Ραφτόπουλο, Αφροδίτη Ικεντζόγλου και Υπατία Αδαμαντίδου. Όμως τον Δεκέμβριο του 1910, η νεοτουρκική εξουσία με αφορμή ένα επικριτικό άρθρο του Ν. Γιαννιού προς την τότε τουρκική κυβέρνηση στον «Εργάτη», έκλεισε και το Κέντρο και την εφημερίδα και συνελήφθησαν τα μέλη της εκδοτικής ομάδας, από τα οποία ο Β. Κουντούρης φυλακίστηκε, ο δε Γιαννιός απελάθηκε στην Ελλάδα (κατά άλλους δραπέτευσε μετά την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του).

Ο Ζαχαρίας Βεζεστένης, παρά τις συνεχείς διώξεις, συνέχισε τις δραστηριότητές του, μετονόμασε το Σοσιαλιστικό Κέντρο Τουρκίας σε Ομάδα Κοινωνικών Μελετών, αλλά λίγο αργότερα έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη συγκρότηση της Διεθνούς Πανεργατικής Ένωσης, η οποία είχε μέλη κυρίως Έλληνες και μερικούς Εβραίους.

Ήταν μια καθαρά συνδικαλιστική οργάνωση της οποίας η πλειοψηφία των μελών ήταν προσκείμενη στον αναρχοσυνδικαλισμό. Μάλιστα, η οργάνωση βρισκόταν από την αρχή της συγκροτήσής της σε άμεση επαφή με τους Βιομηχανικούς Εργάτες του Κόσμου (IWW) των ΗΠΑ, από όπου προμηθευόταν έντυπο υλικό και πληροφορίες που μεταφράζονταν και δημοσιεύονταν στην εφημερίδα της οργάνωσης «Ελεύθερος Άνθρωπος», κυρίως με την ευθύνη του Ζ. Βεζεστένη. Επίσης, ο Ζ. Βεζεστένης είχε επαφές και έστειλε ανταποκρίσεις σε γαλλικές αναρχικές και εργατικές εφημερίδες όπως το «Le Temps Nouveaux» («Οι Νέοι Καιροί») και «Bataille Syndicaliste» («Συνδικαλιστική Μάχη»). Ο ίδιος έγραψε και την μπροσούρα «I.W.W. Πανεργατική. Ο σκοπός, η οργάνωση και το πρόγραμμά της», που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1920. Όπως εξιστορεί ο Κώστας Σκλάβος (στο βιβλίο του Νάσου Μπράτσου «Εργατικές Ιστορίες»), η Πανεργατική ήταν μια αναρχοσυνδικαλιστική οργάνωση υψηλού επιπέδου, με εσωτερική λειτουργία, συσκέψεις, συζητήσεις μελών κ.λπ. Ο ίδιος ήταν μέλος της κατά το 1920, αλλά είναι άγνωστο πότε, πώς και γιατί διαλύθηκε η οργάνωση αυτή. Κατά πληροφορίες, από την οργάνωση αυτή πέρασαν φυσιογνωμίες του κατοπινού ελληνικού αριστερού κινήματος, όπως ο Σεραφείμ Μάξιμος και άλλοι. Τέλος, με την οργάνωση φέρεται να συνεργάστηκε και ο Έλληνας αναρχικός του Καΐρου Σταύρος Κουχτσόγλου.

Οι αναρχικές ιδέες διαδόθηκαν, επίσης, ανάμεσα στους αρμενικούς κύκλους της Κωνσταντινούπολης. Η αρμενική κοινότητα αριθμούσε τότε περίπου 100.000 άτομα, ενώ στη Θεσσαλονίκη οι Αρμένιοι ήταν μόνο λίγες εκατοντάδες. Αναρχικοί στην πλειοψηφία τους αποτελούσαν την αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλδημοκρατικού Αρμενικού Κόμματος «Χιντσάκ», που είχε ιδρυθεί το 1885 στη Γενεύη και εξέδιδε εφημερίδα με το ίδιο όνομα και η οποία το διάστημα 1893-1894 εκδιδόταν στην Αθήνα.

Έλληνες επαναστάτες και αναρχικοί στη Ρωσία

Ο πρώτος που πρέπει να μνημονευθεί είναι ο Περικλής Αργυρόπουλος. Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια Φαναριωτών και γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1839. Ο πατέρας του ήταν ο πρώτος διερμηνέας και σύμβουλος της εκεί ελληνικής πρεσβείας. Σπούδασε Φιλολογία και Ιατρική στη Μόσχα, το πανεπιστήμιο της οποίας ήταν τότε πραγματικό φυτώριο επαναστατών. Την εποχή αυτή επικρατούσαν εκεί οι ιδέες των Μ.Μπλανκί και Μ.Μπακούνιν και ο Περικλής Αργυρόπουλος επηρεάστηκε από αυτές, υιοθετώντας, ταυτόχρονα, απόψεις για μια βίαιη κοινωνική επανάσταση και την ένοπλη πάλη.

Από το 1858 μέχρι το 1861 ήταν η ψυχή ενός εργατικού σχολείου που ελεγχόταν από τους Ναρόντικους. Το 1861 συμμετείχε στη συγκρότηση της ομάδας «Νέα Ρωσία» (κατά άλλους ως «Κύκλος Αργυρόπουλου»), η οποία ήταν η πιο ριζοσπαστική ομάδα του κινήματος των ναρόντικων. Μέλη της ομάδας ήταν Ρώσοι Δεκεμβριστές (Ν. Ραγιέφσκι), αλλά και Πολωνοί επαναστάτες (Ιβάν Πονιατόφσκι) καθώς και Ιταλοί πρόσφυγες (Α. Κονφίνο). Η ομάδα αυτή προχώρησε στην παράνομη έκδοση και διανομή έργων των Χέρτσεν, Τσεβτσένκο, Μπύχνερ και Φόυερμπαχ, ενώ πρωτοστάτησε στην εξέγερση των φοιτητών της Μόσχας. Ο Π. Αργυρόπουλος πήρε, επίσης, ενεργό μέρος στη συνωμοσία του Καζάν, όπου και συνελήφθη. Παρά τα βασανιστήρια, δεν κατέδωσε τους συντρόφους του και πέθανε σε ηλικία μόλις 23 χρόνων, το 1862, στη φυλακή. Διάφοροι καταβάλουν προσπάθειες να κατατάξουν τον Περικλή Αργυρόπουλο στους προδρόμους του κατοπινού μπολσεβικισμού.

Ο Π. Αργυρόπουλος ήταν υπέρ της άμεσης κατάργησης του κράτους και της βίαιης κοινωνικής επανάστασης. Η μορφή του έμεινε τόσο φωτεινή αρκετά μετά την επανάσταση του 1905. Οι σύντροφοί του ναρόντικοι, επί αρκετά χρόνια αργότερα είχαν την πεποίθηση και διακήρυσσαν, ότι ο Π. Αργυρόπουλος δολοφονήθηκε στα κελιά της τσαρικής αστυνομίας.

Εκτός από τον Περικλή Αργυρόπουλο, στη Ρωσία έχουμε και μερικούς άλλους επαναστάτες ελληνικής καταγωγής, οι οποίοι φαίνεται ότι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις κοινωνικές και ιδεολογικές διεργασίες του τόπου ή του χώρου σπουδών και εργασίας.

Ένας από αυτούς φέρεται ότι ήταν ο Ζωρζής Κ. Ράλλης (εάν τα γραφόμενα της ιστορικού Ολυμπίας Σελέκου είναι σωτά που ναιρούνται και δεν επιβεβαιώνονται όμως από διεθνώς γνωστού αναρχικούς ιστορικούς) ο οποίος ίσως καταγόταν από οικογένεια ναυτιλιακών ασφαλιτών και τραπεζιτών της Χίου. Σύμφωνα με την Ο. Σελέκου, γεννήθηκε στο Ροστόβ και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας. Το 1869 θα εγκατασταθεί στη Γενεύη, όπου ήδη βρίσκεται μια μεγάλη ομάδα Ρώσων επαναστατών διαφόρων τάσεων. Εκεί θα γνωριστεί με τον Μιχαήλ Μπακούνιν και θα γίνουν στενοί φίλοι και συνεργάτες. Ο Μπακούνιν, αναγνωρίζοντας τη θεωρητική κατάρτιση του συνεργάζεται στενά μαζί του για την αντίκρουση των απόψεων του Σεργκέι Νετσάγιεφ (ο οποίος την ίδια εποχή βρισκόταν, επίσης, στη Γενεύη) για την επαναστατική δράση και τις μεθόδους κοινωνικής οργάνωσης στην «Κατήχηση του Επαναστάτη». Ο Ζ. Ράλλης γίνεται μέλος της Διεθνούς και το 1870, με την έναρξη του γαλλο-γερμανικού πολέμου, είναι ο συντονιστής του γαλλικού και γερμανικού τμήματος της οργάνωσης. Όταν πέθανε ο Μπακούνιν το 1876, είναι ένας από τους διεθνιστές εκείνους που απευθύνει τον τελευταίο χαιρετισμό στην κηδεία του, στη γαλλική και ρωσική γλώσσα. Μετέπειτα, το 1878, έγινε εκδότης της «Εφημερίδας των Ρώσων Εργατών» που κυκλοφορούσε στη Γενεύη, τη Μασσαλία και το Λονδίνο, ενώ είναι ο συγγραφέας αξιόλογου θεωρητικού και προπαγανδιστικού υλικού. Αλλού αναφέρεται ως Ζ.Κ. Ralli-Arbure, ρουμανοεβραϊκής καταγωγής. Παρατίθεται εδώ κείμενο για τη ζωή και δράση του:

«Η αινιγματική φυσιογνωμία του Zemfir Konstantinovich Arbure Z.K.Ralli

Ο Zemfir Konstantinovich Arbure γεννήθηκε στις 14 Νοέμβρη 1848 από πλούσια οικογένεια. Το πλήρες όνομά του ήταν Zemfir Konstantinovich Arbure (το όνομα Arbore – εβραϊκής προέλευσης - προέρχεται από τη μητέρα του). Σε μερικές πηγές εμφανίζεται και ως Arbore. Έγινε όμως γνωστός και με το ψευδώνυμο Ralli.

Σύμφωνα με τον ιστορικό του αναρχικού Paul Avrich (στο «*The Russian Anarchists*»), ο Arbure φέρεται ως ρουμανικής καταγωγής. Αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλες ιστορικές πηγές, όπου όμως αναφέρεται ως Z.K.Ralli, ναρόντικος και εκδότης επαναστατικών εφημερίδων.

Σε ηλικία 17 χρόνων πηγαίνει για σπουδές στη Μόσχα, όπου μετά από λίγο συλλαμβάνεται με άλλους φοιτητές, σε μια μεγάλη κατασταλτική επιχείρηση που ακολούθησε μια αποτυχημένη απόπειρα κατά του τότε τσάρου, αν και τότε δεν ήταν ακόμα πολιτικά δραστηριοποιημένος. Δραστηριοποιήθηκε, όμως, στη φυλακή, όπως έγραψε πολύ αργότερα στα απομνημονεύματά του. Έτσι, μπήκε στις τάξεις των ναρόντικων οι οποίοι καθοδηγούσαν τότε μια ένοπλη εξέγερση ενάντια στο τσαρικό καθεστώς κάτι που κόστισε αρκετές ανθρώπινες ζωές.

Σύμφωνα με γαλλικές πηγές, αρχικά ήταν στενός συνεργάτης του Νετσάγιεφ. Αμέσως μετά συνεργάστηκε με Alexander Herzen. Επειδή όμως οι ρωσικές Αρχές βρίσκονταν στο κατόπι του και υπήρχε κίνδυνος να συλληφθεί, εγκαταστάθηκε στη Ζυρίχη το 1870 και αμέσως μετά στη Γενεύη όπου έγινε μέλος της Διεθνούς Συμμαχίας Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας και στενός συνεργάτης του Μιχαήλ Μπακούνιν, ο οποίος ζούσε στο Λοκάρνο από το 1870. Μόλις έφτασε ο Μπακούνιν στην Ελβετία συγκροτήθηκε μια ρωσική αναρχική ομάδα της επιρροής του με κυριότερους συντελεστές και συμμετέχοντες τους Michael Sajine (Armand Ross), Holstein, Oelsnitz (οι οποίοι είχαν εκδιωχθεί από το πανεπιστήμιο Αγίας Πετρούπολης και είχαν καταφέρει να διαφύγουν από τη Ρωσία) και τον Arbure.

Συνεργάστηκε, επίσης, στενά με τους Ελνζέ Ρεκλύ και Πέτρο Κροπότκιν, στη Γενεύη, όπου ως Ralli ίδρυσε και διηύθυνε έναν εκδοτικό οίκο που κυκλοφορούσε και διένειμε αναρχική και σοσιαλεπαναστατική βιβλιογραφία.

Στις 15 Σεπτέμβρη 1872, ο Arbure συμμετείχε μαζί με τον Μ. Μπακούνιν, τον Τζέιμς Γκιγιόμ και άλλους, στο Συνέδριο της Ομοσπονδίας του Ζυρά (Fédération Jurassienne) στο Saint-Imier, με το ψευδώνυμο Rouleff, εκπροσωπώντας μαζί με τον Waldemar Holstein το σλαβόφωνο τμήμα της Ζυρίχης. Στο Συνέδριο αυτό καταγγέλθηκε η εκδίωξη από την Α' Διεθνή των Μ. Μπακούνιν, Τζέιμς Γκιγιόμ και Schweitzguebel από τους μαρξιστές, τον πρώτο με την κατηγορία της απάτης και τους άλλους δύο με την αιτιολογία ότι ήταν μέλη της μυστικής Συμμαχίας του Μπακούνιν. Έτσι δημιουργήθηκε μια Αναρχική Διεθνή, στην οποία όμως ο Μπακούνιν φαίνεται ότι είχε ελάχιστη ανάμειξη γιατί προσπαθούσε να αποκαταστήσει το όνομά του μετά τις σοβαρές κατηγορίες των μαρξιστών στο Συνέδριο της Χάγης και τις προβοκάτσιες του ίδιου του Μαρξ εναντίον του.

Έτσι, στις 4 Οκτώβρη 1872, οι νεαροί Ρώσοι σύντροφοί του έστειλαν μια μικρή επιστολή στην εφημερίδα «Liberte» των Βρυξελλών που είχε δημοσιεύσει τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Χάγης καθώς και στο όργανο της Fédération Jurassienne. Η επιστολή αυτή έχει ως εξής:

«4 Οκτώβρη 1872

Γενεύη και Ζυρίχη

Τόλμησαν να κατηγορήσουν το φίλο μας Μιχαήλ Μπακούνιν για απάτη και εκβιασμό. Δεν θεωρούμε απαραίτητο ή κατάλληλο να συζητήσουμε τα υποτιθέμενα γεγονότα στα οποία στηρίχθηκαν αυτές οι παράξενες κατηγορίες ενάντια στο φίλο και συμπατριώτη μας. Τα γεγονότα είναι πολύ καλά γνωστά στις λεπτομέρειές τους και είναι καθήκον μας να αποκαταστήσουμε την αλήθεια όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Τώρα εμποδιζόμαστε σ' αυτό από την ατυχή κατάσταση ενός άλλου συμπατριώτη μας (Νετσάγιεφ) ο οποίος δεν είναι φίλος μας, αλλά το κατηγορητήριο εναντίον του από τη Ρωσική Κυβέρνηση τον καθιστά ιερό πρόσωπο για μας. Ο κύριος Μαρξ, την εξυπνάδα του οποίου, όπως και άλλοι, δεν αμφισβητούμε, έχει τουλάχιστον αυτή τη στιγμή πάρει μια πολύ άσχημη απόφαση. Οι δίκαιες καρδιές σε όλες τις χώρες αναμφίβολα θα δονηθούν από αγανάκτηση και αηδία για μια τόσο ντροπιαστική συνωμοσία και τόσο κατάφωρη παραβίαση των πλέον θεμελιωδών αρχών δικαιοσύνης. Όσον αφορά τη Ρωσία, μπορούμε να διαβεβαιώσουμε τον κύριο Μαρξ ότι όλες του οι μανούβρες αναπόφευκτα θα πέσουν στο κενό. Ο Μπακούνιν χαίρει τόσο μεγάλης υπόληψης και είναι γνωστότατος εκεί ώστε οι συκοφαντίες δεν τον αγγίζουν.

Υπογράφεται από τους:

Nicholas Ogarev, Bartholomy Zaitsev, Vladimir Ozerov, Armand Ross, Vladimir Holstein, Zemphiri

Ralli, Alexander Oelsnitz, Valerian Smirnov».

(Η επιστολή παρατίθεται στη σελίδα 241 του βιβλίου του Anthony Masters «Bakunin – The Father of Anarchism» και παρατίθεται εδώ για πρώτη φορά μεταφρασμένη στα ελληνικά).

Ο Anthony Masters στο βιβλίο του «Bakunin – The Father of Anarchism» (σελ. 242) γράφει, επίσης, ότι τον Νοέμβριο του 1872 ο Μπακούνιν άρχισε ένα είδος συνεργασίας με τον τότε Ρώσο φιλελεύθερο Pert Lavron, ο οποίος ήταν και αυτός εξόριστος στην Ελβετία. Αυτός σκόπευε να εκδώσει ένα επαναστατικό περιοδικό στα πρότυπα του «KoloKol» («Καμπάνα») περιοδικού του παλαιού φίλου του Μπακούνιν, Αλεξάντερ Χέρτσεν, αλλά η συνεργασία αυτή δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.

Στο μεταξύ, όμως, ομάδες εμπνεόμενες και από τους δύο άντρες εμφανίστηκαν την ίδια εποχή στη Ζυρίχη που αντιτίθονταν η μία στην άλλη. Ο ίδιος ο Μπακούνιν αρχικά παρακολουθούσε τις εξελίξεις από το Λοκάρνο, αλλά κάποια στιγμή άρχισε να αντιπαρατίθεται στους ακολούθητες του Lavron μέσω επιστολών. Την ίδια στιγμή, ένας νεαρός μέλος της μπακουνικής ομάδας επιτέθηκε βίαια σε κάποιον γραμματέα του Lavron και η ένταση μεταξύ των δύο πλευρών οξύνθηκε αρκετά. Τότε ο Μπακούνιν κάλεσε σε συνάντηση τον Lavron όπου εν μέσω αντεγκλήσεων και από τις δύο πλευρές επιτεύχθηκε μια «ανακωχή».

Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα την έναρξη έντονης διαμάχης μεταξύ του Armand Ross και του Arbure (Ralli), η οποία έθεσε σε κίνδυνο την ενότητα της μπακουνικής ομάδας. Τον Μάρτη του 1873 ο Μπακούνιν προσπάθησε να επουλώσει το ρήγμα αναδιοργανώνοντας την ομάδα ως Ρωσικό Τμήμα της Διεθνούς Αδελφότητας. Δεν μπόρεσε, όμως, να επανακτήσει την εμπιστοσύνη του Arbure (Ralli) προς το πρόσωπό του. Τον Αύγουστο του 1873, οι Arbure (Ralli) και Alexander Oelsnitz έθεσαν ευθέως το δίλημμα στον Μπακούνιν «ή με εμάς ή με τον Armand Ross». Όταν ο Μπακούνιν αρνήθηκε να αποκηρύξει τον Ross, ο Ralli, τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου μαζί με τους Holstein, Oelsnitz και άλλους δημιούργησαν στη Γενεύη μια νέα ομάδα με το όνομα Επαναστατική Κομμούνια των Ρώσων Αναρχικών, η οποία, όπως και η «Αδελφότητα της Ζυρίχης» (όπως αναφέρει ο Paul Avrich στη σελίδα 37 του βιβλίου του «The Russian Anarchists», παραθέτοντας για να επιβεβαιώσει την πληροφορία αυτή τα L.M.Meijer, Knowledge and Revolution: the Russian Colony in Zuerich (1870-1873), Assen 1955, M.P.Sazhin, «Russkie v Tsiurikhe (1870-1873)», Katorga I Ssylka, 1932, No10 (95) sel. 25-78 και A.A.Karelin, «Russkie bakunisty za granitsej», στο Mikhailu Bakuninu sel. 181-187) εξακολούθησε να διαδίδει τις ιδέες του Μπακούνιν ανάμεσα στους Ρώσους εξόριστους.

(Δεν αναφέρουν, πάντως, οι Avrich και Masters ότι ο Arbure βοήθησε αρκετά τον Μπακούνιν στη σύνταξη της περιβόητης επιστολής του κατά του τυχοδιώκτη Νετσάγιεφ, όπως ισχυρίζονται άλλες πλευρές).

Στο διάστημα 1875-1878, ο Arbure εξέδωσε στη Γενεύη την επαναστατική εφημερίδα «Rabotnik», με την οποία μάλλον συνεργάστηκε και ο Πέτρος Κροπότκιν (για παράδειγμα τον Φλεβάρη του 1877 δημοσιεύτηκε κείμενο του Κροπότκιν που καλούσε σε αλληλεγγύη στην γερμανική εφημερίδα «Vorwärts»).

Εκτός από αυτό, ο Arbure έγραψε ένα βιβλίο για την Παρισινή Κομμούνια και την ίδια εποχή συμμετείχε ενεργά στην οργάνωση του κοινωνικού κινήματος. Ήταν μέλος της Α' Διεθνούς, υποστηρικτής του αναρχικού κινήματος και μέλος επίσης της Ομοσπονδίας του Ζυρά. Μαζί με τον Ιταλό αναρχικό Ερρίκο Μαλατέστα, μετέφρασαν μια επιστολή του Μπακούνιν στα ισπανικά και προσπάθησαν να πάρουν μέρος στην τότε ισπανική επανάσταση. Ωστόσο, αυτό δεν έγινε, μιας και την ίδια εποχή οι σχέσεις του με τον Μπακούνιν είχαν χαλάσει (όπως είδαμε πριν). Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος παρέμεινε σε επαφή με τον Ρεκλύ σε όλη του τη ζωή. Λίγο πριν το θάνατό του, το 1905, ο Ρεκλύ, τον επισκέφθηκε στο Βουκουρέστι, όπου ο Arbure είχε εγκατασταθεί προσωρινά.

Το 1878 εξέδωσε την επιθεώρηση «Obshchina» και εισήλθε στην τσαρική Ρωσία.

Όμως, το 1879, συνελήφθη και απελάθηκε στη Ρουμανία, αλλά από το 1890 πέρασε εκ νέου στη Ρωσία και αναμίχθηκε στις ένοπλες ομάδες των ναρόντικων και καταδιώχθηκε από τη ρωσική αστυνομία. Το 1901 ήταν από τους ιδρυτές του Επαναστατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος Ρωσίας (PSR - Partija Socialistov-Revolyucionerov).

Το κόμμα αυτό εμφανίστηκε αρχικά το 1901 ως το αποτέλεσμα της ενοποίησης διαφόρων ομάδων ναρόντικων και νεο-λαϊκιστικών (populist) απόψεων που είχαν σχηματιστεί στη Ρωσία και το εξωτερικό κατά τη δεκαετία του 1890. Το κόμμα είχε τμήματα και σε διάφορες χώρες. Έτσι, το 1902 ιδρύθηκε στο Παρίσι η Αγροτική Σοσιαλιστική Λίγκα ως τμήμα του PSR.

Αρχικά, ήταν ένα μικρό κόμμα με αρκετές τάσεις. Αλλά μετά τα γεγονότα της «Ματωμένης Κυριακής» που οδήγησαν στην Επανάσταση του 1905, μετατράπηκε σε μαζικό κίνημα που έγινε γνωστό από τις μεθόδους πολιτικής τρομοκρατίας που ακολούθησε. Το 1905 στάθηκε δυνατό να συγκαλέσει το Α' Συνέδριό του στην Ιματρά της Φιλανδίας, το οποίο θεωρείται επίσημα ως το ιδρυτικό συνέδριο. Το κόμμα είχε ως ανώτερο όργανό του το Συνέδριο, αλλά ανάμεσα στα συνέδρια το ρόλο αυτό τον είχε το Κομματικό Συμβούλιο. Επίσης, συγκρότησε ένοπλη πτέρυγα με την ονομασία «Οργάνωση Μάχης» η οποία λειτουργούσε ημιαυτόνομα και ήταν αυτή η πτέρυγα που επιδόθηκε σε πράξεις πολιτικής τρομοκρατίας με στόχο εκπροσώπους του κράτους και της εξουσίας. Στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου στο εσωτερικό του διαμορφώθηκαν δύο τάσεις οι «υπέρ της άμυνας» (defensists) και οι «διεθνιστές». Οι πρώτοι υποστήριζαν την προσωρινή κυβέρνηση και την κυβέρνηση συνεργασίας του 1917. Τον Μάρτη του 1917 μέλη του PSR συμμετείχαν στη προσωρινή κυβέρνηση. Τον Νοέμβριο του 1917 το κόμμα έλαβε 16 εκατομμύρια ψήφους στις εκλογές για την Συντακτική Συνέλευση. Τον Σεπτέμβριο του 1918 οργάνωσε συνέδριο σοσιαλιστών και μη αντιτιθέμενων στην μπολσεβίκικη εξουσία στην Ufa των Ουραλίων. Από εκεί και πέρα το κόμμα συμμετείχε σε ανεπιτυχείς απόπειρες ανατροπής των μπολσεβίκων κάτι που στο διάστημα 1919-1922 (όταν έγινε στη Μόσχα μαζική δίκη στελεχών του) οδήγησε σε άγρια καταστολή εναντίον του, θέτοντας τέλος στην επιρροή του. Από τότε το κόμμα επέζησε κυρίως στην εξορία μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το κόμμα εξέδωσε διάφορα έντυπα όπως την «*Revoljucionnaja Rossija*» («Επαναστατική Ρωσία» - που κυκλοφόρησε στο διάστημα 1902-1905 στο εξωτερικό και ξανά το διάστημα 1920-1931 στην Πράγα), το «*Znamja Truda*» (που κυκλοφόρησε το διάστημα 1907-1914 στο Παρίσι) και το «*Delo Naroda*» (το διάστημα 1917-1919).

Πάντως, την ίδρυση του κόμματος δεν την πρόλαβε ο μεγαλύτερος ήρωάς του, ο Petr L. Lavron (1823-1900), που θεωρείται ο «πατέρας» του ναρόντικου κινήματος, και το τεράστιο αρχείο του αποτέλεσε μετά το θάνατό του αρχείο του κόμματος, που στεγάστηκε διαδοχικά σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις πριν καταλήξει στο Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας στο Άμστερνταμ, και εκεί περιλαμβάνεται και αλληλογραφία του Petr L. Lavron με τον Μ. Μπακούνιν και άλλους αναρχικούς της εποχής.

Όταν επέστρεψε στη Ρουμανία, ο Arbure εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Βεσσαραβίας όπου συνέχισε να δραστηριοποιείται στο σοσιαλεπαναστατικό κίνημα. Ανάμεσα στα άλλα, προσπάθησε να στείλει στα ρωσικά σύνορα 100 όπλα κρυμμένα μέσα σε βιβλία για να υποστηρίξει την εκεί ένοπλη αντίσταση. Την ίδια στιγμή, μια από τις κύριες ασχολίες του ήταν ο αγώνας ενάντια στον αντισιμητισμό και τον εθνικισμό που ήταν σε άνοδο εκείνη την εποχή στο σοσιαλεπαναστατικό κόμμα ακόμα και στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος της Ρουμανίας.

Την εποχή αυτή το κύριο ζήτημα ήταν η Βεσσαραβία, μια διαφιλονικούμενη περιοχή ανάμεσα στη Ρουμανία και τη Ρωσία. Ήταν μέρος της Μολδαβίας (και άρα της Ρουμανίας) μέχρι το 1812. Το 1817 καταλήφθηκε από τους Ρώσους, αλλά μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση επέστρεψε στη Ρουμανία. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν το τότε ρουμανικό καθεστώς ήταν με την πλευρά των ναζιστών, η Βεσσαραβία αποτέλεσε μέρος της Σοβιετικής Ένωσης. Σήμερα η Βεσσαραβία είναι διαμοιρασμένη μεταξύ της Δημοκρατίας της Μολδαβίας και ενός μέρους της που ανήκει στην Ουκρανία.

Ως αντίδραση στο ρώσικο εθνικισμό και τις βλέψεις προσάρτησης της Βεσσαραβίας από τη Ρουμανία, ο Arbure προώθησε τη ιδέα της ανεξαρτησίας της Βεσσαραβίας. Για το λόγο αυτό ταξίδεψε ως το Βουκουρέστι και έδωσε μια ομιλία στην Εργατική Λέσχη τον Σεπτέμβριο του 1914, ενώ δημοσίευσε μεγάλο αριθμό άρθρων σε διάφορες σοσιαλιστικές και αναρχικές εφημερίδες. Επιπλέον, μελέτησε συστηματικά και σε βάθος την γεωγραφία της περιοχής, ένα πάθος που μοιραζόταν με τον

Ρεκλύ. Μια σχετική του εργασία, ένα γεωγραφικό λεξικό της Βεσσαραβίας κυκλοφόρησε το 1904. Ο Arbure είχε ένα γιό τον Dumitru, και τρεις κόρες, τις Ecaterina, Nina και Lolica (που οέθανε νέα). Η Ecaterina γεννήθηκε το 1873 και εξελίχθηκε αρχικά σε σημαντική φυσιογνωμία του σοσιαλιστικού κινήματος και αργότερα του παράνομου Ρουμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος καθώς και σε στέλεχος της Γ' Διεθνούς (Κομιντέρν) στη Μόσχα. Εκτελέστηκε στο Tiraspol το 1937 μετά από διαταγές του Στάλιν. Η Nina έγινε γνωστή ζωγράφος.

Το 1920 ο Arbure έγινε μέλος της Ρουμανικής Γερουσίας ως γεροϋσιαστής Βεσσαραβίας και ο λόγος γι' αυτό παραμένει ακόμα ανεξιχνίαστος. Κατά παράδοξο (και εξοργιστικό) τρόπο, μερικοί Ρουμάνοι διανοούμενοι (όπως ο Nicolae Iorga) χρεώνουν στον Arbure το ότι είναι από τους πρωτεργάτες του κινήματος ενοποίησης της Βεσσαραβίας με τη Ρουμανία και έτσι σήμερα θεωρείται από τους πρωτεργάτες του ρουμανικού εθνικισμού, κάτι που πιστεύουν αρκετοί ναζιστές και ακροδεξιοί, αποδίδοντας σε αυτόν ένα κείμενο-έπαινο προς τον τότε βασιλιά της Ρουμανίας.

Ο Arbure πέρασε τα τελευταία του χρόνια στο Βουκουρέστι, όπου εργάστηκε ως διευθυντής της Στατιστικής Υπηρεσίας και έγραφε σε αρκετές εφημερίδες, συμπεριλαμβανομένης σε μια για παιδιά και εφήβους. Επίσης, από το 1930 δίδαξε Γεωγραφία, Τοπογραφία και Ρωσική Γλώσσα.

Ο Arbure διατήρησε τις πολιτικές του απόψεις μέχρι την ηλικία των 84 χρόνων και συνέχιζε να δημοσιεύει άρθρα για το ζήτημα της Βεσσαραβίας μέχρι και το 1932 στο περιοδικό «Viata Basarabiei» (« Η Ζωή της Βεσσαραβίας»). Το 1931, με παρέμβαση της κόρης του Ecaterina, δημοσίευσε στην τότε ΕΣΣΔ με το όνομα Z.K.Ralli κείμενα για τις σχέσεις και τη συνεργασία μεταξύ Μπακούνιν και Νετσάγιεφ.

Πέθανε στις 2 Απριλίου 1933 στο Βουκουρέστι.

Αποσπάσματα των απομνημονευμάτων του κυκλοφόρησαν στη ρουμανική γλώσσα καθώς και μια αγγλική μετάφραση το 1937 από την Oriol Press, στην οποία περιλαμβάνεται και μια εργασία αφιερωμένη στον Ρεκλύ.

Οι αναμνήσεις του με τίτλο «Temnita si exil» («Φυλάκιση και Εξορία») σταματούν το 1881 (χρόνο που απέκτησε τη ρουμανική υπηκοότητα) και λαμβάνονται υπόψη από τον ιστορικό του παγκόσμιου αναρχικού κινήματος Max Nettlau στην εργασία του «The History of Anarchism», ενώ ο ίδιος αναφέρεται σε ένα άλλο βιβλίο του Arbure με τίτλο «In exil. Amintirile mele» («Στην Εξορία. Οι αναμνήσεις μου»). Ο Nettlau ασκεί κριτική και στα δύο αυτά έργα, ισχυριζόμενος ότι περιέχουν αρκετές ανακρίβειες, αλλά δεν λέει ποιες είναι αυτές οι ανακρίβειες. Το δεύτερο αυτό βιβλίο του Arbure περιγράφει τη ζωή και δράση του μέχρι το 1896 κι έτσι οι άλλες σημαντικές του δραστηριότητες, τα κοινωνικά γεγονότα και η ανάδυση και ανάπτυξη του αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος στη Ρουμανία δεν καταγράφονται εκεί. Ωστόσο, παραμένουν ακόμα και σήμερα αρκετά κείμενα που έχουν γραφτεί από αυτόν και γι' αυτόν στα οποία περιέχονται και αναφέρονται αρκετά στοιχεία για την κατάσταση του τότε ρουμανικού αναρχικού και γενικότερου επαναστατικού κινήματος τα οποία δεν έχουν έρθει στο φως, μιας και οι κομμουνιστικές δικτατορίες της Ρουμανίας και της Ρωσίας απέσυραν και απέκρυψαν όλα σχεδόν τα γραπτά του εκτός από αυτά με περιορισμένο γεωγραφικό ενδιαφέρον. Επίσης, οι διάφορες εκδοχές του ονόματος και του ψευδωνύμου του κάνουν την έρευνα πιο δύσκολη. Να ειπωθεί εδώ ότι η ιστορικός Ολυμπία Σελέκου, σε μια μικρή σημείωση σε εργασία της για την ελληνική διασπορά, ισχυρίζεται ότι ήταν ελληνικής καταγωγής και ότι το ελληνικό του όνομα ήταν Ζωρζής Ράλλης. Όμως, κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται από όσες εργασίες έχουμε δει ως τώρα. Να αναφερθεί, ακόμα, ότι στη σελίδα 282 της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου του Max Nettlau «Ιστορία της Αναρχίας» (εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη, Μάρτης 1988) που είναι μετάφραση από την γαλλική έκδοση, ο Arbure αναφέρεται ως Ράλλι που «ίδρυσε το περιοδικό Musa».

Η αγγλική μετάφραση των πρώτων αναμνήσεών του βρίσκεται σε εξέλιξη, μαζί με μια λεπτομερειακή βιογραφία και οι αντιεξουσιαστικές εκδόσεις από τον Καναδά Black Cat Press έχουν εκφράσει το ενδιαφέρον να εκδόσουν την εργασία αυτή.

Περαιτέρω στοιχεία για τον Arbure (ή Z.K.Ralli) υπάρχουν στα James Guillaume «

L'Internationale... » και M. D. Sturdza «Les familles boyares de Moldavie et du pays roumain:

encyclopédie historique, généalogique et biographique », Ed. Simetria, 2004, σελ. 97-107.

Τέλος, βιογραφικό σημείωμα του Arbure δημοσιεύεται στο πρόσφατο τεύχος (No 57) του δελτίου της *Kate Sharpley Library (KSL)* από τη Βρετανία (δείτε και την πρόσφατα ανακαινισμένη ιστοσελίδα τους <http://www.katesharpleylibrary.net>) ενώ το ίδιο αυτό κείμενο υπάρχει στα ρουμανικά και γερμανικά στην ιστοσελίδα <http://www.syndialismusforschung.info>

* Το κείμενο αυτό γράφτηκε αρχικά τον Μάρτη του 2008 και εμπλουτίστηκε με περαιτέρω έρευνα τον Μάρτη του 2009».

Ένας άλλος επαναστάτης ήταν ο Κωνσταντίνος Στεφάνου, που καταγόταν από την Κωνσταντινούπολη. Γεννήθηκε και αυτός στο Ροστόβ και ήταν απόφοιτος του Πανεπιστημίου του Καζάν. Τακτικός αρθρογράφος στο περιοδικό του Χέρτσεν «Κολοκολ».

Ένας ακόμα αγωνιστής ήταν Αντώνιος Ροσόλλυμος, δικηγόρος, ο οποίος αναφέρεται ως ένας από τους υποκινητές του απεργιακού κύματος του 1895-1896 στην Πετρούπολη. Για τους Στεφάνου και Ροσόλλυμο έχουν ανακαλυφθεί φάκελοι στο Κρατικό Αρχείο Ροστόβ στους οποίους γίνονται αναφορές για «δράση αναρχικών-ταραξιών-τρομοκρατών στο εσωτερικό και εξωτερικό της Ρωσίας».

Έλληνες Πόντιοι στη Μαχνοβτσίνα

Σύμφωνα με τη Σόνια (στο άρθρο «Οι έλληνες-πόντιοι στο μαχνοβίτικο κίνημα» στο περιοδικό «Τα Άνθη του κακού» Νο 2, χειμώνας 1988), οι Έλληνες εγκαταστάθηκαν στη Νότια Ουκρανία από τον 5ο π.Χ. αιώνα. Από το 1461 και έπειτα - μετά την κατάκτηση του Πόντου από τους Τούρκους και μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα - μεγάλα κύματα Ελλήνων προσφύγων κατέφυγαν στην Κριμαία και σε όλα τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Το 1770 εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Αζοφικής 30.000 Έλληνες. Στην περίοδο της επανάστασης του 1917 τα παράλια της Αζοφικής, από τη Μελιτούπολη μέχρι τη Μαριούπολη, ήταν καθαρά ελληνική περιοχή.

Την εποχή της μαχνοβτσίνας οι Έλληνες της περιοχής ήταν περίπου 180.000. Στην Ν. Ουκρανία, όπου βρίσκονταν οι ελληνικές περιοχές της Κριμαίας και της Αζοφικής, έχουμε το 1917 την αυстро-γερμανική κατοχή ως αποτέλεσμα της συμφωνίας του Μπρεστ-Λιτόφσκ ανάμεσα στους μπολσεβίκους και τις δυνάμεις της Γερμανίας, Αυστρίας και Τουρκίας. Ιδιαίτερα οι αναρχικοί ποτέ δεν αποδέχτηκαν αυτή τη συμφωνία υποταγής. Η κατοχή οδήγησε τους αγρότες της Ν. Ουκρανίας στην εξέγερση.

Όταν ο αυстро-γερμανικός στρατός αποχώρησε στα τέλη του 1918 και άρχισε ξανά ο εμφύλιος πόλεμος, στην περιοχή κυριάρχησε ο Ντενίκιν, ο οποίος όταν κήρυξε επιστράτευση, συνάντησε την ένοπλη αντίσταση του εγχώριου πληθυσμού. Τότε και οι Έλληνες της Μαριούπολης τάχθηκαν εναντίον του λευκού στρατού.

Οι άγριες επιδρομές του Ντενίκιν στα χωριά για να κατασχέσει τρόφιμα και άλλα υλικά, ακόμα και κορίτσια, ήταν ο κύριος λόγος που οι Έλληνες της Προαζοφικής αντιστάθηκαν στον Ντενίκιν. Βέβαια, οι Έλληνες της περιοχής ήταν αρκετά ειρηνόφιλοι και από τη μετανάστευσή τους από την Κριμαία, δεν επεδίωκαν να πάρουν μέρος ούτε στον εμφύλιο πόλεμο. Αλλά από τη στιγμή που κινδύνευαν άμεσα οι περιουσίες και οι οικογένειές τους, αποφάσισαν να αντισταθούν.

Στο μεταξύ, ενώ αναπτύσσεται το ουκρανικό αστικό κίνημα του Πετλιούρα, αρχίζει και η επαναστατική δράση του Ν. Μάχνο.. Έτσι, λοιπόν, οι Έλληνες Πόντιοι μπήκαν στο επαναστατικό κίνημα, γιατί η φυσική τους θέση ήταν με το κίνημα εκείνο που δεν θα έτρεφε εθνικιστικές ή θρησκευτικές προκαταλήψεις και που θα τους εξέφραζε ταξικά.

Την άνοιξη του 1919, σε πολλά χωριά του νομού Μαριούπολης εμφανίσθηκαν ελληνικές αντάρτικες ομάδες που πολεμούσαν τον Ντενίκιν. Αναφέρονται αμιγώς αντάρτικα ελληνικά τάγματα και μονάδες όπως αυτά του Τσουμπάροβ, του Ταχταμίσεβ και άλλων. Η μεγαλύτερη αριθμητικά μονάδα ήταν του κομμουνιστή Νταβίντοβ – που αργότερα έγινε αξιωματικός του σοβιετικού στρατού - με περίπου 3.000 πεζούς και 300 ιππείς. Αν και όλα αυτά τα αντάρτικα σώματα αναφέρονται ψευδώς ως κομμουνιστικά, συμμετείχαν σε αυτά και άλλες πολιτικές δυνάμεις, καθώς και οι αναρχοκομμουνιστές, οι οποίοι είχαν ιδιαίτερα μεγάλη επιρροή στους αγρότες της νότιας Ουκρανίας. Ο Μάχνο ήταν αυτός που ενοποίησε τα πολυάριθμα αυτά αντάρτικα σώματα υπό την αρχηγία του. Ο ίδιος γράφει στις αναμνήσεις του ότι, πολλές φορές, σε κάποια χωριά οι αγρότες έδιναν στα συγκροτημένα από αυτούς αποσπάσματα το όνομα του Μάχνο, χωρίς οποιαδήποτε πίεση ή παρέμβαση εκ μέρους του. Το ίδιο έγινε φυσικά και με τα ελληνικά αντάρτικα σώματα.

Στην εξ εφόδου κατάληψη της Μαριούπολης το Μάρτιο 1919, διακρίθηκε ιδιαίτερα το 9ο (ελληνικό) σύνταγμα με επικεφαλής τον Ταχταμίσεβ και τιμήθηκε με το παράσημο της Ερυθράς Σημαίας. Στα πλαίσια του μαχνοβίτικου επαναστατικού στρατού, τα ελληνικά αντάρτικα σώματα διακρίνονταν για τη σταθερή πειθαρχία, την οργάνωση και την αντοχή τους. Δεν συμμετείχαν σε ληστείες και σκάνδαλα και ο Μάχνο τα χρησιμοποιούσε στις πιο κρίσιμες στιγμές των μαχών. Οι Έλληνες ήταν αποτελούσαν απ' το 20% των δυνάμεων του Μάχνο. Ακόμα ζει στη μνήμη των ελληνοποντίων της Μαριούπολης ο Παπαδόπουλος, υπαρχηγός του «Μπάτκο Μάχνο» και αρκετές δεκαετίες μετά τραγουδιόταν το μαχνοβίτικο τραγούδι που ήταν αφιερωμένο σ' αυτόν.

Ο δε Πιοτρ Αρσίνοφ στην «Ιστορία του Μαχνοβίτικου Κινήματος» γράφει ότι «αρκετοί από τους καλύτερους διοικητές του επαναστατικού στρατού ήταν Έλληνες και μέχρι το τέλος ο στρατός περιλάμβανε αρκετά ειδικά αποσπάσματα Ελλήνων».

Σύμφωνα με τις αναμνήσεις του Μάχνο, ο ίδιος συνέλαβε ένα σχέδιο επιδρομής στο νοτιο-ανατολικό τμήμα της περιοχής Μπερντιάνσκ-Μαριούπολη-Ιούζοβκα, με σκοπό να υποκινήσει εξέγερση του πληθυσμού της. Ύστερα από τη μάχη στη Μεγάλη Μιχαΐλοβκα, όταν οι αντάρτες αποφάσισαν να είναι ο Μάχνο ο αρχηγός τους, εκείνος ξεκίνησε την επιδρομή του από το ελληνικό χωριό Κομάρ. Οι μαχνοβίτες εκδίωξαν από το χωριό την Ουκρανική εθνική φρουρά και κάλεσαν όλους τους κατοίκους σε συγκέντρωση, στην οποία μίλησαν ο Μάχνο και ο Μαρτσένκο.

Εξιστόρησαν τα κακουργήματα των αντεπαναστατών στην Νιμπρόβκα και πρότειναν ένοπλη αντίσταση στους αστούς και τους υπερασπιστές τους, τον αυστρο-γερμανικό στρατό. Στο Κομάρ προσχώρησαν αμέσως στο μαχνοβίτικο στρατό αρκετοί Έλληνες με δικά τους άλογα. Από εκεί πέρασαν από το χωριό Μπογκατίρ που κατοικείτο από Έλληνες Ουρούμους (που μιλούσαν ελληνο-ταταρική γλώσσα) και κατευθύνθηκαν στα χωριά Μέγα και Μικρό Ιανισόλ και άλλα, επίσης ελληνικά. Έτσι, οι Έλληνες της Μαριούπολης ήταν οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν θετικά στην έκκληση του Νέστωρα Μάχνο. Μετά την οριστική συντριβή του αντεπαναστατικού στρατού του Ντενίκιν από τις δυνάμεις του Μάχνο, οι μπολσεβίκοι κήρυξαν εκτός νόμου τους μαχνοβίτες (Ιανουάριος 1920). Η καταστολή σε βάρος του μαχνοβίτικου κινήματος έγινε με μαζική τρομοκρατία ενάντια στον πληθυσμό. Περίπου δέκα ελληνικά χωριά της Μαριούπολης καταστράφηκαν και οι κάτοικοι τους εκτελέστηκαν.

Εκατοντάδες Έλληνες δολοφονήθηκαν από τους αντεπαναστάτες του Ντενίκιν, αλλά και από τον μπολσεβίκο στρατό μετέπειτα, επειδή πίστεψαν στην υπόθεση της ελευθερίας και της αυτοδιεύθυνσης.

Οι μπολσεβίκοι εκτέλεσαν εκατομμύρια ανθρώπους ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους και δεν έκαναν εξαίρεση στους Έλληνες της Μαριούπολης, που τους κατηγορήσαν για συγκρότηση αντάρτικης αντεπαναστατικής μυστικής ένοπλης οργάνωσης, η οποία είχε, τάχα, σκοπό να αποσπάσει μέρος του σοβιετικού εδάφους και να το προσαρτήθει στην Ελλάδα. Βέβαια, ήταν αδύνατο να επινοήσει κανείς κάτι πιο ανόητο, αλλά οι Έλληνες της Προαζοφικής τιμωρήθηκαν με τέτοιες μαζικές ποινές, που το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί να ονομασθεί παρά εθνική εξαφάνιση. Αποτελούσε ξεκάθαρα εκδίκηση των μπολσεβίκων για το ότι στην εποχή του εμφυλίου πολέμου

αρκετοί αγρότες των ελληνικών χωριών της Μαριούπολης συσπειρώθηκαν στο μαχνοβίτικο στρατό για να προστατεύσουν τα σπίτι, τη γη, την οικογένεια και την αξιοπρέπειά τους, τόσο από τους λευκούς βιαστές όσο και από τους κόκκινους ληστές. Και έδωσαν παραδείγματα σταθερότητας, γενναιοφροσύνης και πολεμικής τόλμης. Ήταν μαχνοβίτες με την καλύτερη και ευγενέστερη σημασία της λέξης.

Μετά την οριστική ήττα, οι νέοι κυρίαρχοι προσπάθησαν να συκοφαντήσουν το μαχνοβίτικο κίνημα. Χρησιμοποίησαν ως χαρακτηριστικό τύπο μαχνοβίτη τον Παπαδόπουλο και γύρισαν κινηματογραφικές ταινίες παρουσιάζοντάς τον ως μέθυσο, αφελή και αντιδραστικό. Προσπάθησαν να σβήσουν από τη μνήμη του λαού της νότιας Ουκρανίας το μαχνοβίτικο κίνημα. Γι' αυτό και μετονόμασαν τη Μαριούπολη σε Ζντάνοφ. Τιμώρησαν αργότερα τους Έλληνες για τη συμμετοχή τους στο αναρχικό κίνημα με την απαγόρευση της αυτόνομης πολιτιστικής τους έκφρασης. Η ιστορία των Ελλήνων Ποντίων που συμμετείχαν στο μαχνοβίτικο κίνημα είναι, βέβαια, πολύ πιο βαθύτερη από ό,τι αυτό το υποκεφάλαιο που παραθέτουμε εδώ. Υπάρχουν πολλά και σημαντικά στοιχεία να εξερευνηθούν και να δουν το φως της δημοσιότητας.

Παράρτημα Ε

Έλληνες Αναρχικοί & Ελευθεριακοί στην Αμερικάνικη Ήπειρο

Έλληνες επαναστάτες στην Αργεντινή

Έλληνες μετανάστες ζούσαν στην Αργεντινή από τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και αρκετοί προσπάθησαν να οργανωθούν για να προωθήσουν και εξυπηρετήσουν τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους. Αν και από το 1905 φαίνεται ότι άρχισαν να ιδρύονται ελληνικοί σύλλογοι, η πρώτη προοδευτική ελληνική οργάνωση (ή από τις πρώτες) στην Αργεντινή, θα πρέπει να θεωρείται η ένωση με το όνομα «Η Αλληλοβοήθεια», που ιδρύθηκε το 1916, από Έλληνες εργάτες οι οποίοι εργάζονταν ως σφαγείς και βυρσοδέψες σε εργοστάσια κατεψυγμένων κρεάτων, στην πόλη Καμπάνα, στην περιοχή Λας Πάλμας.

Εκείνη την εποχή χιλιάδες εργάτες ίδρυναν συντεχνιακές και αλληλοβοηθητικές οργανώσεις για να προασπίσουν, πρώτα από όλα, τα συμφέροντά τους. Η εργατική νομοθεσία εκείνου του καιρού δεν προέβλεπε περιπτώσεις ατυχημάτων, ασθενειών και απολύσεων από την εργοδοσία. Μια άλλη συντεχνιακή αλληλοβοηθητική οργάνωση ιδρύθηκε στη συνοικία Παλέρμο του Μπουένος Άιρες το 1922, από Έλληνες εργάτες, με το όνομα «Ένωση», αλλά η ύπαρξή της ήταν βραχύβια και δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τη δράση της.

Η Αργεντινή ήταν τότε χώρα πλούσια σε πρώτες ύλες και είδη διατροφής και εξήγαγε μεγάλες ποσότητες προϊόντων σε διάφορες χώρες του κόσμου. Το εξαγωγικό εμπόριο στις δεκαετίες του 1910 και 1920 ήταν σε μεγάλη άνθιση και απασχολούνταν σε αυτό χιλιάδες εργάτες που αντιπροσώπευαν ένα μωσαϊκό εθνοτήτων, ανάμεσά τους και αρκετοί Έλληνες μετανάστες.

Όπως συχνά συνέβαινε την εποχή εκείνη, οι διάφοροι ελευθεροτέκτονες (μασόνιοι) αναμιγνύονταν στο εργατικό και γενικότερο κοινωνικό κίνημα. Έτσι και στην Αργεντινή, ιδρύθηκε το 1924 μια τέτοια ελληνική μασονική στοά με το όνομα «Παρθενών», από την οποία αποσχίστηκε ένας αριθμός μελών που συγκρότησαν το 1925 τη στοά «Ορφέας». Αλλά οι δύο αυτές στοές διαλύθηκαν γρήγορα, αφού δεν κατόρθωσαν να δημιουργήσουν κάτι βιώσιμο. Γιατί; Γιατί η πλειοψηφία της ελληνικής παροικίας στην Αργεντινή αποτελείτο από εργάτες και μεροκαματιάρηδες, από τους οποίους αρκετοί συμμετείχαν στο τότε εργατικό και γενικότερο κοινωνικό κίνημα το οποίο, με τη σειρά του, ήταν κάτω από την άμεση επίδραση αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστών. Κάτω από την επίδραση

αυτή, συγκροτήθηκε το 1924 η Ένωση Ελλήνων Ελευθεροσκεπτικιστών «Σκέψις-Πράξις», η οποία στόχευε να διαδώσει τα έργα των Κροπότκιν, Ρεκλύ, Μαλατέστα, Προυντόν και άλλων αναρχικών στοχαστών. Όμως δεν διαθέτουμε περαιτέρω στοιχεία για την ομάδα αυτή. Το 1926 εμφανίστηκε μια ελληνική εφημερίδα γενικής αριστερής κατεύθυνσης, ο «Αγών», την οποία, σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, φέρεται ότι στήριζαν τροτσκιστές αλλά και αναρχικοί.

Το 1927 εμφανίστηκε μια ελληνική κομμουνιστική εφημερίδα το «Κομμουνιστικό Βήμα». Να πούμε εδώ ότι Έλληνες κομμουνιστές εμφανίστηκαν οργανωμένα στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και συγκρότησαν ιδιαίτερη ελληνόφωνη οργάνωση στους κόλπους του Κομμουνιστικού Κόμματος Αργεντινής. Το 1925 αρκετοί κομμουνιστές εμφανίστηκαν ως μαξιμαλιστές, ένας όρος που με τα χρόνια λησμονήθηκε. Βέβαια, οι προξενικές ελληνικές αρχές της Αργεντινής καθώς και το ελληνικό παροικιακό κατεστημένο (μεγαλέμποροι, μεγαλοπαράγοντες και άλλοι) συκοφάντησαν συστηματικά και αποδόθηκαν σε ανηλεή εκστρατεία εναντίον των κομμουνιστών, κατορθώνοντας επίσης να πετύχουν την εξορία Ελλήνων κομμουνιστών σε απομονωμένες περιοχές της χώρας ή και την απέλασή τους, με βάση αντιμεταναστευτικό νόμο που ψήφισε η βουλή της Αργεντινής το 1928.

Οι Έλληνες μέλη της IWW

Σύμφωνα με τον Dan Georgakas («Greek-American Radicalism: The Twentieth Century»), στα τέλη της δεκαετίας του 1880 ζούσαν στις ΗΠΑ περίπου 500 Έλληνες μετανάστες, αλλά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, ο αριθμός των Ελλήνων έφτασε στις 167.000 περίπου. Το 95% των μεταναστών αυτών ήταν αγράμματοι και ανειδίκευτοι και έκαναν όποια εργασία έβρισκαν. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στις δυτικές Πολιτείες. Αλλά καθώς οι περισσότεροι άρχισαν να εργάζονται μαζικά στις τότε βιομηχανίες και στα ορυχεία, από την ίδρυση της Industrial Workers of the World (IWW – Βιομηχανικοί Εργάτες του Κόσμου) το 1905, οι Έλληνες εργάτες άρχισαν να γίνονται μέλη της οργάνωσης, ειδικά μετά το 1912, με τις επιτυχημένες απεργίες στο Λόρενς της Μασαχουσέτης και σε όλη τη Νέα Αγγλία. Επίσης, Έλληνες εργάτες κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία (όπου αντιπροσώπευαν την τρίτη μεγαλύτερη εθνική ομάδα) δημιούργησαν ένα ανεξάρτητο συνδικάτο τόσο για να καταπολεμήσουν την αντι-μεταναστευτική προπαγάνδα όσο και εναντίον των εργοδοτών.

Οι Έλληνες προπαγανδιστές της IWW έκαναν προπαγάνδα κυρίως στα ελληνικά καφενεία που ήταν διάσπαρτα. Μία από τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες των Ελλήνων της IWW ήταν ο Δημοσθένης Νίκας, ο οποίος, αργότερα, μαζί με άλλους έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος ΗΠΑ και έγινε έμμισθο στέλεχος του κόμματος και των συνδικάτων. Άλλοι Έλληνες κοινωνικοί αγωνιστές της εποχής ήσαν οι αδελφοί Τζον και Κωνσταντίν Πούλος, οι οποίοι συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις συμπαράστασης και απελευθέρωσης των Ιταλών αναρχικών Σάκκο και Βαντσέτι, που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο. Ο Τζον Πούλος ήταν οργανωτής Ελλήνων εργατών στη βιομηχανία τροφίμων και αργότερα έγινε μέλος τροτσκιστικών οργανώσεων. Ο Κωνσταντίν Πούλος εξελίχθηκε σε δημοσιογράφο και παράγοντα της ελληνοαμερικανικής παροικίας.

Μια άλλη σημαντική μορφή Έλληνα εργάτη ήταν αυτή του Λούη Τίκα (Ηλία Σπαντιδάκη), από το Ρέθυμνο Κρήτης, ο οποίος ήταν μέλος της IWW και επικεφαλής της αιματοβαμμένης απεργίας των μεταλλωρύχων του Λάντλοου του Κολοράντο, τον Απρίλιο του 1914. Στη διάρκεια της απεργίας αυτής, ο Λούης Τίκας σκοτώθηκε, μαζί με άλλους 50 μετανάστες απεργούς – ανάμεσα στους οποίους 17 Έλληνες – από τα πυρά της αστυνομίας και του στρατού.

Άλλη μια σημαντική φυσιογνωμία της IWW ήταν ο Λούι Θίο (Θεοδωρόπουλος), ο οποίος ήταν οργανωτής της IWW στη Γιούτα και το Κολοράντο και δρούσε πάντα παράνομα.

Να σημειώσουμε ότι η IWW είχε υιοθετήσει αναρχοσυνδικαλιστικές απόψεις και δρούσε με ομοσπονδιακό και αποκεντρωμένο τρόπο, πέρα και έξω από οποιαδήποτε κομματική επιρροή. Εκδόθηκαν δε στην ελληνική γλώσσα αρκετές μπροσούρες της οργάνωσης.

Εκατοντάδες Έλληνες εργάτες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ίδρυση συνδικάτων, σε απεργίες και άλλες κινητοποιήσεις. Το 1912 έγινε μια αρκετά επιτυχημένη απεργία - η οποία συνοδεύτηκε, όπως οι περισσότερες απεργίες της εποχής αυτής, από βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία και την εθνοφρουρά - στους μύλους του λιμανιού Γκρέις της Ουάσιγκτον, στην οποία οι Έλληνες ήταν η μεγαλύτερη εθνική ομάδα και γι' αυτό η απεργία αυτή έγινε γνωστή με το όνομα IWW-Greek strike.

Μια άλλη οργάνωση στους κόλπους της οποίας εντάχθηκαν εκατοντάδες Έλληνες ήταν το Socialist Labor Party (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα), στο οποίο το 1916 συγκροτήθηκε ξεχωριστό ελληνικό τμήμα με όργανο την ελληνόγλωσση εφημερίδα «Οργάνωσις». Η οργάνωση αυτή μαζί με τρεις άλλες κομμουνιστικές οργανώσεις ίδρυσαν αργότερα το Κομμουνιστικό Κόμμα ΗΠΑ. Πολλοί Έλληνες μέλη της IWW εντάχθηκαν στο Κ.Κ. ΗΠΑ, αλλά αρκετοί συνέχισαν να δρουν με τους τρόπους της πρώτης.

Παραθέτουμε εδώ την ελληνική μετάφραση, που έγινε από Έλληνες μέλη της IWW και κυκλοφόρησε σε μπροσούρα στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Σε μερικές πλευρές του κειμένου, λόγω κακής εκτύπωσης, προφανώς, έχουν απαλειφθεί ελάχιστες λέξεις ή φράσεις:

«ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ I.W.W.

*...ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ - ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ - ΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ
ΜΙΑ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ ΔΗΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ.
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΩΝ ΣΚΟΠΩΝ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΩΝ*

Σχεδόν κάθε κάτοικος της Αμερικής έχει ακούσει ή αναγνώσει περί του οργανισμού των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου, του γνωστού υπό το όνομα I.W.W., αλλά πολύ ολίγοι άνθρωποι γνωρίζουν τι ακριβώς είναι και τι ζητά να επιτύχει. Πέριξ του ονόματος I.W.W. έχει δημιουργηθεί ένας ολόκληρος κόσμος εσφαλμένων αντιλήψεων. Ο τύπος της χώρας έχει παρουσιάσει εις την κοινήν γνώμην το I.W.W. υπό μορφήν η οποία πολύ ολίγον ανταποκρίνεται προς τα πράγματα. Δι' αυτόν τον λόγον είμεθα βέβαιοι ότι θα έχετε το ενδιαφέρον να μάθετε αυθεντικώς περί των αρχών, αντικειμενικών σκοπών και μεθόδων του οργανισμού τούτου ως και μερικών άλλων σχετικών πραγμάτων.

ΜΕΡΙΚΑΙ ΕΦΑΛΜΕΝΑΙ ΑΝΤΙΑΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ I.W.W.

Η επικρατούσα γνώμη παρά τω λαώ είναι ότι το I.W.W. είναι μυστική οργάνωσις και ότι απαρτίζεται κυρίως από ξένους. Ότι είναι μια οργάνωσις η οποία εν τω κρυπτώ σχεδιάζει ταραχάς και αιματοχυσίας, την καταστροφήν ζωής και περιουσίας, και τέλος, την ανατροπήν της Κυβερνήσεως των Ηνωμένων Πολιτειών. Υπάρχουν ενταύθα μεγάλοι και ισχυροί οργανισμοί οι οποίοι απασχολούνται πώς να δημιουργούν τοιαύτας εσφαλμένας αντιλήψεις περί του I.W.W. Το I.W.W. ουδεμίαν απολύτως έχει σχέσιν με πολιτικές επαναστάσεις ή πολιτικές ενεργείας οιασδήποτε φύσεως ως θέλετε ιδει κατωτέρω. Ουδόλωσ ενδιαφερόμεθα περί των πολιτικών φρονημάτων εκάστου όπως δεν ενδιαφερόμεθα περί των θρησκευτικών πεποιθήσεων, ή του χρώματος του προσώπου του. Αυτό δεν μας απασχολεί ποσώς. Τόσον δε αποφεύγομεν, ως οργάνωσις, ώστε απαγορευόμεν πάσαν συζήτησιν ή προπαγάνδα εντός της οργάνωσεως περί θρησκευτικών ή πολιτικών πραγμάτων, ως τρέχουσιν εις φιλονικίας και διάσπασιν των δυναμεών μας. Ημείς συγκεντρώνομεν την προσοχήν μας επί ενός ζητήματος το οποίον ενδιαφέρει όλους εξ ίσου, δηλαδή του οικονομικού ζητήματος, προσέχοντες άλλα ζητήματα μόνον όταν διασταυρούνται με τα ιδικά μας και εμποδίζουν το έργον μας, ή διά καθαρώς εκπαιδευτικούς σκοπούς, αλλά ουδέποτε προς

τον σκοπόν προπαγανδίσσεως περί ενός κόμματος, πίστεως ή φυλής ως προτιμητέων παντός άλλου.

ΤΟ I.W.W. ΕΙΝΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ

Η αρχή του σχηματισμού του I.W.W. εγένετο εις το 1905, αλλά ο σχηματισμός της νέας εργατικής ενώσεως επετεύχθη κατόπιν ενός μεγάλου συνεδρίου το 1906, οπότε ετέθησαν και επεκυρώθησαν αι αρχαί, ο σκοπός, αι μέθοδοι και το οικοδόμημα της οργανώσεως, άτινα παρέμειναν ουσιωδώς τα αυτά μέχρι της σήμερον. Το I.W.W. εγένετο εργατική ένωσις τότε και εξακολουθεί να παραμένη τοιαύτη μέχρι της σήμερον. Οιοσδήποτε προσπαθεί να σου το παραστήσει διαφοροτρόπως σου το παριστάνει ψευδώς. Τα μέλη της οικονομικής αυτής οργανώσεως δεν έχουν καρφώσει τα μάτια των εις τα κυβερνητικά κτίρια, όπως τα πολιτικά κόμματα, αλλά επί των εργοστασίων, των μύλων, εργαστηρίων και άλλων μερών παραγωγής. Ουδεμίαν κάμνομεν διάκρισιν μεταξύ του ψηφοφόρου Αμερικανού και του μη τοιούτου ξένου. Οιοσδήποτε εργαζόμενος αντί μισθού, είτε άνδρας, γυναίκα ή παιδίον δύναται να γίνη μέλος και έχει τα δικαιώματα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

ΤΟ I.W.W. ΕΙΝΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΝΩΣΙΣ

Οι ιδρυταί της εργατικής αυτής ενώσεως έδωκαν το όνομα, Οι Βιομηχανικοί Εργάται του Κόσμου, φανερώνοντες τοιουτοτρόπως τον σκοπόν της οργανώσεως ως επιδιώκουσαν την βιομηχανικήν ένωσιν των εργατών του κόσμου εις ένα σώμα. Ο σκοπός αυτός ακόμη δεν επετεύχθη, αλλά τα όρια της επιρροής του ηυρύνθησαν. Διαχειρίσεις έχουν σχηματισθεί εν Αγγλία, Αυστραλία, Νοτίω Αμερική, εν Μεξικό, Αργεντινή και Χιλή, εις τας Σκανδιναβικάς χώρας και αλλαχού. Ο δυνατότερος όμως ισχυρισμός του I.W.W., ότι είναι παγκόσμιος ένωσις έγγυται, εις το ότι ενήσκησε μεγίστην επιρροήν επί άλλων εργατικών ενώσεων εξαναγκάσαν αυτάς όπως εφαρμόσουν το πρόγραμμά του κατά το πνεύμα και κατά το γράμμα.

Καίτοι ο αριθμός των μελών είναι μόνον 100.000, εν τούτοις όμως είμεθα παγκόσμιος δύναμις. Πλέον του ενός εκατομμυρίου κάρτες έχουν εκδοθεί και τα μέλη μας είναι διασκορπισμένα εις κάθε χώραν υπό τον ήλιον. Τα ευρίσκεις εις τα ανθρακωρυχεία πλησίον του Βόρειου Πόλου. Τα ευρίσκεις πλησίον του Νοτίου Πόλου όπου θηρεύουσι ιχθείς. Τα ευρίσκεις εις κάθε πλοίον που πλέει τους ωκεανούς φέροντα μαζί των και σπείροντα τους καρπούς της προπαγάνδας μας εις κάθε λιμένα απομεμακρυσμένων ακτών. Εις την παρούσαν εποχήν, οπότε όλαι αι άλλαι κοινωνικαί θεωρίαί και κινήματα απέτυχον, και δεν υπόσχονται τίποτε δια το μέλλον, το I.W.W. ίσταται μόνον του, εις τον νούν των εργατών ανά όλον τον κόσμον ως ο κύριος της καταστάσεως. Από αυτής της απόψεως, το μεγάλο ιδεώδες των θεμελιωτών επραγματοποιήθη. Τώρα εναπομένει η μεταφύτευσις της ιδέας εκ του εγκεφάλου του εργάτου εις την βιομηχανικήν ζωήν, και τότε η ιδέα των θεμελιωτών θα είναι πλήρης επιτυχία. Με την βοήθειαν των παρομοίων συνδικαλιστικών κινήματων εις άλλας χώρας, ελπίζομεν να πραγματοποιήσωμεν το σχέδιον τούτο εις το λίαν προσεχές μέλλον, δια της ιδρύσεως μιας Διεθνούς Βιομηχανικής.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ I.W.W. ΕΙΝΑΙ ΓΡΑΜΜΕΝΗ ΜΕ ΑΙΜΑ

Εις την αρχήν το I.W.W. απηρτίζετο ως επί το πολύ από ανθρακωρύχους των Δυτικών Πολιτειών της Αμερικής, από μεταλλουργούς, σιδηροδρομικούς και κινητούς εργάτας. Με την παρέλευσιν των ετών εξήπλωσε τας ενεργείας του εις μεγαλείτερον αριθμόν βιομηχανιών, και έχει προς το παρόν 29 Βιομηχανικάς Ενώσεις διασκορπισμένας ανά όλην την χώραν. Περί τούτων θα ομιλήσωμεν κατωτέρω. Μέγα μέρος εκ των μελών σύγκειται από μεταβατικούς εργάτας, και αι ισχυρότεραι ενώσεις είναι των ανθρακωρύχων, εργατών ζυλείας, γεωργίας, οικοδομών, φορτωτών πλοίων, μεταλλουργών, υφαντών και σιδηροδρομικών.

Η οργάνωσις διήθθυνε πολλάς μεγάλας απεργίας με σχετικήν επιτυχίαν εις πολλάς βιομηχανίας. Ιδιαιτέρως το I.W.W. εκαλλιτέρευσε την τύχην των μεταβατικών εργατών, εις τους αγρούς,

ανθρακωρυχεία και αποθήκας ξυλείας, επίσης οι φορτωτάι πλοίων και υφανταί εκέρδησαν μεγάλα πλεονεκτήματα υπό την σημαίαν του I.W.W. Πριν της εμφανίσεως του I.W.W. και κατά την αρχήν αυτού η τύχη των μεταβατικών εργατών, οι οποίοι επλανώντο ανά την χώραν με την κουβέρταν επ' ώμου, ήτο απελπιστική. Απαξ κανείς κατήρχετο εις τας τάξεις των ολίγη ελπίς έμενε διά τούτον να δυνηθή να σταθή πλέον κοινωνικώς. Τότε κατήντα κοινωνικόν ναυάγιο. Σήμερον τα πράγματα, χάρις εις το (λέξη ή φράση που δεν φαίνεται από κακή εκτύπωση στο πρωτότυπο). Εις τας βραχείας ταύτας δηλώσεις μας δεν δυνάμεθα να εισέλθωμεν εις λεπτομερείας.

Πολύ φυσικά, αι κυριώτεροι ενέργειαι της οργανώσεως μέχρι σήμερον είχαν εκπαιδευτικόν χαρακτήρα. Εις την επιτέλεσιν του σκοπού τούτου, η οργάνωσις είχεν έλθει εις πολλάς περιπτώσεις εις σύγκρουσιν μετά των αρχών επί του ζητήματος της ελευθερίας του λόγου, ελευθερίας του τύπου, και ελευθερίας συγκεντρώσεων.

Εάν τα ονόματα όλων των μελών του I.W.W., άτινα απ' αρχής έχουν φυλακισθεί, εδημοσιεύοντο, θα αποτελέιτο ένα πολύ μεγάλο βιβλίον. Πλέον των 1000 μελών εφυλακίσθησαν κατά την εποχήν των αγώνων προς επικράτησιν της ελευθερίας του λόγου, ανά όλην την Αμερικήν. Περί τα 900 μέλη συνελήφθησαν κατά την απεργίαν των υφαντουργών εν Lawrence της Μασαχουσέτης το 1912. Περί τα 100 μέλη ολίγον αργότερον εις το Little Falls, N.Y. 1800 μέλη διαρκούσης της απεργίας των υφαντουργών εν Patterson της Νέας Υερσέης. 1164 μέλη απήχθησαν και βιαίως απηλάθησαν από το Bisbee της Αριζόνας κατά το 1918. Χιλιάδες μέλη της Δυτικής Ενώσεως των Ανθρακωρύχων ερρίφθησαν εις τας φυλακάς, καθ' ήν εποχήν η Ένωσις ήτο προσκολλημένη εις το I.W.W. Εις το 1920 κατηρτίσθη μερικός κατάλογος των μελών τα οποία ερρίφθησαν εις τας φυλακάς απ' αρχής του μεγάλου πολέμου. Ο κατάλογος αυτός περιλάμβανε 1327 ονόματα. Έκτοτε εκ των μελών μας εξακολουθούν να φυλακίζονται, και τώρα υπάρχουν περί τα 200 μέλη εις τας φυλακάς, με ποινάς από πέντε έτη και άνω και όλα εξ αιτίας των ενεργειών των ως μέλη του I.W.W. Ο ολικός αριθμός των φυλακισθέντων μελών από του 1905 ανέρχεται εις 10.000. Ούκ ολίγοι δε εδολοφονήθησαν από τα όργανα της κυριαρχούσης τάξεως.

Πολλά άλλα εγκλήματα εις μικροτέραν κλίμακα εγένετο εναντίον των μελών μας, είτε εξ' ονόματος του νόμου ή και άνευ επισήμου συγκαταθέσεως.

Μέλη του I.W.W. ηλοίφθησαν με πίσσαν, απηλάθησαν, εδάρησαν, αφηρέθησαν τα πολιτικά των δικαιώματα, εξωρίσθησαν, καταπατήθησαν τα σπίτια των, ηρπάσθησαν αι περιουσίαι των, εστερήθησαν του δικαιώματος της υπερασπίσεως, ετέθησαν υπό μεγάλας εγγυήσεις, υπεχρεώθησαν εις ακούσιον υπηρεσίαν, απήχθησαν, υπεβλήθησαν εις ασυνήθεις και σκληράς τιμωρίας, ετιμωρήθησαν διά προστίμου μεγάλου, απέθανον εις τας φυλακάς αναμένοντες την δίκην των, έπαθον τας φρένας εξ αιτίας βασανιστηρίων, εστερήθησαν της χρησιμοποίησεως των ταχυδρομείων, της ελευθερίας του λόγου συγκεντρώσεων και κάθε άλλου προνομίου ηγγυημένου υπό του συντάγματος.

Μέλη του I.W.W. εστερήθησαν των ενυπαρχόντων δικαιωμάτων, άτινα επροκηρύχθησαν εις την Προκήρυξιν της Ανεξαρτησίας - ζωή, ελευθερία και επιδίωξις της ευτυχίας.

Αίθουσαι και γραφεία του I.W.W. εληλατήθησαν άνευ ενταλμάτων, σύμφωνα με τον νόμον.

Περιουσίαι, βιβλία, φυλλάδια, γραμματόσημα και έπιπλα ηρπάχθησαν ή κατεστράφησαν.

Είναι εύκολον να αντιληφθή κανείς ότι μόνον άνδρες και γυναίκες θάρρους και πεποιθήσεων, εκουσίως, γίνονται μέλη μιάς τοιαύτης οργανώσεως. Αλλ' οι περισσότεροι δεν προσέρχονται εκουσίως. Εκείνο που τους φέρει είναι η πείνα, τα βάσανα, η πενία, η αθλιότης και η απόγνωσις, όπως αι όχθαι του ποταμού παρασύρονται από τον ταραχώδη ποταμόν και φέρονται προς την θάλασαν. Ο ταραχώδης ποταμός του καταρρέοντος κεφαλαιοκρατικού συστήματος προμηθεύει τα μέλη του I.W.W.

Και τοιουτοτρόπως η φοβερά καταδίωξις, όπως εξαλειφθή και καταπνιγή το I.W.W. απέτυχε. Απ' εναντίας τα διδάγματά μας απλώνονται παντού σαν πυρκαϊά, και ούτε το αίμα ουδέ αι καταδίωξεις δύνανται να τα σαρώσουν. Διά κάθε εκατόν μέλη που ρίπτονται εις τας φυλακάς δεκάδες χιλιάδων προβάλλουν και ενούνται, ζητοκραυγάζοντα εκείνους οι οποίοι μάχονται τον αγώνα τον καλόν. Το γεγονός αυτό είναι αρκετόν να αποδείξη εις τον έξω κόσμον ότι υπάρχει μια μεγάλη φυσική δύναμις όπισθεν του κινήματος, και είναι τόσον παράλογον να μας καταδιώκουν, όσον ήτο και η

πράξις του Ξέρξου, βασιλέως της Περσίας, διατάσσοντος τους στρατιώτας του να ραβδώσουν και αλυσοδέσουν τα κύματα του Βοσπόρου, διά να δυνηθή να περάση τα στρατεύματά του. Η φυσική αυτή δύναμις –οικονομική ανάγκη – δίδει εις το κίνημα μας πνευματικήν και ηθικήν δύναμιν που ούτε η αγχόνη ουδέ αι φυλακίσεις δύνανται να πνίξουν. Και οι φανατικότεροι των αντιπάλων μας πρέπει να αντιλαμβάνονται, ότι μια οργάνωσις η οποία επέζησε κατόπιν όλων των πιέσεων, πρέπει να έχη όπισθέν της μίαν θεμελιώδη αλήθειαν, και αντί να καταδιώκεται πρέπει να ερευνάται. Ο λαός, παρ' όλον τον προσωπικόν κίνδυνον που διατρέχει, αποδέχεται τας αρχάς μας, ως ευαγγέλιον σωτηρίας. Αι θαυμάσια αυτά αρχαί αναφέρονται εις τον πρόλογον του καταστατικού μας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Η εργατική τάξις και η εργοδότρια τάξις δεν έχουν τίποτε το κοινόν. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξη ειρήνη. Εφ' όσον η πείνα και η στέρησις ευρίσκονται μεταξύ εκατομμυρίων εργαζομένων ανθρώπων, ενώ ολίγοι, οι αποτελούντες την εργοδότριαν τάξιν, έχουν όλα τα καλά της ζωής.

Η πάλη μεταξύ των δύο αυτών τάξεων πρέπει να εξακολουθήση μέχρις όταν οι εργάται όλου του κόσμου οργανωθώσιν ως τάξεις, καταλάβουν την γην και τα μέσα της παραγωγής και εξαλείψουν το μισθοτικόν σύστημα.

Ευρίσκομεν πως η συγκέντρωσις των βιομηχανιών από ημέρας εις ημέραν, περιερχομένη εις ολιγωτέρας χείρας, καθιστά τας εργατικάς ενώσεις ανικάνους να παραταχθώσι εις την καθημερινώς αυξάνουσαν ισχύν της εργοδοτρίας τάξεως. Αι εργατικάί ενώσεις υποστηρίζουν μίαν κατάστασιν πραγμάτων η οποία επιτρέπει το αλληλοφάγωμα μεταξύ των εργατών της ίδιας βιομηχανίας.

Επιπροσθέτως αι εργατικάί ενώσεις επιβοηθούν την εργοδότριαν τάξιν παραπλανούντες τους εργάτας με την δοξασίαν, ότι η εργατική τάξις έχει κοινά τα συμφέροντα μετά της εργοδοτρίας.

Η κατάστασις αυτή δύναται να αλλάξη και τα συμφέροντα της εργατικής τάξεως υποστηριχθώσι διά μιάς οργανώσεως σχηματιζομένης κατά τρόπον που όλα της τα μέλη εις μίαν βιομηχανίαν, η εις όλας τας βιομηχανίας, εάν είναι αναγκαίον, παύσουν να εργάζονται ασάκις έχει κηρυχθεί απεργία ή έχουν αποκλεισθεί εις ορισμένον κλάδον, οπότε η ζημία του ενός είναι ζημία όλων.

Αντί του γνωστού συντηρητικού ρητού: «Ένας καλός ημερήσιος μισθός εις αντάλλαγμα μιάς εργασίμου ημέρας» εις την επαναστατικήν μας σημαίαν πρέπει να αναγράψωμεν «Κατάργησις του μισθοτικού συστήματος».

Είναι η ιστορική αποστολή της εργατικής τάξεως να καταργήση τον κεφαλαιοκρατισμόν.

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ I.W.W.

Σύμφωνα προς την προκήρυξιν αυτήν των αρχών μας το I.W.W. προτείνει την οργάνωσιν όλων των παραγωγικών ανθρωπίνων δυνάμεων εις την χώραν ταύτην και συν τω χρόνω εις τας άλλας χώρας, δηλαδή, όλων των εργατών της χειρός και του πνεύματος, βιομηχανικών, εις Βιομηχανικάς Ενώσεις, Κλάδους Βιομηχανικών Ενώσεων εις τα εργοστάσια, και Βιομηχανικά Συμβούλια. Αργότερον θα απεριθμήσωμεν τας κεντρικάς διαιρέσεις της νέας κοινωνίας, την οποίαν προτείνομεν να οργανώσωμεν.

Η ιδέα της βιομηχανικής οργανώσεως εγεννήθη ως άρνησις και ως αντίδρασις εναντίον του παλαιού συστήματος οργανώσεως κατ' επαγγέλματα. Ο σχηματισμός επαγγελματικών οργανώσεων σημαίνει την οργάνωσιν μονάδων εξ εκείνων που χρησιμοποιούν τα ίδια εργαλεία, ξυλουργούς, χρωματιστάς, μηχανικούς κλπ. Και ούτως έχεις τόσα είδη ενώσεων όσα έχεις είδη εργαλείων. Ο τρόπος αυτός της ενώσεως χωρίζει τους εργάτας εις μίαν βιομηχανίαν εις τόσας ενώσεις όσα είναι τα επαγγέλματα και τοιουτρόπως κτίζει φράκτας μεταξύ των εργατών που εργάζονται εις την ιδίαν βιομηχανίαν, ενώ έπρεπε να τους ενώνει.

Ας λάβωμεν ως παράδειγμα ένα Αμερικανικόν Ναυπηγείον. Εις ναυπηγείον όπου κατασκευάζουν σιδηρά πλοία, υπάρχουν περί τα τεσσαράκοντα επαγγέλματα που απασχολούνται. Θα σας απεριθμήσωμεν μερικά εξ αυτών. Υπάρχουν οι λεβητοποιοί, οι μηχανικοί, οι ηλεκτρολόγοι, οι

υδραυλικοί, οι ξυλουργοί, οι χρωματιστάι και ούτω καθ' εξής. Σύμφωνα προς το επαγγελματικόν σχέδιον των Ενώσεων θα υπάρξη χωριστή διεθνής ένωσις διά κάθε επάγγελμα, ουδεμίαν έχουσα σχέσιν με τας άλλας. Μερικά από αυτά τα επαγγέλματα συνησπίσθησαν εις μιαν «Διεθνή», αλλά κατά κανόνα κάθε ναυπηγείον εν Αμερική αριθμεί μεγάλον αριθμόν τοιούτων επαγγελματικών ενώσεων. Πολλάκις αι επαγγελματικά αυτά ενώσεις εις τα ναυπηγεία ευρίσκονται εις διάστασιν μεταξύ των και όταν αι δυσαρέσκειαι πληθυνθούν δεν είναι ασύνηθες η απεργία ενός επαγγέλματος, οπότε η μία ένωσις γίνεται θύμα των άλλων που δεν ευρίσκονται εν απεργία, ως ανεφέραμεν εις τον πρόλογόν μας. Όλοι όσοι έχουν εργασθεί εις Αμερικανικά ναυπηγεία δύνανται να ομολογήσουν περί της αληθείας των γραφομένων μας. Οτι συμβαίνει εις τα ναυπηγεία συμβαίνει εις όλας τας άλλας βιομηχανίας, οργανωμένας επαγγελματικώς. Αυτό εγκαταλείπει τους εργάτας εις την ευσπλαχνίαν των εργοδοτών. Εκείνο ακριβώς που ζητεί ο εργοδότης είναι οι επαγγελματικοί αυτοί φράκτες, οι οποίοι χωρίζουν εις πολλάς ομάδας, αλληλοϋποπιετομένας, και κρατούν τους μισθούς χαμηλά, την εργάσιμον ημέραν μακράν, και τας συνθήκας αθλίας. Επί του παρόντος δεν θα εισέλθωμεν εις άλλα ελαττώματα της οργανώσεως κατ' επαγγέλματα. Αρκεί μόνον να είπωμεν ότι το I.W.W. εξεπήδησεν εις την κονίστραν ως μια διαμαρτυρία κατά των ανυποφόρων και ακαταλογίστων αυτών συνθηκών. Εάν προσθέσετε εις τούτο την παντελή έλλειψιν ιδεαλισμού που χαρακτηρίζει τας επαγγελματικάς ενώσεις εις όλας τας χώρας, την αποδοχήν των του κεφαλαιοκρατικού συστήματος ως την τελευταίαν λέξιν της εξελίξεως, ουδεμίαν παρέχουσαι ελπίδα διά το μέλλον εις τους εργάτας, την τάσιν που έχουν να δημιουργούν εργατικά τρώστς αποκλείοντες μεγάλην μερίδα εργατών, και τότε αντιλαμβάνεσθε τον σκοπόν που εγράφη ο πρόλογος του καταστατικού των I.W.W.

Ο τρόπος με τον οποίον το νέον αυτό εργατικόν κίνημα προτίθεται να διορθώση την κατάστασιν είναι η βιομηχανική οργάνωσις, ως ανεφέρθη ανωτέρω.

Ας επανέλθωμεν εις τα ναυπηγεία όπως αποδειξώμεν πως θα λειτουργή η βιομηχανική οργάνωσις. Το πρώτον πράγμα που κάμνει το I.W.W. όταν του δοθή ευκαιρία, είναι να κρημνίση τους επαγγελματικούς φράκτας που χωρίζουν τα διάφορα επαγγέλματα.

Αφαιρεί τις κάρτες της ενώσεως από τους λεβητοποιούς, μηχανικούς, υδραυλικούς, ξυλουργούς, χρωματιστάς κλπ. και λέγει προς αυτούς: «Από τούδε και εις το εξής δεν θα είσθε χωρισμένοι εις λεβητοποιούς, μηχανικούς, υδραυλικούς, ξυλουργούς και χρωματιστάς. Από τούδε θα είσθε ηνωμένοι ως εργάται των ναυπηγείων, όλοι, κάθε ένας που εργάζεται εις αυτό το ναυπηγείον ή εις οιονδήποτε άλλον. Αντί να έχωμεν είκοσιν η τριάκοντα ενώσεις εις αυτό και εις άλλα ναυπηγεία από τούδε και εις το εξής θα έχωμεν μίαν ένωσιν, «Βιομηχανική Ένωσις των Ναυπηγείων». Έκαστον ναυπηγείον αποτελεί τμήμα της ενώσεως αυτής και εις το τμήμα της ενώσεως αυτής θα έχωμεν συμβούλια και επιτροπάς όπως επιτυγχάνουν την συνεργασίαν μεταξύ των εργατών των διαφόρων διαμερισμάτων των ναυπηγείων». Κατ' αυτόν τον τρόπον όλοι οι εργάται του ναυπηγείου θα αποτελώσι ένα σώμα ηνωμένον. Όλα τα ναυπηγεία της χώρας, και εν καιρώ, του κόσμου, θα απωτελώσι μίαν Βιομηχανικήν Ένωσιν, και οι εργάται της βιομηχανίας ταύτης θα είναι ηνωμένοι εις κοινήν ενέργειαν. Θα υπάρχουν επίσης Βιομηχανικά Συμβούλια δι' έκαστον ναυπηγιακόν κέντρον. Κατόπιν τούτων δεν θα συμβαίνη πλέον ώστε μέρος των εργατών να παραμένη εις την εργασίαν, ενώ άλλο ευρίσκεται εις απεργίαν. Όταν απεργήσουν θα απεργήσουν όλοι μαζί και θα νικήσουν. Τοιαύτα επιχειρήματα προβάλλουν οι οπαδοί της βιομηχανικής ενώσεως οι οποίοι εις την βιομηχανικήν ένωσιν βλέπουν ένα μέσον προς καταπολέμησιν του εργοδότου.

Αλλ' ο σκοπός της Βιομηχανικής Ενώσεως είναι διπλούς

Ο πρώτος σκοπός της Βιομηχανικής Ενώσεως προς το παρόν είναι η εξυπηρέτησις του αγώνος κατά της κυριαρχούσης τάξεως προς εξασφάλισιν μεγαλειτέρων μισθών, ολιγωτέρων ωρών και καλλιτέρων συνθηκών. Περισσότεραι εξηγήσεις δεν απαιτούνται εκτός ο ισχυρισμός μας ότι η Βιομηχανική Ένωσις ενώνουσα όλους τους κλάδους εις ένα σώμα είναι πολύ καλλιτέρα δύναμις διά την επιτυχίαν του σκοπού από ότι αι επαγγελματικά ενώσεις δύνανται να είναι, αφού αυτά περιλαμβάνουν τα μέλη ενός επαγγέλματος.

Ο δεύτερός μας σκοπός είναι όπως η Βιομηχανική Ένωσις χρησιμοποιηθή ως μέσον καταλήψεως των βιομηχανιών υπό των εργατών και λειτουργεί ως παραγωγικόν και διανεμικόν όργανον «όταν το

κεφαλαιοκρατικόν σύστημα πέσει», η παύσει να λειτουργή κανονικώς, δηλαδή καταρρεύσει. Και αφού η κατάρρευσις επίκειται ο δεύτερος σκοπός επισκιάζει τον πρώτον.

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΣΜΟΥ

Ημείς ισχυριζόμεθα ότι το κεφαλαιοκρατικόν σύστημα παραγωγής και διανομής ευρίσκεται εις το σημείον της καταρρέυσεως, εις όλον τον κόσμον, συμπεριλαμβανομένης και της χώρας ταύτης, και αμφιβάλλομεν εάν το σύστημα θα κατορθώση να ορθοποδήσῃ ως ἔκαμε εις κάθε προηγουμένην κρίσιν. Τα παλαιά ὄργανα δεν λειτουργοῦν. Ο κόσμος ευρίσκεται εις κατάστασιν πτωχεύσεως. Φαίνεται πως δισεκατομμύρια δολλαρίων θα διαγραφώσι σύντομα ἀπὸ τα βιβλία του κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως του κόσμου ως ζημία και γνωρίζομεν τι αὐτό σημαίνει εις εκείνους οι οποίοι δεν ἔχουν τίποτε ἄλλον παρά την εργασίαν των προς πώλησιν.

Τα παλαιά ὄργανα της παραγωγῆς, δηλαδή, οἱ ἰδιοκτῆτες με το μικρόν του κατάστημα, ἡ μετοχικὴ εταιρεία, τα τρώσῃς, οἱ συνδυασμοὶ των τρώσῃς φαίνεται ὅτι δεν εἶναι πλέον εις θέσιν να ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας του κόσμου. Ἐκατοντάδες εκατομμυρίων ἀνθρώπων, εις ὅλον τον κόσμον, στεροῦνται και αὐτῶν των πρώτων ἀναγκῶν, διότι δεν τοὺς δίδεται ἡ ευκαιρία να ἐκμεταλλεθῶν την γην ἢ τα εργοστάσια. Ἀπόγνωσις καταλαμβάνει μεγαλειτερον μέρος των εργατῶν ἀπὸ ἡμέρας εις ἡμέραν και ἀπειλοῦν τυφλὴν συντριβὴν του συστήματος. Εἰς ὅλον τον κόσμον και κυρίως εις την Ἀμερικὴν ἔχομεν καθημερινῶς στάσεις, ταραχάς, φυλετικούς πολέμους, λίντσινγκς, τρομοκρατίαν, μεγάλας ἀπεργίας κλπ. Ο ἀριθμὸς των ἀνέργων ογκοῦται. Ἡ πενία και δυστυχία οδηγοῦν τον κόσμον εις την ἀπόγνωσιν. Ὅλα αὐτὰ τα κοινωνικά φαινόμενα εἶναι συμπτώματα της ταχείας καταρρέυσεως του κεφαλαιοκρατισμοῦ. Ἡ πεποίθησις επικρατεῖ, τι ἐπίκειται ἡ τελικὴ πτώσις, ὅταν διασαλευθῶν αι πιστώσεις ἀνά τον κόσμον και αι βιομηχανίαὶ συνεπῶς σταματήσουν. Αἱ τρομεραὶ αὐταὶ πιθανότητες δεν ἀποκλείονται και ἀπὸ τον αστικὸν ἀκόμη τύπον.

Ἡ οικονομικὴ αὐτὴ ἀβεβαιότης και ἡ ἀνησυχία δια το παρόν και διὰ το μέλλον καθιστῶσι την ζωὴν, εις εκατομμύρια ολόκληρα, ἀνυπόφερτον. Αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν υποδουλωθεῖ, χωρὶς καμίαν ἐλπίδα διὰ το μέλλον. Ἀπὸ την κατάστασιν αὐτὴν προκύπτει μία ἀνησυχία ἡ ὁποία κάμνει τοὺς εργοδότας να χρησιμοποιοῦν την ἐξουσίαν ὅπως καταστέλουν τὰς διαμαρτυρίας. Εἰς πολλὰ μέρη ἡ παραγωγή γίνεται διὰ της βίας, διὰ της ἀπειλῆς των πολυβόλων, δεν ἀποκρύπτει δε ο ἡμέτερος τύπος, ὅτι εις το λίαν προσεχές μέλλον ... (λέξις ἢ φράσις που λείπουν λόγω κακῆς ἐκτύπωσης) ἐπαναστατησάσης πόλεως. Το σύστημα δεν εἶναι δυνατόν να σταθῇ πλέον. Την ζωὴν του θα διατηρήσῃ μόνον δια της βίας και της ἀπειλῆς.

Ἰπὸ τοιαύτας συνθήκας εκατομμύρια εργατῶν, βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς χάνονται, και οἱ υπόλοιποι ἐξ ἡμῶν ἀπειλούμεθα με την ἰδίαν τύχην, ἐκτὸς ἀν ἐνεργήσωμεν συντόμως. Δεν εἶναι δυνατόν να ἀντέχωμεν εις τόσας δυστυχίας, κινδυνεύομεν δε, ὅταν ἐπέλθῃ ἡ κατάρρευσις, να εὐρεθῶμεν ἐκτεθειμένοι εις ἐνεκδηγήτους κακουχίας. Χάος, διάλυσις, ἐμφύλιος σπαραγμὸς, τρομοκρατία, και ἄλλα πολλὰ ἀπειλοῦν τον κόσμον. Τίς δύναται να μας διαβεβαιώσῃ ὅτι ἡ Ἀμερικὴ θα ἀποφύγῃ μίαν τοιαύτην κατάστασιν; Ἀπ' ἐναντίας, ἡ κτηνωδία της κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως, οἱ μεγάλοι ἀριθμοὶ φυλῶν και θρησκευμάτων, ἡ ἔχθρα κατὰ των ξένων και μαύρων, αι σατανικαὶ ἐνέργειαι των υπερπατριωτῶν ὡς το Ku-Klux Klan και ἄλλαι παρόμοιαι ὁργανώσεις σπείρουν τον σπόρον της διαλύσεως. Εἶναι καιρὸς ὅπως τα προβλεπτικά στοιχεῖα της εργατικῆς τάξεως λάβουν τα μέτρα των διὰ να ἀποσοβήσουν μίαν τοιαύτην κατάστασιν.

Ἰπὸ τοιαύτας συνθήκας το I. W. W. δοκιμασθέν και καταδιωχθέν, παρουσιάζεται εις την πρώτην γραμμὴν με ἓνα πρόγραμμα παγκοσμίου σωτηρίας, το μόνον πρόγραμμα που συνέλαβε ἀνθρώπινος νους διὰ να λύσῃ το κοινωνικὸν πρόβλημα και μας οδηγήσῃ εις τον ἀσφαλὴ λιμένα της εἰρήνης, εὐτυχίας και εὐδαιμονίας.

Διὰ των Βιομηχανικῶν μας Ἐνώσεων, προτείνομεν την δημιουργίαν ἐνός συστήματος λογικοῦ, το ὁποῖον να παράγῃ και διανέμῃ τὰ ἀναγκαῖα της ζωῆς χωρὶς ἐκμετάλλευσιν μεταξύ των ἀνθρώπων. Διατεινόμεθα, ὅτι μόνον εργατικαὶ ἐνώσεις εις κάθε ἴδρυμα εἶναι εις θέσιν να κυβερνήσῃ το ἴδρυμα. Με ἄλλας λέξεις, θα ἀναπληρώσωμεν την ἰδιοκτησίαν και κατοχὴν με κοινοκτημοσύνην,

αντικαθιστώντες τον κεφαλαιοκρατισμόν διά του Βιομηχανικού Κομμουνισμού.

ΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΟΥ I.W.W.

Εις το ζήτημα των μεθόδων του το I.W.W. έχει παρεννοηθεί και δυσφημισθεί περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο. Ημείς προτιμώμεν να χαρακτηρίζωμεν τας μεθόδους μας ως Άμεσος Οικονομική Δράσις. Τι είναι;

Υπάρχει πολιτική ή έμμεσος ενέργεια και οικονομική ή άμεσος ενέργεια.

Πολιτική ή έμμεσος ενέργεια είναι ο τρόπος διά του οποίου οι εργάται προσπαθούν να καταλάβουν τα κυβερνητικά ηνία. Τοιαυτή ενέργεια δύναται να συνίσταται από την ψήφον, πολιτικοπλοκίας και πολιτικήν επανάστασιν. Αυτοί είναι όλοι τρόποι πολιτικής δράσεως. Το I.W.W. απορρίπτει όλα αυτά τα μέσα για την επίτευξιν των αναφερθέντων σκοπών του.

Οικονομική ή άμεσος δράσις είναι η ενέργεια εκείνη την οποίαν χρησιμοποιούν οι εργάται οπότε ζητούν να επιτύχουν του σκοπού των καταλαμβάνοντες τα μέρη της εργασίας των, τα εργοστάσια, τους μύλους το κατάστημα.

Άμεσος δράσις είναι η ενέργεια εκείνη που χρησιμοποιείται παρά των εργατών εις το βιομηχανικόν πεδόν.

Έμμεσος δράσις είναι η ενέργεια που χρησιμοποιείται εις την εκλογήν αντιπροσώπων να καλλιερεύσουν την θέσιν των.

Υπάρχον ορισμένοι «επαναστατικοί» πολιτικοί, - Δραστικοί Πολιτικοί - οι οποίοι θέλουν να χρησιμοποιήσουν τα οικονομικά όργανα, τας ενώσεις, ως όπλον διά να ανοίξουν τον δρόμον τους προς κατάληψιν των κυβερνητικών κτιρίων. Το I.W.W. ουδέν θέλει να έχη το κοινόν εις τοιαύτας συναλλαγάς.

Η διαφορά μεταξύ αποτελεσματικής και μη αποτελεσματικής οικονομικής αμέσου δράσεως ζωγραφίζεται καταλλήλως συγκρίνοντες το I.W.W. με τας επαγγελματικές ενώσεις, επί παραδείγματι εις το Σικάγον. Οι αρχηγοί του I.W.W. σύμφωνα με το πρόγραμμά τους και τας οδηγίας των, συνεχώς και συστηματικώς εκφορτώνουν την δύναμιν και ευθύνην, αι οποία έχουν την φυσικήν ροπήν να πίπτουν επί των αρχηγών, και την ρίπτουν μεταξύ των μελών ώστε η Άμεσος Δράσις να προέλθη εκ μέρους αυτών. Οι αρχηγοί όμως των επαγγελματικών ενώσεων του Σικάγο, εξ άλλου, υποσκελίζουν την γνώμην των μελών και εις πολλάς περιπτώσεις γίνονται τσάροι των ενώσεων των περιτριγυριζόμενοι από μαγγουροφόρους και οπλοφόρους οι οποίοι τρομοκρατούν τα μέλη. Όταν οι άνθρωποι των ενώσεων ζητούν να επιτύχουν του σκοπού των διά τοιούτων μεθόδων δεν χρησιμοποιούν καταλλήλως την άμεσον δράσιν. Τα μέλη μένουν εις τα σπίτια τους, πληρώνοντα τους τσάρους και τα όργανά των τόσον κατά μήνα όπως ενεργούν δι' αυτούς. Δυνατόν να υπάρχουν μερικά επαγγελματικά ενώσεις εις τας οποίας να μη εφαρμόζεται η περιγραφή αυτή αλλά όλοι γνωρίζουν ότι εφαρμόζεται εις μεγάλον αριθμόν εξ αυτών.

Και όταν ακόμη οι επαγγελματικοί ενωτικοί απεργούν – και η απεργία είναι αναντιρρήτως μέσον αμέσου δράσεως – ακολουθούν απλώς οδηγίας. Όλοι έχουν ακούσει πως οι εργάται καλούνται να «σταματήσουν» και πως διατάσσονται να «επανεέλθουν». Εκείνοι οι οποίοι διατάσσουν τους εργάτας τότε να απεργούν και τότε να επανέρχονται είναι οι τσάροι, οι ροπαλοφόροι και οι μπράβοι. Και όταν ακόμη τα μέλη ψηφίζουν ευρίσκονται υπό επίβλεψιν. Οι απεργοί είναι τα όργανα των τσάρων. Το I.W.W. διδάσκει τον ιδικόν του τρόπον οικονομικής αμέσου ενεργείας. Επιθυμούμεν όπως προτρέψωμεν τους εργάτας εις προσωπικήν ενέργειαν και συμμετοχήν εις τον αγώνα διά μίαν νέαν κοινωνίαν. Θέλομεν όπως ούτοι κρατούν τα πράγματα εις τα χέρια τους και είναι κυβερνήται των ζητημάτων των. Εάν πράξουν τούτο τότε δεν ημπορούν να σφάλουν πολύ. Αλλά εάν παραχωρήσητε την τύχην σας εις τα χέρια άλλων ανθρώπων, τότε είναι πολύ πιθανόν τα συμφέροντα σας να προδοθώσιν. Οι κρατούντες τας θέσεις πρέπει να είναι υπάλληλοί των και όχι κύριοι των.

Η μέθοδός μας της αμέσου δράσεως ρίπτει την κυρίαν ενεργητικώτητα της ενώσεως, επί της εργασίας, και τοιουτοτρόπως ετοιμάζει τους εργάτας διά το έργον της καταλήψεως των βιομηχανιών. Ο επαγγελματικός ενωτισμός ρίπτει την ενεργητικώτητα της ενώσεως εις τα Γραφεία της Ενώσεως.

Προς το παρόν άμεσος δράσις εις το I.W.W. έχει χαρακτήρα εργατικής δράσεως και στερεοποιήσεως. Οπουδήποτε εργάζονται μέλη του I.W.W. οργανώνουν πάντοτε έναν ή και πλείονα εργατικούς αντιπροσώπους και εργατικήν επιτροπήν. Κανονίζοντες ούτω τα πράγματά των αρχίζουν να εξασκούν επιρροήν επί των άλλων εργατών και των εργοδοτών και κατά χιλίους διαφόρους τρόπους που είναι ανοικτοί εις τον εργάτην ο οποίος ειλικρινώς ποθεί την καλλιτέρευσιν της εργατικής τάξεως. Διά κοινής ενεργείας κατορθώνουν να ελαττώνουν το φορτίον των εργατών καθιστώντες την ζωήν των υποφερτήν. Πριν της εμφανίσεως του I.W.W. ήτο σύνηθες οι πλανώδιοι εργάται να εργάζονται σύμφωνα με τας ορέξεις του αφεντικού. Το I.W.W. ηλάττωσε τας εργασίμους ώρας εις την γεωργίαν, ξυλείαν, μεταλεία και άλλας βιομηχανίας. Διά του τρόπου αυτού της άμεσου δράσεως, με την οποίαν οι αρχηγοί του I.W.W. δεν έχουν τίποτε να κάνουν, τα μέλη έχουν διαφυλάξει την ζωήν των και εκέρδισαν το πρώτον βήμα που οδηγεί προς την δημιουργίαν μιας νέας κοινωνίας.

Το I.W.W. εξασκεί επίσης εκείνο το είδος της άμεσου δράσεως γνωστόν ως απεργία και μποϊκότ, αλλά εκείνοι που κηρύττουν την απεργίαν ή τον τερματισμόν αυτής είναι οι εργάται και όχι οι αρχηγοί. Το I.W.W. προτιμά την απεργίαν εντός της εργασίας αντί της απεργίας ευρισκομένων των εργατών εκτός της εργασίας. Η απεργία εκτός της εργασίας σύγκειται εις την ελάττωσιν της παραγωγής ώστε να υποχρεούται ο εργοδότης να κάμη παραχωρήσεις. Τα μέλη του I.W.W. κατανοούν ότι η απεργία εκτός της εργασίας καταλήγει, εις τας περισσότερας περιπτώσεις, εις μακροχρόνιον νηστείαν, ενώ εν τω μεταξύ ο εργοδότης συμπληρώνει τας εργασίας με ανταπεργούς. Αι βασικάί αρχαί της οργανώσεως ... (λέξη ή φράση που λείπουν λόγω κακής εκτύπωσης) τους εργάτας όπως προσπαθούν να μένουν εις την εργασίαν των παρά να την εγκαταλείπουν. Αυτό είναι σύμφωνον προς το τελικόν σκοπόν του I.W.W. ο οποίος είναι η οργάνωσις εντός της εργασίας, η κατάληψις των μέσων παραγωγής και χρησιμοποίησις της οργανώσεως ως μέσου παραγωγής και διανομής, όταν η κεφαλαιοκρατική μέθοδος έχει φθάσει εις το απροχώρητον. Και όταν η τελευταία απεργία λάβει χώραν και κερδισθεί τότε θα μείνωμεν εις την εργασίαν διά παντός.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΙΣ

Αι σπουδαίαί αλλαγαί εις το οικονομικόν κατασκεύασμα της κοινωνίας, αι οποίαι μας επιβάλλονται υπό της κοινωνικής εξελίξεως ταχύτερον δυνάμεθα να είπωμεν από ό,τι ημείς δυνάμεθα να αποσύρωμεν τον εαυτόν μας από τα ερείπια της παλαιάς κοινωνίας, φέρουν μαζί των και άλλας σπουδαίας αλλαγάς εις τον κοινωνικόν οργανισμόν.

Ημείς ισχυριζόμεθα ότι εν τη φύσει των πραγμάτων, η οικονομική πτώσις του κεφαλαιοκρατισμού θα συνεπιφέρη και την πολιτικήν τοιαύτην. Αυτό είναι σύμφωνον προς την υλιστικήν θεωρίαν της ιστορίας, σύμφωνα προς την οποίαν όλα τα κοινωνικά ιδρύματα έχουν την αρχήν των εις το οικονομικόν κατασκεύασμα της κοινωνίας.

Μόλις το οικονομικόν κατασκεύασμα πέσει θα πέσουν αναμφιβόλως και αι κυβερνήσεις. Εάν οι πολιτικο-διαχειρισταί δεν προσαρμοσθούν προς την επερχόμενη οικονομικήν μεταβολήν τότε αναμφιβόλως θα πέσουν.

Η πολιτική πτώσις θα οφείλεται εν μέρει εις την έλλειψιν προσόδων. Όταν η παραγωγή και η διανομή παύσουν, αι πρόσοδοι της κυβερνήσεως από φόρους θα ελαττωθούν επαισθητώς. Και εις μίαν κοινωνίαν ατομικής ιδιοκτησίας η κυβέρνησις χρειάζεται ταμείον όπως οιαδήποτε άλλη βιομηχανική ή εμπορική επιχείρησις. Εάν δεν υπάρχουν χρήματα τότε οι πολιτικοί και κυβερνητικοί υπάλληλοι θα υποχρεωθούν να κλείσουν τα διάφορα γραφεία. Αλλά και αν ακόμη είχε μεγάλας ποσότητας χρυσού, ουδεμία κυβέρνησις στηριζόμενη επί της ατομικής ιδιοκτησίας δύναται να σταθή εκεί που η παραγωγή και διανομή υπό το σύστημα αυτό κατέπεσε.

Έχοντες αυτήν την φιλοσοφίαν δεν ασχολούμεθα, ως εκ τούτου, εις επιθέσεις κατά των κυβερνήσεων αι οποίαι εκλέγονται καλή τη ... (λέξη ή φράση που λείπει) πιέζει.

(Ολόκληρη σχεδόν η παράγραφος αυτή έχει εκτυπωθεί λάθος και δεν διαβάζεται). Οι εργάται της Ρωσσίας, Σουηδίας και ... (λέξη ή φράση που λείπει) έχουν στρίψει (;) το κυβερνητικόν ζύλο και δοκιμάζουν σοσιαλιστικάς κυβερνήσεις. Αλλά το σοσιαλιστικόν ζύλο είναι τόσον κακό όσον και το

κεφαλαιοκρατικό.

Η κυβέρνηση είναι απλώς η σκιά του επικρατούντος οικονομικού συστήματος και ημείς δεν κυνηγάμε την σκιάν. Είμεθα εις αναζήτησιν της ουσίας που ρίπτει την σκιάν. Όταν η ουσία ζαρώσει και σμικρυνθεί τότε και η σκιά θα εξαλειφθή.

Η φιλοσοφία μας αυτή δεν αποκλείει τα μέλη του I.W.W. του δικαιώματος να ψηφίζουν και πολιτικώς. Έχομεν τελείαν πολιτικήν ελευθερίαν αλλά δεν πρέπει να επιζητούν να αναμίσξουν και την οργάνωσιν μας εις οιανδήποτε πολιτικήν μερίδα.

Ως ανεφέρομεν, όταν η οικονομική κατάπτωσις φθάσει εις το σημείον που τα βάσανα του κόσμου θα είναι ανυπόφερτα, ο κόσμος τότε πρέπει να έχη νέα όργανα με τα οποία να παράγη τροφήν, ενδυμασίαν και στέγην, η δ' άλλως θα εξαφανισθή. Όλος τότε ο κόσμος των επωφελώς εργαζομένων ανθρώπων θα συνταχθή βιομηχανικώς ίνα ηνωμένως επαναφέρη την τάξιν εκ του χάους και σώση την κοινωνίαν από την καταστροφήν. Τότε θα είναι αδύνατον να συζητώμεν δια την επαναφοράν του κεφαλαιοκρατισμού.

Ο κόσμος θα μάθη τότε ότι ο παλαιός τρόπος της διαχειρήσεως των πραγμάτων δεν δύναται να λειτουργήσῃ και ότι θα είναι ανάγκη να διαχειρισθώμεν τα πράγματα βιομηχανικώς και όχι πολιτικώς.

Δεν επιθυμούμεν πλέον να κυβερνώμεθα από ένα μίγμα δικηγόρων και δημοκοπικών ρητόρων. Οι πολίται μιάς βιομηχανικής πολιτείας θέλουν να εκλέγουν τας διαχειρήσεις μέσα από το εργαστήριον της βιομηχανίας, από το μέρος της εργασίας των, το επάγγελμά των, ο,τιδήποτε και αν είναι. Όλοι θέλουν να στείλουν τους καλλιτέρους και πλέον πεπειραμένους ανθρώπους των να σχηματίσουν την διαχείρησιν. Κάθε κλάδος ανθρωπίνης ενεργείας θα αντιπροσωπεύεται εις την διαχείρησιν ταύτην, ενώ η διαχείρησις των πολιτικών κομμάτων σύγκειται από ακαταλλήλους ανθρώπους. Είναι γεγονός πως οι περισσότεροι των πολιτικών δεν γνωρίζουν καμμίαν χρήσιμον εργασίαν.

Δια του τρόπου του Βιομηχανικού Προνομίου, το οποίον χορηγεί την ψήφον εις όλους τους επωφελείς εργάτας, διά του τρόπου ... (λέξη ή φράση που λείπει) αντιπροσωπεύσεως, η οποία μας χορηγεί πεπειραμένους δημοσίους υπαλλήλους από κάθε κλάδον ανθρωπίνης ενεργείας, και διά του τρόπου της απορρεούσης Βιομηχανικής Διαχειρήσεως προσπαθούμεν να συγκεντρώσωμεν όλας μας τας δυνάμεις εις τας μάζας του εργαζομένου λαού, αι οποίαι παράγουν τα αναγκαία της ζωής είτε διά της χειρός είτε διά του πνεύματος ίνα ούτως μη καταστή δυνατόν εις το μέλλον να περιπέση πάλιν το νέον σύστημα εις τας χείρας της κυβερνώσης τάξεως.

Αυτό είναι ακριβώς εκείνο το οποίον εννοούμεν όταν ομιλούμεν περί Βιομηχανικής Δημοκρατίας και Βιομηχανικού Κομμουνισμού.

ΤΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΟΥ I.W.W.

Ως αναφέραμεν άνωθι το I.W.W. έχει προς το παρόν 29 Βιομηχανικάς Ενώσεις εν ενεργεία. Μερικά από τας Βιομηχανικάς Ενώσεις είναι μικραί και πρέπει να λογίζονται ως η απαρχή.

Παραθέτομεν τον κατάλογον των Βιομηχανικών Ενώσεων.

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΡΓΙΑΣ - 100

Βιομηχανική Ένωσις Γεωργικών Εργατών Αριθ. 110

Βιομηχανική Ένωσις Εργατών Ξυλείας Αριθ. 120

Βιομηχανική Ένωσις Αλιέων Αριθ. 130

ΤΜΗΜΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ - 200

Βιομηχανική Ένωσις Εργατών Μεταλλείων Αριθ. 210

Βιομηχανική Ένωσις Γιανθρακωρύχων Αριθ. 220

Βιομηχανική Ένωσις Εργατών Πετρελαίων, Γκαζολίνης, κλπ. Αριθ. 230

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΤΙΚΟΝ - 300

Βιομηχανική Ένωσις Γεφυροποιών, Σιδηροδρομικών Σηράγγων κλπ. Αριθ. 310

Βιομηχανική Ένωσις Ναυπηγών Αριθ. 320

Βιομηχανική Ένωσις Εργατών Οικοδομών Αριθ. 330

ΤΜΗΜΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ - 400

Βιομηχανική Ένωση Υφαντουργών και Ραπτών Αριθ. 410

Βιομηχανική Ένωση Ξυλεργατών Αριθ. 420

Βιομηχανική Ένωση Χημικο-εργατών Αριθ. 430

Βιομηχανική Ένωση Μηχανεργατών Αριθ. 440

Βιομηχανική Ένωση Τυπογράφων Αριθ. 450

Βιομηχανική Ένωση Συσκευαστών Τροφίμων Αριθ. 460

Βιομηχανική Ένωση Δερματεργατών Αριθ. 470

Βιομηχανική Ένωση Υελοεργατών Αριθ. 480

ΤΜΗΜΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - 500

Βιομηχανική Ένωση Εκφορτωτών Πλοίων, Αριθ. 510

Βιομηχανική Ένωση Σιδηροδρομικών, Αριθ. 520

Βιομηχανική Ένωση ... (λείπει μια λέξη) Ασυρμάτου, Αριθ. 530

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Συγκοινωνίας Δημοτικών Επιχειρήσεων, Αριθ. 540

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Αεροπλοίας, Αριθ. 550

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ - 600

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Υγιονομικού Τμήματος, Αριθ. 610

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Πάρκων και Δημοσίων Οδών, Αριθ. 620

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Εκπαιδύσεως, Αριθ. 630

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Γενικής Διανομής, Αριθ. 640

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Δημοτικών Έργων, Αριθ. 650

Βιομηχανική Ένωση Εργατών Διασκεδαστικών Κέντρων, Αριθ. 660

Ως αναφέραμεν άνωθι, αι Βιομηχανικαί αυταί Ενώσεις σύγκεινται από εργατικούς κλάδους. Όταν παρουσιασθή η ανάγκη διαχειρήσεως πολλών βιομηχανικών ενώσεων θα ληφθώσι τα δέοντα μέτρα. Τα «Νομοθετικά» σώματα του I.W.W. είναι, το Γενικόν Συνέδριον, το Συνέδριον της Βιομηχανικής Ενώσεως, το Συνέδριον της Βιομηχανικής Περιφερείας κλπ. Εάν παρουσιάζεται ανάγκη και άλλων νομοθετικών σωμάτων ταύτα θέλουσι συσταθεί.

Το Εκτελεστικόν Σώμα του I.W.W. είναι το Γενικόν Διοικητικόν Συμβούλιον και εις Γενικός Ταμίας-Γραμματέυς. Αι Βιομηχανικαί Ενώσεις έχουν έναν Ταμίαν-Γραμματέα και Γενικήν Οργανωτικήν Επιτροπήν.

Αυτός είναι ο σκελετός της παραγωγικής και διανεμητικής μηχανής της νέας κοινωνίας ως εννοείται από το I.W.W. και την μηχανήν αυτήν ελπίζομεν να καταστήσωμεν την βιομηχανικήν διαχείρησιν του μέλλοντος.

Επιπροσθέτως, υπάρχει ανάγκη διαχειριστών οργάνων γεωγραφικού χαρακτήρος, όπως αναλάβουν τα καθήκοντα των υπάρχοντων τοπικών διαχειρήσεων οπότε αύται θα παύσουν να λειτουργούν ικανοποιητικώς διά την πλειονότητα του λαού. Τα όργανα αυτά θα εκλέγονται επίσης διά της βιομηχανικής ψήφου. Θα είναι βιομηχανικού και όχι πολιτικού χαρακτήρος. Τα βιομηχανικά αυτά Συμβούλια θα είναι ανάλογα προς τα υπάρχοντα Εργατικά Συμβούλια, τα Ρωσικά Σοβιέτ, το Γαλλικόν Bureau du Travail, το Ιταλικόν Camera di Lavoro, το Σκανδιναβικόν Lokal Samerganization.

Κατ' αρχήν εννοείται το I.W.W. αποφεύγει να θέτη κανόνας τους οποίους να είναι υποχρεωμένοι αι ερχόμενοι γενεαί να ακολουθώσιν. Προτιμώμεν να κάμνωμεν τα όργανα καθώς προχωρούμεν, συμμορφούμενοι με την οικονομικήν πίεσιν παρά συμφωνούντες με κανένα δόγμα ή αυθεντικήν φιλοσοφίαν, ως ο Σοσιαλισμός, Μπολσεβικισμός, ή αναρχισμός. Το I.W.W. περιλαμβάνει πολλά μέλη τα οποία αποκαλούν τον εαυτόν τους, σοσιαλιστάς, μπολσεβίκους ή αναρχικούς, αλλά ουδείς εξ αυτών δύναται να καλέση την οργάνωσιν τέκνον του ή υπηρέτην του. Το I.W.W. χαράσει δρόμον ιδικόν του.

Συγγενέδομεν προς τους Ευρωπαϊούς Συνδικαλιστάς, όσον επιτρέπουν αι διάφοροι οικονομικαί συνθήκαι, αλλά εάν πρόκειται να μας δοθή ένα βραχύ όνομα, καλέσατέ μας Βιομηχανικούς Κομμουνιστάς. Είμεθα προϊόν των οικονομικών συνθηκών της τελειότερον βιομηχανικώς

προηγμένης χώρας του κόσμου, η όλη μας ζωή είναι συνηφαμένη με τας βιομηχανικές αυτάς ενεργείας, σκεπτόμεθα και ενεργούμεν με βιομηχανικούς όρους, ζητούμεν σωτηρίαν διά βιομηχανικής οργανώσεως. Είμεθα Κομμουνισταί Βιομηχανικοί. Την φιλοσοφίαν μας, τας αρχάς μας, τους αντικειμενικούς μας σκοπούς τας μεθόδους μας και αυτό ακόμη το όνομά μας αρχίζουν να ασπάζονται σοσιαλισταί, μπολσεβίκοι και αναρχικοί. Επί τη βάσει των αρχών τούτων απλώνομεν τας χείρας μας πέραν των θαλασσών έτοιμοι να ενωθώμεν με τους συνδικαλιστάς και άλλας οικονομικάς οργανώσεις εις μίαν ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΝ, η οποία θα είναι η πραγματοποίησις του ονείρου των ιδρυτών το οποίον τους έκαμε να εκλέξωσι το όνομα «Βιομηχανικοί Εργάται του Κόσμου».

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ Ι. W. W.

Όσον σπουδαία και αν είναι τα κατορθώματα του Ι. W. W. εις το βιομηχανικόν πεδίο η κυρίως εργασία του υπήρξεν εκπαιδευτική. Αι προσπάθειαι αύται ανέδειξαν το Ι. W. W. εις διεθνές κίνημα. Ατυχώς το Ι. W. W. προς το παρόν ευρίσκεται εις θέσιν να χορηγή την στοιχειώδη βιομηχανικήν εκπαίδευσιν. Η ανάγκη είναι διά γενικήν καλλιτέραν εκπαίδευσιν. Η στατιστική δεικνύει ότι οι αγράμματοι εν Αμερική αποτελούν πολύ μέγalon αριθμόν. Οι αγράμματοι δεν παρουσιάζονται μόνον μεταξύ των μαύρων και των ξένων αλλά και μεταξύ των ιθαγενών λευκών. Ο αριθμός των αγραμμάτων λευκών εις μερικάς περιφερείας είναι ανώτερος από ό,τι υποτίθεται. Και οι αγράμματοι ούτοι ευρίσκονται μεταξύ των εργατών μόνον. Αμέσως κατόπιν της τάξεως των αγραμμάτων έρχεται μία μεγάλη τάξις που έχει μόνον τα πρώτα στοιχεία της εκπαίδεύσεως, αδυνατούσα να ανέλθη την οικονομικήν κλίμακα. Μόλις 10 εκατομμύρια από τα σαράντα εκατομμύρια εργατών κατορθώνει να φθάνη ο γραπτός λόγος. Οι υπόλοιποι είναι αδιάφοροι ή απρόσιτοι, λόγω της αμάθειας των και αγραμματωσύνης.

Εις πόσον αθλία κατάστασιν ευρίσκονται τα εκπαιδευτικά πράγματα αποδεικνύεται από την απογραφήν του πολέμου. Οι ψυχολόγοι που εξήτασαν 1.7000,000 στρατιώτας απεφάνθησαν επισήμως, ότι ο μέσος όρος της πνευματικής αναπτύξεως των στρατιωτών ήτο παιδός δεκατριών των. Ολιγότερον του ενός τρίτου είναι υπεράνω αυτής της αναλογίας και μόλις 4 επί τοις εκατόν είναι ανωτέρας πνευματικής αναπτύξεως.

Αυτοί οι αριθμοί είναι ένα γενναίον κτύπημα δι' εκείνους που ομιλούν περί της «Δικτατορίας του Προλεταριάτου» ένας από τους λόγους που η οργανωσίς μας μετά δυσκολίας ανοίγει τον δρόμον είναι η αθλία αυτή κατάστασις των πραγμάτων. Αι επαγγελματικά ενόσεις είναι πολλάκις μία σπείρα, με επικεφαλής έναν τσάρον που τα ξέρει όλα, ενώ τα μέλη δεν έχουν να γνωρίζουν τίποτε άλλο παρά να πληρώνουν τας συνδρομάς των. Με το Ι. W. W. τα πράγματα έχουν διαφορετικά. Διά να συλλάβη κανείς την σπουδαιότητα του και παγκόσμιον ακτίνα του, απαιτείται να έχη καλλιεργημένον τον νουν, με διανοητικότητα ανωτέραν της των δέκα τριών ετών στατιστικής. Συνεπώς η άγνοια είναι το μεγαλείτερον εμπόδιον το οποίον έχομεν να υπερπηδήσωμεν, περισσότερον και αυτών των διώξεων του κεφαλαιοκρατισμού. Οι κεφαλαιοκράται γνωρίζουν τι πράττουν, όταν αρνούνται να οικοδομήσουν σχολεία.

Ο αγράμματος εργάτης είναι τόσον επικίνδυνος εις τας βλέψεις των εργατών κατά τας δοκιμαστικάς αυτάς στιγμάς όσον είναι ένας πάσχων από ευλογίαν ή βουβονικήν πανώλην. Δι' αυτόν τον λόγον συνιστώμεν εις τους αγραμμάτους εργάτας να διδάξωσι άνθρωπον είναι αδύνατον να παρουσιάσθαι οιανδήποτε σαφή δήλωσιν επί οιουδήποτε θέματος, αι δε γνώμαι του επί των μεγάλων ζητημάτων είναι παντελώς άχρηστοι. Δεν γνωρίζει τίποτε περισσότερον από ό,τι έρχεται εις επικοινωνίαν. Πνευματικώς είναι τυφλός, πλην όμως εξακολουθεί να είναι ομοιοπαθής. Ό,τι είπομεν διά τον αγράμματον εφαρμόζεται και διά τους ημιμαθείς, τους δυναμένους να αναγινώσκουν αλλά ανικάνους να χωνέψουν τίποτε ανώτερον από τα σκάνδαλα του κίτρινου τύπου.

Απ' αρχής της συλλήψεώς του το Ι. W. W. έχει θέσει υπεράνω της επικεφαλίδος του επισήμου του οργάνου τας λέξεις, «εκπαίδευσις, οργάνωσις, απολύτρωσις». Πριν απολυτρωθώμεν πρέπει πρωτίστως να εκπαιδευθώμεν και οργανωθώμεν.

Εάν ο κόσμος θέλει ειρηνικήν την εξέλιξιν τότε πρέπει να οικοδομηθώσι και άλλα σχολεία. Εάν

ζητούν καταστροφήν τότε πρέπει να κλείσουν της πόρτες των σχολείων. Αντί να καταστέλλεται το εργατικόν κίνημα δια φυλακίσεων και μυδραλλιοβόλων, εκπαιδεύσατέ τους ώστε να δυνηθούν να λύσουν το κοινωνικόν πρόβλημα ειρηνικώς. Εκτός εάν οι εργάται μας έχουσιν αποκτήσει γενικήν εκπαίδευσιν, μέγα μέρος της βιομηχανικής μας εκπαίδευσεως πίπτει επί αγόνου εδάφους, ή θα είναι τοιαύτης φύσεως ώστε να επιβοηθή ολίγον εις την κατανόησιν των μεγάλων προβλημάτων της ημέρας, προβλήματα τα οποία είναι πολύπλοκα και διά ανθρώπους ανωτέρας μορφώσεως. Εν τούτοις, υπάρχει ολίγη ελπίς διά καλλιτέρευσιν, εις τα εκπαιδευτικά μέσα, εκτός εάν οι διδάσκαλοι οργανωθώσιν εις μίαν μεγάλην ένωσιν και θέσουν την δύναμιν των όπισθεν ενός γενικού προγράμματος, με ειδικήν κατεύθυνσιν επί της ιστορίας, οικονομικών και εξελίξεως εις τας διαφόρους αυτών φάσεις. Τα μέλη του I.W.W. κατά τα παρελθόντα έτη έχουν δώσει χιλιάδας διαλέξεων και διένειμον δεκάδας εκατομμυρίων προγραμμάτων, βιβλίων, βιβλιαρίων, εφημερίδων και άλλων έργων. Μέχρι τούδε η οργάνωσις δεν κατόρθωσε να ειδικεύση την εκπαίδευσιν επί ανωτέρας βιομηχανικής εκπαίδευσεως, ευρίσκονται όμως επί τίνα χρόνον διάφορα σχέδια υπό μελέτην διά την ίδρυσιν μονίμου «Bureau Βιομηχανικής Ερεύνης» διά να πραγματεύεται την μελέτην μιάς εκάστης βιομηχανίας και προβαίνει εις την εκτύπωσιν Βιομηχανικών Εγχειριδίων καλυπτόντων όλον το βιομηχανικόν έδαφος. Μία τοιαύτη σειρά βιβλίων θα καταρτίση τους εργάτας ώστε να είναι εις θέσιν, όταν έλθη ο χρόνος, να καταλάβουν και διευθύνουν επιτυχώς τας διαφόρους βιομηχανίας. Το σχέδιον αυτό θα πραγματοποιηθή εις το μέλλον. Ο αναγνώστης δύναται να αποταθή διά κατάλογον βιβλίων εάν επιθυμή να έχη περισσοτέρας πληροφορίας. Το I.W.W. εκδίδει πλέον των δώδεκα εφημερίδων και περιοδικών και έκαστος δύναται να γράψη εις τον Γραμματέα της Ένώσεως και λάβει τα βιβλία που επιθυμεί.

ΤΟ ΗΘΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ I.W.W.

Ο πρόλογος του I.W.W. είναι φαινομενικώς οικονομικόν έγγραφον, αλλά εάν σκεφθήτε προς στιγμήν θα παραδεχθήτε πως είναι έγγραφον «ελπίδος, πίστεως και ελεημοσύνης,» μία ελπίς διά τελικήν δικαιοσύνην, πίστιν εις την ανθρωπότητα και αμοιβαίαν ελεημοσύνη. «Κάθε κακόν προσγινόμενον εις έναν, είναι κακόν δι' όλους», λέγει η προκήρυξις των αρχών μας και αυτός είναι ο μόνος χρυσούς αιών από της εργατικής απόψεως. Η μαγική δύναμις του ευαγγελίου μας έγκειται εις τα υλικά πλεονεκτήματα που δίδει το πρόγραμμά μας. Χιλιάδες ανθρώπων δεν θα εφυλακίζοντο χάριν ολίγων δολλαρίων. Το γεγονός είναι ότι η Προκήρυξις των αρχών μας είναι ένα από τα δυνατώτερα ηθικά έγγραφα των αιώνων. Μάλιστα, εις πολλούς το I.W.W. είναι θρησκεία. Τους προσέφερε «σωτηρίαν», πνευματικήν γαλήνην και ελπίδα διά το μέλλον.

Εκείνο το οποίον μας κρατεί ηνωμένους υπό την φοβερήν αυτήν πίεσιν δεν είναι η οικονομική ανάγκη της υπάρξεως της ενώσεως, αλλά η ελπίς και η έμπνευσις η οποία απορρέει από την αρχήν της ανθρωπίνης ενότητος και παγκοσμίου αδελφότητος, τα οποία είναι η βάση των αρχών μας. Ο σημερινός κόσμος έχει εξαντληθεί πνευματικώς και ψυχικώς εις την κόλασιν αυτήν της σημερινής κοινωνίας. Θέλουν να βλέπουν κάτι καλλίτερον διά το μέλλον, αν όχι διά τον εαυτόν τους, τουλάχιστον διά τας επερχόμενας γενεάς. Ζητούν πνευματικήν απαλλαγήν, ή σωτηρίαν της ψυχής ως καλείται, από την αμαρτωλόν ακά αρτον (λέξις που έχει αλλοιωθεί κατά την εκτύπωσιν) και άδικον ζώην της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Ζητούν ειρήνην, αγνότητα, δικαιοσύνην, αγάπην και ευτυχίαν, και αισθάνονται πως ήυραν τον κατάλληλον τρόπον όταν γίνονται μέλη του I.W.W. Τα αισθήματα, αι ιδέαι αι ηθικαί αρχαί εικόλως διακρινόμεναι μέσω των γραμμών του Προλόγου του I.W.W. έχουν γίνει η άθικτος θρησκεία των πτωχών, και τους συγκρατεί εν τω μέσω μεγάλων περιπετειών, χωρίς να αποβάλλουν ελπίδα. Η θρησκεία αύτη τους ενισχύει να διάγνωσι καλήν ζωήν τους καθιστά ισχυρούς ενώπιον των ισχυρών και συμπαθητικούς προς τους αδυνάτους και ανυπερασπίστους. Είναι το ευεργετικόν φως που τους οδηγεί διά μέσου της ζωής.

ΟΙ ΑΝΕΡΓΟΙ ΚΑΙ ΤΟ I.W.W.

Χιλιάδες ανέργων θα αναγνώσουν την δήλωσιν αυτήν των αρχών, αντικειμενικών σκοπών και μεθόδων του I.W.W. Η υπερχειλίζουσα σκέψις εις τον νουν σας, το φάσμα που σε καταδιώκει ημέραν και νύκτα και προηγείται πάσης άλλης σκέψεως είναι η εξεύρεσις εργασίας, ώστε να εξασφαλίζεται η τροφή, ύπνος και ενδυμασία, χωρίς να καταφεύγης εις την αστυνομίαν ή φιλανθρωπικά σωματεία. Είναι πολύ πιθανόν να παραβλέψης την δήλωσιν αυτήν λέγων: «Αυτό δεν είναι διάγγελμα προς τους ανέργους, ομιλεί μόνον δι' εκείνους οίτινες εργάζονται. Βιομηχανική οργάνωσις δεν με ενδιαφέρει, εκτός εάν ο κόσμος μου δώσει εργασίαν, και η δήλωσις αυτή δεν λέγει πως. Η θρησκεία του I.W.W. δεν είναι καλλιτέρα διά κενόν στόμαχον από ό,τι είναι αι άλλαι θρησκείαι. Εκείνη που θα μου περισώσει το σώμα εις την παρούσαν ζωήν αξίζει περισσότερο από εκείνην που μου υπόσχεται τον ουράνιον παράδεισον».

Αηλητισμένε εργάτα! Πολύ πιθανόν αι προηγηθείσαι γραμμαί να σε εβοήθησαν να αναμετρήσης την σοβαρότητα της καταστάσεως, την αιτίαν της κακοτυχίας σου. Πιθανόν να σου έδωσαν μίαν νέαν όψιν των πραγμάτων, η οποία σε ενεδυνάμωσε ατομικώς εις τοιούτον βαθμόν, ώστε να έχης νέον θάρρος προς την ζωήν. Πιθανόν η επισκόπησις αυτή της παγκοσμίου καταστάσεως να σε κατέστησε ικανόν ατομικώς να εύρης εργασίαν. Ελπίζομεν ότι θα κάμης μίαν ακόμη γιγαντιαίαν προσπάθειαν να εύρης την εργασίαν που σου ταιριάζει διά να ζης χωρίς να ζητιανεύης, κλέπτης ή απευθύνεσαι εις την φιλανθρωπίαν. Η ανεργία έχει χτυπήσει το I.W.W. πρισσότερον πάσης άλλης εργατικής ομάδος. Οι δρόμοι των πόλεων μας είναι γεμάτοι από ανέργους, πένητας και νηστικούς εργάτας με κάρτες του I.W.W. εις την τσέπην τους, τους οποίους δεν δυνάμεθα να βοηθήσωμεν. Το I.W.W. δεν έχει αποταμιεύματα εκτός από τα χρήματα που ελέμβανε από τους εργάτας αυτούς όταν ηργάζοντο, ή από τα ήδη εργαζόμενα μέλη και τα χρήματα αυτά χρησιμοποιούνται κατόπιν αποφάσεως τούτων, δι' εκπαίδευσιν και οργάνωσιν και διά την ανακούφισιν εκατοντάδων φυλακισμένων.

Το γεγονός είναι πως το I.W.W. ομολογεί ειλικρινώς ότι δεν γνωρίζει κανέναν τρόπον προς ανακούφισιν των ανέργων της πλήρους εφαρμογής του προγράμματος των I.W.W. Αυτό θα εξαλείψη την ανεργίαν διά παντός. Όχι μόνον θα δώση εργασίαν εις τους ανέργους, αλλά θα βάλη εις εργασίαν και εκείνους που είναι αφορμή της σημερινής του κακοδαιμονίας.

Δεν έχομεν συνεπώς να κάμωμεν καμίαν απολογίαν εις τους ανέργους. Θα σας είπωμεν την καθαράν αλήθειαν. Είσθε θύμα του καταρρέοντος κεφαλαιοκρατισμού. Σας προβάλλεται το μεγάλο ερώτημα: Ο κεφαλαιοκρατισμός ευρισκόμενος κατά γης και ασθμαίνων θα αναζήση, ή θα εξακολουθήση να καταρρέη; Εάν η εργασίαις καλλιτερεύσουν προσωρινώς θα έχης την ευκαιρίαν να εύρης εργασίαν και τότε ελπίζομεν ότι δεν θα παραλείψης να εγγραφής εις το I.W.W. διά να εξαφανισθή η ανεργία. Ο σκοπός του κεφαλαιοκρατισμού είναι να σύρη την κουρτίνα περίξ της δυστυχίας σου διά να μη επικοινωνής με τους ανέργους συντρόφους σου. Εάν τα εκατομμύρια εργατών συνήρχοντο και συνεννοούντο ποτέ δεν θα επέτρεπον εις τον εαυτόν τους να είναι διαρκώς πενόμενοι. Θα απεφάσιζον να απαιτήσουν από την κοινωνίαν εργασίαν και ζωήν με τοιούτον τόνον ώστε κάποια ανακούφισις θα επετυγχάνετο. Διότι υπάρχουν αρκετά κεφάλαια να δη ... (λέξη ή φράση που λείπει) τον χρυσόν του κόσμου εδώ. Τα αναγκαία του βίου υπάρχουν εν αφθονία εάν διανεμόντο καταλλήλως.

Επί σειράν ετών το I.W.W. έχει εις το πρόγραμμά του την ελάττωσιν της εργασίμου ημέρας ως θεραπείαν κατά της ανεργίας, αλλά η φωνή μας δεν εισηκούσθη. Οι επαγγελματικοί εργάται εργάζονται σκληρότερον διά να διατηρήσουν τας εργασίας των, αδιαφορούντες διά τους ανέργους. Οι εργοδότηι δεν αισθάνονται τας δυστυχίας σας. Απ' εναντίας ευχαριστούνται, διότι τοιουτοτρόπως στραγγαλίζουν εκείνους των εργατών που μισθώνουν. Κανείς δεν ενδιαφέρεται για σένα. Πολλοί ομιλούν περί θεραπείας της καταστάσεως αλλά αυτό γίνεται προς χαροποίησιν των ανέργων και διά να κερδίζουν χρόνον.

Επαναλαμβάνομεν ότι ευρίσκεσθε εις στενόχωρον θέσιν. Το I.W.W. δεν ηδυνήθη να επιβληθή εις τους κατέχοντας την αρχήν να ελαττώσουν την εργάσιμον ημέραν ως και ακόμη δεν ημπορούμεν να εφαρμόσωμε το πρόγραμμά μας. Έξω από τας φάλαγγας μας δεν υπάρχουν ειλικρινείς φίλοι σας. Κανείς δεν δύναται να σε σώσει εκτός από τον εαυτόν σου.

Οι άνεργοι πρέπει να συνέλθουν και δημιουργήσουν τόσον θόρυβον εις τον κόσμον ώστε να

προκαλέσουν την προσοχή του κόσμου. Μόνον όταν δημιουργήσουν δημόσιον ζήτημα εις κάθε πόλιν θα σπάσουν την σιγήν του τύπου και προκαλέσουν ενδιαφέρον. Μόνον ο φόβος κοινωνικής ανατροπής θα εξαναγκάση τους εργοδότες ιδιώτας ή κυβερνητικούς, να συναθροισθώσι και εξεύρουν τα μέσα και τους τρόπους.

Εάν ακόμη δύνασθε να στέκεσθε στα πόδια σας, κάμετε συναθροίσεις και επιδείξεις, χωρίς να συγκρούεσθε με τον «νόμον και την τάξην». Ουδεμία σταγών αίματος πρέπει να επιτραπή να χυθή. Τοιαύτα παρατολήματα δύνανται να αποσοβηθούν, εάν εκδιώκετε τους προβοκατέρς. Αναμφιβόλως οι εργοδότες θα έχουν τους μισθωτούς των μεταξύ σας δημιουργούντας ταραχάς και παραβλάπτοντας τον σκοπόν σας, αλλά υποσκελίσάτε τους. Παρουσιάσατέ τους ονομαστικώς εις τας αρχάς και τον τύπον. Όλα αυτά θα απαιτήσουν χρόνον και χρήματα. Χρόνον έχετε περισσόν. Χρήματα θα λάβετε από τους εργοδότες εάν τους αποδείξετε ότι είσθε αποφασισμένοι.

Μη αποκρύπτεις το γεγονός ότι είσε άνευ εργασίας. Απ' εναντίας, θα ήτο καλόν διά τους άνέργους να φέρουν πινακίδας επί της ωμοπλάτης των με τας λέξεις, «ΠΡΟΣ ΜΙΣΘΩΣΙΝ». Εάν οι δρόμοι είχαν πλημμυρίση με τοιαύτας πινακίδας θα επροκαλείτο η προσοχή του κόσμου, και επί πλέον θα ήτο εύκολον να διακρίνετε τους άνέργους και συσσωματώνεσθε διά κοινήν ενέργειαν. Τοιαύτα μέτρα δυνατόν να μη επιφέρουν ανακούφισιν εντός 24 ωρών, αλλά πάντως θα φέρουν αποτελέσματα. Αλλά πάλιν, όταν πάρης εργασίαν, τότε σου δίδετε η ευκαιρία να λάβης τα μέτρα σου ώστε να μη συμβή πάλιν. Οργανωθήτε βιομηχανικώς εις τέτοιους μεγάλους αριθμούς ώστε να είσθε ικανοί, με την οργανωμένην σας δύναμιν, να ελαττώσετε την εργάσιμον ημέραν εις τόσας ώρας ώστε να χορηγηθή εργασία εις όλους τους άνέργους. Αυτό θα μας ανακουφήσιν κάπως μέχρι της ημέρας που θα καταλάβωμεν τας εργασίας και θέσωμεν τέρμα εις την ανεργίαν.

Κυττάξατε ώστε οι άνεργοι να λαμβάνουν τόσην δημοσιότητα όσον είναι δυνατόν να δημιουργηθή, αλλά μακράν από τας φυλακάς και τα νοσοκομεία.

Αυτή είναι η καλλιτέρα συμβουλή που δυνάμεθα να σας δώσωμεν. Και μη λησμονήτε να εγγραφήτε εις το I.W.W. με την πρώτην ευκαιρίαν.

Διά περισσότερας πληροφορίας περί του I.W.W. και βιβλίων ή εφημερίδων, γράψατε:

General Secretary Treasurer, I.W.W.
1001 W. Madison Street
Chicago, Illinois».

Οι Έλληνες κομμουνιστές των ΗΠΑ, είχαν και τους μάρτυρές τους. Το 1930, ο Στηβ Κατόβης, οργανωτής των εστιατόρων, σκοτώθηκε από την αστυνομία της Νέας Υόρκης. Ένας άλλος Έλληνας μετανάστης κομμουνιστής, ο Νικ Κορντοάζ (Κοντοράκης), σκοτώθηκε στη μεγάλη απεργία του Σαν Φραντσίσκο το 1934.

Το 1935 ιδρύθηκε η Ομοσπονδία Ελλήνων Εργατών που έδρασε μέχρι το 1937 και αργότερα μετονομάστηκε σε Ελληνική Αμερικανική Ένωση για τη Δημοκρατία και αγωνιζόταν εναντίον της δικτατορίας του Ι. Μεταξά στην Ελλάδα.

Πέρα από τα μέλη της IWW και, αργότερα, του Κομμουνιστικού Κόμματος και τους συνδικαλιστές, στις ΗΠΑ υπήρξαν και διάφοροι άλλοι, κυρίως τροτσκιστές, οι περισσότεροι διανοούμενοι και καλλιτέχνες. Μερικοί από αυτούς ήσαν ο Μιχάλης Ράπτης (ο γνωστός Πάμπλο), ο Νικόλας Κάλλας (Νικήτας Ράντος), ο Αριστόδημος Καλδής, ο Θεόδωρος Στάμος και διάφοροι άλλοι.

Όταν ξέσπασε η Ισπανική Επανάσταση, αρκετοί Έλληνες κομμουνιστές, κυρίως Κύπριοι και Έλληνες ναυτεργάτες και μετανάστες από τις ΗΠΑ, τον Καναδά και άλλες χώρες, πήραν μέρος σε αυτή και στον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε, μέσα από τις γραμμές των Διεθνών Ταξιαρχιών. Στον πόλεμο αυτό πήρε μέρος και μια ομάδα Ελλήνων αναρχικών, από τις γραμμές της αναρχοσυνδικαλιστικής CNT.

Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχει κανένα διαθέσιμο έως τώρα στοιχείο για τους συντρόφους αυτούς.

Ένα όνομα μόνο έχει διασωθεί και αυτό είναι του Λεόντιου Σπλίνη.

Ο Λεόντιος Σπλίνης (και όχι Λεωνίδας όπως αναφέρεται σε σχετικά βιβλία που έχουν εκδοθεί στην Ελλάδα με θέμα τους Έλληνες εθελοντές στον Ισπανικό Εμφύλιο), ήταν από το Βροντάδο της Χίου και εργαζόταν ως ναυτεργάτης. Ήταν αναρχικός και αυτοεξορίστηκε στην Ισπανία πριν την Επανάσταση, ζώντας στην Καταλονία. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ήταν στην ομάδα των Ελλήνων αναρχικών, πολεμώντας και πεθαίνοντας στο πλευρό της CNT. Τις πληροφορίες αυτές παρέθεσε πριν κάποια χρόνια ο μακρινός συγγενής του Νικήτας Σπλίνης.